

20-22 Aralık 2019 / MALATYA

**1. ULUSLARARASI BEYDAĞI
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
KONGRESİ KİTABI**

ISBN – 978-625-7954-06-8
ISPEC Yayınevi

BEYDAĞI

1. SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER KONGRESİ

20-22 Aralık 2019 / MALATYA

Kongre Kitabı

Editörler

Prof. Dr. Mustafa TALAS

Dr. Mutlu ÖZGEN

Bu kitabın tüm hakları İSPEC Yayınevi'ne aittir.
Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.

ISPEC Publications - 2019©

Yayın Tarihi: 25.12.2019

ISBN – 978-625-7954-06-8

KONGRE ID

KONGRE ADI

1. ULUSLARARASI BEYDAĞI SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER KONGRESİ

TARİH ve YER

20-22 Aralık 2019 / MALATYA, TÜRKİYE

ORGANİZATÖR

İktisadi Kalkınma Ve Sosyal Araştırmalar Derneği
Yeşilyurt Belediyesi

KONGRE ONURSAL BAŞKANI

Mehmet ÇINAR

(Yeşilyurt Belediye Başkanı)

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Prof. Dr. Mustafa TALAS

ULUSLARARASI KATILIMCILAR

Şamsiddin Kamoliddin – ÖZBEKİSTAN (S. 187-188)

Maryam Akbari Noshad – AZERBEYCAN (S. 423)

Bilorus Tetiana – UKRAYNA (S. 424-426)

Лилия Айсовна Бускунбаева – RUSYA (S. 524-527)

Ulas Baran BALOGLU - İNGİLTERE

KABUL EDİLEN BİLDİRİ SAYISI

74 bildirim

REDDEDİLEN BİLDİRİ SAYISI

3 bildiri

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Tüm Başvurular Çift Kör Hakem Değerlendirmesi Sürecinden Geçmiştir

BİLİM KURULU

- ❖ Prof. Dr. Shaukat Aref Mohammed-Zakho Üniversitesi
- ❖ Doç. Dr. Bilal TUNÇ-Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
- ❖ Doç. Dr. Nevzat TETİK-İnönü Üniversitesi
- ❖ Doç. Dr. Nilay ÖZSAVAŞ ULUÇAY-Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
- ❖ Doç. Dr. Canan SÖNMEZDAĞ ZÖNGÜR-Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
- ❖ Doç. Dr. Fatih ARSLAN-Fırat Üniversitesi
- ❖ Doç. Dr. İradə ZƏRQAN-AMEA Felsefe Enstitüsü
- ❖ Doç. Dr. Nihat ŞİMŞEK-Gaziantep Üniversitesi
- ❖ Doç. Dr. Mahmut DOĞAN-Marmara Üniversitesi
- ❖ Doç. Dr. Savaş KARAGÖZ-Aksaray Üniversitesi
- ❖ Doc. Dr. Kubanychbek ISAKOV-Osh Devlet Üniversitesi
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AYKANAT-Afyon Kocatepe Üniversitesi
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Abdülhakim Bahadır DARI-Yalova Üniversitesi
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Polat YÜCEKAYA-Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem YILDIZDÖKEN-İnönü Üniversitesi
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Hazim Abed Mohammed AL-JEWAREE-AIKitab Üniversitesi
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Şeyma AYDEMİR-Hitit Üniversitesi
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Müjgan DENİZ-İstanbul Üniversitesi
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Seher ŞEYLAN-Işık Üniversitesi
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Sandugash TLEUBAY-Abai Kazakh Milli Üniversitesi
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Ferahim YEŞİLYURT-Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Aydanur YENEL-Hasan Kalyoncu Üniversitesi
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Elife KILIÇ-Kırklareli Üniversitesi
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Burcu GEZER ŞEN-Fırat Üniversitesi
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILMAZ-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
- ❖ Öğr. Gör. Dr. Aziz İLGAZİ-Harran Üniversitesi
- ❖ Arş. Gör. Dr. Aslı SAYLAN KIRMIZIGÜL-Erciyes Üniversitesi
- ❖ Dr. Emine GÜZEL-İnönü Üniversitesi
- ❖ Dr. Arzu KALAFAT ÇAT-Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- ❖ Dr. Baurjan BOTAKARAYEV-Ahmet Yasaui Üniversitesi
- ❖ Dr. Murat TUYSUZ-Marmara Üniversitesi
- ❖ Dr. Aykan AKINCILAR-Celal Bayar Üniversitesi
- ❖ Dr. Abdullah DOĞAN-Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü MALATYA
- ❖ Dr. Ahmet GÜMÜŞ

1. ULUSLARARASI BEYDAĞI SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER KONGRESİ

20-22 Aralık 2019
MALATYA, TÜRKİYE

Kongre Programı

KONGRE TARİHLERİ	: 20-22 Aralık 2019 / MALATYA
KONGRE YERİ	: Malatya Park Oteli
KONGRE ONURSAL BAŞKANI	: Mehmet ÇINAR
KONGRE AÇILIŞI	: 20 Aralık 10 ⁰⁰ -12 ⁰⁰

Davetli Konuşmacılar:

Prof. Dr. Mustafa TALAS (*Ömer Halisdemir Üniversitesi, Düzenleme Kurulu Başkanı*)

Mehmet ÇINAR (*Yeşilyurt Belediye Başkanı*)

Prof. Dr. Engin SAHNA (*Fırat Üniversitesi*)

KATILIMCI ÜLKELER: TÜRKİYE, ÖZBEKİSTAN, UKRAYNA, IRAN, KAZAKİSTAN,
AZEBRAYCAN

Kongre Kuralları

- Program bilimsel DİSİPLİN'ler gözetilerek hazırlanmıştır. Lütfen programı dikkatlice kontrol ediniz. Programda çalışmanıza ilişkin eksiklik/hata olduğunu düşünüyorsanız en geç 12 Aralık 2019 tarihine kadar **iksad47@gmail.com** adresi ile iletişime geçiniz. Programın yoğunluğu sebebiyle değişiklik taleplerinin karşılanamayacağını özellikle belirtmek isteriz
- Her bir sunum için ayrılan süre 10 dk'dır. **Bir yazarın birden fazla sunumu varsa her bir sunum için en çok 8-10 dk.** Kullanabilir.
- Lütfen sürenizi aşmamaya özen gösteriniz
- Oturumun başlatılması, sunum sıralamasının belirlenmesi, soru cevap alınması, ara verilmesi oturumun kapatılması ve oturuma ilişkin tüm hususlarda Kongre Tüzel Kişiliği'ni temsilen **Oturum Başkanları TAM YETKİLİDİR**
- Katılım belgeleri, oturum sonunda Oturum Başkanları tarafından teslim edilecektir
- Kongre özet ve tam metin kitapları, kongre takviminde belirtilen süre içerisinde yayınlanacaktır
- Diğer yayın alternatifleri için kongre sonrasında ayrıca bilgilendirme mesajı gönderilecektir
- Kongreyle ilgili her konuda düzenleme ve yürütme kurulu üyelerimiz ile koordinatörlerimizin sizlere hizmet etmekten kıvanç duyacağını ayrıca belirtmek isterim.

Çok değerli çalışmanızla kongremize katılarak katkıda bulunduğunuz için yürekten teşekkür ederim.

Düzenleme Kurulu Başkanı:
Prof. Dr. Mustafa TALAS

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah EZER	Tarih: 20.12.2019 Cuma	Saat: 13 ⁰⁰ -15 ³⁰	Salon2
Öğr. Gör. Dr. Nedim YILDIZ Öğr. Gör. Selim YENEN	BİREYLERİN GİRİŞİMCİLİK EĞİMLERİNİ ETKİLEYEN TEMEL MOTİVASYON FAKTÖRLERİ: MUĞLA		
Öğr. Gör. Dr. Nedim YILDIZ	YÜKSEKÖĞRETİM KALİTE KURULU GENEL DEĞERLENDİRME RAPORU 2015-2019: KURUMSAL GERİ BİLDİRİM DEĞERLENDİRME RAPORLARININ İNCELENMESİ		
Doç. Dr. Aziz BELLİ Hatice MERT	BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNDE KENT KÜLTÜRÜ VE KENTLİLİK BİLİNCİ GELİŞİMİNİN STRATEJİK PLANLAR ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ		
Doç. Dr. Aziz BELLİ Faruk KAYAALP	SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN YEREL DEMOKRASİYE KATKISI		
Dr. Neyire AKPINARLI	DEVLETİN KURUCU UNSURLARINDAN OLAN ÜSTÜN OTORİTENİN EGEMENLİK VE ETKİLİLİK KAVRAMLARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ VE MONTEVİDEO KONVANSİYONU'NUN 1. MADDESİNİN ELEŞTİREL BAĞLAMDA ANALİZİ		
Öğr. Gör. Dr. Saliha EMRE DEVECİ Demet KARAYILAN	İŞGÖRENLERİN ÖRGÜTSEL STRES DÜZEYLERİNİN ÖRGÜTSEL GÜVEN ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ		
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILMAZ Özlem ÖZGAN Ayşe ÇELİK Sibel ORHAN	TÜRKİYE'DE SAĞLIK HARCAMALARININ TALEP FAKTÖRLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ		
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILMAZ Özlem ÖZGAN Ayşe ÇELİK Sibel ORHAN	SAĞLIK HİZMETLERİ TALEBİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ: TANIMLAYICI BİR DEĞERLENDİRME		
Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah EZER	DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞU VE MUHALEFET YILLARINDA CHP İLE SİYASİ MÜCADELESİ (1946-1950)		
Dr. Öğr. Üyesi Kübra AÇIKGÜL Şeyma ALTUN	7. SINIF ORAN-ORANTI KONUSU İÇİN BAŞARI TESTİNİN GELİŞTİRİLMESİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI		

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hülya AŞKIN BALCI	Tarih: 21.12.2019 Cumartesi	Saat: 9 ⁰⁰ -10 ⁴⁵	Salon4
Prof. Dr. Ersan ÇİFTÇİ Arş. Gör. Ferdi KARAÖNÇEL	MALATYA MUSİKİSİNE GENEL BAKIŞ		
Prof. Dr. Ersan ÇİFTÇİ Arş. Gör. Ferdi KARAÖNÇEL	MALATYALI BİR MUSİKİ DEĞERİ "YAŞAR KAYAHAN"		
Hüseyin GÖKTAŞ Doç. Dr. Ünal İMİK	DİNLEYİCİ PROFİLİNİN MESLEKİ SES YORUMCULUĞUNDA SAHNE PERFORMANSINA ETKİSİ		
Hüseyin GÖKTAŞ Doç. Dr. Ünal İMİK	SAHNE UNSURLARI VE İCRACI KABİLİYET DÜZEYİNİN MESLEKİ SES YORUMCULUĞU PERFORMANSINA ETKİSİ		
Prof. Dr. Hülya AŞKIN BALCI	DİLBİLİMSEL AÇIDAN ARGODA "KABADAYI" İLE İLGİLİ SÖZCÜKLERİN KAVRAM ALANI		
Prof. Dr. Yıldız KOCASAVAŞ	ARGODA GİYİM-KUŞAM		
Arş. Gör. Dr. Songül ARAL	MALATYA GELENEKSEL DOKUMALARINDA GÖRÜLEN HAYVAN BETİMLEMELİ MOTİF ÖRNEKLERİ		
Fatih BAHÇECİ Prof. Dr. İsmail AYTAÇ	DARENDE GELENEKSEL KONUT MİMARİSİNDE ŞERBETLİKLER VE ALÇI LAMBALIKLAR		
Doç. Dr. Tuğba DÜZENLİ Leyla DENİZ	OKULÖNCESİ ÇOCUK RESİMLERİNDE ÇEVRE ALGISI: KAYSERİ İLİ ÖRNEĞİ		
Prof. Dr. Şamsiddin Kamoliddin	ÇAÇ BAŞ GIYSİSİ TARİHİ ÜZERİNE		

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Funda OKUŞLUK	Tarih: 21.12.2019 Cumartesi	Saat: 11 ⁰⁰ -12 ⁴⁵	Salon4
Doç. Dr. Nihat ŞİMŞEK	İLKOKULLARDA ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE DURUM TESPİTİNE YÖNELİK SWOT ANALİZİ		
Doç. Dr. Nihat ŞİMŞEK	LİSE ÖĞRENCİLERİNİN DEĞER YÖNELİMLERİ		
Belgin ABACI IRMAK Ertan TOPÇU Mehmet Zeki SUNA	İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNDE OYUN İLE ÇARPIM TABLOSU ÖĞRENME		
Ahmet ÇALIŞKAN Doç. Dr. Funda OKUŞLUK	TÜRKİYE'DE STEM ALANINDA VE EĞİTİM VE ÖĞRETİM KONUSUNDA YAPILMIŞ OLAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İÇERİK ANALİZİ		
Beyzanur SALDUZ Sena ALIŞIK Nilay HOPUR Enes GÜLTEK Tunahan Tansel DÜZGÜNER Doç. Dr. Funda OKUŞLUK	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İLE YAPILAN STEM ETKİNLİKLERİNİN MESLEK İLGİLERİNE OLAN ETKİSİNİN BELİRLENMESİ		
Tunahan Tansel DÜZGÜNER Enes GÜLTEK Nilay HOPUR Sena ALIŞIK Beyzanur SALDUZ Doç. Dr. Funda OKUŞLUK	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İLE YAPILAN STEM ETKİNLİKLERİNİN FEN MOTİVASYONLARINA OLAN ETKİSİNİN BELİRLENMESİ		
İclal ALKAN Nevzat BAYRI	FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ EĞİTİMDE TEKNOLOJİ KULLANIMINA YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ		
İclal ALKAN Nevzat BAYRI	FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARI İLE ORTAOKUL 6. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN FEN BİLİMLERİ YETERLİLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI		

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Şule GÜMÜŞ	Tarih: 21.12.2019 Cumartesi	Saat: 13 ⁰⁰ -14 ⁴⁵	Salon4
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah HALICI	BATTAL GAZİ DESTANI'NDA GEÇEN MİTOLOJİK SAYILAR		
Dr. Öğr. Üyesi Şule GÜMÜŞ	TÜRK BOYLARININ ORTAK HAYAT TASAVVURUNUN YANSIMASI: ÖZBEKİSTAN VE TÜRKİYE SAHASI ORTAK ATASÖZLERİ		
Dr. Öğr. Üyesi Şule GÜMÜŞ	ELEM TERE FİŞ KEM GÖZLERE ŞİŞ: BATI EGEDE NAZAR İLE İLGİLİ HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI		
Fatih Şükrü KOÇAR Öğr. Gör. Ferhat APAYDIN	KAPİTALİSTLEŞEMEYEN KÖYLÜNÜN ROMANI: TENKE		
Öğr. Gör. Ferhat APAYDIN Fatih Şükrü KOÇAR	TALİP APAYDIN'IN "ORTAKÇILAR" ROMANINDA FEODALİZM-KAPİTALİZM İLİŞKİSİ		
Öğr. Gör. Yalçın ERDEN	A COMPARATIVE ANALYSIS OF "T'WAS-AT-FIRST-LIKE US" AND "ONE DIGNITY DELAYS FOR ALL" BY EMILY DICKINSON IN TERMS OF THE CONCEPT OF DEATH		
Öğr. Gör. Dr. Berkant DULKADİR	KARAR DESTEK SİSTEMLERİ İLE ÇALIŞILAN MAKİNEYE BAĞLI OLARAK PERFORMANS ANALİZİ		
Dr. Mutlu ÖZGEN	İBRAHİM HAKKI KONYALI'NIN ESERLERİNDE TARİH & FOLKLOR İLİŞKİSİ		
Dr. Öğr. Üyesi Selami ÇAKMAKCI	AHMET ERHAN'IN ŞİİRİNE ALACAKARANLIK BİR BAKIŞ		

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hülya AŞKIN BALCI	Tarih: 21.12.2019 Cumartesi	Saat: 15 ⁰⁰ -16 ⁴⁵	Salon4
Metin KETBOĞA	KUR TAHMİN YÖNTEMLERİNİN DÖVİZ KURU HAREKETLERİNİ BELİRLEMEDE ETKİSİ		
Metin KETBOĞA	ULUSLARARASI SERMAYE HARKETLERİNİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE EKONOMİLERİNE ETKİLERİ		
Doç. Dr. Yunus AÇCI Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Şirin SÖKMEN	ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ HİPOTEZİNİN CIVETS ÜLKELERİ İÇİN SINANMASI		
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Fethi DURMUŞ Öğr. Gör. Zeliha KOCA	MUHASEBE İŞLEMLERİNDE DİJİTALLEŞMENİN DENETİME ETKİSİ		
Dr. Öğr. Üyesi Zülkif YALÇIN	KONSOLİDE FİNANSAL TABLOLARIN HAZIRLANMASI VE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ: BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ		
Dr. Arş. Gör. Ahmet KÖSTEKÇİ Arş. Gör. Ünal KÜÇÜK	YENİ SİSTEMDE BÜTÇENİN HUKUKİ VE MALİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ		
Arş. Gör. Ünal KÜÇÜK Dr. Arş. Gör. Ahmet KÖSTEKÇİ	YÖNETİM BİLİMİ VE KAMU EKONOMİSİ AÇISINDAN ALTERNATİF SU POLİTİKASI		
Doç. Dr. Nural İMİK TANYILDIZI Kübra TÜRKAN	HABER AKTÖRLERİ BELİRLENİRKEN BASININ CİNSİYET EŞİTLİĞİNE İLİŞKİN YAKLAŞIMI: ULUSAL YAYIN YAPAN HÜRRİYET VE YEREL YAYIN YAPAN FIRAT GAZETESİ ÖRNEĞİ		
Doç. Dr. Nural İMİK TANYILDIZI Kübra TÜRKAN	YEREL BASINDA DİJİTAL MEDYANIN KULLANIMI: ELAZIĞ YEREL GAZETELERİ WEB SİTELERİ ÖRNEĞİ		

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Necdet KONAN	Tarih: 21.12.2019 Cumartesi	Saat: 17 ⁰⁰ -18 ⁴⁵	Salon4
Doç. Dr. Necdet KONAN Selahattin AYDIN	YÖNETİCİLERİN OKULDAKİ İNSAN KAYNAĞINI TANIMA DÜZEYİNE İLİŞKİN ALGILARI		
Doç. Dr. Necdet KONAN Muharrem TAŞCAN	OKUL YÖNETİCİSİ VE ÖĞRETMENLERİN MEB TARAFINDAN OKUNMASI ÖNERİLEN KİTAPLARI OKUMA DÜZEYLERİ		
Doç. Dr. Necdet KONAN Selahattin YAMAN	TENEFFÜS SÜRELERİNİN 10 DAKİKADAN 15 DAKİKAYA ÇIKARILMASINA İLİŞKİN OKUL YÖNETİCİLERİ VE ÖĞRETMENLERİN GÖRÜŞLERİ		
Doç. Dr. Necdet KONAN Arzu ATEŞ	OKUL YÖNETİCİLERİNE YÖNELİK VERİLEN KAPSAYICI EĞİTİME İLİŞKİN KATILIMCI GÖRÜŞLERİ		
Doç. Dr. Necdet KONAN Şeyma BAŞGÜT	MEB'DE NORM KADRO FAZLASI ÖĞRETMENLERİN YAŞADIĞI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ		
Doç. Dr. Necdet KONAN Erkan AK	ÖĞRETMENLERİN MUTLULUK ALGILARI		
Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN Özgül SERTTAŞ Hasan Şahin YILDIRIM Hacı Mehmet PEKTAŞ	OKUL ÖRGÜTLERİNDE PAYLAŞILAN LİDERLİK YAKLAŞIMI		
Əliyev Ülvi Məmmədəli oğlu	XARİCİ ÖLKƏLƏRİN SOSIAL XİDMƏT TƏCRÜBƏSİNİN AZƏRBAYCANDA TƏTBİQ EDİLMƏSİ İMKANLARI		
Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN Hasan Şahin YILDIRIM Hacı Mehmet PEKTAŞ Özgül SERTTAŞ	OKULA DAYALI YÖNETİM YAKLAŞIMI ÜZERİNE KURAMSAL BİR ÇALIŞMA		
Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN Hacı Mehmet PEKTAŞ Hasan Şahin YILDIRIM Özgül SERTTAŞ	OKULDA ÖRGÜTSEL DEĞİŞME VE YENİLEŞME ÜZERİNE KURAMSAL BİR ÇALIŞMA		

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Yahya YAŞAR	Tarih: 21.12.2019 Cumartesi	Saat: 9 ⁰⁰ -11 ⁴⁵	Salon5
Nazmiye YAĞBASAN	MUCİZE MESELESİNE FARKLI BİR PERSPEKTİFTEN BAKIŞ: BİLİMSEL MUCİZENİN İMKÂNI PROBLEMİ		
Dr. Öğr. Üyesi Yahya YAŞAR	MEVDUDİ'NİN PEYGAMBER MUCİZELERİNE YAKLAŞIMI		
Aysel TAN	BİR DİNİ TECRÜBE TÜRÜ OLAN "TANRI İLE BİRLİK" TECRÜBESİNİN ZİHİNSEL TEMELLERİ (VAHDET-İ VÜCUD)		
Aysel TAN	DİNİ TECRÜBENİN İSLÂM DÜNYASINDA GELİŞİMİ VE MİSTİSİZM		
Aysel TAN (Poster Sunum)	BEYİN GELİŞİMİNE, NÖROFELSEFEYE VE PIAGET'İN ZİHİNSEL GELİŞİM KURAMINA GÖRE DİN FELSEFESİ MESELELERİNİ YENİDEN ELE ALMA İMKÂNI		
Maryam Akbari Noshad	AKHTAR NEWSPAPER'S ROLE REGARDING SHIA SUNNI ISSUES OF IRANIANS AND OTTOMANS		
Bilorus Tetiana	MODERN UKRAINIAN MANAGEMENT: WOMEN `S PRESENCE		

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Müjgan DENİZ	Tarih: 21.12.2019 Cumartesi	Saat: 11 ⁰⁰ -13 ⁰⁰	Salon5
Prof. Dr. Hüseyin AĞIR Gülşen KOZ İbrahim Cüneyd ÖNDER	TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ YURT İÇİ TASARRUFLAR ÜZERİNE ETKİLERİNİN ANALİZİ		
Sibel ULÇAY Medine ACAR	ÇİN'DEN VENEDİK'E: BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİ		
Arş. Gör. Tuğrul AVCI	DÜNYA BAKIR FİYATININ VAR MODELİ İLE ANALİZİ		
Prof. Dr. Hüseyin AĞIR Dilek ATILGAN Tuba İSPIR	CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: YÜKSELEN PİYASA EKONOMİLERİ ÖRNEĞİ		
Arş. Gör. Gökhan KONAT Dr. Öğr. Üyesi Oktay KIZILKAYA Arş. Gör. Dr. Mehmet TEMİZ	2. NESİL PANEL BİRİM KÖK ANALİZİ İLE KİŞİ BAŞI REEL GSYİH DURAĞANLIĞININ SINANMASI: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ		
Arş. Gör. Dr. Mehmet TEMİZ Arş. Gör. Gökhan KONAT Dr. Öğr. Üyesi Oktay KIZILKAYA	TÜRKİYE İÇİN İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN TEST EDİLMESİ		
Dr. Öğr. Üyesi Müjgan DENİZ	BÖLGESEL KALKINMADA YÜKSEK ÖĞRETİM KURUMLARININ ROLÜ: DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU ÖRNEĞİ		
Öğr. Gör. Dr. Selahattin ÖZBERK	MERKEZİLEŞME-YERELLEŞME SARKACINDA TÜRKİYE'DE MÜLKİ İDARENİN GELİŞİMİ		
Öğr. Gör. Dr. Selahattin ÖZBERK	ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE POZİTİVİST- POSTPOZİTİVİST TARTIŞMALAR		
Arş. Gör. Bengü KAYAPALI Arş. Gör. Nigar ALEV	GELENEKSEL İKTİSAT EKOLLERİNİN OLUŞUMU VE DEVLET ANLAYIŞI		
Arş. Gör. Dr. Ulaş İLİC	ÖĞRETİM ELEMANLARI GÖZÜYLE ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİ DERSİ		
Лилия Айсовна Бускунбаева	ХЕЗИТАЦИОННАЯ ПАУЗА КАК МЕТАКОММУНИКАЦИОННЫЙ МАРКЕР В БАШКИРСКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ДИАЛЕКТНОГО КОРПУСА БАШКИРСКОГО ЯЗЫКА)		

FOTOĞRAF GALERİSİ

Malatya Büyük Şehir Belediye Başkanı Sayın **Selahattin GÜRKAN** ve Yeşilyurt Belediye Başkanı Sayın **Mehmet ÇINAR** Kongre Açılışında

Tüm Fotoğraflar İKSAD KONGRE TOPLULUĞU- İKSAD CONGRESS SOCIETY Facebook Gurubunda yayınlanmıştır.

1. ULUSLARARASI BEYDAĞI SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER KONGRESİ

İÇİNDEKİLER

KONGRE KÜNYESİ	I
PROGRAM	II
GALERİ	III
İÇİNDEKİLER	IV

YAZAR	BİLDİRİ BAŞLIĞI	No
Nedim YILDIZ Selim YENEN	BİREYLERİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİNİ ETKİLEYEN TEMEL MOTİVASYON FAKTÖRLERİ: MUĞLA	1-2
Nedim YILDIZ	YÜKSEKÖĞRETİM KALİTE KURULU GENEL DEĞERLENDİRME RAPORU 2015-2019: KURUMSAL GERİ BİLDİRİM DEĞERLENDİRME RAPORLARININ İNCELENMESİ	3-4
Aziz BELLİ Hatice MERT	BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNDE KENT KÜLTÜRÜ VE KENTLİLİK BİLİNCİ GELİŞİMİNİN STRATEJİK PLANLAR ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	5-17
Aziz BELLİ Faruk KAYAALP	SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN YEREL DEMOKRASİYE KATKISI	18-31
Neyire AKPINARLI	DEVLETİN KURUCU UNSURLARINDAN OLAN ÜSTÜN OTORİTENİN EGEMENLİK VE ETKİLİLİK KAVRAMLARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ VE MONTEVİDEO KONVANSİYONU'NUN 1. MADDESİNİN ELEŞTİREL BAĞLAMDA ANALİZİ	32
Saliha EMRE DEVECİ Demet KARAYILAN	İŞGÖRENLERİN ÖRGÜTSEL STRES DÜZEYLERİNİN ÖRGÜTSEL GÜVEN ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	33-39
Mehmet YILMAZ Özlem ÖZGAN Ayşe ÇELİK Sibel ORHAN	TÜRKİYE'DE SAĞLIK HARCAMALARININ TALEP FAKTÖRLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	40-48
Mehmet YILMAZ Özlem ÖZGAN Ayşe ÇELİK Sibel ORHAN	SAĞLIK HİZMETLERİ TALEBİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ: TANIMLAYICI BİR DEĞERLENDİRME	49-58

Feyzullah EZER	DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞU VE MUHALEFET YILLARINDA CHP İLE SİYASİ MÜCADELESİ (1946-1950)	59-67
Kübra AÇIKGÜL Şeyma ALTUN	7. SINIF ORAN-ORANTI KONUSU İÇİN BAŞARI TESTİNİN GELİŞTİRİLMESİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	68-77
Ersan ÇİFTÇİ Ferdî KARAÖNÇEL	MALATYA MUSİKİSİNE GENEL BAKIŞ	78-83
Ersan ÇİFTÇİ Ferdî KARAÖNÇEL	MALATYALI BİR MUSİKİ DEĞERİ “YAŞAR KAYAHAN”	84-101
Hüseyin GÖKTAŞ Ünal İMİK	DİNLEYİCİ PROFİLİNİN MESLEKİ SES YORUMCULUĞUNDA SAHNE PERFORMANSINA ETKİSİ	102-106
Hüseyin GÖKTAŞ Ünal İMİK	SAHNE UNSURLARI VE İCRACI KABİLİYET DÜZEYİNİN MESLEKİ SES YORUMCULUĞU PERFORMANSINA ETKİSİ	107-110
Hülya AŞKIN BALCI	DİLBİLİMSEL AÇIDAN ARGODA “KABADAYI” İLE İLGİLİ SÖZCÜKLERİN KAVRAM ALANI	111-121
Yıldız KOCASAVAŞ	ARGODA GİYİM-KUŞAM	122-136
Songül ARAL	MALATYA GELENEKSEL DOKUMALARINDA GÖRÜLEN HAYVAN BETİMLEMELİ MOTİF ÖRNEKLERİ	137-155
Fatih BAHÇECİ İsmail AYTAÇ	DARENDE GELENEKSEL KONUT MİMARİSİNDE ŞERBETLİKLER VE ALÇI LAMBALIKLAR	156-177
Tuğba DÜZENLİ Leyla DENİZ	OKULÖNCESİ ÇOCUK RESİMLERİNDE ÇEVRE ALGISI: KAYSERİ İLİ ÖRNEĞİ	178-186
Şamsiddin Kamoliddin	ÇAÇ BAŞ GİYSİSİ TARİHİ ÜZERİNE	187-188
Nihat ŞİMŞEK	İLKOKULLARDA ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE DURUM TESPİTİNE YÖNELİK SWOT ANALİZİ	189-192
Nihat ŞİMŞEK	LİSE ÖĞRENCİLERİNİN DEĞER YÖNELİMLERİ	193-196
Belgin ABACI IRMAK Ertan TOPÇU Mehmet Zeki SUNA	İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNDE OYUN İLE ÇARPIM TABLOSU ÖĞRENME	197-199
Ahmet ÇALIŞKAN Funda OKUŞLUK	TÜRKİYE’DE STEM ALANINDA VE EĞİTİM VE ÖĞRETİM KONUSUNDA YAPILMIŞ OLAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İÇERİK ANALİZİ	200

Beyzanur SALDUZ Sena ALIŞIK Nilay HOPUR Enes GÜLTEK Tunahan Tansel DÜZGÜNER Funda OKUŞLUK	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İLE YAPILAN STEM ETKİNLİKLERİNİN MESLEK İLGİLERİNE OLAN ETKİSİNİN BELİRLENMESİ	201-202
Tunahan Tansel DÜZGÜNER Enes GÜLTEK Nilay HOPUR Sena ALIŞIK Beyzanur SALDUZ Funda OKUŞLUK	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İLE YAPILAN STEM ETKİNLİKLERİNİN FEN MOTİVASYONLARINA OLAN ETKİSİNİN BELİRLENMESİ	203-204
İclal ALKAN Nevzat BAYRI	FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ EĞİTİMDE TEKNOLOĞİ KULLANIMINA YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ	205
İclal ALKAN Nevzat BAYRI	FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARI İLE ORTAOKUL 6. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN FEN BİLİMLERİ YETERLİLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	206
Güľşah HALICI	BATTAL GAZİ DESTANI'NDA GEÇEN MİTOLOĞİK SAYILAR	207-216
Şule GÜMÜŞ	TÜRK BOYLARININ ORTAK HAYAT TASAVVURUNUN YANSIMASI: ÖZBEKİSTAN VE TÜRKİYE SAHASI ORTAK ATASÖZLERİ	217-223
Şule GÜMÜŞ	ELEM TERE FİŞ KEM GÖZLERE ŐİŐ: BATI EGEDE NAZAR İLE İLGİLİ HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI	224
Fatih Şükrü KOÇAR Ferhat APAYDIN	KAPİTALİŐTLEŐEMEYEN KÖYLÜNÜN ROMANI: TENEKE	225-230
Ferhat APAYDIN Fatih Şükrü KOÇAR	TALİP APAYDIN'IN "ORTAKÇILAR" ROMANINDA FEODALİZM-KAPİTALİZM İLİŐKİŐİ	231-236
Yalçın ERDEN	A COMPARATIVE ANALYSIS OF "T WAS-AT-FIRST-LIKE US" AND "ONE DIGNITY DELAYS FOR ALL" BY EMILY DICKINSON IN TERMS OF THE CONCEPT OF DEATH	237-242
Berkant DULKADİR	KARAR DESTEK SİSTEMLERİ İLE ÇALIŞILAN MAKİNEYE BAĞLI OLARAK PERFORMANS ANALİZİ	243-250
Mutlu ÖZGEN	İBRAHİM HAKKI KONYALI'NIN ESERLERİNDE TARİH & FOLKLOR İLİŐKİŐİ	251-252
Selami ÇAKMAKCI	AHMET ERHAN'IN ŞİİRİNE ALACAKARANLIK BİR BAKIŞ	253-265

Metin KETBOĞA	KUR TAHMİN YÖNTEMLERİNİN DÖVİZ KURU HAREKETLERİNİ BELİRLEMEDE ETKİSİ	266-270
Metin KETBOĞA	ULUSLARARASI SERMAYE HARKETLERİNİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE EKONOMİLERİNE ETKİLERİ	271-274
Yunus AÇCI Ferhat Şirin SÖKMEN	ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ HİPOTEZİNİN CIVETS ÜLKELERİ İÇİN SINANMASI	275-278
Ahmet Fethi DURMUŞ Zeliha KOCA	MUHASEBE İŞLEMLERİNDE DİJİTALLEŞMENİN DENETİME ETKİSİ	279-287
Zülkif YALÇIN	KONSOLİDE FİNANSAL TABLOLARIN HAZIRLANMASI VE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ: BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ	288-295
Ahmet KÖSTEKÇİ Ünal KÜÇÜK	YENİ SİSTEMDE BÜTÇENİN HUKUKİ VE MALİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	296-301
Ünal KÜÇÜK Ahmet KÖSTEKÇİ	YÖNETİM BİLİMİ VE KAMU EKONOMİSİ AÇISINDAN ALTERNATİF SU POLİTİKASI	302-312
Nural İMİK TANYILDIZI Kübra TÜRKAN	HABER AKTÖRLERİ BELİRLENİRKEN BASININ CİNSİYET EŞİTLİĞİNE İLİŞKİN YAKLAŞIMI: ULUSAL YAYIN YAPAN HÜRRİYET VE YEREL YAYIN YAPAN FIRAT GAZETESİ ÖRNEĞİ	313-322
Nural İMİK TANYILDIZI Kübra TÜRKAN	YEREL BASINDA DİJİTAL MEDYANIN KULLANIMI: ELAZIĞ YEREL GAZETELERİ WEB SİTELERİ ÖRNEĞİ	323-331
Necdet KONAN Selahattin AYDIN	YÖNETİCİLERİN OKULDAKİ İNSAN KAYNAĞINI TANIMA DÜZEYİNE İLİŞKİN ALGILARI	332-339
Necdet KONAN Muharrem TAŞCAN	OKUL YÖNETİCİSİ VE ÖĞRETMENLERİN MEB TARAFINDAN OKUNMASI ÖNERİLEN KİTAPLARI OKUMA DÜZEYLERİ	340-354
Necdet KONAN Selahattin YAMAN	TENEFFÜS SÜRELERİNİN 10 DAKİKADAN 15 DAKİKAYA ÇIKARILMASINA İLİŞKİN OKUL YÖNETİCİLERİ VE ÖĞRETMENLERİN GÖRÜŞLERİ	355-364
Necdet KONAN Arzu ATEŞ	OKUL YÖNETİCİLERİNE YÖNELİK VERİLEN KAPSAYICI EĞİTİME İLİŞKİN KATILIMCI GÖRÜŞLERİ	365-370
Necdet KONAN Şeyma BAŞGÜT	MEB'DE NORM KADRO FAZLASI ÖĞRETMENLERİN YAŞADIĞI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	371-380

Necdet KONAN Erkan AK	ÖĞRETMENLERİN MUTLULUK ALGILARI	381-390
Mahire ASLAN Özgül SERTTAŞ Hasan Şahin YILDIRIM Hacı Mehmet PEKTAŞ	OKUL ÖRGÜTLERİNDE PAYLAŞILAN LİDERLİK YAKLAŞIMI	391-394
Mahire ASLAN Hasan Şahin YILDIRIM Hacı Mehmet PEKTAŞ Özgül SERTTAŞ	OKULA DAYALI YÖNETİM YAKLAŞIMI ÜZERİNE KURAMSAL BİR ÇALIŞMA	395-399
Mahire ASLAN Hacı Mehmet PEKTAŞ Hasan Şahin YILDIRIM Özgül SERTTAŞ	OKULDA ÖRGÜTSEL DEĞİŞME VE YENİLEŞME ÜZERİNE KURAMSAL BİR ÇALIŞMA	400-408
Nazmiye YAĞBASAN	MUCİZE MESELESİNE FARKLI BİR PERSPEKTİFTEN BAKIŞ: BİLİMSEL MUCİZENİN İMKÂNI PROBLEMİ	409
Yahya YAŞAR	MEVDUDİ'NİN PEYGAMBER MUCİZELERİNE YAKLAŞIMI	410-417
Aysel TAN	BİR DİNİ TECRÜBE TÜRÜ OLAN "TANRI İLE BİRLİK" TECRÜBESİNİN ZİHİNSEL TEMELLERİ (VAHDET-İ VÜCUD)	418-422
Maryam Akbari Noshad	AKHTAR NEWSPAPER'S ROLE REGARDING SHIA SUNNI ISSUES OF IRANIANS AND OTTOMANS	423
Bilorus Tetiana	MODERN UKRAINIAN MANAGEMENT: WOMEN 'S PRESENCE	424-426
Hüseyin AĞIR Gülşen KOZ İbrahim Cüneyd ÖNDER	TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ YURT İÇİ TASARRUFLAR ÜZERİNE ETKİLERİNİN ANALİZİ	427-435
Sibel ULÇAY Medine ACAR	ÇİN'DEN VENEDİK'E: BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİ	436-446
Tuğrul AVCI	DÜNYA BAKIR FİYATININ VAR MODELİ İLE ANALİZİ	447
Hüseyin AĞIR Dilek ATILGAN Tuba İSPİR	CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: YÜKSELEN PİYASA EKONOMİLERİ ÖRNEĞİ	448-456
Gökhan KONAT Oktay KIZILKAYA Mehmet TEMİZ	2. NESİL PANEL BİRİM KÖK ANALİZİ İLE KİŞİ BAŞI REEL GSYİH DURAĞANLIĞININ SINANMASI: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ	457-462
Mehmet TEMİZ Gökhan KONAT Oktay KIZILKAYA	TÜRKİYE İÇİN İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN TEST EDİLMESİ	463-467

Müjgan DENİZ	BÖLGESEL KALKINMADA YÜKSEK ÖĞRETİM KURUMLARININ ROLÜ: DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU ÖRNEĞİ	468
Selahattin ÖZBERK	MERKEZİLEŞME-YERELLEŞME SARKACINDA TÜRKİYE'DE MÜLKİ İDARENİN GELİŞİMİ	469-498
Selahattin ÖZBERK	ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE POZİTİVİST-POSTPOZİTİVİST TARTIŞMALAR	499-511
Bengü KAYAPALI Nigar ALEV	GELENEKSEL İKTİSAT EKOLLERİNİN OLUŞUMU VE DEVLET ANLAYIŞI	512-517
Ulaş İLİC	ÖĞRETİM ELEMANLARI GÖZÜYLE ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİ DERSİ	518-523
Лилия Айсовна Бускунбаева	ХЕЗИТАЦИОННАЯ ПАУЗА КАК МЕТАКОММУНИКАЦИОННЫЙ МАРКЕР В БАШКИРСКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ДИАЛЕКТНОГО КОРПУСА БАШКИРСКОГО ЯЗЫКА)	524-527

**BİREYLERİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİNİ ETKİLEYEN TEMEL MOTİVASYON
FAKTÖRLERİ: MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ FEN FAKÜLTESİ VE
TEKNOLOJİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ**

BASIC MOTIVATION FACTORS AFFECTING INDIVIDUAL ENTREPRENEURSHIP
TENDENCIES: MUĞLA SITKI KOÇMAN UNIVERSITY SCIENCE FACULTY AND
TECHNOLOGY FACULTY STUDENTS EXAMPLE

Nedim YILDIZ

Öğr. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ula AKMYO, (Sorumlu Yazar)

Selim YENEN

Öğr. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ula AKMYO

ÖZET

Bir ülkenin sosyal ve ekonomik açıdan kalkınmasında girişimciliğin büyük bir önemi vardır. Dünyada ve Türkiye’de özellikle bilgi toplumuna geçiş ile birlikte küresel rekabet, hızlı değişim, ekonomik belirsizlikler, istihdam problemleri son yıllarda girişimciliğin önemi daha çok artmıştır. Ülkemizde girişimcilğe olan çeşitli teşviklerle yapılan hibe ve desteklemelerin üniversite mezunlarının kendi işlerini kurmaya olan eğilimlerini artırması beklenmekte olan bir sonuçtur. Üniversitelerde girişimcilik ile ilgili alt yapının oluşturulması, girişimcilik eğitimlerinin verilmesi ve girişimci kültürel değerler ile uyumlu olacak şekilde sahip olduğu fiziki ve beşeri kaynaklarını yeniden planlama ve organize etmektedirler. Örneğin; girişimcilik dersi birçok üniversitelerin ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora programları müfredatında yerini almıştır.

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin girişimci olmak istemelerindeki temel nedenlerini incelemektir. Bu bağlamda çalışmanın ilk kısmında öğrencilerin girişimcilik eğilimleri ile temel motivasyon faktörleri ile ilgili kuramsal bilgilere yer verilmektedir. Uygulama kısmında ise 2019-2020 Eğitim-Öğretim güz döneminde Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Fen Fakültesinde girişimcilik dersi alan Moleküler Biyoloji ve Genetik, Biyoloji, Kimya ve İstatistik bölümü öğrencileri ile Teknoloji Fakültesinde girişimcilik dersi alan Enerji Sistemleri Mühendisliği ile Bilişim Sistemleri bölümü öğrencilerine yönelik yapılan araştırma bulunmaktadır. Araştırma verileri anket yöntemi elde edilmiştir. Elde edilen toplam 175 adet anket verileri SPSS kullanılarak analiz edilmiştir. Katılımcılara yönelik tanımlayıcı istatistiksel analizler için frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Araştırmanın temel motivasyon faktörleri olan rekabetçi olmak ve rekabeti sevmek, bilimsel merak ve yenilikçi olmak, bilgiyi pazarlama ve satma imkânı, özerk olmak ve bağımsız hareket edebilmek, yükselmek ve yeni ürün geliştirmek ve aile geleceğine katkı sağlamak değişkenleri ile girişimcilik eğilimleri boyutları arasındaki ilişki incelenmiştir. Nicel araştırma yöntemiyle yapılan bu çalışmanın, girişimcilik alanındaki literatür boşluğuna önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik Eğilimi, Motivasyon Faktörleri, Üniversite Öğrencisi

ABSTRACT

Entrepreneurship play a great role on economic development of a country. In recent years, especially after proceeding into information society; global challenges, rapid change, economical uncertainties strengthened the importance of entrepreneurship. A considerable increase in tendency expected with subsidies and grants to young entrepreneurs who are graduated and want to start-up their own businesses. Universities started to reorganize and plan their physical and human resources with aligning their entrepreneurial spirit and culture by investing Infrastructure and entrepreneurship courses. For example, Entrepreneurship course is taken part of the curriculum of many universities at associate degree, bachelor degree and master degree level.

The aim of this study is to analyze the main reasons of why students want to be entrepreneurs. In the first part, a theoretical approach to entrepreneurship tendencies with motivation factors is presented. In the second part, a research study was conducted on the students who took entrepreneurship course in the period of 2019-2020 fall semester; in the faculty of Sciences and department of, Molecular Biology, Genetic Biology, Chemistry, Statistics, and in the faculty of Technology and department of Energy

Systems and Information Systems. The data of the research is gathered by using survey method. 175 responses were gathered and analyzed by using SPSS. For descriptive statistical analysis; frequency level, percentile, mean and standard deviation has been calculated. The dimensions of entrepreneurship tendency is compared with the factors; being competitive, being innovative, the possibility of gathering information and selling information, being independent, leveling up in career path, new product development, curiosity of science, contribution to family will. It is thought that this qualitative research study will contribute greatly to the knowledge gap in the literature.

Key words: Entrepreneurship Tendency, Motivation Factors, University Student

**YÜKSEKÖĞRETİM KALİTE KURULU GENEL DEĞERLENDİRME RAPORU 2015-2019:
KURUMSAL GERİ BİLDİRİM DEĞERLENDİRME RAPORLARININ İNCELENMESİ**
HIGHER EDUCATION QUALITY COMMITTEE GENERAL ASSESSMENT REPORT 2015-
2019: THE REVIEW OF INSTITUTIONAL FEEDBACK EVALUATION REPORT

Nedim YILDIZ

Öğr.Gör.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ula AKMYO

ÖZET

Günümüzde, yükseköğretim sistemlerindeki eğilimler, bir yandan yükseköğretim kurumları için rekabeti ön plana çıkarırken diğer yandan da bu kurumları hatta farklı yükseköğretim sistemlerini birbirlerine daha çok yakınlıktır. Bu durum yükseköğretim kurumlarının daha şeffaf, iş birliğine uygun ve kalite odaklı olmasını zorunlu kılmaktadır. Uluslararası yükseköğretim sistemleriyle bütünleşik olan Türk Yükseköğretim Sistemi de bu eğilimlerin etkisinde benzer gelişmeler yaşamaktadır. Bu gelişmelerin başında, yükseköğretim sistemini düzenleyen ve yönlendiren önemli kurumlardan biri olarak Yükseköğretim Kalite Kurulunun (YÖKAK) kurulması gelmektedir. Yükseköğretim Kalite Kurulu'nun temel görevleri; yükseköğretim kurumlarının misyon ve hedeflerini gerçekleştirmesine odaklanan iç kalite sisteminin yapılandırılmasını desteklemek ve dış değerlendirmesini yapmak, akreditasyon kuruluşlarının yetkilendirilmesi ve tanınması süreçlerini yürütmek ve yükseköğretim kurumlarında kalite güvencesi kültürünün içselleştirilmesi ve yaygınlaştırılmasını sağlamaktır.

Bu çalışmanın amacı, Yükseköğretim Kalite Kurulu tarafından hazırlanan 2015-2019 yıllarını kapsayan Genel Değerlendirme Raporu içerisinde yer alan Kurumsal Geri Bildirim Değerlendirme Raporlarını inceleyip, yorumlayıp tavsiye ve öneriler getirmektir. 2016-2019 yılları arasında 160 yükseköğretim kurumu Kurumsal Dış Değerlendirme Programına dâhil olmuş ve kurumlara ait Kurumsal Geri Bildirim Raporları, takım başkanları tarafından değerlendirici sistemi kullanılarak Yükseköğretim Kalite Kuruluna gönderilmiştir. Bu dokümanlar Kurul web sitesinden yayımlanmaktadır (Bkz. <https://www.yokak.gov.tr/raporlar/kurumsal-geri-bildirim-raporlari>). Değerlendirilen kurumların Kurumsal Geri Bildirim Raporları, “Kalite Güvencesi Sistemi”, “Eğitim ve Öğretim”, “Araştırma ve Geliştirme” ve “Yönetim Sistemi” ana başlıkları altında ayrı ayrı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalite, Yüksek Öğretim Kalite Kurulu, Kurumsal Geri Bildirim Raporları

ABSTRACT

Nowadays, trends in higher education systems bring competition to the forefront of higher education institutions in one aspect and bring them closer to each other even more in another.. This situation necessitates higher education institutions to be more transparent, cooperative and quality oriented. The Turkish Higher Education System, which is integrated with international higher education systems, has experienced similar developments under the influence of these trends. At the beginning of these developments, comes the establishment of the Higher Education Quality Council (YÖKAK), which is one of the important institutions that regulate and direct the higher education system. The main duties of the Higher Education Quality Council are; to support the structuring and external evaluation of the internal quality system focusing on the achievement of the mission and objectives of higher education institutions, to carry out the processes of authorization and recognition of accreditation institutions, and to ensure the internalization and dissemination of the quality assurance culture in higher education institutions.

The aim of this study is to review, interpret and provide recommendations and suggestions in the Corporate Feedback Evaluation Reports included in the General Evaluation Report covering the years 2015-2019 prepared by the Higher Education Quality Council. Between 2016-2019, 160 higher education institutions were included in the Institutional External Evaluation Program and the Corporate Feedback Reports of the institutions were sent to the Higher Education Quality Council by the team heads using the evaluator system. These documents are published on the Board's website (See. <https://www.yokak.gov.tr/reports/corporate-feedback-report-reports>). Institutional Feedback Reports of the

evaluated institutions are handled separately under the main headings of “Quality Assurance System”, “Education and Training”, “Research and Development” and “Management System..

Keywords: Quality, Higher Education Quality Board, Institutional Feedback Reports

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNDE KENT KÜLTÜRÜ VE KENTLİLİK BİLİNCİ
GELİŞİMİNİN STRATEJİK PLANLAR ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ
EVALUATION OF DEVELOPMENT OF URBAN CULTURE AND URBAN AWARENESS
OVER STRUCTURAL PLANS IN METROPOLITAN MUNICIPALITIES

Aziz BELLİ

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Hatice MERT

Yüksek lisans öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

ÖZET

Kentler insanların ticaret, iletişim, inanç ve çeşitli gereksinimlerini karşılamak üzere ortaya çıkmış ve günümüzde nüfusu milyonları geçmiş, “yönetmel kurumların bulunduğu, yerel, bölgesel ya da uluslar arası ilişki ağlarına sahip heterojen bir toplum” olarak ifade edilmiştir. Hızlı nüfus artışı, sanayileşme ve bunun doğal bir sonucu olan kentleşme ile birlikte ortaya çıkan sorunlar ve alanlar kentlileşme, kentlilik bilinci ve kent kültürü gibi kavramların yaygın hale gelmesine ve tartışılmasına neden olmuştur. Kentlilik bilinci, kentlerde yaşayan bireylerin kente özgü tutum ve davranış sergilemeleri, birer kentli insan, aktör, paydaş olduklarının bilinciyle buna uygun hareket etmeleri anlamını gelmektedir. Kent kültürü ise, kentlerin bünyesinde barındırdığı insanların birbiriyle diyalog ve etkileşimlerini bir ilişki örüntüsü içinde düzenleyen sistemin birleştirici ögesi olarak tanımlanır. Bu kültürün ve bilincin oluşması ise bireylerin yaşadıkları kent ile kentteki diğer bireyler, gruplar ve kuruluşlar arasında anlamlı, güçlü ve sürdürülebilir bağlar kurabilmeleri ve kendilerini yaşadıkları kentin bir parçası gibi hissetmelerine mümkündür. Fakat günümüzde kentlerin nüfus ve yayıldıkları alan olarak sürekli büyümesi, kentlilik bilincini ve kent kültürünü tartışmaya zorunlu hale getirmiştir.

Kent kültürü ve kentlilik bilinci kavramları kapsamında oluşan bu tartışmalar ışığında çalışmanın amacı, Türkiye’de kentsel nüfusun önemli bir bölümünü barındıran büyükşehir belediyelerinin kent kültürü ve kentlilik bilincinin gelişimi noktasındaki mevcut durumunu ortaya koyarak stratejik planlar bağlamında kent kültürü ve kentlilik bilincinin ne kadar etkin kullanıp kullanılmadığını incelemektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere öncelikle kent kültürü, kentlilik bilinci ve stratejik plan kavramları teorik açıdan incelenecektir. Bu inceleme kapsamında yerli ve yabancı kaynaklardan elde edilmiş literatürlerden faydalanacaktır. İncelemenin alan araştırması kısmını yapmak üzere öncelikli olarak basit seçkisiz yöntem kullanılarak yedi büyükşehir belediyesi belirlenmiştir. Bu kentlerin stratejik planları internet sitesinden alınarak, içerik analizi yöntemi ile büyükşehir belediyelerinin karşılaştırması yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentlileşme, Kent Kültürü, Kent Bilinci, Stratejik Plan.

ABSTRACT

Cities have emerged to meet the needs of people in trade, communication, belief and various necessities, and today their populations exceed millions and they are expressed as “a heterogeneous society with managerial institutions and local, regional or international networks. Rapid population growth, industrialization and the problems and areas that arise with urbanization, which is a natural consequence of this, caused the concepts, such as urbanization, urban consciousness and urban culture to become widespread and discussed.

Urban awareness, urban-specific attitudes and behaviors of individuals living in cities, means that they act in accordance with the awareness that they are urban people, actors and stakeholders. Urban culture, on the other hand, is defined as the unifying element of the system that regulates the dialogue and interactions of the people within the cities in a relationship pattern. The formation of this culture and consciousness is possible only when individuals can establish meaningful, strong and sustainable ties between the city they live in and the other individuals, groups and organizations in the city and they feel like a part of the city in which they live. Today, however, the continuous growth of cities as population

and the area in which they spread has made it necessary to discuss urban consciousness and urban culture.

The purpose of working in the light of these discussions formed within the context of concepts of urban culture and urbanity awareness is to examine how effectively urban culture and urban awareness are used within the context of strategic plans by displaying the current situation of the metropolitan municipalities hosting a significant portion of the urban population in terms of urban culture and awareness. In order to realize this aim, first of all, the concepts of urban culture, urban awareness and strategic plan will be examined theoretically. Within the context of this study, the literature obtained from domestic and foreign sources will be used. Seven metropolitan municipalities were identified primarily using simple random method to conduct the field research part of the study. Strategic plans of these cities will be taken from the website and through content analysis method metropolitan municipalities will be compared.

Keywords: City, Urbanization, Urban Culture, Urban Awareness, Strategic Plan.

1.GİRİŞ

Kentlerin tarihi çok eskiye dayanmasına rağmen bizim ülkemizde kent ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kentleşme kavramının tarihi 1950'lili yıllarda ortaya çıkmıştır. Kent denildiğinde akla gelen ilk tanım kent olarak sayılan o mekânda nüfusun artması yani demografik özelliği tanımlamasıdır. Fakat sadece bu tanımla sınırlamak eksik kalacaktır. Kent ve beraberinde oluşan kentleşme tanımı, bir bölgede ticaret, hizmet gibi yeni iş alanlarının ortaya çıktığı, insanlar arasında dayanışmanın arttığı, yönetsel faaliyetlerin fazlaştığı, bunların yanında tarımsal faaliyetlerin geri planda kaldığı mekânlar şeklinde tanımlanabilir.

Çağımızda üretim biçiminin kentleşme üzerindeki belirleyici etkisi ve yerleşme biçimleyişi çok açık bir olgudur. Temelde birbiriyle üretim biçimlerinin farklı oluşu nedeniyle ayrılan her toplum yapısı tarih içerisinde kendi özelliklerine uygun kent örnekleri vermiştir. Bir başka deyişle, her toplum biçiminin özellikleri aynı zamanda biçimlendirdiği kentin de özelliklerine yansımıştır. İnsanların doğayla kurdukları bağlarında yeni ve ileri bir evre olarak kendisinden önceki yerleşme biçimlerinden bariz bir şekilde ayrılan, belli bir nüfus büyüklüğüne ulaşmış mekanizmalar olarak nitelendirilir (Özer, 2004: 2). Kent kültürü ve kentlilik bilinci birbirini tamamlayan kavramlardır. Kent kültürü, kentte yaşayan bireylerin birbirine olan davranışları şeklinde tanımlanırken, kentlilik bilinci kentte yaşayan insanların birer kentli gibi hareket etmesidir. Fakat kentin karmaşık yapısından dolayı kent kültürü ve kentlilik bilincinin anlaşılması, bunları insanlara empoze etmesi bir o kadar da zordur. Bu yüzden de her kentin kendisine özel kent kültürü mevcuttur ve yaşanabilir bir kentin meydana gelmesi için kent kültürü kavramının oturmuş olması çok önemlidir. Bu noktada da kent kültürünün yaygın hale gelmesi kentlilik bilinci kavramı ile mümkündür. Yani bu iki kavram birbiri ile doğru orantılıdır.

Çalışmada kavramsal çerçevelerden hareketle büyükşehir belediyelerinin stratejik planları incelenerek kent kültürü ve kentlilik bilincinin ne kadar etkin bir şekilde kullanıp kullanmadıklarını, bu kavramları stratejik planları içerisinde kaç defa geçirdiklerini içerik analizi ile tespit ederek büyükşehir belediyelerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Büyükşehir belediyelerini tespit ederken basit seçkisiz yöntem kullanılarak yedi büyükşehir belediyesi belirlenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümü temel kavramsal çerçeve ile başlamaktadır. İlk olarak kent kavramı açıklanmış devamında konunun daha iyi anlaşılması için kentleşme, kentleşme, kent kültürü ve kentlilik bilinci kavramları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise stratejik plan kavramı ve bu kavrama bağlı olarak oluşan alt başlıkları yani misyon, vizyon ve amaçlar açıklanmıştır. Üçüncü bölümde materyal ve metodlar açıklandıktan sonra dördüncü bölümde büyükşehir belediyelerinin stratejik planları incelenerek, karşılaştırmalı tabloları çizilmiştir.

2. TEMEL KAVRAMLAR: KENT, KENTLEŞME, KENTLİLEŞME, KENT KÜLTÜRÜ, KENT BİLİNCİ

Kent ile ilgili birçok kavram ya karıştırılmakta ya da telaffuz edilmektedir. Kent literatüründe sık kullanılan bazı kavramlar ise, kent, kentleşme, kentlileşme, kentlilik bilinci, kent kültürü vs. gibi kavramlardır.

2.1 Kent Kavramı

Kent kavramı, Batı dillerine Latince “civitas” (yuttaşlık-hemşerilik) kavramlarından geçmiştir. İngilizce “city” Fransızca “cit’e”, İtalyanca “citta”, İspanyolca “ciudad” olarak geçen “civitas” terimi benzer birçok şekilde çoğalmıştır (Bal, 2018: 29).

Kent, ilgili literatüre göre, bir yerleşim yerine hâkim iktisadi faaliyetlerin tarıma dayalı olmaması, oranın kent olarak tanımlanması için yeterli olacaktır (Şahin, 2018: 3). Ama kentler aslında hiçte alışık olmadığımız yeni yaşam şekillerine ve düzenlerine bizi zorunlu kılan kuvvetli bir mekanizmadır (Sevindi, 2003: 73-74).

Kentler insan hayatının vazgeçilmez bir etkileşimidir ve doğal yaşamın parçası olmuştur. Buradan hareketle aslında kent tanımı da yapmak çok zordur. Çünkü kent, karmaşık bir yapıdır ve birçok tanımı vardır. Bu aslında bakış açısıyla da alakalı bir durumdur. Kentler, bünyesinde yaşamını sürdürmekte olan çoğunluğun(halkın) tarımın dışında başka faaliyetlerde bulunduğu, nüfus hareketliliğine sahip, insanların zorunlu olarak barınmadan veya da zorunlu olmayarak eğlenceye kadar tüm ihtiyaçlarının karşılandığı ve devamlı olarak toplumsal değişim gösteren, bütünleşme seviyesinin fazla olduğu bir yerleşim birimidir (Koyuncu, 2011: 32).

Kent, insanların birbirleriyle görüştükleri, malların değiş tokuş edildiği ve fikirlerin yayıldığı bağlar ve kararlar mekanizması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yoğun ilişkilerden oluşan kentler, değişime açık olmakla beraber kendi kararlarını üreten bir yapıya sahip sahaları da ifade etmekle birlikte bir uygarlığın temel aldığı önceliklere yer veren yerleşim birimleri olarak değerlendirilmektedir (Güven, 2016: 21). Toplumsal kıstaslara göre ise kent, kırsal yaşam alanlarından farklı olarak toplumsal kültürü oluşturması ile köyden ayrılmaktadır. İşte kültürel bu sınırdaki işlevsel kriter açığa çıkmaktadır (Tunç vd., 2017: 1675).

En genel anlamı ile kent; ticaret, iletişim ve çeşitli gereksinimlerin karşılamak üzere ortaya çıkmış, nüfus yoğunluğunun fazla olduğu toplumsal harekette denilebilir. Avrupa Kentsel Şartı'na göre ise kent, “toplum hayatının ana çekirdeği ve karakterini meydana getiren tarihi ve yasal bir teşekkül olan, günümüzde benzer çıkarları olan insan gruplarının bir araya geldiği özerk idari birimler ve düzenli yapılaşmış kamu hizmetleri sunan ve kendi kendilerini yönetebilen yaşam merkezleridir” şeklinde tanımlanmaktadır (Zengin, 2018: 86)

2.2 Kentleşme

Kentleşme (şehirleşme), sözcük anlamına göre, işleyişleşmeye ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak kent sayısının çoğalması ve kentlerin büyümesi sonucunu ortaya çıkaran, toplumda örgütlemeye, insanların birbiriyle etkileşim içinde ve uzmanlaşma içinde olması kentlere has değişikliklere yol açan nüfus birikimi sürecidir (Keleş, 1998: 80).

Ticaret, hizmet ve sanayi vs gibi ekonomik faaliyetlere sahip, bunun yanı sıra tarımsal ürünlerin de karıştığı her çeşit ürünün dağıtıldığı, alanları belirlenmiş bir bölgede yoğunlaşmış kişilerin sosyal yönden tabakalaştığı, mesleksel çeşitliliğin ve rollerin başkalaştığı, dikey ve yatay hareketliliğin fazlaca bulunduğu, farklı sosyal toplulukların korunduğu, sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinin çoğaldığı, yönetsel kurumların da içinde olduğu yerel, bölgesel ve uluslar arası bağlara sahip heterojen bir kavramdır (Bal, 2006: 29-30).

Keleş kentleşme tanımı yaparken dar ve geniş anlamda kentleşme tanımı olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ona göre dar anlamda kentleşme tanımı, nüfus hareketliliğine işaret eder ve demografik bir özellik taşımaktadır. Fakat kentleşmeyi yalnızca nüfus hareketi olarak yapmak eksik ve yanlış olacağından

dolayı geniş anlamda da bir kentleşme tanımı yapmak gerekmektedir. Geniş anlamda kentleşme tanımı ise; ekonomik ilerlemelere ve sanayileşme hareketlerine bağlı olarak bir yerleşim yerindeki kent sayılarının artması ve buna bağlı olarak kentlerin büyümesi, nüfusun artması ile toplumda iş bölümü ve uzmanlaşmanın da doğru oranda artması, insanların birbiri ile ilişkilerinde ve davranışlarında kentlere has farklılaşmanın olduğu nüfus birikim süreci olarak tanımlamakta mümkündür. Bu tanımlarla birlikte ilerleyen zamanlarda kentleşme, özellikle 1980'li yılların başından beri küreselleşmeden geniş oranda etkilenmekte ve sunduğu yeni olanaklarla, doğurduğu çeşitli sorunlarla ülke gündeminin ilk sıralarındaki yerini korumayı sürdürmektedir (Keleş, 2013: 23-32).

Yaşanan sanayi devrimi ile birlikte bir nevi kentleşme süreci hız kazanmıştır. İngiltere öncülüğünde başlayan sanayi devrimi daha sonra Almanya, Fransa, Belçika, İsveç gibi diğer Avrupa ülkelerinde de etkisini göstermiştir. Batı 'da ki bu değişim süreci iki yüz yıl sürmüş ve günümüzde ise bu topluluklar birer kent toplumu haline gelmişlerdir (Ertürk ve Sam, 2011: 10-11).

Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşturucu olarak kent sayısının fazlalaşması ve kentlerin büyümesi sonucu toplum yapısındaki değişim ve gelişim ile birlikte insan nüfusunun farklı sahalara yayılması, farklı iş alanları arayışına girmeleri sonucu kırsal alanlardan kentsel alanlara göç etmeleri kentleşmeyi tanımlamaktadır (Belli, 2019: 28).

Başka bir bakış açısına göre ise, bütün ülkeler arasındaki değişimleri, nüfus hareketliliğini ve kaynak akışlarını, ekonomik ve sosyal bakımdan açığa çıkaran önemli dönüşümleri de içine alır. Bundan dolayı da kentleşmeyi sadece sanayi, ticaret ve hizmet fonksiyonları ile ele almayı, çok yönlü düşünmek gerekir (Görmez, 1997: 11).

2.3 Kentleşme

Kentin medeniyetimizde fazlaca yeri olmasına rağmen, kentleşme kavramı ve süreci itibari ile bilgilerimiz yetersiz kalmaktadır. Gerek tarihçiler, coğrafyacılar gerekse iktisat ve siyaset bilimciler kendi alanlarının bakış açılarına göre farklı tanımlar yapmaktadır. Bu bilgiler ışığında sosyolojik boyutta kentleşme tanımı, çok mekânlı bir toplumsal hayata geçiş ile birlikte insanlar arasındaki yeni sosyal ilişkiler ve bu sosyal ilişkilerin getirdiği yeni örgütlenmeler sürecine girilmesidir (Erkan, 2010: 20-21). Kentleşme kavramı, kentlerin gittikçe büyümesi ve kent sayılarının artmasıyla birlikte kentlerde yaşayan kitlelerdeki incelenen değişimler ve bu değişimlerin kapsamını ifade etmektedir. Kentleşme başka bir tabir ile kentleşmeye bağlı olarak toplumsal dönüşümlerin insanlar davranışları ve aralarındaki ilişkiler, yaşam biçimleri ve değer yargılarındaki değişimlerin süreci olarak ifade edilmektedir (Görmez, 1997: 20-22).

Kentleşme, kentte yaşayanlarda oluşan kentlilik bilinci ve kentli insan tutumlarını da betimler ve bu da aslında kent kültürünün bir yansımasıdır (Bal, 2003: 9).

2.4 Kent Kültürü

Kültür, topluluk veya toplumların verili doğa dışında ürettikleri insani olan her şeydir. Bu her şey içine maddi ve maddi olmayan ne varsa (nesnelere, gelişen fikirler, değerler, normlar, inançlar vb) girer. Kültürün Sorokin'in belirttiği gibi, maddi boyutunun yanında davranışsal ve ideolojik boyutu vardır (Bal, 2003: 8).

Kent kültürü, bir kentte yaşamış tüm uygarlıkların psikoloji, sosyolojik ve ekonomik etkinliklerinin toplumsal yaşamın yanı sıra, kentsel yaşamda da kendini gösteren bütünlüğüdür. Yani, tarihsel ve toplumsal gelişimin birikimli sonucudur. Kentsel yaşam bağlamında kent kültürünün iki boyutu vardır (Leblebici ve Reyhan, 2013: 63).

- Kentte yaşayanlar arası ilişkiler
- Kentte yaşayanlarla kent arasındaki ilişkiler

Bu bağlam da, daha önce değindiğimiz kentleşme, bilginin edinilmesi, sorgulanması ve benimsenmesi, değerlerin zekice ve eleştirel yaklaşımla istifade edilmesi, içinde bulunduğumuz koşulların ve durumların doğru olarak yorumlanması bakımından, kenti kent olarak kavrama, kent alanlarını deneyimleme ve onunla uyum halinde olduğundan dolayı kentleşmenin ürettiği ortak değerle bütünü aslında kent kültürünü oluşturur (Erkan, 2010: 22).

2.5 Kentlilik Bilinci

Kentler zaman geçtikçe insanların birlikte hareket etmelerinin zor olduğu mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Kentsel yaşama yönelik bu zorluklar kentte yaşayan insanların ortak sorumluluğu ve ortak sorunu olmasına karşın, artan sorumluluk almadan kaçınma, aidiyetsizlik ve yabancı hissetme duygusu kentleri ortak hareket etmenin giderek zorlaştığı yerler haline getirmiştir. İşte bu noktada, kentte yaşayan insanların birlikte hareket etmesi, sorumluluk duygusunun aşılması ve o kültürün yerleştirilmesi adına ortaya çıkan kavrama kentlilik bilinci denir. İnsanların aidiyet problemlerini aşmaları ve gelecek kuşaklarında bu problemle karşılaşmamaları amacıyla kentlilik bilinci adı altında kentler için önerilen üç temel yaklaşım vardır; birincisi; kentin kültürel, sosyal ve fiziksel gelişimini sağlamak, ikincisi; kente aidiyet bilincini yerleştirmek ve kenti sahiplenmek, üçüncüsü ise; kentin tarihi değerlerinin anlaşılmasını ve fark edilmesini sağlamak (Atanur ve Yaman, 2016: 252-253).

Kentlilik bilinci ifadesi, aslında kent kültürü ile hareket etmekle birlikte bu kavram ile ortaya bırakılmak istenen, kentlerde yaşamakta olan insanların kente has durum ve tutum ortaya çıkarmaları, artık kentli insan mensupları olduklarının farkına varmaları ve bu duruma yakışır hareket etmeleridir (Aydın ve Belli, 2017: 426).

3. STRATEJİK PLAN

Kanunla getirilen yeniliklerden biri de stratejik planlamadır. Stratejik planlama genel ilke ve esaslarına bakıldığında, öncelikle planlama çalışmalarının programlanmasının gerekliliği görünmektedir (Genç vd., 2008: 44). Bu kapsamda planlama ise, ister özel kesim isterse kamu kesimi, sivil toplum örgütleri olsun teşkilatların; kısa, orta ve uzun vadede gelmek istedikleri bütün amaçları (hedef, hizmet, personel, bütçe, mal, araç-gereç, vb) ortaya bırakan yazılı veya da yazısız belge ve bilgilerdir (Şimşeker ve Ünsalan, 2010: 16). Planlama aslında kamu üretmek demektir. Yani, stratejik bir etkinliktir. Neyin olması ve nasıl olması gerektiği konusunda bir şey ortaya atmaktır (Keskinok, 2006: 72-73).

Strateji, örgüt kültürü, yerleşme, hizmette halka yakınlık (subsidiarite) gibi yönetsel terimler, son yıllarda çok yaygın olarak kullanılan önemli kavramsal çerçeve arasında sayılabilir. Bunlar arasında “strateji” kavramının özel bir yeri ve önemi bulunmaktadır (Tortop vd., 2013: 105).

Strateji ise, vizyon gibi, işletmenin geleceği ile ilgili bir kavramdır. Sözlükte geçen anlamına göre; gönderme, gütmeye, sevk etme ve yöneltme gibi anlamları ifade eden strateji, eski Yunan generallerinden Strategos’un sanat ve bilgisine binaen kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu bilgilerden hareketle stratejik plan ise, yönetim sürecine dayanan, kamu veya özel kesimin uzun vadede varlığının devamını sağlamak, sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde edebilmek ve böylelikle uzun vadede faaliyetlerini devamlı olarak uygun hale getirebilmek amacı ile eldeki üretim kaynaklarının verimli ve etkili bir şekilde kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda stratejik planlama uzun vadedeki etkinlikler ve sonuçlar üstünde konsantre olan bir planlama sürecidir de diyebiliriz. (Bingöl, 2013: 7).

Stratejik plan, planlama alanı ile ilgili “doğru bilgilere” dayanmalıdır. Elde edilen biyo-fiziksel ve sosyo-ekonomik bilgilerin sistematik analizi yapılarak; kalkınma ve gelişmedeki sorunları ve fırsatların anlaşılmasını sağlayacaktır (Genç vd., 2008: 45).

Stratejik planlama ile idareler, stratejik amaçlarını tanımlar, topluma ve paydaşlara bildirerek, uygulama ile oluşturulan verilerle, ilgili konularda karar alabilir, rasyonel şekilde planlama yapabilir ve alınan kararları sistematik bir şekilde koordine edebilir. Bununla birlikte 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 41. maddesinde de “*Stratejik plan ve performans programı*” başlığı yer almaktadır. Bu madde de “*stratejik plan, varsa üniversiteler ve meslek odaları ile konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin görüşleri alınarak*

hazırlanır ve belediye meclisi tarafından kabul edildikten sonra yürürlüğe girer” denilmektedir (Çetinkaya, 2017: 115).

Kamu ve özel sektör için önemli olan stratejik planlama kavramı belediyeler içinde önem teşkil etmektedir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında basit seçkisiz yöntemle belirlediğimiz yedi büyük belediyesinin stratejik planlarını incelerken alt başlıklar olarak vizyon, misyon ve amaç gibi kavramlar karşımıza çıktığı için bu kavramları kısaca tanımlamakta fayda vardır.

3.1 Misyon: Stratejik planlamada öncelikli adım kuruluş veya da örgütlerin misyonunu belirlemesidir. Misyon kuruluşların ortaya çıkış sebeplerini meydana getiren, ortak değer ve yargıları içeren belgedir (Can, vd., 2012: 146).

3.2 Vizyon: Gelecekte var olmasını istediğimiz hal, konum veya da vaziyetler olarak ifade edilmektedir. Tarihe baktığımızda birçok lider, büyük önder, büyük kahraman gibi başarıya ulaştıranlar isimlerinin önlerine sıfat alırlar. Bu önderlerin başarı öykülerine bakıldığında hepsinin de bir vizyonlarının olduğu tespit edilmektedir (Akgemci, 2007: 20-22).

3.3 Amaç: Kavramsal olarak misyon ve vizyon belirleyen kuruluş ve kişilerin belirledikleri hedefler doğrultusunda amaca ulaşmak için faaliyetlerde bulunulmasıdır. Amaçların sınırlandırılması yani belirlenmesi, oluşturulacak stratejik planlamanın ana hatlarını oluşturmaktadır (Akyüz, 2006: 136-137).

Stratejik planlama-vizyon, stratejik planlama-misyon ve stratejik planlama- amaçlar, örgütlerin uzun vadede ortaya bırakacağı sonuçları ifade etmektedir. O yüzden bu kavramlar stratejik planlar içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu kavramlar ayrıca kültürle de eşleştiğinde ortaya değerler, idealler, hayaller ve inançların ortaya çıktığı vizyonlardır denilebilir. (Köse, 2010: 27-28).

4. MATERYAL VE METOT

Çalışmanın evreni, Türkiye’deki otuz büyükşehir belediyesidir. Bu evren içerisinde seçkisiz örnekleme yöntemi olan basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılarak yedi tane büyükşehir belediyesi belirlenmiştir. Belirlenen büyükşehir belediyeleri sırası ile Kahramanmaraş, İzmir, Antalya, Kayseri, İstanbul, Mardin ve Samsun’dur. Büyükşehir belediyelerinin stratejik planları ise internet sitelerinden alınmış olup içerik analizi yönetimi ile karşılaştırılması yapılmıştır.

Seçkisiz örnekleme yöntemlerinin ana özelliği, örneklemin evreni temsil etme gücünün fazla olmasıdır. Bunun da ön şartı, örnekleme birimlerinin örnekleme seçilme ihtimallerinin eşit ve bağımsız olması olarak açıklanan seçkisiz kuralına uyulmasıdır. Buradan hareketle; basit seçkisiz örnekleme ise; her bir örnekleme birimine eşit seçilme olasılığı vererek (seçilen birim seçilme olasılığının geriye kalan birimler için değişmemesi için havuza geri konularak) seçilen birimlerin örnekleme alındığı yöntem basit seçkisiz örnekleme adı verilir. Burada her bir örnekleme birimine eşit seçilme olasılığı verilmesinin anlamı örnekleme uzaydan her bir örneklemin eşit olasılıkla seçilmesidir (Büyüköztürk vd., 2017: 88). İçerik analizini ise, metin analizi yapma ve metin içeriği toplama yöntemidir. İçerik analizinin yorumlayıcı ya da nitel türleri vardır. Bu yöntem özellikle sosyal bilimlerin sıklıkla kullandığı bir yöntemdir (Neuman, 2017: 466).

5. BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN STRATEJİK PLANI ÜZERİNDEN KENTLİLİK BİLİNCİ VE KENT KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMASI

5.1 Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi

Kahramanmaraş büyükşehir belediyesinin stratejik planına bakıldığında, kültür, sanat ve turizm hizmetleri adı altında yapılan kültürel faaliyetler arasında; kütüphanecilik ve okuma salonları, konservatuar, kitap ve dergi yayınları, kültür ve sanat etkinlikleri, bando takımı, panel, konferans ve sempozyumlar, kültür varlıklarının tespiti, turizm çalışmaları, kültür kurslarının açılmasını gibi faaliyetler bulunmaktadır (<https://kahramanmaras.bel.tr>, 10.03.2019).

Misyon ve vizyon kavramlarında kültür mirasına sahiplikten, sürdürülebilir kentleşme normları amaçlanmıştır.

Stratejik Amaç 12 başlığı altında; Kentsel Yaşam Standardını Yükseltecek Projeler Yapmak yer alırken, amaç 15'te Sağlıklı Bir Kent İçin Çevre Koruma Hizmetlerini Etkin Olarak Yapmak ve Çevre Bilincini Yerleştirmek yer almaktadır.

Stratejik amaç 19 ise, Vatandaşlarımızın Sosyal ve Kültürel İhtiyaçlarını Karşılama İçin Yeni Alanlar Oluşturmak başlığı altında hedef 1: Plan dönemi içerisinde Kent Ormanı oluşturmak yer almaktadır (<https://kahramanmaras.bel.tr>, 10.03.2019).

Kahramanmaraş büyükşehir belediyesinin stratejik planları içerisinde insanın ihtiyaçları doğrultusunda kentsel kültürel faaliyetlere fazlaca yer verilmiştir. Fakat kentlilik bilinci ve kent kültürü kelimeleri açık bir şekilde pek fazla kullanılmamıştır. Genellikle internet sayfasına bakıldığında düzenli ve stratejik planlara rahatlıkla ulaşım inceleme yapılması mümkündür (<https://kahramanmaras.bel.tr>, 10.03.2019).

5.2 İzmir Büyükşehir Belediyesi

Öncelikle İzmir büyükşehir belediye sayfası gayet düzenli ve anlaşılır bir şekilde dizayn edilmiştir. Stratejik planı da bu dizayn sayesinde rahatlıkla bulmamız mümkündür. İzmir büyükşehir belediyesinin stratejik planı içerisinde kent kültürü ve kentlilik bilinci kavramları misyon ve vizyon başlığı altında yer almaktadır.

Misyon ve Vizyon

Tarihi ve kültürel mirasları koruyarak, yaşanabilir bir çevre, güvenilir ve hızlı bir ulaşım, planı bir yerleşim, sistemli alt yapı, duyarlı kentsel dönüşüm hareketi ile kentlilik bilinci oluşturulmuş, bilgi ve teknolojiyi etkin yöneten, katılımcı, şeffaf ve her işin merkezine “insanı” koyan yönetim anlayışından hareket ederek, çağdaş belediyecilik hizmeti sunmak. Vizyonu ise; İzmir kent vizyonu kentlilik bilincine sahip, turizm, ticaret ve yüksek teknolojide öncü, Akdeniz’in kültür ve sanat merkezi liman kenti olmak, medeniyetlerin mirasını yaşatan, doğayı koruyan, bilgiyi esas alan yönetim anlayışıyla, kentli ile geleceğin İzmir’ini kuran çağdaş, güvenilir belediye olmak, şeklinde stratejik plana yazılmıştır (www.izmir.bel.tr, 16.05.2019).

İzmir Büyükşehir Belediyesinin Görevleri Arasında

Düzenli kentleşmeyi sağlamak, beldenin konut, sanayi ve ticaret alanı ihtiyacını karşılamak amacıyla belediye ve mücavir alan sınırları içinde, özel kanunlarına göre korunması gerekli yerler ile tarım arazileri hariç imarlı ve alt yapı arsalar üretmek; konut, toplu konut yapmak, satmak, kiralamak ve bu amaçlarla arazi satın almak, kamulaştırma yapmak, bu arsaları trampa etmek, bu konuda ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları ve bankalarla iş birliği yapmak ve gerektiğinde onlarla ortak projeler gerçekleştirmek.

Büyükşehirin bütünlüğüne hizmet eden sosyal donatılar, bölge parkları, hayvanat bahçeleri, hayvan barınakları, kütüphane, müze, spor, dinlenme, eğlence ve benzeri yerleri yapmak, yaptırmak, işletmek veya işletmek.

Kültür ve tabiat varlıkları ile tarihi dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak, bu amaçla bakım ve onarımını yapmak, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa etmek (www.izmir.bel.tr, 16.05.2019).

Stratejik Amaçları Arasında İse;

Çevre koruma ve çevre sağlığı başlıklı amaç altında; Kentimizdeki çevreyi ve doğal varlıkları korumak, geliştirmek ve gelecek kuşaklara çevre kalitesi yüksek yaşanabilir bir kent bırakmak. Kültür, Spor, Eğitim ve Sosyal Hizmetler başlıklı temel stratejik konularda; Ülkemizin ekonomik, eğitsel ve kültürel anlamdaki geri kalmışlıklarına İzmir kenti özelinde çareler üretmek, bilimde sanatta dünya ölçeğinde söz sahibi olan ülkeler ile yaşanılabilir hale gelebilmek için katkı koymak. Bu çerçevede İzmir’de kentlilik bilincinin oluşması ve kentlinin yaşam kalitesinin yükseltilmesini sağlamak. Kentsel koruma ve tasarım adı altında; İzmir kentinde doğal, tarihi ve kültürel mirasa sahip çıkılması, koruma kullanma dengesinin oluşturulması ve var olan tarihsel kimliğin yanında kimliksiz kentsel alanlara ilişkin tasarımlar yapılması sağlamak (www.izmir.bel.tr, 16.05.2019).

Hedefleri Arasında;

Hedef-1; Kültür ve sanat faaliyetlerinin kentin her noktasına ulaşması sağlanmalıdır. Hedef-4; Kültürel ve sosyal çalışmalara yönelik merkezlerin ve tesislerin oluşturulması, şeklinde yer almaktadır (www.izmir.bel.tr, 16.05.2019).

Görüldüğü üzere İzmir Büyükşehir Belediyesi kent kültürü ve kentlilik bilinci kavramlarını stratejik plan içerisinde fazlaca kullanmış. Bu bağlamda şehirde gerek kent kültürü, gerekse kentlilik bilinci olsun amaç ve hedeflerinde yer vermiştir.

5.3 Antalya Büyükşehir Belediyesi

Stratejik Hedef 8.1: Ulusal ve uluslar arası boyutta kültür sanat etkinlikleri düzenleyip kentin kültür ve sanat alanında gelişimini arttırmak, halkın bu etkinliklere katılımını sağlamak.

Stratejik Hedef 8.2: Şehir tiyatrolarına altyapı oluşturmak, tiyatro izleyici kitlesini arttırmak.

Stratejik Hedef 9.1: Kültürel ve tarihi değerleri korumak, kent hayatına kazandırılmasını sağlamak.

Stratejik Hedef 9.6: Kentsel alanların etkin bir biçimde kullanımını sağlamak.

Stratejik Hedef 14.1: Yaşam kalitesini arttırmaya yönelik sağlık hizmetleri sunmak ve halkı bilinçlendirmek (http://antalya.bel.tr, 09.05.2019).

Yukarıdaki incelemeden de anlaşılacağı üzere Antalya Büyükşehir Belediyesinin stratejik planında kent kültürü ve kentlilik bilinci kavramı kullanılmamakla birlikte hedef ve amaç kapsamı altında da kent kültürü ve kentlilik bilinci kavramlarına rastlanmamaktadır.

Hedeflerde daha çok kent alanlarının etkin kullanımı, bu anlamda kültürel faaliyetlerin yapılması gibi terimlere rastlanmaktadır. Amaçlarda ise, kentin doğal tarihi yapısının korunması üzerine durulmuş ve yaşanabilir kent kavramı üzerinde vurgu yapılmıştır (http://antalya.bel.tr, 09.05.2019).

5.4 Kayseri Büyükşehir Belediyesi

Kayseri büyükşehir belediyesinin sayfasına girildiğinde “kurumsal” linkinin alt başlığında vizyon ve misyon adı altında başlığa baktığımızda dikkat geçen hususlar;

➤ Misyon: Şehrimizin tarihi ve kültürel kimliğine sahip çıkarak, yasaların vermiş olduğu görev ve yetkiler çerçevesinde, hizmetlerimizi modern bir belediyecilik anlayışıyla gerçekleştirerek, insanların yaşadıkları şehirden zevk almalarını sağlamak, vizyon; daha planlı bir Kayseri, daha estetik ve daha konforlu bir kent hayatı için vizyonumuz 'Planlı gelişim, Estetik Dönüşüm, Fonksiyonel Değişim'dir (www.kayseri.bel.tr, 09.05.2019).

Kayseri büyükşehir belediyesinin ilkeleri ise;

- Adil, güvenilir, kaliteli, şeffaf, katılımcı ve yenilikçi bir yönetim anlayışı benimsemek,
- Tarihi ve kültürel mirasa sahip çıkarak gelişmeyi sağlamak ve yeni projeler üretmek,
- Yaratıcı ve yenilikçi olmak,
- Kaynakları etkin ve verimli kullanmak,
- İnsan odaklı ve hemşerilerin memnuniyetini esas alan hizmet sunmak,
- Ekip ruhu ve takım çalışmasına önem vermek,
- Sosyal belediyeciliği esas almak,
- Halkın değerlerine saygılı olmak,
- Kültürel ve doğal değerleri korumak,
- Çevre korumaya önem vermek ve bunun için gereken koşulları oluşturmak,
- Karar alma sürecine katılımı genişletmek,
- Kentlilik bilinci ve hemşeri kültürü oluşmasına katkıda bulunmak,
- Toplumsal dayanışmaya ve yardımlaşmaya özendirme (www.kayseri.bel.tr, 09.05.2019).

Kayseri Büyükşehir Belediyesi’ni 2016-2020 Stratejik Hedefleri

Stratejik Amaç-8: Kayseri’nin “Tarih ve Kültür Şehri” kimliğini güçlendirerek içinde bulunduğu Kapadokya bölgesi ile birlikte sosyal imkânları yüksek turizm şehri haline getirmek.

Stratejik Hedef 8.1: Kentin kültür mirasının korunması, tanıtılması ve kültürel yaşamının zenginleşmesine katkı sağlamak.

Stratejik Amaç-24: Kayseri’yi kültürel ve sosyal alanda cazibe merkezi yapmak.

Stratejik Hedef 24. 1: Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen kültürel, sanatsal ve sosyal etkinliklerdeki muhteviyat ve çeşitliliği arttırmak.

Stratejik Hedef 24. 2: Kütüphaneleri daha modern konuma getirmek.

Stratejik Hedef 24. 3: Şehrin tarihi ve kültürel kimliğini koruyup gelecek kuşaklara taşımak(www.kayseri.bel.tr, 09.05.2019).

Bu ilkleler Kayseri büyükşehir belediyesinden olduğu gibi alınıp genel bir değerlendirme yapılacak olursa; kentsel hayata önem vererek daha planlı bir gelişim için mevzuat çerçevesinde, dayanışma ve yardımlaşmayı da esas alarak daha planlı bir kent hedeflemektir. Bundan dolayı genel ilkelerinde bariz bir şekilde kentlilik bilincinden söz edilerek hemşeri kültürüne yer verilmektedir. Ayrıca, kültür ve sosyal işler hizmetleri başlığı altında yer alan “kent ve kent kültürünü anlatan kitap yayınlamak” maddesi yer almaktadır.

5.5 İstanbul Büyükşehir Belediyesi

İstanbul, 1.600 yıllık bir başkent deneyimi bulunan kent tarihi boyunca farklı kültür ve uygarlıklara ev sahipliği yapmış, yüzyıllar boyunca bu konuda birçok dil, din ve ırktan insanların bir arada yaşadığı metropolit yapısını korumuş ve bu tarihsel süreçte eşsiz bir mozaik halini almıştır. Bu yüzden kent kültürünün aslında en çok geçtiği şehirlerimizden birisi olmuştur. Sayılan bu özelliklere sahip bir dünya kenti olan İstanbul’un kültürel mirasına sahip çıkma sorumluluğu ve anlayışı ile bu mirasın korunmasını, geliştirilmesini ve uluslararası alanda tanıtılmasını sağlamak üzere hizmetler yürütmektedir (https://www.ibb.istanbul/, 20.06.2019).

Kültür ve tabiat varlıklarının korunması bağlamında, yenileme alanları, sit alanları, UNESCO dünya miras alanlarında yürütülen bölgesel ölçekli plan/proje çalışmalarının yanı sıra halkın tarihi eserleri koruma bilincine yönelik çalışmaların artırılması hedeflenmektedir. Bu anlamda, Kültürel etkinliklerin gerçekleştirilmesi kapsamında, sergiler, film gösterimleri, seminer-söyleşi, konserler, paneller, sempozyumlar, şiir programları gibi birçok alanda kültürel etkinlikler düzenlenmekte olup bu planlama döneminde etkinlikler çeşitlendirilerek ve artırılarak daha fazla kişiye ulaşılmaya çalışılmak hedefleri arasında olmuştur. Ayrıca kent kültürü adı altında, kentsel ve kültürel tanıtımın yapılması, İstanbul’un sahip olduğu değerlerin ulusal ve uluslar arası alanda tanıtılmasına yönelik diğer ülkeler ve şehirlerle gerçekleştirilen ortak projeler ve etkinlik sayılarının artırılması hedeflenmektedir (https://www.ibb.istanbul/, 20.06.2019).

İBB, kent kültürü ve kentlilik bilinci adı altında stratejik yönetim modeli bileşenlerinden biri olan misyon alt başlığına baktığımızda ise;

Misyon: Açığa çıkmamış ihtiyaçları karşılayacak hizmetleri, 21. yüzyılın yerel yönetim anlayışına uygun şekilde sunmak, belediye hizmetlerini kurumsal bir anlayışla mükemmelleştirirken şehrin kültürel kimliğinin yaşatmak olduğunu görmekteyiz (https://www.ibb.istanbul/, 20.06.2019).

İBB stratejik planının devamında ise kentlilik bilinci ile ilgili olarak 75.sayfanın tablo 29’unda “Genel Yönetim Analizi” başlığı altında yer alan fırsatlar bölümünde, kentlilik bilinci oluşturularak bu yönde projelerin geliştirilmesinden bahsedilmiştir.

Tablo 16 ise, “Kültür Hizmetleri Yönetimi” başlığı altında yer alan öneriler bölümünde, kent sakinlerinin ortak kültürü olan “kent kültürü”nü unutturmayacak “ilçe kent müzeleri” kurmak yönünde ibaresi geçmektedir. Devamında, kültüre bakışta küresel bir perspektif benimsenmeli ifadesi de yer almaktadır (https://www.ibb.istanbul/, 20.06.2019).

Bu bilgilerden hareketle, Türkiye’nin en büyük şehri olarak adlandırılan ve bu konuda metropol olma özelliğine sahip İstanbul, kent kültürü ve kentlilik bilinci kavramlarına stratejik planda yer vererek, kent kültürü adı altında bir çok hedefleri olduğuna dikkat çekmektedir.

5.6 Mardin Büyükşehir Belediyesi

Mardin, tarih öncesi ve tarih çağlarında, coğrafi bakımdan önemli ticari ve kültürel ilişki ağlarının birleşme noktalarının kavuştuğu bir merkezdir. Öncelikle Mardin çevresi, “Verimli Hilal” içinde neolitik ve kalkolitik kültürlerinin geliştiği en önemli yörelerden birisidir. İlkçağlardan bugüne kadar da kuzey-güney ve doğu-batı kültür ilişkisinin kavuştuğu hatta bu coğrafi yönlerin temsil ettiği kültürlerin birbirine karıştığı yer olmuştur. Bunun en önemli nedeni Mardin’in ve içinde bulunduğu “Tur Abdin” Bölgesinin coğrafi konumudur (www.mardin.bel.tr, 22.06.2019).

Mardin büyükşehir belediyesi stratejik planına baktığımızda fırsatlar başlığı altında kent kültürü ile ilgili olara;

- Doğal, tarihi ve kültürel zenginliklerin olması,
- Tanınırlığı olan turizm ve kültür kenti olması,
- Kentin ticaret, sanat, spor, fuarcılık, tarım, eğitim açısından dikkat çekiciliği, maddeleri yer almaktadır.

Mardin Büyükşehir Belediyesinin Vizyonu: “Mezopotamya’nın kültür zenginliğinden güç alan, herkesin görmek ve yaşamak istediği bir tarihi halklar kenti olmak”, şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İlkeleri arasında ise; tarihi mirasa, doğal ve kültürel değerlere saygılı olma maddesi yer almaktadır (www.mardin.bel.tr, 22.06.2019).

Stratejik Amaçlar-Hedefler ve Faaliyetler

1. Mardin’in Çoklu Kimliği Diller, Kültürler ve İnançlar:

Bütün inançları, dilleri ve kültürleri bir araya getirerek toplumsal anlaşmanın sağlanması.

2. Turizm ve Kültür:

Çok dilli yapısıyla kentin tiyatro alanındaki gelişmesine katkıda bulunmak. Mezopotamya halklarının dil kültür ve edebi varlıklarını yansıtan her türlü yayını kapsayan çağdaş bir kütüphanecilik hizmeti yürütülmesi ve kapasitesinin geliştirilmesini sağlamak. Mardin’de ve ilçelerinde kentlilik ve tarihi bilincinin geliştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmak (www.mardin.bel.tr, 22.06.2019).

Hedef: 2.2.9: Kırsal, kentsel ve sit alanlarında özgür insan, özgür toplum ve özgür doğa anlayışı ile sosyal yapısı göz önünde tutularak mahalli müşterek ihtiyaçlarına yönelik kentlilik bilinci perspektifinde güvenli sosyal ve teknik donatı alanlarının planlanması ve uygulanması ile ilgili çalışmalar hedeflenmiştir (sayfa:85).

Hedef: 4.1.2.4: Şehrin çok kültürlü yapısına uygun olarak önemli günler için kadın çalışmalarının yoğunlukta sergilendiği uluslar arası çapta kültür günlerinin düzenlenmesi (2015-2019) (www.mardin.bel.tr, 22.06.2019).

Görüldüğü üzere Mardin büyükşehir belediyesi de stratejik planı içerisinde kentlilik bilinci ve kent kültürü kavramlarına yer vererek bu alanda faaliyetler gerçekleştirmiştir. Fakat bu iki kavram stratejik planda yer almasına rağmen faaliyet alanı sınırlı kalmıştır. Bu yüzden bu detaya dikkat edilmesi ve faaliyetlerin hayata biran önce geçirilmesi gerekmektedir. Onun dışında Mardin büyükşehir belediyesinin stratejik planında kent kültürü ve kentlilik bilinci kavramları bariz bir şekilde yer almaktadır.

5.7 Samsun Büyükşehir Belediyesi

Samsun Büyükşehir Belediyesi Misyonu ve Vizyonu

- Sosyal ve kültürel faaliyetleri artırmak.
- Sanat ve kültür merkezleri kurmak.
- Tarihi ve kültürel alanları korumak ve yaşatmak.

Çok ilginçtir ki Samsun büyükşehir belediyesi stratejik planının tamamı halka yöneltilen anket soruları ve bunların cevapları baza alınarak oluşturulmuştur. Buradan hareketle yöneltilen bir anket sorusunda katılımcılar katılımcılara “çevre, doğa, kültür ve tarihi mirasını koruma” konusunda büyükşehir belediyesinin çalışmalarının başarılı olup olmadığı sorulduğunda % 4’ü çok başarılı cevabını verirken, % 56’sı başarılı, % 29’u başarısız, % 11’i de fikrinin olmadığını belirtmiştir. Samsun kritik başarı

listesi başlığına baktığımızda ise kültürel ve sanatsal faaliyetler 22.sırada yer almaktadır (www.samsun.bel.tr, 04.06.2019).

Stratejik Amaç 6: Kültür turizm alt yapısını güçlendirmek

Hedef 10: Kültürel faaliyetlere yönelik birimler oluşturulması

Strateji 1: Müzelerin çeşitlendirilmesi ve kurulması

Hedef 12: Kültürel ve tarihi yerleri korumak

Strateji 1: Kültürel ve tarihi yerlerde tefrişinin yapılması

6. SEÇİLMİŞ OLAN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN STRATEJİK PLANLARININ KARŞILAŞTIRILMALI TABLOSU

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ	KENT KÜLTÜRÜ	KENTLİLİK BİLİNCİ
Kahramanmaraş	✓	-
İzmir	✓	✓
Antalya	✓	-
Kayseri	✓	✓
İstanbul	✓	✓
Mardin	✓	✓
Samsun	✓	-

6.1 KARŞILAŞTIRMALI TABLO ANALİZİNİN BULGULARI

2009-2015 yıllarında stratejik plan yapmış ve uygulamış olan farklı nitelik ve konumda bulunan yedi büyükşehir belediyesinin stratejik planları ve programları incelenmiştir. Bu belediyeler sırasıyla; Kahramanmaraş, İzmir, Antalya, Kayseri, İstanbul, Mardin ve Samsun büyükşehir belediyeleridir.

Seçilmiş olan büyükşehir belediyelerinde öncelikli olarak “kent kültürü”, “kentlilik bilinci” ve bu kavramlara yakın olan kelimelerin bulunup bulunmadığı incelenmiştir. İncelenen yedi tane büyükşehir belediyesi arasında bu iki kavramın bariz şekilde geçtiği, İzmir, Kayseri, Mardin ve İstanbul illeri olmuştur.

Tabloda da görüldüğü üzere incelenen yedi tane büyükşehir belediyesinin hepsinde kent kültürü kavramı kullanılmış fakat hepsinde kentlilik bilinci kavramı bariz bir şekilde kullanılmamıştır.

Özellikle stratejik planlarına bakılan belediyeler kent kültürü adına birçok faaliyetlerde bulunmuş ve kent kültürü ile ilgili birçok hedefler belirlemiştir. Fakat kentlilik bilinci ile ilgili, Kahramanmaraş, Antalya ve Samsun illerimiz yetersiz kalmıştır.

7.SONUÇ

Kent, çeşitli yönlerden, değişik bilim dallarıyla ilgili olduğu için disiplinler arası bir özelliğe sahiptir. Buradan hareketle kentle birlikte düşünülmesi gereken kentleşme, kent kültürü, kentlilik bilinci vs. gibi kavramlar ortaya çıkmaktadır. Kentleşme, gerek az gelişmiş gerekse, gelişmiş toplumlarda var olan kapsamlı ve önemli bir toplumsal olgudur.

Bu denli önemli bir kavram olan kentleşme hem dar hem de geniş anlamda incelenmektedir. Dar anlamda kentleşme olgusu sadece nüfus hareketi olarak tanımlanırken; geniş anlamda ise nüfus hareketi ile birlikte, ticari faaliyetlerin yürütüldüğü, sanayi kolları ile birlikte artık tarımsal faaliyetlerin azaldığı ve kent sayısının artması sonucu, toplum yapısında uzmanlaşma ve iş bölümü sağlayan, insanların

birbirine tutumu ve ilişkilerinde kentlere has değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci olarak tanımlanabilir.

Kentin özellikleri geçmişten, günümüze varlığını devam ettirmekte ve zaman ilerledikçe evrilmektedir. Bu durumda farklı kavramları ortaya çıkarmaktadır. Kentlerin evrilmesi o yere has değerlerin ve tutumların varlığı bizi kent kültürü terimine götürürken, kent kültürü ile o kentte yaşayan insanların birer kentli gibi davranması kentlilik bilincini oluşturmaktadır. İnsanların kentlerde uyum içinde yaşaması birbirlerini anlamaları ile mümkündür. Bazen kültür çalışması yaşansa da bunu en aza indirmek için örgütsel faaliyetlerden destek almak ve bu alanda yapılan çalışmalara katılmak önem arz etmektedir. İşte burada devreye halka en yakın birimler olan belediyeler girmektedir. Belediyelerin yapmış ya da yapacak olduğu kültürel çalışmalar bu noktada önemlidir.

Bu açıklamalara bağlı olarak çalışmanın önemli bir kısmını oluşturan stratejik plan, yerel yönetimlerin geleceğini planlayan önemli ve etkin yönetim araçlarından birisidir. Bu nedenle bütün yerel yönetimler stratejik plan uygulayarak daha hızlı kalkınacak, potansiyel ve kaynaklarını daha verimli kullanarak katılımı sağlayacaktır. Bu kapsamda incelenen yedi büyükşehir belediyesinin stratejik planlarında kent kültürü ve kentlilik bilincinin birlikte kullanıldığı kentler, İzmir, Kayseri, İstanbul ve Mardin olmuştur. Samsun büyükşehir belediyenin sürekli olarak halka anket yapması dikkat çekerken kentlilik bilinci kavramına rastlanmamıştır. Kahramanmaraş ve Antalya büyükşehir belediyeleri de kentlilik bilinci kavramından stratejik planlarında yer vermemiştir. Bu konuda kentlerin daha bilinci faaliyetler sergilemesi için stratejik plan kapsamında yeni amaçlar, hedefler, vizyon ve misyon belirleyerek üzerinde durdukları kent kültürü faaliyetlerinin verimli olması için kentlilik bilinci kavramı ile hareket etmeleri gerekmektedir. Çünkü kent kültürünü tamamlayan kavram kentlilik bilincidir. Bu konuda büyükşehir belediyelerinin daha duyarlı olması beklenmektedir.

KAYNAKLAR

1. Akgemci, T. (2007) Stratejik Yönetim, Gazi Kitapevi, Ankara.
2. Akyüz, Ö. F. (2006) Değişin Rüzgârında Stratejik İnsan Kaynakları Planlaması, Sitem Yayıncılık, İzmir.
3. Antalya Büyükşehir Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı, Alıntı: http://antalya.bel.tr/Content/UserFiles/Files/Raporlar%2FStratejikPlan%2F2015-2019_Stratejik_Plan.pdf, Erişim: 09.05.2019.
4. Atanur, G. ve Yaman, M. (ed) (2016) Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Sempozyumu, Renkvizyon Matbaacılık, Bursa.
5. Aydın, A. ve Belli A. (2017) “Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Oluşumunda Üniversitelerin Rolü: Mustafa Kemal Üniversitesi Örneği”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:39, ss. 422-434.
6. Bal, H. (2003) Kentsel Yapı ve Kentlileşme Süreci, Fakülte Kitapevi, Isparta.
7. Bal, H. (2006) Kent Sosyolojisi, Fakülte Kitapevi, Isparta.
8. Belli, A. (2019) AB’ye Tam Uyum Sürecinde Türk Çevre Politikası Geçmiş-Bugün-Gelecek, Dora Basım Yayın, Bursa.
9. Bingöl, D. (2008) İnsan Kaynakları Yönetimi, 8. Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul.
10. Büyükoztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2017) Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 23. Baskı, Pegem Akademi, Akara.
11. Can, H., Kavuncubaşı, Ş. ve Yıldırım, S. (2012) İnsan Kaynakları Yönetimi, 7. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara.
12. Çetinkaya, Ö. (2017) Mahalli İdareler Maliyesi, 6. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
13. Erkan, R. (2010) Kentleşme ve Sosyal Değişme, Bilim adamı Yayınları, Ankara.
14. Ertürk H. ve Sam N. (2011) Kent Ekonomisi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
15. Genç, F. N., Özger, H. ve Yılmaz H. (2008) Dönüşen Kentler ve Değişen Yerel Yönetimler, Gazi Kitapevi, Ankara.
16. Görmez, K. (1997) Kent ve Siyaset, Gazi Kitapevi, Ankara.
17. Güven, A. (2016) “Kent, Kentlileşme ve Kentsel Yönetim İhtiyacı”, Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomi Perspektifleri Dergisi, 4(1): ss. 21-30.

18. İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı, Alıntı: http://www.ibb.gov.tr/trTR/kurumsal/Birimler/StratejikPlanlamaMd/Documents/2010_2014/stratejikplan15_19.pdf, Erişim: 20.06.2019.
19. İzmir Büyükşehir Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı, Alıntı: https://www.izmir.bel.tr/CKYuklenen/eskisite/file/MALI_HIZMETLER/2015_19StratejikPlan_web.pdf, Erişim: 16.05.2019.
20. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı, Alıntı: [file:///C:/Users/hp/Downloads/stratejik-plan-2015-2019%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/hp/Downloads/stratejik-plan-2015-2019%20(2).pdf), Erişim: 10.03.2019.
21. Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2016-2020 Stratejik Planı Alıntı: https://www.kayseri.bel.tr/uploads/pdf/uploads_pdf/kbb_stratejik_plan_2016_2020.pdf, Erişim: 17.06.2019.
22. Keskinok, H. Ç. (2006) Kentleşme Siyasetleri, Kaynak Yayınları, İstanbul.
23. Koyuncu, A. (2011) "Sosyoloji Kuramlarında Kent", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı.25, ss. 31-56.
24. Köse, A. (2010) Stratejik Yönetim, Kumsaati Yayın Dağıtım, İstanbul.
25. Keleş, R. (1998) Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitapevi, Ankara.
26. Keleş, R. (2013) Kentleşme Politikası, İmge Kitapevi, Ankara.
27. Leblebici, Ö. ve Reyhan, H. (ed) (2013) Kentli Hakları Bağlamında Kenti Yeniden Düşünmek, Brc Basım, Ankara.
28. Mardin Büyükşehir Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı Alıntı: <https://docplayer.biz.tr/16020738-Mardin-buyuksehir-belediyesi-2015-2019-stratejik-plan-ww-mardin-bel-tr-1.html>, Erişim: 22.06.2019.
29. Neuman, W. L. (2017) Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar, (çev.) Özge, S., Siyasal Kitapevi, Ankara.
30. Özer, İ. (2004) Kentleşme Kentleşme Ve Toplumsal Dönüşüm, Ekin Kitapevi, Bursa.
31. Samsun Büyükşehir Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı Alıntı: <https://www.samsun.bel.tr/uploads/dokumanlar/36632221b49f6735a627ccb0573552a35c2.pdf>, Erişim: 04.06.2019.
32. Sevindi, N. (2003) Kent ve Kültür, Alfa Yayınları, İstanbul.
33. Şahin, Y. (2018) Kentleşme Politikası, Ekin Basım Yayın, Bursa.
34. Şimşeker, B. ve Ünsalan, E. (2010) İnsan Kaynakları Yönetimi, 3.Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.
35. Tortop, N., Özer, M. A., Aykaç, B. ve Yayman H. (2013) İnsan Kaynakları Yönetimi, 5. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara.
36. Tunç, A., Belli, A. ve Aydın, A. (2017) "Kent Kimliği İle İnternet Kullanımı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimsel Fakültesi Dergisi, Cilt.22, ss.1673-1688.
37. Zengin, E. Ç. (2018) "Kent ve Kentleşme Sarmalında Türkiye", Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdare Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.20, Sayı:1.

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN YEREL DEMOKRASİYE KATKISI
CONTRIBUTION OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS TO LOCAL
DEMOCRACY

Aziz BELLİ

Doç.Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Faruk KAYAALP

Yüksek lisans öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

ÖZET

Sivil toplum ile demokratik bir siyasi düzen arasında yakın bir ilişki olduğu günümüzde genel olarak kabul görmektedir. Ancak gerçek amacına hizmet eden bir sivil toplum düzeninin kurulması için de öncelikle demokratik bir devlet düzeninin varlığı gereklidir. Yani bir ülkede çeşitli halk kesimlerinin devlet nezdinde temsil edildiği, etkili bir sivil toplum düzeninin kurulması, demokratik bir siyasi düzen olmadan pek mümkün gözükmemektedir. Devletin de vatandaş gruplarının katılımını sağlayan demokratik bir siyasi düzen kurulabilmesi için, devletin resmi ideolojisinin dışında bir söyleme sahip, temsil ettiği toplum kesimlerinin sorunlarına odaklanmış, güçlü bir sivil toplum hareketinin varlığı hayati derecede önemlidir. Kısaca demokratik bir devlet yönetiminin, güçlü bir sivil toplum düzeni kurulmasına; devletten özerk hareket eden güçlü bir sivil toplum hareketinin de devletin demokratik bir yönetime kavuşmasına hizmet ettiği söylenebilir.

Demokratik bir siyasi düzenin kurulması için, öncelikle bu anlayışın yerele yayılması gerekir. Bu anlamda devletin, demokratik düzeni yerelde hâkim kılmadan, merkezi yönetim eliyle demokratik bir düzen kurulabilmesi hayli güçtür. Çünkü bu durum her şeyden önce halkta, demokrasi kültürünün oluşmasına bağlıdır. Bu noktada sivil toplumun önemi, ortaya çıkmaktadır. Halk, üyesi bulunduğu farklı sivil toplum organizasyonları aracılığıyla, hem seçme, seçilme ve temsil gibi demokratik hayatın gereklerini yakından tanıma şansı bulabilmekte hem de bu örgütler sayesinde, devlete sesini duyurabilmektedir. Bu durum ise vatandaşın, yönetimin aldığı kararlara katılımını kolaylaştırmakta ve demokratik düzenin öngördüğü, vatandaşın devlete olan bağlılık ve aidiyet hissini güçlendirmekte; vatandaş nezdinde devletin daha meşru algılanmasına hizmet etmektedir.

Bu çalışmada, ilgili kaynaklardan yararlanarak sivil toplumun yerelde, demokratik bir siyasi-toplumsal düzen kurulmasında, katkısının ne düzeyde olduğunun araştırılarak ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu katkı, belli bir bölge veya ülkede değil, genel olarak sivil toplumun yerel demokrasiye olan katkısı anlamında ele alınacaktır. Çalışmada nitel analiz tekniklerinden, betimsel analiz tekniğinden yararlanılacak, veriler mantıklı bir sıraya konup bu betimlemeler yorumlanarak sonuçlara ulaşılabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi, Yerel Demokrasi.

ABSTRACT

It is generally accepted today that there is a close relationship between civil society and a Democratic political order. However, the existence of a Democratic state order is necessary for the establishment of a civil society order that serves its true purpose. In other words, the establishment of an effective civil society order in a country where various sections of the population are represented by the state is unlikely without a Democratic political order. The state administration that allow for the participation of citizen groups and to establish a Democratic political order, the official ideology of the state is outside the problems of the society that it represents a discourse that is focused on the existence of a strong civil society movement is vital. In short, it can be said that a Democratic state administration serves to establish a strong civil society order; a strong civil society movement acting autonomously from the state also serves to achieve a democratic government of the state.

In order to establish a Democratic political order, this understanding must first be disseminated to the local community. In this sense, it is very difficult for the state to establish a democratic order by the hands of the central government without making the democratic order dominant in the local area.

Because these situations depend primarily on the formation of a culture of democracy in the people. At this point, the importance of civil society emerges. Through the different civil society organizations of which it is a member, the people can get the chance to know the requirements of democratic life, such as election, election and representation, and through these organizations, they can make their voice heard to the state. This situation facilitates the participation of the citizen in the decisions taken by the administration and strengthens the citizen's sense of loyalty and belonging to the state as envisaged by the democratic order and serves to make the state more legitimate in the eyes of the citizen.

In this study, it is aimed to determine the level of contribution of civil society to the establishment of a Democratic political-social order in the local area by using related resources. This contribution will be addressed not in a particular region or country but in the sense of the contribution of civil society in general to local democracy. In this study, qualitative analysis techniques, descriptive analysis techniques will be used, the data will be placed in a logical order, these descriptions will be interpreted and results will be reached.

Keywords: Civil society, Non-Governmental Organizations, Democracy, Local Democracy.

1.GİRİŞ

Sivil toplum kavramı, kökeni çok eskiye dayanmasına rağmen günümüzde gerek tanımı gerekse de kapsamı bakımından tartışılan bir konudur. Çünkü kavram zamanla birlikte çok ciddi bir değişime uğramış ve hala tanımıyla kapsamı üzerinde yeterince uzlaşılabilmiş değildir. Öyle ki bu kavramla ilgili, eski Batılı kaynaklarda anlatılanlarla günümüz akademik çevrelerinde yazılanlar arasında büyük fark vardır. Sivil toplum, Batılı eski filozofların anlayışında devlet ile büyük oranda özdeş veya iç içe geçmişken; özellikle günümüz liberal Batı kaynaklarında, devletten olabildiğince özerk, temsil ettiği kesimin haklarını savunan sivil bir yapıyı ifade etmektedir.

Günümüz sivil toplum anlayışı, 17. ve 18 yüzyıllar boyunca, Batı Avrupa’da yaşanan gelişmeler sonucunda, bu coğrafyada ortaya çıkmış ve özellikle Hegel ile Marx’ın yazılarıyla gelişmiştir. Sonraki süreçte, kısa süren bazı dönemler Batıda bile sivil toplumun hareket alanının kısıtlanmasıyla gerilemeler olsa da özellikle Batı Avrupa’da gelişimini sürdürmüştür. Bu durumun önemli sebeplerinden bir tanesi, İkinci Dünya Savaşı’nı liberal demokrasi yanlısı devletlerin kazanmasıyla sivil toplumun da bu dünya görüşünün bir yansıması olarak daha fazla kabul görmesidir. Sivil toplum hareketleri, yetmişli ve seksenli yıllardan itibaren başta Doğu Avrupa’da olmak üzere güçlenmiş ve soğuk savaşın bitmesiyle Batılı olmayan ülkelerde de yaygınlaşmaya başlamıştır.

Türkiye’de sivil toplumun, Osmanlıdaki Vakıflar vs. kastedilerek çok eskiye dayandığını iddia edenler olsa da bunun doğruluğunu kabul etmek hayli zordur. Çünkü Osmanlı vakıflarının, günümüzdeki anlamıyla sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilemeyeceği yönündeki görüşler daha fazla kabul görmektedir. Cumhuriyet Türkiye’inde ise uzun yıllar sivil toplum, çok zayıf kalmış; çok partili hayatla birlikte biraz canlanma gösterse de bu canlılık peş peşe gelen darbelerle sekteye uğramıştır. Bu alanda asıl gelişme, seksenli yıllardan itibaren olmuştur. Bunun nedeni ise gerek dünyada yaşanan gelişmeler gerekse de Türkiye’nin AB’ne üyelik sürecinin gereklerini yerine getirme adına, temel hak ve özgürlükler konusundaki bazı kısıtlamaları kaldırmasıdır.

Sivil toplumun gelişiminde önemli katkısı olan yerel demokraside sivil toplum gibi 1980 sonrasında kamu yönetiminde yaşanan değişim ve dönüşüm ile gerçekleşmiştir. Paralel bir şekilde ilerlediği düşünülen sivil toplum ile demokrasi ilişkisinin ne düzeyde olduğunun belirlenmesi bu araştırmanın temel sorusudur. Bu soruya cevap bulabilmek için geniş bir literatür taraması yapılarak kavramların birbirleri ile olan ilişki ve katkı düzeyi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde, sivil toplum kavramının ortaya çıkışından bugüne kadarki değişim açıklanmış ve günümüzde hangi kuruluşların sivil toplum örgütü sayılabileceği ve bunun kriterlerinin neler olduğu açıklanmış; sonrasında ise sivil toplumun Türkiye’de Osmanlıdan günümüze kadarki gelişimi kısaca açıklanmıştır. İkinci bölümde ise sivil toplum ve demokrasi ilişkisinden başlayarak demokrasi ve yerel demokrasi kavramları kısaca açıklandıktan sonra sivil toplumun yerel demokrasideki katkısı ele alınmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sivil toplum kavramının kullanımının çok eskilere dayandığı bilinmektedir. Ancak kavram günümüzde ilk kullanımlarından çok farklılaşmış olmasına rağmen hala da üzerinde yeterince uzlaşılabilmemiş değildir. Günümüzde insanlar sivil topluma, ideolojik görüşü doğrultusunda anlamlar yüklemekte veya çoğu ülkede iktidarlarla kuruluşların sivil toplum hareketlerinin faaliyetlerinin sınırları ve bu örgütlerin devlet karşısındaki özerkliği konusunda farklı görüşlere sahip olduğu bilinmektedir. Benzer şekilde, sivil toplumun hangi kuruluşları kapsadığı ve bu örgütlerin özelliklerinin neler olduğu konusunda da farklı görüşler söz konusudur. Tüm bu sebeplerden dolayı bu kavramlara kısaca değinilerek bu konular açıklığa kavuşturulmalıdır.

2.1.Sivil Toplum

Sivil toplum kavramı, köken olarak eski Yunana kadar gitmektedir. Ancak bu söylendiğinde günümüzdeki anlamda sivil toplum anlaşılmalıdır. Bu kavram günümüze gelinceye kadar hayli farklılaşmış ve ilk kullanımlarının çok ötesinde bir anlam yüklenmiştir. Bu farklılaşmanın temelinde ise birey-toplum-devlet ilişkilerinin algılanma biçimi yatmaktadır (Yıldırım, 2003: 227). Bu yüzden Eski Yunan filozoflarının eserlerinde yazdıkları, bu anlamda bir başlangıç olarak değerlendirilmeli ve o çalışmalarda, modern anlamda bir sivil toplum anlayışı aranmamalıdır. Kavramın günümüzdeki anlamıyla kullanımı ise sanayi toplumlarında görülmektedir. Modern anlamda sivil toplum üzerine başlayan tartışmalar, on yedinci yüzyılın sonlarında görülmüş ve geleneksel siyasi düzende ortaya çıkan değişimler neticesinde olmuştur (Çaha,2016: 26).

Sivil toplum kavramının asıl vurgusu, şehir adabıyla ilgili olmasıdır. Sivil kelimesi, köken olarak şehir yaşamının getirmiş olduğu, haklar ve yükümlülükleri anlatır. Bu kavramın karşısı ülkemizde çoğu kez yanlış anlaşıldığı gibi askeri toplum değil, gayri medeni toplum olarak anlaşılabilir. Bu kavramı anlama yolunda bir başlangıç olarak şehirlilik adabının sistemleştirilmesi anlamında, justinien'in corpus juris civilis alınabilir (Mardin, 2017: 9-10).

Sivil toplum kavramının kökeni, çok eskilere kadar götürülebilse de günümüzde kazanmış olduğu anlamıyla, hem örgütlenme yönünden hem de akademik anlamda ele alınıp incelenmesi bakımından Batı Avrupa'da ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Fuat Keyman ise Avrupa'da sivil toplum kavramının 1381'den itibaren geçirdiği değişimi, üç ana aşamada ele almaktadır ve bu aşamalar şunlardır: Modern burjuva toplumu olarak sivil toplum, demokrasi bağlamında sivil toplum ve katılımcı demokrasi olarak sivil toplum (Keyman, 2004: 5-6). Batı Avrupa'ya özgü olan ve 12. ve 13. yüzyıllarda ortaya çıkan sivil toplum düzenini, ortaçağ ketlerinin doğuşu sonrasında yavaş yavaş gelişmeye başlayan ticaret ve bu sayede gittikçe güçlenen burjuvazinin de bu düzenin gelişimini hızlandırdığı söylenebilir (Aslan, 2010: 360). Batı Avrupa'da 12. yüzyıl sonrası şehirlerin gelişmesi, kent yaşamını ele alan Roma hukukunun da yeniden önem kazanmasına yol açmıştır. Ancak sonraki süreçte bu kavramın yepyeni bir dinamizm oluşturarak 17. ve 18. yüzyıla gelindiğinde Batı düşünürleri tarafından hürriyetler ele alındığında, kullanıldığı görülmektedir. Bu kavram üzerine yazan düşünürlerin başını da Hegel ve Marx çekmektedir (Mardin, 2017: 9-10). Bu anlamda 18.yüzyılın ortalarına gelinceye kadar sivil toplum devlet arasında keskin bir ayrımın olmadığı anlaşılmaktadır (Gözübüyük Tamer, 2010: 91). Kısaca, Batı Avrupa'da sivil toplum ve devlet ilişkileri üzerine yapılan tartışmalar neticesinde, devleti önceleyen ve sivil toplumu önceleyenler olmak üzere iki ayrı görüşü savunan siyasi ekolün oluştuğu görülmektedir. Birinci grupta; N. Machiavelli, J. Bodin, T. Hobbes, J. J. Rousseau ve Hegel mevcutken; ikinci grupta ise J. Locke, L. Montesquieu, A. Simth, J. S. Mill ve Hayek gibi yazarlar vardır. Bunun yanında Marksist düşünceye sahip, üçüncü bir grubun olduğunu da belirtmek gerekmektedir (Çaha, 2016: 26).

Devleti önceleyen ekolde Hegel'i ayrıca incelemek gerekmektedir. Çünkü sivil toplum ve devlet ilişkisi üzerine, en çok yazarların başında Hegel gelmektedir. Yazarın devleti önceleyen bir bakış açısını temsil ettiğinden daha öncede bahsedilmişti. Hegel'e göre sivil toplum, bireyin şahsi çıkar ve mutluluğunun korunması bakımından gereklidir. Ancak insan doğasının getirdiği bencilliğin yarattığı, çıkar çatışmalarını dengeleyecek bir otorite olarak devlete de ihtiyaç vardır ve devlet daha büyük önemdedir (Kuzu, 1992: 359). Hegel, devlet karşısında bireyi önceleyen liberal akıma, bir tepki olarak ortaya çıkan aşkın devlet anlayışına öncülük etmektedir. Yazar, sivil toplumun bireysel özgürlükleri garanti altına alan bir mekanizma değil de ataerkil yaşamın getirdiği basit düzenle aşkın devlet arasında yer alan ve

tarihsel sürecin getirdiği bir toplumsal gerçeklik olduğu kanısındadır (Gözübüyük Tamer, 2010: 97). Hegel'in anlayışında sivil toplum, özel çıkar, çatışma ve rekabet üstüne kurulu olan ve bireylerin kendi çıkarlarını ön planda tuttuğu düzeni ifade eder. Sivil toplum aile bireylerini aileden kopararak aile bağlarını zayıflatır ve bireyler arasında hasmane bir düzene yol açar (Çaha, 2016: 32).

Aşkın devlet anlayışını savunan düşünürlerde Hegel başta olmak üzere, sivil topluma karşılıksız bir bakış açısının hakim olduğu anlaşılmaktadır. Bu düşünürlerin felsefesinde devlet, bireyin ve sivil toplumun üzerinde bir öneme sahiptir ve sivil toplum ancak sınırlarını, devletin keskin hatlarla çizdiği bir düzen içinde var olabilir.

Sivil topluma öncelik veren, devleti bireyin ve toplumun üstünde bir önemde tutmayan düşünürlerin temsil ettiği bakış açısı ise araçsal devlet anlayışını, ifade etmektedir. Bu anlayışta sivil topluma daha fazla özgürlük alanı tanınmakta ve devlet toplumun ve bireylerin haklarını koruyup güvenliklerini sağladığı oranda meşru kabul edilmektedir. Sivil toplumu, devletten ayrı bir alan olarak kabul eden liberal düşüncenin başını, J. Locke çekmektedir (Yıldırım, 2003: 230). Locke'nin anlayışında sivil toplum, bireylerin doğa durumundaki temel haklarını elinde tutabilme adına bir sözleşmeyle üzerinde anlaştıkları, bireysel hakları doğrudan ilgilendiren bir alandır (Tufan Emni, 2013). Locke, başlangıç anlamında Rousseau ve Hobbes gibi bireyler arası bir sözleşmeden yola çıkarsa da sonrasında diğer düşünürlerin anlayışında olduğu gibi aşkın bir devlete ulaşmaz. Tam tersine bireyler arası sözleşmeye dayanan devlet denen bu siyasi yapıyı, bireysel hak ve özgürlüklerin kamusal alanda garanti altına alınmasına hizmet eden bir güç olarak görür (Çaha, 2016: 39).

Kısaca, sivil toplumu önceleyen düşünürlerin yazılarında, devletle özdeş görülen sivil toplum anlayışı yerine, birey ve grupların siyasi ve ekonomik haklarını, özgürlüklerini baskıcı yönetimlere karşı koruma çabasında olan ve devletten ayrı bir alan olarak gören anlayış almıştır (Aslan, 2010: 361). Nitekim sonraki yıllarda bu bakış açısının daha çok kabul gördüğü ve özellikle demokratik ülkelerde, sivil toplumun böyle bir işlev gördüğü inancı her geçen gün yaygınlaşmaktadır.

Sivil toplum kavramının tarihsel kökenine ve Avrupa'da ortaya çıkışından itibaren geçirmiş olduğu aşamalara, yukarıda kısaca değinilmiştir. Ancak buna rağmen sivil toplum nedir? Dendiğinde bu soruya cevap vermek hiç de kolay değildir. O bakımdan kavramın, literatürdeki tanımlarına da mutlaka bakmak gerekmektedir. TDK sözlüğüne göre sivil toplum: "Devletin denetimi altında olmayan, kararlarını bağımsız olarak veren ve toplumsal etkinlikte bulunan bireyler topluluğu" şeklindedir. Bir diğer tanıma göre, sivil toplum; toplumsal yapıyı etkileyen, harekete geçiren, dönüştüren ve ivme kazandıran bir faktördür (Talas, 2011: 391). Fuat Keyman ise sivil toplumu, "Bir toplumun kendisini ve eylemlerini bir bütün olarak, devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan, gönüllü kuruluşlar yoluyla örgütlemesidir" (Keyman, 2004: 2). şeklinde tanımlamıştır. Bir başka ifade ile sivil toplum, "Devletle aile arasındaki kamusal alanda faaliyet gösteren, özerk, gönüllülük esasına dayanan, çoğulcu bir yapıya sahip olan ve birey-devlet müzakeresini temin eden sosyal örgütlenmelerden oluşan bir ara alan olarak tanımlanabilir." (Aslan, 2010: 210).

Tanımların ortak vurgusuna bakıldığında sivil toplumun, farklı toplum kesimlerinin ortak amaçlar etrafında birleşerek, bazen bir kesimin ekonomik veya siyasi haklarını koruma adına, bazen de herhangi başka bir amacın gerçekleştirilmesi adına, örgütlenme yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Bu kuruluşların özel yanı ise devlet iktidarının dışında örgütlenmesidir. Sivil toplumu ortaya çıkaran bir diğer neden ise toplumsal yaşamın getirdiği farklılaşmadır. Toplumun yapısından kaynaklanan dini, ideolojik, siyasal ve benzeri farklılıklar sivil toplumun ortaya çıkışı ve var oluşu sebebidir (Çaha, 2016: 66). Bu bakımdan bu örgütler, kendi üyelerinin hak ve çıkarlarını diğer örgütlere karşı koruma amacıyla olduğu kadar, belki daha da fazla bizzat iktidarın hukuksuz ve keyfi uygulamalarından, birlikte hareket ederek ve güç birliği oluşturarak korunma amacıyla da vardır. Bu korunma ihtiyacının gereği olarak toplumdaki birey ve gruplar, ortak çıkarlarını daha etkili bir şekilde savunabilme adına, örgütlenme yoluna gitmektedirler (Özer, 2008: 92). Bu yüzden STK'lerin, iktidarla fazla yakınlaşması ve kendi varlığının devamını, iktidarın desteğine bağlı görüp iktidarın güdümüne girmesi, üyelerinin hak ve çıkarlarını korumasını zorlaştıracaktır. Çünkü iktidarla bu denli iç içe geçmiş ve sıkı ilişkiler kuran bir sivil toplum örgütünün

yönetim kadrosu, kendisini temsil ettiği toplumsal kesimin hizmetine adayıp gücünü oradan almaktan ziyade, daha çok iktidarın telkinleriyle, hareket etmek zorunda kalacaktır.

2.1.1.Sivil Toplum Örgütleri

Sivil toplum örgütleri, dendiğinde çok farklı amaçlarla faaliyet gösteren, birçok kuruluş aklı gelmektedir ve açıkçası sivil toplum örgütü kavramının tam olarak hangi örgütleri kapsadığı da tam olarak üzerinde uzlaşılabilmiş bir konu değildir. Ancak konuya örgütler anlamında, tam olarak bir sınır çizilemese de bu kavrama atfedilmiş bazı özellikler üzerinden giderek bu örgütlerin kapsamı hakkında bir fikir sahibi olunabilir, konunun kapsamı daraltılabilir. Bu anlamda sivil toplum örgütü sayılmada en temel şart, devlet dışı bir örgütlenmenin varlığı ve katılımın gönüllülük esaslı olmasıdır. Hükümet dışı örgütler olarak da anılan bu yapılar, kuruluş amaçlarına göre yerel, ulusal ve bölgesel faaliyetler yürütebilmektedir (Talas, 2011: 392). Bu kuruluşlar, devlet yapılanmasının dışında temsil ettikleri vatandaş grubuyla devlet arasında, bir iletişim ve temsil kanalı sunmaktadır. Bu anlamda bu örgütlerin iki ayrı işlevi bulunmaktadır: Bir taraftan bireyi, cemaatçi baskılara karşı korur; diğer taraftan da merkezi devlet iktidarını, birey ve grupların çıkarlarına aykırı hareket etmemesi adına, denetler (Bayhan, 2002: 8). Toplumsal kesimler bu örgütler üzerinden bireyler olarak ulaşamayacakları devlete, seslerini duyurabilmekte ve sorunları üzerine devlet ile bu güç sayesinde pazarlık şansına erişmektedir. Peki, bu alan hangi kuruluşları kapsamaktadır? Bu anlamda kabataslak da olsa alanın sınırları çizilmelidir. Bugün sivil toplum kuruluşlarının farklı yapılanmalar içinde, toplumsal düzende yaygınlaşmakta olduklarına şahit olmaktayız. Bu kuruluşlar, farklı alanlarda faaliyet gösteren gönüllü kuruluşlar, düşünce kuruluşları, toplumsal hareketler, iktidar dışı örgütler, sendikalar ve meslek odaları gibi, çok farklı alanlarda faaliyet gösteren kuruluşları, içine almaktadır (Keyman, 2004: 1). Günümüzde dernekler, sendikalar, konfederasyonlar, işveren kuruluşları, meslek örgütleri, profesyonel federasyonlar, odalar, yerel birlikler, kooperatifler ve medya kuruluşları gibi çok geniş bir yelpazede faaliyet gösteren kuruluşlar, sivil toplum örgütü olarak değerlendirilmektedir (Karakuş, 2006: 22).

Yukarıda sıralanan örgütler dikkate alındığında, gerçekten çok farklı kesimlerin, farklı gayelerle örgütlendikleri ve bu kesimlerin, bu kuruluşlar üzerinden devlete ulaşarak sorunlarını çözme arayışında oldukları anlaşılmaktadır. Bu kuruluşlar önemli kılan, yürüttükleri faaliyetleridir. Herhangi bir toplumsal kesimin sorunlarına çözüm arayışında olmayan bir STK'nın taban bulup varlığını sürdürmesi düşünülemez. Bu kuruluşların aktivitelerini; sağlık, eğitim, ortak toplumsal sorunlar, ekonomik sorunlar, çevre sorunları, kadın ve çocuk- gençlik sorunları gibi alanlarda sürdürdükleri görülmektedir (Talas, 2011: 392). Ama şu muhakkak ki bu örgütlerin kamuoyu oluşturma ve iktidar karşısında pazarlık güçleri aynı düzeyde değildir. Örneğin, bu kapsamda değerlendirilen, kültürel faaliyet yürüten küçük bir dernekle büyük bir sendikal kuruluşun kamuoyu oluşturarak sorunlarına iktidarın dikkatini çekme gücü elbette aynı olmayacaktır. Bununla birlikte, vatandaş grupları bireysel olarak kabul ettirmesi mümkün olmayan istek ve ihtiyaçlarını, bu örgütlerin gücü oranında devlete ulaşarak, kabul ettirip çözüme kavuşturma amacındadır. Gönüllü katılıma dayanan bu örgütler, insanlara bir şeyleri değiştirebileceklerine inandırır ve bireylere belli amaçlar etrafında dayanışma imkânı sunar ve vatandaş olarak hak ve sorumlulukları konusunda, bireyi daha bilinçli kılar (Bayhan, 2002: 9). Yani bu kuruluşlar sayesinde, birlikten güç doğar, atasözünde olduğu gibi bireyler olarak sade vatandaşların, yapabileceğinin çok ötesinde bir güç sağlanabilmekte ve devlet nezdinde bu grupların sorunlarına çözüm aranmaktadır.

Demokratik bir toplumsal düzen, ancak toplumsal kesimlerin örgütlenerek, devlet nezdinde temsil edilmesiyle ve devlet yönetimine katılımıyla mümkün olabilir. Yönetime katılımın ise vatandaş gruplarının belirli menfaatler ve amaçlar etrafında birleşip yönetimin aldığı kararlarda etkili olabildiği oranda gerçekleşecektir. Modern toplumlar, sivil toplumun devlete karşı değer, program ve söylemler geliştirebilecek yeterlilikte olması ile ve ekonomik, ideolojik ve örgütsel kapasiteye sahip sosyal grupların varlığı ile özdeşdir. Bu toplumsal kesimlerin varlığı, gerektiğinde iktidarın politikalarını değiştirecek veya sınırlayacak gücü temsil etmektedir (Bayhan, 2002: 6). Gücünü, temsil ettiği toplumsal kesimden almayan ve varlığını iktidarın lütuflarına bağlamış bir kuruluş, ne temsil ettiği kesimin haklarını savunabilir ne de ülkede demokratik bir düzenin kurulmasına katkı sağlayabilir. Bu anlamda bir kuruluş, kendisinden beklenen amaçlara hizmet etmesi için, öncelikle kendi amaçlarıyla orantılı maddi güce sahip olmalı ve yine kendi içerisinde, dış dünyaya karşı savunduğu demokratik değerleri

tesis etmeli ve bunlara saygılı olup temsil ettiği kişilerin, aldığı kararlara katılımını sağlamalıdır. STK'lar bunları başardığı ölçüde, temsil ettiği kesimlerin örgüte olan aidiyet hissi güçlenecek ve amaçlarına ulaşması kolaylaşacaktır.

2.1.2. Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi

Türkiye’de güçlü bir sivil toplum düzeninin olmadığı, bu alandaki çalışmalarda sıklıkla dile getirilmektedir. Batı Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında, Türkiye’de modern anlamda, bir sivil toplum anlayışının çok geç gelişme kaydettiği yine bu çalışmalarda yakınılan bir durumdur. Nitekim bu ülkelerde on ikinci yüzyılda başlayan siyasi ve toplumsal gelişmeler neticesinde, on sekizinci yüzyıla gelindiğinde, sivil toplum anlayışı hayli güçlenmiş olmalı ki birçok düşürün ilgisini çekmiştir (Çaha, 2016: 141). O dönemlerin Osmanlısında ise batıdaki anlamıyla bir sivil toplum anlayışının gelişme gösterdiğini söylemek hayli zordur. Osmanlı toplumunda sivil toplumu oluşturacak halk dinamizminin, birçok sebepten dolayı ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır. Batı’daki sivil toplum anlayışının, temel vurgusu, siyasinin baskısından kurtulabilen bir toplumsal düzeni ifade eder. Batının hürriyet anlayışında, siyasilerin sultasından kurtulma anlamında, sivil toplum çok önemlidir. Ama gerek Osmanlıda gerekse de cumhuriyetin ilk yıllarında, bu anlayışın gelişmediği görülmektedir (Mardin, 2017: 13-14).

Osmanlı toplumsal yapısında, bugünkü sivil toplum kuruluşlarına benzeyen ve devlet dışı faaliyet yürüten vakıflar mevcuttur. Ancak, bu yapılar zamanla gerek yönetsel olarak yozlaşmışları gerekse de kaynak sorunları yaşamaları yüzünden, kuruluş amaçlarına hizmet edemez hale gelmişler ve modern anlamda bir sivil toplum ihtiyacını karşılayamamışlardır (Talas, 2011: 395). Tüm bu sorunlardan dolayı bu kuruluşların, sivil toplum kuruluşu sayılıp sayılmayacağı tartışma konusudur. Bu anlamda, vakıfların sivil toplum kuruluşu sayılmasında, bu örgütlerin devletle ilişkisine bakmak gerekir. Osmanlı örneğinde, sivil kesimler tarafından kurulan vakıfların, sivil toplum örgütü olduğu iddiası abartılı olmayacaktır. Ancak, Osmanlıdaki vakıfların çoğunluğu yönetici kesim tarafından kurulmuştur ve bu kuruluşların sunduğu hizmetler, resmi kamu politikasının bir aracı olarak görülmektedir (Buluş, 2009: 24).

Kısaca, Osmanlıda vakıflar sundukları hizmetlerin niteliği bakımından sivil toplum kuruluşlarına benzemelerine rağmen, Osmanlıdaki hâkim siyasi kültür neticesinde, çok zayıf ve devlete bağlı kalmışlar, batıdakine benzer bir özerkliği hiçbir zaman elde dememişlerdir (Çaha, 2016: 154). Bu konuda, günümüz Türkiye’sinde sivil toplumun hala Batı demokrasilerinde olduğu gibi, devlet karşısında yeterli özerkliği elde edemeyişini, devralınan bu Osmanlı siyasi ve toplumsal geleneğinde, aramak gerektiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı siyasi ve toplumsal yapısı içerisinde, modern anlamda olmasa da sivil toplum unsurlarına rastlanmakta ve sonrasında kurulan cumhuriyete, zayıf da olsa bu konuda bir miras kaldığı görülmektedir. Bu anlamda cumhuriyet sonrasındaki gelişmelere, Osmanlı siyasi ve toplumsal düzeninden bağımsız bakılamaz (Çaha, 2016: 184-185). Türkiye’de sivil toplumun gelişimi, ilgili kaynaklarda farklı dönemlere ayrılarak incelendiği görülmektedir. Cumhuriyet Türkiye’sindeki gelişmeler düşünüldüğünde, bunun gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemler genel olarak, cumhuriyetin kuruluşundan çok partili yaşama kadar, çok partili dönemden 1980’e kadar ve 1980 sonrası olmak üzere üç ayrı dönemi kapsadığı anlaşılmaktadır.

Bu dönemlerin ilki olan, çok partili döneme kadarki süreçte, iktidarın yapılan devrimleri koruma ve toplumu dönüştürme adına giriştiği politikalar sonucunda, resmi ideolojinin dışında farklı düşüncedeki gruplara pek mütasama gösterilmemiş, bu durum ise sivil toplumun gelişimini zayıflatmıştır (Aslan, 2010: 267). Cumhuriyet Türkiye’sinde, sivil toplum alanındaki asıl gelişmeleri İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dünyadaki gelişmelerin Türkiye’ye bir yansıması olarak ortaya çıkan değişimde aramak gerekir. Çünkü bu gelişmeler neticesinde, modern anlamda sivil toplumun gereği olan toplumsal çeşitliliğin, ancak bu yıllarda ortaya çıktığı genel anlamda kabul görmektedir (Karakurt Tosun, 2007: 7).

Çok partili hayatla birlikte yapılan bazı önemli değişiklikler, sivil toplumun önünü açmıştır. Bu değişiklikler şöyle sıralanabilir:a) Çok partili hayata geçişle birlikte kurulan siyasi partiler, b) 1946'da üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğini sağlayan yasa, c) Matbuat Kanununda yapılan değişiklikle basının nispeten, güvenceye kavuşması, d) Dernekler Kanunundaki değişiklik, e) tek dereceli seçim sistemine geçiş ve f)dini eğitime izin verilmesi ve imam hatip liselerinin yan sıra Ankara'da bir ilahiyat fakültesinin açılmasıdır (Çaha, 2016: 230-232). Tüm bu gelişmeler neticesinde, sivil toplumun yaygınlaşıp güçlendiği muhakkaktır. Ancak bu gelişmeler içerisinde, Demokrat Parti'ye ayrı bir parantez açmak lazım. Bu parti 1946 seçimleriyle meclise girmiş ve muhalif parti olarak, yukarıda sıralanan yasal değişiklikler konusunda ciddi bir emek vermiş ve 1950 seçimlerinde iktidara gelmiştir. İlk muhalif siyasi parti olmamasına rağmen, bu parti sonraki yıllarda, başat bir siyasi aktör olarak bu döneme damgasını vurmuştur (Tekin ve Okutan, 2012: 128).

Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerinde iktidara gelmesi ve sonrasında yaşanan özgürlük havası, sivil toplum alanındaki örgütlenmelere cesaret vermiş ve toplumsal kesimleri heyecanlandırarak hızlı şekilde örgütlenmesini sonuç vermiştir. Bu dönemde, başta meslek kuruluşları ve sendikalar olmak üzere; kadın hareketi, dindar, milliyetçi, liberal ve sosyalistler gibi farklı kesimler, toplumsal yaşamda görünür hale gelmişlerdir (Çaha, 2016: 235-237). Bu yıllar ülkede, sivil toplum açısından daha önce görülmemiş bir farklılık ve çeşitlilik ortamı sunmuş ve sosyal kesimler de bu fırsat ortamından yararlanarak örgütlenme yoluna gitmişlerdir.

Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle, sivil toplum açısından oluşan bu olumlu tablo fazla uzun sürmemiş ve Demokrat Parti'nin ikinci döneminden itibaren tersine dönmüştür (Çağatay ve Okutan, 2012: 136). 1960 Darbesiyle son bulacak olan bu süreçte, Demokrat Parti iktidar süresi uzadıkça otoriter uygulamalara başvurmaya başlamış ve muhalif hareketleri soruşturmak üzere, içinde muhalif partilerin yer almadığı bir meclis komisyonu kurarak başlayan sert tutum, sıkıyönetim ilanına kadar gitmiştir (Karpas, 2009: 111).

Demokrat Parti'nin iktidarına son veren 1960 Darbesinin, sivil toplum bakımından yarattığı olumsuz hava fazla uzun sürmemiş ve nitekim 1961 Anayasası, özgürlükçü bir anlayışla sivil toplumun ihtiyacı olan farklı kesimlerin örgütlenmesine imkân sağlayan bir düzen kurmuştur. Ama 1960'ların sonundan itibaren tırmanan sağ-sol çatışmasıyla STK'ler hızla siyasallaşmış ve bu durumun sonrasında, 1971 Muhtırasının bir tasarrufu olan dernek kurma hakkının sınırlandırılmasıyla, sivil toplum devlet tarafından yeniden kısıtlanmıştır (Aslan, 2010: 268). Bu tür sert ve devletçi politikalar, ne yazık ki ülkede gerginliği bitirmek bir yana daha da tırmandırmış ve ülke sağ ve sol kutuplara ayrılarak ciddi bir çatışma ortamına sürüklenmiştir. Gençler arasındaki çatışmalar ve siyasi partilerin uzlaşmaz tutumunun yarattığı gergin hava, 1980 Darbesiyle son bulmuştur (Çaha, 2016: 243).

Ülkedeki siyasi istikrarsızlık bahane edilerek yapılan askeri darbeyle, demokratik siyasi iktidarın yerine yönetime el koyan Milli Güvenlik Konseyinin icraatlarıyla Siyasi partiler kapatılmış, temel hak ve hürriyetler askıya alınmıştır (Çağatay ve Okutan, 2012: 193-194). Bu uygulamalar sonucunda, sivil toplumun ihtiyacı olan demokratik düzen ortadan kalkmış ve ülkede sivil toplum hayatı bir kere daha çok ağır bir yara almıştır. Çünkü dönemin en aktif sivil örgütleri olan sendikalar(Hak – İş, Disk gibi), dernekler kapatılmış ve bu örgütler darbe hakkında bir açıklama bile yapamamışlardır (Tunç, 1998: 151). 1982 Anayasa'sı devleti önceleyerek sivil özgürlüklerin alanını daraltmıştır. Ancak süreç kısa sürmüş ve Turgut Özal'ın liderliğinde kurulan ANAP, özgürlükçü bir söylemle yola çıkmış ve bu partinin iktidarıyla birlikte çok sayıda sivil toplum kuruluşu toplumsal hayattaki yerini yeniden almıştır (Çaha, 2016: 244).

Anavatan Partisi lideri Turgut Özal, sağ ve sol söylemin ötesinde, pragmatik bir anlayışla yola çıkmış ve adına da konsensüs demiştir (Göle, 2011: 57). Özal'ın amacı, toplumsal kesimlerin farklılığına saygılı davranarak uzlaşmaya dayalı bir politik sistem yaratmaktır. Liberal bir politik anlayışla hareket eden Özal'da, devlet başlı balına bir amaç değil, toplumun huzur ve refahını sağlayan bir mekanizmadır. Bu anlayış çerçevesinde girişilen özelleştirmeler, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve Pazar ekonomisinin desteklenmesi gibi politikalar sivil toplumu yeniden harekete geçirmiştir (Aslan, 2010: 269).Bu gelişmelerin asıl sebebi ise o yıllarda dünyada esen liberal politikaların Türkiye'yi de etkisi altına

almasıdır. Batıda başlayan bu liberal ve kapitalist politikalar sonucunda güçlenen kadın hakları, insan hakları, dini haklar ve çevrecilik gibi akımların etkisiyle sivil toplum hareketi, dünyada ivme kazanmıştır. Dünyadaki bu değişime uygun bir anlayışa sahip olan Özal, devleti bireyin ve toplumun üstünde tutan güçlü merkezi devlet geleneğinden vazgeçerek sivil toplumun gelişimine uygun bir zemin oluşturmuştur. Ancak bu yılların sivil hareketi, 1980 öncesinden farklı olarak ideolojik olmaktan ziyade kadın hareketi ve çevrecilik gibi alanlara yönelmiştir (Akçeşme, 2013: 214-215).

Sivil toplum alanındaki asıl gelişme 90'lı yıllarda yaşanmıştır. 1982 Anayasası'nda devlet her ne kadar kutsal ve aşkın bir yapı olarak düzenlense de toplumsal yaşamın dinamizmi, bu resmi söylemin çok ötesine geçmiş ve sivil hareketler hızla güçlenmiştir. Bu anlamda resmi devlet ideolojisi, adeta toplumsal yaşamın gerisinde kalmış, bu durum ise o yıllarda Alevi-Sünni, laik-şeriatçı ve Kürt-Türk gibi farklı kimlikler arasında bir gerilime yol açmıştır (Çaha, 2016: 244-246). Sonraki yıllarda gerilimin artması üzerine başlayan 28 Şubat süreciyle sivil hareketler alanında kısa süreli bir gerileme yaşanmıştır. Ancak ülkede 2000'li yıllardan itibaren, biraz da AB'nin istek ve telkinleriyle sivil hareketler daha da güçlenerek yoluna devam etmiş, bu süreç ile hükümet dışı aktörlerin önemi ve etkinliği artmıştır (Karadağ ve Usta, 2011: 37).

AB'ne üyelik süreci, Türkiye'de sivilleşme adına gerçekten önemli fırsatlar sunmuştur. Ak Parti Hükümeti, iktidarının ilk yıllarında biraz da askeri etkisini kırma adına, AB'nin isteklerine uygun bir programla, sivilleşme yönünde önemli adımlar atmış ve sivil toplumu teşvik etmiştir. Çünkü AB'nin nazarında STK'lar, ekonomik ve toplumsal kalkınma açısından faydalı roller üstlenerek ülkede katılımcı demokrasinin yerleşmesine hizmet eden kuruluşlardır (Bedük vd. 2006: 58). Avrupa Komisyonu, Türkiye'ye yönelik yayınladığı ilerleme raporlarında, Avrupa Yönetişimi Üzerine Beyaz Kitabı'nı işaret ederek üye ülkelerin kamu yönetimlerini belli değerler çerçevesinde buluşturduklarını öne sürmüştür. Yönetişim kavramını da işçi-işveren örgütleri ve sivil toplum kuruluşları gibi toplumun çeşitli kesimlerinin karar alma sürecine katıldığı bir iktidar paylaşım modeli olarak açıklamış (Akdoğan, 2008: 220), Türkiye'nin de bu doğrultuda adımlar atması gerekliliğine işaret etmiştir.

Kısaca günümüz Türkiye'sinde, AB üyelik sürecinin de etkisiyle kadın, çocuk ve çevreci hareketlerden tutun da Alevi kuruluşları ve insan hakları derneklerine kadar çok farklı kesimlerin kurduğu sivil kuruluş mevcuttur. Son yıllarda STK'lar, kamusal alanda sesini daha fazla duyurabilen ve devleti denetleme adına etkili faaliyetler yürütebilen kuruluşlar durumuna gelmişlerdir (Çaha, 2016: 281-285). Buradan hareketle, sivil toplumun Türkiye'de gelişimine bakıldığında otoriter yönetimler ve darbe yönetimlerinin uygulamalarıyla sık sık yara alsa da bu yönetimler halk tarafından tasvip edilmemiş ve iktidarları uzun ömürlü olamamıştır. Sonuç olarak, Türk toplumunun yönü demokrasiden yanadır ve yaşanan onca olumsuzluğa rağmen, halk her defasında demokrasiden yana tavır almıştır. Bu açıdan bakıldığında, sivil toplumun gelecekte daha da güçleneceği ve iktidarı denetleme adına, ağırlığını daha fazla hissettireceği söylenebilir.

3.SİVİL TOPLUM VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Sivil toplum ve demokratik düzen arasında sıkı bir ilişki olduğu günümüzde genel olarak kabul edilmektedir. Demokratik toplumlarda, sivil toplumun da güçlenerek yaygınlaştığı ve demokratik düzenin vazgeçilmez unsuru olduğu görülmektedir. Diğer yandan güçlü bir sivil toplum hareketi varlığının da yönetimin demokratik bir yapıya kavuşması ve iktidarın sınırlandırılması bakımından hayli gerekli olduğu bilinmektedir. Yani güçlü bir sivil toplumun varlığı için demokrasiye, demokrasinin devamı için de devletten özerk hareket eden güçlü bir sivil harekete ihtiyaç vardır demek abartılı olmayacaktır.

Sivil toplum ve yerel demokrasi ilişkisine geçmeden önce konunun bütünlüğü açısından, demokrasi ve yerel demokrasi kavramlarına da kısaca değinmek yerinde olacaktır.

3.1. Demokrasi ve Yerel Demokrasi Kavramları

Sivil toplum ve demokratik düzen arasında sıkı bir ilişki olduğu artık genel olarak kabul edilmektedir. Demokratik toplumlarda, sivil toplumun da güçlenerek yaygınlaştığı ve demokratik düzenin vazgeçilmez unsuru olduğu görülmektedir. Buradan hareketle konunun bütünlüğü açısından, demokrasi

kavramına da kısaca değinmek yerinde olacaktır. En basit tanımıyla, halkın yönetimi olarak bilinen demokrasi için çok sayıda tanım mevcuttur. Köken olarak demokrasi, Antik Yunan'a dayandırılmaktadır. Milattan önce, Atina ve Isparta site devletlerinde ortaya çıkmış ve günümüze kadar bir ideal olarak sürekli geliştirilmiştir (Çukurçayır, 2008: 16). Demos (halk) ve kratos (iktidar) kelimelerinden oluşan ve halk iktidarı anlamına gelen kavram, Yunanlıların dönemin Doğu devletlerine karşı kendi yönetimlerine verdikleri bir isimdir (Sezen, 1994: 36). Demokrasiye ilişkin çok sayıda tanım olsa da demokrasi, belki de en güzel tanımını, Abraham Lincoln'un ' halkın, halk tarafından, halk için yönetimi' şeklinde yaptığı tanımda bulmuştur (Tunç, 2008: 1115).

Günümüzde demokrasi kavramı kendi içinde hayli çeşitlenmiştir. Ancak buna rağmen, demokrasi dendiğinde genel olarak belli aralıklarla yapılan seçimlerle iktidarın belirlenmesine dayalı, temsili demokrasi anlaşılmaktadır. Oysa egemenliğin kullanılması açısından demokrasi; temsili, yarı doğrudan ve doğrudan demokrasi olmak üzere üçe ayrılır. Temelindeki amaca göre ise çoğulcu, çoğunlukçu, Marksist, Liberal, Radikal ve Müzakereci Demokrasi gibi farklı türlerinden söz edilmektedir (Tunç, 2008: 1116). Egemenliğin kullanılmasına ve amacına göre farklı demokrasi türleri olsa da Liberal Demokrasi, bireye önem verilmesi ve temel hak ve özgürlüklerin sıkıca korunması sebebiyle, sivil toplum açısından daha elverişli bir düzen sunmaktadır. Çünkü günümüz devletlerinde, doğrudan demokrasinin uygulanmasının neredeyse imkânsız olduğu genel olarak kabul edilmekte, çoğunlukçu demokrasi ise sivil inisiyatifte yeterince izin vermediği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Öte yandan sanayi toplumunda demokratik yönetimlerin ortaya çıkmasında Liberal düşünürlerin savunduğu bireycilik anlayışının büyük katkısı olmuştur. Modern toplumlarda, sivil toplumun güç kazanmasını sağlayan Pazar ekonomisi, sermaye birikimi, rekabet ve sınırlı devlet gibi kavramlar bireyi önceleyen bir anlayışın savunusudur (Çaha, 1999). Bu konuda sivil toplum, hukuk devleti ilkesinin gereği olarak otoriter bir rejime dönüşmemesi adına devleti denetlerken devlet de STK arasında bir denge kurarak hakemlik yapmaktadır. Bu anlamda devletle sivil toplumu, birer rakip değil; birbirini tamamlayan iki ayrı güç olarak görmek gerekir (Aslan, 2010: 369).

Demokrasinin önemi, iktidarın bir kişiye veya seçkinler grubuna değil, halka ait olmasıdır. Sivil toplum açısından önemi de zaten buradan gelmektedir. Demokratik yönetimlerde, toplumsal kesimlerin farklılıklarına ve bu farklılığın bir gereği olarak çeşitli kesimlerin örgütlenmelerine imkân tanıyan bir düzen söz konusudur. Bu noktada demokrasi, devletle vatandaş arasında aracı kuruluşlar olan STK'nın varlığını koruyabilecek bir toplumsal düzen sunar (Usta ve Akıncı, 2012: 93). Ancak bu demek değildir ki sivil toplumun varlığı, her zaman demokratik bir sistemin kurulmasına hizmet eder. Demokratik düzen, sivil toplum için elverişli bir iklim sunsa da sivil toplumun her zaman demokrasiye hizmet ettiğini iddia etmek güçtür. Sivil toplum kuruluşları, demokrasiye hizmet ettikleri gibi demokratik düzen açısından zararlı faaliyetlere de girişebilirler. Yani sanıldığı aksine sivil toplum, kendiliğinden demokrasiye katkı sunan bir unsur değildir (Aslan, 2010: 366). Bu anlamda STK'nın demokrasiye hizmet edebilmesi için öncelikle, demokratik düzenin kendileri için önemini bilincinde olmaları ve kuruluş içinde demokrasiyi tesis etmeleri gerekir. STK'lar üyelerini tahakküm altına almayı teslimiyeti andıran bir aidiyetten ziyade, üyelerine gönüllüğe dayalı, sorgulayıcı ve eleştirel bir düzen sundukları oranda demokrasiye hizmet edebilirler (Belli ve Aydın, 2018: 68).

Özetle demokrasi ve sivil toplum arasında, sıkı bir ilişkinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Demokratik toplumlarda, sivil toplumun da güçlü olduğu, sivil toplumun güçlü olduğu toplumlarda da yönetimlerin, bu düzenin de zorlamasıyla giderek demokratikleştiği söylenebilir. Bu anlamda günümüz devletlerinden yola çıkarak da bunun doğruluğu iddia edilebilir. Çünkü Liberal demokrasiyle yönetilen Batı Avrupa Devletlerinde, sivil toplumun da hayli güçlü olduğu bir gerçektir. Yani Batı Avrupa'da ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında sivil toplumun varlığı için demokrasinin, yetkin bir demokrasinin varlığı için de sivil toplumun varlığı gereklidir. Liberal değerlerin hâkim olduğu Batı Avrupa'da, sivil toplum ve demokrasi birlikte doğup gelişmiştir (Keser ve Hışım, 2016: 216).

Demokrasiye sivil toplum arasındaki sıkı ilişkinin varlığı bilinmekle birlikte, yerel demokrasi kavramının da demokratik bir sistem açısından önemi üzerinde durulmalıdır. Kemal Görmez yerel demokrasiyi; demokratik değerlerin yerel düzeyde geçerli kılınması olarak tanımlamaktadır (Görmez, 1997: 70). Bir başka tanımla yerel demokrasi; belirli bir yaşam alanında kararların orada yaşayanlarla

birlikte alınmasıdır (Çukurçayır, 2008: 22). Yurttaşın yönetime katılımını sağlama, yerel topluluklara kendi işlerini görme fırsatı tanıma ve yerel hizmetlere katılım yerel demokrasinin varlığı için öncelikle yapılması gereken konulardır (Keleş, 1995: 252). Yerel siyaset, o bölgede yaşayan vatandaşın yaşamını önemli ölçüde etkilediği için demokratik düzen açısından oldukça önemlidir (Göktolga, 2014: 98). Bu bakımdan, yerele indirilemeyen bir demokratik düzenin demokratikliği sorgulanmalıdır. Çünkü demokrasi sadece merkezi yönetimin demokratikleşmesiyle mümkün olmaz, aynı zamanda yerel yönetimler sivil toplum örgütleri de halka en yakın kuruluşlar olarak demokratik sistemin bir parçası olmalıdırlar.

Demokrasi-yerel demokrasi ilişkisinde yerel yönetimler, vatandaşın demokratik değerleri benimsemesinde birincil kuruluşlar olarak görülmelidir (Çelik vd. 2008: 89). Günümüzde olgun bir demokrasi kültürüne sahip ülkelerin demokrasi serüvenine bakıldığında, demokratik politikaların, merkezi devletin bir lütfü değil, aksine yerel toplulukların ısrarlı mücadeleleri ve talepleri sonucunda uygulandığı bilinmektedir. Örneğin Batı Avrupa'da şehirlerin gelişmesiyle güçlenen, ticaretle uğraşan kesim, asillere verdikleri imkânların karşılığında, şehir hayatının sürdürülmesini mümkün kılan bir takım ve imtiyazlar istemişler ve bunu da elde etmişlerdir. Bu haklar arasında en önemlisi, asillerin şehir hayatına karışmamaları ve şehirlerin kendi güvenliğini sağlayacak bir askeri örgütlenmeye gidebilmeleri idi (Mardin, 2017: 10). Böylece Batı'da demokratik talepler bizdekinin aksine önce yerelde başlamış ve sürekli merkezi iktidarları demokratik adımlar atmaya zorlamıştır. Bu sayede günümüzde bu ülkeler, tabandan başlayıp tüm sistemi etkileyen güçlü bir demokratik düzen kurabilmişlerdir.

Kısaca bir ülkede olgun bir demokratik düzen için, en başta demokratik talepler yerelde başlamalı ve geniş halk kitleleri, yerel yönetimler ve sivil kuruluşlar aracılığıyla demokratik değerleri yakından tanımalıdır. Bunları yapmayıp yerel yönetimlerle sivil hareketlere gereken özerkliği ve önemi vermeyen bir siyasi sistem, ciddi bir toplumsal hareketle karşılaştığında, temelden sarsılabilir (Oktay ve Pekküçükşen, 2009: 179). Yerelde başlamayan veya geniş halk kitlelerinin sağlıklı bir demokrasi anlayışına sahip olmadığı ülkelerde, devlet merkezi iktidarın uyguladığı tepeden inme politikalarla, sağlıklı işleyen bir demokratik düzen kuramaz ve halk nezdinde yeterli meşruiyete sahip olamaz.

3.2. Sivil Toplum ve Yerel Demokrasi

Demokrasi ve sivil toplum arasında yakın bir ilişki olduğu ve olgun bir demokratik düzenin olmadığı ülkelerde, devletten bağımsız hareket ederek temsil ettiği sosyal grupların hak ve çıkarlarını savunabilen bir sivil toplum düzeni kurulmasının çok zor olduğu, günümüzde ilgili kaynaklarda sıklıkla dile getirilmektedir. Öte yandan güçlü bir sivil toplumun olmadığı ülkelerde de yönetimlerin hızla otoriterleştiği ve sağlıklı işleyen bir demokratik düzenin kurulamadığı, artık genel olarak kabul edilmektedir. Çünkü demokratik düzenin sürdürülebilmesi için gerekli olan sivil toplum kuruluşları, toplumsal yaşamda çok önemli roller üstlenmektedir (Bayhan, 2002: 10). Yani demokrasiyle sivil toplum arasında sıkı bir ilişki olduğu ve birinin varlığı için diğersinin varlığının zaruri olduğu söylenebilir. Ancak sivil toplum ve yerel demokrasi ilişkisi de üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Çünkü sağlıklı işleyen bir demokratik düzen kurulabilmesi için demokrasi anlayışının, geniş halk kesimlerince özümsemesi ve demokratik düzenin gerekliliğine inandırılması gerekir. Ulusal düzeyde demokratik bir siyasi yapı, ancak demokrasi anlayışının sivil hareketlerle tabana yayılması ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesiyle kurulabilir (Oktay ve Pekküçükşen, 2009: 184). Bu sağlanamadığında, vatandaşın rolü belli aralıklarla gidip oy kullanmaktan ibaret olacak, bu durum ise sözde bir demokratik rejim iddiasından başka bir şey değildir.

Yerel demokrasinin, ülke düzeyinde demokratik bir sistem kurulmasındaki önemi bilinmekle birlikte, yerel düzeyde demokratik bir düzen kurmak hiç de kolay değildir. Çünkü bu konuda birçok sorun konusu olabilir. Örneğin, en başta merkezi iktidar, yerel düzeyde ilgili yönetim birimlerine, demokratik bir yapının kurulmasını sağlayacak yetkiyi ve özerkliği vermeyebilir veya sivil örgütlenmelerin alanını daraltabilir. Bu durumda yerelde, demokratik bir düzen kurmak çok zorlaşacaktır. Çünkü ilgili yerel yönetim kuruluşları, yeterli siyasi ve mali özerkliğe sahip değilse, bu kuruluşlar demokratik bir yönetime kavuşamayacak ve halka demokratik değerlerin kazandırılmasında öncülük edemeyeceklerdir. Oysa yerel yönetimler, merkezi yönetimin yükünü hafifletebilir, sınırlı da olsa farklılıklara izin vererek

çatışmaları azaltabilir ve demokratik düzene katkı sağlayabilirler (Görmez, 1997: 50). Merkezi yönetim olarak daha demokratik bir yönetime sahip ülkelerin yerel yönetimlere verdikleri önem bilinmektedir ki AB ilke ve hukuki metinlerinde de kararların vatandaşa mümkün olan en yakın kurumlarca alınması gereğinden bahsedilmektedir. Bu metinlerde yerel yönetimlerin önemine sıklıkla dikkat çekilmiştir (Güneş, 2017: 152). Yine Avrupa Kentsel Şartı'nda yerel siyasal yaşama halkın katılımı için, halkın temsilcilerini özgür ve demokratik bir şekilde seçebilme hakkından ve öneminden bahsedilmiştir (Çukurçayır, 2006: 108). Nitekim AB konseyi de yerel özerkliğe, AB'nin temel taşlarından biri olarak bakmış ve kuruluşundan bu yana büyük önem vermiştir. Çünkü yerel özerklik, Avrupalıların üzerinde kolayca birleşebileceği bir değerdir (Keleş, 2014: 55). Benzer şekilde, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda, yerel yönetimler için, doğrudan halka dayandıkları için demokrasinin gerçek dayanağıdır, halkın yönetimde söz sahip olmasının aracıdır, daha fazla yetki tanındığında vatandaşa daha etkili hizmet sunabilirler ve görevleriyle orantılı bir gelire sahip olmalıdırlar; denerek yerel yönetimlerin özerkliğinin, demokratik düzen için ne denli önemli olduğu ortaya konmuştur (Aydın, 2013: 161-162). Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nda da mahalli idarelerin kamu tüzel kişiliğine sahip oldukları, kanunla düzenlenecekleri ve görevleriyle orantılı bir gelir kaynağına sahip olmaları gereğinden yola çıkılarak yerel yönetimlerin özerkliğini sağlamaya yönelik hükümler konmuştur (Gözler ve Kaplan, 2018: 98). Bunlardan hareketle, ülke düzeyinde demokratik bir sistem kurabilmek için yerel yönetimlerin özerk bir yapıya kavuşturulmasının, çok önemli olduğu ve özellikle Avrupa'da, yerel yönetimlerin özerkliğini sağlamaya dönük ciddi bir çaba olduğu anlaşılmaktadır.

Yerel yönetimlerin sundukları hizmetler vatandaşın günlük yaşamında, çok önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki sade vatandaş, devletin sunduğu hizmet dendiğinde büyük oranda, yerel yönetimlerin sunmuş olduğu hizmetleri anlamaktadır. Bu yüzden gerek sunduğu hizmetler bakımından gerekse de seçimleri ve yönetiliş tarzıyla halkın daha yakından gözlemleme imkânı bulduğu kuruluşlardır. Bu kuruluşların demokrasi açısından önemi de buradan gelmektedir. Yerel yönetimler, günümüzde birçok işlev üstlenmişlerdir: bazı ülkelerde kalkınmanın bir aracı olarak görülürken, bazılarında da ülkede demokrasinin temeli olarak görülmüşlerdir (Görmez, 1997: 46-47). Yerel yönetimler bu özelliklerinden dolayı sundukları iyi hizmetle vatandaşın yaşam kalitesini yükselterek ülkeye aidiyet hissini güçlendirebilir. Çünkü aidiyet hissi yaşam kalitesinden, yaşam kalitesi de yaşanan şehirden veya çevreden ayrı düşünülemez (Çukurçayır, 2006:119). Ayrıca halkın yönetime katılımını kolaylaştırabilirler. Çünkü demokrasi halkın kendi kendini yönetmesi ise bunu küçük yerleşim birimlerinde sağlamak daha kolay olacaktır. Bu durum ise ülkede demokratik değerlerin benimsenmesi sonucunda, demokratik bir sistemin kurulmasına hizmet edebilir (Görmez, 1997: 51). Kısaca, yerel yönetimlerin küçük yerleşim birimleri olması sebebiyle halk katılımına daha müsait olduğu ve gerek seçimler yoluyla gerekse de alınan kararlara vatandaşın katılımını mümkün kılarak demokratik bir düzen kurulabileceği söylenebilir.

Yerel demokrasinin inşasında, yerel yönetimlerin yanında sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri üzerinde de önemle durulmalıdır. Çünkü ülke düzeyinde, sivil toplumun demokratik bir düzen açısından önemi bilinmektedir. Bu kuruluşlar, siyasal toplumdaki özerk ve üyelerinin katılımına imkân veren bir yapıya ve toplum yararı konusunda iktidardan farklı bir görüşe sahip olduklarında demokrasinin ülkede güçlenmesini sağlayabilir (Keleş, 2014: 91). Sivil toplum örgütleri, ülke düzeyindeki işlevine paralel yerel düzeyde de vatandaş gruplarına üyesi olduğu bu STK'lar aracılığıyla, demokratik değerleri bizzat yakından gözlemleme imkânı sunarak demokratik bir düzenin kurulmasına katkı sağlayabilir. Kentsel yaşam tarzının bir özelliği olarak toplumsal hayat karmaşıklaştıkça farklı çıkar gruplarının oluşmasını sonuç vermiş, bu durum ise çok farklı alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarını ortaya çıkarmıştır. Günümüzde bu kuruluşlar çok farklı roller üstlenmişlerdir. Pazar ekonomisinin getirdiği sıkıntılardan tutun da temiz bir çevrede yaşama, demokrasinin yerleşmesi için mücadele verme, eğitsel faaliyetler yürütme, sosyo-ekonomik konularda iktidarın alternatif politikalar tavsiye etme gibi çoğulcu bir toplumsal yaşam oluşturma adına etkin şekilde çalışmaktadırlar (Çukurçayır, 2006: 180). Sivil toplum kuruluşlarının yürütmüş olduğu bu tür faaliyetler, elbette yerel düzeyde de demokratik düzen için gereklidir. Bu yüzden çoğu vatandaşın herhangi bir STK aracılığıyla temsil edilecek bir hak veya çıkar ilişkisi mevcuttur. Vatandaş siyasallaşmamış, kurum içi katılıma önem veren, sağlıklı işleyen bir sivil toplum kuruluşunun üyesi olarak; yönetime taleplerini daha rahat iletebilir, hatta bu kuruluş sayesinde alınan kararları etkileyerek sınırlı da olsa yönetime katılma fırsatı bulabilir.

Sivil toplumun yerel demokratik düzen için önemi bilinmekle birlikte, varlığı tek başına yerel düzeyde demokratik bir düzen kurulmasına fazla bir katkı sunamayabilir. Sivil toplumun bu anlamda bir katkı sağlayabilmesi için, öncelikle kendi içinde demokratik bir işleyişe sahip olması gerekir (Pustu, 2005: 132). Bunun yanında ülke genelinde, güçlü bir sivil gelenek oluşmadan sadece bir ilde veya bölgede sivil toplumun gelişmesini beklemek de yanlış olacaktır. Özellikle güçlü merkezi yönetime sahip üniter devletlerde, merkezi iktidar sivil toplum üzerindeki baskısını kaldırarak bu kuruluşların faaliyet alanını genişletmedikçe, ülke düzeyinde olduğu gibi yerelde de sivil toplumun, güçlenerek demokratik düzene katkı sunması hayli zorlaşacaktır. Bir ülkede sivil toplumun gelişmesi için, hukuk devleti ve sınırlı devlet anlayışının güçlü olması gerekir (Çaha, 2016: 63). Aksi durumda, yani hukuk devleti anlayışının zayıf ve toplumu sıkıca kontrol altında tutarak hareket alanını daraltan bir ülkede, sivil toplumun güçlenmesi beklenemez. Yerel düzeyde güçlü bir sivil toplum düzeni kurularak demokrasiye hizmet etmesi için, meselenin üç ayrı boyutunun olduğu anlaşılmaktadır: Öncelikle memlekette köklü bir sivil toplum geleneği ve örgüt içi katılıma önem veren sivil kuruluşların varlığı; sivil örgütlenmeye imkân veren, hukukla sınırlandırılmış bir merkezi iktidar ve ona paralel, sivil toplumun yerel düzeyde alınan kararlara katılımına saygılı bir yerel iktidar düzeni. Bu noktada yerel yönetimlerin de sivil toplumun yerel düzeyde, etkin bir demokratik rol üstlenmesi için bu kuruluşların denetleyici ve yol gösterici rolünü kabullenmesi gerekir. Diğer taraftan yerel yönetimlerin bir sivil toplum kuruluşu olduğunu öne sürenler de vardır. Ancak Yerel yönetimlerin siyasal toplum kuruluşu mu yoksa sivil topluma ait bire kuruluş mu olduğu, hayli tartışılan bir meseledir (Mardin, 2014: 92). Günümüzde yerel yönetimler, fazlasıyla siyasallaşmış bir alan olarak sivil toplum kuruluşu olduğu kabul görmese de sivil toplumun yerelde, güçlenerek çoğulcu bir toplum oluşturmaya katkı sağlayabilir, bu kuruluşlarla işbirliği yaparak vatandaşın yönetime katılımını kolaylaştırabilir.

Günümüzde olgun bir demokrasi geleneğine sahip Batılı ülkeler hariç, sivil toplumun ülke genelindeki durumuna paralel yerel düzeyde örgütlenmekte ve ilgi alanlarında etkin faaliyetler yürütmekte hayli zorlandığı ortadadır. Bu durumun bir sebebi günümüz devletlerinin sivil topluma olan şüpheli yaklaşımı ise diğeri de çağların getirdiği, devleti kutsayarak bireyi ve grupları göz ardı eden otoriter yönetim tarzının, halkı sindirerek örgütlenme şevkini kırmasıdır. Bu konuda en başta yakın coğrafyalar olan Doğu Avrupa ve Ortadoğu ülkelerinde (Türkiye’de de durum pek farklı değildir.) asıl sebebin, halkın sivil örgütlenmenin gerektirdiği aktivizme sahip olmamasıdır. Sivil toplumla ilgili tartışmaların bu coğrafyalarda halen devam etmesinin nedeni de bu bölgelerde (Doğu Avrupa’da durum biraz daha iyi olmakla birlikte) devam eden otoriter yönetim tarzlarıdır (İbrahim ve Vedel, 1997: 13). Bu bakımdan Türkiye’de ve bahsedilen diğer coğrafyalarda, ülke genelinde demokratik bir düzen için, demokratik değerlerin küçük yönetim birimlerinden başlayarak tabandan tavana doğru yayılmalıdır. Bunun gerçekleştirilmesi ise ancak farklı kesimlerin temsil edildiği güçlü bir sivil toplum hareketiyle mümkündür. Bunun için de yerel yönetimlerle sivil toplum örgütleri uyum içinde çalışmalı ve yerel yönetimler, kent kimliğini ve kentin yaşam kalitesini etkileyen önemli kararlarında sivil toplum kuruluşlarının tavsiye ve eleştirilerini de dikkate almalıdırlar (Çukurçayır, 2008: 35). Kenti ilgilendiren kararlara sivil kuruluşların katılımını sağlamak, hem bu kuruluşların üyeleri üzerinden demokratik değerlerin geniş halk kesimlerine aktarılmasını mümkün kılacak hem de halkın, yönetimce önemsendiği hissini vererek halkın kente ve ülkeye vatandaşlık aidiyetini güçlendirecektir.

Kısaca, kendi içinde demokratik bir işleyişe sahip, devletin aşırı müdahalesinden uzak, yerel yönetim birimlerinin aldığı kararlarda söz hakkı tanıyarak görüş ve eleştirilerini önemseyerek yönetime dahil ettiği sivil toplum kuruluşları, yerel düzeyde demokratik bir düzen kurulmasına katkı sunabilir. Yerelde gerçek anlamda demokratik bir yönetim için halkın yönetimin aldığı kararlara katılımı gereklidir. Halkın yönetime katılımı ise merkezi devletin veya yerel yönetimlerin, vatandaşın kararlara katılımına imkân veren kanalları açması kadar demokratik bir sivil toplum kuruluşu üyeliğiyle, yerel halkın demokratik değerleri içselleştirerek bu kazanımlara sahip çıkmasına da bağlıdır (Kaypak, 2012: 186). Bu bilinç ise halka en kolay sivil toplum hareketleri üzerinden kazandırılabilir.

4. SONUÇ

Sivil toplum kavramı ortaya çıkışından bu yana hayli farklılaşmış ve günümüzde, ilk kullanımlardan çok farklı bir anlam kazanmıştır. Bu kavram ilk zamanlarda, devleti de kapsayan geniş bir anlamda kullanılmışken sonraları Batı’da temel hak ve özgürlükler bağlamında ele alınmaya başlanmıştır.

Günümüzde ise özellikle liberal çevrelerde tamamen devlet dışında örgütlenen, devletten özerk sivil hareketleri kastederek anlamda kullanılır olmuştur. Bu kullanımın diğer çevrelerce de gittikçe kabul gördüğü ve yaygınlaştığı görülmektedir.

Sivil toplum kuruluşları, geniş halk kesimlerini gerek hak ve çıkarları konusunda gerekse de ülkenin genelini ilgilendiren toplumsal ve siyasi konularda bilinçlendiren kuruluşlardır. Bu yönleriyle halka üyesi olduğu kuruluşlar aracılığıyla hem seçme, seçilme ve birlikte karar alma gibi demokratik toplumsal yaşamın değerlerini kazandırmakta hem de siyasi iktidarın aldığı kararları etkileyerek sınırlı da olsa halkın yönetime katılımını sağlamaktadırlar. Ancak bu kuruluşlar, demokratik düzen için faydalı olabilmeleri için öncelikle kendi içinde bu değerlere saygılı bir işleyişe sahip olmalıdırlar. Aksi takdirde siyasallaşmış ve gücünü üyelerinin katılımından almayan örgütlerin demokratik hayata bir katkısının olmayacağı hatta zarar vereceği ortadadır.

Kendi içinde demokratik bir sivil toplum hareketi varlığının, merkezi yönetimin demokratik bir yapıya kavuşmasındaki hizmetleri bilinmektedir. Buna paralel yerel düzeyde de güçlü bir sivil toplumun varlığı yerel yönetimler üzerinde baskı kurarak yerelde, demokratik bir düzen kurulmada faydalı bir işlev görebilir. Ancak bunun için öncelikle merkezi iktidarın, sivil örgütlenmenin önündeki engelleri kaldırması ve bunun yasal dayanağını sağlam temellere oturtması gerekir. Anayasa ve yasalarla sivil örgütlenmeler güvenceye alınmadan ve yerel yönetimlerin sivil topluma keyfi müdahalelerinin önünü öncelikle yasal mevzuatla daralmadan, sivil toplumun bu faydaları sağlaması beklenemez. Bunlar sağlandığında sivil toplum, yerel yönetimlerin aldığı kararlara katılarak üyelerine demokratik hayatın kazanımlarını yakından gözlemlene fırsatı sunacak ve halkta demokrasi bilincinin yerleşmesine hizmet edecektir.

Kısaca güçlü bir sivil toplumun varlığı, yerelde demokratik bir düzen kurulması noktasında büyük bir katkı sunacaktır. Bu kuruluşlar hem üyelerini toplumsal meselelerde bilinçlendirme anlamında hem de üyelerine kuruluş üzerinden yönetimin kararlarına katılma fırsatı sunma anlamında faydalı olacaktır. Demokratik bir sivil hareketin öncülüğünde, tüm bu sayılanların yapılabilmesi yerel düzeyde daha kolaydır.

KAYNAKLAR

- 1.Akçeşme, F.(2013), “Sivil Toplum ve Türkiye Cumhuriyeti’ndeki Yeri”, Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt. 2, Sayı. 4, ss. 202-225
- 2.Akdoğan, A. A.(2008), Türk Kamu Yönetimi ve Avrupa Birliği, 1. Baskı, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- 3.Alp, A., Adıgüzel, V.(2019),“Bir Barış Konsepti Olarak Sivil Toplum ve Devlet İlişkisi”, Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, Cilt. 2, ss. 37-48.
- 4.Aslan, S. (2010), Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 9, Sayı 33, ss. 188-212.
- 5.Aslan, S. (2010),“Sivil Toplum ve Demokrasi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 9, Sayı 31, ss. 260-283
- 6.Aslan, S.(2010),“Türkiye’de Sivil Toplum”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 31, s. 260-283.
- 7.Aydın, A.H.(2013), Kamu Yönetimine Giriş: 2.Baskı, Kahramanmaraş, Seçkin Yayınevi.
- 8.Bayhan, V.(2002),“Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm”, C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.26, ss. 1-13
- 9.Belli, A., Aydın, A.(2018), Türkiye’deki Sivil Toplum Anlayışına 15 Temmuz Darbe Girişimi Üzerinden Bakış, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 15, ss. 63-78.
- 10.Buluş, A.(2009), “Sivil Toplum Kuruluşlarına Tarihsel Bir Örnek: Osmanlı Vakıfları”, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt. 8, Sayı. 16, ss.20-36.
- 11.Çaha, Ö.(1999), “Liberal ve Sosyalist Ülkelerde Sivil Toplum, ozgurtoplumundeğerleri.com
- 12.Çaha, Ö.(2016), Sivil Toplum ve Devlet: 6. Baskı, İstanbul, Orion Kitabevi
- 13.Çelik, V. vd. (2008), Yerel Demokrasi ve Yerel Özerklik İlişkisi, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 1,Sayı 2, ss.85-102.
- 14.Çukurçayır, M. A. vd.(2008), Yerel Siyaset, Okutan Yayıncılık.

- 15.Çukurçayır, M. A.(2006), Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi: 3. Baskı, Çizgi Kitabevi.
- 16.Der. Ferhad, İ., Heidi, W.(1997), Ortadoğu’da Sivil Toplumun Sorunları:(Çev. Erol Özbek), 1. Baskı, İletişim Yayınları.
- 17.Göktolga, O.(2014), Demokrasinin Demokratikleştirilmesi: Yerel Doğrudan Demokrasi Uygulamaları, Birey ve Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4,Sayı 2, ss.97-116.
- 18.Göle, N.(2011), Mahremın Göçü: 1.Baskı, İstanbul, Hayykitap.
- 19.Görmez, K.(1997), Yerel Demokrasi ve Türkiye: 1. Baskı, Vadi Yayıncılık.
- 20.Gözler, K., Kaplan, G.(2018), İdare Hukukuna Giriş: 24. Baskı, Ekin Yayıncılık.
- 21.Gözbüyük Tamer, M. (2010),“Tarihsel Süreçte Sivil Toplum”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. 27, sayı. 1.
- 22.Güneş, A. M.(2017), Avrupa Birliği Hukukuna Giriş: 3. Baskı, Ekin Yayıncılık.
- 23.Karadağ, A.,Usta, S.(2011). “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Türkiye’de Demokratikleşme, Sivil Toplum ve Sendikalar”, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt. 16, Sayı. 3, ss. 29-52.
- 24.Karakurt Tosun, E.(2007),“Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşları”, Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Sayı. 2.
- 25.Karakuş, O.(2006), Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları, Isparta.
- 26.Karpat, K. H.(2009), Kimlik ve İdeoloji, 3. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları.
- 27.Kaypak, Ş.(2012), “Yerel Yönetimlerde Katılımcı/Müzakereci Demokrasi Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 8, Sayı 17.
- 28.Keleş, R.(2014), Yerinden yönetim ve Siyaset: 9. Baskı, Cem Yayınevi.
- 29.Keleş, R.Y. (1995), Yerel Demokrasi için Yargı Güvencesi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 50, Sayı 03, ss.229-298.
- 30.Keser, H., Hışım, S. (2016), Demokrasilerde Sivil Toplumun Rolü, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, ss. 201-224.
- 31.Keyman, F.(2004), “Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum”, personel.omu.edu.tr
- 32.Kuzu, B.(1992), “Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.
- 33.Mardin, Ş.(2017), Türkiye’de Toplum ve Siyaset: 23. Baskı, İstanbul, İletişim yayınları
- 34.Oktay, E., Pekküçükşen, Ş.(2009), Yerel Yönetimlerin Demokratikleşmesinin Bir Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları, KMU İİBF Dergisi, Sayı. 1, ss. 172-186.
- 35.Özer, M. H.(2008), “Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 7, Sayı. 26.
- 36.Pustu, Y.(2005), “Yerel Yönetimler ve Demokrasi”, Sayıştay Dergisi, Sayı. 57, ss. 121-134.
- 37.Sezen, S. (1994), Seçim ve Demokrasi, Ankara: Gündoğan Yayıncılık
- 38.Talas, M.(2011), “Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi”, dergipark.gov.tr/ Türklük Bilimi Araştırmaları, Sayı. 29, ss. 387-401.
- 39.Tekin, Y. Okutan, Ç. (2012), Türk Siyasal Hayatı, 2. Baskı, Ankara, Orion kitabevi.
- 40.Tufan Emını, F. (2013),“Sivil Toplum Kuruluşlarının Politika Belirleme Sürecindeki Rolü”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı.36.
- 41.Tunç, H. (2008), Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,C XII, Sa. 1-2.
- 42.Tunç, H.(1998), “Türkiye’de Askeri Darbeler, Muhtıralar ve Sivil toplum Kuruluşlarının Tepkileri”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt. 6, Sayı. 1-2, ss. 125-164.
- 43.Uluç, A.V.(2012), Birey ve Sivil Toplum İlişkisi Çerçevesinde Türkiye’de Demokrasi Sorunu, Mukaddime,Cilt 0, Sayı 6, ss.1-19.
- 44.Usta, S., Akıncı, A.(2012), Müzakereci Demokrasilerde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, ss.83-98.
- 45.Yıldırım, M.(2003) ,Sivil Toplum ve Devlet: C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 27, ss. 226242.

DEVLETİN KURUCU UNSURLARINDAN OLAN ÜSTÜN OTORİTENİN EGEMENLİK VE
ETKİLİLİK KAVRAMLARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ VE MONTEVIDEO
KONVANSİYONU'NUN 1. MADDESİNİN ELEŞTİREL BAĞLAMDA ANALİZİ

Dr. Neyire AKPINARLI

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

ÖZET

Mevcut uluslararası hukukta devletin unsurları, insanlığın oluşturduğu ilk siyasi oluşumlardan bugüne şekillenen uluslararası hukuk teamülü, Jellinek'in üç element teorisi ve Montevideo Konvansiyonu'nda tanımlanmıştır. Devletin kurucu unsurundan biri olan ve Türkçe uluslararası hukuk literatüründe egemenlik kavramı altında da belirtilen üstün otoritenin ne olduğu ve nasıl tanımlanması gerektiği özellikle iki kutuplu soğuk savaşın sonra ermesi ve etkili devlet yönetimlerinin yokluğu olgusu ile uluslararası camianın yüzleşmesinin ardından çok daha belirginleşmiştir. Bu bağlamda bu döneme kadar bir biri yerine kullanılan üstün otorite, egemenlik ve etkili devlet yönetimi kavramları birbirlerinden bağımsızlık kazanmış yeni anlamlara bürünmüştür. Bu gerçeklik karşısında Montevideo Konvansiyonu'nun 1. maddesinin 4. Fıkrasının ne anlama geldiği çok daha tartışmalı olmuştur.

Söz konusu sunumda üstün otorite, egemenlik ve etkililik kavramları yeni kurulan ve kurulmuş olan devletler bağlamında irdelenecek bu incelemede Medeni Kanun'da kullanılan hak ehliyeti ve fiil ehliyeti olguları çerçevesinde yine bir bakış sergilenecektir. Son olarak da Montevideo Konvansiyonu'nda devletin unsurlarını belirten 1. Maddenin analizi yapılacak ve 4. Fıkrası bu üç kavram çerçevesine irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Egemenlik, Üstün Otorite, Etkililik, etkili devlet yönetiminin yokluğu, Devlet Yönetimi, Montevideo Konvansiyon

Examination of the Supreme Authority, one of the Founding Elements of the State in the Context of Sovereignty and Effectiveness, and Critical Analysis of Article 1 of the Montevideo Convention.

In current public international law, the criteria of states are determined through the customary law shaped from the first politic unit in the human history till today, the three elements theory of Jellinek and Montevideo Convention. What the superior authority is and how it should be defined, became more evident after the end of the bipolar cold war and the fact that the international community has confronted with the absence of effective government.

In this context, the concepts of superior authority, sovereignty and effective state administration which were used interchangeably until this period have gained new meanings from each other.

Against this reality, the meaning of Article 1, paragraph 4, of the Montevideo Convention has become much more controversial.

In this presentation, the concepts of superior authority, sovereignty and effectiveness will be examined in the context of establishing state and established states. In this review, an overview will be exhibited within the framework of the legal capacity and the capacity to act in the Civil Code.

Finally, in the Montevideo Convention, Article 1, which states the elements of the state, will be analyzed and Paragraph 4 will be examined within the framework of these three notions.

Key Words: Sovereignty, Superior Authority, Effectiveness, absence of effective state government Montevideo Convention.

İŞGÖRENLERİN ÖRGÜTSEL STRES DÜZEYLERİNİN ÖRGÜTSEL GÜVEN ÜZERİNE
ETKİSİNİN İNCELENMESİ
ANALYSİNG OF THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL STRESS LEVELS OF WORKERS ON
ORGANIZATIONAL TRUST

Saliha EMRE DEVECİ

Öğr.Gör.Dr., Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, (Sorumlu yazar)

Demet KARAYILAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

ÖZET

İnsanlar hayatlarının her alanında çabalama ve gayret içindedir. Daha iyiye, güzele ulaşmak için sürekli bir mücadele içinde olmak ve insanlarla ilişkili içinde olmak zorundadır. İnsanlar bu süreçlerden geçerken stres yaşamak durumunda kalmaktadırlar. Stres farklı bilim insanları ve farklı bilim dalları tarafından farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Örgütsel davranış alanında stresin özellikle psikolojik kısmıyla ilgilenilmektedir. Bu bağlamda stres, psikolojik süreçler ve kişisel farklar yolu ile ortaya koyulan uyum amaçlı bir tepki olup, birey üzerinde aşırı fiziksel ya da psikolojik baskı oluşturan herhangi iç ya da dış olay, durum ya da hareketin bireye yansıyan sonucu şeklinde tanımlanmaktadır. Çalışma hayatında da sosyal hayattaki gibi kişide stres yaratan durumlar çokça mevcuttur. Çalışma hayatında yaşanan stres kişinin iş hayatını hem verimlilik hem performans açısından olumsuz olarak etkilemektedir. Bu durum örgüt başarısına ve performansına yansımaktadır. Bu açıdan çalışanların yaşadığı örgütsel stres faktörlerinin tespit edilip, stresin en alt düzeye indirilmesi gerekmektedir.

Güven duygusu kişinin kendisini huzur ve rahat içinde hissetmesi ve kendini daha iyi ifade etmesi için gerekli bir duygudur. Günümüzde çalışanların örgüt içi güven ortamında olması nedeniyle organizasyonların rekabet edebilmeleri kolaylaşacağı, performans ve verimlilik artışı olumlu sonuçların ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Bu nedenle örgüt içi güven duygusu önemli konular içinde sayılabilir. Örgütsel güven bir çalışanın; örgütün sağladığı desteğe ilişkin algıları, liderin doğru sözlü olacağına ve sözünün ardında duracağına olan inancı olarak da tanımlanır ve güven bu anlamda hem yatay hem de dikey anlamda tüm örgüt içi ilişkilerin temelini oluşturur. Bu çalışmanın amacı da yaşanan örgütsel stresle örgüt içi güven arasında ilişkinin var olup olmadığını eğer ilişki var ise ilişkinin yönünü tespit etmektir. Bu amaçla öncelikle örgütsel stres ve örgütsel güven kavramaları açıklanmıştır. Çalışmanın uygulama kısmında çalışanlara anket uygulanmıştır. Sonuçlar değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmadan elde edilen bulguların örgütsel stres ile örgütsel güven arasındaki ilişki konusunda yöneticilere yol göstereceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güven, Örgütsel Güven, Örgütsel güven Düzeyleri, Örgütsel Stres

ABSTRACT

People strive and strive in every aspect of their lives. In order to get better, the beauty has to be in constant struggle and in relation to people. When people go through these processes, they have to experience stress. Stress can be defined in different ways by different scientists and different disciplines. In the field of organizational behavior, especially the psychological part of stress is dealt with. In this context, stress is a adaptive reaction through psychological processes and personal differences. As in social life, there are many situations that create stress. Stress experienced in working life negatively affects one's work life in terms of both productivity and performance. This situation is reflected in the success and performance of the organization. In this respect, it is necessary to determine the organizational stress factors experienced by the employees and to minimize the stress.

Sense of trust is a necessary feeling for the person to feel himself / herself in peace and comfort and to express himself / herself better. Today, it is thought that the competitiveness of the organizations will be facilitated due to the fact that the employees are in the internal trust environment, and the positive results in the increase in performance and productivity will emerge. For this reason, trust within the organization can be counted among the important issues. Organizational trust of an employee; the

perceptions of the support provided by the organization are also defined as the belief that the leader will be verbal and stand behind his word, and trust is the basis of all internal relations, both horizontally and vertically. The aim of this study is to determine whether there is a relationship between organizational stress and trust within the organization, and if there is, the direction of the relationship. For this purpose, firstly, organizational stress and organizational trust are explained. In the application part of the study, a questionnaire was applied to the employees. The results were evaluated. It is thought that the findings obtained from the study will guide the managers about the relationship between organizational stress and organizational trust.

KeyWords: Confidence, Organizational Trust, Organizational Trust Levels, Organizational Stress

1. GİRİŞ

Stres, bireyler üzerinde etki yapan ve onların davranışlarını, başka insanlarla ilişkilerini etkileyen bir kavramdır. Stres, durup dururken ya da kendiliğinden oluşan bir durum değildir. Stresin oluşması için insanın içinde bulunduğu ya da hayatını sürdürdüğü ortam ve çevrede meydana gelen değişimlerin insanı etkilemesi gerekir (Güçlü, 2001, s. 93). Bu bağlamda örgütsel stres de çalışanların faaliyet gösterdikleri organizasyonda meydana gelen değişimlerin işgörenleri etkilemesi sonucu ortaya çıkmaktadır.

Örgütsel güven, işgörenlerin bir bütün olarak örgüte güven duymasını, sahiplenmesini ve bağlanmasını sağlayarak örgütte verimliliği arttıracak faktör olarak görülmektedir. Organizasyonlarda bu olumlu sonuçların çıkması için örgütsel güveni etkileyecek sebeplerin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu amaçla çalışmada örgütte ortaya çıkabilecek stres kaynaklarının işgörenlerin örgütsel güven düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

2. STRES VE ÖRGÜTSEL STRES

Stres genellikle bir bireyin bir stresöre fiziksel ve zihinsel tepkisi olarak tanımlanır. Bu stres etkeni zihinsel veya duygusal olabilir. Varlığından dolayı başka, stres durumu olacağı da görecelidir. Yani, aşırı stres zihinsel ve fiziksel olarak birçok bakımdan zararlı olabileceği gibi ılımlı stres normal olarak görülür ve istenen başarılarla sonuçlanabilir. Bunun için, bazı araştırmacılar, belirli bir stres miktarının, aslında, hayatta kalmak için gerekli olduğunu savunuyorlar; o hayatımıza lezzet katar, zorluklar getirir ve fırsatlar sunar (Alqahtani, 2012, s. 3).

Stres, bireysel farklılıklara bağlı olarak literatürde üç perspektifte incelenmiştir. Örneğin, fizyolojik sonuçları ile ilgilenen tıbbi araştırmacılar stres, bireyi analiz birimi olarak ele alır ve kişisel odaklanır. Kalıtım, yaş ve kişilik özellikleri gibi özellikler. Tersine, örgütsel bir bakış açısına sahip araştırmacılar genellikle bireyi görmezden gelir farklılıklar ve örgütün temel aldığı stres kaynaklarına odaklanır. Entegre yaklaşım ise iş içeriği ve denetimin kalitesi olarak hem bireysel farklılıklara hem de çevresel faktörlere odaklanır (Parker, 1983).

Örgütsel stres, çevresel talepler (stresler) ve bunları yerine getirmek için bireysel kapasiteler arasındaki tutarsızlık algısı olarak tanımlanır. Örgütsel stresin sebeplerinin arasında algılanan iş kaybı veya ağır kaldırma, güvenlik eksikliği, tekrarlanabilirliğin karmaşıklığı ve özerklik eksikliği kaynak ve ekipman eksikliği; iş programları (geç vardiya veya fazla mesai gibi) ve örgütsel iklim olarak kabul edilir (Agolla, 2008).

Örgüt stresini “organizasyon üyelerinde fiziksel, psikolojik ve davranışsal sapmalara neden olan dış şartlara karşı bir uyum tepkisi olarak tanımlamak mümkündür (Aydın, 2004, s. 53). Yönetimsel hastalık” olarak adlandırılan stres önlenemez. İşyerinde stres sadece birey olarak çalışanları etkilemez aynı zamanda bir bütün olarak organizasyonu etkiler (Maria Caracota Dimitriu, 2009, s. 259-260).

İş stresi, bireyler, kuruluşlar ve genel olarak toplum için bir sorundur. Zihinsel ve fiziksel sağlık risklerini artırarak, çalışanların refahı için bir tehdit oluşturmaktadır. İş stresi aynı zamanda hastalık yokluğuna da büyük katkıda bulunur. Bu, genel olarak organizasyonlar ve toplum için maliyetli bir sorundur (Bo M Havermans, 2016).

Cooper ve Marshall (1976) beş ana örgütsel stres kaynağını belirlediler: (1) işe özgü faktörler, (2) role dayalı belirsizlik, (3) ilişkiler, (4) kariyer gelişim faktörleri ve (5) örgütsel yapı ve iklim (Andrew T. Gordon, 1994, s. 260).

Altan (2018), Örgütsel Yapıya Bağlı Stres Kaynakları ve Örgütsel Stresin Neden Olduğu Başlıca Sorunlaradlı çalışmasında Örgütsel stresin neden olduğu başlıca sorunları işe yabancılaşma, iş devamsızlığı, iş kazaları, performans düşüklüğü, ekonomik maliyetler ve işgören devri şeklinde sıralamıştır.

Stordeur ve D'hoore (2001) hastane bakım personelinin liderlik, örgütsel stres ve duygusal tükenme düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek için yaptığı çalışmada, duygusal tükenmişlik düzeyi fiziksel ve sosyal çevre, rol belirsizliği ve liderlik tarzından kaynaklanan stresle ilişkili olduğu sonucuna varmıştır (Stordeur, D'hoore, & Vandenberghe, 2001).

Sutherlandvd. (1996) Yağ ve Yağ Kapısında Stres Kazanım ve Üretim Endüstrisi: Organizasyon Yaklaşımı Stres Kontrol başlıklı çalışmasında; çalışanların stres nedenlerini iş tatmini, iş güvensizliği sorunu, iş kaybı ve işten çıkarma tehdidi, çağdaş çalışma hayatının özellikleri ve açık deniz ortamının artan kullanımı taşeron iş gücü, sürekli otomasyon meslekler ve ücret ve iş durumu eşitsizlikleri şeklinde ifade etmiştir.

Tysonvd. (2001), GüneyOntario'da hastane hemşireleri arasında örgütsel stresle başa çıkma başlıklı çalışmada hemşirelerin stresle nasıl başa çıktıkları ve herhangi bir stratejinin meslekleri etkili bir şekilde azaltıp azaltmadığı üzerinde durmuştur. Sosyal destek, stres ile anlamlı olarak ilişkili bulunurken, bu başa çıkma stratejilerinden hiçbirinin hemşirelerin örgütsel stres düzeyini azaltmadığı, ancak, problem çözme ve iş arasındaki etkileşim memnuniyetinin stres düzeylerini etkilemede çok önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır (Tyson, Pongruengphant, & Aggarwal, 2002).

3.ÖRGÜTSEL GÜVEN

Güven, sosyal sistemler içindeki temel bir sosyal sermaye kaynağıdır ve bu nedenle, toplumsal işleyiş için çok önemli bir unsur. Güven hem psikolojik bir durum hem de bir seçim davranışı olarak görülmüştür (Vineburgh, 2010, s. 34).

Bireysel güven, bireysel ilişkiler ve davranışlarla ilgili beklentileri ifade eder. Örgütsel güven, bireylerin örgütsel ilişkiler ve davranış ağları hakkındaki beklentilerini ifade eder. Bu nedenle, kurumlardaki bireyler aynı anda hem bireysel hem de kurumsal güven algıları oluştururlar. Bu mevcut çalışmada, örgütsel güven, bireylerin çoklu rollerin örgütsel rollere, ilişkilere, deneyimlere ve karşılıklı bağımlılıklara dayanan niyetleri ve davranışlarıyla ilgili olumlu beklentileri olarak görülmektedir. Bir kuruluşa duyulan güven, farklı ağlara ve deneyime sahip çalışanlar tarafından farklı olarak deneyimlenebilir. Çalışanlar, ortaklıklar, hissedarlar, müşteriler ve diğer paydaşlar arasında güven algıları bir araya getirildiğinde, niyet ve davranışlarla ilgili bu genelleştirilmiş beklentiler organizasyonun kültürel bağlamının bir parçası haline gelir. Yapılan çalışmalarda güven ağlarının sanal ağlara katılma yeteneği, uyarlanabilir organizasyonel formlar, kriz yönetimi, üretken çatışma ve işlem maliyetlerinde azalma için önemli etkileri olduğu sonucuna varmıştır. Özellikle, yüksek örgütsel güven düzeyleri, daha uyumlu örgütsel biçimler ve yapılar ile ilişkilendirilmiştir. Yüksek güven, kültürlerinin yıkıcı ve hafif ihtilafçı çatışma, gereksiz bürokratik kontrol ve idari harcamalar ve ihtiyaçlarının ötesinde olan operasyonları sürdürmek için gereken pahalı ek masraf potansiyelini en aza indirmesinden kaynaklanmaktadır (Shockley-Zalabak, Ellis, & Winograd, 2000, s. 38).

Örgütsel güven, kurumla özdeşleşen ve kurmaya istekli çalışanlara atıfta bulunur. Örgütsel güven, denetçilere ve kuruluşa duyulan güven dahil olmak üzere bir tür kurumsal güvendir. Çalışanlar kuruluşlarına güvenirse, yalnızca riskleri paylaşma istekleri olmaz ayrıca organizasyon tarafından yaratılmış, organizasyonun getirdiği tehlikeleri de anlayabilirler. Çalışanların kuruluşlarına duydukları güven, fikirlerini paylaşma olasılıklarının daha yüksek olmasına yol açacaktır (Yu, Mai, Tsai, & Dai, 2018., s. 3).

4. ARAŞTIRMANIN METODOJİSİ

Bu kısımda araştırmanın yapıma amacı, evreni ve örneklem kümesinin seçimi ve hipotezleri sunulmaktadır.

4.1. Araştırmanın Amacı

Çalışma, çalışanlarda örgütsel stres düzeylerinin örgütsel güven düzeyleri arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla yapılmıştır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklem Kümesinin Seçimi

Çalışmada yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Anket Gaziantep'te faaliyet gösteren bir halı fabrikasındaki 150 çalışana uygulanmıştır. Tesadüfi olmayan kolayda örneklem yöntemi ile seçilen 150 çalışana ile yapılan anketten, 111 tanesi değerlendirmeye alınmıştır.

4.3. Kullanılan Ölçekler

Çalışmada örgütsel stres düzeylerini belirlemek için Theorell ve arkadaşları tarafından 1988 yılında geliştirilen ve Yıldırım ve arkadaşları (2011) tarafından güvenilirlik ve geçerliliği yapılmış olan 14 maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Toplamda 14 maddeden oluşan ölçekte cevaplar 5'li likert şeklinde (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) alınmıştır.

Örgütsel güven düzeylerini belirlemek amacıyla Büte (2011) tarafından kullanılan güvenilirliği yapılmış olan ölçek kullanılmıştır. Ölçekte toplam 10 soru bulunmaktadır. Ölçekte cevaplar 5'li likert şeklinde (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) alınmıştır.

4.4. Hipotezler

H1: Çalışanların karar verme stres boyutu ile örgütsel güven düzeyleri arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.

H2: Çalışanların iş yükü stres boyutu ile örgütsel güven düzeyleri arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.

H3: Çalışanların sosyal destek stres boyutu ile örgütsel güven düzeyleri arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.

H4: Çalışanların beceri kullanımı stres boyutu ile örgütsel güven düzeyleri arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.

5. İSTATİSTİKSEL ANALİZ

Uygulamada verilerin analiz edilmesinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Ölçeklerin iç tutarlılığı için Cronbach's Alpha katsayılarına bakılmış, yapısal geçerliliği için ise açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Çoklu regresyon analizi ile ilişkiler tespit edilmiştir.

5.1. Bulgular

Örgütsel stres ve örgütsel güven ölçeklerine yönelik güvenilirlik analizi, basıklık ve çarpıklık değerleriyle Kolmogorov-Smirnov test sonuçları tablo 1'de görülmektedir.

İlgili tabloya göre yetenek yönetimi ve çalışan yaratıcılığı ölçeğinin güvenilir ölçekler olduğu öne sürülebilir. Bununla birlikte her iki ölçeğin basıklık ve çarpıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında olması, verilerin normal bir dağılıma sahip olduğunu ifade etmektedir (George ve Mallery, 2010).

Tablo 1: Çalışma örgütsel güven düzeyi ile örgütsel stres ölçeklerine yönelik güvenilirlik analizi

Değişken	Güvenilirlik Alpha	Cronbach's	Basıklık	Çarpıklık	Kolmogorov Smirnov
Örgütsel güven	,943		,137	,808	,003
Örgütsel stres	,744		,239	-,739	,001

5.2. Çalışanların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

Çalışanların demografik özelliklerine yönelik bulgular tablo 2'de verilmiştir. İlgili tabloya göre çalışanların %92,8'i erkek %7,2'si kadınlardan oluşmaktadır. Çalışanların %41,4'ü ilköğretim, %34,2'si orta öğretim, %24,4'ü ise lisans mezunudur. Ankete katılan çalışanların %85,6'sı kurumunda işçi statüsünde iken %14,4'ü yönetici statüsündedir.

Tablo 2: Çalışanların Demografik özelliklerine Yönelik Bulgular

	n	%
Cinsiyet		
Erkek	103	92,8
Kadın	8	7,2
Toplam	111	100,0
Eğitim durumu		
İlköğretim	46	41,4
Ortaöğretim	38	34,2
Lisans	27	24,4
Toplam	111	100,0
Kurumda görevi		
İşçi	95	85,6
Yönetici	16	14,4
Toplam	111	100,0

5.3.Örgütsel Stres Ölçeğinin Boyutlarının Tespit Edilmesine İlişkin Bulgular

Örgütsel stres ölçeğinin boyutlarının tespit edilmesi amacıyla keşfedici faktör analizi yapılmış ve analizlerden elde edilen bulgular tablo 3'te sunulmuştur. Yapılan keşfedici faktör analizinde KMO değeri ve Barlett Küresellik testi sonuçları dikkate alınmış ve analiz sonucunda KMO değerinin ,515, Barlett küresellik testinin ise ,000 olduğu tespit edilmiştir. Önermelerin faktör yüklerine bağlanma değeri olarak 0,4 katsayısı dikkate alınmış ve bu katsayıdan düşük olan önermelere faktör tablolarında yer verilmemiştir. Faktör analizinin döndürülmesinde “Varimax” rotasyonundan yararlanılmış ve iki faktöre aynı anda bağlanan önermelerin binişik önerme sayılabilmesi için 0,1 değeri dikkate alınmış ve iki boyuta bağlanma fark değeri 0,1'in altında olan önermelerin faktör tablosundan çıkarılmasına karar verilmiştir.

İlgili tabloya göre örgütsel stres ölçeğini oluşturan ilk boyut ‘karar verme’ şeklinde isimlendirilmiş olup bu boyutun 4 önermeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel stresölçeğini oluşturan ikinci boyut ‘iş yükü’ şeklinde adlandırılmış ve bu ölçeğin 3 önermeye, üçüncü boyut olan sosyal destek ise 5 önermeyeve son boyut olan beceri kullanımı boyutunun da 2 önermeden oluştuğu tespit edilmiştir. Faktör analizi sonucunda örgütsel stres ölçeğini boyutların açıklama toplam varyansının %63,650 olduğu tespit edilmiş olup; örgütsel stres ölçeğini en fazla %26,076 varyans değeri ile ‘karar verme’ boyutunun etkilediği tespit edilmiştir.

Tablo 3: Örgütsel Stres Ölçeğinin Boyutlarının Tespit Edilmesine İlişkin Bulgular

	Pattern Matrix ^a			
	Component			
	1	2	3	4
İşinde nasıl çalışacağının kararını kendin verebiliyor musun?	,848			
İşinde ne yapacağının kararını kendin verebiliyor musun?	,783			
İş ortamım sakın ve hoştur.	,681			
İşin yeni şeyler öğrenmene imkân sağlıyor mu?	,631			
Çok yoğun mu çalışmak zorundasın?		,823		
Yaptığın iş çok fazla çaba gerektirir mi?		,783		
Çok hızlı mı çalışmak zorundasın?		,626		
Eğer kötü günümdeysen iş arkadaşlarım beni anlar.			-,848	
İş arkadaşlarım beni destekler.			-,777	
İş arkadaşlarım ile çalışmaktan zevk alırım.			-,718	
İş yerimde diğer çalışanlarla iyi geçinirim			-,578	
Üstlerim ile iyi geçinirim.			-,540	
Yaptığın iş ilk olarak senin harekete geçmeni gerektiriyor mu?				,873
İşin üst düzeyde beceri ve uzmanlık istiyor mu?				,525
Açıklanan Varyans	26,076	19,100	11,106	7,368
Toplam Açıklanan Varyans	63,650			
KaiserMaierOlkins	,733			
Barlett Küresellik Testi	515,399			

ExtractionMethod: Principal Component Analysis.

RotationMethod: ObliminwithKaiserNormalization.^a

a. Rotationconverged in 13 iterations.

5.4.Çalışanların Örgütsel Stres Düzeylerinin Örgütsel Bağlılık Olan Etkisine Yönelik Geliştirilen Çoklu Doğrusal Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Yapılan regresyon analizi sonucunda modelin anlamlı olması sonucunda bağımsız değişkenler olan örgütsel stres boyutlarının bağımlı değişken olan örgütsel güven düzeyine olan etkilerinin tespit edilmesine yönelik regresyon etki tablosuna bakılmıştır (Tablo 4). Bu kapsamda örgütsel stres ölçeğinin boyutlarından olan iş yükü boyutunun çalışanların örgütsel güven düzeyleri arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir (β :459; $p<0,05$). Bununla birlikte örgütsel stres ölçeğini oluşturan diğer üç boyutla örgütsel güven arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmüştür.

Tablo 4: Çalışanların Örgütsel Stres Düzeylerinin Örgütsel Bağlılık Olan Etkisine Yönelik Geliştirilen Çoklu Doğrusal Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Model Özeti					
Model	R	R Square	Std. Error of the Estimate	F	Sig.
1	,519 ^a	,270	,90620	9,784	,000 ^b

Tablo 4: Çalışanların Örgütsel Stres Düzeylerinin Örgütsel Bağlılık Olan Etkisine Yönelik Geliştirilen Çoklu Doğrusal Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Coefficients ^a					
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	2,671	0,585		4,566	0,000
KararVerme	-0,202	0,092	-0,205	-2,187	0,031
İş Yükü	0,459	0,101	0,417	4,536	0,000
SosyalDestek	-0,172	0,114	-0,138	-1,510	0,134
BeceriKullanımı	-0,133	0,111	-0,111	-1,192	0,236

6.SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsan yapısı duygu temellidir ve duygulardan çok etkilenmektedir. Güven insan ilişkilerinde ve sosyal hayatın tamamında oldukça etkili bir duygudur. Bu nedenle sosyal ortamların başında gelen örgütlerdeki insan ilişkilerinde de güven duygusu önemli rol oynamaktadır. Örgütlerde tutarlı ve sürekli ilişkilerin kurulmasının temelinde güven yatmaktadır. Ayrıca insan ilişkilerini olumlu olarak etkileyen güven duygusu çalışan verimliliğini de olumlu etkilediği düşünülmektedir. Bu nedenle örgütlerde güven duygusu arttırmaya çalışılmakta ve güveni etkileyen faktörler araştırılmaktadır. Bu nedenle çalışmada çalışanların örgütteki yaşadıkları stresin örgütsel güvenle ilişkisi incelenmiştir.

Yapılan analiz sonucunda örgütsel stres ölçeğini oluşturan dört boyuttan sadece iş yükü stres boyutunun örgütsel güvenle ilişkili olduğu, örgütlerdeki iş yükünden kaynaklanan stresin örgütsel güveni etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda araştırmada kurulan dört hipotezden “Çalışanların iş yükü stres boyutu ile örgütsel güven düzeyleri arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır” hipotezi kabul edilirken diğer üç hipotez ret edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Agolla, H. O. (2008). Occupational Stress in Organizations and Its. *Journal of Management Research* , 123-135.
- Alqahtani, A. A. (2012). Organizational Stress: Causes and Management. *International Journal of Innovations in Business* , 1-11.
- Andrew T. Gordon. (1994). Organizational Stress and. *International Journal of Stress Management* .
- Aydın, Ş. (2004). Örgütsel Stres Yönetimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 49-74.
- Bo M Havermans, R. M. (2016). Process variables in organizational stress management intervention evaluation research: asystematic review. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health* , 371-381.
- Büte M. (2011). Etik İklim, Örgütsel Güven Ve Bireysel Performans Arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 171-192.
- Güçlü, N. (2001). Stres Yönetimi. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 91-109.
- Maria Caracota Dimitriu, A. M. (2009). Organizational stress management. “*Investments and Economic Recovery* .
- Parker, D. E. (1983). Organizational Determinants of Job Stress. *Organizational Behavior And Human Performance* , 160-177.
- Shockley-Zalabak, P., Ellis, K., & Winograd, G. (2000). Organizational trust: What it means, why it matters. *Organization Development Journal*; , 35-47.
- Stordeur, S., D'hoore, W., & Vandenberghe, C. (2001). Leadership, organizational stress, and emotional exhaustion among. *Journal of Advanced Nursing* , 533, 542.
- Sutherland, V. J., & Cooper, C. L. (1996). Stress In The Offshore Oil And Gasexploration And Production Industries:An Organizational Approach Tostress Control. *Stress Medicine* , 27-34.
- Tyson, P. D., Pongruengphant, R., & Aggarwal, B. (2002). Coping with organizational stress among hospital nurses. *International Journal of Nursing Studies* , 453–459.
- Vineburgh, J. H. (2010). *A study of organizational trust and related variables*. Iowa: PhD (Doctor of Philosophy) thesis, University of Iowa.
- Yıldırım Y. Taşmektepligil M. Y. & Üzüm H.(2011).Kısa Versiyon Örgütsel Stres Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması (Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması).*Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*,103-108
- Yu, M.-C., Mai, Q., Tsai, S.-B., & Dai, Y. (2018,). An Empirical Study on the Organizational Trust,Employee-Organization Relationship and InnovativeBehavior from the Integrated Perspective of SocialExchange and Organizational Sustainability. *Sustainability* , 1-14.

TÜRKİYE’DE SAĞLIK HARCAMALARININ TALEP FAKTÖRLERİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ
EVALUATION OF DEMAND FACTORS OF HEALTH EXPENDITURE IN TURKEY

Mehmet YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

Özlem ÖZGAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı

Ayşe ÇELİK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı

Sibel ORHAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı

ÖZET

Sağlık hizmetlerinin kullanımını etkileyen çok çeşitli faktörler vardır. Bunların bir kısmı sağlık hizmetleri sisteminden, bir kısmı da hizmeti alacak olan toplumun ve bireylerin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Ülkelerin sağlık alanında yaptıkları harcamalar, genel olarak kamu sektörü harcamalarından ve özel sektör harcamalarından oluşmaktadır. Ülkelerin sosyal refah devleti anlayışını benimsemeleri nispetinde sağlık harcamaları kamu sektörü ve özel sektör olarak şekillenmektedir. Sosyal devlet olgusunu benimseyen ülkelerin sağlık harcamalarında kamu sektörü harcamalarının payı yüksek olurken buna karşın sosyal devlet olgusundan uzak olan ülkelerin özel sektör harcamalarının payı daha yüksek olabilmektedir.

Sağlık teknolojisindeki hızlı değişim, nüfus artışı, yaşlı nüfus artışı, farklı alanlarda yükseköğrenim görmüş uzmanlara ihtiyaç duyulması, daha iyi hizmet talebinde bulunulması gibi etmenler sebebiyle sağlık harcamaları artmaktadır.

Bu çalışmada talebi etkileyen faktörleri de göz önünde bulundurarak Türkiye’de sağlık harcamaları belirlenen ülkelerle karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bu çerçevede Türkiye’de gelir düzeyi ve sağlık harcamaları ilişkisi, fiyat ve sağlık harcamaları ilişkisi, sağlığın finansmanı ve harcama ilişkisi gibi talebi etkileyen faktörlerin sağlık harcamalarına etkisi çalışmanın alt başlıklarını oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Harcamaları, Türkiye, OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları, AB Ülkelerinde Sağlık Harcamaları

ABSTRACT

There are a variety of factors that affect the use of health services. Some of these stem from the health care system and some from the characteristics of the society and individuals that will get the service. Health expenditures of the countries generally consist of public sector expenditures and private sector expenditures. Health expenditures are shaped as public and private sectors in line with countries’ adoption of social welfare state. While the share of public sector expenditures in the health expenditures of the countries adopting the social state phenomenon is high, the share of private sector expenditures of the countries which are far from the social state phenomenon may be higher.

Health expenditures are increasing due to factors such as rapid changes in health technology, population growth, elderly population growth, the need for higher education experts in different fields, and demand for better services.

In this study, considering the factors affecting demand in health care spending will be examined in comparison with selected countries in Turkey. In this context, level of income and medical expenses relations in Turkey, price and health spending relationship, its impact on health financing and

expenditure relationship health expenditure of the factors affecting demand, such as will form the sub title of the study.

Keywords: Health Expenditures, Turkey, Health Spending in OECD Countries, Health Speding in EU Coutries

1.GİRİŞ

Bir toplumun bireylerinin sağlıklı olmaları, nesillerin devamını sürdürebilmeleri ve refah toplumlarının oluşması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan bireyleri ve toplumların hastalıklardan korumak, hasta bireylerin tedavilerini sağlamak, tam olarak iyileşemeyip sakat kalan bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için rehabilte etmek ve bütün bu hizmetler, sağlık hizmetleri kapsamında ele alınmaktadır. Bu hizmetlerin amacı; hastalıkların önlenmesi ve daha sağlıklı ve üretken bir toplum oluşturmaktır.

Kişilere sunulacak bu sağlık hizmetleri ülkelerin gelişmişlik düzeyini etkileyen önemli bir faktördür. Bu anlamda toplumu oluşturan bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için sağlıklı bireyler oluşturmak ile ilişkilidir. Bu bakımdan sağlık hizmetleri birçok ülkede ‘kamusal hizmet’ olarak ele alınmış olup, sunulması gerekli görülen bir kamusal hizmet olarak değerlendirilmektedir. Sağlık hizmetlerine olan talep hızlı bir şekilde artmakta ve sağlık teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte artan sağlık harcamaları ülkelerin bütçelerinde önemli bir mali yük oluşturmaktadır.

Sağlık harcamaları, sağlıkla ilgili tüm mal ve hizmetler için hem kamu hem de özel harcamaların toplamı olarak tanımlanmaktadır. Sağlık harcamaları, genellikle sağlığın korunması ve geliştirilmesi adına yapılan harcamaları içermektedir. Sağlık harcamalarının artması bireylerin yaşam süresini ve kalitesini olumlu yönden etkilemektedir.

Sağlık harcamalarının artma nedenleri olarak; sosyal değer yargılarının değişmesi, kentleşme, kişi başına düşen gelirin artması, eğitim düzeyinin yükselmesi, yaşam süresinin uzaması, teknolojik gelişmeler, demokratik düzenin yaygınlaşması ve yeni kazanımlar gösterilebilir. (Mutlu ve Işık, 2012: 216-222).

Günümüzde hükümetler sağlık harcamalarına daha fazla önem vermektedir. Sağlık harcamaları, ekonomik kalkınmanın sağlanmasında önemli rol oynamakta ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre de farklılık göstermektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde sağlık harcamalarına ayrılan pay, gelişmekte olan ülkelere nazaran daha fazladır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin çeşitli sağlık harcamalarında hızlı bir artış yaşanırken, ülkelerin sınırlı kaynakları (insan gücü, tıbbi malzeme ve ilaç, sermaye ve tıbbi teknoloji gibi) sağlık ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktadır.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada, talebi etkileyen faktörleri de göz önünde bulundurarak Türkiye’de sağlık harcamaları belirlenen ülkelerle karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bu çerçevede Türkiye’de gelir düzeyi ve sağlık harcamaları ilişkisi, fiyat ve sağlık harcamaları ilişkisi, sağlığın finansmanı ve harcama ilişkisi gibi talebi etkileyen faktörlerin sağlık harcamalarına etkisi çalışmanın alt başlıklarını oluşturmaktadır.

Ele almış olduğumuz çalışmanın birinci kısmında; sağlık hizmetleri ve sağlık harcamaları tanımlanarak sağlık harcamalarını etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Talep faktörleri açısından sağlık harcamaları incelenerek artış ve azalış unsurları üzerinde durulmuştur. Sağlık harcamaları göstergeleri grafikler ile desteklenerek rakamsal değerlerine çalışma kapsamında yer verilmiştir.

2. SAĞLIK HİZMETLERİ VE SAĞLIK HARCAMALARI

Ekonomik açıdan cevapları aranan dört temel soru bulunmaktadır. Bu sorular şu şekildedir: “Ne üretilecek ve ne miktarda üretilecek? Bu ürünler hangi metotla üretilecek? Mal ve hizmetlerin toplumsal çıktıları, toplumun üyeleri arasında nasıl bölüşülecek? Toplumun üyeleri arasında üretimde ve dağıtımda etkinlik nasıl sağlanacak?” (Çoban, 2009, s.1-2) Bu sorulara cevap ararken değer kavramı ön plana çıkmaktadır. Değer kavramı, politik ekonomide; bir amaç veya arzuyu tahmin etme, bir şeyin

değeri şeklinde ifade edilmektedir. Sağlık ise; ticarete konu olamaz, piyasada alınıp satılamaz. Bu sebepten dolayı, sağlık bir şeyin değişim değerine sahip değildir. Ekonomi açısından sağlık kavramı; bir şeyin değişim değeri olmadığı için sağlık ekonomisi yerine sağlık hizmetleri ekonomisi kavramının kullanıldığı görülmektedir. (Çoban; 2009, s.1-2)

Sağlık ekonomisine ilginin artması son zamanlarda yaşanan iki gelişme ile oldukça bağlantılıdır. Birincisi; dünyada ciddi anlamda ölümlere neden olan hastalıkların önlenmesine yönelik geliştirilen ürünler, ikincisi; ortalama yaşam beklentisinin artmasıdır. (J. S. Mushkin; 1958, s.785-794) Tıbbi makine, teçhizat ve ilaç konusunda yaşanan hızlı gelişmeler, hekimlerin hastalıklar ile mücadele etmesini daha güçlü kılmış ve bu konudaki etkinliklerini arttırmıştır. Bu anlamda tedavi süreçlerine ilişkin alternatiflerin artması, sağlık hizmetleri piyasasında meydana gelen değişimler ile birleştiğinde sağlık hizmetleri talebinde çeşitlilikler ortaya çıkarmaktadır. Bu çeşitlilik yalnızca hizmet sunumunda değil, aynı zamanda hizmet bedellerinin karşılanması ve bunlara yönelik ödeme metotlarını da ortaya çıkarmaktadır. (Çoban; 2009, s.3)

Sağlık kaynakları, yaşam beklentisindeki artış ve nüfus arasında dengenin kurulması, sağlık kaynaklarının kullanımında ve dağılımında optimumu sağlayacak en iyi alternatiflerin ortaya konması sürecini ve beraberinde sağlık ekonomisinin önemini arttırmıştır. Sağlık ekonomisinin temel amacı; sağlık hizmetlerine ayrılan kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanımını sağlamaktır. (Tokalaş; 2006, s.11) Bu anlamda sağlık ekonomisi, hastalıklardan korunmak, hastaların tedavi edilmesi, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi diğer hizmetlerin fayda ve maliyetlerinin toplumdaki bireyler ve gruplar arasında dağılımını kapsayan eldeki kıt kaynakların alternatifler kullanımlar arasında nasıl dağılacakını inceleyen ekonominin uygulamalı bir alt dalıdır. (Gök; 2012, s.16)

3. SAĞLIK HARCAMALARININ ARTIŞ NEDENLERİ

Sağlık harcamaları, gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerde kamu harcamalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Kamu harcamalarında artmanın da ise önemli ölçüde toplumun sağlık ihtiyacının karşılanmasını gerekli kılan sağlık harcamaları yer almaktadır. Sağlık harcamalarının artışına sebep olan etmenler arasında teknoloji alanındaki nedenler, eğitim oranının yükselmesi, demografik alandaki düzenin yaygınlaşması, şehirleşme, toplumda kii başına düşen harcamaının artış göstermesi, sosyal yaşamdaki ihtiyaçların yarattığı değer yargılarının değişmesi ve beklenen yaşam süresinin yükselmesi gibi faktörler sayılmaktadır. (Gök;2012, s.17)

3.1. Teknoloji Alanındaki Nedenler

Günümüzde teknoloji alanındaki gelişmeler hızlı bir artış göstermektedir. Bu gelişmeler, sağlık alanında önemli ölçüde göze çarpmaktadır. Ancak sağlık alanındaki bu ani gelişmeler, yüksek maliyetlere de sebebiyet verebilmektedir. Bir değerlendirme yapıldığında teknoloji alanındaki gelişmeler sağlık harcamalarının artmasında büyük rol oynamaktadır. Teknoloji alandaki gelişmelere örnek verecek olursak; yeni üretilen tıbbi cihazların kullanılması, bu cihazları kullanacak uzman ekiplerin yetiştirilmesi.. gibi (Mutlu ve Işık; 2011 s.211)

3.2. Eğitim Oranının Yükselmesi

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşayan toplumlardaki eğitim oranının artması, sağlıkta daha bilinçli bireylerin yetişmesine olanak sağlamaktadır. Bireylerin bilinçli hale gelmesi ile birlikte de sağlıkta meydana gelen değişikliklere de takip etmeleri kolaylaşmıştır. Tıptaki gelişmeler ile birlikte hastalıklar ile mücadele etme yöntemlerinde bilinçli olan toplumun sağlıktaki gelişmelere olan talebi de artış göstermektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile birlikte bireylerinin yaşam tarzlarının daha iyi hale gelmesi sağlık konularında daha duyarlı olmalarını sağlamıştır.(Gök; 2012, s.21)

3.3. Demografik Alanda Düzenin Yaygınlaştırılması

Günümüz teknolojisinde seyredilen hızlı gelişme sonucunda demografik alandaki düzende de gözle görülür bir yaygınlaşma meydana gelmektedir. Bu durum sonucunda özgür ülkeler yerine özgür bireyler toplum içinde yerini almıştır. Düşüncelerini özgürce ifade eden bireylerde siyasi organlar üzerinde kendi görüş ve düşüncelerini çekinmeden ifade eder hale gelmişlerdir. Bunun sonucunda toplumdaki bireylerin demografik devlet üzerindeki istekleri artış ve daha çok beklenti içine girmişlerdir. İkinci

dünya savaşı sonrasında sendikal yapının oluşması, sağlıktaki harcamaların artmasına sebebiyet veren bir etmen olmuştur. (Işık; 1998, s.80.)

3.4. Şehirleşme

Sağlık harcamalarının artışına neden olan etmenler arasında sayılan şehirleşmeye yol açan en önemli sebep; hızlı sanayileşmedir. Daha önce yaşam kırsal bölgelerde tarıma dayalı iken, insanların geçim sıkıntısı yüzünden üretimde daha fazla rol almaları, bireyleri beraber yaşamaya zorlamıştır. Bu durumda insan sayısının artmasına ve daha çok sağlık hizmetine almaya yol açmıştır. Kentleşmenin hızlı artış gösterdiği bölgelerde sağlık hizmetinin daha yaygın verilmesi gerekliliğinden dolayı daha fazla uzman personele, ilaç ve teknolojiye ihtiyaç duyulmuştur. Bundan dolayı yaşanabilecek bir salgın hastalık durumunda kalıcı hasarlar ortaya çıkabilir ve ölümcül etkileri yadsınamayacak boyutta sonuçlar doğurabilir. Bu durum sonucunda sağlık harcamalarında önemli bir artış gözlenmektedir. (Akın; 2007, s.28)

3.5. Toplumda Kişi Başına Düşen Harcamanın Artış Göstermesi

Gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda üretimde meydana gelen artışlar sonucunda gelirlerin arttığı da gözlemlenmiştir. Bu durum bireylerin yaşamlarını daha iyi bir şekilde sürdürmelerini sağlamış ve taleplerde artışlara yol açmıştır. İnsanların gelir seviyesinin artması ile birlikte aldıkları kamu sağlık hizmetlerinin yanında özel sağlık hizmetlerine olan talep de artış göstermiştir. Sağlık hizmetlerinin ertelenemez olması sebebiyle harcamalarda kısıtlama yapılamaz hale gelinmiştir. Bu yaşanan durumlar sonucunda kişi başına düşen harcamanın artış göstermesi ve yaşam seviyesinin yükselmesi hem kamu kesimi hem de özel kesimin vermiş olduğu sağlık hizmeti talebini arttırmış ve sağlık harcamalarında yapılan ödemelerde hızlı bir gelişim göstermiştir. (Gök; 2012, s.22-23)

3.6. Sosyal Yaşamdaki İhtiyaçların Yarattığı Değer Yargılarının Değişmesi

Sosyal yaşamdaki ihtiyaçların yarattığı sonuçlara bağlı olarak değer yargılarında hızlı bir değişim gözlenmektedir. Eğitim sektöründen sağlığa, otomotiv sektöründen tatil ve seyahatteki alışkanlıklara kadar değişen bir süreç söz konusudur. Durum sağlık hizmetleri yönü ile ele alındığında ortalama yaşam süresinin uzaması, ortaya çıkan yeni hastalıklar ve problemler yüzünden bireyler aldıkları hizmetlerde daha çok talepte bulunmaları sebebiyle sağlık harcamalarında artış görülmektedir. (Görgün; 1993, s.74)

Sosyal yaşamdaki değer yargılarının değişmesi ile birlikte insanlar kendilerine zararlı olan ya da olmayan her türlü ürünü kullanma eğilimi içine girmiştir. Ayrıca uyuşturucu kullanımı sebebiyle yeni hastanelerin açılması, personel istihdam edilmesi, gerekli ilaç temini ve çalışanlara eğitim verilmesi sonucunda sağlık harcamalarında artış görülmektedir. Bunun yanı sıra bayanların da erkekler gibi sektöre katılmaları sebebiyle yaşlı fertlerin bakımının ailede yapılamaması ve huzurevlerinden alınan hizmetler, bakımın arttığı bir yaşlılar grubunu oluşturmuştur. Yaşlılar da görülen kronik hastalıklar sebebiyle de sağlık harcamalarında önemli bir artış gözlemlenmiştir. Bu durumda sosyal unsurlarla ilgili yadsınamaz bir durumdur.

3.7. Beklenen Yaşam Süresinin Yükselmesi

Sağlık harcamalarına yol açan etmenlerden birisi de; beklenen yaşam süresinin yükselmesidir. Bu duruma bağlı olarak yaşlı birey sayısı da artış göstermektedir. Gelişmiş ülkelere baktığımızda bireylerin gelir seviyesinin artması, teknoloji alanındaki yenilikler ve üretilen ilaçlar yaşam sürelerinde kayda değer bir artışa sebep olmuştur. Yaşlı fertlere sunulacak bakım hizmetleri devamlılık gerektirdiği için sağlık harcamalarını arttıracaktır. Dünya ülkelerinde nüfusun yaşlandığı ve giderek bu sürecin artacağı bir gerçektir. 2025 yılında ise 60 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki payında önemli bir artış söz konusudur. Bu durumun yarattığı sonuç için ülkeler ciddi anlamda tedbirler almalıdır. (Gök; 2012, s.26)

4. SAĞLIK HARCAMALARININ TALEP FAKTÖRLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sağlık hizmetleri talebi; gelir düzeyi, eğitim düzeyi, artan hasta beklentileri, şehirleşme ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı sağlık hizmetleri talebini etkilediği gibi sağlık harcamalarını arttırmaktadır.

4.1. Artan Hasta Beklentilerinin Sağlık Harcamalarına Etkisi

Sağlık hizmetlerinde; hastalıklar ile mücadele edilmesi, hastaların tedavilerinin sağlanması ve rehabilite hizmetlerinin gereksinimleri birer ihtiyaç olsa da sağlık hizmetleri talebini etkileyen, sağlığın korunması için yapılan çalışmalar daha iyi sağlık düzeyine erişmek için yapılan faaliyetler sağlık hizmetlerinin kullanıcılarının beklentilerini arttırmaktadır. Bu anlamda hasta beklentilerini şekillendiren unsurlar vardır. Bunlar; gelir ve eğitim seviyesindeki artışlardır.

4.2. Gelir Düzeyinin Sağlık Harcamalarına İlişkisi

Hasta beklentilerini etkileyen en önemli unsur; gelir seviyesidir. Ekonomik büyüme gelir seviyesinde artış sağlamaktadır. Makro düzeyde bu durum kendini geliştirmiş ülkelerde daha net bir biçimde görülmektedir. Kendini geliştirmiş ve yüksek gelire sahip ülkelerde sağlığa ayrılan pay daha yüksektir. Ülke düzeyindeki bulgular farklı olsa da gelişmişlik düzeyi ile gelirden sağlığa ayrılan oran ile pozitif yönlü bir ilişki vardır. Sağlık hizmetleri daha çok kamu sektörünün bir alanı olup istisnai ülkeler dışında yüksek bir oranla devlet tarafından karşılanmaktadır. (Belek, 2009, s.44).

4.3. Eğitim Seviyesinin Sağlık Harcamalarına Etkisi

Artan hasta beklentilerinin nedenlerinden biri de eğitim seviyesidir. Talep yönüyle birlikte hasta beklentilerini de etkilemektedir. Eğitim seviyesi arttıkça sağlık bilincinde de gelişmeler yaşanmaktadır. Bunun en önemli göstergesi ise; rehabilitasyon ve tedavi hizmetlerinden çok koruyucu sağlık hizmetlerinde talep artışı olarak kendini göstermektedir. Sağlık hizmetleri, koruyucu sağlık hizmetlerinin maliyetlerinin az ve ulaşılabilir olması, rehabilitasyon ve tedavi hizmetlerinin maliyetlerinin fazla olması nedeniyle talep artışı yaşanmaktadır. Genel olarak eğitim seviyesindeki artışlar ile bireylerin kendilerine yatırım yaptıklarını söyleyebiliriz. (Wonderling, 2005, s. 189; Zweifel, 2009, s. 110).

4.4. Şehirleşmenin Sağlık Harcamalarına Etkisi

Şehirleşme incelendiğinde, tarımın yaygın olduğu kırsal bölgelere oranla sağlığa erişim konusunda daha fazla olanak sağlanmaktadır. Sağlığa erişim konusu bilinen hastalıkları yeniden var ederken, talebi doğuran bir etmen olmuştur. Kentlerin göç aldığı durumunu da göz önünde bulundurursak farklı süreçlerin gelişimi de ortaya konmaktadır. Ancak hızlı bir nüfus artışı gözlemlendiğinde kişi başına düşen sağlık hizmet miktarının tek bir düzende kalması için sağlık hizmetinin yükseltilmesi gerekmektedir. Kentleşme sonucunda birey sayısının artması durumunda ortaya çıkabilecek salgın hastalık durumunda sağlık harcamaları daha pahalı hale gelecektir. Bu durumda bakım maliyetlerinin artmasına neden olacaktır. Bu haliyle şehirleşme unsuru, sağlık harcamalarını önemli ölçüde arttıran etmenler arasındadır.

4.5. Nüfus Yaşlanması ve Sağlık Harcamalarına İlişkisi

Doğum oranının düşük olduğu ülkelerde, koruyucu sağlık hizmetlerine önemli ölçüde yer verilmektedir. Bu durumda ülkelerdeki demografik sürecin uzun bağlamda değişmesine sebep olmaktadır. Doğum oranı da nüfusun genel durumu içerisinde benzer etkileri barındırmaktadır.

Hızla yaşlanan nüfus, sağlık harcamalarında artışa sebep olmaktadır. Çünkü, nüfusun yaşlanması ile birlikte kronik hastalıkların artması, uzun dönemli bakım hizmetlerine ihtiyaç duyulması, vücudun hastalığa daha geç reaksiyon göstermesi gibi etmenler bakım hizmetlerindeki maliyetin artmasını sağlayacaktır. Bu durum, sağlık hizmetlerinin birim maliyetlerinin de önemli bir şekilde etkilenmesine yol açacaktır.

5. TÜRKİYE'DE SAĞLIK HARCAMALARI

Sağlık harcamaları, 2018 yılında %17,5 oranında artarak 165 milyar 234 milyon TL'ye ulaşmıştır. Cari sağlık harcamasının toplam sağlık harcaması içindeki payı, 2017 yılında %93,1 iken, 2018 yılında %93,8 olmuştur.

Şekil 1: Sağlık hizmeti sunucularına göre sağlık harcamaları, 2017, 2018

(Milyon TL)

	Toplam		Genel devlet		Özel sektör	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Toplam sağlık harcaması	140 647	165 234	109 744	128 021	30 904	37 213
Cari sağlık harcaması	130 981	154 998	101 786	119 941	29 195	35 057
Hastaneler	69 636	80 701	56 826	65 373	12 810	15 328
Evde hemşirelik bakımı	1	1	-	-	1	1
Ayakta bakım sunanlar	17 163	20 117	11 403	13 262	5 760	6 855
Perakende satış ve diğer tıbbi malzeme sunanlar	33 908	41 424	25 553	31 438	8 355	9 986
Halk sağlığı programlarının sunumu ve yönetimi	6 011	7 324	6 011	7 324	-	-
Genel sağlık yönetimi ve sigorta	601	931	293	374	309	557
Sınıflandırılmayan diğer kategori	3 660	4 501	1 700	2 171	1 960	2 330
Yatırım	9 666	10 236	7 958	8 080	1 709	2 156

Kaynak: TÜİK, 2019

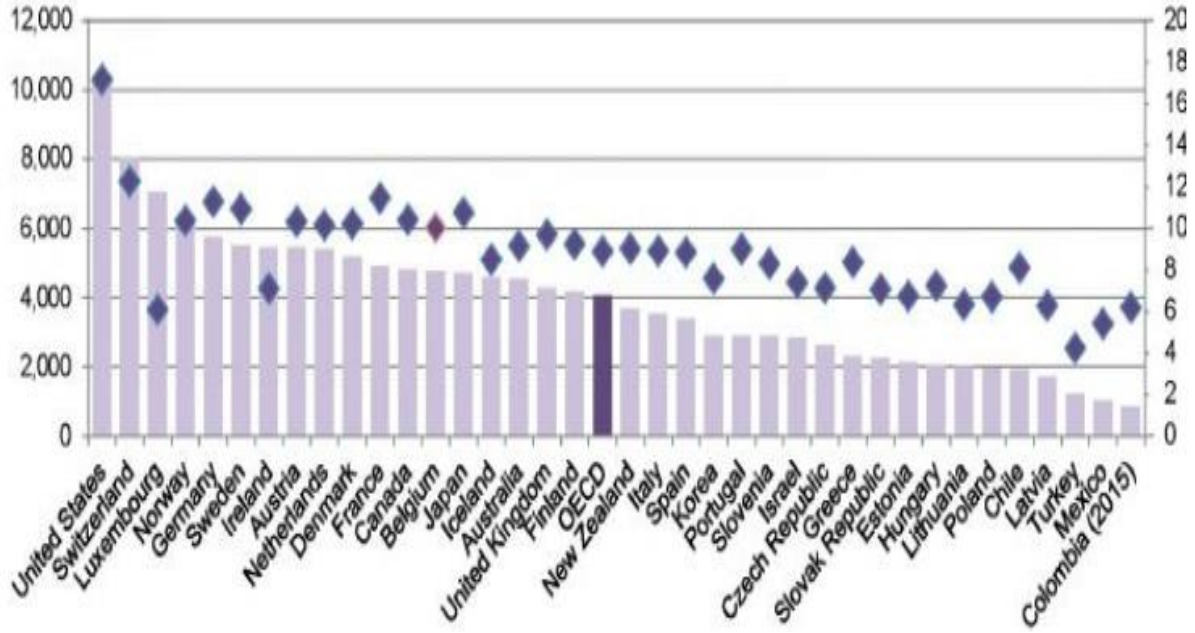
Toplam sağlık harcamasının GSYH'ye oranı, 2018 yılında %4,4 olarak belirlenmiştir. Genel devlet sağlık harcamasının GSYH'ye oranı ise, %3,4 olarak gerçekleştirilmiştir.

Genel devlet sağlık harcamasının toplam sağlık harcaması içindeki payı, 2017 yılında %78 iken, 2018 yılında %77,5 olarak gerçekleştirilmiştir.

Hanehalkları tarafından tedavi, ilaç vb. amaçlı yapılan cepten sağlık harcamaları, 2018 yılında %19,4 artarak 28 milyar 655 milyon TL olmuştur. Hane halkları tarafından cepten yapılan sağlık harcamalarının toplam sağlık harcaması içindeki payı, 2018 yılında %17,3 olarak gerçekleştirilmiştir.

Kişi başı sağlık harcaması, 2017 yılında 1 751 TL iken, 2018 yılında %15,9 artarak 2 030 TL'ye yükselmiştir. Kişi başı sağlık harcaması değerlendirildiğinde ise, 2017 yılında 480 \$ iken, 2018 yılında 430 \$ olarak hesaplanmıştır.

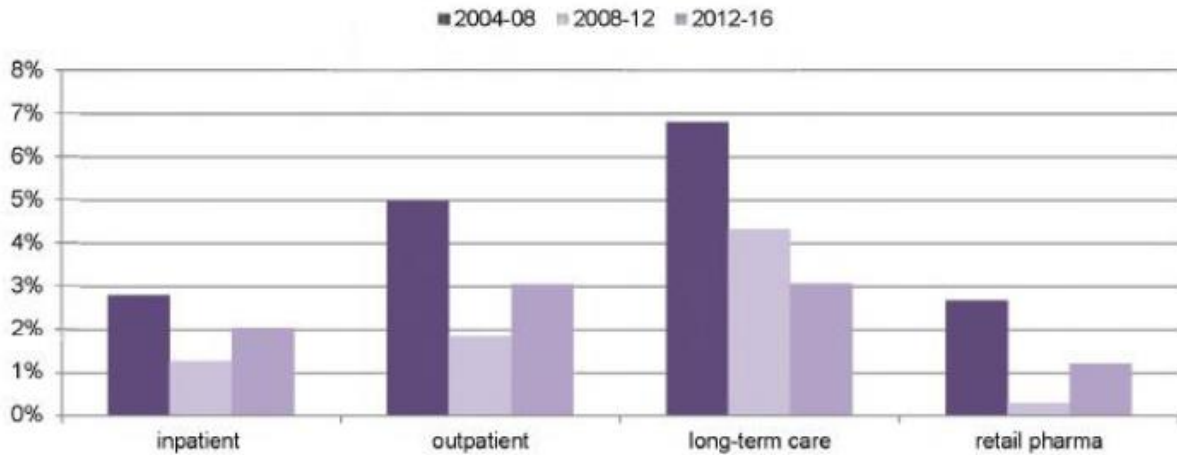
Şekil 2: Kişi Başı Sağlık Harcamaları ve GSYİH İçindeki Payı, 2017

Kaynak: OECD 2017

Sağlık harcamaları 2016 yılında gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYİH) %8,9'unu oluşturmuştur. Tahminlere göre bu oranın 2017 yılında OECD ülkeleri genelinde bu seviyede kalması beklenmektedir. Sağlık harcamaları ABD'de (GSYİH'nin %17,2'si) ekonominin çok daha büyük bir kısmını temsil etmekte iken Amerika'dan sonra İsviçre (%12.3) ve Fransa (% 11.5) ikinci ve üçüncü olarak en yüksek harcama yapan ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye (%4.2) ve Meksika (% 5,4) gibi diğer uçta yer alan ülkelerin ise GSYİH'sının % 6'sından daha azını sağlık harcamalarına ayırdıkları görülmektedir.

Şekil 3: Bazı Sağlık Hizmetlerindeki Ortalama Yıllık Artış, OECD Ortalaması, 2004-16

Kaynak: OECD, 2017

2016 yılında genel sağlık harcamaları, ayaktan tedavi (+%4.4), uzun süreli bakım (+%3,0), ilaç (+%2,8) ve yatan hasta bakımı (+% 2,2) harcamalarına bağlı olarak daha çok artış göstermiştir. Bu sağlık hizmetleri için harcama artışı, son on yılda gerçekleşen oranlardan daha azdır. Ekonomik krizden önceki yıllarda (2004-2008), ayaktan tedaviye yönelik harcamalar genel olarak yatan hasta bakımına ilişkin harcamaların iki katı civarında artış göstermiştir (%5'e karşı %2,8). Ekonomik kriz dönemi yıllarında ise (2008-2012) hem çalışan maaşlarının dondurulması hem de ayaktan tedavi harcamalarındaki ve

hizmet ödemelerindeki azalmalar nedeniyle ciddi bir yavaşlama olmuştur. Krizden bu yana, ayaktan tedavi harcamaları, kriz öncesi seviyelerin altında olsa da belirgin bir artış göstermiştir.

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Karmaşık ve kompleks bir yapıda olan sağlık sistemi; içinde birçok arz ve talep kaynaklı unsur bulundurmaktadır. Arz ve talep kaynaklı bu unsurlar ise sağlık harcamalarının artışına sebep olmaktadır. Bu bağlamda sağlık harcamaları konusu, sağlık ekonomisinin üzerinde en fazla durduğu alanlar içinde sayılmaktadır.

Sağlık harcamalarının artış nedenlerini etkileyen faktörler arasında; doğurganlık oranı ve yaşlı nüfus göze çarpmaktadır. Türkiye için ele aldığımızda bu iki unsur, demografik veriler içerisinde sağlık harcamalarının önemli iki belirleyicisi sayılabilir. Ortak özellikleri olarak; geçmiş dönemdeki sağlık harcamaları değil, gelecek dönemler için tahmini yapılabilecek sağlık harcamalarını da içine aldığından bahsedebiliriz.

Gelir seviyesi yüksek olan toplumlarda, sağlık harcamalarının arttığını yapmış olduğumuz çalışmada inceledik. Nüfusun yaşlanması ile birlikte sağlık hizmetlerinin çeşitlilik arz etmesi ve uzun dönemli sağlık bakımlarının alınması kaçınılmaz bir gerçektir. Bu durum, sağlık sisteminde artan birim maliyetleri de doğurmaktadır.

Sağlık harcamaları, 2018 yılında %17,5 oranında artarak 165 milyar 234 milyon TL'ye ulaşmıştır. Cari sağlık harcamasının toplam sağlık harcaması içindeki payı, 2017 yılında %93,1 iken, 2018 yılında %93,8 bir artış görülmektedir.

Hane halkları tarafından tedavi, ilaç vb. amaçlı yapılan cepten sağlık harcamalarına baktığımızda, 2018 yılında %19,4 artarak 28 milyar 655 milyon TL olmuştur. Hane halkları tarafından cepten yapılan sağlık harcamalarının toplam sağlık harcaması içindeki payı, 2018 yılında %17,3 olarak gerçekleştirilmiştir.

Kişi başı sağlık harcaması, 2017 yılında 1 751 TL iken, 2018 yılında %15,9 artarak 2 030 TL'ye yükselmiştir. Kişi başı sağlık harcaması değerlendirildiğinde ise, 2017 yılında 480 \$ iken, 2018 yılında 430 \$ olarak hesaplanmıştır.

Toplam sağlık harcamasının GSYH'ye oranı, 2018 yılında %4,4 olarak belirlenmiştir. Genel devlet sağlık harcamasının GSYH'ye oranı ise, %3,4 olarak gerçekleştirilmiştir.

Genel devlet sağlık harcamasının toplam sağlık harcaması içindeki payı, 2017 yılında %78 iken, 2018 yılında %77,5'lik bir düşüş sağlanmaktadır.

Verilen OECD ülkelerindeki karşılaştırmalı grafiklerine baktığımızda ise; ABD, İsviçre ve Fransa gibi ülkeler sağlık harcamalarında ilk sıralarda yer alırken, Türkiye, Meksika Kaliforniya gibi ülkeler son sıralarda yer almaktadır.

Karmaşık yapıdaki sağlık sistemimizi daha etkili ve verimli hale getirebilmek için, sağlık harcamalarına ayrılan payın artırılması konusu yadsınamaz bir gerçektir. Buna bağlı olarak gelişmekte olan ülkelere toplum sağlığının daha üst seviyelere çıkarabilmek için; adaletli ve hakkaniyetli bir sağlıkta erişim sistemi oluşturabilmek, sağlıkta hizmet sunumunun kaliteli bir hale getirilmesi ve koruyucu sağlık hizmetlerine ilk sıralarda gereken önemin verilmesi sağlık alanındaki sorun teşkil eden konulara öncülük edecektir.

KAYNAKLAR

1. Akın, Cemil Serhat; (2007), Sağlık ve Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye’de Sağlık Sektörü ve Harcamaları, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana.
2. Belek, İlker; (2001), “Sosyal Devletin Çöküşü ve Sağlıkın Ekonomi Politikası”, Sorun Yayınları 3. Baskı, İstanbul.
3. Belek, İlker; (2009), Sağlıkın Politik Ekonomisi, Yazılama Yayınları, 3. Baskı. İstanbul.
4. Çoban, Hilmi; (2009) “Sağlık Ekonomi ve Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Yeniden Yapılandırılması”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,.
5. Gevers, J.; (2000), Public Health Care in the Balance: Exploring Popular Support for Health Care Systems in the European Union. International Journal of Social Welfare.
6. Gök, Senar; (2012) “Sağlık Harcamalarının Türkiye Ve Avrupa Birliği Uygulamaları Açısından Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
7. Görgün, Sevim; (1993), “Kamu Maliyesine Giriş Ders Notları”, SBF Yayınları, İstanbul,.
8. Mushkin, J. Selma; (1958), Toward a Definition of Health Economics, Public Health Reports, :s.785-794.
9. Mutlu, Ayşegül ve A. Kadir Işık, (2005), Sağlık Ekonomisine Giriş, Ekin Kitabevi, Bursa.
10. OECD, (2017), <https://stats.oecd.org/Index.aspx?ThemeTreeId=9> (erişim tarihi, 10.12.2019)
11. Tokalaş, Sevinç; (2006), “Kamu Sağlık Hizmetlerinin Satın Alınması”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
12. TÜİK, (2019), <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (erişim tarihi, 10.12.2019)
13. Ulaş, Işıl; (1997) Uygulamalı Can Sigortası Hukuku, Hayat ve Kişisel Kaza Sigortaları, Tarhan Kitabevi, Ankara,
14. Wonderling, D. G. Reinhold ve N. Black; (2005), Introduction to Health Economics, New York: McGrawhill Education.

SAĞLIK HİZMETLERİ TALEBİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ
TANIMLAYICI BİR DEĞERLENDİRME
ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING HEALTH CARE DEMAND A DESCRIPTIVE
ASSESSMENT

Mehmet YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

Özlem ÖZGAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı

Ayşe ÇELİK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı

Sibel ORHAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı

ÖZET

Karşılaşılan sağlık problemi bireyin sağlık kurumlarına müracaat etmesine neden olmaktadır. Bu müracaat doğrultusunda kişinin sağlık kurumlarından faydalanması sağlık hizmetleri talebi olarak adlandırılmaktadır. Sağlık hizmetlerine olan talep hastalar tarafından iki yönlü olabilmektedir. Bu yönler; bilgi ve destek almaktır. Sağlık hizmetlerine olan talebin değişkenleri, hasta ve doktorlar tarafından belirlenmektedir. Talep, genellikle hasta tarafından başlatılmaktadır. Doktorlar, belirli kalitedeki tedaviyi sağlamak için çeşitli girdileri kullanarak bu talebe cevap vermeye çalışmaktadırlar. Sağlık hizmetleri söz konusu olduğunda talep birçok faktör tarafından belirlenmektedir. Bu faktörler şunlardır: Gelir düzeyi, fiyat, sağlık personelinin tutum ve davranışları, sağlık kurumunun fiziki olanakları, hastanın tercihidir. Sağlık kurumuna olan uzaklık, yolculuk maliyeti, bireyin eğitim düzeyi, bekleme süresi, hastanın bilgilendirilmesi, hekimin alanında uzman olması, vs. sağlık hizmeti talebini etkilemektedir.

Bu çalışmada talebi etkileyen söz konusu faktörler değerlendirilecek; sigortanın varlığı, sağlık hizmetlerinin ücretsiz olması vb. gibi farklı durumlara göre talebin nasıl etkilendiği analiz edilecektir. Talep yönünün hareket tarzının ve etkilendiği faktörlerin belirlenmesi, sağlık hizmetlerinin arz yönünün şekillenmesine de kaynaklık teşkil etmektedir. Çalışma bu değerlendirme sonucunda sağlık hizmetlerinin organizasyonuna da yol gösterecektir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmetleri Talebi, Fiyat, Gelir, Tercihler

ABSTRACT

The demand for health services is the opportunity to benefit from health institutions when the people encounters a certain health problem. Consumers' demand for health care is not only for treatment but also for information and support. The variables of the demand for health services are determined by the patients and doctors. Demand is usually initiated by the patient. Doctors try to respond to this demand by using a variety of inputs to ensure treatment of a certain quality.

Demand for health services as determined by many factors; price, income level, preferences, method of financing, physical facilities of health institutions and attitudes and behaviors of health personnel. Demand of health services are effected by factors such as; education level of individuals, distance and cost of travel, hospitals to provide specialized medical and surgical services, the result of treatment, easy access to the laboratory, wide range of service areas, low patient referral procedures, easy access to the patient, patient stay waiting, appointment flexibility, patient stay location factors.

In this study, the factors affecting demand will be evaluated; the existence of insurance, free health services, etc. how the demand is affected according to different situations. Determining the direction of

the demand direction and the factors affecting it also constitutes a source for shaping the supply direction of health services. As a result of this evaluation, the study will guide on the organization of health services.

Keywords: Health Services Demand, Price, Income, Preferences

1. GİRİŞ

Sağlık, günümüzde gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm toplumları ve ülkeleri giderek artan bir derecede ilgilendirmektedir. Toplumları oluşturan bireyler daha kaliteli ve sağlıklı yaşamak istemektedirler. Bunun sonucunda da sağlık hizmetlerine olan talep artmaktadır (Tıraş, 2013:126). Hastalık ve olası kaza hallerinde bireyler sağlık hizmetini talep etmektedir (Güneş, Ünlü, Büyükkör ve Birecikli, 2016:114). Bireyin ihtiyaçları doğrultusunda sağlık kurumlarından faydalandığı takdirde sağlık hizmetleri talebinden bahsedilmektedir. Sağlık hizmetleri söz konusu olduğunda talep birçok faktör tarafından belirlenmektedir. Bu faktörler şunlardır: Gelir düzeyi, fiyat, sağlık personelinin tutum ve davranışları, sağlık kurumunun fiziki olanakları, hastanın tercihidir (Sevim, 2019:16).

Toplumun sosyo-ekonomik, demografik ve epidemiyolojik yapısına göre nüfusun hasta kesiminin oluşturduğu her türlü sağlık hizmeti, ilaç, tıbbi alet ve malzeme sağlık hizmetleri talebi ihtiyacını içermektedir. Sağlık hizmetleri piyasasında talebin öngörülemez ve hesaplanamayacak nitelikte olmasından dolayı bir belirsizlik söz konusu olmaktadır. Bu durumda birey ne zaman ve nerede hasta olacağını önceden kestirememektedir. Sağlık ve sağlık hizmetlerine yönelik talep temel iki nedenden incelenmektedir. Bunlar; sağlık hizmetini kullananların ve sunucuların davranışlarını öngermeye çalışmak ile maliyetleri ve faydaları ölçmektir (Özer ve Erkilet, 2012:128).

Sağlık hizmetlerine yönelik talebin analiz edilmesi sağlık sektörünün etkin işleyebilmesi bakımından önem arz etmektedir (Saraçoğlu ve Öztürk, 2014:295). Sağlık hizmetleri talebini etkileyen faktörlerin araştırılması aynı zamanda bireylerin sağlık düzeyi göstergelerindeki farklılıkların nedenlerini belirlemekte ve buna uygun politikalar oluşturmaktadır. Bu durum sağlık sektörünün yeniden yapılandırılmasında yol gösterici olmaktadır (Yaprak ve Ecevit, 2019:1485).

2. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacında talebi etkileyen söz konusu faktörler değerlendirilecek; sigortanın varlığı, sağlık hizmetlerinin ücretsiz olması vb. gibi farklı durumlara göre talebin nasıl etkilendiği analiz edilecektir. Talep yönünün hareket tarzının ve etkilendiği faktörlerin belirlenmesi, sağlık hizmetlerinin arz yönünün şekillenmesine de kaynaklık teşkil etmektedir. Çalışma bu değerlendirme sonucunda sağlık hizmetlerinin organizasyonuna da yol gösterecektir. Talebin analizi sağlık kurumlarının gelecekte karşılaşılabilecekleri durumları belirlemektedir. Aynı zamanda sağlık hizmetlerinin planlanmasına da yardımcı olmaktadır (Özer ve Erkilet, 2012:131)

3. SAĞLIK HİZMETLERİ TALEBİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

3.1. Fiyat

Fiyatın sağlık hizmetleri talebine etkisi değerlendirildiğinde diğer mal ve hizmetlere göre daha az etkilendiği söylenebilir (Kurtulmuş, 1998:157; akt. Yaylalı, Kaynak ve Karaca, 2012:565). Eğer ihtiyaç şiddetimiz çok yüksek ise fiyatın talep üzerindeki etkisi fazla olmayacaktır. Sağlık hizmetinin fiyatı içine sadece kullanım esnasında ödenilen ücret değil, aynı zamanda ulaşım masrafları ve bekleme masrafları da dahil edilmelidir (Çelik, 2016:122). Sağlık hizmetlerinde talep esnekliği inelastiktir (Gerdtham vd, 1999:503; akt. Yaylalı vd, 2012:565). Acil ve zorunlu hallerde, devletin ücretsiz sağlık hizmeti sağladığı veya sosyal sigortalar kapsamında ücretsiz sunulan sağlık hizmeti söz konusu olduğunda fiyatın talep üzerinde bir etkisi olmayacaktır. Bu durum sağlık hizmetlerinin fiyatının sifıra düşmesine neden olmaktadır (Mutlu ve Işık, 2005:82; akt. Yaylalı vd, 2012:565).

3.2. Gelir Düzeyi

Kişilerin gelirleri ve düzeyi aynı zamanda hangi mal veya hizmetlerden ne kadar kullanacağını en önemli göstergesidir. Bir ailenin toplam geliri yükselirse bu durumda talep kaymasından söz edilir. Bu takdirde aile farklı türden mal veya hizmet kullanımını artıracaktır. Alman iktisatçı Ernest Engel,

Belçika'da aile bütçeleri üzerinde yaptığı çalışmada, geliri artan ailelerin, artan gelirlerini hangi mallara yönettiklerini araştırmış ve sonuçlarını kendi adıyla tanımlanan engel eğrileri yardımıyla açıklamıştır. Engel, tüketicilerin talep ettikleri malları üç ana gruba ayırarak incelemiştir:

- Gıda mallarına yapılan harcamalar; tüketicilerin gelirindeki artıştan daha küçük oranda artmaktadır,
- Giyim ve barınma harcamaları; tüketicilerin gelirleriyle aynı oranda artmaktadır,
- Kültür, eğlence, hijyen, sağlık ve ulaşım harcamaları; gelirdeki artıştan daha büyük oranda artmaktadır.

Gelir arttığında herhangi bir malın tüketim miktarı da artıyorsa o mal veya hizmetin gelir esnekliği yüksektir. Sağlık hizmetleri için yapılan bazı araştırmalar da sağlık hizmetlerinin gelir esnekliği katsayısının esnek olduğunu göstermiştir. Yani gelir arttıkça tüketilmek istenen sağlık hizmeti miktarı artmaktadır (Çelik, 2016:120-121).

Gelir düzeyindeki artışın bireyin sağlık hizmetleri tüketimine olan talebi başlangıçta arttırdığını söyleyebiliriz, belirli bir noktadan sonra bu durum değişmektedir. Doyum seviyesine gelen bireyin sağlık hizmetlerine olan talebi sabit hale gelecektir. Estetik cerrahi, implant diş vb. gibi sağlık hizmetlerine olan talep ise gelir düzeyindeki artışa göre artmaktadır (Mutlu ve Işık, 2012; akt. Akyürek ve Orhaner, 2017:240). Gelirin sağlık hizmetleri talebine etkisinin sosyal sigorta sahipliğinin artmasıyla azaldığı gözlenmiştir (Akyürek ve Orhaner, 2017:240).

3.3. Zaman Maliyeti

Bireyin sağlık kurumuna ulaşmak ve bu kurumda muayene olmak için feda ettiği süre zaman maliyeti olarak nitelendirilmektedir. Zaman maliyeti şu şekilde hesaplanmaktadır. Birey eğer bu süre içerisinde çalışmış olsaydı ne kadar ücret (w) kazanacaktı. İkinci bir durum sağlık kurumuna ulaşmak ve sağlık kurumunda muayene olmak için ne kadar süre (t) harcayacaktı. Bu iki durumun çarpılması (w x t) zaman maliyetini oluşturmaktadır. (Jacobs, 1991:96; akt. Saraçoğlu ve Öztürk, 2014:306). Önemli bir nokta bireyin tedavi olmak için tahammül etmesi gereken toplam maliyet bulunmaktadır. Toplam maliyet ise muayene ücretinin de (p) eklenmesiyle (w x t) + (p) hesaplanmaktadır (Jacobs ve Rapoport, 2004:84; akt. Saraçoğlu ve Öztürk, 2014:306).

3.4. Tercihler

Hastaların tercihleri de sağlık hizmeti talebini etkilemektedir. Sağlık kampanyalarının varlığı, bireyin algı düzeyinin değişmesi, şahsi ve toplumsal olaylar, tanıdık çevrenin görüşleri ve yapılan çalışmalar sonucu yeni açıklanan bilimsel araştırmalar tercihlerde değişmelere sebep olabilmektedir. Sağlık kurumunun fiziksel ve teknolojik donanımı, sağlık personelinin hastalarla olan ilişkisi tercihlerde önemli bir kriterdir. Hastaların sağlık kurumunun kalitesini ve doktorun eğitimini veya alanında uzman olmasını da değerlendirerek talepte buldukları söylenebilmektedir.

Talebin acil olmadığı durumlarda tüketicinin zevk ve tercihlerinde değişiklikler görülmektedir. Diş tedavisi, saç ekim ve bakım ve estetik operasyonlar gibi hizmetler örnek teşkil etmektedir. Sağlık kurumunun fiziksel ortamı ve otelcilik hizmetleri bireyin zevk ve tercihlerini etkilemektedir. Bu durumlar hizmeti satın alma ve sağlık kurumunu seçme konusunda önemlidir (Sevim, 2019:18).

3.5. Finansman Yöntemleri

Doğrudan ödeme yani cepten yapılan ödeme sağlık hizmetlerine olan talebi azaltmaktadır. SGK'sı olan bireylerde ise bu durum tam tersidir, sağlık hizmetlerine olan talep artmaktadır. Hastaların sigorta sahibi olması sağlık hizmetlerine olan ihtiyaçlarını daha düşük fiyatlarla karşılamaktadır. Böylelikle talep miktarında artış olmaktadır. Sigortanın varlığına güvenen hastalar daha fazla sağlık hizmeti talep etmektedir ve fiyata karşı daha az duyarlı olmaktadır. Oysaki sigortasız hastalarda tam tersi durum söz konusudur. Sigortasız hastalar sunulan sağlık hizmetinin giderlerini kendileri ödemektedir ve bu durumda fiyata karşı daha duyarlı olmaktadır. Böylelikle talep miktarında artış olmaktadır. Sağlık sigortasının varlığı talep esnekliğini azaltmaktadır.

Sigorta şirketleri sunulan sağlık hizmetinin tüm masrafını ödemekteyse sağlık sigortasına sahip bireylerin hizmete olan talebini azaltmayacak bu durumun aksine birey tıbbi teknolojinin sunduğu tüm hizmetlerden yararlanmayı talep edecektir. O halde bu gibi durumlarda fiyat artışı bireyin hizmet talebini çok fazla etkilememektedir. Şu gibi durumda talebin azalması söz konusudur. Bireylerin kendileri de ek olarak ödeme yapmaktalarsa talep azalmaktadır (Sevim, 2019:19).

3.6. Sağlık Statüsü

Sağlık düzeyinin bozulması sonucu hasta sağlık kurumuna başvurmaktadır. Kötüleşen sağlık düzeyi bireyin sağlık hizmetlerine yönelik talebini arttıracaktır. Sağlık statüsü sağlık hizmetleri talebini belirleyen en önemli faktörler arasındadır (Akyürek ve Orhaner, 2017:241). Sağlık statüsünün iyi ya da kötü olması sağlık hizmetleri talebini etkileyen başka bir faktördür. Sağlık statüsü bozulmaya başlayan birey en iyi ve uygun sağlık hizmetleri arayışına girecek ve kullanmak istediği miktar da artacaktır (Sevim, 2019:20).

3.7. Hekimin Rolü

Talebi etkileyen faktörlerden diğer bir etken sunulan sağlık hizmeti esnasında hekimin hastaya bilgi vermesidir. Hastanın ihtiyaçlarına, tercihlerine ve sağlık hizmetlerinin karşılığı olan giderleri ödeme gücüne göre sağlık hizmeti sunuluyorsa talebi etkilediği görülmektedir. Hastalar için hekimin tanınması ve branş bazında iyi olması önemli bir etkidir. Hekimin hasta ile ilgilenmesi onun değer, tutumlarına, kişiliğine saygı duyarak hizmet sunması talebe pozitif yönlü bir etki yapacaktır (Sevim, 2019:21).

Hizmetin sunumu hekimler tarafından gerçekleştiğinden sağlık hizmeti sunumunda önemli yere sahiptirler. Hekimin hastanın maddi durumuna, tercihin ve ihtiyacına yönelik sağlık hizmeti sunması talebi arttıracaktır. Bu durumun terside söz konusu olabilmektedir. Arz kaynaklı talep yaratarak kendi ekonomik çıkarlarını ön planda tutarak hastaya fazladan sağlık hizmeti sunacak veya tahlil tetkik isteyerek ek sağlık hizmeti tavsiye edecektir. Hastanın hekimin bilgisine sahip olmaması arz kaynaklı talebe yol açacaktır (Çelik,2013:125; akt. Sevim, 2019:21).

3.8. Sağlık Sigortası Sahipliği

Hastalık hali ve bireyin hasta olduğunda katlanacağı maliyetin belirsiz olması sigorta kuruluşlarının varlığını gerekli kılmıştır. Sağlık sigortasının varlığı cepten yapılan ödemeleri düşürmektedir. Bu durum sağlık hizmetlerine yönelik talebi arttırmaktadır. Sigortanın varlığı sunulan sağlık hizmetinin fiyatına karşı bireyi daha az duyarlı hale getirmektedir. Bu durum karşılaşılan efektif fiyatların düşmesine bunun sonucunda da hizmete yönelik talepte artış görülmektedir (Akyürek ve Orhaner, 2017:241).

3.9. Demografik Faktörler

Sağlık hizmetlerine yönelik talebi etkileyen demografik faktörler şunlardır: Yaş, cinsiyet, alışkanlıklar, hane halkı sayısı, medeni durum ve eğitim düzeyidir.

Yaş ile sağlık hizmetlerine yönelik talep arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır (Akyürek ve Orhaner, 2017:241). Yaş ilerledikçe hastalık durumu artmaktadır. Bu durumda sağlık hizmetlerine olan talep ile yaş pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir (Sevim, 2019:20). Cinsiyet faktörü ele alındığında kadınların erkeklere göre sağlık hizmeti talep miktarında artış bulunmaktadır. Artış kadınların annelik özelliklerinden, doğum yapmalarından, kadınlara özgü hastalıklardan ve erkeklere oranla sağlıklarına daha fazla önem vermelerindedir (Akyürek ve Orhaner, 2017:241). Sağlık halini yıpratıcı bazı nedenler de talep miktarını arttırmaktadır. Bu haller aşırı kilolu olmak, sigara ve alkol kullanımıdır (Sevim, 2019:20).

Hane halkı sayısının talep üzerindeki etkisi incelendiğinde fikir birliği bulunmamaktadır. Bir fikre göre hanedeki çalışacak birey sayısının artması halinde gelir düzeyinde artmaktadır. Gelir düzeyinin artması ise talep miktarında artışı gerçekleştirecektir (Bolduc vd., 1996; Tembon, 1996; akt. Akyürek ve Orhaner, 2017:241). Öte yandan hanedeki birey sayısı arttıkça kısıtlı olan kaynakların daha çok birey tarafından paylaşılmasına ve kaynak kısıtlılığı sonucu beslenme ihtiyaçları tam olarak karşılanamayacaktır. Bu durumda hastalıkların artmasına neden olarak sağlık hizmetlerine yönelik talep miktarında artışa neden olacaktır (Muriithi, 2013). Farklı bir görüşte ise, hanedeki birey sayısı arttıkça

kişi başına düşen gelir azalacak ve sağlık hizmetlerine yönelik talep miktarında da azalış olacaktır (Muriithi, 2013; Tembon, 1996; akt. Akyürek ve Orhaner, 2017:241).

Medeni durumun etkisi incelendiğinde farklı görüşler bulunmaktadır. Bekâr kişilerin daha fazla sağlık hizmetleri kullandıkları saptanmıştır. Evli bireylerin ise bekâr bireylere göre daha az sağlık hizmeti talebinde buldukları ifade edilmektedir (Feldstein, 2005; akt. Akyürek ve Orhaner, 2017:241). Birey hastanede geçireceği saat veya kalacağı günü evde kendisine sağlık hizmeti alabileceği kişiye tercih etmektedir (Mutlu ve Işık, 2012; akt. Akyürek ve Orhaner, 2017:241). Farklı bir görüşe göre ise, evlilik sonrası sağlık hizmeti talebinde artış olmaktadır. Bu artışın nedenleri evlilik sonrasında yaşam biçiminde görülen değişiklik, hastalık ve sağlık farkındalığı, doğum ve hamileliktir (Akyürek ve Orhaner, 2017:241).

Eğitim düzeyi ve sağlık hizmetleri talep ilişkisi incelendiğinde yükselen eğitim düzeyi hastalıkların belirtilerinin erken teşhisi ve değerlendirilmesi konusunda bireyin bilinçli davranmasını sağlamaktadır. Bunun sonucunda tedavi daha erken başlamaktadır ve koruyucu sağlık hizmetlerine yönelik talepte artış gerçekleşmektedir. Koruyucu sağlık hizmetlerinde gerçekleşen artış ise bu alandaki sağlık harcamalarını arttıracak bu durum ileriki zamanlarda görülecek olan hastalık riskini azaltarak tedavi edici sağlık hizmetlerindeki harcamaları azaltacaktır. Sonuç olarak eğitim düzeyinin talep üzerinde iki taraflı zıt etkisi bulunmaktadır (Akyürek ve Orhaner, 2017:241). Eğitim düzeyi düşük bireylere göre eğitim seviyesi yüksek olan bireyler değerlendirildiğinde; eğitim seviyesi yüksek olan kişilerin kendilerine planlanan tedaviyi daha etkili şekilde uyguladıkları ve sağlıklarına kısa sürede kavuştukları ifade edilmiştir. Ayrıca eğitilmiş olan bireyler eğitimsiz olan bireylere göre sağlıklı ilişkili olan etmenlerde örneğin sağlıklı beslenme, spor, diyet ve sigaranın etkileri konusunda tavsiyeleri daha çok dinleme ve tavsiye etmede etkin oldukları belirtilmiştir (Sevim, 2019:20).

3.10. Sunulan Sağlık Hizmetlerinin Kalitesi

Sağlık hizmetlerinin kalitesi arttıkça talepte pozitif yönlü bir artış gerçekleşecektir. Hekimin eğitimi, branşında uzman olması, hastaya tedavi için ayırdığı süre ve diğer tıbbi personelin ilgisi kaliteyi etkileyen unsurlardır. Hastalar açısından önemli kalite unsurları olarak değerlendirilmektedir (Akyürek ve Orhaner, 2017:241).

3.11. İkame Malların Fiyatı

Sağlık hizmetlerinde bütün birimlerin birbirleriyle tamamlayıcı oldukları ifade edilmiştir. Tamamlayıcı olan hizmetin fiyatının atması veya azalması söz konusu olduğunda talepte değişiklikler olacaktır. Tahlil ve tetkik muayene hizmetinin tamamlayıcısıdır. Tahlil ve tetkiklerin fiyatı arttığında veya katkı payı ödeme gibi bir durum söz konusu olduğunda talebi azaltacaktır. Öte yandan fiyatlar düştüğünde ya da kampanyalar yapıldığında bu durumun tam tersi söz konusu olacaktır. Talep yönünde bir artış yaşanacaktır.

Hizmet veya malın alternatifi olduğunda ve alternatifin ihtiyacı karşılaması durumunda talep esnekliği söz konusu olacaktır. Alternatifin fiyatında görülen değişiklik sonucunda birey farklı alternatifi kullanmayı tercih edecektir. Sağlık hizmetlerinde çoğu yazarın görüşüne göre ise sağlık hizmetlerinin ikamesi bulunmamaktadır ve sağlığın bireylerin kullanması gereken sosyal hizmet olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Örnek olarak beyin anevrizma hastalığına sahip bireyin açık cerrahi yöntemle ve girişimsel radyolojik yöntemle de tedavisi yapılabilmektedir. Girişimsel radyolojik yöntem daha pahalı bir yöntemdir fakat sigorta sahibi hastaların bu yöntemi daha çok tercih ettikleri gözlenmiştir (Sevim, 2019:20).

3.12. Sağlık Bakım Hizmetinin Kullanımı ve Bulunabilirliği

Kullanılabilirlik, hastanın tıbbi bakım sistemine girmesi ve tedavi sürecini sürdürmesini sağlayan faktörlere işaret eder. Sağlık bakımı elde edilmeden önce üstesinden gelinmesi gereken engelleri belirtir. Herhangi bir sistemin kullanılabilirlik derecesi, tıbbi bakım için hastanın cebinden çıkan para, çeşitli tedavi biçimleri için beklenen kuyruğun uzunluğu, tedavi olacak hastayı niteleyen durumlarla ilgili faktörlere göre değişir. Penchansky ve Thomas (1981), kullanılabilirliği çok boyutlu bir kavram olarak görmüşler ve beş boyutta tanımlamışlardır. Bunlar, bulunabilirlik, ulaşılabilirlik, uygunluk, masrafları

karşılabilirlik ve kabul edilebilirliktir. Bulunabilirlik kavramı, hizmet kapasitesi ile alıcının gereksinimlerinin uymasındır. Bulunabilirlik, kullanılabilirliği pozitif yönde etkilerse de, bu etkinin oransal olması gerekmez. Andersen, bulunabilirliği, “olanak” değişkenleri altında ele alırken, Panchansky ve Thomas kullanılabilirlik kavramının beş farklı ögesinden biri olarak görmektedir. Uygunluk, sağlık hizmeti alan bireyin ihtiyaçları doğrultusunda sağlık hizmeti sunumunda kullanılan kaynaklardan yararlanmasıdır. Masrafları karşılayabilirlik, alıcının ya da tüketicinin ödeme gücü olarak açıklanabilir (Çelik, 2016:127).

3.13. Ulaşım ve Sosyal Sınıf Farklılığı

Weiss ve Greenlick tarafından yapılan çalışma sonucuna göre uzaklık ve sosyal sınıfın sağlık hizmetleri kullanımında etkili olduğu ifade edilmiştir. Çalışmada sosyal sınıfları iki sınıf olarak ele almışlardır. Bu sınıflar orta sınıf ve çalışan sınıftır.

Orta sınıf insanının sağlık kurumlarına on beş yirmi mil mesafede oturdukları belirtilmiştir. Orta sınıf insanının düzenli olarak randevuları daha az kullandıkları ve daha çok telefonla irtibata geçtikleri, aynı mesafede çalışan işçi sınıfının ise acil servisleri daha fazla kullandıkları tespit edilmiştir. Watt, İngiltere’de yaptığı çalışmada, sağlık hizmetinin verildiği yere uzaklığın, sağlık hizmetlerinin kullanımında etkili olduğunu, uzak yerleşim yerlerinde yaşayan kişilerin tıbbi bakım hizmetlerini daha az kullandıklarını ortaya koymuştur. Akdemir ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada, halkın tercihi daha çok sağlık ocağı olmasına rağmen, ulaşım imkânı ve gerekli maddi koşullar sağlandığında bu tercihin özel doktor ve üniversite hastanesi yönünde olacağı bulunmuştur (Çelik, 2016:127-128).

4. YAPILMIŞ ÇALIŞMALARDAN ELDE EDİLEN BULGULAR

Acton’un 1975’te yaptığı çalışmada eğitilmiş bireylerin, sigortası olanların ve kadınların daha fazla sağlık hizmeti talebinde buldukları analiz edilmiştir. Sağlık kurumuna ulaşmak için katlanılması gereken mesafenin uzunluğu ise sağlık hizmetlerine olan talebi azaltmıştır.

Chernichousky ve Meesook tarafından 1986’da Endonezya’da yapılan araştırma sonucuna göre kamu tarafından sağlanan sağlık hizmetlerinde bile gelir durumu düşük olan kesimin modern sağlık hizmetlerinin kullanılmasında bir engel teşkil etmektedir. Bailey ve Phillips tarafından 1990’da yapılan çalışma sonucuna göre gelir durumu düşük ve yüksek olan bireyler arasında farklılıklar bulunmuştur. Düşük gelirli bireyler için ulaşım için harcanan zaman ve uzaklığın önemli olduğu tespit edilmiştir. Yüksek gelirli bireylerin ise arzu ettikleri mesafeyi seçerek bu hizmetlere katılımlarının fazla olduğu ifade edilmiştir. Benzer bir durum Ainsworth ve Nyamete’nin 1993’te yaptığı çalışmada görülmektedir. Gelirin sağlık hizmetlerini kullanmada güçlü ve pozitif etkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Çalışmanın başka sonuçları arasında eğitilmiş bireylerin kendi kendilerini tedavi etmek yerine sağlık merkezini tercih ettikleri, hanehalkı için sağlık merkezlerine ulaşmak için katlanılan yolculuk maliyetinin önemli bir etmen olduğu, tıbbi personelin niteliği, ilaçların ulaşılabilirliği yer almaktadır.

Çelik ve Hotchkiss 2000’de Türkiye’de kadınların ana sağlığı hizmetlerini kullanımını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla çalışma yapmışlardır. Bu çalışma sonucuna göre eğitim düzeyi ve sağlık sigortasının varlığının sağlık hizmetleri talebini arttırdığı ifade edilmiştir. Ülkenin doğusuna göre batısında sağlık hizmetlerine daha kolay ulaşılabilmesi sağlık hizmetlerine olan talebi arttırmaktadır. Özcebe vd. tarafından 2003’te yapılan çalışma sonucuna göre sosyal güvencesi olan bireylerin daha fazla sağlık kurumlarına başvurdukları ifade edilmiştir. Diğer bir sonuca göre sağlık kurumlarına olan uzaklığın sağlık hizmetlerini talep etmede önemli olduğudur.

Buor 2004’te cinsiyet ve sağlık hizmetleri talebi ilişkisini araştırmıştır. Kadınların erkeklere göre sağlık hizmetlerine daha fazla ihtiyaç duydukları belirtilmiştir. Fakat kadınların sağlık hizmetlerini erkekler kadar fazla kullanmadıkları ifade edilmiştir. Matsuoka vd. 2010’da yaptıkları çalışmayla sağlık hizmetlerinin kadınlar tarafından kullanılmamasının arkasında yatan nedenleri araştırmışlardır. Bu nedenler fiziksel, kavramsal ve örgütsel engeller olarak ifade edilmiştir (Yaylalı vd, 2012:565-566).

Heller’in çalışmasının sonucuna göre ayakta tedavi ve yatarak tedavi ile ölçülen toplam sağlık hizmetleri talebi fiyat ve zaman maliyetine ve gelire karşı esnek değildir. Ulaşım süresi ve muayene süresinin uzun

olması sağlık hizmetlerine olan talebi azaltmaktadır. Ne gelir ne de zaman maliyeti sağlık hizmetlerine olan erişimi azaltıcı yönde bir bariyer olarak görülmemektedir. Bu durumun hem kırsal hem de kentsel bölgelerdeki etnik gruplar arasında geçerli olduğu ifade edilmektedir.

Akın ve arkadaşlarının çalışmalarında fiyat ve sağlık hizmetlerinin kalitesi açısından; fiyatlardaki artış hem kamu hem de özel sağlık kuruluşlarına olan talebi azaltırken, hizmet kalitesindeki artış her türlü sağlık hizmeti çeşidine olan talebi artırmaktadır.

Akın ve arkadaşları araştırmalarında ilaçların bulunabilirliği ve sağlık kuruluşuna erişim gibi kalite değişkenleri diğer kalite değişkenlerine göre sağlık hizmetlerine olan talebi pozitif yönde etkilerken, sağlık kuruluşuna olan uzaklık ve fiyat değişkenleri anlamlı ancak talebi azaltıcı yönde etkilemektedir. Glick ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmanın sonucuna göre hastalığın ciddiyeti ve uzun sürmesi sağlık hizmetleri talebini artırmaktadır. Eğitim unsurunun doğrudan bir etkisi gözükmesine de talebi gelir (veya harcamalar) üzerinden dolaylı olarak etkilemektedir. Talep üzerinde cinsiyet faktörü anlamsız olup, bir etkisi bulunmamaktadır.

Sahn ve arkadaşları çalışmalarında kalite ve fiyat değişkenlerinin en önemli iki unsur olduğunu ifade etmektedirler. Çalışmadan elde edilen sonuca göre sağlık kuruluşunun fiziki ortamının yeterli ve temiz olması, doktor ve diğer sağlık personelinin kaliteli olması, ilaç bulunabilirliği gibi unsurlar talebi artırmaktadır. Fiyat düzeyine olan duyarlılık yüksek olduğu için hizmetlerin fiyatı arttıkça talep azalmaktadır. Muriithi, çalışmasında fiyatlardaki küçük bir artışın kamu sağlık kuruluşlarına olan talebi azalttığını ifade etmektedir. Ayrıca hizmet kalitesindeki artış, bekleme süresi, halkın hastalıklar konusunda bilgilendirilmesi, eğitim düzeyindeki artış sağlık hizmetlerine olan talebi artırmaktadır.

Gupta ve arkadaşları kamu sağlık kuruluşlarında ve özel sağlık kuruluşlarında fiyat esnekliklerinin düşük olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca çalışmalarında yoksul kesimlerin fiyata daha duyarlı olduğu, fiyat artışlarıyla hizmet kalitesinin de artırılması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Mwabu ve arkadaşlarının elde ettikleri sonuca göre kalite unsurları açısından; bir sağlık kuruluşunda ilaç bulunabilirliği, tıbbi malzeme yeterliliği gibi dışsal kalite değişkenlerinin talep üzerindeki etkisi önemlidir ve sağlık hizmetleri talebini pozitif yönde etkilemektedir. Hizmet fiyatlarındaki artış talebi azaltmakta, gelirdeki artış ise artırmaktadır. Cinsiyet faktörü talep üzerinde etkili değildir.

Gertler ve arkadaşlarına göre fiyat sağlık hizmetlerine olan talebin önemli bir belirleyicisidir. Gelir düştükçe talebin esnekliği artmakta bu durum zengin kesimlere oranla yoksul kesimlerde sağlık hizmetleri talebini azaltmaktadır. Ellis ve Mwabu ulaşım aracı tercihinin içsel olduğunu ve ulaşım süresi, ulaşım maliyeti ve hane halkı gelirinden etkilendiğini ortaya koymuşlardır. Diğer yandan sağlık kuruluşu kalitesi bireylerin tercihini önemli derecede etkilemektedir. Demografik değişkenler bireylerin sağlık hizmeti alma kararlarından daha çok bir hastalığı bildirme olasılıklarını etkilemektedir.

Sarma'nın çalışmasına göre gelişmekte olan ülkelerde fiyat ve gelir sağlık hizmetlerine olan talebin önemli belirleyicilerindedir. Sağlık kuruluşuna olan uzaklık, sağlık kuruluşlarının fiziki imkanlarının yetersiz olması ve hijyen olmaması sağlık hizmetlerine olan talebi azaltmaktadır.

Ssewanya ve arkadaşları çalışmalarında eğitim faktörünün sağlık hizmetleri talebinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Hizmet kalitesinin yüksek olmasının kamu sağlık kuruluşlarına olan talebi artırdığı, mesafenin artmasının sağlık hizmetlerine olan talebi azalttığı vurgulanmıştır. Ayrıca sağlık hizmetinin maliyeti ve gelir sağlık hizmetlerine olan talebin önemli belirleyicileridir. Yoksul kesimde gelir ve fiyat daha esnektir.

Akın ve arkadaşlarına göre birinci basamak sağlık hizmetlerinde en önemli ama en çok ihmal edilen faktör sağlık hizmetleri kalitesidir. Kalite değişkeni anlamlı olmayıp, sağlık hizmetlerine olan talebi etkilememektedir. Ayrıca sağlık kuruluşuna ödenen fiyatın talebi çok az etkilediği görülmektedir. Mesafe ve ulaşım ücreti diğer çalışmalara göre talep üzerinde daha az etkilidir. Bir diğer maliyet unsuru olan bekleme süresi ise sağlık hizmetlerine olan talebi etkilememektedir. Gelir faktörünün sağlık hizmetlerine olan talebin önemli belirleyicileri arasında olduğu ifade edilmektedir.

Cisse'ye göre hane halkı reisinin eğitimi, hane halkının gelir düzeyi, sağlık hizmetinin fiyatı ve sağlık kuruluşuna ulaşım süresi sağlık hizmetlerine olan talebin önemi belirleyicilerindedir. Eğitim seviyesi ve gelir düzeyi talebi olumlu yönde etkilerken, maliyet artışı ve ulaşım süresinin uzun olması talebi azaltmaktadır.

Qian ve arkadaşlarının yapmış oldukları çalışmanın sonucuna göre fiyat ve mesafe faktörleri sağlık hizmetlerine olan talep üzerinde önemli rol oynamaktadırlar. Ayakta sağlık hizmetlerinde talebin fiyat esnekliği yüksek gelirli kesime göre düşük gelirli kesimde daha yüksektir. Sağlık hizmetlerinin kalitesi kötü olduğunda ve hastalıklarının şiddeti yüksek olduğunda mesafe faktörü sağlık hizmetlerine olan taleplerini etkilememektedir. Sağlık sigortası, yaş ve hastalığın türü talep üzerinde etkilidir.

Asfaw'a göre yoksul kesimin hastalıklara yakalanma ihtimalleri daha yüksek olmasına rağmen sağlık hizmetinden yararlanma olasılıkları daha düşüktür. Çalışmanın sonucuna göre yoksulluk sağlık durumunu doğrudan etkilememekte ancak hastalık süresini artırmaktadır. Eğitim düzeyi hastalık sıklığını azaltmakta ve sağlık hizmetlerine olan talebi arttırmaktadır. Sağlık hizmetleri fiyatlarındaki bir artış yoksul kesimin sağlık hizmetlerine olan talebini azaltmaktadır.

Mariko'nun elde ettiği sonuçlara göre hastalığın şiddetli olması, sağlık kuruluşunda gerekli ilaçların mevcudiyeti sağlık hizmetleri talebini artırmaktadır. Diğer yandan hane halkı büyüklüğü ise talebi azaltıcı yönde etkilemektedir. Bitran'nın çalışmasına göre tüm gelir gruplarında özel sağlık kuruluşları daha fazla tercih edilmektedir. Düşük gelirli bireyler yüksek gelirli bireylere göre fiyata karşı daha duyarlıdırlar. Fiyatlar genel olarak sağlık hizmetlerine olan talebi azaltmaktadır.

Amaghionyeodiwe çalışmasında hem sağlık kuruluşuna olan uzaklığın hem de parasal fiyatların bireylerin sağlık hizmetlerine olan taleplerini azaltıcı yönde etkilediğini, ancak parasal fiyatların sağlık kuruluşu tercihinde çok az öneme sahip olduğunu ortaya koymuştur. Düşük gelirli bireylerin kendi kendine tedavi yöntemini tercih etmelerinin en önemli nedeninin fiyat olduğunu ifade etmektedir.

Mocan ve arkadaşları hane halkı özelliklerinin ve çalışma koşullarının sağlık hizmetlerine olan talebi etkilediğini, sağlık hizmetleri talebinde fiyatların esnek olmadığını ve düşük gelirli ailelerde fiyat esnekliğinin daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Ichoku ve Leibbrandt'a göre hastalığın şiddeti talebi önemli derece etkilemektedir. Bu faktörün bu kadar önemli olması gelirin etkisini azaltmaktadır. Hane halkı büyüklüğü ve sağlık kuruluşuna olan mesafe talebi azaltırken, eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve hastalığın şiddeti talebi artırmaktadır.

Özkoç, çalışmasında sağlık kurumu tercihini etkileyen en önemli etmenler olarak gelir seviyesi ve kuruma erişim imkânını bulmuştur. Yaylalı vd. tarafından yapılan çalışma sonucuna göre bireyin sağlık hizmeti kullanımlarını etkileyen etmenlerin gelir, yaş ve hanedeki birey sayısı olduğu ifade edilmiştir.

Saraçoğlu ve Öztürk çalışmalarında elde ettikleri sonuca göre devlet hastanesi-üniversite hastanesi yerine aile hekimi-sağlık ocağı tercih etme olasılığı sosyal güvencesi olmayan, kronik hastalığı olmayan, başvuru sonrasında tedavi olana kadar 0-30 dakika süre geçiren, tedavi ücretlerinin ilk tercihini etkilemeyen bireylerde daha fazladır. Ayrıca devlet hastanesi-üniversite hastanesi yerine özel hastane poliklinik-muayenehaneyi tercih etme olasılığı hanedeki birey sayısı 1-4 aralığında olan, başvuru sonrasında tedavi olana kadar 0-30 dakika ve 30-60 dakika aralığında süre geçiren, sağlık durumu orta düzeyde olan ve tedavi ücretlerinin ilk tercihini etkilemeyen bireylerde daha fazladır.

Öztürk Yaprak'ın çalışmasına göre hanehalkı reisinin eğitim düzeyi, hastalık şiddeti ve bazı sağlık problemleri şikâyetleri sağlık hizmeti alma kararını istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir. Sağlık kuruluşu tercih modelinde ise hastanın eğitim düzeyi hem kamu sağlık kuruluşlarının hem de özel sağlık kuruluşlarının tercih edilme olasılığını azaltmaktadır. Ayrıca sağlık kuruluşuna başvurmama tercihinin göre kamu sağlık kuruluşlarına başvurma olasılığı hastanın yaşı ile birlikte azalmaktadır (Yaprak ve Ecevit, 2019:1489-1491).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumunu oluşturan bireylerin daha kaliteli ve sağlıklı yaşama isteği sağlık hizmetlerine olan talebi artırırken, istenildiği zaman, gereken nitelikte ve nicelikte bulunabilmesi, finanse ediliş biçimi, tüm toplumlarda bireyleri ve hükümetleri değişik ölçülerde ilgilendiren bir konudur (Tıraş, 2013:148).

Sağlık işletmelerinin başarılı olabilmesi için ürettiği mal ve hizmete olan talebi etkileyen faktörleri bilmesi gerekir. Sağlık hizmetlerinde talebi etkileyen faktörlerin incelenmesiyle gelecekte sağlık hizmetlerine olan talep öngörülebilir, hastaların profili ortaya konabilir ve hizmetlerin daha etkili bir şekilde planlanmasının yapılabilmesi için onları bilimsel veri ve varsayımlara dayandırmaları gerekmektedir (Özer ve Erkilet, 2012:141).

Sağlık hizmetleri kullanımında ve sağlık kuruluşlarının seçiminde, acil durumda ve zorunlu sevk sistemi dışında sağlık hizmetleri tercihinde çoğunlukla bireylerin kendilerinin karar verdiği söylenilebilir. Bireylerin sağlık hizmetleri kullanımını etkileyen faktörlerin etkisi hastalığın şiddetine göre artmakta veya azalmaktadır. Etkili olan bu faktörler arasında genel olarak bireylerin sağlıklarını algılama durumları, durumun aciliyeti, kurumun daha iyi olması, hizmetlerin düşük maliyette ve sigorta kapsamında olması, hızlı olması, yakın olması, sağlık personelinin davranışlarının iyi olması, güvenilir olması, teknolojik donanımın yeterliliği, tanıdık personel olması, geçmiş deneyim vb. sayılabilir (Gökkaya ve Erdem, 2017:180).

Sağlık sigortasının varlığı sağlık hizmetleri talebini arttırmaktadır. Bu durumda sosyal güvencesi olan bireylerin daha sık sağlık merkezlerine başvurdukları görülmektedir. Cinsiyetin sağlık hizmetleri talebi analizine bakıldığında kadınlar erkeklerden daha fazla sağlık hizmetlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu durumun nedenleri arasında kadınların sağlıklarına erkeklerden daha fazla önem vermesi, annelik özellikleri ve kadınlara özgü hastalıkların olduğu ifade edilmektedir. Eğitim düzeyinin yükselmesi hastalıkların belirtilerinin erken teşhisi ve değerlendirilmesi sonucunda tedavinin daha erken başlamasını sağlamakta ve özellikle koruyucu sağlık hizmetlerine yönelik talebin artmasına neden olmaktadır. Doktorun eğitimi, alanında uzman olması, tedavi için ayırdığı zaman ve diğer tıbbi pesonelin ilgisi hastalar tarafından kalite göstergeleri arasında bulunmaktadır. Bu faktörler sağlık hizmetlerine yönelik talepte artışı beraberinde getirecektir. Tahlil ve tetkikler muayenenin tamamlayıcı unsurlarıdır. Bunların fiyatının artması veya katkı payı alınması gibi durumlar talebi azaltacaktır. Bu durumun terside söz konusu olabilmektedir. Tahlil ve tetkiklere yönelik yapılan kampanyalar ve fiyatların düşmesi talep yönündeki artışı gerçekleştirecektir. Sağlık kuruluşuna olan uzaklık faktörü sağlık hizmetlerine yönelik talebi azaltıcı yönde etkilemektedir.

KAYNAKLAR

1. Akyürek, A. Orhaner, E. (2017). “Özel Hastanelerde Talebi Etkileyen Faktörler”, Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 4(4). 240-241.
2. Çelik, Y. (2016). Sağlık Ekonomisi, Siyasal Kitapevi, Ankara, 360s.
3. Gökkaya, D. Erdem, R. (2017). “Sağlık Hizmetleri Kullanımına Etki Eden Faktörlerin Hastalık Şiddeti Algısıyla Değerlendirilmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(26). 180.
4. Güneş, C. Ünlü, M. Büyükkör, Y. Birecikli, Ş. (2016). “Türkiye’de Sağlık Hizmetleri Talebinin Sayma Veri Modelleriyle İncelenmesi: İçsellik Sorunu”, Sosyoekonomi, 24(30). 114.
5. Özer, E. Erkilet, M. (2012). “Talep Analizi ve Talep Öngörüsü: Bir Özel Hastanede Uygulama”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(3). 128, 131, 141.
6. Saraçoğlu, S. Öztürk, F. (2014). “Sağlık Hizmetlerine Yönelik Talebin Belirleyicileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 295, 306.
7. Sevim, F. (2019). “Sağlık Hizmetleri Talebi”, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Kurumları Yönetimi Anabilim Dalı, 16, 18-21.
8. Tıraş, H. H. (2013). “Sağlık Ekonomisi Teorik Bir İnceleme”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(2). 126,148.
9. Yaprak, Ö. Ecevit, E. (2019). “Sağlık Hizmetleri Talebi ve Fayda Maksimizasyonu Modeli”, Cukurova Medical Journal, 44(4). 1485, 1489-1491.
10. Yaylalı, M. Kaynak, S. Karaca, Z. (2012). “Sağlık Hizmetleri Talebi: Erzurum İlinde Bir Araştırma”, Ege Akademik Bakış, 12(4). 565-566.

DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞU VE MUHALEFET YILLARINDA CHP İLE SİYASİ
MÜCADELESİ (1946-1950)
THE FOUNDATION OF THE DEMOCRAT PARTY AND THE POLITICAL STRUGGLE WITH
THE CHP IN THE YEARS OF OPPOSITION (1946-1950)

Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah EZER

Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü fezer@firat.edu.tr

ÖZET

Bu makalede, çok partili hayata geçişle başlayan sürecin en önemli muhalefet partisi olan Demokrat Parti'nin kuruluşu ve partinin bu süreçte siyasi olarak yaşadığı olaylar üzerinde durulmuştur. Türkiye'yi yeniden çok partili siyasi hayata sürükleyen birbirinden önemli iç ve dış etkenler ortaya çıkmıştır. Bu etkenlerden dış kaynaklı olanlar II. Dünya Savaşı'na katılmayan Türkiye, savaş koşullarının ağır ekonomik şartlarını kaldırmakta zorlanmıştır. Savaşın sona ermesi ile birlikte oluşan iki kutuplu yeni dünya düzeni, birçok ülkeyi bir tercih yapmaya zorlamıştır. Bu koşullarda batıdan gelen taleplerin en açığı ise tam anlamıyla demokratik bir siyasal sistem olmuştur. Batılı devletlerle iyi ilişkiler kurmak isteyen Türkiye'de demokrasi anlayışı yönünde gelişmeler yaşanmıştır. Tek parti iktidarı döneminde parti içerisinde yaşanan sorunlar nedeniyle Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan milletvekilleri Demokrat Parti adında yeni bir muhalefet partisi kurmuşlardır. 1946 yılında kurulan Demokrat Parti Genel Başkanlığına Celal Bayar seçilmiştir. Demokrat Parti aslında yeni bir Serbest Cumhuriyet Fırkası örneği olarak kuruluşuna sıcak bakılan bir muhalefet partisi olarak görülmüştür. Güvenilir bir muhalefet partisi oluşturmak rejimin geleceği için de önemli sayılmıştır. Muhalefet partisi olarak kurulan Demokrat Parti, 1930 yılından itibaren uygulanmakta olan devletçi politikayı eleştirerek, iktidar olduğunda devletin ekonomiye müdahalesini azaltacağını vaat etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi, yeni kurulan muhalefet partisinin seçimlere hazırlanmasını önlemek için 1947 yılında yapılması gereken genel ve yerel seçimleri bir yıl öne alarak 21 Temmuz 1946 tarihinde yapmaya karar vermiştir. Demokrat Parti 1946 erken seçimlerine katılarak 62 milletvekilliği ile mecliste temsil hakkı kazanmıştır. Demokrat Parti seçimlerde büyük kentlerde başarılı olurken, iktidarın nüfusu daha az olan kırsalda daha kolay kontrolü sebebiyle istenilen başarıyı elde edememiştir. Genel seçimler ilk defa tek dereceli sistemle yapılmış, fakat seçimlerin açık oy gizli tasnif usulü yapılması Demokrat Parti yetkilileri tarafından eleştiri konusu yapılmıştır. Demokrat Partili milletvekilleri seçim sisteminin demokratik kurallara uymadığını ve sayımlarda hile yapıldığını iddia etmişlerdir. Başta seçim sistemi olmak üzere, 1950 seçimlerine kadar iki parti arasında sert eleştiri ve tartışmalar devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Çok Partili Hayat, 1946 Seçimleri.

ABSTRACT

This article focuses on the establishment of the Democratic Party, the most important opposition party in the process that began with the transition to multi-party life, and the political events experienced by the party in this process. Major internal and external factors that have brought Turkey multiparty political life. Turkey has found it difficult to remove the severe economic conditions of war by not joining the World War II. With the end of the war, the bipolar new world order has forced many countries to make a choice. In these conditions, the most obvious of the demands from the west was a fully democratic political system. There has been progress in the direction of democracy in Turkey, who wants to establish good relations with Western governments. The deputies who left the Republican People's Party due to problems within the party during the single-party rule established a new opposition party called the Democratic Party. Celal Bayar was elected as the leader of the Democratic Party which was founded in 1946. In fact, the Democratic Party was seen as an opposition party whose establishment was regarded as a new example of the Free Republican Party. Establishing a reliable opposition party was also considered important for the regime's future. The Democratic Party, founded as an opposition party, criticized the statist policy that has been implemented since 1930 and promised to reduce the state's intervention in the economy when their government was in power. The Republican People's Party decided to hold the general and local elections, which should be held in 1947, on 21 July 1946 to prevent the newly formed opposition party from preparing for the elections. The Democratic Party participated in the early elections of 1946 and won 62 seats in parliament. While the Democratic Party succeeded in

the big cities in the elections, it did not achieve the desired success due to the easier control of the power in the less rural population. For the first time, the general elections were held in a single-order system, but it was criticized by the Democratic Party officials for the open ballot and secret classification procedure. Deputies from the Democratic Party claimed that the electoral system did not comply with democratic rules and that the counts were cheated. Tough criticism and debate continued between the two parties until 1950 elections, especially on the election system.

Keywords: Democratic Party, Republican People's Party, Multi-Party Life, 1946 Elections.

1. GİRİŞ

Türkiye'nin demokrasiye geçiş çabaları yaklaşık iki yüz yıllık bir tarihi geçmişe dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde çok partili hayata geçiş denemeleri II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve Kanun-u Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulması üzerine çeşitli fikirleri savunan bir takım siyasi partiler kurulmuştur (Akıncı, 2014: 41). Başlangıçta az da olsa dile getirilen siyasi arayışlar II. Meşrutiyet sonrası gazete başlıklarında ve haftalık dergilerde yer almaya başlamıştır. 1909 yılında yaklaşık olarak 350 gazete ve derginin yayınlanmış olması, Osmanlı vatandaşları arasında değişik görüşlere yer verildiğinin ve çok kültürlü bir yapının rahatça ifade edilebildiğinin göstergesi olmuştur. Bu dönemde İttihat ve Terakki Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Selamet-i Osmaniye Fırkası, Ahrar Fırkası vb. siyasi partiler kurulmuştur (İlyas, 2013: 224-225). Seçimlere de katılan bu partiler faaliyetlerini sürdürmüşler, ancak, I. Dünya Savaşı'nın başlaması, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıları sonucu partiler görevlerine devam edememişlerdir (Akıncı, 2014: 41).

Milli Mücadele döneminde kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yerine, 9 Eylül 1923'te kurulan Halk Fırkası'nın, Cumhuriyet'in ilanı ve inkılapların hayata geçirilmesinde büyük etkisi olmuştur (Erdoğan, 2017: 270). Daha sonra Halk Fırkası, Cumhuriyetin ilân edilmesi ile birlikte, 10 Kasım 1924 tarihinde alınan bir karar ile adını "Cumhuriyet Halk Fırkası" olarak ilân etmiştir (Taşkıran, 1994: 255-257). Cumhuriyet Halk Fırkasında parti içi ilk problemler Lozan Barış görüşmeleri esnasında yaşanmış, yeni bir milletvekili seçimi yapılarak meclis yapısı değiştirilmiştir. Seçimler sonucu yenilenen Meclis'te Mustafa Kemal'i destekleyenlerin çoğunlukta olması sebebiyle Lozan Antlaşması'nın kabulü ve Cumhuriyet'in ilanı gerçekleştirilmiştir (Özalper, 2014: 120).

Parti içi anlaşmazlıklar sebebiyle Halk Fırkasından ayrılan bazı milletvekilleri, Kazım Karabekir Paşa başkanlığında, 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmuşlardır (Şahin ve Tunç 2015: 35). Kazım Karabekir Paşa, muhalefet görevini üstlenerek mecliste özellikle 1925 yılı bütçe görüşmeleri sırasında çok önemli ve yapıcı önerilerde bulunmuştur. Bu gelişmeler Türkiye'de bir muhalefet partisinin gerekliliğinin önemini açıkça ortaya koymuştur (Ekincikli, 2012: 152-153). Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin ilk muhalefet partisinin kuruluşu demokrasi açısından olumlu gözükürken henüz çok partili döneme geçiş için şartların oluşmadığı ortaya çıkmıştır. Doğu'da başlayan Şeyh Said İsyanı sonrası olayların kontrolden çıkmaya başlaması üzerine Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılarak İstiklal Mahkemeleri devreye sokulmuştur (Atatürk, 2000: 605). Bu dönemde Türkiye'nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruluşundan kısa süre sonra Takrir-i Sükûn yasasına muhalefet etmekten dolayı bakanlar kurulu kararı ile kapatılmıştır (Kırzioğlu, 1991: 38-39).

ABD'de başlayan 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'de etkilerinin hissedilmesi üzerine ekonomideki durgunluğu düzeltebilmek ve yeni siyasi oluşumlara kapı aralayabilmek amacıyla bir takım arayışlar başlamıştır. 1930 yılına kadar parti kurma girişimi olmamış, fakat Dünya Ekonomik Krizi sonrası siyasi arayış çerçevesinde Atatürk'ün de isteği ile Fethi Okyar tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur (Şahin ve Tunç, 2015: 35). Cumhuriyet Halk Fırkasına karşı ekonomik zorluklarında etkisiyle tepkilerin giderek artması, halk nezdinde yeni kurulan muhalefet partisine ilgiyi giderek artırmıştır. Yalova'da görüşen, daha sonra İstanbul'daki Büyükdere Necmettin Molla Köşkü'nde devam eden Mustafa Kemal Atatürk-Ali Fethi Okyar görüşmeleri neticesinde yeni bir parti kurulması kararı alınmıştır. Fethi Okyar Atatürk'ten iktidar ve muhalefete karşı tarafsız olunmasını arzu ettiğini belirtmiş ve bu isteği kabul edilmiştir (Çınar, 2015: 210-211). Serbest Cumhuriyet Fırkası açıklaması

olduğu programında kısaca; Atatürk ilkeleri ve Cumhuriyet değerlerine bağlı kalacağını, dış politika da ise komşu devletlerle dostane ilişkiler kurulmasına önem vereceğini ve gerektiğinde Cemiyet-i Akvam Teşkilatı ile işbirliği yapacağını belirtmiştir (Ertem, 2010: 77-79).

Serbest Cumhuriyet Fırkası, siyasi yaşamı uzun olmayan fakat Türk siyasi hayatına damgasını vuran önemli partilerden biri olmuştur. Görev yapmış olduğu kısa süre içerisinde muhalefet partisi olmanın gereklerini yerine getirmiş ve tek parti anlayışına geçici de olsa son vermiştir. Ancak sistem tek partili görünümünden kurtulmasına rağmen, tek parti zihniyeti ve işleyişi ile ilgili pek fazla değişim ortaya çıkmamıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ve Atatürk'ün destek vererek bazı Cumhuriyet Halk Partili milletvekillerinin bu partiye üye yapılmasına rağmen muhalefet partisinin kapanış şekli bu fikri teyit eder niteliktedir (Erdem, 2013: 3). Dünya Ekonomik Krizi'nin etkileri devam ederken hükümet adımlarını hızlandırmaya çalışarak kalkınma planları hazırlamaya yönelmiştir (Tezel, 1994: 240-241). Bu dönemde bütçe açıklarının azaltılması amacıyla ithalatta sınırlama yapılmıştır. Fethi Okyar tarafından 12 Ağustos 1930'da kurulan ve yerel seçimlere girme başarısı gösteren Serbest Cumhuriyet Fırkasına halkın teveccühü büyük olmuş ve çok sayıda belediye başkanlığı kazanmıştır (Turan, 1995: 293; Yeşil, 1988: 19-20; Hale, 1996: 78-79). Ancak ilerleyen dönemlerde partide disiplinin bozulması ve kontrol edilmesinin zorlaştığını düşünen partinin genel Başkanı Ali Fethi Okyar 17 Aralık 1930 tarihinde partisini kapatmıştır (Ezer, 2010: 436).

Çok partili yaşama geçiş denemelerinden ikinci kez istediği sonucu elde edemeyen Türkiye, yoluna tek parti iktidarı ile devam etmek zorunda kalmıştır. Türkiye'de siyasi konjonktürün uygun olmaması nedeniyle demokrasinin önemli bir parçası kabul edilen çok partili hayata Atatürk'ün de büyük çaba harcamasına rağmen 1946 yılına kadar geçilememiştir (Yalçın - Akbıyık ve Özkaya, 2007: 65). Cumhuriyet Halk Partisi tek parti olarak ülkeyi yönetmeye devam etmiştir. Tek partili dönemde, illerde görev yapan teşkilat başkanlarının hem belediye hem de mülki idare yönetimini üstlenmeleri adeta bir parti devleti görüntüsü ortaya çıkarmıştır (Erdoğan, 2017: 274).

2. DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULMASI

II. Dünya Savaşı Müttefik Devletlerin kazanması Avrupa ve dünyada yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur (Yücel, 2002: 1543). II. Dünya Savaşı sonunda diktatörlük rejimleri geri plana düşerken, seçime dayalı demokrasi yönetimleri ön plana çıkmıştır. Bu gelişmeler batılı müttefik devletlerin yanında yer almak isteyen ülkelerin yönetim şekillerini yeniden gözden geçirmelerine sebep olmuştur. Türk hükümeti de demokrasinin vazgeçilmezi olan çok partili sisteme geçiş konusunda daha ılımlı düşünmeye başlamıştır (Özmen, 2018: 19). Bu konuda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihinde siyasi partilerle ilgili ümit verici konuşması sonrası, Nuri Demirağ tarafından 18 Temmuz 1945 tarihinde Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur (Karlı, 2008: 54).

II. Dünya Savaşı döneminde yaşanan ekonomik zorluklar ve çıkarılan, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri ve Yol Vergisi uygulamaları halkın iktidara olan desteğinin azalmasına sebep olmuştur (Akıncı ve Usta, 2016: 277-278). Ayrıca 1945 yılında hazırlanan Toprak Reformu görüşmeleri sırasında iktidar milletvekilleri arasında yaşanan tartışmalar çok partili hayata geçişin kapılarını aralamıştır (Yıldırım, 2017: 124). Toprak Reformu görüşmelerinde Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleri Adnan Menderes ve Celal Bayar tasarımı sert bir şekilde eleştirmiş, bu milletvekilleriyle birlikte Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Emin Sazak'ta tasarının aleyhinde oy kullanarak Bayar ve Menderes'i desteklemişlerdir. Aynı milletvekilleri TBMM'de görüşülmekte olan bütçe görüşmeleri sırasında da olumsuz görüşlerini sürdürmüşlerdir (Sungur, 2016: 3). 1945 yılında Toprak Reformu Yasasını çıkararak hükümet, parti disiplinine uymadıkları gerekçesiyle Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'yü partiden ihraç etmiştir (Kanca, 2012: 48). Bu gelişmeler üzerine harekete geçen muhalifler Celal Bayar liderliğinde 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti adında yeni bir parti kurmuşlardır. Demokrat Parti'nin Genel Başkanlığı Celal Bayar'a, parti sözcülüğü ise, Adnan Menderes'e verilmiştir (Yaşar, 2014: 506).

Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan milletvekilleri tarafından 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti kısa süre içerisinde halkın ilgi odağı olmuştur. Bunun da en önemli sebeplerinden biri Türkiye'nin uzun yıllar tek parti iktidarı tarafından yönetilmesinden kaynaklanmıştır. Tek parti yönetiminden

sıkılanlar, Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı olanlar ekonomik sorunların da etkisiyle yeni kurulan Demokrat Parti 'ye büyük destek vermişlerdir (Aydın, 2014: 270).

3. 1946 SEÇİMLERİ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN MUHALEFET DÖNEMİ

Türkiye'de 1930 yılından II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar tek partili yönetim anlayışı devam etmiş ve Atatürk'ün bütün çabalarına rağmen istenilen çok partili döneme geçiş yapılamamıştır (Tarım, 2013: 1). 1945 sonrası, Cumhuriyet Halk Partisi grubunda giderek yaygınlaşan fikir ayrılıkları sebebiyle bir grup milletvekilinin, iktidar karşıtı Tan ve Vatan gazeteleri ile yakın diyalogları Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminin tepkisine neden olmuştur. Fuat Köprülü ve Adnan Menderes kendilerine yönelik eleştirilere Vatan Gazetesi aracılığıyla cevap vermişlerdir. Hatta tek parti uygulamasını hedef alan bir yazı "Açık Konuşalım" başlığı altında Cumhuriyet Halk Partisi Kars Milletvekili Fuat Köprülü tarafından kaleme alınmıştır (Vatan Gazetesi, 1945:). Bu gelişmeler üzerine Cumhuriyet Halk Partisi 21 Eylül 1945 tarihinde Başbakan Şükrü Saraçoğlu başkanlığında toplanarak, Aydın Milletvekili Adnan Menderes ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü'ü partiden ihraç etmişlerdir. İhraç olayı gerçekleştiğinde Fuat Köprülü 55, Adnan Menderes ise, 46 yaşındaydı. Her iki milletvekili de ihraç kararı sonrası vermiş oldukları demeçte, Cumhuriyet Halk Partisi'nden yeni ihraç edildiklerini ve yeni bir parti kurma konusunda henüz bir karar vermediklerini söylemişlerdir (Uzman, 2017: 224). Cumhuriyet Halk Partisi tarafından alınan ihraç kararı büyük yankı uyandırmıştır. Çünkü Tek Parti iktidarı döneminde daha önce böyle bir olay gerçekleşmemiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1945; Vatan Gazetesi, 1945; Ulus Gazetesi, 1945). Bu gelişmeler kamuoyunda tartışma özgürlüğünün kısıtlanması şeklinde algılandığından milletvekili ihraçları pekte hoş karşılanmamıştır (Akandere, 1998: 398).

Demokrat Parti aslında yeni bir Serbest Cumhuriyet Fırkası örneği olarak kuruluşuna sıcak bakılan bir muhalefet partisi olarak görülmüştür. Güvenilir bir muhalefet partisi oluşturmak rejimin geleceği için de önemli sayılmıştır. Demokrat Parti kurulduğu andan itibaren hızlı bir örgütlenme içerisine girmiştir. Celal Bayar'ın açıklamalarına göre; Demokrat Parti kuruluşundan sonra bir ay içerisinde üye sayısı 1.000.000 kişiye ulaşmıştır. Belediye başkanlığı seçimleri zamanından önce Mayıs 1946 yılında yapılmak istenince Demokrat Parti bu durumu protesto ederek seçimlere katılmamıştır. Ancak 1947 yılında yapılması gereken genel seçimlerde 21 Temmuz 1946 tarihine alınarak öne çekilince Demokrat Parti genel seçimlere katılma kararı almıştır (Öngider, 2006: 70).

Muhalefet partisi olarak kurulan Demokrat Parti, 1930 yılından itibaren uygulanmakta olan devletçi politikayı eleştirerek, iktidar olduğunda devletin ekonomiye müdahalesini azaltacağını vaat etmiştir (Çalık, 2012: 188). Demokrat Parti kurucuları 1946 erken seçimlerine katılarak 62 milletvekilliği ile mecliste temsil hakkı kazanmışlardır (Baytal, 2007: 550). Demokrat Parti seçimlerde büyük kentlerde başarılı olurken, iktidarın nüfusu daha az olan kırsalda daha kolay kontrolü sebebiyle istenilen başarıyı elde edememiştir (Yeşil, 1988: 54). Seçimin kaybedilmesi ile ilgili olarak Demokrat Parti yetkilileri seçim sisteminin, kanun gereği açık oy-gizli tasnif şeklinde yapılması nedeniyle demokratik kurallara uymadığını iddia etmişlerdir (Yılman, 2006: 121-122).

Demokrat Parti 1946 seçimlerinde istediği başarıyı elde edemese de, seçim sistemi dolayısıyla uzun yıllar kullanabileceği bir malzeme elde etmiştir. 1946 seçimleri sonunda Cumhuriyet Halk Partisi 395, Demokrat Parti 62, bağımsız olarak katılanlar ise, 6 milletvekilliği elde etmişlerdir. Demokrat Parti haklarının gasp edildiği ve seçimlerin yeniden yapılması gerektiği yönünde şiddetli itirazlarda bulunmuşlardır (Arslan - Çağrı ve Albayrak, 2017: 831-832). Demokrat Parti teşkilatı seçim tarihinin erken tarihe alınması ile ilgili 16 Haziran 1946 tarihinde yapmış olduğu toplantıda, seçimlerin öne alınmasıyla her iki muhalefet partisinin hazırlık yapmasına fırsat verilmediği ve gerçek anlamda muhalefet istenmediğinin kanıtı olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Yapılan değerlendirmenin devamında gerçekte demokrasi kurallarına uymayan yasaların henüz yürürlükte olduğu, sadece şekilsel değişimlerin yapıldığı vatandaşların oy kullanma serbestisinin temin edilmeden seçimlere gidildiği belirtilmiştir. Açıklanan bu karşı görüş ve suçlamalara Cumhuriyet Halk Partisi kurmayları, Demokrat Parti'nin kendini acındırmak suretiyle halktan daha fazla oy elde etme taktiği olarak yorumlamışlardır. Çok partili hayata geçiş dönemindeki antidemokratik uygulamalar Demokrat Parti tarafından sonraki yıllarda yaşanan rejim tartışmalarında önemli bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 25 Temmuz 1946 tarihinde bir bildiri yayımlayarak, seçim atmosferi nedeniyle tansiyonun

yükseldiğini, artık seçimlerin geride kaldığını, vatanın huzur ve selameti açısından normal yaşama dönülmesi yönünde telkinde bulunmuştur (Karataş, 2007: 506).

1946 yılı erken genel seçimlerinde "*liste usulü basit çoğunluk sistemi*" geçerli olmuştur. Bu sistemde her vilayet bir seçim bölgesi olarak tespit edilmiştir. 40.000 seçmene bir milletvekili düşecek şekilde uygulanan bu sistemde, vilayet nüfusunun 40.000 altında olması durumunda o vilayete bir milletvekilliği verilmiştir. 1946 seçimlerinde seçmenler partiler yerine adaylara oy vermişlerdir. Seçim bölgelerinde en çok oyu alan milletvekili adayları partilerinin adı dikkate alınmayarak meclise gitmeye hak kazanmışlardır. Örneğin beş milletvekili kontenjanı olan bir vilayette, beş Cumhuriyet Halk Partisi ve beş Demokrat Parti adayları ile iki bağımsız aday seçime girmiş olsun, bu durumda parti ismi gözetilmeksizin en çok oyu alan ilk beş aday milletvekili olmaya hak kazanmıştır. Bu sebeple, bir vilayette tek başına bir partinin adayları seçimi kazanabilecekleri gibi değişik partilerden adaylarında seçimi kazanması ihtimal dahilinde olmuştur (Karadeniz, 2018: 642). Aslında Türkiye'de tek partili sistem 1946'da gerçekleştirilen seçimlerde muhalefette seçime girmesiyle fiilen sona ermiştir. 1946 seçimleri öncesi kabul edilen 4918 sayılı Milletvekili Seçim Yasası ile iki dereceli seçim sisteminin yerine tek dereceli çoğunluk sistemine geçilmiştir. Fakat "*açık oy, gizli tasnif*" usulü geçerli sayılmış ve seçim denetimi adli merciler yerine idari mercilere bırakılmıştır. Bu yasal düzenleme günümüze kadar tartışılan ve eleştirilen konular arasında yer almıştır. 1946 milletvekili genel seçimlerine Cumhuriyet Halk Partisi dışında, 18 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ başkanlığında kurulan Milli Kalkınma Partisi ve 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar başkanlığında kurulan Demokrat Parti katılmıştır (TÜİK, 2012: 12).

1946 seçimlerinden galibiyetle çıkan Cumhuriyet Halk Partisi'nde İnönü Cumhurbaşkanı olarak görevine devam etmiş, Recep Peker Başbakanlık görevine getirilmiştir. Seçim sonrası Demokrat Parti yetkili kurulları ısrarla seçim sonuçlarına itirazda bulunmuşlardır. Cumhuriyet Halk Partisi seçimlerin adil olduğunu dile getirmişler, Demokrat Parti ise; seçimlerin adil yapılmadığını itirazlarından sonuç alınmaması durumunda sine-i millete dönebileceklerini belirtmişlerdir. Aslında seçim sonuçlarına yapılan itirazlardan somut bir sonuç alınması, açık oy, gizli tasnif ve sayım sona erdiğinde oy pusulularının daha önce kabul edilen 4918 sayılı kanun uyarınca yakılarak imha edilmesi sebebiyle olumlu bir sonuç alınması mümkün olmamıştır. Demokrat Parti yönetiminin yapmış olduğu itirazlar komisyondaki üyelerin oylarıyla reddedilmiştir. Bu dönemde muhalefette bulunan Demokrat Parti'nin sözcüsü Adnan Menderes, 1946 yılında Cumhuriyet Halk Partisi tarafından getirilen basın kanunu teklifine basın üzerinde keyfi bir yönetim ve baskı oluşturacağı gerekçesiyle şiddetle karşı çıkmıştır. Ancak siyasi tansiyonun oldukça yükselmesine rağmen tasarı meclisten geçirilerek yasalaşmıştır. Menderes bu konuyu 1947 bütçe görüşmelerinde tekrar dile getirerek eleştirilerde bulunmuştur. Bütçe görüşmeleri sırasında uzun eleştirilere muhatap olan Cumhuriyet Halk Partisi adına dönemin Başbakanı Recep Peker cevap vermek için kürsüye gelerek iddialara cevap vermiştir. Peker konuşmasında özetle; Menderes'ten psikopat diyerek söz etmiş bu sözlere tepki gösteren Demokrat Partili milletvekilleri oturumu terk etmişlerdir. Yaşanan gelişmeler üzerine devreye giren Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Haziran 1947'de Bayar ile Çankaya Köşkü'nde bir görüşme gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmede Bayar, Peker Hükümeti'nin keyfi uygulamalarından duymuş oldukları endişeyi bir kez daha dile getirmiştir (Bakan ve Özdemir, 2013: 379-380).

1946 seçimleri sonunda iktidarda kalmaya devam eden Cumhuriyet Halk Partisi Başbakanı Recep Peker ve Hasan Saka dönemlerinde muhalefete karşı mevcut katı yönetim anlayışı devam etmiştir. 1946-1950 döneminde kabinenin son Başbakanı Şemsettin Günaltay döneminde Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleri içerisinde otuzlar diye anılan bir grubunda katkılarıyla ılımlı bir kabine göreve gelmiştir. Hükümet muhalefette desteğini alarak daha demokratik kurallar içeren yeni bir seçim kanunu hazırlamıştır. Kanuna göre; seçmen listelerinin hazırlanması, oyların taksimi ve sayılması esasları yeniden belirlenmiştir (Çavdar, 1971: 14). Muhalefet partilerinin kararlı tutumu neticesinde Cumhuriyet Halk Partisi geri adım atarak bazı yasal değişiklikleri yapmak zorunda kalmıştır. Anti-demokratik ifadeler içeren seçim kanunu değiştirilerek, "*gizli oy, açık tasnif*" sistemi 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiş, seçim kurullarına partilerin temsilci göndermeleri sağlanmış, hakimlerin kurul başkanı olmaları kabul edilerek, seçimin yasalara uygunluğunu denetlemekle yetkili bir Yüksek Seçim Kurulu oluşturulması kanunda yer almıştır. Yeni kabul edilen seçim sistemine göre yapılan 14

Mayıs 1950 milletvekili genel seçimlerini oyların % 53'nü kazanan Demokrat Parti TBMM'ne 408 milletvekili göndererek, iktidar olmuş, aynı seçimlerde % 39 oy oranına sahip olan Cumhuriyet Halk Partisi ise, TBMM'ne 69 milletvekili gönderebilmiştir. Demokrat Parti'nin bu zaferi üzerine Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Refik Koraltan TBMM Başkanı seçilmiştir. Parti içerisinde büyük bir potansiyeli olan Adnan Menderes ise, yeni kurulan Demokrat Parti Hükümeti'nin Başbakanı olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi kurmayları bekledikleri seçim sonuçlarını alamamışlar, partilerinin kısa süreliğine muhalefete geçtiğini öne sürmüşlerdir. Yapılan bu seçimle 1945 yılından itibaren başlayan çok partili hayata geçişteki sıkıntılı süreç tamamlanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi kesintisiz muhalefetsiz 27 yıl boyunca devam ettirmiş olduğu iktidarını kaybetmiştir (Yıldırım, 2017: 129-130).

1950-1954 ve 1957 seçimleri 1950'de çıkarılan seçim kanuna göre yapılmış, seçmen yaşı önceden olduğu gibi 22 olarak kabul edilmiştir. Milletvekili sayıları ise, 40.000 kişiye bir milletvekili düşecek şekilde planlanmış, nüfus artışlarına göre milletvekili sayıları da değişmiştir. 1946-1957 döneminde tek dereceli liste usulü çoğunluk seçim sistemi geçerli olmuştur. Uygulanan seçim usulüne göre, verilen oyların çoğunluğunu elde eden siyasi parti o seçim bölgesindeki tüm milletvekilliklerini almıştır (TÜİK, 2012: 12).

Adnan Menderes Demokrat Parti'nin Türk siyasetine kazandırılmasında büyük katkı sağlamıştır. Partinin kuruluşunda, teşkilatlanmasında ve üstlenmiş olduğu parti sözcülüğü görevini yürütürken tecrübesiyle kısa sürede farkını ortaya koymuştur. Menderes Demokrat Parti'nin muhalefette olduğu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerini sert sözlerle eleştirirken, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye karşı daha nezaketli bir dil kullanarak yasal çerçeve içerisinde kalmaya özen göstermiştir. Demokrat Parti'nin Genel Başkanı olan Celal Bayar Partinin kurulduğunu ve çalışmalarına başladığını kamuoyu ile paylaşmıştır. Toplantı sırasında bir basın mensubunun yeni kurulan partinin "sağcı mı, yoksa solcu mu" olduğu yönündeki sorusunu, demokrat bir parti olduğu şeklinde cevaplandırmıştır. Menderes'te bu soruya cevap vererek "*Sizler Cumhuriyet Halk Partisi'nin yerini tespit edin, bizde ona göre yerimizi belirleyelim*" şeklinde cevap vermiştir (Şahin, 2017: 194).

Büyük destek sağlanarak kurulan Demokrat Parti bir süre sonra mücadelesini gevşettiği iddialarıyla gündeme gelmiş, başta Mareşal Fevzi Çakmak olmak üzere, Demokrat Parti'nin mücadele azminde gerileme olduğunu, ideallerini kaybettiğini ve bu gidişle Cumhuriyet Halk Partisi'nin alternatifi olamayacağını gösterdiğini iddia etmişlerdir. Fevzi Çakmak Paşa bu konuda kamuoyuna yaptığı açıklamada; ülkesini seven biri olarak kendisinin de Demokrat Partiye destek vermekten çekinmediğini, fakat ilerleyen zaman gösterdi ki, karşı tarafın sözde dostluk sözleri, bu partiyi mücadeleden alıkoymuş ve hedeflerinden taviz vermesine sebep olmuştur. Bu durumda muhalefet partisinin, iktidarın vesayeti altına girdiğini belirtmiştir. 1948 yılında Demokrat Parti'den ayrılan Fevzi Çakmak, Osman Bölükbaşı ve Enis Aygen gibi önemli kişiler Millet Partisi'ni kurmuşlardır. Partinin ilk genel başkanı Cumhuriyet Halk Partisi kökenli bilim adamı Yusuf Hikmet Bayur olmuştur. Bu partinin kuruluşu hem iktidar hem de muhalefet tarafından olumlu karşılanmamıştır. Demokrat Parti kurucusu Celal Bayar tarafından parti teşkilatlarına yönelik yayımlanan genelgede; "*partimiz içerisinde ikilik yaratmak isteyen kişilerin parti kurmak için zemin hazırladıkları gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu grup üyeleri asıl amaçlarına ulaşarak partilerini kurmuşlardır. Bizler partimiz içerisinde partimizi bölmek ve yutmak gayesine yönelik olarak atılan nifak tohumlarının maksadının bu olduğu gerçeğini daha öncede de parti teşkilatlarımıza iletmiştik. Bugün bu görüşlerimiz bir defa daha teyit edilmiştir*" şeklinde açıklamada bulunmuştur. Yeni bir muhalefet partisinin kurulması bazı Cumhuriyet Halk Partisi kurmayları tarafından, muhalefetin bölünmesi şeklinde yorumlanarak olumlu karşılanmıştır (Limoncuoğlu, 2018: 146-147).

4. SONUÇ

Atatürk, Türkiye'nin geleceği için demokratik bir yönetim sisteminin gerekli olduğunu ve siyasi partilerin de demokrasinin en önemli öğeleri olduğuna inanmıştır. Bu amaçla Cumhuriyet Halk Fırkasına alternatif olarak yeni bir muhalefet partisinin kurulmasını teşvik etmiştir. 1924 yılında Kazım Karabekir Paşa tarafından kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kısa süre zarfında iktidar partisine alternatif oluşturmuş, fakat Şeyh Sait İsyanı ve İzmir'de ortaya çıkarılan suikast sebebiyle iktidar tarafından bu partinin faaliyetlerine son verilmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Krizi sonrası ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar yeni arayışları beraberinde getirmiş ve 1930 yılında Atatürk'ün de teşvikiyle Fethi

Okyar tarafından Türkiye'nin ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası kısa süre içerisinde güçlenmiş, 1930 yılında ilk kez katılmış olduğu mahalli seçimlerde başarılı olmuştur. Kısa sürede muhaliflerin bu partide toplanmaları ve kontrolün zorlaşması üzerine Serbest Cumhuriyet Fırkası, kurucusu Fethi Okyar tarafından kapatılmıştır. Türkiye'de II. Dünya Savaşı sonuna kadar devam eden tek parti dönemi Müttefik Devletlerin kazanmış oldukları zafer sonrasında değişmeye başlamıştır. Barış Antlaşmasının imzalanmasıyla birlikte Avrupa'nın büyük bölümünde Müttefik kuvvetlerinde yardımıyla daha demokratik rejimlerin getirilmesi hedeflenmiştir. Bu sebeple II. Dünya Savaşı sonunda Müttefik Devletler safında yer alan Türkiye'de yeni demokrasi anlayışı yönünde birtakım adımlar atılmaya başlanılmıştır.

Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmemiş olmasına rağmen savaş şartları nedeniyle başta varlık vergisi olmak üzere ortaya çıkan zorunlu uygulamalar vatandaşların birçoğunu tek parti yönetiminden uzaklaştırmıştır. Savaş sonrası kurulan Demokrat Parti vatandaşların devletten beklentilerini iyi tahlil ederek yola çıkmış ve kuruluşundan itibaren ilgiyle takip edilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan milletvekilleri tarafından 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti kısa süre içerisinde halkın ilgi odağı olmuştur. Bunun da en önemli sebeplerinden biri Türkiye'nin uzun yıllar tek parti iktidarı tarafından yönetilmesinden kaynaklanmıştır. Tek parti yönetiminden sıkılanlar, Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı olanlar ekonomik sorunların da etkisiyle yeni kurulan Demokrat Parti 'ye büyük destek vermişlerdir.

Demokrat Parti teşkilatlarını oluştururken Cumhuriyet Halk Partisi erken seçim kararı alarak 1947 yılında yapılması gereken milletvekilliği genel seçimlerini 1946 yılında yapmak suretiyle Demokrat Parti'nin hazırlanmasını engellemek istemiştir. 1946 genel seçimlerine katılan Demokrat Parti 62 milletvekilliği kazanarak muhalefet görevi üstlenmiştir.

Demokrat Parti yönetimi seçimlerde hile yapılarak haklarının gasp edildiği ve seçimlerin yeniden yapılması gerektiği yönünde şiddetli itirazlarda bulunmuştur. Demokrat Parti teşkilatı seçimin erken tarihe alınması ile ilgili 16 Haziran 1946 tarihinde yapmış olduğu toplantıda, seçimlerin öne alınmasıyla her iki muhalefet partisinin hazırlık yapmasına fırsat verilmediği ve gerçek anlamda muhalefet istenmediğinin kanıtı olduğu şeklinde yorumlamıştır. Yapılan değerlendirmenin devamında gerçekte demokrasi kurallarına uymayan yasaların henüz yürürlükte olduğu, sadece şekilsel değişimlerin yapıldığı vatandaşların oy kullanma serbestisinin temin edilmeden seçimlere gidildiği belirtilmiştir. Açıklanan bu karşı görüş ve suçlamalara Cumhuriyet Halk Partisi kurmayları, Demokrat Parti'nin kendini acındırmak suretiyle halktan daha fazla oy elde etme taktiği olarak yorumlamışlardır. Çok partili hayata geçiş dönemindeki antidemokratik uygulamalar Demokrat Parti tarafından sonraki yıllarda yaşanan rejim tartışmalarında önemli bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 25 Temmuz 1946 tarihinde bir bildiri yayımlayarak, seçim atmosferi nedeniyle tansiyonun yükseldiğini, artık seçimlerin geride kaldığını, vatanın huzur ve selameti açısından normal yaşama dönülmesi yönünde telkinde bulunmuştur.

Seçim sisteminin demokratik olmaması yüzünden seçimi kaybettiğini iddia eden Demokrat Parti, sistemde yapılan değişiklik sonrası, 1950 genel seçimlerinde 408 milletvekilliği kazanarak büyük bir zafer elde etmiş ve Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır.

KAYNAKLAR

1. Akandere, Osman (1998), *Milli Şef Dönemi*, İz yayıncılık, İstanbul.
2. Akıncı, Abdulvahap - Usta, Sefa (2016), "Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 21, S.1, s. 275-288.
3. Akıncı, Abdulvahap (2014), "Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Nisan, 9(1), 55- 72.
4. Arslan, Durmuş Ali - Çağrı, Ahmet - Albayrak, Mustafa (2017), "Sosyolojik Açından Türk Siyasal Hayatında Demokrat Parti ve Adnan Menderes", *Journal of Human Sciences*, 14(1), s. 819-856.
5. Atatürk, Mustafa Kemal (2000), *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi, (Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Ankara.
6. Aydın, Ayşe (2014), "Demokrat Parti’nin Kuruluşunun İlk Yıllarında Parti İçinde Meydana Gelen Hizipleşme ve Müstakil Demokratlar Grubu" *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Eylül, Yıl 7, Sayı XIX, s. 269-288.
7. Bakan, Selahaddin - Özdemir, Hakan (2013), "Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı" *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 1, s. 373-397.
8. Baytal, Yaşar (2007), "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 40, Kasım, s. 545-567.
9. Cumhuriyet Gazetesi, 23. 09,1945.
10. Çalık, Ümit (2012), "Demokrat Parti Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım", *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl 17, S. 65, Kış, s. 187-197.
11. Çavdar, Tefik (1971), *Millî Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye*, İstanbul.
12. Çınar, Ömer (2015), "Siyasal Yaşamımızda Serbest Cumhuriyet Fırkası Tek Partiden Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Denemesi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10, s. 207-229.
13. Ekincikli, Mustafa (2012), " Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın Kuruluşu", *Akademik Bakış*, C. 6, S. 11, Kış, s.151-153.
14. Erdem, Çiğdem (2013), "Tek Parti Döneminde Muhalefet Algısı: Serbest Cumhuriyet Fırkası Hareketi Üzerinden Bir İnceleme", *Dergi Park-Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.15, S. 1, s. 1-22.
15. Erdoğan, Caner (2017), "Tek Parti İktidarı Dönemi’nde (1923-1950) Cumhuriyet Halk Partisi’nin İdeolojik Değişim ve Dönüşüm Sürecinin Çözümlemesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 51, s. 270-279.
16. Ertem, Barış (2013), "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri ve Türkiye’nin Amerika Birleşik Devletleri ile Yakınlaşmasına Etkileri", *Turkish Studies*, Volume 8/7, Summer, s. 157-183.
17. Ezer, Feyzullah (2010), "1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin Türkiye’ye Etkileri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. I, Elazığ, s. 427-442.
18. Hale, William (1996), *1789’dan Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, İstanbul, 1996, s. 78-79.
19. İlyas, Ahmet (2013), "İktidar Muhalefet İlişkisine Bir Örnek: Atatürk’ü Koruma Kanunu", *Turkish Studies*, Volume 8/7 Summer Ankara, s. 223-235.
20. Kanca, Osman Cenk (2012), "1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 19, s. 47-63.
21. Karadeniz, Yeşim (2018), "Çok Partili Siyasal Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 8, C. 8, S. 16, Güz/Autumn, s. 637-648.
22. Karatas, Murat (2007), "Cumhuriyet Halk Partisi’nin Siyasal İktidar Anlayışı (1946-1950)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 29, s. 505-524.
23. Karlı, Mücahit (2008), *İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Çok Partili Yaşama Geçişteki Dış Etkiler*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
24. Kırzioğlu, M. Fahrettin (1991), *Kâzım Karabekir*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
25. Limoncuoğlu, Alihan (2018), "Türkiye’de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)", *Akademik Hassasiyetler*, C. 5, S. 10, Aralık, s. 145-156.

26. Öngider, Seyfi (2006), *Çankaya'nın Bütün Adamları*, 3. Baskı, İstanbul.
27. Özalper, Mehmet (2014), "Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Anemon)*, C. 2, S. 1, Haziran, s. 117-136.
28. Özmen, Yaşar Pınar (2018), "Türk Parti Sisteminde Parçalanmışlık ve Seçimsel Dalgalanmalar", *Akademik Hassasiyetler*, C. 5, S. 9, s. 17-35.
29. Sungur, Zahide (2016), "Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları ve Etkileri", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S.14, s.1-24.
30. Şahin, İbrahim (2017), "İktidar-Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes'in Siyaset Dili", *Tarih ve Günce, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 1/1, Yaz, s. 191-216.
31. Şahin, Enis - Tunç, Bilal (2015), "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP - CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C. I, S. 2, s. 31-69.
32. Tarım, Osman (2013), *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Adalet Partisi ve Türkiye*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
33. Taşkiran, Cemalettin (1994), "Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 4(14), s. 255-265.
34. Tezel, Yahya S. (1994), *Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
35. Turan, Şerafettin (1995), *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu, (1923-1938)*, 3. Kitap, I. Bölüm, Ankara.
36. TÜİK (2012), *Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2011)*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara. <http://www.tuik.gov.tr>.
37. Ulus Gazetesi, 22.09.1945.
38. Uzman, Nasrullah (2017), "Adnan Menderes ve M. Fuad Köprülü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'nden İhraçları", *TAD*, C. 36/S. 62, s. 205-228.
39. Vatan Gazetesi, 22.09.1945.
40. Vatan Gazetesi, 25.08.1945.
41. Yalçın, Durmuş - Akbıyık, Yaşar - Özkaya, Yücel (2007), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
42. Yaşar, Beril (2014), "Demokrat Parti'de Parti İçi Demokrasi (1946-1960)", *Tarih Okulu Dergisi*, Haziran, Yıl 7, S. XVIII, s. 503-541.
43. Yeşil, Ahmet (1988), *Türkiye'de Çok Partili Siyasî Hayata Geçiş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
44. Yıldırım, Mutlu (2017), *Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Çıkış Güvencelerinin Rolü ve Etkisi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Denizli.
45. Yılman, Mustafa (2006), *Demokrasimizin Kültürel Temelleri*. Nobel Yayınları, Ankara.
46. Yücel, M. Serhan (2002), "Menderes Dönemi ve Demokrasiye Geçiş Menderes Dönemi (1950-1960)", *Türkler*, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 1542-1577.

7. SINIF ORAN-ORANTI KONUSU İÇİN BAŞARI TESTİNİN GELİŞTİRİLMESİ:
GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI
DEVELOPMENT OF AN ACHIEVEMENT TEST ABOUT RATIO AND PROPORTION FOR 7th
GRADERS: A VALIDATİY AND RELİABILITY STUDY

Kübra AÇIKGÜL

Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Matematik Eğitimi Ana Bilim Dalı,

Şeyma ALTUN

Yüksek Lisans Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Matematik Eğitimi Ana Bilim Dalı

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, 7. sınıf öğrencilerinin oran-orantı konusundaki başarılarını, geçerli ve güvenilir bir şekilde belirleyebilecek nitelikte çoktan seçmeli bir başarı testi geliştirmektir. Bu çalışmada oran-orantı konusunda başarı testi geliştirmek amacıyla keşfedici sıralı karma desen kullanılmıştır. Çalışma, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Malatya ili Battalgazi ilçesinde biri devlet diğeri özel okul olmak üzere iki farklı ortaokulda öğrenim gören toplamda 320 7. sınıf öğrencisiyle gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan başarı testi uzman görüşüne sunulmuş, testin kapsam ve görünüş geçerliğinin sağlandığı görülmüştür. Yapı geçerliliği araştırmaları kapsamında başarı testinin geneli için 0,565 olarak hesaplanan madde ayırt edicilik değeri testin çok iyi düzeyde ayırt edici olduğunu ve 0,573 olarak hesaplanan madde güçlük indeksi testin orta düzeyde güçlüğe sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca çalışmada testin iç tutarlılık katsayısı $KR_{20}=0,876$ olarak hesaplanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular ile testin 7. sınıf öğrencileri için geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelime: Oran-orantı, Başarı testi, 7. Sınıf, Geçerlik, Güvenirlilik

ABSTRACT

The objective of this study is to develop a multiple choice achievement test which can determine the achievements of the 7th graders in "ratio and proportion" in a valid and reliable way. An exploratory sequential combined design has been used in this research in order to develop an achievement test about ratio and proportion. The study was realized in two different secondary schools (one is a state school, the other is a private school) in 2018-2019 academic year in Battalgazi, Malatya and 320 students in total at 7th grade took part. This achievement test was presented to expert opinion and it was clearly seen that the test provided the content validity and the face validity. Within the context of the studies in construct validity, the item discrimination value which was calculated as 0,534 for the whole achievement test showed that the test is quite distinguishing. The item difficulty index which was calculated as 0,570 also showed that the test is intermediate level. Moreover, the internal consistency measures of the test was calculated as $KR_{20}=0,872$ in this study. The results obtained in the research show that the test is valid and reliable for 7th graders.

Key Words: Ratio and Proportion, Achievement Test, 7th Graders, Validity, Reliability

1. GİRİŞ

Eğitim-öğretim ortamında öğrencilerin neyi anlayıp neyi anlamadıklarını bilmek için ölçme değerlendirme işlemine başvurulur. Gronlund & Waugh, (1998)'un belirttiği üzere eğitim-öğretimin vazgeçilmez unsurlarından biri ölçme ve değerlendirme olup, öğretimde öğrencinin başarısını değerlendirme oldukça önemli bir role sahiptir. Ölçme ve değerlendirme, eğitim sürecinin ayrılmaz bir parçası olup eğitim süreci boyunca yapılmaktadır(MEB, 2018).

Ölçme, nitelikleri sayısal değerlerle gösterme, gözlenebilen nitelikleri sayı, sembol veya derece ile ifade etme anlamına gelirken, değerlendirme ise, ölçme işleminden elde edilen bulguları belirli kriterlerle karşılaştırarak ölçülen nitelik ile ilgili bir karara varma süreci olarak tanımlanmaktadır. (Özçelik, 2011; Tekin, 2010).

Ölçme işlemi ile öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplar puanlandırılarak, öğrenciler arasında mukayese yapabilmek ve onları sayısal açıdan değerlendirebilmek imkânı oluşmaktadır (Ayhan, 2010). Değerlendirme aşamasında ise, öğrencilerin, belirlenen hedef davranışları gösterme gücünü ölçebilecek uygun ölçme araçlarının seçimi gerçekleştirilmektedir (Dick, Carey, & Carey, 2005). Stiggins, Stiggins, Arter, & Chappuis, (2007) doğru bir değerlendirme işleminin, öğrencileri motive ettiğini, öğrenme için gerekli olan yeniliklerin gerçekleşmesine olanak sağladığını, başarıyı artırdığını, öğrencileri öğrenmeleri için cesaretlendirdiğini vurgulamışlardır.

Eğitim-öğretim süresi boyunca ölçme ve değerlendirme ile hedef davranışların hangi miktarda kazandırıldığı, kazandırılmayan hedeflerin neler olduğu, hangi konuların iyi kavranıldığı, hangi konuların öğrenilmesinde eksikliklerin bulunduğu ve bu eksikliklerin neler olduğu, yanlış öğrenmeler ile iyi öğrenilemeyen konuların hangileri olduğu belirlenmiş olur (Yılmaz, 1996). Öğrenmeyi gerçekleştiren öğrencinin ve öğrenciye bu süreçte yardımcı olan öğretmenin cevap vermesi gereken “Amaçlara ne düzeyde ulaşıldı?, Eksik öğrenilen konular nelerdir?, Yanlış öğrenilen ya da hiç öğrenilemeyen kavramlar hangileridir?” gibi sorulara yanıtlar aranır. Bu sorulara uygun yanıtlar verebilmek, öğrencilerin başarılarının güvenilir yöntemlerle ölçülüp değerlendirilmesine bağlıdır (Yıldız & Uyanık, 2004). Bu açıklamalar başarının ölçülmesinde geçerli ve güvenilir ölçme araçlarının kullanılmasının önemini ortaya çıkarmaktadır.

2. MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Matematik, gündelik hayatımızda karşımıza çıkan problemlere pratik çözümler üretmek, doğru karar vermek için, bireyin kişiliğine yaptığı etkilerle bireye büyük faydalar sağlar (Göker, 1997). Bu nedenle kişilerin matematiksel bilgi ve becerilere sahip olması oldukça önemli görülmekte bunun da etkili bir matematik öğretimiyle sağlanacağı düşünülmektedir.

Duru ve Korkmaz (2010), etkili ve nitelikli bir matematik öğretiminin olmazsa olmazı olarak ölçme ve değerlendirmeyi göstermiş ve etkili ve nitelikli matematik öğretiminin ölçme ve değerlendirmenin sınıf ortamına yansımaları ile sağlanabileceğine dikkat çekmiştir. Benzer şekilde, Baykul (1992), matematikteki kazanımlar arasında güçlü ön-şart oluş ilişkilerinin olması nedeniyle sınıf ortamında öğrencilerin matematikteki başarılarının izlenmesinin çok önemli olduğunu belirtmiştir. Diğer bir çalışmada Baykul (2000), matematik öğretiminde başarının izlenmesindeki diğer bir amacın, okullar arası farklılıklarını asgari düzeye indirebilmek, ülkemizin farklı bölgelerinde yaşayan öğrencilere olabildiğince denk eğitim olanağı sağlamada matematik eğitimi açısından ülkemiz ilköğretim kurumlarındaki genel gidişatı görebilmek ve gerekli eğitim önlemlerinin alınmasında sonuçların kullanılması olduğuna dikkat çekmiştir. Bu bağlamda bu çalışma kapsamında öğrencilerin matematik başarılarını geçerli ve güvenilir bir biçimde ölçebilecek bir başarı testinin geliştirilmesi önemli görülmüştür.

Literatür incelendiğinde oran-orantı konusunda çeşitli başarı testlerinin olduğu belirlenmiştir. Eser (2018), ön örgütleyicilerle öğretim stratejisinin 7. sınıf oran-orantı konularının öğretiminde akademik başarıya etkisini ve öğrencilerin oran-orantı konularına yönelik tutumunu araştırmıştır. Öğrencilerin başarılarını ölçmek için çoktan seçmeli ve açık uçlu sorulardan oluşan iki ayrı test geliştirmiştir. Gözkaya (2015), çalışmada gerçekçi matematik eğitimi destekli öğretim yöntemi kullanımının matematik dersine yönelik öğrenci tutumu, başarısı ve bilgi kalıcılığına etkisini araştırmıştır. Öğrencilerin başarılarını ölçmek için hazırlanmış olduğu başarı testindeki sorular; 7. sınıf matematik dersi öğretmen kılavuz kitabından, yardımcı kitaplardan, DPYB ve SBS’de çıkmış sorulardan faydalanılarak hazırlanmıştır. Karaalioğlu (2016), 7. sınıf oran ve orantı konusunda geliştirmiş olduğu başarı testini kullanarak probleme dayalı öğrenme yaklaşımıyla öğretimin başarıya ve kalıcılığa etkisini ortaya çıkarmak istemiştir. Karapınarlı (2007), 7. sınıf öğrencilerinin matematik dersi “Oran Orantı ve Yüzde Hesapları” ünitesinin yaratıcı drama yöntemi ile işlenmesinin öğrencilerin başarısına ve öğrenme kalıcılığına etkisini incelemiştir. Geliştirdiği testi öğrencilerin ön bilgi düzeylerini eşitlemek ve yürüttüğü deneysel çalışmasının ardından öğrencilerin bilgilerinin kalıcılık düzeylerini ölçmek için kullanmıştır. Yıldız (2008), çalışmada “Oran-Orantı Ve Yüzdeler” ünitesini Proje Tabanlı Öğrenme Yaklaşımı ile öğrenmenin 7. sınıf öğrencilerinin matematik başarılarında ve matematik dersine karşı olan tutumlarında fark oluşturup oluşturmadığını incelemiştir. Geliştirmiş olduğu başarı testi için, 7.

sınıf oran-orantı ve yüzdeler ünitesinin her kazanımı için 2 soru ve bu üniteden önce işlenen tamsayılar, rasyonel sayılar, denklemler ve doğru grafikleri ünitelerinin kazanımlarından oluşmuştur.

3. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu araştırmanın amacı, 7. sınıf öğrencilerinin oran-orantı konusundaki başarılarını geçerli ve güvenilir bir şekilde belirleyebilecek nitelikte çoktan seçmeli bir başarı testi geliştirmektir.

Oran ve orantı konusunun, günlük hayatta geniş bir kullanım alanı olduğundan ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki matematik konuları içinde ayrıcalıklı bir öneme sahiptir (Doğan, 2009; Kayhan, 2005; Kayhan & Duatepe & Akkuş Çıkla, 2004).

Lesh ve arkadaşları (1988), oran ve orantı konusunun kavramsal boyutunun ileri düzeyde matematiksel düşünmeye köprü kurduğunu belirterek, oran-orantı kavramının öğretiminin önemli bir rolüne dikkat çekmiştir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi oran-orantı konusunun, diğer bilim dallarında kullanılması, günlük hayatımızı kolaylaştırması ve matematikte başka konulara temel teşkil etmesi bakımından matematik konuları arasında önemli bir yere sahiptir. Öğrencilerin, oran-orantı konusunu anlamaları; bu konuyla ilgili karşılaştıkları problemleri çözebilmeleri oldukça önemlidir. Bu yüzden oran- orantı konusuyla ilgili başarı düzeylerini belirlemek önemli görülmektedir.

Bu bilgiler ışığında bu çalışmanın amacı, öğrencilerin oran- orantı konusuna yönelik bilgi düzeylerini belirleyebilmek, eksik öğrenilen veya öğrenilmeyen kavramların olup olmadığını ortaya çıkarmak ve eğitim-öğretim ortamını alınacak geri dönütle tekrar şekillendirebilmek için geçerli ve güvenilir bir başarı testi geliştirmektir. Literatürde, yukarıda da söylediğimiz gibi bu konuda çoktan seçmeli bazı testler bulunmaktadır. Ancak sadece oran-orantı konusunun kazanımlarını ölçmeye, araştırmacıya hedef davranışların ne derece öğrenildiğine dair kaynak teşkil ederek doğru bilgi sağlayacak ve daha çok öğrencilerin günlük hayatlarında karşılaşılabilecekleri problem durumlarına benzer problemlerden oluşan, ayrıntılı olarak öğrenci başarısını değerlendirmeye olanak sağlayan bir test bulunamamıştır. Bu açıdan oran-orantı konusunun tüm hedef davranışlarını kapsayacak güncel, geçerli ve güvenilir bir başarı testi geliştirilmiştir.

Bu çalışmada oran-orantı konusunda başarı testi geliştirmek amacıyla keşfedici sıralı karma desen kullanılmıştır. Keşfedici sıralı desen modeli, iki aşamalı bir model olup, ilk aşamada araştırmacı konuyu nitel yollarla keşfetmeye başlamakta ve çalışmasını nicel olarak devam ettirmektedir. (Creswell & Plano Clark, 2015).

Araştırmanın nitel aşamasında çoktan seçmeli sorulardan oluşan soru havuzu hazırlanmış ve testin kapsam ve görünüş geçerliği için uzmanlardan görüş alınmıştır. Nicel aşamada ise testin yapı geçerliliği, ve güvenilirliği test edilmiştir.

Bu çalışmanın evrenini Malatya ili Battalgazi ilçesindeki 7. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmanın katılımcılarının belirlenmesinde uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme yönteminde araştırmacı, en ulaşılabilir olan yanıtlayıcılardan başlamak üzere örneklemini oluşturmakta veya en ulaşılabilir ve maksimum tasarruf sağlayacak bir örneklem üzerinde çalışmaktadır (Cohen & Morrison, 2007). Çalışma, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Malatya ili Battalgazi ilçesinde biri devlet diğeri özel okul olmak üzere iki farklı ortaokulda öğrenim gören toplamda 320, 7. sınıf öğrencisiyle gerçekleştirilmiştir. Bu öğrencilerden özel okulda öğrenim gören 70, 7. sınıf öğrencisinin 32'si kız, 38'i erkek öğrencidir. Devlet okulunda öğrenim gören 250 öğrencinin ise 136'sı kız, 114'ü erkek öğrencidir. Oran-orantı konusunda başarı testi geliştirilmesi için öncelikle testin amacına yönelik olarak, çoktan seçmeli sorulardan oluşan başarı testinin oran- orantı konusunun tüm kazanımlarını içermesi ve öğrencilerin bu konudaki performanslarını değerlendirmek amaçlanmıştır. Bunun için de Matematik Dersi Öğretim Programındaki (MEB, 2018) 7. sınıf düzeyinde oran-orantı konusu ile ilgili kazanımlar incelenmiştir. 7. sınıf düzeyinde oran-orantı konusuyla ilgili 7 kazanım olduğu belirlenmiştir. Bu sınıf düzeyindeki kazanımlar ve içerikleri Tablo 1'de sunulmuştur (Meb, 2018).

Tablo 1:7. Sınıf Düzeyinde Oran-Orantı Kazanımları ve İçerikleri

Kazanım	İçeriği
Kazanım1: Oranda çokluktan birinin 1 olması durumunda diğerinin alacağı değeri belirler.	Bu kazanım kapsamında öğrencilerin verilen iki çokluktan birinin değeri 1 olduğunda diğer çokluğun değerinin ne olacağını bulmaları beklenmektedir.
Kazanım2: Birbirine oranı verilen iki çokluktan biri verildiğinde diğerini bulur.	Bu kazanım kapsamında öğrencilerin oranlarını bildiği çokluktan birinin verilmesi durumunda diğerinin ne olacağını bulmaları beklenmektedir.
Kazanım3: Gerçek hayat durumlarını inceleyerek iki çokluğun orantılı olup olmadığını karar verir.	Bu kazanım kapsamında öğrencilerin gerçek hayatta karşılaştıkları problemlerin orantılı olup olmadığını belirleyebilmeleri beklenmektedir.
Kazanım4: Doğru orantılı iki çokluk arasındaki ilişkiyi ifade eder.	Bu kazanım kapsamında öğrencilerin doğru orantının ne olduğunu ve çoklukların hangi durumlarda çoklukların doğru orantılı olduğunu ayırt edebilmeleri beklenmektedir.
Kazanım5: Doğru orantılı iki çokluğa ait orantı sabitini belirler ve yorumlar.	Bu kazanım kapsamında öğrencilerin gerçek hayat durumlarında doğru orantılı olan çoklukların orantı sabitini bulmaları beklenmektedir.
Kazanım6: Gerçek hayat durumlarını inceleyerek iki çokluğun ters orantılı olup olmadığını karar verir.	Bu kazanım kapsamında öğrencilerin ters orantının ne olduğu ve çoklukların hangi durumlarda ters orantılı olduğunu ayırt edebilmeleri beklenmektedir.
Kazanım7: Doğru ve ters orantıyla ilgili problemleri çözer.	Bu kazanım kapsamında öğrencilerin günlük yaşamda karşılaştıkları oran-orantı problem durumlarında uygun yöntemle problemi çözebilmeleri beklenmektedir.

Oran-orantı konusu ile ilgili soru havuzunun oluşturulması aşamasında literatürde oran-orantı konusuyla ilgili başarı testine yer veren araştırmalar (Eser2018; Gözkaya,2015; Karalioğlu,2016; Karapınarlı,2007; Yıldız,2008), Matematik Dersi Öğretim Programı(MEB,2018) ve 7. sınıf Matematik Ders Kitabı (Erenkuş & Eren Savaşkan, 2018) incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda araştırmacı tarafından 40 maddelik 4 seçenekli çoktan seçmeli sorulardan oluşan taslak başarı testi hazırlanmıştır. Oluşturulan testin kapsam ve görünüş geçerliğinin belirlenmesi için 5 kişiden oluşan uzman grubunun (1 ölçme değerlendirme uzmanı, 2 matematik eğitimi alanında uzman, ve 2 matematik öğretmeni) görüşleri alınmıştır. Uzman görüşleri dikkate alınarak gerekli düzeltmeler yapılmış ve testten 10 soru çıkarılmıştır. Oluşturulan başarı testi EK1’de verilmiştir.

Tablo 2: Oran-Orantı Konusuna İlişkin Kazanımlara Göre Soru Dağılımları

KAZANIMLAR	TESTTEKİ SORU NUMARALARI	SAYISI
Kazanım1	5,8,21,24	4
Kazanım 2	6,10,22,27	4
Kazanım 3	2,15,17,25	4
Kazanım 4	1,9,13,26	4
Kazanım 5	3,16,28,29	4
Kazanım 6	7,12,20	3
Kazanım 7	4,11,14,18,19,23,30	7

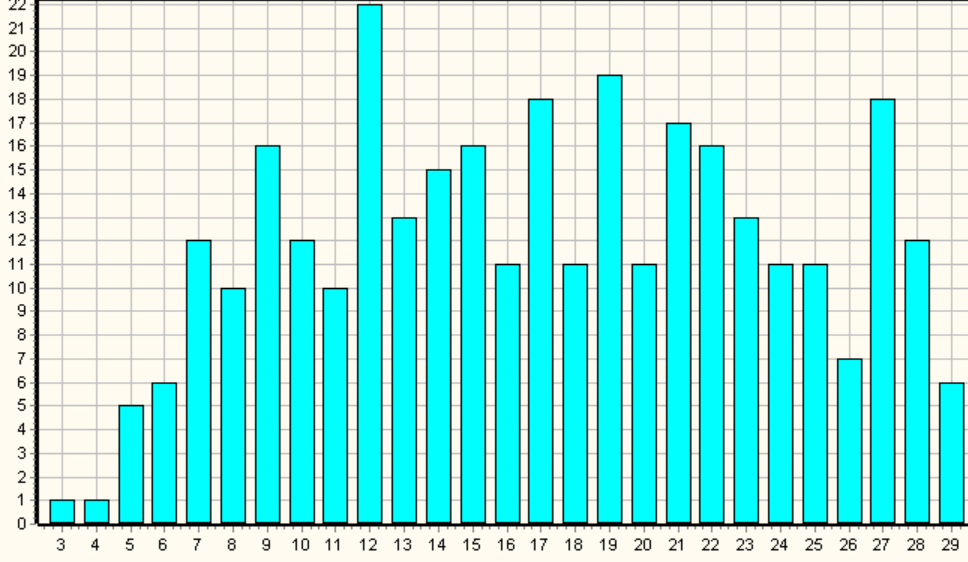
Ardından testi, açıklığı, anlaşılabilirliği, hedef kitleye uygunluğu açısından değerlendirmek için test, 7. sınıfta öğrenim gören 25 öğrencinin görüşüne sunulmuştur.

Yapılan düzenlemelerle son hali verilen taslak testin pilot uygulaması 320 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışmadan veriler ile testin yapı geçerliliği araştırılmış ve güvenilirlik analizi yapılmıştır.

Pilot uygulamadan elde edilen verilerin analizi Test Analysis Program (TAP) programıyla ve SPSS 22 paket programıyla yapılmıştır. 320 kişiden elde edilen veri setinin analize uygun olup olmadığını belirlemek için öncelikle çarpıklık basıklık değerleri ve histogram grafiği incelenmiştir. Cameron (2004), normal dağılım gösteren bir veri setinde çarpıklık basıklık katsayılarının -2 ve +2 değerleri arasında değiştiğini belirtmiştir. Test için çarpıklık katsayısı 0,012 ve basıklık katsayısı -1,046 olarak

hesaplanmıştır. Çarpıklık basıklık değerleri kabul edilebilir aralıkta olduğu için veri setinin normal dağılım gösterdiği söylenebilir. Ayrıca histogram grafiği çizilmiş ve veri setinin normal dağılım grafiğine yakınlığı incelenmiştir. Histogram grafiği Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1: Veri Analizine Ait Histogram Grafiği

Histogram grafiği incelendiğinde veri setinin normal dağılım gösterdiği söylenebilir. Veri setinin analiz için uygunluğunun belirlenmesinin ardından testin yapı geçerliliğine ilişkin madde ayırt edicilik indeksi, madde güçlük indeksi ve madde toplam korelasyon hesaplamaları yapılmıştır. Madde ayırt edicilik indeksi 0.40 ve üstünde değer alan maddeler çok iyi, 0.30 ile 0.039 arasındaki maddeler oldukça iyi ama geliştirilebilir, 0.20 ile 0.29 arasındaki maddeler ayırt ediciliği düşük ancak düzeltilerek ve geliştirilerek teste alınabilir, 0.19 ve altındaki maddeler ise zayıf, testten çıkarılması gereken maddeler olarak görülmektedir (Ebel & Frisbie, 1986; Tekin, 1996; Turgut, 1995).

Madde Güçlük Değeri; 0.00 – 0.20 arası maddeler çok zor, 0.20-0.40 arası maddeler zor, 0.40-0.60 maddeler orta güçlükte, 0.60-0.80 arası maddeler kolay, 0.80-1.00 arası maddeler çok kolay olarak sınıflandırılmaktadır (Baykul, 2000; Crocker & Algina 1986; Lord & Novick, 1968; Özçelik, 1981; Tekin, 1996).

Ayrıca testin ayırt ediciliğinin belirlenmesi için üst ve alt grupların puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığı bağımsız gruplar t testi ile araştırılmıştır. Testin güvenilirliğinin belirlenmesi için ise KR20 iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır.

4. BULGULAR

Elde edilen veriler doğrultusunda 30 maddeden oluşan başarı testinin her bir maddesinin ayırt edicilik ve madde güçlük değerleri Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Test Maddelerinin Madde Analizi Sonuçları

Soru No	Madde Ayırt Edicilik İndeksi(r)	Madde Ayırt Ediciliği	Madde Güçlük İndeksi(p)	Madde Güçlüğü
01	0,4	Çok İyi	0,77	Kolay
02	0,75	Çok İyi	0,58	Orta
03	0,47	Çok İyi	0,76	Kolay
04	0,19	Zayıf	0,5	Orta
05	0,41	Çok İyi	0,72	Kolay
06	0,75	Çok İyi	0,53	Orta
07	0,48	Çok İyi	0,61	Kolay
08	0,48	Çok İyi	0,7	Kolay
09	0,51	Çok İyi	0,55	Orta
10	0,34	Oldukça İyi	0,53	Orta
11	0,52	Çok İyi	0,61	Kolay
12	0,56	Çok İyi	0,75	Kolay
13	0,64	Çok İyi	0,54	Orta
14	0,35	Oldukça İyi	0,41	Orta
15	0,61	Çok İyi	0,57	Orta
16	0,41	Çok İyi	0,83	Kolay
17	0,63	Çok İyi	0,57	Orta
18	0,65	Çok İyi	0,52	Orta
19	0,57	Çok İyi	0,41	Orta
20	0,33	Oldukça İyi	0,29	Zor
21	0,59	Çok İyi	0,74	Kolay
22	0,57	Çok İyi	0,63	Kolay
23	0,34	Oldukça İyi	0,35	Zor
24	0,61	Çok İyi	0,55	Orta
25	0,72	Çok İyi	0,53	Orta
26	0,61	Çok İyi	0,56	Orta
27	0,66	Çok İyi	0,46	Orta
28	0,7	Çok İyi	0,56	Orta
29	0,52	Çok İyi	0,45	Orta
30	0,65	Çok İyi	0,54	Orta

Tablo 3 incelendiğinde ayırt edicilik indeksi 0,40 ve daha büyük olan 1,2,3,5,6, 7,8,9,11,12,13,15,16,17,18,19,21,22,24,25,26,27,28,29,30 numaralı 25 maddenin çok iyi; ayırt edicilik indeksi 0,30- 0,39 arasında olan 10,14,20,23 numaralı 4 maddenin oldukça iyi madde özelliğinde olduğu görülmektedir. Ayırt edicilik indeksi 0.19 olan 4 numaralı maddenin ise zayıf bir madde olduğu söylenebilir. Bu nedenle 4 numaralı sorunun testten çıkarılmasına karar verilmiştir ve nihai test oluşturulmuştur.

29 maddelik nihai testte, ayırt edicilik indeksleri 0,33 ile 0,75 arasında, madde güçlük indeksleri ise, 0,29 ile 0,77 arasında değişmektedir. Testin ortalama güçlüğü ise 0,573 olarak hesaplanmıştır.

Soruların madde toplam korelasyonları ise, 0.29 ve 0.60 arasında değişmektedir.

Alt ve üst gruplarının madde ortalama puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan bağımsız gruplar t testi sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4:Alt Ve Üst Gruplarının Aldıkları Ortalama Puanların Farklılığına İlişkin Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

Soru No	N	X	S	sd	t	p
01	0,77	0,4	87 (0,93)	50 (0,53)	6,585	,000*
02	0,58	0,75	91 (0,97)	21 (0,22)	6,522	,000*
03	0,76	0,47	90 (0,96)	46 (0,48)	15,811	,000*
04	0,5	0,19	60 (0,64)	43 (0,45)	15,690	,000*
05	0,72	0,41	83 (0,88)	45 (0,47)	8,645	,000*
06	0,53	0,75	87 (0,93)	17 (0,18)	8,575	,000*
07	0,61	0,48	80 (0,85)	35 (0,37)	7,488	,000*
08	0,7	0,48	86 (0,91)	41 (0,43)	7,449	,000*
09	0,55	0,51	75 (0,80)	27 (0,28)	14,397	,000*
10	0,53	0,34	68 (0,72)	36 (0,38)	14,339	,000*
11	0,61	0,52	82 (0,87)	33 (0,35)	7,870	,000*
12	0,75	0,56	89 (0,95)	37 (0,39)	7,844	,000*
13	0,54	0,64	79 (0,84)	19 (0,20)	8,423	,000*
14	0,41	0,35	58 (0,62)	25 (0,26)	8,376	,000*
15	0,57	0,61	84 (0,89)	27 (0,28)	8,425	,000*
16	0,83	0,41	93 (0,99)	55 (0,58)	8,418	,000*
17	0,57	0,63	83 (0,88)	24 (0,25)	5,439	,000*
18	0,52	0,65	81 (0,86)	20 (0,21)	5,433	,000*
19	0,41	0,57	73 (0,78)	20 (0,21)	9,530	,000*
20	0,29	0,33	46 (0,49)	15 (0,16)	9,485	,000*
21	0,74	0,59	92 (0,98)	37 (0,39)	10,567	,000*
22	0,63	0,57	82 (0,87)	29 (0,31)	10,484	,000*
23	0,35	0,34	55 (0,59)	23 (0,24)	11,757	,000*
24	0,55	0,61	81 (0,86)	24 (0,25)	11,737	,000*
25	0,53	0,72	87 (0,93)	20 (0,21)	5,052	,000*
26	0,56	0,61	82 (0,87)	25 (0,26)	5,057	,000*
27	0,46	0,66	77 (0,82)	15 (0,16)	10,557	,000*
28	0,56	0,7	88 (0,94)	22 (0,23)	10,518	,000*
29	0,45	0,52	66 (0,70)	17 (0,18)	7,524	,000*
30	0,54	0,65	83 (0,88)	22 (0,23)	7,445	,000*

*p<0.05

Tablodaki bağımsız gruplar t testi sonuçları incelendiğinde tüm sorular için alt ve üst grupların başarı testinden aldıkları ortalama puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir (p<0,05).

Nihai testte yer alan maddelerin madde ayırt edicilik indeksleri, madde güçlük değerleri madde toplam korelasyonları ve betimsel istatistikleri Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5: Nihai Test Maddelerinin Betimsel İstatistikleri

Soru No	Madde Ayırt Edicilik İndeksi	Madde Güçlük İndeksi	Madde Toplam Korelasyonu	Ortalama	Standart Sapma
01	0,4	0,77	0,37	0,77	0,423
02	0,75	0,58	0,6	0,78	0,495
03	0,47	0,76	0,45	0,76	0,426
05	0,41	0,72	0,38	0,72	0,450
06	0,75	0,53	0,60	0,53	0,500
07	0,48	0,61	0,43	0,61	0,489
08	0,48	0,7	0,46	0,70	0,459
09	0,51	0,55	0,44	0,55	0,499
10	0,34	0,53	0,31	0,54	0,499
11	0,52	0,61	0,48	0,61	0,488
12	0,56	0,75	0,53	0,75	0,432
13	0,64	0,54	0,53	0,54	0,499
14	0,35	0,41	0,29	0,41	0,492
15	0,61	0,57	0,51	0,57	0,496
16	0,41	0,83	0,45	0,83	0,372
17	0,63	0,57	0,52	0,57	0,496
18	0,65	0,52	0,55	0,52	0,500
19	0,57	0,41	0,46	0,41	0,493
20	0,33	0,29	0,29	0,29	0,456
21	0,59	0,74	0,57	0,74	0,439
22	0,57	0,63	0,50	0,62	0,485
23	0,34	0,35	0,32	0,35	0,478
24	0,61	0,55	0,51	0,55	0,498
25	0,72	0,53	0,58	0,53	0,500
26	0,61	0,56	0,54	0,56	0,498
27	0,66	0,46	0,51	0,46	0,499
28	0,70	0,56	0,55	0,56	0,497
29	0,52	0,45	0,40	0,45	0,498
30	0,65	0,54	0,54	0,54	0,499

29 maddelik oran-orantı başarı testinin analiz sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: Nihai Başarı Testine İlişkin İstatistikler

İstatistik	Değer
Katılımcı Sayısı	320
Madde Sayısı	29
Aritmetik Ortalama	16,609
Varyans	42,944
Standart Sapma	6,553
Minimum	2,000
Maksimum	28,00
Ortalama Güçlük İndeksi	0,573
Ortalama Ayırt Edicilik İndeksi	0,565
KR-20	0,876
Madde toplam korelasyonu	0,472
Split-Half (Testi yarılama)	0,798

Tablo 6 incelendiğinde başarı testinin ortalama ayırt edicilik indeksi 0,565 ve ortalama güçlük indeksi 0,573 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca testin KR20 iç tutarlılık güvenirlik katsayısı 0,876 ve split half (tek-yarı) güvenirlik katsayısı 0,798 olarak belirlenmiştir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada 7. sınıf oran-orantı konusunda öğrencilerin başarılarını geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçebilecek çoktan seçmeli sorulardan oluşan bir başarı testi geliştirmek amaçlanmıştır. Bu amaçla ilk olarak Matematik Dersi Öğretim Programı’nda (MEB, 2018) 7. sınıf oran orantı konusuna yönelik 7 kazanım için 40 maddelik 4 seçenekten oluşan çoktan seçmeli taslak test oluşturulmuştur. Taslak testin kapsam ve görünüş geçerliliğinin belirlenmesi için uzman görüşü alınmış ve uzman görüşleri

doğrultusunda kapsam geçerliğine zarar vermeyecek şekilde 10 soru testten çıkarılmıştır. 30 sorudan oluşan taslak testte yer alan soruların açık, anlaşılır, hedef kitleye uygun olup olmadığının belirlenmesi için testteki sorular 25, 7. sınıf öğrencisine okutturulmuştur. Ardından pilot uygulama gerçekleştirilmiş ve 30 soruluk test 320 ortaokul 7. sınıf öğrencisine uygulanarak testin yapı geçerliliği ve güvenilirliği incelenmiştir.

Yapı geçerliliği çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen madde analizleri sonucunda madde ayırt edicilik indeksi 0.19 olarak hesaplanan 4 numaralı madde testten çıkarılmıştır. 29 nihai testte maddelerin madde ayırt edicilik indekslerinin 0,33 ile 0,75 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Soruların 25 tanesinin çok iyi düzeyde ayırt edici, 4 tanesinin oldukça iyi düzeyde ayırt edici olduğu görülmüştür. 29 sorudan oluşan nihai başarı testinin ortalama ayırt edicilik indeksi 0.565 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgudan testin madde ayırt ediciliğinin çok iyi düzeyde olduğu söylenebilir (Ebel & Frisbie, 1986). Ayrıca başarı testi için %27'lik alt grup -üst grup puanları arasında belirlenen istatistikler olarak anlamlı farklılıklar testin yapı geçerliliği için ek kanıt sunmaktadır.

Nihai testte yer alan maddelerin madde güçlük indeksinin 0,29 ile 0,77 arasında değiştiği görülmüştür. Testteki maddelerden 2 tanesinin zor, 18 tanesinin orta güçlükte olduğu ve 9 tanesinin kolay olduğu belirlenmiştir. Testin ortalama güçlük indeksi ise, 0.573 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgudan testin ortalama güçlüğü orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Baykul, 2000; Crocker & Algina, 1986; Lord & Novick, 1968; Özçelik, 1981; Tekin, 2007). Bir testin ortalama güçlüğü orta düzeyde olması yani 0.50'ye yakın olması beklenmektedir (Dowing & Haladyna, 2006; Hingorjo & Jaleel, 2012; Tekin, 2010). Gronlund (1977), orta düzeyde güçlük düzeyine sahip bir test ile düşük ve yüksek başarı seviyesine sahip öğrenciler arasındaki ayırt ediciliğin daha iyi şekilde sağlanabileceğini belirtmiştir. Bu açıklamalar doğrultusunda bu araştırmada geliştirilen oran-orantı başarı testinde yer alan maddelerin büyük çoğunluğunun orta düzey güçlükte olması ve testin genelinin orta düzey güçlüğüne sahip maddelerden oluşması testin ayırt ediciliğini artırarak yapı geçerliliğine katkı sağladığı söylenebilir. Testteki maddelerin madde toplam korelasyonları 0,29 ile 0,60 arasında değişmiştir. Ayrıca araştırmada her bir madde için alt ve üst grupların puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu sonucunda 7. sınıf öğrencilerinin oran orantı konusundaki başarılarını ölçüm bakımından test maddelerinin bilenle bilmeyeni ayırt edici özellikte olduğunu göstermiştir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2008).

Wells & Wollack (2003), bir ölçme aracı için hesaplanan güvenilirlik katsayısının en düşük 0,70 olması gerektiğini belirtmiştir. Bu çalışmada 0,876 olarak hesaplanan testin KR20 iç tutarlılık katsayısı ölçme aracının güvenilir olduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada geliştirilmeye çalışılan oran-orantı konusuna yönelik başarı testinin kapsam, yapı özellikleri ve güvenilirlik çalışmaları dikkate alındığında 7. Sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin başarılarının geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçülmesinde kullanılabilecek bir ölçme aracı olduğu söylenebilir. Öte yandan bu çalışma kapsamında ölçme aracının geçerli ve güvenilir olduğu belirlense de araştırmanın katılımcılarının uygun örnekleme yoluyla belirlenmesi araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini azaltmaktadır. Yapılacak çalışmalarla evrenden rastgele seçilecek bir örneklem üzerinde testin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması önerilmektedir.

Bu çalışmada, her disiplin gibi matematik eğitiminde de konular özel olarak kazanımlarına göre başarı testine tabi tutulduğunda istenen hedefe daha kolay ulaşılabileceği sonucuna varılacağından hareketle, başarı testlerinin her zaman yapılması gerektiği fikrine ulaşılmıştır.

6. KAYNAKÇA

- Ayhan, İ. (2010). Eğitimcilere Yol Göstermesi Açısından Tab Analiz Programı Kullanarak Başarı Testi Hazırlama Sürecinde İzlenecek Adımlar. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(2), 80-81.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). Scientific research methods. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cohen, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. Abingdon: Routledge.
- Creswell, J., & Plano Clark, V. (2015). *Karma Yöntem Araştırmaları: Tasarımı ve Yürütülmesi* (2 b.). Ankara: Anı Yay.
- Dick, W., Carey, L., & Carey, J. (2005). *The Systematic Design of Instruction* (6 b.). Boston: Pearson Allyn And Bacon.
- Ebel, R. L., & Frisbie, D. A. (1986). Essentials of educational measurement. *Englewood Cliffs*.
- Erenkuş, M. A., & Eren Savaşkan, D. (2018). *Matematik 7. sınıf ders kitabı*. Ankara: Koza Yayınları.
- Eser, M. (2018). Ön Örgütleyicilerin 7. Sınıf Oran Orantı Konularının Öğretiminde Akademik Başarı Ve Tutuma Etkisi. *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Göker, L. (1997). *Matematik Tarihi ve Türk İslam Matematikçilerinin Yeri*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- Gözkaya, Ş. (2015). Gerçekçi Matematik Eğitimi Destekli Öğretim Yönteminin 7. Sınıf Oran-Orantı Konularının Öğretiminde Öğrenci Başarısına Ve Öğrenmenin Kalıcılığına Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Karaalioglu, A. (2016). 7. Sınıf Oran Ve Orantı Konusunun Probleme Dayalı Öğrenme Yaklaşımı İle Öğrenci Başarı Ve Kalıcılığına Etkisi. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Karapınarlı, R. (2007). İlköğretim 7. Sınıf Matematik Dersinde Yaratıcı Drama Yönteminin Öğrencilerin Başarı Ve Kalıcılık Düzeyine Etkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Lesh, R., Post, T., & Behr, M. (1988). Proportional Reasoning. In J. Hiebert and M. Behr (Eds.) *Number Concepts and Operations in the Middle Grades*. Reston, VA: Lawrence Erlbaum and National Council of Teachers of Mathematics. pp. 93-118.
- Meb. (2018). *Matematik Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- Yıldız, F. (2008). "Oran, Orantı Ve Yüzdeler" Ünitesinin Proje Tabanlı Öğrenme İle Öğrenilmesinin Matematik Dersindeki Başarıya Ve Tutuma Etkisi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Yıldız, İ., & Uyanık, N. (2004). Matematik Eğitiminde Ölçme-Değerlendirme Üzerine. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 12(1), 97-104.

MALATYA MUSİKİSİNE GENEL BAKIŞ
OVERVIEW OF MUSIC OF MALATYA

Ersan ÇİFTÇİ

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,
Müzik Öğretmenliği Programı

Ferdi KARAÖNCEL

Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,
Müzik Öğretmenliği Programı

ÖZET

Malatya, eski çağlardan beri Anadolu ve Ortadoğu'ya geçit veren kavşak noktasındadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Havzası'nda yer alan Malatya ili, coğrafi konumu, tarihi, kervan yollarının ünlü Kral Yolu ve İpek Yolu üzerinde bulunması ve sahip olduğu zengin su kaynakları nedeniyle, Neolitik Çağ'dan bu yana yerleşimlere sahne olmuştur. Farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olması tarihi dokusunu genişletmiş ve kültürel çeşitliliğini artırmıştır. Tarihten gelen bu kültürel birikimin zenginliği ve çeşitliliği Malatya'nın musiki kültürüne de yansımıştır.

Bu çalışmada; Malatya Musikisi genel hatları ile ele alınarak incelenmiş ve Malatya Musikisi'nin Türk Müzik Kültürü'ne katkıları betimlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın verileri literatür ve belgesel kaynak tarama yöntemlerinin yanı sıra, kaynak kişi ve kurumlar ile görüşme yoluyla elde edilmiştir. Bu bağlamda, Malatya Musikisini oluşturan en önemli kaynak olan halk kültürü ile şekillenmiş yöre türküleri, makamsal ve ritmik açıdan incelenmiş, konularına ve icra biçimlerine göre değerlendirilmiştir. Geçmişten geleceğe Malatya Musikisini şekillendiren halk ozanları, mahalli sanatçılar ve eserleri, önemli ses ve saz icracıları, halk oyunları türleri incelenmiş ve elde edilen bulgular betimsel bir yaklaşımla sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Malatya Musikisi, Malatya Türküleri, Malatya Halk Oyunları, Malatyalı Sanatçılar.

ABSTRACT

Malatya has been at the crossroads of Anatolia and the Middle East since ancient times. Located in the Upper Euphrates Basin of the Eastern Anatolia Region, Malatya has been inhabited since the Neolithic Age due to its geographical location, historical caravan routes - the famous King's Road and the Silk Road - and its rich water resources. Having hosted different civilizations has expanded its historical texture and increased its cultural diversity. The richness and diversity of this cultural accumulation that comes from its history is reflected in the music culture of Malatya.

In this study, the music of Malatya was examined in general terms and the contributions of the music of Malatya to Turkish Music Culture were tried to be described. The data of the research was obtained through literature and documentary source screening methods, as well as interviewing the source persons and institutions. In this context, local folk songs shaped by folk culture, which is the most important source of Malatya Music, have been examined in maqamal and rhythmic terms and evaluated according to their subjects and styles of performance. The folk poets, local artists and their works, important voice and instrument performers, types of folk dances, findings were presented with a descriptive approach.

Key Words: Music of Malatya, Folk Songs Malatya, Folk Dances of Malatya, Artists from Malatya.

GİRİŞ

Doğal, tarihi ve kültürel yapısı ile yıllar boyunca önemli bir il olan Kayısı Diyarı Malatya, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Havzası'nda yer almaktadır. Güneydoğu Torosların yüksek batı kısmını oluşturan sıradağlar, ilin güneyinde geniş yer kaplar. Bu dağ sıralarının kuzeyinde Malatya Ovası uzanır.

Malatya'nın tarihi Hititlere dayanır. Merkez ilçenin 4 km yakınında Aslantepe Höyüğü'nde M.Ö. 8. asra ait Hitit Sarayı çıkmıştır. Hititlerden sonra bu bölgeye Hitit asıllı Kargamış Krallığı, Mitanniler, Hurriler, Sami Babilleri, Asurlular, Medler ve M.Ö. 6. asırda Persler, daha sonra Kommagene Krallığı, Pontus Krallığı, Patlar, Sasaniler ve Romalılar hâkim olmuştur.

Osmanlı Dönemi'nde Malatya, merkezi Maraş olan Dulkadir Beylerbeyliğinin (eyaletinin) beş sancağından biri olmuş, 18. yy ortalarında iç ayaklanmalar sebebiyle Kahramanmaraş'tan ayrılarak Diyarbakır Eyaleti'ne bağlanmıştır. Tanzimat'a kadar sönük bir devre geçiren Malatya Tanzimat'tan sonra Mâmüretü'l-Aziz Eyaleti'nin üç sancağından birinin merkezi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı başında İç Anadolu'nun merkez şehirlerinin büyüklerinden biri hâline gelmiş ve Cumhuriyet Dönemi'nde il olmuştur. 1931'de demiryolunun Malatya'ya varması ve 1937'de şehrin demiryolu ile Sivas'a bağlanması kalkınmasının yolunu açmıştır. (<http://www.malatya.gov.tr/malatya-tarihi1>)

Günümüzde Malatya Doğu Anadolu Bölgesinin gerek nüfus gerekse ekonomik açıdan en önde gelen ilidir. Kültürel olarak ta bölgenin önde gelen kenti konumundadır. Bir yöreyi tanıyabilmek için, o yörenin türkülerini tanımak ve anlamak gerekir. Türküler, doğdukları coğrafyanın özelliklerini, tarihini, kültürünü, geleneklerini ve hatta içinde yaşayan insanların duygu durumlarını dahi anlatan, eş bulunmaz folklor kaynaklarıdır (Çiftci, 2016). Bir yöreye ait türküler bakıldığında ve ayrıntılı olarak incelendiğinde türküler o yörenin kültürüne ve o yöreye ait yaşanmış olan tarih hakkında birçok bilgi verir. Türkülerin konuları, ait olduğu toplumun gelenek ve görenekleri, eğlence şekilleri, hikâyeleri, inanış biçimleri, toplumsal yapısı gibi en hassas yönlerini ortaya çıkarmaktadır. Bu konular ait olduğu toplumun geçmişten bugüne daha yakından tanınmasını sağlar. Türküler yöre halkının yaşam şeklinin müziksel biçime dönüşmüş halidir. Malatya iline ait musiki yapısına bakıldığında da yöre kültürüne ilişkin detayları görmek mümkündür. Bölgenin kültürel, ekonomik, sosyal, siyasi ve dini yapısına ait özellikler Malatya türkülerinde kendini gösterir.

Halkın ya da halk sanatçılarının çeşitli olaylar karşısındaki etkileniş ve duygulanımlarının ezgiyle anlatımı olarak tanımlanan Geleneksel Türk Halk Müziği: Kendine özgü çalgıları, çalış ve söyleyiş tavırları, biçimleri, türleri ve geniş dağarıyla ulusal nitelikleri bünyesinde taşıyan, halk biliminin diğer dallarıyla iç içe oluşan, yöresel müziklerin birleşmesiyle oluşan bir müzik çeşididir. Türk halk müziği halkın içinden yetişmiş kişilerin adı bilinen ya da bilinmeyen halk sanatçılarının oluşturdukları eserlerden meydana gelmiştir (Çiftci, 2016).

Sözlerinde çok değişik konuları bulabileceğimiz örneklerinde; insanımızın yaşamını, sevincini, acısını, sevdasını, yiğitliğini, doğa olaylarını karşısındaki tutumlarını, inançlarını, sosyal ve ekonomik koşullarını tüm açıklığı ile bulmak mümkündür. Yörelere seslendirme ortamlarına söz ve ezgi yapılarına göre çeşitli özellikler gösteren Türk Halk Müziği örneklerinin bir kısmı yalnız çalgısal, bir kısmı sözlü, bir kısmı ise hem çalgısal hem sözlüdür (Emnalar, 1998, s. 27).

Malatya Yöresi Türküleri ve Konuları

Malatya'nın Doğu Anadolu bölgesinde yer alması ve Elazığ, Diyarbakır, Adıyaman, Kahramanmaraş, Sivas ve Erzincan gibi çevre illere komşu olması müzik kültürü açısından çeşitlilik ve zenginlik oluşturmuştur.

Türkü genel olarak; *“daha çok hece vezni, az da olsa aruz vezni ile yazılmış Türk Halk Edebiyatı'na ait sözlerin, genel olarak basit, kolayca anlaşılabilir ve küçük soluklu ezgilendirilmesi sonucu oluşur. Bu ezgilerin en önemli özelliği, genel olarak bezekli oluşları yanında, yoğun sekileme içermesidir. Türkü aynı zamanda Türk Halk Edebiyatı'nda bir şiir türünün adıdır”* (Akdoğan, 1996: 149).

TRT Türk Halk Müziği Repertuarı incelendiğinde, Malatya türkülerinin Kırık Hava, Oyun Havası ve Uzun Havalılar olarak farklı yapılardan oluştuğu görülmektedir. TRT Türk Halk Müziği Repertuarı, Malatya ve ilçelerine ait türküler tür bakımından incelendiğinde 77 Kırık Hava, 1 Oyun Havası ve 117 Uzun Hava formunda türünün olduğu tespit edilmiştir. TRT repertuarında Malatya yöresine ait toplam 195 türkü yer almaktadır.

Malatya türküleri konu bakımından incelendiğinde ilk sırada “aşk” üzerine yakılmış olan türkülerin yer aldığı görülmektedir. Aşk konusu ile işlenmiş olan türkülerden sonra ise “ayrılık” ve “gurbet” konuları ağırlıklı olarak kullanılmıştır. “*Ağutlar, kına türküleri, aşk ve sevda türküleri, iş türküleri, tabiatı konu eden türküler ve gurbet türküleri, nasihat verici türküler, nefesler, deyişler konu itibarıyla Malatya halk ezgilerinin temelini teşkil eder*”(Karkın, Karaburun, 2012:109).

Malatya Türkülerini Derleyenler ve Kaynak Kişiler

Türk halk müziği ezgilerinin doğru kaynaklardan derlenerek ve notaya alınması, ilişkili olduğu kültür öğelerinin kayda alınması ve korunması bakımından önem taşımaktadır. “*Ülkemizde, Avrupa’daki örneklerine paralel olarak, XIX. yüzyıl ortalarında başlayan halkın manevi ürünlerini derleme çalışmaları, bu alan içerisine müzikal ürünleri de katarak, günümüze kadar devam etmiştir*” (Feyzi, 2015, s.829).

TRT Türk halk müziği repertuarında Malatya yöresine ait türküler kırık hava, oyun havası ve uzun hava olarak derleyen ve kaynak kişi açısından incelendiğinde birçok ismin hem kaynak kişi hem de derleyen olduğu görülmektedir.

TRT Türk Halk Müziği Repertuarı derlemeci açısından incelendiğinde; Muzaffer Sarısözen, Mehmet Özbek, Muharrem Temiz, Nida Tüfekçi, Ufuk Erbaş, Mehmet Seske, Nazmi Özalp, Yücel Paşmakçı, Ahmet Yamacı, Mustafa Özgül, İhsan Öztürk, Ahmet Sezgin, Can Etili, Turhan Karabulut, Nazmiye Coşkun Özgül, Mustafa Geceyatmaz, Ömer Şan, Selahattin Alpay, Gani Pekşen, Zafer Gündoğdu, Turan Engin, Gülşen Altun, Nurettin Çamlıdağ, Mehmet Yumrutepe, Kubilay Dökmetaş, Süleyman Yıldız, Fatoş Çal, Cemal Kaya, Rıfat Kaya, Kemal Çıgırık, Fahri Kayahan, Ali Canlı ve Ali Tayyip Temiz gibi isimlerin Malatya türkülerini derledikleri görülmektedir.

TRT Türk Halk Müziği Repertuarı kaynak kişi açısından incelendiğinde; Fahri Kayahan, Âşık Abdullah Gülhane, Süleyman Elver, Ali Seydi Adıgüzel, Adnan Gül, Nazmi Özalp, Hasan Durak, Keman Keskin, Hakkı Coşkun, Sıddık Doğan, Bayram Aksüt, Necati Coşkun, Sait Alioğlu, Ramazan Şenses, Mamoş Sucular, Ali Gündüz, Hüseyin Erdoğan, Saadettin Özdağ, Hamza Başyurt-Aşık Yoksulı, Yöre Ekibi, Mehmet Ali Erdem, Azmi Fenercioğlu, Süleyman İkinci, Ali Gürbüz, Necati Erenler, İbrahim Emici, Hasan Hüseyin Orhan, Mustafa Zengin, Hanifi Ünver, Ali Gürbüz, Selahattin Alpay, Ali Rıza Pekşen, İbrahim Erdem, Zeki Salman, Mustafa Özgül, Nejat Batıgün, Âşık Meftuni (İbrahim Memo Temiz), Teslim Budak, Şükrü Çalışkan, Turan Bak, Bayram Aksüt, Mehmet Seske, Hüseyin Çal, Fatoş Çal, Behlül Alkan, Hüseyin Sarıaltun, Kerem Altın, Hacı Engüzel, Hüseyin Temiz (Sarı Dede), Hurşit Arı, Erhan Yılmaz, Mikail Sarıaltun, Adıgüzel Göksu, A. Abbas Aslantürk, Ganber Kösehaliloğlu, Yusuf Yılmaz, İkrari (Muharrem Naci Orhan), Mahmut Tekin ve M. Karakılıç gibi isimlerin Malatya türkülerine kaynaklık ettiği görülmektedir.

Malatya Yöresi Türkülerinde Makam ve Usüller

Malatya Türküleri makamsal olarak incelendiğinde; Uşşâk, Hüseyini, Hicaz, Nihavent, Muhayyer, Müstear, makamlarında türkülerin olduğu ve bu türkülerin ağırlıklı olarak Hüseyini ve Uşşâk makamı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Malatya Türkülerinin; 2/2, 2/4, 3/4, 4/4, 5/4, 7/4, 5/8, 7/8, 8/8, 9/8, 10/8, 11/8, 12/8, 13/8, 15/8, 17/8, 18/8’lik usüller de yazılmış eserlerden oluştuğu görülmektedir. Bu usüller içerisinde ise 4/4’lük, 2/4’lük, 10/8’lik, 5/8’lik ve 7/8’lik usüller baskın olarak kullanılmıştır. Ayrıca türkü içerisinde değişmeli usüller de sıklıkla kullanılmıştır.

Malatya Musikisine Yön Veren Aşıklar, Halk Ozanları ve İcracılar

Türk halk müziğinin en önemli yapı taşlarından biri de ozanlardır. “*Halk ozanları türkü gibi kültürel ürünleri gittikleri yerlere taşımalarının yanında gittikleri yerlerde öğrendikleri, toplumsal olayları ve bilgileri de bir tür haberci gibi bir başka yere aktaran kişilerdir*” (Çiftci, 2016:147). Ozanlar yaşadıkları yöreyi ve etraflarındaki birçok yeri dolaşarak insanlar arasındaki kültürel iletişimin aktarılmasında önemli rol oynamaktadırlar. “*Bundan yüz yıl evveline kadar yöremizde çalınan bir çalgı ya da türkü, diğer bir bölgemize taşınamamış ve yalnızca o bölge halkı tarafından çalınır, söylenir ve dinlenir olmuştur. Hâlbuki şimdilerde en ücra köşedeki bir eser, teknoloji yardımı ile diğer bölgelerimize anında ulaştırılabiliyor. Bu işi eskilerde ozanlar üstlenmişlerdi. Ozanlar diyar diyar dolaşarak, bir bölgedeki*

haberi (ölüm, savaş, aşk, yangın gibi) diğer bir bölgeye sazları ile aktarırlardı” (Emnalar, 1998:245).Türkülerin yayılmasında aşıklar ve halk ozanları büyük önem taşımaktadır. Aşık ve halk ozanlarının yanında müzik sanatını meslek edinmiş kişilerde türkülerin yayılmasında ve derlenmesinde büyük rol oynamaktadırlar.

Malatya musikisine yön verenlerden içerisinde en önemli olan kişi Fahri Kayahan’dır. Malatya ve ilçeleri türkülerinin yurt genelinde tanınmasında ise Malatyalı mahalli ve ulusal sanatçıların önemli rolü ve katkısı olmuştur. Bunlardan en bilineni, Fahri Kayahan’dır. Kendi döneminin popüler bir sanatçısı olması ve aynı zamanda büyük bir kitle tarafından sevilmesi, Malatya türkülerini tanıtır ve sevdirmesinde önemli bir rol olmuştur. Malatya yöresine ait türkülerin geçmişten günümüze aktarımını sağlayan diğer isimler içerisinde ise; Hakkı Coşkun, Necati Coşkun, Yüksel Özkasap, Sami Coşkun, Bilal Bozdağ, İlhan Kızılay, Belkıs Akkale, Erol Köker, Selahattin Alpay, Sami Kasap, Yaşar Kayahan, Kemal Keskin, Ufuk Erbaş, Malatyalı Bedo (Bedri Karahan), Cemal Kaya, Bahattin Turan, Udi Nevres Bey, Kemal Çıgırık, Mehmet Sarmış, Erhan Yılmaz, Âşık Hamit Ertaş, Yücel Arı, Hasan Durak, Teslim Budak, Cemal Öztaş, Celal Subaşı, Âşık Mustafa Aksüt, Mehmet Balaban yer almaktadır (Karkın, Karaburun, 2012:111).

Malatya Musikisinde Çalgılar

Malatya yöresi çalgı bakımından incelendiğinde; bağlama ailesi, zurna, cümbüş, tambur, kaval, dilli düdük, asma davul, bendir, darbuka ve zilli tef gibi çalgıların yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Malatya yöresi halk oyunlarında asma davul ve zurnanın yanında özellikle Arapgir yöresinde klarnet çalgısının da kullanıldığı görülmektedir.

Malatya Arguvan Yöresi Türküleri

Malatya ilçeleri içinde, Alevi-Bektaşî Türkmen kültürünün ve âşıklık geleneğinin oluşturduğu kültürel bir dokuya sahip olan Arguvan ilçesi, Türk Halk Müziği yöreleri içerisinde halk şiirinin ve halk müziğinin karakteristik özelliğe sahip kaynak yörelerinden biridir. Türk Halk Müziği literatüründe “Arguvan ağzı” olarak isimlendirilen Arguvan türküleri, yöreye has bir söyleyiş üslubuna sahiptir. Sözlerin başında, aralarında ya da sonunda “ah aman ey”, “loy”, “ölem”, “neydem”, “vay”, “anam”, “ah”, “aman”, “vah” gibi katma sözler kullanılır. Arguvan yöresindeki ifadeyle “amanı bol” denilen bu üslup, yöre uzun havalarının da temel karakteristik özelliğini oluşturmaktadır.

Aşk, sevgi, gurbet, özlem gibi temaların yanı sıra Alevi-Bektaşî geleneğinin etkisiyle Hz. Muhammed ve Hz. Ali’yi öven mersiyeler, On iki İmamları anlatan ve Alevi-Bektaşî değer sistemini konu alan “semahlar ve deyişler” Arguvan türkülerinin anlam dünyasını teşkil eder. Bu yöre müziğinin geleneksel icrasında Arguvan yöresinde halk tarafından “balta saz”, “dede saz” olarak isimlendirilen 12 perdeli bağlama çalgısı, tezzenesiz (mızrapsız) olarak parmak teknikleri ile çalınır. Türkülerin şiirsel yapısı 8 ve ya 11 hecelidir, şiirlerde sade ve öz bir Türkçe dili kullanılır. Derviş Muhammed, Şah Sultan, Âşık, Âşık Balı, Âşık Bektaş Yılmaz ve Âşık Seyit Meftuni Arguvan yöresinin müzikal kültürünün oluşmasında katkılar sağlamış önde gelen isimlerdendir (TC. Kültür Bakanlığı, 2014).

Malatya Yöresi Halk Oyunları

Malatya ve yöresi, binlerce yıllık köklü bir kültüre sahiptir. Sahip olunan bu kültürel birikim ve zenginlik Malatya yöresi halk oyunlarında da kendini göstermektedir. Halk oyunları denildiğinde halay, zeybek, horon, bar, karşılama, kaşıklı oyunlar vb. birçok tür akla gelmektedir. Kızılkaya (2013:25) halk oyunlarını “*Ait olduğu bölgenin tavır, üslup, müzik, giyim-kuşam ve diğer kültürel özelliklerini taşıyan, bedensel hareketlerin jest ve mimikler ile bütünleştiği, sevinç, hüznün, heyecan ifade eden, anonim kaynaklı, duygu ve düşüncelerin ritmik olarak ifade edilmesi*” şeklinde tanımlamaktadır. Halk oyunlarımız gelenek ve göreneklerimiz, örf ve adetlerimizi kuşaktan kuşağa aktarmada önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle kültürel açıdan ortak paydalarımızın içerisinde yer alan halk oyunları gelenek ve göreneklerimizimizin vazgeçilmez olan unsurlarından biridir. “*Bir anlam, duygu ve düşünce bütünlüğünü hareketlerle ortaya koyan oyunlarımız milli kültürümüzün her dönemde giderek güzelleşen, sanat ve estetik kaygıyla gelişen milli değerlerimiz içinde asıl yerine oturtulması gereken ortaklaşa yarattığımız eserlerin başında gelir*” (Gözyayın, 2002:36).

Malatya yöresi halk oyunları incelendiğinde, Malatya da 1932 yılında Halkevlerinin kurulmasıyla ilk halk oyunları ekibi oluşturulduğu görülmektedir. Müzikolog ve halkbilimci Mahmut Ragıp Gazimihal'in derleme gezileri sırasında Malatya ve yöresinde oynanan oyunlar ile ilgili notlarının olduğu bilinmektedir. Bu notlar incelendiğinde Malatya ve yöresinde yoğun olarak halay oynandığı görülmektedir. Gazimihal (1991:241) Malatya yöresinin halay bölgesinin en koyu merkezlerinden olduğunu, Darende ilçesinde “Çekin Halay Dizilsin” türküsüyle oynanan halay ve ayrıca Tanzara oyunları 2, 15 veya 20 kadar erkek tarafından oynanıldığını ve oynamasını bilmeyenlerin ayıplandığını belirtmiştir. Malatya ve yöresinde “Delilo, lorke, üç ayak, tamzara ve tıs tıs” isimli oyunlar oynanılmaktadır (Kızılkaya, 2013).

Sonuç

Doğu Anadolu bölgesinin önemli illerinden biri olan Malatya doğal, tarihi ve kültürel yapısı ile türküleri, halk oyunları, aşıkları, ozanları ve Malatya musikisine yön veren sanatçıları ile geniş bir müzikal yelpazeye sahiptir. Malatya ilinin Doğu Anadolu bölgesinde yer alması ve Elazığ, Diyarbakır, Adıyaman, Kahramanmaraş, Sivas ve Erzincan gibi çevre iller komşu olması müzik kültürü açısından çeşitlilik arz eden özellikler taşımasına neden olmuştur. TRT Türk Halk Müziği Repertuarı incelendiğinde, Malatya türkülerinin “Kırık Hava”, “Oyun Havası” ve “Uzun Hava” formunda türkülerden oluştuğu tespit edilmiştir. TRT Türk Halk Müziği Repertuarı, Malatya ve ilçelerine ait türküler tür bakımından incelendiğinde ise; **77** Kırık Hava, **1** Oyun Havası, **117** Uzun Hava formunda türkü ile TRT repertuarında Malatya yöresine ait toplam **195** eserin yer aldığı tespit edilmiştir.

Malatya türküleri konu bakımından incelendiğinde ise ilk sırada “aşk” üzerine yakılmış olan türkülerin yer aldığı görülmüştür. Aşk konusunun işlenmiş olduğu türkülerden sonra, türkülerde “ayrılık” ve “gurbet” konularının ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmüştür.

TRT Türk Halk Müziği Repertuarı derlemeci açısından incelendiğinde; Muzaffer Sarısözen, Mehmet Özbek, Muharrem Temiz, Nida Tüfekçi, Ufuk Erbaş, Mehmet Seske, Nazmi Özalp, Yücel Paşmakçı, Ahmet Yamacı, Mustafa Özgül, İhsan Öztürk, Ahmet Sezgin, Can Etili, Turhan Karabulut, Nazmiye Coşkun Özgül, Mustafa Geceyatmaz, Ömer Şan, Selahattin Alpay, Gani Pekşen, Zafer Gündoğdu, Turan Engin, Gülşen Altun, Nurettin Çamlıdağ, Mehmet Yumrutepe, Kubilay Dökmetaş, Süleyman Yıldız, Fatoş Çal, Cemal Kaya, Rıfat Kaya, Kemal Çıgırık, Fahri Kayahan, Ali Canlı ve Ali Tayyip Temiz gibi isimlerin Malatya türkülerini derlediği tespit edilmiştir. TRT Türk Halk Müziği Repertuarı kaynak kişi açısından incelendiğinde; Fahri Kayahan, Âşık Abdullah Gülhani, Süleyman Elver, Ali Seydi Adıgüzel, Adnan Gül, Nazmi Özalp, Hasan Durak, Keman Keskin, Hakkı Coşkun, Sıddık Doğan, Bayram Aksüt, Necati Coşkun, Sait Alioğlu, Ramazan Şenses, gibi isimlerin Malatya türkülerine kaynaklık eden önde gelen isimler olduğu tespit edilmiştir.

Malatya Türküleri makamsal olarak incelendiğinde; türkülerin ağırlıklı olarak Hüseyini ve Uşşak makamı üzerinde yoğunlaştığı, 4/4'lük, 2/4'lük, 10/8'lik, 5/8'lik ve 7/8'lik usüllerin baskın olarak kullanıldığı görülmektedir. Malatya musikisine yön verenlerin içerisinde en önde gelen ismin Malatyalı Fahri Kayahan olduğu tespit edilmiştir. Malatya Arguvan ilçesinin, Türk Halk Müziği yöreleri içerisinde halk şiirinin ve halk müziğinin karakteristik özelliğe sahip önde gelen kaynak yörelerinden biri olduğu görülmüştür.

Malatya yöresinde kullanılan çalgılara bakıldığında; “bağlama ailesi, kemane, zurna, cümbüş, tambur, klarnet, kaval, dilli düdük, asma davul, darbuka, bendir ve zilli tef” gibi çalgıların yer aldığı görülmektedir. Malatya yöresine halk oyunları açısından bakıldığında yörenin halay bölgesinin en koyu merkezlerinden olduğu ve “delilo, lorke, üç ayak, tamzara ve tıs tıs” isimli oyunların oynandığı tespit edilmiştir.

Malatya yöresinin musiki değerlerinin anlatıldığı bu çalışmanın müzikolojik açıdan Türk Halk Müziğine kaynaklık etmesi, yöreye ait olan musiki değerlerinin tek başlık altında toplanması ve araştırmacılara genel hatları ile yol gösterici olması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

1. AKDOĞU, O. (1996), Türk Müziğinde Türler ve Biçimler, İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları.
2. ÇİFTÇİ, E. (2016). Erzincan Musikisine Genel Bakış. Uluslararası Erzincan Sempozyumu, 28 Eylül – 1 Ekim, Erzincan.
3. EMNALAR, A. (1998). Türk Halk Müziği ve Nazariyatı. İzmir. Ege Üniversitesi Basımevi.
4. FEYZİ, A. (2015). Darü'l Elhan'a Ait Anadolu Halk Şarkıları Defterlerinde Erzurum Türküleri. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi.
5. GAZİMİHAL M. R. (1991). Türk Halk Oyunları Kataloğu, I. Cilt, (Haz.) Nail Tan, Kültür Bakanlığı, Ankara.
6. TC. KÜLTÜR BAKANLIĞI. (2014). Geçmişten Geleceğe Yaşayan Kültür Mirasımız Türkiye Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri, Ankara
7. GÖZAYDIN, N. (2002). Türk Halk Oyunları Antolojisi I, Paradigma Yayınları, İstanbul.
8. <http://www.malatya.gov.tr/malatya-tarihi1> (09.12.2019 tarihinde erişim sağlandı).
9. KARKIN M., KARABURUN D. (2012). Malatya Yöresi Müziklerinin Kültürel Kimliği. Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Malatya.
10. KIZILKAYA, N. (2013). Malatya Halayları, Malatya Kitaplığı Yayınları, Kültür Sanat Dizisi 7, Malatya.
11. Malatya Musiki Derneği Yetkilileri İle Görüşme (16.11.2019).

MALATYALI BİR MUSİKİ DEĞERİ “YAŞAR KAYAHAN”
A MUSICAL VALUE FROM MALATYA “YAŞAR KAYAHAN”

Ersan ÇİFTÇİ

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,
Müzik Öğretmenliği Programı

Ferdi KARAÖNCEL

Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,
Müzik Öğretmenliği Programı

ÖZET

Yaşar KAYAHAN Malatya’da doğup büyümüş, müzisyen bir ailenin içinde yetişmiş bir yorumcu ve bestekardır. Malatya’ nın ünlü müzisyeni olan Fahri KAYAHAN’ın akrabasıdır. Özellikle icrada, seste, gerekse saz tavrında ondan etkilenmiştir. Malatyalı Yaşar KAYAHAN’ın besteleri, tambur icraları, kendine has tonda ve tavrındaki sesi Malatya yöresi musikisi içinde yeterince bilinmemektedir.

Bu çalışmada; Malatyalı Yaşar KAYAHAN’ın biyografisi, besteleri, sanatçı kişiliği, ses ve saz icrasındaki tavır ve üslubu incelenmiştir. 1 Ağustos 1933 yılında Malatya merkez de dünyaya gelmiş olan ve 86 yaşındaki Yaşar KAYAHAN’ın hayatına ilişkin bilgiler kendisi ve ailesi ile gerçekleştirilen ayrıntılı görüşmeler sonucunda derlenmiştir. Bugüne kadar kendi eserlerini ve amcasının oğlu Malatyalı Fahri KAYAHAN’ın sevilen eserlerini 5 adet plak kaydında tamburu ve sesi ile yorumlayan Yaşar KAYAHAN’ın sanatçı kişiliği belgeler ve yakın çevresinin anlatımlarıyla betimlenmiş, kendine ait eserlerin müziksel analizleri yapıp yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Malatyalı Sanatçılar, Malatyalı Fahri KAYAHAN, Malatyalı Yaşar KAYAHAN.

ABSTRACT

Yaşar KAYAHAN was born and raised in Malatya, and grew up in a family of musicians. He is a relative of Fahri KAYAHAN, the famous musician of Malatya. He was particularly influenced by him in performance, sound and playing style of instrument. But the compositions, drum performances, unique tone of Yaşar Kayahan are not known enough in music of Malatya region.

In this study, biography, compositions, artistic personality, attitude and style of voice and instrument performance of Yaşar Kayahan were examined. Information on the life of Yasar Kayahan, who was born in Malatya in August 1, 1933 and is 86 years old, was compiled as a result of detailed interviews with him and his family. Yaşar Kayahan, hitherto has interpreted his own Works and the beloved works of his uncle's son Fahri Kayahan who is a famous musician of Malatya, with his tambur and voice on 5 Records. His artistic personality is described with documents and expressions of the close environment, the musical analysis of his own works are performed and interpreted.

Keywords: Musicians of Malatya, Fahri KAYAHAN from Malatya, Yaşar KAYAHAN from Malatya.

Giriş

Müziği birçok tanımla ifade etmek mümkündür. Duygu ve düşüncelerin seslerle ve suslarla ifade edilmesi, kulağa hoş gelen ölçülü ve anlamlı sesler bütünü gibi birçok yerde rastlayabileceğimiz tanımlar olduğu gibi müzik alanında bilimsel çalışma yapan kişilerin tanımları da bulunmaktadır. Uçan (2005:10) müziği “Duygu, düşünce, tasarım ve izlenimleri, belirli bir amaç ve yöntemle belirli bir güzellik anlayışına göre birleştirilmiş seslerle işleyip anlatan estetik bir bütün” olarak tanımlamaktadır. “Müzik, duygu ve düşüncelerin seslerle anlatıldığı, başka bir deyiş ile de sesin ve sessizliğin belirli bir zaman aralığında ifade edildiği sanatsal bir formdur” (Karkın, Karaburun, 2012:102). Yöreden yöreye kişiden kişiye değişen müzik bölgesel ve kültürel etkenlere bağlı olarak birçok farklılığı içerisinde barındırmaktadır. Bu farklılıklar müziğin beslendiği coğrafyanın kültürel zenginliğine göre şekillenmektedir. Bu bağlamda müziği üretenler ve icra edenler gerek kendi dönemlerinde gerekse kendilerinden sonraki dönemlerde üretkenlikleriyle, müziklerine ilişkin tarz ve tavırlarıyla hatırlanırlar.

Anadolu tarihsel yapı ve kültürel çeşitlilik bakımından oldukça zengindir. Bu tarihsel yapı ve kültürel çeşitliliğin doğrudan müzik kültürüne etki ettiği görülmektedir. Anadolu coğrafi olarak birçok farklı bölgeye sahiptir, ancak bu bölgeler müzikal açıdan incelendiğinde çoğunun ortak özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde yaşayan insanların yaşam şartları, duyguları ve düşünceleri ortak bir payda olan türkülerle birleşmiştir. Anadolu ozanlar, aşıklar, halk şairleri ve bestekarlar açısından oldukça önemli değerleri içerisinde barındırmaktadır.

Doğu Anadolu'nun önemli illerinden Malatya da yetişen, Malatya kültürü ile harmanlanmış, Türk Halk Müziği içerisindeki önemli isimlerden biri olan Fahri KAYAHAN'ın amcasının oğlu ve Fahri KAYAHAN'ı kendisine örnek alarak onun izinden giden Malatyalı Yaşar KAYAHAN'da Anadolu'da yetişmiş müzik değerlerinden biridir.

Yaşar KAYAHAN'ın hayatı ve müzisyen kişiliği hakkında yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada Yaşar KAYAHAN'ın hayatı, müzisyen kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur.

Araştırmaya İlişkin Bulgular

Yaşar KAYAHAN'ın Biyografisi

Malatyalı Yaşar KAYAHAN, 1 Ağustos 1933'te Malatya merkezde, Gaffar Ağa Sokağı'ndaki evde dünyaya gelmiştir. Yaşar KAYAHAN'ın evi, amcasının oğlu olan Fahri KAYAHAN'ın evi ile aynı mahallede olup Gaffar Ağa ailesindedir. Annesinin adı Saniye (Özşeker ailesinden), babasının adı Muharrem çavuş, dedesi Muhammet Ağa'dır.

Yaşar KAYAHAN'ın babası Muharrem çavuş iki evlilik yapmıştır. İlk eşinin ölümünden sonra 20 yaşında askere giden Muharrem çavuş, 8 yıl Yemen de Mafak Kalesi'nde (çavuş olarak), 8 yıl da Kars Harbi'nde askerlik yapmıştır. Askerden döndükten sonra yakın çevresinde geçen konuşmalar sonrası (Ocağın sönecek mi? Bekar mı kalacaksın?) arkadaşının kızı Saniye ile evlenmiştir. Muharrem çavuş Saniye hanımla evlendiğinde 47 yaşında, Saniye hanım ise 17 yaşındadır. Yaşar KAYAHAN, Muharrem ve Saniye KAYAHAN çiftinin ilk çocuğudur. Diğer çocukları ise Gülseren, Gökmen ve Mehmet'tir. Uzun yıllar askerlik yapan Muharrem çavuşun askerlik süresince yapmış olduğu birçok kahramanlığı anlatılmaktadır. Bundan dolayı Malatya belediyesi tarafından Muharrem çavuşun kahramanlıklarını anlatan "Muharrem Çavuş'un Kahramanlıkları" isimli bir kitap yazılmıştır. Yaşar KAYAHAN'ın anlatımlarında hükümet binası kütüphanesi içerisinde olan bu kitabın, hükümet binasında çıkan bir yangın sonucunda yandığı ifade edilmiştir.

Yaşar KAYAHAN'ın sanatla tanışması ilkököl yıllarına dayanmaktadır. İlkokul 1., 2. ve 3. sınıfları Fırat İlkokulu'nda okumuştur. 4. ve 5. Sınıfları da İnönü İlkokulu'nda okumuştur. Malatya lisesinin ortaokuluna gitmiş, ortaokul 2. sınıfa geçtiğinde eğitim hayatını sonlandırmıştır. Yaşar KAYAHAN, ilkökuldaki bir resim dersini şu şekilde anlatıyor:

"1.Sınıfın ilk günüydü. Resim dersinde öğretmenimiz bir şeyler çizmemizi istemişti. Bende motosiklet ve üzerinde kasklı bir adam çizdim. Öğretmenimiz resmi benim yapıp yapmadığımı sordu. Tam o sırada baş öğretmen Fehmi Bey sınıfa geldi. Öğretmenimiz Fehmi Bey'e bizlerin yaptığı resimleri gösteriyordu. Ancak öğretmenimiz, benim çizdiğim resmin bana ait olmadığını düşünerek beni tahtaya kaldırdı ve resmi tekrar çizmemi istedi. Ben resmi tekrar çizdikten sonra ise bana motorun bölümlerini sordu. Bende motorun tüm bölümlerini göstererek anlattım. Öğretmenimiz hata yaptığını anladı ve benden özür dileyerek resim alanında yeteğimin olduğunu belirtti".

Yaşar KAYAHAN İnönü İlkokuluna gittiği sıralarda, 5. sınıfta iken Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali YÜCEL okulu ziyarete gelir. Okulda bir resim sergisi açılmıştır, Yaşar KAYAHAN'ın yapmış olduğu "Sancak Tutan Adam" resmi de sergide yer almaktadır. Milli eğitim bakanı Hasan Ali YÜCEL resim sergisini gezerken Yaşar KAYAHAN'ın yapmış olduğu resim dikkatini çeker ve bu resmi kimin yaptığını öğretmenlere sorar. Öğretmeni Yaşar KAYAHAN'ı gösterir. Milli eğitim bakanı Hasan Ali YÜCEL Yaşar KAYAHAN'ın başını okşayarak "aferin geleceğin sanatçısı" der, kendisini ve öğretmenini tebrik eder.

Yaşar KAYAHAN'ın müzikle tanışması ise dayısı kasap Hilmi'nin bağlama çalmasından etkilenmesiyle başlar. Dayısının asıl mesleği kasap olmasına rağmen bağlamayı çok güzel çalıp türkü söylemektedir. Yaşar KAYAHAN ilkokulda iken dayısının yanında darbuka çalıp, dayısı da şarkı türkü söylemektedir. Sonraki zamanlarda ise bağlama çalmaya başlar. Yaşar KAYAHAN bağlama çalmayı dayısından öğrendiğini, "Gelin Ayşem Suya Gitmiş" adlı türkünün bağlamada icra ettiği ilk türkü olduğunu anlatmaktadır. Kendisi şöyle anlatıyor;

"Bağlama çalmaya yeni başlamıştım. Sürekli dayımı izliyor ve ondan bir şeyler öğrenmek için heyecanlanıyordum. Bir konuşmada dayım; Yaşar, Gelin Ayşem Suya Gitmiş'i çalmadan bağlama çalamazsın demişti. Sonrasında dayım bağlama üzerine Gelin Ayşem Suya Gitmiş türküsünün nota yerlerini işaretledi ve "Yaşar, şimdi çalışmaya başlayabilirsin" dedi. Dayımın konuşmasından sonra aldım sazı elime...bağlamada ilk çaldığım türkü budur".

Yaşar KAYAHAN'ın dayısı kasap Hilmi'nin amcası Tahir'in sesi de çok güzeldir, Yaşar KAYAHAN'ı etkileyen diğer bir kişi de Tahir'dir. Birçok türküyü ondan öğrenmiştir. Aslında Fahri KAYAHAN, Yaşar KAYAHAN'ın öz amcasının oğlu değildir fakat yakın akrabasıdır. Çünkü Gaffar Ağa ailesi kendi aralarında kız alıp verdikleri için KAYAHAN soy ismi kuşaktan kuşağa devam etmiştir. Yaşar KAYAHAN 4 yaşında (1937) iken amca oğlu Fahri KAYAHAN, eşi Fahriye'nin ölümünden sonra İstanbul'a gider ve plak çıkarır. Yaşar KAYAHAN, 13 yaşındayken Sümerbank'ta ustabaşı katibi olarak pamuk iplik yapan serviste 4 ay çalışır. Babası lise müdürüne Yaşar'ı okula göndereceğim diyerek söz verdiği için Sümerbank'tan alır.

Daha önceleri terzilik yapan Yaşar KAYAHAN'ın babası, Malatya'nın Doğanşehir ilçesine bir bakkaliye dükkamı açar ve oğlu Yaşar da burada çalışmaya başlar. O sıralarda Doğanşehir ilçesine işçi toplamaya elçi Hüseyin isimli bir şahıs gelir. Bu şahıs Yaşar'ın çalıştığı bakkaliyeye giderek Adana'nın Ceyhan ilçesinde çalıştırmak için işçi aradığını söyler ve Yaşar'dan yardım ister. Yaşar KAYAHAN elçi Hüseyin'e yardım ederek ve Doğanşehir ilçesinden 150 işçi ayarlar. Doğanşehir ilçesinde sevilen bir isim olan Yaşar elçi Hüseyin'e ve işçilere ikram etmek için annesine yemek yaptırır. Yaşar KAYAHAN o günleri şöyle anlatmaktadır:

"O zamanlar 14-15 yaşındaydım. Ceyhan'a gidecek işçileri ayarlamıştım. Doğanşehir'de tanınmış olduğumuz için bizi kırmadılar. Bende annemden işçilere yemek olarak içli köfte hazırlamasını istedim ve tren istasyonunda işçilere annemin hazırladığı içli köfteleri ikram ettim. O sırada elçi Hüseyin'i evimize davet ettim. Evde otururken elçi Hüseyin duvarda asılı olan tamburu gördü ve kimin çaldığını sordu. Ben çalıyorum dedim. O da dedi ki olur mu bunu Fahri KAYAHAN çalıyor. Bende Fahri KAYAHAN benim amcamın oğlu deyince yerinden kalkarak annemin ve babamın elini öptü. Elçi Hüseyin Fahri abinin iki eserini tamburla çalarak seslendirmemi istedi bende seslendirdim çok hoşuna gitti. Babamdan beni işçilerin başında Ceyhan'a götürmek için izin istedi. Babam da izin verdi. Beraber Ceyhan'a gittik. İşçileri pamuk tarlalarına bıraktıktan sonra merkezde bir otele gittik. Tamburumu ve eşyalarımı otele bıraktıktan sonra beni esnaf arkadaşlarının yanına götürdü ve Malatyalı Fahri KAYAHAN'ın yeğeni diye tanıttı. Sonrasında otelden tamburumu getirterek bana Fahri abimin serlerini icra ettirdi. O sırada Ceyhan Müzik Sevenler Cemiyetine haber ettiler".

Yaşar KAYAHAN, 1947-1948 yıllarında Ceyhan'da bulunur. O zamanlar Adana'nın Ceyhan ilçesi hem çok zengin ve gözde bir yerdir. Fahri KAYAHAN Ceyhan'a sık sık konsere gittiği için Ceyhan'da oldukça tanınmış bir isimdir. Ceyhan'da Malatyalı Fahri KAYAHAN'ın yeğeni olarak tanınan Yaşar KAYAHAN, bir süre Müzik Sevenler Cemiyeti eşliğinde çalıp söyler. Yaşar KAYAHAN, Ceyhan'da Malatyalı Fahri KAYAHAN'ın yeğeni olarak sürekli sahne almaya başlar ve sevilen bir isim olur, 4-5 yıl Ceyhan'da kalarak müzikle uğraşır. Babası hasta olduğu için askere gidene kadar sık sık Doğanşehir'e gidip gelmektedir. Ceyhan'da avcılar kulübü başkanı Kadir Ağa ile tanışarak dostluk kurar. Kadir Ağa ile birlikte Adana (Adana'nın ilçeleri ve Ceyhan'a bağlı köylerin hepsinde konsere gitmiştir), Mersin ve İskenderun'a konserlere gider. Yaşar KAYAHAN, Ceyhan'da olduğu sırada Aşık Veysel ile tanışmasını şöyle anlatıyor;

“Ceyhan’da olduğum sıralarda müzik sevenler cemiyetinde otururken yanıma birisi geldi ve Aşık Veysel’in geldiğini söyledi. Nerede diye sorduğumda ise kahvenin birinde kendisinin çalıp söylediğini öğrendim. Bende Aşık Veysel’in Seherde Ağlayan Bülbül, Havalanma Telli Turnam, Mecnunum Leylamı Gördüm gibi bazı eserlerini yorumlamayı seviyordum. Yanına gidelim ayıp olmasın dedim ve kalktık yanına gittik. Yanına gittiğimizde bağlaması elinde çalıp söylüyordu. Bizim müzik sevenler cemiyetinden birisi yanına gitti ve onu müzik sevenler cemiyetinde davet etmek istedi. Tam o sırada Veysel’e benden bahsetti. Malatyalı olduğumu ve eserlerini sürekli olarak okuduğumu söyleyince hangi eserlerini okuduğumu sordu bende söyledim. Çok hoşuna gitti ve bizimle birlikte müzik sevenler cemiyetine geldi. Birlikte yemek yedikten sonra benden eserlerini tamburum ile çalıp söylememi istedi. Seherde Ağlayan Bülbül ve Mecnunum Leylamı Gördüm’ü söyledikten sonra Veysel elimi tutarak çok güzel söylediğimi belirtti ve beni tebrik etti. Bende siz eserlerinizi çok güzel yazmışsınız, bütün eserlerinizin söyleri de makamları da çok güzel Ceyhan’da Fahri abim ve sizin eserlerinizi seslendiriyorum dedim. Çok beğendim Allah işini rast getirsin dedikten sonra teşekkür ettim ve otobüse bindirdik Adana’ya yolladık”.

Resim 1. Yaşar KAYAHAN

Yaşar KAYAHAN, Ceyhan’da sahne aldığı yıllarda, Lütfi GÜNERİ isimli sanatçıdan önce sahne alması istenir. Yaşar KAYAHAN sahnedekeyken Lütfi GÜNERİ, onu dinler. Yaşar KAYAHAN’ın sahnesi bittikten sonra Lütfi GÜNERİ sahneye çıkarken Yaşar’a “sahnedenden inmeme bekle seninle önemli bir şey konuşacağım” diyerek sahneye çıkar. Yaşar KAYAHAN sahne arkasında Lütfi GÜNERİ’yi heyecanla bekler. Lütfi GÜNERİ sahneden indikten sonra yaşar KAYAHAN’ın yanına gelerek; “Seni Ceyhan’da herkes tanıyor, adın İstanbul, Ankara’da ve Türkiyede’de tanısın” diyerek Yaşar KAYAHAN’a yol göstererek İstanbul’a gelmesini ister.

Yaşar KAYAHAN, askerliğini İzmir Kandıra’da 197. Piyade alayında onbaşı ve alay yazıcısı olarak yapar. Askerliği 2 yıl sürmüştür ve usta nişancıdır. Askerlik görevinden sonra önce Malatya’ya daha sonra ise Ceyhan’a döner. 1957 yılında Lütfi GÜNERİ’nin daveti üzerine İstanbul’a gider. İstanbul’da müzikte ilerlemek ve plak yapmak istemektedir ancak amcasının oğlu Fahri KAYAHAN’a karşı saygısızlık olacağını düşünerek isteklerini bir süre erteleme kararı alır. Adana’lı bir arkadaşı “müzikle uğraşmak istiyorsan Tepebaşında, Beyoğlu’nda yaşamak gerekli” der. Bunun üzerine Yaşar KAYAHAN İstanbul Beyoğlu Tepebaşı’nda bir otelde kalır. İstanbul’da dayısı vardır ancak evi çalıştığı semte uzak olduğu için Tepebaşı’nda bir otelde kalmayı tercih eder. Adana’lı arkadaşı Yaşar’ı, ilk eşi Nejla hanımla İstanbul’da tanıştırır. Adana’lı arkadaşının hanımı terzi olan Nejla hanımın yanında kalfa olarak çalışmaktadır. Nejla hanım Üzeyir Garip ailesinin ve birçok ünlünün terzisidir. Yaşar KAYAHAN, Nejla Hanım ile tanıştıktan bir süre sonra evlenir ve 49 yıl gibi uzun bir süre evlilikleri devam eder. İlk eşi Necla Hanım 2006 yılında Bursa Kumla’da çamaşır suyunun yüzüne püskürmesi gibi trajik bir ev kazası sonucu hayatını kaybeder. Yaşar KAYAHAN, ilk eşi Necla Hanımın ölümünden bir yıl sonra yani 2007 yılında Diyarbakır’da Mükrim Hanımla tanışır ve evlenir. Mükrim Hanım Yaşar KAYAHAN’dan altı yaş küçüktür. İkinci eşi Mükrim Hanımla sekiz yıl evli kalır. Mükrim Hanım 08.05.2015’te vefat eder.

Yaşar KAYAHAN, amcasının oğlu Fahri KAYAHAN'ın, 22 Nisan 1969'da vefatı sonrası, 1970-1971 yıllarında 45'lik beş plak yapar. Her plak ta iki eser bulunmaktadır. İlk plağının ismi "Bir oda yaptırım hurma dalından" dır. Eserlerinin çoğunun güftesi arkadaşlarına, bestesi kendine aittir. Ailesinde müzikle uğraşanlardan Kardeşi Gökmen KAYAHAN'ın da sesi güzeldir ve televizyonlara çıkararak darbuka çalmaktadır. Gökmen KAYAHAN'ın oğlu Muharrem, bir dönem Yaşar KAYAHAN ile gazinolarda solistlik yapmıştır.

Resim 2. Yaşar KAYAHAN Plak Kapağı 1970

Yaşar KAYAHAN, İstanbul'da yaşadığı sıralarda ilk olarak Et Balık Kurumunda çalışır. Sonrasında ise Sümerbank'a geçer, Sümerbank'ta ilk olarak haberleşme bölümünde daha sonra ise alım satım müessesinde çalışan KAYAHAN 1993'te emekli olur. Yaşar KAYAHAN, memur olmasından dolayı sahneleri tercih etmez, kendisine gelen birçok film teklifini reddeder. Sadece Hülya KOÇYİĞİT ve Demir KARAHAN'ın başrol oynadığı "Yaralı Ceylan Cemile" filminde Fahri KAYAHAN'a ait olan "Git Ellere" isimli eseri seslendirir. Davet aldığı özel yerlerde sahneye çıkar, sahneleri ticari olarak düşünmez. Malatya'da yerel televizyonlarda ve İstanbul'da farklı ulusal kanallara davet edilerek program konuğu olmuştur.

Resim 3. Yaşar KAYAHAN'ın Konuk Olarak Katıldığı Programlardan

Yaşar KAYAHAN şu an hayatta ve 86 yaşındadır, Mersin Erdemli'deki yazlığında ikamet etmektedir. Malatya'daki annesinin evine sık sık ziyarete gelmektedir. Davet edildiği yerlerde musikisini icra etmekte ve Fahri KAYAHAN'ı anlatmaktadır. Gittiği her yerde Malatya musikisini ve insanların anlatmakta ve "Malatyalı Yaşar KAYAHAN" olarak kendisini tanıtmaktadır.

Resim 4. Yaşar KAYAHAN İle Yapılan Görüşmelerden

Yaşar Kayahan'ın Eserleri

Bugüne kadar 5 plak dolduran Yaşar KAYAHAN, toplamda 37 eser bestelemiştir. Eserlerinin bir kısmının güfte ve bestesi kendine ait olup, bir kısmının da güfteleri arkadaşlarına besteleri kendisine aittir. Yaşar KAYAHAN, bestelerini çoğunlukla teyp vasıtası ile kasetlere kaydederek kayıt altına almıştır. Eserleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

S.N.	ESER İSMİ	GÜFTE	BESTE
1	Malatya'da Buluşalım	Hasan APAYDIN	Yaşar KAYAHAN
2	Küllerimi Eşeleme	Necmettin ÇANGA	Yaşar KAYAHAN
3	Bu Aşk Değil Bir Bilmecce	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
4	Sensiz Ne Ederim Ana	Mehmet ERGÖNÜL	Yaşar KAYAHAN
5	Gam Pazarı	Mehmet ERGÖNÜL	Yaşar KAYAHAN
6	Yaban Eller	Hikmet TUNA	Yaşar KAYAHAN
7	Bilmiyorum Ne Haldeyim	Mehmet AKGÜN	Yaşar KAYAHAN
8	Bir Tanem	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
9	Hoşa Gidiyor	Hasan APAYDIN	Yaşar KAYAHAN
10	Hele Hele Gel Hele	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
11	Bahar Gibi Özlüyorum	Mehmet AKGÜN	Yaşar KAYAHAN
12	Ben Mevlaya Neylemişim	Hikmet TUNA	Yaşar KAYAHAN
13	Yakma Gönül Sen De Beni	Hikmet TUNA	Yaşar KAYAHAN
14	Senin İçin Çok Ağladım	Hasan APAYDIN	Yaşar KAYAHAN
15	Elden Ele Uçup Durma (Uzun Hava)	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
16	Geçiyor Haftalar Görmedim Seni	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
17	Eğlenmez Ki Gönül Gönül	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
18	Gideceğim Bu Yolunu Ümidinle Süsledim	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
19	Görmedim Yarı	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
20	Rızan İle Rızan İle	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
21	Dostlar Beni Kınamayın	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
22	Gideceğim Yaban Eldir	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
23	Adı Yüce Kendi Yüce	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
24	İçimdeki Yanan Ateşi	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
25	Aşka Uğurlar Olsun	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
26	Mevla'dan İstek Var	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
27	Hele Hele O Geline Yazık Olmuş O Geline	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
28	Salına Salına Yarım Gezinir	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
29	Kara Kaşlar Kara Gözler	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
30	Serdim Topraklara Canımı	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
31	Deli Gönül	Mehmet AKGÜN	Yaşar KAYAHAN
32	Nolur Dokunma	Mehmet AKGÜN	Yaşar KAYAHAN
33	Gözlerini Çek Üstümden	Hasan APAYDIN	Yaşar KAYAHAN
34	Hele Di Gel Sarhoşam	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN
35	Gelberi	Şahap METEER	Yaşar KAYAHAN
36	Sarı Zülfün Üstünde Ben Bağ Olaydım	Şahap METEER	Yaşar KAYAHAN
37	Seven Gönül	Yaşar KAYAHAN	Yaşar KAYAHAN

Yaşar KAYAHAN Eserlerinden Bazılarının Notaları

HÜZZAM ŞARKI
(BEN MEVLAMA NEYLEMİŞİM)

Beste Tarihi : 1973
Usulü : Düyek
Müzik : Yaşar Kayahan
Söz : Hikmet Tuna

Aranağme

Hepağ-----lamış-----
-----gül-----me-mi-şim----- ben-mevlama-----ney-le-mi-şim-----
göz-----ya-şı-mı-----sil-----me-mi-şim-----ben-mevla-ma-----
-----ney-le-mi-şim----- ben-mevla-ma-----ney-le-mi-şim-----

**Hep ağlamış gülmemişim
Ben Mevlama neylemişim
Göz yaşımı silmemişim
Ben Mevlama neylemişim**

**Birgün yutar beni toprak
Ömür düşer yaprak yaprak
Ne bal yedim nede kaymak
Ben Mevlama neylemişim**

**Yollar uzak gurbet acı
İçerimden çıkmaz sancı
Bizler yolcu felek hancı
Ben Mevlama neylemişim**

MAHUR ŞARKI (KÜLLERİMİ EŞELEME)

Beste Tarih : 1986
Usulü : Düyek

Müzik : Yaşar KAYAHAN
Söz : Necmettin ÇANGA

§ Aranağme

Senin--sevdan---
eksik---ol--sun--- külle-ri---mi-----eşe--le--me----- şugönlüme-----
sabır--dol--sun--- kül--leri--mi----- eşe---le---me--- kü--le--ri---mi---
kü--le--ri---mi--- kü--le---ri---mi---eşe---le---me--- dert--le--ri---mi---
dert--le--ri---mi--- dert--le--ri---mi---eşe---le---me----- §

Senin sevdan eksik olsun
Küllerimi eşeleme
Şu gönlüme sabır dolsun
Küllerimi eşeleme

Küllerimi küllerimi
Küllerimi eşeleme
Dertlerimi dertlerimi
Dertierimi eşeleme

Gönül kalen viran olsun
Hatırlama bir an olsun
Nede seni soran olsun
Küllerimi eşeleme

Küllerimi küllerimi
Küllerimi eşeleme
Dertlerimi dertlerimi
Dertlerimi eşeleme

Saçlarına güller takın
Git ellere gelme sakın
Karlı dağlar senden yakın
Küllerimi eşeleme

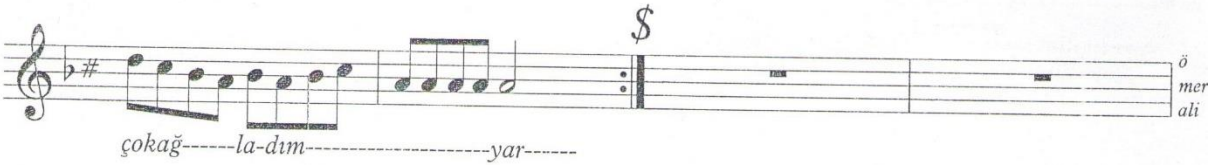
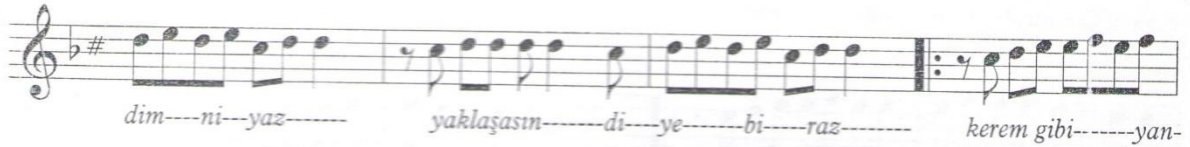
Küllerimi küllerimi
Küllerimi eşeleme
Dertlerimi dertlerimi
Dertlerimi eşeleme

HİCAZ ŞARKI (SENİN İÇİN ÇOK AĞLADIM)

Beste Tarihi : 1989 istanbul

Usulü : Düyek

Müzik : Yaşar Kayahan
Söz Hasan Apaydın

Ben hakka eyledim niyaz
Yaklaşasın diye biraz
Kerem gibi yandım enaz
Senin için hep ağladım
Senin için hep ağladım yar

Büyüdünde hanım oldun
En sonunda gelin oldun
Dilerim hep mesut oldun
Senin için hep ağladım
Senin için hep ağladım yar

Hayal ettim gözün kaşın
Seviyordun düşün taşın
Bir derde girmesin başın
Senin için hep ağladım
Senin için çok ağladım yar

Ben sağ isem sende sağsın
Toprak ikimizi sarsın
Unutulmaz eski yarsın
Senin için hep ağladım
Senin için çok ağladım yar

HİCAZ ŞARKI (DELİ GÖNÜL)

Beste Tarihi : 1990 istanbul

Usulü : Düyek

Müzik : Yaşar Kayahan

Söz : Mehmet Akgün

\$ Aranağme

Usandır-----be-----ni-----ben-----den-----

vazgeçmedin-----gü-----zel-----ler-----den----- 1---bir-ömür---se-----nin--e--lin---den-----
2---beni--nehal-----lere--koy--dun-----

nelerçektî-----deli-----gö-----nül----- nelerçektî-----deli-----gö-----nül-----
suçlusun--sen-- deli-----gö-----nül----- suçlusun--sen-- deli-----gö-----nül-----

nelerçektî-----deli-----gö-----nül----- nelerçektî-----deli-----gö-----nül-----
suçlusun--sen-- deli-----gö-----nül----- suçlusun--sen-- deli-----gö-----nül-----

\$ ö
mer
ali

Usandırdın beni benden
Vazgeçmedin güzellerden
Bir ömür senin elinden
Neler çekti deli gönül

Beni ne hallere koydun
Suçlusun sen deli gönül

Ne güzel der nede çirkin
Boşta duramazsın gönül
Yetti bana ettiklerin
Uslan artık deli gönül

Beni ne hallere koydun
Suçlusun sen deli gönül

Güzeli görür durmazsın
Herkesle sen avunmazsın
Belli artık uslanmazsın
Seninle ben nedem gönül

Beni ne hallere koydun
Suçlusun sen deli gönül

UŞŞAK ŞARKI (GAM PAZARI)

Beste Tarihi : 1990

Usulü : Nîm Sofyan

Müzik : Yaşar Kayahan

Söz : Mehmet Ergönül

§ Aranağme

Verdim--top-----rak-----lara----- ca-----nim-----i-----çi-----

ni----- yol-----lara-----dü-----şür-----

düm----- u-----mut----- gö-----çü-----nü-----

u-----mut----- gö-----çü-----nü----- ci-----han-----da-----

do-----laş-----tım----- çi-----ni-----ma-----çi-----

ni----- ga-----mı-----pa-----zar-----et-----tim-----

sa---ta-----mi-----yo-----rum----- ga---mı---pa---
zar-----et---tim----- sa-----ta-----
mi-----yo-----rum----- bu-----der-----
di-----ba-----şım---dan----- a-----ta-----
mi-----yo-----rum-----

§

30:
A.İ.

Verdim topraklara canım içini
Yollara düşürdüm umut göçünü
Dolaştım cihanda çini maçini
Gamı pazar ettim satamıyorum
Bu derdi başımdan atamıyorum

Bin türlü dert ile boynum bükülü
Gönül bahçesinde zehir ekili
Sanki diken olmuş yarin kahrkülü
Uzatıp elimle tutamıyorum
Gamı pazar ettim satamıyorum

Sabır samanımı savurdu yele
Yemyeşil bahçemi çevirdi çöle
Beni muhtaç etti cümle aleme
Yinede feleğe çatamıyorum
Gamı pazar ettim satamıyorum

UŞŞAK ŞARKI (NOLUR DOKUNMA)

Beste Tarihi : 1991 İstanbul

Usulü : Düyek

Müzik : Yaşar Kayahan

Söz : Mehmet Akgün

§ Aranağme

Sensiz--olan-----bu--

dün-----ya--ma----- kanayan-----ya-ra--ra--la-----rı-----ma-----

ıslanmış-----ya-----nak--la-----rına----- nolur--dokun-----

mado-----kun--ma----- nolur--dokun----- mado-----kun--ma-----

nolur--dokun----- ma--do-----kun--ma-----

§

30
Dii

Sensiz olan bu dünyama
Kanayan yaralarım
Islanmış yanaklarıma
Nolur dokunma
Dokunma dokunma

Titreyen bu ellerime
Yaşlı yaşlı gözlerime
İsyan eden bu kalbime
Nolur dokunma
Dokunma dokunma

Zedelenmiş bedenime
Acı dolu geçmişime
Aldatılmış yüreğime
Nolur dokunma
Dokunma dokunma

UŞŞAK ŞARKI (BAHAR GİBİ ÖZLÜYORUM)

Beste Tarihi : 1991

Usulü : Düyek

Müzik : Yaşar Kayahan

Söz : Mehmet Akgün

§ Aranağme

Sensiz-liği---yapa---madım--- senol---madan---dura---madım---
nasıl-girdin---ha---ya---tı---ma--- koparıp---ta---a---ta---ma---dım---
nasıl-girdin---ha---ya---tı---ma--- koparıp---ta---a---ta---ma---dım---
bahar---gibi---öz---lü---yo---rum--- yolları---nı---göz-lü---yo---rum---
ateşin---düştü-i---çi---me--- her geçe---ne---söy---lü---yorum---

§ ömer ali

Sensizliği yapamadım
Sen olmadan duramadım
Nasıl girdin hayatıma
Koparıpta atamadım

Bahar gibi özlüyorum
Yollarını gözlüyorum
Ateşin düştü içime
Her geçene söylüyorum

Bir nefesim oluyorsun
Şu gönlüme doluyorsun
Hasretinle perişanım
Yüreğimi yakıyorsun

Bahar gibi özlüyorum
Yollarını gözlüyorum
Ateşin düştü içime
Her geçene söylüyorum

Bir hayalsin gözlerimde
Ateş oldun sen içimde
Böyle yapma yazık olur
Çöz bu aşkı bir biçimde

Bahar gibi özlüyorum
Yollarını gözlüyorum
Ateşin düştü içime
Her geçene söylüyorum

UŞŞAK ŞARKI (GÖZLERİNİ ÇEK ÜSTÜMDEN)

Beste Tarihi :1992

Usulü : Düyek

Müzik : Yaşar Kayahan

Söz : Hasan Apaydın

\$ Aranağme

Uta---ni---yo-----rumbak-----maya----- gözle---ri---ni-----

çeküs---tüm---den----- kafi---geli-----yor-yak---ma---ya-----

gözle---ri---ni-----çeküs---tüm---den----- gözle---ri---ni-----

çeküs---tüm---den-----

ö
mer
ali

Utaniyorum bakmaya
Gözlerini çek üstümden
Kafi geliyor yakmaya
Gözlerini çek üstümden

Bakar körün olacağım
Belki gönlün alacağım
Işık tutma yanacağım
Gözlerini çek üstümden

Işık veriyorsun yeni
Göremiyorum ki seni
Güneşe bakılmaz hani
Gözlerini çek üstümden

Ateş gibi yakıyorsun
Sevdiğini saklıyorsun
Gizli gizli bakıyorsun
Gözlerini çek üstümden

HİCAZ ŞARKI (SENSİZ NEDERİM ANA)

Beste Tarihi : 1992

Usulü : Curcuna

Müzik : Yaşar Kayahan

Söz : Mehmet Ergönül

Kundağıma mavi boncuk bağlardın
Çileyi ezelden bilenim ana
Elden uzak gözyaşını kurutup
Sabır taşkarına dönenim ana

Gel güzel anam gör güzel anam
Sensiz neyerim anam

Simli havlularla terim kuruttun
Düşe kalka umutlarla yürüttün
Kara günde ninnilerle uyuttun
Gurbette sığıntı kalanım ana

Gel güzel anam gör güzel anam
Sensiz neyerim anam

Kible gibi yüzüm sana dönüktür
Sen olmazsan ışıklarım sönüktür
Şu yüreğim kurda kuşa yeniktir
Bir doğup bin kere ölenim ana

Gel güzel anam gör güzel anam
Sensiz neyerim anam

UŞŞAK ŞARKI (MALATYADA BULUŞALIM)

Beste Tarihi : 2002

Usulü : Nim Sofyan

Müzik : Yaşar Kayahan

Söz : Hasan Apaydın

§ Aranağme

Gelin-----ge--lin----- a--ziz-----dost--lar-----
ma---lat-----ya---da----- bu---lu-----şa---lım-----
dü---ğün-----o-----lur----- şen-----lik-----baş-----lar-----
ma---lat-----ya---da----- bu---lu-----şa-----lım-----
§
ö
mer
ali

Gelin gelin aziz dostlar
Malatyada buluşalım
Düğün olur şenlik başlar
Malatyada buluşalım

Kaysı vişne sepetlerde
Nişanlarda şerbetlerde
Garip kaldık Gurbetlerde
Malatyada buluşalım

Karamsarlığı atalım
Birazda dertsiz kalalım
Geçmişleri anlatalım
Malatyada buluşalım

Kırışmıştır gerçi yüzler
Ağarmıştır siyah saçlar
Görüyoruz biraz gözler
Malatyada buluşalım

Müzik ve Söz Açısından Yaşar KAYAHAN Eserleri

Müziksel açıdan incelendiğinde Yaşar KAYAHAN'ın bestelediği eserlerin, Türk Sanat Müziği makamlarından çoğunlukla Hicaz, Hüseyini, Uşşak, Hüzam ve Mahur makamlarında olduğu görülmektedir. Eserlerinde usül olarak Düyek, Nim Sofyan ve Curcuna usüllerini sıklıkla kullandığı görülmektedir. Bu makam ve usülleri müzikal olarak büyük ölçüde etkilendiği Fahri KAYAHAN eserlerini örnek alarak yazmış olduğu görülmektedir. Fahri KAYAHAN müziği ile adeta özdeşleşmiş olan tambur sazının da yine bu etkilenme çerçevesinde Yaşar KAYAHAN'ın müzik yaşamının bir parçası haline geldiği görülmektedir. Nitekim Yaşar KAYAHAN icraları plaklarından ve kasetlerinden dinlendiğinde gerek tambur icrasındaki tavrı ve mızrap stili ile gerekse sesini kullanırken öne çıkan hançere karakteristiği ile Fahri KAYAHAN'a olağanüstü benzerliği dikkat çekmektedir. Eserleri söz açısından incelendiğinde konuların genellikle aşk, seveda, ayrılık, sevgiliye methiye ve Malatya'ya övgü olduğu görülür. Yaşar KAYAHAN eserlerinin dinleyicide hem türkü hem de şarkı formlarını çağrıştıran karma bir musiki etkisi olduğu söylenebilir. Hızlı mızrap çeşitlemeleri ile metal gövde üzerine plastik film kaplı tamburda hem ritim hem de ezgiyi bir arada duyabileceğimiz sıra dışı bir tambur icrası Yaşar KAYAHAN kayıtlarında dikkat çekmektedir. Notaya alınmış eserleri incelendiğinde bazı eserlerinin donanımlarında hataların olduğu, notaya alınmamış, ancak ses kaydı bulunan eserlerinin de olduğu görülmüştür.

Sonuç

Malatya'da doğup büyüyen, müzisyen bir ailenin içinde yetişmiş bir yorumcu ve bestekar olan Yaşar KAYAHAN'ın biyografisi ve eserlerine yer verilen bu çalışma sonucunda;

Yaşar KAYAHAN'ın hayatı, yaşadığı önemli olaylar, ailesi ve yakın çevresi ile ilişkileri, hayatında yer alan önemli kişiler ve sanat hayatı ile ilgili bilgiler ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Malatya'lı ünlü sanatçılarından olan Fahri KAYAHAN'ın yakın akrabası Yaşar KAYAHAN'ın, özellikle icrada, seste, gerekse saz tavrında Fahri KAYAHAN'dan etkilendiği görülmektedir. Yaşar KAYAHAN'ın hayatı, besteleri, tambur icraları, kendine has tonda ve tavrındaki sesinin tanıtılabilmesi Malatya yöresi musikisi açısından oldukça önemlidir. Kendisinin ve Malatyalı Fahri KAYAHAN'ın sevilen eserlerini 5 adet plak kaydında tamburu ve sesi ile yorumlayan Yaşar KAYAHAN'ın sanatçı kişiliği belgeler ve yakın çevresinin anlatımlarıyla kronolojik bir şekilde betimlenmiş, notaya alınmış olan eserleri ise çalışmaya eklenmiştir. Yaşar KAYAHAN'ın hayatı ve sanatına ilişkin kitap çalışması, notaya alınmayan ancak ses kaydı bulunan diğer eserlerinin notasyon çalışmaları ve hayat hikayesini betimleyen belgesel çalışmaları devam etmektedir. Yaşar KAYAHAN'ın hayatı ve müzisyen kişiliği hakkında yapılmış herhangi bir çalışma olmadığından dolayı bu çalışmanın Malatya Musikisi ve kültürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Malatya'lı Yaşar KAYAHAN 1. Plak, Gitme Gitme Aman Gitme - Bir Oda Yaptırdım Hurma Dalından, 1970.
2. Malatya'lı Yaşar KAYAHAN 2. Plak, Tanrıdan İstek - Seven Gönül, 1970.
3. Malatya'lı Yaşar KAYAHAN 3. Plak, Hele Digel Sarhoşam - Gelberi, 1971.
4. Malatya'lı Yaşar KAYAHAN 4. Plak, Hele Hele O Geline-Sarı Zülûfün Üzerinde Ben Bağ Olaydım, 1972.
5. Malatya'lı Yaşar KAYAHAN 5. Plak (Ulaşılamamıştır) 1972.
6. KARKIN M., KARABURUN D. (2012). Malatya Yöresi Müziklerinin Kültürel Kimliği. Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Malatya.
7. KAYAHAN Y., Görüşme tarihi: 12.04.2018.
8. KAYAHAN Y., Görüşme tarihi: 24.10.2019.
9. KAYA, B., Görüşme tarihi: 16.11.2019.
10. UÇAN, A. (2005). İnsan ve Müzik/İnsan ve Sanat Eğitimi, Ankara.
11. Yaşar KAYAHAN'ın Kişisel Kaset Arşivi.

**DİNLEYİCİ PROFİLİNİN MESLEKİ SES YORUMCULUĞUNDA SAHNE
PERFORMANSINA ETKİSİ**
EFFECT OF AUDIENCE PROFILE ON STAGE PERFORMANCE IN PROFESSIONAL VOICE
COMMENTATORS

Hüseyin GÖKTAŞ

Yüksek Lisans Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Müziği ABD.

Doç. Dr. Ünal İMİK

İnönü Üniversitesi, Devlet Konservatuarı, Müzik Bölümü

ÖZET

Dinleyici/izleyici profili, sanatsal alanlarda istenilen sahne performansı düzeyinin yakalanmasında oldukça etkili olabilmektedir. Bu alanlardan biri olan mesleki ses yorumcularının sahne performansında da dinleyici/izleyici profili etkili olabilir mi?, sorusundan hareketle yapılan bu çalışmada, dinleyici/izleyici profilinin mesleki ses yorumculuğunda sahne performansına etkilerinin neler olduğuna yönelik tespitler yapılmaya çalışılmıştır

Araştırmanın durum tespiti yapmaya yönelik olduğu ve mevcut durumu çeşitli yönleriyle ortaya koymayı hedeflemesi bakımından betimsel bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Araştırma sürecinde TRT, Kültür Bakanlığı, özel eğlence sektörü ve akademik alanda mesleki ses yorumculuğu yapan bireylerle kişisel görüşmeler gerçekleştirilmiş, yarı yapılandırılmış bir görüşme tekniğiyle veriler elde edilmeye çalışılmış ve daha sonra bu veriler çeşitli tablolara dönüştürülerek kolay anlaşılır bir hale getirilmiştir.

Araştırma sonuçlarından bazıları sıralanacak olursa; mesleki ses yorumculuğunda genel olarak dinleyici profilinin sahne performansını etkileyen önemli bir faktör olduğu, aile bireylerinin dinleyici profilinin bir bölümünü oluşturması durumunda yorumcunun sahne performansında etkili olabileceği, dinleyici/izleyici kitlesinin sosyo-ekonomik ve kültürel seviyesinin sahne performansında oldukça belirleyici olabileceği ve seyirciyle meydana gelebilecek olumlu ya da olumsuz etkileşim durumunun da sahne performansını etkileyebileceği ilk aklımıza gelenlerden bazıları olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Ses Yorumculuğu, Sahne, Dinleyici Profili.

ABSTRACT

The audience profile in achieving the desired stage performance level in artistic fields can be quite effective. Can the audience profile be effective in the stage performance of professional voice commentators, one of these areas? Based on this question, in this study it was tried to determine the effects of audience profile on stage performance in Occupational Sound Performance.

It can be said that the research is intended to make due diligence and is descriptive in that it aims to examine the present situation in various aspects. During the research process, personal interviews were conducted with TRT, Ministry of Culture, private entertainment sector and academic voice commentators and semi-structured interview technique was used to obtain data. Then these data were converted to various tables and made easy to understand.

If a few of the research results are listed, these will be some of the first things that come to our mind: the listener profile in general is an important factor affecting the stage performance in Occupational Sound Performance and if the family members are part of the listener's profile, the performer may be influential on the stage performance and the socio-economic and cultural level of the audience can be highly decisive in stage performance and positive or negative interaction with the audience may affect the stage performance.

Key Words: Occupational Sound Performance, Stage, Audience Profile

1. Giriş

Müzik, var olduğundan beri duygu ve düşüncelerimizi ifade etmeye yarayan bir sanat dalı olagelmiştir. Müzik sanatı zamanla gelişim göstererek içerisinde birçok çeşidi barındırmaya başlamış ve bu sayede oldukça çeşitli bir yapıya bürünmüştür. İnsanlar ilk başlarda sadece seslerini bir müzik aleti gibi kullanarak, kendilerini seslerle ifade etmeye çalışırken; bu durum zamanla çeşitli çalgıların da bulunması ile daha da farklı boyutlara taşınmıştır. Özellikle bir müzik aleti çalarak duyguların ifade edilmesi hemen her insanın arzu edebileceği bir durum olmuştur. Önceleri tamamı ile bir ifade aracı olan müzik sanatı zamanla ve medeniyetin gelişimine paralel olarak kendine ekonomik niteliklere de sahip olan bir yer edinmeye başlamıştır. Zamanla bir meslek haline gelen müzisyenlik ya da ses yorumculuğu, özellikle müzik sanatının özgürleşmesi ve dini ritüellerin yanı sıra, dünyevi alanlarda da kullanımı sonrası daha popüler bir hale gelmiştir(Göktaş, 2019:1).

Sahne sanatlarında en önemli unsurlardan birisi de dinleyici kitesidir. Amaç bu kitleye hazırlanan performans beğendirme çabasıdır. Sahne sanatlarından olan müzik performanslarında ise izleyicinin hem kulağına hem de gözüne hitap etmek gerekir. Sahne performansı sergileyen sanatçı için dinleyicinin performans sonrası ortamdaki mutlu ayrılması sanatçı için nihai hedef ve tarifsiz bir mutluluktur. Fakat dinleyici profili bazı zamanlarda performans gösteren sanatçı için dezavantajlı bir duruma dönüşebilmektedir. Bu duruma örnek olarak seyirciyle meydana gelen olumlu ya da olumsuz etkileşim durumu, dinleyici kitesinin sosyo-ekonomik ve kültürel seviyesi, ailenin performans gösterilen ortamda sanatçıyı dinlemesi ve izlemesi gibi durumlar gerçekleşebilmektedir. Araştırma bu hususlar üzerinde çeşitli tespitler yapılması hedefiyle gerçekleştirilmiştir.

1.1. Problem Cümlesi

Bu araştırmanın problem cümlesi; “Dinleyici Profilinin Mesleki Ses Yorumculuğunda Sahne Performansına Etkileri nelerdir?” Olarak belirlenmiştir.

1.2. Alt Problemler

1. Genel manada, dinleyici profili mesleki ses yorumculuğunda sahne performansını ne derece etkiler?
2. Aile bireylerinin dinleyici kitesi içerisinde yer alması mesleki ses yorumculuğunda sahne performansını ne derece etkiler?
3. Dinleyicinin Sosyo-kültürel seviyesi mesleki ses yorumculuğunda sahne performansını ne derece etkiler?
4. Dinleyici ile olumlu/olumsuz etkileşim durumu mesleki ses yorumculuğunda sahne performansını ne derece etkiler?

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, dinleyici profilinin mesleki ses yorumculuğu performansına etkileri üzerine çeşitli tespitler yapmaktır.

1.4. Araştırmanın Önemi

Araştırmanın, mesleki ses yorumculuğunda dinleyici profilinin, sahne performansına etkilerini tespit etmeye odaklanması ve yaşanabilecek olumsuzluklara karşı çeşitli öneriler sunması bakımından önem taşıdığı düşünülmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, nitel ve nicel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma bir model içermektedir. Araştırma sürecinde konuya yönelik geçmiş bilgilerin tespit edilmesi bakımından tarama modeli ile yazılı ve görsel kaynaklar taranmış ve bu sayede araştırmaya temel teşkil edecek detaylı verilere ulaşılmıştır. Bu çalışmada bir başka araştırma yöntemi olarak ise kişisel görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu yolla konuya yönelik geçmişten gelen önemli tecrübelerle sahip örneklemeler yapılandırılmış bir görüşmeye tabi tutulmuştur. Görüşme tekniğinden elde edilen nicel veriler çeşitli tablolara dönüştürülerek yorumlanmaya, nitel veriler ise yapılan kaynak taraması verileri doğrultusunda yorumlanmaya çalışılmıştır. Karahasanoğlu ve Yavuz’ a göre görüşme yöntemi sosyal bilimcilerin sıklıkla başvurduğu

nitel ve nicel araştırmalarda kullanılabilen tarama yöntemlerinden biridir. Belli bir amaçla iki ya da daha fazla kişinin iletişim araç ve tekniklerinden birini kullanarak yarattıkları etkileşimdir (Karahasanoğlu ve Yavuz, 2015:17).

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde mesleki ses yorumculuğu yapan bireyler oluşturmaktadır. Örneklemine ise Türkiye’de mesleki ses yorumculuğu yapan ve kişisel görüşme ya da anket yoluyla konuya yönelik görüşleri alınan 50 birey oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, araştırmanın temelini oluşturabilmek ve belirlenen amaçlara ulaşabilmek amacıyla kaynak taraması ve kişisel görüşme teknikleri kullanılmak suretiyle elde edilmiştir.

Araştırma sürecinde mesleki ses yorumculuğunda sahne performansını etkileyen faktörler hakkında daha detaylı veri toplayabilmek amacıyla bu meslek grubunda yer alan bireylerle kişisel görüşmeler yapılmış ve yarı yapılandırılmış bir anket bireylere uygulanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde çeşitli istatistik programlarından istifade edilmiştir. Daha sonra ise, verilerin kolay anlaşılması bakımından tablolar haline dönüştürülmesi fikri ile hareket edilmiştir. Verilerin analizinde sistematik ve objektif bir yaklaşım sergilenmeye çalışılmıştır

3. Bulgular ve Yorum

	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hiç	1	1,8
Az	1	1,8
Orta	8	14,5
Çok	20	36,4
Pek Çok	25	45,5

Tablo 15: “Dinleyici profili sahne performansınızı ne derece etkiler?” sorusuna yönelik örneklem görüşleri

Dinleyici profilindeki bireylerin kişilik özellikleri hangi müziği dinleyeceği hakkında fikir verebilir. Konuya yönelik bir doktora tez çalışmasında Sayın Erdal: ‘Müzik tercihinde kişilik özellikleri ve müzik türü ilişkisi arasında bağıntılar olabilir.’ (Erdal 2009:44) sonucuna varmıştır. Dolayısıyla yorumcu, oluşturduğu repertuar içindeki eserlerin tarzıyla; performans göstereceği ortama gelecek olan dinleyici profilini az çok tahmin edebilir. Fakat yorumcu, repertuarına yönelik ummadığı bir dinleyici-izleyici kitlesiyle karşılaşır, bu durum yorumcunun sahne performansını olumsuz yönde etkileyebilir. Anketteki örneklemelerin de yüzde 80’i dinleyici kitlesinin sahne performansına etki ettiğini düşünmektedir.

	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hiç	5	9,1
Az	2	3,6
Orta	30	54,5
Çok	3	5,5
Pek Çok	15	27,3

Tablo 16: “Ailenizin çalıştığınız ortamda sizi dinlemesi ve izlemesi sahne performansınızı ne derece etkiler?” sorusuna yönelik örneklem görüşleri

“Ailenizin çalıştığınız ortamda sizi dinlemesi ve izlemesi sahne performansınızı ne derece etkiler?” sorusuna hiç ve az etkiler cevabını veren örneklem yüzde 13’ünü oluştururken, bu soruya orta

cevabını veren örneklemler yüzde 55'i oluşturmaktadır. Pek çok diyen örneklemler ise yüzde 27'dir. Sahne performansında heyecan unsurunun çok önemli olduğu bilinmektedir. Heyecan sahne performansına doğrudan etki etmektedir ve şarkı sözlerini unutma, kupleleri karıştırma gibi hoş olmayan durumlara yol açabilir. Tablo 16'daki verilerden yola çıktığımızda, sahne performansını sergileyen yorumcular ailelerinin kendilerini izleyip dinlemesinin heyecana mutlaka etkisi olduğunu düşünmektedirler. Bu durumun, yorumcunun aile içindeki sosyal yaşantısıyla da alakalı olabileceği düşünülebilir. Bununla ilgili Sayın Keser: "Ben küçüklüğümde beri aile içinde şarkı-türkü söylerim, ailemin beni performans gösterdiğim ortamda dinleyip izlemesi performansından bir şey kaybettirmez" yorumunda bulunmuştur. Böylelikle yüzde 5'lik 'Hiç' cevabını veren örneklemlerin aile içinde şarkı-türkü söyleyen örneklemler olabileceği düşünülebilir.

	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hiç	2	3,6
Az	4	7,3
Orta	5	9,1
Çok	13	23,6
Pek Çok	31	56,4

Tablo 17: "Dinleyici kitlesinin sosyo-ekonomik ve kültürel seviyesi, sahne performansınızı ne derece etkiler?" sorusuna yönelik örneklem görüşleri

Tablo 17'de "Dinleyici kitlesinin sosyo-ekonomik ve kültürel seviyesi, sahne performansınızı ne derece etkiler?" sorusuna örneklemlerin büyük bir çoğunluğu çok ve pek çok yanıtlarını vermiştir. Hiç ve az yanıtlarını veren örneklemler yüzde 11'i oluştururken, orta cevabını veren örneklemler ise yüzde 9'dur. Yorumcuların sahne performansı sırasındaki dinleyiciden aldığı enerji ve aralarındaki etkileşimin sahne performanslarına doğrudan etki ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla yorumcuların sahne performansları esnasındaki yorumladığı eserlere dinleyicilerin eşlik etmeleri, eserleri bilip o esere ritim tutmaları gibi eylemler yorumcuyu daha iyi hissettirebilir. Bu eylemler de dinleyici kitlesinin sosyo-ekonomik durumu ve kültürel seviyesiyle doğru orantılı olabilmektedir. Yorumcunun performansını göstereceği coğrafik konum da çok önemlidir. Türkiye'nin Doğu Anadolu ve Orta Anadolu Bölgelerinde türküler diğer tarzlara göre daha fazla dinlenebileceğinden, yorumcunun bu bölgelerdeki repertuar seçimi türkü tarzı ve türkü tarzına yakın eserlerden oluşmalıdır. Böylelikle yorumcunun dinleyici-izleyici kitlesinden aldığı enerji çok daha fazla olacak ve bu durum da performansa doğrudan yansıtacaktır.

	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hiç	0	0
Az	1	1,8
Orta	5	9,1
Çok	13	23,6
Pek Çok	36	65,5

Tablo 18: "Seyirciyle aranızda meydana gelen olumlu ya da olumsuz etkileşim durumu, performansınızda ne derece etkili olur?" sorusuna yönelik örneklem görüşleri

4. Sonuçlar

- Mesleki ses yorumculuğu yapan bireylerin dinleyici profilinin, tablo verilerine bakılarak performanslarını yüksek oranda etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında etkilemediğini düşünen örneklem de bulunmaktadır.
- Mesleki ses yorumculuğu yapan bireylerin ailelerinin, performans gösterdikleri ortamda kendilerini gelip dinlemelerinin performanslarına orta derecede etki edeceği görüşünü savunan örneklem nispeten fazladır. Bunun yanında yüksek oranda etkiye sahip olduğunu düşünen örneklem ile hiçbir şekilde etki etmeyeceği yönünde de görüşler mevcuttur.
- Mesleki ses yorumculuğu yapan bireylerin dinleyicilerinin sosyo-ekonomik ve kültürel seviyesinin, performanslarında yüksek oranda bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Dinleyici grubunun

sosyo-ekonomik ve kültürel seviyesinin performanslarında herhangi bir değişiklik yapmayacağı yönünde görüşler de bulunmaktadır.

- Mesleki ses yorumculuğu yapan bireylerin seyircileriyle aralarında meydana gelecek olumlu ya da olumsuz etkileşim durumunun performanslarında çok yüksek oranda bir etkisi olduğu görüşü yapılan görüşmelerde net bir şekilde ortaya konulmuştur. Örneklemeler arasında, yorumcunun yaşayabileceği bu durumun moraline etki edebileceği ve performansına yansıtılabileceği kanısı hâkimdir. Bunun yanında bu durumun etkisinin çok az olacağı yönünde de görüşler mevcuttur.

5. Öneriler

- Mesleki ses yorumculuğu yapan bireylerin repertuarlarını oluştururken, sahne performanslarını göstereceği coğrafyada yaşayan insanların yaşam biçimi, dinledikleri müzik tarzıyla alakalı olabilir. Bu nedenle oluşturulacak repertuara çok dikkat edilmelidir.

6. Kaynakça

ERDAL, Barış (2009) Müzik Türlerinin Tercih Edilmesinde Kişilik Özellikleri ve Beğeni İlişkisi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

GÖKTAŞ Hüseyin (2019). Mesleki Ses Yorumculuğunda Sahne Performansını Etkileyen Faktörler, İ.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Malatya.

KARAHASANOĞLU Songül; YAVUZ Elif Damla (2015) Müzikte Araştırma Yöntemleri, İTÜ TMDK Yayınları; 7 İstanbul.

KİŞİSEL GÖRÜŞMELER

Mustafa Keser / Kişisel Görüşme Ocak 2018

SAHNE UNSURLARI VE İCRACI KABİLİYET DÜZEYİNİN MESLEKİ SES
YORUMCULUĞU PERFORMANSINA ETKİSİ
EFFECTS OF STAGE ELEMENTS AND PERFORMANCE LEVEL ON PROFESSIONAL VOICE
INTERPRETATION PERFORMANCE

Hüseyin GÖKTAŞ

Yüksek Lisans Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Müziği ABD.

Doç. Dr. Ünal İMİK

İnönü Üniversitesi, Devlet Konservatuarı, Müzik Bölümü

ÖZET

Mesleki ses yorumculuğunda, ses yorumcusunu etkileyen çok fazla neden vardır. Bu nedenlerin en önemlilerinden bazıları sıralanacak olursa sahnedeki teknik donanım, eşlik edecek saz ekibi ve ışık sistemi gibi unsurlar ilk aklımıza gelenlerden bazıları olacaktır. Araştırmada mesleki ses yorumculuğuna etki eden sahne unsurları, icracı kabiliyeti vb. etkenler çok çeşitli yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın durum tespiti yapmaya yönelik olduğu ve mevcut durumu çeşitli yönleriyle incelemeyi hedeflemesi bakımından betimsel bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Araştırma sürecinde TRT, Kültür Bakanlığı, özel eğlence sektörü ve akademik alanda mesleki ses yorumculuğu yapan bireylerle kişisel görüşmeler gerçekleştirilmiş, yarı yapılandırılmış bir görüşme tekniğiyle veriler elde edilmeye çalışılmış ve daha sonra bu veriler çeşitli tablolara dönüştürülerek kolay anlaşılır bir hale getirilmiştir.

Araştırma sonuçlarından birkaçı sıralanacak olursa; sahnede mevcut bulunan ses ve ışık sisteminin mesleki ses yorumcusunun performansı üzerinde etkili olabileceği, bunun yanı sıra özellikle icracı kabiliyetinin de mesleki ses yorumcusunun sahne performansı ve başarısı üzerinde son derece önemli olabileceği ilk aklımıza gelenlerden bazıları olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Ses Yorumculuğu, Sahne, Ses sistemi, Işık Sistemi, Saz Ekibi.

ABSTRACT

There are so many reasons that affect the voice interpreter in professional voice interpretation. If we list some important ones of these reasons; the technical equipment on the stage, the orchestra and the light system will be first. In the research, the stage elements affecting the professional voice interpretation, singer ability etc. factors have been tried to be mentioned in various aspects.

It can be said that the research is intended to make due diligence and is descriptive in that it aims to examine the present situation in various aspects. During the research process, personal interviews were conducted with TRT, Ministry of Culture, private entertainment sector and academic voice commentators and semi-structured interview technique was used to obtain data. Then these data were converted to various tables and made easy to understand.

If a few of the research results are listed; the sound and lighting system present on the stage may have an impact on the performance of the professional voice interpreter in addition that especially the talent of the artist can be extremely important on the stage performance and success of the professional voice interpreter will be some of the first things that come to our mind

Key Words: Occupational Sound Performance, Stage ,Sound, Light, Orchestra

1. Giriş

Sanat, insan yaşamında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bireylerin sosyalleşme araçları içinde sanat alanının en önemlilerinden biri olduğu bilinmektedir. Mercin ve Alakuş'a göre sanat; "Bireyin yaşamının hemen hemen her anında onun ayrılmaz bir parçası, insanın estetik yönünün bir yansıması, insana estetik haz verip, insanı eğlendirerek onun oyalanmasını ve yaşam dersi vermesini sağlayan bir olgu, insanların birbirlerini anlamalarını sağlayan bir iletişim aracıdır" (Mercin ve Alakuş, 2007: 15-17). Yıllar içinde sanat olgusu yüzey, hacim, mekân, dil, ses, hareket, dramatik sanatı gibi çeşitli dallara

ayrılmış ve insanoğlu ilgi, yeteneğine göre bu güzel sanatlardan birini ve ya birkaçını tercih etmiştir. “Sanat, insanları özgür kılar, güzellikler yaratır. Sanatsız insan, sanatsız toplum düşünülemez. Sanatla toplum arasında karşılıklı etkileşim sonucu, birbirlerini geliştirme ve güçlendirme gerçekleşir” (Öz, 2001: 102). İnsanların duygularını ifade edebilmesinde müzik sanatı önemli bir yere sahiptir. Konuya yönelik Sayın Bayraktar: “Müzik; sosyal yaşantıdan siyasi yapıya, dinî inançlardan yöresel geleneklere göre şekillenir ve toplumun yaşantısını ifade eder. Bir bölgeye ait sözlü ya da sözsüz eserler; o bölge halkının özelliklerini, geleneklerini, düşünce tarzını ve değerlerini yansıtır. İnsanlar, en basit duygularından en derin duygularına kadar coşkularını, sevinçlerini, mutluluklarını, acılarını müzik yoluyla aktarır” şeklinde ifade etmişlerdir (Bayraktar vd., 2018: 24). Müzik insanın içindeki duygusunun dışavurumu olarak da ifade edilebilir. Bunun için sadece müzik yapmak gerekli değildir. “Kullanım alanları çok zengin ve geniş olan müzik, günlük hayatımızın her anında karşımıza çıkabilmektedir. Evimizde, okulumuzda, iş yerimizde, toplu taşıma araçlarında ve daha birçok yazılı ve görsel unsurda müzik kavramına işitsel ya da görsel olarak rastlayabiliriz” (İmik, 2014: 12). Birey radyoda dinlediği, yolda yürürken veya günlük hayatında kulak misafiri olabileceği bir ezgiyi dinleyerek de farklı duygular yaşayabilir. “Bir sanat dalı olan müziği, aynı zamanda bir bilim dalı olarak da ifade etmek mümkündür. Birçok farklı bilim dalı ile ortak bir noktada bir araya gelebilen müziğin, özellikle; matematik, fizik, psikoloji, sosyoloji gibi bilim dalları ile daha yakın bir ilişki içerisinde olduğunu söylemek mümkündür (Göktaş, 2019: 24). Müzik uluslar üstü bir kavram olma özelliği sayesinde ulusal sınırları aşarak dil, din, ırk ve sınıf ayrımı yapmaksızın tüm insanlığa seslenmektedir” (İmik 2014: 16). Dolayısıyla müzik; insanın duygularında da önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle her insanın müzikle bir yerde ilişkisi olabilir. Mesleki ses yorumculuğu birçok toplumda farklı isimlerle anılmaktadır. Mesleki ses yorumculuğu yapan bireyler toplumun yapısına, ekonomik ve sosyo-kültürel durumuna göre konumlanmıştır. Geçmişten günümüze her geçen gün mesleki ses yorumculuğunun konumu ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda gittikçe daha önem kazandığı noktalara ulaşmıştır (Göktaş, 2019:25). Mesleki ses yorumculuğu performans düzeyinin belirlenmesinde, kişinin konuya yönelik yetenek, bilgi ve birikim düzeyinin yanı sıra, içerisinde bulunduğu sahne şartlarının da oldukça büyük etkisi olabilmektedir. Solistin oldukça başarılı ve yetenekli olduğu durumlarda dahi yetersiz sahne donanımı ve icracı desteği olmaması, ses yorumcularının istenilen sonuca ulaşılmasına engel olabilmektedir. Araştırma bu hususlar üzerinde çeşitli tespitler yapılması hedefiyle gerçekleştirilmiştir.

1.1. Problem Cümlesi

Bu araştırmanın problem cümlesi; “Sahne unsurları ve icracı kabiliyet düzeyinin meslek ses yorumculuğu performansına etkisi nedir?” Olarak belirlenmiştir.

1.2. Alt Problemler

1. Mesleki ses yorumculuğunda sahne performansını etkileyen saz ekibine bağlı faktörler nelerdir?
2. Mesleki ses yorumculuğunda sahne performansını etkileyen teknik özelliklere bağlı faktörler nelerdir?

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, sahne unsurları ve icracı kabiliyet düzeyinin mesleki ses yorumculuğu performansına etkileri üzerine çeşitli tespitler yapmaktır.

1.4. Araştırmanın Önemi

Araştırmanın, mesleki ses yorumculuğunda sahne unsurları ve icracı kabiliyet düzeyinin, sahne performansına etkilerini tespit etmeye odaklanması ve yaşanabilecek olumsuzluklara karşı çeşitli öneriler sunması bakımından önem taşıdığı düşünülmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, nitel ve nicel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma bir model içermektedir. Araştırma sürecinde konuya yönelik geçmiş bilgilerin tespit edilmesi bakımından tarama modeli ile yazılı ve görsel kaynaklar taranmış ve bu sayede araştırmaya temel teşkil edecek detaylı verilere ulaşılmıştır. Bu çalışmada bir başka araştırma yöntemi olarak ise kişisel görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu yolla konuya yönelik geçmişten gelen önemli tecrübelerle sahip örneklemeler yarı yapılandırılmış bir görüşmeye tabi

tutulmuştur. Görüşme tekniğinden elde edilen nicel veriler çeşitli tablolara dönüştürülerek yorumlanmaya, nitel veriler ise yapılan kaynak taraması verileri doğrultusunda yorumlanmaya çalışılmıştır. Karahasanoğlu ve Yavuz' a göre görüşme yöntemi sosyal bilimcilerin sıklıkla başvurduğu nitel ve nicel araştırmalarda kullanılabilen tarama yöntemlerinden biridir. Belli bir amaçla iki ya da daha fazla kişinin iletişim araç ve tekniklerinden birini kullanarak yarattıkları etkileşimdir (Karahasanoğlu ve Yavuz, 2015:17).

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde mesleki ses yorumculuğu yapan bireyler oluşturmaktadır. Örneklemi ise Türkiye'de mesleki ses yorumculuğu yapan ve kişisel görüşme ya da anket yoluyla konuya yönelik görüşleri alınan 50 birey oluşturmaktadır.

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, araştırmanın temelini oluşturabilmek ve belirlenen amaçlara ulaşabilmek amacıyla kaynak taraması ve kişisel görüşme teknikleri kullanılmak suretiyle elde edilmiştir.

Araştırma sürecinde mesleki ses yorumculuğunda sahne performansını etkileyen faktörler hakkında daha detaylı veri toplayabilmek amacıyla bu meslek grubunda yer alan bireylerle kişisel görüşmeler yapılmış ve yarı yapılandırılmış bir anket bireylere uygulanmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde çeşitli istatistik programlarından istifade edilmiştir. Daha sonra ise, verilerin kolay anlaşılması bakımından tablolar haline dönüştürülmesi fikri ile hareket edilmiştir. Verilerin analizinde sistematik ve objektif bir yaklaşım sergilenmeye çalışılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hiç	0	0
Az	0	0
Orta	0	0
Çok	3	5,5
Pek Çok	52	94,5

Tablo 1 “Yorumcuya eşlik eden sazandelerin düzeyi ve tecrübesi, yorumcunun sahne performansını ne derece etkiler?” sorusuna yönelik örneklem görüşleri

“Yorumcuya eşlik eden sazandelerin düzeyi ve tecrübesi, yorumcunun sahne performansını ne derece etkiler?” sorusunu yanıtlayan örneklemelerden hiç, az ve orta cevabını verenler hiç yokken, pek çok cevabını verenler neredeyse örneklemelerin tamamını oluşturmaktadır. Yorumcuya eşlik sazandelerin düzeyi ve tecrübesi konusu çok önemlidir. Profesyonel ve alanında iyi sazandeler yorumcuya sahnede güç verir. Dolayısıyla profesyonel ve iyi bir yorumcu sahnede tecrübesiz, iyi çalamayan sazandelerle çalışmak istemeyecektir. Tablodaki verilerden de yola çıkacak olursak, yorumcuya eşlik eden sazandelerin alanlarında iyi olmaları yorumcunun sahne performansına müspet anlamda katkı sağlayacağı aşîkârdır.

	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hiç	0	0
Az	0	0
Orta	2	3,6
Çok	6	10,9
Pek Çok	47	85,5

Tablo 2: “Sahnenin teknik ses donanımı sahne performansınızı ne derece etkiler?” sorusuna yönelik örneklem görüşleri

“Sahnenin teknik ses donanımı sahne performansınızı ne derece etkiler?” sorusuna hiç ve az yanıtlarını veren örneklem olmamıştır. Orta ve çok yanıtlarını veren örneklemler yüzde 15’i oluştururken, pek çok yanıtını veren örneklemler yüzde 85’i oluşturmaktadır.

Kapalı ve ya açık konserlerde gösterilecek performanstaki ses unsurunun dinleyici-izleyiciye en iyi şekilde ulaşması amaçlanmaktadır. Bu amaca hizmet edecek iki ana unsur bulunmaktadır. Konserdeki araç-gereç ve bu araç-gereçlerin ayarlamasını yapan teknisyen, ses mühendisi (tonmayster)’ dir. Performans gösterilen sahnenin teknik ses donanımı oldukça önemli bir konudur. Teknik ses donanımı öneminin yanında oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Kalitesiz cihazlarla donatılan bir konserde performans gösteren yorumcu kendini ve çalgıları duyamama, istediği efekti elde edememe gibi çeşitli sorunlarla karşılaşabilir. Performans gösterilecek alan iyi cihazlarla donatılmış olsa dahi bu cihazların başındaki tonmayster, sesin seyirciye iyi bir şekilde ulaşması noktasında gerekli hassasiyeti gösterememişse yine aynı sorunlarla karşılaşılabilir. Bu sorunlarla karşılaşan yorumcu kendini işine veremeyecektir ve dinleyici-izleyici bunu kötü bir performans olarak algılayabilir. Sonuç olarak teknik ses donanımının yeterli olmadığı ya da ses donanımıyla ilgilenen tonmaysterin gerekli hassasiyeti göstermediği durumlarda çok önemli problemler yaşanabilir ve yorumcunun sahne performansını olumsuz yönde etkileyebilir.

4. Sonuçlar

- Mesleki ses yorumculuğu yapan bireylere sahnede eşlik edecek olan sazandelerin düzeyi ve tecrübesinin, sahne performansına çok yüksek oranda etki ettiği görüşü örneklem arasında hâkimdir.
- Mesleki ses yorumculuğu yapan bireylerin performanslarını sergileyeceği sahnenin teknik ses donanımının, yapılan kişisel görüşmeler sonucunda sahne performansları üzerinde son derece etkili olduğu yönünde net bir görüş ortaya konulmuştur. Sahnenin teknik ses donanımının iyi ve kaliteli olması halinde, mesleki ses yorumcusunun da o doğrultuda icra kabiliyeti ve kalitesinde bir artış olacağı yönünde net ve kesin bir görüş birliğine varılmıştır.

5. Öneriler

- Mesleki ses yorumcuları, sahne performansları sırasında kendilerine eşlik edecek sazandeleri mümkün çerçevede alanında iyi ve tecrübeli olanlardan seçmelidir. Sahne performansı öncesinde sazandelerle birlikte birkaç prova alınması, olası aksiliklerin önüne geçebileceği gibi ses yorumcusunun da daha rahat hissetmesini sağlayacaktır.
- Mesleki ses yorumcularının sahnenin teknik ses donanımına dikkat etmesi, bu konuda yetkin müzisyenler ve tonmaysterler yetiştirilmelidir. Mümkünse sahnenin teknik eleman ihtiyacı karşılanmalıdır.

6. Kaynakça

- BAYRAKTAR, Figen vd., (2018) Müzik Kültürü, (1.Baskı), MEB Devlet Kitapları, Ankara
- İMİK, Ünal (2014), Müzik ve Medya, Yason Yayınevi, Ankara.
- KARAHASANOĞLU Songül; YAVUZ Elif Damla (2015) Müzikte Araştırma Yöntemleri, İTÜ TMDK Yayınları; 7 İstanbul.
- MERCİN Levent ve ALAKUŞ Ali Osman (2007) Birey ve Toplum İçin Sanat Eğitiminin Gerekliliği, Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi.
- ÖZ, BİBER Nesrin (2001), İnsanın Kültürel Gelişimde Müzik Eğitiminin Önemi, Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: XIV, Sayı: 1

DİLBİLİMSEL AÇIDAN ARGODA “KABADAYI” İLE İLGİLİ SÖZCÜKLERİN KAVRAM
ALANI

THE CONCEPTUAL FIELD IN LINGUISTIC TERM OF “ROWDY” IN SLANG

Hülya AŞKIN BALCI

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

ÖZET

Her sözlük açışımızda, sözcüklerin karşılıklı etkileşim içerisinde olmalarından dolayı dilde hiyerarşik olarak bazı ilişkilerin varlığı karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar sözcüklerin anlam sınırlarını ve anlam çizgilerini kesin bir şekilde belirlemek mümkün olmasa da, daha çok iç içe geçmiş anlam örgüleri ve çağrışımlardan söz etmek olasıdır. Bir sözcüğün ait olduğu kavram alanı içerisinde anlamlı olması bu konulara göre şekillenmektedir. Daha doğrusu bir kavramsal alanda yer alan sözcükler birden fazla temel anlamsal özelliklerle birleşebilmektedir. Böylece kavram alanının bilinmesi ile bir sözcüğün tam olarak anlaşılabilmesi sağlanabilmekte ve kavram alanı bilgisine sahip olmak o sözcüğün doğru algılanabilmesini hem kolaylaştırabilmekte hem de bilinçli bir kullanım kazanılması açısından önem taşımaktadır. Bu konu da önde gelen isimlerden Trier’in (1973;1-2) de belirttiği gibi anlam sadece ve sadece kavram alanı sayesinde vardır. Kavram alanı yoksa anlam da mevcut değildir. Sözcükler, kullanım bağlamında anlam kazanmakta ve bireyin bilgi birikiminin temelini oluşturmaktadır. Anlamlandırma işlemiyle kazanılan her sözcük bir sürü zihinsel etkinliğin eseri olduğundan sözcükler bellekte oluşturulduktan sonra depolanmakta ve iletişim ortamına göre anımsanarak anlamlandırılmaktadır. Aynı kavram alanının öğeleriyle anlamlandırılma işlemi sırasında çağrışım alanı oluşarak bağlama göre anlam kazanan sözcükler her insan için de birçok duygu değerine sahip olarak insan hafızasında yerini almaktadır.

Biz de bu düşünceyle bildirimizde dilbilimsel açıdan kavram alanından yola çıkarak argodaki “kabadayı” sözcüğünün kavram alanı teorisi kapsamında ait olduğu alanı göstererek sözcük hazinesindeki anlamsal bağlarını ortaya çıkarmaya çalışacağız. Bu bağlamda argoyu inceleyen bazı sözlüklerin taranması suretiyle elde edilen dil malzemeleri kavram alanı özellikleri açısından kullanım şekilleri ve özelliklerine göre sınıflandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Argo, Kavram Alanı, Sözcük, Kabadayı.

ABSTRACT

Each time we open a dictionary, we see that there are some hierarchical relations in the language due to the interaction of words. Although it is not possible to determine the boundaries and lines of meaning of words precisely, it is possible to talk about nested lattices and connotations. The meaning of a word within the concept area to which it belongs is shaped according to these issues. In fact, words in a conceptual field can be combined with more than one basic semantic features. Thus, it is possible to fully understand a word by knowing the concept area and to have knowledge of the concept area can both facilitate the correct perception of that word and it is important for gaining conscious usage. This issue, as one of the leading names of Trier (1973; 1-2) has stated, meaning is only and only through the concept field. If there is no concept area, meaning does not exist. Words gain meaning in the context of usage and form the basis of the individual’s knowledge. Since every word gained through the meaning process is the work of a lot of mental activities, the words are stored after being created in memory and are recalled according to the communication environment. During the process of being interpreted with the elements of the same concept area, words that gain meaning according to the context by forming a field of association take place in human memory with many emotion values for every human being.

With this in mind, we will try to reveal the semantic connections in the vocabulary by showing the field that the word “rowdy” in the argument belongs to within the concept field theory, starting from the concept area in terms of linguistics. In this context, the language materials obtained by scanning some dictionaries examining the argument will be classified according to their usage forms and properties in terms of concept area features.

Keywords: Slang, conceptual field, word, rowdy.

1.0 GİRİŞ

Kültür sözcüğü ilk akla geldiğinde özellikle sanat eseri, edebiyat, müzik ve mimari gibi konuları içeren “yapılan şeyler” olarak algılansa da aynı zamanda “davranış biçimlerini” ve bunlara özgü özellikleri, fikirleri, değerleri ve normları da içine alan bir kavram olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Ferdinand de Saussure’den beri özellikle sistemle ilgili yapısalcı dilin değerlendirilmesine olanak sağlayan “dilbilim”, dar anlamda bu gibi konulara ilişkin dilin içyapısının bilimini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Daha geniş bir anlamda ise teorik ve pratik olarak ilgili tüm yönlerin yanı sıra ilişkili disiplinlerle birlikte dil ve konuşmayı tanımlama misyonuyla bilimsel bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır (Bußman, 1983: 494). Bu anlamda “dilbilim”, dil ve kültür ile bağlantılı bir şekilde “iletişim” kavramına doğru yolculuk yapmamıza önderlik etmektedir.

İnsanlar arasında iletişim kurmak için göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır. Göstergeler sözlü ve yazılı olabileceği gibi sözsüz de gerçekleşebilmektedir. Ancak önemli olan birbirleriyle iletişim kuran insanların bu göstergeleri tanıyabilmesi, tanımlayabilmesi ve kullanabilmesidir. Dolayısıyla Hall’ın (1959: 97) de ifade ettiği gibi “kültür iletişimdir” tanımlamasıyla iki kavram arasındaki bağlantının ne kadar vazgeçilmez olduğu bir kez daha gözler önüne serilmektedir. Bu vazgeçilmezlik olgusunu, kültürün kendisinin sembolik olması ve en azından bütün kültürel şeyler - dar anlamda sadece “dil” değil- iletişimde gösterge olarak işlev görebilen ve kültür kavramının, iletişimin sonucu ve arka planı olması şeklinde açıklamak yerinde olacaktır.

Birbirinden farklı kültürlerin varlığı ve iletişim kurmak için her zaman kültürün katılımcıları veya ortaklarının bulunması, kültürel katılımın belirli bir şekilde iletişim kurmak anlamına geldiğinin bir göstergesidir. Bu yüzden dilsel ifadelerin anlamları boyutunda “kültürle sıkı sıkıya ilişki içinde olmak” kültürün dil açısından önemini açıkça göstermektedir. Marschall’ın ifade ettiği gibi “*Eğer biri dünyayı tanımlamak isterse doğa ve kültür kavramları bunun için yeterlidir. Doğa, düşünce ve eylemle karşılaştırıldığında, madde içinde var olan her şeyi ve içindekilerin neler olduğunu kapsar. Öte yandan kültür, tüm insanın bilgi ve tutumlarını, tüm eylemlerini ve bu eylemin tüm ürünlerini kapsar* (1993:17)”. Aslında kültür, kısa tanımıyla tahsis edilen doğanın bir bölümünü kapsayan toplumlarının önemli bir özelliğidir. Bu bölüm esas olarak hem maddi hem de bilgilendirici özelliği tekrar edilen unsurları içermenin yanı sıra söz konusu toplum üyeleriyle birkaç nesil boyunca gerçekleşir.

“Dinamik ve toplumla ilişkili bir varlık” olarak kültür, kendi içinde farklı özellikleri içeren yapılara göre toplulukların zihinsel ve sosyal yönlerini şekillendirmektedir. Bu özellikleri içeren “argo” kullanımlar ise anlambilimsel incelemelere konu olmaktadır. Özellikle kavram alanı bu tür incelemelerin başında yer almaktadır.

Dil aracılığıyla birbirimizle iletişim kurabilmek için söylediğimiz her şeyin veya işaretin bir anlamı vardır. Bu bağlamda anlam, günlük dilde olduğu kadar dilbilimde de özellikle anlambilimde ortaya çıkan karşıt değerli bir terimdir. Zihinsel bir içeriği olan anlam, uzun süreli hafızamızda saklanan dilsel işaretlere bağlı, kültürümüze ve deneyimlerimize dayanan geleneksel içeriklerden oluşmaktadır. “*Bir sözcüğün etrafındaki sözcüklerle benzer anlamlara sahip ilişkilerinin olması ve birlikte anlamsal bir grup oluşturması*” (Lutzeier 1985: 118)¹ anlamın uzun süreli bellekte zihinsel bir kavram olarak saklanmasına ve bir içerik, bir ifade sayfasından oluşmasına yol açmaktadır. Böylece tümce ve sözcükler arasındaki çıkarım ilişkileri genellikle ilgili dilin konuşmacıları tarafından kolayca değerlendirilmektedir. Konuşmacılar bu alan hakkında dilin edinilmesiyle ilgili iyi bir sezgiye sahip olduklarından çoğunlukla açıkça söylenenlerle ima edilenlerin anlaşılmasıyla iletişim kurmaktadır. Sözcüklerin farklı anlamsal özellikleri hakkında neyi ifade edebileceğimize dair sınırlı bilgimiz olduğunu düşünürsek bu özellikleri göstermeyi hedefleyen bilimsel bir çerçevenin oluşturulması gerekmektedir. Bu amaçla oluşturulan “kavram alanı” bir sözcüğe ait anlamsal içeriği olan sözcük gruplarını oluşturmak olarak anlaşılmaktadır. Bu nedenle sözcük gruplarının anlamsal olarak açıklanması için kavram alanlarının belirlenmesi gerekmektedir. Anlamları birbirleriyle sınırlı olan ve belli bir kavramsal alanı boşluk bırakmadan kapsayan bir dilin eşanlamlı sözcüklerinin sınıflandırılması olarak tanımlayabileceğimiz bu alan aynı zamanda bir sözcük alanının, belirli bir anlamsal özellik

¹ Ayrıca bk. Löbner, 2003: 130.

tarafından birbirleriyle aykırı oldukları, böylece belirli bir anlamsal ilişkiler ağı oluşturarak sözcüklerin ortak bir anlamsal özellik ortaya çıkarmasıyla oluşan bir sözcüksel-anlamsal paradigma olarak açıklamak yerinde olacaktır.

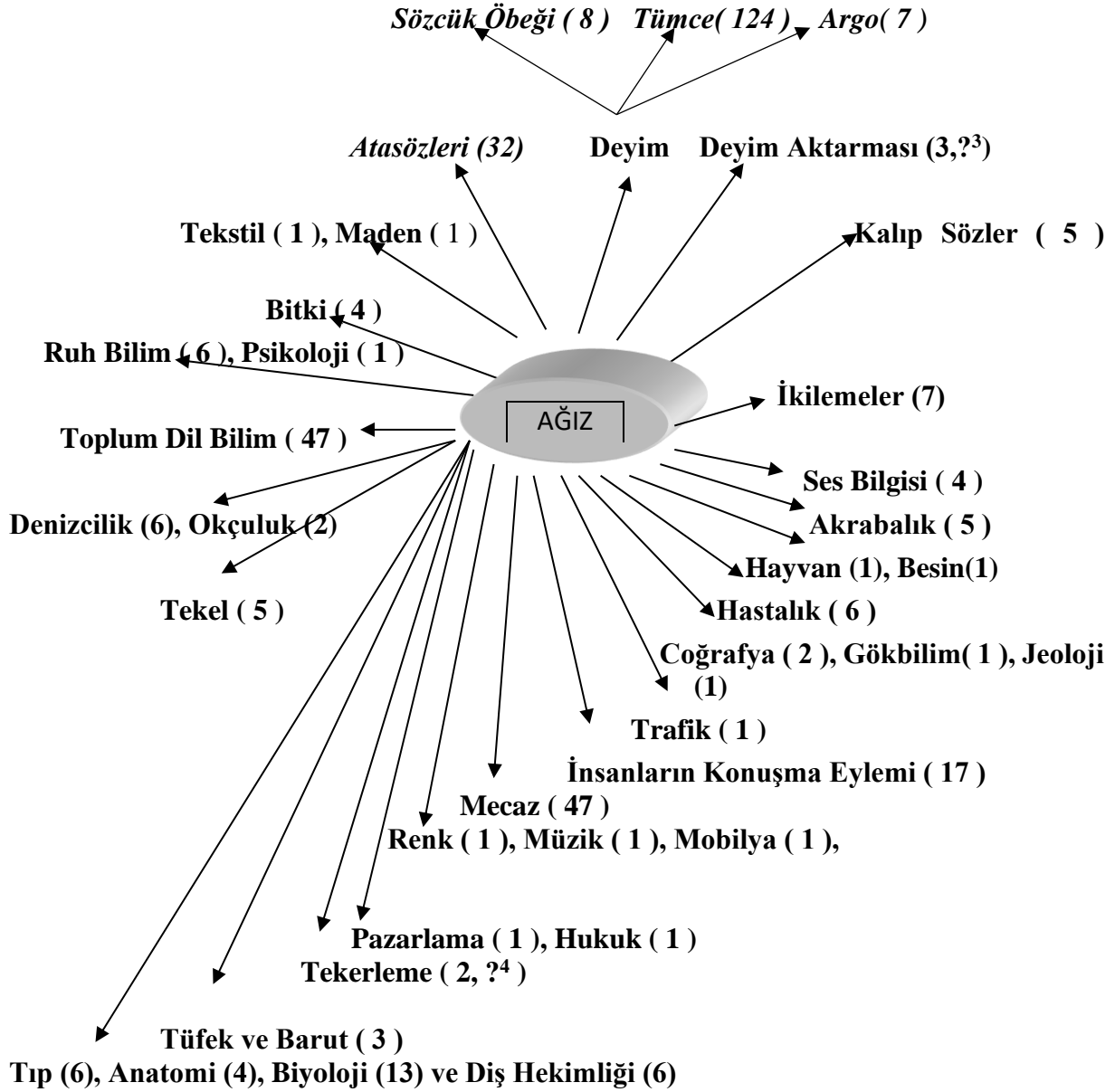
Sözcüklerin anlamını temel alan “kavram alanı” Ipsen tarafından ortaya atılmış bir saha olarak Trier ve Weisgerber tarafından geliştirilmiştir. Anlamları birbirine benzeyen sözcükler Trier (1931: 1) tarafından bu adla açıklanmaya çalışılmıştır. Trier, bir sözcüğün anlamının ancak eş anlamlı ve zıt anlamlı sözcüklerin belirlenmesiyle açığa çıkacağını savunmaktadır. Başka bir deyişle bir sözcüğün anlamı kavramsal olarak diğer sözcüklerdeki anlamı ile zenginleşir ve anlamları birbirini sınırlayan ve belirli bir kavramsal alanı tamamen kapsayacak şekilde bir dilin ilgili sözcüklerinden oluşan bir çerçevenin oluşturulması, anlamsal olarak bir dilin söz varlığını daha güzel yansıtmaktadır. Trier (1931: 8), sözcük anlamının keskin sınırları olmaması sebebiyle sözcüklerin tek başına düşünülmemesi gerektiğini ancak sözcüklerin anlamlarının örtüştüğü sürece anlamsal eşleşmelerinin olduğunu savunmuştur. Trier kavramsal alan ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

- a) Sözcüğün anlamı, aynı sözcüğün veya terim alanındaki diğer sözcüklerin anlamlarına bağlıdır.
- b) Sözcük alanı mozaik benzeri bir dilin tüm sözcük alanlarının toplamını ve kendi kendine yeten bir gerçeğin resmini yansıtır.
- c) Eğer bir sözcük bir anlam değişikliği yaşarsa tüm sözcük alanının yapısı değişir. Artzamanlı sözcük araştırmaları ve kavramsal alan araştırmasıyla sözcüklerin anlam boyutu netleştirilebilir.

Görüldüğü gibi bu tür çalışmalarının temelini anlamsal boyutlar oluşturmaktadır. Trier her taşın diğer taşlara bağlı olarak anlam özelliği kazandığını bir mozaik imajı fikriyle aktarmaya çalışmıştır. Bu düşüncelerin yanı sıra Weisgerber anlam ilişkisini Trier’den daha ileriye götürerek dış dünyadaki gerçekler ile dildeki işaretler arasında ayrımı yapmaya çalışmıştır. Gerçek ile anlama, sınıflandırma ve değerlerin bulunduğu işaretleri ve işaretler arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Sözcüklerdeki anlamın dizi ve dizimsel olarak tanımlanması gerektiğini ifade eden Weisgerber dilsel içeriklerin karşılıklı sınırlandırılmasına yol açmıştır. Bir dilin sözcük hazinesi ve sözcük yapısı hakkında bilgi sunulan bu yaklaşımla anlam düzeyi hakkındaki tanımlama, sınıflandırma ve sözcük ilişkisi açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu konuyu pekiştirmek adına şu örneği vermek yerinde olacaktır:²

---

² Bk. Aşkın Balcı, 2015:213.

Görüldüğü gibi kavram alanı, anlamları çözümlemede araç olarak kullanıldığında, bir sözcüğün o dilin sistemi içerisindeki yerini ve sınıflandırılmasının yanı sıra dil içindeki kullanım özelliklerini de açıkça belli etmektedir.

2.0 Amaç ve Yöntem

Trier'in kavram alanı bağlamında toplumdaki çeşitli dilsel ifadeler ve bunların çeşitli aktarımlarından yola çıkarak içerik analiziyle "kabadayı" sözcüğünün argodaki betimlemesi yapılacaktır. Argoda "kabadayı" sözcüğünün genel olarak çağrıştırdıkları özellikler ortaya çıkarılacaktır. Çalışma, Ali Püsküllüoğlu'nun "Türkçenin Argo Sözlüğü", Hulki Aktunç'un "Büyük Argo Sözlüğü", Mehmet Halit'in "İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri", Ferit Develioğlu'nun "Türk Argo Sözlüğü", Osman Cemal Kaygılı'nın "Argo Lügatı" ve Filiz Bingölçe "Kadın Argosu Sözlüğü", Halil Ersoylu'nun "Türk Argosu" taranarak elde edilen dil malzemelerin betimlenmesiyle sınırlandırılmıştır.⁵

3.0 Kavram Alanı Açısından Sınıflandırma

³ Konuya göre çoğaltılabilir.

⁴ Bölgelere göre çoğaltılabilir.

⁵ Çalışma da Hulki Aktunç'un eseri temel alınmıştır. Bu yüzden yanında kaynağı verilmeyen yapılar adı geçen yazarın eserine aittir. Taranan eserlerde çoğunlukla aynı sözcükler sıralandığı için istisnai kullanım için kaynaklar belirtilmiştir.

Bir sözcüğün bağlam, dizi ve dizim ilişkisine göre anlam kazandığı ve bütünü bir parçası olması düşüncesinden yola çıkarak hem teorik hem de pratikte didaktik araştırmaların karşılaştırmalı olarak incelenmesine yol açmaktadır. Sözcük hazinesinin zenginleşmesine de yardımcı olan bu tür çalışmalar anlamsal olarak hafızada ve kullanım aşamasında sözcüklerin anlam sahasını genişletmek ve Türkçenin zenginliğini bir kez daha teyit etmek için önemlidir. Bu yüzden bu çalışmada “kabadayılık” sözcüğü argo kullanımına göre nasıl bir kavram alanı oluşturmaktadır sorusunu açıklığa kavuşturmak için ilgili sözlükler tarandıktan sonra sınıflandırmaların şu şekilde yapılabileceği gösterilmeye çalışılacaktır:

1.0 Eylem Odaklı Kavram Alanı

Açmak: (Özellikle insan için) Uzaklaşmak, gitmek, kaçmak, bir şey birine iyi gelmek yaramak (Külhanbeyi ağzında); **afi sökmek:** Yalana aldanmak, kanmak, fiyakasından, gösterişinden etkilenmek, kabadayıca davranışları karşısında sinmek, boyun eğmek; **anafora vermek:** Parası malı (kumar ve benzeri harcama yollarıyla) boşa gitmek, parasını malını heba etmek; **asker etmek:** Kabadayı dünyasında birisini bir işle görevlendirmek; **babalanmak:** kabadayılık etmek, diklenmek; **cızdama kırmak:** Kaçmak, savuşmak, ortadan kaybolmak (külhanbeyi); **cömertlik:** Kıyakçılık, kıyak çekmek; **dümen kırmak:** Fikir değiştirmek, yön değiştirmek, başka türlü düşündüğü halde oluruna bırakmak (külhanbeyi); **fiyaka satmak:** Gösteriş yapmak, kabadayılık satmak. “Oğlum, bize de mi fiyaka satıyorsun?”; **hacamat:** Kesici bir araçla hafifçe yaralama, bıçaklama; **hıyarlaşmak:** kaba saba, budalaca davranışlarda bulunmaya başlamak, hıyarlık etmek; **hasbi geçmek:** Önem vermemek, üstünde durmamak, ince eleyip sık dokumamak; **kan almak:** Kastetmek. “Maksadım anladım, kan almak istiyorsan çık karşıma, göster kabadayılığımı” (Halit, 1934: 117); **mantar yemek:** Yalana inanmak, hileye kanma. “Külhanbeyi- Ulan beni tıraş mı edeceksin moruk? Ben mantar yemem (Ortaoyunu- Kanlı Nigar); **mastorlamak:** Mastor (bk.) haline gelmek uyuşturucu içki içerek sarhoş olmak, mastorlaşmak diye de kullanılır; **metelik vermemek:** Ehemmiyet vermemek, itibar etmemek, inanmamak, savmamak, aldırmmamak. “Kibirden, azametten kimse yanına varamıyor, ne büyüğe, ne küçüğe metelik verdiği yok, hâsılı acayip bir şey olmuş; ben neler görmüş geçirmiş adamım biliyor musun, öyle şeylere metelik vermeyeceğimi sen de pek âla bilirsin; arkadaş, kuru tehdide metelik verme, yapacağını yap!”; (Halit, 1934); **meydan okumak:** Çağırarak, davet etmek, tehdit, kabadayılık. “Boyuna bakmadan hergelenin çocuğu bana meydan okumağa kalkmış, ulan bir tokatta şimdi seni yere sererim; dünyada kimse kalmadı da sen mi bana meydan okuyacaksın çık karşıma piç kurusu, senin anam ağlatayım da gör! (a.g.e 142); **papuçsuz kaçırmak:** Korkutup kaçırmak, firara mecbur etmek. “Deme öyle, bazen ümit etmediği bir zamanda ümit etmediği yerden adamı papuçsuz kaçırlar; kabadayılıktan bahsedip durma, ben senin papuçsuz kaçırıldığın demleri de bilirim” (Halit, 1934: 156); **paklamak:** Racon, kaide, nizam, adet, usul. “ Bu işte racon falan tanımam dersen külahları değiştiririz; mademki racondan dışarı çıkıyorsun, o halde aramızda işin kalmadı demektir; aklını başına al, eğer racona uymazsan burada dikiş tutturamazsın arkadaş”(Halit, 1934:154); **racon atmak:** Kabadayılar arasında kural koymak, belirli bir konuda yöntem saptamak, gösteriş yapmak, gücünü belli edecek biçimde davranmak; **racon kesilmek:** Kural konulmak, bk. racon kesmek, racon kesişmek. (İki ya da daha çok kabadayı) karşılıklı kural saptamak, birlikte oturarak yöntem belirlemek, kimin haklı kimin haksız olduğunu saptamak; **racon kesmek:** (Kabadayı) kural koymak, yöntem belirlemek, bir anlaşmazlığı çözmek için tartışmak ve konuyu kabadayılık dünyasında geçerli kurallara göre sonuca bağlamak “kabadayılığın raconu kesiliyordu o an. Daha doğrusu kabadayılığın şerefi kurtarılıyordu (Necmi Onur-Arap Abdo); **racon kestirmek:** (Kabadayılar) bir anlaşmazlık konusunda daha yaşlı⁶ ve daha etkili kabadayılar başvurarak onlardan karar çıkartmak; **raconu olmak:** Sözü dinlenmek, itibarı olmak, saygıdeğer olmak; **sarkıtmak:** Vurmak, indirmek, yapıştırmak. “Çeneni tutacaksan tut, yoksa bir sarkıtırsam allah yarattı demem; öyle her önüne gelen yerde sarkıtırım diye kabadayılık satmağa kalkar” (Halit, 1934:168); **su salıvermek:** Su koyuvermek. “Külhanbeyi- Vay moruk vay amma da su salıverdirdin” (Ortaoyunu- Kâğıthane Safası); **tepelemek:** Dövmek, dayak atmak, ezmek. “Kabadayılığın bu derecesi fazla, önüne geleni tepelemeğe kalkarsan çok geçmez başın belaya girer; zarar yok bana bu kadar eziyet ediyorsun, fakat bir gün elbet seni de tepeleyecek bulunur, o vakit ben de senin karşına geçip gülerim” (Halit, 1934:189); **tığlamak:** Birisini kesici, delici bir araçla yaralamak. “Külhanbeyi- Bana bak moruk ben adama laf söyletmem. Hapishane benim için. Tığlarım haaa” (Ortaoyunu- Kanlı Nigar); **tırl kalmak:** Parasız kalmak, parasızlık çekmek, züğürt olmak. “İnsanlar tırl kaldıkları zaman akıllarına türlü türlü dolandırıcılık usulleri gelir” (Süavi

⁶ Yaşlı ve yaşlılık için bk. Kocasavaş, 2019a: 773 ve Kocasavaş, 1999: 139.

Süalp- Dezenfekte Şirketi); **tırılmak**: Parası bitmek, züğürtlemek, züğürtleşmek; **zula etmek**: Saklamak, gizlemek. “Şapkalı buyur dayı dedi. Köyden yeni gelmiştik, ekmek yiyok dedi. Şarabı zula ettik işe şapkalıyla” (Ahmet Çakal- Serseriler Arasında), bıçağı, kamayı batırmak, sokmak. “Külhanbeyi- (Bıçağın ucunu göstererek) Bu kadar zula edersem üç aydır yarısına kadar zula edersem üç senelik iş” (Ortaoyunu- Kanlı Nigar).

2.0 Kabadayı Anlamında göre Kavram Alanı

Afilli: Gösterişli, hoş, çalımı, kabadayılara, külhanbeylere yakışır biçimde; **apaş**: (fr. Apache, Amerikan yerli kabilelerinden birinin adı) Külhanbeyi, serseri, külhanbeyleriyle serserilerle ilgili; **bıçkın**: Haylaz, çapkın, külhanbeyliği. “Bugün yine bıçkınlığın üstünde; her şeyden vazgeçtik, ya o bıçkıyı aramızda ne yapalım”; **bitirim**: Külhanbeyi, kabadayı, gangster; **dayı**: Güçlü, etkili kimse, kendisine dayanılan destek alınan kişi, külhanbeyi, gücüne güvenerek çevresinde egemenlik kuran kimse; **dayılık**: Külhanbeylik, kabadayılık. “Burada dayılık sökmez” (Develioğlu,1970); **dıragon**: (yun. drakon’dan) Kopuk, züğürt, vurucu, kırıcı, külhanbeyi, kabadayı. “Dıragonuz omuzlar/ Biz biliriz ah biliriz/ Bir kadehe telli de kurşun atarız/ Mangiz olursa meyhanede çakarız” (Viktorya Hanım-Dıragon Kantosu); **hacamatçı**: Kavga, saldırı gibi durumlarda özellikle bıçak vb. kesici araçlar kullanan kimse, kabadayı; **Kasap**: Kama, bıçak vb. araçları çok iyi kullanan kabadayı; **katakofti**: (yun. katakopto, “doğrama”dan) Külhanbeylik, kabadayılık; **kırdı kaçtı**: Kabadayı, sabıkalı; **kopuk**: İşsiz güçsüz, serseri. “Kopuğun biridir, boş ver” (Develioğlu, 1970:144); **mırmır**: Kabadayı, külhanbeyi. “Adapazarlı dışı kırık Mustafa’yı tanırırsınız. Faşoların mırmırını” (Fakir Baykurt- Yüksek Fırınlar); **raconcu**: Kabadayı, külhanbeyi. “Palavracılık, fiyakacalık, hacamatçılık, raconculuk filan para etmez. İnsan anasından doğma külhanbeyi olmalı” (Mithat Cemal Kuntay-Üç İstanbul); **sıfır numara**: Mükemmel, fevkalâde, daha çok külhanbeyliğin sıfatı olarak kullanılır (Develioğlu, 1970:177); **uçan**: Sıfır numara külhanbeyi (Develioğlu, 1970:200); **külhanbeyi**: Serseri, haylaz, çapkın. Hikayesi:

“Eskiden külhanbeyleri de bir teşkilâta bağlı imiş, fakat şimdi külhanbeyleri de bitti, teşkilâtları da. Külhanbeyi tabirinin nasıl çıktığını ve yayıldığını anlamak için aşağıdaki satırlara göz gezdirmek kâfidir: “Eskiden geceleri fenersiz sokağa çıkmak yasaktı. Gece vakti sokakta fenersiz gezenlerden şekil ve kıyafeti kendisinden şüpheyi davet ettiren kimseler, kol gezenler tarafından çevrilir, sabaha kadar çalıştırılmak suretiyle cezalandırılmak üzere külhanlara hapsedilirlerdi. Külhancılar devriye gezen. Zabitin emrine kabahatlılar sabaha kadar odun taşımak, külhan ocaklarını temizlemek gibi işlerde kullanırlar ve sabahleyin üstleri başları kurum ve kir içinde olduğu halde salıverirlerdi. Bu gibi eşhasın üst ve başlarının pislîği, elbiseleriyle ve şahsiyetleriyle mütenasip olmadığından külhandan çıkıp evine giderken, herkes bunları görür ve geceyin bir yerde basılıp kol tarafından çevrilerek külhana hapsedilmiş olduğunu anlar ve bunlara alay tarikile «külhanbeyi» derlerdi. İşte lisanımızda serseri, çapkın makulesi kimselere «külhanbeyi» veya «külhanî» denilmesi bundan ileri gelmiştir. Fenersiz gezenlerden maada ara sıra diğer serseri ve haşarların da külhanlara gönderildiği Vakanüvis Abdurrahman Şeref beyin ifadeti atiyesinden anlaşılmaktadır: Gedikpaşa beylerini Sultan Mahmut külhana sürmüştü. İşte külhanbeylik lafzı buradan kalmıştır. Ali rıza bey, bu gedikpaşa külhanbeylerinden meşhur musikişinas Derviş Hüseyine yetiştiğini ve o seksenlik ihtiyarın vaktile bir külhanbeyi olduğunu evza ve etvarı gösterdiğini eserinde beyan etmektedir”. (Mecellei Umuru Belediye, Osman Nuri, birinci cilt, s. 964)” (akt. Halit, 1934:137).

3.0 Kabadayı Özelliğine göre Kavram Alanı

Acın kabadayısı: Parasız olduğu halde, cömert, eli açık kimse. “ Meteliğe kurşun atar ama, acın kabadayısıdır vessalam” (Develioğlu,1970:66); **adadiyoz**: Bıçkın görünümlü, külhanbeyi tavırlı kimse; **algarina**: (İtal.) Güçlü, iri yarı, güçlü kabadayı; **afi**: Fiyaka, gösteriş, caka, külhanbeyce, kabadayıca davranış; **afili**: Gösterişli, hoş. “Ama kimi öne İndirip kimi arkaya sola yatırıp o şapkalarla çok yakışır afili biçimler vermişlerdi. (Mehmet Şeyda Garnizonda Bir Olay).” Kabadayılara yakışır biçimde.” Kendisi afili delikanlı işi gücü hır çıkartmak (Mazhar Alanson Anında Görüntü); **afi atmak**: Yalan söylemek, gösteriş yapmak, fiyaka yapmak, böbürlenmek, kabadayıca davranışlarda bulunmak; **afi kesmek**: (Afi yapmak biçiminde de kullanılır.) Kabadayıca davranmak, külhanbeyi tavırları göstermek.

“Bir ayağının bileği öbür dizinin üstünde öylesine afili bacak bacak üstüne atar bir eliyle bacak bileğini kavrayıp diğer kolunun dirseğini iskemlesinin arkalığına dayayarak öylesine afi keser ki”; **asker**: Kabadayı dünyasında bir kabadayının buyruğundaki kişi, müşteri; **bize lululu olmaz**: Hileye gelmeyiz, aldanmayız, kanmayız. “Durup oturduğu yerde boyuna kocasının aleyhinde bulunuyor, herkese söylediğini dinletiyor, fakat bize de lululu olmaz, şurada kapı bitişik komşuyuz, iç yüzlerini pekala biliyoruz artık masal dinler miyiz yâ?”; **çaça**: (yun. Tsatsa, abladan) Daha yaşlı, sayılıp sevilen kabadayı. “Tüm zamanların en çaça dayısı diye bilinen Ruknet kodu mu oturtur, namıyla önlenmiştir (Ömer Pınar-Sohbet Babında); **dayılanmak**: Gücüne güvenip diklenmek, dayı (bk.) gibi davranmak; **dayılık etmek**: Dayı (bk) işlevini yapmak; **eski kulağı kesik**: İçki, kumar, kabadayılık gibi konularda bir zaman ünlü olan bazen de sabıkalı kimse. “Dün akşam ihsan babayı iyi ettik başladık çekmiye. Herif eski kulağı kesiklerden iyi rakı içiyor ama geçmiş. (Orhan Kemal- Suçlu); **fiyaka**: Kabadayılık, gösteriş. “Senin fiyakan burada sökmez (bk. afi, caka, fasarya, lolo)” (Develioğlu, 1970:108); **fiyakalı**: Gösterişli, süslü, zarif, kabadayı. “Fiyakalı paçoz; imanım fiyakalı, çözül (=git) karşımdan, (bk. afili, alengirli, aynalı, cakalı)” (Develioğlu, 1970: 109); **gargara etmek**: Anlamsız şeyler söylemek, laf kalabalığı yapmak, bir hileyi yutmamak. Kanmamak (külhanbeyi). “Bana bak senin karşıdaki çok pişkin adamdır, olur olmaz lo-loları yutmaz moruk. Kavuklu -Boğazın var da sıkıyorsa gargara edersin oğlum. (Ortaoyunu-Bahçe); **geçmiş çingiraklı/ geçmiş kınalı/geçmiş tenekeli**: Aşağılamak (külhanbeyi). “Ulan geçmiş tenekeli, benimle alay etme yakarım ulan (Ortaoyunu- Kanlı Nigar); “Çünkü burada Galata’da ün kazanmış kabadayılar, hacamatçılar (!), polisler, (...) şuradan buradan getirilmiş karılar, paralı enayi tutkunlar bulunur” (Ahmet Rasim-Fuhs-i Atik); **hacamatlı**: Kesici bir araçla yaralanmış eskiden kesici bir araçla yaralandığı belli (kimse), kabadayılıkta namlı; **hafız**: Kabadayılık törelerini bilmeyen kimse. “Gövdesi iri kıyım ama kendi elalem alafranganın bebese, tam hafız ağa ki palabıyık hafızlardan” (Kemal Tahir- Esir Şehrin Mahpusu); **ipten kazıktan kurtulmuş**: Çapkın, serseri, külhanbeyi, terbiyesiz, hayasız, şirret, edepsiz. “Elbette ipten kazıktan kurtulmuş heriflerden başka türlü muamele beklenmez; hepsi ipten kazıktan kurtulmuş; onlarla başa çıkılır mı sanıyorsun; şimdiye kadar kaç defa ipten kazıktan kurtulmuş belki, onunla senin aranda dağ var” (Halit, 1934:102); **dikizleri aynalaşmak**: Gözleri parlamak, külhanbeyi; **lolo**: Gösteriş, kabadayılık. “İmanım, bize de mi lolo?”; **madara etmek** d. (birisinin) sahtekarlığını ortaya çıkarmak, utanılacak duruma düşürmek, mahçup etmek, koftinin biri nasırımıza basarsa kabadayılığımızı madara eder (Süavi Süalp-Sahte Kabadayı); **mastor, mastur, mastör**: Uyuşturucu kullanarak ya da içki içerek sarhoş olmuş kimse, karagözcü argosunda mastör yani Rum sarhoş ve kabadayı tipi; **matto**: Kabadayı ve sarhoşlar. Karagözcü argosundaki isimleri “matiz ve matto” şeklindedir (Uğur Göktaş- Karagöz Terimleri Sözlüğü); **pavurya**: Alım için bir omuzu düşük biçimde yürüyen kimse (Develioğlu, 1970:150); **pırpır**: Hovarda, çapkın. “Bizim babalık bayağı pırpır imiş (Develioğlu, 1970:171); **posta koymak**: Karşı çıkmak, meydan okumak. “Şimdi o alçaklığı yapacak kabadayı kimse karşısına çıkmasını istiyordu. Topuna postasını koymuş, meydan okuyordu (Aziz Nesin- ,Surnâme); **racon**: Yöntem, kural, âdet, usul. Külhanbeylik dahi “racon” ismi altında bir nevi usul ve kaidelere dayanırdı ki esasını mümkün mertebe ırz ve mala hürmet namusluyu himaye teşkil ederdi (Refik Halid Karay- Bir Ömür Boyunca), hakimiyet, egemenlik, itibar anlamı da vardır. “...meşhur kabadayı ocağı heyetinin zahiren raconu yani hükmü altında bulunurdu (Ahmet Rasim- Fuhs-i Atik); **santimci**: Bıçağı, kamayı, kesici, delici araçları çok iyi kullanan kabadayı. Belirli yaralama biçimlerine göre ne kadar hapis yatacağını bilerek bıçak vb. kullanan kimse. “Niçin rezil oldunuz? Santimci diyorlar insana be abi” (Orhan Kemal- Santimci); **santim işi**: Eşanlamlısı “parmak işi. Ayr. bk. santimci”; **soba**: Kabadayıların tulumbacıların buluşma yeri, toplama yeri; **şeriat**: Kabadayılığın, gangsterliğin uyduğu kurallar bütünü, racon düzeni. Racon kesen kabadayı topluluğu bir anlaşmazlığı çözen gangster kurulu, şeriat mahkemesi diye de söylenir. “Evet bu topluluğa yeraltı dünyası şeriat adımı verecektir. Yani ünlü kabadayılardan oluşan bir mahkemedir bu” (Delelettin Çetin- Kumarbazlar Arasında). **tıraka**: Kabadayılık, gösteriş. “Şimdi tırakadan başlatırsın ha!” (Develioğlu, 1970:193); **trakalı**: Kabadayı, gösterişçi, gösterişli, cakalı, fiyakalı.

4.0 Maddiyatla İlgili Kavram Alanı⁷

Acın kabadayısı: Zaten parasız olduğu için eli açık cömert görünen. “Ha bereket! Acın kabadayısı gell!; **anavor:** (yun. Anaphora) Bedava, para-emek harcamadan elde edilen şey, beleş, haraç (külhanbeyi); **anavorcu:** Bedavacı, beleşçi, haraççı; **anafordan:** Bedavadan, beleşe, parasız, haraç olarak; **anavorlamak:** Parasız, bedava ele geçirmek, çalmak; **asker:** para, lira, ellilik, yüzlük, binlik vb. herhangi bir birim, paranın adedi; **malta parası:** Hapishane kabadayısının mahkumlardan topladığı para. “Buna malta parası derler. Temizlik için. İlk gelenden peşin alınır. Sonra her cuma günü tekrarlanır. Parayı veren kurtulur vermeyen haftada bir gün koridorun malta taşlarını merdivenleri ve kenefi temizler. Tamam mı?(Recep Bilginer- Hapisliğim); **mano:** Kumar oynatan kişiye ya da kumar oynatılan kahveye (mekana) o mekanı kontrol altında tutan kabadayıya bırakılan para, pay, haraç. “Her kahvede iki el mano bana yani yardım fonuna aittir. Vermeyene kirpi kürkü giydiririm”(Haldun Taner-Keşanlı Ali Destanı); **öşür:** Kabadayı çevrelerinde aynı olarak toplanan haraç; **tırl:** Parası olmayan züğürt kimse. “ Karagöz- Vay tırl beyim vay! Gustonuz yerinde ama cep delik (Karagöz-Mandıra), Baksana bana moruk, şimdi sen de bizim gibi tırl haa?” (Ortaoyunu- Bahçe).

5.0 Kavga ve Kargaşayla İlgili Kavram Alanı

Bamburuklarını sökmek: Döverek perişan etmek. “Bamburuklarını söktü piyastos etti beni... Kabadayılık hayatım lekelendi” (Turhan Selçuk, Abdülcanbaz-Ramona); **çingar:** (yun. dzingard’dan) Gürültü, patırtı, kavga, kargaşa. “Karagöz- Öldüm bî-mecal oldum. Çingarin sonunda kendimi yerde buldum (Karagöz- Şairlik); **çingar çıkarmak:** Gürültü, patırtıya yol açmak, kavga, kargaşaya neden olmak. “Çal çalgıcı dinleyelim çingar çıkarmadan/ Şöylelikle/Böylelikle/ Şu sabahı şu sabahı idelim (Peruz Hanım- Kanto); **çingar çıkmak/çingar kopmak:** Gürültü, patırtı meydana gelmek, kavga, dövüş, kargaşalık meydana gelivermek. “Karagöz- Çengölköy aslında Çingeneköydü; çingeneler azdı, çeribaşı kızdı, bir çingar koptu, çingeneler uçu, obalılar kaçtı, eşyaları kuyuya düştü, çengelle kuyudan çıkardılar, sonra todiler orada oturamadılar, çengel de orada kaldı, köy de Çengelköy oldu” (Karagöz-Kanlı Kavak); **hır:** Şiddetli tartışma, kavga, kargaşa. “Önüne gelen etrafı rezil berbat ediyor kavganın, gürültünün, hırın bini bir para” (Halit Çapın- Balıklara Dair); **hır çıkarmak:** Kavgaya yol açmak. “Tamam evde hır mı çıkaralım? Hem günahdır (Ahmet Rasim- Fuhş-i Atik); **hır çıkmak:** kavga başlamak, kavga olmak. Beş okka rakı ile dört kasa bira daha yuvarlanmış ve sonra sabaha karşı da hır çıkmış (Osman Cemal Kaygılı- Çingeneler); **marizine kaymak:** Dövmek, dayak atmak. “İnek herife bak bi göbeğinin üstüne atladık diye o biçim marizimize kaydı (Altan Erbulak, Orhan Alev- İki Üşütük).

6.0 Zararlı Alışkanlıklarla İlgili Kavram Alanı

Bitirim: Kumar, uyuşturucu alım satımı, dolandırıcılık gibi işlerde bilgili deneyimli (kimse). “Karı bitirim doktor bey dedi, ben saçımın teli kadar kumarbaz gördüm bu biçimini tövbe görmedim. (Samim Aşkın- Halk Plajı); **bitirim yeri:** Meyhane, içkiievi. “İstanbul batakhanelerinin, bitirim yerlerinin kumarhanelerinin her türlü karışık, karanlık, aşağılık işlerin, ahlaksızlığın, rezilliğin, kaçakçılığın, hırsızlığın, cinayetın, soygunun, kavganın, kabadayılığın, esrarcılığın, eroinciliğın, daha bunlar gibi pek çok kötülüğün yoğunlaştığı iki yer vardı: Galata’yla Tahtakale... (Aziz nesin- Böyle gelmiş böyle gitmez); **gırvat yapmak:** Kumarda yenmek, boğmak, çalmak, son kuruşuna kadar almak. “En kabadayımızın elinde 400 lira bulunduğu masada, 1 lira ile 1024 lira alan yani kendinden başka 10 kişiye zar vermeden 5 dakikada hepimizi gravat yapan Fatma’nın bu zar şansına en büyük barbutçular bile anlattığımda inanmadılar” (Öztürk Serengil- Yeşilçamı benden sorun); **dölendirmek:** Bir şeyi dairesel biçimde dolaştırmak anlamında dolandırmak. İskambille zarla oynanan oyunlarda) iskambilleri zarı elden ele geçirerek oynamak. “Artık kişilikleri açık seçiktik kazanan tatarların çingenelerin gözü pek kabadayıların dölendirdikleri barbut oyunundan pay çıkarmam işten bile değildi (Y. Kenan Karacanlar-Babialı Kaldırımlarında Bir Adam); **piyiz:** Karagözcü argosunda içkiye verilen ad (Uğur Göktaş-Karagöz Terimler Sözlüğü), rakı, içki. Piyis, piyz, piiz, ender olarak piriz biçiminde de kullanılır; **tabelacı:** Kumarda oyunun düzenini yöneten kimse, krupiye. “Manoyu namlı kabadayı adına tabelacı denilen krupiyeler toplardı” (Kayhan Sağlamer- Türk Mafiası).

⁷ Parayla ilgili ayrıntılı bilgi için bk Kocasavaş, 2019b: 210-223.

7.0 Seslenme Anlamında

İmanım: Herhangi birisine karşı azizim, arkadaşım anlamında kullanılır (külhanbeyi). “Eyvallah babacığım malum ya biz namuslu delikanlılarıdır... Bize kimse kaşının üstünde gözün var dememeli... Eyvallah imanım! (Ortaoyunu- Telgrafçı); İmanım tahtelbahir: “İmanım” hitabının saygısızca bir çeşitlemesi. “İmanım tahtelbahir, bize de mi torpil? (Sait Faik, Korkunç Bir Partane); **susti**: Kabadayının karşısındaki kişiye karşı bir hitap biçimi. Zostik, sostik diye de kullanılır. “Haydi oradan avalim susti! Aç başı bakalım ulan arabadaki fantaziyeyi görmedin mi? Onlar bizi açar mı? (Hüseyin Rahmi Gürpınar- Bir Muadele-i Sevdâ).

8.0 İnsanları Saf, Toy, Acemi Anlamında Göstermeye Yarayan Kavram Alanı

Pilaki: Aptal, budala, ahmak kimse. “Külhanbeyi- Ne o matizleştin mi pilaki? (Ortaoyunu-Bahçe); **sağmal**: parasının ya da malının çalınmasını karşılıksız elde edilmesini hissetmeyen ya da buna aldırmayan kimse, toy, acemi ya da saf olduğu için kumarda sürekli yenilen kimse. “Bir kat çamaşırı sandığından çıkardı mı sağmal inek. Deli olup gitti (Sermet Muhtar Alus- Eski Beyoğlu Adet ve Alemleri); **hiyar**: Yol yordam bilmeyen, incelikten uzak, görgüsüz kaba saba, aptal, budala, ahmak kimse.

SONUÇ

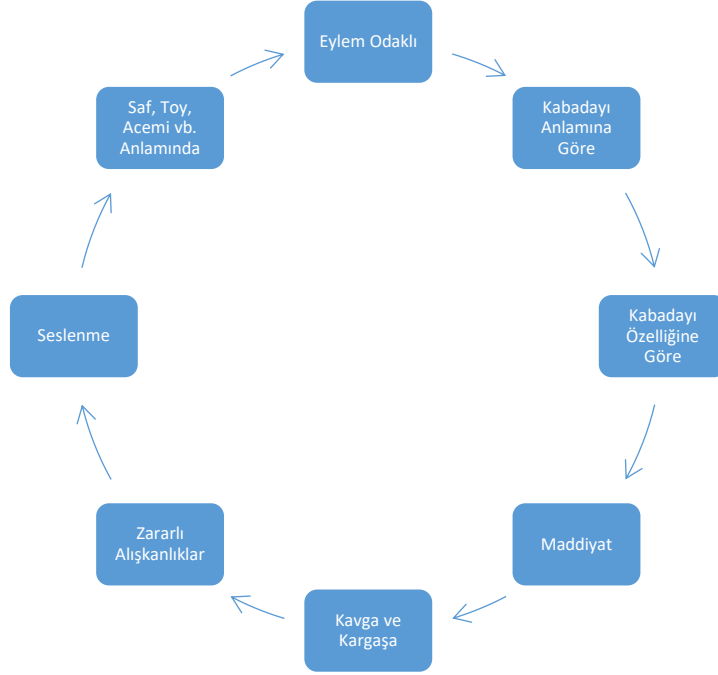
Yapısal ve anlamsal olarak belli bir kavramın sınırlandırılmış dizgesini elde etmek için o yapıya ait sözcükleri hatta karmaşık ve birleşik yapıları da kavram alanı sayesinde net bir şekilde ifade etmenin mümkün olduğunu yukarıdaki açıklamalar sayesinde ortaya koymaya çalıştık. İlgili kavramın alt anlamları aynı bir mozaikte⁸ olduğu gibi parçalarının yan yana getirilmesiyle bir bütün oluşturabilmektedir. Bir kişinin konuşması basit bir şekilde gözlemlendiğinde bir tümce içinde söylenen bir sözcüğün anlamı yalnızca tümce bağlamıyla açıklığa kavuşmayabilir:

Örneğin:

1. Burada ün kazanmış *hacamatçılar* vardı.
2. *Patburunlar* uçlandılar enselenmemek için *cızdamı kırdım* (Ortaoyunu-Kanlı Nigar).
3. Evet bu topluluğa yeraltı dünyası *şeriat* adını verecektir. Yani ünlü kabadayılardan oluşan bir mahkemedir bu” (Delalettin Çetin- Kumarbazlar Arasında).

gibi örneklerle bu düşünceleri somutlaştırmak mümkündür. Birinci tümcedeki “hacamatçılar” sözcüğü bağlamsal olarak gerçeği yansıtmamaktadır çünkü burada argo kullanımıyla “hacamatçı” (Aktunç,1998:129) sözcüğüyle “kabadayılardan” söz edilmektedir. İkinci örnekte ise “patburun” sözcüğüyle “zabita, polis, kolluk kuvveti” ve “cızdamı kırmak” yapısıyla da “kaçmak” ifade edilmektedir. Üçüncü örnekte ise “şeriat” sözcüğüyle kabadayılığın, gangsterliğin uyduğu kurallar bütünü ve racon kesen kabadayı topluluğunun bir anlaşmazlığı çözen gangster kurulu, diğer adıyla şeriat mahkemesi olarak da ifade edilmektedir. Tümce bağlamından çıkarılamayacak olan bu anlam özelliği yüzünden kavramsal alanın bütünü anlamsal olarak dilde aktarılan konuşmacıya ve dinleyiciye sunulan tek gerçek anlamı ifade etmemektedir. Böylece argoda, nesnelere veya eylemler ile ilgili her ortak nitelik bir kavram olarak zihinde belirlenebilmektedir. Bu açıklamalardan yola çıkarak yapılan çalışmanın kısa özetini şu şemada göstermek mümkündür:

⁸ Mozaik: Türlü renklerde, küçük küp biçiminde mermer, taş veya pişmiş toprak parçalarının yan yana getirilmesiyle yapılan resim ve bezeme işi (Türkçe Sözlük, 2011).

Yapılan çalışma sonunda “kabadayı” kavramıyla ilgili sözlüksel alanları bu şekilde sınıflandırmak mümkündür. Böylece bir dilin sözcük hazinesi içerisindeki ilişkileri sistematik olarak tanımlayabilmek için anlamsal olarak birbirini tamamlayan sözcüklerin değerler dizisini oluşturmak gerekmektedir. Kavram alanı da burada devreye girerek sözcükler arasındaki anlamsal ilişkileri analiz etmek için kullanılmaktadır. Bir başka deyişle sözcüksel olarak diğer bağlantılı, eşanlamlı sözcüklerin sistemlerini tanımlamaya hizmet etmektedir. Bu şekilde dilin eşzamanlı olarak değerlendirilmesi sayesinde kavramsal olarak birbirine ait sözcük gruplarının araştırılması için yeni yollar açılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aktunç, Hulki** (1998). Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü. İstanbul: YKY.
- Aşkın Balcı, Hülya** (2015). “Ağız Sözcüğünün Sözlüksel Alanları”. International Journal of Language Academy, Volume 3/2, s. 195-215.
- Bingölçe, Filiz** (2001). Kadın Argosu Sözlüğü. İstanbul: Metis.
- Bußmann, Hadumod** (1983). Lexikon der Sprachwissenschaft. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Develioğlu, Ferit** (1970): Türk Argo Sözlüğü. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Halit, Mehmet** (1934). İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- Hall, Edward T.** (1959). The Silent Language. New York: Doubleday.
- Kocasavaş, Yıldız** (2019a). “Toplumun Yaşlı ve Yaşlılığa Dair Duygu ve Düşüncelerinin Argoya Yansımaları”. 3. Uluslararası Zeugma Bilimsel Araştırmalar Kongresi Tam Metin Kitabı. Ankara: İKSAD.
- (2019b). “Argoda Paraya Dair İzlenimler”. Munzur 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı. Ankara:UBAK.
- (1999). “Korkut Atayla İlgili Bazı Kaynakların Düşündürdükleri”. İlimi Araştırmalar 8, s. 139-144.
- Löbner, Sebastian** (2003): Semantik. Eine Einführung. Berlin: de Gruyter.
- Lutzeier, Peter** (1985): “Die semantische Struktur des Lexikons“. Christoph Schwarze, Dieter Wunderlich (ed.), Handbuch der Lexikologie, s. 103–133. Königstein: Athenäum.
- Marschall, Wolfgang** (1993). “Die zweite Natur des Menschen. Kulturtheoretische Positionen in der Ethnologie”. (Ed.) K.P. Hansen, Kulturbegriff und Methode: der stille Paradigmenwechsel in den Geisteswissenschaften, s.17-26. Tübingen: Günter Narr Verlag.
- Püsküllüoğlu, Ali** (2012): Türkçenin Argo Sözlüğü. Ankara: Arkadaş.
- Türkçe Sözlük** (2011).. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Trier, Jost** (1931): “Über Wort- und Begriffsfelder“. Schmidt, Lothar (1973): Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1–38.

----- (1973): Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

ARGODA GİYİM-KUŞAM
DRESS AND FINERY IN SLANG

Prof. Dr. Yıldız KOCASAVAŞ

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa,
Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü

ÖZET

Bir milletin diline bakarak da o millete dair pek çok bilgi edinilebilir. Çünkü dil, milleti millet yapan kültürü taşıyıcı özelliğe sahiptir. O halde dil ve edebiyat için milletin ardiyesi, beyni, hafızasıdır da denilebilir. Kültür dili şekillendirmekte, dil de kültürün yaşaması ve yaşatılmasında çok önemli bir aktarım görevi üstlenmektedir. Aynı dili konuşan insanlar başkalarından ayrı bir topluluk teşkil ederler, dil ve edebiyatlarında yer alan birtakım bilgiler sayesinde de o toplumu belli ölçüde de olsa tanımak mümkün olur. Giyim-kuşama dair bilgiler de yine milletin tanınmasına katkı sağlayıcı özelliktedir. Türk edebiyatı ve tarihinde, düşmanın tanımlanmasında bile önemli bir ayrıntı olarak giyim-kuşama yer verildiği görülür. Nitekim Dede Korkut Kitabı'nda geçen '*Kara donlu kâfire, at deperem! İşimi sen (Tanrı) onar!..*' cümlesi de bunun bir örneği olarak değerlendirilebilir. Türklerin giyim-kuşamları, diğer milletlerde olduğu gibi sosyal hayatlarının gereğini yansıtmakta, yetiştirdikleri hayvanların ürünleri giyeceklerinin ana maddesi olmaktadır. Kadın, erkek ve çocuk yaşantısı ve ayrıntılarına, evli veya bekâr olunmaya, üstlenilen sorumluluklara, konuya ilişkin kullanılan malzemelere, vb. pek çok bilgiye giyim-kuşam yoluyla erişilebilir. Geçmişteki ve hâldeki inanç sistemlerine dair bilgilere de giyim-kuşam vasıtasıyla ulaşılabilir.

Bu çalışma ile dilin örtük ve özel alanı argoda yer alan bilgilere bakarak da Türklere giyim-kuşam hakkında bilgi edinebilir miyiz? sorusundan hareketle, bazı sözlükler taranacak, elde edilecek malzemenin değerlendirilmesi yoluna gidilecektir. Milletler, kültürleri bakımından birbirlerinden farklı özellikler taşırlar, milletleri millet yapan bu farklılıkların ortaya konması da oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, argo, millet, kültür, giyim-kuşam.

ABSTRACT

By looking at the language of a nation, a lot of information can be obtained about that nation. Because the language has the characteristic of carrying the culture that makes the nation. Therefore, the language and literature for the nation's storage, brain, memory can be said. Culture shapes the language and language plays a very important transfer duty in the survival and survival of culture. People who speak the same language form a separate community from others and it is possible to get to know the society to some extent thanks to some information in their language and literature. The information about dress and finery is also contributing to the recognition of the nation. It is seen that in Turkish literature and history, even in defining the enemy, clothing-dressing is included as an important detail. As a matter of fact, in the book of Dede Korkut, '*Kara donlu kâfire, at deperem! İşimi sen (Tanrı) onar!..*' as an example of this. The clothing of the Turks reflects the necessity of their social life as in other nations and the products of the animals they raise are the main items of their clothing. Details of the life of women, men and children, being married or single, responsibilities assumed, materials used in relation to the subject, etc. a lot of information can be accessed through clothing. Information about the belief systems in the past and the present can also be accessed through dress and finery.

With this study, can we learn about dress and finery in Turks by looking at the information in the language's implicit and special area of slang? based on the question, some dictionaries will be scanned and the material to be obtained will be evaluated. Nations have different characteristics from each other in terms of their cultures, it is very important that these differences that make nations a nation be revealed.

Keywords: Turkish, slang, nation, culture, clothing.

1.GİRİŞ

Toplum, kültürünü oluşturan unsurlarla kimlik kazanır, bünyesinde diğer toplumlardan ayırt edici birtakım vasıflar barındırır ki giyim-kuşam da bunlardan biridir. Türklerin giyim-kuşamları, diğer milletlerde olduğu gibi sosyal hayatlarının ve mevsimsel hareketlerin gereğini yansıtmakta, yetiştirdikleri hayvanların ve bitki örtüsünün ürünleri giyeceklerinin ana maddesi olmaktadır. Kadın, erkek ve çocuk yaşantısı ile ayrıntılarına, evli veya bekâr olunmaya, üstlenilen sorumluluklara, konuya ilişkin kullanılan malzemelere, vb. gibi pek çok bilgiye giyim-kuşam yoluyla erişilebilir. Geçmişteki ve hâldeki inanç sistemlerine dair birtakım bilgilere de giyim-kuşam vasıtasıyla ulaşılabilir. Peki ya kültür unsurlarından giyim-kuşamın bu özelliklerinin dil ve edebiyattaki görünümü nasıldır?

2.ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Milletimizin, giyim-kuşama ilişkin tutum, duygu ve düşüncelerini argodan yola çıkarak görebilmek mümkün müdür? sorularından hareketle bu çalışmada amaç, Türkçede giyim-kuşama ilişkin söz ve söz gruplarının, argodaki izlerinin takip edilerek konunun, Türk kültür tarihi içinde nasıl değerlendirildiğine ilişkin bilgilerin dil malzemesiyle delillendirilmesidir. Bunun için; 1) Aktunç, Hulki (2010). *Büyük Argo Sözlüğü (Tanımlarıyla)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları; 2) Bingölçe, Filiz (2001). *Kadın Argosu Sözlüğü*. İstanbul: Metis Yayınları; 3) Devellioğlu, Ferit (1970). *Türk Argo Sözlüğü*. Ankara: Bilgi Yayınları; 4) Mehmet Halit (1934). *İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası; 5) Püsküllüoğlu, Ali (2004). *Türkçenin Argo Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınları taranarak örneklerle konuya açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

3.BULGULAR

Dil ve edebiyat için milletin ardiyesi, beyni, hafızasıdır da denilebilir. Kültür dili şekillendirmekte, dil de kültürün yaşaması ve yaşatılmasında çok önemli bir aktarım görevi üstlenmektedir. Aynı dili konuşan insanlar başkalarından ayrı bir topluluk teşkil ederler, dil ve edebiyatlarında yer alan birtakım bilgiler sayesinde o toplumu belli ölçüde de olsa tanımak mümkün olur. Giyim-kuşama dair bilgiler de yine milletin tanınmasına katkı sağlayıcı özelliktedir. Türk edebiyatı ve tarihinde, düşmanın tanımlanmasında bile önemli bir ayrıntı olarak giyim-kuşama yer verildiği görülür. Ögel (2001:585), “Dede Korkut kitabında da sık sık, ‘*Yalınca körsen donatgıl*’, yani ‘Çıplak görsen giydir’ şeklinde sözler söylenirdi. Bunlar, söz olsun diye söylenmiş şiirler değil; halkın inancını yansıtan, bir çeşit atasözleri idiler.” derken malın, halk ile bölüşülecek bir varlık olduğuna, bunun giyim-kuşam üzerinden de aktarılabilmesine dikkat çekmektedir. Türk edebiyatı ve tarihinde, düşmanın tanımlanmasında bile önemli bir ayrıntı olarak giysiye (kıyafete) yer verilmiştir: ‘*Kara donlu kâfire, at deperem! İşimi sen (Tanrı) onar!..*’ Ögel’in (2001:756) İnan’dan aktarımıyla Tanrıya yakarırken kemeri boynuna asma geleneği, yalnızca Çingiz Han sarayında değil Dede Korkut kitabıyla Selçuklu devletinde de görülen bir hadisedir. Bu da bize, inançla ilgili izlerin de giyim-kuşam üzerinden takip ve tasvir edilebileceğini göstermektedir.

Kişinin mâlî durumunu, toplumdaki statüsünü, pek çok ayrıntıyı giyim-kuşam üzerinden takip etmek mümkündür. Nitekim, Baykara (2001:92-93), giyimin, Türk hayatında, kişinin malî durumuna ve görevine göre değişmesinden; buna göre Osmanlı padişahının, 18.-19. yy. başlarında giyimini yaz ve kış mevsimlerine göre, ayrıca belirlenmiş günlerde değiştirdiğinden; işlev giyiminin mesleğe veya görülen işe göre değiştiğinden, bunun özellikle askerler için son derece gerekli olduğundan, gerektiğinde başı ve vücudu koruyacak zırhlarının da olması gerekliliğinden söz eder. Baykara (2001:92-94), bunlara ilâveten giyimin iç ve dış giyim olarak ikiye ayrıldığını, dış giyimin daha çok mevsime ve işe göre değişebileceğini; giyimin alt (ton): *şalvar, çağşır, potur, pantolon*, Kırgız’da *şım*; orta: *kuşak* ve üst giyim: *tuman, göynek, min-ten=mintan, cepken*, vb. olarak da ele alınabileceğini belirtir. Başın korunmasının başlık ile sağlandığını; ayağın korunmasında, genelde ayakkabı (=etük)nın kullanıldığını (tahtadan, keçeden, deri=meşin ve gönden yapılırlar) belirten Baykara, Türklerin 1826’ya kadar genellikle sarı renkli çizmeler giydiklerinden, modernleşme ile Türk’ün sarı renk çizme giymesinin unutulduğundan söz eder.

Giyim-kuşam için kullanılan malzemeler de o toplumun yaşadığı yer, iklim, şartlar, üstlendiği görevler, vb. gibi pek çok ayrıntıya dair ipuçları barındırır. Kafesoğlu (1988:306), bozkır Türk giyim eşyasının başlıca malzemesinin koyun, kuzu, sığır, tilki ve az miktarda ayı derisi ile koyun, keçi, deve yünü

olduğunu, eski Türklerin bez dokuduklarını, giyecek için kendir yetiştirdiklerini, yün kumaş ve bezden iç çamaşırı giydiklerini, Hunların Çin'e yünlü kumaş ve çeşitli keçeler ihraç ettiklerini belirtir.¹ "Bozkırın 'tipik' elbisesi ceket-pantolon idi. Süvari en rahat şekilde ancak böyle giyinebilirdi." diyen Kafesoğlu, bugünkü modern giyinmenin ilk tipi olan bu bozkır tarzının, Çin'de M.Ö. 4. yy.dan, Avrupa'da M.S. 5. yy.dan, Bizans'ta 6. yy.dan itibaren (daha önceki devirlere ait heykel, kabartma ve resimlerde görülen bol, uzun ve entari şeklindeki giyinmenin yerini almak üzere) Türk usulüne göre yapılan askerî islahat neticesinde, dünyaya yayıldığından; başka kavimler kopça kullandıkları halde Türklerin düğme kullandıklarından, ceketlerini, Çinliler ve Moğolların aksine sola açtıklarından bahseder. Ayrıca, soğuk ve sıcak havalarda ayrı ayrı giyilen pelerinler de kullandıkları anlaşılan Türklerin ayaklarına çizme, başlarına börk giydikleri; ileri gelenlerin, makam sahiplerinin başlıklarının daha uzun ve gösterişli olmasıyla tanındığını, umumiyetle sakallarını kestiren Türk erkeklerinin uzun kesilmiş saçlı (Hun tıraşı) ve bıyıklı olduklarını belirten Kafesoğlu (1988:306-307), börk ve başlıkları çıkarmanın saygı alâmeti olduğu bilgisini aktarır.

Giyim-kuşam, sosyal hayatın da tanıklığını yapar. Nitekim Gömeç (2006:86-87), eserinde, Türklerin ayrıntılı biçimde anlattığı giyim-kuşamlarının sosyal hayatlarının gereğini yansıttığından hareketle, temelde yetiştirdikleri hayvanların derileri ve yünlerinin onların giyeceklerinin ana maddesi olduğunu, bunun yanı sıra yabanî hayvanların derilerinden de yararlandıklarını belirtir. Latin kaynaklarında Türk-Hunlardan söz edilirken deri veya keten gömlek, keçi derisinden yumuşak çizme giydiklerinden ve başlık taktıklarından söz edildiğini aktaran Gömeç (2006:87-88), özellikle Asya'da yapılan yüzey araştırmalarında ve kazılarda bulunan heykellerle kaya resimlerinde; ayrıca duvar minyatürlerinde Türklerin ceket, pantolon, gömlek, şapka, çizme, kemer türü giyeceklerinin biçimlerinin ortaya konulabildiğini; ceket ve pantolonun herhalde Türklerin modern dünyaya bir armağanları olduğuna; kemer takmanın bir ihtiyaç olduğu gibi hakimiyetin ve memurluğun da alameti olduğuna; kişilerin sosyal durumlarına göre başa geçirilen şapkaların şekillerinin de farklı olduğuna ve netice itibariyle ömrü at üzerinde geçen tarihteki Türklerin esas giysilerinin ata binerken rahatlık sağladığından ötürü ceket, pantolon türü şeyler olduğuna, mevsime ve savaş durumuna göre değişkenlik gösterdiğine değinir.

Giyim-kuşam, hayata bakış açısını, sadelik ya da şatafata düşkünlüğü de yansıtır. Roux (2006:47-48), Priscus'un Attila'nın sarayına dair anlattığı "Hunların kralı gücünün doruğundayken bile ... basit giysiler giyerdi, öyle ki halkın giydiklerinden tek farkı bunların daha temiz olmalarıydı." aktarımından hareketle "Öteki hükümdarların da aynı şekilde gururlu ama sade bir yaşam sürdürdüklerini düşünebiliriz." der. Burada, hükümdarın halktan farklı yaşamayıp başka türlü giyinmediği anlaşılmaktadır. "Ama gerektiğinde çok şatafatlı olabiliyorlardı! Hiuan Tsang, Tu-kiu kağanının 'yeşil saten bir pelerin' giydiğini ve 'brokar pelerin' giymiş yaklaşık iki yüz görevliyle çevrili olduğunu anlatır. Bizans elçisi Zemark 'ipek kumaşlardan, altın ve gümüş kap kacaktan, muhteşem mobilyalardan' çok etkilenir: " 'Yerlere kadar inen ipek bir giysi' ve 'beş farklı renkte değerli taşlarla süslenmiş sekiz köşeli uzun sivri bir başlık' olan baktak giymişti. Bu baktak daha sonra Müslüman toplumlara da geçecektir (kimi minyatürlerde buna rastlamaktayız) ve ortaçağda Avrupalı kadınların giydiği sivri başlık büyük olasılıkla buradan gelmektedir."

Yönetici ile yönetilen, ordu ile halk arasındaki irtibat, yine giyim-kuşam üzerinden aktarılabilir. Ögel (2001:92) çok eski Hun geleneklerinden bahsederken hakanları ile prenslerinden bahisle, onların halk gibi, ev hayvanlarının etlerini yiyip derilerinden giysi yapıp bunların üzerine de bir kürk kaftan giyindikleri bilgilerine yer verir. Ögel, Hun başkentine gelen bir Çin elçisinin, Hun Hakanına hizmet eden ünlü bir Çinli vezire 'Hunların kendi yaşlılarına niçin değer vermediklerini' sorması üzerine Hun vezirin Çin elçisine şu cevabı verdiğini aktarır: "-Çinlilerin oturdukları garnizonlardan, akına gitmek üzere asker toplanırken askerlerin Çinli akrabaları ile yakınları, en kalın ve sıcak tutan elbiseleri ile en iyi yemeklerinden vazgeçebiliyorlar mı? Elbiseleri giyinsinler ve yemekleri de yolda yiyip içsinler diye

¹ Kafesoğlu (1998:306), M.Ö. 1. yy.dan kalma, bir Asya Hun hükümdar ailesine ait Noin-ula kurganında 20 çeşit ipekli kumaş (Çin'den ithal) kalıntısından başka, üzerine bir Hun portresi işlenmiş yün kumaş ile, aplike süslü keçeler bulunduğu; Romalıların, keten gömlek giyildiğini ilk defa Hunlarda gördüklerinden; Hazar prensesi Çiçek'in Bizans sarayına gelin gittiği zaman giydiği Türk tipi imparatorçelik elbisesi Çiçekion (çiçek adından)un orada moda olduğundan bahsetmiştir.

askere gidenlere veriyorlar mı? Hun vezirinin bu sorusu üzerine Çin elçisi ‘doğru vermiyorlar’ deyip susmak zorunda kalmıştı. Bu konuşmadan da anlaşılıyor ki Hunlarda, babalar ile kardeşler neleri varsa hepsini askere giden oğulları ile kardeşlerine veriyorlar, bundan sonra da yoksulluk içinde yaşamaya gayret ediyorlardı. Çinliler ise askere giden gençlere yapılan bu yardımı, yaşlılara karşı bir saygısızlık olarak görüyorlardı. Hâlbuki yaşlılar elbise ve yiyeceklerini oğul ve torunlarına, savaşta sıkıntı çekmesinler diye isteyerek veriyorlardı. Türklerde sosyal dayanışma bakımından bu belge, tarihin en muhteşem bir tablosunu çizer. ‘Aile, ordu ve devlet için’, yalnızca çocuğunu asker olarak değil askerin elbise ve yiyeceğini vermeyi de bir vazife olarak biliyordu.” (2001:239-240)

Yine M.Ö. 174’te Mete’nin oğlu çağında, Hunlara gelen Çin elçisinin kişilerin güvenliğini kimin koruduğuna ilişkin sorusu üzerine Hun vezirinin cevabında, giyinmeye ilişkin bilgiler de yer almaktadır: “Hayvanların sütlerinden yaptıkları içkileri içerler ve derilerinden de elbise yaparlar.” (Ögel, 2001:241) Türklerde ordu ve askere verilen önemi giyim-kuşam üzerinden örneklendirebiliriz. Nitekim Ögel (2001:243), Türklerde ailenin devlete asker vermek zorunda olduğunu, “ ‘devletin yararını, kendi yararı’ gibi düşünmektedir. Yaşlılar, kadınlar ve çocuklar, kendileri çıplak kalsalar bile, en kalın ve en sıcak tutan elbiselerini çıkarıp askere giden akrabalarına verebiliyorlardı. En iyi ve belki de en son yiyeceklerini de, askere gidenlere veriyorlardı. Bunun için savaş sıralarında yaşlı ve çocukların, aç ve çıplak kaldıkları da oluyordu.” diye anlatır.

Hakan, milletle ilgili tasavvur ve kazanımları, ihtiyaçlara ilişkin yapılanları giyim-kuşam üzerinden örneklendirebilir: “Bilge Kağan, halkı doyurma ve donatma işlerini şöyle anlatıyordu: ‘Tanrı, yarlık verdiği için! Kutum, var olduğu için: Kismetim, var olduğu için! Ölmek üzere olan milleti, dirilterek eğittim! Çıplak milleti, elbiseli; fakir milleti, zengin kıldım! Azıcık milleti, çok kıldım!..’” (Ögel, 2001:586) derken yeme içmenin yanı sıra giyinme ihtiyacından ve bu ihtiyacın giderilmesinin öneminden söz etmektedir.

Atalarımız nasıl giyinirlerdi? konusuna açıklık getiren Ögel (2001:163), Göktürk geleneklerinden söz ederken, onların, uzun kaftanları olduğundan ve bunların sol yana iliklendiğinden (Çin giyimlerinin ise sağ yana iliklendiğinden) bahseder. Ögel, Uygurların, kürk ve süslü şapkalar giymeyi çok sevdiklerinden bahseder: “Uygur ülkesinin samur derileri, beyaz keçeleri ve çiçeklerle süslenmiş kumaşları da çok ünlü idi. Çingiz Han çağındaki bogtag adlı kadın şapkaları ile karşılaştırabiliriz. Erkeklerin en çok sevdiği şey ise, yalnızca ata binip ok atmak, idi. Moğollar, Cengiz Han’la beraber Uygurların tesirleri altına girmişler. Cengiz Han ve oğullarının saraylarında hakan çocuklarını okutanlar, Uygur hocaları idiler. Şehzadelerin dadıları ile sütanneleri ise, onların eşleri idiler. Bu sebeple eski Uygur kadın ve erkek modaları da, Cengiz Han’ın sarayına örnek bir giyim olarak kolaylıkla girmişti.” (2001:210) Ögel, Uygur dokumaları hakkında da bilgiler aktarır. “Turfan’da dokunan çiçekli Uygur kumaşları her tarafa ün salmışlardı: Çin elçisi, Turfan şehrinde dokunan çiçekli Uygur kumaşlarına hayran kalmış ve bunlardan da söz açmıştı. Çin, en iyi kumaşların dokunduğu bir yerdi. Ayrıca Çin seyyahları, ancak kendilerinde bulunmayan garip ve güzel şeylerden söz açıyorlardı. Bu da bize, Uygur kumaşlarının yüksek özellikleri hakkında iyi bir fikir verebiliyordu. Osmanlı Türklerinin Hitâi yani Çin’e ait dedikleri çiçekli süslemeler, Ortaasya Türk sanatının önemli özelliklerinden biri idi. Çin elçisi Beş-Balıg kumaşlarından hiç söz açmıyor. Halbuki Beş-Balıg’da dokunan kumaşlar Ortaasya’da, İran ve Arap kumaşları ile rekabet halinde idiler. Yakın Doğudan Güney Sibiryaya ve Moğolistan’a giden ticaret yolları hep, Beş-Balıg’dan geçiyorlardı. Bu kervanların sık sık Uygurlar tarafından yağmalandıkları da söylenir. Uygurlar, yabanî olarak dağlarda yaşayıp ipek böceklerinden de istifade etmesini biliyorlardı.” (2001:211) Ögel, Karahanlılar döneminin Türk sanatının çok önemli bir çağı olduğunu da belirtir: “Eski Türkler, hayvan ve insan figürlerinin yanında, tabiatın unsurlarına da büyük bir önem veriyorlar ve eserlerinde bol bol bitki motifleri kullanıyorlardı. Bu bitki motiflerinin çoğu da Çin tesirleri altında kalmış süsleme düzenleri idi. Gerçi üslup, Çin tesirinde idi. Fakat bu eserlerde kullanılan bitkiler ise Ortaasya’da bulunan ve Türklerin çok sevdiği bitki türleri idiler.” (2001:222) Ögel, Karahanlılarla ve tabii ki İslâmiyet’le birlikte yepyeni bir Türk süsleme düzeni meydana geldiğinden, bunun sonradan Osmanlıların ‘Hitâi’ dedikleri motiflerin doğmasına yol açacağından söz eder. Ögel’e göre, “bütün bunlara rağmen, İslâmiyet’e zararı olmayan en eski Göktürk motiflerini bile Karahanlı çağının ilk eserlerinde görmek mümkündür.” (2001:223)

Oğuzların giysilerine gelince, Sümer (1992:58), konuya ilişkin olarak, bu hususta hemen hiçbir şey bilinmemekle birlikte, 1038'de Nişabur'a giren Tuğrul Bey'in kıyafetine dair yapılan tasvirin faydalı olabileceğini belirtir: "Onun başında ketenden bir sarık (asâbe-i tûzi), sırtında bir cins kumaştan yapılmış uzun kollu, uzun etekli ve önden ilikli bir elbise (kabâ-yı mulham) ve ayağında keçe çizmeler, kolunda gerilmiş bir yay, kemerinde üç ok vardı." Sümer (1992:58), Ebu Dulef Seyahat-nâmesinde Oğuzların kürk ve keten elbiseler giydiklerini yazmakla birlikte, bunun ikincisini kabul etmenin imkânsız olup İslâm ülkelerinde imal edilen giyim eşyalarının onlarca makbul armağanlardan olduğuna; Oğuzların umumiyetle yün, keçe ve deriden elbiseler giydiklerine; kışın deriden elbiseler giydiklerine değinir ve Tuğrul Bey'in İran'a hâkim olduktan sonra pamuktan ak renkli elbiseler² giydiğinin bildirildiği bilgisine yer verir.

Destan kahramanları üzerinden atalarımızın giyim-kuşamlarının izleri sürülebilir mi? Sümer (1992:295-296), destanlarda kahramanların giyimi hakkında açık bir fikir edinilemediğine, fakat kışın hepsinin *deri elbiseler* giymekte olduğuna, 10. yy.da Oğuzlarda ileri gelenlerin bilhassa komşu İslâm ülkelerinde imal edilmiş olan *gömlek* ve *kaftanlar* giydiklerinin bilindiğine; halkın ise herhalde kendilerinin dokuduğu ince yün ve ince keçeden yapılmış giyimler giydiğine; destanlarda da kahramanların günlük giyimleri arasında *ak kaftan* zikredildiğine; *kızıl renkli kaftanı* ise ancak evlenecek olanların giydiğine; baş kabı olarak *börk* ve *sarık* adlarının geçtiğine; sarığa gelince, 14. ve 15. yy.larda Anadolu'daki hükümdar ve beylerin de *sarık* kullandığına (Mısırda *Türkmen sarığı* olarak tanınan); ayakkabı olarak *edik* ve *sokman* adlarının geçtiğine; kahramanlardan Kazılık Koca oğlu Yiğenek'in 'kulağı altun küpeli' olduğuna ki 14-15. yy.larda bazı Türk hükümdar ve beylerinin de *küpe* taktıklarına ve Oğuz elinde bazı yiğitlerin yüzlerinin *peçeli* olduğunun söylendiğine işaret eder. Bu gençlerin çok yakışıklı oldukları için yüzlerini *peçe* ile örttüklerinin anlaşıldığını belirten Sümer'e göre bu keyfiyetin nazar değme inancı ile ilgili olması muhtemeldir.³

Giyim-kuşam, bazen de yasin habercisi niteliğindedir. Nitekim, "Türklerde, zaman zaman beyaz elbiseler yas elbisesi olarak kullanılmıştı." (Ögel, 2001:759) cümlesi bize yasa dair giyim-kuşam özelliğini düşündürmektedir.⁴

Türklerde, boylar hakkında bilgiler aktarılırken giyim-kuşam özelliklerine de yer verilir. Yalman (I, 2000:257), eserinin, Bulgar Dağında ve Yürükler Arasında bölümünde, giyeceklerden bahisle oymaklar arasında kullanılan giyeceklerin gömlek, don, çaket (kolu ayrı bir çeşit ceket), kısa şalvar, üç etek entari, takke ve ayakkabı (edik) olduğundan ve bu eşyanın hepsinin de kadınlar tarafından dokunduğundan, edigin çarşıdan alınan 'Hitit' ayakkabısına benzer bir şey olduğundan, bu eşyalardan bir çoğunun kadınlar ve erkekler tarafından ortaklaşa da kullanıldığını görüldüğünden bahseder. Aladağ'daki erkek ve kadın elbisesinin yün ve daha çok pamuktan dokunmuş zıbin, salta mintan isimlerini alan eşyalar olduğundan söz eden Yalman, kadınların başlarında fes ve altından süslerle gümüş zincirler takılı olduğunu, her kadının üç etekli entarisi ve önünde kırmızı bir futası bulunduğunu belirtir. Entarilerin⁵ üstüne bir gümüş kemer sıkmak âdet ise de, bu, yalnız hali vakti yerinde olanlarda

² Akpınar Dellal (2002:77), çalışmasında en eski gezi güncelerinden olup 15. yy. Osmanlı Devleti ile ilgili önemli bir kaynaktan bahisle, kaynak yazarı Macaristanlı Georg'un aktarımıyla "Türkler, tüm iş ve uğraşlarında, giysi ve donanımlarında her türlü havailikten veba ve ateşten kaçır gibi nefret ederler ve bunları lanetlerler. Giyim kuşamda, atlarında ve diğer yaşamlarında Hıristiyanların aşırılığını gördüklerinde onları yerler ve keçi ve maymun olarak adlandırırılar. İster hatırı sayılır kişi isterse de din çevreleri olsun, kadın erkek, küçük veya büyük, halk veya köylü herkes ahlaksız, abartılı ve havai olmayan sade kıyafetler giyerler. Sanki bir tarikata uyuyorlar gibi uğraş ve davranışlarında, el kol hareketlerinde, giyim-kuşamlarında çok sadedirler ve bir birlik söz konusudur." Georg, Fatih Sultan Mehmed'i camide de görür. Elbise ve atında Sultan'ın tanınmasına yarayacak özel hiçbir şey yoktur. Sultan'ı annesinin mezarında da görmüştür ve eğer kendisine gösterilmese fark etmeyecektir. Osmanlı Devletinde yaşayan herkesin, halktan Sultan'a kadar sadelik içinde yaşayıp sadelik taşıyan giysiler içerisinde buldukları bilgileri, batılı kaynak üzerinden aktarılmaktadır.

³ Yalman (II, 2000:116-117), Bulgar ve Aladağ yürüklerinden bahisle, yeni elbise giyen adamın bu elbiseyi giymeden önce sağ ayağıyla bu yeni elbisenin yakasına bastığını ve üç defa şu duayı okuduğunu belirtir: 'Zıbin eski, ben yeni.' Bu da zannımızca nazara karşı yapılmaktadır.

⁴ Sümer (1992:298), Oğuz elinin yas âlâmetinin giydikleri mutad ak renkteki elbiseleri çıkarıp karalar giymek olduğunu belirterek bu geleneğin Selçuklu devrindeki Türkmenler arasında, İran Moğollarında, Timurlularda, Kara-Koyunlularda, Ak-Koyunlularda, Anadolu Beyliklerinde ve nihayet Osmanlılarda da görüldüğüne işaret eder.

⁵ Kalafat (2002: 7) Hazarların yaşamayan erkek çocuklarına entari giydirip küpe taktıklarını belirtir. Bunda amaç herhalde çocuğu görünen ve görünmeyen nazar türünden tehditlerden muhafaza etmek olsa gerek. Kalafat (2002:61) Karakalpak

kalmıştır, erkeklerin, daha çok ihtiyarların bellerinde seyrek olarak eski zaman silahlıkları bulunur, açıklamalarına yer verir. (Yalman, II, 2000:115-116) Yalman (II, 2000:355-356), Türkmen oymaklarından Tecirler arasında (yürük) kadın ve kızların kullandığı elbiseler arasında iç yelek (gömleğin üstüne giyilen mintan vb. giysi), güdük (mintanın üstüne giyilen bir çeşit kolsuz yelek), kolçak (omuz ve enseden geçen bir çift ikişerli kolluk), dizlik (bol ve paçaları düşük bir çeşit şalvar), mavi dalama (arkası uzun, önü kısa bir çeşit eteklik), önlük ve gömlektir söz eder.

Bütün bu bilgiler bize, Türk duyuş ve düşüncesinde, tutum ve davranışında, giyim-kuşamın ne derece önemli yer tuttuğunu göstermektedir. Bugün de dilimizde, giyim-kuşam üzerinden pek çok deyim ve atasözü bulunduğunu, bunların çeşitli anlamların ifadesinde kullanıldığını biliyoruz: *aba gibi; al giymedim ki alınam; başına çorap örmek; bir lokma bir hırka; ceketini alıp gitmek; çorap sökücü gibi gitmek; hırtlamba gibi giyinmek; kalıbı, kıyafeti yerinde olmak; kılık-kıyafeti düzmek; sağlam pabuç değil; şapka çıkarmak; taç giymek; ye kürküm ye; zürefanın düşkününü, beyaz giyer kış günü;* vb. gibi. Çeşitli halk türkülerinde giyim-kuşama ilişkin görüntülere yer verilmiştir: *Ayağında kundura; beyaz giyme toz olur, siyah giyme söz olur*, vb. gibi. Argo da halkın dili özel kullanma şekli olduğuna göre, giyim-kuşama, giyinmeye ilişkin çeşitli duyuş ve düşüncelerinin, gelenek ve göreneklerinin yansımaları mümkün değildir. Nitekim, konuya ilişkin yapılan tarama çalışmasında, pek çok örneğe yer verildiği görülmüştür. Bu örneklerin çok ve çeşitli olması, bir sınıflandırma yaparak değerlendirmemizi gerektirmiştir. Değerlendirmede, bazen, aynı örneğin birkaç grup içerisinde yer alabileceği de gözlemlenmiştir;

3.1.Argoda Giymek, Giyinmek, Giydirmek, Giyinik Olmak

Argoda kelimeler bazen gerçek anlamlarıyla, bazen de gerçek anlamın dışında bir kullanımla karşımıza çıkmaktadır:

çulu düzmek Ar. T. 1. hâli vakti iyileşmek 2. Eski kılıksızlığını bırakıp iyi giyinmeye başlamak (Püsküllüoğlu, 56); **dalağını göstermek** d. Çok dekolte ve kısa etekli elbiseler giyinmek. Böyle giyinen kadınlar için alay yollu kullanılır. (Bingölçe, 2001:53); **fayrap** i., zf. ve ü. (İng. *fire up*'tan) -(bazen özellikle ayakkabı için) giyme. (Aktunç, 2010:114); **fayrap etmek** d. (İng.-Türk.) (ayakkabıyı) giymek. (Aktunç, 2010:114); **fayraplamak** f. (İng.-Türk.) eşanl. fayrap etmek. Fayrap (bk.) olmasını sağlamak. -Giyinmek. Özellikle ayakkabısını giymek. "...*Hey seringel. Varan uç! -Ha bereket! Pabuçları fayraplasın da gelsin.*" (Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*'ndan akt. Aktunç, 2010:114); **giydirmek** f. (yargıç) mahkûm etmek: "*Bir de baktım iki buçuk yılı giydiriverdiler bana.*" (Fakir Baykurt, *Havacı*)-Vurmak: "...*ikisinin kumpas kurduklarını çakar gibi olmuyor muyum, iblis diyor işeyi giydir kafasına!*" (Atilla İlhan, *Kurtlar Sofrası*). -Yermek: "...*adam İstalin Yoldaş'a ve o dönemin kulağı kesiklerine giydiriyor...*" (Engin Ardıç, *Doğru Söyleyeni Dokuz Köyden...*'den akt. Aktunç, 2010:128)⁶; **giyinik** i. es. natır; yıkayıcı kadın (Aktunç, 2010:128); **g...tüne germek** d. Yeni bir şeyi sık sık giyinmek. (Bingölçe, 2001:73); **havalanmak** f. (Ar. -Türk.) (kız kadın için) kırtarak, cilve yaparak, açık saçık giyinerek erkeklerin ilgisini çekmek istemek: "*İlişme bize./ Bozma keyfimizi;/Havalanmış mahalle kızı...*" (Metin Eloğlu, *Garip Kuşun Yuvası*'ndan akt. Aktunç, 2010:141); **kafadan giydirmek** d. Bir kimsenin hatasını yüzüne vurmak: "*Bak bana lagada lugada etmeyin kafadan giydiririm.*" (Bingölçe, 2001:88); **lacileri çekmek** Far. T. lacivert renkli takım giysisini giymek, oldukça resmi giyinmiş olmak (Püsküllüoğlu, 126); **lahana bebek** d. Kışın çok üşüyen ve üst üste giyinen kimse. (Bingölçe, 2001:107); **tüyü düzmek** daha önce üstü başı, kılığı yerinde olmayan biri, iyi bir yaşayışa kavuşmuş olduğunu belirtecek biçimde iyi, güzel giyinir olmak (Püsküllüoğlu, 179);

3.2.Argoda Giysiyi Çıkarmak

Argoda giyinmekle ilgili kelime ve kelime gruplarının yanı sıra giysinın çıkarılmasına ilişkin kelime ve kelime gruplarına da yer verilmiştir:

Türklerinde de oğlan balası yaşamayan ananın, balasına kız elbisesi, kız balası yaşamayan ananın balasına erkek elbisesi giydirdiğini, böylece çocuklarının ölmeyip yaşayacağına inanıldığını aktarır.

⁶ Püsküllüoğlu, 2004:84'te **giydirmek** 1. Çok ağır sözler söylemek, sövmek, kötülemek, yermek vb. 2. (yargıç) hapis cezası vermek, mahkûm etmek. Ör. "*Yargıç on yılı giydirince feleğim şaştı.*" 3. Vurmak. Ör. "*Kafasına sandalyeyi giydirmek için can atıyordum.*"

faýrap i., zf. ve ü. (İng. *fire up*'tan) (giyecek, çamaşır vb. için) çıkarma, çıkarıverme; soyunma; -(bazen özellikle ayakkabı için) giyme. çıkarma. (Aktunç, 2010:114)⁷; *faýrap etmek* d. (İng.-Türk.) (Giysiye, çamaşırı) çıkarmak, hızla çıkarıp soyunmak. -(ayakkabıyı) çıkarmak (Aktunç, 2010:114)⁸; *faýraplamak* f. (İng.-Türk.) eşanl. *faýrap etmek*. faýrap (bk.) olmasını sağlamak. -çıkarmak (Aktunç, 2010:114)⁹; *fora* i. (İtal. *fuori*, "dışarı"dan) (silahı, giysiye vb.) çıkarma. (Aktunç, 2010:119); *fora etmek* d. (İtal.-Türk.) çıkarmak: "*Elbiseleri de fora edersem kimse beni göremez!*" (Oğuz Aral, *Utanmaz Adam*'dan akt. Aktunç, 2010:119)¹⁰; *istinga* i. (İtal. *stringa*, "bağ'dan) es. pantolonunu vb. giyeceğini sıyırma (Aktunç, 2010:155); *istinga (etmek)* (i. f.) ceket, pantolon, don, şalvar gibi şeyleri aşağı sıyırma(k). (Devellioğlu, 1970:126); *muz gibi olmak* d. (Ar. müz; Türk.) (Kadın, kız) Yavaş yavaş bütün giysilerini çıkarıp çıplak kalmak (Aktunç, 2010:223)¹¹;

3.3.Genel Anlamda Giyim-Kuşam, Dış Görünüş ve Kılığını Düzeltmek

3.3.1. Genel Anlamda Giyim-Kuşam, Dış Görünüş

Argoda, konuya ilişkin pek çok söz ve söz grubu bulunmaktadır;

çapaçul s. kılığı düzgün olmayan, kılıksız, dağınık (kimse) (Püsküllüoğlu, 52); *çul* i. (Ar. *cull*) ...*bana azıcık zaman verin de çullarımı değiştireyim.*" (Raymond Queneau-Tahsin Yücel, *Zazie Metroda*). - Ten (Aktunç, 2010:86)¹²; *çapaçulluk* (i.) Çapaçul olma hali, kıyafetsizlik, dağınıklık. "*Vazgeç şu çapaçulluktan da adam gibi giyin biraz.*" (Devellioğlu, 1970:88); *çulu deldirmek* d. (Ar. -Türk.) Yara almak; giyecekleri üzerindeyken, kesici bir araçla ya da tabanca kurşunuyla yaralanmak: "*Fakat Sülüman'ın silahı maalesef daha önce patladı... Çulsuz Davud Ağa, çulu deldirmişti...*" (Süavi Süalp-İsmail Gülgeç, *Gündüz İnsan Gece Hirt'tan* akt. Aktunç, 2010:86); *faça* i. (İtal. *faccia*, "yüz, çehre") (kişide) genel görünüm, kılık kıyafet: "*-Bu devirde cebinde mangırın olmasın isterse. Yeter ki façan düzgün olsun. Façan benimki gibi oldu mu, bırak. İsterse milyonun olsun!*" (Orhan Kemal, Marsilyalı'dan akt. Aktunç, 2010:112)¹³; *façasını (aşağı) almak* d. (İtal.-Türk.) (birisini) döverek, hırpalayarak görünümünü bozmak; kılığına zarar vermek: "*-Bana bak, dedi, senin gibi kadınların çoook façasını alıverdim.*" (Orhan Kemal, *Tersine Dünya*'dan akt. Aktunç, 2010:112); *güzellik ondur dokuzu dondur*¹⁴ d. Giyim kuşamın önemini vurgulamak için söylenir. (Bingölçe, 2001:75); *istif* i. (Lat. *stipo*; İtal. *stivare*'den) (insanda) genel görünüm; kılık kıyafet, hal tavır (Aktunç, 2010:155)¹⁵; *kalıbı kıyafeti yerinde* Üstü başı düzgün, giyimli, gösterişli, zengin: "*Kalıbı kıyafeti yerinde diyince sen de sözü milyoner manasına alma, işte biraz tutuyor, o kadar.*"(Mehmet Halit, 1934:115); *kaporta* i. (İtal. *caporto*'dan) kişinin genel görünümü; yüz, giysi, ayakkabı vb.'nin oluşturduğu dış görünüm: "*Şu kaportamızın kepezeliğine bak... Üç ay önce 15 milyonumuz vardı...*" (Oğuz Aral, *Utanmaz Adam*'dan akt. Aktunç, 2010:168)¹⁶; *mostra* i. ('gösteri, sergileme" anlamında İtal. k.) (Kişinin dış görünümü; yüzü; giysileri, kılık kıyafeti. -(Birinin) önemli günlerde giyindiği giysiler, bayramlık. (Aktunç, 2010:221)¹⁷; *tüyy* a. giyecek, üst baş, giysi, kılık (Püsküllüoğlu, 179); *mostrayı bozmak* d. (İtal. -Türk.) (Birisini) iyi, hoş görünümünü, fiyakasını başkalarına karşı yitirmek: "*Adam, ele güne karşı mostrayı bozacak değil a, ötekinin yerine yenisini kavança için ev ev kolaçanda iken...*" (Sermet Muhtar Alus, *Eski Beyoğlu Âdet ve Âlemleri*'nden akt. Aktunç, 2010:112)¹⁸; *sirkaf* i. (Çing. *sirkarfya*'dan) Giysi. (Aktunç, 2010:264); *topografya* (Fr. *topographie*'den) İnsanın genel görünümü; yapı; çehre; kılık kıyafet: "*Adam bu kocakarının topografyasını biraz daha ayrıntılı olarak görmek için geriye döndü.*" (Raymond Queneau-Tahsin Yücel, *Zazie Metroda*'dan akt. Aktunç, 2010:290); *tüyy* i. Giysi, giyecek; kılık kıyafet, üst baş. (Aktunç, 2010:295);

⁷ Püsküllüoğlu, 2004:74'te *faýrap* a. İng. (giysi için) hepsini çıkarmak;

⁸ Püsküllüoğlu, 2004:74'te *faýrap etmek* İng. T. (giysi için) hepsini çıkarmak.

⁹ Püsküllüoğlu, 2004:74'te *faýraplamak* İng. T. bkz. faýrap etmek.

¹⁰ Püsküllüoğlu, 2004:78'de *fora etmek* İt. T. (giysi) çıkarmak.

¹¹ Püsküllüoğlu, 2004:138'de *muz gibi olmak* Ar. T. (kadın) bütün giysileri ağır ağır çıkararak çıplak kalmak .

¹² Püsküllüoğlu, 2004:56'da *çul* a. Ar. giysi; Devellioğlu, 1970:88'de *çapaçul* (Tr. s.) Kıyafetsiz ve dağınık (adam).

¹³ Devellioğlu, 1970:105'te *faça* (İta. i.) elbise. *Façayı düzmüşsün, keyfin gıcır*; Püsküllüoğlu, 2004:73'te *faça* a. İt. Kişinin genel görünüşü, kılık, giysi.

¹⁴ *don*: Giysi, giyim.

¹⁵ Püsküllüoğlu, 2004:102'de *istif* a. İt. kılık.

¹⁶ Püsküllüoğlu, 2004: 110'da *kaporta* a. İt. kişinin yüz, giysi, ayakkabı vb. den oluşan dış görünümü.

¹⁷ Püsküllüoğlu, 2004:137'de *mostra* a. İt. kişinin dış görünüşü.

¹⁸ Püsküllüoğlu, 2004:137'de *mostrayı bozmak* İt. T. dış görünümünü, giyim-kuşamını, gösterişini yitirmek.

3.3.2.Kılığını Düzeltmek, Ters-Yüz Etmek

tornaya girmek d. (İtal.-Türk.) Kılığını, davranış biçimini düzeltmek; geçerli davranış biçimlerine uymak. (Aktunç, 2010:291); **tornaya sokmak** d. (İtal.-Türk.) (Birisini) Genelgeçer kılık kıyafet ve davranış biçimlerine uygun hale getirmek, bu amaçla eğitmek. (Aktunç, 2010:291); **tornistan** i. (İng. *turn-stern*'den) (Giyecek için) ters-yüz. Ters-yüz edilmiş olma durumu: “-Ceketiniz de *tornistan galiba?*” (Orhan Kemal, *Burhan Bey*'den akt. Aktunç, 2010:291); **tornistan ettirmek** d. (İng.-Türk.) (Giysi için) ters-yüz ettirmek: “-*Hanumefendi, sormak ayıp, kocanız kaptan mıdır?.. -Neden sordun? - Caketi birkaç defa tornistan ettirmiş de!..*” (Ramiz, *karikatür*'den akt. (Aktunç, 2010:291-292);

3.4.Argoda Kullanılan Giyim-Kuşam Adları

3.4.1.Giyim-Kuşam Adları

Argoda kullanılan giyim-kuşam adlarının bazen gerçek anlamlarıyla, bazen de benzetmeden yararlanarak başka anlamlarda kullanıldıkları görülmektedir:

giravat i. (Fr. *cravate*) (birini) ip vb. ile boğazını sıkıp boğma. -(Kumarda) bütün parasını alma; son kuruşuna kadar yenme. -(Yankesicilikte) çalma eylemi; çalma eylemiyle elde edilen şey: “*Şöööyle bir yanlamasına yürüttüm. Dönüşte bir koltuk. Tam iki gravat.*” (Ahmet Çakal, *Serseriler Arasında*). **kırvat** da denir. (Aktunç, 2010:127); **medeniyet yuları** Ar. T. kravat (Püsküllüoğlu, 134); **pantollu hayvan** d. (İtal. *pantalone*; Türk. e; Ar. *hayvân*) Kaba saba adam, hödük. (Aktunç, 2010:237); **pantollu öküz** d. İyi giyindiği halde çok kaba davranan erkek. (Bingölçe, 2001:122); **pantolon** i. (İtal. *pantalone*'den) Kimlik belgesi. (Aktunç, 2010:237); **pantolon balığı** d. (İtal. -Türk.) Erkeklik organı, penis: “*Şetaret -Pantolon balık istedi. Karagöz -Haa, pantolon balık var, âlâsı var! Hanıma söyle.*” (Karagöz, *Bakkalık*'tan akt. (Aktunç, 2010:237)¹⁹; **pantolon ıslatmak** d. (İtal. -Türk.) Çok korkmak, aşırı korkuya kapılmak. (Aktunç, 2010:237); **peştemal** i. (Ar. edeb; Türk. ek.) Peştemal. (Aktunç, 2010:104); **sirkaf** (i.) ayakkabı. *Sirkafları gıdıklattırmak (=ayakkabılarını boyatmak)*. (Devellioğlu, 1970:184);

3.4.2.Benzetme Yoluyla Giyim-Kuşam ve Unsurları

adembaba (İbr. Tr. b. i.) Kılıksız kıyafetsiz, saç sakalı birbirine karışmış olan pis turist. (Devellioğlu, 1970:66); **ardı yufka** Giyimsiz, muhafazasız,... (ayr. bk. *sırtı yufka*) (Mehmet Halit, 1934:14); **coğrafya** a. Ar. Kişinin dış görünümü, vücut yapısı (Püsküllüoğlu, 48); **coğrafyadan sıfır almak** Ar. T. dış görünüşü, vücut yapısı çok çirkin olmak (Püsküllüoğlu, 48); **düttürük** i. Çok kısa etek ya da elbise. (Bingölçe, 2001:60)²⁰; **eski enayi biçimi** (s.) demode elbise; giyecek, takacak. *Sen hâlâ o kırlangıç yakayı tak, şu eski enayi biçiminden kurtulamadın gitti.* (Devellioğlu, 1970:103); **g...tünün kaşında** d. Çok kısa etek, elbise için söylenir. (Bingölçe, 2001:74); **filim çevirmek** d. (İng. -Türk) kılığıyla, davranışlarıyla fiyaka yapmak; abartılı tavırlar takınmak. (Aktunç, 2010:117); **göte küstü** d. Çok kısa etek. (Bingölçe, 2001:72); **hanımı vermiş** d. Bir kimsenin üzerine oturmayan, küçük ya da büyük gelen giysi. (Bingölçe, 2001:76); **kabakçiçeği** d. ok. Sonradan açık saçık giyinerek ya da serbest davranışlarıyla dikkat çeken kadın. (Bingölçe, 2001:87); **kayık** a. hamamda giyilen takunya (Püsküllüoğlu, 113); **kılçık** i. ve s. ok. Kılığı, görünümü ve davranışlarından hoşlanılmayan kimse. (Bingölçe, 2001:97); **kirpi donu giydirmek** d. Bir kimseyi çok kötü bir duruma sokmak: “Sana kirpi donu giydireyim de gör aşağılık herif.” (Bingölçe, 2001:100); **laci** a. (Farsça ‘*lacivert*’ sözcüğünün kısaltılmış biçimi) Lacivert renkte erkek giysi takımı (Püsküllüoğlu, 126); **lahana bebek** d. Kışın çok üşüyen ve üst üste giyinen kimse. (Bingölçe, 2001:107); **medeniyet yuları** d. (Ar. *medeniyet*; Türk.) Kravat. (Aktunç, 2010:217)²¹; **parçası yetmemek** d. Mini etekler için alay yollu söylenir: “*Bizim kızın kıyafetine bakmayın. Parçası yetmemiş de.*” (Bingölçe, 2001:123); **penguen** i. Tesettür giyimli ya da çarşafli kadın. (Bingölçe, 2001:124); **pişti olmak** d. İki kişi (özellikle kadın) kalabalık bir yere aynı giysiyle gitmek: “*Ah kankii, pişti olduk, hem de Jüjü ile!*” (Aktunç, 2010:245); **rahmi görünmek** d. Çok kısa etek giyinmek; böyle giyinen kimselerle alay etmek için söylenir. (Bingölçe, 2001:126); **salyaka** d. Kravatsız dolaşan erkek. (Bingölçe, 2001:128); **sivil** Yalın ayak, ceketsiz, baş açık: “*Bir hafta oluyor dut bahçesine gittik, hepimiz akşama kadar sivil oturduk, öyle bir zevk çıkardık ki...*” (Mehmet Halit,

¹⁹ Devellioğlu, 1970:168'de **pantolon balığı** (İta. b. i.) Zeker. (bk. *alat, babafingo, babatorik, bombili, kamış, kereste, malafa, maslahat, matrakuka, saksafon, zekeriya, zurna*).

²⁰ Püsküllüoğlu, 2004:67'de **düttürük** Garip kılıklı.

²¹ Püsküllüoğlu, 2004:134'te **medeniyet yuları** Ar. T. kravat.

1934:172); **süngüsü düşük** Zayıf, biçare, gösterişsiz, kıyafetsiz: “*Vah vah, zavallı kız o süngüsü düşük adamla ne yapacak acaba?*” (Mehmet Halit, 1934:178); **şekil yapmak** d. (Ar. *şekl*; Türk. f.) Giyimine kuşamına, görünümüne dikkat etmek; özenmeye başlamak. (Aktunç, 2010:271); **tango** i. ve s. ok. Tuhaf ve son moda giyimiyle dikkat çeken kadın. (Bingölçe, 2001:143); **tasma** i. Kravat. (Aktunç, 2010:279); **topografya** (Fr. *topographie*'den) İnsanın genel görünümü; kılık kıyafet: “*Adam bu kocakarının topografyasını biraz daha ayrıntılı olarak görmek için geriye döndü.*” (Raymond Queneau-Tahsin Yücel, *Zazie Metroda*'dan akt. Aktunç, 2010:290); **tüy kabası** d. ok. Bir kimsenin elbiseleri, giyimi ve parası nedeniyle değer gördüğünü anlatmak için kullanılır (Bingölçe, 2001:150); **tüyü düzmek** d. ok. Şık elbiseler almak (Bingölçe, 2001:150); **üstünden akmak** d. Bir kimseye giydiğinin yakışmadığını anlatmak için söylenir. (Bingölçe, 2001:152); **vaşington (Washington) Tipi** (İng. Fr. Tr. b. s.) Biraz garip görünüşü olan, yeni icat, yeni moda. “*Herifçiğluna bak, buz gibi Vaşington tipi*” (Devellioğlu, 1970:203); **vitamini kabuğunda** d. Bütün kazandığı parayı giyim kuşamına harcayan kimseler için alay yollu kullanılır: “*Aman canım bırak allahaşkına şunu. Onun vitamini kabuğunda.*” (Bingölçe, 2001:154); **yular** i. (Yun. *eulira*'dan) Kravat. (Aktunç, 2010:315)²²; **zevk mendili** d. Dantelli, seksi külot. Don. (Bingölçe, 2001:163);

3.4.3.Giyim-Kuşama ve Unsurlarına Benzetme Yoluyla Başka Kimse veya Şeylerin Tanımlanması:

astar etmek Sevgili ile buluşmak, birleşmek, vuslat: *Murada ermem yakınlaştı, birkaç gün sonra bizimkile astar edeceğiz.*” (Mehmet Halit, 1934:16); **bir gömlek ziyade eskitmek** Tecrübe görmek, âkıl olmak, tedbirli olmak: “*Kimsenin sözüne kulak asmıyorsun ama, ben senden bir gömlek ziyade eskitmişimdir, biraz sözümü tut aldanmazsın;...*” (Mehmet Halit, 1934:33); **cep astarı** Ar. T. cüzdan (Püsküllüoğlu,47); **cepçi** a. Ar. T. kalabalık yerlerde, taşıtlarda cepten para, cüzdan çalan yankesici (Püsküllüoğlu, 47); **cepçilik** a. Ar. T. yankesiciliğin bir türü, cepçinin çalma biçimi (Püsküllüoğlu, 47); **çal yaka etmek** Süratle tutmak, yakalamak, ele geçirmek: *Öteye kaçmış, beriye kaçmış, saklanmış, lâkin yine nihayet polis kendisini çal yaka etmiş.*” (Mehmet Halit, 1934:49); **çubuklu pijamalarla denize girmek** d. ok. Kaba saba ve görgüsüz kimseler için alay yollu kullanılır. (Bingölçe, 2001:53); **dilenci yarağı kılıklı** d. Bir erkeği aşağılamak için kullanılır. (Bingölçe, 2001:56); **dükkân** i. (Ar.) (Erkek için) Pantolonun ön açıklığı; düğme, fermuar yeri: “*Sen kendi önünü ört önce, diye bağırdı. Dükkânın açılmış.*” (Orhan Duru, Balon Yiyen Kök-ek'ten akt. Aktunç, 2010:100-101); **eksik etek** Kadın, zevce: “*Ne olsa eksik etek, erkeğe elbette benzemez.*” (Mehmet Halit, 1934:74); **eteği belde** Hazır, hamarat, çalışkan, becerikli, işgüzar: *Oğluna eteği belde bir karı bulmak istiyorsan o kızı al aldanmazsın.*” (Mehmet Halit, 1934:80); **eteği belinde** d. ok. 1. Becerikli kadın. 2. Sürekli cinsel ilişkiye hazır kadın. (Bingölçe, 2001:65); **eteği temiz** Namuslu, iffetli, dürüst: *Şahit olmadığım vakaya inanmam, ben o kızı pek âlâ eteği temiz tanırım,...*” (Mehmet Halit, 1934:80); **etek indirmek (kaldırmak)** d. Cinsel ilişki isteğini göstermek. (Bingölçe, 2001:65); **eteklerini indirmek** d. Birisinin üzerine düşen işlevi yaptığını belirtmek için “tamam, senin işin bitti” anlamında kullanılır: “*...Ben bardakları getirecem, ekme alacam, köfte alacam, oldu mu?*” dedi Yaşar. ‘*Oldu, indir eteklerini. Sen koca kafa?*’...” (Muzaffer Buyrukçu, *Bir Olayın Başlangıcı*'ndan akt. Aktunç, 2010:110); **etek takmak (giymek)** d. (erkek) Ar., namus, sözünde durma gibi erdemlerden yoksun hale gelmek: “*Haloğlu bir etek taktı ki antenden beter oldu.*” (Aktunç, 2010:110); **etekteki taşı dökmek** Barışmak, anlaşmak, uzlaşmak: “*Okumuş, yazmış, akıllı, yaşlı başlı adamlarsınız, bundan başka akrabasınız, küçük bir menfaat için birbirinizi kırmaktan vazgeçin, ikiniz de eteklerinizdeki taşları dökün, hem ayıp, hem günah canım*”. (Mehmet Halit, 1934:80); **faideli zararlar** d. 1. Kadınların giyim kuşam alışverişi. 2. Başkalarına göre müsriflik olarak değerlendirilen alışveriş. (Bingölçe, 2001:66); **gömleği kalın** Hal ve vakti yerinde, zengin, müreffeh: “*Sözlerinden anlaşılıyor ki, gömleği kalın bir adam, belki öyle değildir ama öyle görünüyor; uzatma artık, onun kadar senin de gömleğin kalındır; neşesine baksana gömleği kalın olmasa yüzü güler mi hiç?*” (Mehmet Halit, 1934:88); **gömlek eskitmek** Ömür sürmek, tecrübe görmek: *Bir haylı gömlek eskitmiş adam, her halde bizden iyi düşünür, bir defa kendisine müracaat edip danışalım, fikri bizimkine uymasa bile bir çok cihetlerde dikkatimizi açacağına eminim.* (Mehmet Halit, 1934:94); **g..tü şalvara girmek** d. Bir konuda tahmininden fazla zorlanmak. (Bingölçe, 2001:72); **güneşten gömlekli** d. Avare; başıboş ve mutlu insan. (Bingölçe, 2001:75); **hint kumaşı** Kıymetli mal, pahalı meta, bulunmaz şey, nadir ele geçen: “*Bulunmaz hint kumaşı değil ya, bu gün almazsak yarın alırız; sen de ama kıymet*

²² Püsküllüoğlu, 2004:191'de **yular** a. Kravat.

verdin, hint kumaşı mı bu mübarek.” (Mehmet Halit, 1934:99); **horozuna kravat takmak** d. ok. 1. Bir kimsenin hakkından gelmek, istediğini ona kabul ettirmek. 2. Teslim almak. (Bingölçe, 2001:80); **iki²³ ayağı bir papuca sokmak** Acele, telaş, tezyık: “Zavallının iki ayağını bir papuca sokup buraya kadar koşturduk, öyle iken yine aradığını bulamadı.” (Mehmet Halit, 1934:103); **iki yakası bir yere (bir araya) gelmemek** Düzelememek, işini yoluna koyamamak, para tutamamak: “Bu israfta devam edecek olursan kabil değil, iki yakan bir araya gelmez.” (Mehmet Halit, 1934:104); **kanlı gömlek** Düşmanlık, kin: “Niçin bana hakaret ediyorsun, senin kanlı gömleğini giyen ben değilim ki.” (Mehmet Halit, 1934:117); **kıravatlı** (Fr. Tr.) Kulüp rakısı. “Bir kıravatlıya üç buçuk papel bayılıyorz be kardeşim”. (Devellioğlu, 1970:140); **kirpi kürkü giydirmek** d. (birisini) güç duruma sokmak (Aktunç, 2010:189); **markası var adı yok** d. ok. Bir kimsenin giyim kuşamı nedeniyle değerli muamelesi görmesi. “Aman türedilerden biri o da, markası var adı yok.” (Bingölçe, 2001:110); **pabuçlu** (Fa. Tr. b. i.) âlim(ler), bilgin(ler). (Devellioğlu, 1970:166); **paçacı kemiği** (i.) çük (Devellioğlu, 1970:166); **pantollu öküz** d. İyi giyindiği halde çok kaba davranan erkek. (Bingölçe, 2001:122); **sarı ceket** d. (Türk. –İtal. *giachetta*) Barbitürat türü uyuşturucu madde ya da ilaç. *Sarı yelek* diye de söylenir. (Aktunç, 2010:258); **simokinli bey** (İng. b. i. şof. arg.) temiz giyinmiş, efendiden şoför. *Simokinli bey geliyor, hep birden selâmlayalım.* (Devellioğlu, 1970:183); **pantollu hayvan** (b. s.) kaba adam (Devellioğlu, 1970:168); **pantolon balığı** (İta. b. i.) zeker (Devellioğlu, 1970:168); **pijama partisi** d. Grup seks yapmak (Bingölçe, 2001:125); **sütyenleri intihar etmek** d. Bir kadının memelerinin çok küçük olduğunu anlatmak için söylenir: “Bütün sütyenleri intihar etti. Artık böyle boş boş yaşamaktansa ölüyoruz daha iyi deyip kendilerini yerçekimine bıraktılar.” (Bingölçe, 2001:140)²⁴; **takke atmak** Sevinmek, sevincini göstermek. “Haydi bakalım, artık takkeyi atarsın, işin oldu, ötesini düşünmeğe lüzum kalmadı.” (Mehmet Halit, 1934:182); **takunyali** i. (Yun. *takuni*’den takunya-lı) Yobaz. (Aktunç, 2010:277); **vallah billah cebi** d. (Ar. –Ar. *ceyb*; Türk. e.) Kişinin görünen, göz önündeki cebi, parası. (Aktunç, 2010:303)²⁵; **arak neylesin takkeyi tingirdeşirken düşürür** d. Erkeklerin cinsellik konusunda dengeli olamayacaklarını anlatmak için alay yollu kullanılır (Bingölçe, 2001:157); **yarım papuç** d. (Türk.-Fars. *pâpûş*’tan *papuç*) Yoksul, giyimi kötü, kılıksız kimse. (Aktunç, 2010:309); **yırtık dondan çıkar gibi** d. “-Sus lan, yırtık dondan çıkar gibi ötme!” (Aktunç, 2010:314); **yokini** i. (bikini, *monokini*’ye ben. *yok-ini*) Birisinin üzerinde hiçbir giyecek olmadığını, o kişinin çıplak olduğunu belirtmek için kullanılır. (Aktunç, 2010:314); **yüzü astarı bellisiz** Renksiz, mesleksiz, mahiyeti bilinmez. “Senin dediklerine kulak asacak olsaydım o yüzü astarı bellisizle şimdiye kadar çoktan ortak olmam lazım gelirdi.” (Mehmet Halit, 1934:208);

3.4.4. İç Çamaşırı²⁶ Olarak Giysi

Argoda, iç çamaşırına da yer verilmiştir. Bunların çoğu zaman benzetme unsuru olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır:

anasının donu başına olmak d. Annesine pezevenklik etmiş kadar aşağılık bir duruma düşmek; genellikle yemin etme, ant verme, verdirme gibi amaçlarla söylenir: “Gök kubbe altında bulunan Çifte Kardeşler!.. Hangi sandık arkamızdan gelmez ise anasının donu başına olsun!..” (Reşad Ekrem Koçu, İstanbul Tulumacıları). (*anasının donu başına geçmek* biçiminde de kullanılır.) (Aktunç, 2010:43); **ayağında donu yok fesleşen ister başına** d. Bir kimsenin imkânlarının üstünde istekleri olduğunu anlatmak için söylenir. (Bingölçe, 2001:34); **bir donu var kırmızı kâh anası giyer kâh kızı** d. 1. Aynı çevre ve aileden olan kadınların aynı fikri savunduğunu anlatmak için söylenir. 2. İki akraba kadının aynı gardırobu kullandığını anlatmak için kullanılır. (Bingölçe, 2001:40); **daldırıcıplak** i. Donsuz erkek. “Ulan herif tam daldırıcıplak, öyle banyodan çıktığı gibi yanımıza gelmesin mi!..” (Bingölçe, 2001:53); **deli kızın donu** d. Çok renkli elbise. (Bingölçe, 2001:54); **demir don** d. Cinsel ilişkiye sürekli olarak hayır diyen kişi. (Bingölçe, 2001:55); **don başa geçmek** d. Hiyerarşide en alttaki kimsenin ötekileri yönetmeye kalkışması durumunda alay yollu kullanılır. “Tabii böyle küçükler söz sahibi olursa don

²³ Argoda sayılara ilişkin ayr. bilgi için bk. Balcı, Hülya Aşkın (2019). “Toplumdilbilimsel Bakış Açısıyla Argodaki Sayıların Değerlendirilmesi”. 5. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi Tam Metin Kitabı, 12-14 Nisan Hatay, s. 285-298. Ankara: İksad Yayınevi.

²⁴ Argoda ölüme ilişkin ayr. bilgi için bk. Balcı, Hülya Aşkın (2019). “Dilbilimsel Açından Ölüm Sözcüğünün Argodaki Kavram Alanı”. 3rd International Zeugma Conference on Scientific Researches Full Text Book on Social and Humanities, s. 391-405. Gaziantep: İksad Publications.

²⁵ Devellioğlu, 1970:203’te **vallah billâh cebi** (Ar. Tr. dey.) Görünen cep. “Benim ceplerim iki türlüdür, vallah billâh cebi, gizli cep...” –H. R. G.

²⁶ İç çamaşırı giymeyenler için **g...t fERAH** kullanılır: Bingölçe, 2001:72.

başına geçer.” (Bingölçe, 2001:58); *don içinden s...k beğenmek* d. 1. Uzaktan uzağa bir erkeği beğenmek. 2. Platonik aşk. 3. Bir şeyin aslını öğrenmeden fikir yürütmek. (Bingölçe, 2001:58); *don puan* d. (*Don Juan*’ı anıştırarak) Kadın avcısı olduğunu iddia eden ama bunda başarısız erkekler için alay yollu kullanılır. 2. Puanlı, çiçekli böcekli don giyen erkek. (Bingölçe, 2001:58); *donu bende* d. Bir kimse ile daha önce cinsel ilişki kurduğunu anlatmak için kullanılır. “*Ben onu çok iyi tanırım hayatım. Çünkü donu bende.*” (Bingölçe, 2001:58); *donu donumdan* d. Biriyle aynı görüşte olduğunu, benzer özellikler taşıdığını belirtmek için kullanılır. “*Münevver’le içtiğimiz su ayrı gitmez. Onun donu donumdandır.*” (Bingölçe, 2001:58); *donunu indirmek* d. Bir kimsenin çok gizli sırlarını başkalarına söylemek. (Bingölçe, 2001:58); *donunun ağı kurumamak* d. Yumuşak başlı ve herkes tarafından kullanılan kimseler için söylenir. (Bingölçe, 2001:58); *fikfikinik* d. ono. Seksi iç çamaşırı. (Bingölçe, 2001:67); *güneş gözlüğü* d. Sütyen. (Bingölçe, 2001:75); *ikizlere takke* d. (Türk. -Ar. tâkiye’den) sütyen (deyim, özellikle işportacılar tarafından kullanılır): “*İkizlere takke... Abı gel ölçüne uyanı var...*” (Dr. Arslan Yüzgün, *Mavi Hüviyetli Kadınlar*’dan akt. Aktunç, 2010:151)²⁷; *orta yaprak* d. Külot. (Bingölçe, 2001:118); *sütyenleri intihar etmek* d. Bir kadının memelerinin çok küçük olduğunu anlatmak için söylenir: “*Bütün sütyenleri intihar etti. Artık böyle boş boş yaşamaktansa ölürüz daha iyi deyip kendilerini yerçekimine bıraktılar.*” (Bingölçe, 2001:140); *vardik* i. (Erm.) Don, külot. (Aktunç, 2010:303)²⁸; *yüzü yumuşağın donu daim ıslak olur* d. “Hayır” demesini bilmeyenlerin sürekli kullanılacağını anlatmak için kullanılır (Bingölçe, 2001:162); *zevk mendili* d. Dantelli, seksi külot. Don. (Bingölçe, 2001:163);

3.4.5.Argoda Renk²⁹ Söylenip Giysinin Kast Edilmesi

Argoda, renk söylenip giysinin kastedildiği örnekler de bulunmaktadır:

lâci i. (Fars. –Türk.) Lâcivert; lâcivert renkli giysi, erkek takım giysi (Aktunç, 2010:201); *lâcileri çekmek* d. (Fars. –Türk.) (Erkek) Lâcivert ya da resmî, koyu renkli giysisini giymek: “*Necmi, ‘lâcileri’ çekmiş, altın köstek göbekten bele sallanıyor...*” (Engin Ardic, *Yukarıda Başka Bayan Yoktur*’dan akt. (Aktunç, 2010:201);

3.4.6.Ayak Giyimi (Ayakkabı, Çarık, Çorap, Takunya), Çanta ve Bunlarla İlgili Söz ve Söz Grupları

Argoda, ayak giyimine dair unsurların da kullanıldığı görülmektedir:

altı patlar (Tr. dey.) Altı zedelenmiş ayakkabı (Devellioğlu, 1970:69); *araba* i. es. Takunya. Nalın. (Aktunç, 2010:45); *ayakkaplarını çevirmek* Kovmak, yol göstermek, istememek: “*Zındıkla işim yok, daha olmazsa ayakkaplarını çeviriveririm gider.*” (Mehmet Halit, 1934:21); *çangal* i. Ayakkabı. (Aktunç, 2010:70); *çantayı çakmak* d. Bir kimseye çok kızıp sözle ya da hareketle tepki vermek. (Bingölçe, 2001:49); *çorabından patates çıkmak* d. Çorabı yırtılıp parmakları ya da topuğu görünmek. (Bingölçe, 2001:52); *demirden çarık* Kuvvetli, mukavemetli, eskimez, sağlam: *Gezmediği, görmediği yer kalmamış, sanki ayağında demirden çarık varmış gibi sade dolaşmış.*” (Mehmet Halit, 1934:62); *kayık* i. es. hamamda giyilen nalın, takunya. (Aktunç, 2010:173); *lustur* i. (İtal. *lustra*’dan) Ayakkabı boyacısı. (Aktunç, 2010:203)³⁰; *ökçeleri çekmek* Hazırlanmak, yola çıkmak, yürümek: “*Haydi bakalım ökçeleri çek, çok durmağa gelmez.*” (Mehmet Halit, 1934:151); *ökçesiz* Korkak, çekingen: “*Senin de şaşarım aklına, bahsettiğin adamın ne ökçesiz olduğunu bilmiyor musun?*” (Mehmet Halit, 1934:151)³¹; *ökçeye basmak* Takip, teccüss, murakabe, tetkik: “*Yakasını bıraktık olmadı, ökçesine bastık, o da olmadı, artık yapılacak ne kaldı pek bilemiyorum.*” (Mehmet Halit, 1934:151); *pabucu büyüğe okunmak* Kendini şaşırılmış olmak, olmayacak şey yapmak, aklını kaybetmek. “*Git kendini pabucu büyüğe okut canım, dediğin hiç olacak şey mi ya.*” (Mehmet Halit, 1934:155); *pabucunu bırakmak* d. Sindirella masalındaki gibi ufak bir mesajla keşfedilip sevmeyi beklemek. “*Saftiriğim, pabucunu yakışıklının kapısına bırakmış, gelmesini bekliyordu.*” (Bingölçe, 2001:121); *pabucu yarım* d. Kılıksız ve kötü giyimli kişi. (Bingölçe, 2001:121); *pabuç bağlı olmak* d. ok. Bir kimsenin bir başkasına bağlı

²⁷ Püsküllüoğlu, 2004:100’de *ikizlere takke* a. T. Ar. sütyen.

²⁸ Bingölçe, 2001:153’te *vardik* i. Külot. Don.

²⁹ Argoda Renklere ilişkin ayr. bilgi için bk. Balcı, Hülya Aşkın (2019). “Toplumdilbilimsel Bakış Açısıyla Argoda Renkler”. Munzur Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı, s.225-243. Ankara: UBAK Yayınevi.

³⁰ Devellioğlu, 1970:149’da *lustur* (i.) Lostracı, ayakkabı boyacısı.

³¹ Devellioğlu, 1970:165’te *ökçesiz* (Tr. s.) Korkak, tabansız, çekingen. “*Ökçesizin biri, hôt desen aklı bokuma karışır.*” (bk. *ırakalı*).

olduğunu, gitmek istese de gidemediğini anlatmak için söylenir. (Bingölçe, 2001:121); **papuçları çevirmek** Kabul etmemek, kovmak, dehlemek. “Demek senin de nihayet papuçlarını çevirdiler.” (Mehmet Halit, 1934:155); **pabuçlu** (Fa. Tr. b. i.) Âlim(ler), bilgin(ler). (Devellioğlu, 1970:166); **sirkaf** i. (Çing. *sirkarfya*’dan) Ayakkabı. (Aktunç, 2010:264)³²; **yahudinin kullısı hanımın yumuşağına** d. Çorap (Bingölçe, 2001:155); **yok devenin bale papucu** (=silikonlu memesi) d. Saçmalayan kimselere karşı “O kadar olmaz!” anlamında kullanılır. (Bingölçe, 2001:160);

3.4.7. Baş Giyimi

Argoda, baş giyimine dair örneklerle de karşılaşılır:

kavuk giydirmek Aldatmak, kandırmak, şaşırtmak: “Giydirdikleri kavuğun sen de farkında oldun şimdi değil mi, artık bundan sonra yapacağını ona göre kararlaştır;...”; **kavuk sallamak** Tasdik, ispat, müdahene, dalkavukluk: “Kavuk sallamakla iş bitirse diyecek yok; ...”; **takke atmak** Sevinmek, sevincini göstermek. “Haydi bakalım, artık takkeyi atarsın, işin oldu, ötesini düşünmeğe lüzum kalmadı.” (Mehmet Halit, 1934:182);

3.4.8. Giyside Bölümler

çal yaka etmek Süratle tutmak, yakalamak, ele geçirmek: *Ötete kaçmış, beriye kaçmış, saklanmış, lâkin yine nihayet polis kendisini çal yaka etmiş.*” (Mehmet Halit, 1934:49); **fora** i. (İtal. *fuori*, “dışarı”dan) fora-Ceket veya paltoda dış cep.” (Turan Aziz Beler, *Allah Kurtarsın*’dan akt. Aktunç, 2010:119); **paça kasnak dalmak** d. ok. Âniden kavgaya girişmek. (Bingölçe, 2001:121); **paçasının arasına girmek** d. Bir kimseye rahatsız edecek kadar yakın durmak, sırnaşmak: “Aman yeter be, paçanın arasına bu kadar girme diye bağırdım.” (Bingölçe, 2001:122); **tiz petosu** d. (Çing. *tiz*, “kıç”; *peto*, “cep”; Türk.e.) es. Oturulan şey, sandalye vb. (Aktunç, 2010:288); **yaka ısırarak** Ayıp görmek, tahzir etmek, meyus olmak. “Sana bakan yakasını ısırıyor, nedir bu vaziyet.” (Mehmet Halit, 1934:202);

3.4.9. Argoda Giysi Malzemesi Kumaş ve Türleri

Argoda, giysi malzemesi olan kumaş ve türleri de yer bulmuştur:

abaya yakmak d. (Ar. abâ, “kalın, kaba, yün kumaş”; Türk. f.) Âşık olmak, sevdalanmak, sevmek: “Bey –Senin anlayacağın iki kişi âşıkane görüşürken abayı yakmışlar. Karagöz –Öyle söylemeniz e ya! Ondan malûmatım var. Yanan aşçının abasıydı.” (Karagöz, *Hain Kâhya*’dan akt. Aktunç, 2010:31); **bir basma giyer bir yosma olur** d. Bir kişinin değiştirdiği giyimiyle hareketlerinin de değiştiğini anlatmak için kullanılır. (Bingölçe, 2001:40); **çul çürüten** Gittiği yerde çok oturan: “Misafir deyip insan ikram ve izzette bulunuyor, lâkin o da ama çul çürütüyor, adamı işinden alıkoyuyor.” (Mehmet Halit, 1934:57); **çul tutmaz** Müsrif, sefih, parasız, sebatsız, devamsız: “Borç gırtlığına çıkmış, hâlâ caka satmaktan vazgeçmiyor, elinde avucunda ne varsa sarfediyor, hasılı çul tutmazın biri.” (Mehmet Halit, 1934:49); **dantel** i. Entelektüel olmadığı halde öyleymiş gibi yapan kişi. “Bardaki danteller derin mevzulara dalınca, bana git geldi.” (Bingölçe, 2001:54); **dantelacı** d. Entelektüel veya entelektüel gibi görünen kadın meraklısı erkek. (Bingölçe, 2001:54); **forjet** d. Modayı yakından takip eden kimse. (Bingölçe, 2001:87); **kadife** i. Vajına, dişilik organı. (Bingölçe, 2001:88); **o ne kumaştır** Ne yadigârdır, ne fitne, ne müfsit, ne gammaz, ne ahlaksızdır: *Sen onun ne kumaş olduğunu daha öğrenmedin, bir az zaman geçince anlarsın.*” (Mehmet Halit, 1934:149); **patiskayı ıslatmak** d. Çok korkmak; korkusundan donuna işlemek. (Bingölçe, 2001:124); **Tanrı triko** d. Çok kıllı kimse. (Bingölçe, 2001:143);

3.5. Giysisi Olmayan

Argoda giysisi olmayan kimseye de yer verildiği görülmektedir.

3.5.1. Giysisi Olmayan

altsız s. (denizde mayosunun üst parçasını çıkararak kadınlara “üstsüz” denmesine benzeterek) alt yanı çıplak, şortsuz, mayosuz. Ör. “Güneye üstsüzler dolmuş, bir gün altsızlar da dolar.” (Püsküllüoğlu, 25); **dalbayrak** Giyeceği olmayan baldırı çıplak kimse. (Bingölçe, 2001:53); **dalyarak** s. Giyeceği olmayan, baldırı çıplak (Aktunç, 2010:88); **urbasız** i. (İtal. *roba*; -Türk. ek) Yoksul, aç-açıkta kalmış kimse (Aktunç, 2010:298)³³;

³² Devellioğlu, 1970:184’te **sirkaf** (i.) Ayakkabı. “Sirkafı gıdıklattırmak (=ayakkabılarını boyatmak).”

³³ Püsküllüoğlu, 2004:181’de **urbasız** a. İt. T. aç ve açıkta kalmış, yoksul kimse.

3.5.2. Üniformasız Polis

sivil s. ve i. (Fr. *civil*) den) Üniformasız polis, sokaktaki adam gibi giyinmiş polis ajanı: “*Sivilleri Beykoz kunduralarından çakardık.*” (Aktunç, 2010:264);

3.6. Garip, Modası Geçmiş, Uyumsuz, Uygunsuz Giyim-Kuşam

Argoda, modası geçmiş, uyumsuz, uygunsuz giyim-kuşamın da yer bulduğu görülmektedir.

3.6.1. Garip kılıklı, giyinmeyi bilmeyen, gülünç giyimli (kişi)

altı oval üstü aval d. Giyinmeyi bilmeyen kişilerle alay etmek için kullanılır. (Mehmet Halit, 1934:26); *apukurya maskarası* d. Çok boyalı ve rüküş kadın. (Bingölçe, 2001:31); *düdük* s. ve i. Garip kılıklı (kimse), gülünç giyimli (kişi) (Aktunç, 2010:100);

3.6.2. Modası Geçmiş, Çok Eski Giysi

eski enayi biçimi d. (Türk.-Ar. *enai*) Modası geçmiş, çok eski giysi vb. için kullanılır. (Aktunç, 2010:109)

3.6.3. Kişinin Giyim-Kuşamında, Genel Görünümünde Uyumsuzluk

eşek sikine kelebek konmuş gibi Kişinin kılığında ya da genel görünümünde göze çarpan bir uyumsuzluğu belirtmek için kullanılır: “*Façaya gitmemiş, o ne öyle, eşek sikine kelebek konmuş gibi?*” (Aktunç, 2010:110); *kırtipil* s. (insan için) zavallı, kılığı kıyafeti uyumsuz; saç sakalı birbirine karışmış: “*Bana kırtipil demezler, kibar düşkünü derler, enayi!.. Kırtipil diye, senin gibi üstündeki elbise iğreti durana derler.*” (Sait Faik, *Kumpanya*’dan akt. Aktunç, 2010:186); *yerli turist* d. (Türk.-İng. *tourist*) Taşradan kente gelen, kılığı, davranışları uyumsuz kimseler için alay yollu kullanılır. (Aktunç, 2010:313);

3.6.4. Kılıksız, Giyim-Kuşamı Uygunsuz (Kimse)

adadiyoz Uçarı, kopuk kıyafetli: “*Şu gidene bak ne adadiyoz.*” (Mehmet Halit, 1934:1); *amele* i. Kılıksız kimse. (Bingölçe, 2001:28); *hanzo* i. kılıksız, giyimi, davranışları uygunsuz kimse: “*...Bana şu akvaryumdaki balığı pişirin... -Pişiremeyiz, efendim. O buranın patronudur. -Blup! Çabuk kovun şu hanzoyu!*” (Behiç Pek, *karikatür*’den akt. (Aktunç, 2010:136); *iskoda* i. (motorlu taşıt aracı markası Skoda’dan) bakımsız, çirkin olmadığı halde zevksiz giyinen, kılıksız kadın ya da kız. (Aktunç, 2010:148); *pabucu yarım* d. Kılıksız ve kötü giyimli kişi. (Bingölçe, 2001:121); *tango* s. ve i. (İsp.) es. Toplumun genel kurallarına aykırı giyinen, aykırı davranan (kız, kadın): “*Ne tango karyıdır bilir misin?*” (Aktunç, 2010:278);

3.6.5. Kötü Giyimli, Rüküş

altı oval üstü aval d. Giyinmeyi bilmeyen kişilerle alay etmek için kullanılır (Bingölçe, 2001:26); *döküm* (s.) 1. Kötü giyimli. “*Şu kadına bak, sâfi döküm.* (bk. *kakanos, kokoroz, sapanorya*) (Devellioğlu, 1970:97); *fagot* i. Kötü giyinen erkek. (Bingölçe, 2001:66); *fanfilli* d. Çok süslü püslü ve rüküş kadın. (Bingölçe, 2001:66); *hanzo* a. giyimi, davranışları uygunsuz kimse (Püsküllüoğlu, 89); *iskoda* a. (motorlu taşıt markası olan ‘skoda’ dan) çirkin olmadığı halde zevksiz giyinen kadın; *paspal* s. ve i. (Yun. *paspale*, “kepeği çok un”) Kötü kılıklı (kimse), hırpani. –Kötü, düşük nitelikli (giyim): “*Benim sünnet kıyafetimi bir görseydin ööle paspaldı ki...*” (Engin Ergönültaş, *Zalim Şevki*’den akt. (Aktunç, 2010:241); *potas* (s.) kötü giyimli (adam). (bk. *külüştür*) (Devellioğlu, 1970:176);

3.7. Yeni, Güzel, Moda, Şık, Zarif, Ütülü Giyim-Kuşam

3.7.1. Yeni, Güzel, Alımlı, Moda Olan Giyim-Kuşam

stil s. (Fr. lat. *stillus*, Fr. *style*) Yeni, güzel, alımlı, moda olan (giysi, giyecek): “*Bu stil fuları nereden kaldırdın?*” (Aktunç, 2010:268); *şugariyet* i. Güzel giysi ya da takılar için söylenir. (Bingölçe, 2001:142);

3.7.2. Çok Şık, Çok Zarif, Çok Hoş (Giyim-Kuşam); Şık, İyi, Güzel, Kibar, Zarif Giyim-Kuşam

afili (Gr. Tr. s.) Gösterişli, cakalı. *Şu afili paçoza kitakse!* (bk. *alengirli, aynalı, cakalı, fiyakalı*) (Devellioğlu, 1970:67); *altı patlar* (Tr. dey.) Altı zedelenmiş ayakkabı (Devellioğlu, 1970:69); *apiko* s. ve i. (İtal. a *picco*, “deniz teknesinin demir alıp harekete hazır olması”) Şık, güzel giyimli (kimse):

“...bıçkın meşreb, süslü gezer, boyun bağı, bastonlu, zamanın şıklık icâbı mavi gözlüklü, apiko delikanlıydı.” (Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Tulumbacıları*’ndan akt. Aktunç, 2010:45)³⁴; **covino** s. (İtal. *giovane*, “genç”ten) (Kişi için) Şık, gösterişli, süslü. (Aktunç, 2010:75)³⁵; **filispit** (İng. s.) çok şık, çok zarif “Al... fakat beş saniyede üst değiştiren artist gibi filispit giyinmelisin.” –H. R. G. (bk. *afili, alengirli, apiko, aynalı, cakalı, covino, fiyakalı*) (Devellioğlu, 1970:108); **görüntü var ses yok** d. İyi giyimli, yakışıklı fakat kültürsüz ve aptal kimse. (Bingölçe, 2001:71); **hava bin beş yüz** d. (Ar.-Türk. sayı s.) çok gösterişli, görünümü çok hoş cakalı, fiyakalı (Aktunç, 2010:141)³⁶; **janti** i. ok. Son moda ve şık giyinen erkek. (Bingölçe, 2001:86); **kostak** s. (h. di.) kibar, zarif görümlü (kişi, giyecek...): *Kostak delikanlı*. (Aktunç, 2010:194); **krem janti** d. Çok iyi giyimli, zengin kişi. (Bingölçe, 2001:103); **vardakosta** s. (İtal. *guardacosta*) Alımlı, iyi giyimli, iri yapılı (kimse, genellikle kadın): “*Sahnedede vardakosta bir kadın ağlıyor...*” (Attilâ İlhan, *Sokaktaki Adam*’dan akt. Aktunç, 2010:303)³⁷;

3.7.3.Çok İyi Ütülenmiş Giysi

jilet spor i. 1. Çok iyi ütülenmiş kıyafetler için kullanılır. 2. Çok kızgın ve öfkeli kimse. (Bingölçe, 2001:87);

3.7.4.Parasal Durumu Çok İyi Olup Pahalı Şeyler Giyinen

ciks i. (İng. *jig*, “kılavuz” ?) Parasal durumu, çok iyi olup pahalı şeyler giyinen kişi (genç adam). Ayr. bk. **tiki**’nin karşıtı. (Aktunç, 2010:74)³⁸;

3.7.5.Parasal Durumu İyi Olmadığı Halde Zengin Çocukları Gibi Giyinmeye Çabalayan

tiki i. (Yun. *tik*, “orospu”; İng. *tike*, “istenmeyen kişi, çocuk”) Parasal durumu uygun olmadığı halde zengin çocukları gibi giyinmeye, davranmaya çabalayan genç (erkek). *Tiki boy* da denir. Ayr. bk. **ciks**’in karşıtı. (Aktunç, 2010:287)

3.7.6.Yalnızca Dış Kaynaklı Yaşama Biçimine (Giyime, Müziğe vb.) Özenen

cop cop i. Züppe. Snop. Yalnızca dış kaynaklı yaşama biçimine (giyime, müziğe vb.) özenen kimse. (Aktunç, 2010:75)

3.7.7.Süslü, Püslü

kokorozlu (Rom. Tr. s.) özenli, süslü püslü. *Şuna bak, ne de kokorozlu aftos*. (Devellioğlu, 1970:143); **telli bebek** Süslü, giyimli kuşamlı ihtiyar, delişmen, hoppa. “*Nedir o, telli bebek gibi ortaya çıkmak, biz yaştakilere yakışır mı bu hal.*” (Mehmet Halit, 1934:186); **telli pullu** Süslü, kendini beğendirecek kıyafette. “*Düğüne mi gidiyorsun nedir, bu gün seni yine telli pullu görüyorum.*” (Mehmet Halit, 1934:186);

3.8.Takı, Aksesuar

arma i. (İtal.) Altın takı (yüzük, köstek vb.) –Saat; altın saat: “*Ali’nin arması yolundadır. Kıyafetçe de tirendazdır.*” (Hulûsi Kodaman, *Zar-Kâğıt Oyunları ve Hileleri*’nden akt. Aktunç, 2010:47)³⁹; **bilezik** i. Kelepçe.-Fahişe.-Pasif eşcinsel erkek. (Aktunç, 2010:61)⁴⁰; **bilezik gibi** d. Hiçbir yere çarpmadan kaleye giren şutu, tartışmasız golü niteler: *Netzer varken Beleşino aç karnına yer... yuuhh ... bilezik gibi... vesaire...*” (Oğuz Aral, Utanmaz Adam). –(Cinsel ilişkide) Penisin girişini, duhulü nitelemek için kullanılır. (Aktunç, 2010:61); **çıban** i. (es. Türk. **çıpkan**’dan) Yüzük; irice ve altın yüzük: “*Anasını kızkardaşını simin ibineleri. Geçen gece de bi çibanımı söktüler.*” (Ahmet Çakal, *Serseriler*

³⁴ Devellioğlu, 1970:72’de **apiko** (İta. i.) 1. Şıklık, zariflik. 2. (s.) Şık, zarif, süslü. *Şu abuzettinbeye bak, amma da apiko*. (bk. **afili, alengirli, covino**). (aslı: *a picco*’dur).

³⁵ Devellioğlu, 1970:86’da **covino** (s.) Süslü, şık. (bk. **apiko**).

³⁶ Püsküllüoğlu, 2004:92’de **hava bin beş yüz** Ar. T. Çok havalı, çok çalmlı, görünümü çok hoş, çok gösterişli.

³⁷ Devellioğlu, 1970:203’te **vardakosta** (İta. s.) Şık, zarif, alımlı, çalmlı, iriyarı (kimse). “*Şu aftosa bak, iyiden iyiye vardakosta.*”

³⁸ Bingölçe, 2001:47’de **ciks** i. ve s. ok. Çok iyi ve pahalı giysiler giyinen, gösterişçi kimse.

³⁹ Devellioğlu, 1970:72’de **arma** (İta. i.) altın saat, köstek, pırlanta yüzük.

⁴⁰ Mehmet Halit, 1934:31’de **bilezik** Kelepçe: “*Kara Zeynelin kolları kaşınıyor, yine bilezik takmak istiyor galiba.*”; Devellioğlu, 1970:81’de **bilezik** (Tr. i.) Hırsızlara takılan kelepçe. *Ayı Yakup, bileziği kurmuş diyorlar.*

Arasında'dan akt. Aktunç, 2010:82)⁴¹; **fularcı** d. Travestilerle ya da transseksüellerle cinsel ilişkiye girmekten hoşlanan kadın. (Bingölçe, 2001:68); **kayışa çekmek** (Tr. dey.) (bk. tongaya düşürmek) (Devellioğlu, 1970:135); **kayış aşırnak** (Tr. dey.) Hile yapmak. “*Herifin işi gücü kayış aşırnak*”. (bk. açmaz yapmak, kayış atmak); **kayış atmak** (Tr. dey.) 1. Hile yapmak. (bk. açmaz yapmak, kayış aşırnak). 2. Önem vermemek, üzerinde durmamak, kaytarmak. “*Ulan be, yediğini yersin, benle beraber uyursun, benle beraber gezer eğlenirsin, arada bir işi dedik mi hemen kayış atarsın.*” –Akbaba, Suavi Sualp'ten akt. Devellioğlu, 1979:135-136); **lanet halkası** d. Evlilik yüzüğü. (Bingölçe, 2001:107); **şugariyet** i. Güzel giysi ya da takılar için söylenir. (Bingölçe, 2001:142); **yüzük** i. Makat, anüs. (Aktunç, 2010:317);

4.SONUÇ

Tarama sonucunda elde edilen örneklerden görülmektedir ki argoda, giyim-kuşam ve unsurlarına ilişkin oldukça çok ve çeşitli kelime, kelime grubu yer almaktadır. Bu da bize Türk kültüründe giyim-kuşama verilen önemi, giyim-kuşam ile ona dair bilgiyi aktaran argonun zenginliğini göstermektedir. Argoda giyim-kuşama ilişkin benzetmelere de oldukça fazla yer verilmiştir. Bunların bazılarının deyim özelliği taşıdığı da unutulmamalıdır. Bir toplumu tanıma ve tanımlamada, giyim-kuşamdan yararlanılabileceği açıktır. Bütün bunlardan yola çıkılarak giyim-kuşamın önemli bir kültürel unsur olduğu, dildeki izlerin takip edilmesiyle o topluma dair pek çok özelliğe ulaşılabileceği, dilin örtük ve özel alanı olarak argonun da toplumumuzu yansıtmada pek çok özellik ve ipucunu uhdesinde barındırdığı sonucuna varılabilir.

KAYNAKLAR

- Aktunç, Hulki (2010). *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akpınar Dellal (2002). *Alman Kültür Tarihi'nden Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler (Avrupa'da Türk İmgesi'ne Bir Katkı)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Balcı, Hülya Aşkın (2019). “Toplumdilbilimsel Bakış Açısıyla Argodaki Sayıların Değerlendirilmesi”. *5. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi Tam Metin Kitabı*, 12-14 Nisan Hatay, s. 285-298. Ankara: İksad Yayınevi.
- (2019). “Toplumdilbilimsel Bakış Açısıyla Renkler”. *Munzur Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı*, s.225-243. Ankara: UBAK Yayınevi.
- (2019). “Dilbilimsel Açından Ölüm Sözcüğünün Argodaki Kavram Alanı”. *3rd International Zeugma Conference on Scientific Researches Full Text Book on Social and Humanities*, s. 391-405. Gaziantep: İksad Publications.
- Baykara, Tuncer (2001). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*. Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Bingölçe, Filiz (2001). *Kadın Argosu Sözlüğü*, İstanbul: Metis Yayınları.
- (Devellioğlu, Ferit (1970). *Türk Argo Sözlüğü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Gömeç, Saadettin (2006). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (1988). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kalafat, Yaşar (2002). *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları-I- Hazara, Karakalpak, Karapapağ, Dağıstan, Nogay, Kabartay, Karaçay, Karay, Ahıska, Bulgar, Gagauz, Başkurt, Çuvaş, Altay, Kazak, Tatar Türkleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mehmet Halit (1934). *İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- Ögel, Bahaeddin (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Püsküllüoğlu, Ali (2004). *Türkçenin Argo Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Roux, Jean-Paul (2006). *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Sümer, Faruk (1992). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Yalman (Yalgın), Ali Rıza (2000). *Cenup'ta Türkmen Oymakları I-II* (Haz. Sabahat Emir). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

⁴¹ Devellioğlu, 1970:89'da **çıban** (i.) Yüzük. “*O afili çibani nerden arakladın be dayı!*”

MALATYA GELENEKSEL DOKUMALARINDA GÖRÜLEN
HAYVAN BETİMLEMELİ MOTİF ÖRNEKLERİ
TRADITIONAL WOVEN OF MALATYA ANIMAL DESCRIPTION MOTIF EXAMPLES

Songül ARAL

Arş. Gör. Dr. Selçuk Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi
El Sanatları Tasarımı ve Üretimi Bölümü

ÖZET

Malatya yöresinde geleneksel el sanatları bütünlüğü içinde yer alan üretimlerde desen motif ve bezeme örneklerinde görülen hayvan betimlemeleri ilgi çekici özelliklere sahiptir. Yörenin tarihi geçmişine ev sahipliği yapan Aslantepe höyüğünden elde edilen buluntu eserlerden başlayarak, günümüze ulaşabilen ve üretilen el sanatlarında hayvan betimlemeleri görülmektedir. Araştırmanın genel amacı zamanla kaybolan ve kültürel yapının ifadelerinden biri olan dokumalarda ki hayvan betimlemelerinden oluşan desen ve motiflerin belirlenmesi, tanıtılması ve kayıt altına alınması ile korunması çabalarına katkı sağlamak düşüncesidir.

Aynı zamanda bu ana amaç kapsamında ilgili örnekler ait Malatya'da mevcut sosyo kültürel yapının tanımlamalarına ait anlatımların kayıt altına alınması alt amaçlar arasında yer almaktadır. Yörenin kültürel yaşamı hakkında ipuçları veren sözsüz iletişim dili görsellerine günümüzde kent merkezi ve dışında ki çevre köylerde rastlamak mümkündür. Çalışma kapsamında hayvan betimlemelerinin yer aldığı yöre el sanatları evreni içinden; geleneksel dokuma örnekleri seçilmiştir. Bu dokumalar üzerindeki hayvan betimlemelerinden oluşan motif ve bezeme örnekleri ile konu sınırlaması yapılmıştır. Geleneksel dokumaların, yakın geçmişe kadar yörede önemli üretim ve iş kolu olduğunu yazılı kaynaklardan öğrenmekteyiz. Günümüzde yöresel özelliklerin tanıtılması adına belirli üretim merkezlerinde korunmaya ve yaşatılmaya çalışılan dokumaların motif ve bezeme yapısı geçmişteki örneklerle karşılaştırma yapmak mümkündür. Yöreyle ait desen yapısında yer alan hayvan betimlemeli motiflerin dokumalar üzerindeki anlatım dili yöre insanının inançlarına ait sembollerini göstermektedir. Elde edilen bulgular literatür çalışmalarıyla desteklenmeye ve kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Konuya ait yazılı metin, görsel ve yazılı içerik bakımından alan çalışmalarına destek sağlayacak nitelikteki bilgileri kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Malatya, Dokuma, El Sanatları, Desen, Motif

ABSTRACT

Malatya depictions of patterns, motifs and ornaments in the production of traditional handicrafts in the Malatya region have interesting features. Starting from the artefacts obtained from the Arslantepe mound, which houses the history of the region, animal depictions can be seen in the handicrafts that have survived to the present day. The general aim of the research is to contribute to the efforts of identifying, introducing and recording and preserving the patterns and motifs of the animal depictions in the weaving which is one of the expressions of the cultural structure. At the same time, it is among the sub-objectives to record the narratives of the definitions of the socio-cultural structure of Malatya in the scope of this main purpose. These nonverbal communication visuals, which give clues about the cultural life of the region, can be found in the city center and the surrounding villages. Within the scope of the study; traditional weaving samples were selected. Subject limitation was made with the examples of motifs and decorations consisting of animal depictions on these weaves. We learn from the written sources that traditional weavings are important production and business lines in the region until recently. Nowadays, it is possible to compare the motifs and decoration structure of the weavings which are tried to be preserved and kept alive in certain production centers with the past examples in order to introduce the local features. The narrative language of the motifs with animal descriptions in the pattern structure of the region shows the symbols of the beliefs of the local people. The findings were supported and recorded by literature studies. The written text of the subject includes information that will support the field studies in terms of visual and written content.

Key Words: Malatya, Weaving, Hand crafts, Pattern, Motif.

1 Giriş

Türk sanatlarında bezeme ögesi olarak kullanılan motiflerde hayvan sembolleri ve betimlemelerinin kullanımına geçmişte ve günümüzde birçok eserde rastlamak mümkündür. Geleneksel el sanatları içinde yer alan geleneksel dokumalarda hayvan betimlemeli motifler ilgi çekicidir. Anadolu dokumalarında yöre insanının günlük yaşamında doğada yer alan bütünlük içinden, tasvirleri seçerek ev yaşantısında kullanacağı ve üreteceği el sanatlarına aktarması ve betimlemesi görsel olarak halk kültürünü tanımlamaya yardımcı olabilecek sessiz ancak güçlü görsel anlatıma sahip bir dil olarak karşımıza çıkmaktadır. Yöresel yaşamda tarihi geçmişin izlerini taşıması bağlar kurması bakımından dokumada kullanılan motiflerin korunması gerekmektedir. Üretildiği coğrafyanın doğal özelliklerini, yaşam kültürünü, inançlarını görsel olarak tespit edebileceğimiz el sanatları eserlerinde kullanılan bezeme ve motiflerinin anlam dilinin tespiti önem taşımaktadır. Örneğin, dokuyucu yaşantısını bir akarsu kenarında kurulmuş köyde sürdürmekteyse, akarsu canlısı olan su yengeci dokuma üzerinde motif olarak betimlenmiş doğal yaşamın coğrafi ögesi olan akarsu “suyolu” ve “su yengeci” motifleri ile deseni oluşturmuştur. İnanç ve inanışların betimlenerek aktarıldığı desen ve motif özellikleri ise kültürel yaşamın belirteçleri arasındadır. Örneğin; “Fatma’nın eli” İslam dinine ait bir motif olarak karşımıza çıkmakta sabrı, dayanmayı betimlemektedir. Aynı zamanda nazara karşı bir inanış ve kemgözden korunma amaçlı dokumalarda kullanılmaktadır. Motifler sadece halı veya düz dokuma örneklerinde görülen birer sanat eseri olmaktan öte, sosyal tarihin dile geldiği veya getirildiği tanıklar ve belgelerdir. Halı veya düz dokumalar üzerindeki motifler bu özellikleriyle görsel bir dil olarak kabul edilebilmektedir(Oyman.2019.s.119). Anadolu geleneksel dokumalarında kullanılan, desen ve motif özelliklerinin, literatürde genel bütünlük içinde ve alt dallara ayrılarak incelenmektedir. Dokumalarda kullanılan bezemelerin konuları; geometrik, bitkisel, figürlü, nesnel, sembolik (soyut) ve yazılı bezemeler olarak gruplandırılmaktadır (Akpınarlı, Balkanal. 2012.s.179-209).

Hayvan betimlemeli figüratif, şematik ve sembolik motiflerin, Türk sanatlarında ki kullanımı eserlerdeki anlatım dili bakımından zengin anlamlar içermektedir. Gerek İslamiyet’ten önceki çeşitli dönemlerde, gerekse sonraki devirlerde, hayvanlar yaygın bir şekilde güç, kuvvet, kudret, hükümdarlık, taht sembolü olarak kullanılmıştır. Arslan, kaplan, kurt, kartal... v.b. hayvanların söz konusu olduğu bu sembolizm yanında bir çok hayvanda refah, iyi haber, bolluk, bereket, barış, sevgi, adalet ve iyi yönetimin sembolü olmuştur. Bu hayvanların bazıları astrolojik semboller olarak kullanılmıştır. Maymun, tilki, aslan, kaplan, tavşan, yaras, kaplumbağa, balık, inek, kedi, öküz, eşek gibi hayvanlarla ilgili efsaneler onların özelliklerini açıklamaya yönelik efsanelerdir (Yiğit.s.51-58). Türklerin kullandığı hayvan sembollerinden bazıları, onların geçmiş inançlarını sembolize ederken bazıları Hıristiyanlık ve Budizm gibi bir dini sembolize etmektedir. Güç, kuvvet, hâkimiyet ve hükümdarlığı sembolize eden hayvan sembollerinin yanı sıra olumsuz özellikleri ile öne çıkan hayvan sembolleri de Türklerde kullanılmıştır(Çatalbaş.s.4). Türkiye coğrafyasının geleneksel dokumalarında, Anadolu’nun her bölgesinde ayrı bir görsel anlatımla ve betimleme ile karşımıza çıkan hayvan motiflerinin, görsel zenginliği gibi tarihi geçmişi ve dokunduğu bölgede ki anlatımları bakımından da ilgi çekici özelliklere sahip olduğu alan araştırmalarında belirtilmektedir.

Örneğin; Burdur ve çevresi dokumalarında görülen “göç yolu, deve boyunu, deve yolu” ifadeleriyle küçük ve büyük su deseni yörük yaşamını betimlemektedir(Soysaldı ve Aral.s34).

“Deve ve deve ile ilgili motifler deve, deve boynu veya deve tabanı isimleriyle karşımıza çıkar. Erken tarihli halılarda üslûplaştırılarak verilir. XIX. yy. örneklerinde, daha çok, katar (sürü) halinde işlenir. Döşemealtı halılarında kenar suyunda oturur hâlde dokunur. Düz dokuma yaygılarda, Yozgat ve Aydın yöresindeki gibi, boynu eğri (deve boynu) adıyla, yatık (S) biçiminde resmedilir. Benzer örnekleri İç Anadolu Bölgesi’nin diğer dokuma merkezleriyle, Toroslar’da yapılan dokumalarda da mevcuttur(Deniz.2005.s.19).Malatya ve yöresinde köklü dokumacılık sanatının varlığını yazılı kaynaklardan öğrenmekteyiz. Yeşilyurt çarşaf dokumaları, Arapgir Manusa dokumaları, Akçadağ, Ören ve Kürecik halıları, Doğanşehir kilimi ve palası, kanatlı, şak ve gözük kilimleri ile Başören, Dirican, Parçikan halı dokumaları öne çıkan tanımlamalar arasındadır. Evliya Çelebi, Malatya’dan bahsederken, “hâsılı hepsi esnaf ve iş sahibidir” kaydını düşmektedir. Osmanlı Devleti salnamelerinde “Burada dokunan halı ve kilim gibi tefişat malzemeleri diğer yerlerde dokunanlara göre daha üstündür. Özellikle Ebvâli Dere denilen yerde dokunan kilim dikkate değerdir, çeşitli parçalarla dokunan ince telli ve

rengarenk nakışlı zarif kilimler çok kıymetlidir, bunlara aynı zamanda perde de denir. Bu kilimlerle halılar aşiret kızları marifetiyle dokunur ki öyle uzak ve تنها yerlerde böyle beğenilen imalatın ortaya çıkması doğuştan gelen bir sanatın bu şekilde öğrenilerek mükemmel olması takdire şayandır açıklaması yer almaktadır. Kürne Kürecik aşiretleriyle Hasan Çelebi nahiyesinde Nisvan tarafından yünden iplikten hayli halı, kilim, seccade, döşeme ve perdeler dokunur. Her tarafa gönderilen ve rağbet edilen bu güzel ve zarif halı ve kilimlerin senelik yüzbin kuruşluk kadar ihracatı vardır bilgisine yer verilmektedir(Yapıcı.2014.s.146). Hicri 1310 (1892) tarihli Mamure tül Aziz salnamesinde ise özetle şöyle yazmaktadır: “Kazada dokunan halı ve kilimler pek zarif ve güzeldirler. İşbu makbul kilim ve halıların böyle ücra mahallerde tekemmül etmiş olması insanı hayrete düşürmektedir (Güllüoğlu.2018.s.3). Malatya'nın ilçelerinde ve köylerinde farklılıklar içeren dokuma türleriyle günümüzde de karşılaşmak mümkündür. Bu farklılıkların oluşmasında şehrin coğrafyasından kaynaklı tarihi önemi ve zengin kültür birikimi etkilidir. Yurtiçinde olduğu gibi yurtdışı halı pazarında tanınan Malatya yöresi halı ve kilim üretimleri özellikle; Dirican aşiret halı ve kilimleri, Parçikan, Ören, Yazıhan, Yeşilyurt, Arapgir dokuması olarak ün salmıştır. Dokumalar; yayma (yer), makat(sedir-divan), yan halısı(yolluk),Makat önü kellesi, yastık, namazlık, tuzluk, heybe, duvar halısı, koç yüklüğü vb.gibi çeşitleriyle tanınmaktadır. Yerel idarelerin desteklediği halı dokuma kurslarında ve evlerde, ilçelerde ve köylerde (özellikle Kürecik, Ören, Arapgir ve Doğanşehir) halı üretimi orijinal yapısına uygun özellikleri ile sürmektedir.

2. Malatya Dokumalarında Genel Desen Özellikleri ve Hayvan Betimlemeli Motif Örnekleri

Malatya ilçelerinde ve köylerinde halı dokumaları farklı desen motif özellikleri ile karşımıza çıkmaktadır. Ören, Kürecik, Dirican, Parçikan, Başören, Sinan Köyü halılarında desen motif özellikleri benzerdir. Halı zeminlerinde büyük ve küçük suların oluşturduğu geniş bordürler göze çarpmaktadır, bazı halılarda iç ve dış sedefler bordürü zemin orta deseninden ince çizgili sınırlarla ayırt etmektedir. Bordürlerde geometrik “nk” motifinin çeşitli şekillerde sıralanması ile meydana gelen desenleme çoğunluktadır. Ayrıca stilize dört yapraklı geometrik şekilli çiçek olan “dağ gülü/topgül” tekrarlı kenarsuyu (bordür) desenleri sıklıkla kullanılmıştır. Bu motife aynı zamanda “asma/üzüm yaprağı” da denilmektedir. Geniş kenar sularının motifleri birbiri ile bağlantılı sıralı tekrar eden desenlerden meydana gelmektedir. Orta zeminlerin deseni ise çoğunlukla; “göl, sandık” motiflerinin tekrarı dokunmaktadır, zemin boşluklarına da; “canavar izi, su yengeci, akrep” motifleri yer almaktadır. Arapgir ve Doğanşehir halılarında desenleme daha detaylı ve yoğundur. Bordürlerin geniş, beş altı su yolu şeklinde dokunduğu “aynalı/çerçevesiz” halılar görülmektedir. Orta zeminlerde sandık ve göl motifli desenleri geometrik ana bir çerçeve “büyük göl” içinde yer almaktadır. Arapgir dokumalarında “Su yengeci” ve “akrep” motiflerinin formu uzatılarak daha geometrik şekillerde dokunduğu görülmektedir. Ana desenler diğer yörelerde olduğu gibi “sandıklı” ve “göl” motifi tekrarlı dokunmuştur. Ören köyünde ise ağır halı anlamında “galt” sözcüğü hav yüksekliği 4 ile 6 cm arasında olan halılar için kullanılmaktadır. Yurtiçinde ve yurtdışı halı pazarında tanınan Malatya yöresi halı üretimleri özellikle; Dirican aşiret halı ve kilimleri, Parçikan, Ören, Yazıhan, Yeşilyurt, Arapgir halıları tanımlamaları ile bilinmektedir. Köylerde halılarla döşenmiş ev odaları günümüzde kullanılmaya ve korunmaya devam etmektedir. Malatya halıları; yayma (yer), makat(sedir-divan), yan halısı(yolluk),makat önü kelle halısı, yastık, namazlık, tuzluk, heybe, duvar halısı, koç yüklüğü vb.gibi çeşitleriyle tanınmaktadır. Hayvan figürlü; “aslanlı yastık” halılar, “keklikli” duvar halıları, koç katımı şenliklerinde kullanılan ve “koç örtüsü/yüklüğü” olarak tanımlanan halı desenleri bulunmaktadır. Günümüzde dere ve akarsu yerleşimlerinde bulunan köylerde düzenlenmeye devam eden “koç katımı” şenliklerinde koç üzerinde taşınması için dokunan “koç yüklüğü/koç örtüsü/koç heybesi” gibi tanımlamaları yapılan resimli halılar Malatya'nın yöresel özelliklerini taşımaktadır. Yazıhan, Battalgazi, ve Sinan köyü halılarında ayna veya çerçeve olarak isimlendirilen halı kenar suları(bordür) denilen çerçevede stilize gül deseni belirgindir. Orta desen birbirinin tekrarı veya tek dokunan göl motifi ile süslenmiştir. Büyük ebatla dokunan halılarda yer alan desen motif özellikleri küçük boyutlu halılarda da kullanılmaktadır. Eski tarihli yastık halı örneklerinde desenler; “sandıklı, göllü, çiçekli, kuşlu, aynalı, anahtarlı” gibi isimlerle adlandırılmaktadır. Büyük ebatlı halılarda dokunan ortada bulunan göbek deseni yastık halılarda da görülmektedir. Göbekli desenler genellikle “göl” olarak tanımlanmaktadır. Geometrik sınırlar içinde, motifler çoğunlukla “koçboynuzu, canavar izi” ve stilize çiçeklerin, kullanıldığı görülmektedir. Büyük ebatlı halıların dokumasından sonra aynı renk ve desenle dokunan iki veya üç adet yastık halı grubuna, yörede “çifti” denmektedir. Yazıhan, Battalgazi, Sinan köyü

halılarında görülen ve “aynalı” ismi ile tanımlanan bordür çerçeve içinde stilize “topgül” motifi belirgindir. Orta zemin deseni birbirinin tekrarı veya tek dokunan halılarda “göl” motifi yöresel özellikleri ile tanınmaktadır. Özellikle Darendede ve çevresi köylerinde çifti olarak tanımlanan halı yastıklarda karşılıklı duran iki “aynalı aslan” figürünün, halı orta zeminini kaplar vaziyette dokunduğu görülmektedir. Malatya kilimlerinde ise orta bölümlerinde altıgen ve sekizgen geometrik şekiller bulunmakta, “Dirican/ Dirican gözü ak kilim” ve “Sandıklı/Göllü kilim” olarak tanımlanmaktadır. Sandıklı kilimler de zemin dikdörtgenler benzeri keskin hatlardan oluşan geometrik şekillerde dokunmuş, her bölüme sandık adı verilmiştir. Sinan kilimlerinde ise kenar suyu, eşkenar dörtgen şeklindedir. (Malatya,2000.s.11). Evliya Çelebi’nin kayıtlarına aldığı perde kilimler günümüzde kanatlı ve şak olarak tanımlanmaktadır. Malatya kilimleri zengin görsel bir anlatıma sahiptir. Kilim örneklerine ait motif tanımlamaları da yer almaktadır. Bunlar; kuş, pıtrak, bereket, yıldız, nazarlık, göz, parmak, sandık, koçboynuzu, Canavar izi/ayağı (kurt izi), çengel, elibelinde ve tarak motifleri olarak sıralanmıştır. Malatya kilim fotoğrafları üzerinde yer alan el, tarak, sandık, hayat ağacı, kuş, koçboynuzu alan araştırması sözlü kaynak betimlemeleridir. Malatya kilim dokumaları desenlerine göre; palaz kilim, sandıklı kilim, gözü ak kilim, yedidağ çiçeği kilim, harar kilim, çizgili kilim, kanatlı (şak, pencere) kilim gibi isimlerle tanımlanmaktadır. Kilimlerde deseni oluşturan motifler çeşitli anlatımları ifade etmektedir. Sandık motifli kilim sahibini yörede zenginliği ile tanıtmaktadır. Sandık sayısı en az üç en fazla sekiz olabilmektedir. Sandıklı kilim dokuması evde bulunan genç kız sayısını ifade ettiği gibi kimi dokuyucular zenginliğin belirteci olarak tanımlanmaktadır. Sandıklı kilime sahip genç kız evlilik sonrasında da, ailesi tarafından koruma altında olacağını bu desenle dile getirmektedir. Sandıklı; güç ve kuvveti anlatmaktadır. Canavar izi veya ayağı; korkuyu belirtmektedir. Yan sularında yer alan tarak ve orta zeminde küpe veya yıldız olarak tanımlanan motif genç kızların çeyiz kilimlerinde görülmektedir. Gözü ak kilimin olduğu eve nazar girmez olarak tanımlanmaktadır. Kilim dokumalarında çeşitli inanışlar ve tanımlamalarda yer almaktadır. Kaynak kişi ifadelerinde; erkek çocukların ilk kez kesilen saçları annesi tarafından kilim dokumanın yün ipliğine eklenir, dokumanın köşesine “kulağına” yapılan desenin motifine eklenir. Kilim, o çocuğa ait “hayatlık kilim” adıyla çeyiz olarak saklanır.(Hayatlık; kerpiç köy evlerinde geniş giriş holüne serilen kanatlı kilim dokuma). Sandıklı kilim çeyizlik dokuma anlamında da kullanılmaktadır. Kullanıldığı evi nazar ve kemgözden uzak tutacağı inancı ile el(fatmanın eli), göz ve koçboynuzu motifleri kilimlerde kullanılmıştır.

2.1. Akrep

Anadolu, gerek Orta Asya Türk kültüründe Akrep, yılan gibi sürüngen hayvanlar yer ve toprak ile birlikte ele alınmış dolayısıyla yer altı güçlerinin ya da kötülüğün sembolü olmuştur. Anadolu’da yağmur yağdıramadığına inanılan akrep yağmur duası öncesi yakılarak bereketin geleceğine inanılır (Acıpayamlı, 1976.s14.). Anadolu’nun özellikle sıcak yörelerinde ve yaylalarında yaşayan akrep, zehirli ve öldürücü gücü ile insanların korktuğu bir hayvandır. Bu yönüyle akrep motifi korku ve korunma ölüm, hastalık, acı, keder gibi anlamlara da işaret etmektedir (Durul, 1977; Erbek, 1986). Halı ve düz dokuma yaygılarda Akrep figürü çok işlenen bir motiftir. Antalya-Döşemealtı halılarında olduğu gibi akrep, benzer şekilde, hem bir motif ismi, hem de “akrepli halı” gibi, halı tanımı olarak kullanılmaktadır, akrebin halıyı koruyan bir motif olduğuna inanılmaktadır(Deniz.2005.s.19). Malatya yöresinde tabiat kültlerine bağlı olarak gerçekleştirilen yağmur dualarında ana malzeme hayvanlardır. Örneğin Malatya’nın Kale ilçesinde yağmur yağdırmak için bir akrep yakalanır ve mezarlığa götürülür. Burada bir ipe geçirilen akrep, mezarlıkta bulunan ağaçlardan birine asılır (Kurt.2016.s.141). Malatya’da, Akçadağ ve Arapgir’ in köyleri başta olmak üzere, Yazıhan, Doğanşehir, Arguvan geçmişte oldukça kurak geçen yaz aylarının görüldüğü bölgelerdir, akrep çoklukla topraktan çıkar evlere serin olan toprak kilerlere girmektedir. Akrep zehirlenmesi ile ölenlerin sayısı yüksektir. Dokumalarında akrep motifi kullanımı ile ilgili dokuyucu Şenkal’ın betimleme ifadesine göre akrepli halı ve kilimlerin evlerini nazardan ve kötü niyetli insanlardan koruduğu inanışı yaygındır. Akrep, sarı ve zehirlidir, ancak diğer taraftan akrep berekettir. Mahsülün bol olacağı toprakta gezmekte ve verimi müjdelemektedir. Ekinlerin hasat zamanı, akreplerin çoğaldığı ifade edilmektedir. Akrep motifinin çoklukla kullanıldığı kilimlerde, zemin renklerinde sarı ve turuncu hakimdir.

2.2. Aslan

“Türk sanatında aslan figürleri Budizm ile birlikte görülmekle beraber, Altaylar’da bu figürün görülmesi daha erken dönemlerden beri aslan sembolünün Türklerde kullanıldığını göstermektedir. Aslan savaş,

zafer, iyinin kötüyü yenmesi, kuvvet ve kudret sembolü olarak kullanılmıştır. Budizm’de aslan, bazen tanrı sembolü ve bazen de hükümdarın kendisini veya oturduğu tahtı simgelemesi amacıyla kullanılmıştır. Aslan sembolü Türker’in İslam’ı tanınmasından sonra da anlamını yitirmemiştir (Çoruhlu.1999.s.149–151). Aslan ve kaplan güç sıfatı olarak kişilere yakıştırılmış olsalar da gündelik hayatın olağan akışında bulunmayan hayvanlardır (Yiğit ve d.2018.s.59). Geçmiş milletlerin birçoğunda genellikle güç ve ihtişamın sembolü olarak kullanılmıştır. Müslümanlar arasında Hz. Ali’nin unvanı ve sembolüdür (Çatalbaş.2011.s. 8-12). Birçok kahramanın aslanlar tarafından büyütüldüğü, birçok ulusunda aslanlar tarafından emzirilen, büyütülen ve eğitilen bir atanın soyundan türediği (Moğollar gibi) ileri sürülmüştür. Anadolu mitolojisinde genellikle yiğitliği ve koruyuculuğu simgeleyen aslanların; şehirlerin, konakların ve tapınakların giriş kapılarında kabartmalarına ya da heykellerine rastlanır. Ana tanrıça Kybele otururken ve halta doğum ya parken, her iki yanında bulunan dişi ve erkek aslanlara dayanır. Tüm hayvanların kraliçesi (Potni a theron) 'de olan Kybele, doğa üstüne var olan sonsuz egemenliğinin bir simgesi olarak aslanlarını yanından ayırmaz. Hitit’li tanrıların arabalarını ise aslanların çektiğine inanılır (Armutak.2002. s.420). Aslan, tüm kültürlerdeki gibi, Türklerde de güç kuvvet ve kudret sembolü olarak bilinir. Orta Asya’ da, Pazırık Kurganlarında çıkan, kilim teknikli, dokumalarda da görülür. Anadolu’da ise, özellikle Milas, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Erzurum, Erzincan ve Kars yöresi halılarında rastlanır. Kırşehir halılarında benzer şekilde, adeta poz verir gibi, karşılıklı duran aslan çifti hâlinde işlenebilir (Deniz.2005.s.91). Yazılı Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Malatya Hitit öncesinde ve Hitit dönemlerinde önemli bir yerleşim birimidir. Geç Hitit şehir devleti olarak bilinmektedir. Orduzu Aslantepe’ de ki arkeolojik kazı alanlarında ki anıtlardan; Aslanlı Kapı ve avlu çok sayıda kabartma aslan figürü ile işlenmiştir. Çoğu Ankara’daki Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenen Aslan figürlü kabartma Aslantepe buluntularından iki tanesi Malatya da yer almaktadır. Aslantepe’nin höyük buluntularının bir çoğunda görülen taş aslan kabartmaları, aslanlı taş heykeller ile Malatya’nın ilçesi Darende’nin kırsalında bulunan Yenice köyüne yakın alanda yer alan kayataşı aslan heykellerinin kayıp Hitit şehrine ait eserler olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz. Milattan önce 1500-2000’li yılların başında yontulduğu tahmin edilen ve Hitit İmparatorluğu dönemine ait olduğu sanılan 'Aslantaş' heykelleri; Yenice köyünde kuzey güney yönünde ayakta durur vaziyette ve kaya taşının yontulmasıyla yapılmış. Aralarında yaklaşık olarak 4 metre civarında mesafeler bulunan heykeller, birbirlerine paralel olarak, başları kuzeye bakar şekilde. Taştan yapılan heykellerin her biri yaklaşık olarak 4-5 ton ağırlığında olduğu belirtilmektedir (Malatya. 1996.s.8-12). Malatya ilinde görülen aslan motifli ve desenli dokuma örneklerinin tespiti mümkündür. İl merkezinde bulunan eski evlerin (Kiltepe, Orduzu, Yakınca gibi) kapı tokmaklarında görülen aslan başı kabartmalı veya plaka olarak kapı üzerine takılan halka tutaçların demir ve pirinç aslan figürler kullanıldığı görülmektedir. Geleneksel Malatya mutfak gereçlerinin el işçiliği ile üretilen bakır mutfak kaplarında aslan başı ve güneş desenlemelerinin bir arada işlendiğini özellikle bakır sini ve sofralarda kazıma ve iç kabartma tekniğinde yapıldığını görmek mümkündür. Malatya ve çevresinde görülen aslan figürlü eserlerin sayısı göz önüne alındığında zaman içinde süregelen bir aktarım veya taş yapılardan esinlenme veya dokumanın yapıldığı yörenin İslam dini Alevi inancına sahip yerleşim birimi olmasına ait en belirgin gösterge olarak Hz. Ali ve Allah’ın Aslanı özdeşleşmesi inanç kaynaklı figür olarak dokumaya aktarılmıştır diyebiliriz. Günümüzde bu bölgede Alevi kültürüne ait yerleşimlerde rastlanılan aslanlı halı yastıklar ve duvar halıları dokuyucuların ifadesi ile Hz. Ali ile özdeşleştirilmektedir.

2.3. Canavar izi/ Canavar ayağı

Erbek’in görsel kaynaklarda verdiği bilgilerde; Kurt izi olarak adlandırılan bu motifler bazı yörelerde kurtağzı, canavar ağzı, tilki kulağı ve kedi kulağı olarak da isimlendirilmektedirler. Genel olarak korku ve korunma amaçlarıyla dokunan bu motifler, daha çok kenar suyu olarak yer almaktadır (Erbek. 1986). Kurt, yapısal özelliği olarak karanlıkta da görebilen bir hayvan olduğu için bu motifte ışığı ve güneşi sembolize ettiği gibi koruma ve korunmanın sembolü niteliğini taşımaktadır. Ayrıca üretkenlik ve gücü simgeler. Bu simge kilimi dokuyanın mutlu olduğunun ve bunu açıkça belirttiğinin ifadesidir (Canay.2011.s.126.). Anadolu mitolojilerinde kurt motifi; Hitit’ler ile ortaya çıkar. Hitit’ler de kurt tanrının yoldaşdır. Orman tanrıları kurtları çok severler ve onları yanlarından ayırmazlar. Ancak Hitit’ler de kurt kesinlikle bir totem değildir. Orta Asya Türk’lerindeki boz renkli kurt inancı, ilkel totemciliğin bir kalıntısıdır. Hemen tüm Türk boylan, bir bozkurtun varlığına inanırlar. Türklerin ünlü Bozkurt ve Ergenekon destanlarında kurt motifi hep öndedir. Türklerde genellikle kurt öldürmek iyi sayılmaz. Uğurlu, hayırlı ve şifa verici bir hayvan olduğuna yönelik düşünceler

yoğunluktadır(Armutak.2002. s. 422). Malatya dokumalarında görülen canavar izi veya ayağı olarak betimlenen motifin kurt veya ayı izi olarak dokumalara geçtiği ifade edilmektedir. Köylerde bulunan dokumaların genelinde görülen ve şematik olarak işlenen canavar izi motifinin betimlenmesi farklı formlarda görülmektedir. Kış aylarında, dağ köylerinde küçükbaş hayvan barınaklarına kurtların saldırması canavar ayağı izi olarak betimlenmekte ve ürettikleri dokumalarda görülmektedir.

2.4.Keklik/ Keklik İzi

Anadolu'da kuş zıt birkaç anlamı birlikte taşımaktadır. Örneğin; Anadolu'da baykuş ölüm, uğursuzluk ve yıkım sembolü iken turna ve karga ötüşü uğurlu sayılmaktadır (Boratav, 2003.s.12). Kuş motifleri ve kuş betimlemelerinin yer aldığı Anadolu dokumaları kuşlu halılar olarak da bilinmektedir. "Kuşlu halı ismiyle tanınan halılarda zemin kuşa benzer desenlerle süslüdür. Aslında kuş motifi yoktur. Halı zemini çok yapraklı iri çiçeklerle bezenir. Çiçekleri birbine bağlayan yapraklar kuş şeklinde verilir. Bu nedenle de halılar kuşlu halı diye isimlendirilmiştir(Deniz.2005..s.88). Türk halılarında kimi zaman mitolojik bir anlatımla anka kuşu olarak, kimi zaman sembolik bir anlatımla kartal, kumru, güvercin, sülün, kaz, ördek, turna, keklik, bülbül vb. çeşitli türleri yer aldığı kuş motifi figüratif bezemeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Akpınarlı ve Üner, 2017.8). Anadolu Bektaşî inanisinde güvercin uğurlu sayılırken, bazı yörelerde de kuşlar iyi ve kötü haber taşıyıcısı olarak tanımlanmaktadır (Gönül, 1965.s20-26). Anadolu'da kuşun içinde bir ruhun bulunduğuna ilişkin inançlar bulunmakta, kuşun ölen bir kişinin ruhunu sembolize ettiği düşünülmektedir (Eyüboğlu, 1998). Akdeniz bölgesinde yapılan alan çalışmalarında (Kahramanmaraş, Antalya, Burdur) keklik kafeslerinin evlerde bulunduğu, ava çıkan kişilerin keklik yakalayarak besledikleri tespit edilmiştir. Bu nedenle halılarda uğur sayılan bu keklik figürü işlenmiştir(Akpınarlı ve Aslan.2018..s.273). Kuş olup uçmak Bektaşî ve Aleviliğin de önemli bir prensibi idi. Bu sebeple Bektaşî şairleri sık sık kuş dili bildiklerinden söz açarlardı. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yaşayan Orta Asya menşeli Alevi Türkmenlerde görülen bu geleneklerin başlangıç ve çıkış noktasının Türk Şamanizmi olduğu anlaşılmaktadır(Gülensoy.1989.s.38). Anadolu Türk sanatında da çini, taş, maden, kilim, kumaş vb. malzemelerde sık görülür ve Ortaasya Türk kültüründeki anlamlarıyla karşımıza çıkar ve gerçeğine benzer şekilde işlenir. Halı ve düz dokuma yaygılarda kullanılan kuş motifleri arasında, tavus kuşu' da görülmektedir. İslâmî dönemde güvercin, kumru gibi kuşlar da kutsal sayılmıştır. Özellikle güvercin Hz. Muhammed'i, Mekke'den Medine'ye Hicreti (göç) sırasında, düşmanlarından koruduğu için kutsal kâbul edilmektedir. Kumru, tıpkı, Şaman inancındaki gibi, ruhu göğe yükselten, haberci, iyi haberler getiren bir figür olarak görülür (Deniz.2005.s.93). Anadolu sahası efsanelerinde keklığın düşmana haber taşıması motifinde en çok Hz. Ali'nin ismi geçer. Hatta keklığın ayağındaki ve gagasındaki kırmızılığın Hz. Ali'nin kanından bulaştığı ifade edilir(Yiğit.ve d.2018.s.59). Alevi-Bektaşî kültürüne ait anlatımlarda Güvercin 12-14. yüzyıllarda tarikat şeyhlerinin güvercin, aslan ve geyik donlarına girdiği görülmektedir (Gündoğdu 2004.s.65-94). Alevi Bektaşîlerde güvercin kutsal sayılan hayvanlardandır. Hacı Bektaş Veli güvercin donunda Horasan'dan Anadolu'ya gelmiştir(Ocak 2007.s.56). Bektaşî Halifesi Resul Baba ise altın geyik ve güvercin donlarına girebilmektedir (Önal.2010.s1271). Hacı Bektaş öğretisinde aslan ve ceylan birlikte işlenerek, güvercin görünümünde ortaya çıkmıştır(Özcan.2002.s.26). Malatya ve çevresinde Alevi inancına sahip yerleşimlerde görülen keklik figürlü minder ve duvar halılarında dokuma yüzeyi tam desenleme, bazılarında ise sıralı kenar suyu olarak keklik izi motiflerinin işlendiği görülmektedir. Kürecik, Akçadağ, Yeşilyurt köy evlerinde günümüzde keklik motifli duvar halıları görülmektedir.

2.5. Koç/ Koç Başı

Koçboynuzu "Koçboynuzu" olarak literatüre geçmiş olan motifin kökeni Anadolu'da tarih öncesi dönemlere dayanmaktadır. İlk olarak boynuzlu hayvanların mağara duvarlarına gerçekçi çizimleri yapılmış, daha sonraları bu hayvanlar soyutlaştırılarak sadece boynuzları ile var olmuşlardır. M.Ö. 2600 yılına tarihlendirilen en eski boynuz örneği, Laussel Venüsü'nün elinde tuttuğu bereket boynuzu olarak bilinmektedir (Sinemoğlu.1984.s.422). Anadolu'da göçebeliliğin biterek tarımsal düzenin başladığı Neolitik dönemin bilinen en eski yerleşkesi olan Çatalhöyük'te yapılan kazılarda boğa, geyik ve koç resimleri ile koç heykelcikleri bulunmuştur. Tarımsal düzene geçilmekle birlikte boğa ve koç aynı zamanda erkekliğin, gücün ve kuvvetin sembolü olmuş, tarımla birlikte toprağın bereketi önem kazanmış ve bu kez yine kadın ile toprak bir anlamda özdeşleştirilmiştir. Anadolu mitolojisinde gücün, koç ve boğada özellikle de boynuzlarında olduğuna inanılmaktadır (Ateş.1996.s.192.;Eyüboğlu.1998.s.284). Eski Türklerde bazı boyların totemi ve tabusu keçidir. Hitit

mitolojisinde de keçi motif i vardır. Kırgızlarda keçileri koruyan bir varlığa inanılır ve bu varlık "Çıçan Ata " olarak anılır. Altay Türklerinde de tufan olacağını ilk kez demir boynuzlu, gök yeveli bir keçi haber verir (Armutak.2002. s.419). Oğuz Boylarından Yıva Boyu' nun damgasıdır. Yaylacılık yaparak yaşayan bir insan için koyun ve keçi önemli bir hayvandır. Halı ve düz dokuma yaygılarda koyun ve keçi figürleri gerçek şekilleriyle ifade edilir. Bazen koç başı, koç boynuzu diye adlandırılan süslemeler de görülür(Deniz.2005.s.19). Afganistan'dan Anavatan Anadolu'ya göç eden Kırgız Türkleri' nin beraberlerinde getirdikleri koç-koyun ile ilgili etnolojik malzeme, bu gün artık Anadolu kültürüne mal olmuştur. Bir kısmı Malatya'ya yerleştirilen Kırgızlar'ın dil, edebiyat, folklor ve sosyolojik durumuyla ilgili olarak 1984 yılı Haziranda yaptığımız araştırmada bizzat tespit ettiğimiz malzemeler ayrı ayrı üzerlerinde durulacak kadar önemlidir(Gülensoy.1989.s.26). Malatya dokumalarında koç ve koçboynuzu dokuyucu betimlemelerinde kutsal bir gösterge olarak tanımlanmakta ve dokunmaktadır. Ayrıca günümüzde bazı akarsu kenarlarında ki köylerde sürdürülen ve Güllüoğlu'nun anlatımına göre bahar aylarında özellikle Kürecik civarında devam eden bir gelenek ile "koç katımı" şenlikleri düzenlenmektedir. Bu şenlikte sürünün başında gidecek olan koç üzerine konulmak üzere dokunan ve "koç yüklüğü" olarak tanımlanan halı heybe üzerinde de koç figürleri bulunmaktadır.

2.6. Su yengeci

Malatya tarihi yerleşkelere ev sahipliği yapmış bir il konumundadır. Günümüzde varlığını sürdüren geniş su havzaları ve kaynakları yakınında ki bu yerleşim birimlerinde ki tarihi kalıntıların o dönemde kullanılan ve günümüzde inceleme fırsatı bulduğumuz, suyolu motifleri mevcuttur. Yöre dokumalarda suyolu ve su yengeçleri motif olarak betimlenmektedir. Akrep ve Su yengeci motifleri ilk bakışta benzer görünümündedir. Dokuyucu betimlemesi ile su yengecinin kısaçaları ve akrebin kuyruğunun yönünden iki motif farklılığı ortaya çıkmaktadır. Su yengeci motifi; yaşam alanında ki coğrafi özelliklerin işaretleri kapsamındaki canlıların şematik olarak betimlenmelerinden oluşan motifler içinde yer almaktadır.

DEĞERLENDİRME

Malatya coğrafi konum itibarıyla tarihi medeniyetlerin yerleşkeleri arasında yer alan illerden biridir. Aslantepi kazı buluntuları içinde, Hititlere ait taş eserler bulunmaktadır. Taş tabletler üzerinde ki aslan figürleri ve aslan kabartmaları ile Darende ilçesi Yenice köyü yakınında yer alan taş yontma aslan heykelleri şehrin önemli tarihi eserlerindedir. El sanatlarımız içinde yer alan geleneksel kirkitli dokumalardan Malatya örnekleri desen ve motif özellikleri bakımından ilgi çekici özelliktedir. Çevre illerle benzer özellikler göstermektedir. Çalışma kapsamında incelenen benzer özellik taşıyan dokuma örneklerinden kalite bakımından öne çıkan dokumalar seçilmiş ve incelenmiştir. İncelenen örnekler değerlendirildiğinde; kullanılan su yengeci, akrep, canavar izi veya canavar ayağı olarak tanımlanan motiflerin Malatya yöresindeki doğal yaşamın belirteci olarak betimlendiği görülmüştür. Aslan, koç ve keklilik tasvirleri çoğunlukla karşılıklı durur şekilde ayna simetri tekniğinde dokunmuş ve İslam Alevi inancı kapsamında betimlemelerin çoğunlukta olduğu ifadelerle tanımlanmıştır. Hayvan betimlemeleri, motif ve desenleme olarak dokumaların bordüründe ve zemin boşluklarında kullanıldığı gibi zemin niteliği taşıyan desenolarak da görülmüştür. Dokumalarda kullanılan aslan figürleri ve bu dokumaların bulunduğu köylerin taş yontma aslan heykellerinin bulunduğu yerde olması, dokuyucu üzerinde görsel bir etkileşim olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, aslan motifinin kullanıldığı yerleşim birimlerinin İslam Alevi inancında olması ve "Hz.Ali Allah'ın Aslanı" ifadesi ile dokuyucular tarafından desenin betimlenmesi diğer bir etkileşim unsurudur.

Daha önce yapılan alan araştırmaları ile karşılaştırma yapıldığında;

Malatya yastık halıları ve Pişinik yastık halıları teknik özellikleri bakımından benzerdir. Malatya halı ve kilimlerinde görülen Dirican dokumalarında görülen yayla kültürüne has özellikler, Sarikeçili yörük dokumaları ile benzer özelliklere sahiptir. Ayrıca, Dirican kıl çadır dokumaları ile Mersin ve Burdur yörük kıl çadır dokumaları benzerdir. İçel Mut yöresi kilimleri ile Malatya kanatlı şak kilimlerinde görülen motifler ve turuncu renk hakimiyeti büyük ölçüde benzerdir. Malatya el sanatları içinde yer alan geleneksel halı ve kilim dokumalarında görülen desen motif özellikleri kendi içinde ortak ve benzer tanımlamalar içermektedir. Malatya dokumalarına ait çalışmayla görülen ve incelenen geçmiş tarihli örnekler ile günümüz dokumalarına yansıyan motif ve desenler arasında benzer özellikler tespit edilmektedir. Desenlerde; genellikle bordürler geometrik dokunmakta, zeminlerinde ortada bir desenin

tekrarlı bağlantıları ile oluşturulan ve etrafında geometrik, sembolize ve stilize motiflerin yer almaktadır. Benzer dokumalar içinde geniş bordürlere sahip ve sandıklı kilim yüzeyinde olduğu gibi hayvan betimlemeli motiflerin akrep, su yengeci motifleri ile birlikte, göl desenlemesi çevresinde kullanıldığı ve hareketli hissi veren sıralama ile dokunduğu görülmektedir. Malatya dokumalarında hayvan betimlemeli motifler; figüratif, şematik veya geometrik olarak yer almıştır. Hayvan figürleri dokumanın yapıldığı yerleşim biriminde görülen tarihi, coğrafik ve inanç yapısının özellikleri ile uyumlu ve yerleşim biriminin tanımlanmasına yardımcı olacak nitelikteki betimlemeleri içermektedir. Aslan, Keklik ve Koç figürleri İslam/Alevi inancından kaynağını alan Alevi yerleşim birimlerinde görülmüştür. Su yengeci, akrep, kurtizi/canavar ayağı yerleşim biriminin doğal yapısı hakkında bilgiler aktaran betimlemelerdir ve dokumaların tamamına yakınındaki kullanıldığı görülmektedir. Araştırma sonucunda özgün desen ve motif örneklerinin yer aldığı dokuma örneklerinin koruma altına alınmasının, gerekliliği öneriler arasındadır. Taşınabilir kültür varlıkları arasında yer alan ve korunan sanat eserleri içinde Malatya kirkitli dokumalarına ait envanter çalışması yapılması gerekliliği gelecek araştırmalar için önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Arlı, Mustafa, (1990), Köy El Sanatları, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara.
- Ateş, M. (1996), Mitolojiler, Semboller ve Halılar (koçboynuzu-elibelinde). Symbol Yayıncılık, 191, İstanbul.
- Acar, Belkıs, (1982), Kilim, Cicim, Zili, Sumak Türk Düz Dokuma Yayınları, Eren Yayınları, İstanbul.
- Akpınarlı, H. Feriha. ve Üner, İbrahim. (2017)., “İç Anadolu Bölgesi Halılarında Görülen Figüratif Sembol ve Motifler”. SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi, C. 10, S. 20, 630-651.
- Akpınarlı, H. Feriha. & Arslan, P, (2018), Kuş Motifinin Özellikleri ve Kuş Motifli Döşemealtı Halıları. Uluslararası Folklor Akademi Dergisi. Cilt: 1, Sayı:3, 273 - 286
- Akpınarlı, Hatice Feriha. Balkanal, Zeynep, (2012), “16-18. Yüzyıllarda İstanbul’da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi”, Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, Balkan Özel Sayısı 1, Ankara, s.179-209.
- Aksın, Ahmet. Karakaş, Erdal, (1996), “Nüfus İcmal Defterine Göre 19.Yüzyılda Arapgir”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, Elazığ, s.175.
- Aral, Songül, (2008), “El Dokuması Halı Üretimi Yapan Atölyelerde Çalışma Ortamlarından Kaynaklanan Sorunlar”, 14. Ulusal Ergonomi Kongresi, KATÜ Bildiriler Kitabı, Cilt I, Trabzon: KATU Yayınları.
- Aral, Songül, (2014). “Malatya Yastık Halılarında Teknik Özellikler”, Arış, Halı, Düz Dokuma, Kumaş, Giyim, Kuşam ve İşleme Sanatları Dergisi, Özel Sayı5, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Armutak Altan, (2002), Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi/ I . Memeli Hayvanlar İstanbul Üniv. Vet . Fak . Derg . 28 (2) , s.411 -427.
- Aslanapa, Oktay, (1987), Türk Halı Sanatının Bin Yılı, Eren Yay, İstanbul, s.19.
- Biol, A. İ., Derman, Çiçek, (2012), Türk Tezyini Sanatlarında Motifler, Kubbealtı Neşriyatı No: 26. 9. Baskı. İstanbul.
- Boratav, P. N, (2003), 100 Soruda Türk Folkloru, Koç Kültür Sanat Yayınları, 383, İstanbul.
- Bayram, S, (1998), “Vakıflar Genel Müdürlüğü Halı Müzesi’nde Bulunan Hayvan Figürlü Halılarda Ejder-Kaplumbağa-Akrep-Kertenkele Figürü”, Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri, 27-31 Mayıs 1996 Kayseri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara. s. 65-75.
- Buğur, Ergün, (2006), Malatya Müzesi’nde Bulunan Halılar. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Canay, A. (2011), Anadolu’da Üretilen Kilim Motifleri ve Seramik Sanatında Yorumlanması. Yüksek Lisans Tezi (basılmamış). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seramik Ana Sanat Dalı, 126, Afyon
- Çatalbaş, Resul, (2011), Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi Turan-Sam. Yıl: 2011 * Cilt: 3 * Sayı: 12 * Sonbahar 2011 Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi.
- Çelebi, Evliya, (1988), Seyahatname 3-4 (Haz. Mümin Çevik), İstanbul: Üçdal Neşriyat, s.434.
- Çelebi, Evliya (2013a), Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi - 1, 1-6. Kitaplar, 4. Kitap (Bağdad, Basra, Bitlis, Diyarbakır, İsfahan, Malatya, Mardin, Musul, Tebriz, Van), Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Çolak, Hüseyin,(1964), Malatya,Malatya: Evin Matbaası, s.12-21.
- Çoruhlu, Yaşar,(1999), Türk Mitolojisinin ABC'si, , İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Çoruhlu, Yaşar, (2002), Türk Mitolojisinin Anahatları, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dengiz, Makbule., Erdoğan, Zeynep,(2008), "Pişinik Yastık Halısı" 38.Icanas (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Maddi Kültür, Ankara.
- Deniz, B. (2000), Türk Dünyasında Halı Ve Düz Dokuma Yaygıları, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Durul, Yusuf, (1987),Türk Kilim Motifleri. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 62. 104, Ankara.
- Durul, Yusuf ,(1969), Baraj Gölü Çevresi Dokuma Sanatları, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları.
- Deniz, Bekir, (2005),"Anadolu Türk Halı Sanatının Kaynakları", Sanat Tarihi Dergisi, Nisan, s.19.
- Deniz, Bekir, (1996), Anadolu – Türk Dokumalarında Ejder Motifi, Türk Soylu Halklarının Halı Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 107-108.
- Deniz, Bekir, (2000), Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygılar. AKMB Yayınları: 215, Ankara, 192, 193, 194.
- Doğanay, Rahmi,(2000), "1930-1945 Dönemi Doğu Anadolu'da Uygulanan Sanayi Politikaları", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, Sayfa: 223-230, Elazığ.
- Dolu, Ş. (2013), Aslan Kral Değildir, İstanbul: Hayat Yayınları.
- Etikan S., Kılıçarslan, H. (2012a), "Düz Dokumalarda Nazar İnancı ve Göz Motifi", Art- E. Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 5 (10), 103-121.
- Erbek, Güran, (1986), Anadolu Motifleri Sergisi. İzmir Alman Kültür Merkezi Yayınları. 46, İzmir.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1998),Anadolu Mitolojisi, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 284, İstanbul.
- Elibüyük, Mesut, (1983),1560 Malatya Tahrir Defteri, Ankara.
- Gökbulut, G. Ö. 1999. Hasan Dede ve Hasan Dede Türbesi. Gazi Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Dergisi, 9: 1-3.
- Gönül, M. (1965), "Eski Türk Halılarında Motif Çeşitleri ve Özellikleri", Sümerbank Dergisi. Apa Ofset Basımevi. İstanbul, 5 (49-52), 20-26.
- Gümüştekin, N. (2011), "Anadolu ve Diğer Kültürlerde İşaret ve Simgelerde Anlam", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(26), 103-118.
- Gögebakan, Göknur (2002),16. Yüzyılda Malatya Kazası, Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gök,B., Abbasoğulları,G.(Bahar-2015), "Harakânî Menkıbelerinde ve Kültürümüzde Aslan Figürü", Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S: 15, ss. 135-159.
- Gülensoy,Tuncer,(1989), Orhun'dan Anadoluya Türk Damğaları (Damğalar, İmler, Enler).İstanbul.
- Güllüoğlu, Hakan., Şahin, Hüseyin, (2018), Malatya Kürecik Halıları, Basılmamış Yöresel Derleme Araştırmaları.
- Gündoğdu, H. ,(2004),Tokat'tan Birkaç Figürlü Kabartma Hakkında. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 13: 65-94.
- İnancık, Halil, (2008). Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 46.
- Karagöz, Mehmet, (2013). "Malatya'nın XVII.- XVIII. Asırlarda Ticarî Hayatı", İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, s. 1-28.
- Karataş, Mustafa,(2017), "Bir Gösterge Türü Olarak Türk Yanışları (Motifler)", Dil Araştırmaları Dergisi, Bahar /20, Avrasya Yazarlar Birliği, , s. 167-185.
- Kayabaşı, Nuran; Bozkurt, Hilal; Özkoca, Begül (2016). Çorum El Sanatlarında Kullanılan Motifler ve Anlamları, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 1, Haziran 2016, ss. 39-62
- Kayabaşı, N., Erdoğan, Z. ve Söylemezoğlu, F. (2011). Türk El Sanatları, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Yayın No: 90. 142, Ankara
- Kavcı., Esra, (2002), " Ödemiş Yolüstü Köyünde Dokumacılık" Motif Dergisi, yıl 8, sayı 30, s.10-12
- Konyalı, H. (1951), "Arslan ve Türkler", Tarih Hazinesi, Ülkü Kitap Yurdu, S. 5, , ss. 247-256.
- Köprülü, M. F. (1978), "Arslan", MEB İslam Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 598-609.
- Kurt, Begüm,(2016). Malatya Yöresi Yağmur Duası Geleneklerinde Eski Türk İnanç İzleri Üzerine Bir İnceleme. Akademik Bakış Dergisi Sayı: 54 Mart - Nisan 2016 Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler

- E-Dergisi ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – Kırgızistan <http://www.akademikbakis.org>
- Malatya İl Yıllığı (1967). Ankara.
- Malatya (1968). İlimizi Tanıyalım Malatya.
- Malatya İl Yıllığı (1973). Ankara.
- Malatya Valiliği (1992). Malatya Motifi. Ankara.
- Malatya İl Yıllığı (1996). Ankara.
- Malatya Belediyesi Başkanlığı 1986-1987 Çalışma Raporu (1987).s.21. Malatya.
- Malatya 2000. (2000). Ankara: Malatya Valiliği Kültür Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar, (2007), Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İstanbul: İletişim Yayınları
- Oğuz, Mevlüt,(1985), Başlangıcından Osmanlıların Fethine Kadar Malatya Tarihi, s.23-36. İstanbul
- Orhan Yılmaz,Türker Savas,Mehmet Ertugrul (2012) Güvercin ve Yetiştiriciliğinin Türk Kültüründeki Yeri, Nevşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitü Dergisi 2 79-86.
- Oyman., N. Rengin,(2019), Bazı Anadolu Kilim Motiflerinin Sembolik Çözümlemesi. ARIŞ Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi. ORCID: 0000-0002-6379-4755 Makale Türü: Araştırma Makalesi / DOI: <https://doi.org/10.34242/akmbaris.2019.119> .
- Ögel, Bahattin,(1993),Türk Mitolojisi-I (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar), Ankara., s. 561-68.
- Ögel, Bahattin, (1995). Türk Mitolojisi, C. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öney, Gönül,(1971), Anadolu Selçuk Mimarisinde Aslan Figürü, Anadolu (Anatolia), S. XIII, s. 1-64.
- Özkartal, M. (2012), “Türk Destanlarında Hayvan Sembolizmine Genel Bir Bakış (Dede Korkut Kitabı“ndan Örnekler)”, Millî Folklor, Sayı: 94, s. 58-71.
- Ölmez, F.Nurhan,(2010), Dokumalarda Yılan Motifi. Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi ART-E 2010-06
- Özcan, H. ,(2002),Türk Kültüründe Hoşgörü ve Örnek Bir Tip Olarak Alevi/Bektaşî Hoşgörüsü. Doğu-Batı Bağlamında Uluslararası Türk Dili ve Kültürü Konferansı, Ekim 2002, Şumnu, Bulgaristan.
- Öztürk., İ. (2007), Dokumaya Giriş. Ankara: Mor Fil Yayınları.
- Soysaldı., Aysen. (2009), Düz dokuma teknikleri ve teknik desen çizimleri. Ankara: AKM yayınları.
- Soysaldı, Aysen. Aral, Songül, (2014), “Burdur-Kapaklı Köyü Halılarının Teknik ve Desen Özellikleri” Art-e Sanat Dergisi,Cilt1,Sayı1,s.15–28.(erişim: <http://dergipark.gov.tr/sduarte>).
- Şakacı Bilge Kağan,(2016), Evliya Çelebi ve Malatya. Dumlupınar Üniversitesi İİBF Uyes Dergisi. s.30-47.Kütahya.
- Tuncer, A. ,(2012), Anadolu Türk Sanatı Döneminde Aslan Figürü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Yalçınkaya., Ekrem,(1940), Muhtasar Malatya, Tarih ve Coğrafyası, s.13.İstanbul
- Yapıcı, Süleyman,(2014), Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Malatya(1869-1908), s.146.İstanbul.
- Yardımcı, M. (2007), Destanlar, Ankara: Ürün Yayınları.
- Yetkin, Şerare, (1991), Türk Halı Sanatı, Türkiye İş Bankası yayınları:150, Ankara, s. 7,19.
- Yetkin, Ş. (1974), Türk Halı Sanatı, Türkiye İş Bankası yayınları: 1
- Yiğit., Neslihan Huri, (2018), Türk Dünyası Efsanelerinde Hayvanlarla İlgili Motifler Üzerine, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi . Cilt: 11 Sayı: 59
- Yiğit, A., Çakır S., Yıldız, G., Aslım G.,(2011), “Bayraklarda Kullanılan Hayvan Figürleri Üzerine Bir İnceleme”, Veteriner Hekim Derneği Dergisi, S. 82-2, s. 51-58.

WEB Kaynakları:

- <http://ankaenstitusu.com/turk-budizmi-turk-budist-kozmoloji-ve-mitolojisi/>(Erişim Tarihi: 25, 11, 2019).
- <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152337> (Erişim Tarihi: 25.11.2019).
- <http://www.dusunuyorumdergisi.com/aslan-sembolu-uzerine/> (Erişim Tarihi: 25.11.2019).
- <http://www.turkpatent.gov.tr/?joon2D7181DF>” DYS No ve Evrak.15.10.2018 tarih ve 39 sayılı Resmi Coğrafi İşaret ve Geleneksel Ürün Adı Bülteni. (Erişim tarihi:21.12.2018)
- <http://www.sumerholding.gov.tr/tr/kurumsal/sirket/tarihce.aspx>. (Erişim tarihi:21.12.2018).
- <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a78368.aspx>. (Erişim tarihi:21.12.2018).
- <http://sumerbank.blogspot.com/2008/07/sumerbank>. (Erişim tarihi:21.12.2018)
- <http://Malatyahaber.Com/Haber/Oysa-Ne-Guzel-Baslamisti/Editörü> İsmet Yalvaç'ın Notu. (Erişim tarihi:21.12.2018).

<http://www.malatyaguncel.com/%E2%80%A6-ve-S%C3%BCmerbank-yikiliyor-8235h.htm>. (Erişim tarihi:21.12.2018).

https://www.google.com/search?q=haber%3A+Burhan+Karaduman-Yeni+Malatya+Gazetesi+%C3%96zel+27.12.2015&rlz=1C1EJFC_enTR873TR873&oq=haber%3A+Burhan+Karaduman-Yeni+Malatya+Gazetesi+%C3%96zel+27.12.2015&aqs=chrome..69i57j69i58.3431j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8 Özel 27.12.2015. (Erişim tarihi:21.12.2018).

Aslantepe fotoğraflar

https://www.google.com/search?q=Malatya+Aslantepe+H%C3%B6y%C3%BC%C4%9F%C3%BC+Kaz%C4%B1+Buluntular%C4%B1+Aslan+Fig%C3%BCr%C3%BC+Tabletler&source=inms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwiVvyYloXmAhXLyKYKHVVJBngQ_AUoAXoECAsQAaw&biw=1536&bih=754#imgsrc=veGrEAfcbRx9MM(Erişim tarihi:19.11.2018).

Kaynak Kişiler

GÜLLÜOĞLU Hakan: İl Kültür Turizm Müdürlüğü Halk Kültürü Derlemeci

ŞAHİN Hüseyin: Malatya Müzesi Antropolog Derlemeci

ŞENKAL ÇELEBİ Tülay: Malatya-Yazihan Halı Dokuyucusu.

KAPLAN Döndü: Malatya-Darende Halı Dokuyucusu.

YAMANCAN Şerafettin: Malatya- Pötürge Halı Dokuyucusu.

Ekler

Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Malatya Aslantepe Höyüğü Kazı Buluntuları Aslan Figürlü Tabletler.

Fotoğraf 2: Malatya Darende ilçesi Aslantaş heykelleri.

Fotoğraf 3: Keklikli Duvar Halısı. Malatya/Akçadağ/Kürecik. (Güllüoğlu.2017).

Fotoğraf 4: Koç örtüsü/yüklüğü. Malatya/Akçadağ/Kürecik. (Güllüoğlu.2017).

Fotoğraf 5: Kanatlı kilim. Malatya/ Akçadağ. (Aral.2017). İsmihan Aral.

Fotoğraf 5 detay: Kanatlı kilim detay. Dere/Su Yengeci, Koçboynuzu, Canavar Ayağı-İzi, Akrep

Fotoğraf 7: Kuş motifli yastık halı. Malatya/Yazihan. (Aral.2010). Tülay Çelebi'nin "gül dalına konmuş bülbüller" olarak betimlediği desen.

Fotoğraf 8:Keklik izi/ayağı motifli heybe kilim. Malatya/Doğanşehir kilim(cicim). (Aral.2010). Ali Dinçarşlan.

Fotoğraf 9: Canavar izi/ayağı motifli yastık halı. Malatya/Yazıhan. (Aral.2010). Tülay Çelebi.

Fotoğraf 10: Göl desenli/canavar izi motifli yastık halı. Malatya/ Yeşilyurt (Aral.2010).Tülay Çelebi.

Fotoğraf 11: Aslanlı yastık halı. Malatya/Darende. (Aral.2017). Döndü Kaplan.

Fotoğraf 12: Göl desenli/ su yengeci ve canavar izi motifli yolluk halı. Malatya/Arapgir (Aral.2017). Ali Dinçarslan.

Fotoğraf 12 detay: Göl desenli/ su yengeci ve canavar izi.

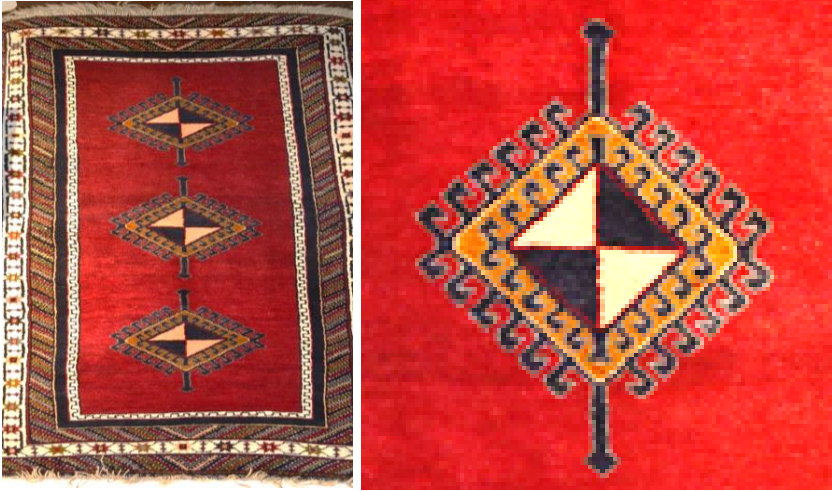
Fotoğraf 13: Yolluk Halı. Malatya/ Pötürge. Su yengeci motifi detay. (Aral.2017).Şerafettin Yamanca.

Fotoğraf 14: Yolluk Halı. Malatya/ Yazıhan. Kuş motifi. (Aral.2017).Tülay Çelebi.

Fotoğraf 15: Yolluk Halı.Malatya/Konak. Canavar izi/ Koçboynuzu motifleri. (Aral.2017). Tülay Çelebi.

Fotoğraf 16: Yolluk Halı.Malatya/Kürecik.Canavar ayağı/izi motifi. . (Aral.2017).Şerafettin Yamanca.

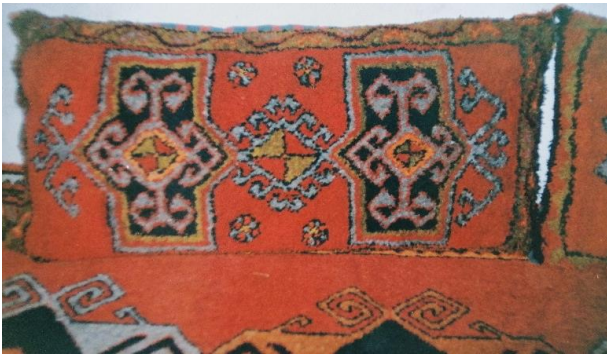
Fotoğraf 17: Yolluk Halı.Malatya/Kürecik. Kuş motifi. Kuş motifi. (Aral.2017).Tülay Çelebi.

Fotoğraf 18:Yastık Halı. Malatya/ Tecde. Koçboynuzu motifi. (Aral 2000). Mahire Şenkal.

Fotoğraf 19:Yastık Halı. Malatya/ Tecde. Canavar izi motifi. (Aral 2000). Mahire Şenkal.

Fotoğraf 20:Yastık Halı. Malatya/ Tecde.Su Yengeci/Koçboynuzu/Canavar Ayağı-izi motifleri. (Aral 2000). Mahire Şenkal.

Fotoğraf 21:Yastık Halı. Malatya/ Tecde.Koçboynuzu ve Canavar İzi/Ayağı mahifi. (Aral 2000). Mahire Şenkal.

Fotoğraf 22:Canavar izi/ayağı motifi betimlemeleri ile şematik kurt izi ve ayı izi görünümü.

Fotoğraf 23: Keklik izi/ keklik motifi betimlemesi ve keklik izi şematik görünümü.

Fotoğraf 24: Su yengeci motifi betimlemeleri ve su yengeci şematik görünümü.

Fotoğraf 25: Akrep motifi betimlemesi ve şematik görünümü.

Fotoğraf 26: Koçboynuzu motif betimlemeleri ve şematik,figüratif görünümü.

DARENDE GELENEKSEL KONUT MİMARİSİNDE ŞERBETLİKLER VE
ALÇI LAMBALIKLAR
TRADITIONAL HOUSING ARCHITECTURE SHOPS AND GYPSUM LIGHTS

Fatih BAHÇECİ

Uzman Sanat Tarihçisi, Malatya Büyükşehir Belediyesi KUDEB, (Sorumlu Yazar)

İsmail AYTAC

Prof. Dr. Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü

ÖZET

Geleneksel Anadolu Türk evinde şerbetlikler ve lambalıklar vazgeçilmez kullanım ve süsleme ögesi olarak dikkat çekmektedir. Darende geleneksel konut mimarisinde şerbetlik ve alçı lambalıklar yoğun olarak kullanıldığından çalışma konusu olarak belirlenmiştir. Ayrıca çalışılan her bir şerbetlik ve alçı lambalık karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek yerelde ve Türk konut sanatındaki genel durumu üzerinde durulmuştur. Günümüze ulaşan Darende evlerindeki şerbetlik ve lambalıklar 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında üretilmiştir.

Şerbetlikler, odalarda duvar içindeki içbükey planlı girintilerdir. Nişin altında dışa doğru taşan ahşap ya da taş bir raf bulunur. Şerbetlikler genellikle 18. yy sonlarında Barok akımının etkisiyle yaygınlaşmaya başlamıştır. Odalarda ayna, lamba veya saat konulan bu şerbetlikler günümüzde bu işlev için kullanılmamaktadır. Duvar içerisine girintili, aynalık taşı bulunan, girinti içerisinde ya da her iki köşede alçıdan kandilliği, alta doğru uzanan dekoratif sarkıt ve üzerinde alçı kabara bir Darende evi şerbetliği genel şemasını oluşturmaktadır. Darende evlerinde görülen şerbetlikler işlevselliği yanında bazı evlerde sade, bazı evlerde ise ince işçilikli süslemelerle odanın dekoratif bir elemanı olmuştur. Süsleme daha çok aynalık taşı üzerinde ya da alçı eklentilerinde yer almaktadır. Sekiz adet şerbetlik örneği incelenerek tanımlamaları ve çizimleri yapılmıştır.

Gaz lambası ve mum gibi aydınlatma araçlarını koymak amacıyla yapılan ve duvara monte edilen lambalıkta denilen kandillikler, çoğunlukla külâhı hatırlatan dışbükey birer konsol biçimindedir. Lambalıklar aydınlatma dışında ince işçilikli süslemelerle odanın dekoratif bir elemanı olmuştur. Darende evlerinde odalarda veya sofalarda bulunabilen aydınlatma araçlarının konulduğu alçı kandillikler günümüzde bu işlev için kullanılmamaktadır. Genelde sade olan kandilliklerin süslemeli olanlarında ise kesik çizgilerden oluşan geometrik işlemler ile kıvrık dallar ve dilimli yapraklardan oluşan bitkisel motifler bulunmaktadır. On dört adet lambalık örneği incelenerek tanımlamaları ve çizimleri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Darende, Geleneksel Konut, Tipoloji, Mimari, Şerbetlik, Alçı Lambalık

ABSTRACT

In traditional Turkish house, sherbets and lanterns attract attention as indispensable use and decoration. This report will focus on the sherbet and candlelight in the Darende houses, as well as the general situation in the local and Turkish residential arts.

Sherbets are concave planned entrances in the walls in the rooms. There is a wooden or stone shelf extending outward below the niche. Sherbets began to become widespread in the late 18th century mainly due to the Baroque movement. Mirrors, lamps or clocks in these rooms are not used today for this function. A general scheme of Darende house sherbet is constituted by decorative stalactite, which is indented in the wall, with a mirror stone, in the recess, or on both sides with plaster sculpture. The sherbets seen in the Darende houses have become functional as well as decorative in some houses, while in some houses they are decorated with fineworkmanship. The decoration is mostly on the mirror stone or plaster extensions. Eight sherbet samples were examined and their definitions and drawings were made. The lamps, called lampshades, which are made to put lighting tools such as gas lamps and candles and mounted on a wall, are usually in the form of a convex cantilever reminiscent of a cone.

The lamps are a decorative element of the room, with fine craftsmanship, except for lighting. The glazed lamps in the rooms of Darende where the lighting devices are found in the rooms or on the sofas are not used for this function today. In general, the ornaments of plain lamps have geometric processes consisting of dashed lines and vegetative motifs composed of curved branches and sliced leaves. Fourteen lamp samples were examined and their definitions and drawings were made. The shrubs and lanterns of the Darende houses reaching the throne are produced in the late 19th and early 20th centuries.

Keywords: Darende, Traditional Housing, Typology, Architectural, Shops, Gypsum Lights

1. GİRİŞ

Osmanlılar konut mimarisinde, diğer bölgelerden kazanarak getirdiği gelenek, kültür ve yaşam tarzının yanı sıra Anadolu'da hazır bulduklarını, kendi inanç ve anlayışı ile sentezleyerek Osmanlı Türk evi dediğimiz konut tipini oluşturmuştur. Bu konut tipi uzun yıllar benimsenmiş ancak zamanla yeni gelişmeler ve değişen hayat tarzıyla artık önemini yitirmiştir. Bu süreç ne yazık ki devam etmektedir. Öyle ki, günümüz Anadolu'sunun en karakteristik Osmanlı şehirlerinde bile, çok az sayıda tarihi Türk evinin kalması oldukça düşündürücüdür.

Son yıllarda Türk evi üzerine yapılan araştırmalarda bir artma görülmektedir. Fakat Anadolu'da daha birçok kentin Osmanlı sivil mimarisi bakımından araştırılması; bilhassa, hızla yok olan geleneksel evlerimizin ortaya çıkarılması, hiç değilse bilim dünyasına kazandırılması gerekmektedir. Biz de bu çalışmada çok zengin bir kültür mirasına ve özellikle kerpiç dokunun Anadolu evleri içerisinde en iyi yansıtıldığı birkaç bölgeden birisi olan Balaban ve Aşağıulupınar evleri ile Darende'nin diğer mahallelerinde yer alan 30 adet ev her yönü ile araştırılarak şerbetlikler ve alçı kandillikler ayrıca incelenmiştir.

2. DARENDE EVLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Ev, insanların bütün ihtiyaçlarının karşılandığı en önemli yaşam alanıdır. İnsanlar barınmayı mimari faaliyete dönüştürürken yaşadığı coğrafyanın, iklimin, kültürün ve geleneklerin özelliklerini yansıtmıştır¹. İnsan yaşadığı evi planlarken ve ortaya koyarken birçok faktörü göz önünde bulundurur. İnsanların davranış biçimleri gibi mimari faaliyetleri de gelenekseldir². Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle evler haremlik-selamlık olarak ikiye ayrılmış, çok katlı ve gösterişli binalar yapılmamıştır³. Osmanlı evi, kent dokusu içinde, dar sokaklar üzerinde bulunurdu. Evler genellikle iki katlı, bazen üç katlı ve avlulu olarak inşa edilirdi. Avluya büyük bir ahşap kapı ile girilirdi. Zemin katlar ahır, depo, kiler ve merek olarak kullanılırken, asıl ikamet bölümü olan üst katlarda ise sofa, sofaya açılan odalar ve mutfak yer alırdı. Sofasız, dış sofalı, iç sofalı ve orta sofalı diye isimlendirilen Türk evi plan tipleri, yaşanan coğrafi bölgelere göre çeşitlilik arz ettiği gibi, aynı coğrafi bölgede farklı plan ve malzeme özellikleri de ortaya çıkarmıştır⁴.

Darende evleri, Osmanlı Dönemi sivil mimari örneklerinin ve daha da geniş bir tabir ile Türk - İslam geleneğinin genel özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Varlığını koruyan sivil mimarlık örnekleri, geçmiş dönemin yaşam biçimini, geleneklerini, kültürel özelliklerini ve İslami yaşam tarzını da günümüze aktarmaktadır. Evler, ilçe de farklı mahallelerde bulunmakta ve mahalle ölçeğinde evleri incelediğimiz zaman, tek sıra halinde bir mekân organizasyonu oluşturdukları görülmektedir⁵. 19. yüzyıl son çeyreği ile 20. yüzyıl ortalarına tarihlendirdiğimiz Darende evleri; bahçeli ve avlulu, genellikle iki katlı, sokağa cepheli ve sofası olacak şekilde inşa edilmişlerdir. Bir sofa etrafına dizilmiş odalar, balkon olarak kullanılan hayat ve Balaban evlerinde yer alan örtmelik⁶, Darende evleri genel plan şemasını

¹ Küçükerman Ö. ve Güner Ş. (1995) *Anadolu Mirasında Türk Evleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 26.

² Karpuz H. (1993) *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 9.

³ Küçükerman Ö. (1973) *Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekân Organizasyonu Açısından Odalar*, Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, s.135.

⁴ Eldem S. H. (1968) *Türk Evi Plan Tipleri*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, s. 10.

⁵ Bahçeci F. (2016) *Geleneksel Balaban ve Darende Evleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, s.119.

⁶ Aytaç İ. ve Bahçeci F. (2018) "Geleneksel Balaban Evlerinin Mimari ve Yapısal Özellikleri", *NWSA: SocialSciences*, C. 13, S. 2, s. 86.

oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Aşağıulupınar Mahallesi evleri kademeli teraslar şeklinde birbirlerinden ayrılarak sık bir doku oluşturdukları görülmektedir⁷. Evlerin yapımında kullanılan malzeme taş, kerpiç ve ahşaptır. Evlerin temelleri yerden 1- 1.5 m. yüksekliğinde olacak şekilde taş malzeme ile inşa edilmiştir. Taş temeller üzerinde ise kerpiç duvarlar yükselmektedir. Kerpiç, yığma ve hımış tekniğinde Darende ve Balaban evlerinde kullanılmaktadır.

Çift kanatlı ve ahşap kapı ile evlerin bahçesine girebildiğimiz gibi, cümle kapısı ile ilk olarak evin avlusuna ve direk olarak zemin katın aralık veya sofasına da giriş yapabilmekteyiz. Odalar içerisinde sedirler, duvarlarda yüklük ve dolaplar, odaların bir köşesinde duş alma amaçlı çah, bazı evlerde gusülhane, özellikle kısı odalarında kerpiçten ocaklar, şerbetlikler, niş açıklıkları, alçıdan tepelik ve kandillikler yer almaktadır. Darende evlerinde çıkmalar, sokağa bakacak şekilde ve dışa taşkın olarak inşa edilmiş olup genellikle oda boyu uzanan çıkma şeklindedir. Evlerin üst örtüleri Balaban ve Aşağıulupınar evlerinde genellikle düz dam iken, Darende'nin diğer mahallelerinde ise çoğunlukla düz dam üzerine sac ya da kiremitten çatı eklenmiştir⁸.

Darende evlerinde, süsleme ağırlıklı olarak ahşap üzerine yoğunlaşmakla birlikte, alçı süslemenin de önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Darende geleneksel konut mimarisinde alçı malzeme daha çok iç mekânlarda; tepelik (raf), şerbetlik, lambalık, silmeler ile ocaklarda kullanılmıştır. Alçı malzeme ile oluşturulan bu elemanların üzerine ise daha çok kazıma tekniği ile çizgisel kesitler veya bitkisel kompozisyonlardan oluşan tezyinat işlenmiştir. Kolay işlenebilir olduğundan dolayı tarihi süreç içerisinde hemen her dönemde kullanılan alçı, genellikle mimariye bağlı olarak geliştirilmiştir. Dayanaksız ve geçirgen özelliğinden dolayı özellikle iç mekânlarda tercih edilmiştir⁹.

Alçı, özellikle erken İslam sanatı sivil mimarisinde çok önemli bir süs unsuru olur. 11. 13. yüzyıl İran bölgesi Selçuklu mimarisinde alçı bezeme çok gelişmiş bir düzeye ulaşır. Sivil ve dini eserlerde duvarları, kemerleri, tonozları, mihrapları süsleyen alçı işçiliğinde bitkisel ve geometrik motifler, neshi ve kufi yazılar, figürler barok ifade taşıyan coşkulu bir üslupla işlenmiştir¹⁰.

Alçı süsleme, Türklerin Anadolu'ya gelişlerinde birlikte getirdikleri bir tekniktir. Orta Asya ve İran'ın çeşitli bölgelerinde ise alçının çeşitli karışımlarıyla elde edilen malzeme, süslemede önemli rol oynamıştır¹¹. Osmanlı sanatında, taş işçiliği yanı sıra iç süslemede alçı da oldukça geniş ölçüde kullanıldı. Mevcudiyetini tespit edebildiğimiz en erken örnek, İznik'teki 1335 tarihli Orhan İmaret Camiinde yer alıyordu¹². Geçmişten günümüze daha çok mimari ve dekoratif sanatlarda kullanılan alçının diğer kullanım alanları özellikle tıp ve ziraattır. Mimari ve dekoratif sanatlarda silmeler, profiller gibi tezyinatların yanı sıra heykel ve rölyeflerde de kullanılır. Duvarlarda ve tavanda da sıva olarak kullanılmaktadır¹³.

Alçı süslemede üç teknikten bahsedilebilir. Bunlar kalıplama, kazıma ve malakâridir. Anadolu alçı süslemeciliğinde en çok benimsenen teknik, kalıplama tekniğidir. Üretim çabuk ve kolay olmasının yanı sıra, kaliteli olduğundan tercih edilmektedir. Bu teknikte süsleme kalıba bağlı olarak iki şekilde yapılır. Birinci ve en çok tercih edileninde, kompozisyonun örneği çıkarılarak bir kalıba negatif olarak oyulması ve bu kalıba hazırlanan sıvı haldeki alçının dökülüp, sertleştikten sonra çıkarılarak harç yardımıyla yüzeye monte edilmesi söz konusudur¹⁴. İkinci yolda ise, hazırlanan alçı hamuru, yüzeye sıvanır. Yüzeye sıvanan alçı kurumadan, kompozisyonun negatif olarak işlendiği kalıpla basılarak süsleme yapılmış olur¹⁵. Kazıma tekniğinde ise dondurulan alçı yüzeye işlenen desenin sivri ve sert uçlu bir aletle

⁷ Bahçeci F. ve Aytaç İ. (2017) "Kırsal Mimaride Malatya-Darende Aşağıulupınar Evlerinin Karakteristik Özellikleri", *NWSA: SocialSciences*, C. 12, S. 2, s. 120.

⁸ Aytaç İ. (2015) *Geleneksel Malatya Evleri Envanteri*, Malatya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, Malatya, s. 97.

⁹ Dursun N. (2017) "Tarihi Çorum Evlerinin Alçı Süslemeleri", *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, Çorum, s.4-8.

¹⁰ Öney G. (1992) *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 83.

¹¹ Aslanapa O. (1972) *Türk Sanatı I*, Milli Eğitim Basım Evi, Ankara, s. 27.

¹² Demiriz Y. (1979) *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir*, İstanbul, s. 21.

¹³ Arseven C.E. (1983) "Alçı" *Sanat Ansiklopedisi*, C.1. İstanbul, s. 38.

¹⁴ Bakirer Ö. (1976) *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 33-34.

¹⁵ Önge Y. (1968) "Konya Beyşehir'de Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı", *Vakıflar Dergisi*, S.8, s. 143.

oyulması söz konusudur. Malakâri teknikte ise, alçının kalem işiyle birlikte kullanılması ile ortaya çıkar. Süslemenin yapılacağı yüzeye alçının hamur olarak sıvanması birinci aşamadır. Bu sıvama daha çok mala veya benzeri bir aletle olduğundan teknik adını bundan alır. Mala ile şekillendirilen yüzeylere boyalı nakışlarla süslemeler işlenir¹⁶.

Geleneksel Türk evinde şerbetlikler ve lambalıklar vazgeçilmez kullanım ve süsleme öğesi olarak dikkat çekmektedir. Şerbetlikler ve lambalıklar, Darende evlerinin önemli bir iç mekân mimari elemanlarıdır. Bu çalışmada, Darende evlerinde görülen şerbetlikler ve lambalıklar karşılaştırmalı olarak yerelde ve Türk konut sanatındaki genel durumu üzerinde durulmuştur. Odalarda muhafaza edilerek ve dokusunu koruyarak günümüze ulaşan şerbetlikler ve lambalıkların fotoğraf çekimleri ile yorumlaması tarafımızca yapılmış olup çizimleri ise Mimar Ruhan Doğan tarafından gerçekleştirilmiştir. Günümüze ulaşan Darende evlerindeki şerbetlik ve lambalıklar 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında üretilmiştir.

3. Darende Konut Mimarisinde Şerbetlikler ve Alçı Lambalıklar

3.1. Şerbetlikler

Şerbetlikler, odalarda duvar içindeki içbükey planlı girintilerdir. Süs niteliği taşır ve üzerine ayna, lamba veya saat konulur. Nişin altında dışa doğru taşan ahşap ya da taş bir raf bulunur. Şerbetlikler genellikle 18. yy sonlarında Barok akımının etkisiyle yaygınlaşmaya başlamıştır¹⁷. Türk evinde özellikle Batı Karadeniz, Marmara ve İç Anadolu yöresi evlerinde yaygın olarak görülen ve en güzel örneklerine Safranbolu, Tokat ve Divriği evlerinde karşılaştığımız niş de denilen şerbetlikler, Darende evlerinin de önemli mimari elemanları arasındadır.

Duvar içerisine girintili, ahşap ya da taş rafı (aynalığı) bulunan, girinti içerisinde veya her iki köşede alçıdan kandilliği, alta doğru uzanan dekoratif sarkıt ve üzerinde alçı kabara, bir Darende evi şerbetliği genel şemasını oluşturmaktadır (Foto: 1). Odalarda ayna, lamba, saat veya şerbet takımları konulan bu şerbetlikler günümüzde bu işlev için kullanılmamaktadır. Ancak bu elemanlar odalarda muhafaza edilmekte ve üzerine çiçek, tv, telefon ya da farklı bir süs eşyası konulmaktadır. Genellikle 180/200 cm x 45/55 cm ölçülerindedir. Darende evlerinde görülen şerbetlikler işlevselliği yanında bazı evlerde sade, bazı evlerde ise ince işçilikli süslemelerle odanın dekoratif bir elemanı olmuştur. Darende geleneksel konutlarında değişik süslemeli şerbetlikler bulunabilmektedir. Süsleme daha çok alçı eklentilerinde ya da aynalık taşı üzerinde yer almaktadır. Barok özellikler yansıtan stilize bitki ve yaprak motifleri ile çizgisel hatlarından oluşan işlemler en yaygın görünenleridir. Stilize bitki ve yaprak motifleri olarak görülen hatai motifi çoğu kez simetrik bir tarzda çizilir. Ancak bazen bunların orta kısımlarına simetriyi bozacak şekilde yaprak veya kıvrımlarda konulmuştur (Foto: 3).

1 - Çizim 1'de yer alan şerbetlik, Darende Hacı Derviş Mahallesi Yücel Soylu evi başodasında bulunmaktadır. Şerbetlik kenarları boş bırakılmıştır. Yarım yuvarlak formdaki şerbetlik nişinin içerisinde yine yarım daire planlı üç küçük alçı lambalık bulunmaktadır (Foto: 1-2). Şerbetliğin alt kısmında yer alan dekoratif sarkıt, barok tarzdaki stilize bitki ve yaprak motifleri ile oluşturulmuş olup oldukça gösterişlidir (Foto: 3).

2 - Çizim 2'de bulunan şerbetlik, Heyiketeği Mahallesi Abdulvahap Sönmezler Evi kış odasında yer almaktadır. Süslemesiz olup yarım yuvarlak formdaki şerbetlik nişinin kenarlarında, birer yarım daire planlı iki alçı lambalık bulunmaktadır. Şerbetliğin alt kısmı üçgen bir sarkıt ile sonlanmıştır (Foto: 4a-4b).

3 - Foto 5'te yer alan yarım yuvarlak formdaki şerbetlik, Heyiketeği Mahallesi Mehmet Mustafa Can Evi başodasında bulunmaktadır. Niş içerisinde yarım daire planlı üç küçük alçı lambalık ve sade tepeliğinin hemen altında stilize çiçek motifi yer almaktadır. Üst kısmında köşelerde ise yine alçıdan iki adet rozet bulunmaktadır. Şerbetliğin taş malzemenen aynalık taşı ise çizgisel kesitlere sahiptir.

¹⁶ Demiriz a.g.e., s. 22.

¹⁷ Günay R. (1998) *Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri*, YEM Yayınları, İstanbul, s. 239.

4 - Çizim 3'te yer alan yarım yuvarlak formdaki şerbetlik, Kılıçbağı Mahallesi Germiterlioğlu evi kış odasında bulunmaktadır. Kenarlarında sade sütuncalar ile çizgisel hatlara sahip tepeliğe sahiptir. Nişin içerisinde iki küçük yarım daire planlı alçı lambalık ve yarım daire formunda çizgisel hatların bulunduğu kemerin içerisinde ise 6 kollu yıldız motifi ile (Foto: 6a-6b), tepeliğin üzerinde daire etrafında üçgen geometrik şekillerin sıralandığı madalyon yer almaktadır. Yine çizgisel hatlara sahip aynalık taşı (Foto: 7) ve hemen altında, üçgen kaidenin içerisinde stilize bitki motifi bulunmaktadır. Barok tarzda süsleme detaylarının yer aldığı güzel bir şerbetlik örneğidir.

5 - Çizim 4'te yer alan şerbetlik, Kılıçbağı Mahallesi Germiterlioğlu evi kış odasında bulunmaktadır. Sade sütunca ve tepeliği olup nişinin içerisinde yarım daire planlı iki küçük alçı lambalık, tepeliğin üzerinde üç adet rozet, en üstte isedaire etrafında üçgen geometrik şekillerin sıralandığı madalyon yer almaktadır (Foto: 8). Çizgisel hatlara sahip aynalık taşı ve hemen altında üçgen sarkıt içerisinde daire etrafında çarkıfelek gibi yer alan çizgilerle meydana getirilmiş olan ve geçme adı verilen süsleme motifi bulunmaktadır.

6 - Foto 9'da yer alan yarım daire planlı şerbetlik, Kılıçbağı Mahallesi Germiterlioğlu konağı başodasında bulunmaktadır. Kenarlarında yine sade sütuncalar yer almakta ve sade hatlara sahip tepeliği ile niş içerisinde yarım daire planlı iki adet alçı lambalık yer almaktadır. Tepeliğin üzerinde iki adet rozet ile hemen üzerinde güneş sembolize edilmiştir. Çizgisel hatlara sahip aynalık taşı ve hemen altında sarkıt içerisinde altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır.

7 - Foto 10'da bulunan yarım daire planlı şerbetlik, Beybağı Mahallesi Tahir Baykal evi başodasında bulunmaktadır. Şerbetlik nişi üzerinde istiridye kabuğu formunda kemer ile şerbetlik içerisinde uç kısmı sola kıvrılarak bitirilmiş lambalık yer almaktadır. Şerbetliğin sağ ve solunda ise üst üste sıralanmış küçük nişler bulunmaktadır.

8 - Foto 11' de yer alan şerbetlik, Beybağı Mahallesi Hacı Kıvanç evi başodasında bulunmaktadır. Sade olup niş içerisinde lambalığı bulunmamaktadır. Ahşaptan bir raf ile taş malzemedeki aynalık taşı yer almaktadır.

Tokat Geleneksel Konutları'nda şerbetlikler sade olabilecekleri gibi oldukça süslemeli olarak da karşımıza çıkabilmektedir (Çizim-5). Şerbetlikler yoğun olarak alçı ve ahşapla birlikte yapılmıştır (Foto: 12-13). Nişlerin üst kısımları, yuvarlak kemer form üzerine taç ya da tepelik olarak adlandırılan alçı ya da ahşap süslemelerle hareketlendirilmiş olup Barok tarzdaki stilize yaprak motifleri ile oluşturulmuştur¹⁸.

Taş şerbetlik örneğine Kayseri evlerinde rastlamaktayız (Foto: 14). Silmeler ile sınırlandırılan ve ampir tarzındaki süslemeleri ile dikkat çeken taş şerbetlik örneğinde, genel anlamda eklektik bir üslubun uygulandığı görülmekte ve taş işçiliğiyle dikkat çekmektedir¹⁹. Divriği evlerinde karşılaştığımız ve çiçeklikte denilen şerbetlik örneğinde, duvar içerisinde yarım daire planlı (Çizim:6), içi kireç sıvalı, ortasında ay yıldız motifi, tepeliği girlandlar ve nebati motiflerle işlemeli, niş eteği ileriye doğru taşkın, alttan bir konsolla desteğe alınmış sehpalı bir yapı gösterir (Foto: 15-16). Malakâri işlemeli çiçeklikler (şerbetlikler) Divriği evlerinde epeyce bir yer almaktadır²⁰.

4 .Lambalıklar (Kandillik)

Darende geleneksel konut mimarisinde lambalıklar iç mekânı hareketlendiren süsleme unsurları olmasının yanı sıra aynı zamanda fonksiyondur. Elektriğin bölgeye gelişinden önce, aydınlatma için kullanılan gaz lambalarının mekâna ışık sağlayacak en uygun yere konulması gerekiyordu. Lambalıklar,

¹⁸ Akın E. ve Hanoğlu C. (2012) "Tokat Geleneksel Konut Mimarisinde Alçı Lambalıklar", *Tokat Sempozyumu*, 01-03 Kasım 2012, C.2, Tokat, s.169-171.

¹⁹ Tali Ş. (2005) "Geleneksel Kayseri Evlerinde Süsleme", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.2, Erzurum, s. 79.

²⁰ Sakaoğlu N. (1978) *Divriği'de Ev Mimarisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 41.

sofa ve oda duvarlarına insan elinin ulaşabileceği yükseklikteki alanlara yerleştirilmiştir. İncelenen evlerde çeşitli formlarda lambalıklara rastlanmıştır.

Oda ya da sofa duvarlarında üzerine gaz lambası ve mum gibi aydınlatma araçlarının konulduğu, lambalıkta denilen kandillikler, çoğunlukla külâhı hatırlatan dışbükey birer konsol biçimindedir²¹. Çoğunlukla yarım daire veya eliptik biçimde küçük çıkıntılar olan lambalıklar, Anadolu'da geleneksel konutların iç mekânlarında sabit donatı olarak kullanılan bir mimari öğedir. İşlevsel olarak aydınlatma aracının konulması için yapılan bu mimari öge kimi zaman sade kimin zaman ince işçilikli süslemelerle odanın dekoratif bir elamanı olmuştur²².

Darende evlerinde odalarda veya sofalarda bulunabilen ve aydınlatma araçlarının konulduğu alçı lambalıklar günümüzde bu işlev için kullanılmamaktadır. Genellikle 15/25 cm uzunluğunda ve 10/15 cm çapındadırlar. Darende Geleneksel Konutları'nda aynı konut içinde değişik süslemeli lambalıklar bulunabilmektedir. Her biri farklı süslemeleri ve formları ile birbirinden farklıdır. Aynı süsleme öğeleri genellikle bir duvar yüzeyinde birden fazla bulunabilen lambalıkta uygulanmıştır (Çizim: 7)-(Foto: 2). Bu sebeple alçı lambalıklar kalıplama değil de oyma/kazıma tekniği ile yapılmışlardır. Genelde sade olan lambalıkların süslemeli olanlarında kesik çizgilerden oluşan geometrik işlemler (Çizim: 10-11)-(Foto: 18-23) ile kıvrık dallar ve dilimli yapraklardan oluşan barok tarzda stilize bitkisel motifler bulunmaktadır (Çizim:7)-(Foto: 2-21-24). Duvarın ortasına yerleştirilen lambalıklar aşağıdan yukarıya doğru yükselerek devam eden ve bazı örneklerinde kıvrımlı hatlara sahip lambalıklar (Çizim: 8)-(Foto: 19), bazen duvar yüzeyinde (Foto: 25), bazen de şerbetlikler içinde (Foto: 1) veya kenarlarında bulunabilirler (Foto: 4). Şerbetliklerin içinde tek veya daha fazla sayıda olabilirler (Foto: 8-10). Az sayıda örnekte kıvrık dalların alttan bağlandığı lambalıkların uç kısımları sağa ya da sola kıvrılarak bitirilmiştir (Foto: 20-21).

1 - Foto 17'de yer alan lambalık, Darende Hacı Derviş Mahallesi Hacı Hasan Akyol evi kış odası duvarında yer almaktadır. Yarım daire planlı ve her iki yanda, kazıma yöntemi ile oluşturulmuş çizgisel form ile lambalığın hemen altında daire şeklinde üçgen geometrik şekillerin sıralandığı madalyon bulunmaktadır. Çorum evlerinde uygulanan lambalık tipolojisine göre ise 6. tip içerisinde yer almaktadır.

2 - Foto 18'de yer alan lambalık, Darende Hacı Derviş Mahallesi Hacı Ali Sungur evi kış odası duvarında yer almaktadır. Yarım daire planlı vekülâhı andıran dışbükey konsol biçimindedir. Kazıma tekniği ile oluşturulmuş çizgisel hatlar ile tam orta cephede yaprak motifini andıran bezeme bulunmaktadır. Çorum evlerinde uygulanan lambalık tipolojisine göre 6. tip içerisinde yer almaktadır.

3 - Foto 2'de yer alan lambalık, Hacı Derviş Mahallesi Yücel Soylu evi başodasında, yarım daire planlı barok tarzda şerbetlik nişinin içerisinde üç adet olmak üzere bulunmaktadır (Çizim: 7). Üç lambalık örneği de aynı formda olmalarına rağmen, kazıma tekniği ile oluşturulmuş farklı kıvrımlarda kesik çizgiler ile kıvrımlı bitkisel tezyinata sahiptir. Lambalık tipolojisine göre 1. tip içerisinde yer almaktadır.

4 - Foto 19 'da yer alan lambalık, Kılıçbağı Mahallesi Germitterlioğlu evi başodası duvar yüzeyinde yer almaktadır. Yarım daire planlı vekülâhı andıran dışbükey konsol biçimindedir (Çizim: 8). Yine kazıma tekniği ile oluşturulmuş çizgisel kesitlerden oluşan geometrik şekiller ile alta doğru uzayan sarkıt içerisinde altı kollu yıldız motifi işlenmiştir. Lambalık tipolojisine göre 5. tip içerisinde yer almaktadır.

5 - Foto 20 'de yer alan lambalık, Nadir Mahallesi Kazım Kayagil evi sofası duvar yüzeyinde yer almaktadır. Sola kıvrılarak lambalık tamamlanmıştır. Kazıma tekniği ile oluşturulmuş çizgisel kesitlerden geometrik şekiller görülmektedir.

²¹ Şenol S. (2007) *Anadolu Türk Konut Mimarisinde Divriği Evleri*, Sivas Valiliği Yay., Sivas, s. 113.

²² Akın, a.g.m., s. 179.

6 - Foto 21 'de yer alan lambalık Nadir Mahallesi, Kazım Kayagil evi sofası duvar yüzeyinde yer almaktadır. Sağa kıvrılarak lambalık tamamlanmıştır. Kazıma tekniği ile oluşturulmuş çizgisel kesitlerden oluşan geometrik şekiller ile yaprak motifi görülmektedir.

7 - Foto 22 'de yer alan lambalık, Kılıçbağı Mahallesi, Germiterlioğlu evi başodası duvar yüzeyinde yer almaktadır. Darendede evlerinde görülen lambalıklar arasında şekil ve form olarak farklılık göstermektedir. Üç adet lambalık yerleştirilebilecek şekilde alçı malzemeden oluşturulmuştur (Çizim: 9). Alta doğru uzayan sarkıt sola ve sağa kıvrılarak bitirilmiştir.

8 - Foto 23 'de yer alan lambalık Beybağı Mahallesi, Hacı Kıvanç evi kış odası duvar yüzeyinde yer almaktadır. Yarım daire planlı vekülahı andıran dışbükey konsol biçimindedir (Çizim: 10). Kazıma tekniği ile oluşturulmuş ve birbiri içerisine yerleştirilmiş şekilde geometrik şekillerden tezyinata sahiptir. Lambalık tipolojisine göre 6. tip içerisinde yer almaktadır.

9 - Çizim 11 'de yer alan lambalık Hacı Derviş Mahallesi Hacı Ali Sungur evi başoda duvarında yer almaktadır. Yarım daire planlı ve külahı andıran dışbükey konsol biçimindedir. Kazıma tekniği ile oluşturulmuş çizgisel kesitlerden oluşan geometrik şekiller ile yaprak motifi görülmektedir. Lambalık tipolojisine göre 6. tip içerisinde yer almaktadır.

10 - Foto 24 'te yer alan lambalık Hacı Derviş Mahallesi, Kifayet Ocağcı evi kış odası duvar yüzeyinde yer almaktadır. Yarım daire planlı külahı andıran dışbükey konsol biçimindedir. Kazıma tekniği ile oluşturulmuş geometrik şekillerden tezyinata ve yaprak motifi görülmektedir. Lambalık tipolojisine göre 6. tip içerisinde yer almaktadır.

11 - Foto 25 'te yer alan lambalık Heyiketeği Mahallesi, Abdulvahap Sönmezler evi kış odası duvar yüzeyinde yer almaktadır. Yarım daire planlı, külahı andıran dışbükey konsol biçimindedir. Süslemesiz olup lambalık tipolojisine göre 6. tip içerisinde yer almaktadır.

12 - Şerbetliğin kenarlarına yerleştirilen lambalık olarak ise Heyiketeği Mahallesi, Abdulvahap Sönmezler evi kış odasında bulunan sade şerbetliğin yine her iki yanında bulunan lambalıklar örnek olarak gösterilebilir (Foto: 4). Yarım daire planlı, süslemesiz olup lambalık tipolojisine göre 6. tip içerisinde yer almaktadır. (Şerbetlik Katalog No: 2)

13 - Şerbetlik içerisine yerleştirilen lambalıklar olarak ise Kılıçbağı Mahallesi, Germiterlioğlu evi kış odasında bulunan şerbetlik nişi içerisindeki iki adet lambalık örnek olarak gösterilebilir (Foto: 6). Yarım daire planlı, süslemesiz olup lambalık tipolojisine göre 6. tip içerisinde yer almaktadır. (Şerbetlik Katalog No: 4)

14 - Şerbetlik nişi içerisinde ve şerbetliğin kenarlarında bulunan lambalıklara ise Beybağı Mahallesi, Tahir Baykal evi Başodasında yer alan şerbetlik ile lambalıklar örnek olarak gösterilebilir (Foto: 10). Niş içerisinde sola kıvrılarak tamamlanan lambalık ile şerbetliğin kenarlarında örneklerini verdiğimiz diğer lambalıklardan farklı form ve şekilde üst üste sıralanan, duvar içerisine oyuntulu lambalıklar bulunmaktadır.

Geleneksel Tokat evlerinde, oda ya da sofa duvarlarında üzerine gaz lambası, mum gibi aydınlatma araçlarının konulduğu, çoğunlukla yarım daire, eliptik ya da dalgalı biçimde küçük çıkıntılar olan *lambalıklar* bir mimari öğedir (Foto: 26-27-28)-(Çizim: 12). İşlevsel olarak aydınlatma aracının konulması için yapılan bu mimari öğe kimi zaman sade kimi zaman ince işçilikli süslemelerle odanın dekoratif bir elemanı olmuştur²³. Anadolu da özellikle Çorum evlerinde çeşitli formlarda ve işlemeli lambalık örnekleri ile karşılaşmaktayız. Lambalıklarda yedi farklı form kullanılmıştır. Birinci tipte üstü düz bırakılmış, yarım daire biçiminde olup altta ters lale ile nihayetlendirilmiştir (Fotoğraf: 29). İkinci tipte kenarları iç bükey ters üçgen biçimindedir. Sarkıt biçiminde düzenlenen ters palmet motifi ile "C" kıvrımlı motif arasında gülçe motifi yer almaktadır. Bu kompozisyon sarı, mavi, turuncu ve yeşil

²³ Akın, a.g.m., s.179.

renklerde boyanmıştır (Fotoğraf: 30). Üçüncü tip ikinci tip ile benzer olmasına karşın, sarkıt biçiminde rumi yapraklar ve palmet kullanılmıştır (Fotoğraf: 31). Dördüncü tip dikdörtgen formda yapılmış olup yatay silmelerle hareketlendirilmiştir (Fotoğraf: 32). Beşinci ve altıncı tip ters koni biçimindedir (Fotoğraf: 33-34). Yedinci tip çokgen formlu olup, altında dışlı friz bulunmaktadır²⁴ (Fotoğraf: 35).

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Geleneksel Darende evlerinin Türk - İslam mesken mimarisindeki yeri dikkate alınarak, Darende evlerinin mimari ve sosyo/kültürel özellikleri ile plan tipi ve yapı elemanları daha önce tarafımızdan çalışılmıştır. Burada Darende evlerinde bulunan şerbetlikler ve lambalıklar, karşılaştırmalı olarak yerelde ve Türk konut sanatındaki genel durumu üzerinde durulmuştur. Çalışmamızda geleneksel mimariyi yansıtan birçok ev tespit edilmesine rağmen, evlerin terk edilişi ve bir takım sebeplerden dolayı girilemediğinden ancak, inceleme imkânı bulduğumuz geleneksel konutlardaki 8 adet şerbetlik ile 14 adet lambalık incelenebilmiştir. Çalışılan şerbetlik ve lambalıklar, Darende ilçesinin farklı mahallelerindeki konutların özellikle başoda veya kış odalarında bulunmaktadır. Günümüze ulaşan Darende evlerindeki şerbetlik ve lambalıklar 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında yapılmışlardır. Şerbetlikler Darende evlerinin önemli mimari elemanları arasında yer almaktadır. Duvardaki nişlerde, ahşap ya da taş rafı (aynalığı) bulunan, nişin içerisinde veya her iki köşesinde alçıdan kandilliği, alta doğru uzanan dekoratif sarkıt ve üzerinde alçı kabara, bir Darende evi şerbetliği genel şemasını oluşturmaktadır (Foto: 1). Şerbetlikler işlevselliği yanında bazı evlerde sade, bazı evlerde ise ince işçilikli barok tarzda, stilize bitkisel süslemelerle odanın dekoratif bir elemanı olmuştur. Genellikle 180/200 cm x 45/55 cm ölçülerindedir. Çalıştığımız örnekler içerisinde Yuvalı Sokakta bulunan Abdulvahap Sönmezler evi (Foto: 4) ve Mehmet Mustafa Can evi (Foto: 5) şerbetlikleri sade bir düzenlemeye sahiptir (Foto: 36). Yücel Soylu evi (Foto: 1/Çizim: 2), Germiterlioğlu evi (Foto: 6/Çizim: 3, Foto: 8/Çizim: 4, Foto: 9), Tahir Baykal evi (Foto: 10) ve Hacı Kıvanç evi (Foto: 11) şerbetlikleri ise bitkisel tezyinatın ve çizgisel kesitlerin ağır bastığı dekoratif özelliklere sahiptir. Bu işlemler alçı kurumadan kazıma tekniği ile oluşturulmuştur.

Darende evlerinde odalarda veya sofalarda bulunabilen ve aydınlatma araçlarının konulduğu alçı lambalık da denilen kandillikler 15/25 cm uzunluğunda ve 10/15 cm çapındadırlar. Alçı lambalıklar kalıplama değil de kazıma tekniği ile yapılmışlardır. Darende Geleneksel Konutları'nda aynı konut içinde değişik süslemeli lambalıklar bulunabilmektedir. Her biri farklı süslemeleri ve formları ile birbirinden farklıdır. Germiterlioğlu evi (Foto: 19-22-37), Hacı Ali Sungur evi (Foto: 18). Aynı süsleme öğeleri genellikle bir duvar yüzeyinde birden fazla bulunabilen lambalıkta (Çizim: 7)-(Foto: 2) uygulanmıştır. İncelediğimiz lambalık örnekleri plan düzleminde yarım daire planlı çıkıntı şekli almaktadır. 11 adet lambalık örneği değişik geometrik ve bitkisel bezemeli olup diğerleri ise sade hatlara sahiptir. Çorum evlerinde uygulanan lambalık tipolojisine göre Darende örneklerini değerlendirdiğimizde; 9 adet 6. tip, 1 adet 5. Tip, 1 adet 1. Tipe uymaktadır. 4 adet lambalık ise herhangi bir guruba girmekle birlikte farklı form ve tezyinatı ile diğer örneklerden ayrılmaktadır.

Darende şerbetlik ve lambalıkları, Osmanlı coğrafyasındaki geleneksel evlerde görülen örneklerin üretim yöntemi, ölçü ve süsleme düzenine genel olarak uymaktadır. Ayrıntılarda bazı değişiklikler vardır. Yapıldıkları dönemin kullanım amaç ve estetiğine uyularak konutlardaki yerini almışlardır.

KAYNAKLAR

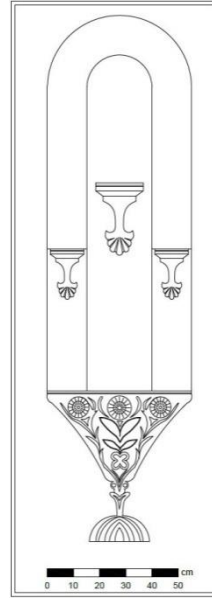
1. Akın E. ve Hanoğlu C. (2012) "Tokat Geleneksel Konut Mimarisinde Alçı Lambalıklar", *Tokat Sempozyumu*, 01-03 Kasım 2012, C.2, Tokat, s.163-183.
2. Arseven C.E. (1983) "Alçı" *Sanat Ansiklopedisi, C.1*. İstanbul, s. 38-49.
3. Aytaç İ. (2015) *Geleneksel Malatya Evleri Envanteri*, Malatya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, Malatya.
4. Aytaç, İ. ve Bahçeci F.(2018) "Geleneksel Balaban Evlerinin Mimari ve Yapısal Özellikleri", *NWSA: Social Sciences, C.13, S. 2*. s. 84-112.

²⁴Dursun, a.g.m. s.4-8.

5. Bahçeci F. (2016) *Geleneksel Balaban ve Darende Evleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
6. Bahçeci F. ve Aytaç İ. (2017) "Kırsal Mimaride Malatya-Darende Aşağıulupınar Evlerinin Karakteristik Özellikleri", *NWSA: Social Sciences*, C. 12, S. 2, s. 118-139.
7. Demiriz Y. (1979) *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir*, İstanbul.
8. Dursun N. (2017) "Tarihi Çorum Evlerinin Alçı Süslemeleri", *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, Çorum, s.1-16.
9. Eldem, S. H. (1968) *Türk Evi Plan Tipleri*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
10. Günay R. (1998) *Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri*, YEM Yayınları, İstanbul.
11. Karpuz H. (1993) *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
12. Küçükerman Ö. ve Güner Ş. (1995) *Anadolu Mirasında Türk Evleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
13. Sakaoğlu N. (1978) *Divriği'de Ev Mimarisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
14. Şenol S. (2007) *Anadolu Türk Konut Mimarisinde Divriği Evleri*, Sivas Valiliği Yayınları, Sivas.
15. Tali Ş. (2005) "Geleneksel Kayseri Evlerinde Süsleme", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.2, Erzurum, s. 61-85.

Foto: 1-Yücel Soylu Evi Şerbetlik
(Katalog No: 1)(Katalog No: 1)

Çizim: 1- Şerbetlik

Foto: 2- Alçı Lambalık/Kandillik (Katalog No: 1/3)

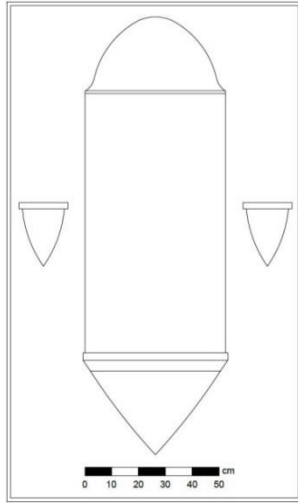
Foto: 3- Barok Tarzda Stilize Bitki/Yaprak Motiflerinden Sarkıt (Katalog No: 1)

Foto: 4a-Abdulvahap Sönmezler Evi Şerbetlik (Katalog No: 2)

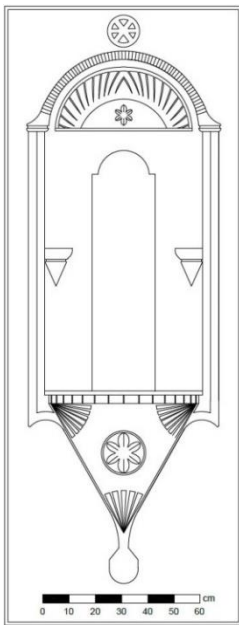
Foto: 4b- Şerbetlik ve Oda İçerisindeki Yeri (Katalog No: 2)

Çizim: 2- Şerbetlik
(Katalog No: 2)

Foto: 5- Mehmet Mustafa Can Evi
Şerbetlik (Katalog No: 3)

Çizim: 3- Germiterlioğlu Evi Şerbetlik
(Katalog No: 4)

Foto: 6a- Germiterlioğlu Evi Şerbetlik
(Katalog No: 4)

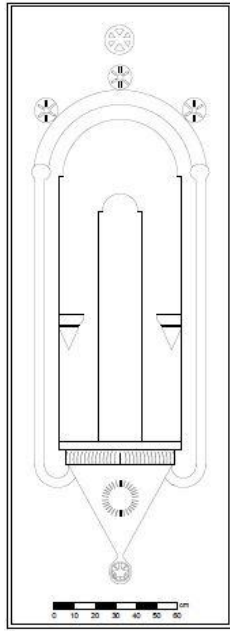

Foto: 7- Çizgisel Hatlara Sahip Aynalık Taşı (Katalog No: 4)

Foto: 6b- Şerbetlik ve Oda İçerisinde Yeri (Katalog No: 4)

Çizim: 4- Germiterlioğlu Evi Şerbetlik
(Katalog No: 5)

Foto: 8- Germiterlioğlu Evi Şerbetlik
(Katalog No: 5)

Foto: 9- Germitterlioğlu Evi Şerbetlik
(Katalog No: 6)

Foto: 10- Tahir Baykal Evi Şerbetlik
(Katalog No: 7)

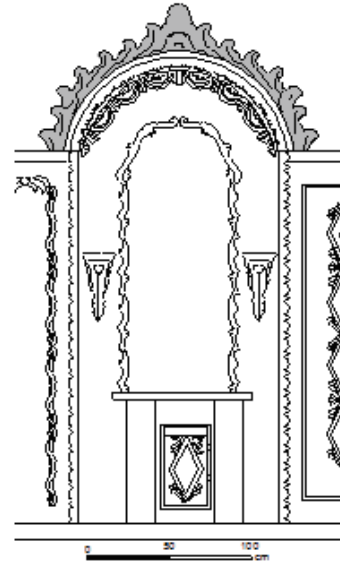
Foto: 11- Hacı Kıvanç Evi Şerbetlik
(Katalog No: 8)

Foto: 12- Şerbetlik / Tokat
(Emine Saka Akın'dan)

Foto: 13- Şerbetlik / Tokat
(Emine Saka Akın'dan)

Çizim: 5- Şerbetlik / Tokat
(Emine Saka Akın'dan)

Foto: 14- Şerbetlik / Kayseri
(Şerife Tali'den)

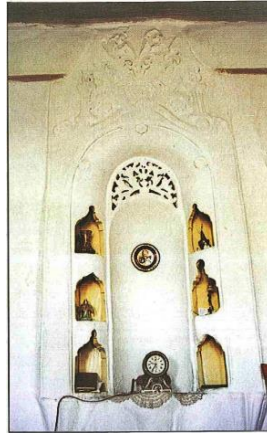

Foto: 15- Divriği Evinde
Şerbetlik (Necdet Sakaoğlu'ndan)

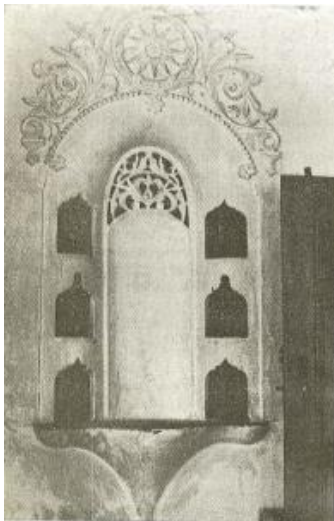

Foto: 16- Divriği Evinde Şerbetlik

Çizim: 6- Divriği Evinde Şerbetlik

(Necdet Sakaoglu'ndan)

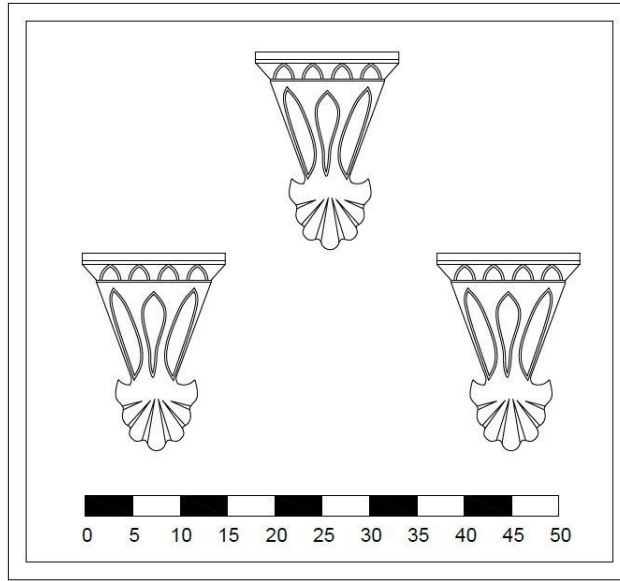

Foto: 17- Hacı Hasan Akyol Evi
Lambalık (Katalog No: 1)

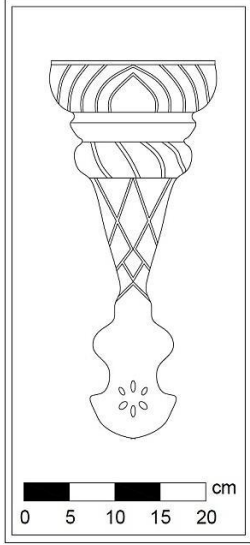
(Necdet Sakaoglu'ndan)

Foto: 18- Hacı Ali Sungur Evi
Lambalık (Katalog No: 2)

Çizim:7- Yücel Soylu Evi Şerbetlik Nişi İçi Lambalık (Katalog No: 3)

Çizim:8- Germitterlioğlu Evi Lambalık
(Katalog No: 4)

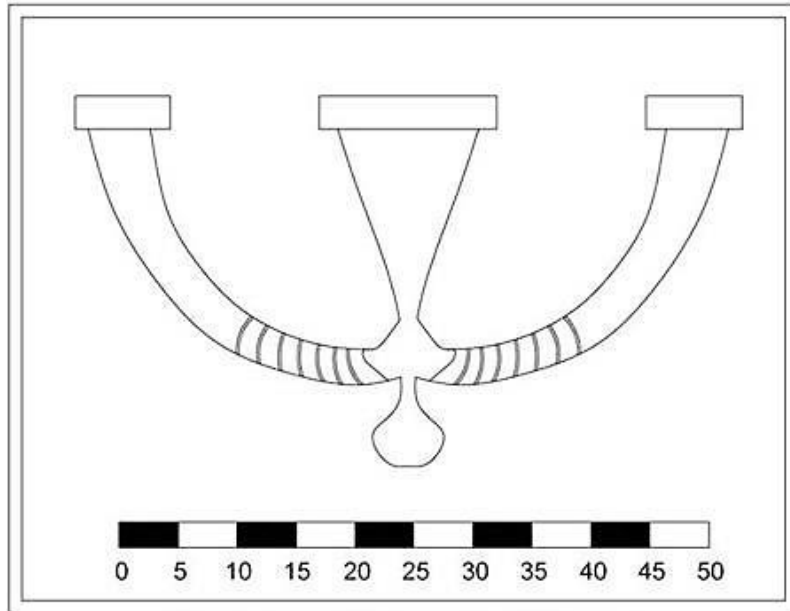
Foto: 19- Germitterlioğlu Evi Lambalık
(Katalog No: 4)

Foto: 20 - Kazım Kayagil Evi Lambalık (Katalog No: 5)

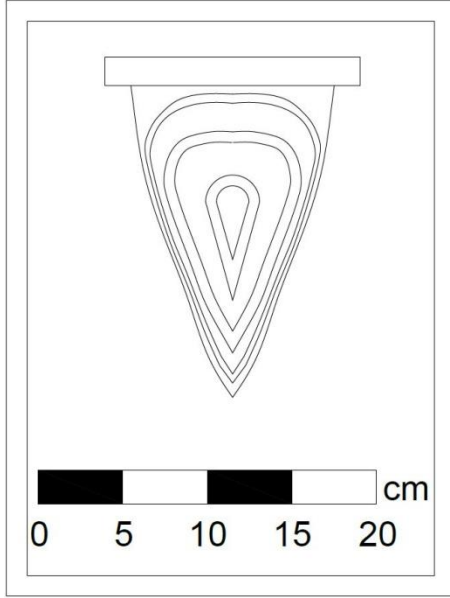
Foto: 21- Kazım Kayagil Evi Lambalık (Katalog No: 6)

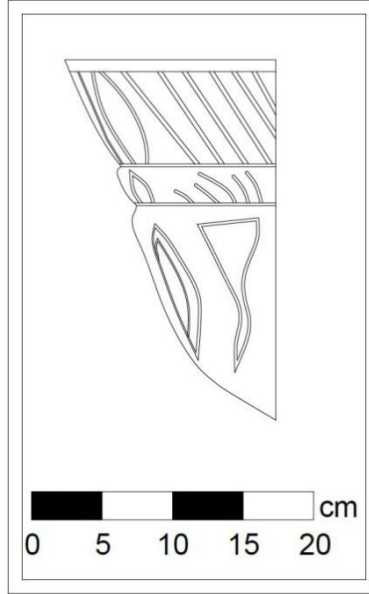
Çizim: 9 - Germitterlioğlu Evi Lambalık

Foto: 22 –Germitterlioğlu Evi Lambalık (Katalog No: 7)

Çizim:10 - Hacı Kıvanç Evi
8)

Çizim:11 –Hacı Ali Sungur Evi Lambalık (Katalog No:
(Katalog No: 9)

Foto: 23 – Hacı Kıvanç Evi Lambalık(Katalog No: 8)

Foto: 24 – Kifayet Ocakçı Evi Lambalık (Katalog No: 10)

Foto: 25 –Abdulvahap Sözmezler Evi Duvar Yüzeyinde Lambalık (Katalog No: 11)

Foto: 26 – Geleneksel Tokat Evlerinde Lambalık
(Emine Saka Akın'dan)

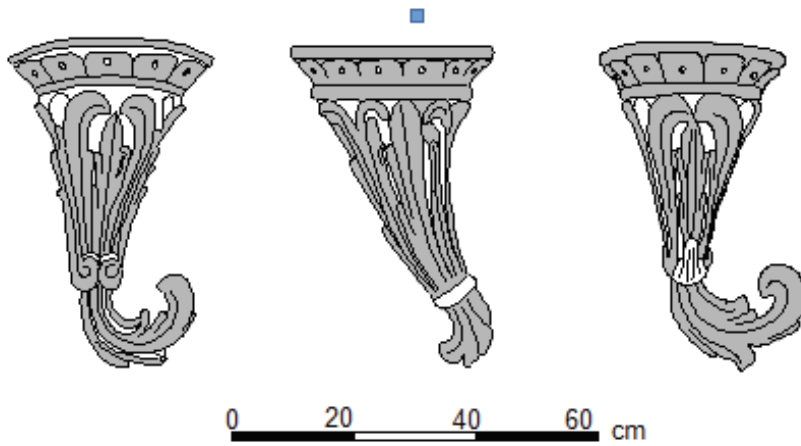

Foto: 27 – Geleneksel Tokat Evinde Lambalık Örnekleri
(Emine Saka Akın'dan)

Foto: 28 – Geleneksel Tokat Evinde Lambalık
(Emine Saka Akın'dan)

Çizim: 12 – Geleneksel Tokat Evinde Lambalık (Emine Saka Akın'dan)

Foto: 29 – Geleneksel Çorum Evinde
1. Tip Lambalık (Necla Dursun'dan)

Foto: 30 – Geleneksel Çorum Evinde
2. Tip Lambalık (Necla Dursun'dan)

Foto: 31 – Geleneksel Çorum Evinde 3. Tip Lambalık (Necla Dursun'dan)

Foto: 32 – Geleneksel Çorum Evinde 4. Tip
Lambalık (Necla Dursun'dan)

Foto: 33 – Geleneksel Çorum Evinde
5. Tip Lambalık (Necla Dursun'dan)

Foto: 34 – Geleneksel Çorum Evinde
6. Tip Lambalık (Necla Dursun'dan)

Foto: 35 – Geleneksel Çorum Evinde
7. Tip Lambalık (Necla Dursun'dan)

Foto: 36 – Yuvalı Sokak Evleri

Foto: 37 – Germiterlioğlu Evi

OKULÖNCESİ ÇOCUK RESİMLERİNDE ÇEVRE ALGISI: KAYSERİ İLİ ÖRNEĞİ

Tuğba DÜZENLİ

Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, (Sorumlu Yazar)

Leyla DENİZ

Yüksek Lisans, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü

ÖZET

Günümüzde, özellikle büyük kentlerdeki çocuklar doğadan izole edilerek büyümektedirler. Kentlerdeki çarpık ve plansız yapılaşma sonucu oldukça sınırlı olan güvenli açık alan (park, oyun alanı, kent ormanı, meydan vb.) olmaması nedeni ile pek çok çocuk zamanını iç mekânda geçirmekte ve doğa ile çok sınırlı bir şekilde ilişki kurabilmektedir. Çocukların, giderek daha fazla televizyon izlemeleri ve bilgisayar oyunları oynamaları, onları sosyal ortamlardan izole etmektedir. Oysaki oyun, çocuğu yetişkinliğe hazırlayan en etkin yoldur. Oyun çocuk için çok ciddi bir işittir. Çocuk oyun oynadıkça becerileri artmakta, yetenekleri ve kişiliği gelişmektedir. Bu nedenle, çocukların gelişimi açısından çevreyi değerlendirmek gereklidir; çocukların gelişim sürecini hızlandırmak, çocukluk sürecinin kişilik oluşumuna ve gelişimine etkisini arttırmak için uygun etkinlikleri yapmaları ve uygun çevrelerde zaman geçirmeleri gerekir. Çocuklar görsel algılama ile çevreden edindikleri duyumlarla bağlı olarak zihinlerinde canlandırır ve her yeni duyumla bunları değiştirerek zihinlerinde yeniden oluştururlar. Çocuk gerçekleştirdiği bu işlem sırasında algılama anındaki oluşan eksikliği kendiliğinden zihninde tamamlar. Yaşamın ilk yıllarında algılama yoluyla oluşan deneyimler yaşam boyu sürecek olan davranış ve tutumları şekillendirmede önemli rol oynar. Bu nedenle eğitim sisteminin temelinde yer alan anaokulu çağındaki çocukların çevre algısı çok önemlidir.

Okul öncesi 4-6 yaş grubu çocuklar zamanlarının büyük bölümünü anaokullarında geçirmektedir. Bu nedenle anaokulu bahçeleri ve kentsel açık mekânlar, çocukların oyun ihtiyaçlarına bağlı olarak tasarlanmalıdır. Çocuk çevreleri için tasarım kriterleri oluşturabilmek çocukların kimlik gelişimi ve psikolojik ihtiyaçlarını bilmekle mümkün olabilir. Bu nedenle “anaokulu çağındaki 4-6 yaş grubu çocukların çevre algılarını” belirlemek çalışmanın hedefi olmuştur. Bu bağlamda Kayseri ili örneğinde bir anaokulunda çözüm getirmek amaçlanmıştır. Şirin Anaokulu ve kreşteki 43 çocuğa çevreleri ile ilgili resim yaptırılmıştır. Resimler incelendiğinde; çocukların daha çok yaşadıkları çevreyi ve çevrelerinde gördüklerini resmettikleri belirlenmiştir. Çocuklar resimlerinde canlı ve sıcak renklere yer vermiş, 6 yaşındaki çocuklar öğeleri somut biçimde çizerken, 4 ve 5 yaşındakiler daha soyut çizgilerle biçimlendirdiği belirlenmiştir. Analizler sonucunda çocukların resimlerinde 17 farklı doğal öğeye, 20 farklı yapay öğeye yer verdikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, resim, çocuk çevreleri, anaokulu

ABSTRACT

Today, especially in big cities, children grow up by being isolated from nature. Due to the lack of secure open spaces (parks, playgrounds, urban forests, squares, etc.), which are quite limited as a result of distorted and unplanned construction in cities, many children spend their time indoors and have a limited relationship with nature. The fact that children are increasingly watching television and playing computer games isolates them from social settings. However, play is the most effective way to prepare the child for adulthood. The game is very serious for the child. As the child plays, his skills increase and his talent and personality develop. Therefore, it is necessary to assess the environment for the development of children; In order to accelerate the development process of children, to increase the effect of childhood process on personality formation and development, they need to take appropriate activities and spend time in appropriate environments. Children visualize them in their minds depending on their sensations from the environment and change them with each new sensation and recreate them in their minds. During this process, the child spontaneously completes the lack of perception in his mind. In the first years of life, experiences through perception play an important role in shaping lifelong behaviors and attitudes. For this reason, the perception of the environment of the kindergarten children, which is the basis of the education system, is very important.

Preschool children aged 4-6 spend most of their time in kindergartens. Therefore, kindergarten gardens and urban open spaces should be designed depending on the play needs of children. Creating design criteria for children's environment can be possible by knowing the identity development and psychological needs of children. Therefore, the aim of the study was to determine the environmental perceptions of children aged 4-6 years of age in kindergarten. In this context, it is aimed to find a solution in a kindergarten in Kayseri. 43 children of Şirin Kindergarten were painted about their environment. When the pictures are examined; it was determined that the children depict the environment they live in and what they see around them. The children included vivid and warm colors in their paintings. As a result of the analysis, it was seen that the children included 17 different natural elements and 20 different artificial elements in their paintings.

Key Words: Child, painting, child environment, kindergarten

1. GİRİŞ

Gelişim psikolojisine göre, çocukluk döneminin diğer yaş dönemlerinden farklı gelişim evreleri, buna bağlı olarak farklılaşan ihtiyaçları vardır ve birey, temel kazanımlarını bu dönemde edinmektedir. Bu nedenle, çocuklar için tasarlanan fiziksel çevrelerde, çocukluk döneminin gelişim özellikleri, ihtiyaçları bilinmeli ve göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle bu dönemin görsel algısı, çocuk çevreleri tasarımını yönlendirici bir ölçüt olarak ele alınmalıdır. Bu şekildeki bir tasarım yaklaşımı çevre planlama ve tasarımında kullanıcıyı temel almayı amaçlar ve başarılı çevreler yaratmaya yardımcı olabilir.

Hızlı kentsel yaşam, günümüz çocuklarının çevreye algısal ve duyumsal katılımını azaltmıştır. Sokaklardaki taşıt trafiği oyuna olanaklarını engellemektedir. Çocuk oyunu için sunulan bahçeler ise küçük, dört tarafı sınırlı, standart, yapay malzemeden üretilmiş standart oyun araç ve gereçlerinden oluşmaktadır (Sivri, 1993; Düzenli vd., 2018). Bu yaratıcılıktan uzak, sıkıcı alanlar çocukları sınırlandırmakta; farklı oyun türlerine imkân sunmamakta, çocukların algısal gelişimlerine fayda sağlamamaktadır (Turgut ve Yılmaz, 2010; Bell, Wilson ve Liu, 2008). Oysaki çocuklar; doğal malzemelerle oynayabilecekleri doğal çevrelere ihtiyaç duyar. Doğal elemanlarla oynama fırsatı sunan açık mekânlar; çocukların doğaya olan bağlılığını artırarak algısal ve motor becerilerinin gelişmesine yardım eder (Lester ve Maudsley, 2007; Özdemir ve Yılmaz, 2008; Parsons, 2011; Düzenli vd., 2018).

Çocuklar görsel algılama ile çevreden edindikleri duymalara bağlı olarak zihinlerinde canlandırır ve her yeni duyumla bunları değiştirerek zihinlerinde yeniden oluştururlar (Koç, 2002). Çocuk gerçekleştirdiği bu işlem sırasında algılama anındaki oluşan eksikliği kendiliğinden zihninde tamamlar (Ferah, 2007). Yaşamın ilk yıllarında algılama yoluyla oluşan deneyimler yaşam boyu sürecek olan davranış ve tutumları şekillendirmede önemli rol oynar (Phenice&Griffore, 2003). Bu nedenle eğitim sisteminin temelinde yer alan anaokulu çağındaki çocukların çevre algısı çok önemlidir (Tilbury, 1994). Çünkü çocuk ile içinde yaşadığı ortam-çevre ayrılmaz bir bütündür.

Açık alanlar çocukların doğayla buluşmalarına, oyun ihtiyaçlarını karşılamalarına ve sağlıklı kalmalarına yardımcı olur (Kalemci, 1995). Bu nedenle anaokulu bahçeleri ve kentsel açık mekânlar, çocukların oyun ihtiyaçlarına bağlı olarak tasarlanmalıdır. Çocuk çevreleri için tasarım kriterleri oluşturabilmek çocukların kimlik gelişimi ve psikolojik ihtiyaçlarını bilmekle mümkün olabilir. Bu nedenle “anaokulu çağındaki 4-6 yaş grubu çocukların çevre algılarını” belirlemek çalışmanın hedefi olmuştur.

Çevreyle ilgili temalar seçip bu temaları belirli bir program dâhilinde bir yandan araştırma, inceleme ve deneylerle bilgi vermek diğer yandan boyama, bulmaca, resim, oyun vb. etkinliklerle destekleyerek çocuğun ilgisini çevre üzerinde yoğunlaştırmak gerekir (Şimşekli, 2004). Bu çalışmada da çocukların çevreyi nasıl algıladıklarının yaptıkları resimler aracılığıyla belirlenmesi amaçlandığından sonraki kısımda çocuklarda yaratıcı düşünme ve resim ilişkisi incelenmiştir.

2. ÇOCUKLARDA YARATICI DÜŞÜNME VE RESİM İLİŞKİSİ

Çocuklar resim yoluyla duygu ve düşüncelerini anlatabilmektedir. Örneğin:

- Farklı renkler kullanımıyla belirli nesnelere tanımlarlar (güneş için sarı, ay için beyaz gibi)
- Belirli bağlamları ve çevresel özellikleri göstermek için bazı işaretleri kullanırlar (suyu göstermek için dalgalı çizgiler veya çimenler için düz çizgiler gibi)
- Gerçek hayatta karşılaştıkları objeleri ifade etmek için şekillerden faydalanırlar (topları için daireler veya araçlar ve evler için kareler ve dikdörtgenler gibi)
- Bir sahnedeki nesnelere veya öznelere ilişkilerini ve ayırt edici özelliklerini öne süren kompozisyonlar oluştururlar (el ele tutuşan insanlar gibi)

Sonuç olarak, çizimler çocukların bakış açılarına erişmek için verimli bir araç olarak görülmektedir (Driessnack, 2005; Thomson, 2009). Ayrıca çocukların çizimlerinin benzersizdir ve çocuktan çocuğa, durumdan duruma büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Cox (2005), resim yapmanın sadece olgunlaşmanın otomatik bir sonucu olmadığını, çocukların gelişmekte olan motor ve bilişsel becerilerini içinde yaşadıkları kültürden etkilenerek bir dizi beceriye dönüştüğünü savunmaktadır.

Çocukların çizimlerini temelde iki ana faktör grubu etkilemektedir: çocukla ilgili faktörler ve çevresel faktörler. Çocukla ilgili faktörler arasında olgunlaşma, yaş, zeka, motivasyon, endişe durumu, fizyolojik durum, önceki deneyimler, bireysel farklılıklar ve ç psikolojisi gibi alt başlıklar yer alırken, çevresel faktörler aile, okul, öğretmen, akran grupları, sosyoekonomik ve kültürel durumu kapsamaktadır.

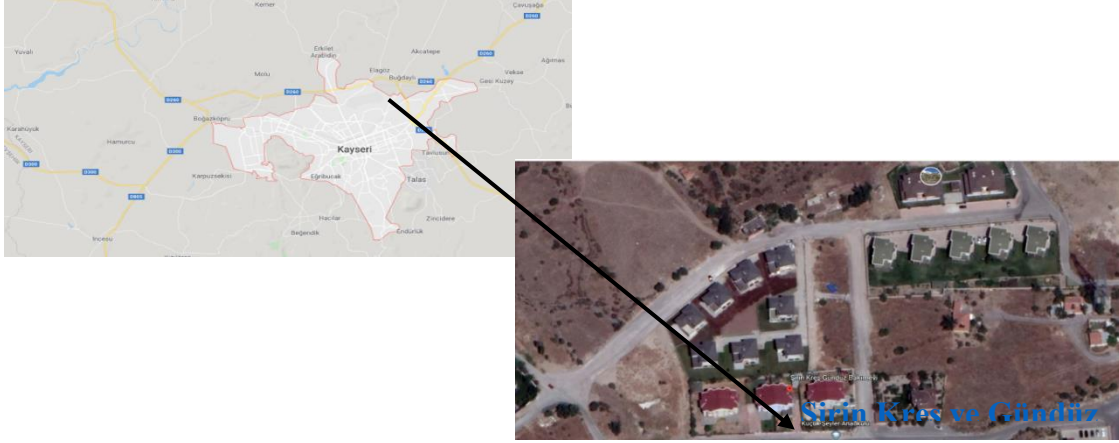
Çocukların resim çizmesini istemek ve bu resimlerin analiz edilmesi, algılarını belirlemek ve iç dünyalarını keşfetmek için etkili bir yöntemdir (Falk vd., 1978; White and Gunstone, 1992). Resim çizme işlemi esnasında çocuğun düşünceleri sentezlenir ve sentezlenen düşünceler renk, şekil, çizgilerle ifade edilir (Malchiodi, 1998). Çocuklar günlük gözlemlerini kendi gözlemleriyle birleştirerek dünyayı algılama biçimlerini resimlerine yansıtırlar. Resimler çizmek ayrıca çocuklar için keyifli bir etkinlik ve ifade tekniğidir (Hayes, Symington ve Martin, 1994; Johnson, 1993). Isbel ve Shirley'e (2003) göre resim çizmek, çocuklar için önceden öğrenilmiş bazı sözcük ve ifade biçimlerinden daha etkili, yalın ve samimi bir anlatım dilidir. Çocuklar anket sorularını cevaplamayı ya da röportajları sevmeyebilir ancak resimlerini sıkılmadan, kolayca ve gönüllü olarak çizerler (Lewis ve Greene, 1983). Ayrıca çizimler, kendilerini sözlü olarak ifade edemeyen çocuklar için de alternatif bir yoldur (Chambers, 1983; Rennie ve Jarvis, 1995). Çocuklar resim yaparken yalnız dış dünyaya ait algıladıkları görselleri değil; düşünce ve duygularını, hayal, istek, mutluluk, korkularını da ifade ederek iç dünyalarını anlatırlar. Bu nedenle resim, çocuğun gündelik yaşamının bir süreci (Schirmacher, 2002) ve çocukların duygularını ve algılarını anlamada etkili bir yöntem olabilir (Yurtal ve Artut, 2008, Sadık vd. 2011, Günindi, 2012). Bu çalışmada, çocukların fikirlerini somutlaştırmak ve onlara odaklanmak amacıyla çocuk resimleri kullanılmıştır. Çocukları standardize etmek yerine, onların farklı fikirlerini vurgulamak pedagojik açıdan oldukça önemlidir (Trafı-Prats & Woywod 2013). Bütünü temsil etmek yerine özneli araştıran çocuk çalışmalarının başarısı çocuklarla doğru iletişime girebilmeye bağlıdır, bu da resim yapma yöntemiyle mümkün olabilir (James ve Prout 1997).

Bu nedenle bu çalışmada çocukların çevre ile ilgili algılarının yaptıkları resimler aracılığıyla incelenmesi amaçlanmıştır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Çalışma Alanı

Çalışma Kayseri ilindeki Şirin Kreş ve Gündüz Bakımevinde gerçekleştirilmiştir. Kayseri ili Erenköy Mahallesi Ertuğrul Gazi Caddesinde yer alan 2 ila 5 yaş arası toplam 64 öğrencinin okul öncesi eğitim gördüğü bir kurumdur (Şekil 1). Okulun bahçesinde sağda bir prefabrik oyun evi, içersinde plastik bahçe oyuncakları (motor, bisiklet, akülü araba), kaydırak, salıncak, dönen oturma donatısı, arka tarafta geniş çim alan ve 3 adet meyve ağacı bulunmaktadır (Tablo 1)

Şekil 1. Çalışma Alanı Şirin Kreş Konumu

Tablo 1. Şirin Kreş ve Bahçesine ilişkin fotoğraflar

3.2. Veri Toplama

Araştırmaya 2018–2019 eğitim-öğretim yılında, Kayseri ilinde Şirin Kreşten 4-5-6 yaş sınıflarında eğitim gören toplam 43 çocuk katılmıştır. Her çocuğa boya seti ile A4 ölçülerinde resim kâğıdı verildikten sonra çevre ile ilgili birer resim yapmaları istenmiştir. Resimleri analiz ederken ortaya çıkan en önemli sorun araştırmacı görüşüyle yorumlamadır (Leonard, 2006). Bu sorunun aşılması için öğrencilerden resimlerini tamamladıktan sonra yaptıkları resmi kısaca anlatmaları istenmiştir. Daha sonra öğretmenlerden resim kâğıtlarının arka yüzüne öğrencilerin ad- soyadlarını, kaç yaşında olduklarını ve anlattıklarını yazmaları istenmiştir. Öğrenciler resimlerini yaparken sınıf öğretmeni ve araştırmacılar sınıf ortamında yer almışlardır.

3.3. Verilerin Analizi

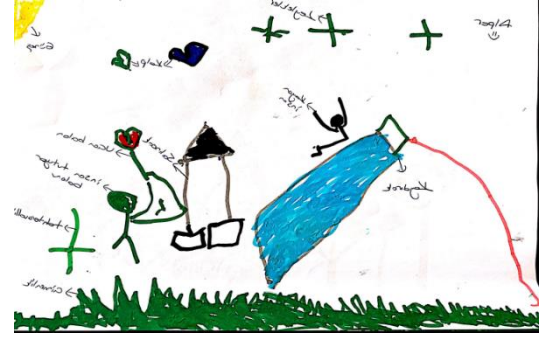
Resimler araştırmacılar tarafından analiz edilmiştir. Resimlerde çizilen her çevresel öge listelenmiş ve bu öğelerin sayıları çıkartılarak iki kategoride toplanmıştır. Bu kategoriler, doğal ve yapay çevre öğeler olmak üzere ayrılmıştır. Her kategoriye oluşturan öğeler araştırmacılar tarafından değerlendirilmiş ve sayısal verilere dönüştürülerek, frekans tabloları oluşturulmuştur.

4. BULGULAR

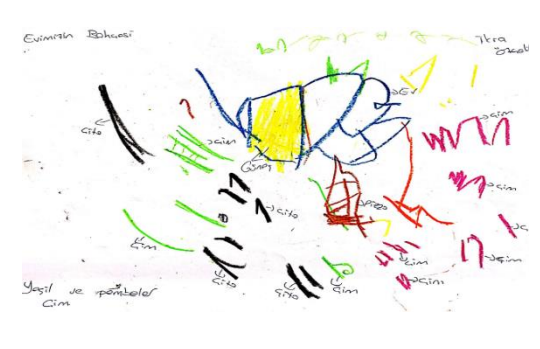
Şirin Kreşte çizilen 43 resim incelendiğinde; çocukların daha çok yaşadıkları çevreyi ve çevrelerinde gördüklerini resmettikleri belirlenmiştir. Çocuklar resimlerinde canlı ve sıcak renklere yer vermiş, 6 yaşındaki çocuklar öğeleri somut biçimde çizerken, 4 ve 5 yaşındakiler daha soyut çizgilerle biçimlendirmiştir. Çizdiklerini anlatırken çevre hakkındaki düşünceleri ve biçimlerin ne ifade ettikleri daha somut olarak belirlenebilmiştir. Çocuk resimleri Tablo 2’ de yaş gruplarına göre örneklendirilmiştir.

Tablo 2. Çocuk resimlerine örnekler

6 Yaş grubu resimlerine örnekler

4-5 Yaş grubu resimlerine örnekler

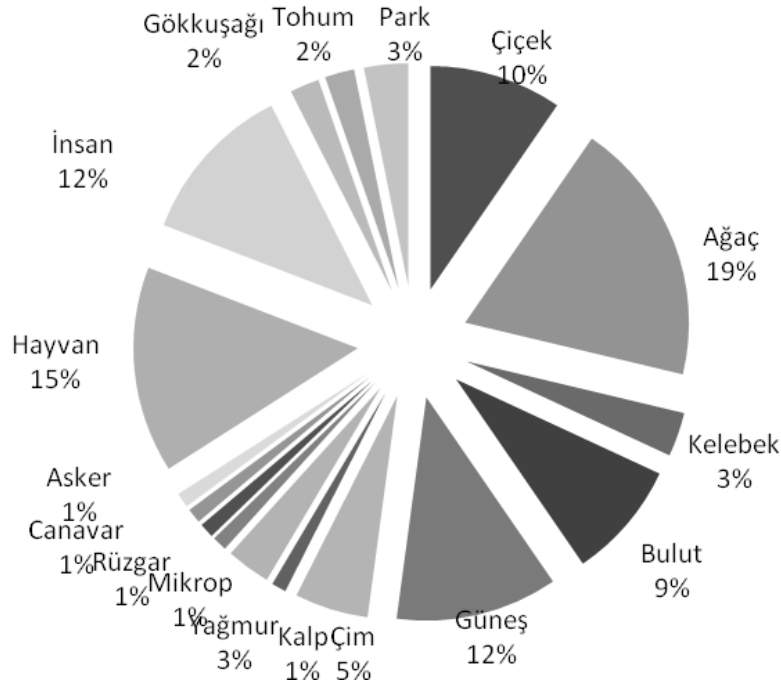

4.1. Çocukların Çevre Resimlerine Yansıyan Doğal-Yapay Ögelere İlişkin Bulgular

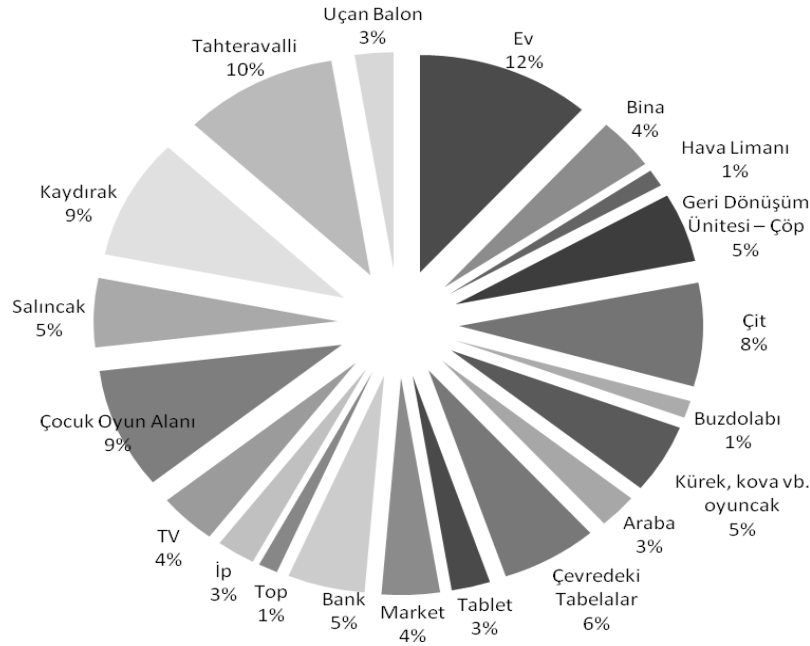
Analizler sonucunda çocukların resimlerinde 17 farklı doğal öğeye ve 20 farklı yapay öğeye yer verdikleri görülmüştür. Tablo 3, çocukların resimlerine yansıyan doğal ve yapay öğelerin frekans ve yüzde oranlarını göstermektedir. Doğal öğelerden; en çok ağaç (%19), hayvan (%14), daha sonra insan (%12) güneş (%12) ve çiçek (%10) figürlerinin çevreyi yansıtan doğal öğeler olarak resmedildiği belirlenmiştir. Şekil 2' de doğal öğe çizimlerine ilişkin yüzde grafiği verilmiştir. Yapay öğelerden; en çok ev (%12), tahterevalli (%10), kaydırak (%9), salıncak (%9), çocuk oyun alanı (%9) figürlerinin çevreyi yansıtan yapay öğeler olarak resmedildiği belirlenmiştir. Şekil 3' de yapay öğe çizimlerine ilişkin yüzde grafiği verilmiştir.

Tablo 3. Çocuk resimlerine yansıyan doğal-yapay öğelerin % grafiği

Resim Kategorileri	Frekans Değeri	% Yüzde	
Çocukların Resimlerine Yansıyan Doğal Öğeler	Çiçek	9	10
	Ağaç	18	19
	Kelebek	3	3
	Bulut	8	9
	Güneş	11	12
	Çim	5	5
	Kalp	1	1
	Yağmur	3	3
	Mikrop	1	1
	Canavar	1	1
	Rüzgar	1	1
	Asker	1	1
	Hayvan	14	15
	İnsan	11	12
	Gökkuşluğu	2	2
	Tohum	2	2
	Park	3	3
Çocukların Resimlerine Yansıyan Yapay Öğeler	Ev	9	12
	Bina	3	4
	Hava Limanı	1	1
	Geri Dönüşüm Ünitesi – Çöp	4	5
	Çit	6	8
	Buzdolabı	1	1
	Kürek, kova vb. oyuncak	4	5
	Araba	2	3
	Çevredeki Tabelalar	5	6
	Tablet	2	3
	Market	3	4
	Bank	4	5
	Top	1	1
	İp	2	3
	TV	3	4
	Çocuk Oyun Alanı	7	9
	Salıncak	4	5
Kaydırak	7	9	
Tahterevalli	8	10	
Uçan Balon	2	3	

Şekil 2. Resmedilen doğal öğelere ilişkin yüzde grafiği

Şekil 3. Resmedilen yapay öğelere ilişkin yüzde grafiği

5.SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Çocuklar, rekreasyon, hareket, öğrenme ve oyun fırsatları sunan doğal elemanlarla temasa imkan sağlayan çevrelere ihtiyaç duyar (Behroozfar, 2001; Gharahbeiglu, 2007). Yaşadıkları çevre de önemli bir eleman, bir oyun aracı, güçlü bir mekân kurucu ve çocuk için önemli bir etkilik kaynağıdır. Her yaş çocuğu için çevre oyun fırsatı yaratan bir unsurdur. Çocukların çevrelerinin nasıl olması gerektiğini ve çevrelerinin farkında olup olmadıklarını anlamayı amaçlayan bu çalışmada veriler çocuk çizimlerinden elde edilmiştir (Düzenli vd., 2018). Resim çocukların birçok farklı şekilde duygusal olarak desarij

olmalarını sağlayabilir. Boydas'a (1990) göre; çocuklar, birtakım renkleri, formları, bicimleri, yeteneklerine uygun bir maddeyi ama özgür bir şekilde kullanma imkan ve avantajına sahip olurlarsa, duygu, düşünce ve algılarının yanı sıra, bakı altına korkularını ve isteklerini de dile getirilebilir.

Çalışmanın sonucunda algıladıkları çevreyi çizerken yapay öğeleri daha çok resmetse de en yüksek yüzdeyi doğal öğelerden olan ağaç-bitkilerin aldığı görülmüştür. Doğa ve doğal elemanlar öğreticidir. Doğal alanların çocukların zihinsel aktivitelerini teşvik ettiği ve maceracı davranışları destekleyerek kendine güvenlerini artırdığı belirlenmiştir (Moore, 2002; Fjortof ve Sagei, 2000; Fjortoft, 2004; Moore, 1986; Turgut and Yılmaz, 2010). Ulrich'in araştırma sonuçları (1983) kentsel çevrelerde bitki gibi doğa elemanlarıyla karşılaşmanın stresten kurtulma ve iyi hissetme sürecini hızlandırdığını ortaya koymuştur. Yani, ağaç-bitki-deniz gibi doğal elemanların kent içi mekanlarda kullanımı estetik ve psikolojik açıdan çok önemlidir (Huang, Shu-Chun, 1998). Sonuç olarak, çocukların algıladıkları çevre doğal ve yapay elemanların yer aldığı, renkli, ağaç-bitki vb. öğelerin olduğu mutlu yerlerdir.

Sonuç olarak; çocukların yaşadıkları çevre; onların gelişimini desteklemeli, çocuklara doğayı deneyimleme-öğrenme şansını sağlamalı ve çocukların konsantrasyon-sakinleşme becerilerini geliştirmelidir. Bu tür çevreler doğal ve yapay öğeleri bir arada bulduran yeşil çevreler olmalıdır (Taylor et al.,2001; Taylor and Kuo, 2009; Othman & Said, 2012). Bu da çocukların algıladıkları çevre tanımıyla uyusmaktadır.

6. KAYNAKLAR

1. Behroozfar, F. (2001). The basics of designing open spaces of the residential areas in concordance with the physical and psychological conditions of the children (Persian). Tehran, Iran: The Residential Investigation Center Press.
2. Bell, J. F., Wilson, J. S. , Liu, G. C. (2008). Neighborhood Greenness And 2-Year Changes In Body Mass Index Of Children And Youth. American Journal Of Preventive Medicine, 35(6), 547-553.
3. Boydaş, N. (1990). Resim-iş Öğretimi Nasıl Geliştirilebilir? Ortaöğretim Kurumlarında Resim-iş Öğretimi ve Sorunları Ankara: TED Yayınları
4. Chambers, D. W. (1983). Stereotypic images of scientist: The draw-a-scientist test. Science Education, 67(2), 255- 265.
5. Cox, M. (2005). The pictorial world of the child. Cambridge University Press.
6. Düzenli T., Alpak E.M., Yılmaz S., (2018). "Farklı Yaş Gruplarına (Çocuk-Genç-Yaşlı) Yönelik Kentsel Açık Mekânların Peyzaj Tasarım Kriterleri", İksad Publishing, İstanbul.
7. Driessnack, M. (2005). Children's drawings as facilitators of communication: a meta-analysis. Journal of Pediatric Nursing, 20(6), 415-423.
8. Falk, J.H.,Martin,W.W. and Balling, J.D.(1978)The novel field trip phenomenon: Adjustment to novel settings interferes with task learning. Journal of Research in Science Teaching 15 (2),127–34.
9. Ferah, A. (2007), Türkçe İlkokuma Yazmayı Öğrenme, 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
10. Fjortof, I., and Sagei, J., 2000. The natural environment as a playground for children: Landscape description and analyses of a natural playscape. Landscape and Urban Planning Volume 48, Issues 1-2, 20 April 2000, Pages 83-97
11. Fjortoft, I. (2004). Landscape as A Playscape: The Effects of Natural Environments on Children's Play and Motor Development. Children, Youth and Environments 14(2), 21-44.
12. Gharahbeiglu, M. 2007. "Children's interaction with urban play spaces in Tabriz, Iran." Visual Studies, 22(1), 48-52.
13. Günindi, Y. (2012). Environment in my point of view: Analysis of the perceptions of environment of the children attending to kindergarten through the pictures they draw. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 55, 594-603.
14. Huang, Shu-Chun, L., 1998, A Study of People's Perception of Waterscapes In Built Environments, Doctor of Philosophy, Texas A & M University, Texas
15. Isbel, T. R., Shirley, C. R. (2003). Creativity and the arts with young children. Canada: Delmar Learning.
16. James, A. & Prout, A. (1997) Constructing and Reconstructing Childhood. London: RoutledgeFalmer.
17. Johnson, P. (1993). Literacy through the book arts. Chicago: Heinemann.

18. Kalemci, F. (1995). Ankara İl Merkezinde Bulunan Özel ve Resmi Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Çevre Düzenlenmesi ve Çalışan Eğitimci Personelin Nitelikleri Yönünden Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
19. Koç, E. 2002. "Görsel-Algı Becerilerinin Gelişimine Yönelik Örnek Bir Program Modelinin Hazırlanması ve Ana Sınıfı Çocuklarında Görsel Algı Gelişimine Etkisinin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
20. Leonard, M. (2006). Children' s drawings as a methodological tool: Reflections on the eleven plus system in Northern Ireland. *Irish Journal of Sociology*, 15 (2), 52–66.
21. Lester, S., Maudsley, M. (2007). *Play, Naturally: A Review Of Children's Natural Play*. National Children's Bureau, London.
22. Lewis, D., & Greene, J. (1983). *Your child's drawings... their hidden meaning*, London: Hutchinson.
23. Malchiodi, C. A. (1998). *Understanding children's drawings*. Guilford Press.
24. Moore, C., R., 1986. *Childhood's domain: Play and place in child development*. Biddles Ltd. p. 206. Australia.
25. Moore, S. T. (2002). *Asperger syndrome and the elementary school experience: Practical solutions for academic & social difficulties*. AAPC Publishing.
26. Özdemir, A., Yılmaz, O. (2008). Assessment of Outdoor School Environments and Physical Activity in Ankara's Primary Schools. *Journal of Environmental Psychology*, 28(3), 287-300.
27. Parsons, A. (2011). *Young Children And Nature: Outdoor Play And Development, Experiences Fostering Environmental Consciousness, And The Implications On Playground Design*. Master Thesis. Faculty Of The Virginia Polytechnic Institute And State University.
28. Phenice, L.A., Griffiore, J.P. (2003). Young children and the natural world. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 4 (2), 167–171.
29. Rennie, L. J., Jarvis, T. (1995). Children's choice of drawings to communicate their ideas about technology. *Research in Science Education*, 25, 239-252.
30. Sadik, F., Çakan, H., & Artut, K. (2011). Analysis of the Environmental Problems Pictures of Children from Different Socio-economical Level. *Ilkogretim Online*, 10(3).
31. Schirmacher, R. (2002). *Art and creative development for young children (4th Edition)*. USA: Delmar Thomson Learning. ISBN: 0-7668-2408-10X.
32. Sivri, H. (1993). *Fiziksel Ve Mekansal Çevrenin Çocuk Davranışına Ve Gelişimine Etkileri, Çocuk İçin Oluşturulacak Çevrelerde Tasarım Verilerinin Saptanması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
33. Şimşekli, Y. (2004). Çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik çevre eğitimi etkinliklerine ilköğretim okullarının duyarlılığı. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 83-92.
34. Thomson, P. (Ed.). (2009). *Doing visual research with children and young people*. Routledge.
35. Tilbury, D. (1994). The critical learning years for environmental education. In R. A. Wilson (Ed), *Environmental neducation at the early childhood level (pp.11-13)*. Washington, DC: North American Association for Environmental Education.
36. Trafi-Prats, L., Woywod, C. (2013) We love our public schools: art teachers' life histories in a time of loss, accountability, and new commonalities, *Studies in Art Education*, Vol. 55, No. 1, pp. 7–17.
37. Turgut, H., & Yılmaz, S. (2010). Ekolojik temelli çocuk oyun alanlarının oluşturulması.
38. Ulrich, R., 1983. Aesthetic and affective responses to natural environment. In: Altman, I., Wohlwill, J.F. (Eds.), *Behavior and the Natural Environment*. Plenum, New York, pp. 85–125.
39. White, R. T. And Gunstone, R. F. 1992. *Probing Understanding*, London: Falmer.
40. Yurtal, F., Artut, K. (2008). Çocuklarda şiddeti algılama biçimlerinin çizdikleri resimlerine yansımaları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Dergisi*, 15 (3), 149-155.

ÇAÇ BAŞ GIYSİSİ TARİHİ ÜZERİNE

Prof. Dr. Şamsiddin Kamoliddin

Taşkent Devlet Şarkiyat Enstitüsü

ÖZET

Arap tarihçisi el-Yakubî'nin (9. yüzyıl) kayıtlarına göre, Halife Harun er-Reşid'in oğlu el-Mutesim kendi yönetimi döneminde (218 – 227/833 – 842) ağabeyi Halife el-Memun'a taklit yapmıştır. O, at binmeye meyil göstermiş ve Acemler (العجم), yani gayri Araplara benzemeye çaba harcamıştır. El-Mutesim, Arap ileri gelenleri arasında ilk olarak dar kollu kiyafetler giymeye başlayınca ona bakarak diğer insanlar da şu tarzda giyinmişlerdir. Yazılı kaynaklardan onun büyük ayakkabı ve dört köşeli baş giysi (الشاش المربعة) taşıdığı bilinmektedir. O, ilk olarak dört köşeli baş giysisi giydiği için (شاشية مربعة) bu tür baş giysi onun adıyla «eş-Şaş el-Mutesimiyye» (الشاش المعتصمية), yani “el-Mutesim'in baş giysisi» olarak da adlandırılmıştır [al-Ya'qubi: 31 – 32].

Yukarıda sunulan el-Yakubî'nin kayıtlarından Helife el-Mutesim'in taşıdığı baş giysisi Şaş veya Şaşıyye olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu kelimenin kökü Arap veya Fars dilleriyle bağlı olmadığı aşikardır. Onun muhtevastaki Arapça -iyye (ية) ekinden anlaşılacağı üzere kelime yapısınca bu tabir nisbi ad olup, onu “Şaş'tan gelen”, “Şaş'a ait”, “Şaş'ınki” biçiminde çevirebiliriz. Araplar bu terimi Şaş (Taşkent) ahalisine özgü olan baş giysisine, yani “toppi”ya nispeten kullanmış olabilirler. Helife el-Mutesim'in taşıdığı baş giysisinin diğer bir özelliği onun eşit yönlü dörtköşe (quadrat) biçiminde olmasıdır.

Eski Türkçe *top* “yuvarlak” veya *töpü* “tepe, yukarı” sözcüklerinden oluşan *toppi/toppu*, erkeklerin iç baş giysisi sıfatıyla ortaçağlarda Orta Asya'da yaygın olmuştur. Doğu toplumları, özellikle Araplar, Farslar, Türkler ve diğer topluluklarda geniş yayılan bu tür baş giysisini her toplum farklı ad takmışlardır. Hemen hemen tüm toplulukların, bu cümleden Türklerin “toppi”ları da yuvarlak biçimde olmuştur. Avrasya bölgesinde yaşayan kadim İrani toplumların erkeklerinin taşıdıkları baş giysileri arasında da dörtköşelisi görülmemektedir. Demek, bu baş giysisinin kökünü diğer toplumlardan aramak gerekmektedir. Bugünlerde dörtköşe biçimindeki toppi sadece Doğu Türkistan'da, Fergana ve Taşkent bölgesinde yaygınlık kazanmıştır.

Burada haklı olarak bir soru ortaya çıkacaktır. Neden Arap Halifesi Türklerin baş giysisini veya Şaş bölgesine özgü “toppi”yı giymişlerdir? Abbasiler hanedanına mensup ilk Halifeler yönetimi döneminde, yani 8. yüzyılın ikinci yarısı – 9. yüzyılda Türkler Arap Halifeliğindeki siyasi süreçlerde önemli bir yer edinmişlerdi. Türk askerleri Horasan'da Abbasilerin siyasi ve sosyal eylemlerinin öncülerinden olan Ebu Muslim'in ordusunda da belirgin bir miktarı oluşturmaktaydılar. Abbasilerin burada hakimiyeti elde ettikleri daha ilk yıllarda Horasan Türkleri Farslarla birlikte başta Bağdat olmak üzere Arap Halifeliği'nin diğer merkezi şehirleri yönetiminde en yüksek ve önemli görevleri elde etmişlerdi. Bunlar hariç, bazı Abbasi Halifelerinin kadınları Türk asıllı olup, birçok taht varisi menşece yarı Türk idiler¹. Birkaç Abbasi Halife'sinin huzurunda *Nedim* olarak çalışan ve onların tarihini yazan Ebu Bekir es-Sulî'nin yazdıklarına göre, Halifelerin çoğunluğu Türkçe kiyafetler giymişler, Türk dilinde rahat konuşmuşlar ve Türk kültürüne ilgi duymuşlardır.

Bu tür bilgiler, bizce Helife el-Mutesim'in niçin Türklere özgü baş giysisi taşıdığını açıklamaya yeter. Helifeden örnek alan diğer saray mensupları ve Bağdat'taki asiller Türkçe baş giysiyi taşımaya yeğlemişler, böylece Orta Asya menşeli bu kiyafet buralarda yaygınlık kazanmıştır. El-Mutesim'im

¹ Türk kıızıyla evlenen ilk Halife el-Mensur olup, onun hanımı Humar adındaki bir Türk kıızıydı. Ondan sonra Helife el-Mehdi, Mübarek adındaki bir Türk kıızıyla evlenmişti. Daha sonra diğer halifeler de onlardan örnek almışlardır [al-Tha'libi: 19]. Harun er-Reşid'in Maride adında bir hanımı olup, o Semerkant asıllı Türklerden idi. Maride, Helife el-Mutesim'in annesi idi [al-Masudi: 305]. El-Mutesim'in hanımı Şca' adındaki Toharistanlı bir Türk kıızıydı [es-Sulî: 57]; Helife el-Muktefi'nin annesi Cicek (Çiçek, Eski Türkçe “çiçek” anlamındadır) adını taşıyor ve Türk asıllıydı [al-Tha'libi: 102].

ordusunda çalışan Türk gulamlarının çoğunluğu Fergana, Ustruşana ve Çaç'tan geldiklerine bakılırsa, bu dönemde Bağdat'ta dörköşe biçimindeki baş giysisinin yayılması meselesi kendi tespitini bulacaktır.

İLKOKULLARDA ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE DURUM TESPİTİNE YÖNELİK
SWOT ANALİZİ
SWOT ANALYSIS FOR DETERMINATION OF SITUATION ACCORDING TO TEACHERS
'VIEWS IN PRIMARY SCHOOLS

Nihat ŞİMŞEK

Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

SWOT kelimesi, hem kişiler hem de işletmeler için sağlıklı bir durum tespiti yapabilmek için gerekli olan 4 ana özelliğin İngilizce karşılıklarının baş harflerinden oluşmuştur. Bunlar; **Strengths** (güçlü yönler), **Weaknesses** (zayıf yönler), **Opportunities** (fırsatlar) ve **Threats** (tehditler) kelimeleridir (Şimşek,2019).

Eğitimi kurumlarında SWOT analizi yapmanın amacı; eğitim ile ilgili özellikle karar verme aşamasında güçlü veya zayıf, avantajlı veya dezavantajlı noktaları tespit ederek varolan sorunları gerçekçi bir biçimde ele almak ve buna uygun çözüm önerisi sunabilmektir. Eğitim kurumlarında swot analizi, çalışan performansını ortaya koymada da önemli bir işleve sahiptir. Ayrıca okullarda swot analizi yapmak kısa vadeli eylem planı ile, uzun vadeli stratejik plan hazırlamada yol göstericidir. Bu açıdan bakıldığında, eğitim kurumları bireyi yetiştiren, toplumların maddi manevi kalkınmasına aracılık eden en önemli kurumların başında gelir. Eğitim kurumlarının sağlıklı bir biçimde eğitim-öğretim faaliyetlerini devam ettirebilmesi için, sorunlarını tespit ederek ona göre çözüm üretmesi gerekir ki bu da ancak kapsamlı bir SWOT analizinin yapılması ile mümkün olur.

SWOT dış çevre analizi ile ortaya konulan, belirlenen olanaklar ve tehditlerin iç çevre analizinde örgütün kuvvetli ve iyileştirmeye açık yönleri ile karşılaştırılmasının yapılmasıdır (Hill ve Westbrook, 1997: 47;Bryson, 1995; 127; Akt: Yıldırım, 2008:126)

Bu çalışma, Gaziantep ili Nizip ilçesinde Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı ilkokullarda çalışan öğretmenlerin görüşlerine göre swot analizi yöntemiyle okulların mevcut durumlarını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırma, nitel araştırma deseninde görüşme yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Bu amaçla öğretmenlere 4 adet açık uçlu soru yöneltilmiş öğretmenlerin verdikleri cevaplar içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: SWOT Analizi, Güçlü Yönler, Zayıf Yönler

ABSTRACT

The SWOT word consists of the initials of the English equivalents of the four main features that are necessary for a healthy assessment of the situation for both individuals and businesses. These; Strengths (Weaknesses), Opportunities (Opportunities) and Threats (Şimşek,2019)

The aim of SWOT analysis in educational institutions is; strong or weak in the decision-making process, to identify the advantageous or disadvantageous points in a realistic way to deal with the existing problems and propose solutions to the appropriate. In educational institutions, swot analysis also has an important function in revealing employee performance. In addition, conducting a SWOT analysis in schools is a guide for preparing a short-term action plan and a long-term strategic plan. In this respect, educational institutions are the most important institutions that train individuals and mediate the material and moral development of societies. In order for the education institutions to continue their education activities in a healthy way, they need to identify their problems and produce solutions accordingly. this is only possible by performing a comprehensive SWOT analysis.

SWOT is the comparison of the identified opportunities and threats revealed by external environmental analysis with the strengths and vulnerabilities of the organization in internal environmental analysis(Hill ve Westbrook, 1997: 47;Bryson, 1995; 127; Akt: Yıldırım, 2008:126)

This study, according to the opinions of teachers working in primary schools affiliated to Directorate of National Education in Nizip district of Gaziantep The aim of this study was to determine the current status of schools by using swot analysis method. The research was conducted by using interview method in qualitative research design. For this purpose, 4 open-ended questions were asked to the teachers and their answers were analyzed by content analysis technique.

Key Words: SWOT Analysis, Strengths, Weaknesses

Giriş

Günümüzde bütün kurumlar ister resmi isterse gayri resmi olsun faaliyetlerini belli bir plan dahilinde devam ettirirler. Hiç kuşku yok ki kurumların yaptıkları bu planlar onların varlıklarını daha uzun süre devam ettirmelerine olanak tanımaktadır. Bu sayede kurumlar mevcut durumlarını görerek ona göre strateji ortaya koymaktadırlar (Şimşek, 2019).

SWOT kelimesi, hem kişiler hem de işletmeler için sağlıklı bir durum tespiti yapabilmek için gerekli olan 4 ana özelliğin İngilizce karşılıklarının baş harflerinden oluşmuştur. Bunlar; Strengths (güçlü yönler), Weaknesses (zayıf yönler), Opportunities (fırsatlar) ve Threats (tehditler) kelimeleridir (Şimşek, 2019).

Stratejik yönetimin en önemli konularından birisi SWOT, organizasyonların iç ve dış çevresinin değerlendirilmesine olanak tanıyan analiz tekniği olarak İlk 70'li yıllarda iş yönetimi (business management) amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Takip eden yıllarda farklı SWOT analizi, planlama aracı ve analiz olarak ele alınmıştır (Devrim, 2006:1).

SWOT analiziyle örgütlerin içinde buldukları durum, güçlü ve zayıf yanlar; fırsatlar ve tehditler belirlenerek örgütün ihtiyaçlarını ortaya konulur (Şahin ve Aslan, 200:174). Eğitim sürecinde, istenilen davranışların kazandırılmasında kilit öge olan okulların değerlendirilmesinin yapılması ve var olan eksikliklere ilişkin politikalar üretilmesi için durum analizinin yapılması gereklidir. Bu aşamada bu mevcut durum SWOT analizi ile tespit edilmektedir. Eğitim örgütlerinin çevreden bağımsız olması düşünülemez. Dolayısıyla eğitim örgütleri çevredeki tüm unsurların etkisine açıktır ve bu etkiden olumlu ya da olumsuz etkilenir. Güç çözümlemesi (SWOT); örgütlerin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek, fırsat ve tehditlerin ne olduğunu algılamak için kullanılan temel yöntemlerden birisi olup örgütün mevcut durumunu görmeyi olanaklı kılmaktadır. Örgütler SWOT analiziyle şimdi nerede olduklarını görüp gelecekteki hedeflerini belirler. Bu yapı güçlü yönler odaklanarak, tehditleri minimize etmek ve uygun fırsatları değerlendirebilmek açısından fayda sağlar (Boydak,V.d., 2015).

Lumpkin ve Dess (2003:43)'e göre örgütler yaşamlarını sürdürebilmek ve gelişebilmek için buldukları çevrenin beklentilerini karşılamak durumundadır. Örgütün iç ve dış çevresinde meydana gelen değişimler kimi zaman örgütü bazen bir fırsatla, kimi zaman da bir tehditle karşı karşıya bırakmaktadır. Swot analizi işte bu noktada örgütün iç ve dış çevre analizini yaparak mevcut durumunun belirlenmesi, güçlü yönleri, zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri ortaya koyarak örgütü çevre koşullarına daha uyumlu hale getirir (Işık ve Aypay, 2004: 353)

SWOT dış çevre analizi ile ortaya konulan, belirlenen olanaklar ve tehditlerin iç çevre analizinde örgütün kuvvetli ve iyileştirmeye açık yönleri ile karşılaştırılmasının yapılmasıdır (Hill ve Westbrook, 1997: 47;Bryson, 1995; 127; Akt: Yıldırım, 2008:126)

Yöntem

Araştırma, Nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseninde bir çalışmadır. Olgubilim; farkında olduğumuz ancak hakkında derinlemesine bilgiye sahip olmadığımız bir araştırma desendir. Araştırma verilerinin elde edilmesinde, yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmada 4 adet yarı yapılandırılmış sorunun bulunduğu bir görüşme formu hazırlanmış, görüşme formunda SWOT analizi için kullanılan sorulardan istifade edilerek veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular, araştırmacı tarafından uygulanmadan önce uzman görüşlerine sunulmuş ve görüşme formuna son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme yapmanın hiç kuşku yok ki yanlılığı ortadan

kaldırmak ve derinlemesine veri almak gibi araştırmacılar için çok büyük yararları bulunmaktadır. Yıldırım ve Şimşek'e (2009) göre yarı yapılandırılmış görüşmeler, sahip olduğu belli düzeydeki standartlığı ve esnekliği nedeniyle yazmaya ve doldurmaya dayalı testler ve anketlerdeki sınırlılığı ortadan kaldırması, belirli bir konuda derinlemesine bilgi edinmeye yardımcı olması nedeniyle araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir.

Araştırmanın Çalışma Gurubu

Nitel verilerin elde edilmesi için; Araştırmanın çalışma gurubunu, Gaziantep'in Nizip ilçesinde ikamet eden; yaşları, mesleki çalışma süreleri ve cinsiyetleri farklı olan toplam 45 ilköğretmeni oluşturmaktadır.

Değişik cinsiyet, medeni durum yaş, kıdeme sahip olan öğretmenlerin yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan aşağıdaki sorulara cevap vermeleri istenmiştir.

- 1) Okulunuzun güçlü yönleri nelerdir.
- 2) Okulunuzun zayıf yönleri nelerdir.
- 3) Okulunuz için fırsatlar nelerdir
- 4) Okulunuz için olası tehditler nelerdir. Şeklindedir.

Bulgular ve Yorum

Araştırmada yer alan ve kısaca SWOT analizi diye ifade edilen, görüşme formunda yer verilen okulunuzun güçlü yönleri, zayıf yönleri, fırsatlar ve tehditler nelerdir sorularına öğretmenlerin verdikleri cevaplar içerik analizi ile analiz edilmiş ve mevcut bulgulara aşağıdaki gibi yer verilmiştir.

Öğretmenlere yöneltilen “okulunuzun güçlü yönleri nelerdir” sorusuna, en çok, genç ve dinamik bir kadroya sahip olmak (f=43) ile idare öğretmen iletişiminin iyi olması (f=41) şeklinde cevap verdikleri görülmüştür. Öğretmenler bu soruya sırasıyla; bilgi iletişim teknolojilerine sahip olma(f=36), sosyal faaliyetlerin yoğun olması(f=33) ve özverili çalışan öğretmen gurubunun varlığı (f=32), aktif çalışan rehberlik servisinin bulunması (f=24), uyumlu çalışan zümreler (f=23), okul aile işbirliğinin iyi olması (f=13) ve ferah bir öğretmenler odasının olması (f=12) ile ulaşım sorunun olmayışı (f=11) dir.

Öğretmenlerin “okulunuzun zayıf yönleri nelerdir” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında; en çok sınıfların kalabalık olması(f=38) şeklinde cevap verdikleri dikkati çekmektedir. Bu soruya öğretmenler sırasıyla ayrıca; Suriyeli öğrencilerden kaynaklı sorunlar (f=34) okul bahçesinin küçük olması(f=27), velilerin ilgisizliği(f=26), okulun bütçesinin olmaması(f=23), bu cevaba göre, merkezi hükümetin özellikle ilköğretim ve ortaokullara herhangi bir kaynak ayırmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum okulların sorunlarını çözememesine neden olurken, okul idarecilerini zamanların çoğunu kaynak aramaya ayırmalarına sebebiyet vermektedir (Şimşek, 2019). Öğrencilerin ilgisizliği (f=18), değer eğitiminin yetersizliği (f=17), okulda yeşil alanların bulunmaması ya da azlığı (f=17), sınıfların çok sıcak olması (f=15) ve yardımcı personel sayısının az olması (f=13) şeklinde cevaplar vermişlerdir.

Öğretmenlere sorulan “okulunuzun fırsatları nelerdir” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında ise; en çok öğretmenlerin birbiriyle iletişiminin iyi olması (f=39) şeklindedir. Diğer cevaplara batığımızda; ulaşımın kolay olması (f=37), öğretmen idareci işbirliğinin iyi olması(f=37), öğretmen ve idarecilerin eğitime önem vermesi (f=33), genç ve dinamik bir kadroya sahip olma (f=26), yeterli bilgi iletişim ağının bulunması (f=21), sportif faaliyetlere yönelik imkanların bulunması (f=8), rehberlik faaliyetlerinin sağlıklı yürütülmesi (f=7), iklim koşullarının elverişli olması (f=6) ve konferans salonunun bulunması (f=5) şeklindedir.

Öğretmenlere sorulan “okulunuzun tehditleri nelerdir” sorusuna verdikleri cevaplardan en fazla olanı, mevcutların kalabalık olması (f=38) dir. Akabinde okul çevresinin yeterince güvenli olmayışı (f=35) cevabı gelir. Öğretmenlerin verdikleri diğer cevaplar; Suriyeli öğrencilerden kaynaklı sorunlar(f=35), velilerin öğretmenler üzerindeki psikolojik baskısı (f=29), Öğrencilerin şiddete meyilli (kavgacı) olmaları (f=27), okul bahçesinin küçük olması (f=26), velilerin bilinçsizliği okula ilgisizliği (f=24), öğrencilerin ilgisizliği (f=21) akran zorbalığı (f=17), okulların maddi açıdan sorun yaşamaması (f=16), öğrencilerde temizlik alışkanlığının olmayışı (f=15) şeklindedir.

Sonuç

Öğretmenlere yöneltilen “okulunuzun güçlü yönleri nelerdir” sorusuna, en çok genç ve dinamik bir kadroya sahip olmak, idare öğretmen iletişiminin iyi olması, bilgi iletişim teknolojilerine sahip olma, sosyal faaliyetlerin yoğun olması, özverili çalışan öğretmen gurubunun varlığı, aktif çalışan rehberlik servisinin bulunması, uyumlu çalışan zümreler, okul aile iş birliğinin iyi olması ve ferah bir öğretmenler odasının olması ile ulaşım sorununun olmayışıdır.

Öğretmenlerin “okulunuzun zayıf yönleri nelerdir” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında; en çok sınıfların kalabalık olması, Suriyeli öğrencilerden kaynaklı sorunlar, okul bahçesinin küçük olması, velilerin ilgisizliği, okulun bütçesinin olmaması, öğrencilerin ilgisizliği, değer eğitiminin yetersizliği, okulda yeşil alanların bulunmaması ya da azlığı, sınıfların çok sıcak olması, ve yardımcı personel sayısının az olması şeklindedir.

Öğretmenlere sorulan “okulunuzun fırsatları nelerdir” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında ise; öğretmenlerin birbiriyle iletişiminin iyi olması, ulaşımın kolay olması, öğretmen idareci işbirliğinin iyi olması, öğretmen ve idarecilerin eğitime önem vermesi, genç ve dinamik bir kadroya sahip olma, yeterli bilgi iletişim ağının bulunması, sportif faaliyetlere yönelik imkanların bulunması, rehberlik faaliyetlerinin sağlıklı yürütülmesi, iklim koşullarının elverişli olması ve konferans salonunun olması şeklindedir.

Öğretmenlere sorulan “okulunuzun tehditleri nelerdir” sorusuna verdikleri cevaplardan sırasıyla; mevcutların kalabalık olması, okul çevresinin yeterince güvenli olmayışı, Suriyeli öğrencilerden kaynaklı sorunlar, velilerin öğretmenler üzerindeki psikolojik baskısı, öğrencilerin şiddete meyilli (kavgacı) olmaları, okul bahçesinin küçük olması, velilerin bilinçsizliği okula ilgisizliği, öğrencilerin ilgisizliği, akran zorbalığı, okulların maddi açıdan sorun yaşamaması, öğrencilerde temizlik alışkanlığının olmayışı şeklindedir. Bu cevaplar Şimşek (2019) tarafından yapılan çalışmada ki cevaplar ile büyük ölçüde benzerlikler göstermektedir

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse; okullarımızın mevcut durumları genelde eğitim öğretim yapmaya uygundur. Ancak çözülmesi gereken çok fazla sorunları mevcuttur ve bu sorunların üstesinden gelindiği zaman daha kaliteli bir eğitim-öğretim faaliyetinden ancak bahsetmek mümkün olacaktır (Şimşek, 2019).

Kaynakça

- Boydak., Özcan., M., Polat, H. Gündüzalp, S., Yaraş, Z (2015). Eğitim Kurumlarında SWOT Analizi Turkish Journal of Educational Studies, 2 (1) OcakTURK-JES
- Devrim, B. (2006). Strateji Formülasyonu: Swot Analizi, Kurumsal Karne, Kalite Fonksiyon Yayılımı, Sun Tzu'nun İşletme Yönetimi Stratejilerinin Bütünleştirilmesi Üzerine Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Işık, H. ve Aypay, A. (2004). Eğitimde Stratejik Plan Geliştirme Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar: Çanakkale İlinde Yapılan Bir İnceleme. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24 (3), 349-363.
- Şahin S. ve Aslan, N. (2008). İlköğretim Okul Yöneticilerinin Stratejik Planlamaya İlişkin Görüşleri Üzerine Nitel Bir Çalışma: Gaziantep İli Örneği. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), 172-189
- Şimşek, N.(2019), Okullarda Swot Analizi, 3. Uluslararası Battalgazi Bilimsel Çalışmalar Kongresi, 21-23 Eylül 2019, Malatya.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, N. (2008). Okul Müdürlerine Göre İlköğretim Okullarının SWOT (GZFT) Analizi. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1, 123 143

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN DEĞER YÖNELİMLERİ

Nihat ŞİMŞEK

Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Değer eğitimi, hangi yaş ve statü de olursa olsun her insana verilmesi gereken eğitimlerin en önemlilerindedir. Çünkü bireyin kendi varlığını devam ettirebilmesi, toplum tarafından doğru kabul edilen davranışları sergilemesi ile doğrudan ilgilidir. Doğru davranış ise, sağlıklı bir değer eğitimi ile mümkün olur.

Üniversitede okuyan öğretmen adaylarının değer yönelimlerini tespit etmeyi amaçlayan araştırma, öğretmen adaylarının değer yönelimlerinin cinsiyete ve sahip oldukları aile tiplerini göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Öğretmenlerinin değer yönelimlerini tespit etmek amacıyla Schwartz tarafından geliştirilen Kağıtçıbaşı ve Kuşdil tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan 59 maddelik bir ölçeğe, yapıcı v.d. tarafından 3 madde daha eklenen 62 maddelik değer yönelimleri ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, Gaziantep ili Nizip ilçesi ile Şanlıurfa ili Siverek ilçesinde okuyan toplam 408 öğrenciye araştırmacının kendisi tarafından uygulanmıştır. Araştırmacı tarafından uygulanan ölçeğin güvenirlik katsayısı, .88 olarak ölçülmüştür. Araştırmanın sonucunda öğretmen adaylarının değer yönelimlerinin, cinsiyete ve sahip oldukları aile tiplerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Schwartz ölçeği, değer yönelimleri, öğretmen adayları

Giriş

İnsan, doğumundan ölümüne kadar gelişim içerisinde. Bu gelişim süreci içerisinde hep en doğru davranışı sergilemeye çalışmıştır. Doğru davranışı sergilemek toplumun bir noktada doğrudan ya da dolaylı baskısıyla ortaya çıkmaktadır. Doğru davranış diye karşılığını bulan değerler, insanların içinde bulunduğu dönem ile ilgili önemli ipuçları verir. Bu açıdan bakıldığında değerler, insanların yaşadığı dönemde ki davranış kalıpları, gelenek görenekler hakkında fikir sahibi olmamızı sağlar. Başka bir anlatımla değerler, toplumların dilini, ekonomik ve sosyal faaliyetlerini, inancını, geleneksel yapısını nelerden hoşlanıp hoşlanmadıklarını, muhafazakar olma veya demokratik olma gibi değer yargılarını v.s. kısaca kültürünü tanınamıza yardımcı olmaktadır (Şimşek, 2019). Değerler bir topluma ait kültürel öğelerin tamamı şeklinde ifade edilebilir.

Değer, bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık birlik ve işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilke ve inançlardır (Özgüven,2000) bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü (TDK, 2005: 483), Değer; arzu edilen, ilgi ve ihtiyaç duyulan şeydir. Kavramsal olarak, “olması gerekeni” ifade eder (Bolay, 2007)

Değer eğitimi, okullarda verilen eğitimin en önemli konularından biridir. Çünkü değer eğitimi doğru ve etkili bir şekilde yapıldığı zaman bireyin gelişimine önemli katkıları olmaktadır. Ancak yanlış ve sistemsiz yapıldığında ise bireylerde mutsuzluk ve sorun kaynağı olabilmektedir (Lickona, 1991). Birçok ülkede öğretmenlerin önemli görevlerinden birisi temel değer ve ahlak standartlarını gelecek nesillere aktarmaktır (Kirschenbaum,1995).

Görüldüğü gibi değerler eğitiminde öğretmenlere büyük sorumluluklar yüklenmiştir. Ancak öğretmenin, kendisinin değerleri özümsemiş ve yaşantısına uyarlamış olması ve bu noktada öğrenciler bir model oluşturması önemli bir husustur. Hiç kuşku yok ki bu bağlamda değerlerin en önemli görevi, çeşitli durumlarda davranışa rehberlik eden standartlar sağlamasıdır. Öğretmenler değer eğitimi verirken aşırı sıkıcı ve didaktik olmaktan kaçınmalı öğrencileri doğru davranışa yönlendirecek kadar rehber olmalıdır. Değerler kendimizi başka insanlara tanıtmada başkalarının davranışını ve kendi davranışımızı yargılamada kendimizi başkalarıyla karşılaştırmada başkalarını ikna etmede temel oluşturur (Rokeach,1973). Değerler kültürel normlarla ilgilidir; fakat normlardan daha evrensel ve soyuttur

(FrouzanFar, Meimar and Tagipour, 2012: 183). Değerlerin inceleme konusu yapılmasını gerektiren bir özelliği de benimsenen değerlerin davranışları etkilemesidir. Çünkü değerler, inanç, tutum ve davranışların rasyonelleşmesini sağlayan standartlardır. Değerler bireylerin davranışlarını belirleyen rehberdir (Rokeach, 1973) Değerler, bireylerin seçeceği bilgi, düşünce ve duyuşsal davranışlar için önemli bir süzgeç görevi görmekte ve değer sistemlerinin oluşmasında etkili olmaktadır (Huitt, 2004) Son zamanlarda yapılan araştırmalarda görev ve düzen değerleri etrafında gelişen yönelimler önemini yitirirken, kişisel gelişimi vurgulayan değerlerin popülerlik kazandığı tespit edilmiştir (Ziebert,2007). Birey kendi değerleri ile davranışları arasında dışarıdan gelen yeni bir bilgi yüzünden tutarsızlık olduğunda veya kendi değer sisteminde tutarsızlık olduğunu fark ettiğinde değerler değişmektedir (Rokeach 1973). Schwartz’ın değerler sisteminde bir değerdeki yükselme, “yanında” bulunan değerın yükselmesine yol açmakta, “karşısında” bulunan değerde ise düşmeye yol açmaktadır (Bardi, Lee, Towfigh ve Soutar, 2009 akt; Yapıcı vd. 2012).

Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın temel amacı liselerde öğrenim gören öğrencilerin değer yönelimlerini belirlemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1.Liselerde öğrenim gören öğrencilerin değer yönelimleri cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?
2. Liselerde öğrenim gören öğrencilerin değer yönelimleri sahip oldukları aile yapısına göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Araştırma nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı, tarama modelinde, betimsel bir araştırmadır. Araştırmanın evrenini, Gaziantep ili Nizip ilçesi ile, Şanlıurfa İli Siverek ilçesinde ki çeşitli ortaöğretim okulları, örneklemini ise bu okullarda öğrenim gören toplam 408 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini, bu okullarda okuyan öğrencilerden tesadüfi örneklem yoluyla seçilen çeşitli sınıflarda ki öğrencilerden seçilmiştir. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları araştırmacı tarafından bizzat uygulanmış bu şekilde olası veri kaybının önüne geçmek amaçlanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Schwartz(1992) tarafından geliştirilmiş olan kuşdil ve kağıtçıbaşı tarafından Türkçeye uyarlanan 59 maddelik değer yönelimleri ölçeği kullanılmıştır. Daha sonra bu ölçeğe yapıcı ve diğ.(2012) tarafından 3 madde daha eklenmiş ve 62 maddelik bir ölçek elde edilmiştir. Araştırmacı tarafından ölçeğin cronbach alpha güvenilirlik katsayısı .88 olarak ölçülmüştür. (Araştırmacı tarafından Öğretmen adaylarına uygulanan aynı ölçeğin güvenilirlik katsayısı ise .86 olarak ölçülmüştü. Şimşek, 2019). Bu durum daha önce geçerlik ve güvenilirlik (Yapıcı ve diğ. tarafından yapılan güvenilirlik çalışmasında güvenilirlik katsayısı 92 olarak ölçülmüştür.) çalışması yapılan ölçeğin güvenilirlik katsayısının oldukça iyi olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Araştırmada verilerin analizi için, IBM SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada, elde edilen verilerin analizi için cinsiyete ve aile yapısına göre farklılığın oluşup oluşmadığını test etmek için bağımsız guruplar t- testi kullanılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın yapılan analizlerinin sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo:1 Lise öğrencilerinin değer yönelimlerinin cinsiyet değişkenine göre t-testi sonuçları

Cinsiyet	N	X	S	sd	t	p
Bayan	242	250.42	28.84	406	1.29	.111
Erkek	166	245.90	26.913			

Tablo1’e bakıldığında lise öğrencilerinin değer yönelimleri toplam puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde bir farklılık oluşturmadığı sonucu elde edilmiştir. $t(406)=1.29$, $p> .111$. Araştırmada bayan

öğrencilerin değer yönelimlerinin ($X=250.42$) erkeklere göre ($X=245.90$) daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifade ile bayan öğrencilerin değer yönelimleri ölçeğine göre ortalama puanları, erkeklere kıyasla daha yüksek tespit edilmiştir.

Tablo:2 Lise öğrencilerinin değer yönelimlerinin adayların sahip oldukları aile tiplerine göre t-testi sonuçları

Aile Tipi	N	X	S	sd	t	p
Çekirdek Aile	296	249.00	29.06	406	.486	.627
Geniş Aile	112	247.48	25.57			

Tablo 2'ye göre, Lisede okuyan öğrencilerin değer yönelimleri toplam puanlarının onların sahip oldukları aile tiplerine göre anlamlı düzeyde farklılık yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır. $t(406)=.486$, $p>.627$. Ancak araştırmada, öğrencilerin değer yönelimlerinin sahip oldukları aile tipi değişkenine bakıldığında ise, çekirdek aileden gelen öğrencilerin değer yönelimleri ortalamalarının ($X=249.00$) geniş aileden gelenlere göre ($X=247.48$) daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

İnsanın doğumundan ölümüne kadar ki süreçte değer eğitimi her dönemde çok gerekli ve önemlidir. Ancak kimlik arayışının olduğu özellikle ergenlik döneminde, değer eğitimi çok daha önemlidir. Çünkü bu dönemde psikolojik bunalım ve buhranla karşı karşıya bulunan bireyin, hata yapma olasılığı da çok daha yüksektir. Bu dönemde birey mantıktan ziyade duygularla hareket ettiği için beklentilerini yüksek tutmaktadır. O beklentilerine karşılık bulamadığı zaman da içine kapanmakta toplumdan kendini soyutlamaktadır. Bu durumda toplumun hoş karşılamadığı birtakım faaliyetlerin içerisinde bulunabilmektedir. Bu dönemde bireyin, değer eğitimi konusunda yakından takip edilmesi ve doğru örneklerin ortaya çıktığı ortamlarda bulunmasına özendirilmesi gerekir. Doğru örneklerle yönlendirme veya değer yönelimi doğru bir teşhisle ancak mümkündür (Şimşek, 2019).

Liselerde öğrenim gören öğrencilerin değer yönelimlerini tespit etmek amacıyla yapılan bu araştırma, öğrencilerin değer yönelimlerinin cinsiyete ve sahip oldukları aile yapısına göre farklılaşmış farklılaşmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda lise öğrencilerinin değer yönelimlerinin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma bulgularından elde edilen bir diğer sonuç, liselerde öğrenim gören öğrencilerin değer yönelimlerinin aile yapılarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediğidir. Bu durum öğrencilerin ailelerinin geniş aile ya da çekirdek aile olması ile değer yönelimleri arasında anlamlı sayılabilecek düzeyde bir farklılık yaratmadığı şeklinde de yorumlanabilir.

Her iki bulgu da daha önce Şimşek (2019) tarafından yapılan araştırmanın bulguları ile benzerlikler göstermektedir.

Kaynakça

- Bolay, S. H. (2007). Aşkın Değerler Buhranı. Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu (26-28 Kasım 2004) Kitabı, 55-69, İstanbul: Dem Yayıncılık.
- Dilmaç, B. (1999). İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Frouzanfar, M. H., Meımar, S. and Tagıpour, F. (2012). The Role of Reference Groups on Student's Cultural Values. Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business, January Vol. 3, No. 9, 183-193.
- Hökelekli, H. ve Gündüz, T. (2007). Üstün Yetenekli Çocukların Değer Yönelimleri ve Eğitimler, İstanbul: Değerler ve Eğitimi Merkezi Yayınları.

- Kirschenbaum, H. (1995). Enhance Values and Morality in Schools and Youth Settings, Allyn and Bacon Company, Massachusetts.
- Lickona, T. (1991). Educating for Character. New York: Bantam Books.
- Özguven, İ. E. (2000). Psikolojik Testler. Ankara: Pdrem Yayınları.
- Rokeach, M. (1973). The Nature of Human Values. New York: The Free Press.
- Şimşek, N. (2012). Değişen Toplumda Değerler ve Eğitimi: Bireysellik ve Dayanışma, Gaziantep University Journal of Social Sciences (<http://jss.gantep.edu.tr>) 2012 11(4):1358-1386 ISSN: 1303-0094
- Şimşek N., Kalgı, M., E. (2019). Öğretmen Adaylarının Değer Yönelimleri, 4. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi, Çimkent, Kazakistan.
- TDK (2013) Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013, Ankara
- Yapıcı, A., Kutlu, O., Bilican, F., I. (2012). Öğretmen Adaylarının Değer Yönelimleri, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:11 Sayı:42(129-151)
- Ziebert, H.G. (2007). Çok kültürlü Bir Toplumda Değerler Eğitimi Modelleri, R. Kaymakcan vd.(Ed). Değerler ve Eğitimi (445-466). İstanbul: Dem Yayınları

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNDE OYUN İLE ÇARPIM TABLOSU ÖĞRENME
LEARNING WITH THE MULTIPLICATION TABLE AMONG ELEMENTARY STUDENTS

Belgin ABACI IRMAK

Sınıf Öğretmeni, Mahmut Şevket Zırh İlkokulu, belginadalet@hotmail.com
(Sorumlu Yazar)

Ertan TOPÇU

Biyoloji Öğretmeni, Kayaşehir TOKİ Anadolu Lisesi, ertantopcu@gmail.com

Mehmet Zeki SUNA

Biyoloji Öğretmeni, Bağcılar İbni Sina Anadolu Lisesi, mzekisuna@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmada temel matematik işlemlerinden biri olan çarpma işleminin öğrenilmesinde klasik çarpım tablosu ezberleme yöntemi yerine çarpım tablosunun oyun içerikli etkinlikler ile öğrenme durumları incelenmiştir. Çalışma 2018-2019 eğitim öğretim yılında İstanbul ilinde 3.sınıfta öğrenim gören 20 öğrenci ile yürütülmüştür. Çalışmada deneysel yöntemin ön test son test desenin kullanılmıştır. Matematiksel üst bilinç farkındalığı oluşturularak etkinlik uygulanmıştır. Öğrencilere klasik ezberleme yöntemini kullanacakları 10 soruluk bir ön test - son test uygulanmış, arasındaki farklılıklar gözlemlenmiştir. Yapılan testlerin sonucunda çarpım tablosunun daha kolay öğrenilmesinde ve kalıcılığının sağlanmasında etkinlik ile öğrenmenin faydalı olduğu gözlenmiştir. (Grafik 1)

Anahtar Sözcükler: Kalıcılık, kolay öğrenme, çarpım tablosu, farkındalık, disiplinler arası eğitim ve öğretim, etkinlik ile öğrenme

ABSTRACT

In this study, instead of the classical multiplication table memorization method, learning activities and learning situations of the multiplication table are analyzed in order to learn multiplication which is one of the basic mathematical operations. The study was carried out with 20 students studying in 3rd grade in the city of ISTANBUL in the 2018-2019 academic year. In the study pre-test – post-test pattern of experimental method was used. The activity was applied by creating a mathematical upper consciousness awareness. 10-question pre-test and post-test were applied to the students to use classical memorization methods and the differences between them were observed. As a result of the tests, it has been observed that learning with activities are beneficial in learning the multiplication table more easily and ensuring its performance. (Graphic 1)

Keywords: performance, interdisciplinary education, learning with activity

GİRİŞ

Matematikte dört işlem olarak belirttiğimiz toplama, çıkarma, çarpma ve bölme işlemlerini içeren temel beceriler ilkökul matematiğinin iskeletini oluşturduğu söylenebilir. Dört işlem bilgisi matematiğin ileriki dönemlerinde de önemli bir rol oynar. Günlük hayatta sıklıkla karşılaşılan, hesap içeren problemlerde de dört işlem becerisi gerekmektedir. Çarpma işlemi de öğrenilmesi gereken dört işlem becerilerinden biridir. Çarpım tablosu, işlemlerin hızlı ve akıcı olması açısından son derece önemlidir. Çarpım tablosunun öğrenilmesi için genelde klasik ezberleme yöntemleri kullanılmaktadır. Ancak öğrenciler çarpım tablosunu ezberlemekte zorlanmakta ve sıkıcı bulmaktadırlar. Çarpım tablosunun öğrenilmesinde hem bu sıkıcılığı ortadan kaldıracak hem de kalıcılığı sağlayacak öğrenme yöntemlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

YÖNTEM

Çalışmada deneysel yöntemin ön test son test desenin kullanılmıştır. 2018-2019 eğitim öğretim yılında İstanbul ilinde 3.sınıfta öğrenim gören 20 öğrenci ile klasik ezberleme yöntemini kullanacakları 10 soruluk bir ön test uygulanmıştır. Ardından matematik, hayat bilgisi, görsel sanatlar dersini ilişkilendirecek bir etkinliğe yer verilmiştir. Etkinlikte yapılan çarpma işlemleri sonucunda bulunması istenen gizli resim Mustafa Kemal Atatürk silüetidir. Yani disiplinler arası bir organizasyon sayesinde öğretim süreci belirli disiplinlere ait bilgi ve becerilerini anlamlı bir şekilde bütünde fark etmesi sağlanmıştır. Matematiksel üst bilinç farkındalığı yaratmak ve hayat bilgisi, görsel sanatlar dersinde

matematiğinde olduğunun farkındalığını oluşturmak amaçlanmıştır. Aynı gruba içerisinde birçok çarpma işleminin bulunduğu etkinlik kağıtları dağıtılmıştır. Etkinlik kağıdında her bir çarpma işlemi bir kare kutucuğun içerisine yerleştirilmiştir. Öğrencilerden bu kutucuklar içindeki çarpma işlemlerini yapmaları, sonucu 1-50 arası olan kutucukları beyaza, sonucu 51-100 arası olan kutucukları siyaha boyamaları istenmiştir. İşlemlerin tamamını yapan ve boyamaları bitiren öğrenci, kağıdında gizli olan bir resim açığa çıkaracaktır. Etkinlikten sonra aynı gruba son test tekrar uygulanmıştır. Çalışmanın sonuçları incelenmiştir.

BULGULAR

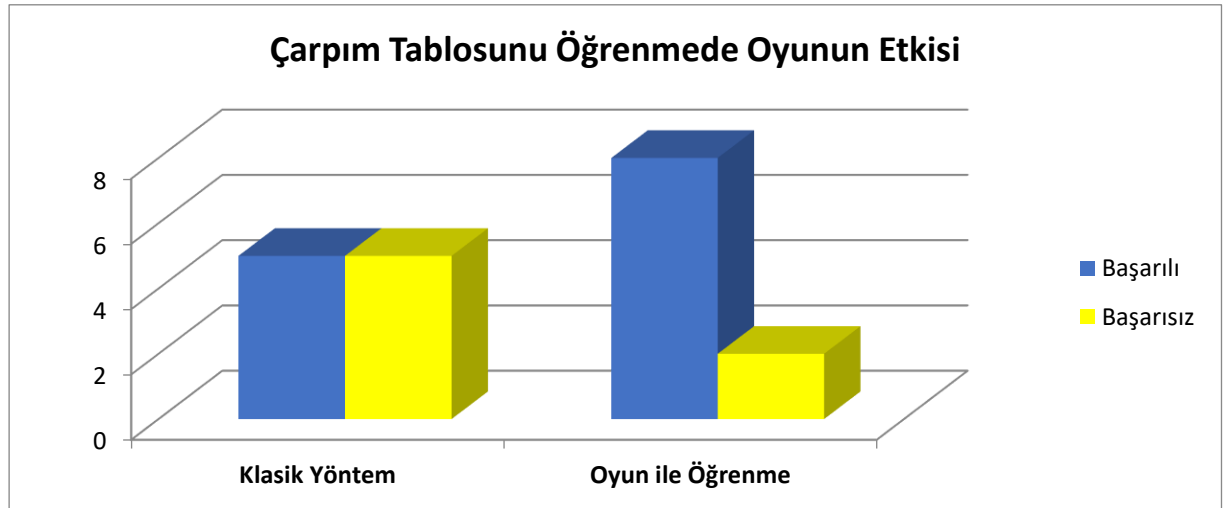
Yapılan ön test ve son test sonucunda etkinlikten sonra çarpma işlemi ile ilgili verilen yanıtlarda doğru sayısının arttığı saptanmıştır (Bknz.Grafik 1).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma matematik, sosyal bilgiler, görsel sanatlar dersi ilişkilendirilmiştir. Sonuç olarak, öğrenciler hem çarpım tablosundaki her bir tablonun ezberlenmesi yerine çarpım tablosunu oluşturan sayı örüntülerini keşfedecek hem de bir lider olarak Mustafa Kemal Atatürk'ü tanıyacaklardır. (Bknz. Resim 1.-2.)

Öneri olarak, okullarda buna benzer çalışmalar yapılarak öğrencilerin ezber yapmadan öğrenmeleri sağlanabilir. Böylece matematiğin ilginç yönüyle karşılaşan öğrencilerin matematiğe ilgisinin artabilir.

GRAFİK-1

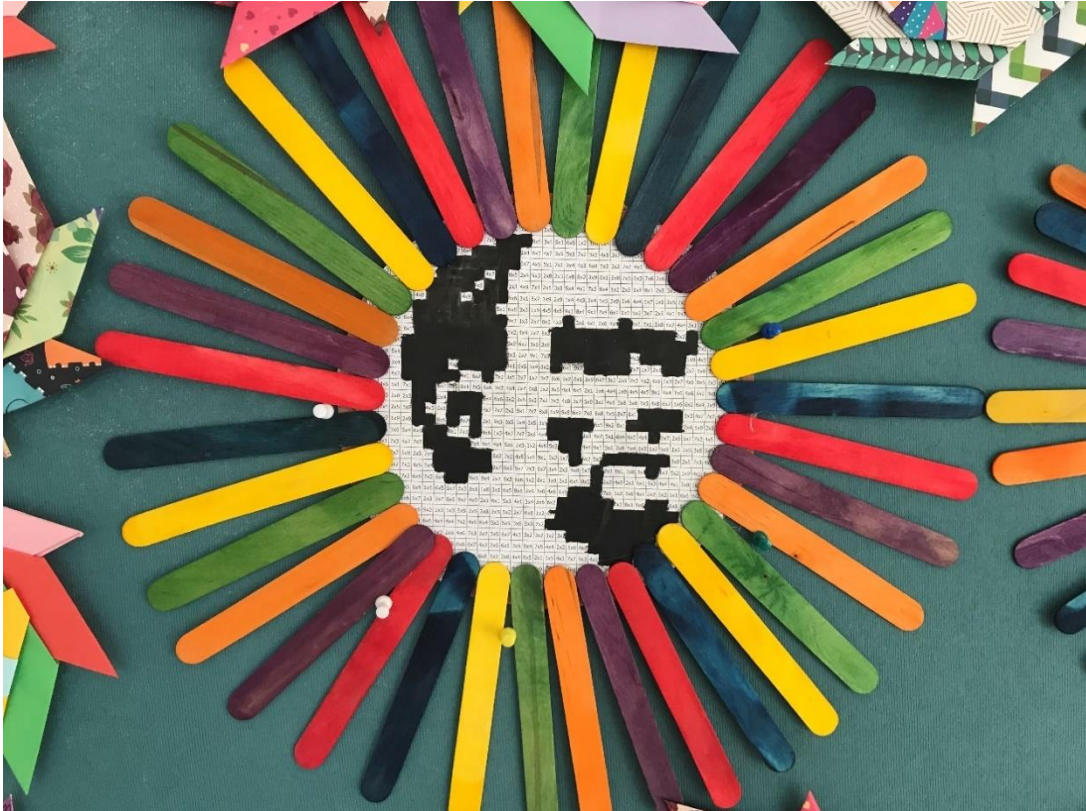

RESİM 1.

RESİM 2.

**TÜRKİYE’DE STEM ALANINDA VE EĞİTİM VE ÖĞRETİM KONUSUNDA YAPILMIŞ
OLAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İÇERİK ANALİZİ**
THE CONTENT ANALYSIS OF GRADUATE THESIS ON EDUCATION AND IN FIELD STEM

Ahmet ÇALIŞKAN

Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Funda OKUŞLUK

Doç. Dr. İnönü Üniversitesi

ÖZET

Değişen ve gelişen dünyaya ayak uydurabilmek, çağın gereksinimlerine cevap vermek eğitim camiasını da yakından etkilemektedir. STEM science, technology, engineering, ve mathematics alanlarının baş harflerinin birleşiminden oluşan ve bu alanların birbirine entegre edilmiş bir şekilde dört disiplini merkeze alan bir eğitim yaklaşımıdır. Gelişen teknoloji ve sanayi ile birlikte tüketen bir toplumdaki üreten bir topluma gitme yolunda, 21. Yüzyıl becerilerini kullanarak ayrı ayrı disiplinlerle öğretim yerine disiplinlerin birbiriyle ilişkilendirildiği STEM eğitim yaklaşımı önemli bir yere sahiptir. Ülkemizin gelişmiş ülkelerle yarışabilmesinin eğitimle olacağı tartışılmaz bir gerçektir ve bunun da doğru uygulanabilen STEM eğitimi ile mümkün olabileceği düşünülmektedir. Bu düşünce ile STEM yaklaşımının popülerliği ve bu konuda yapılan çalışmaların sayısı son iki yılda oldukça artmıştır. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de STEM alanında YÖK tez merkezinde yayınlanmış olan lisansüstü tezlerin içerik analizinin yapılmasıdır. YÖK Tez Merkezi tarama motorunda, detaylı tarama seçeneğinden dizin kısmı STEM, konu kısmı eğitim ve öğretim olarak kısıtlandığında onaylanmış yedi doktora 42 yüksek lisans tezine ulaşılmıştır. 49 tane tezin verileri araştırmacı tarafından excell programı ile hazırlanan tez sınıflama formu kullanılarak toplanmıştır; bu form ile tez adı, tez türü, tez yılı, konu, çalışmanın deseni, yöntemi, modeli, çalışmanın örnekleme, verilerin analizi, araştırmanın sonucu ve araştırmanın anahtar kelimeleri kayıt altına alınmıştır ve analiz edilmiştir. Böylece tezlerden elde edilen bulgular sayısal verilere dönüştürülmüştür. Yapılan çalışma STEM alanında çalışma yapacak her araştırmacılara yardımcı olacağı düşünülerek planlanan özgün bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: STEM , Eğitim ve Öğretim , Lisansüstü Tez, İçerik Analizi

ABSTRACT

To keep up with the changing and developing world, to respond to the needs of the age also affects the education community. STEM is an educational approach consisting of a combination of initials of science, technology, engineering and mathematic and it is an educational approach that focuses on four disciplines in an integrated way. Together with the developing technology and industry, STEM education approach has an important place in the way of moving from a consuming society to a productive society, where disciplines are interrelated instead of teaching by using 21st century skills. It is an indisputable fact that our country will be able to compete with developed countries through education and it is thought that this is possible with STEM education which can be applied correctly. With this in mind, the popularity of STEM approach and the number of studies on this subject has increased considerably in the last two years. The aim of this the content analysis of graduate theses on education and in field stem. In CoHE thesis center search engine were reached seven PhDs approved and 42 master theses when the detailed search option was restricted as STEM and subject part as education. The data of 49 theses were collected by the researcher using the thesis classification form prepared by the excell program. With this form, the name of the thesis, the type of thesis, the year of the thesis, the subject, the design of the study, the method, the model, the sample of the study, the analysis of the data, the results of the research and the keywords of the research were recorded and analyzed. Thus, the findings obtained from the theses were converted into quantitative data. This study is an original study which is planned to help every researcher in the field of STEM.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İLE YAPILAN STEM ETKİNLİKLERİNİN MESLEK
İLGİLERİNE OLAN ETKİSİNİN BELİRLENMESİ
DETERMINATION OF THE EFFECT OF STEM ACTIVITIES WITH SECONDARY SCHOOL
STUDENTS ON PROFESSIONS INTEREST

Beyzanur SALDUZ

Lisans, İnönü Üniversitesi

Sena ALIŞIK

Lisans, İnönü Üniversitesi

Nilay HOPUR

Lisans, İnönü Üniversitesi

Enes GÜLTEK

Lisans, İnönü Üniversitesi

Tunahan Tansel DÜZGÜNER

Lisans, İnönü Üniversitesi

Funda OKUŞLUK

Doç. Dr. İnönü Üniversitesi

ÖZET

STEM son dönemlerin popüler eğitim yaklaşımıdır ve Science ,Technology, Engineering ve Mathematics kelimelerin baş harflerinin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. STEM Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik dallarını bir bütün olarak ele alan öğrenci merkezli ve öğretmenin sadece yol gösterici olduğu bir yaklaşımdır. STEM yaklaşımı öğrencilerin disiplinler arasında bağlantı kurmasını ve öğrenmenin çok yönlü gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. STEM eğitimi öğrencilerin yaratıcı düşüncelerini, Fen, Matematik ve Mühendislik alanlarına karşı ilgi, tutum ve özgüvenlerini arttırmalarını, çağın gereksinimlerine uygun nitelikte fikirler üretmelerini, üretilen fikirler ile katma değeri yüksek ürün oluşturmalarını ve böylece ülke gelişimine katkı sağlayan lider ruhlu, yenilikçi, bireyler yetişmesini sağlamaktadır. 21. Yüzyılın sonlarında gelişmekte olan dünyamızda bilim ve teknolojide meydana gelen değişim ve gelişimler öğrencilerin 21. Yüzyıl becerilerine sahip olmalarını gerektirmektedir.21.yüzyıl becerileri öğrencilere araştıran, sorgulayan, etkili iletişim kurabilen, problemlere bilimsel çözümler üretebilen ve eleştirel düşünme yeteneğine sahip becerilerin kazandırılmasını sağlamaktadır.Üniversitelerin geneline bakıldığında öğrencilerin STEM alanındaki meslekleri seçmedikleri ve seçenlerin sayısının her geçen sene de azaldığı ve azalmaya devam ettiği görülmektedir. Bunun aksine günümüzde STEM alanına ait mesleklerin sayısı giderek artmaktadır ve bu artış ile beraber STEM alanında çalışabilecek bireylere ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim alanında faaliyet gösteren kurumlar öğrencilerde STEM ilgisini arttırmak için STEM eğitiminin öğrencilere ortaokul düzeyinde verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu araştırma STEM eğitimi yaklaşımı ile yapılan etkinliklerin ortaokulda öğrenim gören öğrencileri meslek yönelimlerine bir etkisi olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu araştırmanın örnekleme 2018-2019 eğitim öğretim yılında Malatya İl Eğitim Müdürlüğüne bağlı bir ortaokulun 7. Sınıfında öğrenim gören 21 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrenciler üç hafta boyunca haftanın bir günü STEM etkinliklerine katılmıştır. Etkinliklerin öncesinde STEM ve yapılacak olan etkinlik konuları ile ilgili öğrencilere bilgi verilmiştir. Araştırmada nicel analiz yöntemi kullanılmıştır. Nicel veriler “FeTeMM Mesleklerine yönelik ilgi ölçeğinin” tek gruplu ön test son test uygulanması ile elde edilmiştir. Elde edilen nicel veriler SPSS programı ile analiz edilecektir.

Anahtar kelimeler: STEM, STEM Eğitimi, FeTeMM meslek ilgisi, orta okul öğrencileri.

ABSTRACT

STEM is a popular educational approach of the last few years and has been formed by a combination of the initials of the words Science, Technology, Engineering and Mathematics. STEM is a student-centered and the teacher is only guide approach to science, technology, engineering and mathematics as a whole. The STEM approach allows students to connect between disciplines and to make learning more versatile. STEM education enables the students to thinking creatively, to increase their interest, attitude and self-confidence towards the fields of Science, Mathematics and Engineering, to produce ideas that

are appropriate to the needs of the age, to create high value-added products with the ideas produced, and thus to bring up leading, innovative, individuals who contribute to the development of the country. The changes and developments in science and technology in our developing world at the end of the 21st century require students to have 21st century skills. The 21st century skills enable students to acquire skills that investigate, inquisitorial, communicate effectively, produce scientific solutions to problems and have critical thinking skills. When we look at the universities in general, it is seen that the students do not choose the professions in the field of STEM and the number of those who choose them decreases with each passing year and continues to decrease. On the contrary, the number of STEM occupations has been increasing and there is a need for individuals who can work in STEM. Institutions operating in the field of education emphasize that STEM education should be given to students at secondary level in order to increase STEM interest among students. The aim of this study was to determine whether the activities carried out with STEM education approach have an effect on the vocational orientation of secondary school students. The sample of the study consists of 21 students in 7th grade level in a secondary school during the 2018-2019 academic year. Students participated in STEM activities one day of the week for three weeks. Prior to their activities, students were informed about STEM and activity topics. Quantitative analysis method was used in the research. Quantitative data were obtained by applying the Interest in science, technology, engineering and mathematics (STEM) career Scale as a single-group pre-test and post-test. The data obtained will be evaluated with SPSS program.

Key Words: STEM, STEM Education, Interest in STEM career, secondary school student

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İLE YAPILAN STEM ETKİNLİKLERİNİN FEN
MOTİVASYONLARINA OLAN ETKİSİNİN BELİRLENMESİ
DETERMINATION OF THE EFFECT OF STEM ACTIVITIES WITH SECONDARY SCHOOL
STUDENTS ON SCIENCE MOTIVATION

Tunahan Tansel DÜZGÜNER

Lisans, İnönü Üniversitesi

Enes GÜLTEK

Lisans, İnönü Üniversitesi

Nilay HOPUR

Lisans, İnönü Üniversitesi

Sena ALIŞIK

Lisans, İnönü Üniversitesi

Beyzanur SALDUZ

Lisans, İnönü Üniversitesi

Funda OKUŞLUK

Doç. Dr. İnönü Üniversitesi

ÖZET

STEM dört ana disiplinin bir arada kullanımı ile farklı alanlar arasında bağlantı kurulmasını sağlayarak 21. yy becerilerini kazandırmaya yardımcı olan, eğitim ve öğretimin çok boyutlu gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. 21. yy becerileri öğrencilere eleştirel düşünme, iletişim kurma, işbirliği yapma, problem çözme, yaratıcılık gibi becerilerin kazandırılmasını hedeflemektedir. Günümüzde 21. yy becerilerine sahip bireylere ihtiyaç fazladır ve giderek artmaktadır. STEM eğitimi fen ve matematik gibi temel bilimlerin mühendislik ve teknoloji ile entegre edilmesini sağlayan, bütüncül olarak eğitmeyi ve öğretmeyi hedefleyen güncel bir eğitim yaklaşımıdır. STEM Eğitimi yaşadığımız yüzyılın ihtiyaçlarını karşılamak için ve gelişen dünya koşullarına paralel olarak bireylerin özgün ürünler ortaya koymalarına olanak sağlamaktadır. Ayrıca STEM Eğitimi öğrencilerin psikomotor becerilerini geliştirerek, materyalleri doğru kullanabilmelerine, çalışma prensiplerini anlayabilmelerine, teknolojiyi etkili kullanabilmelerine de yardımcı olmaktadır. Motivasyon, öğrencilerin yaratıcılıkları, öğrenme stilleri ve akademik başarıları üzerinde çok önemli bir faktördür ve öğrencileri olumlu bir şekilde etkiler. Bu araştırma, STEM eğitim yaklaşımı kullanılarak yapılan etkinliklerinin ortaokulda öğrenim gören öğrencilerin Fen Motivasyonlarına etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2018-2019 Eğitim ve Öğretim yılı içerisinde bir ortaokulda 7. sınıf seviyesinde öğrenim gören 21 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrenciler üç hafta boyunca haftanın bir günü STEM etkinliklerine katılmıştır. Etkinliklerinin öncesinde STEM ve etkinlik konularıyla ilgili öğrencilere bilgi verilmiştir. Araştırmada nicel analiz yöntemi kullanılmıştır. Nicel veriler Fen Motivasyon Ölçeğinin tek gruplu ön test son test şeklinde uygulanması ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS programı ile değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: STEM, STEM Eğitimi, Fen motivasyonu

ABSTRACT

STEM provides a multi-dimensional education and training that helps to acquire 21st century skills by providing a connection between different fields with the use of four main disciplines together. The 21st century skills aim to provide students with skills such as critical thinking, communication, collaboration, problem solving and creativity. Now a days, the need for individuals with 21st century skills is increasing and increasing. STEM education is an up-to-date education approach that integrates basic sciences such as science and mathematics with engineering and technology and aims to teach and teach holistically. STEM Education enables individuals to produce original products in order to meet the needs of the century and parallel to the developing world conditions. In addition, STEM Education students can improve their psychomotor skills and use materials correctly, It also helps them to understand the working principles and use the technology effectively. Motivation is a crucial factor in students' creativity, learning styles and academic achievement and positively affects students. The aim of this study was to investigate the effects of STEM education approach on science motivation of secondary

school students. The sample of the study consists of 21 students in 7th grade level in a secondary school during the 2018-2019 academic year. Students participated in STEM activities one day of the week for three weeks. Prior to their activities, students were informed about STEM and activity topics. Quantitative analysis method was used in the research. Quantitative data were obtained by applying the Science Motivation Scale as a single-group pre-test and post-test. The data obtained will be evaluated with SPSS program.

Keywords: STEM, STEM Education, Science motivation

FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ EĞİTİMDE TEKNOLOJİ KULLANIMINA
YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF SCIENCE TEACHER CANDIDATES' ATTITUDES TOWARDS
TECHNOLOGY USE IN EDUCATION

İclal ALKAN

İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Malatya

Nevzat BAYRI

İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Malatya

ÖZET

Sürekli gelişen ve değişen dünyada teknoloji de geçmişten günümüze sürekli olarak gelişim göstermiş ve bu süreçte eğitimin bir parçası olmuştur. Öğrencilerin teknolojiye ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla birçok çalışma yapılmıştır. Bu araştırmanın amacı, Fen Bilimleri öğretmen adaylarının eğitimde teknoloji kullanımına yönelik tutumlarını çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, Eğitim Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan Fen Bilimleri öğretmen adaylarının, eğitimde teknolojik araç gereç kullanmaya yönelik görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın katılımcıları 2019-2020 güz yarıyılında öğrenim gören 169 (139 kadın, 30 erkek) öğretmen adaydır. Öğretmen adaylarının eğitimde teknolojik araç gereç kullanmaya yönelik görüşlerini tespit etmek amacıyla "Eğitimde Teknolojinin Kullanımına Yönelik Tutum Ölçeği" veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Elde edilen verilerin normal dağılım sergilediği belirlenmiştir. Verilerin analizinde parametrik testlerden T testi ve ANOVA kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre Fen Bilimleri öğretmen adaylarının eğitimde teknoloji kullanımlarıyla ilgili tutumları olumludur. Cinsiyet değişkenine göre eğitimde teknoloji kullanımına yönelik tutumları, erkek öğretmen adaylarının lehine olmak üzere anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Sınıf düzeyi değişkeni açısından 1 ve 3. sınıflar ile 1 ve 4. sınıflar arasında 3. ve 4. sınıfların lehine anlamlı farklılık gözlenmiştir. Öğretmen adaylarının eğitimde teknoloji kullanımında yönelik tutumlarının, günlük teknolojik araç kullanım süresi bakımından farklılaşmadığı görülmüştür. Ayrıca öğretmen adaylarına yöneltilen "Teknoloji kullanımında kendinizi ne kadar etkin buluyorsunuz?" sorusuna verilen yanıtlar, büyük çoğunluğun orta düzeyde etkin olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Fen Bilimleri Öğretmen Adayı, Teknoloji, Tutum.

ABSTRACT

In a constantly developing and changing world, technology has also developed continuously from the past to the present and has been a part of the education in this process. Many studies have been conducted to determine students' attitudes towards technology. The aim of this study is to examine the science teacher candidates' attitudes towards the use of technology in education in terms of various variables. In line with this aim, it was tried to determine the opinions of science teacher candidates studying at the Faculty of Education about using technological tools in education. The participants of the study are 169 prospective teachers studying in the fall semester of 2019-2020. "Attitudes Towards the Use of Technology in Education " was used as a data collection tool to determine prospective teachers' views on using technological tools in the education. It was determined that the data obtained show normal distribution. T-test and ANOVA which are parametric tests were used for data analysis. According to the results of the study, science teacher candidates' attitudes towards the use of technology in education are positive. According to the gender variable, attitudes towards the use of technology in education differ significantly in favor of male teacher candidates. Significant differences were observed between 1st and 3rd grades and 1st and 4th grades in favor of 3rd and 4th grades in terms of grade level variable. It was seen that the attitudes of teacher candidates towards the use of technology in education did not differ in terms of daily technological tool usage time. Also directed at teachers "how do you find yourself in the effective use of technology?" and the responses to the question, showed that the vast majority of active moderate.

Keywords: Science Teacher Candidates, Technology, Attitude.

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARI İLE ORTAOKUL 6. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN
FEN BİLİMLERİ YETERLİLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
COMPARISON OF SCIENCE PROFICIENCY OF PROSPECTIVE SCIENCE TEACHERS AND
6TH GRADE STUDENTS

İclal ALKAN

İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Malatya

Nevzat BAYRI

İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Malatya

ÖZET

Bu çalışmada Fen Bilimleri öğretmen adaylarının Fen Bilimleri yeterlilikleri açısından ortaokul 6. sınıf öğrencileriyle karşılaştırılmaları amaçlanmıştır. Bu bağlamda öğretmen adaylarının ve ortaokul öğrencilerinin Fen Bilimleri yeterlilikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını 2019-2020 eğitim öğretim yılında öğrenim görmekte olan, 39 Fen Bilimleri öğretmen adayı (33 kadın, 6 erkek) ve 82 (34 kız, 48 erkek) ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilip, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılan "Fen Bilimleri Yeterlilik Testi (FBYT)" kullanılmıştır. Testin ayırt ediciliği 0.47 iken ortalama güçlüğü 0.53 düzeyindedir. Yeterlilik testi için hesaplanan KR-20 güvenirlik katsayısı 0.84 iken split-half katsayısı 0.71 olarak hesaplanmıştır. Araştırmanın verilerini öğretmen adayları ve ortaokul öğrencilerinin teste verdikleri doğru cevap sayısı oluşturmuştur. Araştırmadan elde edilen veriler normal dağılım sergilemediği için, parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre Fen Bilimleri öğretmen adayları ($\bar{x}=24.3$) ve ortaokul öğrencileri ($\bar{x}=18.9$) arasında öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu gözlenmiştir ($p<0.01$). Ayrıca erkek öğretmen adaylarının ($\bar{x}=26$) yeterlilik testinden aldıkları puan ortalamalarının, kadın öğretmen adaylarından ($\bar{x}=24$) daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Ortaokul kız öğrencilerinin ($\bar{x}=20$) yeterlilik testinden aldıkları puan ortalamalarının ise erkek öğrencilere ($\bar{x}=18$) göre yüksek olduğu gözlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Fen Bilimleri Eğitimi, Öğretmen Adayları, Ortaokul Öğrencileri.

ABSTRACT

In this study, it was aimed to compare the prospective science teachers with the 6th grade students in terms of their science proficiency. In this context, it was tried to determine the science proficiency of prospective teachers and secondary school students. The participants of the study consisted of 39 prospective science teachers (33 female, 6 male) and 82 (34 female, 48 male) secondary school students who were studying in the 2019-2020 academic year. Developed by researchers as a data collection tool in research, validity and reliability studies "Science Proficiency Test (SPT)" is used. The test had a distinctiveness of 0.47 and an average difficulty of 0.53. The KR-20 reliability coefficient calculated for the proficiency test was 0.84, while the split-half coefficient was 0.71. The data of the study consisted of the number of correct answers given by prospective teachers and secondary school students. Since the data obtained from the study did not show normal distribution, it was analyzed by Mann Whitney U test which is one of the nonparametric tests. According to the results of the analysis, it was observed that there was a statistically significant difference between prospective science teachers ($\bar{x} = 24.3$) and secondary school students ($\bar{x} = 18.9$) in favor of prospective teachers ($p < 0.01$). In addition, the average score of male prospective teachers ($\bar{x} = 26$) from the proficiency test was higher than female prospective teachers ($\bar{x} = 24$). It was observed that the mean score of secondary school female students ($\bar{x} = 20$) from the proficiency test was higher than male students ($\bar{x} = 18$).

Keywords: Science Education, Prospective Science Teachers, Secondary School Students.

BATTAL GAZİ DESTANI'NDA GEÇEN MİTOLOJİK SAYILAR
MYTHOLOGICAL NUMBERS IN THE EPIC OF BATTAL GAZİ

Gülşah HALICI

Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

Sözlü edebiyat geleneğinin en eski kaynaklarından biri olan destanlar, milletlerin yaşadıkları olayları, maddi manevi değerlerini, kültür mirasını, koruyarak gelecekteki nesillere ulaştıran eserlerdir. Türk destanları milletimizin tarihini, inanışlarını, geleneklerini, müziğini, giyim kuşamını, mutfağını, dil ve edebiyatını bize gösteren zengin hazinelerdir. Destanlar millî karakter taşırlar. Bu nedenle destanlar milletin kültürünü öğrenmek bakımından büyük bir işleve sahiptirler. Mitler yaratıldıkları toplum içinde her zaman kutsal sayılmışlardır. Türklerin dinine, inanışına, bilimine yer veren mitolojik parçalar daha sonra destanların içine yerleşmişler ve bu şekilde varlığını devam ettirmişlerdir. Battal Gazi doğup büyüdüğü belirtilen Malatya'dan başlayarak Anadolu'nun pek çok yerinde savaşmış ve kahramanlığını sergilemiştir ve bugün de adı Malatya ili ile birlikte anılmaktadır. Türk edebiyatı ve kültürü içerisinde Battal Gazi destanı büyük öneme sahiptir ve bu destan yaratıldığı toplumun düşüncelerinde yer alan inanışları bize aksettirir. İslamiyet sonrası destanlarından olan Battal Gazi destanında İslami unsurların olmasıyla birlikte İslamiyet öncesi Türk inanışlarının izleri görülür. Mitolojik inanışlar bağlamında incelenen mitolojik sayılar Battal Gazi destanında sıkça geçmektedir. Bu bildiride Necati Demir ve Mehmet Dursun Erdem'in yayına hazırladığı "Battal Gazi Destanı" adlı kitapta geçen mitolojik sayılar ile bu sayıların mitolojik anlamlarının tespit edilmesi amaçlandı. Mitolojik sayılardan bir, üç, beş, yedi, dokuz ve kırk en çok rastlanılan sayılar oldu ve bu sayılar değerlendirildi.

Anahtar Sözcükler: Battal Gazi, Destan, Mitolojik Sayılar

ABSTRACT

Epics, one of the oldest sources of oral literary tradition, are the works that convey the events of the nations, their material and moral values, their cultural heritage, to the future generations. Turkish epics are rich treasures that show our nation's history, beliefs, traditions, music, clothing, cuisine, language and literature. Epics have a national character. For this reason, epics have a great function in terms of learning the culture of the nation. Myths have always been considered as sacred in the society in which they were created. The mythological pieces that included the religion, belief and science of the Turkish people were later settled in the epics and continued their existence in this way. Battal Gazi fought and exhibited his heroism in many parts of Anatolia starting from Malatya, where he was born and raised, and today his name is mentioned together with Malatya. The epic of Battal Gazi is of great importance in Turkish literature and culture and this epic reflects the beliefs in the thoughts of the society in which it was created. Battal Gazi, one of the post-Islamic epics, has traces of pre-Islamic Turkish beliefs with Islamic elements. Mythological numbers examined in the context of mythological beliefs are frequently mentioned in the Battal Gazi epic. In this presentation, it was aimed to determine the mythological numbers and the mythological meanings of these numbers in the book "Battal Gazi Epic" prepared by Necati Demir and Mehmet Dursun Erdem. Among the mythological numbers, one, three, five, seven, nine and forty were the most common numbers and these numbers were evaluated.

Key Words: Battal Gazi, Epic, Mythological numbers

GİRİŞ

Sözlü edebiyat geleneğinin en eski kaynaklarından biri olan destanlar, milletlerin yaşadıkları olayları, maddi manevi değerlerini, kültür mirasını, koruyarak gelecekteki nesillere ulaştıran eserlerdir. Türk destanları milletimizin tarihini, inanışlarını, geleneklerini, müziğini, giyim kuşamını, mutfağını, dil ve edebiyatını bize gösteren zengin hazinelerdir. Destanlar millî karakter taşırlar.

Destanlar, milletlerin din, fazilet ve millî kahramanlık maceralarının manzum hikâyeleridir. Destan, kökü tarihe dayanan, ilhamını tarihten alan bir halk edebiyatı verimidir. Destanlar, halk şairleri, saz şairleri tarafından, sazlarla birlikte söylenir bir sözlü edebiyat verimidir ki, umumiyetle aydınlar

tarafından yazılan tarihler yanında ve tarihi olaylar karşısında halk kütlelerinin duygu ve düşüncelerini aksettirirler (Banarlı, 1983:1-2).

Destan (Epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin irâdesini ellerinde tutan «Kahraman-Bilge» şahsiyetlerin menkabevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyelerdir. Târihe bağlı olmakla beraber, târih sayılmayan; ozanların Kobuzlarla terennüm ettiği cemiyetin ortak hayat görüşü ile ülkülerini aksettiren bu eserlerin teşekkülü için bir «yaratma zemini» ile savaş, din değiştirme, göç, kuraklık vb. gibi büyük hâdiselerin millet vicdanında bir takım sarsıntılara sebep olması lâzımdır (Elçin, 2004:72).

Türk edebiyatı destanlarla başlar. Destan, bir milletin eski zamanlarda başından geçen büyük hadiselerin halk dilinde edebi bir şekil almasıdır. Bir milletin henüz yazısı yokken yaptığı büyük savaşlar, ün alan kahramanlar bütün milletçe tanınırdı. Sonra bunlar babadan oğula geçe geçe bir takım eklentiler daha alarak büyür. İçine şiir ve hayal unsurları da karışır. Birkaç nesil sonra artık destan bütün milletin malı olmuştur. Böylece teşekkül eden ve her asır geçtikçe az çok değişikliklere uğrayan destan günün birinde, yazının icat veya kabulünden sonra yazılır ve değişmez bir hal alır. Fakat uğradığı bütün değişmelere rağmen teşekkül ettiği zamanın umumi seciyesini taşır. Destanlar babadan oğula anlatıla anlatıla zaman geçtikçe bazan o milletin ileriki isteklerine, ülküsüne ait unsurlarla da süslenir. Böylelikle edebî değeri yükselen destan âdeta birçok nesillerin müşterek edebî mahsulü halini alır. Bir destan, teşekkül ettiği asırdan ne kadar sonra kağıda geçirilirse geçirilsin, yine teşekkül ettiği asrın mahsulü sayılır. Çünkü onun temeli, esas fikirleri, esas unsurları teşekkül ettiği asra aittir. Aradan geçen uzun asırlar o destanın mevzuunda, dilinde büyük değişiklikler yapsa bile bunlar nihayet sathîdir (Atsız, 1997:31-32).

Destan, eski çağlarda bir milletin hayatında büyük yankılar bırakmış tarihi olayların (büyük yenilgiler, büyük zaferler vb.) çağdan çağa değişmiş ve sayısız hayal unsurları katılarak tanınmaz hale gelmiş uzun manzum hikâyesidir. Büyük, olağanüstü toplum ve kahramanlık olayların uzun ve manzum olarak anlatan edebiyat türüdür. Milletlerin, yiğitlerin çok eski çağlardaki büyük savaşlarını, başlarından geçenleri anlatan manzum büyük eser de destan adını alır (Güleç, 2002:104).

Destanların, hele mitosların fikir ve sanat hayatına kaynak oluşları daha ehemmiyetlidir. Destanlarda milletlerin dinleri, türlü inanışları, Tanrı veya tanrılar karşısındaki davranışları; yaşadıkları coğrafyanın hususiyetleriyle birleşmiş duygu ve düşünceleri vardır (Banarlı, 1983:2).

Destanların oluşumunu Öcal Oğuz beş ana safhada toplamıştır:

Birinci olarak, destanı yaratan topluluğun destan devri diye adlandırabileceğimiz bir dönemde yaşaması gerekir. Türkler açısından bu dönem, mitoloji unsurlarının toplum hayatında etkisini kuvvetle sürdürdüğü, Bozkır kültürünün ortaya çıkardığı Alp tipinin toplum hayatını yönlendirdiği bir dönemdir. Mitolojiden beslenen olağanüstülükler, toplum hayatında eski yerini yitirdikçe, kahramanlığın yerini, yerleşik toplumun değer yargılarına dayalı motifler aldıkça destan devri yavaşlamakta ve yerini “hikâye devri” olarak adlandırabileceğimiz bir devir almaktadır.

İkinci olarak, destanı yaratan topluluğun “sözlü gelenek”e sahip olması gerekmektedir. Kültür unsurlarının edebi verimlerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı güçlü bir sözlü gelenek ortamının bulunması, destanın gelişimini sürdürmesini sağlayacaktır.

Üçüncü olarak, destanın teşekkülüne ilham veren bir çekirdek “vak’a”nın olması gerekmektedir. Toplumu derinden etkileyen veya kurgulandıktan sonra toplumda büyük ilgi uyandıran bu vaka, sözlü gelenek ortamında yayılıp zenginleşmelidir.

Dördüncü olarak, bu vak’a bir “ozan” tarafından edebi bir metin haline getirilmelidir. Bu metin ozandan ozana, kuşaktan kuşağa geçerek, sözlü gelenek ortamında yaşatılmalıdır.

Beşinci olarak, toplum, “destan devri” diye adlandırdığımız zaman dilimini tamamlamadan sözlü gelenekte yaşayan bu metin “tespit” edilmelidir. Destan devrini tamamlayan toplumlarda, tespit edilen, yani yazıya geçirilen metinlerin, toplumun içinde bulunduğu devrin ürünü olacağını kabul etmek durumundayız (Oğuz, 2000:51-52).

Türk destanlarının tarihte yaklaşık oluşum-tespit devirlerine göre ayırımı aşağıdaki şekildedir.

A. Saka Türklerine ait destanlar

-Alp Er Tunga destanı

- Şu destanı

B. Oğuz Türklerine ait destanlar

C. Göktürk destanları

-Bozkurt Türeyiş destanı

- Ergenekon Çıkış destanı

D. Uygur destanları

- Uygur Türeyiş destanı

- Uygur Göç destanı

E. Kırgız destanı

- Manas destanı

F. Cengiz Han destanı

G. Dede Korkut destanî hikâyeleri

H. Saltuk Buğra Han destanı

İ. Battal Gazi destanı

J. Danişmend Gazi destanı

K. Köroğlu destanı (Arslan, 2010:27-28).

Battal Gazi destanı yapılan destan sınıflandırmalarının çoğunda tarihi destanlar kategorisinde yer alır.

BATTAL GAZİ DESTANI

Türkler Anadolu’yu vatan yaptıktan sonra bu coğrafya’da üç önemli destan vücuda getirmişlerdir. Türk kültür abideleri arasında yer alan bu eserler; Battal Gazi Destanı, Danişmend Gazi Destanı ve Saltuk Gazi Destanı’dır. Battal Gazi Destanı’ndaki olaylar muhtemelen 8. yüzyılda meydana gelmiş, 11.-13. yüzyıllar arasında teşekkül etmiş, 13. yüzyılda kaleme alınmıştır. İlk şeklinin mensur olduğu bilinmektedir (Demir, Erdem 2006:9). Battalnâme olarak da bilinen destanın çeşitli basmalarıyla, nazım ve nesir yazma nüshaları bulunmaktadır. Nüshaların bir kısmı Arapça ve Farsçadır (Arslan, 2010:59). Battal Gazi destanı konu ve kaynak bakımından yerli değildir. Ancak Türk muhayyilesiyle şekillendiği için milli destanlarımız arasında yer almaktadır. Anadolu’da teşekkül etmiş ilk Türk destanı Battal Gazi Destanı’dır. Battal Gazi destanı, Anadolu’da oluşmuş destan zincirinin ilk halkasıdır. Battal Gazi destanı, 8. Yüzyılda Emevi-Bizans savaşlarında meşhur olmuş Battal Gazi isimli bir kahramanın din için yaptığı savaşları konu edinen destan veya destanı halk hikayesidir (Demir, Erdem 2006:17-21).

Battal Gazi destanı Anadolu’da İslamiyet’i yaymak için savaşan asıl adı Cafer olan kahramanın etrafında oluşmuştur.

Battal Gazi, Türklerin Anadolu’ya geldikleri bir dönemde Türkün milli karakterlerini üzerinde toplamış, Anadolu’nun Türk ve Müslüman olması için çalışan bir kahramandır. Mitik devirlerden beri Türklerin hayal ettikleri millî bir kahramanı tasvir eder (Seyidoğlu, 1986:17).

Battal Gazi doğup büyüdüğü belirtilen Malatya’dan başlayarak Anadolu’nun pek çok yerinde savaşmış ve kahramanlığını sergilemiştir ve bugün de adı Malatya ili ile birlikte anılmaktadır.

Battal Gazi, Türk-İslam dünyasının bayrak adıydı. O doğup büyüdüğü “Suguur” (Uç) kalesi Malatya’dan başlayarak, Anadolu’nun büyük bir kesiminde davası için cenkleşiyor, bu toprakları vatanlaştırmak ve sakinlerini tek bayrak altında yaşatmak istemiştir (Şentürk, 1986:37).

MİTOLOJİK SAYILAR

Mitler yaratıldıkları toplum içinde her zaman kutsal sayılmışlardır. Mitoloji ödünç alınması veya ödünç verilmesi mümkün olmayan, genetik hafızamızda var olan bilgi, inanç ve kutsallık öbeğidir. O halde bin yıllar geçmesine rağmen, yeni bir din kabul etmemize bakmaksızın Türk toplumu halen bilinç altında mitolojik olguları, inançları yaşatmaktadır (Bayat, 2017:16).

Uzun bir tarihî süreçte varlık gösteren Türkler; kahramanlıkları, vefakârlıkları ve üstün meziyetleri ile çeşitli destanların ve efsanelerin kaynağı olmuştur. Sayıca birçok destana sahip olan Türkler, kendilerine ait tarihî bilgileri ve kültürlerini destanların varlığı ile kısmen günümüze ulaştırabilmişlerdir. Konularına göre çeşitlilik gösteren ve halk edebiyatının en önemli eserlerinden olan destanlarda çeşitli motifler bulunmaktadır. Bu motiflerden birisi de ,sayı' motifleridir. Diğer motifler gibi sayı motiflerinin temeli de mitolojik ve dindir. Çünkü kültürün temelini belirleyen, din ve dinî anlayış/inanış, destanların da ana etmenini oluşturmaktadır. Böylece din ile kültür ve kültürün bir parçası olan destanlar karşılıklı bir iletişim ve etkileşim içerisinde bulunmuş ve bu iletişim/etkileşim, destanların konularında, mahiyetlerinde kendisini hissettirmiştir (Küçük, 2013:91-92).

Türklerin dinine, inanışına, bilimine yer veren mitolojik parçalar daha sonra destanların içine yerleşmişler ve bu şekilde varlığını devam ettirmişlerdir. Türk edebiyatı ve kültürü içerisinde Battal Gazi destanı büyük öneme sahiptir ve bu destan yaratıldığı toplumun düşüncelerinde yer alan inanışları bize aksettirir. İslamiyet sonrası destanlarından olan Battal Gazi destanında İslami unsurların olmasıyla birlikte İslamiyet öncesi Türk inanışlarının izleri görülür. Mitolojik inanışlar bağlamında incelenen mitolojik sayılar Battal Gazi destanında sıkça geçmektedir.

Türklerde sayıları iki ana grup halinde ele almak gerekmektedir: Müslüman olmayan ve eski Türk inanışlarını sürdüren toplulukların mitleri ve inanışlarında sayıların yeri, Müslüman Türk topluluklarının inanışlarında sayıların yeri. Ancak aslında bu ikisi hem birbirinden farklı ve ayrıdır hem de biri diğerinden çok kopuk olmayan bir bütün teşkil eder (Çoruhlu, 2006:199).

Bu bildiriye Necati Demir ve Mehmet Dursun Erdem'in yayına hazırladığı "Battal Gazi Destanı" adlı kitapta geçen mitolojik sayılar tespit edildi ve bu sayıların mitolojik anlamları verildi, destanda geçen bu sayılar birkaç örnek ile sınırlandırıldı.

BİR

Pozitif bilimlerde basit anlamıyla sayma sayısı olarak kullanılan bir, metafiziğe dayalı anlatılarda ve yorumlarda farklı cepheleriyle anılır. İnsanlık tarihinden bugüne kadar birçok disiplinde başlangıcın simgesi olarak kabul edilmiştir. Temel olarak inanışlar ve mitolojilerde sembolleşen bu sayı, en genel ve en kabul edilebilir tabiri ile Tanrı'nın sayısıdır. Bu nedenle bir sayısının çerçevesi metafizik uzantılarından dolayı din ve inançla çizilir (Kızmaz, 2016:9).

Göğün en yüksek katında Gök Tanrı'nın ya da daha sonra onun yerini alan başka bir tanrının bulunması bu tanrının bütün diğer tanrıların üstünde olduğuna işaret ediyor. Bu da belki İslam öncesi dönemde bir sayısının ifade edilmiş şekli olabilir. Her şeyin yaratıcısı olan bir tanrı vardır, O da Gök Tanrı'dır, yani göğün kendisidir. Allah'ın birliğinin ifadesi. Allah'ın isminin başladığı elif harfinin sayısal değeri (Çoruhlu, 2006: 203-204). İslam dinine geldiğinde saf ve katıksız bir tevhid inancından bahsedebiliriz. İslamiyet'in kabulünün şartı olarak kişinin dili ile söyleyip kalbi ile benimsediği ve inandığı kelime-i tevhid, "Allah'tan başka ilah yoktur" şeklinde tercüme edilir. Burada katı bir tek tanrıçılık söz konusudur (Kızmaz, 2006:12).

Bir sayısının sembolik açıdan geniş anlamları vardır ve bir on, yüz, bin, yüz bin gibi sayıların da açılımını ifade eder. Battal Gazi Destanı'nda geçen bir sayısı ve katları ile ilgili örnekler şu şekildedir.

- Bu âlemde bir nur ortaya çıktı. S.65.
- Yüz kulum vardır, cümlesi silahşordur. Her biri yüz kişiye hücum edebilir. S.76.
- Bin kişi ile önce Ali ulaştı, hamle yaptı. S.82.
- Yüz bin asker hazırladılar. S.85.
- Halifeye yüz at, yüz kılıç, yüz zırh Abdülvehhâb'ı ve Ramin ile halifeye gönderdiler. S.106.

- Bir şehir vardır, adına Malatya derler. S. 132.
- Firdevs'i, on bey ile öldürdüm. S.136.
- Yüz tane güzel sesli hafız "inna fetehna leke" suresini okuyordu. S.193.
- Seyyid Battal da bir kez gök gürlemesi gibi nara atıp kâfirlerin alayına hamle yaptı. S.201.
- Bir gün ulu bir dağ göründü. S. 297.
İslamiyet öncesinde Gök Tanrı'nın sembolü olan bir sayısı, İslamiyet'ten sonra da Allah'ın tekliğini, birliğini ifade etmek için kullanılmıştır.

ÜÇ

1903'te Alman bilgin R. Müller, üçün masallarda, şiirde ve görsel sanatlardaki önemini açıklamaya çalıştı ve üçlülüğün önemini doğanın gözlemlenmesinden kaynaklandığını ileri sürdü. İnsan bir kere suyu, havayı ve yeryüzünü görmüştü; üç dünyanın (Alman geleneğinde Midgard, Asgard ve Niflheim denir) var olduğu fikrini geliştirdi; üç hâli (yani katı, sıvı ve gaz) bildi; yaratılan şeylerin üç grup (mineraller, bitkiler ve hayvanlar) olduğunu buldu ve bitkilerde kök, sap ve çiçeği ve meyvelerde kabuk, etli kısım ve çekirdeği keşfetti. Güneş sabah, öğlen ve akşam farklı yön ve biçimlerde algılandı. Gerçekten de gördüğümüz ve yaşadığımız dünya üç boyutlu olduğundan dolayı bütün deneyimlerimiz uzam (uzunluk, yükseklik, genişlik) ve zaman (geçmiş, şimdi, gelecek) koordinatları içinde yer alır. Bütün yaşam başlangıç, orta ve sonun üç katlı özellikleri altında görülür, daha soyut terimlerle söylenirse oluş, varoluş ve yitiş; mükemmel bir bütün tez, antitez ve sentezle biçimlendirilebilir (Schimmel, 1998:70-71).

Tasavvufi ruhun üç derece olarak sınıflandırılması (kötülüğe teşvik eden ruh, suçlayan ruh, huzurlu ruh) (Çoruhlu, 2006:204). Bu sayı, evrene dair oluşum prensiplerinin açıklanmasında, dinî kabullerde, günlük pratiklerde, halk edebiyatına ait metinlerde oldukça önemli bir yer tutar. Bütün bu disiplinler içerisinde sembol olarak çeşitli kavramları ve kabulleri yansıtır (Kızmaz, 2006:52).

Aracılık, bütünlük ve tanrısal güç anlamlarını bünyesinde barındıran üç sayısı, toplumsal iletişimi temsil etmektedir. Başlangıç, orta ve son şeklinde aşamaları bulunan Üç sayısı, bir ve ikinin özelliklerini birleştirerek iletişim ihtiyacını ve yaşama katılma isteğini ifade etmektedir. Bu bağlamda tarihî süreçte temel bir sayı olarak kullanılan üç sayısı, Tanrı, insan ve evrendeki düzeni simgelemektedir. Çünkü üç sayısı, Bir'in simgesi Kozmik Tanrı/Gök'tür. İki ise Yer-Toprak şeklinde vuku bulmuş ve bu iki unsurun birleşmesiyle Yer ve Gök birliği sağlanmıştır (Küçük, 2013:98).

Anadolu'nun pek çok köşesinde karşımıza çıkan yatır ve ziyaretler çevresinde üç kez dönmek, üç defa okuyup üfleme, herhangi olumsuzlukları def etmek için tahtaya üç kez vurmak, isteklerin yerine gelmesi için Fatıha'yla beraber üç İhlâs okumak, hastalıklardan korunmak için ocağa üç kez gitmek vb. uygulamalara sıkça rastlanmaktadır. Aynı şekilde halk anlatılarında ve özellikle de masallarda padişahın üç kızının ya da üç oğlunun olması, üç gün üç gece yol gidilmesi, sınava tabi tutulan kahramana üç soru sorulması, sonuç kısmında gökten üç elma düşmesi; âşıklık geleneğinde âşık adayının gördüğü rüyada pirin elinden üç bade içmesi; dinî inançlara göre dünyanın "gök, yer ve yer altı" olmak üzere üç bölümden oluşması, gayb âleminde beşler, yediler, kırklar ile beraber üçlerden söz edilmesi vb. şeklinde sıralayabileceğimiz pek çok halkbilimi ürününde bu rakamın kullanıldığı ve kendisine özel bir anlam yüklendiği görülmektedir (Coşkun, 2010:74).

Evrenin özeti olan üç, halk anlatılarında görülen üçleme, günlük hayatta kullanılan uygulamalarda görülen üç sayısı, Battal Gazi destanında da şu örneklerde gösterilmiştir:

- Müminler üç gün kovaladılar, kırdılar. S.93.
- Üç oğlu ile otuz bin asker arkalarından gönderdi. S. 105.
- Orada üç gün dernek ederler. S.120.
- Sonra üç gün kutlamalar yaptılar. S.134.
- Müminler üç gün üç gece kâfirleri kovaladılar. S.166.
- O anda Ukbe lâin üç severe lokma ile zehir verdi. S. 203
- Üç günden sonra Seyyid Battal izin istedi. S. 218.
- Halife çok üzülüp üç gün sohbet etmedi ve tahta çıkmadı. S. 335.
- Seyyid Hazret, Aşkar'a binip üç gün gitti, denize erişti. S. 335.

- Seyyid Battal erişti üç kez nara attı. S.349

Mitolojide, halk inanışlarında, halk anlatılarında sıkça kullanılan üç sayısı Battal Gazi destanında da sıkça geçmektedir ve destanda daha çok zamanla ilintili kullanılmıştır. Allah'ın hakkı üçtür, ilk vahiy Hz. Muhammet'e geldiğinde Cebrail üç kez Oku demiştir. Kuran'ı Kerim ele alındığında üç kez öpülür. Bu örneklerden görüldüğü üzere üç sayısı kutsal sayılardandır.

BEŞ

Beş, insan ruhudur. İnsanoğlunun iyilikten ve kötülükten ibaret olması gibi, beş, tek ve çift sayıdan elde edilen ilk sayıdır (Schimmel, 1998:118). Türk Destanlarında fazla yer almayan beş sayısı, genel olarak dünyayı ve insanı simgelemektedir. Çünkü insanın elinde ve ayaklarında beşer parmak ve görme, işitme, koklama, tat alma ve dokunma olmak üzere beş duyu vardır. Zaten Fatma'nın (Fadime Ananın) eli ile ilgili tasavvurlar da bu zihniyet ile alâkalıdır. Halk arasında Fadime Ana'nın el işaretinin nazara iyi geldiğine, kötülüğü önlediğine ve yapılacak işlerin hayırla sonuçlanacağına inanılmaktadır. Eski mağara yerleşimlerinde de beş parmak izleri görülmektedir. İslâm'da beş parmağın Hz. Muhammed, Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i sembolize ettiği de iddialar arasındadır. Beş vakit namaz, İslâm'ın beş şartı, beş ile ilgili sembolizme örnek olarak verilebilir (Küçük, 2013:101).

Beşin çok önemli olduğu bir başka dinsel gelenek de İslâm'dır. İslâm'ın beş şartına (kelime-i şهادet getirmek, namaz kılmak, Ramazan ayında oruç tutmak, zekât vermek ve Mekke'ye hacca gitmek) ek olarak, namaz günde beş defa kılınır ve İslami hukukta beş kategori vardır (farz, sünnet, mübah, mekruh ve haram) (Schimmel, 1998:132).

Uygur Türklerinin türeyiş destanında kutsal bir ağaçtan ortaya çıkan beş çocuktan Türklerin türediğine inanılır.

Beş sayısı insanların duyularından, parmaklarından hareketle insanı simgeler. Battal Gazi Destanı'nda da beş sayısı çokça nesnelere kanalıyla sembolleşmiştir. Örneğin:

- Beş yüz bin er hazırlandı. S. 96.
- Ona da beş bin kâfir verip dağın sol yanına gönderdi. S. 98.
- Sizlerden elli kişi al buraya getir. S.135.
- Beş bin köy Seyyid'in önünde Müslüman oldu. S. 142.
- Her gece beş altı adı sanı belli, meşhur pehlivan ve beylerden tepelerdi. S. 175.
- Beş kul ile yola çıktı. S. 180.
- Beş yüz bin kâfirin hepsi demir zırha bürünmüşler. S. 183.
- Seyyid Meryem Suresi'nden beş ayet okudu. S.217.
- Beş yüz bin asker ile halife çıkageldi. S.317.
- Yer de yedi tabakadır. Beşincide canavarlar ve ifritler olur. S. 325.

Destanda geçen beş sayısı ve katlarının örnekleri daha çok asker sayısını vurgulamak için kullanılmıştır.

YEDİ

Öteden beri yapılan yorum, yaklaşım ve yakıştırmalar, diğerlerine oranla bir hayli kabarık. Yedi, dizinin en çok konuşan ve konuşturan bir sayısı... En başta yedi Tanrı ile dünyayı birleştiren bir sayı olarak tanınıyor. Çünkü üç, teslis (üçleme) olduğu gibi yaratan, yaşatan ve öldürenin dört ise, hava, ateş, su ve toprak elemanlarının oluşturduğu Dünya'nın sayısı ve simgesidir. Diğer bir yaklaşımla, yedinin yerle göğü birleştiren bir sayı olduğunu da söyleyebiliriz. Bu anlamda, dört dünyanın temel yönleri (doğu, batı, kuzey, güney), üç ise gökle bağlantılıdır (Ersoy, 2000:31).

Yedi sayısı ile ilgili sembolizmin temelinde, yedi gezegen inancı yer almaktadır. Çünkü dünyanın sabit olduğu, bütün gezegenlerin (Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn, Ay ve Güneş) onun etrafında döndüğü düşüncesi hâkim olmuştur. Haftanın yedi gün kökeninde de yedi gezegen bulunmaktadır. Buna göre haftanın günlerinden Pazartesi, Ay; Salı, Mars; Çarşamba, Merkür; Perşembe, Jüpiter; Cuma, Venüs; Cumartesi, Satürn ve Pazar ise Güneş ile ilişkilendirilmiştir. Hatta her gezegenin bir gök veya

yer katında olduğu düşünölmüş ve ,Göğün yedi katı ve yerin yedi katı' deyimi kullanılagelmiştir. Zaten Hz. Muhammed'in Miraç Gecesi'nde yedinci göğe çıktığı ve Yakut Türklerine göre Yenisey Irmağı kaynağını göğün yedinci katından aldığı da bilinmektedir. Ayrıca Kuran'da da yedi gök tabiri açıkça zikredilmektedir (Bk. Bakara Suresi, 29; Muminun Suresi, 86, Nebe Suresi, 12<vd.) (Küçük, 2013: 102-103).

Mitolojik kökenli gizemli sayılar arasında yaygın olanlardan biri de yedidir. Bu yaygınlığın sebepleri arasında yedi / dokuz gök ve yedi / dokuz yer inancı öne çıkar. Özellikle Kam-Şaman inanışlarında yedi ile ilgili kabul ve davranışların yaygınlığı dikkat çekmektedir. Sözelimi; Tanrı Ülgen yeryüzünde önce yedi kişiyi yaratır. Tanrı Ülgen'in katına ulaşmak için yedi engel aşılmalıdır. Büyü yaparken, kızdırılan demir yedi pınardan, yedi değirmen olduğundan alınan yedi suya atılır (Durbilmez, 2011: 86).

Hayat Ağacı'nın yedi dallı olması, Kâbe'nin etrafının yedi kez tavaf edilmesi, Safa ile Merve arasının yedi kez Sa'y edilmesi ve yedişer taşla üç kez Şeytan taşlanması, Mekke'deki caminin yedi minaresinin bulunması, Fatiha Suresi'nde yedi ayet bulunması; Buda'nın doğumunun ardından yedi adım yürütmesi; Yahudilikteki şamdanların yedi kollu olması ve Yahudilerin Mayasız ekmek bayramının yedi gün sürmesi de yedi motifi ile ilişkilidir. Ayrıca hem İncil hem de Kuran'da bahsi geçen ve Hıristiyanlar ve Müslümanlar için kutsal olan Yedi Uyurlar da bu motif ile değerlendirilebilmektedir (Küçük, 2013:103).

İslam'da yedi sayısının önemli sayılardan biri olarak kabul edilmesinin temel nedeni bu sayının çeşitli vesilerlerle Kur'an'da geçmesidir. Yedi kat gök, yedi deniz, yedi başak, yedi besili inek, yedi zayıf inek, yedi yıl bolluk, yedi yıl kuraklık, cehennemın yedi kapısı konuları çerçevesinde Bakara suresi 29. ayet, Müminün suresi 86. ayet, Lokman suresi, 27. ayet, Talak suresi 12. ayet, Mülk suresi 3. ayet, Nebe' suresi 12. ayet, Bakara suresi 261. ayet, Yûsuf suresi 43. ayet, Yûsuf suresi 47. ayet, Yûsuf suresi 48. ayet, Hicr suresi 44. ayet, Hicr suresi 87. ayet, Müminun suresi 17. ayet, Hakka suresi 7. ayet, Fussilet suresi 12. ayette yedi sayısı toplam 15 kez geçmektedir (Kızmaz, 2006: 95-96).

İslam en baştan beri yedinin öneminin farkında olmuştur. Kuran'a göre Allah cenneti ve dünyayı yedi katlı yaratmıştır. Hac sırasında, Mekke'deki Kâbe'nin çevresinde dönmek demek olan tavaf yedi kez yapılmak zorundadır ve Safa ve Merve durakları arasında yedi şavt, gidiş dönüş yapılır ve hac'cın sonunda Mina yakınlarında her defasında yedişer taşla olmak üzere üç defa şeytan taşlanır (Schimmel, 1998:159).

Geçmişten günümüze yedi sayısı kutsal dinlerin ortak motifleri arasında ayrı bir öneme sahiptir. İslamiyet sonrası destanlarından olan Battal Gazi destanında geçen yedi sayısı ile ilgili örneklerden bazıları şöyle sıralanmıştır:

- Yedi yük altın. S. 84.
- Yedi gün tahtında oturmadı. S. 85.
- Müminlerin tekbir sesi göğün yedinci katına ulaştı. S.89.
- Tepesinin üstüne yedi adım uzaklıkta bir yere yıkıldı. S. 92.
- Çabucak Malatya şehrinin ileri gelenleri bir araya geldi, yedi gün düğün yaptılar. S.96
- Oradan geçti, bir manastıra geldi, yedi kapısı var idi. S. 115.
- Seyyit Battal orada yedi gün dinlendi. S.142.
- Yedi kere hamle yaptılar, başarılı olamadılar. S.145.
- Yedi gün yas ve matem tuttular. S.172.
- Nasıl ki gökyüzü yedi tabakadır. Yer de yedi tabakadır. S.325.

Battal Gazi Destanı'nda yedi sayısı çok farklı şekillerde görölmüş ve kullanımlarında geleneksel ritüelleri yansıttığı sergilenmiştir.

DOKUZ

Dokuz, mitolojide varlığına inanılan gök, yer yüzü ve yer altı dünyalarının tümünü simgeleyen bir sayı olmuştur. Sayılar dizisinin sonuncusu olması nedeniyle, bir sona ulaşıldığını ve yeniden başlamanın haber vericisi gibidir. Diğer bir deyişle, bilim ve ölüm olayının olduğu gibi, yeni bir doğum veya filizlenmenin göstericisidir. Yaşam çemberinin son halkasını kilitler (Ersoy, 2000:37).

Moğollar ve Türkler dokuz sayısını çok severlerdi. Türklerin önde gelen kabilelerinden birisi Dokuz Oğuzlar olarak bilinirdi. İnsanların önünde dokuz kez eğilmek zorunda oldukları Moğolların Büyük Han'ı dokuz sancakla ya da Cengiz Han'da olduğu gibi dokuz Tibet öküzü kuyruğuyla kendisini belli ederdi. Kutadgu Bilig'i (iyilik veren bilgi) yazan, on birinci yüzyıl Orta Asya Türk şairi Yusuf Has Hacib gün doğumunu, öne sıra dokuz altın renkli sancağın taşındığı hükümdarın görünüşüyle karşılaştırır. Dokuz göksel küreden söz eden Türkler, "9'dan öte hiçbir şey yoktur" derler (Schimmel, 1998:183).

Tasavvufta da dokuz gök inancı vardır. Ayrıca Allah'ın kudret ve azametinin tecellisine kinaye olarak Allah'ın dokuzuncu kat gökte olduğu düşünülen tahtına arş denirdi (Çoruhlu, 2006:207).

Türk Destanları'nda sıklıkla kullanılan sayılardan biri de dokuzdur. Tek haneli sayıların en büyüğü olan dokuz sayısı, bitişi veya tamamlamayı ifade ettiği gibi yeniden doğuşu veya yeni bir başlangıcı da simgelemektedir. Bu bağlamda dokuz; başka bir devreye, evreye geçişin de sembolüdür. Hatta doğum olayının dokuz ay sürmesi de bu çerçevede değerlendirilmektedir. Yaratılış destanına göre, Tanrı, dokuz dallı bir ağaç ve bu ağacın her dalının altında bir insan yaratmıştır. Yedi kat gökten sonra gelen Arş ve Kürsî birer kuşatıcı kat sayılarak, göklerin dokuz kattan oluştuğuna inanılmıştır. Şamanların, âyinlerde dokuz kat göğe çıkıp, dokuz katı da dolaşarak indiği de kaynaklarda dile getirilmektedir. Şamanın birçok uygulamasında dokuz rakamı ibadet ritüelinde önemli bir yer tutmaktadır (Küçük, 2013:104). Şaman törenlerinde, şaman göğün dokuzuncu katında Tanrı'ya ulaşmıştır.

Dokuzuncu katın üzeri en yüksek gök. Türkler ay, güneş ve yıldızları dokuzuncu katın üzerinde düşünmüşlerdir (Ögel, 1995:160).

Oğuz Kağan destanında önemli bir yere sahip olan dokuz sayısı şöyle geçer: Oğuz seferlerden başarıyla döndüğünde toy için doksan bin koç dokuz yüz kırk kesilmesini emretmiştir (Togan, 1982: 47). Oğuz Kağan destanında sıkça görülen dokuz sayısı Battal Gazi destanında fazla görülmemiştir. Örnekleri şu şekildedir.

- Zindanda dokuz yaşlı kişi daha hapis yatıyor. S. 167.
- Halife dokuz yüz bin asker ile göçtü. S. 267.
- Seyyid, dokuzuncu gün denizden dışarı çıktı. S.325
- Doksan dokuz yıldır Allah aşkına, senin hürmetine ve dinin yoluna gazalar yaptım. S. 345.

Türk kültüründe sıkça rastlanılan dokuz sayısına Battal Gazi destanında diğer işlenen mitolojik sayılar kadar rastlanılmamıştır.

KIRK

Türk destanlarında sıklıkla yer alan ve Türklerin önem verdiği, ona kutsal bir nitelik kazandırdıkları sayıların başında kırk gelmektedir. Dört sayısı ile ilgili tüm olay, olgu, anlam ve değerlerin on kat çoğaltılması ile ortaya çıkan kırk sayısı; olgunluk, tamlık, güç ve kuvveti ifade etmektedir (Küçük, 2013:105).

Oğuz Kağan destanında Oğuz, kırk gün sonra yürümeye başlamıştır, düzenlenen bir toyda kırk masa ile sıra dizdirtmiştir yine başka bir toyda kırk kulaçlık sağına ve soluna direkler diktirmiş sağ direğin üzerine altın tavuk, sol direğin üstüne gümüş bir tavuk koydurmuştur (Ögel, 2010:117-118)

Kırk sayısının en önemli özelliklerinden biri, bir süre sayısı olmasıdır. Bu özelliğiyle kırk, oluşumu, olgunlaşmayı, erişkinliği, tamamlanmayı ifade eder. Bu devrelerin sürecinin başlaması, devam etmesi ve sonlanması kırk ile ölçülür. Sayının hemen her medeniyette ve dinde ilk göze çarpan fonksiyonu budur (Kızmaz, 2016:149).

İslami geleneğe 40'ın önemi hem Kuran'dan hem de ilk vahyini kırk yaşlarında alan Hazreti Muhammed'in sözlerinden açıkça anlaşılır. Yahudi-Hıristiyan geleneğinde olduğu gibi bu sayı yas vaktiyle ya da sabırla beklemeye bağlantılıdır. Örneğin popüler gizemci gelenekler Tanrı'nın Adem'in çamurunu kırk gün yoğurduğunu ileri sürerler. Dünyanın sonu yaklaştığında Mehdi kırk yıl yeryüzünde

kalacaktır. Yeniden dirilişte gökler kırk gün boyunca dumanla kaplanacaktır ve ayrıca dirilişin kırk yıl süreceği düşünülür (Schimmel, 1998:268). İslam'da arınma için girilen çile süresi de kırk gündür.

Hemen tüm toplumların ortak olan inançlarından biri de ruhun cesedi kırk gün sonra terk etmesi ve gerek ölüm olayının bundan sonra başlamasıdır. Nitekim, İslam'da mevlit, ölünün kırkı çıktıktan sonra okunmaktadır. Diğer dinlerde ise ölünün ardından yapılması gereken bazı dinsel törenlerin, kırkıncı günün bitiminde düzenlendiği görülmüştür (Ersoy, 2000:46).

İnanç sisteminde önemli yorumlara kapı aralayan bu sayı, Türk kültüründe ve edebiyatında da son derece yoğun bir şekilde kullanılmıştır, kullanılmaktadır. Türklerde kırk, dileklerin gerçekleşmesi, büyülerin tutması gibi metafizik alanlarda kullanıldığı gibi; kırklamaya dayalı birçok geleneksel ritüelde de karşımıza çıkar. Mesela doğum yapan annenin kırk günlük çocuğuyla hamamda ardı ardına kırk kez yıkanması buna örnek gösterilebilir. Öte yandan bu sayının masallarda, destanlarda, deyim ve atasözlerinde kullanımı da oldukça büyük bir yekûn tutmaktadır (Kızmaz, 2016:151).

Türk kültüründe önemli sayılan ve ona kutsallık atfedilen sayıların başında kırk gelmektedir. Battal Gazi destanında da kırk sayısı ile ilgili örnekler şu şekildedir:

- Kırk bin er ve kırk çift savaş davulu ile yola çıktılar. S.78
- Ona verdiler, kırk kişi ile birlikte gönderdiler. S. 86.
- Kırk Müslüman, askerini perişan etti. S. 87
- Bunun üzerine kırk gün geçti. S. 96
- Ey güzel insan! Kırk gündür Resul hazretini rüyamda görüyorum. S. 104.
- Seyyit Battal buyurdu, kırk uzun ağaç getirdiler, birbirine bağladılar. S. 110.
- Kırk gün karalar giydi, tahtında oturmadı. S. 123.
- Kırk yük altın ve gümüş var idi. S. 123.
- Kırk gün oruç tuttu. S.140.
- Gördü ki kırk ifrit zenci otururlar. S.297.

Destanda Battal'ın yanında kırk erenin olduğu, savaşlarda bazen kırk askerin savaştığı, zaman bağlamında kırk gün motifi öne çıkmıştır.

SONUÇ

Destanlar aracılığıyla Türkler kültürüne, tarihine ait bilgileri günümüze getirmişlerdir. Türk destanları milletimizin tarihini, inanışlarını, geleneklerini, müziğini, giyim kuşamını, mutfağını, dil ve edebiyatını bize gösteren zengin hazinelerdir. Türklerin dinine, inanışına, bilimine yer veren mitolojik parçalar daha sonra destanların içine yerleşmişler ve bu şekilde varlığını devam ettirmişlerdir. Destanlar yaratıldığı toplumun düşüncelerinde yer alan inanışları bize aksettirir. İslamiyet sonrası destanlarından olan Battal Gazi destanında İslami unsurların olmasıyla birlikte İslamiyet öncesi Türk inanışlarının izleri görülür. Mitolojik inanışlar bağlamında incelenen mitolojik sayılar Battal Gazi destanında sıkça geçmektedir. Bu bağlamda Türkler İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte eski pratikleri, mitolojik olgu ve uygulamaları unutmamışlar ve sonra da yaşatmışlardır.

KAYNAKÇA

- Arslan, E. (2010). "Türk Halk Edebiyatı", Maya Akademi Yayın Dağıtım, Ankara.
- Atsız, H. N. (1997). "Türk Edebiyatı Tarihi", İrfan Yayınları. İstanbul.
- Banarlı, N. S. (1983). "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I", Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.
- Bayat, F. (2017). "Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi 1)", Ötüken Neşriyat. İstanbul.
- Coşkun, N. Ç. (2010). "Tahtacılar Üç Sayısı ve Üçleme". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 56, 73-92.
- Çoruhlu, Y. (2006). "Türk Mitolojisinin Anahatları", Kabalcı Yayınevi. İstanbul.
- Demir, N. Erdem, M.D. (2006). "Battal Gazi Destanı", Hece Yayınları. Ankara.
- Durbilmez, B. (2011). Batı Trakya Türk Halk Kültüründe Mitolojik Sayılar. Zeitschrift für die Welt der Türken. Vol.3 No.1.
- Elçin, Ş. (2004). "Halk Edebiyatına Giriş", Akçağ Basım Yayım. Ankara.

- Ersoy, N. (2000). “Semboller ve Yorumları (Bölüm I-II)”, Zafer Matbaası, İstanbul.
- Güleç, H. (2002). “Halk Edebiyatı”, Çizgi Kitabevi. Konya.
- İnan, A. (1954). “Türk Destanlarına Genel Bir Bakış”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,2(),189-206
Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/34055/376880>
- Kızmaz, M. (2016). XVI. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Sayılar Mitolojisi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Küçük, M. A. (2013). Türk Destanlarında Sayı Motifinin Dinî Yansımaları. Gazi Türkiyat, Güz. Cilt.13. s. 91-109.
- Oğuz, Ö. (2000). “Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları”, Akçağ Yayınları. Ankara.
- Ögel, B. (1995). “Türk Mitolojisi II. Cilt”. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.
- Ögel, B. (2010). “Türk Mitolojisi I. Cilt”. (Beşinci Baskı). Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.
- Schimmel, A. (1998). “Sayıların Gizemi”. (Çev. Mustafa Küpüşoğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Şentürk, A. (1987).Malatya ve Çevresinde Battal Gazi ve Yoldaşlarıyla İlgili Halk İnanışları, I. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı. İstanbul.
- Togan, Z.V. (1982). Oğuz Destanı. Modern Ofset Basımevi. İstanbul.

**TÜRK BOYLARININ ORTAK HAYAT TASAVVURUNUN YANSIMASI: ÖZBEKİSTAN VE
TÜRKİYE SAHASI ORTAK ATASÖZLERİ**
A REFLECTION OF COMMON LIFE THOUGHT OF TURKIC PEOPLE: COMMON PROVERBS
OF UZBEKİSTAN AND TURK

Dr. Öğr. Üyesi Şule GÜMÜŞ

Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü, Sivas

ÖZET

Atasözleri; ataların deneyim ve gözlemlerine dayanan, hayata dair öğütleri içeren, kalıplaşmış özlü sözlerdir. Toplumsal iletişimin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesinde, toplumun ahlaki ve kültürel değerlerinin oluşmasında, milli tasavvurun teşekkülünde atasözleri önemli rol oynamaktadır. Atasözleri, bir ulusun oluşturduğu kültürel değerleri gelecek kuşaklara aktarma adına adeta bir kalıp veya kap hükmündedir. Hammaddesi dil olan bu kap sayesinde atalar, atilere miras bıraktıkları kültürü aktarırlar. Türk dünyası, kökleri Orta Asya'da bulunan ve dalları dünyanın çeşitli coğrafyalarına uzanan büyük bir ağaç gibidir. Aynı kültürün farklı coğrafyalardaki çiçeklenmeleri hükmünde olan ortak kültür ve inanç dünyası, atasözlerinde de ortak anlam değerleriyle yansımaları bulur. Bu çalışmada ortak geçmişi olan ve aynı kültüre, Türk kültürüne, sahip bulunan Türkiye Türkleri ve Özbek Türklerine ait ortak atasözleri yansıttıkları anlam değerleri açısından ele alınacaktır. Bu iki Türk boyunun atasözleri incelendiğinde insana değgin pek çok konuda ortak duygu ve düşünceleri yansıtan ifadelerin yer aldığı tespit edilmektedir.

Ortak atasözlerinin modern hayatta eğitim, kültür, sanat gibi farklı sahalarda yeniden canlandırılması modern Türk dünyasını oluşturan boyların duygu ve düşünce ortaklığını arttırması açısından önemlidir. Bu sayede; temel değerler asırlar öncesinden günümüze taşınacak ve böylece kökü mazide olan atiler yetişecek, aynı köke bağlı bulunan kardeş boylar arasındaki duygu ve düşünce birliği pekişecektir.

Anahtar Sözcükler: Özbek Türkleri, Türkiye Türkleri, Atasözü, Ortak Kültür

ABSTRACT

Proverbs are stereotyped wise sayings that include advices based on experiences and observations of ancestors. Proverbs are of great importance in passing cultural values of a nation to following generations. By means of language ancestors pass the cultural heritage to future generations. Turkic world is like a big tree rooting from Middle Asia branches of which are reaching out to many parts of the world. Common cultural and spiritual atmosphere which can be regarded as blossom the same culture in different parts of the world, makes its way into proverbs with common meaning. In this study, common proverbs of Turks and Uzbek, which have common past and culture, will be evaluated in the sense of meaning they have. Examining common proverbs of these two Turkic nations, it could be seen that the common proverbs have meanings about feelings and ideas on human.

Utilization of common proverbs in education, culture and art in modern life, is of great importance in sense of having greater unity in Turkic nations. Thus, basic values will be revived and generations who have the cultural values of ancestors will be created, and the connection between nations of common past will be strengthened.

Key Words: Uzbek, Turkish, Proverbs, Common Culture

Giriş

Kalıplaşmış, özlü sözler olarak tanımlanan atasözleri uzun gözlem ve deneyimler sonucunda elde edilen bilgi ve tecrübeleri içermektedir. Atasözleri; ortaya çıktığı sürecin yaşam tasavvurunu yansıtmalarının yanında atalardan atilere öğüt niteliğindedir. Az söz ile pek çok anlam değerini ortaya koyan atasözleri biçim açısından nazım olabileceği gibi nesir şeklinde de olabilmektedir. Atasözleri bireysel ve toplumsal ilişkilerin sağlıklı bir şekilde ilerlemesinde, toplumun duygu ve düşüncelerinin sağlam temeller üzerine kurulmasında, milli hislerin gelişiminde, toplumsal ahlak kurallarının teşekkülünde ve gelecek kuşaklara iletilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Atasözleri, bir ulusun milli ve kültürel değerlerinin

kuşaktan kuşağa aktarımında bir köprü vazifesi üstlenmektedir. Bu manevi köprü sayesinde atalar, atilere miras bıraktıkları değerleri aktarırlar.

Bir Özbek şairi olan Erkin Vahit'in şu ifadeleri Türklerin atasözlerine verdiği kıymeti ortaya koyması açısından önemlidir: "Atasözleri bizim için asırların sedası, geçmişimizle aynı havayı teneffüs etme hissini uyandıran ölmez nutuk ve çağlar arası köprüdür. Hikmetli sözler (atasözleri), bilinmeyen şairlerin yürekleri, halk istidadının mesafe bilmez ışıklarıdır. Zulmün, husumetin ve haksızlığın göğsüne saplanan adalet kılıcıdır. Atasözleri hiçbir padişahın ilan etmediği ferman, hiçbir cumhurbaşkanının mühürlemediği kanun, hiçbir devlet tarafından yazılmayan anayasadır." (Yoldaşev, Gümüş 1995: 5).

Türk dünyasını oluşturan Türk boylarının duygu ve düşünce yapısı pek çok hususta benzerlikler hatta aynılıklar göstermektedir. Türk boyları; kökleri Orta Asya'da bulunan ve dünyanın çeşitli coğrafyalarına uzanan büyük bir ağacın dalları gibidir. Aynı kültürün farklı coğrafyalardaki çiçeklenmeleri hükmünde olan ortak kültür ve inanç dünyası, atasözlerinde de ortak anlam değerleriyle yansımaları bulur. Bu çalışmada ortak geçmişi olan ve aynı kültüre, Türk kültürüne, sahip bulunan Türkiye Türkleri ve Özbek Türklerine ait ortak atasözleri yansıttıkları anlam değerleri açısından ele alınacaktır. Bu iki Türk boyunun atasözleri incelendiğinde insana ilişkin pek çok konuda ortak duygu ve düşünceleri yansıtan ifadelerin yer aldığı tespit edilmektedir. Ortak atasözlerini hem anlam hem söylem bakımından ortak atasözleri, sadece anlam bakımından ortak atasözleri şeklinde iki sınıfa ayırmak mümkündür.

Burada kapsamı sınırlandırmak amacıyla sadece belli konular hakkındaki ortak atasözleri değerlendirilecektir. Her iki sahada da öne çıkan ve burada ele alınacak ortak konu başlıkları şunlardır: eş seçimi, akraba ilişkileri, birlik ve beraberlik, kanaat, çalışkanlık, bahadırılık, ana-baba hakkı. Bu konu başlıkları altında yer alan ortak düşünce dünyasını yansıtan atasözlerinin yanı sıra söyleyiş bakımından birebir olan atasözleri de burada değerlendirilecektir.

Türk boylarının sosyal ve kültürel hayat tasavvurunda ailenin oldukça önemli bir yeri vardır. Her yönüyle sağlam bir aile yapısına sahip olan toplumlar sağlıklı bir yapıya sahip olacağından aile içi ilişkilerin sağlıklı olması gerekmektedir. Bunun için de aileyi oluşturan fertlerin eş seçerken belli hususlara dikkat etmesi gerekmektedir. Bu sosyolojik gerçek atasözlerinde de ele alınan bir husustur. Özbek Türkçesinde yer alan şu atasözleri eş seçerken nelere dikkat edileceğini ele almaktadır:

- Arqâğini körib bözini âl,
Ānasini körib - kızını. (İpini görüp bezini al, anasını görüp kızını.)
- Ānâli kelin - yuvâş,
Ānäsiz kelin - bebâş. (Analı gelin sakın, anasız gelin geçimsizdir.)
- Boy - boylâb,
Teng - tenglâb. (Boyu boyuna, dengi dengine.)
- Āt âlmâ piyâdâning mäslâhâti bilân,
Xâtin âlmâ boydâqning mäslâhâti bilân. (At alma yayanın tavsiyesi ile hanım alma bekârın tavsiyesiyle.)
- Ākbaştan otin bolmas, oynaştan xâtin bolmas. (Akbaştan odun olmaz, oynaştan hatun olmaz.)
- Ātniñ yâmâni âla, xâtinniñ yâmâni balâ. (Atın kötüsü ala, kadının kötüsü bela.)

Eş seçiminde, özellikle yuvayı kuran kadının seçiminde, dikkatli olunması gerektiğine yönelik atasözleri Türkiye Türkçesinde de karşımıza çıkmaktadır:

- Kenarına bak bezini al, anasına bak kızını al.
- Suyu çaydan kızı soydan al.
- Tarlayı taşlı yerden, kızı gardaşlı yerden alma.

Huzurlu ve mutlu bir evlilik için özellikle kadının güzel hasletlere sahip olması gerektiği aksi takdirde huzursuz bir evlilik gerçekleşeceğine yönelik düşünce atasözlerinde vurgulanmaktadır. Ayrıca erkek de akıllı ve güçlü olmasının yanında, ailesine karşı merhametli olmalıdır. Özbek Türklerinin eşler arası ilişkileri ve bu ilişkilerin bireylerin hayatlarına etkilerini konu alan atasözlerinden bazıları şu şekildedir:

- Erinçâq qizni ergä ber,
Er älmäsä yergä ber. (Üşengeç kızı kocaya ver, koca almazsa toprağa ver.)
- Yâmân eşäk ip üzär,
Yâmân xâtin üy buzär. (Kötü eşek ip koparır, kötü hanım ev bozar.)
- İting yâmân bolsä ätib qutuläsän,

Äting yâmân bolsä sätib qutuläsän,
Qoşning yâmân bolsä ketib qutuläsän,
Ering yâmân bolsä ölib qutuläsän. (İtin kötü ise atıp kurtulursun/ Atın kötü ise satıp kurtulursun/Komşun kötü ise gidip kurtulursun/Kocan kötü ise ölüp kurtulursun.)

- Yaxşı xâtin arpä unni kâbâb qılär,
Yâmân xâtin buğdây unni xarâb qılär. (İyi hanım arpa ununu kebab yapar, kötü hanım buğday ununu mahveder.)
- Onqır edi, çonqır edi - üyim edi,
Ayıq edi, sayıq edi - erim edi. (Bayırdır, çukurdur ama evimdir; ayıdır, kötüdür ama kocamdır.)
- Yaxşı xâtin umr bâli, yâmân xâtin jân zavâli. (İyi kadın ömür balı, kötü kadın can zevali)

Huzurlu ve sağlıklı bir aile ortamı oluşmasının kadına bağlı olduğuna yönelik bu ifadeler Türk düşünce sisteminde, sosyal yaşamında kadının ne kadar değerli ve önemli olduğunu göstermektedir. Benzer atasözleri Türkiye sahasında da mevcuttur.

- Atın kötüyse sat kurtul, karın kötüyse at kurtul.
- Kadın var arpayı aş eder, kadın var eti taş eder.
- Kadın var ömür bezeği, kadın var sığır tezeği.
- İyi kadın dünya devleti.

Türk kültüründe kanaatkâr olmak takdir edilen ve övülen bir tutumdur. Tarihsel süreç içerisinde savaş, göç gibi pek çok sıkıntı yaşayan Türk boyları aza kanaat etmenin onurlu bir yaşam için önemli olduğunu düşünmüşlerdir. Bu düşünce dünyasını yansıtan pek çok atasözü mevcuttur. Özbek sahasında kanaat ile ilgili öne çıkan atasözleri:

- Qârni açgä nân bolsä bäs,
Közi açgä dünyâ yetmäs. (Karnı aç olana ekmek yeter, gözü aç olana dünya yetmez.)
- Qârinni toyğäziş äsän,
- Közni toyğäziş qıyın. (Karnı doyurmak kolay, gözü doyurmak zordur.)
- Äçköz loçin tırnoğidan ayrılar, tanobçiga til tekkizgan çorboğidan ayrılar. (Açgöz şahin tırnağından olur, tanapçıya laf dokunduran tarlasından olur.)
- Äçközniñ özi toysa ham közi toymas. (Aç gözün özü doysa da gözü doymaz.)
- Amir bölse tamagir, na tovuq qalur, na qulankir. (Amir açgözlü olursa ne tavuk kalır ne horoz.)
- Äz bolsiñ, sâz bolsiñ. (Az olsun, öz olsun)
- Äz aşagan mây aşar, köp aşagan lây aşar. (Az yiyen yağ yer, çok yiyen çamur yer.)

Türkiye sahasında kanaatkâr olmayı öğütleyen atasözleri:

- Kanâatta izzet, tamah da zillet vardır.
- Azıcık aşım, kaygısız başım.
- Kanaat, tükenmez hazinedir.
- Çoğu zarar, azı karar.
- Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz.
- Kanaat gibi devlet olmaz.

Türkler büyüklerine hürmet etmişler, onlara saygısızca davranmanın maddi manevi kötülöklere neden olacağına inanmışlardır. Eski Türk inancında bulunan atalar kültürüne bağlı inanışlar ve bu inanışlar doğrultusunda gerçekleştirilen uygulamalar Türk boylarının inanç dünyasının derinliklerinde ata-anaya

saygının yer aldığını göstermektedir. Türklerin bu yaklaşımının akislerini atasözlerinde de görmek mümkündür. Hem Özbek sahasında hem de Anadolu sahasında ana babaya hürmet ile ilgili pek çok atasözü yer almaktadır. **Özbek sahasında:**

- Ānali üyniñ āri bar , ātali üyniñ zari.(Analı evin arı, atalı evin cevheri vardır.)
- Ānañni kiftiñda tutsañ , siñliñni başıñda tut.(Anneni el üstünde tutarsan, kız kardeşini baş üstünde tut.)
- Āta-āna altın qanat. (Ana baba altın kanattır.)
- İt atasini tanimas. (İt atasını tanımaz.)
- Atalar sözi āqlıñ közi. (Ataların sözü aklın gözü.)
- Ata bolmay, ata qadrın bilmäs. (Baba olmayan baba kadrini bilmez.)

Türkiye sahasında:

- Ana kucağı,cennet bucağı.
- Ana hakkı ödenmez.
- Kahraman, anadan doğar; at kısraktan.
- Ananın hayır duası, babanın bedduası tutar.
- Ananın ekmeğine kuru, ayranına duru demem,
- Ana gibi yâr, vatan gibi diyar olmaz.

Türk boyları arasında yiğitlik, bahadırılık kadın için de erkek için de bir övünç kaynağıdır. Esareti asla kabul etmeyen Türkler için düşman karşısında savaşmak, vatanını milletini korumak, diz çökerek yaşamaktansa savaşarak ölmek üstün meziyetlerdendir. Bu düşüncenin akislerini atasözlerinde de görmek mümkündür. **Özbek sahasında:**

- Märdni maqtämäsäng häm - märd,
Nämärdni maqtäsäng häm - därd. (Merdi övmesen de merttir, namerdi övsen de derttir.)
- Er bäläsi - er,
Şer bäläsi - şer. (Yiğit evladı yiğit, aslan yavrusu aslandır.)
- Ātni häm mäydändä sinä,
Erni häm mäydändä sinä. (Atı da yiğidi de meydanda dene.)
- Āşnı xorlama, qustirar; erni xorlarna sustirar. (Aşı horlama kusturur, eri horlama susturur.)
- Āt kuçini qarvānda kör, mard kuçini maydānda. (At gücünü kervanda gör, mert gücünü meydanda.)
- Āvçiniñ zori şer ātar, erniñ zori yer açar. (Avcının iyisi aslan vurur, erin iyisi yer açar.)
- Āy tolganın bilmas, yiğit bolganın bilmas. (Ay dolduğunu bilmez, yiğit olduğunu bilmez.)
- Bätirdan ölim ham qorqadi. (Yiğitten ölüm de korkar.)
- Yiğitniñ kuçi quyun şamol.(Yiğidin gücü fırtınadır.)

Türkiye sahasında:

- Ağalık vermekle, yiğitlik vurmakla.
- Yiğit meydanda belli olur.
- At ölür, meydan kalır; yiğit ölür şan kalır.
- Yiğit bir ölür, korkak bin ölür.
- Yiğitlik bilekte değil, yürektedir.
- Er gider adı kalır.

Türk kültüründe birlik ve beraberliğe önem verilmektedir. Sosyal yaşam içerisinde bireyin pek çok sorunun üstesinden gelmesini kolaylaştıran birlik ve beraberlik dış güçlere karşı sağlam bir duruş sergilenmesini sağlar. Birlik ve beraberliği yakalamış olan milletler tarih sahnesinde kalmayı başarır. Türk boylarının kültürel hazinesi içinde birlik ve beraberliğin bu gücünü yansıtan pek çok atasözü yer almaktadır. Özbek Türkçesinde birlik ve beraberliği konu edinen atasözleri şunlardır:

- Birlik bâr tiriklik bâr. (Birlik var, dirlik var.)
- Yälğiz itniñ hurgäni bilinmäs

Yalnız kişinin yürüğü bilinmez.(Yalnız itin ürdüğü, yalnız adamın yürüdüğü bilinmez.)

- Köpçilik bir muştın ursä öldirär,
- Bir bürdädän bersä toydirär. (Kalabalık birer yumruk vursa öldürür, birer lokma verse doyurur)
- Baraka köpçiliktä. (Bereket birliktelikte.)
- Yalnız yigit yav olmas. (Yalnız yigit düşman öldürmez)
- Qars ikki qoldan çiqqadi.(Alkış iki elden çıkar.)
- Ayrılganni ayıq yer, bölünganni böri. (Ayrılanı ayı yer, bölüneni kurt.)
- Ayrılmagin eliñdan, quvvat ketar belinñdan. (Ayrılanı ilinden, kuvvet gider belinden.)

Birlik ve beraberliğin önemini anlatan atasözleri Türkiye Türkçesinde de yer almaktadır:

- Nerede birlik orada dirlik.
- Sürüden ayrılanı kurt kapar.
- Yalnız elin avazı çıkmaz.
- Yalnız taş duvar olmaz.
- Ağaç yaprağıyla gürlür.
- Yalnız taş duvar olmaz.
- Tek koyundan sürü olmaz.
- Anca beraber, kanca beraber.
- Birlikten kuvvet doğar.
- Baş başa vermeyince taş yerinden kalkmaz.
- Bölünürsek yok oluruz, bölüşürsek tok oluruz.

Çalışmak, emek sarf ederek elde etmek gerektiğine yönelik hayat tasavvurunun yansımalarını Türk boylarının sosyal yaşamlarında ve inanç dünyalarında görmek mümkündür. Türklerin ongonlarına baktığımızda asalak, leş yiyen hayvan ya da kuş görmek imkânsızdır. Ongonlarda avcı hayvan ve kuşları görürüz. Çünkü Türk'ün düşünce sisteminde minnet etmek yoktur. Emek vermeden elde edilen kazancın boş olduğu, çalışmayan kişinin minnet etmek zorunda kalacağına yönelik düşünce atasözlerinde de kendisini göstermektedir. Bu hayat tasavvurunu yansıtan Özbek atasözleri şunlardır:

- Emgäksiz itdän yamân,
İt tügül bitdän yamân. (Çalışmayan, itten beter; it değil, bitten beterdir.)
- Mâlni bâqsân toq bolur,
Bâqalmäsân yoq bolur. (Mala bakarsan tok olur; bakmasan yok olur.)
- Qunt bilän örgän hünär,
Hünärdän rizkin ünär. (Çalışarak öğren hüner, hünerden rızkın artar.)
- Betäşviş baş qaydä,
Mehnätsiz aş qaydä. (Kaygısız baş nerede, çalışmadan aş nerede?)
- Mehnat baxt keltirar. (İş, mutluluk getirir.)
- Äqın suv haram bolmas. (Akan su pis olmaz.)
- Äşxänadan ayvan yaxşı, dangasadan xayvan yaxşı. (Aşhaneden eyvan iyidir, tembelden hayvan iyidir.)
- Gapni äz sözlä, işni köp kozlä. (Az söyle, çok çalış.)

Türkiye sahasında da benzer bir şekilde çalışmayı öven, tembelliği yeren atasözleri vardır:

- Adamın iyisi işte belli olur.
- Nerede hareket, orada bereket.
- Boş duranı Allah sevmez.
- Fakirlik ayıp değil, tembellik ayıp.
- Yazın gölge kovan kışın karın ovar.
- Er ekmeğini taştan çıkarır.
- Emek olmadan yemek olmaz.
- Zahmet olmadan rahmet olmaz.

- İşleyen demir işildar.

Türklerin sosyal yaşamında aile ve akrabalık bağları çok güçlüdür. Küresel kültürün etkisiyle bireyselleşmenin öne çıktığı günümüzde bile akrabalık ilişkileri Türk boyları arasında canlıdır. Sağlam bir toplum yapısı için aile ve akrabalık ilişkilerinin sağlam olması gerektiğini bilen Türklerin bu düşünce yapısı atasözlerine de yansımıştır. Özbek sahasında akrabalık ilişkilerini ele alan pek çok atasözü vardır. Bunlardan bazıları:

- Baş yarılrsa bork içida, qol siñsa yen içida. (Baş yarılrsa bork içinde kalır, kol kırılrsa yen içinde kalır.)
- Beş barmaqniñ birini tişleseñ bari âgrir. (Beş parmağın birini dişlesen hepsi ağrır.)
- Tırnâkni ätten ayırıp bolmaydı. (Et tırnaktan ayrılmaz.)
- Suv ketar taş qâlar, ösme ketar qâş qâlar. (Su gider ösme gider baş kalır.)
- İñisi bârniñ irisi bar. (Kardeşi olanın bahtı vardır.)

Türkiye sahasında da akrabalık bağları ile ilgili atasözleri pek çok atasözü yer almaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

- Akrabaya taş atan onmaz.
- Kol kırılır yenin içinde kalır.
- Et tırnaktan ayrılmaz.
- Ağaç yaprağıyla gürler.
- Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış

Akrabalığın esası yardımlaşma ve dayanışmadır. Yardım etmeyen, arka çıkmayan akraba toplum tarafından eleştirilmiştir. Toplumun bu bakış açısını yansıtan Özbek atasözlerinden bazıları şu şekildedir:

- Qarindosdun qarz olma, qarindosga qarz bema. qarindosdan qiz alma, qarindosga qiz berma. (Akrabadan borç alma, akrabaya borç verme; akrabadan kız alma, akrabaya kız verme.)
- Qarindosiñ qarindos emas, kasbdosiñ qarindos. (Akraban akraba değil, meslektaşın akrabadır.)
- Qarindosin ölsa, ölsün; qadirdoniñ ölmasin. (Akraban ölürse ölsün, kıymet bilir arkadaşın ölmesin.)

Bezer şekilde Türkiye sahasında da koruyup kollamayan akrabayı eleştiren atasözleri yer almaktadır:

- Akraba gelmeye gelmeye yad olur, yad gele gele akraba...
- Akraba ile ye iç, alışveriş etme.
- Düşmanın yoksa, kardeşin de mi yok?
- Faydasız hısımdan, faydalı hasım yeğdir.
- Hısım hısımin ne öldüğünü ister, ne onduğunu.
- Akraba akreptir.
- Sadık dost akrabadan yeğdir.

Sonuç

Atasözlerinin Türkiye ve Özbekistan sahasındaki bu ortaklığı, bütün Türk boylarının atasözü varlığında da kendisini göstermektedir. Türk boylarının atasözlerinin çoğu gerek anlam bakımından gerekse söylem bakımından benzerlik hatta ayniyet göstermektedir. Bu çalışmada Türkiye ve Özbek Türklerinin ortak atasözleri ortaya konulmuştur. Bu iki Türk boyunun eş seçimi, akraba ilişkileri, birlik ve beraberlik, kanaat, çalışkanlık, bahadırılık, ana-baba hakkı konularını içeren atasözü varlığı incelenmiş, ortak bir söyleyiş biçimi, ortak anlam dünyası tespit edilmiştir. Bu ortaklığın sebebi iki Türk boyunun toplumsal düzen, aile yapısı, yaşayış tarzı, düşünce ve inanç dünyası, hayata bakış açısı noktasında aynılık göstermesidir.

Türk Dünyasında atasözlerinde ortak konuların, benzer hatta aynı söylemle ifade edilmesi bugün geniş bir alana yayılmış olan Türk boylarının ortak tarihini ve kültürünü yansıtmaktadır. Türklerin ortak düşünce ve inanç dünyasının bir aynası hükmünde olan bu atasözlerine bakıldığında büyük Türk dünyasının düşünce gücü ve kültür zenginliği görülecektir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Ö. Asım (1984). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1- Atasözleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
Çobanoğlu, Özkul(2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları.
Durbilmez, Bayram(2019). *Türk Dünyası Kültürü 2*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
Gülensoy, Tuncer(1975). “Türk Dünyası Atasözlerinin Anlam Yönünden Benzerlikleri Üzerine Notlar”, *TFAY Bellekten*, Ankara, s.93-101.
Yoldaşev, İ. ve Gümüş M. (1995). *Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri*, Ankara: Engin Yayınevi.

ELEM TERE FİŞ KEM GÖZLERE ŞİŞ: BATI EGEDE NAZAR İLE İLGİLİ HALK
HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI
ELEM TERE FİŞ KEM GÖZLERE ŞİŞ: FOLK MEDICINE PRACTICES RELATED TO THE EVIL
EYE IN THE WESTERN AEGEAN

Dr. Öğr. Üyesi Şule GEZER

Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü, Sivas

ÖZET

Bakışlarında zararlı güç bulunan bazı insanların bu özellikleriyle bir canlıya ya da bir nesneye bakmakla olumsuz etkiler yaratabileceğine inanılır. Bu tür bakışların canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm gibi etkilerinin olabileceğine; cansız varlıkların da kırılma, bozulma şeklinde olumsuz etkilenebileceğine inanılır. Nazar, bakışlardaki çarpıcı ve öldürücü güç olarak bilinmektedir. Kişinin canlı cansız herhangi bir varlığı kıskanması, kem göz ile bakması nazara sebep olmaktadır.

Kötü bakışların etkisi ile kişide bazı rahatsızlıklar ortaya çıkmaktadır. Bu rahatsızlıklar nazar erdiği andan itibaren kendini gösterir. Baş ağrısı, mide bulantısı, göz kararması, ateşlenme, kusma, halsizlik gibi belirtileri olan hastanın kirpikleri top top olur ve hasta sudan ürperir. Nazar sadece biyolojik rahatsızlık olarak kendisini göstermez. Eşyaların çatlayıp kırılması, işlerin ters gitmesi de nazarın etkisine bağlanmaktadır.

Olumsuz etkileri olan nazardan korunmak için gerçekleştirilen inanca dayalı birçok pratik söz konusudur. Nazar muskası takmak, nazarlık (boncuk, nal, el şeklinde, kaplumbağa kabuğu, hayvan kafatası, boynuz, çan, delikli taş, civa, şap, yumurta kabuğu, çeşitli bitki ve ağaçların parçaları) takmak, maşallah demek bunlardan bazılarıdır. Bu uygulamalar sayesinde kem gözlerden korunulacağına inanılır. Ayrıca baykuş tüyü, kartal tırnağı, kurt dişi, at kafası ve geyik boynuzu da nazara önlem için kullanılmaktadır. Eğer korunmak mümkün olmayıp nazar değmişse kurşun dökme, köz söndürme, tütsüleme, tuz dolandırma gibi yöntemlerle tedavi edilmeye çalışılır. Bu bildiride Batı Ege'de nazara karşı uygulanan güncel halk hekimliği yöntemleri değerlendirilecek, bu yöntemlerin eski Türk inanışları ile olan bağı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nazar, Halk Hekimliği, Batı Ege

ABSTRACT

Some people with harmful power in their eyes are believed to have negative effects by looking at a living thing or an object. It can be said that this kind of gaze can have effects such as disease, disability, death; inanimate beings are believed to be adversely affected in the form of breakage and deterioration. The evil eye is known as the striking and deadly force in the gaze. Jealous of any living inanimate presence of the person, looking at the eye with evil eye causes.

Some discomfort occurs with the effect of bad glances. These diseases manifest themselves from the moment of evil eye. Headache, nausea, darkening of the eyes, fever, vomiting, weakness, such as symptoms of the patient's eyelashes ball balls and the patient shudders from the water. The evil eye is not only a biological disorder. The cracking and breaking of the goods and the reverse of the works are also attributed to the influence of the evil eye.

There are many belief-based practices that are carried out to protect against negative effects. Wearing amulets, amulets (beads, horseshoes, hand-shaped, turtle shell, animal skull, horn, bell, perforated stone, mercury, screed, eggshell, pieces of various plants and trees) are some of them. These applications are believed to be protected from evil eyes. Owl feathers, eagle nails, wolf teeth, horse heads and antlers are also used for prevention. If protection is not possible, the evil eye is touched, lead casting, embers, smoking, salt swindling methods are tried to be treated. In this paper, the current methods of folk medicine applied in the West Aegean will be evaluated and the connection of these methods with the old Turkish beliefs will be revealed.

Key Words: Evil Eye, Folk Medicine, West Aegean

KAPİTALİSTLEŞEMEYEN KÖYLÜNÜN ROMANI: TENEKE
THE NOVEL OF UNCAPITALIZED PEASANT: TENEKE (TIN CAN)

Fatih Şükrü KOÇAR

Yüksek Lisans Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı

Ferhat APAYDIN

Öğr. Gör., Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü,
(Sorumlu Yazar)

ÖZET

Sözleşme özgürlüğü ve özel mülkiyete dayalı bir sistem olan kapitalizm değer yargılarının dikkate alınmasından çok kişisel çıkar odaklı bir sistemdir. Yaşar Kemal'in *Teneke* adlı romanında feodalizm özellikleri gösteren köy ağalık sisteminin kapitalistleşerek, fakir köylüler açısından mecbur bırakılan yaşam standartlarını gözler önüne serer. Bu bağlamda Anadolu'da yaşayan insanların kapitalistleşerek, bireyi ne koşullarda yozlaştırdığı ve sahip olduğu insani değerleri ne şekilde terk edebileceği görebilmektedir. Bu çalışmada kapitalist sistemin işleyiş biçimi ve insanlar üzerindeki tesiri edebiyat-iktisat disiplinleri bağlamında inceleme düşüncesi amaç edinilmiştir. Bu çerçevede çalışmada ilk olarak Yaşar Kemal ve onun edebi-iktisadi zihniyeti hakkında bilgi verilip *Teneke* romanının kısa bir özeti aktarılmıştır. Sonraki bölümlerde ise kapitalizmin temel dinamikleri *Teneke* romanı üzerinden aktarılmıştır. Çalışmada yöntem olarak belgesel tarama ve içerik çözümleme yöntemleri tercih edilmiştir. Kapitalizme eklenmeye çalışan Anadolu'da kapitalizme geçiş çabalarının bireyi ne koşullarda yozlaştırdığını ve sahip olduğu insani değerleri ne şekilde terk edebileceği tespitleri çalışmanın temel vurgusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın edebiyat ve iktisat ilişkisi düşüncesinden hareketle, Türkiye'nin yakın geçmiş iktisadi yaşamışlıklarına roman dilinde yer vermesiyle literatüre katkı yapması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Edebiyat ve İktisat, Eklenme, *Teneke*.

ABSTRACT

Capitalism, which is a system based on freedom of contract and private ownership, is a system centred on self-interest rather than the consideration of the value judgments of capitalism. In his novel *Teneke*, Yaşar Kemal reveals the capitalization of the village "agha" system and the living standards in which the poor villagers were compelled to survive. In this context, it can be seen how Anatolian people capitalize and corrupt the individual and lead them to leave the humanitarian values that they have. The aim of the study was to examine the functioning of the capitalist system and its effect on people within the scope of the disciplines of economics. First of all information was provided on Yaşar Kemal and his literary-economical mentality and a short abstract of the novel *Teneke* was presented. Then, the main dynamics of capitalism were addressed through the novel *Teneke*. In the novel, documentary review and content analysis methods were preferred. The determinations regarding how the efforts of passing to capitalism in Anatolia corrupt the individual and in what ways an individual can leave the humanitarian values s/he has constituted the core of the study. With reference to the relation between literature and economics, the study is believed to contribute to the literature by including the recent economic experiences of Turkey in the language of novel.

Key Words: Capitalism, Literature and Economics, Articulation, *Teneke* (Tin Can)

1. GİRİŞ

Yaşar Kemal'in kaleme aldığı *Teneke* Anadolu'nun bir kasabasında kapitalist sisteme eklenmeye çalışan bir toplumun fayda maksimizasyonu yaparak insani değerlerini nasıl hiçe saydığını çarpıcı bir biçimde gözler önüne seren bir eserdir. Mülkiyet sahiplerinin, sermaye sahiplerinin ve devlet görevlilerinin çıkarları uğruna değer yargılarını hiçe sayıp, kanunları çiğnemelerini Yaşar Kemal'in gözünden bize sunar. Olayın anlatıldığı dönem olan 1950'li yıllar feodalizm özellikleri gösteren köy ağalık sisteminin kapitalistleşme yolunda, fakir köylüler açısından mecbur bırakılan yaşam standartlarını gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda Anadolu'da yaşayan insanların kapitalizmin

bireyi ne koşullarda yozlaştırdığını ve sahip olduğu insani değerleri ne şekilde terk edebileceğini görebilmekteyiz. Kaplan (1997: 263) bu durumu, “bu dönem romanlarında köy, çoğu defa maddi (iktisadi) kaynaklı meseleleriyle ortaya konulur. Öteki konular üzerinde bile bu tutum hâkimdir. Ekonomik problemler, pek çok anlaşmazlığın sebebi kabul edilir. Bu anlaşmazlıklarla taraflar, güçlülerle güçsüzdür. Muhakkak ki ekonomik güç veya güçsüzlük insanlar arası ilişkilerde önemli bir faktördür” sözleri ile belirtmiştir. Yaşar Kemal’in 1950’li yılların Çukurovası’nı tasvir ettiği *Teneke* romanı özellikle feodalizmden kapitalizme geçiş sürecini roman karakterleri üzerinden aktarabilen bir eserdir. Çukurova’nın köylerini, bürokrasisini, insanlarını konu alan eser, bireysel ilişkilerin şekillenmesinde ekonominin etkilerini gözlemleme imkânı sunmaktadır. Eser Çukurova sıradan yaşamının yanı sıra kıt kanaat geçinen köylü insanın değer yargılarını, homoeconomicus insan modelinin olmazsa olmazı rasyonalite kapsamında terk ettiğini gözler önüne serer. Zengin mülkiyet sahiplerinin neoklasik iktisadın dayatmış olduğu fayda maksimizasyonu yaparak kişisel çıkarlarını her şeyin önünde tutmaları aktarılmıştır. Özel mülkiyete dayalı bir sistem olan kapitalizmin sermaye araçlarından yani topraktan yoksun bırakılan bireylerin nasıl bir tavır sergilediklerini, sermaye birikim sürecinin, sermaye birikim araçlarının ve bürokrasinin nasıl kullanıldığı Çukurova insanı üzerinden aktarılmıştır. Bu çalışmada kapitalist sistemin işleyiş biçimi ve insanlar üzerindeki tesiri edebiyat-iktisat disiplinleri bağlamında inceleme düşüncesi amaç edinilmiştir.

Bu bağlamda çalışmada ilk olarak Yaşar Kemal’in edebi ve iktisadi zihniyeti hakkında bilgi verilip *Teneke* romanının kısa bir özeti aktarılacaktır. Sonraki bölümlerde ise kapitalizmin temel dinamikleri anlatılıp, feodal toplum özelliklerinden kapitalizme geçerken yaşanan sancılı süreç *Teneke* romanı üzerinden aktarılacaktır. Ayrıca kapitalist sistemin dört kurumsal davranışsal unsurunun eserdeki izleri araştırılacaktır. Bu dört kurumsal davranış ilkesi Aydın (2014: 155) yardımıyla şu şekilde özetlenmektedir: Bunlardan ilki üretimin piyasalarda satılmak amacıyla yapılması, ikincisi üretim araçlarında özel mülkiyetin varlığı, üçüncüsü bireylerin büyük çoğunluğunun yaşamak için emeğini piyasada satması ve son olarak iktisadi karar birimlerinin rasyonel davranış çabaları içinde olmalarıdır. Bu çalışmada bu dört ilke bağlamında *Teneke* romanı analiz edilecektir.

2. YAŞAR KEMAL’İN ZİHNİYETİ VE “TENEKE” ROMANI

Yaşar Kemal’in asıl adı Sadık Gökçeli’dir. Yaşar Kemal Osmaniye’nin Kadırlı ilçesinin Hemite köyünde 1926 yılında doğmuştur. Ortaokulu son sınıfta terk eden Yaşar Kemal, ırgat kâtipliği, ırgat başlığı, öğretmen vekilliği, kütüphane memurluğu, traktör sürücülüğü, çeltik tarlalarında kontrolörlük yapmıştır. Bu sayede Anadolu’yu, Anadolu insanını ve ‘köy’ü yakından tanıma imkânı bulmuştur. Yaşar Kemal Türk edebiyatında köyü içerden anlatabilen yazarlar arasındadır (Yalçın, 2015: 353). Onun başarısında yaşantısı önemli bir konuma sahiptir. Yaşar Kemal köy enstitülü olmamasına rağmen Anadolu ve köy gerçekliğini eserlerinde büyük özveriyle işlemiştir. Yerelden evrensele ulaşma amacı gütmüştür. Yaşar Kemal’i sadece köy romanı akımı çerçevesinde değerlendirmek yanlış olur. Aynı zamanda sözlü geleneği modern Türk romanına yansıtmıştır (Çiftlikçi, 1993). Yaşar Kemal’in köy yaşamını ve köylülerin yaşadığı sefilliği çok yakından gözlemleyen birisidir. Bu bağlamda Yaşar Kemal’in gerek edebi gerekse iktisadi zihniyetinin oluşmasında tanık olduğu yaşam koşulları büyük öneme sahiptir.

Teneke, Yaşar Kemal’in *İnce Memed-I* romanından sonra yayımladığı ikinci romanıdır. 1950’li yılların Çukurova’sında çeltik ekimini konu alır. 1955 yılında yayımlanmıştır. Daha sonra yalınlığı ve karakterleri aktarımdaki gerçekçiliği nedeniyle sonraki yıllarda tiyatro ve sinemaya uyarlanmıştır (Çiftlikçi, 1993: 242-243). Mülkiyet sahiplerinin çıkarları için neler yapabileceklerinin anlatıldığı eser yoksul halkı, toplumsal roller, karakterlerin kişilik özelliklerinin yanı sıra sınıfsal farklılığa değinmiştir. Romanda olayların merkezi kasaba gibi görünmesine rağmen köylünün sorunlarını ele almıştır (Kaplan, 1997: 148).

Romanda kasabanın kaymakamı olmadığı için vekâleten Resul Efendi kaymakamlık görevini yürütmektedir. Resul Efendi çeltik ruhsatnamelerini imzalamamaktadır. Köy ağaları bu yüzden Resul Efendi’ye baskı uygulamaktadırlar. Kaymakamın atandığını öğrendiği bir mektupla Resul Efendi rahatlar. Ağalar bütün imkânlarını kullanarak yeni kaymakamı karşılarlar. Onu memnun edip çeltik

ruhsatlarını imzalatmak istemektedirler. Kaymakam toy olduğu için ilk ruhsatnameleri imzalar. Ruhsatnamesi imzalanan toprak zenginlerinden Okçuoğlu, kaymakamı Adana'ya eğlendirmeye götürür. Çeltik ekilecek yerlerin içerisinde Sazlıdere köyü de bulunmaktadır. Okçuoğlu çıkarımı düşündüğü için köyde yaşayanların sıtmaya yakalanmalarını umursamaz. Ekinlerin hepsini alacağını, köyü sulayacağını, altı ay bu şartlarda yaşamaları gerektiğini anlatır. Köylüler bu duruma karşı çıkar. Çünkü sıtma yüzünden yüzlerce insan hayatını kaybetmiştir. Kasabada kaymakamın rüşvet karşılığında ruhsat verdiği dedikodusu yayılır. Resul Efendi durumu Kaymakama anlatır. Kanunları okuyan kaymakam aldatıldığını anlar ve köy ağalarının kendisi için hazırladıkları konaktan ayrılarak, kaymakamlık odasına yerleşir. Orada kalır.

Okçuoğlu çeltik için suyu bırakınca köy sular altında kalır. Tepeden tırnağa çamur içinde olan köylüler bu şekilde kaymakama gelip durumu anlatırlar. Köylüleri çamur içerisinde gören kaymakam üzülür. Hemen çeltik komisyonunu toplayarak köyü incelemeye gider. Çeltik tarlalarının ekime elverişli olmadığını görür. Kaymakama birçok kişi vasıtasıyla rüşvet teklif ederler. Kaymakamı tehdit ederler fakat başarılı olamazlar. Aleyhinde Ankara'ya telgraflar çekerek şikâyetle bulunurlar. Bunun üzerine verimin düşmesinden endişe ettikleri için ağalar, çeltikleri ekmeye devam ederler. Kaymakam Okçuoğlu'nun sulama sahasını kestirip başına jandarma diker. Okçuoğlu jandarmayla anlaşıp sulamayı sürdürür. Bunun üzerine Sazlıdere köylüleri Zeyno Karı ve Memed Ali öncülüğünde suyu keserek kendileri nöbet tutarlar. Okçuoğlu köylülere para teklif eder. Parayı kabul eden köylüleri köyden çıkarır. Memed Ali parayı kabul etmeyerek köyde kalır. Okçuoğlu, köyün boş olduğunu iddia ederek komisyonu mahkemeye verir. Mahkeme heyeti tarafından yapılan incelemede Memed Ali'nin yaşadığı tespit edilir. Okçuoğlu bu yüzden Memed Ali'yi öldürtmek ister fakat adamları beceremez. Ankara'ya giden Murtaza Ağa, kaymakamı Kars'ın Kağızman ilçesine sürdürmüştür. Kaymakam köyü terk ederken ağaların ayarladığı çocuklar teneke çalarlar. Kaymakamı uğurlamaya sadece Memed Ali gelmiştir. Kaymakam mutlu bir şekilde köyden uzaklaşır.

3. KAPİTALİSTLEŞEMEYEN 'KÖY'ÜN DRAMI

Toplumsal ve ekonomik hayat, tarihin en karanlık dönemlerinden günümüze kadar bir değişim içerisinde. Bu değişim ilkel olan sınıfsız toplumdaki günümüz sınıflı kapitalist topluma evrilmiştir. Bu çalışmanın temelini oluşturan eserde hem feodalizm hem de kapitalizm özelliklerini bir arada görebilmekteyiz. Bu dönem Pre-Kapitalist ya da yarı-feodal olarak isimlendirilmektedir. Kapitalizm öncesi toprak mülkiyetine dayalı bir sistem olan feodalizmde merkezi yönetim zayıftır. Feodalizmin gelir kaynağı toprak ve toprak üzerinden üretilen ürünlerdir. Toprak sahipleri bir üst sınıftayken köylüler ise daha alt sınıftadır. Ekonomik olarak mülkiyet sahibi ağaya bağlı olan köylüler ağanın verdiği toprak sayesinde geçimini sürdürmektedirler. Feodalitede serfler tam olarak ağaya bağlıyken köylüler ise istedikleri yerde çalışma ve sözleşme hakkına sahiplerdir. Zamanla artık ürün biriktirebilen toprak sahipleri bu birikim ile tüccarlar ile mübadele etmeye başlamışlardır. Kapitalistleşme sürecini başlatan bu mübadele toplumsal yapı normlarında da değişikliklere neden olmuştur (Aydemir ve Genç, 2011: 229-240). Yaşanılan değişimi ilk olarak emek, para ve toprakta düşünebiliriz. Bu tür değişimi emek, toprak ve para olarak düşündüğümüzde kapitalizmin en büyük başarısı bu üç unsuru metaya dönüştürebilmesidir (Ercan, 2003: 27). Kısaca kapitalist piyasa ekonomisine geçişte en belirgin durum üretim faktörlerinde olmuştur. Temel üretim faktörlerinde (emek, sermaye, toprak) meydana gelen metalaşma süreci bunun en temel göstergesidir.

Feodal beylerin sermaye birikimi sayesinde tüccarlar ile mübadele etmeye başlaması yeni bir sınıflı burjuvayı meydana getirdi. Burjuvazi ve ya kapitalist anlayışın devreye girdiği her yerde bütün feodal, ataerkil, romantik ilişkilere son vermiştir. İnsanı birbirine bağlayan doğal feodal bağları acımasızca kopardı. Ayrıca insanlar arasında öz-çıkardan ve katı nakit ödemedi başka hiçbir bağ bırakmadı (Ercan, 2003: 29). Bu çerçevede günümüz dünyasında çıkara dayalı, haz odaklı düşünmenin ne tür problemlere sebebiyet verdiği ortadadır. Günümüz neoklasik iktisatçıları tarıma teknik açıdan ve verimlilik ekseninde yaklaşmışlardır (Köymen, 2008: 38). Fakat buna karşılık klasik iktisat¹ ise bireyler

¹ "Klasik iktisat" 1776 yılında Adam Smith ve onun kitabı olan 'Ulusların Zenginliği' öncülüğünde başlamıştır. Klasik iktisat yoğun eleştirilere maruz kalınca, 1870'li yıllara gelindiğinde klasik iktisadın devamı niteliğinde olan neoklasik iktisat

ve firmaların en çoklama (maksimizasyon) dürtüsüyle hareket ettiğini öne sürer. Firmaların sonsuz girdi ve çıktıları vardır. Buna ilaveten serbest piyasa ekonomisinin bir gereği olarak, serbest rekabetçi düzende isteyen her istediği ürünü üretmek, kar oranlarını hesaplayarak üretim alanına girip çıkar üretim maliyetini üretmeyen üreticiler (girişimciler, müteşebbisler) iflas ederler (Köymen, 2008: 41). Okçuoğlu'nun “ben bütün servetimi bu toprağa döktüm. Yalnız ben kazanmak istemiyorum. Köylülerimizde kazansınlar. İktisat memleketin temel taşıdır” sözleri iktisadi karar birimleri ekseninde düşünüp kar-zarar hesabı yapabildiğini göstermektedir. Aynı zamanda bu durum, kapitalist sisteme eklenirken sürecin sancılı geçmesinin nedenlerinden bir tanesidir. Çünkü herkes artık bu kar-zarar hesabını yapmakta ve çıkarımı düşünmektedir.

Eser odaklı düşündüğümüzde pre-kapitalist dönem olarak adlandırabileceğimiz bu dönemde büyük toprak mülkiyetine dayalı kapitalist çiftçilik toprak kullanmanın dışında toprağı bir rant olarak görmektedir. Boratav (1980: 115) bu konuda “fiili bir kira ödemesi olsun olmasın toprağın mülkiyet ve işletme biçimlerine bağlı olarak tarımsal bir gelir kategorisi söz konusudur. Bu kategori tarım ürünlerinin pazarlanması halinde fiyata eklenen veya veri fiyattan ödenen bir marj olarak ortaya çıkar.” Boratav'ın rant olarak nitelediği pay özellikle dönemin ekonomik koşulları göz önünde bulundurulduğunda ağaların lehinedir. Ayrıca her toplumsal yapının kendi varoluş koşulları ile ilgili ahlaki yapı yaratmış olması kapitalist toplumlarda daha da belirginleşmektedir (Ercan, 2003: 53). Çünkü yerleşik iktisatta bireyin, toplumsal kültürel ve siyasal kimlikleri sadece ekonomik boyuta indirgenmiştir. Buda Marx'ın belirtmiş olduğu yabancılaşma kavramının sebeplerinden birisidir.

Yaşar Kemal'in yaşantısı eserlerine sirayet etmiş durumdadır. Onun Çukurova'da tarım işçileri ile birlikte çalışması özellikle ırgat kâtipliği, ırgat başlığı, traktör sürücülüğü, çeltik tarlalarında kontrolörlük yapmış olması o dönemi ayrıntılı bir şekilde gözlemleme ve köy insanlarının ekonomik yaşantısını, köy sorunlarını analiz etme imkânı sağlamıştır. Bu bağlamda *Teneke* eserini incelediğimizde eser ilk olarak köy ağalarının çeltik ekmek için ruhsat almak müracaatları ile başlar. Yazarın, “tarla planları, tarla kiralamaları, alışverişler, kazıklamalar, kazıklanmalar” şeklinde aktardığı bu müracaat süreci bir bakıma toprak mülkiyet sisteminin getirmiş olduğu zorunluluklardır. Tabi ki kazıklamak, kazıklanmalar bu zorunluluk içerisinde bulunmamaktadır. Fakat tam anlamıyla kapitalistleşemeyen köylünün kâr elde edebilmek için her türlü değeri yok saymasını gözler önüne sermektedir. Smith, bu tür çıkarları bizi beşikten mezara kadar takip eden bir olgu olarak somutlaştırır. Kapitalistleşen modern insanın mutluluğu çıkar ve faydasının sağlandığı bir dünyaya ihtiyaç duyar (Aydın, 2014: 140). Bu sebeple köy ağaları, toprak sahipleri kazıklamaktan çekinmezler. Ayrıca Akerlof ve Shiller (2018: 62) “kişinin ahlaki ilkelerine bağlılığını azaltması bir dereceye kadar tümüyle rasyoneldir” sözleri ile çıkarın rasyonel olduğunu destekler. Buna ilaveten, Yaşar Kemal'in monolog şeklinde sunduğu, “Resul Efendi karışır mı böyle işlere! Altından ne çıkacağını bilmez mi? Çeltikçiyle, bu namussuzlarla aşık atılır mı, bu ırzı kırıklarla bir ipte oynanır mı bilmez mi?” şeklindeki Resul Efendi'nin düşünceleri ile çeltikçilerin kapitalist sistemin rasyonel, karını en çoklayıcı tutumunun sonuçlarını ve her türlü ahlaksızlığa müsait olduğunu açıkça göstermektedir. İktisadi karar birimlerinin bu tür rasyonel davranış çabaları diğer bireyleri olumsuz etkileyebilmektedir. Sermaye sahibinin sadece elde edeceği kârı yani artık değeri düşündüğü bu tür davranış yapıları mülkiyet sahibinin elinde bulunan üretim araçları sayesinde daha da kuvvetlenmesine ve kar olgusunu artırmasına neden olmaktadır. Bu şekilde artık değer üretebilecek olan sermaye sahibi piyasa içerisinde mübadele edebileceği ürünü elde edebilecektir.

Eserde kâr elde etme dürtüsü ağır basan Okçuoğlu Resul Efendiye ruhsatlara karşı bir imza karşılığında yirmi bin lira rüşvet verebileceğini iddia eder. Ayrıca “benim toprağa döktüğüm servetim senin gibi yüz itin kanına değer” sözleri de bunu kanıtlamaktadır. Fakat sadece bir imzayla kurtulamayacağını düşünen Resul Efendi bu işten kaçınır. Bu sebepten dolayı istifa etmeyi düşünen Resul Efendi, “beş parasız, işsiz kaldığını geldi gözünün önüne...” getirir. “Yüreği daralır.” Resul Efendi de kendi çıkarını düşünmekte ve iktisadın karar birimlerinden rasyonel davranış çerçevesinde hareket ederek çıkarını maksimum düzeyde tutmaktadır. Bütün seçenekleri kar-zarar (ya da fayda-maliyet) hesabı yaparak sorgulamaktadır. Bu bağlamda Okçuoğlu'nun ahlaki olmayan davranışı ve Resul Efendi'nin ahlaki olan davranışı iktisadi

başlamıştır. Neoklasik iktisadın günümüzde birçok kalıcı etkileri vardır. Yerleşik piyasa ekonomisinin (kapitalist sistem) temel dayanağıdır.

açıdan rasyoneldir. Çünkü iktisattaki rasyonellik, her şeyden önce bireyin hedefine ulaşırken kullandığı araçları kullanmadaki akılcılık anlayışıdır. İktisattaki rasyonel davranış kişinin çıkarını (fayda/kâr/haz) en yükseğe çıkarma biçiminde yaptığı davranışlardır. Bu tür davranışlar kişiden kişiye, durumdan duruma farklılık göstermesine rağmen piyasanın işleyişi bakımından en gerekli koşul olarak görülür (Aydın, 2014: 270). Yine buna bağlı olarak köy ağaları sıtma hastalığı yaymasına ve birçok çocuğun bu hastalıktan öldüğünü bilmelerine rağmen kar getiren çeltik ekiminden vaz geçmezler. “Her yıl çeltik yüzünden binlerce kişi, çocuk ölüyor” olmasına rağmen kapitalist sistemin kullanım değeri yerine değişim değerini koyması ve sayısız ayrıcalıklı özgürlüğün yerine sadece ticaret özgürlüğünü koyması çeltik ekimini durdurmamıştır (Ercan, 2003: 29). Tam anlamıyla kapitalistleşemeyen hem feodalizm hem de kapitalizm özellikleri gösteren köylü çıkar odaklı düşünerek rant sağlama amacındadır. Bu sebeple para karşılığında tarlalarını zengin toprak ağalarına satabilmektedirler. Bu tarz toprağa dayalı rant hem kapitalist öncesi toplumlar hem de kapitalist toplumlarda görülmektedir. (Köymen, 2008: 48). Üretimi ve üretim araçlarını piyasada satma düşüncesi kapitalizmin temel dinamiklerinden bir tanesidir. Ayrıca Okçuoğlu, Murtaza Ağa gibi feodal dönem özelliklerini muhafaza etmek isteyen bireyler de rant peşindedirler. Yaşar Kemal bu tür rantçı bireyleri roman karakterinin gözünden “bu insanlar, ne insanlar böyle? Faydalarının dışında gözleri dünyayı görmüyor. Görmüyor değil, bir kuruş için bir insana kıyabiliyorlar” diyerek tasvir etmektedir.

Kapitalizmde ürünlerin iki farklı değeri vardır. İnsan emeğine dayanan bu ürünlerin ilk olarak kullanım değeri, ikinci olarak da değişim değeri (mübadele değeri) vardır. Değişim değeri ürünlerin para karşılığı satılması sonucu oluşur (Aydın, 2014: 156). Bu bağlamda köy ağaları ürünlerin değişim değerinden faydalanmak isteyerek, kapitalizmin bir diğer özelliği olan özel mülkiyeti himayelerine geçirmek isterler. Bu doğrultuda, “pamukların dönümüne otuz. Susamlarinkine de otuz, bostanlar elli. Tamam mı? Ne çapalamak ne toplamak, hiçbir emek vermek yok” diyerek köylünün kısa vadeli maddi kazanç elde ederek uzun vadede mülksüzleşmesine ve üretimden uzaklaşmasına sebep olur. Bu konuda Marx kapitalist üretimin doğuşunu üreticinin üretim araçlarından uzaklaşmasına bağlar. Özellikle tarımsal üreticinin mülksüzleşmesini bu evrimin temeli olarak görmektedir (Marx ve Engels, 2009: 262). Köylüler ilk etapta bu teklifi kabul etmemelerine rağmen kâr payının artması sebebiyle başta en şiddetli tepkiyi göstermesine rağmen Zeyno Kadın başta olmak üzere kabul etmişlerdir. Köylünün topraklarından üretimden uzaklaşmasına neden olan bu anlaşma aynı zamanda köy ağasının tekelleşmesine üretimde söz sahibi olarak ürünün iç pazarda fiyatını belirlemesinin de önünü açmaktadır. Kişisel çıkarını geri plana atan ve değer yargılarını önemseyen Memed Ali ise bu anlaşmaya yanaşmamış, Okçuoğlu’na karşı dik durarak kaymakamın yanında durmuştur. İdealist kaymakamı çıkarları uğruna yalnız bırakan köylülerin faydası doğrultusunda hareket eden kaymakam bu sebepten dolayı zor durumda kalmış. Daha sonra Murtaza Ağa’nın Ankara’da nüfuzunu kullanarak Kars’a sürgün edilmesine neden olmuştur. Aynı zamanda bu durum köylü ile ağalar arasındaki gelir dağılımı farkının açılmasına neden olmaktadır. Yıllardır süregelen mülk sahibinin feodal özellikler gösteren despot tutumu gelir dağılımındaki farkı her geçen gün arttırmıştır. Bu farkı ve köylünün ne kadar yoksul olduğunu köyün zenginlerinden Kemal Taşan “hayat seviyesi çok düşük. Görseniz yaşayışlarını, bunlar bütün bütün niçin ölmüyorlar dersiniz. Yaşamaları mucize. Evleri bataklık üstüne, kamışlardan, sazlardan yapılmıştır. Altından sular kaynar. Hayvanlarıyla birlikte burada, yalnız yağsız bulgur yiyerek, yaşarlar efendim. Yalnız bulgur ve ekmek. Bir de baharda ot yerler. Kaynatıp yerler. En büyük gıdaları ekşi ayrandır. Yaşamaları mucize zaten.” diyerek aktarmıştır. Gelir dağılımındaki farkı çok net biçimde tasvir eden yazar aynı zamanda bu durumun sebeplerini de örtülü olarak okuyucularıyla paylaşmıştır. Yaşar Kemal edebiyattaki ustalığını ayrıca bu eserde sivrisinekleri bir metafor olarak kullanmasından anlaşılmaktadır. Ağalık sisteminin ne kadar kan emici, fakir halkı sömüren bir sisteme sahip olduğunu sivrisinek metaforu üzerinden aktarmıştır. Ayrıca eser içerisinde Murtaza Ağa “sana hakigati söyleyim mi? Bizim gazancımız insan ganı. Biz gan emiyoruk. Sinek gan emmiyor. Biz emiyoruk...” diyerek yaşanan sömürü sistemini doğrulamaktadır.

4. SONUÇ

Feodalizm kapitalizm öncesinde toprağa dayalı sınıflı bir ekonomik sistemdir. Sistemde temel işleyiş serf-derebeyi ilişkisi üzerine kuruludur. Türkiye’de bu ağa-maraba ilişkisi halini almıştır. Yaşar Kemal’in *Teneke*’si bu durumu ve yaşanan sancılı büyük bir başarıyla açıklamaktadır. İnsanoğlunun sosyal bir varlık olması bütün sosyal bilimlerin inceleme alanına girer. Bu nedenle insanoğlunun

sosyalleşmesini iktisadi tarih içerisinde ele aldığımızda bunun karşılığını edebiyat içerisinde görebilmekteyiz. Edebiyatın ve iktisadın ortak bir paydada bulunduğu bu çalışma amacına karşılık bulmuş ve Yaşar Kemal'in *Teneke* adlı eserinde pre-kapitalist veya yarı feodal dönem özelliklerini gözlemleme imkânı sunmuştur. Kapitalizmde; üretimin piyasalarda satılmak amacıyla yapılması (pazar için üretim), üretim araçlarında özel mülkiyetin varlığı ve mübadele edilmesi, emeğin piyasada satılması ve son olarak iktisadi karar birimlerinin rasyonel davranış çabaları içinde olmaları bu dönemde yavaş yavaş topluma entegre olmaya başlamıştır. Eserde karşılığını bulduğumuz kapitalizmin bu unsurları eserin karakterleri üzerinden analiz edilmiştir. Ahlaki olarak karşılık bulamasa bile rasyonalite penceresinden bakıldığında kabul edilen bu tarz davranışlar dönemin sancılı geçmesinin nedenleridir. Ekonomik güdülerin toplumsal hayatı ne derecede şekillendirdiğini gözlemleyebildiğimiz bu eserde iktisadi bakış açısı bize bu imkânı vermiştir. Bu bağlamda insanın maddi ekonomik güdülenmesinin sebebi olan rasyonalite, bireyin insani değerlerini yitirmesinin nedenleri arasında görülüyor. Uygurluk gelişmesine rağmen insani özelliklerin kaybolması ve kişisel çıkarın her türlü değer önüne geçmesi eserde tespit edilmiştir. Sürecin sancılı geçmesinin sebebi ise sistem yerleşirken bütün değer yargılarını yıkarak toplumsal ilişkileri yeniden şekillendirmesi gösterilebilir. Bu noktada Yaşar Kemal *Teneke* eserinde bütün bu süreci okuyucularına estetik bir şekilde aktarmıştır.

KAYNAKÇA

- Akerlof, George A. Ve Robert J. Schiller (2018), **Hayvansal Güdüler**, Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Armağan, Yalçın (2015), "Kıyamete Kadar Yaşar Kemal'i Okumak", **Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi**, 2(1), 347-362.
- Aydemir, Cahit ve Sema Yılmaz Genç (2011), "Ortaçağın Sosyoekonomik Düzeni: Feodalizm, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.10, S.36, ss.226- 241.
- Aydın, Derya Güler ve Çınla Akdere (2014), **Edebiyattaki İktisat**, Der. Derya Güler Aydın ve Çınla Akdere, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Boratav, Korkut (1980), **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Çiftlikçi, Ramazan (1993), **Yaşar Kemal Yazar – Eser – Üslup**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.
- Ercan, Fuat (2003), **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Erdost, Muzaffer İlhan (1988), **Kapitalizm ve Tarım**, Onur Yayınları, Ankara.
- Kaplan, Ramazan (1997), **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanlarında Köy**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Köymen, Oya (2008), **Kapitalizm ve Köylülük-Ağalar, Üretenler, Patronlar**, Yordam Kitap, İstanbul.
- Marx, K. ve F. Engels (2009), **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri**, Sol Yayınları, Ankara.

TALİP APAYDIN'IN "ORTAKÇILAR" ROMANINDA FEODALİZM-KAPİTALİZM
İLİŞKİSİ
FEODALISM-CAPITALISM RELATIONSHIP IN TALİP APAYDIN'S NOVEL "ORTAKÇILAR"
(SHARECROPPERS)

Ferhat APAYDIN

Öğr. Gör., Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü,
(Sorumlu Yazar)

Fatih Şükrü KOÇAR

Yüksek Lisans Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı

ÖZET

Bu çalışmada feodalizmden kapitalizme geçiş süreci *Ortakçılar* romanı üzerinden incelenmiştir. Romanda feodal üretim tarzı olan ortakçılığın bireyler ve toplumlar üzerinde nasıl bir tesir süreci olduğu başkarakter Sefer üzerinden gözlemlenmiştir. Bu bağlamda ilk olarak feodalizm ve ağalık sistemi üzerine bir yazın taraması yapılmıştır. Sonra yazarın edebi ve iktisadi hayatı ile birlikte romanın genel çerçevesi hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra romandaki iktisadi tespitler ile romanın çözümlenmesi yapılmıştır. Son olarak genel bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmıştır. *Ortakçılar* romanının yazıldığı dönemde feodal sistem ile kapitalist sistem karışımı bir üretim tarzı tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle feodal sistemden kapitalist sisteme geçiş bütüncül bir şekilde tamamlanmamakla birlikte, bu süreç, çarpık ve sancılı geçmiştir. Çalışmada yöntem olarak belgesel tarama ve içerik çözümleme yöntemleri benimsenmiştir. Bu çalışma, disiplinler arası çalışmaların önemli olduğu günümüz dünyasında literatüre bir katkı sağlama fikrinden yola çıkarak hazırlanmıştır. Edebiyat ve iktisat ilişkisini temel alan bu çalışmanın amacı feodal toplumlardan kapitalist topluma evrilirken yaşanan süreci edebiyatçı gözüyle inceleme fırsatı sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Feodalizm, Kapitalizm, İktisat ve Edebiyat, Ortakçılık.

ABSTRACT

In this study, the transition period from feudalism to capitalism was examined through the novel *Ortakçılar*. In the novel, the effect process of sharecropping being a feudal production style on individuals and societies was examined with reference to the main character, Sefer. Within this context, first of all a literature survey was carried out on feudalism and the "agha" system. Afterwards, information was provided on the literary and economic life of the author and the general framework of the novel. The novel was then analysed through the economic determinations. Finally, a general evaluation was made in the conclusion. A mode of production as the combination of feudal and capitalist system was determined in the era of the novel *Ortakçılar*. Although the transition from feudal to capitalist system was not holistically finalized, this process was distorted and painful. Documentary review and content analysis were adopted in the study. This study has been prepared based on the idea of contributing to the literature in today's world where interdisciplinary studies are significant. The aim of this study considering the relationship between literature and economics is to provide the opportunity to examine the process experienced during the transition from feudal societies to a capitalist society from the perspective of an author.

Key Words: Feudalism, Capitalism, Economics and Literature, Sharecropping.

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun yaşantısını konu edinen edebiyat disiplini, yaratılış sürecinde toplumların ve dönemlerin izlerini taşımaktadır. Bu nedenle edebiyat birçok disiplinin ilgi alanına girmektedir. Günümüz bilim dünyasında interdisipliner ve multidisipliner çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Edebiyat birçok disiplinin olduğu gibi iktisat biliminin verilerini içerisinde barındırmaktadır. Uygulanan ekonomi politikalarının gündelik hayatı ne şekilde etkilediğini edebiyatçıların gözünden inceleme imkânı vermektedir. Sarfati, "modern dönemin insanının tahlil edildiği laboratuvarın kapısında edebiyat levhası asılı olacaktır" sözleri ile edebiyatın disiplinler arası çalışmalardaki önemini vurgulamıştır (Sarfati,

2014: 123). Bu doğrultuda Talip Apaydın'ın *Ortakçılar* eseri pre-kapitalist olarak adlandırdığımız hem feodal hem de kapitalist özellikler gösteren döneme ışık tutmaktadır. Köy ağalarının feodal beylere has davranışlar sergileyerek köylü üzerindeki yaptırımlarını arttırmaları ve bundan ekonomik kazanç sağlamalarını Apaydın, eserinde estetik bir şekilde anlatmıştır. Fakir köylü halkın durumunu Sefer karakterinin gözlemleri üzerinden aktaran Apaydın, dönemin ekonomik, siyasi ve toplumsal durumunu da aktarmıştır. Toplumsal ilişkilerin şekillenmesinde önemli olan ekonomik gücün mülkiyet sahibi ağaların despot tutumu sayesinde ne şekle bürünebileceğini gözlemlenmektedir. Toprak mülkiyetinden yoksun bırakılan köylü insanının yaşamını sürdürebilmek için her türlü yaptırıma boyun eğmelerini ve sermaye birikimi yapamayarak yaşanan bu yoksulluk durumunun sürekliliğini gözlemlemekteyiz.

Bu çerçevede Anadolu toplumunun kapitalist sisteme eklenme sürecinin resmedilmesi açısından önemli bir dönem olan ve feodal toplum özellikleri gösteren 1950-1980 yılları arasında 'köy'ü, Talip Apaydın'ın *Ortakçılar* romanı üzerinden inceleme esas alınmıştır. Gerek Talip Apaydın'ın romanı toplumcu gerçekçi çizgide, gözleme dayalı bir şekilde kaleme alması, gerekse dönemin iktisadi ve endüstriyel koşulları açısından önemli veriler barındırması bu çalışmanın önemini arttırmaktadır. Çalışmada ilk olarak feodalizm ve kapitalizm hakkında kısa bilgi verilip bu geçiş süreci kısaca anlatılacaktır. Sonraki bölümde ise *Ortakçılar* romanı karakterler üzerinden analiz edilip, bu eklenme sürecinin karakterleri ne şekilde etkilediği tespit edilecektir.

2. FEODALİZMDEN KAPİTALİZME: SINIFLI TOPLUMDAN MODERN SINIFLI TOPLUMA GEÇİŞ

İnsanlığın ilk tarihinden beri toplumlar değişim içerisinde. Bu değişim süreklilik arz etmektedir. Bu hususta toplum ilk olarak sınıf ayrımının olmadığı avcı ve toplayıcı kabilelerin oluşturduğu ilkel toplumdur (sınıfsız toplum), köle ve efendiden oluşan köleci topluma (sınıflı toplum) evrilmiştir. Bu değişimi daha sonra serf ve derebeylerinden oluşan, yeni bir sınıflı toplum olan feodal topluma geçiş takip etmiştir. Son olarak da günümüz toplumlarının temelini oluşturan işçi (proletarya) ve burjuvadan (işveren) oluşan bir toplum yapısına evrilerek modern bir sınıflı toplum doğmuştur.

Kapitalizmden önce gelen ve toprağa dayalı bir sistem olan feodalizm ortaçağda hüküm süren ekonomik, sosyal, siyasal düzenin adıdır. Feodalizmde merkezi otorite zayıftır. Feodalizmde mülkiyet toprağa dayalıdır. Buna bağlı olarak en büyük gelir kaynağı tarımdır. Feodalizmin sosyal yönünü toprak sahibi ve toprağı işleyen serfler oluşturmaktadır. Serflerin sömürüldüğü bu sistemde toprak sahipleri (derebeyi) sınıfsal olarak üst mertebededir. Bu ekonomik sistem içerisinde para dolaşımından ziyade artık ürün genellikle elde edilen mahsuldür. Bu sebepten dolayı feodal beyler büyük çapta bir sermaye birikimi sağlayamamışlardır. Fakat toplum bu sebeplerden dolayı sınıflara ayrılmıştır. Bunlar: din adamları, burjuvalar, asiller, köylüler, serflerdir. Serfler toprağa bağlı köylüler iken köylüler ise istedikleri yere gidip belirli bir ücret karşılığında çalışabilen bireylerdi. Feodal toprak beylerinin egemenliğine dayanan bu sistem köleci toplumun son bulması ile ortaya çıkmıştır. Toprağa dayalı olan bu sistem toprak mülkiyeti ve tarımsal üretim ile ekonomik sosyal ilişkileri şekillendirmiştir. İşlenen tüm toprağın sahibi feodal beydir. Beyin toprağı iki bölüme ayrılırdı. Bir bölümü bey toprağı, diğer bölümü ise köylü payı diye adlandırılırdı. Köylüler bu topraklar üzerinde çalışır, kendisinin ve ailesinin üretim araçlarının yeniden üretimi için gerekli olan ürünü üretirdi. Feodal beye bağlı olan köylülerin sömürüldüğü sistemde feodal beyler üretimden arttırmaya başladılar. Artırılan ürünler feodal beyler tarafından tüccarlar ile bir mübadele aracı olarak kullanılmaya başlanmıştı (Aydemir ve Genç, 2011: 229-240). Tüccarlar mübadele yoluyla ürün elde ederlerdi. Tüccarlar elindeki bu ürünleri aldıkları değerinin üzeri fiyata sattığı zaman kâr elde ederlerdi. Bu kâr ve sermaye birikimi zamanla kapitalist toplum yapısının evrilmesine yol açmaktadır.

Günümüzde kapitalist sistem tüm dünyada hâkim (yerleşik) iktisat anlayışı olarak kabul edilmektedir. Bu iktisat anlayışı kapitalizmin temel dayanağı olan neoklasik iktisat sistemidir. Fakat bu süreç tüm toplumlar da yaşanmadığı gibi, yaşanan toplumlar da düzensiz bir şekilde olabilmektedir. Bazı toplumlar tam anlamıyla bu sisteme adapte olamadıkları için bir takım toplumsal sorunlar yaşamaktadırlar. Kapitalizmin köy ve köy yaşantısındaki bu süreç içerisinde yaşadığı ve yaşattığı çarpıklıklar birçok romana sirayet etmiş durumdadır. Kaplan (1997: 263), "bu dönem romanlarında köy, çoğu defa maddi (iktisadi) kaynaklı meseleleriyle ortaya konulur. Öteki konular üzerinde bile bu tutum

hâkimdir. Ekonomik problemler, pek çok anlaşmazlığın sebebi kabul edilir. Bu anlaşmazlıklarla taraflar, güçlülerle güçsüzlerdir. Muhakkak ki ekonomik güç veya güçsüzlük insanlar arası ilişkilerde önemli bir faktördür” sözleri ile belirtmiştir. Ayrıca yaşanan değişimler sırasında “tarımsal merkezli bir toplumsal yapının endüstriyel olana göre bir değişim yaşaması, bir endüstri uygarlığı haline dönüşme çabası, toplumsal yapının bütün derinlemesine katlarını dönüştüren etkiler yaratmaktadır” (Erdem, 2006: 26). Türkiye’de bu değişim endüstriyel (gelişmiş) uygarlık değerleri referans alınarak mukayese edilmiştir. Ayrıca bu değişim toplumsal aktörlerin zihniyet dünyasında ve toplumsal örgütlenme biçimlerinde de bir değişimi meydana getirmiştir. Kapitalist sisteme eklenme süreci sadece toplumun belirli bir kesimini değil tamamını etkilemiştir. Bu değişimin sürekliliği karşısında durağan kalan bireyler veya toplumlar yenilik üretmedikleri için ayakta kalma problemi ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Erdem, 2006: 29).

Sanayi devriminin bir getirisi olarak tüketicinin ulaşamadığı mallara artık daha kolay ulaşabileceği ve teknik ve teknolojiye yararlanabileceği görülmüştür. Buna bağlı olarak bireylere dayatılmış olan roller yaşam tarzlarında da değişimler görülmeye başlanmıştır (Jessua, 2005: 39). Yaşanan bu değişimler Anadolu köylüsü üzerinde etkisini tesir ederken köy romanları bu tesir sürecini gözlemleme fırsatı sunmaktadır. Bu bağlamda “ekonomik problemler anlaşmazlıkların tek sebebi gibidir (Kaplan, 1997: 138). Braudel değişimi belirtmek için üç düzlemde bahseder. Maddi yaşam, piyasa ekonomisi ve kapitalizmdir. İlk olarak günlük değişen, şeffaf ve rekabeti esas alan, diğer değişim tarzının ise karmaşık ve hükmetmeye yönelik olduğunu ifade etmektedir. Her iki tipin kullanım alanları farklıdır. Her şey geçimini maddi kaynaklar ile sürdürmektedir. Maddi yaşam yaygınlaştıkça piyasa ekonomisini de olumlu etkileyerek kapitalizme hizmet eder (Braudel, 1986’dan aktaran Fülberth, 2008: 31). Huberman ise bu değişimi üç boyutta tanımlamıştır: endüstriyel uygarlık değerlerine göre bir değişim, toplumsal aktörlerin zihniyet dünyasında bir değişim, toplumsal örgütlenme biçimlerinde bir değişim (Huberman, 2009: 27).

Toplumların tarımdan bir endüstri uygarlığı haline dönüşme çabası, toplumsal yapının tamamının derin ve tüm katmanlarını dönüştüren sonuçlar doğurmaktadır (Huberman, 2009: 26). Feodal toplum özellikleri gösteren köy yaşantısı toprak sahiplerinin ayrıcalıklı sınıf olarak hüküm sürmelerinin yanı sıra onlara lüks ve ihtişamlı bir yaşam olanağı sunmuştur. Bu geçiş sürecinde sanayileşmenin yetersiz oluşu feodal sistemin temelinde yer alan insan gücünün önemini artırmıştır. Nüfusun büyük çoğunluğunun taşrada yaşıyor oluşu kapitalist sisteme eklenme sürecinin gecikmesine ve sancılı geçmesine neden olmuştur. Fakat Fülberth (2008: 120), “feodalizmden kapitalizme geçişin altyapısına ve sonuçlarına kesinlikle bireyin dönüşümü de dâhildir” der. Sanayileşmenin ve emeğin karşılığının maddi olarak hesaplanabileceği toprak sahipleri tarafından olumsuz karşılanmıştır. Çünkü çok az miktarda toprak karşılığında çalıştırdığı köylüler bir şekilde toprak sahibinin (ağanın) hükmü altına alınmıştır.

3. “ORTAKÇILAR” ROMANINDA FEODALİZM-KAPİTALİZM ÇELİŞKİSİ

Yazarların eserlerini daha doğru anlayabilmenin yolu onların hayatları, yaşadıkları toplum ve çocukluk dönemleri hakkında bilgi sahibi olmaktan geçer. Talip Apaydın 1962 yılında Polatlı’ya bağlı Ömerler köyünde doğmuştur. Fakat sonradan göç ettiği Kapılı köyünde büyümüştür. Babası yoksul, okuma yazma bilmeyen bir köylü insanıdır. Apaydın Çifteler Köy Enstitüsünü daha sonrada Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü Güzel Sanatlar Bölümünü bitirmiştir. Birçok türde eser veren Apaydın edebi olarak toplumcu, gerçekçi, eleştirel bir tavır sergilemiştir. Ailesinin yoksulluğu ona, köy yaşamını, köy insanlarını ve onların sorunlarını konu edinme ve özellikle maddi yaşam koşullarını analiz etme zemini yaratmıştır. *Ortakçılar* Talip Apaydın’ın köy, köylü ve toprak problemlerine eğilen dördüncü romanıdır. Romanın başkahramanı Sefer aynı zamanda yazarın kendisidir. Biyografik bir nitelik taşıyan roman genel olarak köy, köylüler, topraksızlık, ortakçılık, yoksulluk, toprak ağalığı, gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi sosyal ve iktisadi konulara da değinir (Erol, 2005: 120-121).

Sefer, yaz tatili için Hasanoğlan Öğretmen Okulu’ndan Hasırlı çiftliğine doğru, ortakçılık yapmakta olan babasının yanına yola çıkar. Babası Durmuş Hilmi Bey’in çiftliğinde diğer köylüler gibi ortakçılık yapmaktadır. Hilmi Bey’in eşi Melahat Hanım Sefer’in akrabasıdır ve bu sebepten dolayı onu misafir etmek istemektedir. Sefer trende gelirken babasının ortakçılık yaptığını söylemekten çekinmiştir.

Babasının ilerleyen yaşına rağmen ortakçılık yapması Sefer'i derinden yaralamıştır. Babası ile karşılaştığında onu yıpranmış ve yoksulluk içinde bulur. Babası ile tarlanın yanındaki kulübede kalmayı planlarken babası onu Hilmi Bey'in evine gönderir. Durmuş Dayı Hilmi Bey'in çocukları Kemal ve Macit ile arkadaşlık etmesini, ileride işi düşerse Sefer'e yardım edebileceklerini söyler. Sefer bu durumu yadırgamasına rağmen kabul eder. Sefer, Melahat Hanım'ın sıcak ilgisine karşı Hilmi Bey'den soğukluk hisseder. Fakat Melahat Hanım'ın kızı Nebahat'ın siyah gözlerinin etkisinde kaldığı için ve duygusal bir yakınlık hissettiği için kalmaya devam eder. Durmuş Dayı Nebahat ile Sefer'i evlendirmeyi düşünmektedir. Fakat aradaki sosyo-ekonomik farklılığın farkında olan Sefer bu duruma karşı çıkar. Kemal ve Macit ile de sorunlar yaşamaya başlamıştır. Çiftliğe misafirlige gelen Hilmi Bey'in kardeşi Yusuf Bey ve arkadaşı Yalçın Bey'in köy enstitülerini eleştiren konuşmaları sebebi ile Sefer sinirlenerek yanlarından ayrılır. Hilmi Bey ırmak kenarında misafirlerini ağırlarken Sefer'in de kendilerine mandolin çalmalarını ister. Fakat Sefer söyledikleri sözlerden ve kendisini çalgıcı yerine konulmasına sinirlenir ve oraya gitmez. Bu duruma çok sinirlenen Hilmi Bey köylüleri toplayarak hepsine bağırır çağırır. Babasına hakaret eder. Daha sonra Sefer pişmanlık ve kızgınlık içerisinde köyüne döner. Görüldüğü üzere burada yoksulluğun verdiği utanma olgusundan tutun da iktisadi, sosyal ve siyasal hayatın iç içe girmişliği söz konusudur. Bu durumlar da tam da kapitalist bir piyasa toplumunun karakteristiklerini ihtiva eder.

Yukarıda kısa bir özetle anlattığımız *Ortakçılar*, eserinin adından hareketle ortakçılık feodal dönemin üretim tarzının bir kalıntısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortakçı, sözlük anlamı ile “başkasının tarlasında çalışarak veya sürüsüne bakarak belli bir anlaşmaya göre ürününe ortak olan kimse, maraba” (TDK, 2005: 1513) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Sefer'in, “Hilmi Bey Enişte'nin koltuğunda kaç ortakçı, kaç çoban gül gibi geçinir gidermiş” sözleri Hilmi Bey'in tanımdaki gibi ortakçı ve çoban çalıştırdığını kanıtlamaktadır. Feodal dönemlerden kalan bu tarz işletmeler toprak sahibinin çok kuvvetlenmesi durumunda, ortakçılar ve kiracılar mülk sahibinin gelir paylaşımında keyfi bir tavır sergilemesine neden olabilmektedir. Böyle bir durumda sefalet artar, ortakçı ve kiracı çok düşük bir sınıfa geriler ve gelir dağılımındaki adaletsizlik giderek artar (Aksoy, 1965, 11). Durmuş Dayı ve diğer köylüler Hilmi Bey'in çeltik tarlalarında ortakçılık yapmaktadırlar. Boratav (1980: 23) ağa-ortakçı yapısını yarı feodal olarak tanımlamıştır. Babasını uzun zaman sonra ilk kez gören Sefer'in, “üstü başı perişandı. Beli biraz daha bükülmüş gibi geldi bana. Eski lastik ayakkabıları çamur içindeydi. Yaşlı bir ortakçıydı işte” izlenimleri gelir dağılımındaki adaletsizliğin ve yaşanan sefaletin tasviridir. Çünkü işçinin ürününün bir kısmı kendisine aittir. İşçi veya çiftçi elde ettiği geliri sermaye sahibi (toprak sahibi) ile paylaşmak zorundadır. İşçi ürettiği artı ürünü toprak sahibine bırakmaktaydı. Abdullah “yarın mahsul kalkınca gelecek Hilmi Beyimiz, bölecek ortasından. Bir de şu tohum diyecek alacak. Şu bilmem ne diyecek alacak yazın altı ay anamız ağladıktan sonra, bir eşek yükü çeltik sarınıp gideceğiz” sözleri ile paylaşımın nasıl yapıldığını tarif etmektedir. Malı üretmek ve elde etmek için yapılan işgücünün yanı sıra elde edilen kârın bir kısmının sermayenin kazancı olarak bir kenara konulması ihtiyaç anında gerekli ham maddenin temini için gereklidir. Ayrıca bu kârı çalışmanın karşılığı olarak değil, mülkiyet hakkına karşılık olarak almaktadır (Fülberth, 2008: 53). Hilmi Bey bu konuda tutumlu değildir. Kumar alışkanlığından dolayı sermaye birikimini önemsemez artık değer yaratmaz. Kapitalist sistemde artık değer bu tür üretim tarzının mutlak gerekliliğidir. Belli ki, feodal toplumun izlerini taşıyan köyde artık değer bilinci henüz yerleşmemiştir. Çünkü kapitalizm henüz yerleşmemiştir. Zira sermaye birikimi bilinci oluşmamıştır. Kapitalist sistem sermaye birikimine dayalı bir sistemdir. Sermaye birikimi artı-değerin varlığına işret eder; artı-değer ise kapitalist üretim sisteminin temelini meydana getirir. Kapitalist üretim ise meta üreticilerinin ellerinde daha önceden oldukça büyük bir sermaye ve işgücü kitlesinin varlığını öngörür. Bu büyüme isteği ve emek gücünü elinde bulundurma isteği aynı zamanda toprak sahiplerinin köylülerin mülksüzleştirilmeleri ve topraktan ayrılmaları bu sürecin temelidir (Yayla, 2019: 109). Buna bağlı olarak feodalizmin toplumsal yapısını toprak sahibi soylular ve topraksız köylüler oluşturmaktadır. Sistem toprak ağalığı üzerine kurulmaktaydı. Bu ilişkiyi taşıyan iki bağımlılık ilişkisi şunlardır (Fülberth, 2008: 90):

1. Serf-derebeyi ilişkisi. Köylüler toprak sahibinin denetimi altında angarya işleri görürlerdi. Kölelerden farkları ise alınıp satılmamalarıydı.
2. Diğer bir bağımlılık ise üretimi arttırmayı teşvik etmek için toprakları köylülere verip karşılığında kira ve hasattan bir pay alıyorlardı. Bazen de hasadın bir bölümünü değil belirli bir payı alıyorlardı.

Her iki bağımlılıkla beraber silah bulundurma yetkisi yalnızca soylularda bulunuyordu. Bu da köylüler üzerinde yaptırım gücünü kaybetmeme kuvveti sağlıyordu. Bu şekilde topraklarını köylüye dağıtan soylular serflikten sıyrılıp köylülere toprak ağalığı ilişki üzerinden hükmetmeye başlamıştır. Her türlü angarya işte köylüleri kullanabiliyorlardı. Soylular yasal açıdan olmasa bile topraktan başka geçim kaynakları olmayan köylüleri ekonomik sebeplerden dolayı esaretleri altına almışlardı (Fülberth, 2008: 91). Tıpkı burada anlatılan sistemdeki gibi Durmuş Dayı, Yakup'un Ali, Veli Hamza ve diğer köylüler hepsi demokratik olarak bağımsız olmalarına rağmen ekonomik olarak Hilmi Bey'in boyunduruğu altındadırlar. Çünkü çiftçilikten başka geçim kaynağı olmayan köylü var olan geçim kaynağını kaybetmek istememektedir. "Angaryanın (tıpkı köle emeğinde olduğu gibi) ücretli emek ile ortak yanı öncekinin emekle ödenmesidir, ürün ile değil, para ile hiç değil (Marx ve Engels, 2009: 228). Bu bağlamda Durmuş Dayı'nın "ne edersin gayri eskisi gibi değil oğlum şimdi ortağına ekmek için toprakta bulunmuyor" sözleri bu bağımlılığın ifadesidir. Bu ilişki feodal yönetici sınıf tarafından bu üretim tarzının artı-değerinin ele geçirilmesi üzerine kuruluydu. "Ekonomi üstü tüketim" yöntemleriyle dayatılmış sömürü ilişkisine dayanıyordu (Hilton, 1984: 180). Bu artı değer, sermaye birikiminin, sömürünün daha sistematik işlemeye başlaması ve bir burjuva sınıfının doğması kapitalist sistemin ayak sesleridir. Gelenekçi yapıdan kopup, toprağın artık özel mülkiyete dönüşme süreci kapitalist sistemin başlangıcıdır. Kapitalist sistemde artık sözleşme özgürlüğü ve özel mülkiyet sayesinde biçimselci bir yapı hâkim olacaktı.

Durmuş Dayı'nın Sefer'e ilk soru olarak "okulu geçtin tabii?" diye soru sorması aslında içerisinde bulunmuş olduğu sınıfsal farklılığı da ifade etmek için özenle seçilmiştir. Çünkü Sefer'in gelirken babasının ortakçılık yaptığını söylemekten utanması, arabadan indikten Durmuş Dayı'nın bavul ve mandolinini taşımak istemesi ve Durmuş Dayı'nın "efendi adam yük taşır mı?" sözleri ile Sefer'in kendisinden üst sınıfta olduğunu düşündürmektedir. Sınıflı bir toplumun (feodal sistem) daha yeni bir sınıflı topluma (kapitalist sistem) eklenmesinin sancılarıdır aslında bu. Yanığın Ali, "aferin be Sefer. Kurtuldun şu ortakçılık zanaatından. Kurtuldun kepezelikten be, kurtuldun! Şu halimize bak" şeklindeki sözleri ve Durmuş Dayı'nın "bu yıl çeltik iyi olursa ne edip edip, Sefer'e bir kat elbise diktireceğim." "Sizinki gibi kumuştan bir elbise..." sözleri de ortakçıların yaşam standartları olarak kötü durumda olduklarının ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin delilidir. Bununla birlikte kötü yaşam koşullarından kurtulmanın veya üst sınıfa geçmenin gururudur bu. Bu roman kapitalist sisteme geçiş çarpıklığının yaşattığı toplumun psikolojik ve sosyolojik travmalarının örneğidir.

Kemal ve Macit çiftliği satın İstanbul'a yerleşmek istemektedirler. Çiftçilikten farklı işlerin var olduğunu annelerine söylemektedir. Şehirde gördükleri ve aldığı eğitimler ile sanayileşen toplumu gözlemleyebilen Kemal ve Macit bir değişim istemektedirler. Bu değişim bir bakıma feodal toplumdan sanayi toplumuna (kapitalist toplum) geçişi simgelemektedir. Annesi daha feodal bir zihniyete sahipken, çocukları ise kapitalistleşen sisteme adapte olmuşlardır. Çalışmamaları, sürekli tüketim içerisinde bulunmaları, öğlen uykuları Veblen'in "aylak sınıf" olarak tanımladığı sınıfa has özelliklerdir. Ayrıca roman karakterlerinin yaşamış olduğu gruplaşma beraberinde bir sınıflaşmayı da getirmiştir. Emekten kaçınma bu sınıf için onur vericidir (Veblen, 2005). Bu sebepten dolayı Durmuş Dayı kendisine yardım etmek isteyen Sefer'e kızar. Ona yardım etmesini istemez. Çünkü Sefer'i de diğerlerinin sınıfına koyar. "Okudukça benim bu beylere yaklaştığımı sanıyordu. Değildi oysa gerçek bunun tam tersiydi." Çünkü onlar emeksiz bir şekilde mülkiyet ve soyluluk hakkını almışlardı. Sefer okuyup, kendisini geliştirmesine rağmen hala bir tüketim içerisine girememiş ve içerisinde bulunduğu ekonomik şartlar sebebi ile sınıf atlayamamıştır. Ayrıca sınıf atlayamamasının bir diğer sebebi de toprak sahipleri emeğin ücret ile karşılanmasını istememeleridir. Bu şekilde olası bir sermaye birikiminin önüne geçmiş olmaktadır. Çünkü toprakları ortakçılara vererek birçok yönden fayda sağlamaktadırlar. Çok az miktarda toprak ile işçi çalıştırırken onları günlük angarya işlerde de kullanma fırsatı kazanıyorlardı. Bu sebepten dolayı Sefer, "asıl kızdıkları şey başka baba. Bizim okumamızı istemiyor bunlar. Kendileri için hak olanı bize fazla görüyorlar" sözleri ile feodal beylerin mevcut konumlarını muhafaza etmelerini eleştirmiştir.

4. SONUÇ

Geçmişten günümüze kadar çeşitli ekonomik süreçlerden geçen insanoğlunun duygu ve düşüncelerini yansıtan edebiyat, günümüzde birçok bilim dalı tarafından önemsenmekte ve gelecek günlerin

şekillendirilmesinde de büyük rol oynamaktadır. Toplumların temel iktisadi meselelerinden yola çıkarak bu çalışmada bir iktisat-edebiyat tartışması bağlamında *Ortakçılar* romanı incelenmiştir. Bu bağlamda Talip Apaydın'ın *Ortakçılar* eserini incelediğinde feodal toplum özellikleri ve kapitalistleşen toplumun yaşamış olduğu sancılar gözlemlenebilmektedir. Yazarın kendi yaşamından izlerinde görüldüğü eser feodalizmden kapitalizme geçiş sürecini romanın karakterleri üzerinden okuyucularına sunmuştur. Sefer'in aldığı eğitim ve elde edeceği ekonomik özgürlük ile sınıf atlayacağı düşünülmese rağmen mevcut feodal kalıntılar nedeniyle bu gerçekleşmemiştir. Bu süreci gözleme imkânı veren eser, ayrıca Anadolu'nun bir köyünde yaşayan insanlar ve yükledikleri ekonomik rolleri okuyuculara tüm çıplaklığıyla aktarabilmiştir. İktisadın feodal toplum ve sanayi toplumu olarak ayırmış olduğu ekonomik modellerin aynı anda yaşanması bu sürecin sancılı geçmesine neden olmuştur. Yaşanan bu sancılı süreç roman karakterlerinin sınıf çatışmalarına neden olmuştur. Toplumsal hayatın nasıl şekilleneceğini belirleyen bu dinamikler Durmuş Dayı, Sefer özelinden incelendiğinde daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu çalışma bize evrim geçiren ekonomik modellerin insani ilişkileri ne şekilde etkileyebileceğini gözleme fırsatı sunmaktadır. Toplumsal hayatı şekillendiren gelir dağılımındaki adaletsizliğin toplumu sınıflara ayırdığı ve kapitalistleşme yolundaki bu feodal izler taşıyan toplumda, ekonomik alanla siyasi alanın iç içe girdiği gözlemlenmiştir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Suat (1965), **Tarımda Ortakçılık ve Kiracılık**, Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara.
- Altunöz Utku (2014), **Post Otistik İktisat**, Efil Yayınevi, Ankara.
- Apaydın, Talip (2007), **Ortakçılar**, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Aydemir, Cahit ve Sema Yılmaz Genç (2011), "Ortaçağın Sosyoekonomik Düzeni: Feodalizm, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.10, S.36, ss.226- 241.
- Boratav, Korkut (1980), **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Erdem, Tefik (2006), **Feodaliteden Küreselleşmeye**, Lotus Yayınevi, Ankara.
- Erol, Kemal (2005), **Talip Apaydın'ın Hayatı, Roman ve Öyküleri Üzerine Bir Araştırma**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van.
- Fülberth, Georg (2008), **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, Çev. Sadık Usta, Yordam Kitap, İstanbul.
- Hilton, Rodney (1984), **Feodalizmden Kapitalizme Geçiş**, Çev. Müge Gürer ve Semih Sökmen, Metis Yayınları, İstanbul.
- Huberman, Leo (2009), **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Jessua, Claude (2005), **Kapitalizm**, Çev. Işık Ergüden, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Kaplan, Ramazan (1997), **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanlarında Köy**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Marx, K. ve F. Engels (2009), **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri**, Sol Yayınları, Ankara.
- TDK (2005), **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Veblen, Thorstein B. (2005), **Aylak Sınıfın Teorisi**, Çev. Zeynep Gültekin ve Cumhuriyet Atay, Babil Yayınları, İstanbul.
- Yayla, Yavuz (2019), "Feodalizmden Kapitalizme Geçiş: Robert Brenner ve Siyasal Birikim, **Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.12(1), ss.107- 119, Niğde.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF “TWAS-AT-FIRST-LIKE US” AND “ONE DIGNITY DELAYS FOR ALL” BY EMILY DICKINSON IN TERMS OF THE CONCEPT OF DEATH

Yalçın ERDEN

Öğr. Gör., Karabük Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu

ÖZET

Şairlerin yaratıcı güçlerini tetikleyen melankoli ve keder her daim onların değerli ilham kaynakları olmuştur. Şairin gönlünde hapsolmuş bu karanlık duyguların onun kaleminden dökülen sözcüklerle savuşturulduğu iddia edilebilir. Bu nedenle, ölüm gibi gizemli ve acı veren hadiseler bambaşka dönem ve kültürlerden gelen şairler tarafından dahi sıklıkla işlenegelmiştir. Ölüm üzerine yazmış olduğu yüzlerce şiiri düşünüldüğünde, Amerikan edebiyatının et üretken şairlerinden biri olan, Emily Dickinson da ölüm kavramına oldukça ilgi duymuştur. Şüphe yoktur ki bir bireyin hem yetişmiş olduğu sosyal çevreden hem de belirli bir dönemin hâkim felsefi akımlarından etkilenmemesi neredeyse imkânsızdır ve Dickinson'ın da istisna olmadığı bir gerçektir.

Bu makalede, şairin “One Dignity delays for all” ve “Twas-at-first-like Us” isimli şiirlerine odaklanarak ölüm kavramının şair tarafından nasıl algılandığı ve sosyal çevrenin yanı sıra dönemin felsefi akımlarından Transandantalizm' in şairin bakış açısını nasıl etkilediği tartışılmıştır. Emily Dickinson' ın hayatı ve sosyal çevresi ile ilgili bilgilendirmenin ardından şairin iki şiiri ölüm kavramı üzerinden kıyaslanarak irdelenmiştir. “Twas-at-first-like Us” isimli şiirde şairin bir yandan ölümün fiziki gerçekliğine odaklanırken öte yandan bu kavramı nasıl yücelttiği ifade edilmiştir. “One Dignity delays for all” isimli şiirde ise diğer şiirin aksine ölümün fiziksel gerçekliğine değinmeden yüceltildiği ve ölümün bir sosyal eleştiri aracı olarak nasıl kullanıldığı vurgulanmıştır. Son olarak, şairin sosyal çevresindeki ölüm vakalarının ve dönemin felsefi akımı Transandantalizm' in şairin ölüm anlayışı üzerinde büyük oranda etkili olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Emily Dickinson, Ölüm, Transandantalizm, Amerikan şiiri.

ABSTRACT

Melancholy and grief which trigger the creative power of poets have long been inspirational valuable sources. It could be argued that these dark feelings prisoned in the heart of the poet are evaded through the words dripping from the pen of the poet. Therefore, mysterious and harrowing incidents like death are mostly employed by poets even in distinct periods and cultures. One of the most prolific poets of American literature, Emily Dickinson, is also profoundly involved in the concept of death considering her hundreds of poems written on death. There is no doubt it is virtually impossible for an individual not to be influenced by both the social environment in which he or she grows up and prevalent philosophical movements of a certain period, and it is a fact that Emily Dickinson is not an exception.

In this paper, how the concept of death is perceived by the poet and how her social environment as well as the prevalent philosophical movement of her period, Transcendentalism, influenced her perception are discussed focusing on two poems, “Twas-at-first-like Us” and “One Dignity delays for all” by Emily Dickinson. Following background information concerning the poet's life experiences, a comparative analysis of these two poems in terms of the concept of death is conducted. In “Twas-at-first-like Us,” how the poet focuses on the physical reality of death while elevating it is signified. Also, in “One Dignity delays for all,” how death is elevated without focusing on the physical reality of death and how death is employed as a tool of social criticism by the poet are highlighted. Finally, it is observed that incidents of death that the poet witnesses in her social surrounding and philosophical movement of the period, Transcendentalism, have significant impact on her perception of death.

Key Words: Emily Dickinson, Death, Transcendentalism, American poetry.

1. INTRODUCTION

Melancholy and grief which trigger the creative power of poets have long been valuable sources, and it could be argued that these dark feelings prisoned in the heart of the poet are evaded through the words

dripping from the pen of the poet. Therefore, mysterious and harrowing incidents like death are mostly employed by poets even in distinct periods and cultures. Focusing on the examples ranging from Charlotte Brontë's "On the Death of Anne Brontë" to Percy Bysshe Shelly's "Queen Mab" in British literature, from Yahya Kemal Beyath's "Rindlerin Ölümü" to Necip Fazıl Kısakürek's "Tabut" in Turkish literature and from Edgar Allan Poe's "Annabal Lee" to Emily Dickinson's hundreds of poems written on death in American literature, it could be observed that poets are profoundly involved in this theme even though their approach to the concept of death varies. In this article, employing historical-biographical criticism how the concept of death is perceived by the poet and similarities as well as differences between these poems will be discussed through a comparative analysis of two poems, "Twas-at-first-like Us" and "One Dignity delays for all" by Emily Dickinson.

Human beings could be defined as social creatures, and it is virtually impossible for an individual not to be influenced by both the social background in which he or she grows and by prevalent philosophies or trends. It needs to be underlined that no matter how people attempt to exclude themselves from society that they belong to, traces of that society survive in the mentality of those people. As a part of society, Dickinson "... was not writing in a vacuum: she was both a product of her culture and an active participant through discussions, letters, and poetry" (Martin 24). Thus, it could be argued that she was also influenced not only by her life experiences but also by social or philosophical movements of her age.

2. EMILY DICKINSON AND HER SOCIAL ENVIRONMENT

Emily Dickinson is acknowledged as one of the prominent and prolific poets of American literature who could get the recognition she deserved after her death, and as Rashed Ahmad Daghamin points out, she experienced a clash of tradition and novelty in her age following the independence of the United States (49). This clash becomes more obvious during her questioning process of the religion as well. She was raised up in a very religious puritan family and it could even be underlined that "Dickinson grew up hearing her father's stern voice reading passages from the Bible every night..." (Martin 26). However, she declined to cling to Calvinist mentality of the church towards her maturity and experienced a kind of dilemma during her individuation process. Certain social incidents such as industrialism, the Civil War and movements like Transcendentalism also influenced her poetry in spite of the fact that she seemed isolated from her surroundings (Martin viii), and these effects were reflected in her poems as well.

Alongside many factors like developing technology or the civil war that affected the poet, Transcendentalism seems to be fairly significant in shaping Dickinson's mentality as an individual and poet. Wendy Martin underlines that specifically Transcendentalism, which focused on individualism, equality and self-reliance, had a significant influence on the poet although it is not possible to consider Dickinson as a Transcendentalist (32). Considering Dickinson's preference of life in solitude, not complying with the dogmas and conventions of her age as a self-reliant individual in line with Emersonian philosophy, some traces of Transcendentalism could be observed in the lifestyle and poems of the poet. For instance, Dickinson notes in one of her letters that "if fame belonged to me, I could not escape her-if she did not, the longest day would pass me on the chase-...My Barefoot-Rank is better" (Howe 48), and as it could be observed, she adopts simplicity in life similar to Transcendentalists. Furthermore, "her willingness to replace God with people as a subject of devotion and praise..." (Martin 33) also displays this philosophy's effect on the poet. Most importantly, Courtesy Debra points out in an online article that death is not feared in Transcendentalist belief as the soul only changes a sort of dimension passing to the oversoul (2014), and it could be argued that the poet's stance as an individual who employs the theme of death in her poems without implying fear or grief also shows how she is influenced by this belief.

Experiences and sufferings of an individual also have significant influence on his/her perspective and way of understating the world. For instance, loss of the beloved people might have a traumatic impact on an individual if that sorrow is not channelled to another direction through spiritualism or compensation of the loss. Death, which separates a person from the beloved people, similarly becomes a traumatic experience for Emily Dickinson. As Brita Linderberg notes, Dickinson faces death as a

reality after losing her dear friend Reverend Charles Wadsworth, and series of these encounters continue through the death of her parents and her tutor, Ben Newton (270). These sorrowful incidents bring Dickinson closer to the concept of death, and critics like Henry W. Well states that the poet employed this concept nearly in one fourth of her poems (94). Likewise, Linderberg emphasizes that she wrote a great number of poems on death and indicates a specific purpose in those poems:

A very large proportion of Emily Dickinson's work deals with death: various aspects of the abstraction Death, of the facts of dying, of the dead in their graves and in their heaven. By setting down her thoughts and emotions in poems she seems to have attempted a sublimation of grief and an annihilation of her sense of loss. (273)

As it could be deduced from the quotation above, poems written on death becomes a tool for emotional salvation from the burden of grief for the poet, and different aspects of the concept of death are also displayed in “Twas-at-first-like Us” and “One Dignity delays for all” as it will be observed in a detailed way in the following paragraphs.

It needs to be underlined that Dickinson rarely shows apprehension of death or the dead body in her poems. She considers death as a natural phenomenon that will be faced by every individual partly due to the influence of Transcendentalism and her experiences. In other words, as Martin clarifies, “...she embraced death and accepted it as a common event that all mortals would share; she did not waste energy on fearing and avoiding it.” (30) On the contrary, she considered death as something sublime that a person should experience as it could also be observed in her aforementioned two poems.

3. THE CONCEPT OF DEATH IN “Twas-AT-FIRST-LIKE US”

Non-conformist style of the poet reveals itself in “Twas warm-at first- like Us” which does not approach death from a conventional perspective stripping the concept of death from spiritual connotations. In fact, the subject matter of the poet becomes an ordinary individual like Transcendentalists rather than the God. Furthermore, the poet contacts with the reader as an observer who examines the dead body as coldblooded as a surgeon and displays the traces of death through that body. In other words, she focuses on physical reality of dying through this poem (Linderberg 273). Even the dead body or real face of the death in this realm becomes of more value to the poet than afterlife or miraculous stories similar to Transcendentalists who endeavour to focus on the life itself rather than miracles.

Dickinson firstly emphasizes coldness of the dead body, and distinguishes the body from both herself and alive individuals through referring to the body as “it.” In line with this argument, Carol DeGrasse argues that Dickinson intensifies weakness and ambiguity of the corpse using the contracted version of “it” (249). In other words, difference of the dead body and its weakness compared to the alive ones are clearly implied at the very beginning of the poem through the choice of a specific pronoun. Furthermore, warmth of the human beings is contrasted with a chill that prevails on the dead body in order to emphasize the lack of life and energy that she observes. Most importantly, resembling a chill to frost on a glass the poet employs a magnificent simile and allows the reader to feel the coldness of death profoundly. Moreover, the poet’s descriptions in the following stanzas are channelled to stagnation and passivity of the body. For example, a close correlation between the forehead of the dead and a stone is drawn to highlight paleness and motionlessness of it, and even a negative feeling “ache” is displayed as something impossible to be felt by the fingers of the dead. Similar to the one in the first stanza, another striking simile is employed to show dullness of the eyes by comparing them to Skater’s Brook’s icy surface. For the poet, the body does nothing but straightens, becomes colder without contacting with the funeral attendants or reacting their endeavour to bury the body through the end of the poem.

Passivity, lack of sensation, functionless parts of the body, lack of reaction or resistance of the body could be clearly observed throughout the poem. There is no doubt coldness of death is also felt in the poem, yet the poet’s embracing death as a part of life like Transcendentalists could also be inferred due to her attitude towards the concept of death. Dickinson does not display the death as an incident to be worried or feared since she faced that reality quite often in her life as well. On the one hand, the poet notes indifference of the body; on the other hand, she ascribes pride to that body and elevates it. In

addition, the poet wonders why the body declines to react even when it is lowered to the grave, but still the body is resembled to an adamant which means diamond as well as its well-known meaning as rigid when it is etymologically analysed.¹ In fact, it could be underlined that the dead body or death itself is elevated and valued towards the end of the poem even if physical passivity of the dead body is described impressively. Therefore, such an elevation of the death might be considered as a result of defence mechanism of the poet to lessen her loss of parents and beloved friends. What is more, this life's carrying more significance rather than the afterlife is highlighted through attributing positive traits even to a dead body, and it becomes possible to observe Emersonian resonance in the poem.

In short, what death means literally focusing on the ostensible fact of death ignoring the unseen, the soul of the dead, is clarified. The poet observes the dead body from the moment of death to the burial of it into the grave and depicts it like an artist drawing a painting via employing various images. Nevertheless, sorrow, lamenting for the loss of life, cursing the death cannot be observed in the poem partly due to her life experiences and effects of Transcendentalist philosophy on her. The dead body is elevated as an entity that can show pride and resembles to a precious stone. Therefore, it could be argued that conventional mentality that fears death is distorted, and the death itself is dignified in the poem.

4. THE CONCEPT OF DEATH IN “ONE DIGNITY DELAYS FOR ALL” AND COMPARISON OF BOTH POEMS

Emily Dickinson maintains her contention that death is a part of human experience in the poem “One dignity delays for all” as well, but she prefers to personify herself as the dead in this poem different from “Twas warm-at first- like Us.” Thus, the reader observes the preparations, funeral attendants, and incidents happening around the dead rather than visualizing the dead body. In other words, the periphery that is witnessed by the dead individual is put at the centre of the poem.

The poet does not distinguish herself from the dead in this poem contrary to her attempts to render the dead body as “the other” in the previous poem. In “One dignity delays for all,” she prefers to associate the dead body with herself employing a plural pronoun “we” and addressing the reader as “simple you and I” as candidates of death. Therefore, as a reader, one might have the feeling of experiencing the journey of a dead individual from death bed to graveyard through first person point of view.

At the very beginning of the poem, death is displayed as a long-awaited phase in human beings' lives which enables dignity for them. Furthermore, the poet intentionally elevates the meaning of death and emphasizes its nobility associating death with certain concepts like crown, mitred afternoon of lifetime and the colour: purple. The images that the poet employs include either royal or ecclesiastical references that hint her puritan background, and death is clearly distinguished to be an event far from mediocrity. In addition, both power of death and its inevitableness in human life are highlighted, yet a gloomy atmosphere or sorrowful tone cannot be viewed in the poem in the same way with “Twas warm- at first-like Us.” In fact, death is underlined to be a sublime end that enables greatness and integrity for human beings. It is not feared once again and hence the effect of Transcendentalists could be observed in this poem as well.

Coach, footmen, chamber, state, throng and even bells are displayed as figures that accompany the dead body, and an image like the painting of a respected man who draws the attention of the residents while visiting a certain place is implied in the second stanza. What is more, how the people who attend the funeral show their respect by raising their hats and how a simple individual becomes able to claim a rank with the help of death is underlined in the following stanzas by the poet. Considering all these details, it could be put forward that death is displayed as a kind of elevator and a noble tool to acquire a status in society without reflecting physical condition of the dead as it was the case in “Twas warm- at first- like Us.”

---

¹ The word descends from the Greek Word *adamas* which means diamond as well as being an emblem of firmness as it is noted in the Easton's Bible Dictionary.

There is no doubt that death is considered as a source of dignity in the poem, but the poet manifests a social criticism on hypocrisy of her society as well. It is known that “throughout her life, she questioned authority, whether it was the authority of her father, the church, or society in general” (Martin 27), and such kind of questioning spirit welcomes the reader in this poem as well. For the poet, an ordinary individual could get the respect s/he deserves only after his or her “pause.” What is more, s/he could be recognized by the ones who wear “ermine” only if s/he presents a “meek escutcheon.” Thus, a heavy irony related to one’s becoming noble after his or her death could be observed in the poem (Anderson 241), and Dickinson sheds light on a social problem through the disguise of praise of death. Transcendentalist philosophy which advocates all kind of social equality also echoes in the poem as the poet focuses on a dead body of an ordinary individual who is respected only after his or her death to signify a social problem.

It could be observed that the poet illustrates a pompous funeral scene and associates the death with nobility. However, the poet does not lean on the concept of death as a threshold of the afterlife since she does concern about the afterlife in this poem. She deliberately amalgamates images of nobility and church with death and thereby she emphasizes pretentious and forged reverence of society that occurs only after death. Thus, it could be argued that both questioning spirit of Dickinson that Wendy Martin underlines and reflections of Transcendentalism in which there is distaste with the church as an institution reappear in this poem.

Within a context during which the society experiences various forms of clashes, the poet also displays her inner conflicts. Nevertheless, she adopts an ironic attitude towards the conventional mentality of her age without violating cultural limitations (Martin vii-viii). The poet challenges the perception of death through distorting the taken for granted meanings of it in “One Dignity delays for all.” From the beginning to the end of the poem, the concept of death is elevated and respected not only by the poet but also by the ones who witness a funeral of a dead individual. Images that recall nobility and church as an institution are frequently employed in the poem, and they all become functional to strengthen the irony constructed by the poet.

5. CONCLUSION

All in all, Emily Dickinson handles the concept of death from different perspectives in “Twas was warm- at first- like Us” and “One Dignity delays for all,” but reflections of Transcendentalist movement and her life experiences could be found in both poems. In the former one, the poet focuses on the physical reality of death through third person narration as an observer in the funeral. On the other hand, death and glory are associated in the latter one without referring to physical condition of the dead body through first person narration. In spite of such a difference between these poems, they are both written in a tone away from sorrow or sadness. In fact, the dead and death itself could be argued to be dignified, especially in “One Dignity delays for all” and to some extent in “Twas was warm- at first- like Us.”

Conventional mentality that abhors death and reflections of the afterlife are all left out by the poet. Even if death is questioned and displayed, how it is perceived within this world without fostering the afterlife becomes significant for Dickinson in both poems. In “One Dignity delays for all,” a heavy irony is employed to draw the readers’ attention to current condition of ordinary people in society through the concept of death, but such kind of irony or attitude cannot be observed in the other poem. Lastly, it could be asserted that Emily Dickinson approaches the concept of death in a very non-conformist way similar to Transcendentalists in certain respects. As an individual who witnessed the death of various beloved people in her life, the poet achieves to make the reader feel the breath of death in both poems despite differences of images and intentions.

Works Cited

1. Anderson, Charles R. *Emily Dickinson’s Poetry: A Stairway of Surprise*, Heinemann, 1963.
2. Daghamin, Rashed A. “Reflection on Death in the Poetry of Emily Dickinson.” *International Journal of Humanities and Social Science*, vol. 7, no. 2, 2017, pp. 148-154.
3. Debra, Courtesy. “Trancendentalism.” University of Arizona, 01 Nov. 2019, <http://www.u.arizona.edu/~atinkham/Emerson.html>

4. Degrasse, Carol. "Emily Dickinson's 'Twas warm-at first-like Us- (Fr614)." *The Explicator*, vol. 75, no. 4, 2017, pp. 248-251, DOI: 10.1080/00144940.2017.1382439.
5. Dickinson, Emily. "One dignity delays for all." *The Complete Poems of Emily Dickinson*, edited by Thomas H. Johnson, Little, Brown and Company, 1960, p. 48.
6. ---. "Twas was warm- at first- like Us." *The Complete Poems of Emily Dickinson*, edited by Thomas H. Johnson, Little, Brown and Company, 1960, p. 253.
7. Easton, Matthew G. "Entry for Adamant." Easton's Bible Dictionary, 29 Oct. 2019, <https://www.biblestudytools.com/dictionaries/eastons-bible-dictionary/adamant.html>
8. Howe, Susan, and Eliot Weinberger. **My Emily Dickinson**. New Directions, 2007.
9. Linderberg, Brita. "The theme of death in Emily Dickinson's poetry." *Studia Neophilologica*, vol. 34, no. 2, 1962, pp. 269-281, DOI: 10.1080/00393276208587268.
10. Martin, Wendy. *The Cambridge Companion to Emily Dickinson*. Cambridge UP, 2008.
11. Well, Henry W. *Introduction to Emily Dickinson*. Hendricks House, 1959.

KARAR DESTEK SİSTEMLERİ İLE
ÇALIŞILAN MAKİNEYE BAĞLI OLARAK PERFORMANS ANALİZİ
WITH DECISION SUPPORT SYSTEMS
PERFORMANCE ANALYSIS DEPENDING ON THE MACHINE WORKED

Öğr.Gör. Dr. Berkant DULKADİR

Adıyaman Üniversitesi, Teknik Bilimler, Tekstil Teknolojisi Bölümü

ÖZET

Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler işletme faaliyetleri sürecinde kullanmadıklarında rekabette başarılı olamayacak dolayısıyla performans kaybı yaşayacaklardır. Bilişim teknolojileri birçok sistemi içermekte, bunlardan biriside karar destek sistemleridir. Karar destek sistemleri, veriler arasında bağlantı kurup analiz ederek anlamlı ve karar vermeye yardımcı olan bilgileri ortaya çıkarmaktadır. Karar destek sistemleri ile hızlı ve doğru bir şekilde alınan kararlar işletmenin tüm faaliyetlerinde işletme performansını etkilemektedir. Bu faaliyetlerden en önemlilerinden birisi ise işgörenin çalıştığı makineye bağlı olarak performansının analizi konusunda yöneticilere kolaylık sağlamaktadır. İşgörenin performansını takip edip bunu artırmak için tedbirlerin alınması işletmeler için önem taşımaktadır. Bilişim çağında güncel teknolojileri en iyi seviyede kullansak dahi işgörenin sevk ve idaresi anlamında bunu yapmak zordur. Çalışma Kahramanmaraş ilinde tekstil sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede yapılmıştır. Karar destekleri sistemlerinden yola çıkılıp işgörenin çalıştığı makineye bağlı performansı tespit edilerek, işgörenler arasında performans farkları izah edilerek nedenleri araştırılmıştır. Tespitlerden yola çıkılarak işgören çalıştığı makineye bağlı olarak performansını artırmaya yönelik analizler yapılmış, karar destek sistemlerinden işletmelerin en etkili şekilde nasıl yararlanılması gerektiği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşletme, Karar Destek Sistemi, Çalışan, Performans

ABSTRACT

Developments in information technologies will not be successful in competition if they are not used in business activities process and thus they will lose productivity. Information technologies include many systems, one of which is decision support systems. Decision support systems link and analyze data to reveal meaningful and decision-making information. Decisions taken quickly and accurately with decision support systems affect the efficiency of all operations of the enterprise. One of the most important of these activities is the convenience of managers in analyzing the performance of the employee depending on the machine on which the employee works. It is important for enterprises to monitor employee performance and take measures to increase it. In the age of informatics, even if we use current technologies at the best level, it is difficult to do so in terms of management and management of the employee. The study was carried out in a textile company in Kahramanmaraş. Based on the decision support systems, the performance of the employee depending on the machine is determined, performance differences between the employees are explained and the reasons are investigated. Based on the determinations, analyzes were conducted to improve the performance of the employees depending on the machine they work in, and how the businesses should be utilized in the most effective way was determined.

Keywords: Business, Decision Support System, Working, Performance

1. GİRİŞ

İşletmeler üretim faaliyetlerini yerine getirirken tedarik, muhasebe, finans, lojistik, pazarlama ve insan kaynakları, üretim fonksiyonlarından yararlanılmaktadır. Bu fonksiyonların her biri kendi içinde önem arz ederken bunlardan en önemlisi diyeceğimiz unsur insan kaynaklarının en etkili şekilde kullanılmasıdır. Üretim faaliyetlerinin en verimli bir şekilde yerine getirilmesi insan yani işgören ile gerçekleşmektedir. İşgören performansının takibi ve buna göre işletmenin kendine yol çizmesi Bilişim teknolojileri ile daha kolay bir şekilde yerine getirilmektedir. Bilişim teknolojilerden biri olan karar destek sistemleri ile işgören performansı ölçülüp elde edilen karar önerisi yöneticilerin takdirine sunulabilmektedir. Karar destek sistemleri bilişim teknolojisi araçları ile birçok bilgi içerisinden

bağlantılar kurarak karar verme noktasında yöneticilere yardımcı olmaktadır. Yapılan bu araştırma da, işgörenin performansının takibi ve işgören ile ilgili kararlar alma konusunda öneriler sunulması amacıyla karar destek sistemlerinden en etkin şekilde nasıl yararlanılabileceği araştırılmıştır. Literatür kısmında karar destek sistemleri, işgören performansı, uygulama kısmında ise yapılan araştırma ile ilgili analizlere değinilmiştir.

2. KARAR DESTEK SİSTEMLERİ

Karar alma; amaca ulaşabilmek için herhangi bir sorunu çözmek adına alternatifler arasından akla yatkın olan en uygununun seçilmesi olarak tanımlanabilir. Karar vermek için bir çok seçenek olması gerekir. Seçenekler yoksa bunlar arasından alternatif seçim olmayacak ve karar verme konusundan bahsedilmeyecektir. (Emham, 2007: 213). Karar vermek çok dikkatli düşünmeyi gerektiren bir durum olup fakat birden çok düşünme türü bulunmaktadır. Karar destek sistemleri bir doğru çözümünün olduğu şartlarda sadece çözümün olduğu noktaya yönelen eleyici bir düşünce tarzına sahiptir. Yeni düşünce ve fikirler üretilmesi beklenen durumlarda ise bilinen çözümlerin dışında alternatif ve seçenekleri gösteren yaratıcı düşünme tarzıdır (Coleman ve Barrie, 2000: 132).

Karar destek sistemleri, yönetici konumundaki kişilerin karar vermelerinde yardımcı olan sistemler olarak tanımlanır. Karar destek sistemleri karar vericiler için karar vermeyi kolaylaştırmak ve en etkili hale getirmek için tasarlanan değişik model, benzetim ve uygulamaları bulunduran alt sistemlerden oluşan sistemler topluluğudur. Bu sistemler yöneticilere karar verme noktasında fayda sağlayıp yol gösteren aktif ve bilgisayar ortamında yer alan sistemlerdir. Yöneticilerin karar vermesi için yardımcı olacak; verilere ulaşarak bunları özetleyip iyi bir şekilde analiz etmesine yardımcı olur (Tahirov, 2007: 126). Karar destek sistemleri yöneticilerin işletme ile ilgili belirli stratejilerin sonuçlarını keşfetmelerine ve bu stratejiye zaman ve para tahsis etmeden önce seçenekleri değerlendirmelerine imkan vermektedir (Sisodia, 1992: 71). Karar destek sisteminin özellikleri ise aşağıdaki gibi sıralanabilir (Çetinyokuş ve Gökçen, 2002: 45-46).

- Yarı yapısal ya da yapısal olmayan durumlarda yöneticiler karar vermek için kullanılır
- Karar vericilerin devre dışı bırakmak için değil onlara daha doğru ve net kararlar vermesine yardımcı olmak amacıyla kullanılır
- Karar verme işlemi bir süreç olup bunun tüm adımlarını kontrol etmek için vardır
- Karar destek sistem karar verici ile sürekli etkileşim içinde çalışır
- Organizasyonun tüm aşamalarındaki entegrasyon sistemi dikkate alınarak karar verme işlemi desteklemektedir
- Bir yada birden çok kişi için karar vermede kolaylık sağlar
- Karar verme uygulamaları için karar vericilere kolaylık ve esneklik sağlar

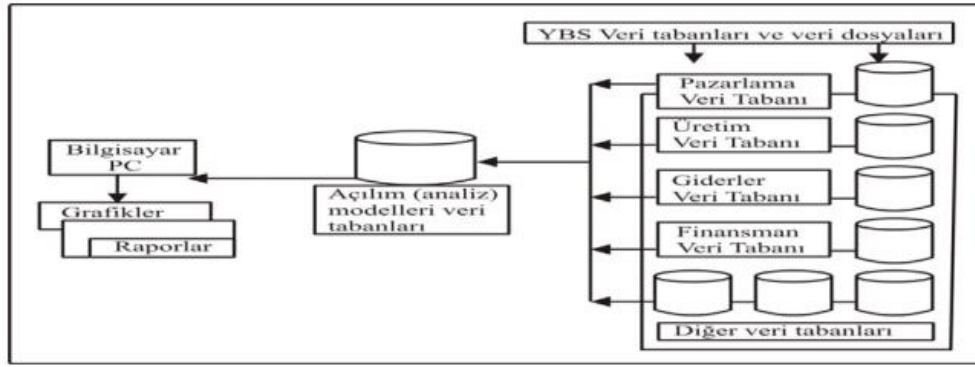
2.1. Karar Destek Sistemlerinin Yapısı

Karar destek sistemleri profesyonel kişilerce hazırlanmış bilimsel açılımlara, modellere ve tasarımlara dayanmaktadır. Bu bilimsel açılım, model ve tasarımları yapan profesyonel kişiler, kararları yapılmış, yarı-yapılanmış ve yapılanmamış kararlar olarak sınıflandırmışlardır. Her konunun özelliğine uygun sistemler geliştirerek, yöneticilerin hizmetine sunmaktadırlar (Şahin, 2007: 311).

Yapılanmış (Yapısal- Programlanmış) Kararlar Yapılanmış kararlar örgütlerde alt düzey yönetim tarafından alınan karardır. Tekrar eden, rutin, belirlenmiş karar kuralları ve prosedürleri olan, çoğunlukla otomasyona uğramış, insanlardan ziyade nesnelere içeren ve örgütün alt kademelerine devredilebilen kararlardır. Kararları yeniymiş gibi her zaman tekrar tekrar işlemden geçirmek gerekmez. Stok kontrolü, araç yüklemeleri ve listeleme gibi işlemler buna örnek olarak verilebilir. Yapılanmamış kararlar ise yapılanmış kararların aksine yenilikçi, rutin olmayan, karar kuralları olmayan, belirsizlik derecesi yüksek, alt kademelere devredilemeyen ve nesnelere ilgili olmakla birlikte ağırlıklı insanları kapsayan kararlardır. Bu kararlar örgütlerde üst düzey yöneticiler tarafından verilen kararlardır (Dizman ve Özmen, 2017: 141-142).

Yarı yapılanmış kararlar örgütlerde orta düzey yöneticilerin verdiği kararlardır. Yapılanmış ve ve yapılanmamış iki karar türünün bir unsurudur. Problemin sadece bir bölümü, kabul görmüş bir prosedür ile elde edilen belirgin bir cevaba sahiptir. Örneğin, sipariş gerçekleştirme formu gibi. Bir dağıtım merkezinde son altı aydır niçin siparişler düşüş gösteriyor? sorusunun cevabı için o bölgenin yetkililerinden rapor alması gibi. Ancak raporla yetinmeyip, veya rapor gelmeden evvel çalışanlarla görüşme ve bölgesel ekonomik şartlar ve satış eğilimleri 142 hakkında dış kaynaklardan bilgi toplaması da bu karar türüne örnek teşkil edebilir (Laudon and Laudon, 2011: 456). Karar Destek Sistemleri, örgütün karar alma organlarına, karar alma sürecine uygulamalı ve fiili olarak destek sağlayan sistemlerdir. Sistem, yöneticilere istatistiksel analizler, grafik ve model destekler, tablo, şema ve rapor üretim teknikleri ile karar alma sürecini destekler. Karar destek sistemleri, değişik kaynaklardan topladığı bilgileri düzenler, karar modelleri oluşturur, bilgileri analiz eder ve değerlendirme sonuçları, karar vericiye karar sürecinde destek sağlar (Tutar, 2010: 251).

Şekil 1: Karar Destek Sisteminin Yapısı

Kaynak: (Şahin, 2007: 311).

Şekil 1' de görüldüğü üzere sağ tarafı, bütünsel yönetim bilgi sistemini; orta kısmı, işletme yönetiminde kullanılan tüm karar modellerinin depolanıp saklandığı veri tabanını; sol tarafı da karar verecek yöneticilerin ekranına, masasına veya önüne gelen grafikleri, raporları ve benzeri destek bilgileri simgelemektedir (Şahin, 2007: 310).

3. İŞGÖRENİN İŞLETMEDEKİ PERFORMANSI

İşgörenler, işletme için bir maliyet kaynağıdır ancak aynı zamanda çağdaş kuruluşların başlıca varlıklarındandır. Bir işletmenin hayat ta kalabilmesi ve rekabetçi konumu açısından başarısının boyutu, diğer unsurların yanı sıra, işgörenlerin nitelikleri, tutumları ve iş yerindeki davranışları tarafından belirlenmektedir (Alleyn vd., 2006: 95). İşletmelerde işgücü istihdam etmek stratejik bir karardır. Bu şekilde bakılacak olursa işgören performansı işletmenin geleceğini şekillendirmek için ölçülerek yönetilmesi gereken önemli bir göstergesidir. İşgören performansı ise, işgörenlerin alacakları ücret karşılığında göstermeleri gereken belirli kriterlere ulaşmak için belirli bir zaman dilimi içinde gösterdikleri nitel ve nicel çabalar olarak değerlendirilmektedir (Rousseau ve McLean, 1993: 51). İşgöreni en doğru noktada en yüksek performansı alacak şekilde istihdam edilmesi iş ile işgörenin doğru bir şekilde eşitlenmesiyle imkân bulmaktadır. Hangi işlerin nasıl yapılacağı ve bu işleri yapacak işgörenlerde bulunması gereken özellikler, bireysel veya toplu halde çalışma, çalışılacak işgörenin işletmenin hangi biriminde çalışacağı gibi durumlardan etkilenebilir (Gökşen vd., 2015: 58).

İşletmeler için üretim kapasitelerini en iyi şekilde kullanabilmesi, işletmelerin rakipleri karşısında rekabet üstünlüğü sağlayabilmeleri ve işletme içinde nitelikli özelliklere sahip işgörenlerin çalıştırabilmeleri ile çok yakın olarak ilişkilidir. Bunun yanında işletmelerin çalıştırdıkları nitelikli özelliklere sahip işgörenin devamlılığının sağlanması ve işgörenlerin potansiyellerinden en yüksek seviyede faydalanabilmelerine de bağlıdır (Alayoğlu, 2010: 28). Günümüzde karmaşık ve ileri teknoloji sistemleri etkili bir şekilde kullanmak için yeterli sayıda ve nitelikte iş görene duyulan ihtiyaç ön plana çıkmaktadır (Preffer, 1995: 5). İşletme performansında sistemin toplam performansı

anlatılmaktadır. İşletmeler için öncelikli öneme sahip olan performans bireysel performanstır. Çünkü bir işletme ancak işgörenin gösterdiği performans kadar yol kat edebilir (Benligiray, 2004: 96).

4. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırma Kahramanmaraş ilinde tekstil sektöründe faaliyet gösteren ve Open-End iplik üretimi yapan bir işletmede yapılmıştır. Çalışmada işletmenin ana üretim bölgesi olan Open-End iplik makinelerinde çalışan işgörenlerin performans durumları tespit edilmiş ve aradaki farklılıkların sebepleriyle beraber analiz edilmesi amaçlanmıştır. İşgörenin performansı makinelerden alınan teknik verilerin üretim hesaplamalarıyla ilişkilendirilmesiyle tespit edilmiştir. Daha sonra bu değerler karar destek sistemlerinin işletmelerde en çok kullanılan program olan Microsoft Excel'e işlenmiş ve uygulanan matematiksel formüller ile işgören için önceden belirlenmiş referans performans değerleri ile kıyaslanmıştır. Bu kıyaslamalara bağlı olarak üç haftalık çalışma süresindeki performansına göre "İşgörenin performansı düşük", ve "işgörenin performansı iyi" şeklinde karar destek sistemi olan sistem Microsoft Excel programı uyarı vermektedir. Farklı ürün tipleri için farklı performans değerleri bulunmaktadır.

Referans performans değerleri işletmedeki raporlar, makine katalogları, işgörenin özellikleri ve yöneticilerin yaşamış oldukları tecrübelerine bağlı olarak belirlenmiş değerlerdir. İşletmede beş adet Open-End makinesi bulunmakta olup her makinede bir işgören çalışmaktadır. Sonuçların daha sağlıklı bir şekilde elde edilmesi için 3 haftalık takip yapılmıştır. Çünkü işletme vardiya sistemiyle çalışmakta olup işgörenlerin vardiyaları her hafta planlı olarak değişmektedir. Bu değişim 07:00-15:00, 15:00-23:00, 23:00-07:00 şeklinde 24 saati tamamlayacak şekildedir. Vardiya değişiminde ise bu hafta 07:00-15:00 gelen vardiya tatil gününden sonra 23:00-07:00 vardiyasına gelmektedir. İşletme 6 gün çalışıp Pazar günleri tatil yaptıktan sonra vardiya değişmektedir. 3 hafta boyunca çalışılan ürün tipleri ise Ne12/1, Ne16/1 Ne20/1, Ne24/1 ve Ne30/1 iplik tipleridir. Her ürün tipinin 24 saat içindeki üretim miktarı farklılık göstermekte olup referans performans değeri ürün tipine göre belirlenmiş ve her ürün tipi için performans değeri farklıdır. İşgörenin performans hesabı yapılırken hata olmaması için bakım, arıza ve diğer duruş durumlarında hesaplamalar dikkate alınarak tespitler yapılmıştır.

5. BULGULAR

Araştırma sonuçlarını tespit etmek için gerekli olan üretim hesaplamaları verileri tablo 1' de detaylı olarak görülmektedir.

Tablo 1: İşgören Performansı için Üretim Hesaplamaları Verileri

Teknik Bilgiler	Üretim Verileri		
	Ne20/1	Ne30/1	Ne40/1
Devir	16500	19000	21000
Saat	24	24	24
Dakika	60	60	60
Randıman	0,89	0,92	0,94
İğ Sayısı	1008	1008	1008
Gün	26	26	26
Makine Sayısı	20	12	13
İplik Ne	20	30	40
Sabit Sayı	1693	1693	1693
Büküm (T/M)	630	760	890

Araştırmada Ne12/1, Ne16/1, Ne20/1, Ne24/1 ve Ne30/1 ürün tipleri üzerinde çalışılmış olup; Tablo 1' de sadece üç tip için örnek olacak şekilde üretim hesaplarının nasıl yapıldığı anlatılmaya çalışılmıştır. Çünkü işgörenin performans hesapları çalışmaları yapılırken üretim hesaplamalarından yola çıkılmakta olup gerçekleşen üretim ve referans üretim ile karşılaştırma yapılmaktadır. Üretim hesaplamalarının formülize edilmiş şekli ise aşağıdaki gibidir.

$$\frac{\text{Makine Devri} \times (\text{Randıman}/100) \times \text{Makinedeki İş Sayısı} \times 24 \times 60}{\text{İplik Ne} \times 1693(\text{Sabit Değer}) \times \text{Büküm}(T/M)}$$

Üretim hesaplamaları tablo 1’ de görüldüğü üzere üretim miktarı karar destek sistemlerinden Microsoft Excel yardımıyla hesaplanmış olup Ne20/1 sütunu aşağıya doğru B3 (16500) – B4 (24) – B5 (60) – B6 (0,89) – B7 (1008) – B8 (26) – B9 (20) – B10 (20) – B11 (1693) – B12 (630) hücresel olarak sınıflandırılacak olursa B13 olan hücre yani üretim miktarı bu şekilde =B3*B4*B5*B6*B7*B8*B9/B10/B11/B12 formülüne edilerek; Ne30/1 sütunu aşağıya doğru C3 (19000) – C4 (24) – C5 (60) – C6 (0,92) – C7 (1008) – C8 (26) – C9 (12) – B10 (30) – B11 (1693) – B12 (760) hücresel olarak sınıflandırılacak olursa C13 olan hücre yani üretim miktarı bu şekilde =C3*C4*C5*C6*C7*C8*C9/C10/C11/C12 formülüne edilerek; Ne40/1 sütunu aşağıya doğru D3 (21000) – D4 (24) – D5 (60) – D6 (0,94) – D7 (1008) – D8 (26) – D9 (13) – D10 (40) – D11 (1693) – D12 (890) hücresel olarak sınıflandırılacak olursa D13 olan hücre yani üretim miktarı bu şekilde =D3*D4*D5*D6*D7*D8*D9/D10/D11/D12 formülüne edilerek hesaplamalar yapılmıştır.

İş görenlerin çalışma durumları ve üç haftalık performans değerleri karar destek sistemleri yardımıyla Microsoft Excel’ de ayrı ayrı işlenmiş olup kayıtlar ayrıntılı bir şekilde tutulmuş ve tablo 2’ de gösterilmiştir.

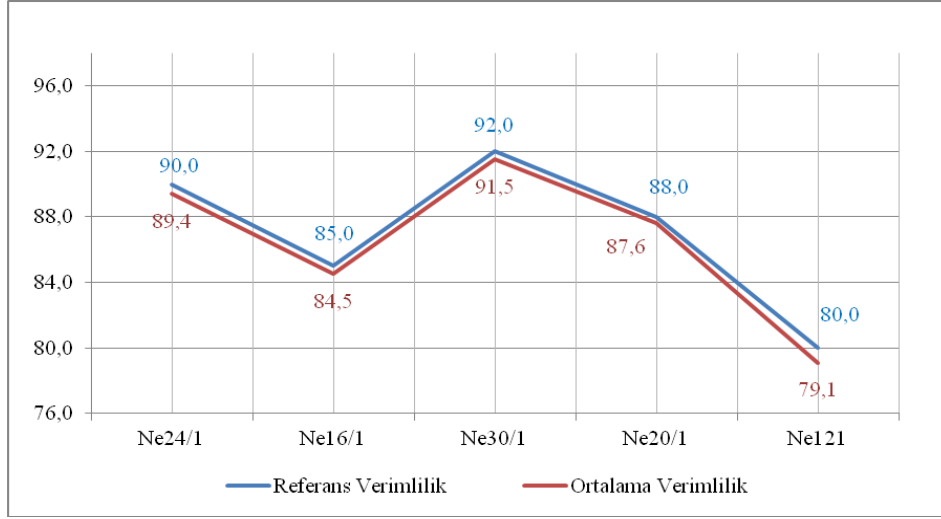
Tablo 2: İşgören Performans Değerleri

Hafta	Vardiya ^a	İşgören Performans Değeri				
		1	2	3	4	5
1. Hafta	07:00 - 15:00	88.6	84.9	91.7	87.7	79.4
		89.3	83.9	90.7	88.0	79.1
		90.2	83.7	91.4	87.0	78.2
		87.9	85.0	92.1	86.9	78.7
		89.8	83.5	92.0	87.8	77.7
		90.3	84.6	91.8	88.2	78.3
2. Hafta	15:00 - 23:00	90.7	82.9	90.9	87.6	79.2
		88.4	83.8	91.3	87.1	79.1
		85.9	84.1	90.8	87.3	78.8
		87.6	84.5	91.8	87.7	80.1
		88.8	84.6	89.7	86.9	78.7
		90.1	85.3	91.2	87.3	79.2
3. Hafta	23:00 - 07:00	90.7	84.8	91.8	88.2	79.1
		89.8	84.7	92.3	88.1	79.5
		89.6	85.3	92.0	87.8	80.2
		90.6	84.9	91.8	88.1	80.7
		91.7	84.8	92.4	87.6	79.8
		89.8	85.0	92.0	87.9	80.1
Ortalama Performans		89.4	84.5	91.5	87.6	79.1

Vardiya değişim planına bağlı olarak 5 ayrı işgörenin 18 günlük işgörenin performans değerleri tablo 2’ de ve devamında görülmektedir. Her işgörenin ayrı hafta ve günlere ait olarak performans değerlerinden yola çıkılarak ortalama performans değerleri bulunmuştur. İşletme Pazar günleri çalışmadığı için 6 gün üzerinden hesaplama yapılmıştır. Ortalama performans hesabı yapılırken tablo 2’ de görüldüğü üzere karar destek sistemlerinden Microsoft Excel yararlanılmış olup; 1. işgörenin üç haftalık ortalama performans değeri için hücre C sütunu olarak adlandırıldığında C sütunu aşağıya doğru C3 – C20 şeklinde hücresel olarak sınıflandırılacak olursa C21 olan hücre yani ortalama performans oranı =ORTALAMA(C3:C20) şeklinde formülüne edilerek 89.4 olarak bulunmuştur. 2. işgörenin üç haftalık

ortalama performans değeri için hücre D sütunu olarak adlandırıldığında, D sütunu aşağıya doğru D3 – D20 şeklinde hücre olarak sınıflandırılacak olursa D21 olan hücre yani ortalama performans oranı =ORTALAMA(D3:D20) şeklinde formülüne edilerek 85.5 olarak bulunmuştur. 3. işgörenin üç haftalık ortalama performans değeri için hücre E sütunu olarak adlandırıldığında, E sütunu aşağıya doğru E3 – E20 şeklinde hücre olarak sınıflandırılacak olursa E21 olan hücre yani ortalama performans oranı =ORTALAMA(E3:E20) şeklinde formülüne edilerek 91.5 olarak bulunmuştur. 4. işgörenin üç haftalık ortalama performans değeri için hücre F sütunu olarak adlandırıldığında, F sütunu aşağıya doğru F3 – F20 şeklinde hücre olarak sınıflandırılacak olursa F21 olan hücre yani ortalama performans oranı =ORTALAMA(F3:F20) şeklinde formülüne edilerek 87.6 olarak bulunmuştur. 5. işgörenin üç haftalık ortalama performans değeri için hücre G sütunu olarak adlandırıldığında, G sütunu aşağıya doğru G3 – G20 şeklinde hücre olarak sınıflandırılacak olursa G21 olan hücre yani ortalama performans oranı =ORTALAMA(G3:G20) şeklinde formülüne edilerek 79.1 olarak bulunmuştur.

Grafik 1: İşgören Performansının Grafikselsel Olarak Karar Destek Sistemi İle Gösterimi

Grafik 1’ de işletmede çalışan beş işgörenin üç haftalık üretim tipi bazında ortalama performans değerleri ve gerçekleştirilmesi gereken referans performans değerleri grafikselsel olarak verilmiştir. Bu grafikler metin içindeki sayısal ifadelerin daha iyi anlaşılabilmesi için üst yönetim kademelerine kolaylık sağlayan bir karar destek sistemi elemanıdır. Grafik hazırlama işlemleri hazırlanan işletme raporuna göre şekilsel, pastasal dağılım, piramit gibi değişiklikler gösterebilmektedir. Bu çalışmada çizimsel grafik kullanılması çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesini sağlamaktadır. Kurumsal kaynak planlaması tabanlı insan kaynakları modülünden işgören performansı ile ilgili konularda sınırsız bir şekilde performans değerlendirme ve ölçmenin tüm zamanlara dağıtılması, eğitim planlaması, yeni hedefler ve takip edilmesi anlamında karar verme konusunda yöneticilere ciddi fayda sağlamaktadır.

Tablo 3: İşgören Performans Değerlendirmesi Karar Önerisi

Üretim Tipi	Ne 24/1	Ne 16/1	Ne 30/1	Ne 20/1	Ne 12/1
Referans Performans	90.0	85.0	92.0	88.0	80.0
Ortalama Performans	89.4	84.5	91.5	87.6	79.1
Performans Değerlendirmesi Karar Önerisi					
1. İşgören	=Eğer(B3<B2;"İşgörenin Performansı düşük";"İşgörenin Performansı İyi")				
2. İşgören	=Eğer(C3<C2;"İşgörenin Performansı düşük";"İşgörenin Performansı İyi")				
3. İşgören	=Eğer(D3<D2;"İşgörenin Performansı düşük";"İşgörenin Performansı İyi")				
4. İşgören	=Eğer(E3<E2;"İşgörenin Performansı düşük";"İşgörenin Performansı İyi")				
5. İşgören	=Eğer(F3<F2;"İşgörenin Performansı düşük";"İşgörenin Performansı İyi")				

Tablo 3' de görüldüğü üzere; İşletmede 3 hafta boyunca Ne12/1, Ne16/1, Ne20/1, Ne24/1 ve Ne30/1 ürün tipleri şeklinde üretim yapılmıştır. İşletme stok usulü şeklinde çalışmakta olup stoktan satış yapmaktadır. Tablo 2' deki verilerden yola çıkılarak, işgören performans değerlendirmesi karar önerisi sistemi Microsoft Excel yardımıyla hesaplanmış olup sütun aşağıya doğru 1. işgören için B2 (90) – B3 (89.4), 2. işgören için C2 (85) – C3 (84.5), 3. işgören için D2 (92) – D3 (91.5), 4. işgören için E2 (88) – E3 (87.6), 5. işgören için F2 (80) – F3 (79.1) şeklinde hücresel olarak sınıflandırılacak olursa; 1. işgören için =Eğer(B3<B2;"İşgörenin Performansı düşük";"İşgörenin Performansı İyi") formülünden yola çıkılarak 89.4<90 olduğundan karar önerisi "İşgörenin Performansı düşük" olarak sisteme düşecektir. 2. işgören için =Eğer(C3<C2;"İşgörenin Performansı düşük";"İşgörenin Performansı İyi") formülünden yola çıkılarak 84.5<85 olduğundan karar önerisi "İşgörenin Performansı düşük" olarak sisteme düşecektir. 3. işgören için =Eğer(D3<D2;"İşgörenin Performansı düşük";"İşgörenin Performansı İyi") formülünden yola çıkılarak 91.5<92 olduğundan karar önerisi "İşgörenin Performansı düşük" olarak sisteme düşecektir. 4. işgören için =Eğer(E3<E2;"İşgörenin Performansı düşük";"İşgörenin Performansı İyi") formülünden yola çıkılarak 87.6<88 olduğundan karar önerisi "İşgörenin Performansı düşük" olarak sisteme düşecektir. 5. işgören için =Eğer(F3<F2;"İşgörenin Performansı düşük";"İşgörenin Performansı İyi") formülünden yola çıkılarak 79.1<80 olduğundan karar önerisi "İşgörenin Performansı düşük" olarak sisteme düşecektir.

6. TARTIŞMA ve SONUÇ

İşletmelerin en önemli unsur sayılabilecek işgörenlerin her anlamda takibi ve çalışma durumlarının analizi rekabet konusunda işletmeler için önem taşımaktadır. İşgörenlerin dönemler içinde farklı işgücü seviyesine bağlı olarak değişen performans durumunun takibi ve düzenlenmesi gerekliliği güç bir durum almaktadır. Üretim faaliyetleri yapılırken bunların kayıtlarını oluşturmak adına alınan paket programlar maliyetli olurken karar destek sistemlerinden olan Microsoft Excel Bilgisayarlarda mevcut olduğu için işletmeye farklı bir maliyet oluşturmamaktadır. Bu tespitlerden yola çıkılarak işgören performansını artırmaya yönelik analizler yapılmıştır. Böylece karar destek sistemlerinden işletmelerin en etkili şekilde nasıl yararlanılması gerektiği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada, işletmede yöneticinin hızlı, etkin, tutarlı ve yansız bir şekilde işgörenin çalışma durumunun analiz edilip, farklı koşullarda farklı kararların alınması amacıyla karar destek sisteminden yararlanılması amaçlanmıştır. Karar verebilmenin geliştirilmesi için makineye ve işletmeye ait verilerin Microsoft Excel aracılığıyla sisteme girilmesi istenmiştir. Bu şekilde edilen bilgilerden yola çıkılarak işgörenin performans kaybı önlenilmeye çalışılacaktır. Tekstil sektörünün alt dalı olan iplik sektöründe yapılmış olup bu sektörün seçilme sebebi ekonomik anlamda lokomotif sektör olmasındandır. Tablo 2' de işgörenlerin performans değerleri ve karar önerisi formülü, formüllerin açıklamaları ve karar önerisi görülmektedir. Analizlerden elde edilen tablolar incelendiğinde referans performans değerleri ile işgörenlerin performans değerleri arasında fark olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılık kaynaklı üretim kayıpları görülmekte olup bu performans kaybının önlenmesi önem taşımaktadır. Bu performans kayıpları işgörenin motivasyonu ile yakından ilgili olup işletmenin diğer malzeme, teçhizat vs. gibi durumlardan da kaynaklanabilir. İşgörenin eğitimi, motivasyonu, insan kaynakları planlaması, verilen ücret, sosyal haklar, kariyer yolu, performans ölçümü gibi durumlara bağlı olarak performans kaybı da yaşanabilir. Karar destek sistemleri ile geliştirilen bu model ile yöneticilere karar noktasında fayda sağlanılabilecektir. Sorunların neden ve ne şekilde kaynaklandığı yöneticilerce tespit edilerek işgören ile ilgili buna göre karar verilmelidir. Olumsuz görülen ve görülebilecek durumlar gözden geçirilmelidir. Çünkü işletmenin performans kaybı kar kaybı demek olup 5 işgören de çok ciddi boyutta olmasa dahi bir performans kaybı bulunmaktadır. İşgörenlerin farklı makinelerde çalıştırması, farklı ürün tiplerinde çalıştırılması ve vardiya durumlarındaki performans değerlerini incelenmesi gerekir. Çünkü 23:00-07:00 vardiyasında işgörenin performans değerinin diğer vardiyalara göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. 07:00-15:00 ve 15:00-23:00 vardiyalarında ki durum planlı duruşlar ve yöneticilerin bazı kararlarından dolayı uygulamalar kaynaklı bir performans kaybı olabilir mi? sorusu irdelenmelidir. İşgören performansının tespit edilmesi için kurulan bu karar destek sistemi işletmenin tüm birimleri ve işlemleri için uygulanması işletme yararına olacaktır. Yöneticilerin işletme şartlarını gözden geçirmesi ve takibini yaparak kayıpları azaltması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ALAYOĞLU, N. (2010). “Rekabet Üstünlüğü Sağlamada İnsan Kaynakları Ve Rekabet Stratejileri Uyumunun Önemi”. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (17), 27-49.
- ALLEYNE, P., DOHERTY, L., GREENIDGE, D. (2006). “Approaches To Hrm İn The Barbados Hotel Industry”. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 18 (2), 94-109.
- BENLİGİRAY, S. (2004). İnsan Kaynakları Yönetimi. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir.
- COLEMAN, R., BARRİE, R. (2002). Yöneticinin Kılavuzu, İyi Bir Yönetici Olmak İçin 525 Kural, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ÇETİNYOKUŞ, T., GÖKÇEN, H. (2002). “Borsada Teknik Göstergelerle Analiz İçin Bir Karar Destek Sistemi”. Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 17 (1): 43-58.
- DİZMAN, H., ÖZEN, E. (2017). “Küçük İşletmelerde Karar Destek Sistemlerinin Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma: Yerel Bir Yaklaşım (Ege Bölgesi)”. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (3) 137-152.
- EMHAM, A. (2007). “Karar Verme Süreci Ve Bu Süreçte Bilişim Sistemlerinin Kullanılması”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6(21), 212-224.
- GÖKŞEN, Y., AŞAN, H. ve Damar, M. (2015). “İşgücü Planlamasında Bir Karar Destek Sistemi Uygulaması”. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 17 (1), 53-66.
- LAUDON, K. C., LAUDON, J. .P. (2011), Manegement information systems managing the digital firm. Pearson. Çeviri Ed. Uğur YOZGAT, Nobel, Ankara.
- PREFFER, J. (1995). Rekabette Üstünlüğün Sırrı: İnsan, (Çev. Sinem Gül) Sabah Kitapçılık San. A.Ş., İstanbul.
- ROUSSEAU, D.M., MCLEAN, P:J. (1993). “The contracts of individuals and organizations (Ed., Cummings, L. L. and Staw”, B. M., Research in Organizational Behavior). Greenwich, Ct: Jai Pres, 15 (2) 1-43.
- SİSODİA, R.S. (1992). “Marketing İnfornation And Decision Support Systems For Services”. Journal of Services Marketing, 12 (6), 51-64.
- TAHİROV, A. (2007). “Bilgisayar Destekli Bilgi Sistemleri”, Journal of Qafqaz University, 27(2).123-133.
- TUTAR, H. (2010). Yönetim Bilgi Sistemi. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- ŞAHİN, Mehmet (2007), Yönetim Bilgi Sistemi. Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi. Eskişehir.

İBRAHİM HAKKI KONYALI’NIN ESERLERİNDE TARİH & FOLKLOR İLİŞKİSİ
RELATIONSHIP OF HISTORY AND FOLKLORE IN THE WORKS OF İBRAHİM HAKKI
KONYALI

Dr. Mutlu ÖZGEN

ÖZET

Konya Tarihi, Konya Ereğli Tarihi, Alanya Tarihi, Erzurum Tarihi, Karaman Tarihi, Kilis Tarihi, Niğde Aksaray Tarihi, Beyşehir Tarihi, Şereflikoçhisar Tarihi gibi eserleriyle, şehirlerin hal tercümesini yazan tarihçi, arşivci ve evkâfçı olarak bilinen İbrahim Hakkı Konyalı, şehir tarihi kitaplarında halk kültürü unsurlarını “*Tarih ve Folklor*” perspektifinde ele alarak açıklamaya çalışmıştır. Bir tarihçi olarak, alan tetkikleri sırasında halk kültürü unsurlarını o şehrin tarihinin parçası olarak görmüş, kayıt altına alınarak geleceğe aktarılmasını sağlamıştır. Bu sebeple, kitaplarında halk hayatı ve halk kültürü unsurları ile vakfiye, kitâbe ve âbideler yan yanadır. Özellikle, kendi ismini taşıyan Üsküdar Selimiye’deki vakıf kütüphanesinin arşiv bölümünde muhâfaza edilen ve alan araştırması sırasında alan notlarını tuttuğu tetkik defterleri Konyalı’nın eserlerini hazırlarken takip ettiği metodolojiyi, çalışma yöntemini anlama ve analiz etme açısından kayda değerdir. Bu defterler, incelendiğinde Konyalı yalnızca tarihçi, arkeolog, sanat tarihçi ya da arşiv uzmanı olarak değil, aynı zamanda bir halk bilimci ve antropolog gibi çalışarak alandaki tespitlerini hem yazı hem de fotoğraf ile kayıt altına alarak geleceğe taşınması için arşivine katmıştır. Kitaplarında sıkça kullandığı köy hayatından kesitler sunan fotoğrafları, Konyalı’nın tetkikleri sırasında halk kültürü ve halk hayatı konularına kayıtsız kalmadığını ortaya koymaktadır. Özellikle Konyalı’nın, kitaplarını hazırlarken takip ettiği araştırma yöntemi doğrudan doğruya antropoloji, sosyoloji ve halk bilimi alanlarına ait bir araştırma yöntemi, köy ve kasaba monografisidir. Konyalı’nın şehir tarihi kitapları, içerik olarak incelendiğinde ünlü halk bilimci Sedat Veyis Örnek’in, “*Tümü ya da bir bölümü halk bilimini ilgilendiren kaynak kitaplar*” olarak tanımladığı eser grubuna girmektedir. Bu çalışmada, Konyalı’nın adı geçen monografi çalışmalarında tespit edilen halk kültürü unsurları, yazılı ve görsel malzemeler üzerinden Türk Halk bilimi kadrosunda yer alan konu başlıklarına göre tasnif edilerek, açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antropoloji, Halk Kültürü, An’ane, Folklor, Örfî Hukuk, Tarih, Monografi, Alan Araştırması, İbrahim Hakkı Konyalı.

ABSTRACT

İbrahim Hakkı Konyalı, known as historian, archivist and pious foundationist who writes the life history of the cities in his works like History of Konya, History of Konya Ereğli, History of Alanya, History of Erzurum, History of Karaman, History of Kilis, History of Niğde Aksaray, History of Beyşehir, History of Şereflikoçhisar, tried to explain the social culture elements in his city history books by handling them in the perspective of “History and Folklore”. As a historian, during site surveys, he had seen the social culture elements as a part of the history of that city and recorded them providing that they are inherited to the future. Therefore, the foundations, epitaphs and monuments in his books are side by side with the public life and social culture elements. Especially, survey books, he kept the field notes during field researches and that are maintained in the archive section of the foundation library at Üsküdar Selimiye which carries his name, are notable regarding the understanding and analyzing his methodology and working methods he followed while preparing his works. When these books are examined it can be seen that Konyalı is not just a historian, archeologist, art historian or an archive expert but he has also worked as a folklorist and anthropologist and added his field findings to his archive recording them both in writing and photographs in order to carry them to the future. The photographs he used frequently in his books, presenting sections of village life indicate that Konyalı has not ignored the public culture and public life issues during his surveys. Especially the research method Konyalı followed when preparing his books is a research method within the anthropology, sociology and folklore fields, the village and town monograph. Konyalı’s city history books, when examined in context, are under the work group defined as “*source books related partially or totally to folklore*” by renown folklorist Sedat Veyis Örnek. In this study, the social culture elements determined in the mentioned monographic works of Konyalı

are classified according to the subjects in the Turkish Folklore through written and visual materials and tried to be explained.

Keywords: Anthropology, Public Culture, Tradition, Folklore, Customary Law, History, Monograph, Field Research, İbrahim Hakkı Konyalı.

AHMET ERHAN'IN ŞİİRİNE “ALACAKARANLIK” BİR BAKIŞ
AN OVERVIEW OF AHMET ERHAN'S POETRY THROUGH
“ALACAKARANLIKTAKİ ÜLKE”

Selami ÇAKMAKCI

Dr. Öğr. Üyesi, K.Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü

ÖZET

1980 kuşağı şairlerinden kabul edilen Ahmet Erhan, toplumcu gerçekçi şiir geleneği içerisinde yer alır. 22 yaşında yazdığı *Alacakaranlıktaki Ülke* başlıklı şiiriyle “Behçet Necatigil Şiir Ödülü”nü kazanan sanatçı, bunun dışında birçok şiir ödülünün de sahibidir. Ahmet Erhan'ın şiiri toplumcu gerçekçi şiirin dünya görüşüne göre şekillense de bazı farklılıklarla onlardan ayrılır. Onun şiirlerinde kendi karamsarlığı, yoksulluğu, yalnızlığı, ıstırapı ve ölümle ilgili kaygıları diğer insanlarınki ile buluşur. Ahmet Erhan'ın şiire başladığı 1976 yılından ölümüne kadar yazdığı şiirleri hep aynı duygular ekseninde gelişir. Şiirlerinin genel havasına ölüm, yalnızlık, yoksulluk ve karamsarlığın hakim olduğu şair, “yaşantı şiirleri”yle dikkat çeker. Çalışmamıza konu olan *Alacakaranlıktaki Ülke* şiir kitabındaki metinler ağırlıklı olarak karamsarlık ve ölüm teması ekseninde şekillenir. Bu kitaptaki şiirlerde Türkiye'nin 1970 ve 1980'li yıllardaki kaos ortamının tanığı olan ve bu kaosun içinde bizzat yer alan bir şairle karşılaşılır. Şair, o günlerdeki “alacakaranlık” tabloyu adeta bir suçlu psikolojisiyle dile getirir. Erhan, ıstıraplarla dolu bir yaşamı olmasına rağmen, şiirlerinde “başka”larının acısını kendi ıstıraplarından daha çok önemser. Onun karamsarlığının arkasında hep “başka”larının ıstırapları ve ölümü vardır.

Anahtar Kelimeler: Karamsarlık, ölüm, ıstırap, ülke, toplum.

ABSTRACT

Ahmet Erhan, who is considered to be one of the poets of the 1980 generation, belongs to the socialist tradition of realistic poetry. The artist, who won the "Behçet Necatigil Poetry Prize" at the age of 22 for his poem entitled *Alacakaranlıktaki Ülke*, is the recipient of many other poetry awards. Although Ahmet Erhan's poetry is shaped in accordance with the worldview of socialist realist poetry, he is different from them in some aspects. In his poetry, his own pessimism, poverty, loneliness, suffering and concerns about death intersect with those of other people.

Ahmet Erhan's poems from the beginning of his poetry writing in 1976 until his death always develop around the same emotions. The poet, whose poems have a general atmosphere dominated by death, loneliness, poverty and pessimism, is notable for his "poems of life". The texts in the poetry book *Alacakaranlıktaki Ülke*, which is the subject of the present study, are mainly shaped around the themes of pessimism and death. The poems in this book feature a poet who witnessed and engaged in the chaos in Turkey during the 1970s and 1980s. The poet narrates the obscure picture in those days almost with a guilty conscience. Although he lived a life of misery, Erhan emphasizes the pain of "others" more than his own suffering in his poems. Behind his pessimism is always the suffering and death of "others".

Keywords: Pessimism, death, suffering, country, society.

1. GİRİŞ

1958'de Ankara'da doğan Ahmet Erhan'ın, çocukluk ve ilk gençlik yılları Mersin ve Adana gibi Akdeniz şehirlerinde geçer. Hayatının büyük bölümünü Ankara'da geçirmekle beraber, bir süre de İstanbul'da yaşamıştır. İlk şiirlerini 1976'dan itibaren dergilerde yayınlamaya başlayan Erhan, ilk şiir kitabı *Alacakaranlıkta Ülke* ile adını duyurur. Şair, bu şiir kitabı ile Behçet Necatigil Şiir Ödülü'nü de alır. Şiir alanında başka ödüller de – Cemal Süreya, Yunus Nadi, Melih Cevdet Anday, Behçet Aysan gibi - alan Erhan'ın birçok şiiri bestelenmiştir. 2013 yılında ölen Ahmet Erhan'ın öykü ve denemeleri de bulunmaktadır. Ancak o, asıl şair kimliği ile bilinir. Şairin 14 şiir kitabı bulunmaktadır. Bu şiir kitapları arasında; *Alacakaranlıktaki Ülke*, *Yaşamın Ufuk Çizgileri/Akdeniz Lirikleri*, *Ateşi Çalmayı*

Deneyenler İçin, Sevda Şiirleri/Zeytin Ağacı, Kuş Kanadı Kalem Olsa, Ölüm Nedeni Bilinmiyor, Deniz, Unutma Adını! , Öteki Şiirler, Çağdaş Yenilgiler Ansiklopedisi, Resimli Ahmetler Tarihi, Ne Balık Ne De Kuş, Kaybolmuş Bir Köpek İlanı, Şehirde Bir Yılkı Atı, Buz Üstünde Yürür Gibi, Sahibinden Satılık bulunmaktadır. Bu şiir kitaplarının daha sonra *Burada Gömülüdür / Bütün Şiirleri 1* ve *Burada Gömülüdür / Bütün Şiirleri 2* adlarıyla bir araya getirildiği görülmektedir.

Şairin çalışmamıza konu olan şiir kitabı *Alacakaranlıktaki Ülke*, dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; *Alacakaranlıktaki Ülke, Bugün De Ölmedim Anne, Uzun Bir Şiirin Son Dizeleri ve Milattan Önceki Şiirler* şeklinde dört başlıktan oluşur. Bu kitabındaki bütün şiirlerin 1978 ve 1980 yıllarına ait olduğu, şiirlerin altına düştüğü notlardan anlaşılır. *Alacakaranlıktaki Ülke* şiir kitabında karamsarlık ve ölüm olmak üzere iki hakim tema görülür. Karamsarlık ve ölüm çoğu zaman yalnızlık izleğiyle yanyana ele alınır. Bir süre Türkçe öğretmenliği de yapan Erhan'ın, şiirlerinde hem bu mesleğin hem de toplumsal veya sosyalist ideolojinin yansımaları vardır. Onun şiirinde 1970 ve 1980'li yılların siyasi, sosyal ve ekonomik problemleri bu ideolojinin bakış açısıyla işlenir. Ülkedeki insanların toplumsal çatışmalardan dolayı "alacakaranlık" içinde yaşadığını düşünen şairin şiirindeki vurgular kendi yaşamından büyük izler taşır.

Şiirlerinde "düzyazı şiir" özellikleri görülen şair, birçok toplumsal gerçekçi şair gibi Nazım Hikmet'in yolundan ilerler. Şair, toplumsal şiirden bazı yönleriyle ayrılrsa da öz itibarıyla aynıdır. Slogan, söylev, toplumsal ve ferdi acılar, barış ve özgürlük özlemi, başkaldırı, ironik söylem, sınıfsal farklılıkların getirdiği sosyal adaletsizlik, ölüm ve yoksulluktan şikâyet gibi vurgular onun şiirinin temel özellikleridir. 1960'tan sonra şiire başlayan birçok toplumsal gerçekçi şair gibi "dönemin koşullarının belirsizleştirdiği bu bulanık ortamda (...) şiir ve ideoloji iki önemli sığınaktır." (Korkmaz-Özcan, 2007: 98). Şiiri ve ideolojiyi bir sığınak olarak gören Ahmet Erhan için de şiir; kardeş kavgasının, "ecelsiz ölüm"lerin nedenini sorgulamak için içinde susturamadığı bir sestir. Ancak Erhan'ın, "yazının yararı ile yazarın sorumluluğu"(Oktay, 2003: 554) arasındaki dengeyi kuramadığı görülür.

2. KARAMSARLIK

Erhan'ın edebiyat dünyasında tanınmasını da sağlayan *Alacakaranlıktaki Ülke*¹ şiir kitabındaki hakim iki temadan biri karamsarlıktır. Karamsarlığı imleyen "alacakaranlıktaki ülke" başlığı, Türkiye'nin 1970 ve 1980'li yıllarında yaşadığı sosyal, siyasi ve ekonomik sorunların yansımalarına bir göndermedir. Bu kitaptaki ilk bölüm olan ve 16 numaralı alt başlık ile sunulan *Alacakaranlıktaki Ülke* bölümü karamsarlığın en yoğun işlendiği bölümdür.

Ahmet Erhan, toplumsal gerçekçi sanat anlayışını benimseyen birçok şair gibi şiiri, "ideolojik savaş"ın bir parçası olarak görür. Şiiri kardeş kavgasına, kaosa, karanlığa karşı bir direniş olarak gören şair, ancak ülke "alacakaranlık"tan aydınlığa kavuşursa şiiri bırakabileceğini söyler:

"Ülkemin üstündeki bu alacakaranlık,

Bu tedirginlik, bu çılgınlık, bu sancı biterse eğer

Bırakacağım şiir yazmayı

Gidip portakal satacağım bir denizin kıyısında

Ne bileyim, bir dalgıç da olabilirim örneğin" (Erhan, 1990: 25)

Ahmet Erhan ideolojik saplantılarından dolayı bilinç yaralanmasına uğramış biri olarak ülkedeki kavgaların tarafı konumundadır. Çünkü ülkedeki yoksulluğun, ölümlerin, şiddetin, kaosun ve "alacakaranlık"ın asıl sorumlusu olarak devleti görür. Şairin sokaklarda "*Polis arabaları dışında kimseler yok*" şeklindeki vurgusu da taraf olduğunun bir kanıtıdır. Dolayısıyla şiirinde tasvir ettiği Türkiye'deki "alacakaranlık tablo" onun sahip olduğu ideolojik bakışla ilgilidir. Şiirlerinde hep bir "taraf" konumunda gördüğümüz şair, bu nedenle ülkenin hiçbir olumlu manzarasından bahsetmez, hep "alacakaranlık"a veya karamsarlığa odaklanır. Şairin ideolojik saplantıdan kurtulamadığının göstergesi olan şiirleri, adeta bir "karamsarlık bildirisi" niteliği taşır. Bu bakış açısı onun *Alacakaranlıktaki Ülke* şiir kitabının hemen başında göğün "mavilik"leri yerine "karanlık"larına yönelmesiyle sonuçlanır:

"Üç gündür gökyüzü kanyor

Dönüp duruyor kentin üstünde ara vermeden

Nerden geldiğini bilmediğim bir helikopter

¹ Çalışmadaki alıntılar kitabın 1990 yılındaki baskısına aittir.

Her yanım yara bere içinde neden?

Arkadaşlarım şimdi neredeler?

Bir yumruk iniyor sırtıma, neye uğradığımı bilmeden.” (Erhan, 1990: 9)

Bulunduğu kentin masmavi gökyüzünün siyaha büründüğünü düşünen şair, karamsarlığını kentteki olumsuz tablodan hareketle sunar. Türk şiirinde birçok şairin ilham kaynağı olan kent, Ahmet Erhan'ın bu şiir kitabında, yalnızlığın ve karamsarlığın kaynağı konumundadır. Kenti, bireysel varoluş mücadelesinin mekânı değil ideolojik kaygılarının mekânı olarak algılayan Ahmet Erhan için kent, ölümün, kavganın, baskının, yasakların gerçekleştiği bir yerdir. Hayatının çoğunu Ankara ve İstanbul gibi kentlerde geçiren Erhan, bu kentlere alışamaz. Şairin kentte deneyimlediği olumsuzlukların yansıdığı *Alacakaranlıktaki Ülke* şiirindeki 10 numaralı metinde kent, “*alabildiğine karanlık*” bir ıstırap mekânı olarak tasvir edilir. Kentteki “*bulanık ortamda*” ideolojik çatışmaların bitmeyeceği düşüncesi şairi karamsarlığa sürükler:

“Karanlık, alabildiğine karanlık

Kentimin üstünde... ülkemin üstünde ...

Tutunacak bir dalımız kalmadı mı artık?

Herkes bıkip usanmadan birbirini suçluyor

komşusuna atmaya çalışıyor, yüreğinde bekleyen ölüyü.

Polis arabaları gidip geliyor

Yol boyunca ağır aksak.

Kapılar kapandı çoktan, perdeler örtüldü.

Karanlık, alabildiğine karanlık

Kentimin üstünde, ülkemin üstünde ...” (Erhan, 1990: 20).

Görüldüğü gibi yukarıdaki dizeler “*anonimleştirilmiş kent yaşamı*” (Oktay, 2002: 173) içerisinde yapayalnız kalmış bireyin çıkmazını yansıtmaktadır. Şaire göre “*alacakaranlıktaki ülke*”nin kentlerinin üstünden karanlık akmakta, bu karanlık bütün sokak ve caddelerin adeta hücrelerine sinmektedir. Öyle ki korku ve kaostan dolayı kent, adresiz yaşanan bir mekân haline almıştır. “*Mesken tutmak varlığın temel özelliğidir.*” (Lefebvre, 2014: 144). Bu nedenle şiirsel özne, sokakları güç ilişkilerinin hakim olduğu bir çatışma alanına dönüşmüş olan kentin çıkmazında mesken tutamadığı için kendini kaybolmuş sanır. Kent, onun hayatındaki bütün renkleri soluklaştırmış, bütün isteklerini ve heyecanlarını alıp götürmüştür. Hatta insanların yüzlerinde gülümseme bile kalmamıştır. Kenti “*uçsuz bucaksız bir tünel*” olarak algılayan şair, tüneldeki bu “*karanlık*”ın son bulmayacağını düşünmektedir. Kent ile özdeşleşen karanlık, korkunun da kaynaklarından biridir. Korku, alacakaranlık tablonun en temel figürü haline gelmiştir. Kitlelerin hayallerin tuzağına çekildiği dönemlerdeki bu “*alacakaranlık*” tablo şairi ümitsizliğe sevk etmiştir. “*Kitleler her zaman hazır fikirlere muhtaçtırlar.*” (Bon, 2014: 131). Onlar için en hazır fikir özgürlük isteğidir. Halbuki hazır fikirlerle hareket eden “*kitlenin ruhuna daima hakim olan hürriyet değil, esirlik ihtiyacıdır.*” (Bon, 2014: 121) Kitle özgürlüğü ararken esaret altına girdiğinin farkında değildir. Böyle bir problem yaşayan şairin de tek görebildiği şey uçsuz bucaksız bir “*alacakaranlık*”tır. Şair, *Alacakaranlıktaki Ülke* şiirinin 1 numaralı metninin hemen başında bu çıkmazı ülkeyi “*yalnız bir sokak*”a benzeterek vurgulamak ister:

“Göğün karanlık denizlerinde yelkenlerini şişiriyor ay

Ülkeme bakıyorum uzayıp giden bir gecede

Suskun ve boynu bükük yalnızlığında bir sokağın

Elimde henüz açmamış bir gül var

Ve boşanmayı bekleyen bir konuşma isteği dilimde

Perdeleri çekilmiş, kapıları sürgülenmiş evlerde

Yaşayıp giderken halkım.” (Erhan, 1990: 7).

Ahmet Erhan'ın bu kitabındaki metinlerde çocuklar da karamsarlık düşüncesinin nedenleri arasındadır. Çünkü kentler bir korku alanına dönüştüğünden korku, çocukların da yaşamının bir parçası olmuştur. Korku, çocukların üzerine bir karabasan gibi çöktüğünden adeta çocukların rüyaları yarım kalmıştır. Korku ve yalnızlık içindeki çocuklar gece uykusundan çığlık çığlığa uyanmaktadırlar:

“Ve uykusundan çığlık çığığa uyanan bir çocuk
Yanında anasının olmadığına inandırıyor kendini
Birden bire yalnızlığının bilincine varıyor.” (Erhan, 1990: 12).

Korkunun verdiği karamsarlık duygusu *Alacakaranlık Yok Artık* şiirinde daha derinleşerek devam eder. Çünkü alacakaranlığın yerini koyu bir karanlık almıştır:

“Alacakaranlık yok artık bu dünyada
Kopkoyu bir karanlığa çekiyor ülkemizi
Suskunluklar, bekleyişler, korkular
Çoğu kimse kaplumbağaları aklına bile getirmeden
Kalın bir kabuk uyduruyor kendine;
Gerektiğinde başını içeri çekebileceği...” (Erhan, 1990: 52).

Şairin karamsarlığı o kadar derinleşir ki işçilerin çalıştığı fabrikaları “kara bir tabut” a benzetir.

Milattan Önceki Şiirler başlığı altındaki metinlerinde de ülkedeki alacakaranlık tablonun verdiği karamsarlıktan dolayı “keder” e boğulan ve bir türlü iyimser olamayan bir şair vardır. İdeolojinin ön plana çıkarıldığı ve estetik kaygının gözardı edildiği bu bölümdeki şiirlerde karamsarlık şairi bir gölge gibi takip etmektedir.

Şairin iç dünyasındaki karamsarlığın nedenlerinden biri yalnızlıktır. Yalnızlık, umutsuzluğun ve karamsarlığın büyüme nedenidir. Kent, bir ıstırap mekânı olduğundan şairin yalnızlık duygusuna kapılmasında başrolü oynar. Yalnızlık, çoğu zaman bir kaçış duygusuyla sonuçlanır. “Kaçış, insanların baş edemediği durumlarda bir çözüm olarak geliştirdiği ve çoğu zaman problemi halletmeye yetmeyen bir savunma şeklidir.” (Paksoy, 2017: 51). Şair hem karamsarlıktan hem de yalnızlık duygusunun verdiği baskıdan kurtulmak için gerçeklikten kaçarak bir düş dünyasına sığınır. Çünkü yaşamak istediği duyguların sürekli engellenmesi onu bir başka dünyanın kucağına atar. Erhan’ın sığındığı varlık ise genellikle doğadır. Onun şiirlerinde hem doğa hem de geçmiş, onun ıstıraplardan kurtulmak için sığındığı bir limandır. Şairin kitaptaki *Milattan Önceki Şiirler* başlığının en son metninde düzyazı biçiminde kaleme aldığı *Akdeniz* başlıklı metin baştan sona şairin kaçış isteğini yansıtır. Akdeniz’i insanın kendini ve evreni sorguladığı bir bilinç alanı olarak gören şair, bu havzada kendi geçmişiyle birlikte bütün insanlığın geçmişini görür. Kentin değerleriyle uyuşmayan Erhan, “kentin irin püskürten bacalarını yüreğinden kazıyarak” geçmişine, Akdeniz’e dönmek ister. Akdeniz’e dönme isteği ana rahminde yaşadığı güvene dönme isteğiyle aynıdır. Bedeni ve ruhuyla tüm benliğini kaplayan Akdeniz, kendisi için ikinci bir ana rahmi gibidir:

“Akdeniz’e dönüyorum! Akdeniz’ dönüyorum!
Anamın rahmine yeniden, yeniden döner gibi.” (Erhan,1990: 85).

Şairin çocukluğunun geçtiği Mersin şehri, çocukluk hatıralarına ev sahipliği yapan bir yerdir. O şehirde geçen çocukluk yıllarının serüvenlerini hatırlamak, ruh dünyasını karamsarlığın kapladığı öznenin biraz nefes almasını sağlar. Şair geçmişi anarak ve çocukluğu hatırlayarak karamsarlıktan kurtulmak ister. Kentte kendisini çepeçevre kuşatan yalnızlığı yenmek için çocuklukta yaşadığı o tasasız günleri hatırlar:

“Baba, bir dilim portakalla köpük köpük şaraplar içer
Ana, tulumbanın önündeki yalakta çamaşırlar yıkardı
Çocuk, yüzünü bir kitabın sıcacık koynuna gömer
Uzak ülkeler ve kılar üzerine düşler kurardı.” (Erhan, 1990: 85).

Ahmet Erhan’ın, karamsarlığı o kadar derin bir boyuta varmıştır ki, güzel günlerin asla gelmeyeceğini düşünür. Onun dünyasında “güzel günler” geçmişte kalmıştır. Bu nedenle “geçmiş”, karamsarlıktan kurtulmak için bir sığınak görevi görür. Akdeniz’i, geçmiş-çocukluk ve doğanın bir arada olduğu yer olarak algılayan şairin, yukarıdaki dizelerde kentteki ideolojik saplantıların çıkmazından sıyrılarak doğa yoluyla mutluluk aradığı görülmektedir.

Kitabın, *Uzun Bir Şiirin Son Dizeleri* bölümündeki 7 numaralı şiirde de doğa, karamsarlığa karşı yine bir sığınak olarak görülür. Şair, gökyüzündeki “mavi”yi ve doğadaki “yeşil”i umut olarak görmektedir. Ancak ondaki karamsar ruh hali, gökteki “mavi”liği ve yapraktaki “yeşil”i hep siyah olarak algılamasına neden olur. Yine de şairin doğadan başka sığınacağı liman yoktur:

“Beni bir denizin kıyısına bırakın
Bir portakal ağacının dibine ya da
Ne olur, onun dallarına uzanıp kalayım.” (Erhan, 1990: 65).

Doğa, onun ıstıraplarını azaltma imkânı verse de beklenen ümit ışığı belirmeyince ölüm en çok beklenen olur. *Uzun Bir Şiirin Dizeleri 10* adlı şiirde şairin karamsarlık nedeni ülkedeki sonu gelmeyen ölümlerdir:

“Uzun bir şiirin son dizesiydim
Bir sağanağın som damlası kaldı içimde
Bağırarak gücüm yok, fısıldasam kimse duymuyor
Sokaklara çıkıyorum ellerim yüreğimde
Benim gördüğüm şeyleri kimse görmüyor.
Bir nehir denize kavuşuyor düşlerimde
Kanım damarlarımdan sessizce çekiliyor
Bir şeyler sorup yanıtlıyorum kendi kendime:
- Ölümün olmadığı o ülke nerede?
- Ölümdür ölümün olmadığı tek ülke!” (Erhan, 1990: 67).

Erhan’ın çalışmamıza konu olan *Alacakaranlıktaki Ülke* kitabında yer alan şiirlerinde karamsarlık duygusu akşam ve gece motifleri aracılığıyla verilir. Güvensizlik duygusunu büyüten gece, karanlık ve korku çağrışımıyla şairin ruhuna bir karabasan gibi çökmüştür. Gece yalnızlığı, iletişimsizliği, korkuyu, tehlikeyi ifade eder. *Alacakaranlıktaki Ülke*’nin 3 numaralı şiirinde karamsarlığın ana nedeni gece ve akşamın verdiği korkudur. Bu şiirde zaman ve mekân hep akşamın verdiği karamsarlıkla bütünleşir:

“Nicedir akşam, kara bir kefen gibi geriliyor
Bu acılı, bu yoksul ülkemin üstüne.
Perdeler örtük, kapılar sürgülü
Polis arabaları dışında kimse yok sokaklarda
Ay, bir boşluk arıyor sekerek gökyüzünde
Nicedir akşam, Kara bir kefen gibi geriliyor
Bu acılı bu yoksul ülkemin üstüne.” (Erhan, 1990: 11).

“Karanlık” unsurunun bir korku ögesi olarak metne yansıdığı şiirde “perdeler örtük, kapılar sürgülü” dizesi karanlığa gömülü öznenin trajedisini yansıtır. Şair, ruhuna çöken karamsarlığı ise “akşam” ve “kara” sözcüğüyle dile getirir. “Alacakaranlıktaki Ülke”de insanların sokağa çıkma yasağının uygulandığı günlerde yaşadığı bezginlik, gündüzlerin gece gibi algılanmasına neden olmuştur. Çünkü gündüzün geceden hiçbir farkı kalmamıştır. Şairin ruhuna çöken karamsarlık, ülkedeki kadın, çocuk, yaşlıların da dünyasına çökmüştür. İnsanların ülkeyle ilgili bütün umutları çaresizliğe dönüşmüştür. Bütün düşlerini yarınlara bırakan ve bütün hayalleri “dünyasal olan birtakım kederlerle” yer değiştiren insanların çaresizliği, *Alacakaranlıktaki Ülke*’nin 1 numaralı şiirinde şöyle dile getirilir:

“Her sabah evlerde yaşlı kadınlar uyanıyor
Yüzleri yine dönüyor kibleye, yine kalkıyor
Sabahın alacakaranlığında gökyüzüne elleri
Dilleri yine Tanrı’ya bir şeyler yakarıyor
Ama titriyor, yalancı bir çocuğun dili gibi.
Tedirginlik ve acı. Böyle yaşar halkım.
Evlerde, sokaklarda, - yarınlardadırlar
Ağa vurmuş bir balık kadar yorgun” (Erhan, 1990: 8).

Görüldüğü gibi şair insanların gündüze hapsedilmesini “ağa vurulmuş balık”a benzeterek sezdirmeye çalışır. Ayrıca gündüzü yaşayamamak şaire göre özgürlüğün çalınmasıdır. Özgürlüğünü çalan gece, verdiği usanç ve nefret ile şairin en çok şikayet ettiği bir zaman dilimidir:

“Saatin kaç olduğunu biliyor musun?
Ben anlamıyorum gece mi yoksa gündüz mü?”(Erhan, 1990: 9)

Şair karamsarlığa yenik düştüğünde “çok uzakta biri”nin kendisini beklediğini düşünür. Ancak beklenen çoğu zaman gelmez. *Uzun Bir Şiirin Son Dizeleri* şiirinin 12 numaralı başlığında kendisini “yaralı bir cırcır böceği”ne benzeten şair, cırcır böceğinin türküleri ile kendi şiirleri arasında ilişki kurar. Şiirde “türkü” sözcüğü ülkedeki insanların ıstıraplarına karşılık gelir. Türkü, ülkedeki ölümlerin verdiği ıstırapların dile gelmesi, dertlerini dillendirmek isteyen bir insanın yüreğindeki yaraların çokluğudur. Şairin tek dileği ölüm üstüne tek bir türkü söyleyip ondan sonra ölmektir. Şiirdeki “yara” sözcüğü ise şairin sevgi ve değer göremediği için yaşadığı hayal kırıklığını ifade eder:

“Dindi türküsi yaralı cırcır böceğinin
Bir yaşam boyu yarasını sözcüklerin ardına sakladı
Sevdi çoğu insanı, tükenircesine sevdi
Çoğu sevgisinde yanıldı” (Erhan, 1990: 69).

Şairin gözü, yine ülkedeki alacakaranlık tabloya odaklanmış olduğundan insanların yüzlerindeki ıstıraplardan başka bir duygu görmemektedir. Ona göre ülkenin “alacakaranlık” durumunun verdiği karamsarlık ölümün getirdiği acılarla birleşerek daha büyük travmalara sebep olmuştur. Bu nedenle ölüm, artık insanlar arasında kanıksanır duruma gelmiştir:

“Çiçekleri sevgilinin saçına değil,
Nasipmiş bir tabuta iliştiirmek...
Belki de her çağda böyleydi bu
Böylesine sıradandı ölmek.
Tartışıp güldüğümüz kahvelerde
Artık yaşlı adamlar oturuyor
Sıkıyönetim bildirimlerini dinliyorlar radyodan
Yüzlerinden tek bir duygu sekmiyor.” (Erhan, 1990: 49).

Şair, yukarıdaki dizelerde toplumsal kargaşalardan ve ideolojik çatışmalardan kaynaklanan ölümlerin bütün çağların sorunu olduğuna vurgu yaparak eleştirisini evrensel boyuta taşır.

Ölümün getirdiği karamsarlık, şairin 1979 yılında yazdığı *Acılı Çağların Çocukları* şiirinde de devam eder. Şiirde ülkenin geleceği olan çocukların bu acılarla birlikte büyümelerini “acılı bir çağda doğmanın diyeti” olarak görür. Böylece şairin de yaşadığı dönemin gerçeklerini kanıksamış olduğu görülmektedir. Toplumcu gerçekçi sanatın temelleri, Marksist ideolojinin öğretisine göre şekillenir. Bu öğreti “insan gerçekliği”ni her şeyden önemli bulur. (Tunalı, 1993: 46). Bu ideolojinin Erhan’ın şiirine yansıyan en önemli iki insan gerçekliğinden biri yoksulluktur. “Alacakaranlıktaki ülke”nin çilelerinden biri olan yoksulluk, şairin karamsarlık nedenleri arasındadır. *Alacakaranlıktaki Ülke* bölümündeki metinlerde birçok ıstırapın kaynağında yoksulluk olduğu sezdirilir. Şair, yoksulların içinde bulunduğu maddi sorunları ve bu sorunlarla başbaşa olmanın verdiği ıstırapları, bu bölümün 16 numaralı metni boyunca dile getirmeye devam eder. Bu bölümdeki metinlerde geçen; “iliklerine kadar uykusuz kalmış fabrika işçileri”, “evlere çamaşıra giden ve dikiş diken kadınlar”, “sanayideki çiraklar”, “bekçiler”, “kahvede kâğıt oynayarak vakit öldüren işsizler”, “kenar mahalleler”, “gecekondular”, “ekmeği kemiren bebekler”, “soğan”, “ucuz şarap”, “ekmek kırıntısı”, “gece vardiyasında sucuk ekmeği yiyen işçiler” gibi sözcük ve sözcük gruplarının hepsi yoksulluk çağrışımıyla yüklüdür. Bu bölümde yoksulluk, kentteki insanların en büyük özelliği olarak şairin dilinden düşürmediği bir şikayettir. “Üstünden alacakaranlık akan kent”le bakmasının nedeni, insanlara yoksulluk yaşatan bir ıstırap mekânı olmasıdır.

Ahmet Erhan, karamsar ruh halinden dolayı gözü, sürekli kendisi gibi ülkesinin alacakaranlıktan çıkmayan yoksul insanları üzerindedir. Toplumcu gerçekçi şiirin yoksulları mağdur olarak görmesi, şairin bu insanları şiirine taşımasının bir başka nedenidir.

Alacakaranlıktaki Ülke'nin 15 numaralı şiirinde şair, ülkenin “acılı oğulları” olarak gördüğü insanların kendisi gibi yoksulluğun pençesinde olduğunu görür. Yaşam boyu yoksulluk sınavı veren bu insanlar birçok mutluluktan habersizdirler. Şair, dostlarının bu yoksul yaşamını şöyle tasvir eder:

*“Acılı oğulları ülkemin
Kahvelerde oturur sessiz, sakın.
Gözlerine baksan çayırları görürsün,
Bir tavşanın ekinler arasında kaçarken açlığı yolu.
Bir ürkeklik, yabancılık hepsinde
Acılı oğulları ülkemin
Taşralılık sarılı bedenlerine.*

...

*Ucuz şarap içerler, kötü sigara
Ceplerinde mutlaka kıvrılmış bir gazete vardır.
Bir gecekinduda nemli bir oda.
Döşemenin üstünde telleri kopuk bir saz.
Masanın üstünde çay bardakları,
Ekmek kırıntıları, eski bir demlik...*

...

Naylonla örtülmüş bir pencere- camları kırık.” (Erhan, 1990: 26).

Şairin odaklandığı yoksullar, taşradan büyük kentlere gelmiş ve kahveleri mesken tutmuş kişilerdir. Şair, bu insanların ölüm ve ıstıraplarla birlikte yoksulluğu da kanıksar duruma geldiklerini düşünür. Şiirdeki “ucuz şarap”, “kötü sigara”, “kıvrılmış gazete”, “gecekondu”, “telleri kopuk saz”, “ekmek kırıntıları” ve “eski demlik” gibi ifadelerin hepsi yoksulluğa göndermede bulunmaktadır.

Alacakaranlıktaki Ülke'nin 16 numaralı başlıklı metninde yine yoksullara odaklanmış bir şair vardır:

*“Alacakaranlık akıyor kentin üstünden
Kenar mahalleler, gecekindular
Koca bir çanağın dışına taşan sular gibi
Garip ve yabancı bu evrende.
Işıkları bile solgun yanar bu evlerin
Kapılarının altından bir hüznün şarkısı gibi sızar gece.
Dışsız bir bebek ekmeğini kemirir.
Bilir, ağlayıp sızlansa da kimsenin
Kulak vermeyeceğini kendisine.
Minicik ayaklarını toprağa uzatır
Oturur, küçük bir heykelcik gibi evin önünde”* (Erhan, 1990: 27).

3. 3. ÖLÜM

Ölüm, insanoğlunun yaşam öyküsündeki en asli kahramandır. Ölümün yaşamdan ayrı düşünülmesi hiçbir zaman mümkün değildir. Çünkü yaşam için bir zorunluluk olarak ölüm yaşamla ilgili ıstıraplar için bir sığınak, “*umutsuzluk ve matemin ilacıdır.*” (Hikâyet, 1997: 76). Ölüm, Ahmet Erhan şiirinin en büyük öznesi olan ölüm, onun ilk şiirlerinden itibaren dikkat çeken bir olgudur. Bu düşüncenin onun şiirinde fazla yer kaplamasında siyasi çatışmaların, ideolojik kamplaşmaların doğurduğu ölümlere tanık olması etkilidir. Çalışmamıza konu olan *Alacakaranlıktaki Ülke* kitabındaki şiirlere bakıldığında ölüm yaşamı çalan bir olgu olduğundan bazen şikâyet edilen bir düşünce bazen de bir “*var olma tarzı*” (Levinas, 2011: 46) veya bir imkân olarak anlam kazanır. Şairin diğer kitaplarındaki şiirlerde de “*Uçurum, Ağıt, Ölüm, Ölüme Yakın, Ölümün Gözleri Veda, Ölmek Yasak, Ölümün Adı, Tek Yol Ölüm, Ölümün Sözlüğü, Cellat, Yağmurda Ölüyorum...*” gibi “ölüm” kavramını içeren başlıklara yer vermesi şairdeki bu düşüncenin yoğunluğunu yansıtmaya açısından önemlidir. Şairi esir alan bu düşünce 20 yaşındayken yazdığı *Bugün de Oturdum Ölümü Düşündüm* şiirinde şöyle metne yansır:

“Bugün oturdum ölümü düşündüm
Kirlî, acı bir su gibi yürüdü içimde

...

Yirmi yaşında ve hayat bu kadar güzelken.” (Erhan, 1990: 36).

Ölümü “yüreğinde en büyük boşluk” olarak gören şair, onu insanoğlunun ıstırapının en büyük nedeni olarak bilir. Ölüm, şairin kendi ıstıraplarının yerine koyduğu bir alternatif ve “alacakaranlık ülke”deki çıkmazlar için en büyük kurtuluş imkânıdır. İnsan bir durumdan çıkılamayınca yerine yenisini koymak ister. Dolayısıyla yaşamın anlamı olan ölüm, birçok yaşamsal ıstırapın yok olması için bir kurtuluş ve çıkış kapısıdır.

Ölüm, insanoğlunun kafasını meşgul eden en büyük karmaşık düşüncedir. Ahmet Erhan’ın *Alacakaranlıktaki Ülke*’deki şiirlerinde ölüm şairi rahatsız eden en büyük farkındalık olduğundan aynı zamanda zihnindeki en büyük sorudur. Şairin, yaşamla ilgili bütün sorularının gelip durduğu yerdir ölüm. Ona göre ölüm, insanoğlunun bütün ıstıraplarına çare olabilecek bir olgudur. Çoğu zaman ölümün bir kaygı unsuruna dönüşmesi, şairin beklentilerinin uzağındaki bir yaşamı deneyimlemesinden kaynaklanır. Bunda hastalığı ile ferdi yalnızlığının da etkisi vardır. Tolstoy’a göre ölüm korkusunun temel nedeni; “gerçek benliğimizin kaybetme korkusudur.” (Tolstoy, 2005: 135). Bedenin zaman ile sınırlı olduğunu bilen öznenin ruhun da yok olacağını düşünmesi, ölümü bir kaygı unsuruna dönüştürmüştür. Ölüm şiirinde kendi kendisine sorduğu soruyla bu kaygıyı şöyle metne yansıtır:

“Bütün sorular bir yerde çakılıp kalır:
Nereden geldim, nereye gitmekteyim?” (Erhan, 1990: 60).

Görüldüğü gibi şairin kafasını tamamıyla kuşatan tek bir soru vardır: o da ölüm. Yaşamın anlamı baştan sona ölüm kavramı üzerinde düğümlenir. “İnsan var oluşu üzerine dev belirsizlik gölgesi yaya(n)” (Bauman, 2000: 36) ölüm, Ahmet Erhan için “ecelsiz gelen” olduğundan bir probleme dönüşmüştür. Onun, normal yollardan gelen bir ölümle problemi yoktur. Ölüm, başkalarının elinden geldiğinden Erhan’ın ruh dünyasında bir kaygı unsuru olarak gezinmeye devam etmektedir:

“Yeter ki, silah sesleri gelmesin
Her gece kentimin sokaklarından
Yeter ki, hiç kimse ecelsiz ölmesin!” (Erhan, 1990: 25)

Ahmet Erhan’ın şiirlerinde şiirsel öznenin ölüme dair sorularından biri de “başkasının ölümü”dür. Ölüm dostlukları da birbirinden ayıran bir gerçektir. Onun en çok acı veren yanlarından biri dostları almasıdır. Erhan’ın şiirinde ölümü, başkasının bedensel olarak bu dünyadan ayrılığına neden olduğu gibi kendisinde de ruhsal tahribata yol açan bir olumsuzluktur. Yaşam insanlarla iletişim içinde olmakla anlam kazanan bir yer olduğundan, sevdiklerin; yani dostların birer birer ölmesi bu dünyayı çekilmez bir yer haline getirir. Böylece şair için “Ölümün algılanması yaşamın anlamsızlığını olanaklı kılar.”(Bauman, 2000: 49). Ölüm, burada sosyal yönüyle anlam kazanır. Çünkü ölüm, insanı birçok sosyal ilişkiden yoksun bırakır. Şairin dostlardan yoksun kalması, kendisinin bir “sosyal ölü” (Akalin 2006: 12) olarak yaşama devam etmesine neden olmuştur.

Ahmet Erhan dönemin ideolojik çatışma ortamında birçok dostunu ölüme vermiştir. Ölüme çok uzak olduğunu düşündüğü insanları, ölümün birer birer gelip kendisinden koparması şairi hüzne sevk eder. Erhan’a göre dostlar olmadan, bu dünya yaşanılabilir bir yer değildir artık. Bu ayrılığın artık geri dönüşü olmadığını anlayan şair, *Alacakaranlıktaki Ülke*’nin 5 numaralı şiirinde dostlarını elinden kayıp giden bir nesneye benzetir. Şair, bir sitemle dostlarının ölümünden sonra yaşama devam etmenin zorluğunu en sonunda çaresizce kendi kendine sorar:

“Arkadaşlarımın ölüleri kayıp gitti parmaklarımın ucundan” (Erhan, 1990: 14) .
Çözemediğim Bir Şeyler Var Hayatımda şiirinde de;
“Yanı başımda Ölüp gitti dostlarım, ben bakakaldım
Gözyaşlarının da bir yere gömüldüğü görülmüş müdür?” (Erhan,1990: 59)

Görüldüğü gibi şairin zihnini sosyal yönüyle meşgul eden ölüm fikri, her ölenle birlikte zihninde sabit bir fikir haline gelmektedir. Şairin, ilk şiirinden son şiirlerine kadar durup dinlenmeksizin dilinden düşürmediği ölüm düşüncesi, bazı şiirlerinde bir sığınak görevi ile metne yansır. Onun şiirinde en çok kullandığı “uçurum” sözcüğüyle sezdirmeye çalıştığı intihar düşüncesi, şairdeki sığınma arzusunun bir yansımasıdır. Erhan’ın *Uzun Bir Şiirin Son Dizeleri* bölümünde yer alan “Uçurum” (Erhan, 1990: 57) adlı şiirde “uçurum” sözcüğüyle sezdirildiği intihar olgusu, ölümün başka bir yüzünü temsil eder. “Uçurum” sözcüğü şairin ölümle intihar yoluyla olan buluşma arzusunu ifade eder. Dolayısıyla intihar bir “günah arzu” (Öğüt, 2006: 36) olarak yaşamdan umut kalmayınca şairin sığınağı olur. Başka bir açıdan da şairin “intihar” düşüncesi insan ölümlerine, yoksulların trajedisine karşı bir başkaldırı, bir tavırdır. Şair, “alacakaranlık”ın yerini aydınlığa bırakmamasını “günah arzu”yla bir tepkiye dönüştürmek istemektedir:

“Ayak izlerimi bırakmaya çalışıyorum taşların
üstünde
(...)
Kendi sularınca boğulan bir denizim ben
Kendi taşlarınca zapt edilen bir kale
Başımı avuçlarıma alıp sıksam ne olur
Çıkarabilir miyim beynimde ki o kara suyu?
Bir çiçek tarlasına dönüşürebilir miyim
Aylardır önünde durduğum bu dipsiz uçurumu?” (Erhan, 1990: 57).

Şiirde geçen “çiçek tarlası” ifadesi, şairin dünyada gerçekleşmemiş arzularını içeren bir çağrışıma sahiptir. Beklenen bir yaşamın uzağında kalmak, şairi intihar düşüncesine kadar götürmüştür.

Karamsar düşüncelerin verdiği baskıdan dolayı ölümü bu dünyaya alternatif bir dünya olarak gören şairin intihar düşüncesini “beynimdeki o kara su” ifadesinden anlamaktayız. Şiirde geçen “boşluk”, “dipsiz uçurum” gibi kullanımlar şairin bu arzusunun diğer göstergeleridir.

“Uçurum” sözcüğü *Milattan Önceki Şiirler* (Erhan, 1990: 75-85) şiirinde de aynı düşünceyi yansıtır. *Milattan Önceki Şiirler*’de “uçurum” sözcüğünün 8 defa geçtiği görülür. Şairin “*Acının Son Şairi*” (Erhan, 2015: 452) şiirinde intihar eden Rus şair Sergey Yesenin’den bir alıntıya yer vermesi onun bu düşünceye eğilimi olarak görülebilir. Aynı şekilde “*Dönüşün Senfonisi*” adlı şiirde müntehir şairlerden Macar şairi Attila Josef’in bir tren altına kendini atarak intiharına yer vermesi aynı düşünceyle ilişkilidir. Erhan, sabahın “alacakaranlık”ında yollara düştüğü zamanların birinde söz konusu şairler gibi “günah arzu”yu hatırlayışını şöyle dile getirir:

“Tren ilerliyor kara yılan gibi yalpalayarak
Atilla Jozef’i de bir tren ezdi belki
Tren ilerliyor şairlere, ölümlere aldirmayarak
Sevdiğim şairlerin çoğu intihar ediyor sonunda
Ölümü bir yaşam boyu gözaltında tutmuş gibi” (Erhan, 2015: 124).

Aynı düşünce “Ölüm” adlı şiirde de şairin kafasındaki rahatsız etmekte ve hayatın akışında birçok arzusunun ise yarım kalmasına neden olabilecek bir korku olarak kendisini beklemektedir:

“Ölümüm belki de kendi elimden olur
Bir şiir yarım kalır, turuncu bir güz günü bölünür” (Erhan, 1990: 60).

Bu şiir kitabının dışında kalan diğer şiirlerinde de “uçurum” sözcüğüne çok yer veren şair, yine bu sözcüğün çağrışımından yararlanarak bu arzusunu dillendirmeye devam eder.

Şairin bu izlekteki şiirlerinin neredeyse tümünde bir ölüm korkusu dikkat çeker. Erhan’a göre evden dışarı çıkmak, her an ölümle birlikte olmak ve ölüme gitmek demektir. *Alacakaranlıktaki Ülke*’nin 4 numaralı şiirinde bu problemi şöyle metne taşır:

“Sana nasıl anlatayım, her gün
Ölüme gider gibi ayrılıyorum evden” (Erhan, 1990: 12).

Şaire göre ölüm, her köşe başını tutmuş ve pencere önlerinde beklemektedir. Bu korku ve panikten dolayı bütün tanıdık “yüz”ler bir yabancıya dönüştüğü için birbirinden da korkmaktadırlar. Sokaklarda “*korku devriye geziyor*” olduğundan herkes korkusundan cebinde bıçak taşımaktadır. Öyle ki bu korku ve panik, şaire kendi sesini bile tanıyamayacak hale getirmiştir. Şair, ideolojik çatışma ortamında gerçekleşen ölümlerin verdiği asıl ıstırap kardeş kavgası sonucunda olmalıdır.

“*Ve yüreğimde, aynı ülkenin nüfus cüzdanını
Taşdığım birinin kurusunu var!*” (Erhan, 1990: 17).

70 ve 80’li yılların sosyal ve siyasi karmaşasından en çok etkilenenlerden biri de çocuklardır. “Yaşantı şiirleri”yle dikkat çeken Erhan’ın alacakaranlık tabloda gözlemlediği olumsuzluklardan biri de çocukların ölümüdür. Ahmet Erhan’ın *Alacakaranlıktaki Ülke* kitabında yer alan şiirlerde çocuk ölümlerinin önemli bir problem olarak metne yansıdığı görülür. “Alacakaranlıktaki ülke”de ecelsiz “ölüm”lerden çocuklar da etkilenmektedir. Ülkenin geleceği olarak görülen çocukların ölümü onun yüreğinde tarifsiz acılara neden olur. “Çocuk”, masumiyeti simgeler. Erhan da bu masumiyetinden dolayı ölümü çocuklara yakıştıramaz. Ona göre çocukların ölmesini gerektirecek hiçbir neden yoktur. Çocuk ölümleriyle yüzleşmenin verdiği ıstırapı birçok şiirinin merkezine almıştır. Ona göre çocuklar ölürse kendisini yaşama bağlayacak hiçbir sebep kalmamıştır. Çocuklar öldükten sonra bu dünyaya bedenen bağlı olmanın hiçbir anlamı yoktur.

“*Penceresinde yağmuru dinleyen şu çocuk ölecekse...
Artık ölebilirim, diyebilirsin.*” (Erhan, 1990: 17).

Çocuklar tarafından da sorgulanır hale gelen ölüm, *Alacakaranlık Ülke*’nin 6 numaralı metninde yedi yaşındaki bir çocuğun ağzından şöyle sorgulanır:

“*Ve Çocuklar bakıyorlar yüzüme
Bir şeyi sormak anlamak ister gibi.
Kim yanıt verecek şimdi onlara?
Neye yarar bütün bu sözler,
yazılmış veya yazılacak yığınla şey?
Artık unuttuk onların düşlerini de
çoğu şey gibi bu kargaşada.*”
(...)

Niye bu silah sesleri, niye bu ölümler baba?” Erhan, 1990: 15).

Öyle ki herkes birbirinin yüzüne bakarak “*bugün kim ölecek?*” diye sorar hale geldiği bir ortamda çocuklar da sıranın kendilerine gelebileceğini düşünerek ölüm korkusuyla yüz yüze kalmışlardır. Bu olumsuz tabloda ölüm bütün ağırlığıyla annelerin de omuzları üzerine çökmüştür. Annelerin dramı çocuklarının yaşamlarından duydukları kaygıdır. Çünkü annelere göre ölüm, en çok çocuklarını kollamaktadır. Bu kaygı aşağıdaki dizelerde şöyle dile getirilir:

“*Analar, çocuklarının ölümlerini düşünüyorlar
Kendi ölümlerinden daha çok.
Sokaklara bakan pencerelerde
Gözlerinin izi kaldı artık.*” (Erhan, 1990: 15).

Görüldüğü gibi sokak, çocukların oynayıp güldüğü yer değil, bir korku ve tehlike yeridir. Şairin “alacakaranlık” duygularının yansıması olan ve 1979 yılında yazdığı *Bugün de Ölmedim Anne* şiirinde de hakim tema ölümdür. “*Ölüm üzerinde nihai zafer kazanma hayalini*” (Bauman, 2000: 201) içeren “*Bugün de Ölmedim Anne*” başlığı hem bir sevinci, hem bir şaşırma imler. Şaire göre sokaklar bir açık mezar haline geldiğinden sokağa çıkan her çocuk ölme ihtimalinin yüksek olduğunu bilmektedir. Bu nedenle sokağa çıkan her çocuk ölmeden evine dönünce; annesine seslenerek onun korkulu bekleyişini

sevince dönüştürmek ister. Ancak ölüm korkusu yarın yine çocukları sokakta beklemeye devam edecektir. Şiir boyunca son dizede gerçekleşen “Bugün de ölmedim anne” tekrarı, yaşamının değil, ölmemenin verdiği sevincin pekişmesini sağlar:

“Üstüme bir silah doğruldu sandım
Rüzgâr, beline dolandığında bir dalın,
Korktum, güldüm, kendime kızdım
Bugün de ölmedim anne” (Erhan,1990: 35)

Yine *Milattan Önceki Şiirler*’in 4 numaralı metninde ülkenin diğer insanları gibi çocuklar yine bir yüzü hayata, bir yüzü ayrılığa dönük olarak yaşamaya devam ederler. Şair, aşağıdaki dizelerde yeni doğan bir bebeğin dünyadaki ilk çılgılığını verdiği sevincin yerini daha sonra büyük acılara bırakacağını düşünmenin ıstırabıyla başbaşadır:

“Çocukların da her hareketi ölüme koşullu
Ha bir yıl önce, ha bin yıl sonra...
Hayat deyince, yeni doğmuş bir bebeğin o ilk çılgılığı
geliyor kulaklarıma
Onun yaşayacağı acılar sonra.” (Erhan,1990: 77).

Ahmet Erhan’ın, *Alacakaranlıktaki Ülke* kitabındaki şiirlerinde doğa sevgisinin de yansımaları görülür. Ona göre çok çocukların ölümü ve diğer “*ecelsiz ölümler*” ülkesinin dağları ile denizlerinin güzelliğini yok etmiştir. Şair, bütün yolların “kırlar”a değil, mezarlara çıktığını düşünmektedir.

Erhan, bazı şiirlerinde ise doğadaki varlıkları ölümle birlikte düşünmektedir. Şaire göre bu varlıklar yaşama değil ölüme anlam katmaktadır. *Alacakaranlıktaki Ülke*’nin 13 numaralı şiirinde bu gerçeği şu şekilde dile getirmektedir:

“Ölüm gelir. Çiçekler ölümlerin tabutlarına
Çelenk olmak için büyür.” (Erhan, 1990: 23).

İnsan zihnindeki en büyük açmazlardan biri olan ölüm, kitabın *Bugün de Ölmedim Anne* bölümünde yer alan *Ağıt* (Erhan, 1990:38) şiirinin ana izleğidir. Erhan’ın diğer şiirlerine göre daha kapalı bir üsluba sahip olan ve ölüm duygusunun metnin merkezine hakim olduğu bu şiir 1979 yılında yazılmıştır. Şiirde, ülkenin “alacakaranlık” dönemlerinin getirdiği olumsuzluklara karşı kapalı dille bir sosyal eleştiri yapılır. Erhan’ın en bilinen şiirlerinden olan bu metinde, ölümün trajik yönü bazı şiirlerinde olduğu gibi ironik bir söylemle metne yansır. İroni, “*karşıtlıkların, yergilerin, yaşanan olumsuzlukların daha etkili ve vurucu bir şekilde aktarılmasını sağlamak amacıyla, asıl niyetin gizlenerek bütün bunların doğal bir durummuş gibi sunulmasıdır.*” (Tosun, 2014: 281). Her bölümün sonunda tekrarlanan “*Çiçekçi bana bir gül ver*” dizesi şairin ironik üslûptan yararlandığının göstergesidir. Sanatçının eleştiri getirdiği sosyal problemlerden biri olan ölüm, şiirde “çiçek” unsurundan hareketle gerçekleştirilir. Şiirde “çiçek”, yaşamın içindeki sevinçlerin ve ölümün doğurduğu yası belirgin hale getirmek için bir görev yüklenir.

“Çiçekçi bana bir gül ver
Sevgilime değil bir ölü için
Çiçekçi bana bir gül ver
İçine gözyaşlarımı sığdırabileyim.

*Kapalı perdeleri açabilse gülüm
Kapalı kapıları kırabilse
Kapalı yüreklere girebilse
Çiçekçi bana bir gül ver*” (Erhan, 1990: 38).

İnsan kendisini doğanın bir parçası olarak gördüğünden doğadaki varlıklardan ayrı düşünemez. Metinde sembolik işleviyle “çiçek” ve “gül” aynı zamanda doğal bir varlık olarak da şiirde farklı anlamlar

yüklenirler. Şairin ömür boyu yakasına taktığı “gül” toplumsal çatışmalara, umutsuzluğa karşı bireysel bir protestodur. Şiir boyunca tekrarlanan “*çiçekçi bana bir gül ver*” dizesi, şairin ölüme karşı yaşama; karamsarlığa karşı iyimserliğe; umutsuzluğa karşı umuda kavuşmanın şiddetli arzusunu içerir. Şair şiirin en sonunda “*Beyim, gül olmaz ki bu mevsimde!*” dizesi ile bu umutsuzluğu pekiştirmiş olur. Çünkü ülkedeki “alacakaranlık” durum ruhlarda da aynı etkiyi oluşturmuştur. Şiirdeki “çiçek” ve “gül” unsurları, insanların buldukları olumsuz ortamdan kurtulmak isteğinin de sembolüdür.

“Çiçek”, şairin diğer şiirlerinde de hep ölümlerle birlikte anılan ve ölümü süsleyen bir unsur olarak dikkati çeker. Onun yaşama karamsar bakışının en derin şekilde işlediği şiirlerinden olan *Otobiyografi*’nin, “*Sonunda götürse götürse çiçek götürür kendi mezarına*” (Özkan-Durbaş, 2003: 1143) dizesi de bu düşüncesini yansıtmaktadır. Ahmet Erhan’ın başka şiirlerinde de “gül” ve “çiçek” motifleri “umut” ve “mutluluk” simgesi olarak metinde yer alır.

4. BULGULAR VE SONUÇ

Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinin bir özelliği de şiirin bu dönemde ideolojik bir görevi üstlenmiş olmasıdır. Toplumcu gerçekçi sanatçıların metinlerinde daha belirgin olan bu özellik, Türkiye’nin ekonomik, sosyal ve siyasal çalkantıların hakim olduğu 1970 ve 1980’li yılların şiirinde de devam eder. 1980 kuşağı şairlerinden Ahmet Erhan da, şiirini kendisinden önceki toplumcu şairler gibi sosyal adaletsizlik, yoksulluk, özgürlük, ölüm, karamsarlık ve başkaldırı gibi kalıplar üzerine kurar.

Ahmet Erhan’ın *Alacakaranlıktaki Ülke* adlı şiir kitabındaki şiirler karamsarlık ve ölüm düşüncesi ekseninde gelişir. Şairdeki karamsar bakış açısının nedeni ülkenin içinde bulunduğu “alacakaranlık”tır. O, yılların hem tanığı hem de şairi olan Erhan, ülkedeki kavga ve gürültü atmosferine yer verdiği şiirlerinde kendisini karamsarlıktan kurtaramaz. Hayata karamsar bakmak Ahmet Erhan’ın hem yaşam koşullarıyla hem de ideolojik dünya görüşüyle ilişkilidir. Şiirinde yer verdiği olumsuz sokak manzaraları, yoksulların çektiği sıkıntılar, ölüm aslında onun uzak olmadığı bir yaşamdır. Bu kitabındaki şiirler boyunca bir suçluluk tavrı içerisinde olduğu görülen şair, “alacakaranlık”ın son bulması için bir şey yapamamanın verdiği ıstırapı yaşar. Şiiri ideolojik bir sığınak olarak gören bütün toplumcu şairler gibi sevinçleri ve umutları gör(e)mediği için sadece ıstıraplara odaklanır. O, ülkedeki ideolojik çatışmalardan etkilenen insanların hep acısında buluşur. Çoğu zaman acı ve ıstırapların verdiği karamsarlığın baskısından kurtulmak için doğaya sığınır.

Ahmet Erhan’ın söz konusu şiir kitabında ölüm ne doğum tarihi ne de düşlere aldırılmadan geldiği için en büyük şikâyet olgusudur. Ölümün en çok acı veren yönü çocukların ölümüdür. Onlar, annelerin gelecek umudu olacakken, basit kavgalar yüzünden hayattan kopmaktadırlar. Çünkü ölüm, onların gençliğini, hayallerini ve umutları yok eden bir gerçektir.

Şairin bu kitabındaki şiirlerde ölüm, kontrol edilemeyen bir duygu halini almıştır. Yaşamı boyunca içinde gün gün büyüyen ölümün bu kadar problem haline gelmesi, “alacakaranlıktaki ülke”nin sokaklarının her gece ölüm doğuruyor olmasıdır. Bu şiirlerde ölüm, hayatın en büyük gerçeklerinden biri olarak şairin kafasını biyolojik, psikolojik ve sosyal yönüyle rahatsız eden bir düşüncedir. Şairde ölüm, iki yönlü bir seyir izler: birincisi ferdi yani varoluşsal, ikincisi ise toplumsal. Özellikle şair ölümü insani ilişkilerden yoksun bıraktığından dolayı toplumsal yönüyle acı veren bir olgu olarak düşünür.

Bu duygunun kötümser bir bakışla yansıdığı şiirlerde santimental bir dili kullanan şair, ölümü; çaresizlik anlarında bir kurtuluş imkânı olarak da görür. Ölüm bazen de “günah arzu”ya götürebilecek bir düşünceye bürünür.

KAYNAKLAR

- Akalın, Ayşe Emel, (2006). *Ölümün ve Ölmenin Sosyolojisi Üzerine Kuramsal Bir Çalışma*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bauman, Zygmunt (2000), **Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri**, (Çev: Nurgül Demirdöven), Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- Bon, Gustave Le (2014), **Kitleler Psikolojisi**, (Çev: Hasan Can), Tutku Yayınevi, Ankara.
- Erhan, Ahmet (1990) **Alacakaranlıktaki Ülke**, An Yayınları, Ankara.
- Erhan, Ahmet (2015) **Burada Gömülüdür / Bütün Şiirleri, 1. Cilt**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Erhan, Ahmet (2015) **Burada Gömülüdür / Bütün Şiirleri, 2. Cilt**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Hikâyet, Sadık (1997), *Ölüm*, Adam Öykü, Sayı 10, (Mayıs Haziran), s. 76-77.
- Korkmaz, Ramazan - Özcan, Tarık (2007), “1960-1980 Şiirinde İdeolojik Yönelimler”, **Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt 4**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s.91-104
- Lefebvre, Henri (2014), **Mekânları Tüketmek**, (Çev: Işık Ergüden) Sel yayıncılık, İstanbul.
- Levinas, Emmanuel (2011) **Tanrı, Ölüm ve Zaman**, (Çev: Işık Ergüden) Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Oktay, Ahmet (2003), **Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları**, Everest Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Öğüt, Hande (2006), “Edebiyat, Aşk, Arzu, Kadın”, **Varlık**, Sayı 1181, Şubat, (30-37)
- Özkan, Abdullah- Durbaş, Refik (2003), **Cumhuriyet’ten Günümüze Türk Şiiri Antolojisi**, 5. Cilt, Boyut Dosya Yayınları, İstanbul.
- Paksoy, Nurhayat (2017), *Necati Tosuner’in Hikâyeleri Üzerine Tematik Bir İnceleme*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Tolstoy, L. Nikolay (2005), **Hayat Üzerine Düşünceler**, (Çev: Zeynep Güleç), Akvaryum Yayınevi, İstanbul.
- Tosun, Necip (2014), **Modern Öykü Kuramı**, Hece Yayınları, Ankara.
- Tunalı, İsmail (1993), **Marksist Estetik**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

KUR TAHMİN YÖNTEMLERİNİN DÖVİZ KURU HAREKETLERİNİ BELİRLEMEDE
ETKİSİ
THE EFFECT OF EXCHANGE FORECAST METHODS IN DETERMINING FOREIGN
EXCHANGE RATE MOVEMENTS

Metin KETBOĞA

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

ÖZET

Döviz kuru oynaklıkları döviz ile iş yapan bütün kesimleri etkilemektedir. Özellikle bütün faaliyetlerini döviz ile yapmak zorunda kalan dış ticaret firmaları için ise üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur. Döviz kuru oynaklıklarının negatif etkileri çeşitli korunma metotları ile minimize edilebilirken bu oynaklıkların ne derecede ve ne zaman ortaya çıkabileceğini bilmek mümkün değildir. Bu durum, döviz kuru tahmin yöntemlerinin önemini artırmaktadır. Döviz kuru tahmin yöntemleri; teknik analiz, temel analiz, etkin piyasalar yaklaşımı modeli ve piyasaya dayalı tahmin yöntemi olmak üzere 4 gruba ayrılmaktadır. Bu yöntemler kendi içinde doğru varsayımları içermekle beraber birbirine üstün ve zayıf yanları vardır.

Teknik analiz yönteminde döviz kurlarının tahmini, geçmiş fiyat hareketlerinden hareketle yapılmaktadır. Fakat bir ülkede döviz kurları ekonomik, politik ve siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı dönemlerde hemen değişebilmektedir. Bu dönemlerin ne zaman yaşanacağını tahmin etmek mümkün değildir. Aynı zamanda, teknik analiz yönteminde tahminler daha çok kısa dönemli süreler için yapılmaktadır. Bu durum, uzun dönemli işletme politikalarının belirlenmesinde bu analiz metodunun verimli olmasının önüne geçmektedir.

Temel analiz, teknik analiz kuramının aksine döviz kuru tahminlerinde enflasyon oranı, faiz oranı, dış ödemeler bilançosu açık veya fazlası..vs etkileri hesaba katarak regresyon analizi yöntemini kullanarak daha reel bir sonuç alınmasını sağlamaktadır. Fakat bazı etkilerin veri eksikliği nedeni ile formüle edilememesi, temel analizin tutarlı ve doğru tahminler yapmasının önüne geçmektedir.

Etkin piyasalar hipotezi ise döviz kuru hareketlerinde piyasada etkinliğin olduğunu, kimsenin mevcut verileri kullanarak kendine normalüstü gelir sağlayamayacağını varsayar. Fakat döviz kurları bazen herkesin sahip olduğu bilgiler çerçevesinde de yaşanan bazı gelişmelerden dolayı artış veya azalış trendine girmektedir. Bu durum piyasa oyuncularının kazançlı çıkmasını sağlamaktadır.

Piyasaya dayalı tahmin yönteminde ise forward kurları esas alınarak döviz kurlarındaki hareketlerin yönü ve miktarı belirlenmeye çalışılmaktadır. Ekonometrik formüllerin kullanılarak tahminlerin yapılması sağlıklı bilgilerin oluşmasını sağlamaktadır. Fakat ülkeler arası ilişkiler bazen ekonometrik verilerin önüne geçerek kur hareketlerinin hızlanmasına ve beklenmeyen kur sonuçlarının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Sonuç olarak kur tahminlerinde kullanılan yöntemler, kendi içinde mevcut şartların değişmemesi veya diğer bazı etkenlerin hesaba katılmaması halinde doğru sonuçlar verirken ülkeler arası yaşanan politik ve siyasi gelişmeler bazen kurların aşırı yükselmesine veya düşmesine neden olmaktadır. Bu durum kur tahmin yöntemlerinde elde edilen sonuçların beklenenin dışında oluşmasına sebep olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Döviz, Döviz Kuru Tahmin Yöntemleri, Temel Analiz, Teknik Analiz

ABSTRACT

Exchange rate volatilities affect all sectors that deal with foreign exchange. Especially for foreign trade companies that have to carry out all their activities in foreign currency, this is a matter that needs to be emphasized. While the negative effects of exchange rate volatilities can be minimized by various protection methods, it is not possible to know to what extent and when these volatilities may occur. This increases the importance of exchange rate estimation methods. Exchange rate estimation methods are divided into 4 groups as technical analysis, basic analysis, effective markets approach model and market

based estimation method. Although these methods contain correct assumptions in itself, they have superior and weak sides.

In the technical analysis method, the prediction of exchange rates is based on historical price movements. However, exchange rates in a country can change immediately in times of economic, political and political instability. It is not possible to predict when these periods will take place. Also, in the technical analysis method, estimates are mostly made for short term periods. This prevents this analysis method from being effective in determining long-term business policies.

Contrary to the theory of technical analysis, basic analysis provides a more real result by using the regression analysis method taking into account the effects of inflation rate, interest rate, balance of foreign payments deficit or more, etc. in exchange rate forecasts. However, failure to formulate some effects due to lack of data may prevent the basic analysis from making consistent and accurate estimates. The hypothesis of effective markets assumes that there is activity in the market in exchange rate transactions and that no one can generate extraordinary income by using the existing data, but exchange rates may sometimes enter an upward or downward trend due to some developments in the knowledge of everyone. This may cause market players to gain.

In the market-based forecasting method, the direction and amount of movements in foreign exchange rates are tried to be determined based on forward exchange rates. Making predictions by using econometric formulas provides healthy information, but inter-country relations sometimes prevent econometric data and accelerate exchange rate movements and result in unexpected exchange rate results.

As a result, the methods used in the estimation of exchange rates provide accurate results if the current conditions do not change or some other factors are not taken into account, while the political and political developments between countries sometimes cause the exchange rates to rise or fall excessively. This situation causes the results obtained in exchange rate estimation methods to occur outside the expected.

Key Words: Foreign Exchange, Exchange Rate Forecasting Methods, Basic Analysis, Technical Analysis

1. GİRİŞ

Döviz kuru tahmin yöntemleri hareketli kur sistemini seçmiş olan ülkelerde dövizle ile çalışan dış ticaret firmalarını, döviz alım satımı yapan bankalar gibi resmi veya özel kurumları, spekülörleri, uluslararası piyasalardan kaynak kullanmak isteyen yatırımcıları, döviz almak veya satmak isteyen yurtiçi veya yurtdışı tasarruf sahiplerini, üretim girdilerini veya kiralalarını döviz ile ödeyen şirketleri veya döviz ile iş yapan bütün kesimleri ilgilendiren ve üzerinde hassasiyetle durulması gereken önemli bir konudur. Hem küresel hem de yerel politik, siyasi ve ekonomik etkiler, aynı kur tahmin yönteminin sürekli doğru sonuçlar vermesinin önüne geçebilmektedir. Bundan dolayı, kur tahmin yöntemleri kullanılırken mevcut konjonktür ve piyasa koşulları ile beraber kur tahmin yöntemlerinin zayıf ve güçlü yanlarının dikkate alınarak en uygun yöntemin seçilmesi döviz kurlarıyla ilgili en uygun pozisyonların alınmasını sağlayacaktır.

2. DÖVİZ KURU TAHMİN YÖNTEMLERİ

Döviz kuru tahmin yöntemleri 4 grupta sınıflandırılmaktadır. Bunlar; teknik analiz yöntemiyle kur tahmini, temel analiz yöntemi ile kur tahmini, etkin piyasalar hipotezine göre kur tahmini ve piyasaya dayalı kur tahmin yöntemidir (Yalçınar, 2008:162).

2.1. Teknik Analiz Yöntemi ile Döviz Kuru Tahmini

Teknik analiz, geçmişte yaşanmış fiyat hareketlerinin gelecekte de yaşanacağı varsayımına dayanan bir analiz yöntemidir (Birgili, 2013:4). Teknik analizciler, temel analizcilerin aksine pazardaki arz ve talep etkilerinin fiyatlara ve işlem hacmine yansıdığını savunarak, ekonomi, endüstri ve firma bilgilerine göre değerlendirme yapmanın gereksiz olduğunu düşünürler. Teknik analizciler, mevcut fiyatları geçmiş fiyat hareketlerinin bir sonucu olarak gördükleri için gelecek fiyatların da şu anki mevcut fiyatların

kaynağı olacağını savunurlar. Bu yönüyle kur oluşumunda etkili olan birçok etmeni görmezden gelmektedirler (Yalçın, 2008:165).

Örneğin, geçmiş yıllarda yılın ilk 4 ayında döviz kurları bir artış eğilimine girip, 5. aydan sonra durağanlaşıp, 2 ay boyunca böyle devam ettikten sonra, 7. ay itibari ile bir düşüş bandına geçiyorsa ve devamında da yılın son 2 ayında tekrar yükseliyorsa, bu durum gelecek dönemlerde de aynı olayın yaşanma ihtimalini ortaya koyar. Bu yüzden, bu seyir takip edilerek, döviz kurlarında buna göre pozisyon alınıp bir kazanç elde edilebilir. Eğer döviz kurları belirli bir modele göre değil de rastgele hareket ediyorsa bu durumda teknik analiz yapmak sağlıklı bir yöntem olmaktan çıkmaktadır.

2.2. Temel Analiz Yöntemi ile Döviz Kuru Tahmini

Temel analiz kuramı, teknik analiz kuramının tersine döviz kuru hareketlerinin geçmiş trendleri takip etmediğini, döviz kuru hareketlerinin enflasyon oranı, faiz oranı, dış ödemeler bilançosu açık veya fazlası, para arzındaki büyüme, altın fiyatları gibi çeşitli makroekonomik değişkenlerin etkisi ile değiştiğini kabul etmektedir. Bu yüzden bu değişkenlerin ekonometrik analiz modellerinden çoklu regresyon analizi metodunun kullanılmasıyla ileriye yönelik tahminlerin yapılabileceğini savunur (Canbaş ve Doğan, 2012:445-454).

Çoklu regresyon analizinde döviz kuru bağımlı değişken, diğer makroekonomik değişkenler ise bağımsız değişken olarak alınıp aşağıdaki formül yardımıyla ileriye yönelik tahminler yapılmaktadır.

$$Y_t = \alpha + \beta_1 X_{1t} + \beta_2 X_{2t} + \beta_3 X_{3t} + \dots + \beta_k X_{kt} + U_t$$

Buradaki Y_t değeri bir zaman serisindeki bağımlı değişkeni yani döviz kurunu ifade etmektedir (Kayaalp, vd., 2015:2). Yani, döviz kurunda meydana gelen değişikliklerin nedenleri bağımsız değişken veya değişkenlere bağlı olarak açıklanmak istenen değişkeni göstermektedir. Eşitliğin sağ tarafında yer alan değişkenlerden $X_{1t} + X_{2t} + X_{3t} \dots$ bağımsız değişkenler olup, bağımlı değişkeni açıklayıcı özelliğe sahiptir. Döviz kuru hareketleri ile ilgili olarak enflasyon oranı, faiz oranı, dış ödemeler bilançosu açık veya fazlası, para arzındaki büyüme gibi döviz kurunu belirlemede etkili olan esas değişkenler bağımsız değişken olarak kabul edilebilirler. Böyle bir model ile araştırılan ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olabilmesi ve geçerli kılınabilmesi için uzun bir veri setine ihtiyaç vardır (Yalçın, 2008:164).

Örneğin, Türkiye’de faaliyet gösteren bir işletmenin 3 ay sonra USD/TL kurunun ne olacağını tahmin etmek istediğini ve bu amaçla kur üzerinde etkili değişkenleri kullanarak çoklu regresyon analizi ile 3 ay sonraki kur için pozisyon almak istediğini varsayalım. Spot kur, sistemin bağımlı değişkenidir (S). Bu örnek için döviz kuru hareketlerinde etkili olan önemli temel bağımsız değişkenlerden sadece enflasyon oranı (EO), cari açık (CA), ve para arzı (PA) değerleri veri setine alınarak 3 ay sonra gerçekleşmesi muhtemel kur tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Bağımlı Değişken (St) = USD/TL spot döviz kurunun artış yüzdesi
Bağımsız Değişken (EO) = Türkiye ve ABD’deki 3 aylık enflasyon oranları arasındaki farkını (0,04 olsun),
Bağımsız Değişken (CA) = Türkiye ve ABD’deki 3 aylık cari açık farkını (0,08 olsun),
Bağımsız Değişken (PA) = Türkiye ve ABD’nin 3 aylık para arzı farkını göstermektedir. (0,05 olsun).

Çoklu doğrusal analiz formülü:

$$S_t = \alpha + \beta_1 EO_{1t} + \beta_2 CA_t + \beta_3 PA_t + U$$

Eşitlikteki;

α = Sabit Terimi (0,005)

β_1 = Döviz kurunun enflasyon oranındaki değişimlere duyarlılığı 0,04 olsun,

β_2 = Döviz kurunun cari açığındaki değişimlere duyarlılığı 0,06 olsun,

β_3 = Döviz kurunun para arzındaki değişimlere duyarlılığı 0,03 olsun,

U = Hata terimi

S_t = $\alpha + \beta_1 EO_{1t} + \beta_2 CA_t + \beta_3 PA_t + U$

$$= 0,005 + 0,04(0,04) + 0,06(0,08) + 0,05(0,03) = 0,0129$$

3 ay içinde enflasyon farklarındaki değişim %4, cari açık farklarındaki değişim %6 ve para arzlarındaki değişim farkları % 3 olursa ve diğer değişkenler sabit tutulursa, döviz kurundaki değişim oranı yaklaşık %1,3 olacaktır.

2.3. Etkin Piyasalar Yaklaşımına Göre Döviz Kuru Tahmini

Benoit Mandelbrot ve Eugene Fama tarafından geliştirilen etkin piyasalar kuramı, döviz kurlarının açıklanmasında uluslararası sermaye piyasalarında meydana gelen bütünleşmeye paralel olarak, döviz piyasalarının etkinliği varsayımına dayanmaktadır (Çağlar, 2003: 105).

Etkin piyasalar yaklaşımı, döviz kurlarının finansal piyasalarla ilgili bütün bilgileri yansıttığını, piyasada ilgili herkesin bu bilgilere ulaşabildiğini, bu yüzden hiçbir yatırımcının bu bilgileri kullanarak kendisine sürekli normalüstü bir getiri sağlayamayacağı hipotezine dayanmaktadır (Canbaş ve Doğukanlı, 2012:477-485).

Etkin piyasalar hipotezine göre döviz kurlarında meydana gelen değişim ancak öngörülmeyen etkenler ile oluşur. Bu öngörülmeyen etkenler döviz kurlarının tesadüfî şekilde değişmesini sağlar. Yani bugünün fiyat değişimi ile başka bir günün fiyat değişimi arasında herhangi bir ilişki yoktur. Araka arkaya gelen kur hareketleri birbirinden bağımsızdır (Bayraktar, 2012:37-47).

2.4. Piyasaya Dayalı Tahmin Yöntemi ile Döviz Kuru Tahmini

Ulusal ve uluslararası piyasalarda yaşanan gelişmeler döviz kurlarını hemen etkileyebilmektedir. Örneğin, ABD’de Merkez Bankası faiz oranlarında indirim gittiğinde, uluslararası piyasalar bu durumdan hemen etkilenmekte, hem faiz oranlarında hem de kurlarda da değişimler yaşanabilmektedir. Yâda Türkiye’de enflasyon oranının beklentilerin üzerinde veya altında çıkması durumunda, döviz kurlarında değişimler yaşanmakta ve piyasa yeni kur hareketleriyle yönünü bulmaya çalışmaktadır.

Döviz kurunun piyasaya dayalı olarak tahmininde geleceğe yönelik tahminler yapılmaktadır. Bunun içinde piyasadaki spot ve forward kurlarından yararlanılmaktadır. Bu yöntem etkin piyasalar hipotezinin tersine, piyasadaki bütün oyuncularının her türlü bilgilere sahip olduğu ortamda; spot kur, faiz oranları ve enflasyon oranları baz alınarak gelecekte oluşabilecek döviz kuru tahminlerinin yapılabileceğini savunmaktadır.

Döviz kurunun piyasaya dayalı olarak tahmini yöntemi;

- Faiz oranları paritesi yöntemi ile döviz kuru hesaplama yöntemi,
- Satın alma gücü paritesi yöntemi ile döviz kuru hesaplama yöntemi,
- Reel faiz oranları yöntemi ile döviz kuru hesaplama yöntemi (Uluslararası Fisher Etkisi Yöntemi) olarak sınıflandırılmaktadır (Piyasa Rehberi, 2019).

2.4.1. Faiz Oranları Paritesi ile Döviz Kuru Hesaplama Yöntemi

Faiz oranları, finansal piyasalar içinde döviz kurlarının gelecekteki değerini belirlemede kullanılan en önemli araçtır. Faiz oranları paritesi yönteminde farklı iki ülkenin para birimleri arasındaki faiz oranları farkı kullanılarak, geleceğe yönelik döviz kuru tahmini yapılmaktadır. Bunun için şu formül kullanılmaktadır (Piyasa Rehberi, 2019).

Forward Döviz Kuru: $[(1 + \text{Yerel para Faiz Oranı}) / (1 + \text{Yabancı Para Faiz Oranı})]^n * \text{Spot Kur}$

Örneğin, Spot USD/TL kuru 5.7, USD yıllık faizin %2, TL yıllık faizin %13 olduğu piyasa şartlarında, 1 yıl sonraki kur aşağıdaki şekilde hesaplanabilecektir.

Forward Döviz Kuru: $[(1 + 0,13) / (1 + 0,02)] * 5.7 = 6.56 \text{ TL}$

Mevcut piyasa şartlarında diğer koşullar sabit kalmak şartı ile bir yıl sonra faiz oranları paritesi yöntemine göre döviz kuru tahmini 1USD=6,56 TL’dir.

2.4.2. Satın Alma Gücü ile Döviz Kuru Hesaplama Yöntemi

Enflasyon, satın alma gücünü olumsuz etkilemektedir. Bu yöntemde geleceğe yönelik döviz kuru tahmini şu şekilde yapılmaktadır (Piyasa Rehberi, 2019).

Forward Döviz Kuru: $[(1 + \text{EnflasyonYerel}) / (1 + \text{EnflasyonYabancı})] * \text{Spot Kur}$
Örneğin, Spot USD/TL kuru 5.7, Türkiye’de beklenen enflasyon %13, ABD’de beklenen enflasyon %1.5 ise satın alma gücü yöntemine göre forward döviz kuru şu şekilde hesaplanır;
Forward Döviz Kuru: $[(1 + 0,13) / (1 + 0.015)] * 5.7 = 6,53 \text{ TL}'dir.$
Mevcut piyasa şartlarında diğer koşullar sabit kalmak şartı ile satın alma gücü yöntemine göre 1 yıl sonraki olası döviz kuru 1 USD=6.53 TL olacaktır.

2.4.3. Uluslararası Fisher Etkisi ile Döviz Kuru Hesaplama Yöntemi

Bu yöntemde, geleceğe yönelik döviz kuru tahmini yapılırken hem faiz oranları paritesi hem de satın alma gücü paritesi hesaba katılarak işlem yapılmaktadır. Bu teori, Irving Fisher tarafından ortaya atıldığı için kendi ismi ile anılmaktadır. Bu teoriye göre bir ülkedeki nominal faiz, reel faiz ve beklenen enflasyon toplamına eşittir. Uluslararası Fisher etkisi yüksek olan nominal faize sahip ülkeler yüksek enflasyona sahip olduğu için bu ülkelerde yerel para birimi değer kaybeder. Bu durumun tam tersi de karşı etki yaratır. Yani, nominal faiz oranı düşük olan ülkelerde enflasyon oranları düşük olduğu için yerel para birimi değer kazanır ve döviz kurları düşüşe geçer (Öruç, 2010:297-311).

Uluslararası Fisher etkisi ile döviz kuru tahmini aşağıdaki formül aracılığı ile yapılmaktadır.

Fisher Etkisi= $(\text{Yerel Para Nominal Faiz Oranı} - \text{Yabancı Para Nominal Faiz Oranı}) / (1 + \text{Yabancı Para Nominal Faiz Oranı})$

Örneğin, spot kur 5.7 TL, yerel para birimi TL’nin nominal faiz oranı %24, yabancı para nominal faiz oranı %12 olsun, Fisher etkisi şu şekilde hesaplanır:

Fisher Etkisi= $(0.24 - 0.12) / (1 + 0.12) = 0,107$ yani %10.7’dir.

TL’nin nominal faiz oranı yüksek olduğu için TL, Uluslararası Fisher etkisi kadar değer kaybedecektir. Yani, $[(5,7 \text{ TL} * 0,107) + 5.7 \text{ TL}] = 6.30 \text{ TL}$ olacaktır.

Mevcut piyasa şartlarında diğer koşullar sabit kalmak şartı ile uluslararası Fisher etkisi yöntemine göre döviz kuru tahmini 1 USD=6.30 TL olacaktır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Döviz kuru tahminlerinde kullanılan yöntemler, içinde bulunulan piyasa şartlarının değişmemesi ve öngörülen veya görünmeyen çeşitli etkenlerin hesaba katılmaması durumunda doğru sonuçlar vermektedir. Fakat ülkeler arası yaşanan politik ve siyasi gerilimler bazen beklenmedik kur hareketlerinin oluşmasına neden olabilmektedir. Bu durum, kur tahmin yöntemlerinde elde edilen verilerin arzu edilenin dışında bir sonuç doğurmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı, yatırımcılar, yatırım yaparken mutlaka içinde bulunulan piyasa şartları ve uluslararası konjonktür çerçevesinde döviz kuru hareketleri ile ilgili olarak enflasyon oranı, faiz oranı, dış ödemeler bilançosu açık veya fazlası, para arzındaki büyüme gibi temel ekonomik değişkenleri hesaba katarak küresel ve yerel çapta yaşanan politik ve siyasi hareketleri yakından takip ederek kur tahminlerinde bulunmaları gerekir. Aynı zamanda, beklenmeyen gelişmeler karşısında da ne yapabileceklerine dair alternatif planlar da geliştirmeleri yararlarına olacaktır.

KAYNAKÇA

Bayraktar, A., “Etkin Piyasalar Hipotezi”, *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2012/1, (4), ss.37-47.

Birgili, M. (2013), *Teknik Analiz Yöntemini Kullanan Yatırımcıların Davranışsal Finans Modelleri ile Açıklanması: Türkiye’de Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Aydın.

Canbaş, S., H. Doğukanlı, (2012), *Finansal Piyasalar*, Karahan Kitap Evi, Adana.

Çağlar, Ü., (2003), *Döviz Kurları Uluslararası Para Sistemi ve Ekonomik İstikrar*, Alfa Yayını, (1. Baskı), İstanbul.

Kayaalp, G., M. Güney, vd. ...,”Çoklu Doğrusal Regresyon Modelinde Değişken Seçiminin Zootkeniye Uygulanışı” *Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2015/30, (1), ss.2.

Öruç, E., “Fisher Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *Kastamonu İİBF Dergisi*, 2016/13, ss.297-311.

Piyasa Rehberi, Döviz Kuru Tahminleri, <<https://piyasarehberi.org/piyasa/194-doviz-kuru-tahmin-yontemleri>>(26.11.2019).

ULUSLARARASI SERMAYE HAREKETLERİNİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE
EKONOMİLERİNE ETKİLERİ
THE EFFECTS OF INTERNATIONAL CAPITAL MOVEMENTS ON DEVELOPING COUNTRY
ECONOMIES

Metin KETBOĞA

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,

ÖZET

Küreselleşme ve teknolojik ilerlemeler finansal piyasaların gelişimini hızlandırarak uluslararası sermaye hareketlerinin artmasını sağlamıştır. Uluslararası sermaye hareketleri, ülkelerin ekonomik sınırlarını kaldırarak küresel bir ekonominin oluşmasını sağlama yolunda hızla ilerlemektedir. Uluslararası sermaye hareketleri resmi ve özel nitelikteki uluslararası sermaye hareketleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Resmi nitelikte sermaye hareketleri genellikle doğrudan hükümetler arasında veya uluslararası kredi kuruluşlarıyla hükümetler arasında gerçekleşirken özel nitelikteki sermaye hareketleri doğrudan sermaye aktarımı yolu ile veya portföy yatırımları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Doğrudan sermaye hareketlerinde yatırımcılar geliştirmekte olan ülkelere mal ve hizmet üretmek amacıyla yatırım yapmaktadırlar. Bunun temelinde ucuz hammadde, nakliye veya işçilik avantajlarından yararlanma düşüncesi vardır. Portföy yatırımları şeklinde gerçekleşen sermaye hareketlerinde ise yatırımcılar çeşitli menkul kıymetler aracılığı ile geliştirmekte olan ülkelereki kurum veya kuruluşların menkul kıymetlerini satın alarak o ülkeye sermaye aktarımı yapmaktadırlar. Bunun temelinde ise kısa vadede yüksek getiri elde etme düşüncesi yatmaktadır. Portföy yatırımları şeklinde gerçekleşen sermaye hareketleri daha çok spekülasyon amaçlı sıcak para hareketleri olarak da ifade edilebilir.

Uluslararası sermaye hareketlerinin temelinde ticari kazanç ve getiri vardır. Başlangıçta, özellikle gelişmiş ülkelerdeki yatırımcıların geliştirmekte olan ülkelere direkt yapmış oldukları yatırımlar yolu ile sermaye aktarımı olarak gerçekleşmiştir. Bu durum geliştirmekte olan ülkelere finansman, teknoloji, know how, eğitim gibi konularda ilerleme sağlamıştır. Fakat sonraki yıllarda bu özelliğini nispeten yitirerek daha çok spekülasyon hareketli portföy oluşturma yöntemi ile sıcak para akışına dönmüş ve özellikle geliştirmekte olan ülke ekonomilerine bir tehdit unsuru oluşturmuştur. Politik veya siyasi istikrarsızlığın olduğu dönemlerde faiz oranlarında ve kur hareketlerinde meydana gelen olumsuz gelişmeler bu paranın ülkeden bir anda çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum ise ülke ekonomisine zarar vermekte ve makroekonomik dengelerin bozulmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı, geliştirmekte olan ülkeler ihtiyaç duydukları dış sermayeyi elde etmek için geliştirdikleri stratejileri gözden geçirmeli ve doğrudan yapılan sermaye hareketlerini özendirici politikalar benimsemelidirler.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Ulusal Sermaye Hareketleri, Geliştirmekte Olan Ülkeler

ABSTRACT

Globalization and technological advances accelerated the development of financial markets and increased international capital movements. International capital movements are rapidly advancing towards the creation of a global economy by lifting the economic boundaries of countries. International capital movements are divided two parts as official and private international capital movements. Formal capital movements generally occur directly between governments or between international credit institutions and governments while private capital movements arise through direct capital transfers or as portfolio investments. In direct capital movements, investors invest in developing countries to produce goods and services. The basis of this is the idea of taking advantage of cheap raw materials, shipping or labor. In the case of capital movements in the form of portfolio investments, investors transfer securities to various countries by purchasing securities of institutions or organizations in developing countries. The reason for this is the idea of achieving high returns in the short term. Capital movements in the form of portfolio investments may also be referred to as speculative hot money movements.

The basis of international capital movements is commercial gain and return. Initially, capital transfers were realized especially through the investments made by the investors in the developed countries to the

developing countries. This has made progress in finance, technology, know-how and education in developing countries. However, in the following years, it has lost this feature relatively and turned into hot money flow with more speculative moving portfolio formation method and posed a threat especially to the economies of developing countries. Negative developments in interest rates and exchange rate movements during periods of political or political instability cause this money to leave the country at once. This situation causes damage to the national economy and causes deterioration of macroeconomic balances. Therefore, developing countries should review the strategies they have developed in order to obtain the foreign capital they need and adopt policies that encourage direct capital movements.

Key Words: Globalization, National Capital Movements, Developing Countries

1. GİRİŞ

Uluslararası sermaye hareketleri, bir ülkede yerleşik kişi yâda kuruluşların başka bir ülkede yerleşik kişi yâda kuruluşlara fon aktarması veya onlardan bir aktif satın almak suretiyle fon transferi şeklinde gerçekleşmektedir. Uluslararası sermaye hareketleri özellikle küreselleşme ile beraber 1990'lı yıllarda hız kazanmıştır. Küreselleşme sürecinin önemli bir adımı olan yabancı para denetiminin serbestleşmesi, uluslararası sermayenin ülkeler arasında daha hızlı dolaşmasına katkı sağlamıştır. Fakat küreselleşme geleneksel sermaye hareketlerinin yapısını da değiştirmiştir. Önceleri daha çok mal hareketleriyle oluşan ve ülkelere önemli katkılar sağlayan sermaye hareketleri zamanla spekülâtif nitelikli sermaye hareketlerine dönmeye başlamıştır (Yalçın, 2009:83-84).

Uluslararası sermaye hareketleri özellikle gelişmekte olan ülkelerde yeni teknoloji geliştirme, finansman sağlama, know-how, eğitim gibi konularda ilerleme sağlanmasına katkıda bulunmakla beraber gelişmekte olan ulusal ekonomilerin dünya ekonomileriyle arasındaki liberalizasyona da yardımcı olmaktadır (Karakayalı, 2009: 485).

2. ULUSLARARASI SERMAYE HAREKETLERİ ÇEŞİTLERİ

Uluslararası sermaye hareketleri sermayenin sahipliği açısından 2 ana gruba ayrılmaktadır. Bunlar, ülkelerin ekonomik gelişmesini finanse etmek amacıyla hibe veya kredi şeklinde gerçekleşen resmi nitelikteki sermaye hareketleri ve özel nitelikteki sermaye hareketleridir.

2.1. Resmi Nitelikteki Uluslararası Sermaye Hareketleri

Resmi nitelikteki sermaye hareketleri farklı iki ülkenin hükümetleri arasında veya hükümetlerle uluslararası kredi kuruluşları arasında gerçekleşen sermaye hareketleridir. Hükümetler arasında gerçekleşen sermaye hareketleri daha çok ekonomik, politik ve askeri, kültürel ve tarihi, insancıl ve ahlaki nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu tür kredi hareketlerinde genellikle piyasaya kıyasla daha düşük faiz oranları ve uzun vadeler uygulanmaktadır. Bu krediler daha çok yardım amaçlı yapılmaktadır (Sönmez, 1998:115-116).

Resmi nitelikteki sermaye hareketleri, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren hızlanan ulusal sermaye hareketleri sonrasında azalarak yerini daha çok özel nitelikli sermaye hareketlerine bırakmıştır. Bunun temelinde krediyi kullanan tarafın çeşitli sınırlamalara tabi olması ve özel nitelikli sermaye hareketlerinin daha esnek bir yapıya sahip olması gelmektedir. Örneğin, Dünya Bankası kaynaklı kredilerin proje kapsamında kullanılabilmesinin temel şartı projenin her aşamasında kontrol edilmesi ve projeye uygunluğun tescil edilmesidir (Yalçın, 2009:87).

2.2. Özel Nitelikteki Uluslararası Sermaye Hareketleri

Özel nitelikteki uluslararası sermaye hareketleri özellikle 1980'li yıllarda gelişmeye başlamış, 1990'lı yıllarda hız kazanmıştır. 1990'lı yıllarda gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde yaşanan durağanlık eğilimi ve düşük faiz oranları, yatırımcıların yoğun rekabet nedeniyle kar yapmalarının önüne geçmiş, onları yeni pazarlar aramaya itmiştir. Bu dönemde yatırımcılar, özellikle işçilik ve hammadde maliyetlerinin düşük olduğu gelişmekte olan ülkelere açılmak isteyerek, üretimde etkinlik sağlayıp daha fazla kar elde etmeyi amaçlamışlardır. Bununla beraber, gelişmiş ülkelerdeki yatırımcılar, gelişmekte olan ülkelerin finansal pazarlarındaki kırılganlığı görerek spekülâtif hareketlerle bu pazarlarda daha fazla kar elde edebileceklerini görmüş bu amaçla da gelişmekte olan ülkelerdeki finansal pazarlara portföy oluşturma

yöntemiyle sermaye transferi yapmışlardır. Bu durum bu dönemde yoğun şekilde özel nitelikli uluslararası sermaye hareketlerinin oluşmasına neden olmuştur. Özel nitelikli uluslararası sermaye hareketleri 3'e ayrılmaktadır (Acaravcı, 2007:1-12).

2.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketleri

Doğrudan yabancı sermaye hareketleri (DYSH); bütün dünyada ekonomik ilerleme, kalkınma ve büyüme hedeflerinin gerçekleştirilmesi için önemli yollardan biri olarak kabul edilmektedir (Karabalık, 1998:20). DYSH, yabancı ülkelerde üretim veya hizmet amacıyla yapılan sabit kıymet yatırımlarını, şirket satın alınmaları, sermaye sağlamak veya artırmak yolu ile firma ortaklıkları şeklinde gerçekleşen sermaye transferi olarak tanımlanmaktadır. DYSH, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında önemli bir rol üstlenerek onların gelişmişlik düzeylerinin artırılmasını sağlamaktadır. Özellikle çok uluslu şirketler yolu ile yapılan DYSH üretimin uluslararasılaşmasına ve kalitesinin artarak gelişmekte olan ülkelerin uluslararası piyasada rekabet etmesine olanak sağlamaktadır.

DYSH genellikle gelişmiş ülkelerdeki yatırımcı firmalar tarafından yapılmaktadır. Bundan dolayı yatırımın yapıldığı gelişmekte olan ülkeye teknoloji transferi, etkin kaynak yönetimi ve ileri düzeyde üretim bilgisi aktarılmaktadır (Ekinici, 2005: 13). Üretimde kullanılan yüksek teknoloji ve bilgi, ölçek ekonomisinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Ölçek ekonomisi ise rekabetin artmasını sağlayarak, ülke içinde tüketim ürünlerinin fiyatının düşmesine olanak tanımaktadır.

Bunun yanında doğrudan yabancı yatırımlarla gelen ileri teknoloji, yerel üretimin de kendisine çeki düzen vermesini sağlamakta, yerel üretimi arge'ye yönlendirmektedir. Arge çalışmaları, ileri teknoloji ile birleşerek katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesini ve ihracını sağlamaktadır. Katma değeri yüksek ürünlerin ihracatının artması ise ülkeye giren döviz miktarının artmasına katkı sağlayacağı gibi ülkenin teknoloji ithal eden bir ülke değil de ihraç eden bir konuma gelmesine imkân sağlayacaktır. Fakat bu durumun bir negatif etkisi de vardır. Bu etki, gelişmekte olan ülkelerin üretim sektöründeki küçük ve orta boy işletmelerin rekabet edememesinden dolayı kapanmasıdır. Kapanan iş yerleri işsizlik oranlarının artmasına ve yabancı yatırımcıların ülke ekonomisinde daha etkin bir rol oynamasına neden olmaktadır (Çetin, 2008:8-11).

2.2.2. Portföy Yatırımları Biçimindeki Sermaye Hareketleri

Faizlerin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar yatırımcıların ilgisini pek çekmez, yatırımcılar daha çok portföy hareketleriyle kısa vadeli sermaye hareketlerine girerek daha kısa bir sürede daha fazla kazanmak isterler (Acaravcı, 2007:1-12). Portföy yatırımları, yabancı yatırımcılar tarafından ev sahibi ülkenin sermaye piyasasında tahvil ve hisse senedi olarak gerçekleştirilen mali işlemlerdir. Ekonomik büyüme oranı, döviz kurlarındaki istikrar, genel makro ekonomik dengeler, yabancı döviz rezerv düzeylerinin merkez bankası tarafından tutulması, yabancı bankacılık sisteminin genel durumu, tahvil ve hisse senedinin likiditesi, faiz oranları gibi faktörler portföy yatırımlarında belirleyici rol oynamaktadır (Yıldırım, 2002: 5).

Portföy yatırımlarının temelinde kısa vadede yüksek kazançlar elde etmek vardır. Bunun için yatırımcılar, ev sahibi ülkenin mali raporlarına ulaşabilecekleri firmalara yatırım yapmayı tercih ederler. Gelişmekte olan ülkelerde yerel firmaların mali tablolarına ulaşmak veya ulaşılan mali tabloların reel olarak düzenlendiğini saptamak biraz zordur. Bu yüzden yatırımcılar bu piyasalarda daha çok uluslararası nitelikteki firmaların menkul kıymetlerine yatırım yapmayı tercih ederler (Yıldırım, 1979:23-28).

Portföy yatırımları gerçekleştiğinde yatırımın yapıldığı ülke ve yatırımcılar çeşitli risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Yatırımcılar için en büyük risk, portföy yatırımının gerçekleşmesinden sonra küresel veya yerel anlamda yaşanacak ekonomik, siyasi veya politik bir riskte yatırımın yapıldığı ülkede ekonominin kırılgan olmasından dolayı yatırımın geri dönüşümünün risk altına girmesidir. Yatırımın yapıldığı ülke için en büyük risk ise portföy yatırımlarının spekülasyon amaçlı kullanılarak ülkeden istenilen zamanda çıkarılması veya ülkeye tekrar konularak ülkenin makro ekonomik dengelerinin bozulması yolu ile kazancın artırılmak istenmesidir. Bu yönü ile özellikle gelişmekte olan ülkelerin

finansal piyasalarında sıcak para hareketleri olarak tanımlanan portföy yatırımlarından zaman zaman olumsuz etkilenmekte ve ülke ekonomileri büyük sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

2.2.3. Diğer Uluslararası Sermaye Hareketleri

Gelişmekte olan ülkelerde sermayenin kıt olması yani iç tasarrufların yetersiz olması, sermayenin maliyetinin artmasına neden olmaktadır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerdeki firmaları ve çeşitli resmi kurumları uluslararası piyasada daha düşük maliyetli sermaye bulmaya itmiştir. Uluslararası sermaye hareketlerine neden olan bu tür sermaye hareketi ticari banka ve sendikasyon kredileridir.

Uluslararası finansal sistemin büyümesi ile beraber yabancı bankaların uluslararası piyasaya borç verme ve karlılığını artırma isteklerinde artış yaşanmıştır. Farklı ülkelerdeki bankalar yerel işletme veya kurumlara kredi vererek veya daha büyük kredi taleplerini birden fazla bankanın bir araya gelerek oluşturduğu konsorsiyum ile sendikasyon kredisi sağlayarak karşılamaları uluslararası sermaye hareketlerinin oluşmasını sağlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde özellikle uluslararası statüde çalışan bu firmalar veya kurumlar ülke içinde faiz oranlarının yüksek olması nedeniyle bu tür kredilere başvurarak sermayenin maliyetini düşürmeye çalışmakta, düşük sermaye maliyeti ile ulusal ve uluslararası piyasalarda kendilerine rekabet avantajı sağlamaktadırlar.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşme ve teknolojik ilerlemeler finansal piyasaların gelişimini hızlandırarak uluslararası sermaye hareketlerinin artmasını sağlamıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerde oluşan yüksek kamu borçları, bu ülkelerin ulusal sermaye akımlarına olan ihtiyacını artırmıştır.

Uluslararası sermaye hareketleri, gelişmekte olan ülkelere eğer doğrudan yabancı sermaye hareketleri yoluyla gelirse bu ülkelerde hem kalıcı olmakta hem de bu ülkelerin finansman, teknoloji, know how, eğitim gibi konularda gelişmesine katkı sağlamaktadır. Fakat bu sermaye hareketi gelişmekte olan ülkelere portföy yöntemiyle ulaştığında, gelişmekte olan ülkelerin kısa vadede lehine sonuç doğurmakla beraber orta ve uzun vadede bu ülkelere zarar vermektedir. Çünkü, portföy yöntemiyle gelen sermaye hareketleri sıcak para hareketleri olduğu için kısa vadede yüksek kazançlar elde etmeyi amaçlamaktadır. Böyle bir durumun ortadan kalkması ise sıcak paranın ülkeden çıkmasına neden olmaktadır. Sıcak paranın gelişmekte olan ülkelere yoğun bir şekilde çıkması ise bu ülkelerin makroekonomik dengelerinin bozulmasına ve yeni sıcak para hareketlerine ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır. Yeni sıcak para hareketlerinin sağlanması içinde faizlerin yüksek tutulması gerekmektedir. Faizlerin yüksek tutulması beraberinde enflasyonun yükselmesine ve ekonominin durağanlaşmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı, gelişmekte olan ülkeler ihtiyaç duydukları dış sermayeyi elde etmek için geliştirdikleri stratejileri gözden geçirmeli ve doğrudan yapılan sermaye hareketlerini özendirici politikalar benimsemeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Karakayalı, H., (2009), Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Değişimi (Tarihsel Gelişim&Yapısal Değişim), (3. Baskı), Emek Matbaacılık Yayıncılık, Manisa.
- Yalçın, K., (2009), Uluslararası Finans, Gazi Kitap Evi, Ankara.
- Sönmez, S., (1998), Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, İmge Kitabevi, Ankara.
- Ekinci, A.,(2005), Yabancı Sermaye ve Türkiye, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Acaravcı, A., "Gelişmekte Olan Ülkelerde Sermaye Hareketleri", Sosyal Bilimler Dergisi, 2007/4, (1), ss.1-12.
- Çetin, M., (2008), Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Olası Etkileri:Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisat Ana Bili Dalı, Isparta.
- Yıldırım, H., "Yabancı sermaye ve ABD'ye Yönelik Portföy Yatırımları", *Ekonomi ve Toplum Dergisi*, 2002/2, (5), ss.5.

ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ HİPOTEZİNİN CIVETS ÜLKELERİ İÇİN SINANMASI
TESTING THE ENVIRONMENTAL KUZNETS CURVE HYPOTHESIS FOR CIVETS
COUNTRIES

Doç. Dr. Yunus AÇCI

İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Ekonomi Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Şirin SÖKMEN

Şırnak Üniversitesi, Cizre Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü

ÖZET

Bu çalışmada Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin CIVETS ülkeleri için sınanması amaçlanmaktadır. 1990-2014 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada, çevre kirliliği ve ekonomik büyüme ilişkisi Canning ve Pedroni panel nedensellik analizi yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda; Kolombiya, Endonezya, Mısır ve Güney Afrika için kişi başı GSYH'den, karbondioksit emisyonuna doğru pozitif bir nedenselliğin olduğu, Vietnam ve Türkiye için ise negatif bir nedenselliğin olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Kirliliği, Ekonomik Büyüme, Çevresel Kuznets

ABSTRACT

The aim of this study is to test the Environmental Kuznets Curve hypothesis for CIVETS countries. In the study using data from 1990-2014 period, the relationship between environmental pollution and economic growth was tried to be revealed by the help of Canning and Pedroni panel causality analysis. As a result of the study found that there is a positive causality towards carbon dioxide emissions from GDP per capita for Colombia, Indonesia, Egypt and South Africa, while there is a negative causality for Vietnam and Turkey.

Key Words: Environmental Pollution, Economic Growth, Environmental Kuznets

GİRİŞ

Ekonomik büyüme ve çevre ilişkisini ele alan çalışmaların literatürde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda genellikle, çevre kirliliği ve ekonomik büyüme ilişkisi, Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezi bağlamında ele alınmıştır (Selden ve Song (1995), John ve Pecchenino (1994), Bhattarai ve Hammig, (2001), He ve Richard (2010), Koçak, E. (2014), Lebe, F. (2016). Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin çıkış noktası Kuznets eğrisidir. Kuznets (1955), kişi başına düşen gelir ve gelir eşitsizliğini inceleyen çalışmasında, bu iki değişken arasında ters U şeklinde bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezine göre, çevresel kirlilik ile ekonomik büyüme arasında ters U şeklinde bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda; çevresel kirliliğin ekonomik büyümenin ilk aşamasında arttığı, daha sonra ise azaldığı görülmektedir. Bu durum, üç etkinin varlığı nedeniyle gerçekleşmektedir. Bu etkileri ölçek etkisi, teknolojik etki ve yapısal etki olarak belirtmek mümkündür (Koçak (2014:63). Ölçek etkisi, ekonomik büyümenin ilk aşamasında çevre kirliliğindeki artış ile kendini gösterirken, yapısal ve teknolojik etkiler ise ekonomik büyümenin ileri ki safhalarında çevre kirliliğini azaldığı aşamasında ortaya çıkmaktadır (Lebe, 2016:178).

Bu çalışmada; Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerliliğinin CIVETS (Kolombiya, Endonezya, Vietnam, Mısır, Türkiye ve Güney Afrika) ülkeleri için sınanması amaçlanmaktadır. 1990-2014 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada, öncelikle verilerin yatay kesit bağımlılığı ve durağanlıkları test edildikten sonra, Canning ve Pedroni panel nedensellik analizi yardımıyla nedensellik ilişkisi ortaya konulmaktadır. Bu nedensellik analizi, nedenselliğin yönünü verdiğinden dolayı, ilgili ülkelerin Kuznets eğrisinin hangi kısmına düştüğü konusunda fikir verecektir. Dolayısı ile konu ile ilgili yapılmış çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Ekonomik büyümeden, çevre kirliliği göstergesine doğru pozitif nedenselliğin varlığı, çevresel Kuznets eğrisinin ilk aşamasını, ekonomik büyümeden çevre kirliliğine doğru gerçekleşen negatif nedenselliğin varlığı ise çevresel kuznets eğrisinin ikinci aşamasını ifade edecektir.

ARAŞTIRMA ve BULGULAR

İlk aşamada değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistiklere bakıldığında karbondioksit emisyonuna ilişkin ortalamanın 3.043 metrik ton, kişi başına reel GSYH'nın ise \$4418.108 olduğu görülmektedir. Kişi başına karbondioksit emisyonunun en düşük değerinin 0.303 ile 1992 yılında Vietnam'a ait olduğu, en yüksek değer ise 9.979 ile 2008 yılında Güney Afrika'ya ait olduğu dikkat çekmektedir. Kişi başına düşen reel GSYH minimum değerinin 433.234 ile 1990 yılında Vietnam'a, maksimum değerinin ise \$13277.76 ile 2014 yılında Türkiye'ye ait olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	CO_2	RGDP
Aritmetik Ortalama	3.043	4418.104
Maksimum	9.979	13277.76
Minimum	0.303	433.234
Standart sapma	2.733	3007.871
Gözlem Sayısı	150	150

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Korelasyon Matrisi

Korelasyon	RGDP	CO_2
Olasılık değeri (p)		
RGDP	1.000000 -----	
CO_2	0.549708*** 0.0000	1.000000 -----

Not: *, **, *** değerleri sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyini göstermektedir.

Değişkenlere ilişkin korelasyon matrisine bakıldığında kişi başına reel GSYH ile kişi başına düşen karbondioksit emisyonu arasında pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Bu ilişkinin yaklaşık olarak % 55 oranında orta düzeyde bir ilişki olduğu söylenebilmektedir. Ancak korelasyon matrisinde nedenselliğin yönü hakkında bilgi sunulmamaktadır. Bu bağlamda GSYH'da emisyonla doğru nedenselliğin işaretini ortaya koyan Canning ve Pedroni nedensellik analizine başvurulmuştur.

Canning ve Pedroni nedensellik analizinde, analizde yer alan değişkenlerin aynı derecede durağan olması gerekmektedir. Bundan dolayı ilk olarak değişkenlerin durağanlık derecelerini belirleyebilmek amacı ile birim kök testi yapılmaktadır. Panel analizlerde bir ülkede meydana gelen bir şokun diğer ülkeleri etkileyebilmesi yatay kesit bağımlılığı olarak tanımlanmaktadır ve yatay kesit bağımlılığının olması durumunda bunu dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir.

Yatay kesit bağımlılığı sonuçlarına bakıldığında hem karbondioksit emisyonunun hem de GSYH değişkeninin %1 hata düzeyinde yatay kesit bağımlılığına sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden olan CADF (cross-sectionally ADF) testine başvurulmuştur. CADF test sonucuna göre her iki değişkenin de birinci farklarında durağan hale geldikleri görülmektedir.

Tablo 3. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Yatay Kesit Bağımlılığı CD_{LM} stat.	CADF Birim Kök Testi		
		CADF (seviye)	CADF (1. farkı)	CADF Sonucu
CO_2	9.645*** (0.000)	-0.588 (0.278)	-4.049*** (0.000)	I(1)
LRGDP	18.240*** (0.000)	0.274 (0.608)	-1.840** (0.033)	I(1)

Not: *, **, *** değerleri sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyini göstermektedir.

Uzun dönemli panel nedensellik sonuçlarını veren Canning ve Pedroni analizinde işareti (Y/X) oranı vermektedir. Analiz sonuçlarına bakıldığında kişi başı GSYH'dan karbondioksit emisyonuna doğru nedenselliğin panelin bütünü için istatistiki açıdan anlamlı olduğunu Lamda Pearson istatistiği vermektedir. Buna göre sonuç %1 hata düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 4. Uzun Dönemli Panel Nedensellik Analizi Sonuçları

Country	LRGDP =>CO ₂	t-stat	p-value	Ratio(Y/X)
	Lamda1			-Lamda2/Lamda1
Kolombiya***	-1.577014	-4.309937	0.000422	0.020856
Endonezya**	-2.254069	-2.347520	0.033037	0.072253
Vietnam***	-1.277058	-3.056550	0.007996	-0.020049
Mısır***	-1.501340	-3.092124	0.006287	0.061270
Türkiye***	-1.881180	-3.012373	0.007481	-0.068524
G. Afrika***	-1.378401	-4.111978	0.000655	0.000889
Panel results	Statistic	t-statistic	p-value	
LRGDP =>CO₂				
Lamda Pearson	66.61279***		1.37E-09	

Not: *, **, *** değerleri sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyini göstermektedir.

Ülkelere özgü ayrı ayrı nedensellik sonuçlarına bakıldığında Kolombiya, Vietnam, Mısır, Türkiye ve Güney Afrika için sonuçların %1, Endonezya için ise sonucun % 5 hata düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. (Y/X) oranına bakıldığında Kolombiya, Endonezya, Mısır ve Güney Afrika için kişi başı GSYH'den, karbondioksit emisyonuna doğru pozitif bir nedenselliğin olduğu, Vietnam ve Türkiye için ise negatif bir nedenselliğin olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Yani GSYH artıkça emisyonun arttığı ülkeler Kolombiya, Endonezya, Mısır ve Güney Afrika iken Vietnam ve Türkiye GSYH artıkça emisyonun azaldığı ülkeler arasında yer almaktadırlar. Ters U şeklinde olan Çevresel Kuznets eğrisi hipotezine göre birinci bölgede pozitif nedenselliğin, ikinci bölgede ise negatif nedenselliğin olduğu ülkeler bulunmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin CIVETS ülkeleri için sınanması amaçlanmaktadır. 1990-2014 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada, ilgili veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Kişi başına reel GSYH ile kişi başına düşen karbondioksit emisyonu arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü ortaya koymak amacıyla Canning ve Pedroni nedensellik analizine başvurulmuştur. Analizler sonucunda; değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin, Kolombiya, Vietnam, Mısır, Türkiye ve Güney Afrika için sonuçların %1, Endonezya için ise sonucun % 5 hata düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Çalışmada Kolombiya, Endonezya, Mısır ve Güney Afrika için kişi başı GSYH'den, karbondioksit emisyonuna doğru pozitif bir nedenselliğin olduğu, Vietnam ve Türkiye için ise negatif bir nedenselliğin olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçlar; Kolombiya, Endonezya, Mısır ve Güney Afrika'nın Çevresel Kuznets eğrisinin ilk aşamasında olduğunu, Vietnam ve Türkiye'nin ise Çevresel Kuznets eğrisinin ikinci aşamasında olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Bhattarai, M. and Hammig, M. (2001). Institutions and the environmental Kuznets curve for deforestation: A cross-country analysis for Latin America, Africa and Asia. *World Development*, 29(6), 995-1010.

He, J. and Richard, P. (2010). *Environmental Kuznets Curve for CO2 in Canada*. *Ecological Economics*, 69(5), 1083-1093.

John, A. and Pecchenino, R. (1994). An Overlapping Generations Model of Growth and the Environment. *Economic Journal*. November, 104, 1393-1410

Koçak, E. (2014). Türkiye’de Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Geçerliliği: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 2(3), 62-73.

Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. American Economic Review 45, 1–28.

Lebe, F. (2016). Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi: Türkiye için Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi. Doğu Üniversitesi Dergisi, 17(2), 177-194.

Selden, T. and Song, D. (1995). Neoclassical Growth, the J Curve for Abatement, and the Inverted U Curve for Pollution. Journal of Environmental Economics and Management. 29(2) 162-168.

MUHASEBE İŞLEMLERİNDE DİJİTALLEŞMENİN DENETİME ETKİSİ
THE EFFECT OF DIGITALIZATION OF ACCOUNTING TRANSACTIONS ON AUDITING

Ahmet Fethi DURMUŞ

Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü

Zeliha KOCA

Öğr. Gör. Malatya Turgut Özal Üniversitesi Arapgir MYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü

ÖZET

Teknolojinin çok hızlı geliştiği dünyada dijitalleşmede de hızlı ve önemli gelişmeler olmaktadır. İşletmelerinde bu gelişmelere ayak uydurmaları globalleşen dünyada oldukça önemlidir. İşletmelerin rekabet güçlerini artırabilmeleri ve gelişen sermaye piyasalarına girebilmeleri için teknolojiye bağlı olarak ortaya çıkan olanakları takip etmeleri ve kullanmaları gerekir. Günümüzde işletmelerin muhasebe kayıtlarına ve finansal tablolarına temel oluşturan işlemler oldukça karmaşıklaşmış, hacim ve sayı olarak çok yüksek boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle muhasebe işlemlerinin kayda alınması ve raporlanması ile işletmelerin iş süreçlerinde teknolojinin kullanılması neredeyse zorunlu hale gelmiştir. Şirketlerin birleşmesi, büyümesi ve büyüyen işletmelerin muhasebe kayıtlarının oluşturulması, finansal raporlamanın yapılması ve iş süreçlerinin karmaşıklaşması dijitalleşen işlemler sayesinde kolaylaşmaktadır.

Dijital ortamda yapılan muhasebe işlemleri ve finansal tabloların denetimi önem arz etmektedir. Buna bağlı olarak finansal tabloların bağımsız denetiminde de teknolojinin kullanılması bir ihtiyaç olmuştur. Denetim verimliliğini etkileyen önemli faktörler, büyüyen işlem hacmi nedeniyle artan verilerin doğru yorumlanması için veri kalitesinin artırılması ve veri yönetim süreçlerinin oluşturulmasıdır. Buda otomasyon sistemi ile olabilir. Otomasyonun tam olarak kullanılabilmesi, yapay zekâ kullanarak tahminleme metodlarının kullanılması operasyonel maliyetlerini düşürecektir. Ayrıca denetçilerin riskleri belirlemelerini kolaylaştıracaktır. Risk oluşmadan önce tespitini yapıp ve önlemını almak yapay zekâ teknolojisiyle gerçekleştirilebilir.

Dijitalleşen muhasebe işlemlerini kullanacak yeterli ve yetenekli elamanların yetiştirilmesi teknolojiye uyum sağlama açısından önemlidir. Çalışmada tüm boyutlarıyla dijitalleşen muhasebe işlemlerinin denetime etkisi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Denetim, Dijitalleşme.

ABSTRACT

In the world where technology is developing very fast, there are also rapid and important developments in digitalization. Keeping up with these developments is very important in the globalizing world. In order to increase their competitiveness and enter the developing capital markets, enterprises should follow and use the opportunities that arise due to the developments in technology. Nowadays, transactions that form the basis of accounting records and financial statements of enterprises have become very complex and have reached very high dimensions in terms of volume and number. For this reason, it has become almost imperative to use technology in the business processes of enterprises by recording and reporting accounting transactions. The merger, growth of companies and the creation of accounting records of growing businesses, financial reporting and complexity of business processes are facilitated through digitalized transactions.

Accounting transactions and auditing of financial statements in digital environment are important. Accordingly, the use of technology in the independent audit of financial statements has become a necessity. Important factors affecting audit efficiency are improving data quality and establishing data governance processes for accurate interpretation of increased data due to growing transaction volume. This can be with the automation system. The full use of automation and the use of estimation methods using artificial intelligence will reduce operational costs. It will also facilitate auditors to identify risks. Before risk occurs, it can be realized by using artificial intelligence technology.

It is important to educate sufficient and talented personnel to use digitalized accounting transactions in terms of adapting to technology. In this study, the effect of all digitized accounting transactions on audit is examined.

Keywords: Accounting, Auditing, Digitalization.

1. GİRİŞ

Her geçen gün hızla gelişen teknoloji tüm alanlarda oldukça etkili olmaktadır ve hayatı kolaylaştırmaktadır. Teknolojideki gelişmelerin getirdiği yenilikler tüm alanlarda değişikliklere neden olmaktadır. Küreselleşmeye bağlı artan rekabet ortamında başarıyı sağlamanın yolu bilgi teknolojilerinde yaşanan değişimleri takip edebilmeye bağlıdır. Son zamanlarda Endüstri 4.0 olarak adlandırılan sistem ileri seviyede otomatik kontrol sistemini, üretim teknolojilerini ve veri alışverişlerini içeren bir olgudur. Bu yapı ile üretim ortamında tüm verilerin toplanarak analizlerin düzgün ve sağlıklı yapılması sağlanacak ve ortaya verimli iş modelleri çıkacaktır. Günümüzde dijital devrim olarak isimlendirilen endüstri 4.0 işletmelerde muhasebeyi de şekillendirmektedir. Endüstri 4.0 muhasebeyi şekillendirmekle birlikte işletmelerin finans, yönetim, pazarlama, üretim, insan kaynakları bölümlerini de etkilemektedir.

Muhasebe bir bilgi üretme sistemi olarak düşünüldüğünde, muhasebede doğru, zamanlı, anlaşılabilir bilgilerin üretilmesi ortak paydaşlar açısından son derece önemlidir. Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte ülkemizde maliyenin elektronik uygulamalarıyla (e- vergi dairesi, e-beyanname, e-defter, e-fatura v.b) artık bu bilgiler eş zamanlı olarak bilgi kullanıcılarına iletilebilmektedir. Muhasebe işlemlerinde yaşanan dijitalleşmenin denetim üzerinde de etkileri olmuştur. Yapılan değişiklikler muhasebe denetiminde doğru, güvenilir, bilginin zamanında ve düşük maliyetle elde edilmesini kanıtların güvenilirliğinin artmasını, sahte belgelerin azalmasını sağlamıştır. Verilere anlık ulaşım sayesinde faaliyetlerin kontrolünün denetimi kolaylaşmıştır. Aynı zamanda sisteme anlık olarak ulaşılması sayesinde sürekli olarak gerçekleştirilecek denetimle risklere karşı daha hızlı önlem alınması sağlanabilecek finansal sonuçlara duyulan güven artacaktır.

Bu çalışmada muhasebe işlemlerinde dijitalleşmeyle yaşanan gelişmelerin denetime etkisi irdelenmiştir.

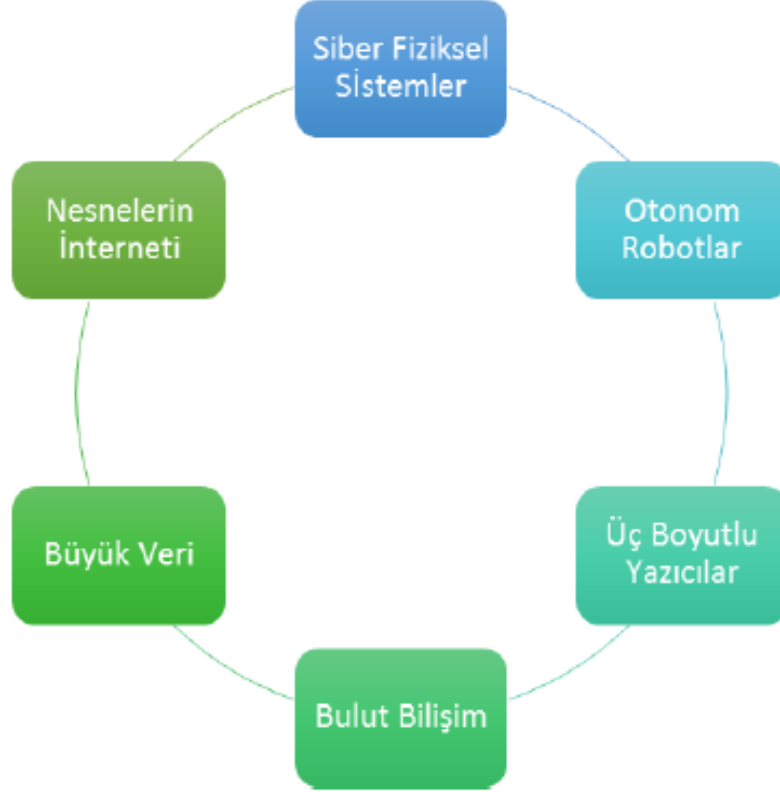
2. BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNDE GELİŞMELER

Endüstri devrimi olarak adlandırılan bilim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler dünya endüstrisinin gelişimi açısından oldukça önemlidir. İlk endüstri devrimi 1712 yılında buhar makinesinin bulunmasıyla ortaya çıkmış, endüstriyel dokuma tezgahları kullanılmış ve Endüstri 1.0 olarak adlandırılmıştır. 1840 yılında telgrafın bulunması ve daha sonraları elektrik enerjisi ile toplu üretimlerin yapılmış olması Endüstri 2.0 olarak isimlendirilmiştir. Endüstri 3.0 olarak adlandırılan devrim de ise 1970 li yılların ortalarından itibaren bilgi ve iletişim süreçlerinde otomasyon ile başlamıştır. 21. Yüzyıl otomatik kontrolün üst seviyeye çıktığı, sanal ortamların devreye girdiği bir dönem olmuştur. Bilgi teknolojisinde dünyanın geldiği bu son noktaya ise “Yeni Sanayi Devrimi” adı verilmektedir. Yeni sanayi devrimine 4. Sanayi Devrimi veya Endüstri 4.0 de denmektedir. Yeni sanayi devrimi bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle üretim sistemlerinin dijital dönüşümünü ifade etmektedir. Üretim zincirinin her aşamasının dijitalleşmesi, makine insan altyapı etkileşiminin sağlanması ile Akıllı Üretim Sistemleri'nin geliştirilmesi sanayide bir paradigma değişimi yaratmıştır. Buhar gücüyle çalışan mekanik sistemlerin kullanıldığı sanayi yaklaşık 300 yıl içerisinde siber fiziksel sistemlerin yer aldığı bir sisteme dönüşmüştür.

Endüstri 4.0 farklı bileşenlerin bir arada kullanıldığı ve böylece etkin olduğu bir sistemdir. Siber-Fiziksel sistemlerin kavramı, nesnelerin internetine ve hizmetlerin internetine dayalıdır. Bu yapı akıllı fabrikalar vizyonunun oluşmasına büyük katkı sağlamaktadır Endüstri 4.0 ile modüler yapıllı akıllı fabrikalar kapsamında, fiziksel işlemleri siber-fiziksel sistemlerle izlemek, fiziksel dünyanın sanal bir kopyasını oluşturmak ve merkezi olmayan kararların verilmesi hedeflenmektedir. Nesnelerin interneti ile siber-fiziksel sistemler birbirleriyle ve insanlarla gerçek zamanlı olarak iletişime geçip işbirliği içinde çalışabilecektir. Hizmetlerin interneti ile hem iç hem de çapraz örgütsel hizmetler sunulacak ve değer zincirinin kullanıcıları tarafından değerlendirilecektir (Akdoğan ve Akdoğan 2018, 3).

Endüstri 4.0 kavramı yeni pazar taleplerini karşılayabilecek şekilde kişiselleştirilmiş ve esnek üretime imkan tanımaktadır. Yeni teknolojilerin endüstriyel süreçlere entegrasyonu ile birlikte yeni iş modelleri ve iş süreçleri ortaya çıkmaktadır. Değer ağları üzerinden yaratılan yatay entegrasyon ile tedarik zinciri boyunca sağlanan uçtan uca dijital entegrasyon, süreçlerin kontrol edilmesini ve yürütülmesini kolaylaştırarak üretim lojistiğinde önemli değişikliklere imkan tanımaktadır (Bartodziej 2017, 49) .

Endüstri 4.0 sanayi devriminde sistemin entegrasyonunun en etkin şekilde yapılması gerekir. Endüstri 4.0 yapısını oluşturan ana faktörler aşağıda verilmiştir.

Şekil 1. Endüstri 4.0'ın bileşenleri (Rasgen ve Gönen 2019, 2902).

Şekil 1'de bulunan bileşenler etkin bir endüstri 4.0 sisteminin kurulması için işletmede oluşturulması ve kullanılması gereken yapıları ifade etmektedir. Siber fiziksel sistemler, Nesnelerin İnterneti, Otonom Robotlar, Üç Boyutlu Yazıcılar ve Büyük Veri ile Bulut Bilişim temel bileşenler olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte yaygın kullanılanların dışında yatay ve dikey entegrasyonu sağlayan ve işletmede değer yaratan farklı bileşenler de bulunmaktadır (Rasgen ve Gönen 2019, 2902).

Siber fiziksel sistemler, fiziksel varlıkları ve hesaplama yetenekleri arasında birbirine bağlı sistemleri yönetmek için kullanılan transformasyon teknolojileri olarak tanımlanır. Sensörlerin, veri toplama sistemlerinin ve bilgisayar ağlarının yoğun şekilde kullanılması ile sonuçlanan son teknolojik gelişmelerle birlikte, endüstrinin rekabetçi doğası yüksek teknolojik yöntemlerin üretim süreçlerine uygulanmasını sağlamıştır (Lee vd., 2015: 18).

Nesnelerin interneti kavramına göre fiziksel bütün cihazlar internet aracılığıyla iletişim kurabilmekte, insan müdahalesi olmadan birbirleriyle bilgi paylaşıp haberleşebilmektedir (Matos vd. 2013, 4). Otonom robotlar, yazılım ve donanım ile yapay zeka uygulamalarını kullanarak karar veren bunu uygulayan diğer robotlarla iletişim sağlayan makinelerdir. Neticede hareket özgürlüğü bulunan bu robotlar ile üretim aşamasında esneklik sağlanmakta, makinelerin durma süresi azalmakta ve üretim hattının farklı ürünler için değiştirilmesine ihtiyaç duyulmamaktadır (Banger 2018, 46) . Üç boyutlu yazıcılar, cisimlerin taranması ve ya belirli programlarla çizilmesi sonucu üç boyutlu nesne olarak üreten cihazlardır.

İnternette üretilen ve depolanan verileri hızlı ve verimli bir şekilde yönetmek ve kullanmak işletmelerin rekabet güçlerini arttıracacağı için veri analizi yöntemleri geliştirilmektedir. Büyük veri olarak adlandırılan sistem, hacim, çeşitlilik, hız ve değer olarak dört boyuttan oluşmaktadır (Witkowski 2017, 768). Bulut iletişimde birbirlerine bağlanan çok sayıda bilgisayarın sanal bir platform oluşturarak verilerin depolanmasını ve kullanılmasını sağlayan bir modeldir.

3. MUHASEBE ve TEKNOLOJİ

Muhasebe; işletmelerde ortaya çıkan ve para ile ifade edilen işlemleri toplayan, kaydeden, sınıflandıran, raporlar vasıtasıyla özetleyerek analiz eden ve yorumlayarak işletme içi ve işletme dışı bilgi kullanıcılarına bilgi sağlayan bilim ve uygulamadan oluşan bir sistemdir (Ergin, H. 2010).

Muhasebe sadece kar amacı ile kurulan işletmeler ile ilgili değil, kar amacında olmayan, topluma fayda için hizmet veren tüm kuruluşlar için de geçerlidir. Muhasebenin temel kavramları, sosyal sorumluluk, kişilik, işletmenin sürekliliği, dönersellik, parayla ölçme, maliyet esası, tarafsızlık ve belgelendirme, tutarlılık, tam açıklama, ihtiyatlılık, önemlilik, özün önceliğidir.

Muhasebe mesleğini icra eden kişiler eskiden muhasebe kayıtlarını elle muhasebe defterine kaydeder, sınıflandırır, özetler, finansal durum tablosu olan bilanço tablosunu çıkarırdı. O dönemlerde bilgi kullanıcılarının azlığı işlem hacmi açısından zorluk ve problem çıkarmıyordu. Ancak yine de muhasebe departmanında çok kişi çalışırdı. Bilgisayarın hayatımıza girmesiyle muhasebe kayıtlarının bilgisayar ortamında yapılması sağlanmış, finansal tablo sayıları artmış, maliyetler aylık olarak çıkarılmaya başlanmıştır. İnternetin keşfedilmesi her alanda olduğu gibi muhasebe alanında da etkili olmuştur. Bu sayede bilişim tabanlı muhasebe programları kullanılmaya başlanmıştır.

Bilim ve iletişim teknolojileri her geçen gün oldukça hızlı gelişmektedir. Bu gelişim ve değişime ayak uydurmak muhasebe uygulamaları açısından oldukça önemlidir. Bu gelişmeler muhasebe uygulamalarını da etkilemekte ve geliştirmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin muhasebe uygulamalarına en son yansımaları elektronik fatura, elektronik arşiv ve elektronik defterdir (Aykın 2002, 140).

4. MUHASEBE İLE ENDÜSTRİ 4.0 İLİŞKİSİ

Muhasebe sisteminde verilerin işlenmesi, kayıt edilmesi, raporlanması bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle dijital ortama taşınmıştır. Dijital Sanayi devrimi olarak adlandırılan Endüstri 4.0, muhasebe sistemi üzerinde tüm paydaşlar için yenilikler getirmektedir. Özellikle muhasebenin fonksiyonları üzerindeki değişiklikler muhasebe sisteminin bütün bilgi kullanıcıları için önem arz etmektedir. Muhasebe işlemlerinin kaydedilmesi, sınıflandırılması, özetlenmesi, analiz edilmesi bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla yapılabilmektedir.

17.12.2017 tarih ve 30273 sayılı resmi gazetede yayınlanan tebliğ ile 01.01.2018'den itibaren serbest meslek erbapları, işletme hesabı esasına göre defter tutan mükellefler ve basit usule tabi mükelleflerin e-defter, e-beyanname sistemini kullanıma zorunlu tutulması ile devletin de Endüstri 4.0'ın avantajlarını mesleğe yansıttığı görülmektedir (Dursun ve Tutcu, 2019).

Bilgi ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilmek için çıkarılan yasal düzenlemeler ile bilgi akışı ve raporlama dijital ortamda olabilmektedir. İşletmelerin muhasebe kayıtlarını e-defter üzerinden tutmaları, beyannamelerini aynı sistem üzerinden vermeleri, işletme ile bilgi kullanıcıları arasındaki bilgi transferlerini oldukça hızlı hale getirmektedir. Teknolojik gelişmeler mesleği; müşavirlik, tahkim ve bilirkişilik konularında bir daralmaya zorlamazken, defter tutmak, beyanname düzenlemek ve tasdik işlevleri üzerinde değişikliğe neden olmaktadır. Söz konusu değişiklik aşağıda yer alan diyagramda gösterilmiştir:

E-defter → E-belge → E-kayıt → E-rapor → E-arşiv → E-denetim

E-defterlerin, e-belgeler aracılığı ile kodlar, algoritmalar ve akıllı sistem sayesinde ilgili hesaba aktarılması ile e-defterlerin otomatik doldurulmasının söz konusu olacağı, e-kayıtların kullanılarak işletmenin her bir bilgi kullanıcısı ya da departmanı için ihtiyaç duyulan mali raporların e-rapor şeklinde sisteme tanımlanacak süre ve kısıtlar dahilinde otomatik gerçekleştirilmesi, bütün mali işlemlerin bulut sistemler yardımı ile e-arşivlerde saklanması mümkün olacaktır. Bu süreçlerin dijital olması, mali tabloların uygunluk denetiminin de e-denetim şeklinde olabileceğini ortaya koymaktadır. Muhasebenin bütün fonksiyonlarının dijitalleşmesi ve akıllı hale gelmesi, meslek mensubuna ihtiyacı ortadan kaldırmamakta ancak iş tanımını ve sahip olmaları beklenen gereklilikleri değiştirmektedir (Dursun ve Tutcu, 2019).

Gerçek zamanlı muhasebe entegrasyonu sayesinde tüm işlemler gerçek zamanlı ve e-defter usulüne uygun olarak kaydedilmekte, muhasebe fişindeyken tek bir tuşla kaynak fişe gidilebilmekte ve tekrar entegre olmadan muhasebe fişlerinin güncellemesi sağlanabilmektedir (Can ve Kıymaz 2016, 111) . E-Fatura, VUK ve TTK' ya göre, zorunlu olarak tutulması gereken faturaların, elektronik ortamda oluşturulup kaydedilip, arşivlenmesine ve gerektiğinde sunulabilmesine olanak sağlayan bir sistemdir (Kara ve Yılmaz 2017, 229).

E-fatura uygulamasını kullanmak isteyen vergi mükellefleri, yalnızca e-fatura sisteminde kayıtlı olan mükelleflere fatura düzenleyebilmektedirler. E-fatura almak isteyen mükelleflerinde aynı şekilde Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) tarafından sağlanan uygulama üzerinden fatura düzenleyen mükelleflerden fatura alabilmektedirler. Dolayısıyla, e-fatura düzenlemek veya e-fatura almak isteyen mükelleflerin her ikisinin de GİB sisteminde kayıtlı e-fatura kullanıcısı olma zorunlulukları bulunmaktadır (Kara ve Yılmaz 2017, 229).

E-fatura uygulamasının kullanıcılarına sağladığı avantajlar;

- Kâğıt fatura kullanımının azalacağından dolayı baskı ve kâğıt giderlerinin azalması,
- Arşivleme maliyetinin ortadan kalkması,
- Alıcı ve satıcı arasında faturadan kaynaklı oluşan sorunların ortadan kalkması,
- Bilgi ve belgelerin daha kolay denetlenmesi,
- Faturayı kayıtlara alma sürecinin kısılması ve kayıt hatalarının azalması,
- Gönderilen ve alınan faturalara anlık ulaşımın sağlanması,
- Uluslararası firmalar ile entegrasyonu daha kolay sağlanacak olması
- Vergi kayıplarının ve kaçaklarının önlenmesi,
- Vergi denetiminin daha hızlı ve etkin bir şekilde yapılması,
- Çevreye vermiş olduğu katkı, olarak söylenebilir (Yanık ve Karadaş, 2013).

E-arşiv uygulaması; GİB tarafından belirlenen standartlara uygun olarak düzenlenecek faturanın elektronik ortamda oluşturulması, elektronik ortamda muhafazası, ibrazı ve raporlanmasını kapsayan bir uygulamadır.

Genel olarak e-defter uygulamasının kullanıcılarına sağlamış olduğu avantajlar;

- Özellikle işlem hacmi yüksek olan işletmeler için defterlerin temin masraflarının ortadan kalkması,
- Defterlerin noterlere tasdik ettirmesine gerek kalmaması,
- Defterlerin saklama maliyetlerinin ortadan kalkması,
- Kırtasiyeciliğin ve bürokrasinin azalması,
- Vergi incelemelerine kolaylık sağlanması,
- Defterlere hızlı ve kolay ulaşım,
- İşletme için denetlemelerde defterlerin hızlı ve etkin kullanımı,
- Vergi kayıplarının ve kaçakların önlenmesi
- Çevreye vermiş olduğu katkı, olarak anlatılabilir (Ertürk 2012).

E-fatura ve e-defter uygulamaları kamu kurumlarının iş yapış şekillerini değiştirerek kamunun modernizasyonuna ve etkinliğine katkı sağlayacaktır. Özel sektörde ise şirketlerin iç işleyişleri

değişerek işletmeler arası iletişimi hızlandırıp kolaylaştıracaktır. E-fatura ve e-defter uygulamaları hem kamu kurumlarına hem de özel sektöre getireceği yenilikler ile birlikte ülke ekonomisine de önemli katkılar sağlayacaktır (Türkey 2014).

5. MUHASEBE İŞLEMLERİNDE DİJİTALLEŞMENİN DENETİME ETKİSİ

Tüm muhasebe türlerinin üretip sunduğu mali bilgilerin beklenen amaçları yerine getirebilmesi öncelikle bu bilgilerin doğruluğuna bağlıdır. Denetim iktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların önceden saptanmış ölçütleri uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgi duyanlara bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreçtir.

Türkiye’de e-imza, e-fatura, e-defter, e-beyanname, e-mutabakat ve benzeri düzenlemelerle işlemleri tamamen elektronik ortama taşıyan yasal altyapı oluşturulduğundan bahsedilmiştir. Bu gelişmeleri takiben, muhasebe sisteminin elektronik ortamda olması, denetimin de aynı ortamda yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Selvi, 2015).

Ülkemizde elektronik dönüşüm süreci birçok ülkeden daha önce başlatılmıştır. Muhasebede elektronik dönüşümün sağlanabilmesi için ülkemizde Hazine ve Maliye Bakanlığı yetkilendirilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak e-fatura uygulaması ile başlayan süreç belirli kriterlere göre kullanım zorunluluğu getirilerek uygulamaya sokulmuştur. Daha sonra bu uygulamaların kapsamı genişletilmiştir. Kayıt dışı ekonomiyi tespit edebilmek, vergi kaçacağını engelleyebilmek, denetimi hızlı ve kaliteli olarak yapabilmek, bilgiye erişimi kolaylaştırmak, maliyet tasarrufu sağlayabilmek gibi amaçlar ile bu uygulamaların kapsama alanı genişletilerek devam edeceği öngörülebilmektedir. Tüm bu uygulamalar mükellefler arası hizmetlerin etkinleştirilmesi, işlemlerin hızlandırılması, belgelerin muhafazasını kolaylaştırması, vergi incelemesinde etkinliğin artırılması ve ekonomide kayıt dışılığın önüne geçilmesi ana hedeflerinin yanında işletmelerin maliyetlerini azaltmak, stok kontrolünü ve üretim süreci hakimiyetinin artırılmasını sağlamak gibi yardımcı hedefleri de bulunmaktadır (Demirkan 2013, 70).

E-uygulamalar ile işletmeler birçok önemli avantaj sağlamaktadır. Bunlar; fatura düzenleme ve gönderme, fatura kabul gibi işlemlerin düşük maliyetli olarak yapılabilmesine, idari hataların en aza indirilmesine, her yıl milyonlarca kağıt faturadan tasarruf edilmesine imkan verebilmektedir. (Ortega, 2012). Ayrıca bu avantajlara ilave olarak arşivleme için yer ayrılmasına gerek kalmaması, iç kontrol ve dış denetimin kolay bir şekilde ve hızlı olarak yapılabilmesi, belge düzenlemede oluşacak hataların önlenmesi, ödeme sürelerinin kısalması, ihtiyaç anında eski belgelere anında ulaşılmasına imkan sağlayabilmesi gibi olanaklar sunmaktadır (Yanık ve Karadaş, 2013:136).

Muhasebe alanında teknolojideki gelişmelere bağlı olarak, e-uygulamalar ile başlayan değişim uygulanan denetimleri de etkilemiştir. Bu nedenle geleneksel denetim metotları yerini dijital ortamda uygulanan denetim yöntemlerine bırakmaktadır. Dijital ortamda yapılan denetimleri ifade eden sürekli denetim işletmeler tarafından daha fazla kabul görmektedir. Sürekli denetim, The Canadian Institute of Chartered Accountants -CICA ile American Institute of Certified Public Accountants - AICPA Araştırma Raporuna göre, ilgili olan olayların gerçekleşmesinin hemen sonrasında veya eşzamanlı olarak yayınlanan denetçi raporlarının kullanılması ile bağımsız denetçilere yazılı bir güvence elde etmeye olanak sağlayan bir yöntemdir (Searcy, Woodroof, ve Behn. 2002). İşletmelerin güvenilirliğinin artması, sürekli denetim ile gerçekleşebilmektedir.

Maliye Bakanlığı gibi ilgili gözetim ve denetim kurumları işletmelerin durumunu denetlemek için artık işletmeye gitmek zorunda değildir. İnternet ortamında gelen bilgiler aracılığı ile şirketlerin hesaplarını ve raporlarını kendi ofislerinde denetleyebilmektedir.

Bilgi teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte denetim, bulma odaklı manuel yöntemlere dayalı bir yapıdan, önleme odaklı teknoloji tabanlı bir yapıya doğru değişikliğe uğramaktadır. Birtakım hilelerin kesinlikle önlenemeyeceği gerçeğinin ortada olmasına rağmen, teknolojik araçlar vasıtasıyla olağan dışı ilişkilerin tespit edilmesi ve sorun yaşanan alanların ortaya çıkarılması mümkündür. Böylelikle bilgi teknolojilerinin denetim sürecinin içeriğinin genişletildiği söylenebilir” (Karkacıer 2014, 13). “Sürekli denetim, varlıkların muhafaza edilmesi, verilerin doğruluğunun sürdürülebilir olması ve güvenilir

finansal bilginin üretilmesi bağlamında gerçek zamanlı muhasebenin etkinliğini ve verimliliğini belirlemek amacıyla kanıtların bir araya getirilmesi ve değerlendirilmesi süreci olarak adlandırılmaktadır” (Acar, Öztürk ve Usul 2016). Bilişim teknolojileri sürekli denetiminin gelişimini sağlamıştır. Tablo 1’de geleneksel ve sürekli denetimin farklı açılardan mukayesesi verilmiştir.

Tablo1. Geleneksel Denetim ve Sürekli Denetimin Karşılaştırılması

Kriterler	Geleneksel Denetim	Sürekli Denetim
Amaç	Yönetimin sunduğu finansal tabloların güvenilirliğini belirlemek	Geleneksel denetimin amacına ilaveten veri kalitesini arttırmak
Araçlar	Manual yarı otomatik araçlar	Sistemle bütünleşmiş dijital araçlar
Veri İncelemesi	Örnekleme Yöntemi	Tüm verilerin incelenmesi
Denetim otomasyonu	-	Sürekli izleme ve anında cevap
Denetim Konusu	Finansal bilgi	Finansal ve finansal olmayan bilgiler
Zamanlama	Üç aylık/yıllık	Günlük/ haftalık/ aylık

Sürekli denetimde kontrol ve risk bir madalyonun iki yüzü gibidir. Biri artarken diğeri azalır. Kontrol, riski azaltmaya yardım eder. Kontrolün tanımlanması riskli alanları ortaya çıkarır. Riskin azaltılması ise ihtiyaç duyulan ve/veya çalışmayan kontrol alanlarını ortaya çıkarır. Sürekli denetime ait risklerin analizi de manuel değil otomatik yapılır. Sürekli bir denetim uygulamasından beklenen yararlar şunlardır;

- Riskleri azaltabilme yeteneğinin artması.
- İç kontrol değerlendirme maliyetinde azalma.
- Finansal sonuçlara duyulan güvenin artması.
- Finansal işlemlerde iyileştirmeler.
- Finansal hata ve hilelerde azalma.

Ayrıca sürekli denetimi tümüyle kullanan işletmelerde kar marjlarının arttığı ve faaliyet maliyetlerinin azaldığı gözlemlenmiştir (Coderre 2005, 7). Bilgi teknolojilerinin denetimi, sistemin kontrolünün, gizliliğin ve güvenilirliğin sağlanmasına yönelik olarak sistemin yeterliliğini ve etkinliğini inceleyen denetim şeklidir (Usul 2013, 18). “IP denetimi, verilere erişimin kısıtlanması ve sadece yetkili kişilerin ulaşımı, belgelerin onaydan geçmesi ve çift imza ile kontrol sağlanması, şifreleme, yedekleme gibi oluşturulacak birçok kontrol mekanizması ile bilgi teknolojileri güvenliği sağlanmaktadır.” (Acar, Öztürk ve Usul 2016, 1565).

Her ne kadar BT işletmelere etkinlik ve verimliliği arttırmak, maliyetleri düşürmek gibi faydalar sağlasa da bu uygulamaların virüs saldırısı, hacklenme, yetkisi olmayan kişilerin verilere ulaşma kolaylığı, elektronik ortamda dolandırıcılık gibi birtakım riskleri de söz konusudur (Tarek 2016, 240). Ayrıca bilgisayar varlıklarının kaybı, hatalı kayıt tutma, sahtecilik riskinin artması, yanlış BT’nin seçilmesi durumunda rekabet dezavantajları, verilerin kaybolması veya çalınması, gizlilik ihlalleri ve iş kesintilerini içerir (Musa 2008, 439).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşen dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler, hemen hemen her alanda iş kolunu ve meslekleri etkisi altına alarak çağın ihtiyaçlarına göre kendilerini yenilemelerini gerekli hale getirmiştir. İşletmelerin gelişen rekabet ortamında başarı sağlayabilmeleri için bu gelişmeleri takip etmeleri gerekir. Hızlı ve doğru bilgiye ulaşmanın çok önemli olduğu muhasebe ve denetim alanlarında da bu değişimlerin yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte ülkemizde maliyenin elektronik uygulamalarıyla (e-defter,e-fatura v.b)artık bu bilgiler eş zamanlı olarak bilgi kullanıcılarına iletilebilmektedir. Bu bağlamda çıkarılan yasal düzenlemeler ile bilgi akışı ve raporlama dijital ortamda olabilmektedir. İşletmelerin muhasebe kayıtlarını e-defter üzerinden tutmaları, beyannamelerini aynı sistem üzerinden vermeleri, işletme ile bilgi kullanıcıları arasındaki bilgi transferlerini oldukça hızlı hale getirmektedir. Bu uygulamalar önemli ölçüde maliyetlerde azalmaya sebep olması, gönderilen ve alınan faturalara

anlık ulaşımın sağlanması, vergi kayıplarının ve kaçaklarının önlenmesi, vergi denetiminin daha hızlı yapılabilmesi v.b avantajlar sağlamaktadır.

E-fatura uygulamasının dünyada olduğu gibi ülkemizde de alt yapı yetersizliği, ticari sınırların açığa çıkma ihtimali, e-fatura maliyeti gibi dezavantajları mevcuttur. Gelişen bilgi teknolojileri beraberinde dijitalleşmeyi getirmiştir. Muhasebe işlemlerinde yaşanan değişimler denetimde de değişikliği zorunlu kılmıştır. Endüstri 4.0, yapay zeka, nesnelerin interneti kavramlarıyla birlikte sürekli denetim kavramını da daha etkin hale getirmiştir. Geleneksel denetim metodları yerini dijital ortamda uygulanan denetim yöntemlerine bırakmıştır.

Bilgi teknolojileri sayesinde denetimde verilerin tam sayımı yapılabildiği için örnekleme yapmaya ihtiyaç kalmamaktadır. Dijitalleşmeyle birlikte mizanlar artık kontrol aracı olarak görülmemekte, hesap bakiyelerinin görünmesini sağlamak işlevini sürdürmektedir. Tam tasdik ve kdv iade raporlarının internet ortamında verilmesi denetim sürecini hızlandırmaktadır.

Sürekli denetimle beraber bilgilerin sürekli görünür olması süreci şeffaflaştıracaktır. Aynı zamanda hataların gerçekleşmeden saptanması olanağını sağlayacaktır. Aylık, yıllık raporlar beklenmeden faaliyetler devam ederken gerçek zamanlı bilgi ile denetim işlemi gerçekleştirilebilecektir.

Dijital ortamdaki şirketlerden denetim kanıtı elde etme ve BA-BS 'lerin kontrolünde denetçi açısından zaman ve mekan denetimi maliyeti (belgeyi yerinde denetim) açısından tasarruf sağlanacaktır. Bu iki maliyet unsuru özellikle denetim planlamasının önemli maliyet unsurlarındandır. Risk odaklı denetimde maliyet zaman planlaması yapılırken maliyetten kaçınmak adına önemli bir alanın denetimi bazen atlına biliniyor. Bu kapsamda e-belgeleri ,e-faturaları elde etme ve bilgiyi işlenebilir hale getirme daha hızlı ve kolay olacaktır.

Denetçi görsel olarak işletmeyi denetlemek istediğinde kameralardan faydalanabilecektir. Denetim kanıtlarının elektronik kanıt olarak dijital ortamda yer alıyor olması kağıt kullanımını ortadan kaldıracaktır. Bu avantajların yanında teknolojik sistemler içinde bir güvenlik boşluğu olabilmektedir. Bu güvenlik boşluğunu giderebilmek için IP denetimi, verilere erişimin kısıtlanması yapılabilir. Ayrıca sisteme sadece yetkili kişilerin ulaşımının sağlanması, çoklu şifrelemelerin yapılması ve yedekleme yapılması da güvenilirliği artıracaktır. Son olarak denetimin dijitalleşmesi denetim mesleği için bir fırsat ve tehdit oluşturabilir. Hızlı değişime uyum sağlanabilirse denetçiye risklerin değerlendirilmesi ve performans ölçümü gibi işler için daha fazla zaman kalırken, gelişmelerin gerisinde kalırsa bu durum denetçi için bir tehdit oluşturur. Denetçinin elektronik bilgi ortamında denetimi gerçekleştirebilmesi için gerekli olan bilgi ve deneyime sahip olması gerekir.

Ülkemizde her ne kadar e-dönüşüm sistemine geçişle ilgili hızlı kararlar alınsa da bunların uygulanması noktasında mevcut ticari hayatın ve aktörlerinde eğitimi ve uyumunun sağlanması son derece önemlidir. Özellikle uygulamadaki sorunların ; analitik incelemelerde gelen her verinin anında KEP'e (Kayıtlı elektronik posta) yüklenememesi, kullanılan diller açısından sorunların oluşması, Bulut uygulamaların ticari sınırları açığa çıkarabileceği ve güvenlik endişelerinin olması, devlet (Kamu gözetim Kurumu) gözetiminde bir bulut bilişim sisteminin olmaması, e-belgelerin gerçek olması ancak içeriklerinin doğru olmama riski taşıması; zamanla çözülmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

1. Akdoğan N. ve Akdoğan U.(2018), "Büyük Veri – Bilişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Muhasebe Uygulamalarına ve Muhasebe Mesleğine Etkisi", Muhasebe ve Denetime Bakış, 1-14, 55.
2. Bartodziej, Christoph, (2017), "The Concept Industry 4.0", Springer Gabler, Almanya.
3. Rasgen, M. ve Gönen, S. (2019), "Endüstri 4.0 ve Muhasebenin Dijital Dönüşümü", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8-3, 2898-2917.
4. Lee, Jay, Behrad Bagheri, Hung An Kao, (2015), "A Cyber-Physical Systems Architecture For Industry 4.0-Based Manufacturing Systems", Manufacturing Letters, 18-23.
5. Matos , L.M. Camar Nha, S. Tom c, and P. Graça (Eds.), (2013), "Control but ing to the Internet of Things", Technological Innovation for the Internet of Things, IFIP AICT 394, Amerika.

6. Banger, Gürcan, (2018), “Endüstri 4.0 Uygulama ve Dönüşüm Rehberi”, Dorlion Yayınları, Ankara.
7. Witkowski, Krzysztof, (2017), “Internet of Things, Big Data, Industry 4.0 – Innovative Solutions in Logistics and Supply Chains Management”, *Procedia Engineering*, 182, 763 – 769.
8. Karakaya, M. 2006. “Muhasebe Teknikleri 2”, Tutubay Yayınları, Ankara.
9. Ergin, H., (2010), “Muhasebeye Giriş”, Dumlupınar Üniversitesi Yayınları, Kütahya.
10. Aykın, H., (2002), “Türk Vergi Hukukunda Elektronik Defter, Belge ve Kayıt Kavramları”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 110, 138-146.
11. Dursun, G. D., Tutcu, B., (2019), “Mesleğin Dijitalleşmesi: Muhasebe 4.0”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, Cilt 6 Sayı 6 Yıl 2019, S X-Y.
12. Can, A.V., Kıymaz, M., (2016), “Bilişim Teknolojilerinin Perakende Mağazacılık Sektörüne Yansımaları: Muhasebe Departmanlarında 4.0 Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Yıl: 2016 Sayı: CİEP Özel Sayısı, ss.107-117.
13. Kivijarvi, H, Hallikainen P. ve Penttinen E., (2012), Supporting It Implementation Decisions With Anp-Supplier Scheduling for E-Invoicing, *International Journal of Information Technology Decision Making*, Vol 11, No 3, 525-550.
14. Yanık, R. ve Karadaş, A., (2013), “E-Faturanın Türkiye Muhasebe Standartları Uyum Sürecine Uygun Düzenlenmesine İlişkin Bir Öneri”, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 57, 133-141.
15. Ertürk, A., (2012), “E-Defter Uygulamasına İlişkin Hususlar ile E-Defter Müessesesinin Güçlü ve Zayıf Noktaları”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 230.
16. Türkay, İ., (2014), “E-Defter Uygulamasına Geçiş Süreci Netleşiyor”, *Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi*, Sayı 122, 60-70.
17. Selvi, Y., Türel, A., Şenyiğit, B. “Elektronik Bilgi Ortamlarında Muhasebe Denetimi”<https://docplayer.biz.tr/11617282-Elektronik-bilgi-ortamlarinda-muhasebe-denetimi.html>.
18. Searcy, D.W., Woodroof, J. ve B. Behn., (2002), “Continuous Audit: The Motivations, Benefits, Problems, and Challenges Identified by Partners of a Big 4 Accounting Firm”, *Proceedings of the 36th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS’03)*.
19. Karkacier, A. (2014), “SPK’da Bilgi Teknolojileri Denetimi Faaliyetleri”, *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 2 (1). 11-17.
20. Acar, D., M. S. Öztürk ve H. Usul., (2016), “Dijital Ortamda Denetim: Sürekli Denetim”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (5), 1561-1571.
21. Coderre, D., (2005), “Global Technology Audit Guide Continuous Auditing: Implications for Assurance, Monitoring, and Risk Assessment, The Institute of Internal Auditors” Florida. https://chapters.theiia.org/montreal/ChapterDocuments/GTAG%203%20-%20Continuous%20Auditing%20Implications%20for%20Assurance_%20Monitoring_%20and%20Risk%20Assessment.pdf Erişim Tarihi: Haziran, 2018.
22. Usul, H., (2013), “Türkiye Finansal Raporlama Standartları Uygulamalı Bağımsız Denetim”, Detay Yayıncılık.
23. Tarek, M., E. K. A. Mohamed, M. M. Hussain ve A.K. Mohamed. (2016), “The implication of information technology on the audit profession in developing country Extent of use and perceived importance”, *International Journal of Accounting & Information Management*, 25 (2), 237-255.
24. Musa, A.A., (2008), “Information technology and its implications for internal auditing An empirical study of Saudi organizations”, *Managerial Auditing Journal*, 23 (5).
25. Karasioğlu F., Okan Garip, O., (2019), “E-Muhasebe Uygulamaları Kapsamında Güncel Sorunlar Ve Çözüm Önerileri: Karaman’da Bir Araştırma”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 433-446.
26. Demirkan, B. (2013), “Son Düzenlemeler Işığında Elektronik Fatura Uygulaması”. *Vergi Raporu Dergisi*, (166), 68-73.
27. Yanık, R., ve Karadaş, A. (2013), E-Faturanın Türkiye Muhasebe Standartları Uyum Sürecine Uygun Düzenlenmesine İlişkin Bir Öneri. *Ekev Akademi Dergisi*, 133-141.
28. Ortega, B. H. (2012), Key Factors for the Adoption and Subsequent use of E-Invoicing. *Academia Revista Latinoamericana de Administracion*, 15-30.

KONSOLİDE FİNANSAL TABLOLARIN HAZIRLANMASI VE
MUHASEBELEŞTİRİLMESİ: BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ
PREPARATION AND ACCOUNTING OF THE CONSOLIDATED FINANCIAL STATEMENTS:
AN APPLICATION EXAMPLE

Zülkif YALÇIN

Dr. Öğr. Üyesi, Tunceli Munzur Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Sağlık Yönetimi Bölümü

ÖZET

Birçok alanda faaliyet gösteren büyük sermayeli işletmeler diğer firmalar ile ana ortaklık dışında bağlı ortaklıklar kurarak atıl durumdaki sermayelerini değerlendirmektedir. Bazen de faaliyet alanındaki yan ürün üreten diğer firmalara iştirak ederek üretim maliyetlerini aşağı çekmektedir. Bu şekilde işletmeler ana ortaklık dışındaki bağlı ortak işletmeler ile ticari ilişki içerisinde olabilmektedirler. Bu ilişki bazen mal alış-verişinde bazen de diğer nakdi ve aynı değişimlerde kendini göstermektedir. İşletmelerin ana ortaklığı ile bağlı ortaklığı arasındaki bu ilişkiler yatırım yapmak isteyen yatırımcıları, vergi talep eden devleti, kredi veren kuruluşları ve diğer tarafların bu işletmelerin mali tablolarını anlamalarını zorlaştırmaktadır. Bu firmaların kamuya daha şeffaf ve güvenilir mali tablo sunmaları bu sebeple önem arz etmektedir. Bu tabloların anlaşılabilmesi için ana ortaklık ve bağlı ortaklıkların mali tablolarının sanki bir tabloymuş gibi gösterilmesi ve konsolide edilmesi gerekmektedir. Bu şekilde mali tabloların daha şeffaf ve güvenilir olması sağlanacaktır. Bu amaçla TFRS10 (Türkiye Finansal Raporlama Standardı) ve Eski TMS 27’de (Türkiye Muhasebe Standardı) konsolide mali tabloların nasıl düzenleneceği ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Çalışmamızın amacı uygulamada zor olan bu düzenlemeye katkı niteliği taşıyan ve konsolide finansal tabloların hazırlanması, muhasebeleştirilmesine yönelik örnek bir uygulama ile bilime katkı sunmaktır. Çalışmamızda literatür taraması yöntemi ile konsolide bilançolar hakkında bilgi verilecek ve örnek bir uygulama monografisi ile konsolide finansal tabloların hazırlanması, muhasebeleştirilmesi gösterilecektir. Bu çalışma ile uygulanması zor olan bu standardın bilimsel olarak biraz daha anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelime: TMS 27 (TFRS 10), Konsolide Mali Tablolar, Muhasebe

ABSTRACT

Large-scale enterprises operating in many fields establish subsidiaries with other companies outside the parent company and evaluate their idle capital. Sometimes it participates with other companies producing by-products in the field of activity and reduces production costs. In this way, the enterprises may have commercial relations with the subsidiaries outside the parent company. This relationship sometimes manifests itself in the exchange of goods and sometimes in other cash and in-kind changes. These relationships between the parent company and its subsidiary make it difficult for investors who wish to invest, the government that requests tax, credit institutions and other parties to understand the financial statements of these entities. Therefore, it is important that these firms present a more transparent and reliable financial statement to the public. In order to understand these statements, the financial statements of the parent company and its subsidiaries should be presented and consolidated as if it were a table. This will ensure that the financial statements are more transparent and reliable. For this purpose, IFRS 10 (Turkey Financial Reporting Standards) and former IAS 27 (Turkey Accounting Standards) are described in detail in the consolidated financial statements of how to organize. The aim of this study is to contribute to science with an exemplary application for the preparation and accounting of consolidated financial statements, which contributes to this arrangement which is difficult in practice. In this study, information about consolidated balance sheets will be given by literature search method and preparation and accounting of consolidated financial statements will be shown with a sample application monograph. This study will help to make the scientific understanding of this standard difficult to apply.

Keywords: TAS 27 (TFRS 10), Financial Statements, Accounting

1. GİRİŞ

Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu tarafından yayınlanan 27'nolu TMS Konsolide Finansal Tablolar Standardı, konsolide finansal tabloların düzenlenmesine ilişkin ilke ve esasları belirtir. Ancak günümüzde TFRS 10 olarak tekrar düzenlenmiş ve TMS 27 Bireysel Finansal Tablolar olarak adlandırılmıştır. Çalışmamızda bu ayırmadan ziyade eskiden TMS 27 şimdi TFRS 10 olması gerekli konsolide finansal tablolara ilişkin tanım ve kavramları değiştirmediklerinden çalışmamıza bu ayırım pek fazla etki etmemiştir. Bundan dolayı çalışmamızda iki standartta kullanılabilir şekilde anlatılmıştır.

Bu standart günümüzde çokça karşılaşılan bir şirketin başka bir şirket ile yaptığı ortaklık durumunda faaliyetlerinin bütünleştirilmesi gerektiğini ve bu bütünleştirmenin nasıl olması gerektiği noktasında firmalara yol gösteren bir standarttır. Bir firma ana faaliyetin yardımcı olan başka bir firmanın yönetimini kontrol altında tutmak isteyebilir veya bir sektörde tek başına faaliyet gösterebilmek ve rakiplerini elemek için onu satın almış olabilir. Bu sonuçlar nihayetinde bizi firmaların ortaklıklarını araştırmamıza yöneltmektedir. Standart bu koşullar altında çıkmıştır.

Firmaların faaliyet bütünlüğü içinde olması gerekmektedir. Bu amaçla firmaların faaliyetlerinin ortaklaştırılması ve faaliyet sonuçlarının ortak bir şekilde yansıtılması gerekmektedir. Aynı şekilde faaliyet sonuçlarından olan bilanço ve gelir tablolarının da ortak yansıtılması gerekmektedir. Bir şirketin birden çok firmanın kontrolünü elinde bulundurması, birçok firmanın sermaye paylarına iştirak ederek faaliyetlerini çeşitlendirmesi günümüzde çok sık rastlanan bir durum olduğundan Bu tür karmaşık bir yapıya sahip olan firmaların faaliyet sonuçları hakkında doğru ve güvenilir bilgi elde edilmesi amacıyla konsolide finansal tabloların düzenlenmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma TFRS 10 Konsolide Finansal Tabloların (eskiden TMS 27 Konsolide Finansal Tablolar) düzenlenmesine ilişkin hükümleri ele alınacaktır. Aynı zamanda çalışmamızda literatür taraması yöntemi ile konsolide finansal tabloların düzenlenmesine ilişkin örnek uygulamalardan standardın nasıl uygulanması gerektiği anlatılmaya çalışılacaktır.

2. KONSOLİDE FİNANSAL TABLOLAR

Finansal tablolar bir işletmenin belli bir dönemdeki faaliyet sonuçlarını ilgililere aktarmak için düzenlenir. Bu tablolar işletmenin aynı zamanda bir özetini göstermektedir. Konsolide finansal tablolar ise aslında birkaç işletmenin Finansal tablolarının birleştirilmesidir. Ancak bu birkaç işletmenin finansal tablolarının birleştirilmesi neye göre yapılacaktır ve neden birleştirmeye ihtiyaç duyulmaktadır sorularına cevap vermek gerekmektedir. Konsolidasyonu yapılacak işletmelerin mutlaka birbiri ile ilişkili olması gerekmektedir. Bu ilişkide ancak ortaklık payı ile mümkündür. Faaliyetlerinin ortak olması konsolide finansal tabloyu gerektirmez. Ancak ortaklık payı işletmenin yönetiminin ortak olmasını gerektirdiğinden finansal tabloların konsolidasyonunu da gerektirmektedir. konsolide finansal tablolar aslında finansal tabloların taşıdığı amaca göre hazırlanırlar. Ancak konsolide finansal tabloda diğer tablolardan farklı olarak birkaç finansal tablonun birleştirilmesi mevcuttur.

Konsolide finansal tablolar ekonomik bir zorunluluk olduğu kadar hukuki olarak da hazırlanması zorunlu tablolardır. Ancak konsolide finansal tablolar hukuki değil ekonomik bir zorunluluktur (Akdoğan,Tenker;2001;405). Çünkü standartların tüm işletmeler için uygulanması hukuki olarak zorunlu hale getirilmemiştir. Bu zorunluluk Kamu Gözetimi Kurumu tarafından yapılan ve yapılacak çalışmalar ile gelecek yıllarda zorunluluk haline gelebilir. Hukuki zorunluluk olmadığı halde Finansal Tabloların Konsolidasyonu işletmelerin ekonomik zorunluluğundan dolayı hazırlanmaktadır. O zaman konsolide finansal tablolarda; işletmelerin dönen varlıkları, duran varlıkları, kısa vadeli yabancı kaynakları, uzun vadeli yabancı kaynakları, özkaynakları ile gelir ve giderleri konsolide edilir. Yani iki temel tablo olan bilanço ve gelir tablosunun tüm kalemleri konsolidasyona tabi olur. Ana ortaklık yapıları aynı olan birkaç işletmenin tek bir işletmeymiş gibi hareket edilerek finansal tabloların hazırlanması ve bu hazırlanan tabloların bütünleştirilmiş hali sadece bir işletmenin faaliyetlerini yansıtabilecek şekilde düzenlenmesi gerekir. Hazırlanan bu tablolar aslında tek bir işletmeye aitmiş gibi tasarruf sahiplerine, yatırımcılara, devlete ve diğer ilgili kişi ve kurumlara bilgi vermek ve sunmak için düzenlenir.

3. TFRS 10'NUN (Eski TMS 27) KAPSAMI

Bu Standart, bir ana ortaklığın kontrolü altında bulunan bir grup işletmenin konsolide finansal tablolarının hazırlanmasına ve sunumuna ilişkin esasları belirlemektedir. İşletme birleşmelerinde ortaya çıkan şerefiyeleri, muhasebeleştirme yöntemleri standart kapsamına alınmamıştır. Standart, ihtiyari bir şekilde eğer işletmeler finansal tablolarını konsolide ederse bu standart hükümlerine göre yapılması gerektiğini tenkit etmiştir. Eğer konsolidasyon yapılacaksa o zaman bağlı ortaklıkların, iştiraklerin, ve müştereken kontrol edilen işletmelerin muhasebeleştirilmesi standart kapsamına dahil olur. (TMS;2002;575)

Standart Kontrolü; bir işletmenin başka bir işletmeyi fayda sağlamak amacıyla faaliyet ve yönetimini kontrol altında tutması olarak ifade etmiştir. Maliyet Yöntemini ise; başka bir işletmeye yapılan yatırımın muhasebe hesaplarına yansıtılma yöntemi olarak tanımlamıştır. Grup tanımı da; Bir ana ortaklığın tüm bağlı ortaklıkları olarak tanımlanmıştır. Azınlık Payını; ana ortaklığın kontrolü dışındaki hisse payları olarak tanımlamıştır. Ana Ortaklığı; bir veya birden fazla ortaklığı bulunan işletme olarak tanımlarken; Bağlı Ortaklığı ise tüzel kişiliği olmayan işletmeler dahil olmak üzere ana ortaklık tarafından kontrol edilen işletmeler olarak tanımlanmıştır. (TMS;2002;575)

Standartta finansal tablolar da tanımlanmıştır. Bireysel Finansal Tabloları; ana ortaklık, bağlı ortaklığı olan bir işletme veya özkaynak payına dayalı olarak net aktiflerin muhasebeleştirildiği finansal tablolar olarak tanımlanmıştır. Bir ana ortaklık veya onun bağlı olduğu ortaklık eğer başka bir işletmeye ortaklık ederse bu durumda standardın belirttiği üzere TMS 28 İştiraklerdeki Yatırımlar ve TMS 31 İş Ortaklıkları Standardının da dikkate alınması gerekmektedir. Standart; Bir bağlı ortaklığı olmayan, iştiraki yada müştereken kontrol edilen bir işletmede payı bulunmayan firmaların finansal tablolarını bireysel finansal tablo olarak adlandırmamıştır. (TMS;2002;575-585)

Ortaklıkları bulunan ana işletme merkezi bulunduğu ülke içindeki ve dışındaki tüm ortaklıklarının bilanço ve gelir tablolarını konsolide etmelidir. Konsolidasyon bilançodaki tüm varlık ve kaynak hesapları ile gelir tablosundaki gelir ve giderler dikkate alınarak yapılmalıdır. Konsolidasyon işlemleri yapılırken bazı kurallar da dikkate alınmalıdır. Bunlar; (Akdoğan,Tenker;2001;410), (TMS;2010;578-580)

- a) konsolidasyona tabi olacak şirketlerin tümü aynı muhasebe standartlarına tabi olmalıdır, olmayanlar arasında uyum sağlanır;
- b) önemlilik kavramı gereği muhasebe politikalarındaki farklılıklar giderilir, giderilemeyen farklılıklar ya uyumlaştırılarak giderilir ya da dipnotlarda gösterilir;
- c) şirketlerin hesap kapama dönemleri aynı olmalıdır, aynı değilse ya hesap dönemi dikkate alınmayarak dipnotlarda gösterilir ya da hesap kapamaları arasında 3 aylık süre varsa konsolidasyon yapılır ve dipnotta gösterilir;
- d) bağlı ortaklık ana ortaklığa bağlandığı tarihte konsolidasyon başlar;
- e) bağlı ortaklığın zarar etmesi durumunda eğer zarar ortaklık payını aşacak şekilde ise bağlı ortaklık çoğunluk payından mahsup edilebilir, kâra geçtiğinde tekrar yerine konulur;
- f) ana ortaklık imtiyazlı ortaklıkların temettülerini dikkate almalıdır;
- g) grup dışında tutulmuş sahip olduğu imtiyazlı hisse senetlerinde kâr düzeltilmesi yapıldıktan sonra kâr zararı hesaplar;
- h) bağlı ortaklıklarından finansal tabloları eğer topluluğun finansal tablolarını doğru ve gerçeği yansıtacak şekilde etkilemiyorsa bu finansal tablolar dikkate alınmayabilir; son olarak
- i) yakın gelecekte elden çıkarılacak şirketler ile finansal durumu ağır olan şirketler ve ana şirkete kâr aktaramayan şirketler konsolidasyona tabi olmayabilir.

Standartta hangi durumlarda konsolidasyonun yapılmayacağına da açıklık getirilmiştir. Bunlar (TMS;2010;576);

- a) Ana ortaklığın bir başka ortaklığın kısmen veya tamamen bağlı ortaklığı olması durumunda;
- b) ana ortaklığın borçlanma araçları ve özkaynağa dayalı finansal araçlar yönünden kamuya açık olmaması durumunda;
- c) açık piyasada hisse senedi ihracında bulunmuyor olması;

d) bağlı olduğu ana ortaklık TFRS'ye uygun konsolide finansal tablo hazırlamış olması olarak belirlenmiştir.

Konsolidasyon kapsamına; oy haklarının yarısından fazlası kontrol altında tutulan şirketler, bir sözleşme ile yönetme yetkisi devredilmiş şirketler, şirketin yönetim ve diğer önemli kurullarını atama yetkisine sahip şirketler, yönetim kurlunda oyların çoğunluğunu elinde bulunduran şirketler alınmıştır. Bu şekilde; konsolidasyon kapsamına; ana ortaklık, bağlı ortaklık (%50'den fazla hisse), iştirak (%10-50 arası hisse), diğer ortaklıklar (%10'dan az hisse) üzerinde kontrol gücüne sahip olduğu şirketler dahil edilmiştir (Akdoğan;2001;17)

Konsolidasyonu yapılacak şirketlerin finansal tabloları birleştirildiğinden bazı sınırlar da mevcuttur. Bunlar (Akdoğan,Tenker;2001;412);

- Konsolide edilmiş finansal tablolar analiz edilirken her bir şirketin değil ortalama değer üzerinden sonuçlar bulunur ancak durumu kötü olan şirketler burada gözükmebilir;
- Muhasebe kayıtlarında değerlendirme ve diğer muhasebe yöntemlerinde farklılık olduğunda bu durum analiz ve genel durumu yanlış gösterebilir;
- Yanlış ve kötü sonucun ortaya çıkması kredi veren kuruluşları ve işletme sahiplerini yanlış yönlendirebilir; bunun yanında yanlış ve kötü sonuçlar dağıtılabılır kâr olgusunu ortaya çıkarabilir ancak bu durum ortaklara temettü dağıtımını gerektirmez;
- Yabancı bir ülkedeki yavru şirketin kur dalgalanmalarından etkilenmesi ile ortaya çıkacak olumsuz durum finansal tablolara yansiyabilir.

Sonuç olarak Konsolide finansal tabloların düzenlenmesi bilanço ve gelir tablosunda bulunan hesap kalemlerinin satır satır toplanması ile yapılmaktadır. Konsolide finansal tabloların düzenlenmesine ilişkin şerefiyelere yönelik TFRS 3 şirket birleşmeleri standardında ayrıca bir düzenleme yapılmıştır. Standart TFRS 3'e atıf yaparak aslında konsolide finansal tabloların düzenlenmesine ilişkin sanki şirket birleşmesi gibi hareket edilmesi gerektiğini tenkit etmiştir. TFRS 3 ile birlikte standartta ayrıca konsolide finansal tablolar hazırlanırken TMS 12 Gelir Vergileri standardı ile TMS 21 Kur Değişiminin Etkileri standardının da dikkate alınması gerektiği belirtmiştir(TMS;2010;579-580).

4. KONSOLİDE FİNANSAL TABLOLAR HAZIRLANIRKEN BAZI MUHASEBE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Bu konu başlığında; şirketlerin finansal tablolarının konsolidasyonu yapılırken bazı hesapların birleştirilmesinde eliminasyona ihtiyaç duyulduğunu ve bu eliminasyonların nasıl yapılması gerektiği noktasında muhasebe kayıtları incelenecektir.

Öncelikle detaylandırılmamış ve sadece işlem yapacağımız hesapları barındıran bir bilanço örneğini aşağıdaki gibi hazırlanması gerekir. Tabloda üç şirketin bilançosu ile bu bilançoların düzeltme farklarını gösteren eliminasyon işlemleri ve üç bilançonun birleşiminden oluşan konsolide bilanço kalemleri gösterilmiştir. Konsolidasyona ilişkin örnek uygulamalar aşağıdaki gibi gösterilmiştir.

Bilanço Kalemleri	A Şirketi	B Şirketi	C Şirketi	Toplam	Eliminasyon İşlemleri		Konsolide Bilanço
					Borç	Alacak	
Çeşitli Aktifler	500.000	150.000	150.000	800.000	-	-	-
Bağlı Ortaklıklar	83.000	-	-	83.000	-	-	-
Alıcılar	25.000	10.000	5.000	40.000	-	-	-
Ö.K.T.S. Bono	100.000	70.000	-	170.000	-	-	-
AKTİF TOPLAMI	708.000	230.000	155.000	1.093.000	-	-	-
Çeşitli Yab. Kay.	58.000	160.000	65.000	283.000	-	-	-
Satıcılar	50.000	20.000	10.000	80.000	-	-	-
Çık. Tahviller	100.000	-	-	100.000	-	-	-
Sermaye	500.000	50.000	80.000	630.000	-	-	-
PASİF TOPLAMI	708.000	230.000	155.000	1.093.000	-	-	-

- Ana ortak şirketin (a), iki ayrı şirket (b) ve (c) ile yarı mamul tedariki yaptığını ve bu şirketlerin gelecekte tedarik ve maliyet konularında sorun yaşamamak için bu şirketlerin yönetimini ele geçirecek şekilde ortaklık kurup hisselerini satın almıştır. Ana şirketin (a) sermayesi 500.000 TL, (b) şirketinin sermayesi 50.000 TL, (c) şirketinin sermayesi 80.000 TL'dir. Ana ortak b şirketine %70 oranında, c şirketine %60 oranında ortaklık sermayesinin tamamını ödeyerek ortak olmuştur. Sermayesinin konsolidasyonu yapılmadan önce aşağıdaki muhasebe işlemi ile bazı eliminasyonların yapılması gerekir. Eliminasyondan kasıt sermaye hesapları birleştirilirken mali duran varlıklar hesaplarında kayıtlı olan bağlı ortaklık hesaplarındaki paylar ile sermaye hesabına aktarılacak payların birleştirilmesidir. Aşağıdaki gibi muhasebeleştirilir;

A şirketinin b şirketi içindeki payı: $50.000 \times 0,70 = 35.000$ TL

A şirketinin c şirketi içindeki payı: $80.000 \times 0,60 = 48.000$ TL

Şirket paylarının birleştirilmesi ve eliminasyonu

SERMAYE (b şirketi)	35.000	
SERMAYE (c şirketi)	48.000	
BAĞLI ORTAKLIKLAR		
- B şirketi: 35.000		
- C şirketi: 48.000		83.000
/		

Görüldüğü üzere bu kayıt ile b ve c şirketinin sermaye kayıtlarından 83.000 TL silinirken, a şirketinin bağlı ortaklıklarından da 83.000 TL silinmektedir. A şirketinin sermaye hesabı bağlı ortaklıklar hesabından gelen 83.000 TL ile artırılarak tek bir sermaye haline getirilmiştir.

- A şirketinin b şirketinden 5.000 TL alacağı ve c şirketinden de 1.000 TL alacağı bulunduğu borç ve alacaklarında eliminasyonu gerekmektedir. Borç ve alacaklar senetsizdir. Aşağıdaki gibi muhasebeleştirilir;

Borç ve alacakların düzeltilmesi

SATICILAR (b şirketi)	5.000		
SATICILAR (c şirketi)	1.000		
ALICILAR			
- B şirketi: 5.000			
- C şirketi: 1.000		6.000	
/			

Yukarıdaki örnekte grup içi eliminasyon yapılmıştır. Her bir şirket için ayrı ayrı eliminasyonlar yapılsaydı sanki bu işletmeler birleşme oluyormuş gibi muhasebe kayıtları yapılmış olurdu. Bu durum muhasebe kayıtlarının karışmasına sebep olurdu ve bu işlemlerin ters kayıtlarının yapılması ayrı bir iş yüküne sebep olurdu. Onun için grup içi kayıt ile tek seferde bu işlemler yapılabilmektedir.

- Ana ortak ile bağlı ortaklıklar arasında borç alacak ilişkisi doğmuş ve bu ilişkiden ana ortak a şirketi lehine b şirketine 500 TL faiz tahakkuk ettirilmiştir. Bu durumda yapılacak kayıt aşağıdaki gibi olur;

Gelir ve giderlerin düzeltilmesi

FAİZ GELİRLERİ (a şirketi)	500		
KISA VADELİ BORÇ. GİDERİ (b şirketi)		500	
/			

Yukarıdaki muhasebe kaydında yapılan aslında faiz gelirleri ve finansman giderleri arasında bir değişimle konsolidasyona konu hesaplar arasında eliminasyon yapılmıştır. Bu eliminasyon yapılmasaydı faiz gelirlerimiz fazla gözükecek ve ortaklar ile diğer yatırımcılar yanlış bilgilendirilecekti.

- A şirketi b şirketine 100.000 TL değerinde yarı mamul satın almıştır. A şirketi bu yarı mamulleri mamul üretiminde kullanmış ve bu mamullerin tamamını grup dışına satmıştır.

Gelir ve giderlerin düzeltilmesi

YURTİÇİ SATIŞLAR (b şirketi)	100.000		
KISA VADELİ BORÇ. GİDERİ (a şirketi)		100.000	
/			

Burada şu açıklama yapılabilmelidir. B şirketi için satış geliri a şirketi için satışların maliyetidir. Çünkü b şirketi başka firmalara yarı mamul üretmektedir ancak bu ürettiği yarı mamuller b şirketi için mamul niteliğindedir, satışları yurtiçi satış olarak gelir hesaplarında tutulur. Bu durumda b şirketinin ürettiği mamuller a şirketi için yarı mamul niteliğindedir, a şirketinin ürettiği mamulün üretiminde kullanılıp mamulün maliyetinde bulunur. A şirketinin ürettiği mamuller grup dışına satıldığında ortaya çıkan gelir ve giderler elimine edilmelidir.

- B şirketi a şirketinin çıkarmış olduğu uzun vadeli tahvillerden 50.000 TL'lik almıştır.

Varlık ve kaynak hesaplarının düzeltilmesi

ÇIKARILMIŞ TASHVİLLER (a şirketi)	50.000		
ÖZEL KESİM TAH. SEN. BON. (b şirketi)		50.000	
/			

Yukarıdaki kayıta aslında ortaklık kendi kendine borçlanmaktadır. Bu durumda ortaya çıkarak borç alacak ilişkisinde eliminasyon yapılmalıdır.

Yapılan eliminasyon ve hesap kayıtlarından sonra aşağıdaki gibi konsolide edilmiş bilanço kalemleri çıkacaktır. Dikkat edilmesi gereken durum konsolidasyon a şirketine göre yapılmaktadır. O zaman borç ve alacak durumu da yine a şirketine göre yapılmalıdır.

Bilanço Kalemleri	A Şirketi	B Şirketi	C Şirketi	Toplam	Eliminasyon İşlemleri		Konsolide Bilanço
					Borç	Alacak	
Çeşitli Aktifler	500.000	150.000	150.000	800.000	–	–	800.000
Bağlı Ortaklıklar	83.000	–	–	–	–	83.000	–
Alıcılar	25.000	10.000	5.000	40.000	–	6.000	34.000
Ö.K.T.S. Bono	100.000	70.000	–	170.000	–	50.000	120.000
AKTİF TOPLAMI	708.000	230.000	155.000	1.093.000	–	139.000	954.000
Çeşitli Yab. Kay.	58.000	160.000	65.000	283.000			283.000
Satıcılar	50.000	20.000	10.000	80.000	6.000	–	74.000
Çık. Tahviller	100.000	–	–	100.000	50.000	–	50.000
Sermaye	500.000	50.000	80.000	630.000	83.000	–	547.000
PASİF TOPLAMI	708.000	230.000	155.000	1.093.000	139.000	–	954.000

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere üç firmanın bilançoları birleştirildiğinde aslında hepsi içinde ortak olan hesap kalemleri çıkarılarak gerçek hesap tutarları bulunmuştur. Bu hesap tutarları ana ortak ve bağlı ortakları sanki tek bir firmaymış gibi finansal sonuçlarını gösterir. Yani toplam aktif veya pasifleri 1.093.000 TL olan bu firmaların konsolidasyondan sonra ki aktif ve pasif değeri 954.000 TL'ye düşmektedir. Bu fark konsolidasyonda çifte kayıtlar olan aktif ve pasif hesaplarının eliminasyonu ile ortaya çıkmıştır.

5. SONUÇ

Birçok alanda faaliyet gösterip birden fazla firma ile yurtiçi ve yurtdışı ortaklık kuran firmaların ortaklıktan doğan finansal tablolarının konsolidasyonu gerektirmektedir. TFRS 10 (Eski TMS 27) Konsolide Mali Tablolar standardı, sorunun çözülmesi için gerekli düzenlemeleri içeren bir standarttır. Çalışmamızda öncelikle standardın ortaya çıkma sebebi araştırılmış; sonrasında TFRS 10 (Eski TMS 27) standardı kavramsal olarak araştırılmış ve standartta geçen terim ve tanımlar incelenmiştir. Daha sonra basit bir uygulama örneği ile hesap kayıtlarının nasıl yapılması gerektiği ve bunların mali tablolara aktarımına ilişkin düzeltmelerin nasıl yapılması gerektiği noktasında kayıtlar yapılmıştır.

Çalışmamızın uygulama kısmında özellikle konsolidasyona konu bazı yoğun kullanılan hesapların eliminasyon yöntemi ile muhasebe kayıtları gösterilmiştir. Bu kayıtların mali tablolara aktarımı konusunda uygulamalar gösterilmiştir. Özellikle borç alacak ilişkisinde, satışların yapılmasında, borçlanmalarda, sermaye hesabının oluşumunda çift kayıtların eliminasyonu yapılmıştır. Kayıtlar elimine dildikten sonra ana ortak firmanın bilanço ve gelir tablosunda düzeltmeler yapılarak doğru sonucu veren finansal tablo düzenlenmiştir. Bu tablo konsolide edilmiş finansal tablodur.

Çalışmamızda bu alanda çalışma yapmak isteyen firma, kişi ve kurumlara örnek teşkil edebilecek kayıtlar yapılarak bilime katkı sunulmuştur. Aynı zamanda gelecekte bu alanda yapılacak çalışmalar sonucunda verilecek eğitimlerde de katkı niteliğinde örneklem yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Akdoğan N., Tenker N., Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri, genişletilmiş 7.baskı, Gazi Büro Yayınları, Ankara, 2001

Akdoğan N., TMS 5 Konsolide Finansal tablolar Standardının İncelenmesi ve Bir Örnek Uygulama, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Ekim, 2001

Savaşkan E.D., Konsolide Finansal Tabloların (TFRS 10) İncelenmesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi S.B.E. Muhasebe ve Denetim A.B.D. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015

TMS/TFRS, Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, 2010

Büyük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı, https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/bobi_frs.PDF (10.12.2019)

YENİ SİSTEMDE BÜTÇENİN HUKUKİ VE MALİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ahmet KÖSTEKÇİ

Arş. Gör. Dr. Fırat Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, (Sorumlu Yazar)

Ünal KÜÇÜK

Arş. Gör. Fırat Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ÖZET

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle birlikte yönetsel alanda köklü değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerden birisi de siyasi iradenin takdir yetkisinde bulunan ve aynı zamanda bir maliye politikası aracı olan bütçesel faaliyetlerde yaşanmıştır. Çalışmanın amacı bu doğrultuda sistem değişikliğinden önceki ve sonraki bütçe yönetiminin durumunu hukuki, kurumsal ve mali açıdan değerlendirmektir. Hukuki ve kurumsal boyut yeni sistemin yarattığı değişimler üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmanın mali boyutu ise mali performansın en kapsamlı ölçütü olarak kabul edilen bütçe ve bütçenin ana bileşenleri gibi bütçe göstergeleri üzerinden analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda söz konusu hukuki, kurumsal ve mali boyuttaki değişimlerin zayıf bir bütçe yapısına mı neden olduğu yoksa daha güçlü bir bütçe yapısı mı oluşturduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe, Bütçe Hakkı, Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler, Bütçe Performansı

ABSTRACT

There have been fundamental changes in the administrative domain with the presidential system of government in Turkey. One of these changes has been in budgetary activities which are at discretion of the political will and a tool of fiscal policy at the same time. In this direction the aim of study is to evaluate the status of budget management before and after the changes of system in terms of legal, institutional and financial aspects. The legal and institutional dimension was evaluated through the changes created by the new system. The financial dimension of the study was analyzed on the basis of budget and main components of the budget which are considered as the most comprehensive measure of financial performance. In a result of this study, it is tried to determine whether the changes in the legal, institutional and financial dimensions cause a weak budget structure or create a stronger budget structure.

Keywords: Budget, Power of the Purse, Legal and Institutional Changes, Budget Performance

1. GİRİŞ

Devletin belirli bir döneme ilişkin gelir ve giderlerinin tahmini kaydını oluşturan bütçe, devletin üstlenmiş olduğu faaliyetlerin nasıl finanse edileceğini gösteren bir belgedir (Hagen, 2007: 28-29). Devlet, bütçe ile gelecek belli bir dönemde elde edeceği gelirleri ve gelirlerin aktarılacağı harcama alanlarını belirler. Bu açıdan bütçe, gelecek dönemde elde edilecek kaynaklarla tüm topluma mümkün olan en yüksek faydayı sağlayacak harcama planı olarak da tanımlanabilir (Pehlivan, 2016: 18). Bütçe, gelir ve gider tahminlerini gösteren bir belge niteliği taşımakla birlikte esasında bunların uygulanmasına ilişkin hükümleri de kapsamaktadır (Mutluer vd., 2011: 7).

Literatürde bütçe, bir belge veya kanun olarak belirtilmektedir. Bütçe kavramı tanımında bütçenin bir belge olarak nitelendirilmesinin nedeni, bu tanımın esasında merkezi yönetim bütçesi ile birlikte diğer bütün devlet bütçesi çeşitlerini de kapsamış olmasıdır. Buna karşın bütçenin bir kanun olarak nitelendirilmesi, merkezi yönetim bütçesinin yasamanın onayı ile yürürlüğe girmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 15. Maddesi uyarınca merkezi yönetim bütçe kanunu, merkezi yönetim kapsamındaki kamu kurumlarının gelir ve giderlerini gösteren, bunların uygulanmasına ve yürütülmesine izin veren bir kanun şeklinde tanımlanmıştır (5018 Sayılı Kanun, 2003). Yasama organının onayı ile yürürlüğe giren ve yasama organının onayı söz konusu olduğundan kanun niteliği taşıyan bütçe kanunu ile yasama organı, devlet adına kamu gelirlerini toplama ve harcama yapma noktasında yürütme organına yetki ve izin vermektedir. Bu anlamda yürütme organı, sadece bütçe kanununun verdiği yetki ve izin çerçevesinde harcama yapabilmekte ve gelir toplayabilmektedir (Pehlivan, 2016: 23). Bütçenin bir kanun olması,

bütçenin çeşitli hukuk dalları ile ilişkisinin olması sonucunu doğurmaktadır. Bütçe kanununun hukuk ile olan ilişkisinin diğer bilim dallarına oranla daha nitelikli olduğunu belirtmekle birlikte bütçe hukukunun en fazla kamu hukuku ile sıkı bir ilişki içinde olduğunu belirtmek yerinde bir ifade olacaktır. Kamu hukuku ile bütçe hukuku ilişkisinde ise anayasa hukukunun özel bir yeri vardır (Mutluer vd., 2011: 14).

Yasama organının halk adına siyasi iktidara kamu gelirlerinin toplanması ve kamu harcamalarının yapılması yetkisi vermesi ve sonrasında uygulama sonuçlarını denetlemesi şeklinde ifade edilen bütçe hakkının (Eğilmez, 2016: 80) hukuki boyutta kanunlara ve anayasaya uygun olarak, mali ve ekonomik boyutta ise etkin bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Bütçenin hukuki boyutta yönetimi, bütçenin ülkede geçerli hukuk düzeni içerisinde hazırlanmasını, uygulanmasını ve uygulama sonuçlarının denetlenmesini kapsamaktadır. Diğer bir ifade ile bütçenin hukuki yönü veya yönetimi, bütçesel faaliyetlerin bütçe kanunu ve bu kanunla ilgili diğer kanunlara göre yürütülmesini, aksi durumlarda ise yetkililerin cezai müeyyidelerle muhatap olmalarını gerektirmektedir (Tüğen, 2014: 21). Bütçenin temel dayanağını oluşturan hukuki fonksiyon (Altay, 2016: 188), bütçenin hazırlanması, kabul edilmesi, uygulanması ve denetiminin sağlanması gibi bütçe süreçlerinin çeşitli aşamaları için açık birtakım kural sağlamak ve bu süreçte görev alanların sorumluluklarını belirlemektir. Bütçe sistemi için oluşturulan yasal çerçeve görev, yetki, sorumluluk ve ulusal mali konularda yasama organının üstünlüğünü açığa kavuşturmakla birlikte, makroekonomik istikrarın sağlanması ve şeffaflığın artırılması gibi amaçlara da hizmet etmektedir (OECD, 2004: 61). Bu bağlamda hukuki boyutta bütçe yönetiminin, mali ve ekonomik bütçe yönetimi ile karşılıklı bir ilişki içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Bütçenin hukuki niteliğinin dışında mali, iktisadi, siyasi, kalkınma, konjonktür, kaynak tahsisi, gelir dağılımı ve istikrar sağlama gibi niteliği ve fonksiyonları da mevcuttur. Bu anlamda bütçenin işlevsel olması ve fonksiyonlarının icrası, esasında bütçenin mali ve ekonomik anlamda etkin yönetimine bağlıdır. Etkin bir bütçe yönetimi, bütçe gelirleri, bütçe giderleri ve bütçe finansman ihtiyacı gibi bütçe bileşenlerinin makroekonomik gerekçelerle kullanılmasını ve açıkların sürdürülebilir bir düzeyde tutulmasını ifade etmektedir. Bu noktada etkin yönetilen bir bütçe yapısı ile bir yandan bütçe açıkları azaltılırken diğer yandan açıkların borçlanma ve faiz üzerindeki baskısı azaltılmaktadır (Togo, 2007: 9). Buna karşın zayıf bir bütçe yönetimi ise açıkların sürdürülebilirliğini azalttığı ölçüde borçlanma ihtiyacı üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. Kamu kesimi borç birikimine neden olan açıklar, maliye politikası uygulamalarının köklü bir özelliği haline gelmektedir (Larch, 2010: 3). Sonuç olarak zayıf bütçe yönetimi; yüksek bütçe açığı, yüksek enflasyon ve düşük ekonomik büyüme gibi makroekonomik sorunlara yol açmakla birlikte (Golomejic, 2012: 111) açıkların ve borçların karşılıklı birbirini beslediği bir yapıya zemin hazırlamaktadır.

Bütçenin etkin yönetilmemesi sonucu zayıf bir bütçe yapısının ortaya çıkması ve bunun borçlanmaya etkisi, mali sürdürülebilirlik üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu anlamda mali sürdürülebilirliğin önemli bir ayağı olan bütçedeki bozulma ve bunun genel ekonomik yapıya sirayet etmesi, fonksiyonelliğini kaybeden, salt faiz ödemelerine yoğunlaşan, rant aktarım mekanizmasına dönüşen, halkın ve siyasi iktidarın tercihlerini yansıtmaktan uzak bir bütçe yapısının oluşmasına neden olmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında çalışmada, sistem değişikliğinden önceki ve sonraki bütçe yönetimi hukuki, kurumsal ve mali açıdan değerlendirilerek bütçe yapısının bu süreçten ne düzeyde etkilendiği değerlendirilecektir. Bu kapsamda öncelikle hukuki ve kurumsal boyutta bir değerlendirme yapılacak ve sonrasında ise mali performansın önemli bir göstergesi olan bütçenin fiili boyutundaki değişimler analiz edilecektir.

2. HUKUKİ VE KURUMSAL ANLAMDA BÜTÇE YÖNETİMİNDEKİ DEĞİŞİMLER

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yönetsel alanda getirmiş olduğu önemli bir değişim, bütçe ve borç yönetiminin birleştirilmesi olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan 1983 yılına kadar bütçe ve borç yönetimi Maliye Bakanlığı bünyesinde tek elden yürütüldüğünden, kamu gelir, gider, finansman ve nakit yönetimi gibi işlemler tam bir eşgüdüm içerisinde olmuştur. 1983 tarihli ve 188 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 1984 tarihli ve 232 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede yapılan değişiklikler sonrasında Hazine, Maliye Bakanlığı'ndan ayrılmış ve borç yönetimi Hazine'ye devredilirken bütçe yönetimi ise Maliye Bakanlığı'nda kalmıştır. Burada oluşan yeni politika tercihi, kamu mali yönetiminde parçalı bir yapıya neden olmuştur (Kesik, 2003: 90). Cumhurbaşkanlığı

hükümet sistemine geçişle birlikte yönetsel alanda yaşanan değişimler sonucu 703 No'lu Kanun Hükmünde Kararname ile Hazine Müsteşarlığı ve Maliye Bakanlığı tekrar birleştirilmiştir (703 No'lu KHK, 2018). Kamu mali yönetiminde bu yeniden yapılanma ile çok başlılığın ve parçalı yapının birleştirilmesi olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda bütçe gelir, gider, açık ve finansman tahminlerinin bir arada bulunması, birleşmenin olumlu yanına ilişkin önemli bir dayanak sunmaktadır. Birleşmeden önceki yapıda gelir-gider tahminleri uygulaması Maliye Bakanlığı tarafından yapılırken, gelir-gider tahminlerindeki uyumsuzluk ise Hazine tarafından giderilmekteydi. Özellikle açıkların finansmanı için yapılan borç faiz ödemeleri yine bütçeden yapıldığından, bütçe ve borç yönetiminin tam bir eşgüdüm içerisinde çalışmaları açısından da bu yapılanma önemli bir gelişme olmuştur. Diğer bir ifade ile gelir ve gider arasında denge sorunu yaratabilen kurum farklı iken gelir ve gider arasındaki denge sorununu gideren kurumun farklı olması, bu iki kurumun tek çatı altında birleştirilmesi için mantıklı bir gerekçe oluşturmuştur.

Bütçeye ilişkin yönetsel alandaki değişimin olumlu yanlarına karşın bütçe ve borç yönetiminin birleştirilmesinin çeşitli sakıncalarından da bahsetmek mümkündür. Devletin veznesi olan ve nakit ile borç yönetim faaliyetlerini üstlenen Hazine'nin Maliye Bakanlığı ile birleşmesi, siyasi iktidarın mali disiplin ve borçlanmaya bakışının bir göstergesidir. Dolayısıyla Hazine'nin Maliye Bakanlığı'nın bünyesine alınması yerine bağımsız ve profesyonel bir örgütlenmeye kavuşturulması, dünyada yaşanan konjonktürde oldukça önemli bir sorun olan iç ve dış borç sorununun çözümü için daha sağlıklı bir yapı olabilirdi (Özyıldız, 2018). Çünkü Hazine'nin Maliye ile birleşmesi, özellikle yasal veya anayasal düzeyde mali kural uygulamalarının olmadığı ülkelerde gelir ve gider gibi bütçe bileşenlerinin tamamıyla siyasi iktidarın takdir yetkisine bırakılmasına ve borçlanmanın zayıf bir bütçe yapısına bağlı olarak şekillenmesine neden olabilmektedir. Bu durumda mali sürdürülebilirliğin önemli ayakları olan bütçe ve borç yönetiminde başarısızlık kaçınılmaz olabilecektir. Diğer taraftan Hazine'nin Maliye bünyesi dışında olması durumunda koordinasyon sorununun olabileceğine yönelik görüşler de mevcuttur. Ancak böyle bir yapıda Hazine ve Maliye arasında oluşabilecek iletişim sorunu, güçlü bir koordinasyon ve etkin bir işbirliği ile çözülebilmektedir. Bütçe yönetimindeki kurumsal değişimleri bu şekilde kısaca özetlemek mümkündür.

Yeni sistemde bütçe faaliyetlerini yürüten paydaşların da önemli bir değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bu anlamda eski ve yeni sistemdeki bütçe hazırlama sürecinde yer alan paydaşların tek bir tabloda karşılaştırılması, paydaşların rollerinin nasıl değiştiği noktasında önemli olacaktır.

Tablo 1: Eski ve Yeni Sistemde Bütçe Hazırlama Sürecinde Paydaşlar

Eski Sistem		Yeni Sistem	
Faaliyet	Yetkili Birim	Faaliyet	Yetkili Birim
Orta Vadeli Program	Kalkınma Bakanlığı	Orta Vadeli Program	Hazine ve Maliye Bakanlığı
Orta Vadeli Mali Plan	Maliye Bakanlığı	Orta Vadeli Mali Plan	Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Bütçe Çağrısı ve Eki ile Yatırım Genelgesi ve Eki Hazırlama Rehberi	Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı	Bütçe Çağrısı ve Eki ile Yatırım Genelgesi ve Eki Hazırlama Rehberi	Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Kamu İdarelerinin Bütçe ve Yatırım Tekliflerinin Gönderilmesi ve Görüşülmesi	Maliye Bakanlığı ve Kalkınma Bakanlığı	Kamu İdarelerinin Bütçe ve Yatırım Tekliflerinin Gönderilmesi ve Görüşülmesi	Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tasarısının TBMM'ye Sevki	Bakanlar Kurulu	Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tasarısının TBMM'ye Sevki	Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tasarısının TBMM'de Görüşülmesi	Plan ve Bütçe Komisyonu (55 gün-40 üye)/TBMM Genel Kurul (20 gün)	Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tasarısının TBMM'de Görüşülmesi	Plan ve Bütçe Komisyonu (55 gün-30 üye)/TBMM Genel Kurul (20 gün)
Bütçe Kanun Tasarısının Kanunlaşması	TBMM ve Cumhurbaşkanlığı	Bütçe Kanun Tasarısının Kanunlaşması	TBMM ve Cumhurbaşkanlığı

Eski sistemde bütçe hazırlama sürecinde görev alan paydaşların Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı ve Bakanlar Kurulunun olduğu görülmekte ve asli görevin bütçeyi uygulamakla sorumlu birim olan Maliye Bakanlığı'nda olduğu görülmektedir. Buna karşın yeni sistemde bütçenin hazırlanması ve

uygulanmasından birinci dereceden sorumlu ve asli görevli olan Hazine ve Maliye Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın gölgesinde kalmıştır. Gelirlerin toplanması ve harcamaların yapılmasından sorumlu birimi Hazine ve Maliye Bakanlığı iken Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın gelir ve gider tahminlerini içeren bütçenin hazırlanmasında belirleyici konuma getirilmesi, iktisadi, mali ve hukuki açıdan izah edilmesi güç bir durum yaratmaktadır. Örneğin, eski sistemde Orta Vadeli Program ile uyumlu gelecek 3 yıla ilişkin gelir-gider tahminleri ile kamu idarelerinin ödenek tekliflerinin yer aldığı Orta Vadeli Mali Plan Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanırken; yeni sistemde bu görev, bu süreçten birinci dereceden sorumlu Hazine ve Maliye Bakanlığı'ndan alınarak Strateji ve Bütçe Başkanlığı'na devredilmiştir.

Benzer bir diğer sorun, Orta Vadeli Programın hazırlanma işlemlerinin Hazine ve Maliye Bakanlığı'na devredilmesi olmuştur. Eski sistemde kalkınma planları, stratejik planlar ve genel makroekonomik koşulların gereklilikleri doğrultusunda makro politikalar, ilkeler ve hedefler niteliğindeki temel büyüklükleri kapsayan Orta Vadeli Program, Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanmaktaydı. Ancak yeni sistemde bu görev, Hazine ve Maliye Bakanlığı'na verilmiştir. Bu noktada ideal olan, Orta Vadeli Programın Strateji ve Bütçe Başkanlığı'na ve Orta Vadeli Mali Plan'ın ise Hazine ve Maliye Bakanlığı'na verilmesidir. Çünkü uygulamada Strateji ve Bütçe Başkanlığı daha çok kalkınma planlarından ve Hazine ve Maliye Bakanlığı ise bütçenin bileşenleri olan gelir, gider, açık ve finansmanından sorumludur. Burada karşılıklı görev devri, ilgili alanlarda profesyonel olan birimlerin daha etkin çalışmasına ve başarılı bir bütçe yönetiminin gerçekleştirilmesine olanak tanıyacaktır.

3. YENİ SİSTEMDE BÜTÇENİN MALİ BOYUTUNDAKİ DEĞİŞİMLER

Bu başlık altında mali performansın ve mali sürdürülebilirliğin en kapsamlı ölçütlerinden olarak kabul edilen bütçe göstergeleri üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır. Bilindiği üzere etkin bir bütçe yönetimi, özelde mali sürdürülebilirliğin ve genelde ise makroekonomik dengenin sağlanmasında kritik bir rol almaktadır. Söz konusu etkin bir bütçe yönetimi fonksiyonel bir bütçeye işaret ederken, zayıf bir bütçe yönetimi ise fonksiyonelliğini yitirmiş bir bütçeye işaret etmektedir. Bu bağlamda bütçe yönetiminin sistem öncesi ve sistem sonrası fiili boyutu; bütçe dengesi, bütçe faiz dışı dengesi ve bütçe faiz ödemeleri dikkate alınarak değerlendirilecektir.

Tablo 2: Mali Performans Ölçütü Olarak Bütçenin Fiili Boyutu

Bütçe Göstergeleri	Birim	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Bütçe Dengesi	Milyon TL	-29.412	-18.543	-23.370	-23.525	-29.923	-47.779	-72.615	-100.714
Bütçe Dengesi/GSYH	%	-1.9	-1.0	-1.1	-1.0	-1.1	-1.5	-2.1	-2.9
Bütçe Faiz Dışı Denge	Milyon TL	19.004	31.443	26.554	29.479	20.315	8.932	1.346	-12.403
Bütçe Faiz Dışı Denge/GSYH	%	1.2	1.7	1.3	1.3	0.8	0.3	0.0	-3.5
Bütçe Faiz Ödemeleri	Milyon TL	48.416	49.986	49.913	53.004	50.247	56.712	73.961	88.312
Bütçe Faiz Ödemeleri/GSYH	%	3.1	2.8	2.4	2.3	1.9	1.8	2.1	2.6

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Ekonomik Göstergeler, Bütçe Dengesi ve Finansman İstatistikleri

2012-2019 dönemi için bütçe yönetiminin fiili boyutuna ilişkin göstergeler incelendiğinde, bütçe açıklarındaki artışların 2013'ten itibaren sürekli bir artış içerisinde olduğu özellikle bu açıkların 2016'dan sonra önemli bir artış sürecine girdiği görülmüştür. 2016 yılına kadar 30 milyar TL'nin altında seyreden bütçe açığı, 2017'de 47 milyar TL, 2018'de 72 milyar TL ve 2019'da ise 100 milyar TL seviyesini aşmıştır. Buna paralel olarak bütçe dengesinin GSYH içindeki payı da yükselmiştir. 2012 yılı hariç tutulduğunda 2016 yılına kadar bütçe açıklarının GSYH içindeki payı % 1 seviyesinde iken bu oranın 2017'den itibaren yükseldiği, 2017'de % 1,5 olan ilgili oranın 2018'de % 2,1'e ve 2019'da ise % 2,9'a çıktığı görülmüştür. 2019'da açıkların GSYH içindeki payına ilişkin oranın Maastricht Kriterleri kapsamında üst limit olarak belirlenen % 3 oranına yaklaşması, olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Bütçe performansının ölçümünde dikkate alınan bir diğer gösterge faiz dışı dengedir. Devletin faiz hariç kamu gelir ve giderleri arasındaki dengeyi ve devletin mali pozisyonu gösteren faiz dışı denge, devletin finansman ihtiyacının da temel belirleyicisidir. Bu anlamda faiz dışı dengenin yüksek olması, kamu kesimi finansman ihtiyacını azaltmaktadır. Buna karşın faiz dışı dengenin negatif olması kamu kesimi finansman ihtiyacını arttırarak bütçe açığı ve kamu borçlanması arasındaki nedensellik ilişkisini sürekli kılmaktadır. İlgili dönemde faiz dışı denge verileri incelendiğinde, 2012-2016 arası dönemde 20 milyar TL-30 milyar TL seviyesinde olan faiz dışı dengenin, 2017'den itibaren önemli düzeyde düştüğü gözlemlenmiştir. Nitekim 2017'de 8 milyar TL ve 2018'de 1 milyar TL seviyesinde olan faiz dışı fazla, 2019'de 12 milyar TL açık vermiştir. Buna paralel olarak faiz dışı dengenin GSYH içindeki payında da bir bozulma söz konusu olmuş ve 2013'ten itibaren sürekli bir düşüş içerisinde giren ilgili oran 2019'da - % 3.5 olarak gerçekleşmiştir. Devletin mali pozisyonundaki bu gelişmelerin, kamu kesimi finansman dengesini ve makroekonomik dengeyi bozma yönünde etki yaratabileceğini belirtmek yerinde bir değerlendirme olacaktır.

Mali performansın ve bütçe performansının bir diğer önemli göstergesi ise bütçe faiz ödemeleridir. 2012-2016 dönemi için bütçe faiz ödemeleri, 40 milyar TL-50 milyar TL düzeyinde olmuştur. 2017'de 56 milyar TL seviyesine çıkan faiz ödemeleri, 2018'de 73 milyar TL ve 2019'da ise 88 milyar TL seviyesine çıkmıştır. Bütçe faiz ödemelerindeki artışlar, bütçeden yapılan yatırım ve sosyal nitelikli harcamaların azalmasına neden olabilmektedir. Bununla birlikte artan faiz ödemeleri nedeniyle salt faiz ödemelerine yoğunlaşan ve rant aktarım mekanizmasına dönüşen bir bütçe yapısı, fonksiyonelliğini kısa sürede kaybedebilmektedir.

Önemli bir mali performans göstergesi olarak kabul edilen bütçenin fiili boyutu incelendiğinde, değerlendirmede kullanılan göstergelerin özellikle 2016 sonrası dönemde bozulduğu görülmektedir. Bütçenin fiili boyutundaki bu bozulmalarda, gerek bölgesel ve gerekse küresel düzeyde yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmelerin payı vardır. Bununla birlikte son dönemlerde yaşanan seçim ve referandum süreçlerinin de bütçenin fiili boyutundaki bozulmalar üzerinde etkili olduğunu belirtmek mümkündür. Ancak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle birlikte mali disiplinden önemli düzeyde taviz verildiği ve bu tavizlerin özellikle yaşanan kurumsal değişimlerden kaynaklandığını belirtmek yanlış bir ifade olmayacaktır. Bütçeden birinci dereceden sorumlu Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın bütçenin hazırlanma sürecindeki pasif rolü bu anlamda önemli bir örnek olarak gösterilebilir. Cumhurbaşkanı'na bağlı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın mali konularda daha ön plana çıktığı böylesi bir yapı yerine, ülke maliye politikası uygulayıcısı konumundaki Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın daha aktif olması ve ön plana çıkması sağlıklı bir yapı için elzemdir. Kısa süre içerisinde ve küresel, bölgesel ve yerel düzeyde yaşanan gelişmeler devam ederken yeni sistemin başarılı veya başarısız olduğuna kanaat getirmek elbette yanlış bir değerlendirme olacaktır. Ancak sistemin ekonomik ve mali alanlarda başarılı olması, her kurumun kendi alanında faaliyette bulunmasına ve günümüz ekonomik yapıda mali disiplinin sağlanmasına bağlıdır.

4. SONUÇ

Bütçe kavramı hukuksal bir metin olmasının yanısıra, aynı zamanda yasama ve yürütme arasındaki ilişkilerin doğal bir sonucu olarak yürütmenin yasama tarafından yetkilendirildiği alandaki faaliyetini de ifade etmektedir. Sistem değişikliğinden önceki ve sonraki bütçe yönetimi hukuki, kurumsal ve mali açıdan değerlendirilerek bütçe yapısının bu süreçten ne düzeyde etkilendiği değerlendirilmiştir. Yeni sistemde bütçe faaliyetleri ve kurumsal yapıya ilişkin birtakım değişimler yaşanmıştır.

1983 tarihli ve 188 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 1984 tarihli ve 232 sayılı Kanun Hükmünde Kararıyla yapılan değişiklikler sonrasında Hazine, Maliye Bakanlığı'ndan ayrılmış ve borç yönetimi Hazine'ye devredilirken bütçe yönetimi ise Maliye Bakanlığı'nda kalmıştır. Söz konusu kamu politikası tercihi sonrası bütçe düzeyinde yönetsel yapı parçalı bir hale bürünmüştür. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle birlikte yönetsel alanda yaşanan değişimler sonucu 703 No'lu Kanun Hükmünde Kararname ile Hazine Müsteşarlığı ve Maliye Bakanlığı tekrar birleştirilmiştir.

2012-2019 dönemi için bütçe yönetiminin fiili boyutuna ilişkin göstergeler incelendiğinde, bütçe açıklarındaki artışların 2013'ten itibaren sürekli bir artış içerisinde olduğu özellikle bu açıkların

2016'dan sonra önemli bir artış sürecine girdiği görülmüştür. 2019'da açıkların GSYH içindeki payına ilişkin oranın Maastricht Kriterleri kapsamında üst limit olarak belirlenen % 3 oranına yaklaşması, olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Faiz dışı denge ve diğer göstergeler birlikte değerlendirildiğinde devletin mali pozisyonundaki bu gelişmelerin, kamu kesimi finansman dengesini ve makroekonomik dengeyi bozma yönünde etki yaratabileceğini belirtmek yerinde bir değerlendirme olacaktır. Bütçenin etkin yönetilmemesi sonucu zayıf bir bütçe yapısının ortaya çıkması ve bunun borçlanmaya etkisi, mali sürdürülebilirlik üzerinde baskı yaratmaktadır.

Bütçenin yönetim sorununa ilişkin kronik sorunlar tanıma uygun şekilde yeni hükümet sisteminde de devam etmiştir. Hatta yeni sistemde bütçe disiplininden uzaklaşıldığı yorumu yapılabilmektedir. Söz konusu süreçte yeni kurumlar, özellikle Strateji ve Bütçe Başkanlığı, bütçe sürecinde daha etkili pozisyonlara gelmiş ve Hazine ve Maliye Bakanlığı söz konusu süreçte pasifize edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Altay, A. (2016). Kamu Maliyesi (Teorisi-Gelişimi-Kapsamı), Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
- Eğilmez, M. (2016). Kamu Maliyesi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hagen, J. V. (2007). Budgeting Institutions for Better Fiscal Performance, Budgeting and Budgetary Institutions, Anwar Shah (Ed.), Public Sector Governance and Accountability Series, The World Bank, U.S.A, 27-49.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2019), Ekonomik Göstergeler, Bütçe Dengesi ve Finansmanı İstatistikleri.
- Golomejic, Z. R. (2012). Coordination Between the Monetary and Public Dept Management Policies in Croatia, Financial Theory and Practice, 36(2), 109-138.
- Kesik, A. (2003). Bütçe Yönetimi ile Borç Yönetiminin Ayrılmasının Konsolide Bütçeye Yansımaları, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No: 16, ss: 89-101.
- Larch, M. (2010). Fiscal Performance and Income Inequality: are Unequal Societies More Deficit-Prone? Some Cross-Country Evidence, European Commission Economic and Financial Affairs, Paper No. 414.
- Mutluer, M. K., Öner, E. ve Kesik, A. (2011). Bütçe Hukuku, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- OECD (2004). Comparisons of OECD Country Legal Frameworks for Budget Systems, OECD Journal on Budgeting, 4(3), 59-123.
- Özyıldız, H. (2018). Hazine, Maliye Bakanlığı'yla birleştirilmek yerine, bağımsız olarak örgütlenmeliydi, <https://t24.com.tr/haber/hazine-maliye-bakanligiyla-birlestirilmek-yerine-bagimsiz-olarak-orgutlenmeliydi,670009> (Erişim Tarihi: 16.12.2019).
- Pehlivan, O. (2016). Devlet Bütçesi, Celepler Matbaacılık, 3. Baskı, Trabzon.
- Togo, E. (2007). Coordinating Public Dept Management With Fiscal and Monetary Policies: An Analytical Framework, World Bank Policy Research Paper, WP/4369, USA.
- Tügen, K. (2014). Devlet Bütçesi, Bassaray Matbaası, 10. Baskı, İzmir.
- 703 No'lu Kanun Hükmünde Kararname.
- 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu.

YÖNETİM BİLİMİ VE KAMU EKONOMİSİ AÇISINDAN ALTERNATİF SU POLİTİKASI
ALTERNATIVE WATER POLICY IN TERMS OF MANAGEMENT SCIENCE AND PUBLIC
ECONOMY

Ünal KÜÇÜK

Araştırma Görevlisi, Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi Bölümü, (Sorumlu Yazar)

Ahmet KÖSTEKÇİ

Dr. Araştırma Görevlisi, Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü

ÖZET

Teknolojik gelişmelerle birlikte insanoğlunun doğa ile olan karşılıklı ilişkisi nitelik değiştirmiştir. Sürdürülebilir bir dünya ve yaşam için hayati öneme sahip doğal kaynaklar üzerinde insan topluluklarının hâkimiyeti artmaya başlamış fakat aynı oranda artan tüketim hızı hayati derecede öneme sahip doğal kaynaklar üzerinde yeni politikalar geliştirmenin gerekliliğini ve önemini de gün yüzüne çıkarmıştır. Hayati öneme sahip kaynakların başında şüphesiz su kaynakları gelmektedir. Mevcut su tüketim alışkanlıklarının değişmesi, artan nüfus ve küresel ısınmaya bağlı olarak düzensiz bir hal almaya başlayan yağış rejimleri ile artan sanayileşmeye bağlı olarak tatlı su kaynaklarının çok hızlı bir biçimde kirletilmesi, politika belirleyicilerin su temini konusunda 'alternatif çözüm' önerileri geliştirmelerini zorunlu kılmıştır. Yağmur hasadı, desalinasyon, kentsel atık suların geri dönüşümü başlıca alternatif su üretim politikaları olarak değerlendirilebilir. Susuzluk sorunu salt mahalli müşterek niteliğinde bir ihtiyaç olarak algılanmamalıdır. Olumlu ve olumsuz dışsallık anlamında yüksek etki derecesine sahip bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Türkiye özelinde merkezi ve yerel yönetim birimlerinin söz konusu alanlarda düzenleme yapmalarının önünde bir engel söz konusu değildir. 5393 sayılı Belediye Kanununun 14. Maddesinde su ile ilgili işler belediye yönetimlere verilmiştir. Aynı alanda merkezi idare anlamında da Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü ve Devlet Su İşleri (DSİ) faaliyette bulunmaktadır. Çalışmada Türkiye'nin su kaynakları ve tüketimi konusunda mevcut durum analizi gerçekleştirilmiş ve alternatif su politikası anlamında yapılan yatırımlar, merkezi ve yerel yönetimlerin geliştirdiği politikalar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Su, Su Politikaları, Merkezi ve Yerel Yönetimlerin Su Yönetimindeki Rolü, Kamu Ekonomisi

ABSTRACT

With technological advances, qualitative aspects of mankind's relationship with nature have changed. The dominance of human communities over natural resources that are vital to a sustainable world and life has started to increase but this situation brought to light the necessity and importance of developing new policies on natural resources. Water resources are undoubtedly one of the vital resources. Changes in existing water consumption habits, increasing population and precipitation regimes that have become irregular due to global warming and pollution of water resources due to increasing industrialization have made it necessary for policy makers to develop 'alternative solution' proposals for water supply. Rain harvest, desalinization and recycling of urban wastewater can be considered as the main alternative water production policies. The problem of thirst should not be perceived as a local joint problem. It should be considered as a high-impact factor in terms of positive and negative externality. There is no obstacle for the central and local government units to make arrangements in these areas in Turkey. Water related works are given to municipalities at article 14 of Municipal Law No. 5393. General Directorate of Water Management and State Hydraulic Works (DSI) affiliated to the Ministry of Agriculture and Forestry are active in the same area in terms of central administration. In this study the current situation regarding Turkey's water resources and consumption analyzed. On the other hand, investments made in the sense of alternative water policy and policies developed by central and local governments were emphasized.

Keywords: Alternative water, Water Policies, The Role of Central and Local Governments in Water Management, Public Economy

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınma anlayışına bağlı olarak tükenebilir doğal kaynaklar geleceğe aktarılmaktadır. Diğer bir ifade ile gelecek kuşakların hakkı olduğu düşünülen bu kaynaklar, günümüz ihtiyaçları için tüketilmemeye çalışılmaktadır. Bu anlamda suyun sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde temel bir konumda olduğu tartışılmazdır. Mevcut su kaynaklarının tümünün insan kullanımı için uygun olmadığı, su tüketiminin kısıtlanmadığı ve herkesin faydalandığı düşünüldüğünde, en temel gereksinim konusunda alternatif arayışlar içerisine girmek zorunlu bir politika olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan her yıl insanoğlunun suya ve su kaynaklarına ilişkin talebi de artmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre bu talep artışının temelinde kentleşme oranının artması, küreselleşme, küresel ısınma, değişen beslenme ve yaşam biçimine bağlı olarak artan tüketim miktarı yer almaktadır (BM Su Gelişim Raporu, 2015). Yine aynı rapora göre su tüketiminin çok yakın zamanda dünya genelinde %55 oranında artış göstereceği tahmin edilmektedir. Bu sebeple artan su ihtiyacı ile küresel ısınmaya bağlı olarak düzensizleşen ve dönemsel kuraklıklara sebep olan iklim değişiklikleri ile mevcut suların kirletilmesi sonucunda alternatif su kaynaklarının üretilmesi konusunda yapılan çalışmaların da hız kazandığı ifade edilmektedir (Güvenç ve Karakaya, 2017: 1-12).

Sürdürülebilir kalkınma açısından suyun sahip olduğu iktisadi nitelik ile birlikte suyun insan sağlığı ile yakın bir ilişki içinde olması, suya kamusal veya küresel bir kamusal mal olma özelliği katmaktadır. Gerek iktisadi faaliyetlerin sürekliliği için normal su kaynaklarının ve gerekse sağlıklı bir beşeri sermaye için temiz su kaynaklarının varlığı ve suyun varlığından kaynaklı tüm sorunlar devletin sorumluluk alanını oluşturmaktadır. İktisadi faaliyetler için ayrı bir öneme sahip su kaynaklarının varlığının yanı sıra suyun özellikle insan sağlığı için elzem olması, devletin ekonomik anlamda karlı olmayan bölgelerde de su ve atık su faaliyetlerine girişmesini ve alternatif su politikalarını geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. Suyun kamusal bir mal olma özelliğinden kaynaklanan bu gelişme (Yıldız vd., 2016: 22-23), yeterli içme suyuna ulaşma, hastalıklardan korunma ve sağlıklı işgücünün oluşturulması noktasında önemli pozitif dışsallıklar sağlamaktadır. Benzer şekilde su veya su kaynakları sadece kamusal mal olma özelliği ile sınırlı kalmamakta, küresel ölçekte dışsal fayda veya dışsal zarar yarattığından suyun küresel bir mal olma özelliği de ortaya çıkmaktadır. Hatta suyun bu özelliği ve önemi çoğu kez, ülkeler arası gerginliklere neden olan bir faktör olmaktadır.

Suyun küresel ölçekte bir kamusal mal olması, su kaynaklarının küresel düzeyde korunmasını zorunlu kıldığı gibi suyun kamusal mal olması özelliği ise ülke içerisinde merkezi ve yerel yönetimler başta olmak üzere tüm sivil organizasyonların da söz konusu sürece katkıda bulunmalarını zorunlu kılmaktadır. Burada yasal olarak hükümetlerin ve yerel seçilmişlerin doğrudan ya da dolaylı görevleri söz konusudur. Sivil yurttaşların söz konusu sürece katkısı politika sürecine destek olmak ve suyu bilinçli kullanmak şeklinde ortaya çıkacaktır. Hükümetlere düşen görev ise daha çok alternatif politikalarla su üretim yöntemleri geliştirmek ve su kaynaklarına ulaşmaktır. Bu anlamda günümüz teknolojisi ve standartlarında geliştirilen başlıca alternatif su üretim yöntemleri arasında yağmur suyu hasadı yöntemi, deniz suyunun arıtılması yöntemi ile tuzlu sudan tatlı su eldesi (desalinasyon), kentsel atık sularının yeniden kullanıma kazandırılması yöntemi (gri su) sayılmaktadır. Alternatif modeller konvansiyonel içme suyu kaynaklarının yanı sıra konvansiyonel olmayan içme sularının da teknoloji marifetiyle insan ve doğa yarına kullanılmasını hedeflemektedir. Alternatif su kaynakları üretim yöntemleri teknolojinin ve bağımlı olarak birtakım ekonomik ve bilimsel gelişmelerin sonucunda çok daha çeşitli yöntem ve tekniklerle geliştirilip sayısı artırılabilir olan bir arayıştır. Bu arayışlar bir ekonomik değer yaratmakla birlikte çoğu kez insanların tatlı su kaynaklarına ulaşmaları konusunda sağladığı fayda nedeniyle bulaşıcı hastalıklar gibi negatif dışsallıkların bertaraf edilmesinde de katkı sağlamaktadır. Bu süreçte ekonomik değer yaratmak ve tatlı su kaynaklarına ulaşmak ne kadar önemli ise etkin su yönetimi kapsamında artan nüfus ve sanayileşme faktörlerinden kaynaklı olarak temiz su kaynaklarının kirlenmesini önlemek de şüphesiz önemli bir politikadır.

2. ÇALIŞMA ALANI

Çalışma interdisipliner bir şekilde alternatif su konusu iktisadi ve idari yönleriyle ele almıştır. Söz konusu alan su yönetimi başlığı altında yönetim bilimi literatüründe yer edinmiştir. Diğer taraftan alternatif su konusunda politikaların üretilmesi başlı başına siyaset bilimi ve yönetim bilimi disiplinlerinin ortak çalışma alanını oluşturmaktadır. Suyun kamusal ve küresel bir mal olarak görülmesi

ve hatta suyun kıt bir kaynak olması nedeniyle ekonomik bir meta olarak görülmesi (Aydın ve Çalışkan, 2019: 679), suyun kamu ekonomisi alanında da değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemeye dayalı içerik analizine tabi tutularak incelenmiştir. Çalışmada ikincil kaynaklardan yararlanılmış ve özellikle kurumsal mevzuat ile ilgili yasa maddeleri incelenmiştir.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bulgular ve tartışma bölümünde kavramsal açıklamalara yer verilmiş ve alternatif su politikası türlerine değinilmiştir. Ekonomik bir mal olarak kabul edilen suyun alternatif politikalarına ilişkin uygulamalara ve mevzuat incelemelerinden elde edilen bilgilere yer verilmiştir.

4.1. Kavramsal Açıdan Alternatif Su Politikası

Alternatif su politikası, teknoloji veya bilimsel yöntemlerle insan kullanımına hazır olmayan suların kullanıma kazandırılması için gerçekleştirilen siyasalar şeklinde tanımlanabilir. Alternatif modeller konvansiyonel içme suyu kaynaklarının yanı sıra konvansiyonel olmayan içme sularının da teknoloji marifetiyle insan ve doğa yarına kullanılmasını hedeflemektedir. Alternatif su kaynakları üretim yöntemleri, teknolojinin ve birtakım ekonomik ve bilimsel gelişmelerin sonucunda çok daha çeşitli yöntem ve tekniklerle geliştirilip sayısı artırılabilir olan bir arayıştır. Şu anki teknolojik gelişmelerle uygulama şansı bulan alternatif su politikaları; yağmur suyu hasadı yöntemi, deniz suyunun arıtılması yöntemi ile tatlı su eldesi (desalinasyon), kentsel atık sularının yeniden kullanıma kazandırılması yöntemi (gri su) sayılmaktadır.

Klasik modellerden farklı olarak alternatif su politikalarının üretimi yalnızca barajlar, kanallar veya diğer su yolu biçimlerinin inşası şeklinde değil, hâlihazırda tüketime konu olmayan suları su kullanım sürecine dâhil etme işlemini bünyesinde barındırmaktadır. Normal şartlarda kullanım sürecine dâhil edilemeyen tuzlu deniz suyundan içme ve kullanma suyu elde etmek ve atık suları yeniden kullanıma kazandırmak söz konusu bu yöntemlerin başında gelmektedir.

Yağmur suyu hasadına ilişkin ilk tanım en geniş anlamda doğrudan yağmur sularının toplanılıp kullanılmasıdır. Çok eski su temin yöntemlerinden bir tanesi olarak kabul edilen yağmur hasadı yöntemi, daha çok Asya ve Afrika toprakları üzerinde uygulama imkânı bulmuş bir antik çağ uygulamasıdır (Karakaya ve Gönenç 2017: 6). Bu yöntemi diğer yöntemlerden ayıran ise doğaya olan müdahalenin yok denecek kadar az olması ve doğal üretim teknikleri ile gerçekleştirildiğinden negatif dışsallık etkisi yaratmamasıdır. Aynı zamanda yapılan çalışmalara göre yağmur sularının hasadı ve evsel tüketimlerde kullanılmasının yoğun yağışların yaratacağı taşkın ve selleri önleyerek dolaylı yoldan suların kirlenmesini %30 oranında azaltacağı tahmin edilmektedir (Tanık vd., 2016: 104-105). Göreceli olmakla birlikte yapım maliyetinin düşük olması, işletme mantığının pratik oluşu ve kolay olması ile sisteme kolayca uyum sağlaması bakımından avantajlı bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Çünkü kullanım aşamasında suyun arıtılmaya ihtiyaç duyulmadan ya da basit tekniklerle yapılan işlem sonucu kullanıma hazır hale getirilmesi burada etkili olmaktadır. Ayrıca diğer alternatif modellere göre daha az enerji gerektirmesi ve çevreci olması bu modelin diğer olumlu yanını oluşturmaktadır. Yağmur hasadı yöntemi ile potansiyel su kullanım miktarı azaltılarak bu kaynaklar üzerindeki baskı azaltılabilir. Bu yöntemin olumlu dışsallığı ise ani yağışlarda geçirimsiz tabakaların yoğun kullanıldığı kentsel alanlarda sel ve taşkınların önüne de geçilebilecek olmasıdır. Yağış düzensizliği sonucu istenilen verimin elde edilmemesi, sorumluluğun sistem sahibine ait olması, su temin eden kurumsal yapıların gelirinde meydana gelecek olan azalmalar ile su tanklarının yer kaplaması ya da çocuklar için tehlikeye sebep olması bu istemin dezavantajları olarak sayılmıştır. Yaklaşık bir milyon kişinin bu sistem ile su ihtiyacını karşıladığı Avustralya, bu konuda iyi bir örnektir teşkil etmektedir (Karakaya ve Gönenç, 2017: 6-8). Benzer bir şekilde Almanya'da, 1998 yılında kurulan sistem ile 19 binanın çatısından (toplam alan 32.000 m²) elde edilen yağmur suları, 3.500 m³ büyüklüğünde su tankında depolanmaktadır. Bu sular tatlı su kaynaklarının israfını önlemek adına lavabolarda ya da peyzaj işlerinde sulama amaçlı kullanılmaktadır. Söz konusu yöntemle elde edilen suların yaygın kullanım alanlarının yeşil alanların sulanması, tuvaletlerde temizlik suyu ya da sifon suyu olarak kullanılması, araçların yıkanması ya da

yangın söndürme suyu olarak kullanılması olduğu belirtilebilir (Tanık vd., 2016: 105). Aynı zamanda Almanya’da uygulaması olan yağmur sularının yıkamada kullanılması ise tüketicinin rızası ile mümkün olabilmektedir (Tanık vd., 2016: 106). Ülkemizde ise bilimsel çalışmalara konu olan haliyle yağmur suyu hasadı yöntemi ile Sakarya Üniversitesi Esentepe Kampüsünde üzerinde bir uygulama çalışması yapılmıştır. Kaliteli yağmur suyu hasadı elde etmek amacıyla çatı sistemleri üzerinden bir toplama ağı kurulması planlanmış ve başarılı sayılabilecek sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre çatılardan elde edilen yağmur sularının üniversitenin yeşil alanlarının sulanmasında kullanılması durumunda sulamanın haftada iki kez yapılması durumunda % 38,4 oranında, haftada bir kez yapılması durumunda da % 76,8 oranında bir ihtiyaca cevap verebileceği ortaya konulmuştur (Eren vd., 2016: 492).

Alternatif su üretim yöntemlerinden bir diğeri desalinasyon yöntemidir. Deniz suyundan tatlı su üretiminin temel mantığı, deniz suyunun buharlaştırılması ve buharlaşan su moleküllerinin tekrar yoğunlaştırılması ile tatlı suya dönüştürülmesi şeklindedir. Temel yöntemlerden ilki buharlaştırma prosesleri iken ikincisi de membran proseslerdir (Başaran, 2015: 1). Buharlaştırma prosesi maddelerin farklı hüllere bürünebilme (katı-sıvı-gaz hülleri) özelliğinden faydalanılarak geliştirilen buharlaştırma ve tekrar yoğunlaştırma esasıyla çalışırken; membran ise farklı bileşenleri içeren bir karışım halindeki maddelerin iki ayrı faza ayrılmasında seçici bariyer rolü gören bir tabakadır. İki yöntemin de temel amacı suyu diğer bileşenlerinden ayırıştırıp saf su haline getirmeye çalışmaktır. Bu sistem özellikle yağmur kaynaklarının ve tatlı su kaynağı olarak nehir sularının yetersiz olduğu alanlarda etkili bir sistemdir. Çünkü söz konusu yöntemle acı ve tuzlu sular içme ve kullanma suyu haline getirilebilmektedir. Yağmur hasadı yöntemi kadar geçmiş olmasa da desalinasyon yönteminin en az 300 yıllık bir tarihi olduğu iddia edilmektedir (Başaran, 2015: 3). Bu yöntem ilk olarak gemilerde denizciler tarafından basit arıtma teknikleriyle uygulanmıştır. Günümüzde ise 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren Hollanda’da, Mısır’da ve Suudi Arabistan topraklarında yaygın bir şekilde uygulama alanı bulmuştur (Başaran, 2015: 3). Bu yöntem, Türkiye özelinde değerlendirildiğinde üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke için oldukça güçlü bir alternatif model olarak değerlendirilebilir. Dünya genelinde toplamda 13.600 kurulu desalinasyon ünitesi ile günlük ortalama 26 milyon metreküp tatlı su üretilmektedir (Karakaya ve Gönenç 2017: 5). Tahminlere göre ise beş yıl içinde artan su ihtiyacını karşılamak adına gelişen teknoloji ile azalan miiyetlerin birleşimi sonucu bu kapasitenin 20 milyon metreküp artması beklenmektedir. Kurulu kapasitenin % 50’si orta doğu ülkelerinde, % 19’u Amerika’da, % 13’ü Avrupa ülkelerinde, % 12’si Asya ülkelerinde, % 6’sı ise Afrika ülkelerindedir. Kurulu kapasitenin % 90’ının çalışması durumunda toplam evsel su ihtiyacının % 2,43, toplam su ihtiyacının ise % 2,2’si bu yöntemle karşılanabileceği belirtilmektedir (Tsiourtis, 2001; akt. Karakaya ve Gönenç, 2017: 5).

Kentsel atık suların yeniden arıtılması yoluyla üretim, su tüketiminin yoğun olduğu aynı zamanda su kaynaklarının nispeten yetersiz hale geldiği bölgeler ya da yerleşim yerlerinde önemli bir alternatif su üretim yöntemidir. Belirli süreçlerden geçirilen atık sular, çok farklı amaçlar için kullanılabilir. Bu alanların başında zirai amaçlı kullanım ve endüstriyel kullanım ile kentsel ve evsel amaçlı kullanımlar gelmektedir (Duman, 2017: 9). Diğer taraftan Dünya Sağlık Örgütü (WHO) su temini açısından yaşanan kıtlık, atık suların kaynak yaratması, çevre kirliliğinin azaltılması ve gıda güvenliğinin sağlanması gibi konuların gri su diye tabir edilen atık suların yeniden kullanıma sokulmasının itici gücü olarak görmektedir (Demir vd., 2017: 2). Sodyum hipoklorit, ultraviyole (UV) radyasyon ve O₃ gibi oksidanlar, anaerobik, olgunlaşma havuzları ve inşa edilen sulak alanlar gibi biyolojik işlemler, orta filtrasyon ve membran filtreleme gibi fiziksel ayrımlar ve elektrokimyasal işlemler atık suyun tekrar kullanılmasında günümüzde kullanılan teknolojiler olarak sayılmışlardır (Demir vd., 2017: 4). Söz konusu yöntem Türkiye özelinde değerlendirildiğinde içme suyundan ziyade daha çok endüstri ve zirai amaçlı kullanılacak yöntemler arasında değerlendirilebilmektedir.

4.2. Türkiye’de Su Yönetimi Konusunda Görevli Birimler ve Alternatif Su Politikası

Türkiye Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının iklimsel etki alanında olan ve su kaynakları ile tüketimi konusunda bölgesel farklılıklara sahip olan kendine özgü bir coğrafyaya sahiptir. Ayrıca bir ada ülkesi konumunda olması Türkiye’yi deniz suyu bakımından zengin bir ülke haline getirmiştir. Dağınık yerleşme ve nüfus yoğunluğunun homojen dağılmaması bölgesel su kıtlıklarının yaşanmasına sebep olurken diğer taraftan bazı bölgelerde ise ihtiyacın çok üzerinde su kaynaklarının israf olup denizlere

karişmasına neden olmaktadır. Söz konusu etkin bir su yönetim politikasının yokluğu durumunda gelecek kuşakların bu gelişmelerden olumsuz etkilenmesi muhtemel bir sonuç olacaktır. Negatif dışsallık yayabilecek bu gelişmeler, bilinçsiz su kullanımının gelecek kuşaklar üzerinde bir maliyet şeklinde sonuçlanabilecektir.

4.2.1. Mevcut Durum

Dünya'daki toplam su miktarı 1 milyar 400 milyon km³'tür (1 km³ = 1 milyar m³). Bu suyun %97,5'i denizlerdeki ve okyanuslardaki tuzlu suların ibarettir (Demir vd., 2017: 2). Bununla birlikte DSİ verilerine göre (2015); Türkiye'nin toplam tüketilebilir su potansiyeli 100 milyar metreküpün üzerindedir (95 milyar m³ akarsu, 3 milyar m³ komşu ülkelerden, 13.56 milyar m³ ise yer altı sularından). Bu potansiyelin ise 44 milyar metreküplük kısmı kullanılmaktadır (DSİ, 2015).

Tablo 1. Türkiye'nin Su Kaynakları

Yıllık ortalama yağış	643 Milyar m ³
Yıllık yağış miktarı	501 Milyar m ³
Buharlaşma	274 Milyar m ³
Yer altına sızma	41 Milyar m ³
Yıllık yüzey akışı	186 Milyar m ³
Kullanılabilir yüzey suyu	98 Milyar m ³
Yıllık çekilebilir su miktarı	14 Milyar m ³
DSİ Sulamalarında Kullanılan	32 Milyar m ³
İçme Suyunda Kullanılan	7 Milyar m ³
Sanayide Kullanılan	5 Milyar m ³
Toplam Kullanılan Su	44 Milyar m ³

Kaynak: Devlet Su İşleri 2015-2019 Stratejik Raporundan Alınmıştır

Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (TÜİK) Raporlarına göre Türkiye 2030 yılında su azlığı, hatta neredeyse su fakirliği yaşayacak ülke sınıflandırmasına dâhil olacaktır. Çünkü 2030 yılı için Türkiye nüfusunun 100 milyon olacağı öngörülmüş; bu durumda da 2030 yılı için kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 1.000 m³/yıl civarında olacağı belirtilmiştir (Demir vd., 2017: 2). Türkiye'de su kullanım alanları yüzdelik dilim itibarıyla değerlendirildiğinde, sulama amaçlı kullanımın % 65-70 düzeyinde olduğu ve evsel tüketim ile sanayi amaçlı kullanım % 25-30 arasında olduğu görülmektedir. Burada suyun sulama, evsel kullanım ve sanayi faaliyetlerinde kullanılıyor olması, suyun hem kamusal mal olduğu hem de ekonomik değer yaratan ekonomik bir mal olduğu daha net anlaşılmaktadır. Böylesi bir durumda su kıtlığının yaşanması durumunda, gerek sağlık açısından ve gerekse iktisadi açıdan bir negatif dışsallık kaçınılmaz olacaktır.

4.2.2. Türkiye'de Su Yönetimi ve Politika Belirleme İşlevi Gören Kurumlar

Türkiye'de su konusunda tablodan da anlaşılacağı üzere çok sayıda kurum ve kuruluş yetkili kılınmıştır. Tek bir konuda bu denli sayıda fazla kurumun yer alması şüphesiz kurumlar arası koordinasyonu ve organize olmayı zorlaştıracaktır. Hatta su yönetimi konusunda yapılan birtakım çalışmalardan, diğer kurumların haberdar olmadığı iddia edilmekte ve söz konusu durumun da sağlıklı bilgilere erişimi zorlaştırdığı kabul edilmektedir (Başkan, 2006: 84). Söz konusu sorun 2006 yılındaki çalışmada belirtildiği gibi yeni yönetsel örgütlenmede de devam etmektedir.

Tablo 2. Türkiye'de Su Yönetiminde Mevcut Kurumsal Yapı

Organizasyon	Ana görev ve sorumluluklar
Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulları	Su kaynaklarının etkin kullanılması, su israfının önlenmesine yönelik araştırmalar yaparak politika önerilerinde bulunmak (1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 29. Madde c Bendi)
Yerel Yönetimler Politika Kurulu	Çevre, orman, su ve benzeri alanlarda koruyucu ve geliştirici politika önerileri geliştirmek (1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 31. Madde/ç)

Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı)	Atıksu arıtma tesislerinin tasarım esaslarını ve kıstaslarını Tarım ve Orman Bakanlığı ile birlikte belirlemek, onay işlemlerini yürütmek (1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 103. Madde/1 bendi)
Devlet Su İşleri (DSİ) (Tarım ve Orman Bakanlığı)	-Su kaynaklarının yönetimi, geliştirilmesi adına öncülük etmektedir -Şehir ve kasabaların içme su ve kanalizasyon projelerini tetkik, tasdik ve murakabe etmek. -Köy içme suları için teknik organizasyon ve murakabeyi sağlamak ve bu iş için Bakanlık emrinde çalışacak lüzumlu bilgiye sahip elemanları yetiştirmek (4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 121. Madde d ve e bendi)
(Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu) Sağlık Bakanlığı	Su kaynaklarının etkin kullanılması, su israfının önlenmesine yönelik araştırmalar yaparak politika önerilerinde bulunmak (1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 29. Madde/c bendi)
Türkiye Su Enstitüsü (SUEN) (Tarım ve Orman Bakanlığı)	-Su ile ilgili, geleceğe yönelik yapılacak çalışmaların yönlendirilmesi, takip edilmesi, ülkemizin kısa ve uzun dönemli su yönetimi stratejisinin geliştirilmesi, su yönetimi ile ilgili görev yapmakta olan kurum ve kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanmasına yönelik bilgi üretmek (4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 470. Madde a bendi) - Sürdürülebilir su politikalarının geliştirilmesi ve küresel su meselelerinin çözülmesi yönünde stratejiler üretilmesi için gerekli imkân ve araçların geliştirilmesine katkı sağlamak (4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 470. Madde ç bendi) -Ulusal ve uluslararası su politikaları geliştirmek amacıyla bilimsel araştırmalar yapmak ve bunların yapılmasını desteklemek (4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 470. Madde d bendi)
İller Bankası	-İçme suyu tesisleri etüt, fizibilite ve projelerinin hazırlanmasına ait teknik şartname İller Bankası tarafından hazırlanmıştır (2013) -Söz konusu kararnamede içme suyunun kalitesi, planı, projelerin gerçekleştirilmesine ilişkin esaslar söz konusu düzenlemeler yer almaktadır -Aynı kararnamede alternatif konularda yerel yönetimlerin görüşü alınarak rehberlik edilmektedir (İçme suyu Tesisleri Etüt, Fizibilite ve Projelerinin Hazırlanmasına Ait Teknik Şartname, s. 13)
Büyükşehir Belediyeleri ve Diğer Belediyeler	-5216 sayılı kanunun 7. Maddesinde su konusunda birçok görev yüklenilmiştir -Orman köylerinde su ve kanalizasyon işlerin yürütmek (5216 sayılı kanun 7. Madde/2 sayılı geçici madde) -5393 sayılı kanunun 14. Maddesi ve 15. Maddesi (d) Özel kanunları gereğince belediyeye ait vergi, resim, harç, katkı ve katılma paylarının tarh, tahakkuk ve tahsilini yapmak; vergi, resim ve harç dışındaki özel hukuk hükümlerine göre tahsili gereken doğal gaz, su, atık su ve hizmet karşılığı alacakların tahsilini yapmak veya yaptırmak. -Müktesep haklar saklı kalmak üzere; içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak; atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek; kaynak sularını işletmek veya işlettirmek.
Tarım ve Orman Bakanlığı	-Gıda üretimi, güvenliği ve güvenilirliği, kırsal kalkınma, toprak, su kaynakları ve biyoçeşitliliğin korunması ile verimli kullanılmasını sağlamak (1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 410. Madde/b bendi) -e)Su kaynaklarının korunmasına ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına dair politikaların oluşturulması amacıyla çalışmalar yapmak, ulusal su yönetimini koordine etmek sağlamak (1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 410. Madde/e bendi)
Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (Tarım ve Orman Bakanlığı)	Toprak ve sulama suyu analiz laboratuvarlarının kuruluş esaslarını belirlemek; arazi, toprak, su kaynakları ile ilgili analizleri ve toprak, arazi ve su sınıflandırması yapmak (1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 417. Madde/ç bendi)

Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (Tarım ve Orman Bakanlığı)	Toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi ve rasyonel kullanımı amacıyla araştırmalar yapmak(1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 418. Madde/d bendi)
Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü (Tarım ve Orman Bakanlığı)	Su havzalarının geliştirilmesine yönelik ulusal ve bölgesel düzeyde planlama yapmak, politika ve stratejilerin belirlenmesi amacıyla çalışmalar yapmak (1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 419. Madde/b bendi)
Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (Tarım ve Orman Bakanlığı)	Yaban hayatı ve kara av kaynakları ile orman içi su kaynakları, dere, göl, gölet ve sulak alanların ve hassas bölgelerin korunması, geliştirilmesi... görevlerini yerine getirmek (1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 420. Madde/c bendi)
Su Yönetimi Genel Müdürlüğü (Tarım ve Orman Bakanlığı)	-Su kaynaklarını korumak, iyileştirmek ve kullanımına ilişkin politika belirlemek -Su kaynaklarını koruyup yönetme adına uluslararası alanları takip etmek -Ulusal su veri tabanı oluşturmak (1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 421. Madde)
İçişleri Bakanlığı	Mahalli İdarelerin su konusundaki görevlerinin yerine getirmesi konusunda Anayasanın 127. Maddesindeki vesayet denetimini yerine getirmek

Kaynak: Araştırmacılar tarafından ilgili mevzuat kullanılarak hazırlanmıştır

Su yönetimi genel müdürlüğüne diğer ilgili birimlerin dışında üst konumda bir rol biçilmiştir. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 421. Maddesinin ikinci fıkrasında; *kamu kurum ve kuruluşları sahip oldukları su ile ilgili bilgi ve verileri, talep edilmesi halinde, su veri tabanına işlenmek üzere Su Yönetimi Genel Müdürlüğüne vermekle mükelleftir* ibaresiyle su yönetimi genel müdürlüğü suya ilişkin konularda diğer kamu kuruluşlarından üstün tutulmuştur denilebilir.

4.2.3. Türkiye’de Alternatif Su Üretim Politikası ve Uygulamalar

Su kaynağı tüm uluslar için ve en yüksek düzeyde gereksinim duyulan bir ortak tüketim ürünüdür. Ayrıca kıt bir kaynak olan suyun tüketimi her geçen gün artmakta ve doğal olarak kişi başına düşen su miktarı azalmaktadır. Bu durum diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye için de üzerinde politika geliştirilmesi gereken potansiyel bir soruna işaret etmektedir.

Su kaynakları konusunda, Türkiye’deki mevcut durum ve günün koşulları da dikkate alınarak, “korunması, geliştirilmesi ve kullanılması” hususunda ulusal devlet politikası oluşturulması için yasal, kurumsal ve mali düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç olduğu tartışılmaktadır (Volkan ve Boz, 2006:150). Bununla birlikte, su kaynaklarının tahsis, kullanım ve yönetimine yönelik yeterli mevzuatın bulunmaması da doğal ve ekonomik kaynakların israfına yol açtığı belirtilmektedir (Volkan ve Boz, 2006: 152). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer alan konu ile ilgili ifadeler şunlardır;

- 1660. Madde: Yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının kirlenmeden önce korunması sağlanacak ve *atık suların arıldıktan sonra tarım ve sanayide kullanılması* özendirilecektir.
- 1661. Madde: Etkili su kullanımı, altyapı tesislerinin ve su kaynaklarının korunması konusunda toplum bilinçlendirilecek ve su israfını önleyici eğitim programlarının yazılı, sözlü ve görsel basında yer alması sağlanacaktır.
- 1671. Madde: Su kaynaklarının geliştirilmesi, kullanılması ve korunması ilgili hukuki bir düzenleme yapılacaktır.

Ancak Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda belirtilen çoğu hedefin gerçekleştirilemediğinden veya bu alanda çok az yol kat edildiğinden bahsedilmektedir (Volkan ve Boz, 2006: 153).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ise 2004 yılında 3225 belediyenin 1911’inden derlenen istatistiklere göre; belediye sınırları içinde yaşayan nüfusun kanalizasyon hizmetlerinden yararlananların oranı yüzde 80’e, atık su arıtma tesislerinden yararlananların oranı yüzde 47’ye, içme ve kullanma suyundan yararlananların oranı yüzde 93’e, içme suyu arıtma tesisi hizmetlerinden yararlananların oranı ise yüzde 42’ye ulaştığı belirtilmiştir (Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı,

2006: 29). Ayrıca ilgili planın 190. Maddesinde ‘‘sürdürülebilir su politikası’’ sadece bir cümle içerisinde geçmiştir. Konunun önemli olduğu belirtilmiş ancak bu konuda detaylı bir bilgi verilmemiştir. İlgili kalkınma planınının 465. Maddesinde atık sulara ilişkin bir düzenleme yer almıştır. Ancak bu düzenleme alternatif su üretimi arayışından ziyade çevre kirliliğini önlemeye yönelik bir düzenlemedir. Benzer şekilde 466. Madde çevre koruma amaçlı katı atık ya da atık suların arıtımında en yüksek teknolojinin tercih edileceği belirtilmiştir. 468. Madde geniş anlamda yorumlandığında, su kaynaklarının geliştirilmesi ifadesinin alternatif su politikasının öncü bir tanımı olarak değerlendirilebilir. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı içerisinde alternatif su üretimine ilişkin politikaların belirlenmesi gerektiği fikrine 469. Madde de ulaşılmaktadır. Bu maddeye göre atık suların üretildikten sonra tarım ve sanayide kullanılması planlanmaktadır. Böylece alternatif su üretimi konusunda Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı; önceki plana göre alternatif su politikası konusunda daha fazla umut aşıladığını ve siyasi iradenin bu konuda daha istekli olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Ayrıca suyun etkin kullanımı yoluyla tasarruf sağlamaya yönelik tedbirler artırılmaya çalışılırken, su yönetimi konusunda daha katılımcı olma yönünde gayelerin olduğu belirtilmiştir.

Onuncu Kalkınma Planı’nda çevre ve sürdürülebilir çevreci kalkınma konusunda bir önceki plana göre daha detaylı düzenlemeler ve tedbirler öngörülmüştür. Bu konuda özellikle sürdürülebilir tarım açısından suyun etkin kullanımı üzerinde durulmuştur (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 13-14). Mevcut plan içerisinde ‘‘Toprak ve Su Yönetimi’’ adı altında ayrıca bir başlık düzenlenmiştir. Ayrıca 66. Madde de artan su ihtiyacı karşılıklı su kaynaklarının kısıtlı oluşu gerekçe gösterilerek küresel ve bölgesel düzeyde *suya ilişkin yeni politikaların geliştirilmesi konusunda zorunluluk* doğduğu belirtilmiştir (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 14). Yine, 981. Madde de atık su arıtımı için altyapı tesislerinin geliştirilmesinin özendirileceği ve elde edilen suların yeniden kullanımı için özendirici tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 131). Kalkınma planından anlaşıldığı üzere büyükşehir belediyelerinin bu konularda görev ve yetkilerinin genişleyeceği yorumu yapılabilir. Özellikle kentsel atık suların arıtımı yoluyla yeniden üretimi noktasında yerel düzeyde yetkili olan kuruluşların daha aktif rol almaları gayet doğal bir durumdur. Bu konuda kurumlar arası işbirliğinin zayıf oluşu ve küresel birtakım şartların, suların verimli kullanılmamasının önündeki engellerden bir tanesi olduğu vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda temel hedefler arasında su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmaya uygun olarak bir yönetim sisteminin geliştirilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir (Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 138). Bu amaçla da su mevzuatına ilişkin yeni bir düzenleme yapılacağına işaretleri verilmiştir. İşbirliği ve koordinasyon konusundaki eksikliklerin tespiti yapılarak bu konuda da ayrıca önlem alınmaya çalışılacağı belirtilmiştir. Su kaynaklarının korunması konusunda ağırlıklı olarak ulusal havza sınıflama sistemi üzerinde yoğunlaşmanın olduğu görülmüştür.

2015-2019 Devlet Su İşleri (DSİ) Stratejik Planında DSİ’nin, Türkiye’de su konusunda politika üreten ve kurumsal rol alan en büyük katılımcılardan biri olduğu belirtilmiştir. Sürdürülebilirlik temel değerleri ile hareket ettiği belirtilen 2015-2019 stratejik raporunda DSİ, temel misyonunu ülkenin su kaynaklarının bilim ve tekniğe uygun olarak faydalananların kullanımına sunmak olarak tanımlamıştır. Ancak ‘‘su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve yönetilmesinde lider kuruluş olma’’ vizyonuna sahip olan DSİ tarafından hazırlanan 2015-2019 Stratejik Raporunda alternatif su üretimi kavramına yeterince önem verilmediği gözlenmektedir. Her ne kadar birinci stratejik amaç olarak Türkiye’de mevcut su kaynaklarının sürdürülebilirliği esas alınsa da yöntem olarak verimli kullanım temelli bir yaklaşım esas alınmıştır. Alternatif su üretim modellerine stratejik rapor içerisinde yeterince yer verilmediği eleştirisi bu noktada yapılabilir. Ancak bununla birlikte Türkiye üzerinde alternatif su üretim yöntemlerine de rastlanılmaktadır. Yaygın bir uygulama olmayışının nedeni, başta kurumlar tarafından belirlenen su politikalarını yetersizliği olmak üzere; Türkiye’nin şu anki konumuna bağlı olarak henüz tam anlamıyla su kuraklığı hissedilmemesinin yanıltıcı etkisidir. Bu durum, suyun ekonomik bir mal olarak görülmesinin önündeki en büyük engel olup gelecekte su kıtlığının yaşanması durumunda oluşacak sosyal maliyetin yüksek düzeyli olmasındaki belirleyicisidir.

4.2.3.1. Balıkesir / Avşa Adası Örneği

Avşa Adası Türkiye'de deniz suyundan tatlı su elde etme tesisi bulunan ve neredeyse kullanma amaçlı suyun tamamının bu yöntemle elde edildiği ender örneklerden bir tanesidir. Bu sebeple ilerleyen yıllarda artan su talebine bağlı olarak alternatif su üretim tesisleri için önemli bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte verimlilik ve maliyet analizi bakımından da su teminini deniz suyundan sağlayan Avşa Adası, Türkiye'de alternatif su politikaları açısından bir örnek teşkil etmektedir.

Avşa Adasında meydana gelen ihtiyaç açığı; yerleşim yerinin ada olması, yeterli düzeyde içme suyu kaynaklarının olmaması, 2.500 nüfusa sahip adaya yazın gelen turist sayısındaki artış ile nüfusun 30 bine kadar çıkması (başka kaynaklarda bu sayının 80.000'e kadar arttığı belirtilmektedir) mevcut içme suyu kaynaklarının debisinde azalma olması ve su kuyularında ise tuzlanmanın yaşanması gibi sebeplere dayandırılmaktadır (Başaran, 2015: 106). Alternatif su üretim modellerinden en uygun yöntem olarak deniz suyundan üretim modelinin seçilmiş olması bu sorunu ortadan kaldırmak adına önemli bir teknolojik yöntem olacaktır. Bu anlamda 2010 yılında 20 milyon liralık bir yatırım ile gerçekleştirildiği belirtilen Avşa Adası desalinasyon tesisi ile nüfusu yaz aylarında 2.500 kişiden 30.000-80.000 kişiye ulaşan Avşa Adasının su sorununun bu tesis ile ortadan kalktığı iddia edilmektedir.

Avşa su temin projesi ile 2043 yılına kadar olan su ihtiyacı gözetilmiş ve uzun vadeli bir proje yapılmıştır. 2000 m² üzerine kurulu tesisin üniteleri ise ön arıtma ünitesi, Ters Ozmos (TO-RO) ünitesi ve son arıtma ünitesi yer almaktadır (Başaran, 2015: 111-112). Tüm bu işlemlerden geçen deniz suyundan minimum % 50-%60 verimle elde edilen tatlı su ise kullanılmak üzere depolara ve oradan da şebekelere ulaştırılmaktadır.

Verimlilik açısından bir değerlendirme yapılacak olursa; 1000 litrelik deniz suyunun 600 litresinin içme suyu haline dönüştürüldüğü gerçeği göz önüne alındığında ilgili modelin başarılı bir uygulama olduğu belirtilebilir. Bununla birlikte Avşa uygulamasında günde toplam 4.350 ton su pompalanması ve bu işin sadece tek bir teknik personel ile gerçekleştiriliyor olması da yöntemin diğer üstün yönlerini ortaya koymaktadır. Ayrıca suyun ekonomik sayılabilecek bir fiyatla tüketicilere sunulması da bu sistemin ilerleyen yıllarda Türkiye gündeminde olası su sorunlarının önüne geçmede önemli bir alternatif oluşturabileceğini göstermektedir.

4.2.3.2. Sakarya Üniversitesi/ Esentepe Kampüsü Örneği

Yağmur suyunun hasat edilmesi yöntemi çok eski bir yöntem olmakla birlikte kentleşmenin artışı ile birlikte daha da önem kazanmıştır. Şöyle ki kırsal alanlarda yaşanan yağmur olayından sonra gerçekleşen sızıntı, yüzeysel akış ve buharlaşma miktarları oranları ile kentsel yerleşim alanları arasında ciddi dengesizlikler oluşturmaktadır. Geçirimsiz yapı malzemelerinin etkisi ile yağmur sonrası kentsel alanlarda buharlaşma oranı %30, yüzey altı su oranı %10, yer altına sızan su tabakası %5 ve yüzeysel akış ise %55 seviyelerindedir. Oysa bu oran kırsal yerleşim yerlerinde sırasıyla %40, %25, %25 ve %10 seviyelerindedir (Ekinci, 2015: 69). Yağmur sularının yüzeysel akış miktarı ile yoğun akışı ve buna bağlı olarak artan sel ve taşkın riskleri ile yeraltı su seviyelerinin azalması sonucunda bu konuda bir politika geliştirmek zorunlu hale gelmiştir. Ancak Türkiye dünya genelinde yaygın bir biçimde kullanılan bu örnekten yeterince istifade edememektedir.

Dünya uygulamalarına bakıldığında ABD 'de bulunan Solaire binasında kullanılan yağmur suyu depolama sistemi, Japonya'da ise 30.000 m² yüzeye sahip binalar için yağmur hasadı yönetimi zorunludur ve ilk işlem maliyetinin yarısı devletçe karşılanır (Ekinci, 2015: 83). Bununla birlikte İngiltere'de de yağmur suları tuvalet rezervuarlarında kullanılırken, Almanya'da yer alan Daimler-Chrysler binası da yağmur hasadı yöntemi için etkili örneklerdir. 19 binadan oluşan yapıdan toplam 23.000 m³ su elde edildiği belirtilmektedir (Ekinci, 2015: 87).

Türkiye'de yağmur suyu hasadı yönteminin ve sisteminin uygulanabilirliğini test etmek amacıyla bilimsel yöntemler kullanılarak Sakarya Üniversitesi üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Çalışmanın Sakarya Üniversitesi içerisinde yer alan yeşil alanların, bina çatılarından yağmur hasadı ile elde edilecek sularla sulanması potansiyelinin araştırılması olmuştur. Sakarya ilinin aylık yağış verileri göz önüne

alınarak ve bina yüzey alanlarının su toplama potansiyeli hesaplanarak elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Sonuç olarak yapılan çalışmada yerleşke içerisinde yer alan yeşil alanların haftada bir kez sulanması durumunda, çatılardan toplanacak yağmur sularının sulama ihtiyacının % 76,8 oranında karşılanacağı ifade edilmiştir (Eren vd., 2016: 493). Bu sonuç, kullanılabilir su konusunda harcanacak küçük bir çaba ile ne kadar etkili sonuçların alınabileceğinin işaretidir. Yeşil alanların sulama işlemlerinin yağmur suyu hasadı ile yapılması, mevcut su kaynaklarının tasarruf edilmesi adına önemli bir gelişme olarak gösterilebilir. Bu aynı zamanda üretim, iletim ticaretindeki teknoloji nedeniyle doğal tekel niteliği taşıyan suyun (Ataay, 2003: 34), o bölgede, ilde, ilçede veya beldede yaşayan halka daha ucuz su teminini olumlu yönde etkileyerek pozitif bir dışsallık yaratabilecektir.

5. SONUÇLAR VE KATKI

Alternatif su yönetimi ve üretimi politikaları; hızlı kentleşme, küresel ısınma, hızlı nüfus artışına bağlı olarak yaşanan talep artışı ile artan kirlilik göz önüne alındığında tatlı su temini konusunda yakın zamanda tüm ülke politikalarını etkileyecek düzeye ulaşacaktır. Özellikle su kıtlığı yaşayan ülkelerin başında gelen ve ileride tatlı su arzı konusunda sıkıntı yaşayabilecek ülkelerden biri olan Türkiye’de alternatif su politikaları temel politika alanlarından bir tanesi olmalıdır. Ancak Türkiye’de bu konunun oldukça yeni olduğu ve söz konusu kamusal politikaların daha çok verimlilik etrafında şekillendiği görülmektedir.

Devlet Su İşleri verilerine göre Türkiye’de hâlihazırda 112 milyar m³ kullanılabilir su kaynağından istifade etme oranı yaklaşık yüzde 39’luk bir değere sahiptir. Bu kaynağın 32 milyar metreküpü yani yaklaşık %73’ü sulama alanında; 7 milyar metreküpü yani yaklaşık %16’sı içme ve diğer tüketim alanında; son olarak 5 milyar metreküpü yani yaklaşık %11’i ise sanayide kullanılmaktadır. Türkiye bu değerlerle; 2013 yılı itibarıyla kişi başına düşen yaklaşık 1.500 m³ kullanılabilir su miktarı ile su kısıtı bulunan ülkeler arasında yer almaktadır. Tahminlere bakıldığında ise 2030 yılında kişi başına düşen 1.100 m³ kullanılabilir su miktarıyla, Türkiye’nin su sıkıntısı çeken bir ülke durumuna gelebileceğinden bahsetmek mümkündür (10. Kalkınma Planı, 2013:138). DSİ tarafından hazırlanan 2015-2019 Stratejik Raporunda alternatif su üretimi kavramına yeterince önem verilmediği gözlenmektedir. Her ne kadar birinci stratejik amaç olarak Türkiye’de mevcut su kaynaklarının sürdürülebilirliği esas alınsa da yöntem olarak verimli kullanım temelli bir yaklaşım esas alınmıştır.

Çok sayıda merkezi ve yerel yönetim birimi doğrudan ya da dolaylı olarak su yönetiminde rol almaktadır. Mevzuat çokluğundan yaşanan sıkıntılarda olduğu gibi kurumsal anlamda çok başlı yapılar söz konusu yönetim sürecinde tikanlıkların yaşanmasına neden olmaktadır. Öncelikle su yönetimi konusunda kurumsal yapı sadeleştirilmelidir. Yerel yönetimlerin söz konusu politikaları gerçekleştirip uygulayabilmeleri adına merkezi idare tarafından gerekli idari ve mali özerklik sağlanmalıdır. Aynı zamanda suyun geniş dışsallığı nedeniyle merkezi idare söz konusu faaliyet alanından tümüyle çekilmemelidir. Ayrıca su sıkıntısı yaşayan bir ülke olarak bu alanda politikalar geliştirilmeli, gelecek odaklı çözüm önerileri sunulmalıdır. Alternatif su üretimi konusunda Türkiye özelinde birtakım uygulamalar yer alsa da az sayıdaki bu yöntemlerin geliştirilip yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Bu sadece su üretim politikaları ile sınırlı kalmamakla birlikte mevcut su kaynaklarının korunması, kirlenmemesi ve su kullanımında tasarruf düzeyinin artırılması gibi politikaları kapsamalıdır. Bu anlamda kıt ve ekonomik bir mal olarak ifade edilen suyun etkin yönetimi, gelecek dönemlerde gerek iktisadi ve gerekse de sosyal anlamda oluşabilecek negatif dışsallıkların önlenmesine katkı sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Ataay F. (2003). Doğal Tekellerde Özelleştirme Sorunu, Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi, 4(16), 34-38.
- Aydın, M. ve Çalışkan, A. (2019). Suyun Fiyatlandırmasında Erdemli Mal Yaklaşımı: Türk Toplumunun Algısı, Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi, 2(9), 677-689.
- Akgün, İ. (2011). Yeni Bir Su Politikasına Doğru: Türkiye’de Su Yönetimi, Alternatifler ve Öneriler, Sosyal Değişim Derneği, 1. Baskı, İstanbul.

- Aydın, F. ve Ardalı, Y. (2012). Deniz Suyu Arıtım Teknolojileri, Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, s. 156-178 (HOCAM BU kaynakça METİN İÇİ ATIFTA YOK ayrıca derginin sayısı cilti vs yok yukarıda belirtilen örnekteki gibi ekleme yapabilir misin ayrıca).
- Başaran, Y. (2015). Türkiye’de Deniz Suyundan İçme Suyu Üretimi Maliyet Değerlendirmesi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Başkan, T. (2006). Arıtılmış Evsel Atıksuların Tarımda Sulama Amaçlı Yeniden Kullanılması, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, Ö., Yıldız, M., Sercan, Ü. ve Arzum, C. Ş. (2017). Atıksuların Geri Kazanılması ve Yeniden Kullanılması, Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi 02(2017), 1-14.
- Duman, H. (2017). Arıtılmış Kentsel Atıksuların Sulamada Yeniden Kullanımı: Kayseri Atıksu Arıtma Tesisi Örneği, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Ekinci, B. (2015). Su Kaynaklarının Verimli Kullanılmasına Yönelik Örnek Ülke Uygulamaları ve Ülkemizde Bu Çalışmaların Uygulanabilirliği, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Eren, B., Aygün, A., Likos, S. ve Damar, A. İ. (2016). Yağmur Suyu Hasadı: Sakarya Üniversitesi Esentepe Kampüsü Örneği, 4th International Symposium on Innovative Technologies in Engineering and Science 3-5 November 2016 (ISITES2016 Alanya/Antalya –Turkey).
- Karakaya, N. ve Gönenç, İ. E. (2017). Alternatif Su Kaynakları, IGEN Portal.
- Kavaklı, M. ve Civan, Z. (1997). Türkiye’de Su Kullanımı, Atıksuların Geri Kazanma ve Yeniden Kullanma Uygulamaları. TÜBİTAK Araştırma Merkezi Enerji Sistemleri ve Çevre Araştırma Enstitüsü, Su ve Çevre Sempozyumu.
- Öktem Uyduranoğlu, A. ve Aksoy, A. (2014). Türkiye’nin Su Riskleri Raporu, WWF Raporu.
- Tanık, A., Öztürk, İ. ve Cüceloğlu, G. (2016). Arıtılmış Atıksuların Yeniden Kullanımı ve Yağmur Suyu Hasadı Sistemleri, Türkiye Belediyeler Birliği, Ankara.
- Üstün, G. E. ve Tırpancı, A. (2015). Gri Suyun Arıtımı ve Yeniden Kullanımı, Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi, 20(2), 119-139.
- Volkan, F. ve Boz, B. (2006). Türkiye’de Su Kaynakları Geliştirme Politikalarına Yönelik Tespitler ve Öneriler. TMMOB Su Politikaları Kongresi. Ankara.
- Yıldız, N. Ç., Yıldız, D. ve Yıldız, D. (2016), Suyun Ekonomi Politikası ve Fiyatlandırma Politikaları, Hidropolitik Akademi Ön Raporu, Ankara.

İnternet Kaynakları

- Birleşmiş Milletler Su Gelişim Raporu (hangi yılda yayımlanmış)
- Devlet Su İşleri 2015-2019 Stratejik Raporu (hangi yılda yayımlanmış)
- Devlet Su İşleri Performans Programı (2017)
- 1 ve 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (tarih ekle hocam)
- Kalkınma Bakanlığı, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)
- Kalkınma Bakanlığı, 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)
- Kalkınma Bakanlığı, 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)
- World Health Organization (WHO). (1973). Atıksuların Kalite Yönetmeliği

**HABER AKTÖRLERİ BELİRLENİRKEN BASININ CİNSİYET EŞİTLİĞİNE İLİŞKİN
YAKLAŞIMI: ULUSAL YAYIN YAPAN HÜRRİYET VE YEREL YAYIN YAPAN FIRAT
GAZETESİ ÖRNEĞİ**

THE APPROACH OF THE PRESS ON GENDER EQUALITY WHEN THE NEWS ACTORS ARE
DETERMINED: NATIONAL PUBLICATION HÜRRİYET AND LOCAL PUBLICATION FIRAT
NEWSPAPER

Nural İMİK TANYILDIZI

Doç.Dr, Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

Kübra TÜRKAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

ÖZET

Ulusal ve yerel yazılı basının vazgeçilmez unsuru haberdur. Haber üretim sürecinde birçok kişi ve kurum rol oynamaktadır. Muhabirler, haber kaynakları, medya örgütlenmeleri, siyasal ve ekonomik yapı bunlardan bazılarıdır. Haber aktörleri ise haberin görsel olarak dikkat çekmesinde, haberin tüketiminde ve kamuoyunun hafızasında yer edinmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca haber aktörleri haberin üretim sürecinde haberin tematik kurgusunu oluşturmada da görev almaktadır. Haber söylemi üretilirken tematik yapının oluşumuna katkı sağlayan haber kaynağı ya da haber aktörleri “söylem seçkinleri” ve “söylem düşkünleri” olarak ikiye ayrılmaktadır.

Bu araştırmada kamuoyunu; bilgilendirme, eğlendirme gibi özellikler barındıran ulusal ve yerel gazetelerin haberlerinde kadın ve erkek söylem seçkinlerine aynı oranda yer verip vermediğine ve haberlerde kadının nasıl konumlandırıldığına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Gerek ulusal gerekse de yerel basında yer alan haberlerde kadın söylem seçkinlerinin; erkek söylem seçkinleri kadar sıklıkla yer bulup bulmadığı incelenmiştir.

Bir haber aktörü olarak kadının haberlerde ağırlıklı olarak söylem seçkini mi yoksa söylem düşkünü mü olarak sunulduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın temel amacı ulusal ve yerelde yayınlanan gazetelerin haber aktörleri belirlerken toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yaklaşımının ortaya konulmasıdır. Bu amaçla ulusal yayın yapan Hürriyet Gazetesi'nin ve yerel yayın yapan Fırat Gazetesi'nin ilk sayfa haberleri 1 ay boyunca incelenmiştir. Araştırmada sözel, yazılı veya diğer materyallerin içerdiği anlamları sistematik ve nesnel olarak sınıflandıran, sayısal olarak ve bazı çıkarımlar yaparak analiz edilmesini sağlayan içerik çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda haber aktörleri belirlenirken basının cinsiyet eşitliğine ilişkin yaklaşımı Hürriyet ve Fırat Gazeteleri örnekleminde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haber, haber aktörü, söylem seçkini, söylem düşkünü ve cinsiyet eşitliği.

ABSTRACT

The indispensable element of national and local print media is news. Many people and institutions play a role in the news production process. Reporters, news sources, media organizations, political and economic structure are some of them. On the other hand, news actors are effective in attracting visual attention to the news, consuming the news and gaining a place in the memory of the public. In addition, news actors are involved in the production of the thematic fiction of the news. While news discourse is produced, news actors who contribute to the formation of the thematic structure are divided into two as “discourse elite” and “discourse enthusiasts”.

In this research; It was tried to clarify whether the national and local newspapers, which contain features such as information and entertainment, include women and men's discourse elite at the same rate and how women are positioned in the news. Both the national and local press coverage of the women's discourse elite; whether it is as frequent as the male discourse elite. As a news actor, it has been tried to reveal whether the woman is mainly presented as discourse elite or discourse enthusiast. The main purpose of the study is to reveal the approach of gender and national newspapers to gender equality in

determining news actors. For this purpose, the first page news of the national newspaper Hürriyet and the local newspaper Fırat were reviewed for a month. In the study, content analysis method was used to classify the meanings of verbal, written or other materials systematically and objectively and to analyze them numerically and with some inferences. In determining the news actors in the light of the obtained data, the approach of the press on gender equality was tried to be put forward in the Hürriyet and Fırat Newspapers sample.

Key Words: News, news actor, discourse elite, discourse enthusiast and gender equality.

Giriş

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, biyolojik farklılıklar ile açıklanamayacak kadar büyük sorunlar oluşturmakta ve kadını ötekileştirip arka planda bırakmaktadır. 1979 yılında Birleşmiş Milletlerce kabul edilen kapsamlı ve hukuken bağlayıcılığı olan Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne (CEDAW) Türkiye 1985 yılından bu yana taraftır. Cinsiyetler arası eşitliğin sağlanması ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılması doğrultusunda Birleşmiş Milletler tarafından 1994 yılında Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı, 1995 yılında ise Dördüncü Dünya Kadın Konferansı adı ile iki küresel toplantı daha düzenlenmiş ve Türkiye dünya kadınlarının konularını güçlendirmeyi amaçlayan Dördüncü Dünya Kadın Konferansı toplantısı sonucunda kabul edilen belgeleri kabul etmiştir (Bal, 2014: 24). Toplumda cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kalması için en önemli görevlerden biri de kitle iletişim araçlarına düşmektedir. Cinsiyet tanımlamasının oluşturulduğu bu kurumlardan hiç şüphesiz biri de kitle iletişim araçlarıdır. Çünkü bu araçlar cinsiyet rollerini değiştirerek, kadın erkek kimliğini çarpıtarak genellikle erkek egemen bakışı altında sunmaktadır (Demircioğlu, 2014, 11-15). Bu noktada geniş kitleleri etkileyebilme gücünü elinde bulunduran bir kitle iletişim aracı olarak gazetelerin verdiği haberler de önem taşımaktadır. Çünkü gazete haberleri toplumsal sorumluluk duygusuyla hareket ederek toplumun her aşamasında hızlı ve doğru enformasyon iletimini sağlayarak, bireylerde uygun tutum ve davranışların gelişmesine katkıda bulunabilmektedir (Bülbül, 2001: 75).

Haber kaynakları, haberin tematik yapısını kurmaktadır. Bu kaynaklar bilgi/enformasyon veren kişi ve kurumlardan oluşmaktadır. Ayrıca görsellik ile birlikte haber kaynağının dışında, haberi pazarlayan, kişi, kurum, ülkeler ve mekânlar olarak haber aktörleri de bulunmaktadır. Haber aktörleri görselliği ön planda tutup, kamusal bellekteki verileri canlandırıp, haberi pazarlamaktadır. Haber söylem olarak ele alındığında, eşik bekçileri ve haberde kaynak ya da haber aktörü konumunda olanlar, söylemi üreten konumunda olmaktadır. Haber söylemi üretilirken haberin tematik yapısının oluşumunu sağlayan haber kaynakları ya da haber aktörleri söylem seçkinleri ve söylem düşkünleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Mora, 2008: 26). Haber aktörlerinin, erişimleri ve sunumları, toplumsal iktidarın kitlesel dolayımından geçerek yeniden üretilmesinde rol oynamaktadır (Küçük'ten aktaran Demircioğlu, 2014: 11).

Konuyla ilgili literatüre bakıldığında ulaşılan çalışmalar sınırlı sayıda olmakla beraber daha çok ulusal basın ve televizyon programları ile ilgilidir (Karaduman, 2007; Demircioğlu, 2014; Kıratlı, 2017; Atmaca, 2019). Bu araştırmanın temel amacı ise ulusal ve yerelde yayınlanan gazetelerin haber aktörleri belirlerken toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yaklaşımının ortaya konulmasıdır. Bu nedenle araştırmada 12 Mart- 12 Nisan 2018 tarihleri arasında bir ay süresince ulusal yayın yapan Hürriyet Gazetesi ve yerel yayın yapan Fırat Gazetesinin ilk sayfa haberleri içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda haber aktörleri belirlenirken basının cinsiyet eşitliğine ilişkin yaklaşımı Hürriyet ve Fırat Gazeteleri örnekleminde açıklanmaya çalışılmıştır.

Haber Kavramı ve Haberin Aktörleri

Haber, çabuk bozulabilecek özelliğe sahip bir 'mal' dır. Çünkü bir haberin haber olma özelliği onun yeni oluşundan kaynaklanmaktadır. Eğer haber yeni değilse, haber özelliği ortadan kalkmaktadır. Rakiplerinin önüne geçerek, haberi ilk almak ve onu hedef kitleye ilk vermek habercilerin temel görevidir (Çaplı, 2002: 63). Haberin farklı tanımları vardır. Kimine göre "dün bilinmeyen her şey bugün haber olabileceği" gibi; kimilerine göre ise "haber vaktinde verilen, toplumda çok sayıda kişileri ilgilendiren ve etkileyen, bu kişilerin anlayabileceği herhangi bir olay, düşünce ya da kanı" haber

olabilir. Haber anlayışı ülkelerin ve toplumda yaşayan insanların yapısına göre değişmektedir (Demirkent, 2003:123).

Haber üretimin sürecinde birçok kişi ve kurum rol oynamaktadır. Öncelikle muhabirler, haber kaynakları, medya örgütlenmeleri, haber ajansları, toplumda güçlü kurum ve kuruluşlar haber üretimini siyasal, kültürel ve ekonomik alanda belirlemede etkili olmaktadır. Haber izlemek, seçmek, araştırmak, düzeltmek, yazmak ve de yayımlamak yani haberi üretmek bir çok kişiyi ve kurumu ilgilendirmektedir (Girgin, 2001: 11).

Her şeyden önce habere bir insan yapısı gözüyle bakmak gerekmektedir. Bu bakış açısı ‘her toplumun kendi kamusal bilgi sistemini farklı oluşturduğunu ve her sistemin farklı sınırlamalar ve problemlere sahip olduğunu anlamayı kolaylaştırmaktadır (Kanber, 2003:35)

Sonuç olarak; haber üretim sürecini etkileyen birçok etken söz konusudur. Ağırlıklı olarak haberler, üretildikleri kurumların genel yayın politikasının ekseninde oluşturulmaktadır. Fakat haberi tüketenlerin beklentisinin daha etik olan genel yayın politikalarının kamuoyunu merkez alarak, bu doğrultuda haberin şekillendirilmesi ve sunulması olduğunu söylemek mümkündür.

Haber aktörleri, haberin alımlayıcı yönünden kolay tüketilir olmasını sağlayan, haberin pazarlanmasında etken olan haberi görsel olarak pazarlayan, kamusal bellekteki verileri canlandıran bir özellik göstermektedir. Haber kaynağı ise, haberin tematik çerçevesini çizen ve enformasyon nedeniyle dikkati çekendir (Mora, 2011:4). Haber medyasında, bilginin stratejik denetimi, toplumsal ve siyasal gerçekliklerin yeniden özgül inşalarıyla uygulanmaktadır. Haber bu sürecin yönetiminde rol oynamaktadır. Haber aktörlerinin tercihe dayalı erişimleri ve sunumları toplumsal iktidarın kitlesel dolayımından geçerek yeniden üretilmesinde etkilidir (Rigel’den akt. Karaduman, 2007: 51)

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında Yazılı Basın ve Haber

“Kitle iletişim araçlarından yazılı basın, değişik kültürel düzeydeki insanlara hitap edecek şekilde farklı içeriklerle düzenlenmiştir. Gazeteler uygun ve gerektiği biçimde kullanıldığında eğitimin çok etkili bir tamamlayıcısı olacak ve siyasi alanındaki eşitsizlikleri gidermek adına da katkı sağlayacaktır” (Tokgöz, 1994: 128). Kamuoyunu; bilgilendirme, eğlendirme gibi özellikler barındıran ulusal ve yerel gazete haberlerinin, toplumda cinsiyet ayrımcılığının giderilmesine de katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

Eşitsizlik önlenabilir bir durumdur. Önlenebilir olması nedeniyle de gereksiz ve adil olmayan farklılıktır. Bu nedenle kadın ve erkek arasındaki genetik, fizyolojik ve biyolojik özelliklerinden kaynaklanan farklılıklar eşitsizlik çerçevesinde değerlendirilemez. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği farklı boyutlardaki iktidar ilişkilerinin sonucu olarak toplumun kadın ve erkeğe ilişkin algısından ortaya çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve medeni alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerini engelleyen, ortadan kaldıran ya da bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama olarak tanımlanmaktadır (Şimşek’ten aktaran, Bal, 2014: 16). Bu noktada kitle iletişim araçları cinsiyete bağlı yapılan bu kısıtlamaları güçlendirmekte ya da engellemektedir. “Kitle iletişim araçları cinsiyet kalıp yargılarını ve önyargılarını sürdürmede ve insanları bu yönde etkilemede önemli bir role sahiptir” (Dökmen’den akt. Atmaca, 2019: 245).

Kitle iletişim araçlarının tutarlı bir şekilde verdiği mesajların en yaygın olanlarından biri kadınlar ve toplumsal rolleri ile ilgilidir. Genellikle bu araçların sunduğu kadın imgesi üzerine yapılan çalışmalar, kadın karakterlerin erkeklere oranla toplumsal bağımlılığı güçlü, sorunlar karşısında çabuk umutsuzluğa kapılan, uzlaşmaya açık ve kolay ikna edilebilir bireyler olarak ele alındıklarını ortaya koymaktadır. Kitle iletişim araçlarının kadınlık ve erkeklığe ilişkin sunumları, toplumsal cinsiyete dayalı kalıplaşmış düşünceleri desteklemektedir (Pehlivan, 2016: 41). Bu durum kitle iletişim araçlarındaki farklı formatlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu formatlardan biri de haberlerdir.

Haber söylemi kaynağının yapısına göre söylem seçkinleri ve söylem düşkünleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Bourdieu'ya göre söylem üretiminin temelini iktidar uygulayanlar, gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, yönetmenler, akademisyenler gibi 'sembolik seçkinler' oluşturmaktadır. Bu seçkinler haberin denetim mekanizmasını daha çok ellerinde bulunduran, toplum tarafından kabul görülmüş kimselerden meydana gelmektedir. Söylem düşkünleri ise suskun, zavallı, mahcup, mağdur olan sıradan halktır. Bu sıfatlar söylem düşkünlerinin ezilmelerini meşrulaştırmaktadır. Kadınlar, çocuklar gibi ekonomik ve belirli yönlerden yetersiz, güçsüz olan herkes bu grubun içindedir. Söylem düşkünlerinin medyada temsil edilmesi mağdur durumda olmalarına bağlıdır (Mora'dan aktaran Kıratlı, 2017: 20).

Dünyada ve Türkiye'de yapılan araştırmalar kadınların haberlerde sınırlı şekilde temsil edildiğini göstermektedir. Bu temsillere bakıldığında çoğunluğunun kadının ikincilliğinin meşruiyetini sağlayacak şekilde olduğu görülmektedir. Haberlerde kadının etkilenen aktör olarak konumlandırıldığı ve pasifize edilerek sunulduğu temsillerin en yaygın olanı 'mağdur kadın miti' dir. Özellikle kadınların maruz kaldığı şiddet haberlerinde karşımıza çıkan bu durum kadını adeta kurban haline getirmektedir (İşleyen'den akt. Atmaca, 2019: 245). Böylece bir haber aktörü olarak kadın genellikle söylem seçkini olmaktan ziyade haberlerde söylem düşkününü olarak yer almaktadır.

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın Amacı ve Önemi:

Bu çalışmanın temel amacı ulusal ve yerelde yayımlanan gazetelerin haber aktörleri belirlerken toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yaklaşımının ortaya konulmasıdır. Kamuoyunu; bilgilendirme, eğlendirme gibi özellikler barındıran ulusal ve yerel gazetelerin haberlerinde kadın ve erkek söylem seçkinlerine aynı oranda yer verip vermediğine ve bir haber aktörü olarak kadının haberde nasıl konumlandırıldığına açıklık getirilmek amaçlanmıştır. Medyada kadın bedeninin kullanımına yönelik birçok çalışma var olsa da bu genelde reklamlar incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ise haberlerde kadının nasıl konumlandırıldığı ele alınmıştır. Araştırma gerek ulusal gerekse de yerel medyada toplumsal cinsiyet eşitliğine haberlerin sunumunda ne denli özen gösterip göstermediğine açıklık getirmeye katkı sağlaması açısından önemlidir.

Araştırmanın Hipotezleri:

Araştırmanın temel hipotezi bir haber aktörü olarak kadınların gazete haberlerinde söylem seçkininden ziyade söylem düşkününü olarak daha çok yer aldığıdır. Bu ana hipotezden hareketle çalışma ile ilgili oluşturulan diğer hipotezler şu şekildedir:

H0. Gerek ulusal gerekse de yerel basında yer alan haberlerde kadın söylem seçkinleri; erkek söylem seçkinleri kadar sıklıkla yer bulmamaktadır.

H1. Kadınlar, haberlerde temsil edilirken, söylemlerinden çok görselleri ile yani bir meta olarak yer almaktadır.

H2. Bir haber aktörü olarak kadınlar söylem seçkini olarak daha çok magazin haberlerinde yer almaktadır.

Araştırmanın Yöntemi:

Araştırmada içerik çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. İçerik çözümlemesi "veriden onun içeriğine ilişkin tekrarlanabilir ve geçerli sonuçlar çıkarmak üzere kullanılan bir araştırma tekniğidir" (Krippendorff 1980: 25). İçerik çözümlemesi ile iletişimin sunulan içeriğinin tarafsız, sistematik ve niceliksel tanımı yapılmaktadır (Berelson 1952: 17). Araştırma için Türkiye'de ulusal yayın yapan ve Elazığ ilinde yerel yayın yapan gazetelerden kura yöntemi ile birer tane belirlenmiş ve bu gazetelerin ilk sayfaları bir ay boyunca incelenmiştir. Bu çözümleme yapılırken haber kategorileri, haber aktörleri, kadın ve erkek haber aktörlerinin birinci sayfa haberlerindeki yeri, söylem seçkini olarak kadın ve erkek haber aktörleri, kadın ve erkek haber aktörlerinde fotoğraf kullanımı başlıklarında kategoriler oluşturulmuş. Ve her gazete bu kategoriler kapsamında bir ay süresince incelenmiş ve elde edilen veriler kayıt altına alınmış, sayısal verilere dönüştürülerek, tablo halinde sunulmuştur.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi:

Araştırmanın evrenini kura ile seçilmiş ve zaman aralığı olarak 12 Mart – 12 Nisan 2018 tarihleri ile sınırlandırılmış ulusal yayın yapan Hürriyet ve yerel yayın yapan Fırat Gazeteleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu gazetelerin kadın ve erkek haber aktörlerinin yer aldığı birinci sayfa haberleri oluşturmaktadır.

Sınırlılıklar:

Araştırma ulusal yayın yapan Hürriyet ve yerel yayın yapan Fırat Gazetelerinin 12 Mart – 12 Nisan 2018 tarihlerindeki birinci sayfa haberleri ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmadan Elde Edilen Bulgular ve Analiz

Tablo 1: Gazetelerin birinci sayfasında yer bulan haberlerin toplam haberlere ilişkin dağılımı

	Hürriyet Gazetesi		Fırat Gazetesi	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Gazetenin ilk sayfasında yer alan toplam haber	360	%18.80	304	%49.11
Gazetenin tamamında yer alan toplam haber	1914		619	

Yerel yayın yapan Fırat gazetesinde 31 gün süresince toplamda 619 haber yayınlanırken, bu haberlerin neredeyse yaklaşık yarısının birinci sayfada yer bulduğu görülmektedir. Sayfa sayısı yerel basından çok daha fazla olan Hürriyet gazetesinde toplam haber sayısı haliyle fazla olduğu için birinci sayfasında da daha fazla haber yer bulmuştur.

Tablo 2: Gazetelerin birinci sayfasında yer alan haber çeşitlerinin toplam haberlere oranları

Haber Kategorileri	Hürriyet Gazetesi 1. Sayfası		Fırat Gazetesi 1. Sayfası	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Güncel	109	%30.27	141	%46.38
Siyaset	43	%11.94	23	%7.56
Ekonomi	23	%6.38	39	%12.82
Eğitim	3	%0.83	10	%3.28
Sağlık	12	%3.33	15	%4.93
Asayiş	46	%12.77	23	%7.56
Kültür	2	%0.55	5	%1.64
Dış politika	74	%20.55	0	0
Teknoloji	2	%0.55	0	0
Spor	18	%5	48	%15.78
Magazin	28	%7.77	0	0
1.Sayfa toplam haberleri	360		304	

Gerek Hürriyet Gazetesi gerekse de Fırat Gazetesi ağırlıklı olarak güncel konuları içeren haberlere birinci sayfalarında yer vermiştir. Ülkemizde dış politikanın hareketlendiği bir takvimi içeren bu süreçte ulusal yayın yapan Hürriyet Gazetesi'nde dış politika haberlerine ağırlık verildiği gözlemlenirken, dış politikayı ilgilendiren haberlerin yerel gazetede yer bulmadığını belirtmek yanlış olmaz. Ayrıca Hürriyet Gazetesi'nin magazin haberlerine de geniş yer verdiği görülmektedir. Bir diğer dikkat çekici durum ise;Fırat Gazetesi'nde spor haberleri geniş yer tutarken haber ağı son derece kapsamlı olan Hürriyet Gazetesi'nde daha az spor haberine yer verildiğidir.

Tablo 3: Gazetelerin birinci sayfasında yer alan haberlerde kadın haber aktörü ve erkek haber aktörünün dağılımı

	Hürriyet Gazetesi		Fırat Gazetesi	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Kadın Haber Aktörü	64	%17.77	9	%2.96
Erkek Haber Aktörü	148	%41.11	135	%44.77
1.sayfada yer alan haberler	360		304	

Tablo 3 incelendiğinde; Ulusal yayın yapan Hürriyet Gazetesi'nde kadın haber aktörü %17,77'lik bir pay ayırırken bu oran yerel yayınlanan Fırat Gazetesi'ne indirildiğinde bir hayli azalmıştır. Fırat Gazetesi'nde kadın haber aktörlerine sadece %2.96'lık son derece sınırlı bir yer ayrılmıştır. Oysa erkek haber aktör sayısı ile Fırat Gazetesi ulusal yayın yapan Hürriyet Gazetesi'nin bile önüne geçmiştir.

Tablo 4: Kadın haber aktörlerinin haberlerin birinci sayfanın hangi kısmından görüldüğü

	Hürriyet Gazetesi		Fırat Gazetesi	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Sürmanşet	38	%59.37	2	%22.22
Manşet	10	%15.62	2	%22.22
Diğer	16	%25	5	%55.55
Kadın Aktör sayısı	64		9	

Fırat Gazetesi'nde kadın haber aktörleri hem daha az yer bulmuş hem de kadın haber aktörleri manşette az sayıda yer bulmuştur. Gerek manşette gerekse de sür manşette sadece 2 kez kadın aktörlerin haberleri yer almıştır. Hürriyet Gazetesi'nde ise; kadın haber aktörlerinin haberleri ağırlıklı olarak sürmanşette yer almıştır. Bu haberlerde ağırlıklı magazin içeriklidir. Yani haber aktörü olarak sanatçılar, aktristler ve mankenlerin konumlandığını bu tarz haberlerde de metinden çok fotoğrafların geniş yer tuttuğu dikkat çekmektedir.

Tablo 5: Erkek haber aktörlerinin birinci sayfanın hangi kısmından görüldüğü

	Hürriyet Gazetesi		Fırat Gazetesi	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Sürmanşet	31	%20.94	73	%52.89
Manşet	18	%12.16	32	%23.18
Diğer	99	%66.89	30	%21.73
Erkek aktör sayısı	148		138	

Fırat Gazetesi'nde erkek haber aktörlerine ait haberler ağırlıklı olarak sürmanşet gibi logonun bile üzerinde çarpıcı bir şekilde yer alırken, Hürriyet Gazetesi'nde erkek haber aktörlerine yönelik haberlerin dağınık şekilde gazetenin birinci sayfasına yayıldığı belirtilmek yanlış olmaz. Ayrıca yerel gazete olan Fırat Gazetesi'nde manşetten sık sık erkek haber aktörleri verilmiş hatta bazı manşet haberlerinde birden fazla erkek haber aktörü kullanılmıştır.

Tablo 6: Kadın haber aktörlerinin ağırlıklı olarak hangi haberlerde söylem seçkini olarak konumlandırıldığı

	Hürriyet Gazetesi		Fırat Gazetesi	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Güncel	18	%28.5	2	%22.22
Siyaset	2	%3.12	0	0
Ekonomi	5	%7.81	3	%33.33
Eğitim	1	%1.56	0	0
Sağlık	2	%3.12	1	%11.11
Asayiş	5	%7.81	1	%11.11
Kültür	0	0	1	%11.11
Dış politika	3	%4.68	0	0
Teknoloji	0	0	0	0
Spor	0	0	1	%11.11
Magazin	28	%43.75	0	0
1.sayfada yer alan kadın haber aktörlerine ait toplam haberler	64		9	

Hürriyet Gazetesi'nde kadın haber aktörleri en fazla magazin haberlerinde görülürken, Fırat Gazetesi'nde kadın haber aktörleri en fazla ekonomi haberlerinde karşımıza çıkmaktadır. Tablo incelendiğinde siyasi haberlerde neredeyse yok diyecek nitelikte kadın haber aktörünün yer bulunduğu görülmektedir. Ulusal yayın yapan Hürriyet Gazetesi'nde sadece iki siyasi haberin aktörü kadın iken yerel yayın yapan Fırat Gazetesi'nde siyasi haberlerde kadın aktöre rastlanmamıştır. Hürriyet Gazetesi'nin birinci sayfasında karşımıza çıkan kadın haber aktörlü haberlerin içeriğinde asayiş kategorisinde de kadın haber aktörü sayısı yüksektir.

Tablo 7: Erkek haber aktörlerinin ağırlıklı olarak hangi haberlerde söylem seçkini olarak konumlandırıldığı

	Hürriyet Gazetesi		Fırat Gazetesi	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Güncel	10	%7.24	49	%33.10
Siyaset	41	%29.71	21	%14.18
Ekonomi	12	%8.69	26	%17.56
Eğitim	2	%1.44	7	%4.29
Sağlık	4	%2.89	5	%3.37
Asayiş	8	%5.79	9	%6.08
Kültür	2	%1.44	1	%0.67
Dış politika	40	%28.98	0	0
Teknoloji	0	0	0	0
Spor	16	%11.59	30	%20.27
Magazin	3	%2.17	0	0
1.sayfada yer alan erkek haber aktörlerine ait toplam haberler	138		148	

Her iki gazetede siyasi haberlerde ağırlıklı erkek haber aktörleri ön plana çıkmaktadır. Ayrıca dış politika üzerine Hürriyet Gazetesi'nde bir hayli erkek haber aktörü kullanılırken bu kategoriye yönelik Fırat Gazetesi'nde hiçbir haber yer almamaktadır. Fırat Gazetesi'nde ise spor haberlerinde ağırlıklı olarak erkek haber aktörlerine yer verildiği görülmektedir. Yine Fırat Gazetesi'ni irdeleyecek olursak güncel haber kategorisinde de çok fazla erkek haber aktörü kullanıldığı düşünülmektedir. Asayiş haberlerinde ise hem ulusal hem de yerel gazetelerde neredeyse aynı oranda erkek haber aktörüne yer verildiği görülmektedir.

Tablo 8: Kadın haber aktörlerinin yer verildiği haberlerde fotoğraf kullanımı

	Hürriyet Gazetesi		Fırat Gazetesi	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Fotoğraf var	62	%96.87	9	%100
Fotoğraf yok	2	%3.12	0	0
1.sayfada kadın haber aktörlerine ait toplam haber	64		9	

Hürriyet gazetesinde ağırlıklı olarak kadın haber aktörleri magazin haberlerinde kullanıldığı için; bu haberlerin çoğunda da haberler verilirken son derece geniş sütunlarda kadın fotoğrafları yer almıştır. Ayrıca yine Hürriyet Gazetesi'nde asayiş haberlerinde öne çıkan kadınlarda olayı yansıtmaya açısından ağırlıklı bir şekilde fotoğraflar ile sunulmuştur. Fırat Gazetesi'nde de özellikle aynı haber aktörü kullanılmış o da genelde fotoğrafları ile yer bulmuştur. Zaten haber aktörünün net bir şekilde açığa çıktığı haberlerde ağırlıklı fotoğraf kullanımı vardır. Bu tabloda hareketle medyanın kadın haber aktörü dahi olsa, kadının bedenini bir anda haber metası haline dönüştürdüğü görülmektedir. Haberlerde olayı daha net ve kanıtlanabilir bir şekilde sunmak adına metin fotoğrafla desteklenmeye çalışırken, özellikle magazin haberlerinde kadın bedeninin bir teşhir ürünü gibi kullanılarak, haberin tüketimini artıran bir unsur olarak kadının görüntüsünün kullanılıyor olduğunu ve bu durumun kadının kimliğine zarar verdiği gibi cinsiyet eşitsizliğine de aykırı bir durum olduğu düşünülmektedir.

Tablo 9: Erkek haber aktörlerinin yer verildiği haberlerde fotoğraf kullanımı

	Hürriyet Gazetesi		Fırat Gazetesi	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Fotoğraf var	132	%97.82	145	%97.97
Fotoğraf yok	6	%4.34	3	%2.02
1.sayfada erkek haber aktörlerine ait toplam haber	138		148	

Gerek kadın haber aktörlerinin gerekse de erkek haber aktörlerinin yer aldığı haberlerde, ağırlıklı olarak fotoğraf kullanımı olduğunu belirtmek doğru olacaktır. Ancak erkek haber aktörlerinin fotoğraflarına yer verilirken genellikle gücü simgeleyen fotoğraflar kullanılmıştır. Erkek haber aktörleri fotoğraflardaki duruşları ve kıyafetleri ile bu doğrultuda mesaj vermektedir.

SONUÇ

Ulusal ve yerel yazılı basın vazgeçilmez unsuru haberdur. Haberlerin kaynakları ve haber aktörleri haber söyleminin oluşumunda etkilidir. Bu noktada haberde haber aktörlerinin kimlerden oluştuğu ve nasıl yer aldığı önem taşımaktadır. Bu araştırmada ulusal ve yerelde yayınlanan gazetelerin haber aktörleri belirlerken toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan çözümlemede birinci sayfada yer alan haber sayısı Hürriyet Gazetesi'nde 360, Fırat Gazetesi'nde 304'dür (Tablo 1). İki gazetede de en fazla haber güncel konular ile ilgilidir (Tablo 2). Yapılan içerik çözümlemesi ile elde edilen bulgulardan yola çıkılarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- İncelenen her iki gazetede de birinci sayfa haberlerinde erkek haber aktörleri, kadın haber aktörlerine oranla daha fazla haberde yer almıştır (Tablo 3).
- Kadın haber aktörleri Hürriyet Gazetesi'nin daha çok sürmanşetinde yer alırken, Fırat Gazetesi'nin sürmanşet ve manşet dışındaki haberlerinde yer almıştır (Tablo 4). Erkek haber aktörleri ise Hürriyet Gazetesi'nin sürmanşet ve manşet dışındaki haberlerinde yer alırken, Fırat Gazetesi'nin sürmanşet haberlerinde yer almıştır (Tablo 5).
- İncelenen gazetelerde kadınların gazete haberlerinde söylem seçkininden ziyade daha çok söylem düşkününü olarak yer aldığı tespit edilmiştir (Tablo 2, Tablo 6). İki tablo karşılaştırıldığında Ulusal yayın yapan Hürriyet Gazetesi'nde kadın haber aktörü ile ilgili toplam 360 haber, yerel yayın yapan

- Fırat Gazetesi'nde ise toplam 304 haber mevcuttur. Bu haberlerden Hürriyet Gazetesi'nde sadece 64, Fırat Gazetesi'nde ise 9 haberde kadınlar söylem seçkini konumunda olmuşlardır.
- Ele alınan gazetelerde gerek ulusal gerekse de yerel basında yer alan haberlerde kadın söylem seçkinleri; erkek söylem seçkinleri kadar sıklıkla yer bulmamaktadır. Haber aktörü olarak kadınlar, Hürriyet Gazetesi'nde sadece 64, Fırat Gazetesi'nde ise 9 haberde söylem seçkini konumunda olmuştur. Erkekler ise Hürriyet Gazetesi'nde 138, Fırat Gazetesi'nde ise 148 haberde söylem seçkini konumunda olmuştur. (Tablo 6, Tablo 7).
  - Ulusal yayın yapan Hürriyet Gazetesi, yerel yayın yapan Fırat Gazetesi'ne oranla kadın söylem seçkinlerine birinci sayfa haberlerinde daha çok yer vermiştir. Yerel yayın yapan Fırat Gazetesi'nin haberde erkek söylem seçkinlerinin yer aldığı haber sayısı, kadın söylem seçkinlerinin yer aldığı haberlerden yaklaşık olarak 15 kat fazladır (Tablo 6- Tablo 7).
  - Kadınlar, haberlerde temsil edilirken, söylemlerinden çok görselleri ile yani bir meta olarak yer almaktadır. Kadın haber aktörlerinde ve erkek haber aktörlerinde çoğunlukla fotoğraf kullanılmıştır. Fakat kadın haber aktörlerinin fotoğraflarda yer aldığı alan daha fazla ve özellikle asayiş haberlerinde kadın fotoğraflarının olayı yansıtması açısından sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Tablo 8- Tablo 9)
  - Bir haber aktörü olarak kadınlar söylem seçkini konumunda Hürriyet Gazetesi'nde daha çok magazin haberlerinde yer alırken, erkekler siyaset ve dış politika haberlerinde yer almıştır. Yerel yayın yapan Fırat Gazetesinde ise kadınlar söylem seçkini konumunda toplamda 9 haberde yer almış bunlarda en yüksek 3 haber ile ekonomi olmuştur, erkekler ise söylem seçkini olarak daha çok güncel haberlerde ve spor haberlerinde yer almıştır. (Tablo 6- Tablo 7).

Genel bir değerlendirme yapıldığında ulusal yayın yapan Hürriyet ve yerel yayın yapan Fırat Gazetelerinin haber aktörü olarak kadın ve erkek söylem seçkinlerine aynı oranda yer vermediği, erkeklerin kadınlara oranla çok daha fazla yer aldığı görülmüştür. Özellikle yerel yayın yapan Fırat Gazetesi'nde kadın söylem seçkinlerinin sayısının çok daha az olduğu tespit edilmiştir. Toplam haber sayısı incelendiğinde kadınların her iki gazetede de söylem seçkini olmaktan ziyade daha çok söylem düşkünü olarak yer aldığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Atmaca, N. E. (2019). Cinsiyet Ayrımcılığı Bağlamında Yazılı Basında Haber Seçimlerinin İncelenmesi, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, June, 2019; 5(1): 237-256
- Bal, M. Demirgöz (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış, *KASHED*, 1(1):15-28
- Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*, Glencoe: Free Press.
- Bülbül R.A (2001). "Haberin Anatomisi ve Temel Yaklaşımlar", Ankara: Nobel Yayınları
- Çaplı, B. (2002). *Medya ve Etik*, 1.Basım, Ankara: İmge Kitabevi.
- Demircioğlu, Z. (2014), *Televizyon Haberlerinde Söylem Düşkünü Olarak Kadın*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Sinema Ve Televizyon Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Demirkent, N. (2003). *Sayfa Sayfa Gazetecilik*, 1.Basım, İstanbul: Dünya Kitapları.
- Girgin, A. (2001) "Tarafsızlık (Nesnellik, Objektiflik)", Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi Yayını, Sayı:11.
- Girgin, A. (2002). *Haber Yazmak*, 4.Basım, İstanbul: Der Yayınları.
- Kanber, R. (2003) *Medya ve Sağlık*, Ankara: Türk Sağlık-Sen Yayınları.
- Karaduman, S. (2007). "Medyatik Gerçeklikte Kimlik Temsilleri: Televizyon Haberlerinin Aktörleri Üzerine Düşünceler", *Selçuk İletişim* 4/4 , ss: 45-56.
- Kaypakoğlu, S. (2004). *Toplumsal Cinsiyet ve İletişim*. İstanbul: Naos Yayınları
- Kıratlı, S. (2017). *Sosyal Medya'da Söylem Düşkünü Olarak Çocuk; Aylan Bebek Örneği* , Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı İletişim Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Krippendorff, K.(1980). *Content Analysis: An Introduction to is Methodology*, Beverly Hills: Sage.
- Mora, N. (2011). "Haberin Sosyolojik Boyutu: Kamusal Söylemin Üretimi ve Kamuoyu Oluşumu" Erişim tarihi: 04.04.2018 <http://www.dorduncukuvvetmedya.com/medya-arastirmalari/2830-haberin-sosyolojik-boyutu-kamusal-soylemin-uretimi-ve-kamuoyu-olusumu.html>

- Mora, N. (2008). “Medyada Güç ve İktidar İlişkileri” , Medya Çalışmaları, Altkitap, http://politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/medya_calismalari_medya_pedagogjisi_ve_kuresel_iletisim.pdf
- Pehlivan, P. Vargel (2016). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye’de Gündüz Kuşağı Programlarında Kadın Temsili, medya ve İletişim Sistemleri Anabilim dalı, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi
- Tokgöz, O. (1994). Temel Gazetecilik, Ankara: İmge Kitapevi

YEREL BASINDA DİJİTAL MEDYANIN KULLANIMI: ELAZIĞ YEREL GAZETELERİ
WEB SİTELERİ ÖRNEĞİ
USE OF DIGITAL MEDIA IN LOCAL PRESS: ELAZIĞ LOCAL NEWSPAPERS WEBSITE
EXAMPLE

Nural İMİK TANYILDIZI

Doç.Dr, Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

Kübra TÜRKAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü
İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

ÖZET

İçinde bulunduğumuz çağda teknolojiye yaşanan gelişmeler, birçok alanda değişikliğe neden olduğu gibi medya alanında da büyük yenilikleri beraberinde getirmiştir. Dijital medya kavramı internet ile gündeme gelmiştir. Yeni medya ile bilginin paylaşımı anında olmaya başlamış, kapsama alanı da internetin olduğu her yere ulaşacak şekilde genişlemiştir. Bu yeni iletişim biçimi ile ses ve görüntü aynı anda iletişim ortamına taşınmaktadır. Teknolojideki hızlı gelişim ve dönüşümün en fazla etkilediği mesleklerden biri gazeteciliktir. 20. Yüzyılın sonuna doğru internet gazeteciliği kavramı ortaya çıkmıştır. İnternet ile birlikte dijitalleşen dünyada en fazla tartışılan konulardan biri de; internetin geleneksel medyayı etkilemesidir. Günümüzde geleneksel medyada yer alan basılı gazetelerin yanında, internet üzerinden yayın yapan dijital gazetelerde mevcuttur.

Çalışmada Elazığ'da haftanın altı günü düzenli bir şekilde çıkarılan 4 yerel gazete olan; Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent gazetelerinin internet sitelerinin ana sayfaları bir hafta süresince incelenmiştir. Web sitelerinin içeriksel özellikleri, içeriğinin basılı gazete ile aynı olup olmadığı, gazeteci okur etkileşiminin olup olmadığını, gazetelerin sosyal medya hesaplarının olup olmadığı, çoklu ortam dosyalarına ne oranda yer verdikleri, haber üretiminde sosyal paylaşım sitelerinden yararlanma durumları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Yapılan bu analiz sonucunda gazeteler karşılaştırılmış ve Elazığ yerel basınının dijital medyayı kullanımı Elazığ yerel gazeteleri web siteleri örneği üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerel basın, dijital medya, sosyal medya, web siteleri

ABSTRACT

The developments in technology in this era have led to changes in many areas and brought great innovations in the field of media. Digital media concept has come up with internet. The sharing of information with the new media began to be instant, and the coverage area expanded to reach everywhere the internet was. With this new form of communication, audio and video are simultaneously transferred to the communication medium. One of the professions most affected by the rapid development and transformation of technology is journalism. Towards the end of the 20th century, the concept of internet journalism has emerged. it affects the traditional media. Today, in addition to printed newspapers in the traditional media, there are also digital newspapers broadcasting on the internet.

In this study, there were 4 local newspapers published regularly in Elazığ six days a week; The main pages of the websites of the newspapers Fırat, Günışığı, Hakimiyet and Haberkent were reviewed for a week. The content characteristics of the websites, how often they are updated, whether the content is the same as the printed newspaper, whether there is journalist reader interaction, whether the newspapers have social media accounts, how much they use the multimedia files, and how they benefit from social networking sites in news production have been examined comparatively. As a result of this analysis, the newspapers were compared and the use of digital media of Elazığ local press was tried to be explained through the example of Elazığ local newspapers web sites.

Keywords: Local press, digital media, social media, web sites

Giriş

Yeni iletişim teknolojileri ile birlikte geleneksel iletişim araçları varlığını sürdürmeye devam etmiş; bunun yanında internet tabanlı yeni iletişim araçları ve ortamları da kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum yazılı basını da önemli ölçüde etkilemiştir. Haber üretim ve dağıtımında yeniliklere zemin hazırlamıştır.

Yerel basın sınırları belirlenmiş bir alanda halkı bilgilendirmeye, eğitmeye, eğlendirmeye ve kamuoyunu oluşturmaya yönelik yayıncılık faaliyetleri olan, aynı zamanda yöre halkının iletişim kurumu özelliği taşıyan araçlardır (Vural, 1999: 113). Bu nedenle yerel basın yerel kamuoyunun oluşmasında en önemli kuvvetlerden bir tanesidir. Yerel basın kuruluşları aynı zamanda yöre halkının moral kaynağıdır. Bireylerin çevreleriyle ve kendileriyle barışık olmalarına katkı sağlamakta, yetkilileri yönlendirici bir rol üstlenmektedir (Girgin, 2001, 162). Yerel basın Türkiye'nin yakın tarihinde Kurtuluş Savaşının destekçisi, Cumhuriyet kazanımlarının taşıyıcısı olarak önemli görevleri yerine getirmiştir. Fakat zaman içinde yerel basının gücü ve etkisi azalmıştır. Önceleri ulusal basın ardından kitle iletişim araçlarındaki çeşitlenme ile birlikte diğer iletişim araçlarının hedef kitle tarafından tercih edilmeye başlanması yerel basının gücünü azaltmıştır (Birsen, 2011: 116). İnternet ile birlikte iletişim araçlarındaki değişim basın alanını da etkilemiştir. İnternet gazetecilerin klasik araştırma ve haber yazma tekniklerini değiştirmiştir. Bu yeni elektronik iletişim şeklinde mesajın iletim hızı hızlanmış, kullanılan mecralar değişmiş, yeni gazetecilik türleri oluşmuştur. Basın, elektronik yayıncılık, internet gazeteciliği ya da sanal gazetecilik adları ile yepyeni bir iletişim aracı haline dönüşmüştür (Cihangir, 2019: 4-6).

Türkiye'de yerel basında bu yeni elektronik gazetecilik türünü ele alan bir çok çalışma mevcuttur. Konuyla ilgili olarak yapılan literatür araştırmasında bunlardan bazılarını ulaşılmıştır. Yolcu'nun 2007 yılında yayınlanan, "Yerel Gazetelerin İnternet Ortamındaki Görünümü" isimli çalışmada (Yolcu, 2007) en çok okuna 10 yerel gazete web sayfaları açısından incelenmiştir. Bir diğer çalışma ise Değirmencioğlu'nun 2007 yılında yayınlanan "Yeni İletişim Teknolojilerinin Yerel Basına Sunduğu Olanaklar Ve Kocaeli Yerel Gazetelerinin İnternet Sayfaları Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı makalesidir (Değirmencioğlu, 2007). Çalışmada Kocaeli ilindeki yerel basının internet sayfaları incelenmiştir. Yine aynı yazarın 2011 yılında Kocaeli ili özelinde "Yerel Basında Yeni Medya Ve Sosyal Paylaşım Sitelerinin Kullanımı" konusunu ele alan yayınına ulaşılmıştır (Değirmencioğlu, 2011). Ayrıca konu ile ilgili yapılmış tez çalışmaları da mevcuttur (Köseoğlu, 2019; Cihangir, 2019; Aydoğan, 2019). Adı geçen çalışmalarda yerel gazeteler ile internet gazeteleri ele alınıp karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada ise onlardan farklı olarak konu ilk defa Elazığ ili özelinde ele alınmış ve sadece yerel gazetelerin web siteleri incelenmiştir.

Yerel Basın

Yerel basın toplumsal, ekonomik, kültürel ve sosyal gelişimleri yöre halkına aktaran, o yörenin ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal özelliklerini yansıtan bir ayna niteliğindedir (Gezgin, 2007: 177). Aynı zamanda yerel yönetimlerle yerel halk arasındaki en büyük köprü görevini de yerel basın üstlenmektedir. Yerel kamuoyu adına hareket ederek, yerel yönetimlerin en büyük denetleyicisi konumundadır. Yerel basın, yerel yönetimlerin etkinliklerinin halka iletilmesinde, halktan gelen tepkilerin ya da beğenilerin de yerel yönetimlere iletilmesinde en kolay, en hızlı ve en işlevsel araçlardan biridir (Vural, 2007: 339)

Yerel basının işlevlerini üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunları kısaca açıklamak gerekirse;

- Yöneten-yönetilen ilişkisi çerçevesinde kamu hizmetlerinin sağlıklı ve doğru biçimde halka duyurulmasını sağlamak ve yönetenin halk adına denetlenmesi, kamuoyu yaratılması yerel basının en önemli işlevlerinden biridir.
- Beldelerde yerel yönetimlerin hizmetlerinin duyurulması yoluyla yerel yönetim-yurttaş ilişkisinin sağlanması yerel basının bir diğer işlevidir.
- Yerel basının en önemli işlevlerinden bir diğeri de ulusal iradenin doğru ve amaca uygun yansımada gerekli demokrasi kültürünün yerleştirilmesidir (Gezgin, 2007:177-178).

Yerel basın bulunduğu yörenin toplumsal iletişim kurumu ve kitle iletişim aracı olması dolayısıyla yerel kamuoyuna yönelik hareket alanı içerisinde belirli faaliyetler ve süreçler ile fikirlerin ve kanaatlerin oluşmasına yardımcı olmaktadır (Bostancı, 1998: 170).

Yerel basın ve demokrasi arasındaki ilişki açıklanırken, ekonomi politik gerçeklikler de göz önünde bulundurulmalıdır. Yerel basını ve onun kurumsal yapısını bölgenin ve yörenin sermaye yapısı , ekonomik olanakları, sınıfsal yapısı ve rantın kimler arasında bölüşüldüğü etkilemektedir. Yerel basının güçlü ve bağımsız bir kurumsal yapı olabilmesi ölçüsünde demokrasinin gelişimine katkı sağlaması mümkündür (Kurşun'dan akt. Birsen, 2011: 118). Kısacası güçlü ve bağımsız bir yerel basının bulunduğu yörenin insanına ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal yönde birçok katkısı bulunmaktadır.

Yerel Basının Dijital Dönüşümü

Günümüzde gündelik hayatımızda önemli bir yere sahip olan yeni medya, gündelik yaşam pratiklerimizi de değiştirmiştir. Bilgisayar, internet, multimedya gibi dijital tüm teknolojiler yeni medya olarak isimlendirilebilmektedir (Binark, 2007:21). Yeni iletişim teknolojileri ve yeni medya 1970'li yılların sonlarına doğru bilgisayar ve bilgi-işlem alanında çıkan gelişmelerin iletişim alanına yansımalarıyla kendini göstermeye başlamıştır. Yeni medya ile birlikte geleneksel kitle iletişim araçlarının belirli mesajları, farklı mekânlardaki heterojen geniş izleyici gruplarına aktarma özelliği, araç ve ortam farklılıkları bir araya getirilmektedir. Bu yönüyle yeni medya, geleneksel medyayı değiştirmektedir. Denizaltı iletişim kabloları, iletişim uyduları, bilgisayarlar, telekomünikasyon sistemleri ve sayısal ağlar, yeni iletişim teknolojileri ve yeni medyanın en önemli bileşenleridir(Törenli'den akt. Değirmencioğlu, 2007:477).

İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasında, kamuoyu oluşumunda ve tarihsel bilgilerin toparlandığı yerler olan geleneksel gazetelerin yanında, günümüzde internet gazeteciliği ya da elektronik gazetecilik olarak adlandırılan yeni bir gazetecilik anlayışı ortaya çıkmıştır (Gezgin, 2002: 30). İnternet gazeteciliğini basılı gazetecilik, radyo ve televizyon gazeteciliğinin yanında çoklu ortam özelliği olan dördüncü tür gazetecilik olarak tanımlayanlarda bulunmaktadır (Deuze, 2004: 140). İnternet gazeteciliğinde maliyet, geleneksel gazeteciliğe göre daha düşük olmaktadır. Medya siteleri abone olunan ajanslardan haberleri alabilmekte ve bu durum haberin üretim maliyetini indirmektedir. Sınırlı sayıda maliyetle internet gazeteciliği gerçekleştirebilmektedir (Mumay, 2003,: 63-63). Maliyeti yüksek basılı yerel gazeteler yerine kaynakların paylaşıldığı, daha ekonomik hazırlanan, daha çok habere yer verilen, daha ekonomik ve çağdaş dijital gazeteler ileriki yıllarda daha yaygın bir şekilde kullanılabilir (Uçak ve Erkal, 2018: 2527).

İnternet gazeteciliği kendini yerel basında da göstermiştir. İnternet yerel medyanın öncelikle tanımını değiştirmiş ve yerel medyanın yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Bir örnekle açıklamak gerekirse, bir gazetenin yerel olup olmadığını anlamak için ilk göz önünde bulundurulan özellik onun “sadece belli bir ilde” satılıyor ve okunuyor olması iken internetle birlikte yerel gazeteler ülke çapında hatta tüm dünyada okunabilir duruma gelmiştir. Bununla birlikte artık “ulaşılabilen sınırlara” bağlı kalarak yerel medyayı tanımlamaktan çok içeriği ön plana almak daha yerinde olacaktır. Günümüzde bir gazete yer verdiği konular kadar “yerel” olma özelliği taşımaktadır (Yolcu, 2007:453-454). İnternetin kullanıldığı bu elektronik gazetecilik uygulamasında; yazı, fotoğraf, görüntü, ses, müzik ve animasyonların bir araya geldiği “multimedya” olarak ifade edilen çoklu ortamların kullanılması mümkündür (Değirmencioğlu, 2007: 481)

İnternet ile üretim, dağıtım, tanıtım ve halkla ilişkiler gibi temel aşamalarda yerel medya kuruluşlarının işinin kolaylaşması mümkündür. İnternet, yerel medya kuruluşlarıyla yaygın medya kuruluşlarının rekabet koşullarını da yakınlaştırmıştır. Bunların yanı sıra, internetin yerel medya kurumlarına sağladığı başka olanaklar da bulunmaktadır. İnternet üzerinden yayın yapıldığı için coğrafi engelleri ortadan kaldırmakta ve hemşehriler memleketleri ile ilgili haberleri internette yayınlanan yerel gazeteler sayesinde hızlı, kolay ve ekonomik şekilde öğrenebilmektedir (Yolcu, 2007:454). Yerel basında dijital uygulamalarla ortaya çıkan bir diğer yenilik ise sosyal medyanın gazetecilik alanına girmesidir. Sosyal medyanın yaygınlaşması ile birlikte geleneksel basın işletmelerinin sosyal medya hesapları açarak okuyucunun beklentisini karşılayacak şekilde haber üretmeye başladığı görülmektedir. Böylece sosyal

medya aynı zamanda haber üretim ve paylaşım alanı haline gelmiştir (Köseoğlu, 2019: 34). İnternet gazeteciliği özellikle yerel basın açısından daha çok önem taşımaktadır. Çünkü yerel bir gazete internet ortamında haberlerini dünyanın başka bir ülkesine ulaştırabilmektedir (Atabek,2003: 65). İnternet teknolojisi yerel medyayı global medya haline getirme imkanı sağlamıştır. Yerellik ile uluslar ötesilik arasındaki sınır sorgulanır hale gelmiştir (Alankuş, 2003: 75). Yerel basındaki bu yeni uygulamalara bazı yerel basın kuruluşlarının kısa sürede uyum sağladığı görülürken, bazı yerel basın kuruluşları ise geleneksel basın uygulamalarına daha ağırlıklı yer vermektedir.

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın Amacı ve Önemi:

Bu araştırmada Elazığ'da haftanın altı günü düzenli bir şekilde çıkarılan 4 yerel gazete olan; Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazetelerinin internet sitelerinin ana sayfaları bir hafta süresince incelenmiştir. Gazetelerin internet sitelerinin hangi özelliklere sahip olduğu araştırmanın sorununu oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı ise Elazığ yerel gazetelerinin internet sitelerinin özelliklerinin ortaya konularak eksikliklerinin belirtilmesi ve yerel basında dijital uygulamaları gazetelerin web siteleri özelinden tespit etmektir.

Araştırmanın Hipotezi:

Araştırmada Elazığ yerel basınında gazetelerin internet sitelerinin aktif bir şekilde kullanılmadığı, internet sitelerinin okuyucuyu bilgilendirme konusunda yetersiz olduğu hipotezinden yola çıkılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi:

Araştırmada Elazığ ilinde yayın yapan 4 yerel gazete olan; Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazetelerinin internet sitelerinin ana sayfaları bir hafta süresince içerik çözümlemesi yöntemi ile incelenmiştir. Web sitelerinin içeriksel özellikleri, ne sıklıkla güncellendiği, içeriğinin basılı gazete ile aynı olup olmadığı, gazeteci okur etkileşiminin olup olmadığı, gazetelerin sosyal medya hesaplarının olup olmadığı, çoklu ortam dosyalarına ne oranda yer verdikleri, haber üretiminde sosyal paylaşım sitelerinden yararlanma durumları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Araştırmanın Evren Ve Örneklemi:

Araştırmanın evrenini Elazığ ilinde yayın yapan yerel basın kuruluşlarının web siteleri oluşturmaktadır. Örneklem olarak da Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazetelerinin internet sitelerinin ana sayfaları ele alınmıştır.

Sınırlılıklar:

Araştırma Elazığ ilinde yayın yapan yerel gazeteler ile sınırlı tutulmuştur. Bir hafta süresince Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazetelerinin internet sitelerinin ana sayfaları incelenmiştir.

Araştırmadan Elde Edilen Bulgular ve Analiz

Araştırmada bir hafta süresince Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazetelerinin internet sitelerinin incelenmesinde yapılan çözümleme ile şu bulgulara ulaşılmıştır:

Tablo 1: Gazetelerin İnternet Sitelerinin Okuyucuyla Etkileşimde Olma Özelliği

	Fırat Gazetesi	Günışığı Gazetesi	Hakimiyet Gazetesi	Haberkent Gazetesi
İletişim Linki	Var	Var	Var	Var
Geri Bildirim Formu	Yok	Yok	Yok	Yok
Haber Yorumlama Linki	Var	Var	Var	Var
Haber Sosyal Ağlarda Paylaşma Linki	Var	Var	Var	Var
e-mail ile haber paylaşımı	Yok	Var	Yok	Yok
RSS özel haber bağlantısı	Var	Var	Var	Var
Haber ihbar hattı	Var	Yok	Yok	Yok

Araştırmada ele alınan haftanın altı günü yazılı basını olan Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazetelerinin internet sitelerinin dördünde de iletişim linkleri vardır. Geri bildirim formları ise aktif değildir. Yerel gazetelerin tamamı internet siteleri üzerinden sosyal medya platformları aracılığı ile paylaşım olanağı sağlarken, e-mail üzerinden direk paylaşım sağlayan sadece Elazığ Günışığı Gazetesi'nin internet sitesidir. RSS özelliği de tüm internet sitelerinde mevcuttur. Haber ihbar hattı ise sadece Elazığ Fırat Gazetesi'nde vardır.

Tablo 2:Gazetelerin İnternet Sitelerinin İçeriksel Özellikleri

	Fırat Gazetesi	Günışığı Gazetesi	Hakimiyet Gazetesi	Haberkent Gazetesi
Arama Motoru	Var	Var	Var	Var
Kayan Haber (Slider) Menüsü	Var	Var	Var	Var
Fotoğraf Galerisi Linki	Var	Var	Var	Yok
Son Dakika Haber Başlığı Kuşağı	Var	Var	Var	Var
Ana sayfada Yer Alan Bir Haftalık Ortalama Günlük Haber Linki Sayısı	21	16,57	17	15.85

İncelenen gazetelerde Arama Motoru, Kayan Haber (Slider) Menüsü, Son Dakika Haber Başlığı Kuşağı gazetelerin internet sitelerinin tamamında varken Fotoğraf Galerisi Linki ise sadece Haberkent Gazetesi'nin internet sitesinde yoktur. İnternet sitesinin ana sayfasında en fazla haber linki barındıran internet sitesi Elazığ Fırat Gazetesi'ne aittir. Ana sayfadaki en az haber linki ise Hakimiyet Gazetesi'ne aittir.

Tablo 3: Gazetelerin İnternet Sitelerinin Sosyal Paylaşım Sitelerinde Yer Alması

	Fırat Gazetesi	Günışığı Gazetesi	Hakimiyet Gazetesi	Haberkent Gazetesi
Facebook Sitesi Üyeliği	Var	Var	Var	Var
Twitter Sitesi Üyeliği	Var	Var	Var	Yok
Instagram Sitesi Üyeliği	Var	Var	Var	Var

Tabloda görüldüğü üzere Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazeteleri'nin tamamının aktif kullanılan Facebook, Twitter ve Instagram hesapları vardır. Bütün sosyal medya hesaplarının aktif kullandığı görülmektedir. Hatta çözümleme yapılırken okuyucuların birçoğunun internet sitesine yorum bırakmadığı ve sosyal medya üzerinden haberlere ya da köşe yazılarına ilişkin yorumlarda buldukları tespit edilmiştir.

Tablo 4: Gazetelerin internet sitesinin ana sayfasına bir haftada kaç haber kullanıldığı

	Fırat Gazetesi		Günışığı Gazetesi		Hakimiyet Gazetesi		HaberKent Gazetesi	
	f /	%	f /	%	f /	%	f /	%
4 Aralık 2019 Çarşamba	25	% 17	18	% 15.51	18	% 15.12	14	% 12.61
5 Aralık 2019 Perşembe	28	% 19,04	16	% 13.79	22	% 18.48	20	% 18.01
6 Aralık 2019 Cuma	21	% 14,28	18	% 15.51	19	% 15.96	17	% 15.31
7 Aralık 2019 Cumartesi	10	% 6,80	7	% 6.03	9	% 7.56	8	% 7.20
9 Aralık 2019 Pazartesi	20	% 13,60	21	% 18.10	16	% 13.44	19	% 17.11
10 Aralık 2019 Salı	19	% 12,92	17	% 14.65	18	% 15.12	18	% 16.21
11 Aralık 2019 Çarşamba	24	% 16,32	19	% 16.37	17	% 14,28	15	% 13.51
Haftalık Toplam Haber	147		116		119		111	

Tablo 4’de incelenen yerel gazetelerin internet sitesinin ana sayfasında bir haftada kaç haber kullanıldığı yer almıştır. Bu verilere göre en fazla haber akışı Fırat Gazetesi’nin internet sitesindeyken Fırat gazetesinin internet sitesini 119 haber ile Hakimiyet Gazetesi’nin internet sitesi takip etmiştir. Üçüncü sırada ise Günışığı Gazetesi’nin internet sitesi yer almıştır. Haberkent Gazetesi’nin internet sitesi ise diğer gazetelere nazaran en az haberin paylaşıldığı internet sitesidir.

Tablo 5: Gazetelerin internet sitesinde paylaşılan ve gazetelerin birinci sayfasında yer alan haber verileri

	Fırat Gazetesi		Günışığı Gazetesi		Hakimiyet Gazetesi		HaberKent Gazetesi	
	f /	%	f /	%	f /	%	f /	%
4 Aralık 2019 Çarşamba	13	% 18.30	8	% 12.90	12	% 14.28	8	% 11.26
5 Aralık 2019 Perşembe	10	% 14.08	8	% 12.90	10	% 11.90	9	% 12.67
6 Aralık 2019 Cuma	9	% 12.67	9	% 14.51	10	% 11.90	12	% 16.90
7 Aralık 2019 Cumartesi	11	% 15.49	10	% 16.12	11	% 13.09	11	% 15.49
9 Aralık 2019 Pazartesi	8	% 11.26	10	% 16.12	15	% 17.85	10	% 14.08
10 Aralık 2019 Salı	8	% 11.26	9	% 14.51	13	% 15.47	11	% 15.49
11 Aralık 2019 Çarşamba	12	% 16.90	8	% 12.90	13	% 15.47	10	% 14.08
Haftalık Toplam Haber	71		62		84		71	

Tablo 5’de Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazetelerinin basılı olan birinci sayfasında yer alan haberler ile web sayfasında paylaşılan birinci sayfa haberleri karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma yapıldığında en yoğun haber paylaşan gazete Hakimiyet Gazetesi olmuştur. Fırat ve Haberkent Gazeteleri de birinci sayfalarında eşit oranda haber paylaşıırken. Günışığı Gazetesi’nin ise hem basılı gazete de hem de internet sitesinde ortak paylaştığı 62 habere yer verdiği tespit edilmiştir.

Tablo 6: Gazetelerin sosyal medya hesapları üzerinden paylaştığı bir haftalık ortalama günlük paylaşımları

	Fırat Gazetesi		Günışığı Gazetesi		Hakimiyet Gazetesi		HaberKent Gazetesi	
	F	%	F	%	F	%	F	%
Facebook Sitesi Haber Paylaşımı	150	% 49.50	39	% 50	148	% 100	183	% 100
Twitter Sitesi Haber Paylaşımı	3	% 0.99	0	%	0	%	0	% 0
İnstagram Sitesi Haber Paylaşımı	150	% 49.50	39	% 50	0	%	0	% 0
Paylaşılan Haftalık Toplam Haber	303		78		148		183	

Araştırmada incelenen Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazeteleri'nin Instagram haberleri paylaşmaktan ziyade direk gazetelerin ana sayfasını paylaşma aşamasında kullandıkları tespit edilmiştir. Bir haftalık süre içerisinde sadece Fırat Gazetesinin Instagram üzerinden 3 haber paylaşımı vardır. Gerek Fırat Gazetesi gerekse de diğer gazeteler genelde gazetelerin PDF'lerini paylaşmışlardır. Haber detayını vermemişlerdir. Twitter kullanımına bakıldığında ise Fırat ve Günışığı Gazeteleri Facebookta yaptıkları paylaşımı bizzat Twitter platformuna da yansıtmışlardır. Hakimiyet ve Haberkent Gazeteleri ise haber paylaşımlarını Facebook mecrası üzerinden yapmışlardır. Çözümleme yapılırken sosyal medyadan faydalanarak hazırlanan haberlere en fazla Fırat ve Hakimiyet Gazetesi'nin yer verdiği, diğer gazetelerde zaman zaman bunun örneklerine rastlansa da çok yaygın bir şekilde kullanılmadığı görülmüştür.

Tablo 7: Gazetelerin internet sitesinde içeriksel anlamda yer alan haber kategorileri

	Fırat Gazetesi	Günışığı Gazetesi	Hakimiyet Gazetesi	Haberkent Gazetesi
Haber Kategorileri	Var	Var	Var	Var
Röportaj Alanı	Yok	Yok	Yok	Var
Köşe Yazısı	Var	Var	Var	Var
Gazete 1. Sayfa Görseli	Var	Yok	Var	Yok
Karikatürler	Yok	Var	Yok	Yok
Spor Puan Durumu	Var	Var	Var	Var
Burçlar	Yok	Yok	Var	Yok
Hava Durumu	Var	Yok	Yok	Var

Tablo 7'de Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazetelerinin internet siteleri içeriksel anlamda incelenmiştir. Bu incelemeden elde edilen veriler doğrultusunda bazı gazetelerin internet sitelerinde özgün birkaç değişikliğe gidildiği görülmüştür. Örneğin Günışığı Gazetesi'nin internet sitesinde diğer gazetelerin internet sitelerinden farklı olarak karikatür söz konusudur. Haberkent Gazetesi'nin internet sitesi ise röportaj alanını diğer haber kategorilerinden ayırarak, röportajlarının daha rahat bir şekilde okur tarafından bulunmasını sağlamaktadır. Dört yerel gazetenin internet sitelerinin ana sayfalarının en temel ortak özelliği ise spor haberlerine olan ilgidir. Bu gazetelerin hepsinde spora ilişkin puan durumlarının olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Hakimiyet Gazetesi de kadın okurların ilgisini çekmek adına internet sayfasına günlük burç yorumlarını eklemiştir. Hakimiyet ve Fırat Gazeteleri birinci sayfa görselini internet sitesi üzerinden paylaşırken; Haberkent ve Günışığı Gazeteleri birinci sayfa görselini sadece sosyal medya hesaplarına yansıtmaktadır.

Tablo 8: Gazeteci okur etkileşiminin internet sitesine yansması

	Fırat Gazetesi	Günışığı Gazetesi	Hakimiyet Gazetesi	Haberkent Gazetesi
Okur yorum	Var	Var	Var	Var
Gazeteci yorum	Yok	Yok	Yok	Yok

Araştırmada ele alınan gazetelerin internet siteleri üzerinden okurlar haberlere bir takım yorumlar bıraksa da gazeteciler okurlara bu platform üzerinden dönüt vermemektedir. Ama haberler ve köşe yazıları ya da bir bilgi sosyal medya platformlarından paylaşıldığı an gazeteci ve okur karşılıklı iletişim kurmaktadır. Özellikle köşe yazarlarının sosyal medya üzerinden yazılarına yorum bırakan okur ile daha ilgili bir tutum sergilediği gözlemlenmiştir. Dört gazetenin internet sitesi incelediğinde okur yorumuna rastlansa da okura cevap niteliğinde gazetecilerin bir paylaşımına bir haftalık inceleme süresince olmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç

Yerel basın bir yörenin sosyal, kültürel, ekonomik hayatında etkili olan aynı zamanda yerel yönetimlerin en büyük denetleyicisi konumunda bulunan ve yerel kamuoyunun oluşumuna katkı sağlayan en önemli güçtür. Yerel gazetelerin dijital ortamdaki sunumunun web siteleri üzerinden ele alındığı bu çalışmada incelenen Elazığ'da yayın yapan Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazeteleri'nin internet sitelerinden elde edilen bulgular sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazetelerinin internet sitelerinin dördünde de iletişim linklerinin olduğu fakat gazeteci okur etkileşiminin tam olarak web siteleri üzerinden gerçekleştirilmediğini söylemek mümkündür. Geri bildirim formlarının aktif olmaması, e-mail üzerinden direkt paylaşım olanağının ve haber ihbar hattının sadece bir gazete de olması bunun göstergesidir (Tablo 1)
- Gazetelerin web sitelerinin içeriksel özellikleri incelendiğinde Arama Motoru, Kayan Haber (Slider) Menüsü, Son Dakika Haber Başlığı Kuşağı gazetelerin internet sitelerinin tamamında mevcuttur. Fotoğraf Galerisi Linki ise sadece bir gazetede vardır (Tablo 2).
- Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazeteleri'nin tamamının aktif kullanılan Facebook, Twitter ve Instagram hesapları vardır. Bütün sosyal medya hesaplarının aktif kullandığı görülmektedir. Elazığ yerel gazeteleri sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmaktadır (Tablo 3).
- İncelenen süre içerisinde en fazla haber akışı Fırat Gazetesi'nin internet sitesindeyken Fırat Gazetesi'nin internet sitesini 119 haber ile Hakimiyet Gazetesi'nin internet sitesi takip etmiştir. Üçüncü sırada ise Günışığı Gazetesi'nin internet sitesi yer almıştır. Haberkent Gazetesi'nin internet sitesi ise diğer gazetelere nazaran en az haberin paylaşıldığı internet sitesidir (Tablo 4).
- Araştırmada Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazetelerinin basılı olan birinci sayfasında yer alan haberler ile web sayfasında paylaşılan birinci sayfa haberleri karşılaştırılmıştır Bu karşılaştırma yapıldığında en yoğun haber paylaşan gazete Hakimiyet Gazetesi olmuştur. Fakat genel olarak değerlendirildiğinde gazetelerin basılı birinci sayfaları ile internet sitelerinin ilk sayfasında yer alan haberler bir biri ile tam örtüşmemektedir (Tablo 5).
- Araştırmada incelenen Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazeteleri'nin Instagramı haberleri paylaşmaktan ziyade direk gazetelerin ana sayfasını paylaşma aşamasında kullandıkları tespit edilmiştir. Twitter kullanımına bakıldığında ise Fırat ve Günışığı Gazeteleri Facebookta yaptıkları paylaşımı bizzat Twitter platformuna da yansıtmışlardır. Hakimiyet ve Haberkent Gazeteleri ise haber paylaşımlarını Facebook mecrası üzerinden yapmıştır. Genel olarak gazeteler sosyal medya mecralarını haber verme amaçlı farklı şekillerde kullanmaktadır (Tablo 6)
- Fırat, Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazetelerinin internet siteleri içeriksel anlamda incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda dört yerel gazetenin internet sitelerinin ana sayfalarının en temel ortak özelliği ise spor haberlerine olan ilgidir. Bu gazetelerin hepsinde spora ilişkin puan durumlarının olduğu tespit edilmiştir. Her gazeteler okurların ilgisini çekmek adına internet sayfasına günlük burç yorumlarını, röportaj kısmını ya da karikatür paylaşımını eklemiştir. Hakimiyet ve Fırat Gazeteleri birinci sayfa görselini internet sitesi üzerinden paylaşırken; Haberkent ve Günışığı Gazeteleri birinci sayfa görselini sadece sosyal medya hesaplarına yansıtmaktadır (Tablo 7).
- Dört gazetenin internet sitesi incelediğinde okur yorumuna rastlansa da okura cevap niteliğinde bir paylaşımın bir haftalık inceleme süresince olmadığı tespit edilmiştir. Bu noktada incelenen gazetelerin çoğunda okuyucuların birçoğunun internet sitesine yorum bırakmadığı ve sosyal medya üzerinden haberlere ya da köşe yazılarına ilişkin yorumlarda buldukları tespit edilmiştir. Okuyucu yazar etkileşimini sağlamada yerel gazetelerin internet web sayfaları yerine sosyal medya hesaplarının daha etkili olduğu görülmektedir (Tablo 8).

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, araştırmada Günışığı, Hakimiyet ve Haberkent Gazetelerinin basılı olan birinci sayfasında yer alan haberler ile web sayfasında paylaşılan birinci sayfa haberlerinin bir biri ile tam olarak örtüşmediği; Elazığ yerel basınında gazetelerin internet sitelerinin kullandığı fakat bu kullanımın etkileşim konusunda yetersiz olduğu; gazetelerin web adreslerinden çok sosyal medya hesaplarının okuyucu ile etkileşimde daha aktif kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Alankuş, S. (2003)Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
Atabek, Ü. (2003), İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya İçin Olanaklar, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
Aydoğan, T. (2019), Geleneksel Gazetecilik Karşısında İnternet Gazeteciliği Ve Yerel Medya: Hakkâri İli Örneği, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Ve Sinema Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
Binark, M. (2007), “ Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorunlar ve Yönetim Sorunu”, Yeni Medya Nedir? Yeni Medya Çalışmaları Neleri Kapsar?Ankara: Dipnot Yayınları.

- Birsen, H. (2011), Yerel Basın Yöneticilerinin Bakış Açılılarıyla Eskişehir Yerel Basını, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Sayı:1, ss: 115-142.
- Bostancı, N. (1998).Siyaset, Medya Ve Ötesi, Ankara: Vadi Yayınları.
- Cihangir, A. (2019), Yerel Basının Dijital Dönüşüm Tartışmaları, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Gazetecilik Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Değirmencioğlu, G. (2007), “Yeni İletişim Teknolojilerinin Yerel Basına Sunduğu Olanaklar Ve Kocaeli Yerel Gazetelerinin İnternet Sayfaları Üzerine Bir Değerlendirme” Türkiyede Yerel Basın,Editör: Suat Gezgin, İstanbul:İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları,ss:475-492.
- Deuze, M. (2004). “What is Multimedia Journalism?” Journalism Studies 5(2): 139-152.
- Gezgin, S.(2002). “Geleneksel Basın ve İnternet Gazeteciliği”. Edt: Serhan Yedig, Haşim Akman, İnternet Çağında Gazetecilik , İstanbul: Metis Yayınları, ss. 29-36.
- Gezgin, S.(2007), “Türkiye’de Yerel Basın”, Türkiyede Yerel Basın,Edt: Suat Gezgin, İstanbul:İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, ss: 177-196.
- Girgin, A. (2001). Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik, İnkılap Kitabevi: İstanbul.
- Köseoğlu, N. (2019), Yeni Medya İle Değişen Habercilik Ve Yerel Basına Etkisi: Kocaeli Örneği, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Gazetecilik Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Mumay, B. (2003), İnternet Gazeteciliği ve Haberin Değişen İşlevi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uçak, O. , Erkal, A. (2018), Türkiye’deki Basılı Yerel Gazeteler ile Dijital Yerel Gazetelerin Haber, Reklam ve Kendi Kendini Denetim Yaklaşımlarının Karşılaştırması, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , Sayı: 22(4), ss: 2511-2529.
- Vural, A. M. (1999), Yerel Basın ve Kamuoyu, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Vural, A. M. (2007), “İşlev, Önem Ve Misyonlarıyla Yerel Basın Ve Eskişehir Örnekleminde Elde Edilen Bulgular” Türkiyede Yerel Basın,Editör: Suat Gezgin, İstanbul:İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları,ss: 337-356.
- Yolcu, Ö. I. (2007), “Yerel Gazetelerin İnternet Ortamındaki Görünümü”, Türkiyede Yerel Basın,Editör: Suat Gezgin, İstanbul:İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları,ss:435-475.

YÖNETİCİLERİN OKULDAKİ İNSAN KAYNAĞINI TANIMA DÜZEYİNE İLİŞKİN ALGILARI
THE PERCEPTIONS OF THE ADMINISTRATORS' LEVEL OF HUMAN RESOURCE RECOGNITION
IN SCHOOL

Doç. Dr. Necdet KONAN

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

Selahattin AYDIN

Yüksek Lisans Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeylerine ilişkin algılarını belirlemektir. Bu amaçla nicel araştırma desenlerinden tarama modelinde betimsel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini Malatya ili merkez ilçelerinden Battalgazi ve Yeşilyurt ile Akçadağ, Darende ve Yazıhan ilçelerinde görev yapan okul yöneticileri (müdür ve müdür yardımcıları) oluşturmaktadır. Örneklemi ise veri toplama aracını gönüllü ve yönergeye uygun olarak, eksiksiz biçimde tamamlayan 140 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Araştırmanın veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. Veri toplama aracının birinci bölümünde yöneticilerin cinsiyet, görev unvanı, öğretmenlikteki kıdem, yöneticilikteki kıdem, brans, öğrenim düzeyi, mezun olduğu fakülte ile çalışmakta olduğu okulun kademesini belirlemeyi amaçlayan 8 soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise katılımcı yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeylerine ilişkin algılarını belirlemeyi amaçlayan Yıldırım ve Tüzel (2016) tarafından geliştirilen Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Ölçeği'nden oluşan 23 madde yer almaktadır. Verilerin analizinde t-testi ve tek yönlü varyans analizi hesaplanmıştır. Araştırma sonucunda yöneticilerin cinsiyetleri ile okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları arasında kadın yöneticiler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılıklar belirlenirken; yöneticilerin görev unvanları, öğretmenlikteki kıdemleri, yöneticilikteki kıdemleri, branşları, öğrenim düzeyleri, mezun olduğu fakülte ve çalışmakta olduğu okulun kademesi ile okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsan kaynağı, tanıma, okul yöneticisi, okul yönetimi.

ABSTRACT

The main purpose of this research is to determine the perceptions of the administrators level of human resource recognition in the school. For this purpose, a descriptive study was performed in the survey model, one of the quantitative research designs. The population of the study is consisted consists of school administrators (principals and assistant principals) working in Battalgazi, Yeşilyurt, Akçadağ, Darende and Yazıhan districts of Malatya. The sample is consisted of 140 school administrators who completed the data collection tool voluntarily, completely and in accordance with the instructions. The data collection tool of the research consists of two parts. In the first part of the data collection tool, there are 8 questions aiming to determine the gender, job title, seniority in teaching, seniority in management, branch, education level, graduated faculty, and the level of the school in which they work. In the second part, there are 23 items in the "Administrators' Recognition of Human Resources at School Scale developed by Yıldırım and Tüzel (2016) who aim to determine the perceptions of the administrators' level of human resource recognition in the school. In the analysis of the data, t-test and one-way analysis of variance were calculated. As a result of the research, statistically significant differences were found in favour of woman administrators between the gender of the administrators and the perceptions of the administrators' level of human resource recognition in the school. There was no statistically significant difference between the administrators' job titles, seniority in teaching, seniority in management, branches, education levels, the faculty of graduation and the level of the school in which they work and their perception of human resource recognition in the school.

Key Words: Human resource, recognition, school administrator, school management.

1. GİRİŞ

İnsan dünyanın öznesi konumundadır. İnsanı ve onun davranışlarını tanımlamak, anlamaya çalışmak çok zor ve karmaşıktır (Altınok, 2015; Çalışkan, 2015). İnsanın özelliklerini Mengüşoğlu (1971) şöyle sıralamaktadır; insan bilen, yapıp-eden, kıymetlerin sesini duyan, tavır takınan, önceden gören ve tayin eden, isteyen, hür hareketleri olan, ideleştiren, kendini bir şeye veren, seven, çalışan, eğiten ve eğitilen, devlet kuran, inanan, sanat

ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, tarihi ve biyo-psişik bir varlıktır. İnsanları bu özellikleri ile tanımlasak bile yetersiz kalacaktır. İnsanların farklı özelliklerinin olduklarını da hesaba katmak gerekir (akt. Yıldırım ve Tüzel, 2016:129).

İnsanlar birbirinden farklıdır. İnsanın eğitiminde ve yönetiminde bireysel farklılıklar dikkate alınmalıdır. Çünkü her birey; farklı kültüre, zekâya, yeteneğe, öğrenme biçimine ve ön bilgilere sahiptir. Eğitim ve yönetimin önemi ve değeri işte bu bireysel farklılıklara önem vererek; bireyin yetenek, ilgi ve zekâ alanlarını tanıyarak mümkün olabilmektedir (Aktepe, 2005:16). İnsan kaynaklarını en etkili şekilde kullanmanın yolu da bu kaynağı yakından tanımakla mümkündür (Tunçer, 2012).

Yönetici örgütün amaçları doğrultusunda örgüt üyelerinin hareketini sağlayan bir kişidir. Yöneticinin başarısı bunu sağlamasına bağlıdır. Çağdaş insanın yönetiminde onları tanımak zorunluluktur. Bundan dolayı yöneticiler iş görenlerinin zayıf ve güçlü yönlerini, örf, adet, inanış ve karakterleri gibi birçok özelliğini bilmesi gerekir (Durukan, 2003:282).

İnsanı tanımak örgütte başarıyı getireceği (Barutçugil, 2004), örgütün değeri artıracığı ve örgütün gelişimine katkı sağlayacağı (Açıkalın, 1996), değişim ve kaliteye etki edeceği (Erdoğan, 1993), gibi birçok etkisinin olduğu bilinmektedir (akt. Yıldırım ve Tüzel, 2016:130).

Okul yöneticileri eğer başarıyı, örgütü amacına ulaştırmayı, örgütün değerini artırmayı istiyorlarsa iş görenlerini tanıma zorunluluğu vardır. Günümüzde iş görenleri tanımak yönetim açısından yeterli olarak görülmektedir. Okul yönetimlerinin etkileşim halinde oldukları insan kaynakları öğretmen, öğrenci, destek veli ve destek personeldir (Yıldırım ve Tüzel, 2016:130).

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarını belirlemektir.

Bu amacı gerçekleştirmek üzere aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
2. Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları görev unvanlarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
3. Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları öğretmenlikteki kıdemlerine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
4. Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları yöneticilikteki kıdemlerine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
5. Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları branşlarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
6. Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları öğrenim düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
7. Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları mezun oldukları fakültelere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
8. Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları çalışmakta olduğu okulun kademesine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve analizine yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Okul yöneticilerinin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarını belirlemek amacıyla yapılan bu araştırma nicel araştırma desenlerinden tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Bu araştırma modelinde geçmişte veya halen var olan bir durumun var olduğu şekliyle betimlenmesi amaçlanır. Araştırmaya konu edilen olay ya da bir nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi betimlenmeye çalışılır. Onları herhangi bir şekliyle değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bu araştırma modelinde temel olarak “ne idi?”, “nedir?”, “ne ile

ilgilidir?” ve “nelerden oluşur?” gibi sorulara yanıt aranır (Karasar, 2016: 109).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Malatya ili merkez ilçelerinden Battalgazi ve Yeşilyurt ile Akçadağ, Darende ve Yazıhan ilçelerinde görev yapan okul yöneticileri (müdür ve müdür yardımcıları) oluşturmaktadır. Örneklemi ise veri toplama aracını yönergeye uygun olarak tamamlayan 140 okul yöneticisi oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. Veri toplama aracının birinci bölümünde yöneticilerin cinsiyet, görev, öğretmenlikteki kıdem, yöneticilikteki kıdem, branş, öğrenim düzeyi, mezun olduğu fakülte ile çalışmakta olduğu okulun kademesini belirlemeyi amaçlayan 8 soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise katılımcı yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarını belirlemeyi amaçlayan Nail Yıldırım ve Emel Tüzel tarafından geliştirilen Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Ölçeği'nden oluşan 23 madde yer almaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri 2019-2020 öğretim yılında Malatya ili merkez ilçelerinden Battalgazi ve Yeşilyurt ile Akçadağ, Darende ve Yazıhan ilçelerindeki okullarda yöneticilik görevi yapanlardan veri toplama aracının uygulanması ile elde edilmiştir. Veri toplama aracı bu okullarda araştırma ile ilgili gerekli ön bilgilendirme yapıldıktan sonra, veri toplama aracını yanıtlamaya gönüllü yöneticilere odalarında uygulanmıştır. Veri toplama aracının yanıtlanması yaklaşık 5-10 dakika sürmüştür.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada yer alan alt problemlerin çözümlenmesinde betimsel istatistik yöntem ve tekniklerinden yararlanılmıştır. Veri toplama araçlarından elde edilen verilerin analizinde SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır. Alt problemlere ilişkin olarak öncelikle frekans, yüzde ve değişkenlerle (cinsiyet, görev, mezun olduğu fakülte) yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları arasındaki ilişkiyi bulmak için iki örneklem t-testi; öğretmenlikteki kıdem, yöneticilikteki kıdem, öğrenim düzeyi, çalışmakta olduğu okulun kademesi ile yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları arasındaki ilişkiyi bulmak için ise tek yönlü varyans analizi hesaplanmıştır. Sonuçlar $p < .05$ düzeyinde test edilmiştir.

3. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Bu bölümde, araştırmada ele alınan alt problemlerin test edilmesine ilişkin bulgular sunulmuştur. Bulgular, araştırma alt problemlerinin düzenlenişindeki sıraya uyularak verilmiştir.

3.1. Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Cinsiyetlerine Göre Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi “Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarının cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için t-testi yapılmış ve sonuçlar çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1

Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Cinsiyetlerine Göre T-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	t	p
Erkek	118	3,91	,48	39,45	-2,64	,012
Kadın	22	4,13	,33			

Çizelge 1 incelendiğinde okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları en yüksek kadın yöneticilerde ($\bar{x}=4,13$), en düşük erkek yöneticilerde ($\bar{x}=3,91$) görülmektedir.

Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile cinsiyetleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek üzere yapılan t-testi sonucunda yöneticilerin okuldaki insan

kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile cinsiyetleri arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. ($t_{(39,45)} = -2,64, p < .05$). Bu fark kadın yöneticilerin lehinedir. Elde edilen bulgulara göre yöneticilerin cinsiyetleri okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyinin bir belirleyicisidir.

3.2. Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Görev Unvanlarına Göre Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi “Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları görev unvanlarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları görev unvanlarına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için t-testi yapılmış ve sonuçlar çizelge 2’ de verilmiştir.

Çizelge 2

Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Görev Unvanlarına Göre T-Testi Sonuçları

Görev	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	t	p
Okul Müdürü	58	3,89	,49	138	-1,23	,218
Müdür Yardımcısı	82	3,99	,43			

Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile görev unvanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek üzere yapılan t-testi sonucunda yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile görev unvanları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($t_{(138)} = -1,23, p > .05$). Elde edilen bulgulara göre yöneticilerin görev unvanları okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarının bir belirleyicisi değildir.

3.3. Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Öğretmenlikteki Kıdemlerine Göre Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi “Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları öğretmenlikteki kıdemlerine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları öğretmenlikteki kıdemlerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi yapılmış ve sonuçlar çizelge 3’ te verilmiştir.

Çizelge 3

Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Öğretmenlikteki Kıdemlerine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Öğretmenlikteki Kıdem (Yıl)	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	F	p
1-10 Yıl	64	3,95	,45	2-137	,58	,944
11-20 Yıl	61	3,94	,47			
21+ Yıl	15	3,98	,49			

Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile öğretmenlikteki kıdemleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile öğretmenlikteki kıdemleri arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($t_{(2-137)} = 0,58, p > .05$). Elde edilen bulgulara göre yöneticilerin öğretmenlikteki kıdemleri okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarının bir belirleyicisi değildir.

3.4. Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Yöneticilikteki Kıdemlerine Göre Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi “Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları yöneticilikteki kıdemlerine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarının yöneticilikteki kıdemlerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü

varyans analizi yapılmış ve sonuçlar çizelge 4' te verilmiştir.

Çizelge 4

Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Yöneticilikteki Kıdemlerine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Yöneticilikteki Kıdem (Yıl)	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	F	p
1-10 Yıl	106	3,95	,47	2-137	,424	,655
11-20 Yıl	27	3,89	,45			
21+ Yıl	7	4,05	,38			

Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile görevleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile yöneticilikteki kıdemleri arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($t_{(2-137)} = 0,424$, $p > .05$). Elde edilen bulgulara göre yöneticilerin yöneticilikteki kıdemleri okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarının bir belirleyicisi değildir.

3.5. Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Branşlarına Göre Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi “Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları branşlarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarının branşlarına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için t-testi yapılmış ve sonuçlar çizelge 5' te verilmiştir.

Çizelge 5

Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Branşlarına Göre T-Testi Sonuçları

Branş	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	t	p
Okul Öncesi-Sınıf Öğretmeni	63	3,97	,47	138	,573	,568
Branş Öğretmeni	77	3,93	,45			

Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile branşları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek üzere yapılan t-testi sonucunda yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile branşları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($t_{(138)} = ,573$, $p > .05$). Elde edilen bulgulara göre yöneticilerin branşları okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarının bir belirleyicisi değildir.

3.6. Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Öğrenim Düzeylerine Göre Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi “Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları öğrenim düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarının öğrenim düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi yapılmış ve sonuçlar çizelge 6' da verilmiştir.

Çizelge 6

Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Öğrenim Düzeylerine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Öğrenim Düzeyi	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	F	p
Ön Lisans	4	4,08	,30	2-137	,192	,825
Lisans	115	3,95	,47			
Yüksek Lisans	21	3,92	,42			

Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile öğrenim düzeyleri arasında

anlamli farklılık olup olmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile öğrenim düzeyleri arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($F_{(2-137)} = ,192, p > .05$). Elde edilen bulgulara göre yöneticilerin öğrenim düzeyleri okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarının bir belirleyicisi değildir.

3.7. Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Mezun Oldukları Fakülteleere Göre Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi “Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları mezun oldukları fakülteleere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarının en son mezun oldukları fakülteleere göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için t-testi yapılmış ve sonuçlar çizelge 7’de verilmiştir.

Çizelge 7

Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Mezun Oldukları Fakülteleere Göre T-Testi Sonuçları

Mezun Olduğu Fakülte	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	t	p
Eğitim Fakültesi	115	3,94	,45	138	-,143	,887
Diğer Fakülteler	25	3,96	,50			

Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile mezun oldukları fakülteler arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek üzere yapılan t-testi sonucunda yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile mezun oldukları fakülteler arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($t_{(138)} = -,143, p > .05$). Elde edilen bulgulara göre yöneticilerin mezun oldukları fakülteler okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarının bir belirleyicisi değildir.

3.8. Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Çalışmakta Olduğu Okulun Kademesine Göre Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi “Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları görevlerine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarının görevlerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için t-testi yapılmış ve sonuçlar çizelge 8’de verilmiştir.

Çizelge 8

Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Düzeyine İlişkin Algılarının Çalışmakta Olduğu Okulun Kademesine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Çalışmakta Olduğu Okulun Kademesi	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	F	p
Okul Öncesi	4	3,89	,49	3-136	,040	,989
İlkokul	61	3,95	,47			
Ortaokul	63	3,95	,46			
Lise	12	3,92	,49			

Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile çalışmakta olduğu okulun kademesi arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları ile çalışmakta olduğu okulun kademesi arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($F_{(3-136)} = ,040, p > .05$). Elde edilen bulgulara göre yöneticilerin çalışmakta olduğu okulun kademesi okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarının bir belirleyicisi değildir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yöneticilerin sosyo-demografik özellikleri ile okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan analizlerde, yöneticilerin görev unvanları,

öğretmenlikteki kıdemleri, yöneticilikteki kıdemleri, branşları, öğrenim düzeyleri, mezun olduğu fakülte ve çalışmakta olduğu okulun kademesi ile okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. Sadece cinsiyet değişkeninde farklılık belirlenmiştir. Kadın yöneticilerin erkek yöneticilerden okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyi olarak istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bir aritmetik ortalamaya sahip oldukları saptanmıştır. Kadın yöneticilerin insan ilişkileri ve insan kaynağını tanımaya yönelik çabalarının erkek yöneticilerden daha üst düzeyde olduğu söylenebilir.

Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları görev unvanlarına göre (okul müdürü, müdür yardımcısı) anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Ancak müdür yardımcılarının okul müdürlerine oranla okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algılarının daha yüksek bir aritmetik ortalamaya sahip olduğu saptanmıştır.

Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları öğretmenlikteki kıdemlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. 21 yıl ve üzeri öğretmenlik kıdemine sahip yöneticilerin aritmetik ortalaması yüksek olmakla birlikte; aritmetik ortalamalar birbirine oldukça yakındır.

Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları yöneticilikteki kıdemlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. 21 yıl ve üzeri yöneticilik kıdemine sahip yöneticilerin aritmetik ortalaması yüksek olmakla birlikte; aritmetik ortalamalar birbirine oldukça yakındır.

Hem öğretmenlikteki kıdem hem de yöneticilikteki kıdemleri 21 yıl ve üstü olan yöneticilerin aritmetik ortalamalarının 20 yıl ve altı kıdeme sahip olanlardan yüksek olması; yöneticilerin kıdemleri arttıkça insan ilişkilerine daha çok önem verdiği ve insanları tanımaya yönelik çabalarının arttığı şeklinde yorumlanabilir.

Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları branşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Ancak okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin branş öğretmenlerine oranla okuldaki insan kaynağını tanımaya yönelik çabalarının daha yüksek bir aritmetik ortalamaya sahip olduğu saptanmıştır. Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Aritmetik ortalamalar birbirine oldukça yakındır.

Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları mezun oldukları fakültelere göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Aritmetik ortalamalar birbirine oldukça yakındır. Yöneticilerin eğitim fakültesi ya da başka fakülte mezunu olmaları insanları tanımaya yönelik çabalarının, okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyinin bir belirleyicisi olmadığı belirlenmiştir.

Yöneticilerin okuldaki insan kaynağını tanıma düzeyine ilişkin algıları çalışmakta olduğu okulun kademesine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Aritmetik ortalamalar birbirine oldukça yakındır.

Araştırma sonucunda ulaşılan bulgulara dayalı olarak şu öneriler geliştirilmiştir:

1. Okul yöneticilerinin etkili ve yeterli bir performans göstermelerinde okuldaki insan kaynağını tanımaları belirleyici etmenlerden biridir. Bu amaçla okul yöneticilerinin okuldaki insan kaynağının kişisel ve mesleki olarak güçlü yanlarını ve sınırlılıklarını öğrenme çabası içine girmeleri gerekir. Bunu sağlamak için ortak yaşantıları artırmak, ortak etkinliklerde bulunmak bir yol olarak tercih edilebilir.
2. Okul yöneticileri okullarındaki insan kaynağını tanımakla yetinmemeli, onların yeterliliğini yükseltmeye de odaklanmalıdır. Bu amaçla hizmet içi eğitim kurslarına katılmalı, lisansüstü eğitim yapmaları konusunda özendirilmeli ve desteklenmelidir.
3. Okulu öğrenen okul toplumu haline getirerek okuldaki insan kaynağı niteliğini yükseltmek amaçlanabilir. Bu amaçla okul yöneticilerinin öğrenen liderlik rolünü üstlenmesi beklenir.

5. KAYNAKÇA

- Aktepe, V. (2005). Eğitimde bireyi tanımanın önemi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi*. 6(2), 15-24.
- Altınok, V. (2016). Eğitim kurumlarında yöneticilerin insan kaynağı politikalarına ilişkin görüşleri, *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*. 4(2), 1-15.
- Çalışkan, E. N. (2015, 13-16 Nisan). *Sağlık sektöründe personel yönetiminden insan kaynakları yönetimine geçiş*. 3. sağlık yönetimi kongresinde sunuldu.
- Durukan, H. (2003). Yönetimde insan ilişkileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 11(2), 277-284.
- Karasar, N. (2016). Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler (31. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tunçer, P. (2012). Değişen İnsan Kaynakları Yönetimi Anlayışında Kariyer Yönetimi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2012, 31(1), 203-233.
- Yıldırım, N. ve Tüzel, E. (2016). Yöneticilerin Okuldaki İnsan Kaynağını Tanıma Ölçeği (YOİKTÖ)'nin Geliştirilmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 5(1), 128-141.

OKUL YÖNETİCİSİ VE ÖĞRETMENLERİN MEB TARAFINDAN OKUNMASI ÖNERİLEN
KİTAPLARI OKUMA DÜZEYLERİ
SCHOOL ADMINISTRATORS AND TEACHERS' LEVELS OF READING BOOKS
RECOMMENDED BY MONE

Necdet KONAN

Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Malatya / TÜRKİYE

Muharrem TAŞCAN

İlkokulu Müdürü, Malatya / TÜRKİYE

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı okul yöneticisi ve öğretmenlerin mesleki çalışma dönemlerinde MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunmasının gerçekleşme düzeyinin belirlenmesidir. Bu amaçla nicel araştırma desenlerinden genel tarama modelinde betimsel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Malatya ilinde bulunan anaokulu, ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan okul müdürü, müdür yardımcısı ve öğretmenler bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2018-2019 eğitim öğretim yılında Malatya'da anaokulu, ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan okul müdürü, müdür yardımcısı ve öğretmenlerden araştırmanın veri toplama aracını gönüllü olarak yanıtlayan 287 kişiden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgiler" ve "MEB Tarafından Okunması Önerilen Kitapların Okunma Durumu" adlı iki bölümden oluşan veri toplama aracı ile toplanmıştır. Birinci bölümde, okul yöneticisi ve öğretmenlerin cinsiyetleri, öğrenim düzeyleri, çalıştıkları okul türü, görev unvanları ve kıdemlerini belirlemeyi amaçlayan beş soru bulunmaktadır. İkinci bölümde ise, MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunup okunmadığı ve okunmak istenip istenmediğini belirlemeyi amaçlayan kırk beş madde yer almaktadır. Yapılan analizler sonucunda, MEB tarafından okunması önerilen 45 kitabın tamamını okuyan hiçbir öğretmen olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca kadınların erkeklerden, öğretmenlerin müdür yardımcısı ve müdürlerden, ortaokulda görev yapanların diğer öğretim kademelerinde görev yapanlardan daha çok sayıda kitap okudukları belirlenmiştir. Önerilen kitaplardan 1 ile 5 arasında kitap okuyanlar, katılımcıların en büyük oranını oluşturmaktadırlar. Tüm bu bulgular, MEB tarafından okunması önerilen kitapların okul müdürleri, müdür yardımcıları ve öğretmenler tarafından yeterince okunmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul Yöneticisi, Öğretmen, Önerilen Kitaplar, Okuma Düzeyi

ABSTRACT

The main purpose of this research is to determine the level of realization of reading books, recommended by the Ministry of National Education, during the professional working process of school administrators and teachers. For this purpose, a descriptive study was carried out in the general survey model, one of the quantitative research designs. The universe of the study consists of school principals, vice- principals and teachers, working in kindergarten, primary, secondary and high schools in Malatya. The sample of the study consisted of 287 school principals, vice- principals and teachers working in kindergarten, primary, secondary and high schools in Malatya in the 2018-2019 academic year and who answered to the data collection tool voluntarily. The data of the study was collected by means of data collection tool which is composed of two sections named "Personal Information Form" and "Reading Status of Books Recommended to be Read by MONE" developed by the researchers. In the first part, there are five questions aimed at determining the gender, educational level, type of school, job titles and seniority of the school administrators and teachers. In the second part, there are forty-five items aimed at determining whether the books proposed by the Ministry of National Education are read or not. As a result of the analysis, it was determined that there were no teachers who read all of the 45 books proposed by the Ministry of National Education. In addition, it was found that women read more books than men, teachers read more books than vice-principals and principals and those who work in secondary school read more books than those who work in other education levels. Those who read between 1 to 5 of the suggested books constitute the largest proportion of the participants. All these findings indicate that the

books proposed by the Ministry of National Education are not read enough by school principals, vice-principals and teachers.

Keywords: School Administrator, Teacher, Recommended Books, Reading Level

1. GİRİŞ

Gelişen teknoloji ve globalleşen dünya öğrenme sürecini de etkilemiştir. Kişinin mesleği ile ilgili öğrenme süreci, okulda verilen eğitim ile sınırlı kalmayarak daha geniş bir sürece yayılmış, yaşam boyu öğrenmeyi gerekli kılmıştır. Tüm meslek alanlarında kongreler, seminerler, çalıştaylar, hizmet içi eğitimler düzenlenerek kişilerin alanlarında yenilenmesi ve geliştirilmesi sağlanmaktadır.

Günümüzde yaşanan geniş çaplı değişim, eğitimden ve öğretmenden beklentilerin çeşitlenerek artmasına sebep olmaktadır. Aileler, eğitim sürecinden ve öğretmenden çocuklarını sadece bilgiyle donatmalarını değil, değişen dünyaya ayak uydurmalarını da beklemektedir (Nartgün ve Kaya, 2016; Özkan, 2018, Akt. Türker ve Tok, 2019: 275). Farklılaşarak artan bu taleplere cevap verebilmek için eğitim kurumları ve kurumlarda çalışan öğretmenler kendilerini yenilemeli ve geliştirmelidir. Öğretmenler için eğitim-öğretim yılının başında ve sonunda düzenlenen mesleki çalışmalar da buna hizmet etmektedir. Çünkü eğitim alanında yaşanan değişim ve dönüşüm, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki öğretmenlerin de sürekli yenilenmesini, hatta yeniliğe yön vermesini gerekli kılmıştır (Türker ve Tok, 2019: 275).

Öğretmenlik mesleğinin özel hedefi bireyin eğitimi, genel hedefi ise toplumun hedefidir. Dolayısıyla öğretmen, hem toplumdaki sosyal ve kültürel değişimlere yön verir hem de toplumdaki sosyal ve kültürel değişimlerden etkilenir. Öğretmenlik mesleğinin kalitesinin artırılması aynı zamanda toplumun gelişim seviyesinin yükselmesini sağlayacaktır. Bu sebeple öğretmenlerin sahip olması gereken genel ve özel alan yeterlilikleri iyi saptanmalı sonrasında ise bu yeterlilikler, mesleki çalışmalarla öğretmenlere kazandırılmalıdır (Binici, 2010: 1).

Özdaş (1996), etkili eğitimin aracının ve ana unsurunun öğretmen olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple gelişmiş toplumlar, eğitime önem vermekte eğitimciye ise değer vermektedir. Dünyadaki gelişmiş ülkeler ulaştıkları seviyeye eğitim ile gelmişlerdir. Bu sebeple eğitimin öğrenciden sonra en önemli aktörü olan öğretmenlerin mesleki yeterliliklere ulaşması sağlanmalıdır (Akt. Binici, 2010: 1). Öğretmenlerin kişisel gelişimi öncelikle kendi yaşamlarını, sonra öğrencilerini ve dolayısıyla toplumu etkiler (Binici, 2010: 2).

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun öğretmenlik mesleği ile ilgili 43. Madde'sinde şu ifadelere yer verilmektedir (MEB, 1973):

“Öğretmenlik, Devlet'in eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir. Öğretmenler bu görevlerini Türk Milli Eğitimi'nin amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak ifa etmekle yükümlüdürler. Öğretmenlik mesleğine hazırlık genel kültür, özel alan eğitimi ve pedagojik formasyon ile sağlanır”.

Kişinin; zihinsel, bedensel, duygusal ve sosyal gelişiminde en etkili kurum olan okul bu alandaki görevini öğretmenler aracılığıyla yerine getirmektedir. Bir ülkenin ekonomik yönden kalkınması, toplumsal birlikteliğin sağlanması, siyasi hoşgörünün oluşması, kültürel zenginliklerinin korunması ve diğer kuşaklara aktarılması, bilimsel araştırmaların yapılması, teknolojik ilerlemenin olması, eğitime ve dolayısıyla eğitimciye bağlıdır. Kısacası öğretmenlik mesleği, bir toplumun geçmişiyle bağlarını sağlamlaştırarak parlak bir geleceğe hazırlar (Binici, 2010: 6).

Devletlerin eğitim politikaları gelecek yatırımlarıdır. Bu sebeple mesleki gelişim, öğretmenlik mesleğinin gereğince yürütülmesi ve okullardaki eğitim kalitesinin yükseltilmesi için bir zorunluluktur (The Holmes Group, 1986, Akt. Binici, 2010: 10). Seferoğlu (1999) da meslekte öğrenen öğretmenin eğitim kalitesinin yüksek olacağını belirtmiştir (Akt. Binici, 2010: 10).

Okuma; yazının işaretlerini tanımak ve anlamlandırma, fiziksel yönden görme ve seslendirme, ruhsal yönden kavrama süreci (Göğüş, 1978, s. 60, Akt. Serin, 2011: 6), insanın kendisi ve çevresini tanınması, anlamlandırmak şartıyla kendi çevresi dışındaki dünya ile ilişki kurması (Alpay, 1991, s. 120, Akt. Serin, 2011: 6) ve görme ve işitme duyu organlarını kullanarak algılanan sembollerin insan beyni tarafından yorumlanması, değerlendirilmesi ve anlamlandırılması sürecidir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2006, s. 6, Akt. Serin, 2011: 7).

Okumayı çeşitli gelişme aşamalarından oluşan karmaşık bir süreç olarak algılayan Bamberger (1990: 12), okumanın edimsel bir süreç olmaktan çok zihinsel bir süreç olduğunu belirtmiştir. Okuma eylemi çok yönlü ve çok değişkenlidir. Çeşitli gelişme aşamalarından oluştuğu için kişinin kendisini yenilemesi ve zihnen sınırlarını zorlaması gerekir (Ungan, 2008: 218-219).

Geçmişten günümüze okuma ve yazma bilgiye ulaşmanın ve bilgiyi aktarmanın en vazgeçilmez yolu olmuştur. Geçmişte bilgiye sahip olmak gücü elinde bulundurmakla eşdeğerken, günümüzde ise bilgiye sahip olmak değil, bilgiyi yönetmek de önemli hale gelmiştir (Ungan, 2008: 219). İnandığı değerlerin peşinden giden insanlar, okumayı da bir değer haline getirmelidir. Eğer bu insanlar okumayı hayatın her alanında uygulamazsa ve buna halkı da katmazlarsa Türkiye’de yeterli kalitede okuryazar oranını artırmak mümkün değildir (Ungan, 2008: 226).

Kişilere okuma alışkanlığı temel eğitim döneminde verilmelidir. Çocuklara bu dönemde verilen okuma eğitimi, okumayı bir alışkanlık haline getirmelerine vesile olacaktır. Bu noktada en önemli görev okulda öğretmenlere, evde ise ailelere düşmektedir. Çünkü okuma ancak alışkanlık haline getirilirse bireyin yaşamında yer edinebilir. Erken yaşlarda okuma alışkanlığı kazanan çocuğun kelime hazinesi ve düşünme yeteneği artacak bu da dinleme, konuşma ve yazma yeteneğini geliştirecektir (Serin, 2011: 2). Okuma alışkanlığı, kişinin yaşamı boyunca bir süreklilik ve düzen içinde hedefine ulaşmak için yaptığı iştir (Bayram, 1990, s.8, Akt. Serin, 2011: 7). Başka bir tanım ise; kişinin okuma becerisini kazandıktan sonra şartlanma ve güdülenmeye bağlı olarak okumayı alışkanlık haline getirmesidir (Gürçan, 1996, s. 53, Akt. Serin, 2011: 7). Okuma işinin süreklilik göstermesine okuma alışkanlığı denir (Temizkan, 2009, s. 2, Akt. Serin, 2011: 7). Okuma alışkanlığı, bireyin okumaya gereksinim duyması ve bundan hazzetmesi sonucunda okuma eylemini hayatı boyunca sürekli ve eleştirel biçimde gerçekleştirmesidir (Yılmaz Aydın, 1993: 30, Akt. Yılmaz Aydın, 2006: 2). Okuma alışkanlığı olan kişiler okuduklarından edindiklerini hayatlarına uyarladıklarında diğerlerinden farklıdır ve farklılık oluştururlar. Okuma alışkanlığı, okumayı öğrenen kişilerin bu beceriyi hayat boyu ve düzenli olarak eleştirel ve yorumlayıcı bir şekilde süreklilik içinde devam ettirmesidir (Konan, 2013: 32).

Bireyin kişiliğini geliştiren, düşünce dağarcığını zenginleştiren ve böylece onun toplum içinde daha iyi bir yerde olmasını sağlayan en önemli araç okuma alışkanlığıdır. Okuma alışkanlığı, küçük yaşlardan itibaren kişilerin bu yöne doğru evrilmeleri için verilen eğitimle kazandırılır. Bu nedenle çocukluk döneminde evde, okulda ve çevrede kişinin kitaplara yatkınlığını artıracak eğitimler düzenlenmelidir (Yılmaz Aydın, 2006: 2).

Öğrencilerde ulaşmak istenen hedeflere öğretmenin yeterlilik düzeyi, bilgi ve becerisi artırılarak varılabilir. Eğitimciler düşünme becerileri hakkında bilgi sahibi olur ve sınıf yaşamına bunu aksettirirlerse bu hedefe ulaşabilirler. Eleştirel düşünme ise bu hedeflerden yalnızca bir tanesidir. Öğretmenin nitelikli bir eğitim ortamı oluşturabilmesi, eleştirel düşünme becerisiyle problemleri çözmeye bağlıdır. Bu becerisini iş ve sosyal hayatında aktif bir şekilde kullanması çok önemli bir konudur (Dolapçı, 2009: 5). Modern insan, kendi ayakları üzerinde durmasını sağlayacak gerçekçi, hür ve eleştirel düşünce yapısına sahip olmalıdır. Bunu da ancak okumayla gerçekleştirebilir (Soysal, 1998: 51, Akt. Yılmaz Aydın, 2006: 3). Fakat yapılan araştırmalara göre uygulamada olan eğitim sistemi ne öğrencilere ne de öğretmenlere okuma alışkanlığı kazandıracak yapıda değildir. Uygulanan eğitim sistemi öğrencilere ezberi benimseten, araştırmaya yönlendirmeyen, öğrencileri sınav yarışına sokan, okuma alışkanlığı kazandırmaya gerçek anlamda yer vermeyen bir yapıdadır (Yılmaz Aydın, 1998: 50, Akt. Yılmaz Aydın, 2006: 3). Öğretmenlerin okuma ilgilerini saptamak için yapılan bir araştırmaya göre; beş yıl içinde 675 öğretmenin 15 tanesinin 10’den fazla kitap okuduğu, diğer 660 öğretmenin bir yılda 10 kitaptan az okuduğu, 510’unun ise hiç kitap okumadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu da gelecek

nesli okumaya yönlendirecek olan öğretmenlerin okuma alışkanlığına sahip olmadığını göstermektedir (Soysal, 1998: 51, Akt. Yılmaz Aydın, 2006: 3).

Okulların görevi öğrencilere okumayı öğrettikten sonra bunun kalıcı hale gelmesi için okuma alışkanlığını da kazandıran temel kurumlardır. Bu kazanımı sağlayacak kişiler de öğretmenlerdir. Öğretmen, öğrenmeyi kolaylaştıran bir varlık iken (Mullen ve Hutinger, 2008, Akt. Konan, 2013: 32), okul içinde veya dışında sürekli öğrenen pozisyonundadırlar (Carpenter, 2009, Akt. Konan, 2013: 32). Okulun amaçlarını gerçekleştirmekle görevli olan okul yöneticileri, öğretmenlerin de kişisel ve mesleki alanda gelişimlerini sağlayacak önlemleri almalıdırlar (Konan, 2013: 32). Okul yöneticisinden beklenen, okulun tüm paydaşlarını sürekli öğrenmeye teşvik ederek ve destekleyerek öğrenen okul ortamını oluşturmasıdır. Bu nedenle okul yöneticileri sürekli olarak öğrenmeye çaba gösteren ve bunu yaşantı haline getirerek kendilerini geliştiren bireyler olmalıdır. Kendini geliştirmeyenin başkasını geliştirme yönünde etkisi olması düşünülemez. Öğrenen okul oluşturmanın kolay yolu, okul yöneticisinin de okuma alışkanlığına sahip olmasıdır (Konan, 2013: 33).

Kişilerin zihinsel gelişimi, kelime hazinelerinin artması ve yeni bilgiler edinmesi okuma ile gerçekleşir. Okul yöneticisinin okuma alışkanlığı ona, daha kolay kavrayabilme, problemleri öngörme ve bunları analiz edebilme ve değerlendirebilme, duyuşsal ve bilişsel beceriler arasında daha mantıklı ilişki kurabilmesine faydalı olacaktır. Bunların yanında düşünce gücü artmış olan okul yöneticisi daha iyi dinleme, konuşma ve yorum yapma becerisini de geliştirmiş olacaktır. Bu sayede okulunun amaçlarını gerçekleştirme çabasından olumlu sonuç alma ihtimali daha yüksektir (Konan, 2013: 47).

Öğretmenlere, öğrenci ve diğer personele iyi örnek olmak isteyen okul yöneticisinin okuma alışkanlığına sahip olması gerekir. Böylece okul içinde tüm paydaşlar arasında okumaya yönelik olumlu tutumlar gelişecektir. Bu durum sadece okul içi paydaşlara değil okul yöneticisinin de kişisel ve mesleki gelişimine katkısı olacaktır. Öğrenci ve öğretmenler tarafından örnek alınan olan okul yöneticisinin okuma alışkanlığına sahip olması, gelecek nesillere de örnek olarak toplumun şekillenmesinde önemli rol oynar (Konan, 2013: 50).

Okuma alışkanlığı, insanların kişiliğini ve düşüncesini zenginleştiren, toplumda daha iyi bir yer edinmesini sağlayan araçtır (Yılmaz Aydın, 2006: 2, Akt. Konan ve Oğuz, 2013: 106). Okuma alışkanlığının önemi hayat boyu öğrenmenin devam etmesidir. Hayat boyunca elde edilen bilgi ve becerileri geliştirerek toplumsal yaşama da katkısı olan beceridir (Odabaş, vd., 2008: 432, 435, Akt. Konan ve Oğuz, 2013: 106). Bireyin okuma alışkanlığı kazanmasındaki en önemli etken; çocukluk döneminde ev, okul ve çevre eğitimleridir (Odabaş, 2003: 4, Akt. Konan ve Oğuz, 2013: 106). Okuma alışkanlığının yetersizliğine neden olarak yeterli zaman bulamama, kitap fiyatlarının yüksek olması, kütüphane sayısının yetersiz olması gösterilmektedir (Batur, vd., 2010: 44, Akt. Konan ve Oğuz, 2013: 106).

Eğitim sisteminin temelinde öğrenciye okuma alışkanlığının kazandırılması yatmaktadır ve bu kazanımı sağlayacak kişi de öğretmendir (Batur, vd., 2010: 36, Akt. Konan ve Oğuz, 2013: 106). Bu nedenle öncelikle öğretmenlerin okuma alışkanlığına sahip olması beklenir (Özbay, vd., 2008: 120, Akt. Konan ve Oğuz, 2013: 106). Genelde öğretmenlerin okuma alışkanlığına karşı olumlu tutum sergilemeleri onların mesleki ve kişisel gelişimine de katkıda bulunur. Öğrenciler de öğretmenlerini rol model olarak kabul ettiklerinden bu tutumun öğrencilere kazandırılması ve sonraki nesillere de aktarılması kabul edilebilir bir gerçektir. Öğretmenlerin okuma alışkanlığına sahip olmasının bir başka önemi de budur (Konan ve Oğuz, 2013: 106-107).

Tüm bu bahsedilenler ışığında bu çalışma, okul yöneticisi ve öğretmenlerin mesleki çalışma dönemlerinde MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunmasının gerçekleşme düzeyini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın temel amacı okul yöneticisi ve öğretmenlerin mesleki çalışma dönemlerinde MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunmasının gerçekleşme düzeyinin belirlenmesidir. Bu amaç

doğrultusunda “Okul yöneticisi ve öğretmenlerin MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunmasına ilişkin düzeyleri nelerdir?” ana problemine ve aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır.

1. Okul yöneticisi ve öğretmenlerin MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunma düzeyi nedir?
2. MEB tarafından okunması önerilen kitaplardan okumak istediklerinin dağılımı nasıldır?
3. Okul yöneticisi ve öğretmenlerin MEB tarafından okunması önerilen kitapları okumak istemediklerinin dağılımı nasıldır?
4. Okul yöneticisi ve öğretmenlerin MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunmasının cinsiyet, okul türü, görev unvanı ve kıdeme göre dağılımı nasıldır?
5. Okul yöneticisi ve öğretmenlerin MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunma sayısına göre dağılımı nasıldır?
6. Okul yöneticisi ve öğretmenlerin MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunmasının cinsiyete göre dağılımı nasıldır?
7. Okul yöneticisi ve öğretmenler tarafından okunması önerilen kitapların dağılımı nasıldır?

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, genel tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Bu araştırma modelinde geçmişte veya halen var olan bir durumun var olduğu şekliyle belirlenmesi amaçlanır. Araştırmaya konu edilen olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi betimlenmeye çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bu araştırma modelinde temel olarak “ne idi?”, “nedir?”, “ne ile ilgilidir?” ve “nelerden oluşmaktadır?” gibi sorulara yanıt aranır (Karasar, 2016: 109).

3.2. Evren ve Örneklem

Malatya ilinde bulunan anaokulu, ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan okul müdürü, müdür yardımcısı ve öğretmenler bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2018-2019 eğitim öğretim yılında Malatya’da anaokulu, ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan okul müdürü, müdür yardımcısı ve öğretmenlerden ve araştırmanın veri toplama aracını gönüllü olarak yanıtlayan 287 kişiden oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgiler” ve “MEB Tarafından Okunması Önerilen Kitapların Okunma Durumu” adlı iki bölümden oluşan veri toplama aracı ile toplanmıştır. Birinci bölümde, okul yöneticisi ve öğretmenlerin cinsiyetleri, öğrenim düzeyleri, çalıştıkları okul türü, görevleri ve kıdemlerini belirlemeyi amaçlayan beş soru bulunmaktadır. İkinci bölümde ise, MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunup okunmadığı ve okunmak istenip istenmediğini belirlemeyi amaçlayan kırk beş soru sorulmuştur.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan veri toplama aracından elde edilen veriler frekans ve yüzde alınarak çözümlenmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın birinci alt problemi “MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunma düzeyi nasıldır?” biçiminde belirlenmiştir. Çizelge 1’de MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunma düzeyine göre dağılımı frekans ve yüzdelerine göre verilmiştir.

Çizelge 1

Öğretmenlerin MEB Tarafından Önerilen Kitapları Okuma Oranları

Sıra No	MEB Tarafından Önerilen Kitaplar	F	%
1	Acımak	148	51,6
2	Sofie'nin Dünyası	136	47,4
3	Beyaz Zambaklar Ülkesinde	135	47,0
4	Emile	97	33,8
5	Duygusal Zekâ	80	27,9
6	Gençlerle Başbaşa	58	20,2
7	Okulsuz Toplum	58	20,2
8	Bir Bilim Adamının Romanı	56	19,5
9	Eğitici Tolstoy	55	19,2
10	Türkiye'nin Maarif Davası	53	11,5
11	Eğitim-Bir Kitle İmha Silahı	47	16,4
12	Eğitim Üzerine	46	16,0
13	Etkili İnsanların 7 Alışkanlığı	44	15,3
14	Diriliş Neslinin Amentüsü	44	15,3
15	Doğu ve Batı Arasında İslam	43	15,0
16	Hızır'la Kırk Saat	43	15,0
17	Eğitim Yazıları	40	13,9
18	Benim Küçük Dostlarım	39	13,6

Çizelge 1'in Devamı

Sıra No	MEB Tarafından Önerilen Kitaplar	F	%
19	Eğitim-Gençlik-Üniversite	36	12,5
20	Öğretmen	35	12,2
21	Doğadaki Son Çocuk	33	11,5
22	Bozkırdaki Çekirdek	33	11,5
23	Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız	30	10,5
24	Çocuklar Neden Başarısız Olur?	29	10,1
25	Bilim Tarihi Sohbetleri	29	10,1
26	Ezilenlerin Pedagojisi	28	9,8
27	Çocuk Davamız	25	8,7
28	Kafa Karıştıran Kelimeler	25	8,7
29	Bitmeyen Gece	22	7,7
30	Asya'nın Kandilleri	22	7,7
31	Meraklı Zihinler: Bir Çocuk Nasıl Bir Bilim İnsanı Olur?	21	7,3
32	Başarısızlığın Olmadığı Okul	21	7,3
33	Cahil Hoca	21	7,3
34	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Meşhurların Okul Anıları	20	7,0
35	Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş	19	6,6
36	Dünya Okulu: Eğitimi Yeniden Düşünmek	18	6,3
37	Okul Sıkıntısı	17	5,9
38	Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri	16	5,6
39	Şehir-İnsan Medeniyet Köprüsü: Beş Şehirli Örnek Kişilikler	15	5,2
40	Doğunun Bilgisi Batının Bilimi	14	4,9
41	Mahrem Macera	12	4,2
42	Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor	11	3,8
43	Galatasaray Mekteb-i Sultani'sinde Sekiz Yılım	10	3,5
44	Arkadaşlığın Matematiği	10	3,5
45	Wikipedia U: Dijital Çağda Bilgi, Otorite ve Liberal Eğitim	9	3,1

Çizelge 1 incelendiğinde MEB tarafından okunması önerilen 45 kitaptan en çok okunanların ilk sırasında %51,6 oran ile “Acımak”, ikinci sırada ise %47,4 oran ile “Sofie'nin Dünyası” olduğu belirlenmiştir. En az okunan kitabın ise %3,1 oran ile “Wikipedia U: Dijital Çağda Bilgi, Otorite ve Liberal Eğitim” olduğu belirlenmiştir.

4.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın ikinci alt problemi “MEB tarafından okunması önerilen kitaplardan okumak istediklerinin dağılımı nasıldır?” biçiminde düzenlenmiştir. Çizelge 2'de MEB tarafından okunması önerilen kitapların okumak istediklerinin dağılımı frekans ve yüzdelere göre verilmiştir.

Çizelge 2

Öğretmenlerin MEB Tarafından Önerilen Kitaplardan Okumak İstediklerinin Oranları

Sıra No	MEB Tarafından Önerilen Kitaplar	F	%
1	Çocuklar Neden Başarısız Olur?	113	39,4
2	Başarısızlığın Olmadığı Okul	111	38,8
3	Meraklı Zihinler: Bir Çocuk Nasıl Bir Bilim İnsanı Olur?	106	36,9
4	Eğitim-Bir Kitle İmha Silahı	92	32,1
5	Çocuk Davamız	92	32,1
6	Öğretmen	89	31
7	Okulsuz Toplum	88	30,7
8	Doğadaki Son Çocuk	87	30,3
9	Eğitim Üzerine	85	29,6
10	Cahil Hoca	84	29,3

Çizelge 2'nin Devamı

Sıra No	MEB Tarafından Önerilen Kitaplar	F	%
11	Dünya Okulu: Eğitimi Yeniden Düşünmek	82	28,6
12	Etkili İnsanların 7 Alışkanlığı	79	27,5
13	Doğu ve Batı Arasında İslam	78	27,3
14	Bir Bilim Adamının Romanı	76	26,5
15	Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri	76	26,5
16	Okul Sıkıntısı	76	26,5
17	Hızır'la Kırk Saat	75	26,1
18	Eğitim Yazıları	73	25,4
19	Arkadaşlığın Matematiği	73	25,4
20	Ezilenlerin Pedagojisi	72	25,1
21	Şehir-İnsan Medeniyet Köprüsü: Beş Şehirli Örnek Kişilikler	72	25,1
22	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Meşhurların Okul Anıları	71	24,7
23	Eğitici Tolstoy	69	24
24	Duygusal Zekâ	68	23,7
25	Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor	68	23,7
26	Mahrem Macera	68	23,7
27	Diriliş Neslinin Amentüsü	68	23,7
28	Bozkırdaki Çekirdek	68	23,7
29	Türkiye'nin Maarif Davası	68	23,7
30	Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız	67	23,3
31	Gençlerle Başbaşa	67	23,3
32	Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş	67	23,3
33	Doğunun Bilgisi Batının Bilimi	67	23,3
34	Kafa Karıştıran Kelimeler	66	23
35	Bitmeyen Gece	65	22,6
36	Benim Küçük Dostlarım	65	22,6
37	Galatasaray'ı Mekteb-i Sultani'sinde Sekiz Yılım	64	22,3
38	Bilim Tarihi Sohbetleri	64	22,3
39	Wikipedia U: Dijital Çağda Bilgi, Otorite ve Liberal Eğitim	63	22
40	Asya'nın Kandilleri	62	21,6
41	Eğitim-Gençlik-Üniversite	60	20,9
42	Emile	52	18,1
43	Acımak	42	14,6
44	Beyaz Zambaklar Ülkesinde	40	13,9
45	Sofie'nin Dünyası	39	13,6

Çizelge 2 incelendiğinde MEB tarafından önerilen 45 kitaptan okul yöneticisi ve öğretmenler tarafından en çok okunmak istenenlerin ilk sırasında %39,4 oranla “Çocuklar Neden Başarısız Olur” ve ikinci sırasında ise %38,8 oranla “Başarısızlığın Olmadığı Okul” kitapları gelmektedir. Okunmak istenen kitapların son sırasında %13,6 oranla “Sofie'nin Dünyası” ve arkasından %13,9 oranla “Beyaz Zambaklar Ülkesinde” kitapları gelmektedir.

4.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın üçüncü alt problemi “MEB tarafından okunması önerilen kitaplardan okunmak istenmeyenlerinin dağılımı nasıldır?” biçiminde düzenlenmiştir. Çizelge 3'te MEB tarafından okunması önerilen kitapların okumak istemediklerinin dağılımı frekans ve yüzdelere göre verilmiştir.

Çizelge 3

Öğretmenlerin MEB Tarafından Önerilen Kitaplardan Okumak İstemediklerinin Oranları

Sıra No	MEB Tarafından Önerilen Kitaplar	F	%
1	Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor	26	9,1
2	Şehir-İnsan Medeniyet Köprüsü: Beş Şehirli Örnek Kişilikler	18	6,3
3	Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş	17	5,9
4	Mahrem Macera	17	5,9
5	Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri	17	5,9
6	Wikipedia U: Dijital Çağda Bilgi, Otorite ve Liberal Eğitim	16	5,6
7	Galatasaray Mekteb-i Sultani'sinde Sekiz Yılım	16	5,6
8	Bitmeyen Gece	15	5,2
9	Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız	13	4,5
10	Ezilenlerin Pedagojisi	13	4,5
11	Hızır'la Kırk Saat	13	4,5
12	Doğunun Bilgisi Batının Bilimi	13	4,5
13	Asya'nın Kandilleri	13	4,5
14	Diriliş Neslinin Amentüsü	12	4,2
15	Eğitim-Gençlik-Üniversite	12	4,2
16	Bilim Tarihi Sohbetleri	12	4,2
17	Arkadaşlığın Matematiği	12	4,2
18	Türkiye'nin Maarif Davası	12	4,2
19	Eğitim Yazıları	11	3,8
20	Doğu ve Batı Arasında İslam	11	3,8
21	Kafa Karıştıran Kelimeler	11	3,8
22	Okul Sıkıntısı	11	3,8
23	Emile	11	3,8
24	Benim Küçük Dostlarım	11	3,8
25	Bir Bilim Adamının Romanı	10	3,5
26	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Meşhurların Okul Anıları	10	3,5
27	Sofie'nin Dünyası	10	3,5
28	Eğitim Üzerine	10	3,5
29	Eğitici Tolstoy	10	3,5
30	Beyaz Zambaklar Ülkesinde	10	3,5
31	Bozkırdaki Çekirdek	10	3,5
32	Meraklı Zihinler: Bir Çocuk Nasıl Bir Bilim İnsanı Olur?	9	3,1
33	Duygusal Zekâ	9	3,1
34	Doğadaki Son Çocuk	9	3,1
35	Cahil Hoca	9	3,1
36	Gençlerle Başbaşa	8	2,8
37	Çocuk Davamız	8	2,8
38	Dünya Okulu: Eğitimi Yeniden Düşünmek	8	2,8
39	Eğitim-Bir Kitle İmha Silahı	7	2,4
40	Acımak	7	2,4
41	Okulsuz Toplum	7	2,4
42	Başarısızlığın Olmadığı Okul	6	2,1
43	Çocuklar Neden Başarısız Olur?	6	2,1
44	Öğretmen	6	2,1
45	Etkili İnsanların 7 Alışkanlığı	5	1,7

Çizelge 3 incelendiğinde MEB tarafından okunması önerilen kitaplardan okunmak istenmeyenlerin ilk sırada %9,1 oranla “Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor” kitabı ve ikinci sırada %6,3 oranla “Şehir-İnsan Medeniyet Köprüsü: Beş Şehirli Örnek Kişilikler” olduğu belirlenmiştir. Okunmak istenmeyenlerinin son sırasında ise %1,7 oranla “Etkili İnsanların 7 Alışkanlığı” ve arkasından %2,1 oranla “Öğretmen” kitabı olduğu belirlenmiştir.

4.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın dördüncü alt problemi “MEB tarafından okunması önerilen kitapların cinsiyet, okul türü, görev unvanı ve kıdeme göre dağılımı nasıldır? biçiminde düzenlenmiştir. Çizelge 4’te MEB tarafından okunması önerilen kitapların cinsiyet, okul türü, görev unvanı ve kıdeme göre dağılımı frekans ve yüzdelere göre verilmiştir.

Çizelge 4

Öğretmenlerin MEB Tarafından Önerilen Kitapları Okuma Sayılarının Cinsiyet, Okul Türü, Görev Unvanı ve Kıdemlerine Göre Dağılımı

Kişisel Değişkenler		Öğretmen sayısı (N)	Frekans (f)	Kişi başına okunan kitap oranı (f/N)	Ortalama okunan kitap sayısı (X=f/45)
Cinsiyet	Kadın	148	934	6,31	20,75
	Erkek	139	869	6,25	19,31
Okul Türü	Okulöncesi	33	156	4,72	3,46
	İlkokul	107	650	6,07	14,44
	Ortaokul	101	654	6,47	14,53
	Lise	46	337	7,32	7,48
Görev Unvanı	Müdür	22	184	8,36	4,08
	Müdür Yardımcısı	33	196	5,93	4,35
	Öğretmen	232	1423	6,13	31,62
Kıdem	1-10 yıl	82	480	5,85	10,66
	11-20 yıl	108	617	5,71	13,71
	21 yıl ve üzeri	96	703	7,32	15,62

Çizelge 4 incelendiğinde, MEB tarafından okunması önerilen kitapları, araştırmaya katılan 148 kadın çalışanın önerilen kitaplardan toplam 934 kitap okuduğu, kadınların kişi başına okunan kitap oranının %6,31 ve kadınlar tarafından okunan ortalama kitap oranının ise %20,75 olduğu belirlenmiştir. Önerilen kitapları, araştırmaya katılan 139 erkek çalışanın toplam 869 kitap okuduğu, erkeklerin kişi başına okudukları kitap oranının %6,25 ve erkekler tarafından okunan ortalama kitap oranının ise %19,31 olduğu belirlenmiştir. Kadınların erkeklerden daha fazla sayıda kitap okudukları, kişi başına okunan kitap ve okunan ortalama kitap sayısı olarak da daha fazla okudukları belirlenmiştir.

Görev yapılan okul türüne bakıldığında, okul öncesi kurumlarda görev yapan 33 çalışan önerilen kitaplardan toplam 156 kitap okumuş, kişi başına okunan kitap oranının %4,72 ve ortalama okunan kitap oranının ise %3,46 olduğu belirlenmiştir. İlkokulda görev yapan 107 çalışan önerilen kitaplardan toplam 650 kitap okumuş, kişi başına okunan kitap oranının %6,07 ve ortalama okunan kitap oranının %14,44 olduğu belirlenmiştir. Ortaokulda görev yapan 101 çalışan önerilen kitaplardan toplam 654 kitap okumuş, kişi başına okunan kitap oranının %6,47 ve ortalama okunan kitap oranının %14,53 olduğu belirlenmiştir. Liselerde görev yapan 46 çalışan önerilen kitaplardan toplam 337 kitap okumuş, kişi başına okunan kitap oranının %7,32 ve ortalama okunan kitap oranının ise %7,48 olduğu belirlenmiştir. Buna göre, ortaokullarda görev yapanların, okul öncesi, ilkokul ve liselerde görev yapanlara göre daha fazla sayıda kitap okudukları, kişi başına okunan kitap ve ortalama okunan kitap sayısı olarak da daha fazla okudukları belirlenmiştir. En az kitap okunan okul türünün sıralaması ise birinci sırada okul öncesi kurumlarda görev yapanlar, ikinci sırada liselerde görev yapanlar, üçüncü sırada ilkokullarda görev yapanlar ve dördüncü sırada ortaokullarda görev yapanlar olarak belirlenmiştir.

Görev unvanına bakıldığında, araştırmaya katılan 33 müdür yardımcısı önerilen kitaplardan toplam 196 kitap okumuş, kişi başına okunan kitap oranının %5,93 ve ortalama okunan kitap oranının ise %4,35 olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan 232 öğretmen önerilen kitaplardan toplam 1423 tane okumuş, kişi başına okunan kitap oranının %6,13 ve ortalama okunan kitap oranının ise %31,62 olduğu belirlenmiştir. Öğretmenlerin, müdür yardımcılara göre daha fazla kitap okudukları, kişi başına ve ortalama olarak okunan kitap sayısının da daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Kıdeme göre, araştırmaya katılan 1-10 yıl arasında görev yapan 82 çalışan önerilen kitaplardan toplam 480 tane okumuş, kişi başına okunan kitap oranının %5,85 ve ortalama okunan kitap oranının %10,66 olduğu belirlenmiştir. 11-20 yıl arasında görev yapan 108 çalışan toplam 617 kitap okumuş, kişi başına okunan kitap oranının %5,71 ve ortalama okunan kitap oranının %13,71 olduğu belirlenmiştir. 21 yıl ve üstü sürede görev yapan 96 çalışan toplam 703 kitap okumuş, kişi başına okunan kitap oranının %7,32 ve ortalama okunan kitap oranının %15,62 olduğu belirlenmiştir. Kıdemi 21 yıl ve daha fazla olan çalışanlar, kıdemi daha düşük olanlara göre daha fazla kitap okudukları, kişi başına ve ortalama olarak

da okunan kitap sayısının da daha fazla olduğu belirlenmiştir. En az okuma oranına sahip kıdemin ise 1-11 yıl olduğu belirlenmiştir.

4.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın beşinci alt problemi “MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunma sayısına göre dağılımı nasıldır?” biçiminde düzenlenmiştir. Çizelge 5’te MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunmasının aralıklı dağılımı frekans ve yüzdelerine göre verilmiştir.

Çizelge 5

Öğretmenlerin MEB Tarafından Önerilen Kitapların Okuma Sayısına Göre Oranları/Sayıları

	1-5 arasında	6-10 arasında	11-15 arasında	16-20 arasında	21-25 arasında	26-30 arasında	31-35 arasında	36-40 arasında	41-45 arasında
Frekans	124	107	36	14	5	0	0	1	0
%	43,20	37,28	12,54	4,87	1,74	0	0	0,34	0

Çizelge 5 incelendiğinde MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunmasının araştırmaya katılan 287 çalışan tarafından 124’ü 1-5 arasında kitap okumuş ve oranı %43,20 olup en fazla kitap okuyan aralığını göstermektedir. 6-10 aralığı ikinci en çok kitap okuyan aralığı göstermekte olup bu aralıkta kitap okuyanlar 107 çalışan olup oranı %37,28’dir. Önerilen kitapları 26-30, 31-35 ve 41-45 aralığında hiç kimse tarafından okunmadığı, 36-40 aralığında kitap okuyan sayısı 1 ve oranı %0,34 orana sahip olup bu kişinin okuduğu kitap sayısı 37’dir. Önerilen 45 kitabın hepsinin tek bir kişi tarafından okunmadığı belirlenmiştir.

4.6. Altıncı Alt Probleme Ait Bulgular ve Yorum

Araştırmanın altıncı alt problemi “MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunmasının cinsiyete göre dağılımı nasıldır?” biçiminde düzenlenmiştir. Çizelge 6’da MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunmasının cinsiyete göre dağılımı frekans ve yüzdelerine göre verilmiştir.

Çizelge 6

MEB Tarafından Önerilen Kitapları Okuma Oranlarının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Sıra No	MEB Tarafından Önerilen Kitaplar	Kadın		Erkek		Toplam	
		F	%	F	%	F	%
1	Bir Bilim Adamının Romanı	29	51,8	27	48,2	56	19,51
2	Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız	14	46,7	16	53,3	30	10,45
3	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Meşhurların Okul Anıları	9	45,0	11	55,0	20	6,96
4	Gençlerle Başbaşa	29	50,0	29	50,0	58	20,20
5	Meraklı Zihinler: Bir Çocuk Nasıl Bir Bilim İnsanı Olur?	11	52,4	10	47,6	21	7,31
6	Etkili İnsanların 7 Alışkanlığı	19	43,2	25	56,8	44	15,33
7	Bitmeyen Gece	9	40,9	13	59,1	22	7,66
8	Ezilenlerin Pedagojisi	13	46,4	15	53,6	28	9,75
9	Sofie'nin Dünyası	87	64,0	49	36,0	136	47,38
10	Eğitim Yazıları	16	40,0	24	60,0	40	13,93
11	Eğitim-Bir Kitle İmha Silahı	61	56,5	47	43,5	108	37,63
12	Başarısızlığın Olmadığı Okul	8	38,1	13	61,9	21	7,31
13	Duygusal Zekâ	46	57,5	34	42,5	80	27,87
14	Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor	4	36,4	7	63,6	11	3,83
15	Acımak	91	61,5	57	38,5	148	51,56
16	Çocuklar Neden Başarısız Olur?	17	58,6	12	41,4	29	10,10
17	Okulsuz Toplum	30	51,7	28	48,3	58	20,20
18	Doğu ve Batı Arasında İslam	17	39,5	26	60,5	43	14,98
19	Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş	7	36,8	12	63,2	19	6,62
20	Mahrem Macera	6	50,0	6	50,0	12	4,18
21	Eğitim Üzerine	20	43,5	26	56,5	46	16,02
22	Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri	6	37,5	10	62,5	16	5,57
23	Çocuk Davamız	10	40,0	15	60,0	25	8,71
24	Hızır'la Kırk Saat	19	44,2	24	55,8	43	14,98
25	Diriliş Neslinin Amentüsü	17	38,6	27	61,4	44	15,33
26	Dünya Okulu: Eğitimi Yeniden Düşünmek	11	61,1	7	38,9	18	6,27
27	Şehir-İnsan Medeniyet Köprüsü: Beş Şehirli Örnek Kişilikler	7	46,7	8	53,3	15	5,22
28	Wikipedia U: Dijital Çağda Bilgi, Otorite ve Liberal Eğitim	4	44,4	5	55,6	9	3,13
29	Doğadaki Son Çocuk	19	57,6	14	42,4	33	11,49
30	Öğretmen	22	62,9	13	37,1	35	12,19
31	Eğitici Tolstoy	23	41,8	32	58,2	55	19,16
32	Doğunun Bilgisi Batının Bilimi	6	42,9	8	57,1	14	4,87
33	Kafa Karıştıran Kelimeler	12	48,0	13	52,0	25	8,71
34	Galatasaray Mekteb-i Sultani'sinde Sekiz Yılım	3	30,0	7	70,0	10	3,48
35	Okul Sıkıntısı	9	52,9	8	47,1	17	5,92
36	Beyaz Zambaklar Ülkesinde	78	57,8	57	42,2	135	47,03
37	Cahil Hoca	9	42,9	12	57,1	21	7,31
38	Emile	59	60,8	38	39,2	97	33,79
39	Eğitim-Gençlik-Üniversite	17	47,2	19	52,8	36	12,54
40	Bilim Tarihi Sohbetleri	10	34,5	19	65,5	29	10,10
41	Arkadaşlığın Matematiği	5	50,0	5	50,0	10	3,48
42	Bozkırdaki Çekirdek	17	51,5	16	48,5	33	11,49
43	Türkiye'nin Maarif Davası	26	49,1	27	50,9	53	18,46
44	Asya'nın Kandilleri	12	54,5	10	45,5	22	7,66
45	Benim Küçük Dostlarım	24	61,5	15	38,5	39	13,58

Çizelge 6 incelendiğinde MEB tarafından okunması önerilen kitapların kadınlar tarafından en çok okunan kitabın başında %64 oran ile “Sofie'nin Dünyası” ardından %62,9 oran ile “Öğretmen” gelmektedir. Kadınlar arasında en az okunan kitabın %30 oranla “Galatasaray Mekteb-i Sultani'sinde Sekiz Yılım” olduğu görülmüştür. Erkeklerin okudukları kitaplara bakıldığında ise ilk sırada %70 oranla “Galatasaray Mekteb-i Sultani'sinde Sekiz Yılım”, ardından %65,5 oranla “Bilim Tarihi Sohbetleri” gelmektedir. Erkeklerin okuduğu kitapların en azı ise %36 oranla “Sofie'nin Dünyası” ve en az okudukları ikinci kitabın ise %37,1 oran ile “Öğretmen” olduğu görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, kadınların okumayı en fazla tercih ettiği ilk sıralardaki iki kitabın, erkeklerde en düşük paya sahip iki kitap olduğudur. Kadın ve erkeklerin toplamda okuduğu en çok kitap %51,6 oranla “Acımak” ardından %47,38 oranla “Sofie'nin Dünyası” gelmektedir. Toplamda okunan en az kitaplar ise %3,13 oranla “Wikipedia U: Dijital Çağda Bilgi, Otorite ve Liberal Eğitim”, ardından %3,48 oranla “Galatasaray Mekteb-i Sultani'sinde Sekiz Yılım” ve “Arkadaşlığın Matematiği” kitapları gelmektedir.

4.7. Yedinci Alt Probleme Ait Bulgular ve Yorum

Araştırmanın yedinci alt problemi “Okul yöneticisi ve öğretmenler tarafından okunması önerilen kitapların dağılımı nasıldır?” biçiminde düzenlenmiştir. Çizelge 7’de okul yöneticisi ve öğretmenler tarafından okunması önerilen kitapların dağılımı frekans ve yüzdelerine göre verilmiştir.

Çizelge 7

Okul Yöneticisi ve Öğretmenler Tarafından Okunması Önerilen Kitaplar

Sıra	Okul Yöneticisi ve Öğretmenler Tarafından Önerilen Kitaplar	f	%
1	Öğretmenim Bir Bakar Mısın?	7	5,04
2	Öğretmen Olmak	5	3,6
3	Küçük Ağacın Eğitimi	5	3,6
4	Ölü Ozanlar Derneği	4	2,88
5	Savaşçı	4	2,88
6	Öğretmenim Lütfen Bu Kitabı Okur Musun?	4	2,88
7	Şeker Portakalı	4	2,88
8	Beni Ödülle Cezalandırma	3	2,16
9	Mesnevi	3	2,16
10	Çalığışu	3	2,16
11	Küçük Prens	3	2,16
12	Fareler ve İnsanlar	2	1,44
13	Bir Öğretmenin Not Defteri	2	1,44
14	Ana	2	1,44
15	Beyaz Gemi	2	1,44
16	Kuyucaklı Yusuf	2	1,44
17	Gazap Üzümleri	2	1,44
18	Nutuk	2	1,44
19	İçimizdeki Çocuk	2	1,44
20	Küçük Şeyler	2	1,44
21	Çocuk Kalbi	2	1,44
22	İnsan İnsana	2	1,44
23	Her Şey Seninle Başlar	2	1,44
24	Martı	2	1,44
25	Şu Hortumlu Dünyada Fil Yalnız Bir Hayvandır	2	1,44
26	Özgürlükçü Pedagoji	2	1,44
27	Bostan ve Gülistan	2	1,44
Çizelge	7’nin devamı		
Sıra	Okul Yöneticisi ve Öğretmenler Tarafından Önerilen Kitaplar	f	%
28	Od	2	1,44
29	Bülbülü Öldürmek	2	1,44
30	Kırmızı Karınca	2	1,44
31	Simyacı	2	1,44
32	Eğitimde Biz ve Çocuklarımız	1	0,72
33	Eğitici Hikayeler	1	0,72
34	Hızlı Okuma Teknikleri	1	0,72
35	Ruhsal Zeka	1	0,72
36	İnsan Ne İle Yaşar	1	0,72
37	Beyaz Diş	1	0,72
38	Açlık	1	0,72
39	Anadolu notları	1	0,72
40	Doğunun Limanları	1	0,72
41	Peygamberimizin Eğitim Metodu	1	0,72
42	Bir Yetişkin Yaratmak	1	0,72
43	Öz	1	0,72
44	Masallarla Yola Çık	1	0,72
45	Bir Yetişkin Yaratmak	1	0,72
46	Oyunun Gücü	1	0,72
47	Azim	1	0,72
48	Aptallaştırın Eğitim	1	0,72
49	Dönüş	1	0,72
50	Sahibini Arayan Madalya	1	0,72
51	Divan	1	0,72
52	Yaloom	1	0,72
53	İrvin	1	0,72
54	Çocukluğun Sırrı	1	0,72

55	Çocuk Eğitimi	1	0,72
56	Anne ve Babacığım	1	0,72
57	Öğretmen	1	0,72
58	Uçurtma Avcısı	1	0,72
59	Empati	1	0,72
60	Bay Bay Türkçe	1	0,72
61	Saphiens	1	0,72
62	Abum Rabum	1	0,72
63	Sokak Felsefesi	1	0,72
64	Köstebek	1	0,72
65	Osmanlının Son Yüzyılı	1	0,72
66	Osmanlıda Efsaneler-Gerçekler	1	0,72
67	Ezilenlerin Pedagojisi	1	0,72
68	Johannetten	1	0,72
69	İletişim Donanımları	1	0,72
70	Uçurtma avcısı	1	0,72
71	Yeterince Tembel Misin?	1	0,72
72	Ahlaklı Olgunlaştırmak	1	0,72
73	Maariften Eğitime	1	0,72
74	Olasılıksız	1	0,72
75	İçimizdeki Şeytan	1	0,72
76	Kırmızı Saçlı Kadın	1	0,72
77	Her Şey Seninle Başlar	1	0,72
78	Mustafa Kemal	1	0,72
79	Bir Can'a Dokunmak	1	0,72
80	Öğretmenin Altın Kuralı	1	0,72
81	Bir Öğretmene Dokunmak	1	0,72
82	İnsan Yaratmak	1	0,72
83	İdeal Öğretmen	1	0,72
84	Yeniden İnsan ve İnsanlar	1	0,72
85	Akış-Mutluluk Bilimi	1	0,72

Çizelge 7'nin devamı

Sıra	Okul Yöneticisi ve Öğretmenler Tarafından Önerilen Kitaplar	f	%
86	Eğitimde Finlandiya Modeli	1	0,72
87	İki Dirhem Bir Çekirdek	1	0,72
88	Blink	1	0,72
89	Çizginin Dışındakiler	1	0,72
90	Bir eğitimci Olarak Hz. Muhammed(SAV) ve Öğretim Metodları	1	0,72
91	Gazap Üzümleri	1	0,72
92	Çocukluğum	1	0,72
93	Türkçenin Sırları	1	0,72
94	Doğadaki Son Çocuk	1	0,72
95	Etkili Öğretmenlik Eğitimi	1	0,72
96	Gençlerle Başbaşa	1	0,72
97	Düşünmenin Gücü	1	0,72
98	Öğretmen Öğrenci İlişkileri	1	0,72
99	Eğitim ve Toplum Düzeni	1	0,72
100	Yol Ayrımındaki Türkiye	1	0,72
101	Ulusların Düşüşü	1	0,72
102	İnsanın Dört Zindanı	1	0,72
103	Öğrenme Stilleri	1	0,72
104	Dünyayı Değiştiren Kitaplar	1	0,72
105	İçimdeki Müzik	1	0,72
106	Yalnızız	1	0,72
107	Gün Olur Asra Bedel	1	0,72
108	Cemile	1	0,72
109	Yaban	1	0,72
110	Hakim Bey	1	0,72
111	Devlet	1	0,72
112	Yerdeki Zaman	1	0,72
113	Sevgi Eğitimi	1	0,72
114	Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı	1	0,72
115	Nietzsche Ağladığında	1	0,72
116	Bir Psikiyatristin Anıları	1	0,72
117	Beni Bu Kadar Sevme Anne	1	0,72

118	İletişimin 12 Engeli	1	0,72
119	Tek Çocuk Sendromu	1	0,72
120	Öğretmenlik Sanatı	1	0,72
121	Sınıf Yönetimi	1	0,72
122	Çocuklar Neyi Neden Yapar	1	0,72
123	Kur'an-ı Kerim Meali	1	0,72
124	Dede Korkut Hikayeleri	1	0,72
125	Hay İbni Yekzan	1	0,72
126	Sinek Tanrısı	1	0,72
127	Beyaz Gemi	1	0,72
128	Alamut Kalesi	1	0,72
129	Bir Çift Yürek	1	0,72
130	Katre-i Matem	1	0,72
131	Olgunlaşmamış Ebeveynlerin Yetişkin Çocukları	1	0,72
132	İlk Öğretmen	1	0,72
133	Süpermen Türk Olsaydı Pelerinini Annesi Bağlardı	1	0,72
134	Bir Kurbağa Gibi Sakin ve Dikkatli	1	0,72
135	Gençliğim Eyvah	1	0,72
136	Zeytin Dağı	1	0,72
137	Tarihe Tanıklığım	1	0,72
138	Öbür Divan	1	0,72
139	Gün Batarken	1	0,72

Çizelge 7 incelendiğinde okul yöneticisi ve öğretmenler tarafından okunması önerilen 139 farklı kitabın olduğu, bu kitapların içinden okunması en çok önerilenler %5,04 oranla “Öğretmenim Bir Bakar Mısın?”, ardından %3,6 oranla “Öğretmen Olmak” ve “Küçük Ağacın Eğitimi” kitapları gelmektedir. Geriye kalan önerilen kitapların oranları ise %2,88 oranla 4 kitap, %2,16 oranla 4 kitap, %1,44 oranla 20 kitap ve %0,72 oranla 107 kitap önerilmiştir.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmanın temel amacına ulaşabilmek için genel tarama modelinde betimsel bir araştırma gerçekleştirilmiş, okul yöneticisi ve öğretmenlerin önerilen kitapların okunmasına dair bilgilerine ulaşmak için oluşturulan, önerilen kitapların okunmasının belirlenmesi anketi kullanılmıştır, elde edilen veriler alt problemlere yanıt olabilecek şekilde frekans ve yüzde alınarak analiz edilmiştir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar aşağıda öz olarak verilmiştir:

Türkiye’de;

1. MEB tarafından okunması önerilen 45 kitabın tamamı farklı kişiler tarafından okunmuştur. Ancak, önerilen kitapların tümü tek bir kişi tarafından okunmamıştır.
2. MEB tarafından okunması önerilen kitapların tamamı farklı öğretmenler tarafından okunmak istenmektedir. Ancak, sadece 1 müdür yardımcısı ve 1 öğretmen tarafından önerilen tüm kitaplar okunmak istenmektedir.
3. MEB tarafından okunması önerilen kitaplardan en çok okunmak istenmeyen kitaplar %9,1 oranla “Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor” kitabı ve ikinci sırada %6,3 oranla “Şehir-İnsan Medeniyet Köprüsü: Beş Şehirli Örnek Kişilikler” kitaplarıdır. Okunmak istenmeyen kitapların oranlarının, okunmak istenenlerine göre oranları daha az olduğu görülmüştür.
4. MEB tarafından okunması önerilen kitapları okuyan kadınların sayısı erkeklerin sayısından fazladır. Anaokulu, ilkökul ve liselere göre önerilen kitapların en çok okunduğu okul türü ortaokullardır. Önerilen kitapları müdür ve müdür yardımcılara göre en çok okuyanlar öğretmenlerdir. Önerilen kitapların 21 yıl ve üstü kıdeme sahip olan çalışanların, kıdemleri daha düşük olanlara göre daha fazla okudukları belirlenmiştir.
5. MEB tarafından okunması önerilen kitaplardan 1 ile 5 arasında kitap okuyanlar en fazla sayıyı kapsamaktadır ve 124 kişidir. Önerilen 45 kitabın 37 tanesini okuyan 1 kişi olup, tamamını okuyan çalışan olmamıştır.
6. MEB tarafından okunması önerilen kitapları okuyan kadınların sayısı 148 ve okudukları kitap sayısı 934, erkeklerin sayısı 139 ve okudukları kitap sayısı 869 olduğu belirlenmiş olup, kadınların

erkeklerden daha fazla kitap okuduğu belirlenmiştir. Kadınların okumayı en fazla tercih ettiği ilk sıralardaki iki kitabın “Sofie’nin Dünyası” ve “Öğretmen” erkekler tarafından en az okunan iki kitap olduğu belirlenmiştir.

7. Okul yöneticisi ve öğretmenler tarafından okunması önerilen kitap sayısı 139’dur. Bu kitaplardan en fazla önerilenlerin ilk sırasında “Öğretmenim Bir Bakar Mısın?” ve ikinci olarak da “Öğretmen Olmak” kitaplarının olduğu belirlenmiştir.

5.2. Öneriler

Araştırma sonucunda ulaşılan bulgulara dayalı olarak geliştirilen öneriler uygulamacılar ve araştırmacılar için öneriler olarak iki başlık altında düzenlenmiştir.

Uygulamacılar İçin Öneriler

1. Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Müdürlükleri ve okullar tarafından öğretmenlerin okuma alışkanlıklarını artırmak için önlemler alınmalıdır.
2. MEB tarafından okunması önerilecek kitapların listesi oluşturulurken öğretmenlerin de görüşleri alınmalıdır.
3. İl ve ilçe Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından kitap okuma listeleri oluşturulmalı ve duyurulmalıdır.
4. Okullar tarafından her okul türüne göre kendi okullarında öğretmenler, öğrenciler ve veliler için okuma listeleri oluşturulmalıdır.
5. MEB, Milli Eğitim Müdürlükleri ve okullar tarafından okunması önerilen kitaplar temin edilmelidir.

Araştırmacılar İçin Öneriler

1. Diğer ülkelerde öğretmenlerin okuma alışkanlıklarının düzeyi incelenebilir.
2. Diğer ülkelerde Milli Eğitim Bakanlıkları’nın okuma alışkanlığı kazandırmak için yaptığı çalışmalar incelenebilir.
3. Diğer ülkelerin öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmak için yaptığı çalışmalar araştırılabilir.

KAYNAKLAR

- Binici, K. B. (2010). *İlköğretim Okullarında Uygulanan Mesleki Çalışmalarda (Seminer Dönemi) Yaratıcı Drama Uygulamasının Öğretmenlerin İletişim Becerilerine Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dolapçı, O. C. (2009). *Öğretmenleri Eleştirel Düşünme Konusunda Bilgilendirmeye Yönelik Seminer Çalışmasının Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* (31. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Konan, N. (2013). İlköğretim okulu yöneticilerinin okuma alışkanlıkları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19(1), 31-59.
- Konan, N. ve Oğuz, V. (2013). Öğretmenlerin okuma alışkanlıkları. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 106-107.
- Serin, N. (2011). *Okuma Alışkanlığının Kazandırılmasında Edebi Türlerin Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Türker, Y. ve Tok, T. N. (2019). Öğretmenlerin mesleki çalışmalarına ilişkin metaforik algıları. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 12(1), 274-297.
- Ungan, S. (2008). Okuma alışkanlığımızın kültürel altyapısı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 218-228.
- Yılmaz Aydın, Z. (2006). Sınıf öğretmeni adaylarının okuma alışkanlığı. *Elementary Education Online*, 5(1), 1-6.

TENEFFÜS SÜRELERİNİN 10 DAKİKADAN 15 DAKİKAYA ÇIKARILMASINA İLİŞKİN OKUL
YÖNETİCİLERİ VE ÖĞRETMENLERİN GÖRÜŞLERİ
THE IDEAS OF MANAGERS AND TEACHERS BASED ON THE EXTENSION OF BREAK TIMES
FROM 10 MINUTES TO 15 MINUTES

Doç. Dr. Necdet KONAN

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Malatya / TÜRKİYE

Selahattin YAMAN

İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans
Öğrencisi, Malatya / TÜRKİYE

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı 2019 – 2020 eğitim öğretim yılından itibaren yürürlüğe giren teneffüs sürelerinin 10 dakikadan 15 dakikaya çıkarılmasına ilişkin okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşlerini belirlemektir. Bu amaçla nitel araştırma desenlerinden olgu bilim modelinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma evrenini Malatya ili merkez ilçelerinden Yeşilyurt ve Battalgazi'deki İlkokul ve Ortaokullarda görev yapan müdür, müdür yardımcısı ve öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Bu amaçla eğitim bölgelerinin her birinde İlkokul ve Ortaokul kademelerinde okul müdürü, müdür yardımcısı ve öğretmenlerle görüşme yapılmıştır. Veri toplamada araştırmanın amacını gerçekleştirecek biçimde hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın veri toplama aracı olan görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcı okul müdürü, müdür yardımcısı ve öğretmenlerin cinsiyet, branş, görev unvanı, bu unvandaki kıdemi, öğretmenlikteki kıdemi, en son tamamladığı öğretim kurumu ve görev yaptığı öğretim kademesini belirlemeyi amaçlayan sekiz soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise 10 Temmuz 2019 tarihinde 30827 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğindeki teneffüs sürelerinin 10 dakikadan 15 dakikaya çıkarılmasına ilişkin katılımcı okul müdürü, müdür yardımcısı ve öğretmenlerin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan 4 soru yer almaktadır. Oluşturulan bu veri toplama aracı belirlenen maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemine uygun olarak uygulanması tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Teneffüs süresi, müdür, müdür yardımcısı, öğretmen

ABSTRACT

The main goal of this survey is to determine the views of school managers and teachers based on regulation of extension of break times from 10 minutes to 15 minutes enacted in 2019-2020 educational year. For this purpose, a research was conducted in the phenomenology model, one of the qualitative research designs. The population of the study consists of the principals, vice principals and teachers working in the Primary and Secondary in Yeşilyurt and Battalgazi, Malatya. The study group of the study was determined by the maximum diversity sampling method, which is widely used in qualitative research. The study group of this research was determined by maximum sampling method which is commonly used in qualitative method. For this purpose, interviews were conducted with school principals, assistant principals and teachers at primary and secondary levels in each of the educational regions. In the data collection, a semi-structured interview form which was prepared to realize the purpose of the research was used. The interview form, which is the data collection tool of the research, consists of two parts. In the first part, there are eight questions aiming to determine the gender, branch, job title, seniority in this title, seniority in teaching, the last completed educational institution and the level of teaching of the participating school principal, vice principal and teachers. In the second part, there are 4 questions aiming to determine the views of the school principal, assistant principal and teachers regarding the increase of the break time from 10 minutes to 15 minutes in the Regulation on Preschool Education and Primary Education Institutions published in the Official Gazette No. 30827 on 10 July 2019. Data collection process was completed

Keywords: break time , principal, vice principal, teacher

1. GİRİŞ

Okullarda öğrenme öğretme sürecinin niteliğini etkileyen insan gücünün dışında farklı etmenlerde bulunmaktadır. Bunlardan biride ders aralarıdır (teneffüs). Teneffüsün, öğrencileri geçmiş dersin etkisinden kurtarmak ve bir sonraki derse daha aktif katılımlarını sağlamak açısından önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır. Teneffüs, ders sırasındaki hareket eksikliği (hareketsizlik) sonrası konsantrasyon ve zihinsel rahatlama dönemidir. Hareket, oyun ve spor kişide gevşemeyi ve rahat hissetmeyi sağlamaktadır (Bensien et al., 2004; Schemm and Streicher, 2006; Natus, 2008). Zask et al. (2001) yaptıkları araştırmada, öğrencilerin ders aralarında okul bahçesinde bulunan oyun alanlarında hareketli fiziksel aktivitelerde bulunmalarının derslerde fiziksel ve zihinsel yönden aktif olabilmelerini desteklediğini belirlemişlerdir. Bensien et al. (2004) teneffüslerdeki hareketlerin ders saatlerindeki etkinliğini dengelemesi için üç alt hedef belirlemiştir:

- Aktif teneffüs aktiviteleri, kişinin sorumluluk taşıma, kendisinin karar verme yetisi veya ortak karar verebilme, bilinmeyen keşfetme veya yeniyi öğrenme deneyimlerine olanak sağlayarak öğrenme sürecinin tamamlayıcısı olmaktadır.
- Her insanın sosyal iletişim, deneyim ve öğrenme süreçlerine ihtiyacı vardır. Bunlar ise oyun, birlikte eylemde bulunmak veya sohbet ile mümkün olabilmektedir. Birlikte oyun ve hareket olanaklarının ve buluşma mekanlarının sağlanmasıyla sosyal iletişim ve deneyim olanakları oluşacaktır.
- Teneffüsleri aktif olarak değerlendirdiğimizde; öğrencilerde ruhsal ve zihinsel dinlenmeye, rahatlamaya, oyalanmaya olanaklar sağlamaktadır. Bu nedenle öğrenciler hareket içeren aktivitelere teşvik edilmeli, oyun ve hareket ödevleri ile yaratıcılığa veya bir iş ile görevlendirilerek rekreasyona yönlendirilmelidir.

Böylece teneffüste öğrencilerinin dersler sırasında oluşan zihinsel yorgunluklarının giderilmesi, kendilerini rahat hissetmeleri, etkinliklere aktif katılımları, algı ve motor kabiliyeti ve sağlıklı gelişimleri desteklenecek ve kişilere ve eşyalara karşı saldırma eylemini deneyimsel olarak azaltılacaktır (Melzer, 2001; Hauser, 2002; Anonim, 2005; Breul, 2005; Lorenz, 2005; Schemm and Streicher, 2006; Tai et al., 2006, Hoff et al., 2007, Scharf et al., 2008).

Teneffüs sadece öğrenci için değil öğretmenler ve okul yönetimi için de önem taşımaktadır. Ders araları yaygın olarak hemen her öğrenim düzeyinde 10 dakika olarak uygulanmaktadır. 10 Temmuz 2019 tarihinde 30827 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde “Okul yönetiminin teneffüsleri için normal eğitim yapılan okullarda en az 15 dakika, ikili eğitim yapılan okullarda ise en az 10 dakika süre ayrılır” hükmü gereğince teneffüs sürelerinin 15 dakikaya çıkarılması öngörülmüştür. Bu süre artışının teneffüsten etkilenebilecek tüm okul bileşenlerinin dikkatini henüz yeterince çekmemiştir. Bu uygulamanın okul yönetiminde ne tür sonuçlara neden olacağını belirlenerek okul yönetimlerine önerilerde bulunmanın önemli olduğu düşünülmüştür.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı ilkökuller ve ortaokullar da teneffüs sürelerinin 10 dakikadan 15 dakikaya çıkarılmasına ilişkin okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşlerini belirlemektir.

Bu bağlamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Teneffüs sürelerinin 10 dakikadan 15 dakikaya çıkarılmasını uygun buldunuz mu? Neden?
2. Bu değişikliğin öğretimin niteliğine ve öğrencilere katkısı olur mu? Neden?
3. Bu uygulamanın öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumlu etkileri nelerdir?
4. Bu uygulamanın öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumsuz etkileri nelerdir?

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve analizine yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Deseni

Teneffüs sürelerinin 10 dakikadan 15 dakikaya çıkarılmasına ilişkin okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma olgubilim deseninde nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma mecazi anlamda incecik iplik, birçok renk, farklı doku ve çeşitli malzemelerin karışımından oluşan girift bir kumaşa benzer. Bu kumaş kolay ve basit bir şekilde açıklanamaz. Kumaşın dokunduğu tezgâh gibi, genel varsayımlar ve yorumlayıcı çatı nitel araştırmayı bir arada tutar (Creswell, 2013: 42). Olgubilim deseninde amaç bireylerin bir olguya ilişkin yaşantılarını algılarını ve bunlara yüklediği anlamları ortaya çıkarmaktır. Olgubilim araştırmaları nitel araştırmaların doğasına uygun olarak kesin ve genellenebilir sonuçlar ortaya koymayabilir ancak bir olguyu daha iyi tanımamıza ve anlamamıza yardımcı olacak sonuçlar sağlayacak örnekler, açıklamalar ve yaşantılar ortaya koyabilir. Bu yönüyle hem bilimsel alanyazına hem de uygulamaya önemli katkılar getirebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 75).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma gurubu 2019 - 2020 öğretim yılında Malatya ili Yeşilyurt ve Battalgazi merkez ilçelerindeki ilkokul ve ortaokullarda görev yapan okul müdürü, müdür yardımcısı ve öğretmenlerden amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik yoluyla belirlenmiştir. Bu amaçla eğitim bölgelerin her birinde ilkokul, ortaokul ve imam hatip ortaokullarındaki müdür, müdür yardımcısı ve öğretmen olmak üzere toplam 18 eğitim paydaşı ile görüşme yapılmıştır. Katılımcıların demografik bilgileri Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1

Katılımcı Yöneticilere İlişkin Demografik Bilgiler

Kod	Cinsiyet	Branşı	Görev Unvanı	Bulunduğu Unvanınızda ki Kıdem (Yıl)	Öğretmenlik teki Kıdem (Yıl)	Öğrenim Düzeyi	Mezun Olduğu Fakülte	Görev Yaptığı Kademe
İM1	Erkek	Sınıf Öğretmeni	Müdür	3	21	Lisans	Eğitim Fakültesi	İlkokul
İM2	Erkek	Sınıf Öğretmeni	Müdür	1	20	Lisans	Eğitim Fakültesi	İlkokul
İMY1	Erkek	Sınıf Öğretmeni	Müdür Yardımcısı	4	14	Lisans	Eğitim Fakültesi	İlkokul
İMY2	Kadın	Sınıf Öğretmeni	Müdür Yardımcısı	5	12	Lisans	Eğitim Fakültesi	İlkokul
İÖ1	Erkek	Sınıf Öğretmeni	Öğretmen	25	0	Lisans	Eğitim Fakültesi	İlkokul
İÖ2	Erkek	Sınıf Öğretmeni	Öğretmen	20	0	Lisans	Eğitim Fakültesi	İlkokul
OM1	Erkek	Beden Eğitimi	Müdür	6	11	Lisans	Eğitim Fakültesi	Ortaokul
OM2	Erkek	Türkçe	Müdür	3	17	Lisans	Eğitim Fakültesi	Ortaokul
OMY1	Erkek	Türkçe	Müdür Yardımcısı	4	6	Lisans	Eğitim Fakültesi	Ortaokul
OMY2	Erkek	Fen Bilimleri	Müdür Yardımcısı	8	6	Lisans	Eğitim Fakültesi	Ortaokul
OÖ1	Erkek	Beden Eğitimi	Öğretmen	4,5	4,5	Lisans	Eğitim Fakültesi	Ortaokul
OÖ2	Kadın	Türkçe	Öğretmen	9	9	Lisans	Eğitim Fakültesi	Ortaokul
İHOM1	Erkek	Din Kültürü	Müdür	16	18	Yüksek Lisans	Diğer Fakülteler	İmam Hatip Ortaokulu
İHOM2	Erkek	Türkçe	Müdür	11	20	Yüksek Lisans	Eğitim Fakültesi	İmam Hatip Ortaokulu
İHOMY1	Erkek	Din Kültürü	Müdür Yardımcısı	6	15	Lisans	Diğer Fakülteler	İmam Hatip Ortaokulu
İHOMY2	Kadın	Türkçe	Müdür Yardımcısı	4	9	Lisans	Diğer Fakülteler	İmam Hatip Ortaokulu
İHOÖ1	Erkek	Din Kültürü	Öğretmen	24	0	Lisans	Diğer Fakülteler	İmam Hatip Ortaokulu
İHOÖ2	Erkek	Matematik	Öğretmen	13	13	Lisans	Eğitim Fakültesi	İmam Hatip Ortaokulu

2.3. Veri Toplama Aracı

Verilerin toplanmasında araştırmanın amacını gerçekleştirecek biçimde hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların cinsiyetleri, branşı, görev unvanları, bulunduğu görev unvanındaki kıdemi, öğretmenlikteki kıdemi, öğrenim düzeyi, mezun olduğu fakülte ve görev yaptığı öğretim kurumu olmak üzere sekiz soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise okul müdürü, müdür yardımcıları ve öğretmenlere tenefüs sürelerinin 10 dakikadan 15 dakikaya çıkarılmasına ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan dört soru yer almaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, 2019- 2020 öğretim yılında Malatya ili merkez ilçeleri olan Yeşilyurt ve Battalgazi ilçelerindeki eğitim bölgelerinin her birinde ilkokul, ortaokul ve imam hatip ortaokullarında görev yapan okul müdürü, müdür yardımcısı ve öğretmenlerden elde edilmiştir. Tenefüs sürelerinin 10 dakikadan 15 dakikaya çıkarılmasına ilişkin okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorulara verecekleri yanıtlara ilişkin formlar, okul müdürlerine, müdür yardımcılara ve öğretmenlere araştırmanın amacına ilişkin ön bilgi verildikten ve onayları alındıktan sonra formları kendi düşünceleri doğrultusunda doldurmaları istenmiştir.

2.. Verilerin Analizi

Nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda tasarlanan bu çalışmada “içerik analizi” yapılmıştır. Veriler dört aşamada analiz edilmiştir: 1. Verilerin kodlanması, 2. Kodlanan verilerin temalarının belirlenmesi, 3. Kodların ve temaların düzenlenmesi, 4. Bulguların tanımlanması ve yorumlanması. Analiz sürecinde öncelikle öğretmenlerle yapılan görüşme formları, bilgisayar ortamında yazıya aktarılmıştır. Öğretmenlerin görüşlerinin analizinde, ifadelerin benzerliğine göre gruplamalar yapılmıştır. Çözümlemelerde görüşüne başvuru alan öğretmenlere alfabetik olarak kod isim verilerek (İM1, İMY1, İÖ1., vb.) açıklamalar yapılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, araştırmanın temel amacına yanıt bulmak için toplanan verilerin çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgularla, bu bulgulara ilişkin yorumlar yer almaktadır. Bulgular ve ilgili yorumlar, araştırma alt problemlerinin düzenlenişindeki sıraya uyularak verilmiştir.

3.1. Teneffüs sürelerinin 10 dakikadan 15 dakikaya çıkarılması uygulamasına ilişkin bulgular ve yorum

Araştırmanın birinci alt problemi “Teneffüs sürelerinin 10 dakikadan 15 dakikaya çıkarılmasını uygun buldunuz mu? Neden?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile okul müdürlerine, müdür yardımcılara ve öğretmenlere yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

10 Temmuz 2019 tarihinde 30827 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğindeki teneffüs sürelerinin 10 dakikadan 15 dakikaya çıkarılmasına ilişkin katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşlerini belirlemek amacıyla katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlere yarı yapılandırılmış görüşme formunda “Teneffüs sürelerinin 10 dakikadan 15 dakikaya çıkarılmasını uygun buldunuz mu? Neden?” sorusu yönlendirilmiştir.

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerin yarı yapılandırılmış görüşme formundaki “Teneffüs sürelerinin 10 dakikadan 15 dakikaya çıkarılmasını uygun buldunuz mu? Neden?” sorusuna verdikleri yanıtlar analiz edilmiştir.

Katılımcıların büyük bir oranı (15/18) teneffüs sürelerinin 15 dakikaya çıkarılmasını uygun bulmuşlardır. Bu katılımcılardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Evet uygun buluyorum. Çocuklar için iyi oldu. Öğretmenler için iyi oldu. İhtiyaçlarını gidermek için uygun oldu. Dinlenmeleri için güzel oldu.” İMY – 1

“Öğrencilerin ve öğretmenlerin yeterince dinlenme ve ihtiyaçlarını temin edebilmeleri için 10 dakikalık süre yeterli gelmiyordu. Dolayısıyla doğru buluyorum.” İÖ2

Katılımcı oniki okul yöneticisinden on tanesi uygulamayı uygun bulurken iki okul yöneticisi uygulamanın uygun olmadığı şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. Uygulamayı uygun bulan okul yöneticilerinden üçü bu durumu şu şekilde açıklamıştır.

“Evet buldum. İhtiyaçların temini ve oyun oynama gibi temel ihtiyaçlar için yeterli.” İM-1

“Çocuğun sosyal gelişimine katkı sağladığı için uygun buluyorum.” İMY-2

“Evet çocuklar enerjisini atıp derse daha motive oluyorlar. Çocuk oldukları için ihtiyaçlarını daha rahat karşılıyorlar.” OM-1

Katılımcı okul yöneticilerinden uygulamayı uygun bulmayan iki yönetici ise bu durumu şu şekilde dile getirmişlerdir.

“Bulmadım. Çünkü süre uzadığında teneffüste öğrenci kontrolü zorlaşmaktadır.”

İHOM-1

“ Uygun bulmuyorum. Öğrencilerin ders ile ilgili aksamalarına neden oluyor.”

İHOM-2

Katılımcı altı öğretmenden beş tanesi uygulamayı uygun bulurken bir öğretmen uygulamanın uygun olmadığı şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. Uygulamayı uygun bulan öğretmenlerden üçü bu durumu şu şekilde açıklamıştır.

“ Öğrencilerin ve öğretmenlerin yeterince dinlenme ve ihtiyaçlarını temin edebilmeleri için 10 dakikalık süre yeterli gelmiyordu. Dolayısıyla doğru buluyorum.” İÖ-2

“ Evet uygun buluyorum. Öncelikli neden olarak köy okulunda görev yapmam nedeniyle köyde yaşayan çocukların sosyalleşme sorunu olduğunu düşünüyorum. Çocukların sosyalleşmesine yardımcı olacak sürenin 15 dk. olması bu konuya katkı sağlamıştır. Ayrıca çocukların oyun çağında olmalarının en önemli etkenlerden biri olduğunu düşünüyorum. Kişisel ihtiyaçların giderilmesi ve oyun süresi için 15 dk. olan teneffüs süresi uygulamasını doğru buluyorum. ”

OÖ-1

“ Evet. Öğrencilerin stres atıp derse katılımını arttırmıştır.” İHOÖ-2

Katılımcı öğretmenlerden uygulamayı uygun bulmayan tek öğretmen ise bu durumu şu şekilde dile getirmişlerdir.

“ Uygun bulmadım. Öğrenciler derse daha dağınık ve yorgun gelmektedir.” İHOÖ-1

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenler teneffüs süresinin arttırılmasının yararlarını sırasıyla “dinlenme zamanının artması”, “ihtiyaçların giderilmesi”, “oyun çağındaki çocukların oyun oynaması” ve “çocukların sosyalleşmesi ” olarak belirtmişlerdir.

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerden teneffüs süresinin arttırılmasında ortaya çıkan sorunlar ise sırasıyla “kontrol zorluğu”, “dağınıklık” ve “yorgunluk” olarak belirtmişlerdir.

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerin teneffüs sürelerinin 10 dakikadan 15 dakikaya çıkarılması uygulamasına ilişkin belirttikleri görüşleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde üç ana başlık altında toplanabilir;

1. *Oyun ihtiyacı:* Oyun çağında olan çocukların oyun oynama ihtiyaçlarının karşılanması,
2. *Kişisel ihtiyaç:* Çocukların beslenme ve wc gibi kişisel ihtiyaçlarının karşılanması,
3. *Sosyal ihtiyaç:* Çocukların sosyalleşerek kişilik gelişimlerinin tamamlayabilmeleri

3.2. Bu değişikliğin öğretimin niteliğine ve öğrencilere katkısına ilişkin bulgular ve yorum

Araştırmanın ikinci alt problemi “Bu değişikliğin öğretimin niteliğine ve öğrencilere katkısı olur mu? Neden?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile okul müdürlerine, müdür yardımcılara ve öğretmenlere yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşlerini belirlemek amacıyla katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlere yarı yapılandırılmış görüşme formunda “Bu değişikliğin öğretimin niteliğine ve öğrencilere katkısı olur mu? Neden?” sorusu yönlendirilmiştir.

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerin yarı yapılandırılmış görüşme formundaki “Bu değişikliğin öğretimin niteliğine ve öğrencilere katkısı olur mu? Neden?” sorusuna verdikleri yanıtlar analiz edilmiştir.

Katılımcıların büyük bir oranı bu değişikliğin öğretimin niteliğine ve öğrencilere katkısı olacağını düşünmektedir. Bu katılımcılardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Kesinlikle olur. Oyun çocuğu olduğu için oyun için gerekli zaman olacaktır.

Sosyalleşmesi için çok faydalı olacağını düşünüyorum.” OM-1

“Çocukların öğrenme motivasyonunda en önemli unsurlardan biride oyundur. Tenefüsler ihtiyaç gidermenin ötesinde sosyalleşme, kaynaşma gibi birçok katkı sağlayan aralardır.” İMY-2

“Olur. Çünkü 10 dakikalık bir tenefüste çocuk bazen WC ihtiyacını erteleyip oyunu tercih ediyor. Derste sıkışıklığından dolayı derse adapte olamıyor.” İM-1

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerden uygulamayı uygun bulmayanlar görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Katkısı olacağını düşünmüyorum. Disiplin açısından sıkıntı doğurmaktadır.” İHOÖ-1

“Çok olacağını düşünmüyorum.” İHOM-1

“Olmayabilir. Zamanın fazla olması güvenlik açısından sıkıntı yaratır.” İHOM-2

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenler tenefüs süresinin arttırılmasının öğretimin niteliğine ve öğrencilere katkılarını sırasıyla “*hazır bulunurluk*”, “*adaptasyon*” ve “*paylaşımçı*” olarak belirtirken, katkısı olacağını düşünmeyenler ise “*disiplin*” ve “*güvenlik*” olarak belirtmişlerdir. Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşleri bir bütün olarak ele alındığında öğrencinin akademik başarısına oldukça katkı sağladığı düşünülmektedir.

3.3. Bu uygulamanın öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumlu etkilerine ilişkin bulgular ve yorum

Araştırmanın üçüncü alt problemi “Bu uygulamanın öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumlu etkileri nelerdir?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile okul müdürlerine, müdür yardımcılara ve öğretmenlere yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşlerini belirlemek amacıyla katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlere yarı yapılandırılmış görüşme formunda “Bu uygulamanın öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumlu etkileri nelerdir?” sorusu yönlendirilmiştir.

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerin yarı yapılandırılmış görüşme formundaki “Bu uygulamanın öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumlu etkileri nelerdir?” sorusuna verdikleri yanıtlar analiz edilmiştir.

Katılımcıların büyük bir oranı bu uygulamanın öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumlu etkileri olacağını düşünmektedir. Bu katılımcılardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Öğrenciler oyun oynama ihtiyaçlarını gidermiş olurlar. Öğretmenler dinlenip bir sonraki derse daha iyi hazırlık yaparlar. Okul idaresi enerjisini atmış öğrencilerle daha iyi bir eğitim ortamı geçirirler.” İM-1

“Öğrenci ve öğretmenlerin derse dinlenmiş olarak girecekleri için başarının artacağını düşünüyorum.” OM-2

“Öğretmenler daha fazla dinleniyor ve okul ile ilgili işlerini yapma imkanı buluyor. Öğrenciler arkadaşlarıyla beslenme, oyun oynama ve çeşitli ihtiyaçlarını rahat bir şekilde giderebiliyor.” OÖ-2

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerden azda olsa bir kısmı bu uygulamanın öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumlu etkilerinin olmayacağını düşünmektedir. Bu katılımcılardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Olumlu etkisi yoktur.” İHOM-1

“Olumlu etki yarattığını düşünmüyorum.” İHOM-2

“Olumlu etkileri yok. Okul ortamını genel olarak fiziki yönden etkinliklerin çeşitli olması açısından eksikliklerin giderilmesi gerekir.” İHOÖ-1

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenler teneffüs süresinin artırılmasının öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumlu etkileri sırasıyla “desarj olmak” ve “okul işleri” olarak belirtirken, olumlu etkisinin olmayacağını düşünenler ise “fiziki mekan eksikliklerinin olmasından dolayı sıkıntı olacağımı” belirtmiştir.

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşleri bir bütün olarak ele alındığında öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumlu katkılar sağladığı düşünülmektedir.

3.4. Bu uygulamanın öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumsuz etkileri nelerdir?

Araştırmanın dördüncü alt problemi “Bu uygulamanın öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumsuz etkileri nelerdir?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile okul müdürlerine, müdür yardımcılara ve öğretmenlere yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşlerini belirlemek amacıyla katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlere yarı yapılandırılmış görüşme formunda “Bu uygulamanın öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumsuz etkileri nelerdir?” sorusu yönlendirilmiştir.

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerin yarı yapılandırılmış görüşme formundaki “Bu uygulamanın öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumsuz etkileri nelerdir?” sorusuna verdikleri yanıtlar analiz edilmiştir.

Katılımcıların bu alt probleme verdikleri cevaplara bakıldığında küçük bir kısmı (5/18) olumsuz etkisinin olmayacağı dile getirmiştir. Bu katılımcılardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Olumsuz hiçbir etkisinin olacağını düşünmüyorum.” İM-2

“Olumsuz etki olacağını düşünmüyorum.” İMY-1

“Olumsuz etkilerinin olduğunu düşünmüyorum.” OÖ-2

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerin büyük bir kısmının (13/18) bu uygulamanın öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumsuz etkilerinin olacağını düşünmektedir. Bu katılımcılardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Olumsuz etkisi disiplin anlamında olacağını düşünüyorum. Öğretmenler ve çalışanlar açısından gerekli zamanın çok olması dedikodunun oluşmasına neden olacaktır.” OM-1

“Süre uzadığından disiplin sorunlarının yaşanma ihtimali vardır. Düşük ihtimalde olsa dersten kopuş olabilir.” OMY-1

“Öğretmenin teneffüs kontrolü zorlaşmaktadır. Okul düzeni bozulmakta, öğrencilerin olumsuz davranış sergilemelerine zemin hazırlamaktadır.” İHOM-1

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenler teneffüs süresinin arttırılmasının öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumsuz etkileri sırasıyla “nöbetçi öğretmenin zorlanması”, “dedikodunun olması ” ve “disiplin sorunlarının artması” olarak belirtmişlerdir.

Katılımcı okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşleri bir bütün olarak ele alındığında öğrenci, öğretmen ve okul idaresi üzerine olumsuz etkileri olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırma ile ilkökul, ortaokul ve imam hatip ortaokullarında teneffüs sürelerinin 10 dakikadan 15 dakikaya çıkarılmasına yönelik okul idarecileri ve öğretmenlerin görüşlerini belirlenmeye ve buna bağlı yaşanan sorunlar açısından öneriler sunulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan okul yöneticileri ve öğretmenlerin uygulamaya yönelik görüşleri incelendiğinde; teneffüs sürelerinin uzatılması öğrenciler kişisel ihtiyaçlarının (beslenme, temizlik, wc v.s) daha rahat karşıladığı, oyun oynama ihtiyaçlarını karşıladığı, arkadaşları ile daha fazla aktivite ortamı bulup sosyalleşme ortamı bulduğu ve yoğun ders ortamından sonra zihinsel olarak rahatlatma süresi yaşadığı sonucu çıkarılıyor. Bunun yanında uzun teneffüs süreleri çocuğun dersten kopmasına, davranış bozuklukları geliştiği, nöbetçi öğretmenin nöbet alanında daha fazla efor sarf etmek zorunda kaldığı görülmüştür.

Bu bağlamda araştırmanın sonuçları doğrultusunda geliştirilen öneriler şunlardır:

Uygulamacılar İçin Öneriler

1. Teneffüs süresinin uzatılması çocuğun hem bedensel gelişimine hem de akademik gelişimine katkı sağladığı için tüm öğretim kademelerinde uygulanmalıdır.
2. Teneffüs sürelerinin uzatılması çocuğun ders aralarında okulda faydalanacağı sosyal donatılar ve fiziksel aktivite ortamları geliştirilmelidir.
3. Öğrencilerin okulda geçirdikleri süre göz önünde bulundurularak beslenmelerine destek olacak sağlıklı gıda takviyeleri yapılmalıdır.
4. Öğrencilerin okuldan çıkış süreleri göz önünde bulundurularak tüm öğretim kademelerinde normal eğitime geçiş yapılmalıdır.
5. Nöbetçi öğretmen uzun teneffüs sürelerinde fazla efor sarf ettiği göz önünde bulundurularak ücret noktasında iyileştirmeler yapılmalıdır.
6. Öğrencileri teneffüslerde koşup oynadığı bahçe alanları ile merdiven ve koridorlar da kazaları önleyici tedbirler alınmalıdır.

Araştırmacılar İçin Öneriler

1. Teneffüs sürelerine ilişkin öğrenci ve velilerin görüşlerine ilişkin bir araştırma yapılabilir.
2. Okul bahçe alanlarının teneffüs sürelerinin geçirilmesine uygun olup olmadığına dair bir araştırma yapılabilir.
3. Okullarda ki fiziki mekanlar ve sosyal donatıların teneffüs sürelerine uygunluğu üzerine bir araştırma yapılabilir.
4. OECD ülkelerdeki teneffüs süreleri incelenebilir.
5. PISA ve TIMSS sınavlarında başarı gösteren ülkelerdeki teneffüs süreleri ile ülkemiz karşılaştırılabilir.

5. KAYNAKÇA

- Schemm, E-M. and Streicher, H. 2006. Gliederung zum Thema Nr. 2 Frühjahr, [http:// www.examensunterlagen.de/27_Bewegte_GrundschuleSportpaed06.doc](http://www.examensunterlagen.de/27_Bewegte_GrundschuleSportpaed06.doc) (Erişim tarihi: 19.12.2019)
- Natus, E.-M. 2008. Bewegungslust statt Schulhohfrust-Förderung von körperlicher Aktivität im Schulalltag von heranwachsenden Entwicklung eines Konzepts zur Gestaltung eines aktiven Schulhofs am Beispiel des Städtischen Gymnasiums Bad Driburg. <http://www.studienseminar-paderborn.de/gy/downloads /natusbewegungslustkonzeptaktiveschulhofgestalt.pdf> (Erişim tarihi: 19.12.2019).
- Zask, 2001. Active school playgrounds-myth or realty? Results of the move it groove it Project. Preventive Medicine, 33 (5), 402-408.
- Anonim. 2002. Wege zum Naturverständnis, Pflanzenverwendung in Kindergärten und

- kinderfreundlichen Anlagen, Landwirtschaftskammer Nordrhein-Westfalen, Referat Gartenbau, Bonn, <http://www.landwirtschaftskammer.de/verbraucher/service/gartenbau/pflanzenkindergarten.pdf> (Erişim tarihi: 19.12.2019)
- Tai, L., Taylor Haque, M., K.McLellan, G., Knight E.J. 2006. Designing outdoor environments for children, landscaping schoolyards, gardens and playgrounds. ISBN: 0-07-145935-9, 8-14.
  - Melzer, M.-L. 2001. Schule in Bewegung, drinnen und draußen: Schulhofumgestaltung gehört dazu. <http://www.spielandschaft-bremen.de/Frau%20Melzer-SchülerInnen-Partizipation.pdf> (Erişim tarihi: 19.12.2019)
  - Breul, L. T. 2005. Veränderte Schulhofgestaltung als Reaktion auf den Wandel der Kindheit, Hausarbeit, Fach Pädagogik an der Universität Lüneburg, ss.1-10, ISBN (E-Book): 978-3-640-24292-4. <http://www.grin.com/ebook/120691/veraenderte-schulhofgestaltung-als-reaktion-auf-den-wandel-der-kindheit> (Erişim tarihi: 19.12.2019).
  - Lorenz F., 2005, Das Otto-Hahn-Gymnasium Göttingen auf dem Weg zu einer Bewegten Schule, eine theoretische und empirische Betrachtung. Fachbereich Sozialwissenschaften, Abschlussarbeit, Master of Arts in Education Göttingen, 49 sayfa. http://www.ohg.goe.ni.schule.de/ohg/0201projekte/0411bew_schule/Lorenz.pdf (Erişim tarihi: 19.12.2019).
  - Scharf, F., Donskoi, K., Endres, S. 2008. Beteiligungsprojekt zur Schulhofumgestaltung an der Grundschule Wolfsanger/Hasenhecke, http://www.roteruebe.de/betmob/6_partizipation/Bericht_Schulhof.pdf (Erişim tarihi: 19.12.2019).
  - Hoff, M., Kaup, H., Röhr, A. 2007. Schulhöfe, planen, gestalten, nutzen, www.schule-der-zukunft.nrw.de/page/content/s14-2007-schulhoeefe.pdf (alıntının yapıldığı tarih: 25.09.2010)
  - Hauser, L. 2002. Kindgerechtes und naturnahes Schulgelände als Erlebnisraum. Praktikumsbericht Paedagogisches Hochschule Zürich, Sayfa 150, http://www.phzh.ch/webautor-data/dokus/bericht_lukas_hauser_154228.pdf (Erişim tarihi: 19.12.2019).
  - Bensien, M., Remmers, F., von Engelmann, S., und Felbier, S. 1994. Pausenhofgestaltung in der Grundschule, Spiel und Bewegung im Schulleben.
  - Creswell, JW. (2013) Nitel araştırma yöntemleri, M. Bütün ve S. B. Demir (Çev. Eds) Ankara: Siyasal Kitapevi.
  - Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/07/20190710-6.htm> (Erişim tarihi: 19.12.2019)

OKUL YÖNETİCİLERİNE YÖNELİK VERİLEN KAPSAYICI EĞİTİME İLİŞKİN
KATILIMCI GÖRÜŞLERİ
OPINIONS OF PARTICIPANTS ON COMPREHENSIVE TRAINING TO SCHOOL
ADMINISTRATORS

Doç. Dr. Necdet KONAN

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Malatya / TÜRKİYE

Arzu ATEŞ

Kazım Karabekir İlkokulu Müdür Yardımcısı, Malatya / TÜRKİYE

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, okul yöneticilerine yönelik verilen kapsayıcı eğitime ilişkin katılımcı görüşlerini belirlemektir. Okul yöneticilerinin kapsayıcı eğitime yönelik algılarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseninde gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu Malatya ili merkez ilçeleri Yeşilyurt ve Battalgazi'de bulunan okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan müdür ve müdür yardımcılarında oluşmaktadır. Bu amaçla araştırmanın veri toplama aracını gönüllü olarak yanıtlamayı kabul eden 75 kişiye veri toplama aracı uygulanmış olup yönergeye uygun biçimde eksiksiz olarak yanıtlayan 62 kişinin verileri analiz edilmiştir. Çalışmada veriler, MEB ve Erciyes Üniversitesi ortaklığında hazırlanan “Süreç Değerlendirme Formu” adlı görüşme formu ile toplanmıştır. “Süreç Değerlendirme Formu” okul yöneticilerinin almış olduğu eğitimin etkililiğini farklı yönlerden değerlendirmeleri için tasarlanmıştır. Veriler, 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında Malatya ili merkez ilçeleri Yeşilyurt ve Battalgazi'de okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan müdür ve müdür yardımcılarında geliştirilen veri toplama aracının uygulanması ile elde edilmiştir. Veri toplama aracı ön açıklamalar yapıldıktan sonra, çalışmaya katılmaya gönüllülere uygulanmıştır. Araştırmada müdür ve müdür yardımcılarının kapsayıcı eğitime ilişkin görüşleri değerlendirilmiştir. Veri toplama aracında yer alan sorulara ilişkin yanıtlar Excell programı ile bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bu yanıtlar alt problemlere göre sınıflandırılarak betimsel analize tabi tutularak çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda okul yöneticilerinin Kapsayıcı Eğitim süresinde en sık öğrendiklerini ifade ettikleri unsurun kapsayıcı eğitim olduğu belirlenmiştir. Bunu empati, iletişim, farkındalık ve grup çalışması izlemiştir. Okul yöneticilerinin büyük çoğunluğu Kapsayıcı Eğitim kursundan sonra meslek hayatlarında olumlu değişiklikler olduğunu ifade etmişlerdir.

Anahtar kavramlar: Kapsayıcı eğitim, okul yöneticileri, okul müdürü, okul müdür yardımcısı

SUMMARY

One of the main purpose of this research is to determine the participant opinions about inclusive education to school administrators. This study, which aims to determine the perceptions of school administrators towards inclusive education, has been carried out in the case science design, one of the qualitative research methods. The working group consists of the principals and assistant principals working in preschool, primary, secondary and high schools located in Malatya and its district Yeşilyurt and Battalgazi. For this purpose, data collection tool was applied to 75 people who voluntarily answered the data collection tool of the research and the data of 62 respondents who responded in full according to the directive. In this study, data were collected by interview form “Process Evaluation Form prepared by Ministry of Education and Erciyes University. “Process Evaluation Form is designed to evaluate the effectiveness of the education received by school administrators from different aspects. The data were obtained through the application of the data collection tool developed in the pre-school, primary, secondary and high schools in Malatya and its districts Yeşilyurt and Malatya in the 2018-2019 academic year. The data collection tool was applied to the volunteers to participate in the study after preliminary explanations were made. In this research, opinions of principals and deputy principals about inclusive education were evaluated. The answers to the questions in the data collection tool were transferred to the computer via Excel program. These answers were classified according to sub-problems and analyzed by descriptive analysis. The most common element that school administrators learned in the Inclusive Education process was inclusive education. This was followed by empathy,

communication, awareness and group work. After the inclusive education course, the majority of school administrators stated that there were positive changes in their professional lives.

Key Words: Inclusive education, school administrators, school principal, vice principal

1. GİRİŞ

Eğitim en genel anlamıyla insanları belli amaçlarına göre yetiştirme sürecidir. Bu süreçten geçen insanın kişiliği farklılaşır. Bu farklılaşma eğitim sürecinde kazanılan bilgi, beceri, tutum ve değerler yoluyla gerçekleşir (Fidan, 2012: 4).

OECD (2010)'a göre çocukları ve gençleri eğitmek evrensel bir zorunluluktur. Eğitim, tüm öğrencilerin akademik başarısını sağlamak, küresel ekonominin artan taleplerini karşılamak, bireyin ve toplumun yaşam kalitesini ve refah düzeyini arttırmak için oldukça önemlidir. Akademik başarı sosyal hareketliliği desteklemektedir. Eğitim, sadece bireyin yaşam olanaklarını değil aynı zamanda gelecek nesillerin yaşam koşullarını da değiştirmektedir. Daha iyi eğitilmiş ailelerin daha sağlıklı, okulda daha başarılı ve işgücü piyasası nitelikleri daha iyi olan çocukları vardır. Buna karşılık eğitim, ailelerin sosyoekonomik geçmişlerinin çocuklarının geleceğini belirlemedeki etkisini azaltma gücüne sahiptir (Fındık, 2012: 1)

Kaliteli eğitim, temel bir insan hakkıdır ve herkes için erişilebilir olmalıdır. Eğitim hizmetleri, toplumda herkesin eşit fırsatlara sahip olmasının ve toplumsal eşitsizliklerin giderilmesinin de en önemli aracıdır. Bunların gerçekleşebilmesi için öncelikle eğitimde eşitlik sağlanmalıdır. Eğitimde eşitlik ilkesinin iki unsuru bulunmaktadır (Eğitimde Reform Girişimi, 2009: 11):

1. Herkes, toplumsal hayata aktif katılımını sağlayacak temel beceri ve yetkinlikleri edinebilmelidir.
2. Sosyoekonomik durum, coğrafi bölge ve cinsiyetin eğitime erişim ve başarıda etkisi mümkün olduğunca az olmalıdır.

Türkiye'nin de kabul ettiği Çocuk Hakları Sözleşmesi (Madde 28-29) "tüm" çocukların eğitim hakkından yararlanmasını öngörmekte ve bu hakkın kullanılmasında Sözleşmeye taraf devletlerin sorumluluklarını vurgulamaktadır.

UNESCO (2005a)'ya göre eğitimde hak temelli bir yaklaşım üç temel ilkeyi içerir (Akt. Acar ve Pehlivan, 2009: 28):

1. Ücretsiz ve zorunlu eğitime giriş
2. Eşitlik, kapsayıcılık ve damgalanmama
3. Nitelikli eğitimin içerik ve sürecine sahip olma hakkıdır.

Kapsayıcı eğitim geçmişte özellikle çeşitli engelleri bulunan öğrencilerin engeli bulunmayan öğrencilerle birlikte eğitim görmesi şeklinde algılanmakta iken günümüzde esasında sadece özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara yönelik bir girişim olmayıp yoksul, farklı etnik ve kültürel geçmişlere sahip, kırsal bölgelerde yaşayan çocuklar ile kız çocukları gibi eşit ve nitelikli eğitim alma konusunda sorun yaşayan diğer gruplara da odaklanmayı ifade etmektedir (MEB, 2018).

Okullarda kapsayıcı eğitim benimsenerek dezavantajlı durumda olan öğrenciler için bir okul kültürü oluşturulması beklenmektedir. Eğitim faaliyetlerinden fiilen öğretmenler sorumlu olsa da kurum kültürünün oluşmasında okul yöneticilerinin tutumu ciddi önem arz etmektedir. Konuya ilişkin okul yöneticilerinin bilgi, beceri ve duyarlılığın istenilen düzeye yükselmesi için Kapsayıcı Eğitim konusunda hizmetiçi eğitim almaları beklenir. Bu amaçla her ilde olduğu gibi Malatya'da da okul yöneticilerine yönelik Kapsayıcı Eğitim verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, okul yöneticilerine yönelik verilen kapsayıcı eğitime ilişkin katılımcı görüşlerini belirlemektir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde Araştırmanın Modeli, Çalışma Grubu, Veri Toplama Aracı, Veri Toplanması, Verilerin Analizi yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Okul yöneticilerinin kapsayıcı eğitime yönelik algılarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseninde gerçekleştirilmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2013)'e göre; nitel araştırma tekniklerinin doğal ortama duyarlılık sağlaması, araştırmacının katılımcı rolünün olması, bütüncül bir yaklaşıma sahip olması, algıları ortaya çıkarması, araştırma deseninde esnekliğin olması ve tümevarımcı bir analiz yapılması önemli özellikleri arasındadır. Olgu bilim deseni farkına vardığımız ancak kapsamlı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara yoğunlaşmaktadır. Olgular yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir. (Akt. Konan, Çetin ve Yılmaz, 2017: 149)

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu Malatya ili merkez ilçeleri Yeşilyurt ve Battalgazi'de bulunan okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan müdür ve müdür yardımcılarında kapsayıcı eğitim konulu hizmetiçi eğitime katılanlardan oluşmaktadır. Bu amaçla araştırmanın veri toplama aracını gönüllü olarak yanıtlamayı kabul eden 75 kişiye veri toplama aracı uygulanmış olup yönergeye uygun biçimde eksiksiz olarak yanıtlayan 62 kişinin verileri analiz edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada veriler, MEB ve Erciyes Üniversitesi ortaklığında hazırlanan "Süreç Değerlendirme Formu" adlı görüşme formu ile toplanmıştır. "Süreç Değerlendirme Formu" okul yöneticilerinin almış olduğu eğitimin etkililiğini farklı yönlerden değerlendirmeleri için tasarlanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

KEM kursu Malatya ili Battalgazi ilçesinde bulunan Avni Kılıç Kız Anadolu İmam Hatip Lisesinde toplamda üç hafta, birer haftalık periyotlarla yaklaşık 25'er kişilik gruplar halinde beş tam gün olarak yapılmıştır.

Veriler, 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında Malatya ili merkez ilçeleri Yeşilyurt ve Battalgazi'de okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan müdür ve müdür yardımcılarında geliştirilen veri toplama aracının uygulanması ile elde edilmiştir. Veri toplama aracı ön açıklamalar yapıldıktan sonra, çalışmaya katılmaya gönüllülere kapsayıcı eğitim konulu hizmetiçi eğitim süreci sonunda uygulanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada müdür ve müdür yardımcılarının kapsayıcı eğitime ilişkin görüşleri değerlendirilmiştir. Veri toplama aracında yer alan sorulara ilişkin yanıtlar Excell programı ile bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bu yanıtlar alt problemlere göre sınıflandırılarak betimsel analize tabi tutularak çözümlenmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde; araştırma probleminin yanıtı için toplanan verilerin çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgularla, bu bulgulara ilişkin yorumlar yer almaktadır. Konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla, gerekli durumlarda, bulgular çizelgelerle verilmektedir. Bulgular ve ilgili yorumlar, araştırma alt problemlerinin düzenlenişindeki sıraya uyularak verilmiştir.

3.1. Okul Yöneticilerinin Kapsayıcı Eğitim Sürecinde Öğrendiklerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın birinci alt problemi "Okul yöneticilerinin, Kapsayıcı eğitim sürecinde öğrendiğiniz üç şey nedir? sorusuna verdikleri yanıtlar nelerdir?" biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacıyla Süreç Değerlendirme Formunda "Süreçte öğrendiğiniz üç şey nedir? Yazınız." sorusuna verdikleri yanıtlar analiz edilmiştir.

Katılımcıların kapsayıcı eğitim sürecinde öğrendikleri üç unsura ilişkin görüşleri Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1

Okul Yöneticilerinin Kapsayıcı Eğitim Sürecinde Öğrendikleri üç Unsur

Tema	f
Kapsayıcı Eğitim	43
Empati	18
İletişim	15
Farkındalık	14
Grup çalışması	12
İşbirliği	10
Farklılık	8
Duyarlılık	8
Saygı	7
Dezavantaj	6
Önyargı	6
Yardımlaşma	5
Birliktelik	4
Yeni arkadaşlıklar	4
Bakış açısı	3
Saygı	3

Çizelge 1 incelendiğinde katılımcıların kapsayıcı eğitim sürecinde öğrendiklerini ifade ettikleri başlıca unsurlardan kapsayıcı eğitim (43 kez), empati (18 kez), iletişim (15 kez), farkındalık (14 kez), grup çalışması (12 kez) tekrar edilmiştir.

Bu hususta K3 kodlu okul yöneticisi görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

“Kapsayıcı eğitimin sadece yabancı uyruklu öğrencileri kapsamadığını, işbirliği ile aşılamayacak hiçbir engelin bulunmadığını, küçük ve önemsiz gibi görünen birçok şeyin kapsayıcılık açısından ne kadar önemli olduğunu öğrendim.”

Benzer şekilde görüş bildiren K62 kodlu katılımcı ise şunları belirtmiştir;

“Farklı öğrencilere karşı daha hassas olmam gerektiğini, empatinin ne kadar gerekli olduğunu, tüm çocukların ilgiye ve sevgiye muhtaç olduğunu öğrendim.”

3.2.Okul Yöneticilerinin Kapsayıcı Eğitim Sürecinde Kendilerini Nasıl Hissettiklerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın ikinci alt problemi "Okul yöneticilerinin, Kapsayıcı eğitim sürecinde kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Çizerek belirtiniz. sorusuna verdikleri yanıtlar nelerdir?" biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacıyla Süreç Değerlendirme Formunda "Süreç itibarıyla kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Çizerek belirtiniz." sorusuna verdikleri yanıtlar analiz edilmiştir.

Katılımcılar KEM kursu süreci boyunca kendilerini nasıl ifade ettiklerini emoji çizerek ifade etmişlerdir. 57 katılımcı süreci gülen yüz emojisiyle değerlendirirken, 2 katılımcı üzgün yüz, 3 katılımcı ise önce üzgün yüz daha sonra gülen yüz çizerek süreci değerlendirmiştir.

3.3.Okul Yöneticilerinin Kapsayıcı Eğitim Sürecinden Sonra Eğitim Olarak Hayatlarında Değişecek Olgulara İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın üçüncü alt problemi "Okul yöneticilerinin, Aldığınız kapsayıcı eğitimle bir eğitimci olarak hayatınızda neler değişecek? sorusuna verdikleri yanıtlar nelerdir?" biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacıyla Süreç Değerlendirme Formunda "Aldığınız eğitimle bir eğitimci olarak hayatınızda neler değişecek? Açıklayınız." sorusuna verdikleri yanıtlar analiz edilmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu (59/62), KEM kursundan sonra bir eğitimci olarak mesleki anlamda hayatlarında olumlu değişiklikler olduğunu ifade etmiştir.

Konu ile ilgili bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Özel eğitime ihtiyacı olan öğrenciler hakkında farkındalığının artmasından dolayı hangi grup öğrenci için ne yapabileceğimi bilmenin verdiği huzurla daha mutlu olacağım. (K2)

Kapsayıcı eğitimin barındırdığı bütün değerleri mümkün olduğu kadarıyla okulumda uygulamaya çalışacağıma inanıyorum. (K3)

Öğrencilerimize bakış açımız değişecek. Her birinin farklı bir hikayesi olduğu ve onlara doğru bir el uzatılırsa hikayelerinin mutlu bir sonla bitebileceğini öğrendik. (K21)

Daha demokrat, daha empati yaparak, grup çalışmasına önem vererek çalışmalar yapacağım. (K27)

Tüm okul paydaşlarıma karşı daha hoşgörülü, kucaklayıcı olup onlarla gerektiğinde bire bir ilgileneceğim. (K42)

Bundan sonraki öğretmenlik yaşamımda daha geniş ve kapsayıcı bir anlayışla bakmamı sağladı. (K56)

3.4. Okul Yöneticilerinin Kapsayıcı Eğitim Sürecinde Kavrayamadıkları Hususlara İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın dördüncü alt problemi "Okul yöneticilerinin, Kapsayıcı eğitimde kavrayamadığınız hususlar var mıdır? sorusuna verdikleri yanıtlar nelerdir?" biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacıyla Süreç Değerlendirme Formunda "Yapılan eğitimde kavrayamadığınız hususlar var mı? " sorusuna verdikleri yanıtlar analiz edilmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu (58/62) yapılan eğitimde kavrayamadıkları husus olmadığını ifade ederken bazı katılımcılar (4/62) kavranmayan hususlar olduğunu belirtmişlerdir. Kavranmayan hususlar olduğunu belirten katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Anne-baba ayrı olan çocuklara yönelik neler yapılabileceği ile ilgili uzman yardımı verilebilirdi. (Psikologlar) (K17)

Kapsayıcı tutumda destek faktörler vurgulanmalı, kavratılmalı. (K20)

Farklı etkinlikleri planlamada zorluk yaşıyorum. (K37)

Kapsayıcı eğitimde yaşın önemi (K61)

Öte yandan katılımcıların bir bölümü (2/62) KEM kursu sürecinde kavramadıkları bir husus olmamasına rağmen kursun zamanlamasını uygun bulmamışlardır. Bu durumu iki katılımcı şu şekilde belirtmişlerdir:

Eğitim iyi de keşke bu eğitim 15 tatilde ya da yaz tatilinde olsaydı daha iyi olurdu. Öğrencilerimizi ihmal etmezdik. (K11)

Sadece zamanlama (Örneğin bu hafta İYEP işlemleri vardı.) (K60)

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada okul yöneticilerinin kendilerine yönelik verilen kapsayıcı eğitime ilişkin görüşleri değerlendirilmiştir. Veri toplama aracının toplamda yedi bölümünde yer alana sorulara ilişkin yanıtlar Excell programı ile bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bu yanıtlar alt problemlere göre sınıflandırılarak betimsel analize tabi tutularak çözümlenmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular aşağıda öz olarak verilmiştir:

1. Okul yöneticilerinin Kapsayıcı Eğitim süresinde en sık öğrendiklerini ifade ettikleri unsur kapsayıcı eğitim olmuştur. Bunu empati, iletişim, farkındalık ve grup çalışması izlemiştir.
2. Katılımcılar KEM kursu süreci boyunca kendilerini nasıl hissettiklerini gülen yüz emoji ile ifade etmişlerdir.
3. Okul yöneticilerinin büyük çoğunluğu KEM kursundan sonra meslek hayatlarında olumlu değişiklikler olduğunu ifade etmişlerdir.
4. Katılımcıların büyük çoğunluğu Kapsayıcı Eğitim sürecinde kavrayamadıkları herhangi bir husus olmadığını belirtirken, 62 katılımcıdan sadece dört katılımcı kavrayamadığı husus olduğunu belirtmiştir. Araştırma sonucunda ulaşılan bulgulara dayalı olarak geliştirilen öneriler uygulamacılar ve araştırmacılar için öneriler olarak iki başlık altında düzenlenmiştir.

4.1. Uygulamacılar İçin Öneriler

1. Okul müdür ve müdür yardımcılarında göreve yeni başlayacak olanlar için benzer eğitimler verilmelidir.
2. Kapsayıcı eğitim öğretmenlere de verilmelidir.
3. Kapsayıcı eğitim farklı hedef kitlelerine çağdaş gelişmeler ışığında güncellenerek belirli aralıklarla tekrarlanmalıdır.

4.2. Araştırmacılar İçin Öneriler

1. Malatya ilindeki Kapsayıcı Eğitimden yararlanan katılımcıların bu eğitimden daha etkili biçimde yararlanabilmeleri ve eğitimin daha etkili olabilmesi için önerilerinin alınacağı araştırma yapılabilir.
2. Bu çalışma Malatya ilindeki Kapsayıcı Eğitime katılan kişilerin görüşleriyle sınırlıdır. Benzer bir çalışma Türkiye genelini kapsayacak biçimde yapılabilir.

KAYNAKÇA

1. Acar, Y. ve Pehlivan, K. (2009). Çocuklar ve eğitimde dışlanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 20 (2), 28.
2. Eğitim Reformu Girişimi. (2009). *Eğitimde eşitlik araştırmalarının bulguları*. İstanbul: Artpres Basım.
3. Fidan, N. (2012). *Okulda öğrenme ve öğretme*. (3. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
4. <http://oygm.meb.gov.tr/www/kapsayici-egitim-projesi-inclusive-education/icerik/679> adresinden 25.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
5. Konan, N. Çetin, R.B. ve Yılmaz, S. (2017). Okul müdürü görevlendirmeye ilişkin öğretmen görüşleri. *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(1), 147-160.
6. MEB.(2018). *Kapsayıcı eğitim öğretmen eğitimi modülü projesi raporu*, Ek.3-2.
7. Yıldırım, E. (2017). *Sosyal bilgiler dersinde sığınmacılara yönelik kapsayıcı eğitimin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
8. Yılmaz Fındık, L. (2012). *PISA 2009 sonuçlarına göre Türkiye'deki sosyoekonomik açıdan dezavantajlı öğrencilerin okuma becerileri alanındaki başarılarının değerlendirilmesi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

MEB'DE NORM KADRO FAZLASI ÖĞRETMENLERİN YAŞADIĞI SORUNLAR VE ÇÖZÜM
ÖNERİLERİ
PROBLEMS OF SURPLUS NORM STAFF TEACHERS AND SOLUTION PROPOSALS IN THE
MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION

Doç. Dr. Necdet KONAN

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

Şeyma BAŞGÜT

Yüksek Lisans Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim
Dalı

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı anaokulu, ilkokul ve ortaokul norm kadro fazlası olan öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları ve çözüm önerilerini belirlemektir. Bu amaçla nitel araştırma desenlerinden olgu bilim modelinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Malatya ili merkez ilçesi olan Yeşilyurt ilçesinde anaokulu, ilkokul ve ortaokullarda görev yapan norm kadro fazlası öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Bu amaçla okullarında çeşitli nedenlerle norm fazlası olmuş öğretmenlerle görüşme yapılmıştır. Veri toplamada araştırmanın amacını gerçekleştirecek biçimde hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcı öğretmenlerin cinsiyetleri, branşı, mezun oldukları fakülte, öğrenim düzeyleri, öğretmenlikte kıdemleri ve görev yaptıkları öğretim kurumlarının belirlenmesini amaçlayan altı soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise norm kadro fazlası öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini belirlemeyi amaçlayan dört soru yer almaktadır. Belirlenen norm fazlası öğretmenlerle görüşmeler tamamlanmak üzeredir. Elde edilen verilerin bilgisayar ortamına aktarılmasına devam edilmektedir. Araştırmanın, kongrede sözlü bildiri olarak sunulması kabul edildiği takdirde, çalışmanın tamamlanarak kongrede katılımcılara sunulması öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, norm kadro fazlası, norm fazlası öğretmen.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to determine the problems and solution suggestions of the teachers who have surplus norm staff, kindergarten, primary school and secondary school. For this purpose, a research was conducted in the phenomenology model which is one of the qualitative research designs. The study group of the study consists of teachers who work in kindergarten, primary and secondary schools in Yeşilyurt, which is the central district of Malatya. The study group of the study was determined by purposeful sampling method which is widely used in qualitative research. For this purpose, interviews were conducted with teachers who had been over-norm for various reasons in their schools. In the data collection, semi-structured interview form which was prepared to realize the purpose of the research was used. In the first part, there are six questions aiming at determining the gender, branch, faculty, education level, seniority of teachers and the educational institutions they work for. In the second part, there are four questions aiming to determine the problems faced by the surplus teachers and their solutions. Interviews with teachers are about to be completed. The data obtained continues to be transferred to computer. If it is accepted to present the study as an oral presentation at the congress, it is foreseen that the study will be completed and presented to the participants.

Key Words: Teacher, surplus norm staff, surplus norm teacher.

6. GİRİŞ

Öğretmenler, eğitim sisteminin en temel ögesidir. Bir ülkenin kalkınmasında, nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinde, toplumsal huzur ve sosyal barışın sağlanmasında, bireylerin sosyalleşmesi ve toplumsal hayata hazırlanmasında, toplumun kültür ve değerlerinin genç kuşaklara aktarılmasında öğretmenler başrol oynamaktadırlar. Yeni nesillerin niteliği de hiç kuşkusuz onu yetiştiren öğretmenlerin niteliği ile özdeş olacaktır. Zaten “ektiğini en geç biçen çiftçi öğretmendir” özdeyişi de

bu gerçeği oldukça güzel bir biçimde ortaya koymaktadır. Kısaca öğretmen, insan mimarı, insanın kişiliğini biçimlendiren bir sanatkâr olmaktadır. (Çelikten vd., 2005: 208-209). Aile ortamında ebeveynin rolü ne kadar önemli olursa olsun, okul çağı gelip çocuklar okula başlayınca öğretmen çocuğun hayatında birinci derecede önemli kişi olmaktadır. Sınıf ortamında öğretmenin rolü, çocuğun erdem sahibi bir kişi olarak yetişmesinde çok önemlidir. Öğretmenler, çocukların birinci derecede tesirinde kaldıkları kişiler olarak çocuğun kişilik yapısını doğrudan etkilemekte ve olumlu değerlerin çocuklar tarafından kazanılmasına imkân sağlayacak sınıf ortamının oluşumundan sorumludurlar (Demir, 2013: 110). Öğretmenlik mesleği; eğitim sektörü ile ilgili olan sosyal, kültürel, ekonomik, bilimsel ve teknolojik boyutlara sahip, alanda özel uzmanlık bilgi ve becerisini temel alan akademik çalışma ve mesleki formasyonu gerektiren, profesyonel statüde bir uğraş alanıdır. Öğretmenlik, niteliği ve işlevi bakımından, toplumun sosyal ve kültürel gelişiminde son derece önemli bir meslektir. Öğretmenlik mesleğinin kalitesinin artırılması, öğretmenlerin sahip olması gereken genel ve özel alan yeterliklerin bilinmesi, daha sonra da bu yeterliklerin, mesleki çalışmalar kapsamında gerçekleştirilebilecek eğitimlerle öğretmenlere kazandırılması mümkündür (Binici, 2013: 105).

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun öğretmenlik mesleği ile ilgili 43. Madde'sinde şu ifadeler yer verilmektedir:

“Öğretmenlik, Devlet'in eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir. Öğretmenler bu görevlerini Türk Milli Eğitimi'nin amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak ifa etmekle yükümlüdürler. Öğretmenlik mesleğine hazırlık genel kültür, özel alan eğitimi ve pedagojik formasyon ile sağlanır. Yukarıda belirtilen nitelikleri kazanabilmeleri için, hangi öğretim kademesinde olursa olsun, öğretmen adaylarının yükseköğrenim görmelerinin sağlanması esastır. Bu öğrenim lisans öncesi, lisans ve lisansüstü seviyelerde yatay ve dikey geçişlere de imkân verecek biçimde düzenlenir”.

Günümüzde yaşanan geniş çaplı değişim, eğitimden ve öğretmenden beklentilerin çeşitlenerek artmasına sebep olmaktadır. Aileler, eğitim sürecinden ve öğretmenden çocuklarını sadece bilgiyle donatmalarını değil, değişen dünyaya ayak uydurmalarını da beklemektedir. Farklılaşarak artan bu taleplere cevap verebilmek için eğitim kurumları ve kurumlarda çalışan öğretmenler kendilerini yenilemeli ve geliştirmelidir (Türker ve Tok, 2019: 275). Hızla gelişen ve değişen günümüz dünyasında insanların yaşam ve düşünme biçimleri, değer yargıları, beklenti ve sorunları da değişmiş, küreselleşmenin de etkisiyle insanların birbirini daha fazla etkilediği bir sürece girilmiştir. Eğitim ve öğretimin merkezinde insanın olduğu düşünüldüğünde yaşanan bu gelişmelerden en çok etkilenen meslek gruplarından birinin de öğretmenlik mesleği olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle kamusal niteliği olan bu meslekte sorunların güncel tespiti ve çözüm arayışları ihmal edilmemesi gereken çok önemli bir olgu olmaya devam etmektedir. Özellikle öğretmenin yetişme sürecinden itibaren sorunlar üzerinde durmak uzun vadeli yatırım olan eğitimin başarısına olumlu etki yapacaktır (Demir, 2013: 110).

Cumhuriyetten günümüze kadar öğretmen yetiştirmenin yanında öğretmenlerin istihdamı da sorun teşkil etmiştir. Kalkınma planlarının tamamı incelediğinde hepsinde görülen ortak sorun öğretmen atamalarının yurdun her yer yerine eşit yapılmadığı, bazı alanlarda öğretmen fazlalığı varken bazı bölümlerde öğretmen açığının çok olmasıyla ilgilidir ve bu sorunların çözümüne yönelik tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Örneğin, Türkiye'de yapılan öğretmen atamalarının dağılımına coğrafik açıdan bakıldığında atamaların batıdan doğuya doğru gittikçe arttığını, istihdam konusunda eşit bir dağılımın söz konusu olmadığını söylemek mümkündür. Ayrıca yapılan öğretmen atamalarına kentsel ve kırsal açıdan da bakıldığında, kırsal alanlarda öğretmen ihtiyacı çokken kentsel bölgelerde öğretmen fazlasına rastlamak mümkündür. Yine kırsal alanlardaki öğretmen açığı ücretli öğretmenlerle kapatılmaya çalışılmaktadır. Yapılan incelemelerde; coğrafik bölgeler, iller (bazı büyük illerin kendi içlerinde de dengesiz dağılım vardır), yerleşim birimleri, okul türleri, branşlar ve öğretmen-öğrenci oranlarında dengesizlikler olduğunu göstermektedir. I., II., ve III., hizmet bölgelerinde fazla öğretmen sayısının, açık öğretmen sayısından çok olmasına karşın, IV. ve V. hizmet bölgelerinde açık öğretmen sayısının, fazla öğretmen sayısından çok olduğu görülmektedir (Oktay, 2012: 1-3). İfade edilen bu öğretmen sayılarındaki eşitsiz dağılım sonucu oluşan sorunlar günümüzde norm kadro fazlalığı olarak ele alınmaktadır.

Norm kadro, her derece ve türdeki eğitim kurumlarında belli ölçütler esas alınarak olması gereken yönetici ve öğretmen sayısının belirlenmesidir. Okullardaki öğretmen dağılımındaki dengesizliği gidermek ve öğretmenden verimli bir şekilde yararlanmak amacıyla çıkarılan norm kadro yönetmeliği 10 Ağustos 1999'da yürürlüğe girmiştir. Norm kadro uygulama süreci başladığında, ülke düzeyinde yaklaşık 59 bin öğretmen fazlası, 108 bin öğretmen ihtiyacı varken fazlalık 17 bine, ihtiyaç 48 bine inmiştir. Yaklaşık 8 aylık sürede atıl durumdaki 30 bin öğretmenin normla ilişkilendirilmesi sağlanmıştır (Uygun, 2012: 79). Günümüze bakıldığında büyükşehirlerde norm kadro fazlası öğretmen sayısı ve kırsal bölgelerde öğretmen ihtiyacı sorun teşkil etmeye devam etmektedir. T.C. Sayıştay Başkanlığının 2018 yılında büyükşehirlerdeki öğretmen ihtiyacı ve fazlalarına ilişkin veriler incelenmiş olup, Çizelge 1 'de ifade edilmiştir.

Çizelge 1.

Büyükşehirlerde öğretmen ihtiyacı ve fazlalarına ilişkin veriler

İl Adı	Norm Kadro Sayısı	Öğretmen Mevcudu	Öğretmen İhtiyacı	Öğretmen Fazlası
Adana	26.236	24.248	2.633	645
Ankara	53.036	53.606	5.169	5.739
Antalya	25.736	23.334	3.271	869
Aydın	11.775	11.745	1.152	1.122
Balıkesir	12.894	12.775	1.482	1.363
Bursa	30.938	26.077	5.852	991
Denizli	12.203	11.807	1.320	924
Diyarbakır	22.540	19.361	3.419	240
Erzurum	11.174	9.667	1.737	230
Eskişehir	8.757	9.238	621	1.102
Gaziantep	27.158	22.413	4.985	240
Hatay	21.733	19.039	2.932	237
İstanbul	126.555	100.771	28.721	2.937
İzmir	40.439	39.350	3.432	2.343
Kahramanmaraş	16.037	12.802	3.453	218
Kayseri	17.431	15.620	2.401	590
Kocaeli	20.827	18.377	2.782	332
Konya	27.324	25.080	3.879	1.635
Malatya	10.229	10.803	665	1.239
Manisa	16.215	14.622	1.981	388
Mardin	12.608	10.161	2.734	287
Mersin	22.140	21.020	2.105	985
Muğla	10.022	9.822	934	734
Ordu	9.161	8.278	1.257	374
Sakarya	11.613	9.148	2.666	201
Samsun	15.574	15.858	1.101	1.385
Şanlıurfa	29.796	23.171	7.487	862
Tekirdağ	10.356	8.634	1.956	234
Trabzon	10.154	9.894	1.145	885
Van	18.002	14.459	3.838	295
Büyükşehir toplamı	688.663	611.180	107.109	29.626
Türkiye geneli	934.531	822.545	153.640	41.654

Kaynak: T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2018

Çizelge 1. Türkiye'de büyükşehirlerdeki öğretmen ihtiyacı ve fazlalarına ilişkin veriler incelendiğinde; öğretmen ihtiyacı ve fazlasına yönelik dengesizliklerde en çarpıcı örneklere büyükşehirlerde rastlanmaktadır. Örneğin Ankara'da mevcut öğretmen sayısı (53 bin 606), norm kadro sayısından (53 bin 36) fazladır ve 5 bin 739 öğretmen fazlası vardır. Buna rağmen ihtiyaç duyulan öğretmen sayısı 5

bin 169'dur. Benzer şekilde Eskişehir, Malatya ve Samsun'da da hem norm kadrodan daha fazla sayıda öğretmen, hem de öğretmen açığı bulunmaktadır. Çizelge 1 de yer alan tüm illerde hem öğretmen ihtiyacının hem norm kadro fazlasının bir arada olduğu görülmektedir. Örneğin, İzmir'de 3 bin 432 öğretmene ihtiyaç varken 2 bin 343 öğretmen norm fazlasıdır. Benzer şekilde, Konya'da 3 bin 879 öğretmene ihtiyaç varken bin 635 öğretmen norm fazlası olarak görev yapmaktadır. Ülke genelinde ise 153 bin 640 öğretmen ihtiyacı bulunurken norm kadro fazlası öğretmen sayısı 41 bin 654'tür.

Norm kadro uygulaması ile kırsal ve kent merkezindeki öğretmen dağılımının dengeli hale getirilmesi amaçlanmıştır. Fakat öğretmen açığı olmayan illere özür durumu ataması ile gelen öğretmenler ve 4+4+4 sistemine geçilmesi ile binlerce sınıf öğretmeni norm kadro fazlası öğretmen durumuna düşmüştür. MEB; bazı dönemler il emrini kaldırma, öğrenim durumu özür atamalarını yapmama, belli şartları taşıyan öğretmenler için il içi alan değişikliği yapma, eş durumu ataması yapılamayan sınıf öğretmenlerini belli branşlarda atama gibi geçici çözümler bulmuştur fakat norm kadro fazlası öğretmenler sorunu halen devam etmektedir (Oktay, 2012: 27).

Temel eğitimin gelişimi anlamında önemli bir işlev gören 8 yıllık zorunlu temel eğitim uygulaması, kısa sürede kaldırmış ve 2012 -2013 yılında 4+4+4 sistemi getirilerek, ilkokulun süresi 4 yıla çocukların okula başlama yaşı ise 5 yaşa düşürülmüştür. Yeni getirilen sistemle birlikte öğrencilerin yeni sisteme nasıl uyum sağlayacakları merak konusu haline gelmiştir (Deveci ve Aykaç, 2019: 279). Ayrıca 4+4+4 sistemi ile 5. sınıfların ders yükü ilkokuldan ayrılıp, ortaokula geçince birçok sınıf öğretmeni 'norm fazlası' durumuna düşmüştür. Tüm bu bahsedilenler ışığında bu çalışma, istihdam politikasının eksik veya yanlış yönleri bulunmakta ve iyi bir istihdam politikasının nasıl olması gerektiğine yönelik öneriler geliştirilmektedir. Ayrıca değişen eğitim sistemimiz 4+4+4 ile Malatya ilinde, Yeşilyurt İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünde Norm Kadro Fazlası Öğretmen olarak çalışan öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları ve çözüm önerilerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

6.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı anaokulu, ilkokul ve ortaokulda norm kadro fazlası olan öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları ve çözüm önerilerini belirlemektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere norm kadro fazlası öğretmenlerin; cinsiyet, branş, öğrenim durumu, en son tamamladığı öğrenim kurumu, öğretmenlikte hizmet yılı ve görev yaptığı öğretim kurumu değişkenlerine göre norm kadro fazlası öğretmenlerin sorunları ve bu sorunların çözümlerine yönelik yanıtlar aranmıştır.

7. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve analizine yer verilmiştir.

7.1. Araştırmanın Modeli

Yapılan bu çalışmanın modeli, nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseniyle yürütülmüştür. Olgu bilim çalışmalarında belli bir olguya ilişkin, bireysel algı ya da perspektiflerin ortaya çıkarılması ve yorumlanması amaçlanmıştır (Oktay, 2012: 33). Araştırmanın sorularına görüşme formu ile yanıt aranmıştır.

7.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Malatya ili merkez ilçesi olan Yeşilyurt ilçesinde anaokulu, ilkokul ve ortaokulda görev yapan norm kadro fazlası öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2019-2020 eğitim öğretim yılında Malatya ili Yeşilyurt ilçesinde görev yapan norm kadro fazlası öğretmenlerden ve araştırmanın veri toplama aracını gönüllü olarak yanıtlayan 26 kişiden oluşturmaktadır.

7.3. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmanın verileri doküman inceleme ve nitel araştırma yöntemiyle elde edilmiştir. Bu doğrultuda Sayıştay'ın bazı dokümanları incelenmiş ve MEB'den elde edilen istatistiksel veriler kullanılmıştır. Ayrıca araştırmada kullanılmak üzere veri toplamada araştırmanın amacını gerçekleştirecek biçimde hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu iki bölümden

oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcı öğretmenlerin cinsiyetleri, branşı, mezun oldukları fakülte, öğrenim düzeyleri, öğretmenlikte kıdemleri ve görev yaptıkları öğretim kurumlarının belirlenmesini amaçlayan altı soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise norm kadro fazlası öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini belirlemeyi amaçlayan dört soru yer almaktadır.

7.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri 2019-2020 öğretim yılında Malatya ili merkez ilçesi Yeşilyurt ilçe Milli Eğitim Müdürlüğünde norm kadro fazlası olan öğretmenlere, gerekli ön bilgilendirme yapıldıktan sonra, veri toplama aracını yanıtlamaya gönüllü norm fazlası öğretmenlere uygulanmıştır. Veri toplama aracının yanıtlanması yaklaşık 10 dakika sürmüştür.

7.5. Verilerin Analizi

Nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda tasarlanan bu çalışmada “içerik analizi” yapılmıştır. Analiz sürecinde öncelikle öğretmenlerle yapılan görüşme formları, bilgisayar ortamında yazıya aktarılmıştır. Öğretmenlerin görüşlerinin analizinde, ifadelerin benzerliğine göre gruplamalar yapılmıştır. Çözümlemelerde görüşüne başvuru alan öğretmenlere alfabetik olarak kod isim verilerek açıklamalar yapılmıştır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın temel amacına yanıt bulmak için toplanan verilerin çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgularla, bu bulgulara ilişkin yorumlar yer almaktadır. Konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla, gerekli durumlarda, bulgular çizelgelerle verilmiştir. Bulgular ve ilgili yorumlar, araştırma alt problemlerinin düzenlenişindeki sıraya uyularak verilmiştir.

7.6. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi “Hangi nedenle norm fazlası oldunuz?” biçiminde belirlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak için Malatya ili Yeşilyurt ilçesinde norm fazlası olarak görev yapan 26 öğretmenin cevapları Çizelge 1’ de verilmiştir.

Çizelge 1

Öğretmenlerin meslekte hizmet süreleri ve hangi nedenle norm fazlası oldukları

Kod	Öğretmenlikte Hizmet Yılı	Hangi Nedenle Norm Fazlası Oldukları
Ö-1	12 yıl	Okul Kapandı
Ö-2	10 yıl	Okul Kapandı
Ö-3	25 yıl	Tayin
Ö-4	9 yıl	Okul Kapandı
Ö-5	4 yıl	Okul Kapandı
Ö-6	3 yıl	Okul Kapandı
Ö-7	4 yıl	Tayin
Ö-8	18 yıl	Okul Kapandı
Ö-9	3 yıl	Okul Kapandı
Ö-10	13 yıl	Okul Kapandı
Ö-11	4 yıl	Okul Kapandı
Ö-12	14 yıl	Okul Kapandı
Ö-13	3 yıl	Okul Kapandı
Ö-14	18 yıl	Okul Kapandı
Ö-15	7 yıl	Okul Kapandı
Ö-16	18 yıl	Okul Kapandı
Ö-17	5 yıl	Okulda Öğrenci Sayısı Azaldı
Ö-18	9 yıl	Hizmet Puanı Düşüklüğü
Ö-19	6 yıl	Okul Kapandı
Ö-20	13 yıl	Okul Kapandı
Ö-21	17 yıl	Tayin
Ö-22	12 yıl	Okul Kapandı
Ö-23	20 yıl	Okul Kapandı
Ö-24	23 yıl	Okul Kapandı
Ö-25	6 yıl	Okul Kapandı
Ö-26	13 yıl	Hizmet Puanı Düşüklüğü

Çizelge 1'e göre; Malatya ili, Yeşilyurt İlçe Milli Eğitimde bulunan norm fazlası öğretmenlerden 26 tanesi ile görüşme yapılmıştır. Bu öğretmenlerin verdiği cevaplar incelendiğinde, 20 tane norm fazlası öğretmenin görev yaptıkları okulun kapanmasından dolayı norm kadro fazlası oldukları şeklinde cevap vermişlerdir. Görüşme formumuza katılan diğer öğretmenlerden 2 tanesinin hizmet puanlarının düşük olması, 3 öğretmeninde eş özürlü sebebiyle tayin görmelerinden ötürü ve 1 öğretmeninde çalıştığı okulda öğrenci sayısı azaldığı için norm fazlası oldukları belirlenmiştir.

7.7. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi "Ne kadar süredir norm fazlası oldunuz?" biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak için görüşmeye katılan öğretmenlerin ne kadar süredir norm fazlası oldukları ve branşları Çizelge 2'de belirtilmiş, gerek duyulduğunda bu verilerin yorumlanmasına gidilmiştir.

Çizelge 2

Öğretmenlerin ne kadar süredir norm fazlası oldukları ve branşları

Kod	Norm fazlası olma süresi	Branşı
Ö-1	2 hafta	Okul Öncesi Öğretmeni
Ö-2	3 ay	Sınıf Öğretmeni
Ö-3	3 ay	Sınıf Öğretmeni
Ö-4	2 ay	Okul Öncesi Öğretmeni
Ö-5	2 ay	Sınıf Öğretmeni
Ö-6	3 ay	Sınıf Öğretmeni
Ö-7	1 yıl	Sınıf Öğretmeni
Ö-8	5 ay	Sınıf Öğretmeni
Ö-9	3 ay	Sınıf Öğretmeni
Ö-10	3 ay	Sınıf Öğretmeni
Ö-11	2 ay	Sınıf Öğretmeni
Ö-12	18 gün	Sınıf Öğretmeni
Ö-13	2 ay	Sınıf Öğretmeni
Ö-14	1 ay	Sınıf Öğretmeni
Ö-15	1 yıl	Sınıf Öğretmeni
Ö-16	1 yıl	Sınıf Öğretmeni
Ö-17	2 yıl	Okul Öncesi Öğretmeni
Ö-18	3 yıl	İngilizce Öğretmeni
Ö-19	3 ay	İngilizce Öğretmeni
Ö-20	3 yıl	Sınıf Öğretmeni
Ö-21	2,5 yıl	Sınıf Öğretmeni
Ö-22	1 yıl	Sınıf Öğretmeni
Ö-23	3 ay	İngilizce Öğretmeni
Ö-24	3 ay	Sınıf Öğretmeni
Ö-25	3 ay	Okul Öncesi Öğretmeni
Ö-26	18 ay	Sınıf Öğretmeni

Çizelge 2 incelendiğinde okulu kapanan öğretmenlerin yaklaşık 3 aydır norm fazlası oldukları, eş özürlü sebebiyle tayin olan, hizmet puanı düşük olan öğretmenlerin ise 1 yıl ve üstü norm fazlası öğretmen oldukları sonucuna varılmıştır. Ayrıca Çizelge 2'ye göre, branşı sınıf öğretmeni olan öğretmenlerin yoğunlukta olduğu belirlenmiştir.

7.8. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi "Norm kadro fazlası öğretmeni olmaktan dolayı karşılaştığınız sorunlar nelerdir?" biçiminde düzenlenmiştir. Bu soruya daha ayrıntılı cevaplar bulmak içinde dört ayrı maddede incelenmiştir.

a) "Maddi anlamda yaşadığınız sorunlar var mı?" sorusuna yapılan görüşme sonucunda alınan cevaplar incelendiğinde, norm kadro fazlası olan öğretmen olarak çalışıldığında maddi anlamda sorun yaşadıklarını dile getirmektedirler. Bu durum Ö15, Ö20 ve Ö21 norm fazlası öğretmenlerden şu şekilde açıklamıştır:

"Ek dersin olmamasından dolayı bütçe eksikliği ve ulaşım harcanan para maddi sıkıntı yaşamama

neden oluyor.” Ö15

“Ek ders ücreti alamadığım için ve uzak yerlere görevlendirilemem sebebiyle maddi sorunlar yaşadım.”
Ö20

“Görevlendirmem bir okula yapıldığı sürece maddi sorunum olmadı.” Ö21 şeklinde yanıtlar alınmıştır.

b) “Farklı bir okulda görevlendirildiğinizde diğer öğretmenlerin size karşı tutumu nasıl oluyor?” sorusuna yapılan görüşme sonucunda alınan cevaplar incelendiğinde, norm fazlası öğretmen olarak çalışıldığında farklı bir okulda görevlendirildiğinde diğer öğretmenlerin tutumları ile çeşitli sorunlar yaşadıklarını dile getirmektedirler. Bu durumu Ö7, Ö8, Ö10, Ö11, Ö16 ve Ö20 norm fazlası öğretmenler şu şekilde açıklamıştır:

“ Herkes aynı olumlu tavırları göstermiyor. Genel anlamda emanet gibiyiz.” Ö7

“Okulda geçici gözüyle bakıldığından iletişimimiz daha zayıf ve daha samimi olmuyor.” Ö8

“Üvey evlat muamelesi.” Ö10

“Farklı bir okula görevlendirildiğimde tedirginlikle yaklaşıyorum çünkü kurulu bir düzene sonradan dâhil olduğumda kabullenmek zor oluyor. Her ne kadar kabullenseler de farklı yere görevlendirilince yine aynı sorunlarla karşılaşyoruz.” Ö11

“Okulda geçici olduğumuzdan çok samimi iletişimimiz olmuyor.” Ö16

“Okulda geçici olduğumuz için samimi ilişkiler kurulamıyor.” Ö20 şeklinde cevaplar alınmıştır.

c) “Farklı bir okula görevlendirildiğinizde yöneticilerin size karşı tutumu nasıl oluyor?” sorusuna alınan cevaplar incelendiğinde Ö2, Ö5, Ö7, Ö11, Ö15, Ö18, Ö19, Ö22 ve Ö26 öğretmenler şu cevapları vermiştir:

“İdare mesafeli davranıyor. Geçici görevlendirme olduğumuzdan dolayı diğer öğretmenlere göre daha soğuk davranmaktadır.” Ö2

“İdarecilerin görevlendirilen öğretmene olan tavrı kendi öğretmenlerine olandan farklı. Görevlendirilen öğretmene daha baskıcı bir tavır oluyor.” Ö5

“Soğuk, mesafeli hatta bazen yüzümüze bakılmadığı oluyor.” Ö7

“İdarecilerin kadrolu öğretmenlere tavrı ile görevlendirilen öğretmenlere karşı daha baskıcı tutuma sahip oluyorlar.” Ö11

“Görevlendirilen öğretmene daha baskıcı bir tavır var, ayrıca iş yükü görevlendirilen öğretmen üzerinde daha fazla.” Ö15

“İdarecilerin karakteriyle de ilgili olmakla birlikte genelde mesafeli.” Ö18

“İdarecilerin tutumu gayet olumlu.” Ö22

“Olumsuz bir durumla karşılaşmadım ancak bir kurumda kadrolu olmanın öğretmeni güvende hissettirdiğini düşünüyorum.” Ö19

“İş yüküne maruz kaldım. Eksik görülen durumlar ve işlerde ilk önce görevlendirildim.” Ö26

3. sorunun, üçüncü alt problem maddesi incelendiğinde yapılan 26 norm fazlası öğretmenden 15 norm

fazlası öğretmenin görevlendirildikleri farklı okullarda yönetici tutumunun olumlu olmadığını ifade ettikleri, 11 norm fazlası öğretmenin de yönetici tutumlarının olumlu olduğunu ifade ettikleri belirlenmiştir.

d) “Başka Sorunlar Varsa Lütfen Yazınız.” ifadesine verilen cevaplar incelendiğinde 26 norm fazlası öğretmenden 9 norm fazlası öğretmenin herhangi bir cevap vermediği, Ö1, Ö2, Ö8, Ö14, Ö16, Ö18, Ö20, Ö21 ve Ö25 norm fazlası öğretmenlerin de aşağıdaki ifadelerle sorunlarını açıkladıkları belirlenmiştir.

“Sürekli okul değiştirmek, yeni düzenlere uyum sağlamak hem benim için, hem de kendi çocuklarım için çok zor bir süreç oluyor.” Ö1

“Gelecek kaygısı oluşuyor ne olacak? Nereye gideceğim? İlçe içinde boş kadro olmadığından dolayı görevlendirme yapılmıyor. Ayrıca derse giremediğimiz için öğretmenlikten soğuyorum ve unutkanlık oluyor.” Ö2

“Ne zaman nerede görevlendirileceğimizi bilmiyoruz. Çok uzak bir yere görevlendirileceğimizden endişe ediyoruz.” Ö8

“Doğru, ihtiyaçlara göre yasal düzenlemeler yok.” Ö14

“Görevlendirmeler adaletli, eşit yapılmıyor.” Ö16

“Düzensiz eğitim ortamı, sürekli değişen çevre rahatsızlık verici.” Ö18

“Sürekli belirsizlik durumu nedeniyle psikolojik sorunlar.” Ö20

“Görevlendirmemiz belli olmadan çocuklarımızın okul düzenini kuramıyoruz.” Ö21

“Küçük çocuğum olduğu için her farklı görevlendirmede onun düzeni bozuluyor. Uzak okullar olunca çocuğumda düzen yönünden olumsuz etkileniyor.” Ö25

“Mesleki tükenmişlik yaşıyorum.” Ö26 şeklinde cevaplar verilmiştir.

Üçüncü alt probleme ilişkili sorular incelendiğinde, norm fazlası öğretmenlerin maddi anlamda görevlendirmeler zamanında yapılmayıp ek ders alamadıklarında sorunlar yaşadıkları, bu sorunla birlikte sürekli farklı okullara görevlendirildiklerinde okula alışmada sıkıntılar, değişen öğrenci-veli profiline uyum sürecinin öğretmenleri yıpratığı sonucuna ulaşılmıştır.

7.9. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi “Bu sorunların çözümü için neler önerirsiniz?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu soruya alınan cevaplar incelendiğinde Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö8, Ö9, Ö11, Ö13, Ö19, Ö21, Ö22, Ö24, Ö25 ve Ö26 norm fazlası öğretmen şu cevapları vererek, farklı çözüm önerilerinde bulunmuşlardır:

“Norm fazlası olsak da görevlendirildiğimiz okulda yıl boyu kalmak geçici de olsa bir çözüm olabilir.” Ö1

“Norm fazlası olmamak için okulların çoğaltılması ve sınıfların 30 kişi değil de (yeni yönetmelikte 30 altı tek öğretmen) 15 kişilik olursa bu sorun ortadan kalkacaktır.” Ö2

“Rotasyon ve sürekli yer değiştiren öğretmenlere ek hizmet puanı verilebilir. Taşrada çalışan öğretmenlere fazla ek ders uygulaması olabilir.” Ö3

“Yaşlı öğretmenlerin emekli edilerek yerine norm fazlası olan genç, dinamik öğretmenlerin getirilmesi gerekiyor.” Ö5

“Eğitim fakültelerinin kontenjanları düşürülebilir. Sınıf mevcutları normal seviyeye çekilebilir.” Ö8

“İstihdamı artırıp yeterli düzeyde atama ile öğretmenlere istihdam alanı yaratmak.” Ö9

“Hizmet süresini doldurmuş öğretmenlerin emeklilikleri onaylanarak yerine norm fazlası olarak bekleyen öğretmenlerin yerleştirilmesi gerektiğini düşünüyorum.” Ö11

“Yeterli sayıda okul açılması. (sınıf mevcutlarını da düşüreceği için eğitim kalitesi de artar.) Fakültelerin öğrenci alımını azaltması. Emeklilere maddi-manevi hakların artırılması.” Ö13

“Atama ve görevlendirilmelerin adil bir şekilde yapılması ve öğretmenlerin mağdur edilmemesi için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.” Ö19

“İl ve ilçe milli eğitim müdürlükleri planlamalarını çok önceden yapıp, okulların açılma zamanına bırakmamalı. Eş durumunun da en son yapılması insanları çok zor durumda bırakıyor. (il içi-il dışı- eş özü)” Ö21

“Adalet, liyakat, puan üstünlüğü olmazsa olmaz. Görevlendirilmeler adaletli ve puan üstünlüğüne göre yapılmalı.” Ö22

“3600 ek göstergenin sözde kalmayarak uygulamaya geçirilmesi. Emeklilik dönemi mağduriyetlerinin giderilmesi amacıyla iyileştirilmelerin yapılması.” Ö24

“Görevlendirmelerin çok kısa süreli değil en az 1 yıllık yapılması, aile birliği ve düzeninin göz önünde bulundurulması, okullara açılan normlarda okulların geleceğinin hesaplanması.” Ö25

“İhtiyaç olmasına rağmen sınıflar açılmamakta. Öğrenciler kalabalık sınıflarda eğitim öğretim görmektedir. Emekliliği gelmesine rağmen öğrencilere yeteri kadar verimli olmayan meslektaşlarının gençlerin önünü açması gerektiği düşüncesindeyim.” Ö26 şeklinde cevaplar alınmıştır.

8. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Verilen cevaplar incelendiğinde norm kadro fazlası öğretmenler sürekli yer değişikliği istemediklerini, görevlendirmelerin yıllık, eğitim- öğretimi aksatmayacak şekilde yapılmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Okulların fiziksel imkânları iyileştirilip sınıf mevcutları otuz kişiden az olacak şekilde planlanıp, çoğunluğunu sınıf öğretmeni oluşturan norm fazlası öğretmenlerin, sınıf mevcudu kalabalık olan okullara görevlendirilip, daha sonra kadro verebileceğinin sonucuna varılmıştır.

Doğu illeri ve kırsal kesimde görev yapan öğretmenlerin orada daha uzun süre kalmalarını sağlayacak tedbirlerin alınması gerektiği, bunun çalışılan yerin zorluk derecesine göre maaş artışı şeklinde olabileceği belirtilmiştir.

Ülkemizde büyükşehirlerde norm fazlası öğretmenlerin yoğunlukta oldukları, bunun en büyük nedeninin ise eş özü gibi tayinlerin fazla olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir.

Eğitim çalışanları arasında ücret dengesizliklerinin giderilmesi gerektiğinden ve maaş ek göstergelerinin 3600 olmasından söz edilmektedir.

Norm kadro fazlası öğretmenlerin farklı bir okula görevlendirildiklerinde öğretmenlerin ve yönetici tutumlarının mesafeli, samimi olmadıkları belirtilmiştir.

Norm kadro fazlası olan öğretmenlerden 15 yıl ve üstü kıdeme sahip olan çalışanların, kıdemleri daha düşük olanlara göre daha az norm fazlası oldukları çalışmanın dikkat çeken bulgularındandır.

Araştırma sonucunda ulaşılan bulgulara dayalı olarak şu öneriler geliştirilmiştir:

4. Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Müdürlükleri ve okullar norm fazlası öğretmenlerin görevlendirmesi için önlemler alarak, norm fazlası öğretmenlerin de görüşlerini alabilir.
5. Öğretmenler için dezavantajlı bölgelerde kalmayı teşvik edici çalışmalar yapılabilir.
6. Diğer ülkelerde öğretmenlerin yetiştirilmesi, atanması ve atandıktan sonraki süreç incelenebilir.
7. Diğer ülkelerde Millî Eğitim Bakanlıklarının norm kadro fazlası öğretmenlerle ilgili yaptığı çalışmalar incelenebilir.
8. Milli Eğitim Bakanlığı haricindeki diğer bakanlıklarda, var olan norm fazlası personele ilişkin uygulanan insan kaynakları yönetimi araştırılabilir.
9. Başka ülkelerde öğretmenlerin bağlı oldukları ilgili bakanlıkların (Milli Eğitim Bakanlığı dışında), varsa norm kadro fazlası öğretmenlerine yönelik uygulama esasları ve çözüm önerileri araştırılabilir.
10. Öğretmen yetiştirme ve istihdamında arz talep dengesi kurulabilir.

9. KAYNAKÇA

1. Binici, K.B., (2013), “İlköğretim Okullarında Uygulanan Mesleki Çalışmalarda (Seminer Dönemi) Yaratıcı Drama Uygulamasının Öğretmenlerin İletişim Becerilerine Etkisi”, Yaratıcı Drama Dergisi, 8 (15), ss.104-113.
2. Çelikten, M., M., Şanal ve Y., Yeni, (2005), “Öğretmenlik mesleği ve özellikleri”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19 (2), ss.207-237.
3. Demir, M. K. ve E., Arı, (2013), “Öğretmen sorunları (Çanakkale ili örneği)”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32 (1), ss.107-126.
4. Deveci, Ö. ve N., Aykaç, (2019), “Temel Eğitimde Yaşanan Sorunları İnceleyen Çalışmaların Değerlendirilmesi: Bir Meta-Sentez Çalışması”, Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 7 (1), ss.277-301.
5. Milli Eğitim Temel Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, Erişim tarihi: 18.12.2019.
6. Oktay, H., (2012), “Türkiye’de Öğretmen İstihdamında Yaşanan Sorunlar”, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
7. T.C. Sayıştay Başkanlığı, https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/kid/2017/Genel_B%C3%BCt%C3%A7e_Kapsam%C4%B1ndaki_%20Kamu_%C4%B0dareleri/M%C4%B0LL%C4%B0%20E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%20BAKANLI%C4%9EI.pdf, Erişim Tarihi: 18.12.2019.
8. Türker, Y. ve T.N., Tok, (2019), “Öğretmenlerin mesleki çalışmalarına ilişkin metaforik algıları”, Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 12 (1), ss.274-297.
9. Uygun, S., (2012), “Basında öğretmen sorunları”, Milli Eğitim Dergisi, 194, ss.72-91.

ÖĞRETMENLERİN MUTLULUK ALGILARI DÜZEYLERİ
HAPPINESS PERCEPTION LEVELS OF TEACHERS

Necdet KONAN

Doç. Dr. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Malatya / TÜRKİYE

Erkan AK

İlkokulu Müdürü, Malatya / TÜRKİYE

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı öğretmenlerin mutluluk algı düzeylerinin belirlenmesidir. Bu amaçla nicel araştırma desenlerinden genel tarama modelinde betimsel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Malatya ili merkez ilçelerinden Battalgazi, Yeşilyurt ayrıca Darende ilçelerinde bulunan anaokulunda, ilkokulda, ortaokulda ve lisede görev yapan öğretmenler bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise 2018-2019 eğitim öğretim yılında Malatya ili merkez ilçeleri ile Darende ilçesindeki anaokulunda, ilkokulda, ortaokulda ve lisede görev yapan öğretmenlerden araştırmanın veri toplama aracını gönüllü ve yönergeye uygun olarak yanıtlayan 369 kişiden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgiler” ve “Öğretmenlerin Mutluluk Düzeyleri” adlı iki bölümden oluşan veri toplama aracı ile toplanmıştır. Birinci bölümde, anaokulunda, ilkokulda, ortaokulda ve lisede görev yapan öğretmenlerin branşlarını, cinsiyetlerini, en son tamamladıkları öğrenim kurumlarını, buldukları görev unvanındaki toplam hizmet sürelerini (kıdemlerini) ve hangi öğrenim kurumunda görev yaptıklarını belirlemeyi amaçlayan beş soru bulunmaktadır. İkinci bölümde ise veri toplama aracını yanıtlayan öğretmenlerin mutluluk düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan 20 soru bulunmaktadır. Yapılan analizler sonucunda kadın öğretmenlerin mutluluk düzeyleri ortalamasının erkek öğretmenlere göre daha yüksek çıktığı belirlenmiştir. Ayrıca analiz sonuçlarına göre öğretmen ortalamalarının en çok “Kendimle barışık bir insanım” duygusunu hissettiklerini; en az ise “Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır” duygusunu hissettikleri belirlenmiştir. Diğer alt problemlerde ise anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmenler, duygular, mutluluk düzeyi.

ABSTRACT

The main purpose of this research is to determine the happiness perception levels of teachers. For this purpose, it was conducted a descriptive research in general survey model from among quantitative research designs. The population of the study is the teachers serving in pre-schools, primary schools, secondary schools and high schools in Battalgazi and Yeşilyurt, which are the central districts of Malatya, and Darende. The sample of the study is composed of 369 teachers who are volunteer and follow the instructions in the data collection tool properly from among the teachers serving in pre-schools, primary schools, secondary schools and high schools in Battalgazi and Yeşilyurt, which are the central districts of Malatya, and Darende in 2018-2019 academic year. The data of the research was obtained from the data collection tool which was developed by the researchers and composed of two divisions entitled “Personal Information” and “Teachers’ Happiness Levels”. In the first division; there are five questions to determine the teachers’ branches, genders, terminal degrees, working period in the recent position (seniority) and what type of school they serve in. In the second division; there are 20 questions to determine the opinions about the happiness levels of the teachers who filled the data collection tool. The analysis results show that the average happiness levels of female teachers is higher than the male teachers’. In addition; according to the analysis results, teachers feel the sense of “I am comfortable in my skin” at most and “There are complication and atmosphere of uncertainty in my life” at least. It is specified that there is no significant variation in the other subproblems.

Key Words: Teachers, emotions, happiness level

1. GİRİŞ

Tarih boyunca insan doğasının en temel arayışı ve hayattaki en önemli amaçlarından birisi de mutluluk olmuştur. Buna bağlı olarak, Aristoteles de mutluluğun insanların ereği olduğunu ve tüm insanların mutluluğu aradıklarını ifade etmiştir (Büyükdüvenci, 1993, s. 41).

Bilindiği üzere insanlar bilinçli olarak yapabildikleri tüm davranışlarını öğrenmek zorundadırlar. Mutluluk belki sanatların en zoru olmasına rağmen insanlar bu konuyla ilgili olarak öğrenmekten ve nasıl davranacaklarından daha çok rastlantıya ve şansa dair tutumlarıyla mutlu olmaya çalışmaktadırlar. Tabii söz konusu ettiğimiz mutluluk davranışı insanların kendi hayatlarında kendi kontrolleri altında bulunan kısımla ilgilidir. O zaman mutluluk nedir?

Mutluluk sözcüğünün kelime anlamı bütün isteklerin yerine getirilmesi olup mesut olma kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (TDK, 1983). Mutluluk, erdemlerle kazanılacak iyi ve güzel bir hayatı öngörmektir. Mutluluk, hazdan, ahlaktan ve her şeyin orta noktasında bulunmaktan ibarettir (Kırbıyık, 2012). Mutluluk insanın kendisini iyi hissetmesi, hayattan keyif alması, neşelenme, doyma, ısınma, sağlıklı bir hayat sürme, özgürlük, huzurlu bir aile ortamı, sevmek sevilme, yaşadığı anın değerini bilme şeklinde tanımlanmaktadır. Mutlu insan neşelidir, hareketlidir ve onun içten bir gülüşü vardır (Gökdemir-Dumludağ, 2011) Tanımlardan da anlaşılacağı üzere mutluluk insanın içsel bir doyumun seviyesini ifade etmektedir. Sadece bu doyumun gerçekleşmesi nisan yağmurlarına benzer ve bir çırpıda biter. Önemli olan kısım ise bu tatminin sürekli hale gelmesidir. Ancak insanlar hayat mücadelesi, hedefler, içinde buldukları sosyo-ekonomik pozisyonlardan ötürü bazı dönemlerde kesik kesik mutlu bazı dönemlerde ise mutluluktan tamamen mahrum bir durumda yaşantılarını gerçekleştirirler. Örgütler, gruplar, takımlar insan ilişkilerinin en etkileşimli olduğu ortamlardır. Bu ortamlarda insanlar bağlı oldukları örgütlerin amaçlarına ulaşmasına katkı sağlarlar. Mutlu ve huzurlu olan örgüt çalışanları buldukları statü ne olursa olsun tamamen ortak hedefe kilitlenerek, en verimli şekilde hedefi gerçekleştirmenin hazzı için çalışırlar.

Özel bir sistem olan okullarda her gün yüzlerce öğrenci eğitim almakta ve bir o kadar da öğretmen bu sistem içinde değişik pozisyonlarda bulunmaktadır. Öğretmenler günlerinin 7-8 saatini okullarda geçirmektedirler. Geçirdikleri zaman dilimleri kendi günlerinin en verimli kısmıdır. O nedenle öğretmenler için okullarının, mutlu ve huzurlu bir yer olması çok önemlidir. Mutlu olan öğretmen okula daha çok motive olacak, iş devir gücü hızı azalacak, işine ve örgütüne bağlanacak ve zevkle neşeye görevlerini yerine getireceklerdir.

Ülkemiz için TÜİK verilerine göre, mutlu olduğunu söyleyen bireylerin oranının %58 seviyelerinde olduğu ve her geçen gün düştüğü, mutsuzların oranının da artma eğiliminde olduğu söylenebilmektedir. (TÜİK, 2018). Bu sonuçlardan da yola çıkarak çokta mutlu sayılamayacak Türk insanının çalışma yaşamında geçirdiği süre göz önüne alınacak olursa, iş hayatından kaynaklanan bir takım sorunların da mutluluk düzeyini etkileyeceği belirtilebilir. Nitekim, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de mutluluk kavramı, filozofların ve psikologların olduğu kadar, son dönemlerde, örgütsel davranış alanında çalışanların da ilgisini çekmiştir. Okuduğum araştırmalardan da anladığım kadarıyla özellikle pozitif psikoloji ile ilgili kavramların örgütsel yaşamdaki yansımaları birçok araştırmaya konu edilmesiyle birlikte, işin mutluk ve mutluluğun iş üzerindeki etkileri hakkında aşırı bir merak uyandırılmıştır.

İnsanın işteki mutluluğu ya da mutsuzluğu hayatının tamamına yansır. Yaptığı işin insanın mutluluğu ya da mutsuzluğu üzerinde çok etkili olmasının nedeni, sadece zamanının çok büyük bir bölümünü işte geçirmesi değil, insanın yaptığı işin, o insanın kimliğini belirleyen en önemli unsur olmasıdır. İnsan yaptığı işle sadece hayatını kazanmaz, aynı zamanda toplum içinde “kim olduğunu” ifade eder. İnsanların birbirlerine, ilk tanıştıkları zaman, hangi işi yaptıklarını sormaları, bu nedendir. İnsanın yaptığı işte doyuma ulaşması, hayatta doyuma ulaşmasıyla çok yakından ilgilidir. Bu nedenle insanın doğru işi bulmak için çaba göstermesi, yaptığı işi en iyi şekilde yapması mutlu olması açısından çok önemlidir.

Modern toplumlarda, iş yaşamı ile bireylerin özel yaşamının birbirine girmiş olması, iş çevresindeki olumlu veya olumsuz duygulanımların bireylerin mutlulukları üzerinde son derece etkili olduğu görülmektedir. Yapılan birçok araştırma, çalışanların mutlu olmasının diğer birçok değişkenle birlikte özellikle işin anlamlı bulunmasının, işten duyulan tatmini arttıracacağı, iş tatmininin mutlulukla yakın ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Özaydın ve Özdemir, 2014, s. 256).

Bu nedenle işyerine adaptasyon çok önemlidir. Sorun yaşayan ve mutsuz olan öğretmenler işyerlerinde kendilerini ortama ait ve karar mekanizmasına katılımcı olarak görürlerse kendilerini mutlu hissedip işyerlerine getirmiş oldukları mutsuz halden kurtularak eski mutluluk seviyelerine dönerler. Bunun tersi gerçekleşir ise öğretmenler mutsuzluğu bir davranış haline getirerek iş yaşamı dışında mutlu bile olsalar işyeri kendilerinde mutsuzluğa yol açacaktır. Bir okulun öğretmenine çok olumlu bir iş ortamı sağlaması bile o insanın işinde mutlu olmasına yetmeyebilir. Buradan öğretmenlerin işyeri mutluluğu düzeyleri gerek okullarındaki gerekse okul dışındaki ortalama psikolojileri ile ilgilidir çıkarımını yapmak hiç de yanlış olmaz. İnsanlar bütün meslekler ve kendi doğası gereği bu iki dengeyi sağladıkları zaman gerek iş başarısı gerek hayattan aldıkları enerjileri artarak devam edecektir.

İşi ne olursa olsun kişi işini, içinden gelen bir özen ve yaratıcılıkla yaptığında o iş, dünyanın en önemli işi olur; kağıt üzerindeki görev tanımının ötesinde bir değer ve anlama kavuşur. İşlerini böyle gören insanlar, hayatlarına anlam katarlar, mutlu olurlar. Yani isteyen herkes, kendi işini çok önemli ve çok anlamlı hale getirebilir. İşini sadece bir iş olarak görülmesi yaptığımız iş ya da konumuz açısından öğretmenlik mesleğimizi artık rutinleştirir ve yaptığımız işten keyif ve mutluluk alamayız. Bana göre en mutlu insanlar , yaptıkları işe anlam yükleyen ve işlerini bir misyona dönüştürebilen insanlardır.

O nedenle dışsal faktörlerin etkisini kırmak ve ön yargılardan uzaklaşabilmek için hayata bakış açımızı çokta sınırlamamak gerekir. Böylece dar kalıpların arkasından çıkmamızı sağlayacak ve önümüzü aydınlatacak olan huzuru, mutluluğu yakalayabilmek kolaylaşır. Bunları söylerken pembe bir tablo çizmek yerine yavaş yavaş kısıp ateşte pişmek gibi bir benzetme ile kendimizdeki beklentilerin zamanla şekillenmesine yönelik adımlar atabiliriz. Mutluluğa giden yolda bir diğer fikir ise kendi mesleki ve kişilik algılarımızdan çok karşı taraf ya da hizmet verdiğimiz, etkileşim içinde bulunduğumuz örgütün bakış açılarından da yararlanarak sonucumuzu bir sentez halinde uygulamak bizi hem mutluluğa hem de makul hedeflere ulaştıracaktır.

Tüm bu bahsedilenler ışığında bu çalışma, okul yöneticisi ve öğretmenlerin mesleki çalışma dönemlerinde MEB tarafından okunması önerilen kitapların okunmasının gerçekleşme düzeyini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın temel amacı, öğretmenlerin mutluluk düzeylerini belirlemektir .Bu amaç doğrultusunda “Okul öncesi, ilkökul, ortaokul ve lisede görev yapan öğretmenlerin mutluluk algıları düzeyleri nedir?” ana problemine ve aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır.

1. Öğretmenlerin mutluluk algıları düzeyi cinsiyetlere göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
2. Öğretmenlerin mutluluk algıları düzeyi branşlara göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Öğretmenlerin mutluluk algıları düzeyi en son tamamladıkları öğrenim kurumuna göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Öğretmenlerin mutluluk algıları düzeyi hizmet süresine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Öğretmenlerin mutluluk algıları düzeyi görev yaptıkları öğretim kurumlarına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, genel tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Bu araştırma modelinde geçmişte veya halen var olan bir durumun var olduğu şekliyle belirlenmesi amaçlanır. Araştırmaya konu edilen olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi betimlenmeye çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bu araştırma modelinde temel olarak “ne idi?”, “nedir?”, “ne ile ilgilidir?” ve “nelerden oluşmaktadır?” gibi sorulara yanıt aranır (Karasar, 2016: 109).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni 2018-19 öğretim yılında Malatya ili Merkez ilçelerinden Battalgazi ve Yeşilyurt ile Darende ilçelerindeki okul öncesi, ilkökul, ortaokul ve liselerde görev yapan toplam 9307 öğretmen çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu evrenden seçkisiz olarak belirlenen ve araştırmanın veri toplama aracını gönüllü olarak yanıtlamayı kabul eden 450 kişiye veri toplama aracı uygulanmıştır. Veri

toplama aracını gönüllü ve yönergeye uygun biçimde eksiksiz olarak dolduran 369 kişi de çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgiler” ve “ Öğretmenlerin Mutluluk Düzeyleri” adlı iki bölümden oluşan veri toplama aracı ile toplanmıştır.

Birinci bölümde, okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lisede görev yapan öğretmenlerin branşlarını, cinsiyetlerini, en son tamamladıkları öğrenim kurumlarını, buldukları görev unvanındaki toplam hizmet sürelerini (kıdemlerini) ve hangi kurumda görev yaptıklarını belirlemeyi amaçlayan beş soru bulunmaktadır.

İkinci bölümde, okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lisede görev yapan öğretmenlerin mutluluk düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan 20 soru bulunmaktadır.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan veri toplama aracından elde edilen veriler frekans ve yüzde alınarak çözümlenmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın birinci alt problemi, " Öğretmenlerin mutluluk algıları düzeyi cinsiyetlere göre anlamlı farklılık göstermekte midir? " biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacıyla 178 erkek, 191 kadın öğretmen olmak üzere toplam 369 öğretmenin mutluluk algıları ölçeğine verdikleri yanıtların aritmetik ortalaması alınmıştır.

Öğretmenlerin mutluluk düzeylerine ilişkin algılarının cinsiyetlerine göre aritmetik ortalamaları Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1

Öğretmenlerin Mutluluk Düzeylerine İlişkin Algılarının Cinsiyetlerine Göre Aritmetik Ortalaması

Mutluluk Düzeyleri Ölçütleri	Cinsiyet		
	Kadın	Erkek	Toplam
	$\bar{x}$	$\bar{x}$	$\bar{x}$
Günlük yaşamımda genellikle neşeliyimdir.	3.85	3.94	3.89
Hayatta mutlu hissettiğin anlar çoğunluktadır.	3.87	3.86	3.87
Yaşamımda keyif aldığım birçok şey vardır.	3.89	3.97	3.93
Çoğu zaman canlı/enerjik hissedirim.	3.84	3.80	3.82
Küçük şeyler bile beni mutlu etmeye yeter.	4.23	3.94	4.08
Hayatımdaki eksiklere rağmen neşeli olabilirim.	3.96	3.88	3.92
Başkalarına karşı anlayışlı davranırım.	4.26	4.28	4.27
İnsanları oldukları gibi kabul ederim.	4.13	4.24	4.18
Çevremdeki insanların hatalarını hoşgörüyü karşılayabilirim.	3.86	3.92	3.89
Kolay kolay kimseye kin tutmam.	3.92	4.02	3.97
Karşımdaki insanla aynı fikirde olmasam da onun görüşlerine saygı duyarım.	4.29	4.34	4.32
Çevremdeki insanlara karşı saygılı davranırım.			
Genellikle kendimi huzurlu hissedirim.	4.16	4.15	4.16
Kendimi güvende hissettiğim bir yaşamım var.	3.98	3.93	3.96
Hayatım bütün yönleriyle uyum içindedir.	4.25	4.05	4.15
Yaşadığım sorunlara rağmen hayatımdaki dengeyi koruyabilirim.	3.83	3.71	3.77
Çoğu zaman kendimi gergin hissedirim.	3.94	3.97	3.96
Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.	2.49	2.54	2.52
Genellikle kendimi vicdanen rahat hisseerim. d	2.19	2.22	2.21
	4.12	4.02	4.07
Kendimle barışık bir insanım.	4.33	4.35	4.34
	3.86	3.85	3.86

Çizelge 1 incelendiğinde öğretmenlerin 4.34 ortalama ile en çok “Kendimle barışık bir insanım.” duygusunu hissettikleri; en az ise 2.19 ortalama ile “Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.” duygusunu hissettikleri anlaşılmaktadır.

Çizelge 1 incelendiğinde erkek öğretmenlerin 4.35 ortalama ile en çok “Kendimle barışık bir insanım.” duygusunu hissettikleri; en az ise 2.22 ortalama ile “Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.” duygusunu hissettikleri anlaşılmaktadır.

Çizelge 1 incelendiğinde kadın öğretmenlerin 4.33 ortalama ile en çok “Kendimle barışık bir insanım.” duygusunu hissettikleri; en az ise 2.19 ortalama ile “Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.” duygusunu hissettikleri anlaşılmaktadır.

Ayrıca Çizelge 1’ e göre alınan genel ortalamalara bakıldığında yapılan mutluluk ölçeğine göre kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere oranla daha mutlu hissettikleri anlaşılmaktadır.

4.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Çizelge 2

Öğretmenlerin Mutluluk Düzeylerine İlişkin Algılarının **Branşlarına** Göre Aritmetik Ortalaması

Mutluluk Düzeyleri Ölçütleri	Branşlar		
	Okulöncesi Sınıf	Branş	Toplam
	$\bar{x}$	$\bar{x}$	$\bar{x}$
Günlük yaşamımda genellikle neşeliyimdir.	3,95	3,88	3,90
Hayatta mutlu hissettiğin anlar çoğunluktadır.	3,77	3,90	3,87
Yaşamımda keyif aldığım birçok şey vardır.	3,92	3,94	3,93
Çoğu zaman canlı/enerjik hissederim.	3,78	3,84	3,82
Küçük şeyler bile beni mutlu etmeye yeter.	4,01	4,11	4,09
Hayatımdaki eksiklere rağmen neşeli olabilirim.	3,91	3,94	3,93
Başkalarına karşı anlayışlı davranırım.	4,37	4,24	4,27
İnsanları oldukları gibi kabul ederim.	4,29	4,15	4,18
Çevremdeki insanların hatalarını hoşgörülle karşılayabilirim.	4,02	3,85	3,89
Kolay kolay kimseye kin tutmam.	4,02	3,95	3,97
Karşımdaki insanla aynı fikirde olmasam da onun görüşlerine saygı duyarım.	4,49	4,27	4,32
Çevremdeki insanlara karşı saygılı davranırım.	4,28	4,13	4,17
Genellikle kendimi huzurlu hissederim.	4,00	3,96	3,97
Kendimi güvende hissettiğim bir yaşamım var.	4,16	4,16	4,16
Hayatım bütün yönleriyle uyum içindedir.	3,82	3,77	3,78
Yaşadığım sorunlara rağmen hayatımdaki dengeyi koruyabilirim.	4,02	3,94	3,96
Çoğu zaman kendimi gergin hissederim.	2,55	2,51	2,52
Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.	2,28	2,19	2,21
Genellikle kendimi vicdanen rahat hissederim.	4,02	4,09	4,07
Kendimle barışık bir insanım.	4,37	4,33	4,34
	3,90	3,86	3,87

Çizelge 2 incelendiğinde okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin 4.49 ortalama ile en çok “Karşımdaki insanla aynı fikirde olmasam da onun görüşlerine saygı duyarım..” duygusunu hissettikleri; en az ise 2.28 ortalama ile “Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.” duygusunu hissettikleri anlaşılmaktadır.

Çizelge 2 incelendiğinde branş öğretmenlerinin 4.33 ortalama ile en çok “Kendimle barışık bir insanım.” duygusunu hissettikleri; en az ise 2.19 ortalama ile “Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.” duygusunu hissettikleri anlaşılmaktadır.

Çizelge 2 incelendiğinde okul öncesi öğretmenleri ile sınıf öğretmenleri ve branş öğretmenlerinin mutluluk algıları düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

4.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Çizelge 3

Öğretmenlerin Mutluluk Düzeylerine İlişkin Algılarının **Öğrenim Durumlarına** Göre Aritmetik Ortalaması

Mutluluk Düzeyleri Ölçütleri	Öğrenim Durumu		
	Üniversite	Diğer	Toplam
	$\bar{x}$	$\bar{x}$	$\bar{x}$
Günlük yaşamımda genellikle neşeliyimdir.	3,89	3,92	3,90
Hayatta mutlu hissettiğin anlar çoğunluktadır.	3,90	3,77	3,88
Yaşamımda keyif aldığım birçok şey vardır.	3,97	3,81	3,94
Çoğu zaman canlı/enerjik hissedirim.	3,87	3,68	3,83
Küçük şeyler bile beni mutlu etmeye yeter.	4,08	4,12	4,09
Hayatımdaki eksiklere rağmen neşeli olabilirim.	3,94	3,90	3,94
Başkalarına karşı anlayışlı davranırım.	4,26	4,31	4,28
İnsanları oldukları gibi kabul ederim.	4,15	4,29	4,19
Çevremdeki insanların hatalarını hoşgörüyü karşılayabilirim.	3,89	3,90	3,90
Kolay kolay kimseye kin tutmam.	3,93	4,10	3,97
Karşımdaki insanla aynı fikirde olmasam da onun görüşlerine saygı duyarım.	4,31	4,36	4,33
Çevremdeki insanlara karşı saygılı davranırım.	4,15	4,21	4,17
Genellikle kendimi huzurlu hissedirim.	3,98	3,93	3,97
Kendimi güvende hissettiğim bir yaşamım var.	4,15	4,19	4,16
Hayatım bütün yönleriyle uyum içindedir.	3,77	3,81	3,78
Yaşadığım sorunlara rağmen hayatımdaki dengeyi koruyabilirim.	3,93	4,06	3,97
Çoğu zaman kendimi gergin hissedirim.	2,53	2,50	2,52
Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.	2,15	2,40	2,21
Genellikle kendimi vicdanen rahat hissedirim.	4,04	4,19	4,08
Kendimle barışık bir insanım.	4,34	4,33	4,34
	3,86	3,89	3,87

Çizelge 3 incelendiğinde üniversite mezunu öğretmenlerin 4.34 ortalama ile en çok “Kendimle barışık bir insanım.” duygusunu hissettikleri; en az ise 2.15 ortalama ile “Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.” duygusunu hissettikleri anlaşılmaktadır.

Çizelge 3 incelendiğinde üniversite mezuniyeti dışındaki öğretmenlerin 4.36 ortalama ile en çok “Karşımdaki insanla aynı fikirde olmasam da onun görüşlerine saygı duyarım.” duygusunu hissettikleri; en az ise 2.40 ortalama ile “Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.” duygusunu hissettikleri anlaşılmaktadır.

Çizelge 3 incelendiğinde üniversite mezunu ve diğer mezuniyet durumunda bulunan öğretmenlerin mutluluk algıları düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

4.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Çizelge 4

Öğretmenlerin Mutluluk Düzeylerine İlişkin Algularının *Hizmet Sürelerine* Göre Aritmetik Ortalaması

Mutluluk Düzeyleri Ölçütleri	Hizmet Süreleri			
	1-10 Yıl	11-20 Yıl	21 ve Üzeri	Toplam
	$\bar{x}$	$\bar{x}$	$\bar{x}$	$\bar{x}$
Günlük yaşamımda genellikle neşeliyimdir.	3,96	3,83	3,87	3,90
Hayatta mutlu hissettiğin anlar çoğunluktadır.	3,93	3,80	3,85	3,87
Yaşamımda keyif aldığım birçok şey vardır.	4,01	3,85	3,88	3,93
Çoğu zaman canlı/enerjik hissedirim.	3,94	3,69	3,77	3,82
Küçük şeyler bile beni mutlu etmeye yeter.	4,17	3,98	4,08	4,09
Hayatımdaki eksiklere rağmen neşeli olabilirim.	3,97	3,85	3,97	3,93
Başkalarına karşı anlayışlı davranırım.	4,26	4,27	4,32	4,27
İnsanları oldukları gibi kabul ederim.	4,19	4,19	4,13	4,18
Çevremdeki insanların hatalarını hoşgörüyü karşılayabilirim.	3,90	3,81	4,05	3,89
Kolay kolay kimseye kin tutmam.	3,95	3,96	4,05	3,97
Karşımdaki insanla aynı fikirde olmasam da onun görüşlerine saygı duyarım.	4,26	4,32	4,50	4,32
Çevremdeki insanlara karşı saygılı davranırım.	4,10	4,13	4,43	4,17
Genellikle kendimi huzurlu hissedirim.	3,98	3,90	4,07	3,97
Kendimi güvende hissettiğim bir yaşamım var.	4,19	4,08	4,22	4,16
Hayatım bütün yönleriyle uyum içindedir.	3,78	3,72	3,90	3,78
Yaşadığım sorunlara rağmen hayatımdaki dengeyi koruyabilirim.	3,96	3,90	4,10	3,96
Çoğu zaman kendimi gergin hissedirim.	2,38	2,65	2,68	2,52
Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.	2,08	2,34	2,35	2,21
Genellikle kendimi vicdanen rahat hissedirim.	4,08	4,06	4,08	4,07
Kendimle barışık bir insanım.	4,36	4,24	4,48	4,34
	3,87	3,83	3,94	3,87

Çizelge 4 incelendiğinde 1-10 yıl hizmet yılı olan öğretmenlerin 4.36 ortalama ile en çok “Kendimle barışık bir insanım.” duygusunu hissettikleri; en az ise 2.08 ortalama ile “Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.” duygusunu hissettikleri anlaşılmaktadır.

Çizelge 4 incelendiğinde 11-20 yıl hizmet yılı olan öğretmenlerin 4.32 ortalama ile en çok “Karşımdaki insanla aynı fikirde olmasam da onun görüşlerine saygı duyarım.” duygusunu hissettikleri; en az ise 2.34 ortalama ile “Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.” duygusunu hissettikleri anlaşılmaktadır.

Çizelge 4 incelendiğinde 21 yıl ve üzeri hizmet yılı olan öğretmenlerin 4.50 ortalama ile en çok “Karşımdaki insanla aynı fikirde olmasam da onun görüşlerine saygı duyarım.” duygusunu hissettikleri; en az ise 2.35 ortalama ile “Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.” duygusunu hissettikleri anlaşılmaktadır.

Çizelge 4 incelendiğinde 1-10 yıl, 11-20 yıl ve 21 yıl ve üzeri hizmet yılı olan öğretmenlerin mutluluk düzeyleri algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

4.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Çizelge 5

Öğretmenlerin Mutluluk Düzeylerine İlişkin Algılarının Çalıştıkları Okul Türlerine Göre Aritmetik Ortalaması

Mutluluk Düzeyleri Ölçütleri	Okul Türleri				Toplam
	Okul Öncesi	İlkokul	Ortaokul	Lise	
Günlük yaşamımda genellikle neşeliyimdir.	4,20	3,97	3,85	3,91	3,90
Hayatta mutlu hissettiğin anlar çoğunluktadır.	4,10	3,82	3,88	3,89	3,87
Yaşamımda keyif aldığım birçok şey vardır.	4,20	3,94	3,93	3,90	3,93
Çoğu zaman canlı/enerjik hissederim.	4,10	3,76	3,89	3,71	3,82
Küçük şeyler bile beni mutlu etmeye yeter.	4,50	4,01	4,08	4,15	4,09
Hayatımdaki eksiklere rağmen neşeli olabilirim.	4,30	3,92	3,89	3,99	3,93
Başkalarına karşı anlayışlı davranırım.	4,60	4,38	4,26	4,16	4,27
İnsanları oldukları gibi kabul ederim.	4,60	4,31	4,07	4,25	4,18
Çevremdeki insanların hatalarını hoşgörüyü karşılayabilirim.	4,20	4,00	3,88	3,77	3,89
Kolay kolay kimsese kin tutmam.	3,70	4,03	3,90	4,10	3,97
Karşımdaki insanla aynı fikirde olmasam da onun görüşlerine saygı duyarım.	4,40	4,48	4,27	4,27	4,32
Çevremdeki insanlara karşı saygılı davranırım.	4,40	4,28	4,14	4,08	4,17
Genellikle kendimi huzurlu hissederim.	4,20	4,02	3,97	3,87	3,97
Kendimi güvende hissettiğim bir yaşamım var.	4,70	4,17	4,14	4,13	4,16
Hayatım bütün yönleriyle uyum içindedir.	4,40	3,78	3,80	3,65	3,78
Yaşadığım sorunlara rağmen hayatımdaki dengeyi koruyabilirim.	4,20	4,02	3,93	3,94	3,96
Çoğu zaman kendimi gergin hissederim.	2,40	2,55	2,60	2,32	2,52
Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.	2,60	2,30	2,21	2,06	2,21
Genellikle kendimi vicdanen rahat hissederim.	3,90	4,10	4,05	4,10	4,07
Kendimle barışık bir insanım.	4,60	4,41	4,30	4,34	4,34
	4,12	3,91	3,85	3,83	3,87

Çizelge 5 incelendiğinde okul öncesi türünde görev yapan öğretmenlerin 4.70 ortalama ile en çok “Kendimi güvende hissettiğim bir yaşamım var.” duygusunu hissettikleri; en az ise 2.40 ortalama ile “Çoğu zaman kendimi gergin hissederim.” duygusunu hissettikleri anlaşılmaktadır.

Çizelge 5 incelendiğinde ilkokul türünde görev yapan öğretmenlerin 4.48 ortalama ile en çok “Karşımdaki insanla aynı fikirde olmasam da onun görüşlerine saygı duyarım.” duygusunu hissettikleri; en az ise 2.30 ortalama ile “Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.” duygusunu hissettikleri anlaşılmaktadır.

Çizelge 5 incelendiğinde ortaokul türünde görev yapan öğretmenlerin 4.30 ortalama ile en çok “Kendimle barışık bir insanım.” duygusunu hissettikleri; en az ise 2.21 ortalama ile “Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.” duygusunu hissettikleri anlaşılmaktadır.

Çizelge 5 incelendiğinde lise türünde görev yapan öğretmenlerin 4.34 ortalama ile en çok “Karşımdaki insanla aynı fikirde olmasam da onun görüşlerine saygı duyarım.” duygusunu hissettikleri; en az ise 2.06 ortalama ile “Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.” duygusunu hissettikleri anlaşılmaktadır.

Çizelge 5 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin; ilkokul, ortaokul ve lise türünde görev yapan öğretmenlerin mutluluk düzeyi algılarının ortalamalarına göre daha mutlu oldukları gözlemlenmiştir.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma ile öğretmenlerin mutluluk düzeyleri algısı saptanmaya çalışılmış ve uygulanan anket ile mutluluğun derecelendirilmesinin tespitinin yapılması amaçlanmıştır.

Bu amacı gerçekleştirebilmek için genel tarama modelinde betimsel bir araştırma gerçekleştirilmiş, gerekli verilere ulaşmak için aynı konu üzerinde yapılmış çalışmalar ile ilgili alanyazın taranmış, elde edilen veriler alt problemlere yanıt olabilecek biçimde analiz edilmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular aşağıda öz olarak verilmiştir:

1. Yapılan çalışma ile kadın öğretmenlerin mutluluk düzeyleri ortalaması erkek öğretmenlere göre daha fazladır.

2. Anket sonuçlarına göre iki grupta da Çizelge 1 incelendiğinde ortalama olarak en çok “Kendimle barışık bir insanım.” duygusunu hissettikleri; en az ise “Yaşamımda bir karmaşa ve belirsizlik hali vardır.” duygusunu hissettikleri anlaşılmaktadır.

5.2. Öneriler

Araştırma sonucunda ulaşılan bulgulara dayalı olarak geliştirilen öneriler uygulamacılar ve araştırmacılar için öneriler olarak iki başlık altında düzenlenmiştir.

Uygulamacılar İçin Öneriler

1. Türkiye’deki öğretmenler okul sistemi içinde daha fazla temsil ve söz hakkına sahip olmalıdır. Öğretmenler mevcut sistem içinde karar verici olarak ne kadar fazla rol oynarsa o kadar fazla mutlu olacaktır. Karar mekanizmalarını çalıştıran tüm okullar öğretmenlerin fikirlerine değer vermeli, öğretmenlere ne kadar özel olduklarını hissettirmelidir.
2. Tüm öğretmenlere her yıl bakanlık tarafından psiko-sosyal eğitim içeriğinde hizmet içi eğitimlere alınmalıdır.
3. Öğretmenlerin eksik görüp kendilerini mutsuz hissettikleri maddi beklentilerine en kısa sürede cevap verilmelidir.
4. Tüm okullarda öğretmenlere değerli oldukları hissettirilmeli , evli ve çocuklu öğretmenlere onların önce birer ebeveyn oldukları belirtilmeli ve bu konuda desteklenmelidir.
5. Öğretmenlerin kişisel gelişim kitapları okumaları ve kendilerini okuma konusunda geliştirmeleri çerçeve programlarla sağlanmalıdır.
6. Okullarda öğretmenler için dinlenme, müzik dinleme, kitap okuma vb. aktiviteler yapmaları için mekanlar hazırlanmalıdır.
7. Öğretmenler arası çatışma yönetimini profesyonelce sonuçlandırabilmek için MEB ve üniversiteler işbirliği yaparak tüm yönetim kademesine etkili liderlik ve çatışma yönetimi eğitimi verilmelidir.

Araştırmacılar İçin Öneriler

1. Bu çalışma kapsamına alınmayan Malatya ilinin diğer ilçelerinde öğretmenlerin mutluluk düzeyleri incelenebilir.
2. Avrupa Birliği Ülkelerinde öğretmenlerin maddi kazanç durumu dikkate alınarak ülkemizde uygulanabilir.
3. Nasıl ki okul ve kurumlarda öğrenci sorunlarıyla ilgilenen alanının uzmanı rehberlik branşında öğretmenler var ise, öğretmenler için de aynı sistemin psikoterapi şeklinde kurulması ve uygulanması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Büyükdüvenci, S. (1993). Aristoteles’te mutluluk kavramı. *Felsefe Dünyası*, 9 , 41-45
- Gökdemir-Dumludağ, Ö. (2011). “ Mutluluk ve İktisadi Parametreler Üzerine Bir İnceleme.” Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karasar, N. (2016). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler (31. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kırbyık, M.E. (2012). Mutluluk Ahlakı. *Farabi e-Dergi*, 12-19.
- Özaydın, M. ve Özdemir, Ö. (2014) Çalışanların bireysel özelliklerinin iş tatmini üzerindeki etkileri: bir kamu bankası örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 251-281.
- TDK Yeni Tarama Sözlüğü (1983). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TUİK (2018) Yaşam Memnuniyeti Araştırması,
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27590>, adresinden 23.12.2018 tarihinde alınmıştır.

OKUL ÖRGÜTLERİNDE PAYLAŞILAN LİDERLİK YAKLAŞIMI
SHARED LEADERSHIP APPROACH IN SCHOOL ORGANIZATIONS

Mahire ASLAN

Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Sorumlu Yazar)

Özgül SERTTAŞ

Doktora Öğrencisi İnönü Üniversitesi Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı

Hasan Şahin YILDIRIM

Doktora Öğrencisi İnönü Üniversitesi Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı

Hacı Mehmet PEKTAŞ

Doktora Öğrencisi İnönü Üniversitesi Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı

ÖZET

Günümüzde okulların etkililiğini ve verimliliğini sağlamak adına liderlik konusunun son derece önemli olduğu araştırma sonuçlarıyla desteklenmiştir. Ortak bir örgütsel amaca ulaşabilmek maksadıyla gönüllü olarak tüm örgüt üyelerinin işbirliği içinde, uzmanlık alanları çerçevesinde yönetime katılmaları olarak adlandırılan paylaşılan liderlik kavramı çağdaş bir yönetim anlayışıdır. Paylaşılmış liderlik anlayışına ait çok sayıda çalışılmış ve şu an yürütülmekte olan ampirik ve teorik araştırmalar mevcuttur. Paylaşılan liderlik kavramının son dönemlerde yaygınlaşmasının birçok sebebi vardır. Bunlardan en önde geleni sınırsız bilgiye sahip, her şartta başarı sağlayacak tek yönetici anlayışının artık mümkün olmadığıdır. Dolayısıyla günümüzde liderliğin gücünün tüm iş görenlerce paylaşıldığı, değişim ve gelişime açık, dış çevreden edinilen bilgiyi örgütün faydasına kullanan yönetim anlayışı hakimdir. Örgütlerde ortak ürünler ortaya koyabilme davranışını sergileyebilmenin en önemli koşulu paylaşılan liderliği içselleştirebilmektir. İş görenlere sadece iş tanımları yapılmamalı, yetki ve sorumlulukları da söz sahibi olabilecekleri bir iklim yaratılmalıdır. Örgüt çalışanlarının becerilerini, yeterliliklerini ve tecrübelerini uzmanlık alanları doğrultusunda kullanabilme yeteneği paylaşılan liderliği şekillendiren öğelerdir. Örgütün hiyerarşik basamakları ayırt edilemeden tüm çalışanların resmin bütününe katkı sağlamaları desteklenmelidir. Paylaşılan liderliğin kapsamını aileler, öğrenciler, yöneticiler, öğretmenler ve çevre oluşturmaktadır. Bu açıdan bu kavram birçok paydaşın etkileşimiyle şekillenen dinamik süreçleri içermektedir.

Paylaşılan liderliğin ülkemizde çok fazla çalışılmaması, konuya ilişkin yerli literatüre katkı sağlanması ve okullarda paylaşılan liderlik kuram ve uygulamalarının geliştirilmesinin desteklenmesi açısından bu derleme çalışmasının yapılması önemli görülmüştür. Bundan sonra ki çalışmalar için de önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Okul Örgütü, Paylaşılan Liderlik

ABSTRACT

Today, it has been supported by research results in which leadership is very important in order to ensure the effectiveness and efficiency of schools. In order to achieve a common organizational objective, the concept of shared leadership, which is called voluntary participation of all members of the organization in cooperation within the framework of their specialties, is a modern management approach. There have been a number of empirical and theoretical researches on shared leadership that have been studied and are currently being conducted. There are many reasons why the concept of shared leadership has become widespread recently. The most prominent of these is that it is no longer possible to have a single manager with unlimited knowledge and who will succeed in all circumstances. Therefore, today, the power of leadership is shared by all employees, open to change and development, using the knowledge gained from the external environment to the benefit of the organization prevails. The most important condition of exhibiting the behavior of producing common products in organizations is to internalize shared leadership. Employees should not only have job descriptions, but a climate in which their powers and responsibilities can have a say. The ability to use the skills, competencies and experience of the employees of the organization in line with their areas of expertise are the elements that shape shared leadership. All employees should be encouraged to contribute to the overall picture without distinguishing the hierarchical levels of the organization. Shared leadership includes families, students,

administrators, teachers and the environment. In this respect, this concept includes dynamic processes shaped by the interaction of many stakeholders. This review was considered important in terms of not contributing to the local literature on the subject and supporting the development of shared leadership theories and practices in schools. Suggestions will be made for the following studies.

Keywords: School Organization, Shared Leadership

PAYLAŞILAN LİDERLİK

Paylaşılan Liderliğin Tanımı:

Bursalıoğlu (2010: 218) “Bugünün eğitim liderleri, her şeyden önce, bilgili ve çok yönlü olmak zorundadırlar” demiştir. Bu tanım bulunduğumuz şartlarda liderlik yaklaşımının kişisel nitelikler, cinsiyetçi ayrımlar gibi unsurların uzağında, gelişmeye ve yeniliğe dayanması gerektiğini işaret etmektedir. Teknolojik alanda yaşanan gelişmeler, farklılaşan çevresel ihtiyaçlar, gittikçe ilerleyen bilim, sosyal yapılar, kültürel değişimler ve ekonomi alanındaki yenilikler liderlik tanımının da farklılaşmasına, 21. yüzyıl ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yapılandırılmasına ve çağdaş liderlik arayışlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. (Eraslan, 2004).

Paylaşılan liderlik, atanmış liderin dışında uzmanlaşmış bir liderlik profili geliştirmeyi kapsamaktadır. Paylaşılan liderlikte örgütteki fertlerin hepsi liderlikten sorumlu sayılır ve liderlik örgüt fertlerinin sürekli iletişimiyle gün yüzüne çıkar. Paylaşılan liderlik görev tanımlarının ve iş sorumluluklarının eşit şekilde pay edildiği etkileşimsel ve iş birliğine dayalı bir yaklaşımdır. Liderliğin kendini gösterdiği yer grup veya ekipte herhangi bir konumda ortaya çıkabilmektedir (Kocolowski, 2010; Lindsay, Day & Halpin, 2011). Örgüt çalışanlarının becerilerini, yeterliliklerini ve tecrübelerini uzmanlık alanları doğrultusunda kullanabilme yeteneği paylaşılan liderliği şekillendiren öğelerdir. Örgütün hiyerarşik basamakları ayırt edilemeden tüm çalışanların resmin bütününe katkı sağlamaları desteklenmelidir. Paylaşılan liderliğin kapsamını aileler, öğrenciler, yöneticiler, öğretmenler ve çevre oluşturmaktadır. Bu açıdan bu kavram birçok paydaşın etkileşimiyle şekillenen dinamik süreçleri içermektedir (Aslan ve Bakır, 2015).

Örgüt içerisinde ılımlı bir paylaşılan liderlik iklimi yaratabilmek için (Castaneda, 2010):

- Tüm örgüt çalışanları arasında iletişimsel kanallar açık olmalıdır
- Çalışanlar küçük detaylarda boğulmamalı asıl hedefe odaklanmalıdır
- Bütün çabasını örgüte katkıda bulunmak için harcayan iş görenler takdir edilmelidir
- Örgüte ait normların, değerlerin ve kültürün tüm iş görenlerce kabul görmesi sağlanmalıdır
- Çalışanların sağlıklı ilişkiler kurabileceği ve samimi davranışlarını çoğaltabileceği ortamlar yaratılmalıdır
- Örgütün tüm işleyişinde süreklilik sağlanmalıdır.

Paylaşılan Liderlik Modelleri:

Spillane'nin Paylaşılan Liderlik Modeli:

Spillane, paylaşılan liderlik kavramına farklı bakış açıları getirmiştir. Ona göre paylaşılan liderlik, örgütün asttan üste tüm kademdekilerin hep birlikte faaliyet gösterdikleri ve ürettikleri bir süreçtir. Aynı zamanda Spillane açısından paylaşılan liderlik, liderliğin birçok yönünü pozitif anlamda etkilemektedir (Yılmaz, 2013: 34).

Spillane ve arkadaşları konuyla ilgili araştırmalarda birçok alanda sadece okul yöneticisinin yeterli olmadığını, okuldaki tüm paydaşların liderliği üstlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Onlara göre hep birlikte üstlenilen liderlik davranışlarından, okul liderliği daha net çözümlenebilir. Bu liderlik davranışları sadece okul müdürü ve öğretmenlerle sınırlı kalmayıp ayrıca okulun sahip olduğu şartlara bağlı olarak da şekillenmektedir. (Spillane, Diamond ve Jita, 2003: 535).

Spillane'nin paylaşılan liderliğe bakışını; iletişim ve eşitlik gibi kavramlar üzerinde çok durduğuna dikkat çekerek özetleyebiliriz. Buna göre Spillane, paylaşılan liderliğe ihtiyaç duyulmasında ki en önemli unsur olarak liderin iletişim eksikliğini görmektedir. Spillane göre, bütün çalışanlara eşit oranda

lider olma ve sorumluluk alma olanağı tanınırsa ve iletişim kurmada sorunlar aşılırsa paylaşılan liderlik modeline varılabilir (Spillane, 2005: 146).

Gronn'un Paylaşılan Liderlik Modeli:

Gronn, yaptığı çalışmalarda "paylaşılan liderlik" modelini Aktivite Teorisi'ne göre açıklamaktadır. (Bolden, 2007: 5; Geffen, 2003: 1; Watson, 2005: 92).

Gronn (2000), süregelen liderlik anlayışındaki, sadece belirli kişilerin ön planda olması görüşü ile ilgili problemlerin aktivite teorisiyle çözülebileceğinin altını çizmiş ve bu teorinin birleştirici gücünden bahsetmiştir (Watson, 2005: 92).

Gronn (2000), paylaşılan liderliği kavramını tanımını iki açıdan incelemiştir.

- Birikimli Yaklaşım (numerical, additive)
- Bütüncül / Holistik Yaklaşım (concertive)

Birikimli Yaklaşım:

Paylaşılan liderlik kavramının en fazla tanınan, bilinen yönünü birikimli yaklaşım oluşturur. Örgütte bulunanlar arasında hiç kimseye öncelik verilmez. Her bir fert diğerleri kadar söz hakkına sahiptir. Örgütte bulunan paydaşların her biri, kendi uzmanlık alanlarının gerektirdiği biçimde liderlik konusunda katkı sağlarlar (Rivers, 2010: 19; Watson, 2005: 94; Whittington Davis; 2009: 12).

Bütüncül Yaklaşım:

Bütüncül yaklaşım paylaşılan liderliğe ait örgütün işleyişiyle ilgili birçok kavramı bir havuzda toplamıştır. Bu havuzda bulunan örgüte ait girdiler ve çıktılar, tüm üyelerin çabalarıyla ve etkileşimiyle oluşan, bütüne ait olan öğelerdir. Bütüncül bakış açısıyla oluşturulan ürün her bir kişinin desteği sonucu oluşturduğu üründen daha kıymetlidir. (Baloğlu, 2011a: 135-136; NCSL, 2009; Rivers, 2010: 19; Watson, 2005: 94-95; Whittington Davis; 2009: 13).

Elmore'un Paylaşılan Liderlik Modeli:

Paylaşılan liderlik konusunda çalışmaları bulunan Richard Elmore, konuya farklılıkların eşgüdüm sağlaması ve paydaşların her birinin aynı kazanım etrafında çalışması olarak yaklaşmıştır. Elmore açısından lider kılavuzluk eden kişidir. Ancak liderlik rolünü üstlendiğinde faaliyetlerin hepsinde, liderin diğerleri kadar eşit mesafede katılacağı bir işleyişin olması gerekmektedir (Yılmaz, 2013: 36).

Elmore, geleneksel liderlik anlayışına karşı çıkmaktadır. Çünkü Elmore, baskın lider profilinin iş görenleri sınırladığı bilhassa yaratıcılığı köreltiği düşüncesindedir. Bunun yanı sıra bir lider çevresiyle iyi ilişkiler geliştirebilmek için sorumluluklarını ve yetkisini paylaşmalıdır. Paylaşma konusunda direnç gösteren liderler çalışanlarca desteklenmezler. Dolayısıyla faaliyetlerin yürütülmesi için gayret gösterecek hedef kitleyi de oluşturmada güçlük çekerler(Elmore, 2000: 44).

Elmore (2000) özetle, liderlik statüsünün sadece bir kişide toplanmasına karşı çıkmış, örgütte bulunan paydaşların tümünün söz sahibi olmasını desteklemiş ve bu anlayışla uygulanan paylaşılan liderlik algısının hem örgüt hem de çalışanlar açısından kabul edilebilir olacağını altını çizmiştir. (Baloğlu, 2011a: 138).

Eğitim Örgütlerinde Paylaşılan Liderlik:

Paylaşılan liderlik, yalnızca okul liderinin kişilik özelliklerine atfedilecek kadar yüzeysel değil; okul lideri ve okulun diğer paydaşları arasındaki etkileşimler neticesinde oluşan sonucu şekillenen derin bir kavramdır (Hulpia, Devos ve Rosseel, 2009: 1014).

Okul yöneticileri okulun tek yetkilisi ve sorumlusu olarak kendilerini görmekte ve bu durum paylaşma davranışını zayıflatmaktadır. Oysa ki okullarda öğretmen, öğrenci ve ailelerin de sorumlulukları ve görevleri paylaşabilecekleri bir okul iklimi yaratılmak, okul müdürlerinin de liderlik rollerini güçlendirmelerini sağlayacaktır. (Duignan ve Bezzina, 2006: 3).

Liderliği eğitim örgütlerinde paylaşımcı bir anlayışla uygulayabilmek, daha çok öğretmeni okulun liderliği konusunda güdülemeye bağlıdır. Öğretmenlerin de müdürler gibi liderlik rollerini üstlenebileceklerine ilişkin algıları desteklenmelidir. Buna bağlı olarak, paylaşılan liderlik anlayışının bir parçası olduğuna inanan öğretmenlerin daha gayretli ve istekli çalışmalarının önü açılacaktır (Lynch, 2009: 27).

KAYNAKLAR

- Aslan, Mahire & Bakır, Ağıroğlu Aslı (2015). The Interaction of Distributed Leadership and Organizational Commitment in Schools: A Qualitative Study (Okullarda Paylaşılan Liderlik ve Örgütsel Bağlılık Etkileşimi: Nitel Bir Çalışma), *Electronic International Journal of Education, Arts, and Science*, Vol:1, No: 2 ss:1-30.
- Baloğlu, N. (2011a). Dağıtımcı liderlik: okullarda dikkate alınması gereken bir liderlik yaklaşımı. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 12(3), Ağustos 127- 148.
- Bolden, R. (2007). *Distributed Leadership*. In Marturano, A. and Gosling, J. (Eds) *Leadership, The Key Concepts*. Abingdon, Routledge. England: University of Exeter Press.
- Bursalioglu, Z. (2010). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. (15. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Castaneda, P. (2010). What is distributed leadership? Web: <http://www.articlesbase.com/business-articles/what-is-distributed-leadership2068671.html> adresinden Aralık 2019 tarihinde alınmıştır.
- Duignan, P; Bezzina, M (2006). Building a capacity for shared leadership in schools teachers as leaders of educational chance. *Educational Leadership Conference February*, University of Wollongong.
- Elmore, R. (2000). *Building a new structure for school leadership*. Washington, DC: The Albert Shanker Institute.
- Eraslan, L. (2004) Liderlik olgusunun tarihsel evrimi, temel kavramlar ve yeni liderlik paradigmasının analizi. *Milli Eğitim Dergisi*, 162 (183).
- Geffen, T. V. (2003). Distributed leadership. (NSCL 2003 Tam raporunun özeti) Bennett, N., Harvey, J., Wise, C. and Woods, P, 15-17.
- Gronn, P. (2000). Distributed properties: a new architechure for leadership, *Educational Management & Administration*, 28(3), 317–38.
- Hulpia, H., Devos, G., ve Rosseel, Y. (2009). Development and validation of scores on the distributed leadership inventory. *Educational and Psychological Measurement*, 69(6), 1013-1034.
- Kocolowski, Michael (2010). Shared leadership: Is it time for a change? *Emerging Leadership Journeys*, 3(1), 22-32.
- Lindsay, Douglas & Day, David & Halpin, Stanley (2011). Shared leadership in the military: Reality, possibility, or pipedream? *Military Psychology*, 23: 528-549.
- Lynch, O. (2009). *Generative leadership: a case study of distributed leadership and leadership sustainability at two new york city high schools*. Unpublished Doctoral Dissertaton. University of Oakland, California, USA.
- National College for Leadership of Schools and Children's services (NCSL), corp creator. (2009). *Distributed leadership in action: full report*. Web: www.ncsl.org.uk adresinden Aralık 2019 tarihinde alınmıştır.
- Rivers, S. D. (2010). *Leadership as a distributed phenomenon: a study of shared roles and 3rd grade student achievement*. Unpublished Doctoral Dissertation. Capella University
- Spillane, J. P., Diamond, J. B. & Jita, L. (2003). Leading instruction: the distribution of leadership for instruction, *Journal of Curriculum Studies*, 35 (5), 533-543
- Spillane, J. P. (2005). Distributed leadership. *The Educational Forum*, 69, 143-157.
- Watson, S. T. (2005). *Teacher collaboration and school reform: distributing leadership through the use of professional learning teams*. Unpublished Doctoral Dissertation, The Faculty of The Graduate School University of MissouriColumbia, USA
- Whittington Davis, M. (2009). *Distributed leadership and school performance*. Unpublished Doctoral Dissertation, The School of Education and Human Development, George Washington University, USA.
- Yılmaz, Ayça İrem (2013) İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Paylaşılan Liderlik Davranışları, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

OKULA DAYALI YÖNETİM YAKLAŞIMI ÜZERİNE KURAMSAL BİR ÇALIŞMA
A THEORETICAL STUDY ON SCHOOL BASED MANAGEMENT

Mahire ASLAN

Dr. Öğretim Üyesi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Hasan Şahin YILDIRIM

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı

Hacı Mehmet PEKTAŞ

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı

Özgül SERTTAŞ

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı

ÖZET

Son yıllarda yurtdışında ki birçok okul personel kararlarını, müfredatlarını ve bütçelerini yönetmek için okula dayalı yönetim yaklaşımını uygulamaktadır. Okula dayalı yönetimin savunucuları okula dayalı yönetimin öğrenciler için daha nitelikli programlar sağladığını ve okula dayalı yönetimin bir süredir eğitim reformu çabalarının bir parçası olduğunu savunmaktadırlar. Okulun kendi ihtiyaçlarına ve özelliklerine göre okul yönetim görevlerini yerine getirmesi okula dayalı yönetim olarak ifade edilmektedir. En kapsamlı tanımıyla okula dayalı yönetim; temel karar alma birimi olarak okulları kabul eden ve günden güne değişmekte ve gelişmekte olan çevresel, eğitimsel gereksinim ve istekleri okul düzeyinde karşılayan, okul düzeyinde sorumlulukların ve yetkilerin artırılmasını öngören, eğitimin yerinden yönetim biçimi olarak ifade edilmektedir. Okula dayalı yönetim, okulun işlev ve fonksiyonlarının yönetiminde öğretmenlerin ve okul örgütünün diğer paydaşlarının katılımını sağlamayı, denetim ve değerlendirme sürecindeki işleri eğitim iş görenleri ile yönetim arasında pay etmeyi, toplumun ilgi noktasını okula yönlendirmeyi ve eğitim sorunlarını çözüme kavuşturmak için toplumun üyelerini yönetime katmayı ve son olarak eğitsel ve yönetsel yenilenmelere açık olmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada okula dayalı yönetimin tanımı, ilkeleri, amaçları, avantajları, dezavantajları, modelleri ve kapsamı hakkında bilgiler sunulmaktadır. Bu araştırma, belirli bir konuda önceden yapılmış çalışmalardan elde edilmiş bilgilerin incelenmesi, önemli noktalarının gözden geçirilmesi ve özetlenmesi şeklinde yapılan literatür tarama modelinde düzenlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okula Dayalı Yönetim, Okul Merkezli Yönetim, Okul Yönetimi

ABSTRACT

In recent years, many schools abroad have implemented a school-based management approach to manage staff decisions, curricula and budgets. Advocates of school-based management argue that school-based management provides more qualified programs for students and that school-based management has been part of educational reform efforts for some time now. School-based management is expressed as the school fulfills its school management and duties according to its needs and characteristics. In its most comprehensive definition, school-based management is defined as a form of decentralized education that accepts schools as the main decision-making unit and it meets the developing environmental and educational needs that changes day by day, and demands at the school level, enforcing the increase of responsibilities and powers at school level. School-based management aims to ensure the participation of teachers and other stakeholders of the school organization in the management of the functions, to share the works and evaluation process between the employees of the training and the management, to direct the community's point of interest to the school and to involve the members of the society in the management in order to solve the educational problems and finally it aims to be open to educational and administrative renewals.

In this study, the definition, principles, aims, advantages, disadvantages, models and scope of school-based management are presented. This research has been organized in the literature review model which

is conducted in the form of reviewing and summarizing the important points of the information obtained from previous studies on a particular subject.

Keywords: School-based management

1. OKULA DAYALI YÖNETİM

1.1. Okula dayalı yönetimin tanımı

Okula dayalı yönetim karar verme otoritelerinin okul alanına dağıtılması olarak tanımlanabilir ve son yıllarda yurt dışında ki birçok okul, müfredatlarını, bütçelerini ve personel kararlarını yönetmek için bu yöntemi uygulamaktadır. Okula dayalı yönetimin savunucuları, okula dayalı yönetimin öğrenciler için daha iyi programlar sağladığını çünkü bu program kaynaklarının doğrudan öğrenci ihtiyaçlarını karşılayabileceğine inandıklarını söylemektedir (Oswald, 1995). Temelinde etkili okul geleneğine dayanan okula dayalı yönetim okul düzeyinde daha fazla özerklik ve takdir yetkisi gerektirmektedir (Balcı, 2002). Okul yönetimini merkezi kararlar veren bağımsız yerleşkelere dağıtmak bir süredir eğitim reformu çabalarının bir parçası olarak savunulmaktadır (Rodriguez ve Slate, 2005a, 2005b).

Okulun kendi ihtiyaçlarına ve özelliklerine göre okul yönetim görevlerini yerine getirmesi okul merkezli yönetim olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla, yöneticiler kurulu, denetmenler, öğretmenler, veliler ve öğrencilerden oluşan okul paydaşları, okulun uzun vadeli amaçlarına ulaşma sürecindeki eğitim etkinliklerini ve okulun sorunlarını çözmek amacıyla, kaynakları kullanma noktasında daha çok otonomiye sahiptirler (Cheng, 1996).

En kapsamlı tanımıyla okula dayalı yönetim, temel karar alma birimi olarak okulları kabul eden, günden güne değişmekte ve gelişmekte olan çevresel, eğitimsel gereksinim ve istekleri okul düzeyinde karşılayan, okul düzeyinde yetki ve sorumlulukların artırılmasını öngören, eğitimin yerinden yönetim biçimi olarak ifade edilebilir (Brown ve Cooper, 2000; Cheng, 1996; Caldwell, 1990). Bu yönetim şekli insanı ve örgütü birlikte ele alarak merkezi yönetimden görece olarak bağımsız ve sorumluluğa sahip bir yönetim şeklidir (Özden, 1996).

1.2. Okula Dayalı Yönetimin İlkeleri

Araştırmacılara göre okula dayalı yönetimin dayandığı ilkeler (David, 1989; Cheng, 1996; Karsten ve Meijer, 1999):

1. Okullar karar almada temel birimdir ve son kararlar mümkün olduğunca en alt seviyede alınmalıdır. Buna göre, finans ve yönetimde okul otonomi düzeyi artırılmalı ve merkezi örgütün okul üzerindeki denetim yetkisi azaltılmalıdır.
2. Değişim, değişimin içinde bulunma fırsatının yarattığı sahiplenme duygusunu ve değişimi birbirinden ayrı durumlara uyarlamak ve uygun duruma getirmek için gereken esnekliği gerektirmektedir. Sonuç olarak değişim, dayatılan prosedürler sonucu ortaya çıkmaz. Değişimin ortaya çıkması için karar almayı paylaşmaya ilişkin paydaşların katılımına ihtiyaç vardır.

1.3. Okula Dayalı Yönetimin Amaçları

Başaran'a göre okula dayalı yönetimin amaçları şöyledir (Başaran, 2006):

1. Okulun işlev ve fonksiyonlarının yönetiminde öğretmenlerin ve ilgililerinin katılımını sağlamak; onların yeterliklerinden faydalanmak.
2. Denetim ve değerlendirme sürecindeki işleri, yönetim ile eğitim iş görenleri arasında pay etmek.
3. Kararları hayata geçirmede sorumlu ve eğitimin sorunlarıyla karşı karşıya olan eğitim iş görenlerini, sorun çözme yeterliğine kavuşturmak.
4. Toplumun dikkatini okula yönlendirmek; eğitimin sorunlarını çözüme kavuşturmak için, toplumun etkin üyelerini yönetime katmak.
5. İş görenlerin yönetime katılımıyla okuldaki hiyerarşiyi ortadan kaldırmak; her iş görene düzleşen yetke akımından, yaptığı işe göre eşit oranda pay vermek; böylece çözülecek sorunun özelliğine göre iş görenlere liderlik yapma şansı tanımak.
6. Eğitim iş görenlerin ilişkilerini, takım öğretimine ve göreceli özerk takım çalışmasına yardımcı olacak şekilde yeniden düzenlemek.
7. Eğitsel ve yönetsel yenilenmelere açık olmak.

1.4. Okula Dayalı Yönetim Modelleri

Brown ve Hunter (1998) okula dayalı yönetimin iki modeli olduğunu belirtmektedir. Birinci modelde okul kurulu nihai kararları vermek için yasal otoritesini kullanmakta iken ikinci modelde ise okul kurulu nihai karar alma yetkisini uygulayan yöneticiye önerilerde bulunur.

Leithwood ve Menzies (1998) ise okula dayalı yönetimde dört modelin olduğunu belirtmektedir. Birinci modele göre, yönetici; nihai kararı kendisi verirken okul kurulu ve öğretmenlerin görüşlerine başvurur. Hiyerarşik konumu gereği karar vermede temsilcilik rolüne sahip olan öğretmenin etkisi ise ikinci modelde artmaktadır. Mesleki güç değişimine, toplum, aile ve çevre denetimine dayanan üçüncü modelde ise aile ve toplumun sürece entegre edilmesi bakımından farklılık oluşturmaktadır. Son model olan dördüncü modelde ise aileler ve öğretmenler eşit güce sahiptir.

Benzer şekilde Kuehn okula dayalı yönetimin dört modelden oluştuğunu ifade etmektedir. İlk modelde, okulda görev yapan tüm iş görenlerin eşit oranda yetkiyle karar aldıkları katılımcı, demokratik modelden bahsetmektedir. İkinci modelde ise örgüt yöneticisinin nihai kararı verdiği fakat nihai kararı verme sürecinde aile ve personele kısmen danışmanın gerçekleşmesinden bahsetmektedir. Üçüncü modelde ise örgüt içerisindeki aile komitesinin yönetim kurulu benzeri iş ve işlemlerde bulunduğu modelden bahsetmektedir. Son model olan dördüncü modelde ise okul komitesinin sınırlı yetkilere sahip olmasına rağmen alanları ile ilgili elzem yetki ve nüfuzla sahip okul komitesinden bahsetmektedir (Kuehn, 2004, akt: Mehralizadeh, Sepace, Atashfeshan, 2006).

1.5. Okula Dayalı Yönetimin Avantajları

Prasch (1990) okula dayalı yönetimin avantajlarından şu şekilde bahsetmektedir;

- a) Öğrenciler için daha nitelikli ve iyi programlar anlamına gelen okula dayalı yönetim ile öğrenci gereksinimleri ve öğretim programları arasında eş düzeylik sağlanır.
- b) Okula dayalı yönetim, örgüt içerisindeki insan kaynaklarının tam anlamıyla kullanılmasına fırsat verir. Yeterlik ve uzmanlıklarının farkında olan eğitim programları sunar.
- c) Okula dayalı yönetim, örgüt içerisinde nitelikli kararlar alınmasını sağlar ve örgüt içerisindeki bireylerin bakış açılarından ve uzmanlık yeterliklerinden faydalanılmasını gerektirir. Bu sebeple okula dayalı yönetimde örgüt paydaşlarının karar alma sürecine etkili katılımlarının sağlanmasını gerektirmektedir.
- d) Okula dayalı yönetim örgüt içerisindeki personelin sadakat ve bağlılığını artırır ve yönetime katılma fırsatı örgüt içerisinde aidiyet duygusu geliştirir ve nihai olarak planlar, planlama sürecine katılanlar tarafından daha etkili bir şekilde uygulanır.
- e) Okula dayalı yönetim örgüt içerisindeki personelin liderlik niteliklerinin gelişmesine fayda sağlar. Örgüt içerisinde birbirlerini daha iyi tanıyan iş görenler örgüt içerisindeki kendi rollerini anlar ve bu rollerini yeniden düzenleme imkânına erişir.
- f) Okula dayalı yönetim örgüt amaçlarının netlik kazanmasında önemli yere sahiptir.
- g) Okula dayalı yönetim örgüt içerisindeki iletişimin gelişmesine katkı sağlar.
- h) Okula dayalı yönetim örgüt içerisindeki personelin girişimcilik ve yaratıcılık ruhunu kazanmasına yardımcı olur.
- i) Okula dayalı yönetim mali kontrolü artırır.
- j) Okula dayalı yönetim yeniden yapılanma imkânı sağlar.

1.6. Okula Dayalı Yönetimin Dezavantajları

Prasch (1990) okula dayalı yönetimin dezavantajlarından şu şekilde bahsetmektedir;

- a) Okula dayalı yönetim kararların paylaşılması için daha fazla zaman harcamak anlamına gelmektedir ve bazen önemsiz sorunların tartışılması uzun zaman almaktadır ve bu durum üst yönetimin huzurunda tartışılmamaktadır.
- b) Okula dayalı yönetimin dezavantajlarından biri olan düşük etkililik ise merkezde alınan kararların kolayca örgütün tamamına uygulanabilmesini sağlarken, okula dayalı yönetimde alınan kararların düşük etkililikte uygulanmasına sebep olmaktadır.
- c) Okula dayalı yönetim merkezi otoriteyi okula kaydıracağı için okul içerisindeki uzmanların rolleri kısıtlanmaktadır ve bazen bireysel olarak gruptan daha fazla yeterliğe sahip uzmanların bilgisi etkili olarak kullanılamamaktadır.

- d) Okula dayalı yönetimin dezavantajlarından biride okul performansında meydana gelen belirsizliktir. Okul yöneticilerine verilen otonominin okul yöneticileri tarafından etkili kullanılacakları kesin olarak bilinmemesinden dolayı daha fazla merkeze dayalı yönetim yani otonomi okulların gelişmenin garantisi değildir.
- e) Okula dayalı yönetimde personel geliştirmeye daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır fakat okula dayalı yönetimin avantajlarından tam anlamıyla faydalanmak için, personelin yeni bilgi ve becerilere sürekli erişmesi gerekmektedir.
- f) Okula dayalı yönetim yeni rol ve sorumlulukların karıştırılmasına sebep olabilir çünkü geliştirilen yeni rol ve ilişkiler bir takım yanlış anlaşılmalara sebep olabilir ve bu durum sonucunda personel arasında belirsizlik ve yanlış anlaşılmalara görülebilir.
- g) Koordinasyon sürecinden yaşanan zorluklar okula dayalı yönetimin dezavantajlarından biridir. Örgüt içerisinde farklı ilgi ve yaklaşımlara sahip gruplar arasında çatışmalar yaşanabilir.
- h) Okula dayalı yönetim sürecini başlattıktan sonra yönetim tarzını değiştirmek zor ve travmatiktir.

1.7. Okula Dayalı Yönetimin Kapsamı

İnsan kaynaklarının yönetimi, öğretim programı ve bütçe yönetimi okula dayalı yönetimin üç alt boyutudur (Gips ve Wilkes, 1993).

1.8. İnsan Kaynakları Yönetimi

Okula dayalı yönetimde insan kaynakları ile ilgili sorumluluk ve yetkinin yöneticide toplandığını belirten Oswald (1997) personel istihdamında ve personeli işten çıkarmada yetkinin yöneticinin elinde tutulduğunu ifade etmektedir.

Okula dayalı yönetimde bölge eğitim bürosu, nitelikli adaylardan oluşan bir özgeçmiş havuzu kurar ve söz konusu okulda bir kadro açıldığında öğretmen, çalışan ve toplumun katılımını da göz önünde bulunduran yönetici bu havuzdan seçim yapar (Lindelov & Heynderickx, 1989; Oswald, 1997). Wohlstetter (1995) okula dayalı yönetimin başarıya ulaşması için okula dayalı yönetimde yer alan insanların personel, öğretim programı ve bütçe üzerinde gerçek yetkiye sahip olmaları gerektiğini belirtmektedir.

1.9. Öğretim Programı Yönetimi

Lindelov'a (1981) göre okula dayalı yönetimin diğer boyutlarından biride bölge yönetimi ve kurul aracılığıyla hazırlanan hedefleri kapsayan öğretim programını seçme yetkisidir. Okula dayalı yönetim sisteminde, okul kendi öğretim programına odaklanma ve kendi öğretim programını tasarlama yetkisine sahiptir (Lindelov & Heynderickx, 1989). Okula dayalı yönetimin uygulandığı bazı bölgelerde ise okullar devlet tarafından hazırlanan içerik rehberini takip ettiği sürece kendi öğretim programlarını hazırlamakta serbesttir (Oswald, 1997, s.197).

Arterbury ve Hord'a (1991) göre okul geliştirme sürecinde çoğu okulun yaşadığı çelişkilerden biri ise hedeflenen öğretim planlarını gerçekleştirmek için yeteri kadar karar alma yetkisinin olmayışıdır. Otonomi, hesap verebilirlik ve okul bölgesinde dağıtılan yetkinin eşlik ettiği okula dayalı merkezi karar alma, öğrencilerin gereksinimlerini karşılayabilmek için söz konusu okullara daha çok esneklik vermektedir. Gün geçtikçe artan öğrenci çeşitliliğinden dolayı, okulların öğretim programlarında ve öğretim stratejilerinde kendilerine özgü olmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

1.10. Bütçe Yönetimi

Hadderman(1999) karar alma sorumluluklarının merkez teşkilattan öğretmenlere, toplum üyelerine ve yöneticilere aktarılmasını okula dayalı bütçe olarak tanımlamaktadır.

Toplum, okulların daha üretken olmalarını ve işleyişlerinden daha sorumlu olmalarını istediğinden okullara bütçeleri üzerinde daha fazla otorite kazandırmak popüler bir reform stratejisi olarak görülmektedir. Bazı uzmanlar, okula dayalı bütçelemenin, inovasyonu teşvik etme, kurumsal etkinliği artırma ve okullar arasındaki finansal eşitliği geliştirme potansiyeline sahip olduğuna inanmaktadır (Wohlstetter ve Van Kirk, 1995).

Okula dayalı yönetimin unsurlarından bütçe yönetiminde işleyiş aşağıdaki gibidir (Lindelov & Heynderickx, 1989):

Bağımsız okullara ödeneklerin toptan aktarımı: aktarılan bu miktar belirlenirken öğrenci başına oran tabloları aracılığıyla belirlenebilir.

Okul bölgesi bütçesinin hazırlaması: okul çalışanlarından, öğrencilerden ve toplumdan gelen girdilerle bütçe hazırlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arterbury, E., & Hord, S. M. (1991). Site-based decision-making: Its potential for enhancing learner outcomes. *ISSUE... ABOUT CHANGE*, 1(4).
- Balcı, A. (2002). Etkili okul geliştirme kuram uygulama ve araştırma. *Ankara: Pegem A Yayıncılık*.
- Başaran, İ. E. (2006). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Ekinoks Yayıncılık.
- Brown, F., & Hunter, R. C. (1998). School-based management: Involving minority parents in shared decision making. *Urban Education*, 33(1), 95-122.
- Brown, B. R., & Cooper, G. R. (2000). School-based management: how effective is it?. *NASSP bulletin*, 84(616), 77-85.
- Caldwell, B. (1990). School-based decision-making and management: International developments. *School-based Decision-making and Management*, (2), 3-28.
- Cheng, Y. C. (1996). A school-based management mechanism for school effectiveness and development. *School Effectiveness and School Improvement*, 7(1), 35-61.
- David, J. L. (1989). Synthesis of research on school-based management. *Educational leadership*, 46(8), 45-53.
- Gips, C. J., & Wilkes, M. (1993). Teacher Concerns As They Consider an Organizational Change to Site-Based Decision Making.
- Hadderman, M. (1999). School-Based Budgeting. ERIC Digest Number 131.
- Karsten, S., & Meijer, J. (1999). School-based management in the Netherlands: The educational consequences of lump-sum funding. *Educational policy*, 13(3), 421-439.
- Leithwood, K., & Menzies, T. (1998). Forms and effects of school-based management: A review. *Educational policy*, 12(3), 325-346.
- Lindelov, J. (1981). School-based management. In Smith, S. C., Mazzarella, J. A., & Piele, P. K. (Eds.) *School leadership: Handbook for survival*. Eugene: University of Oregon, ERIC Clearinghouse on Educational Management.
- Lindelov, J., & Heynderickx, J. (1989). School-Based Management.
- Mehralizadeh, Y., Sepace, H., & Atashfeshan, F. (2006). Globalization and decentralization of management: A study of the feasibility of application of school-based management in Iran's secondary schools. *Alberta journal of educational research*, 52(1).
- Oswald, L. J. (1995). School-based management.
- Oswald, L. J. (1997). School-based management. *School Leadership, Handbook for Excellence*. Edited by: Stuart C. Smith ve Philip K. Piele, 3. Edition, University of Oregon.
- Özden, Y. (1996). Okullarda katılmalı yönetim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 7(7), 427-438.
- Prasch, J. (1990). *How To Organize for School-Based Management*. Publications, Association for Supervision and Curriculum Development, 1250 N. Pitt Street, Alexandria, VA 22314
- Rodriguez, T. A., & Slate, J. R. (2005). Site-based management: A review of the literature Part I: Setting the stage. *Essays in Education*, 15(1), 15.
- Rodriguez, T. A., & Slate, J. R. (2005). Site-based management: A review of the Literature Part II: Past and present status. *Essays in Education*, 15(1), 16.
- Wohlstetter, P. (1995). Getting school-based management right: What works and what doesn't. *The Phi Delta Kappan*, 77(1), 22-26.
- Wohlstetter, P., & Van Kirk, A. (1995). School-Based Budgeting: Organizing for High Performance.

OKULDA ÖRGÜTSEL DEĞİŞME VE YENİLEŞME ÜZERİNE KURAMSAL BİR ÇALIŞMA
A THEORETICAL STUDY ON ORGANIZATIONAL CHANGE AND INNOVATION IN
SCHOOL

Mahire ASLAN

Dr. Öğretim Üyesi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Hacı Mehmet PEKTAŞ

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı

Hasan Şahin YILDIRIM

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı

Özgül SERTTAŞ

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı,

ÖZET

Değişim dinamik bir yapı olarak, farklılaşmaya neden olmak anlamına gelir. Değişim bir nesnenin, varlığın ya da durumun mevcut koşulundan farklı bir koşula geçişi ile gerçekleşen eylemi ifade eder. Yani değişim bir oluşum, sistem veya olgunun belli bir zaman dilimi içerisinde planlı ya da plansız olarak bir durumdan başka bir duruma dönüşmesidir. Değişim kontrollü ve olumlu yönde olabileceği gibi hiç kuşkusuz kontrolsüz ve olumsuz yönde de olabilir. Yenileşmeyi ise mevcut bir sistem veya olgunun süreç içerisinde meydana gelen gelişmelere cevap verememesi ya da yetersiz kalması durumunda kasıtlı olarak duruma kendisini uydurması süreci olarak tanımlayabiliriz. Her yenileşme hareketi bir değişimdir. Değişimin kasıtlı ve istendik yani olumlu yönde olabilmesi için planlanma ve uygulanma aşamalarında çalışanların sürece katılması, kendilerini nelerin beklediği konusunda bilgilendirilmesi, ödüllendirilmesi, yeni duruma uyum sağlayabilmeleri için her türlü desteğin sağlanması çok önemli bir husustur.

Değişme, değiştirme veya yenileşme sürecini tetikleyen ve değişimin temelini oluşturan dinamik unsurlar kültür, toplum, psikoloji ve ekonomidir. Bu unsurlarla ve yine bu unsurlarda değişme ve gelişme yapmak planlı ve amaca yönelik olan doğru bir yönetim anlayışı ister. Bu yüzden değişim ve gelişime ayak uydurmak ve bu kapsamda da kamu hizmetlerinin sunumunda mükemmelliği yakalamak çalışan personelin memnuniyetini en üst düzeye yükseltebilmek bakımından çağdaş yönetim anlayışına geçmek ve kalite sistemini oluşturmak çok önemli ve gereklidir. Bu araştırma, belirli bir konuda önceden yapılmış çalışmalardan elde edilmiş bilgilerin incelenmesi, önemli noktalarının gözden geçirilmesi ve özetlenmesi şeklinde yapılan literatür tarama modelinde düzenlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değişim, Değişimi Yönetme, Yenilik, Yenileşme, Okul, Yönetme

ABSTRACT

Change, as a dynamic structure, means to cause differentiation. Change refers to the action that occurs when an object, being, or condition passes to a condition other than the present condition. In other words, change is the transformation of a formation, system or phenomenon from planned to unplanned from one situation to another within a certain period of time. Change can be in a controlled and positive direction, but it can be in an uncontrolled and negative way. Innovation can be defined as the process in which an existing system or phenomenon deliberately adjusts itself to the situation if it fails to respond to developments in the process or fails. Every innovation movement is a change. It is very important that employees participate in the process of planning and implementation, informing them about what awaits them, rewarding them and providing all kinds of support to adapt to the new situation in order to make the change intentional and desired.

The dynamic elements that trigger the process of change, change or innovation and which form the basis of change are culture, society, psychology and economy. Making changes and developments with these elements and again these elements requires a proper management approach that is planned and aiming. Therefore, it is very important and necessary to adopt a modern management approach and to establish a quality system in order to keep pace with change and development and to achieve excellence in the provision of public services in order to maximize employee satisfaction. This research is organized in

the literature review model, which examines, summarizes and summarizes important points of information obtained from previous studies on a specific subject.

Keywords: Change, Managing Change, Innovation, Innovation, School, Managing

1.1. Değişim ve Yenileşme

Değişim dinamik bir yapı olarak, farklılaşmaya neden olmak anlamına gelir. Değişim bir nesnenin, varlığın ya da durumun mevcut koşulundan farklı bir koşula geçişi ile gerçekleşen eylemi ifade eder (Helvacı, 2010: 14). Yani değişim bir oluşum, sistem veya olgunun belli bir zaman dilimi içerisinde planlı ya da plansız olarak bir durumdan başka bir duruma dönüşmesidir. Değişim kontrollü ve olumlu yönde olabileceği gibi hiç kuşkusuz kontrolsüz ve olumsuz yönde de olabilir. Yenileşmeyi ise mevcut bir sistem veya olgunun süreç içerisinde meydana gelen gelişmelere cevap verememesi ya da yetersiz kalması durumunda kasıtlı olarak duruma kendisini uydurması süreci olarak tanımlayabiliriz. Her yenileşme hareketi bir değişimdir. Değişimin kasıtlı ve istendik yani olumlu yönde olabilmesi için planlanma ve uygulanma aşamalarında çalışanların sürece katılması, kendilerini nelerin beklediği konusunda bilgilendirilmesi, ödüllendirilmesi, yeni duruma uyum sağlayabilmeleri için her türlü desteğin sağlanması çok önemli bir husustur (Aydoğan, 2007: 15). Günümüz yönetim anlayışında yönetmekten ziyade yönetişimin daha etkili olduğu, örgüt üyelerinin her konuda olduğu gibi değişimi uygulama alanında da işbirliği içerisinde olmaları süreci sahiplenmeleri ve daha etkin çalışmalarını için büyük bir etkidir.

Her kurum ya da örgütün değişim ile alakalı olarak hedefleri birbirinden farklıdır. Kimi örgütler değişim ile varlığını sürdürmeyi amaçlarken, kimileri de varlıklarını büyütmeyi amaçlamaktadır. Her iki durumda da değişim kaçınılmaz bir süreçtir. Çünkü örgütler ancak bu sayede yeni şartlara uyum sağlayabilir ve hedeflerine ulaşabilir. Bu yüzden insanın hatta iletişimin gelişmesiyle küreselleşmenin adeta küçük bir köye dönüştürdüğü dünyanın gelişmesinin temeli olan değişim, yaşamın ta kendisidir. Değişimi yaşamına entegre edemeyen bunu bir kurum felsefesine dönüştüremeyen kurumlar, varlıklarını tehlikeye atarlar (Argüden, 2004: 11).

Değişim bazen basit ve kolay kabul edilebilen, çabuk gerçekleşen bir süreçken bazen de çok zaman alan ve güç kabul edilebilen bir süreç olabilir. Burada yapılması gereken, güç kabul edilen değişimi örgüt üyelerine doğru aktarabilmek ve onlarda farkındalık oluşturmaktır. Bu farkındalık da ancak süreci aşamalandırmaktan geçer. Değişimin her aşaması doğru, kolay öğrenilebilir ve uygulanabilir şekilde planlanırsa hiç kuşkusuz bu süreç çok daha sağlıklı, kabul edilebilir ve anlaşılır olarak atlatılacaktır.

Değişim süreci aynı zamanda bir öğretim sürecidir. Bu süreçte lidere çok önemli öğretici roller düşmektedir. Liderin değişime her boyutuyla ve aşamasıyla hakim olması, onu izleyenleri etkileyebilmesini kolaylaştıracaktır. Lider, bu süreçte izleyenlerine mutlaka öğrenmelerini pekiştirecek ve onları değişimi uygulamada aktif kılacak dönütler vermelidir. Bu sayede örgüt üyeleri, süreç içerisinde başarılarını ve kazanımlarını somut bir şekilde görecektir ve onların durumun akışına kapılmaları sağlanacaktır.

Değişme her ne kadar örgütün varlığını sürdürmesi ve faaliyetlerini artırması için gerekliyse de, aynı zamanda örgüt üyelerinin ihtiyaçlarına yönelik de olmalıdır. İhtiyaca yönelik olmayan değişimler isteksizlik ve nihayetinde de direnişlerle karşılaşacaktır. Bu süreçte insan faktörü göz ardı edilmemeli, ihtiyaç ve istekler sürecin bir amacı haline getirilmelidir.

1.2. Örgütsel Değişim

Owens'a göre örgütsel açıdan değişme, var olan amaçları daha etkili ve verimli bir şekilde başarma veya yeni amaçlar başarmada örgüte katkıda bulunan planlı, alışılmışın dışında, önceden düşünülmüş özgün çaba olarak ifade edilebilir (akt. Can, 2013: 267-268). Örgütün bulunduğu çevrede gerçekleşen ve gerçekleşmekte olan değişimler, örgütü etkilemeye başlar ve örgütün devam etmekte olan düzeninin bozulmasına neden olur. Çünkü örgütün çevresinde meydana gelen değişimler büyük boyutlara ulaştığında, örgüt varlığını devam ettirebilmek için çevrenin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda hareket etmeye ve değişmeye mecburdur (Tunçer, 2011: 58).

Örgütsel değişim; yaratıcılığın, yeniliğin ve sürekli gelişimin en temel parçasıdır. Örgütsel değişim, daha önce olmayan ya da mevcut bir fikrin, modelin veya davranışın ötesinde yeni bir fikri, modeli veya davranışı örgüt olarak benimsemedir (Helvacı 2010: 18). Örgütsel değişimi sağlayabilmek de hiç kuşkusuz değişime ve yeniliğe karşı açıklığı kurum kültürü haline getirmekten geçmektedir. Ancak örgütün var olan kültüründe değişimi yaratmayı başarmak kısa vadede gerçekleştirilebilecek bir iş değildir. Bu yüzden değişim mutlak suretle planlı ve küçük adımlarla gerçekleştirilmelidir (Topaç ve Aydoğan, 2003: 76).

Değişim ancak etkili bir yönetim anlayışıyla sürece sağlıklı bir şekilde uygulanabilir. Etkili bir yönetim etkin ve girişimci bir liderlikle gerçekleştirilebilir. Değişimi uygulama sürecinde; süreci iyi yönetemeyen, sosyal yetenekleri zayıf, ortaya çıkabilecek muhtemel sorunları öngörmede zorluk çeken ve problemler ortaya çıktığında pratik çözüm yolları üretmeyen bir liderin bu süreci sağlıklı yürütemeyeceği ve değişimi etkili bir şekilde örgüte uygulayamayacağı aşikardır.

Örgütsel düzeyde meydana gelen değişimi, genel olarak örgütte yapılan işlerin, gerçekleştirilmesi planlanan amaçların ve örgütsel yapının yeniden oluşturulması olarak tanımlayabiliriz (Aslan ve Beycioğlu, 2010: 156). Her örgüt içinde bulunduğu çevreden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenme ihtimalini taşır. Değişen şartlara, çevrenin istek ve gereklerine göre örgütün kendisini yenilemesi süreci örgütsel gelişim olarak ifade edilebilir.

Yetkilerin aktarılması esasına dayanan yönetsel otorite anlayışı, yerini daha çağcıl ve insan faktörünü daha ön planda tutan bilgi ve yeterlilik otoritesine bırakmaktadır. Yine aynı şekilde baskı ve tehdide dayalı kurumsal ve yönetsel güç, yerini aşamalı olarak iş birliğine, akıl ve mantığa dayalı güce bırakmaktadır (Aydın, 2014: 217). Bu durum yönetim anlayışında genel ve küresel bir değişim olduğunu göstermektedir.

Günümüz koşullarında değişim çok hızlı gerçekleşmektedir. Örgütler de bu değişim sürecine ayak uydurmada kendilerini diri tutmalı ve ileri görüşlü bir politika izlemelidir. Değişimi önceden kestirmek, değişimin gerisinde kalmamak hatta değişimi başlatmak örgütler için hayati önem taşıyan bir durumdur. Bunun için de hiç kuşkusuz vizyon sahibi, öngörüsü güçlü liderlere ihtiyaç vardır.

Her örgüt bünyesinde barındırdığı üyelerinin sayısı kadar büyüktür. Örgüt üyelerinin özellikle de doğal örgüt üyelerinin sayıları da ihtiyaç ve beklentileri karşılama derecesiyle doğru orantılıdır. Bu ihtiyaçlar fizyolojik olabileceği gibi duygusal da olabilir. Bu sebeple, örgütsel gelişme ve değişim Sosyoloji, Psikoloji, Antropoloji gibi disiplinlerden faydalanır. Çünkü planlı ve kontrollü bir değişimi uygulama süreci, davranış bilimlerinin kavramlarından ve bilgiden yararlanmayı gerektirir (Aydın, 2014: 217).

1.3. Örgütsel Değişimi Gerekli Kılan Güçler

Değişim, değiştirme veya yenileme sürecini tetikleyen ve değişimin temelini oluşturan dinamik unsurlar kültür, toplum, psikoloji ve ekonomidir (Bursalıoğlu, 2002: 146). Bu unsurlarla ve yine bu unsurlarda değişim ve gelişim yapmak planlı ve amaca yönelik olan doğru bir yönetim anlayışı ister. Bu yüzden değişim ve gelişime ayak uydurmak ve bu kapsamda da kamu hizmetlerinin sunumunda mükemmelliği yakalamak çalışan personelin memnuniyetini en üst düzeye yükseltebilmek bakımından çağdaş yönetim anlayışına geçmek ve kalite sistemini oluşturmak çok önemli ve gereklidir (Topaç, Aydoğan 2003: 8).

Örgüt ortamı içinde değişiklik yapabilmenin çeşitli koşulları vardır. Her şeyden önce, değişikliğin bir gerekmeden doğması gerekir. Ancak böyle olursa yapılacak değişiklik örgüt ile üyelerinin değerlerine aykırı düşmeyecektir (Bursalıoğlu, 2002: 146). Aksi takdirde örgüt üyelerinin değerlerine ve mantıklarına uymayan değişim ve yenileme hareketleri direnmelerle karşılaşacak bu da hareketin istenilen seviyede başarıya ulaşmasına mani olacaktır.

Örgütsel bir değişim sürecinin gerekleri, örgütün kendi içerisinden kaynaklanabileceği gibi örgütün bulunduğu çevresinden yani dışarıdan da kaynaklanıyor olabilir (Aslan ve Beycioğlu, 2010: 157). Örgütleri değişime zorlayan dış güçler yönetimin kontrolünün ötesinde ve genellikle çevreden

kaynaklanan güçlerdir. Robbins'e göre, iç güçler ise örgütün içinde ortaya çıktığı için genellikle yönetimin kontrolünde olan güçlerdir (akt. Helvacı, 2010: 57). Örgütün büyüme hedefleri, insan kaynakları politikasında gerçekleşebilecek değişimler, üyelerin bireysel istek ve ihtiyaçları, örgütü kendi içerisinde değişime sürükleyebilecek faktörlere örnek olarak verebiliriz. Yine aynı şekilde örgüt çevresinin örgütten beklentileri, toplumsal bir değişim süreci, idari ya da kültürel değişimler, siyasi otoriteler, yasalar örgütü değişime sürükleyebilecek dış güçlerdir.

Günümüzde tüm dünyada her alanda olduğu gibi örgütler ve çevrelerinde de sürekli bir değişim hareketi görülmektedir. Teknoloji, siyasal düzenleme faaliyetleri, rekabet, örgüt içerisindeki bireylerin beklenti ve istekleri vs. zaman içerisinde değişen faktörlerin en çok karşılaşılanlarından bazılarıdır ve örgütler varlıklarını sürdürmek istiyorlarsa bu faktörlere uyum sağlamalıdır (Helvacı, 2010: 57). Örgüt çevresinde ve içerisinde meydana gelen böyle durumların etkisinin olumlu yönde olması ve örgüt lehine kullanılması yöneticinin beceri ve liderlik etkisine bağlıdır. Aksi takdirde değişimi örgüte faydalı bir şekilde uygulayamayan örgütlerin varlığı zaman içerisinde tehlikeye düşecektir.

Bir örgüt, toplumun değişmesine vesile olan faktörlerin tamamına ulaşıp da, toplumun değişmesine yön veremez. Bu yüzden toplumun değişmesi ve yeniliği kabullenmesi örgütün kabullenmesinden daha kolay ve aynı zamanda da hızlı olur. Yani örgütler, toplumun değişme hızına ulaşamadıklarından, toplum örgütü değişime sürükler (Başaran, 1992: 286). Bu sebeple değişime faal ve dinamik bir şekilde uyum sağlama yollarını öğrenen, uyum sağlama yeteneğini kültür haline getiren kurumlar ve örgütler gelişir diğerleri geri kalırlar (Aydın, 2014: 242).

Tetenbaum (1998:23)'a göre, günümüzde geçmişle olan farklılıklar, örgütlerin faaliyet gösterdiği her alanda artmaktadır. Örgütler bu değişim ve farklılıkları ortadan kaldırmak için altı temel özellik ile mücadele etmelidir. Bunlar:

- 1. Teknoloji.** Toplumsal değişim, teknoloji ve eğitim sürekli birbirlerini etkilemektedirler. Teknolojik anlamda meydana gelen hızlı değişim ve gelişmeler ise, bu süreçte diğer faktörlere göre teknolojinin daha fazla belirleyici olmasına neden olmaktadır.
- 2. Küreselleşme.** Zamanın ve mekânın ötesinde sınırların kalkmasına neden olan küreselleşme ile, dünyada herhangi bir yerde meydana gelen her türlü gelişme ve yenilik herkesi ilgilendirmeye başlamıştır. Küresel ölçekte dünyanın gerisinde kalmak istemeyen toplum ve örgütler de bu değişimlere ayak uydurmak zorunda kalmıştır.
- 3. Rekabet.** Küreselleşme ve teknoloji, işletmelerin pazar payı için şiddetle rekabet etmelerini sağlamıştır. Küresel boyutta değişime ayak uyduramayan ve benzer örgütlerle rekabet edemeyen örgütler varlığını sürdüremez duruma gelebilir.
- 4. Değişim.** Günümüzdeki değişiklikler süresiz ve geometrik bir oranda gerçekleşiyor. Örgütler, yeni talepleri karşılamak için anında yeniden yapılandırılabilir kadar çevik olmalıdır.
- 5. Hız.** Teknolojik gelişim hızındaki inanılmaz artış küreselleşmenin de etkisiyle, iş dünyasında ve insanların hayatlarında çok önemli bir etkiye sahiptir.
- 6. Karmaşıklık.** Tüm bu faktörler, mevcut hayatımızın karmaşık bir hal almasına sebep olur. Bu karmaşıklıktan sıyrılmak isteyen birey veya örgütler de sürekli değişime ayak uydurmak durumunda kalacaklardır.

1.4. Okulda Değişimin Yönetimi

Ensari'ye göre, iyi bir eğitim kurumu, kendi kendine öğrenen, gelişen ve olumlu yönde değişimi sürdürebilen okuldur. Böyle okullar, öğrenmeyi destekleyen birer kurum olarak kalabilmek için durmadan değişen, yaşayan bir kurum olmak zorundadır (akt. Helvacı, 2010: 181). Koçel'e göre, yine böyle okullardaki en önemli özellik, öğrenme ve yeniliğe uyum sağlama sürecinin örgüt kültürü olarak kabul edilmesi ve bunun planlı biçimde gerçekleştirilmesidir. Çünkü ancak böyle bir anlayış değişimi sağlar ve böylece hem çalışanlar hem de okul karşılıklı sorumluluklar yüklenir (akt. Konan, 2015: 112).

Değişim yönetimi esasında yönetimin değişimi anlamına gelmektedir. Eski yönetim tarzları ile değişime liderlik yapmak mümkün değildir. Özellikle okullarda yöneticilerin olaylara bakış açılarının değişmesi ve kuruma katkı kaygılarının ön plana çıkması gerekmektedir (Yalçın, 2002: 103). Bu yüzden yönetici

değişime öncelikle kendisinden başlamalı ve sürekli kendisini geliştirmelidir. Küreselleşmenin ve teknolojinin hızla ilerlediği bir dünyada hiçbir kurum ve sektör buna kayıtsız kalmaz. Bunun için de okul müdürlerine çok büyük görevler düşmektedir.

İnsanlar zayıf ve yetersiz olarak algılandıklarında, sadece konu ya da sorun üzerinde durularak kontrol edilme durumundadırlar. Öte yandan, iyi ve örgüt için faydalı olarak algılandıklarında ise takdir görmek ve doğrulanmak isterler. Dışlayıcı davranış ve olumsuz eleştiriler, bireyleri yaptıkları işlerde daha dikkatli olmaya, tedbir almaya zorlar, uyanık ve savunmacı olmaya sevk eder. Takdir edilme ve doğrulama ise kişisel rahatlığa, güvene ve gelişmeye katkı sağlar (Aydın, 2014: 220). Bu yüzden okul müdürü öğretmenleri cesaretlendirecek ve onların yaratıcılığını, yenilik getirme arzularını teşvik edecek bir tutum içerisinde olmalıdır.

1.5. Değişime Karşı Direnme

Örgüt içinde gerçekleştirilmeye çalışılan değişime engel olma, güvensizlik, şüphe, gecikme veya değişimi önleme gibi çalışan davranışlarını değişime karşı direnme olarak niteleyebiliriz. Yaygın olan düşünceye göre, değişime karşı direnç hiç şüphesiz değişimin önündeki en büyük engeldir (Yalçın, 2002: 103). Bu yüzden değişim sürecinde okul yöneticisi karşılaşılabilecek direnişleri ve önyargıları önceden tahmin etmeli ve bunlara karşı tedbirini almalıdır.

Değişime karşı meydana gelebilecek muhtemel direnişleri öngörmek ve engellemek veya ortaya çıkmış direnişleri ortadan kaldırmak için, yöneticilerin bu direnmelerin kaynağını iyi sorgulaması ve iyi bir şekilde anlaması gerekir (Yalçın, 2002: 103). Unutulmamalıdır ki değişim karşısında gösterilen direniş aslında değişim sürecinde karşılaşılan bir sorundur. Bir sorunu çözmenin ilk basamağı da elbette sorunun kaynağını tespit etmektir. Kaynağı tespit edilen direnişlere karşı güven verici ve mantıklı bir tutum, bu sorunu ortadan kaldırmada çok önemli bir faktördür.

Yeni bir düzen kurma ve değişimi uygulama girişimi zor, tehlikeli ve başarısı kesin olmayan bir eylemdir. Çünkü mevcut düzenden yararlananlar yeniliği ve değişimi desteklemez aksine bunun düşmanı olurlar. Yeni düzenden yararlanacak olanlar ise, ne tür bir fayda sağlayacaklarını öngöremedikleri takdirde ve değişim kesinleşmeden, yeniliği içtenlikle savunmazlar (Bursalıoğlu, 2002: 145). Yani kazancın kayıplardan daha fazla olacağı belirgin olarak gösterilmedikçe insanlar değişime karşı direneceklerdir (Aydın, 2014: 243). Burada değişime direnmeyi en aza indirmek için yöneticiye düşen görev, değişimin fayda ve süreçleri hakkında örgüt üyelerini tam olarak aydınlatmaktır. Bu da yöneticinin değişim yapacağı konuya tam anlamıyla ve her yönüyle hakim olmasını gerektirir.

Her değişim mutlaka pasif veya aktif direnişlerle karşılaşacaktır. Yani değişime karşı meydana gelen bu direnişler değişimi planlanan duruma karşı açıkça tepki gösterme ve engelleme girişimi şeklinde olabileceği gibi, duruşunu değişimi uygulayan lidere belli etmeden değişimin taraflarını değişime karşı kıskırtmak ve işbirliği yapmaya karşı gizliden gizliye engel olma eylemi içerisinde bulunmak şeklinde de olabilir (Can, 2013: 272). Ancak insanın doğası gereği meraklı bir varlık olması bu aktif ve pasif direnişleri kırabilir ve değişimi uygulayan yöneticinin işini kolaylaştırabilir. Çünkü merak eden insan değişikliği ve yeniliğin kendisine getirilerini araştırır, maksimum düzeyde fayda sağlamak için gerekli çabayı gösterir ve değişikliği gerçekleştirir. Ancak insan, kendisinin değişime zorlandığını düşündüğünde ve onu bir tehdit olarak algıladığında değişime karşı tepki gösterir ve direnir (Aydın, 2014: 243). Bu yüzden değişimi uygulayacak olan yöneticinin insan ilişkileri güçlü, ikna kabiliyeti yüksek ve ekibini yönlendirecek bir lider olması direnişin her iki türüsünü engellemek konusunda son derece önemlidir.

Değişikliği örgüt üyelerine açıklama ve uygulama politikasının yanlış olması ve değişimin amacının herkes tarafından aynı şekilde anlaşılabilir ve kabul edilebilir nitelikte olmaması durumunda değişiklik mutlaka direnmeler ile karşılaşacaktır (Bursalıoğlu, 2002: 146). Bu yüzden bir değişikliğin örgüt üyelerinde farklı korku ve tereddütlerin oluşmasına neden olabileceği de bilinmelidir. Çünkü insanlar çoğu zaman değişikliği kendi çerçevelerinden değerlendirecekleri için aynı değişikliği farklı algılamaktadır. Bu da hiç kuşkusuz farklı tepkilerin oluşmasına ve direnmelere neden olmaktadır (Aydın, 2014: 243).

Okulunda her hangi bir konuda değişime gitmeyi planlayan bir yönetici, kültürel ve sosyal engellerden hangileri ile karşılaşacağını önceden kestirebilmeli ve gerekli önlemleri alabilmelidir (Bursalıoğlu, 2002: 146).

Değişime karşı direnişi önceden engellemede ya da değişimi uygulama boyutunda karşılaşılan direnişleri ortadan kaldırmada kullanılan en iyi yöntem örgüt üyelerini değişime ortak etmek yani değişim sürecine katmaktır. Böylece, örgüt üyelerinin değişim sürecine katılımı ve fikirlerinin alınması, daha sonra meydana gelebilecek değişimi engellemeye yönelik girişimlerin en az zararla atlatılmasını sağlayacaktır (Yalçın, 2002: 113).

1.6. Değişim ve Okul Değişiminde Yöneticilerinin Rollerini

Değişimi uygulama sürecinde en önemli rol, okul örgütünün lideri konumundaki yöneticiye düşmektedir. Bugün geldiğimiz noktada bir okul örgütünde yürütülen değişimi uygulama çabalarının başarıya ulaşması için, değişimi uygulama sürecinin başında sadece tecrübeli yöneticilerin olması eksik kalır, aynı zamanda liderlik vasfı ile yöneticilik bilgi ve tecrübelerini birleştirebilen “lider-yöneticilere” ihtiyacımız vardır (Topaç, Aydoğan, 2003: 954). Çünkü değişim potansiyeline sahip bir örgüt, bireyle başlayan bir süreci ifade etmekle birlikte, böyle bir süreçte etkili liderlik ön koşul olarak karşımıza çıkmaktadır (Can, 2013: 273). Aksi takdirde hızla değişen ve küreselleşen dünyada gelişme, değişim ve hatta tüm yönetim felsefeleri hakkında bilgi sahibi olan, tam donanımlı bir yönetici bile liderlik vasfından yoksun ise tam manasıyla başarılı olamaz.

Aynı koşullarda görev yaptıkları varsayılan okul müdürleri bile kendi kişilik ve rol kavramlarına bağlı olarak, değişikliklere ya açıktır ya da değişikliklerden kaçınırlar (Helvacı, 2010: 262). Değişime açık gerçek bir değişim liderinin karakteristik özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür (Yalçın, 2002: 113);

1. Daha iyiye odaklanır,
2. Mevcut güç üsleri ve normlar ile mücadele etmek için cesaretlendirir,
3. Bilinen sınırların ötesine geçmek için kişisel inisiyatif alır,
4. Kendini ve diğerlerini motive eder,
5. Diğer çalışanların durumları ile yakından ilgilenir,
6. Gözlerden uzak durur,
7. Kendileri ve kendi durumları hakkında gelişmiş bir mizah duygusuna sahiptir.

1.7. Dönüşümcü Liderlik

Dönüşümcü liderler, izleyenlerinin vizyonlarını genişletir ve kişisel hedeflerini yükseltme konusunda önünü açar. Bu tarz liderler, örgütsel değişimi olumlu yönde sağlamak için izleyenlerine, beklentilerin üstünde performans göstermeleri konusunda, gizli veya açık bir şekilde destek olarak özgüvenlerini artırır. (Dvir ve diğ., 2002: 735). Bu liderlik anlayışına göre liderin misyonu, izleyenlerinin inanç, ihtiyaç ve değer yargılarını değiştirmektir. Dönüşümcü liderler, örgütlerinin çağa uygun olarak değişim ve yenileşmesini gerçekleştirerek, örgüt üyelerinin üstün performans sergilemelerini sağlayan ve çalışmalardan maksimum verim hedefleyen kişidir. Bir liderin dönüşümcü lider olarak nitelendirilmesi ve başarılı olabilmesi için, vizyon sahibi olması ve aynı zamanda bu vizyonunu izleyenlerine benimsetmesi gerekmektedir (Koçel, 2010: 592).

Dönüşümcü lider, etkin olarak değişimi örgüte uygulama sürecini yürütmede, bu değişimi yönlendirecek ileri görüşlülük ve yaratıcılıkta ihtiyaç duyulan yetenek ve bilgi birikimine sahip olmalıdır (Keçecioglu, 2003: 34). Bu değişim süreci, izleyenlerin ve liderin kendilerini bireysel olarak geliştirme ve yenileşme süreci, örgütsel gelişime ve dönüşüme katkı sunması bakımından son derece önemlidir (Aydın, 2014: 280). Örgütsel gelişimi ve değişimi yönetmede ve izleyenlerini üst düzey performans göstermeleri için motive etmede son derece etkili olan dönüşümcü liderlik tarzının; “karizma/idealleştirilen etki”, “ilham verme”, “entelektüel uyarım” ve “bireysel ilgi” olmak üzere dört boyutu vardır (Bolat, 2016: 223).

• Karizma/idealleştirilen etki: Lider, kendisine atfedilen karizması ve davranışlarının bir sonucu olarak yarattığı etki ile izleyenlerinin saygısını ve güvenini kazanır, ortaya koyduğu vizyon doğrultusunda örgütsel faaliyetlerin sürdürülmesini sağlar (Bolat, 2016: 224).

• İlham verme: Dönüşümcü liderliğin ikinci boyutu ilham vermedir. Bu boyut, liderin izleyenleri için bir model olma kapasitesi, vizyonu izleyenlerine aktarabilme kabiliyeti ve birtakım semboller yardımıyla izleyenlerin amaçlar doğrultusunda çalışmalarını sağlamayı içerir (Hartog ve diğerleri, 1997: 22).

• Entelektüel uyarım: Dönüşümcü liderliğin üçüncü boyutu entelektüel uyarımdır (IS). Bu boyutta lider, izleyenlerinden ilginç ve zorlu görevler karşısında zekalarını yaratıcı çözümler bulmak için kullanmalarını, sorunları kendi belirleyecekleri yollarıyla çözmelerini ve yeri geldiğinde lideri bile sorgulamalarını teşvik eder. (Hinkin ve Tracey, 1999: 108). Lider, izleyenlerini faaliyetlerinde eski yöntemleri kullanmak yerine, onları yeni yöntemler üretme konusunda düşünmelerini sağlayan ve yeni fikirlerin oluşturulmasını destekleyen, bir başka deyişle izleyenlerin yaratıcılığını teşvik eden kişidir (Bolat, 2016: 225).

• Bireysel ilgi: Dönüşümcü liderliğin son boyutu bireysel ilgidir. Lider, izleyenlerinin bireysel istek ve ihtiyaçlarını dikkate alır ve izleyenlerin temel ihtiyaçlarını ve taleplerini üst seviyede karşılamak için gayret gösterir. Örgüt içerisinde görev paylaşımı, izleyenlere öğrenme ve kendilerini geliştirme fırsatları sağlayacak biçimde yapılır. (Karip, 1998: 451).

2. İlgili Araştırmalar

Bahadır (2014) tarafından yapılan “Öğretmen Algılarına Göre Okul Yöneticilerinin Değişimi Yönetme Yeterlikleri: İstanbul İli Beylikdüzü İlçesi Örneği” adlı çalışmada Beylikdüzü ilçesinde bulunan resmi ilkököl, ortaokul ve liselerde çalışan öğretmenlerin algılarına göre okul müdürlerinin değişimi yönetme yeterliklerini hangi düzeyde gerçekleştirdiğini saptamak amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini, İstanbul ili, Beylikdüzü ilçesindeki resmi ilkököl, ortaokul ve liselerde görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Bu çalışmada; “Kişisel Bilgi Formu” ve “Okul Yöneticilerinin Değişimi Yönetme Yeterliği” adıyla geliştirilen anketten faydalanılmıştır. Çalışmanın evreni İstanbul ili Beylikdüzü ilçesindeki resmi ilkököl, ortaokul ve liselerde 2013-2014 eğitim – öğretim yılı içinde görev yapan 1251, örnekleme ise 440 öğretmenden ibarettir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; okul yöneticilerinin değişimi yönetme yeterliklerinin tüm alt boyutlarda “orta” düzeyde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ağaoğlu ve diğerleri (2012) tarafından yapılan “Okul Yöneticilerinin Yeterliklerine İlişkin Okul Yöneticilerinin ve Öğretmenlerin Görüşleri (Kütahya İli)” adlı çalışmada okul yöneticilerinin değişimi yönetme yeterlikleri ile ilgili olarak, okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular “Okul Yöneticilerinin Yeterlikleri Envanteri” ile toplanmıştır. Veri toplama aracı, Likert tipi bir veri toplama aracıdır. Araştırmanın çalışma alanı, Kütahya il merkezinde görev yapan 108 okul yöneticisi ve 290 öğretmenden ibarettir. Çalışma sonucunda ulaşılan bulgulara göre, okul yöneticileri kendilerini, tüm boyutlarda öğretmenlerin okul yöneticilerini algıladığından daha yeterli algılamaktadır. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşleri “İnsanlarla İletişim Kurma-Etkili Biçimde Çalışma” ve “Mesleğe Hizmet” boyutlarında farklılaşmaktadır. Okul yöneticilerinin görüşleri okul türü, hizmetiçi eğitim alma ve yöneticilikle ilgili eğitim alma durumuna göre farklılaşmamakta, ancak kıdeme göre farklılaşmaktadır. Öğretmenlerin okul yöneticileri ile ilgili görüşleri ise okul türü ve kıdeme göre farklılaşırken, yöneticilik deneyimi olup olmama durumuna göre farklılaşmamaktadır.

Argon ve Özçelik (2007) tarafından yapılan “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Değişimi Yönetme Yeterlikleri” adlı çalışmada, ilköğretim okulu yöneticilerinin değişimi yönetme yeterliklerinin, yönetici ve öğretmen algılarına göre belirlenmesi amaçlanmıştır. Tarama modelinde olan araştırmanın evrenini Ankara ili Mamak ilçesinde bulunan 93 ilköğretim okulundan 195 okul yöneticisi ve 2304 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında okul yöneticilerinin tümüne ulaşılmış, öğretmenlerde 356 örneklem seçilerek ölçek uygulanmıştır. Çalışma grubuna, M. Ak (2006) tarafından geliştirilen “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Değişimi Yönetme Yeterlikleri” adlı, toplam 4 boyuttan oluşan ve biri yöneticilere diğeri ise öğretmenlere uygulanmak üzere hazırlanmış 2 tür ölçek uygulanmıştır. Bu çalışma neticesinde ulaşılan bulgulara göre ilköğretimde görev yapan okul yöneticilerinin değişimi yönetme yeterlik düzeyleri; “Okulda Değişim İhtiyacını Belirleme”, “Okulu Değişim Sürecine

Hazırlama”, “*Okulda Değişimi Uygulama*” ve “*Okulda Değişimi Değerlendirme*” boyutlarının tamamında yöneticileri algılarına göre “çok”, öğretmenlerinin algılarına göre “orta” düzeyde yeterlidir. Sezer (2006) tarafından yapılan “Ortaöğretim Kurumu Yöneticilerinin Değişimi Yönetme Yeterlikleri” adlı çalışmada, ortaöğretim kurumlarında görevli öğretmenler ve müdür yardımcılarının görüşlerine göre okul yöneticilerinin değişimi yönetme yeterliklerini belirlemek amaçlanmıştır. Betimsel tarama yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmada, Trabzon il merkezinde yer alan 20 ortaöğretim kurumunda görev yapan 45 müdür yardımcısı ile 255 öğretmeninden oluşan 300 eğitimcinin görüşüne başvurulmuştur. Bu çalışmada okul yöneticisinin sahip olması gereken değişimi yönetme yeterlik alanları; bilgi, beceri ve tutum olarak belirlenmekte, okul yöneticilerinin yeterlikleri ile karşılaştırılmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre öğretmenler okul yöneticilerini değişimi yönetme yeterlikleri konusunda “orta” düzeyde, müdür yardımcılarını ise “iyi” düzeyde yeterli olarak değerlendirmişlerdir.

Ak (2006) tarafından yapılan “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Değişimi Yönetme Yeterlikleri (Uşak İli)” adlı bilimsel çalışmada ilköğretim okullarında görev yapan okul yöneticilerinin değişim yönetiminin; okulda değişim ihtiyacını belirleme; okulu değişim sürecine hazırlama, okulda değişimi uygulama ve değişimi değerlendirme boyutlarında ne derecede yeterli olduklarını okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşlerine göre belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın evreni Uşak İlinde ilköğretim okullarındaki öğretmenler ve yöneticilerden oluşmaktadır. Araştırmanın evreninde 175 ilköğretim okulu bulunmaktadır. Bu ilköğretim okullarında, 1669 öğretmen ve 286 okul yöneticisi (müdür ve müdür yardımcısı) görev yapmaktadır. Bunları temsilen örnekleme giren öğretmen sayısı 375; örnekleme giren yönetici sayısı 85; örnekleme giren ilköğretim sayısı 85 olarak üç alt örneklem belirlenmiştir. Örneklem kapsamındaki öğretmen ve yöneticilere “Okul Yöneticilerinin Değişimi Yönetme Yeterliklerini Değerlendirme Anketi” uygulanmış. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular neticesinde, ilköğretim okul yöneticilerinin kendilerine ilişkin görüşlerine göre, değişimi yönetme “okulda değişim ihtiyacını belirleme” ve “okulu değişim sürecine hazırlama” boyutlarına ilişkin yeterliklerinin, “çok” düzeyinde olduğunu; “okulda değişimi uygulama” ve “değişimi değerlendirme” boyutlarına ilişkin yeterliklerinin ise “pek çok” düzeyinde olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin görüşlerine göre ise yöneticilerin, değişim yönetiminin tüm boyutlarına ilişkin yeterlik düzeyleri “orta” düzeyindedir. Ayrıca, araştırma bulguları, katılımcıların, okul yöneticilerinin değişim yönetiminin tüm boyutlarındaki yeterlik düzeylerine ilişkin algılarının; görev değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir.

Todnem (2005) tarafından yapılan “Örgütsel Değişim Yönetimi: Eleştirel Bir İnceleme” adlı çalışmanın amacı, örgütsel değişim yönetimine ilişkin temel teorilerin ve yaklaşımların bazılarının eleştirel bir incelemesini sağlamak ve değişimi yönetmek için yeni bir çerçeve oluşturmaktır. Bu çalışmada, oluşma hızı ile karakterize edilen değişim, nasıl geldiği ile karakterize edilen değişim ve ölçüğe göre karakterize edilen değişim ayrı ayrı incelenmiştir.

Gökçe (2004) tarafından yapılan “Okulda Değişiminin Yönetimi” adlı çalışmada eğitim sisteminde meydana gelen ve değişime ayak uydurma problemlerinin çözümüne fayda sağlamak için Nevşehir ilinde görev yapan 89 ilköğretim okulu müdürünün görüşlerine başvurulmuş. Çalışmada kullanılan anket, değişim yönetimi için öngörülen bilgi, beceri ve kişisel özellikleri içeren 28 yeterlikten oluşmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre; ilköğretim okulu müdürleri kendilerinin değişim yöneticiliği yeterliklerini “İyi” ($X=3,9041$) düzeyde bulunduğunu belirtmişlerdir. Okul müdürlerinin değişim sürecinde belirtilen davranışları “Çoğunlukla” ($X=3,7397$) gösterdiklerini belirtmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, E. ve diğerleri. (2012). Okul yöneticilerinin yeterliklerine ilişkin okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşleri (Kütahya İli). *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 37(164), 159-175.
- Ak, M. (2006). *İlköğretim okulu yöneticilerinin değişimi yönetme yeterlikleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Argon, T. ve Özçelik, N. (2007). İlköğretim okulu yöneticilerinin değişimi yönetme yeterlikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8, 70-89
- Argüden, Y. (2004). *Değişim Yönetimi*. (1. Baskı). Ankara: Arge Danışmanlık Yayınları.
- Aslan, M., Beycioğlu K. (2010). Okul gelişiminde temel dinamik olarak değişim ve yenileşme: Okul yöneticileri ve öğretmenlerin rolleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*. 4(2), 153-173
- Aydın, M. (2014). *Eğitim Yönetimi*. (10. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
- Aydoğan, O., Topaç, Y. (2003). *İnsan İçin Değişim*. (1. Baskı). Ankara: T.C Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Aydoğan, İ. (2007). Değişimin süreci ve okul personeli. *GAU J. Soc. & Appl. Sci.*, 3(5), 13-24
- Bahadır, G. E. (2014). *Öğretmen algularına göre okul yöneticilerinin değişimi yönetme yeterlikleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Başaran, İ. E. (1992). *Yönetimde İnsan İlişkileri*. (1.Baskı). Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Bolat, T., Seymen O., Bolat, İ. Erdem, B. (2009). *Yönetim ve Organizasyon*. (6. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık
- Bursalioğlu, Z. (2013). Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış. (18. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Can, N. (Ed) (2013). Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi. (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Dvir, T., Eden, D., Avolio, B. J., & Shamir, B. (2002). Impact of transformational leadership on follower development and performance: A field experiment. *Academy of management journal*, 45(4), 735-744.
- Gökçe, F. (2004). Okulda Değişimin Yönetimi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 211-226
- Hartog, D. N., Muijen, J. J., & Koopman, P. L. (1997). Transactional versus transformational leadership: An analysis of the MLQ. *Journal of occupational and organizational psychology*, 70(1), 19-34.
- Helvacı, M. A. (2010). Okullarımız değişime/ yeniliğe ne kadar hazır? *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*. 6(17), 47-53.
- Helvacı, M. A. (2010). *Eğitim Örgütlerinde Değişim Yönetimi*. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hinkin, T. R., & Tracey, J. B. (1999). The relevance of charisma for transformational leadership in stable organizations. *Journal of organizational change management*, 12(2), 105-119.
- Karip, E. (1998). Dönüşümcü liderlik. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 4(4), 443-465.
- Keçecioğlu, T. (2003). *Lider&Liderlik*. (1. Baskı). İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri
- Koçel, T. (2010). *İşletme Yöneticiliği*. (12. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Konan, N. (Ed.) (2015). *Eğitim Yönetiminde Yeni Liderlik Yaklaşımları*. (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Tetenbaum, T. J. (1998). Shifting paradigms: From Newton to chaos. *Organizational dynamics*, 26(4), 21-33.
- Todnem By, R. (2005). Organisational change management: A critical review. *Journal of change management*, 5(4), 369-380.
- Topaç, A., Aydoğan, O. (2004) *İnsan İçin Değişim* (1. Baskı). Ankara: T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı
- Sezer, Ş. (2006). Ortaöğretim Kurumu Yöneticilerinin Değişimi Yönetme Yeterlikleri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 57-72.
- Yalçın, A. (2002). *Değişim Yönetimi*. (1. Baskı). Ankara: Nobel Kitabevi

Mucize Meselesine Farklı Bir Perspektiften Bakış: Bilimsel Mucizenin İmkânı Problemi

Nazmiye YAĞBASAN

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Felsefe Bölümü Anabilim Dalı

ÖZET

Din felsefesinin önemli problemlerinden biri olan mucize meselesi, İlahi Dinlerin kutsal metinlerinin yanı sıra birçok filozof, bilimadamı ve teologların eserlerinde de kendine yer bulmaktadır. Bu çalışmada mucizenin insan hayatındaki yeri ve önemi ele alınırken mucize ile bilim arasında bir ilişkinin olup olmadığı problemi de tartışılmaktadır. Ayrıca bilimsel mucizenin imkânı problemi üzerine lehte ve aleyhte yapılan eleştiriler gerekçeleriyle birlikte incelenmektedir. Genel itibarıyla mucize karşısında bilimin ne konumda olması gerektiği izah edilmeye çalışılmaktadır.

Din felsefesinin önemli konularından biri olan mucize problemi, yalnızca bir alanda inceleme konusu olmayıp birçok sahada problematik bir şekilde ele alınmıştır. Dolayısıyla bu mesele filozofların, teologların ve hatta bilim adamlarının da dikkatini çekmiştir. Zaman içerisinde mucizenin tanımı genişlemiş ve böylece mucizeler hakkında sorulan sorular farklı bir boyut kazanmıştır. Bunun en önemli örneklerinden biri, mucizenin bilimsel olarak ele alınıp alınamayacağı meselesidir. Bu araştırma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın ilk bölümünde mucize kavramı tanımlanmakta, mucizenin özellikleriyle birlikte çeşitlerine yer verilmekte ve bir hadisenin mucize olarak değerlendirilebilmesi için ne tür özellikler barındırması gerektiği izah edilmeye çalışılmaktadır. Daha sonra bilim kavramına geçilerek bilimin tanımı ve özelliklerine değinilmektedir. Çalışmamızın birinci bölümünde İlahi Dinlerde Mucize ve Mucizeye Felsefi Bakış olmak üzere iki ana başlığımız mevcuttur. İlk başlık altında Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyet'te mucize konusu ele alınmaktadır. Diğer başlığımızda ise Gazali, Richard Swinburne, David Hume ve Benedictus de Spinoza'nın mucizeye yönelik tutumlarına yer verilmektedir. İkinci bölümde mucize ile bilim ilişkisi ele alınmaktadır. Daha sonra bilimsel mucizenin imkânı problemi bazı bilim adamları, felsefeciler ve teologlar açısından tartışılmaktadır. Son olarak da bilimsel mucize problemi doğa yasaları çerçevesinde izah edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Mucize, Bilim, İnanç, Bilimsel Mucize, İlahi Din, Peygamber

ABSTRACT

The question of miracle, one of the major problems of the philosophy of religion, finds its place in the works of many philosophers, scientists and theologians, as well as the sacred texts of the Divine Religions. In this study, the question of whether there is a relationship between miracle and science is discussed. The criticism made in favor of or against on the possibility of scientific miracle were examined with their reasons. In general, it is tried to explain the position of science in the face of miracle. The miracle problem, which is one of the important subjects of philosophy of religion, It is not subject to examination in the field and has been handled problematically in many fields. Therefore, this issue attracts the attention of philosophers, theologians and even scientists. It has attracted. Over time, the definition of miracle has expanded and so miracles The questions that have been asked about have gained a different dimension. One of the most important examples of this one is whether the miracle can be scientifically dealt with. This research consists of an introduction and two parts. In the first part of our study The concept of miracle is defined and the features of the miracle and what kind of features are needed to evaluate an event as a miracle? It is tried to be explained. Then to science concept the definition and properties of science are mentioned. In the first part of our study, Miracle in Divine Religions and Philosophical to Miracle. We have two main topics; Christianity under the first title, In Judaism and Islam, the issue of miracles is discussed. In our other title Ghazali, Richard Swinburne, David Hume and Benedictus de Spinoza's miracle attitudes towards the In the second part, the relationship between miracle and science is discussed. Later scientific the problem of the possibility of miracle for some scientists, philosophers and theologians It is discussed. Finally, the scientific miracle problem within the framework of natural laws is being tried to explain.

Key Words: Miracle, Science, Faith, Scientific Miracle, Divine Religion, Prophet

MEVDUDİ’NİN PEYGAMBER MUCİZELERİNE YAKLAŞIMI
MAWDUDI’S APPROACH TO THE PROPHET’S MIRACLES

Yahya YAŞAR

Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı

ÖZET

19. asrın ikinci yarısında geleneksel peygamber tasavvurunda önemli bir kırılma yaşanmıştır. Peygamberleri sadece beşeri sosyal ve ahlaki kimlikleri ile niteleyen, onlardan sadır olan her türlü olağanüstü hadiseyi rasyonel ve bilimsel kriter ile değerlendiren yeni bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Modernizmin etkisiyle oluşan bu dönemin önemli bir özelliği de harikulade olayların fevkaladeliğinin minimize edilmesi adına bilimsel (rasyonel) açıklamaların öne çıkmaya başlamasıdır. Bu peygamber tasavvurunun kendini hissettirdiği yerlerden birisi de Hint alt-kıtasıdır. Bu çalışmada 3 Receb 1321’de (25 Eylül 1903) Hindistan’ın Haydarâbâd (şimdiki Maharashtra) eyaletine bağlı Evrengâbâd kasabasında doğan ve bu bölgede siyasal, kültürel ve akademik çalışmalar yürütmüş ve Tefhîmü’l-*Qur’ân* adıyla kıymetli bir tefsir yazmış olan Ebü’l-A’lâ Mevdudî’nin peygamberlerin ellerinde zuhur etmiş olağanüstü hadiselerle bakış açısını, yazmış olduğu bu tefsir üzerinden öğrenmek ve ortaya koymak istiyoruz. Peygamberlerin gösterdikleri hissi mucizelere yaptığı yorumlar bu konudaki yaklaşımını daha net bir şekilde ortaya koyacak niteliktedir, dolayısıyla bu türden olağanüstü hadiselerin zikredildiği ayetlerde yapmış olduğu yorumlar daha da belirleyici olacaktır. Hz. Peygamber’e Kur’an dışında hiçbir hissi mucize verilmediğini savunan modernist yaklaşımlara iştirak edip etmediğini, Kur’an’da Hz. Peygamber’e atfedilen Şakku’l-Kamer (Ay’ın yarılması) ve İsrâ gibi mucizeleri nasıl bir değerlendirmeye tabi tuttuğunu, yapmış olduğu yorumlarda klasik tefsir geleneğiyle ayrıştığı noktaların olup olmadığını Tefhîmü’l-*Qur’ân* adlı tefsirinden hareketle ortaya koymaya çalışacak, bunu yaparken de mucizelerin oluşum şekline dair verdiği bilgilerden ziyade, onları yorumlarken getirmiş olduğu açıklamalara ağırlık vereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Mucize, Kur’an, Peygamber, Modernizm, Tefhîmü’l-*Qur’ân*

ABSTRACT

In the second half of the 19th century, an important break in the traditional imagination of the Prophet has happened. A new perspective which characterizes the prophets only with their social and moral identity and evaluates all extraordinary events that arise from them with rational and scientific criteria, has emerged. An important feature of this period which was created by the influence of modernism, is that scientific (rational) explanations began to come to the forefront in order to minimize the marvellous phenomena of the amazing events. One of the places where this prophetic imagination is felt, is the Indian sub-continent. Abu'l-A'la Mawdudi was born in 3rd of Rajab, 1321 (25th of September, 1903) in India's town of Aurangabad in the state of Hyderabad (now Maharashtra) and carried out political, cultural and academic studies around this region. Consequently, we want to learn and reveal Mawdudi's viewpoint of extraordinary events that appeared in the hands of prophets based on his precious commentary Tafhîm al-*Qur’ân*. His interpretations on prophets' sentimental miracles are more likely to reveal his approach clearly on this issue, thus his analysis in the verses mentioned in such extraordinary events will be more decisive. Based on his commentary Tafhîm al-*Qur’ân*, we will try to find out whether he agrees with the modernist approaches which claim that Prophet Muhammed did not receive any sentimental miracles other than *Qur’ân*, how he evaluates the miracles like Shakkul Qamar (the splitting of the moon) and Isrâ that are attributed to Prophet Muhammed in the *Qur’ân* and whether there are any points that he dissociates from the classical tradition of commentary. While doing so, we will focus more on the explanations he gave while interpreting the miracles rather than the information on their forming.

Keywords: Miracle, *Qur’ân*, Prophet, Modernism, Tafhîm al-*Qur’ân*

-GİRİŞ

Kur’an-ı Kerim’de 27’si peygamberlerle, 13’ü de diğer kişi ve topluluklarla ilgili olan toplam 40 farklı kıssa bulunur. Bu kıssaların anlatıldığı ayetlerin sayısı, toplam Kur’an ayetlerinin üçte birine hatta daha

fazlasına denk gelmektedir.¹ Bu kıssalar içerisinde peygamberlerin mucizelerinden de bahsedilir. Nübüvvetin ispatında peygamberlerin eliyle gerçekleşen olağanüstü hadiseler son derece önemlidir. Hz. İsa'nın mucizevî doğumu,² beşikte konuşması,³ çamurdan yaptığı kuşun canlanması, muhataplarına onların evlerinde ne yiyip biriktirdiklerini haber vermesi,⁴ gökten sofranın indirilmesi,⁵ Hz. Salih'in devesi,⁶ Hz. Musa'nın asasının yılanı dönüşmesi,⁷ kayadan su çıkarması,⁸ denizi asasıyla yarması,⁹ gökten bildircin eti ve helva indirilmesi,¹⁰ Hz. İbrahim'i ateşin yakmaması,¹¹ bunlardan bazılarıdır.

Geleneksel tefsir anlayışında bu türden hissi mucizelerin gerçekleşme imkânı tartışma konusu olmamıştır. Son üç asırdır modernizmin etkisiyle özellikle hissi mucizelerin gerçekleşme imkânı sorgulanır hale gelmiştir. Hemen şunu ifade etmeliyiz ki söz konusu kırılmanın günümüz dünyasını kuşatan ilmi, sosyal ve ekonomik bağlamdan bağımsız gerçekleştiğini düşünemeyiz. Ekonomik refahı artmış, teknolojik imkânlardan alabildiğine yararlanan batı karşısındaki konumuz, böylesi bir etkileşime kapı aralar niteliktedir. Kur'an merkezli yaklaşım, hadislerle şüpheli yaklaşımlar, tefsir, hadis ve fıkıh usulümüzün yetersiz kaldığına dair düşüncelerin sürekli dillendirilmesi bu etkileşimin daha doğrusu etkilenmenin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Konumuzu ilgilendiren yönüyle Kur'an'da anlatılan pek çok peygamber mucizesinin pozitivist yaklaşımlarla izah edilmeye çalışılmasının böylesi bir düşünce yapısının ürünü olduğunu söylemek abartılı olmasa gerek. Sözgelimi Hint alt-kıtasından Sir Seyyid Ahmed Han Kur'an'da hiçbir şeyin tabiat kanunlarına aykırı olamayacağını dolayısıyla Hz. Peygamber'in herhangi bir hissi mucizesi olmadığını ve mucizelerin nübüvveti ispat vasıtası olamayacağını ifade etmektedir.¹² Bu bakış açısına sahip düşünürler bu türden pozitivist görüşleri destekleme adına Hz. Peygamber'den mucize talep eden müşriklere verilen cevabi ayetleri bağlamından koparmak suretiyle yeni yorumlara tâbi tutmaya başladılar. Bu yeni peygamber tasavvuru başta Hint alt-kıta olmak üzere neredeyse tüm İslam dünyasını etkilemiştir. Dolayısıyla Hint alt-kıtasında yetişmiş, Hz. Peygamber'in sözlerinin otoritesini ve önemini reddedenlere karşı mücadele vermiş¹³ Mevdudi'nin bu türden görüşleri benimseyip benimsediği, hissi mucizelere ne gibi yorumlar getirdiği ayrı bir önem kazanmış olmaktadır.

2-KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kur'an'da 'mucize' şeklinde bir isimlendirme kullanılmaz. Onun yerine 'âyet' kelimesi kullanılır. Kur'an, mucize anlamının yanı sıra keramet, delil, ibret, alamet ve işaret anlamlarını da içerecek şekilde 'âyet' kavramını geniş bir yelpazede kullanmıştır.¹⁴

Kur'an'da 'âyet' kelimesiyle hem alışageldiğimiz ayetler (âdiyât) hem de olağanüstü ayetler (hâriku'l-âdât) kastedilmiştir.¹⁵ Kalam âlimlerinin Allah'ın olağan üstü bir şekilde var ettiği eşya ve hadiseler (âyetler) için sonradan 'mucize' kavramını kullanmaları, bu iki çeşit ayet arasındaki ayrımı belirtme zaruretinden kaynaklanmış olabilir.¹⁶

¹ Bkz. Mehmet Kılıçarslan, *Bazı Kur'an Kıssalarının İmi ve Edebi Tahlili*, Turkish Studies Dergisi, 2018, C. 13, S. 9, 149.

² Al-i İmran, 3/45-47.

³ Al-i İmran, 3/46.

⁴ Al-i İmran, 3/49.

⁵ Maide, 5/114,115.

⁶ İsra, 17/59.

⁷ Araf, 7/107.

⁸ Bakara, 2/60.

⁹ Şuara, 26/63.

¹⁰ Araf, 7/160.

¹¹ Enbiya, 21/69.

¹² Mazaharuddin Siddiqi, *Modern reformist Thought in the Muslim World*, İslamabad: Islamic Research Institute 1982, 12.

¹³ Anis Ahmad, "Mevdûdî" md.. DİA. XXIX, 435

¹⁴ Bkz: /Enam, 6/ 36-39, /Şuara, 26/ 2-8; /Yasin, 36/37; /Fussilet, 41/37, /Şuara, 26/96-103; /Enam, 6/81,158; ayrıca mucize anlamında kullanılan 'Beyyine' 'Sultan', 'Hak' kavramları için Bkz: Bakara, 2/82,92,253; Ankebut,29/39;Araf,7/105; Maide, 5/22; Tevbe,9/70; Yunus,10/13 Kasas,28./32,36; Nahl,16/44; Yunus 10/76.

¹⁵ Mekkelilerin, Allah Resulü'nden (s.a.s) ayetler (mucizeler) getirmesini istediklerinde, Kur'an çok kere buna cevap olarak kâinatta birbiri ardınca düzenli olarak vukû bulan hadiseleri (ayetleri) onların dikkatlerine sunmuştur.(Bkz.Şuara,26/2-8;Enam,6/36-39)

¹⁶ Yahya Yaşar, *Mekkeli Müşriklerin Hz. Peygamber'den Kur'an Dışında Mucize Taleplerine Cevabi Ayetlerin Tahlili*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2016, cilt: XIV, sayı: 27,141.

“Kur’an, bütün peygamberlerin ayetlerle gönderildiğini, her bir nebinin kendi kavmini ikna edebilecek kadar delil ve mucizelere sahip olduğunu bildirir.¹⁷ Mucizeyi “Allah tarafından yaratılan, nübüvvet iddiasında bulunan kişinin doğruluğunu göstermeyi amaçlayan ve nitelikleri bakımından insanları benzerini getirmekten aciz bırakan olağan üstü hadise”¹⁸ şeklinde tanımlamak mümkündür. Meydan okuma özelliği taşıyan mucizeler daha ziyade hidayet mucizesi olarak isimlendirilir.¹⁹ Her peygambere muhataplarını ikna edebilecek bir hidayet mucizesi verilmiştir. Hz. Muhammed’in Kur’an mucizesi bunlardandır. Hidayet mucizeleri hissi olabileceği gibi akli de olabilir. Önemli olan onun peygamberliğini tasdik etmede bir delil ve hüccet olmasıdır.²⁰ Dolayısıyla tüm mucizelerin bir meydan okuma neticesi meydana gelme zorunluluğu yoktur. Zira Kur’an’da geçen mucizelere baktığımızda mucizeler sadece inanmayanlara yönelik değildir. Mucizenin görülmesinin bir maksadı da, Allahu Teâlâ’nın, nübüvvet iddiasında bulunan zâtı, misli görülmemiş bir hâdise yaratmak suretiyle desteklediğini ve tasdik ettiğini göstermektir.²¹ Sözelimi Yüce Allah peygamberini desteklemek ve zor ve sıkıntılı bir durumdan kurtarmak için de olağanüstü bir hadise yaratabilir. Hz. Mûsâ’nın kayadan su çıkarması,²² Kızıldeniz’in yarılması ve İsrailoğullarının Firavun’un elinden kurtulması,²³ Hz. İsa’nın göğe yükselmesi,²⁴ Hz. İsa’nın gökten yiyecek dolu bir sofrayı indirmesi,²⁵ Hz. Yunus’un balık tarafından yutulması ve boğulmaktan kurtarılması,²⁶ Hz. Yakub’un çok uzak bir mesafeden oğlu Hz. Yûsuf’un kokusunu alması ve kör olan gözlerine oğlu Yusuf’un gömleğini sürünce görmeye başlaması,²⁷ Hz. Peygamber’le ilgili olarak Bedir savaşında meleklerin Müslümanlara yardım etmesi²⁸ bu türden mucizelerdir. Kur’ân’da bu tür mucizeler genelde “nusret” kelimesiyle ifade edilir.²⁹ İbn Hacer’in Hz. Peygamber’e verilen mucizeleri, meydan okuma (tahaddi) özelliği taşıyan ve öncesinde meydan okuma özelliği taşımadığı halde peygamberliğini tasdik etme babında verilen mucizeler şeklinde bir sınıflandırma yapması³⁰ söz konusu görüşümüzü destekler mahiyettedir.³¹

3-MEVDUDİ’NİN MUCİZELERE YAKLAŞIMI

Mevdudi nübüvvet ve mucize ilgili görüşlerini Tefhîmü’l-Kur’ân adlı tefsirinde ortaya koymuştur. Biz bu bildirimizde onun mucizeler hakkındaki görüşlerini, bununla ilgili yorumlarını ve bu mucizelere getirdiği akli ve ilmi açıklamaları söz konusu tefsirinden hareketle ortaya koymaya çalışacağız.

Hemen şunu ifade etmeliyiz ki yazmış olduğu tefsir üzerinden yaptığımız okumalarda Mevdudi’nin mucizeler konusunda klasik geleneksel anlayışın dışına çıkmadığını gördük.

3-1-Hz. Peygamber’in mucizelerine yaklaşımı

Mevdudi İsra suresi 88. ayeti tefsir ederken Kur’an’ın Hz. Peygamber’in bir mucizesi olduğunu, Kur’an’ın dil, üslup, öne sürdüğü deliller, konular, ana fikir, öğretiler ve gaybla ilgili önceden verdiği haberler bakımından bir mucize olduğunu, bu nedenle de onun benzerini meydana getirmenin insan gücünün ötesinde olduğunu, bütün insanlar birleşse bile bunun benzeri bir kitap yazamayacakları ifade eder.³² Mevdudi Kur’an’ın belagat yönünden bir mucize olduğunu Tur suresi 33. ayetin tefsirini yaparken şu şekilde ifade eder: “Kur’an-ı Kerim, indiği dilin edebiyatının en üstün ve en muhteşem örneğidir. Bütün kitapta bir tek cümle dahi ölçüden sapmış değildir. İşlenen her konu en ölçülü kelimeler ve en uygun ifadelerle anlatılmıştır. Bir konu tekrar tekrar anlatılmıştır. Ve her tekrarda anlatış tarzı

¹⁷ Bkz. el-Maide 5/32; Yunus 10/74; İbrahim 14/9; en-Nahl 16/43-44; er-Rum 30/47; Fatır 35/24-25.

¹⁸ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, Kahire 1962-65, XV, 199.

¹⁹ H. İbrahim Bulut, “Mucize” md. *DİA*, XXXI, 351.

²⁰ Bakara, 2/23,24.

²¹ Bkz. İbn Teymiye, *en-Nübüvvat*, Mektebetu Edvau’s-Selef, Riyad 2000, 40-41,849.

²² Bakara, 2/60; el-A’raf, 7/160.

²³ Şuara, 26/ 63.

²⁴ Nisâ, 4/156-157-158.

²⁵ el-Mâide 5/112-115.

²⁶ el-Enbiyâ 21/87-88; es-Sâffât, 37/139-146.

²⁷ Yûsuf, 12/94-96.

²⁸ Âl-i İmrân 3/123-128; el-Enfâl, 8/9-11.

²⁹ Bakara, 2/214; Âl-i İmrân, 3/123; Enfâl, 8/10; Tevbe, 9/25; Rûm, 30/47. 22.

³⁰ İbn Hacer el-Askalani, *Fethu’l-Bari*, Mektebet-u Melik Fahd, Riyad 2001, VI/673.

³¹ Bkz. Yaşar, *Mekkeli Müşriklerin Hz. Peygamber’den Kur’an Dışında Mucize Taleplerine Cevabi Ayetlerin Tahlili*, 148.

³² Mevdudi, *Tefhîmu’l-Kur’an*, İnsan Yayınları, İstanbul ts.,II/136.

yenidir. Tekrarlamadan dolayı asla bir çirkin görüntü meydana gelmemektedir. Başından sonuna kadar bütün kitapta kelimelerin oturtuluşu, zümrütlerin tıraşlanarak hassasiyetle yuvalarına yerleştirilmesi gibidir. Söz o kadar tesirlidir ki, lisan erbabı birinin onu dinleyip de başının dönmemesi mümkün değildir. Hatta muhalif, inkârcı birinin ruhu bile vecde gelmektedir. 14 asır geçtikten sonra bile bu güne kadar bu kitap kendi dilinin edebiyatının en yüksek örneğidir. Eşit seviyede olması bir tarafa, hatta ona yakın olabilecek, onun değer ve seviyesine ulaşabilecek Arapça bir kitap yoktur...”³³

Mevdudi Kur'an'ın Arap dilinin yapısını ve gramerini de koruduğunu, bu dilin fesahat ölçüsünü de Kur'an'ın koyduğunu, bu kadar uzun zamandan beri yazılış, cümle kuruluşu, karşılıklı konuşma, gramer ve kelimelerin kullanılışı noktasında aynı şekilde kalan dünyada hiçbir dilin olmadığını ifade eder.³⁴

Mevdudi Kur'an'ın sadece bir belagat mucizesi olduğunu düşünenleri tenkit eder ve ilahi kelamın içeriğine dikkat çeker ve getirdiği öğretinin de bir benzerinin ortaya konamayacağını şu şekilde ifade eder: “Kur'an'da geçen -bırakın Kitab'ı- onun bir suresinin bile benzerinin oluşturulamayacağı yolundaki meydan okuyuşun, Kur'an'ın fesahat ve belagatiyle ilgili olduğu konusunda yaygın bir yanlış anlama vardır. Bu durum Kur'an'ın mucizevî vasfının ispatı için girilen gayretkeşliklerin tabii bir sonucudur. Oysa Kur'an böyle bir sınırlandırmanın ötesindedir. Kur'an'ın iddiası yalnızca mükemmel bir ifade yapısına sahip olmasından gelen eşsizlik ve benzersizlikten ibaret değildir. Ayrıca bunun böyle olduğuna da kuşku yok. Fakat Kur'an'ın asıl iddiası gerek öğretisi ve gerekse ele aldığı meseleler açısından bir benzerinin hiçbir insan beyni tarafından üretilmeyeceğidir.”³⁵

Mevdudi ayrıca beşerin düşüncesine, ahlakına, medeniyet ve hayat tarzına bu kadar geniş, bu kadar derin ve bu kadar çok yönlü tesir yapan başka bir kitap olmadığını, bu bakımdan da dünyada bir benzeri bulunmadığını dile getirerek³⁶ Kur'an'ın medeniyet inşa etmedeki eşsizliğine de vurgu yapar ve Kur'an'ın içerik açısından da bir mucize olduğunu yazmış olduğu tefsirinde sürekli dillendirir.

Kur'an'ın Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi olduğu konusunda geleneksel yaklaşım ile son dönem modernist yaklaşımlar arasında bir gör görüş ayrılığı yoktur. Zira modernist yaklaşımların akli mucizelere yönelik itirazları son derece sınırlıdır. İnkâr etme yoluna gittikleri mucizeler hissi mucizelerdir. Dolayısıyla Kur'an'da Hz. Peygamber'e atfedilen Şakku'l-Kamer (Ay'ın yarılması) ve İsra gibi mucizeleri inkâr etme yoluna giderler.

Mevdudi Hz. Peygamber'in mucizelerini Kur'an'la sınırlandırmaz, bilakis Kur'an'da geçen Şakku'l-Kamer (Ay'ın yarılması) ve İsra gibi hadiseleri Hz. Peygamber'in birer mucizesi olarak kabul eder.

Mevdudi İsra Suresi 1. ayetin tefsirinde Miraç yolculuğunun uyanık halde ve bedenle gerçekleşmiş olağanüstü bir hadise olduğu ifade eder.³⁷ Bazı kesimlerin ‘Bu yolculuğun Hz. Peygamber'e gösterilmiş mistik bir görüntüden öte bir şey olmadığı’ şeklindeki iddialarına şu şekilde karşı çıkar: “bu ayetin başlangıç sözleri: "Kulunu... Götüren o (Allah) yücedir", bunun Allah'ın sınırsız gücü ile meydana gelmiş olan doğa-üstü bir olay olduğunu göstermektedir. Eğer olay sadece mistik bir görüntüden ibaret olsaydı ayet, bu olayı meydana getiren varlığın her tür zayıflık ve eksiklikten uzak olduğunu gösteren "Subhane" ifadesi ile başlamazdı. Yine "Kulunu bir gece... Götüren" sözleri, bunun sadece bir görüntü veya rüya olmadığını, bilakis Allah'ın Peygamberi'ne ayetlerini gösterdiği fiziksel ve bedensel bir yolculuk olduğunu göstermektedir. Bu nedenle herkes, bunun sadece ruhsal bir deneyim olmayıp, Allah'ın Peygamber'i için hazırladığı fiziksel bir yolculuk ve bir gözlem olduğunu kabul etmelidir.”³⁸ Mevdudi ayrıca bu olayın imkânsız gibi görülmesini garipser ve İnsanın sınırlı -hem de çok sınırlı- güçleri ile Aya ulaşmayı başardığı bir zamanda, Allah'ın sonsuz ve sınırsız gücü ve kudreti ile Rasûlü'ne kısa bir zaman içinde bu yolculuğu yaptırabileceğini inkâr etmenin çok saçma olduğunu dile getirir.³⁹

³³ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI/543.

³⁴ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI/543.

³⁵ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, V/543.

³⁶ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, V/543.

³⁷ Bkz. Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, III/76.

³⁸ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, III/76.

³⁹ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, III/76.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi Mevdudi Şakku'l-Kamer (Ay'ın yarılması) hadisesini de Hz. Peygamberin bir mucizesi olarak görür ve Hz. Peygamber'in haber verdiği kıyametin gerçekliğine ve yakın oluşuna apaçık bir işaret, kâinatın ezeli ve ebedi olmadığına da açık bir delili olduğunu ifade eder.⁴⁰ Mevdudi ayrıca bu mucizenin kıyametin bir başlangıcı olduğunu ve onun gelişinin uzak olmadığına bir işaret olduğunu, zira Hz. Peygamber'in "Şahit olunuz" ifadesini bu mucizeden sonra ve bu mucizeye binaen söylediğini vurgular.⁴¹

Mevdudi konuya ilişkin önemli bir konuya daha değinir. Bazı kimselerin "Ay yarıldı" şeklindeki ifadeyi "Ay yarılacak" şeklinde anlamasına şu şekilde itiraz eder: "Gerçi Arapça bakımından böyle bir anlam mümkün görülüyorsa da, ayetin siyak ve sibakından bu anlam çıkmaz. Çünkü birincisi, böyle bir anlam verdiğimizde, birinci cümle (Kıyamet yaklaştı) manasız olur. Şayet Ay, bu ayetin indiği zamana kadar yarılmamışsa ve gelecekte yarılacaksa, o takdirde "Kıyamet yaklaştı" demek bir anlam ifade etmez. Zira gelecekte meydana gelecek bir olay, kıyametin geleceğine nasıl delil teşkil eder? İkincisi, böyle bir anlam verdiğimizde, önceki cümle ile daha sonraki cümle arasında bağlantı kopar ve ilk ayet ile irtibat kesilir. Nitekim ilerideki ibareden, söz konusu mucizenin kıyametin vukuuna delil olmak üzere açıkça gösterildiği anlaşılmaktadır. Ancak kâfirler, bu mucizeden bir ders almadıkları gibi, onu bir sihir olarak nitelmişler ve kıyametin vukuunu inkâr etmişlerdir. Dolayısıyla ifadeyi (aslında olduğu gibi) "Ay yarıldı" şeklinde kabul edersek, o zaman siyak ve sibaktan anlamlı bir cümle ortaya çıkar. Aksi takdirde, "Kıyamet yaklaştı, Ay yarılacak (!) Bir mucize görseler hemen yüz çevirirler ve "süregelen bir büyüdür" derler. Yalanladılar, nefislerinin arzusuna ve heveslerine uydular. Hâlbuki her iş, yerini bulacaktır" şeklinde bir cümle ortaya çıkar."⁴²

Yukarıdaki satırlardan anlıyoruz ki Mevdudi bu olayın meydana gelmiş bir hadise olduğunu kabul etmektedir. Mevdudi ayrıca bu mucizeye ilişkin bazı rivayetlere yönelik itirazlara da cevap verir. Zira bu mucizeyi inkâr edenler, bu rivayetlerin bir kısmını bizlere aktaran İbn Abbas'ın o dönemde henüz doğmadığını, Enes b. Malik'in ise henüz çocuk yaşta olduğunu sürekli dillendirirler. Mevdudi bu bakış açısının yanlış olduğunu, zira bu bilgileri diğer sahabilerden almış olabileceklerini ifade eder.⁴³

Mevdudi 'bu mucizenin kâfirlerin Hz. Peygamber'den nübüvvetini ispat etmesi için mucize talebinde bulunmaları üzerine meydana geldiği' şeklindeki yorumları isabetli bulmaz. Sağlam senedlerle bu konuda İbn Abbas'tan ne kadar hadis rivayet edilmişse, hiçbirinde bu mucizenin kâfirlerin isteği üzerine vuku bulunduğu bahsedilmediğine ve bu türden rivayetlerin sadece Enes b. Malik'ten geldiğine dikkat çeker.

Mevdudi ayrıca bazı kesimlerce dillendirilen;

a) Koskoca Ay Küresinin ikiye ayrılması ve yüz bin millik bir mesafeden sonra, tekrar birleşmesi mümkün değildir.

b) Şayet bu hadise vuku bulmuş olsaydı Dünya Tarihi ve Yıldız Bilimleri kitaplarında olması gerekirdi' şeklindeki itirazları yüzeysel bulur. İlk argümana şu şekilde cevap verir: "İnsan bugünkü bilgi seviyesinde olmasaydı, belki tereddüt kabul edilebilirdi, ancak elimizde bugünkü bilimsel veriler varken, bu itirazı kabul etmek imkânsızdır. Çünkü son bilimsel verilere göre, büyük yıldızlar patlama dolayısıyla koca parçalara ayrılabilir ve sonra tekrar çekim kuvvetiyle birleşebilirler."⁴⁴ İkinci argümana ise şu şekilde cevap verir: "Bu hadise olduğunda patlama vs. şeklinde bir tezahür söz konusu olmadığından her yerde ve aynı anda görülmesi gerekmeyeceğinden, ikinci itiraz da anlamsızdır. Zaten bu olay, Arabistan ve diğer doğu ülkeleri tarafından görülebilirdi. Ayrıca tarih bilimleri ve teknoloji şimdiki kadar gelişmediğinden, bu olayın hemen kayıtlara geçmesi ve bu kayıtların incelenerek karşılaştırma yapılması mümkün değildir. Fakat yine de, Hindistan'ın bir vilayeti olan Malabar tarihinde bu olay kaydedilmiştir. Olaya bir Reça (hükümdar) şahit olmuştur."⁴⁵

⁴⁰ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI/43.

⁴¹ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI/43.

⁴² Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI/46.

⁴³ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI/46.

⁴⁴ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI/48.

⁴⁵ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI/48.

Mevdudi bu iki önemli hadiseyi Hz. Peygamber'in mucizesi olarak kabul etmekle üç asırdır etkili olan modernist bakış açısından ayrılmaktadır. Bilindiği üzere Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'i itham etme ve onu zor durumda bırakma adına Kur'an ayetleri haricinde hissi mucizeler getirmesini talep etmişler, iman etmelerini bunların gerçekleşmesine bağlamışlardı. Kur'an'da bu tür mucize taleplerine verilen olumsuz cevapları içeren ayetler vardır. Modernizmin etkisinde kalmış birçok düşünür ise bu ayetleri bağlamından koparmak suretiyle Hz. Peygamber'e hissi mucize verilmediğine delil saymışlar, dolayısıyla da İsrâ ve Ay'ın yarılması hadiselerini Hz. Peygamber'in bir mucizesi olarak görmemişlerdir. Diğer hissi mucizeleri de pek tabii ki inkâr etmişlerdir.

Mevdudi ise bu ayetleri bağlamından koparmadan ve nüzul sebeplerini dikkate alarak yorumlamıştır. Mevdudi bu türden ayetleri yorumlarken Yüce Allah'ın, gerçeği hiçbir zaman herkesi kayıtsız şartsız kabul edeceği bir şekilde çırılçıplak gözler önüne sermeyeceğini, o zaman imtihan, başarı ve başarısızlık gibi kavramaların anlamını yitireceğini⁴⁶ ifade eder. Dolayısıyla Allah'ın Mekkeli müşriklerin imtihan sırrını ortadan kaldırıcı, yersiz, alaycı ve keyfi mucize taleplerine cevap vermediğini vurgular. Mevdudi'ye göre bu türden talepler hakikati kavrama ve kabul etme endişesinden kaynaklanmıyordu; bilakis, vahyi reddetmek için bir önyargı niteliği taşıyordu, çünkü onların, alışkanlıklarını, ahlak sistemlerini, sosyal sistemlerini kısaca hayatlarının her yönünü ıslah edip, Hz. Rasul'un mesajına göre biçimlendirmeye hiç niyetleri yoktu. Dolayısıyla mucizeyle karşılaşsalar bile, kendilerine mucize falan gösterilmediğini söyleyeceklerdi.⁴⁷

Mevdudi Mekkeli müşriklerin sergiledikleri inadin geçmiş ümmetlerin son dönemlerinde gerçekleşen inada benzediğini söyler. Geçmiş ümmetler bu mucizeleri gördükleri halde iman etmemişler, dolayısıyla helak edilmişlerdir. Mevdudi bu görüşünü destekleme adına Hz. Salih'in devesini örnek olarak verir. Apaçık mucizeleri reddeden Semud gibi kavimlerin tamamen helâk edildiğini ifade eder.⁴⁸

3-2- Peygamberlerin mucizelerine yaklaşımı

Mevdudi peygamberlerin mucize göstermelerinin onları ilah konumuna yükseltmeyeceğini belirtir. Hz. İsa'nın mucizevî olarak dünyaya gelişinden yola çıkarak onun ilahlık konumuna getirilmesinin yanlışlığına vurgu yapar.⁴⁹ Mucizelerin peygamberleri kul olma konumundan çıkarmadığını, zira mucizelerin yaratıcının otoritesinden bağımsız gerçekleşmediğini, O'nun izniyle ve iradesiyle meydana geldiğini⁵⁰ ifade eder.

Mevdudi hissi mucizelerin her zaman sonuçsuz kalmadığına değinir ve Hz. Meryem örneğini verir, zira 'İsrailoğulları'ndan soylu ve dindar bir aileye mensup olan Hz. Meryem yeni doğmuş bir çocukla eve döndüğünde orada büyük bir topluluk birikir ve ondan bir açıklama yapmasını isterler. Fakat Hz. Meryem sadece çocuğa işaret eder. Kalabalık beşikteki bir çocuğun nasıl konuşabileceğini anlayamaz, fakat onları şaşırtacak bir şekilde çocuk topluluğa hitap ederek fasih (düzgün) bir dille konuşmaya başlayarak; "Ben Allah'ın kuluyum. Allah bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı"⁵¹ der. Bu şekilde Allah dedikoduyu kökünden kesmiştir. Bu nedenle Hz. İsa (s.a) kendisini bir peygamber olarak ilân edinceye kadar kimse Hz. İsa'yı (a.s) gayri meşru bir çocuk, Hz. Meryem'i de zâniye olarak suçlamaz.⁵²

Mevdudi'nin hissi mucizeler konusunda zihni son derece berraktır. Ona göre Allah, mülkünün idaresini devamlı elinde tutmakta ve onda her an emirlerini icra etmekte ve kısmen ya da tamamen eşyaların görünüşünde ve olayların meydana gelişlerinde istediği zaman ve biçimde her türlü değişikliği yapabilmektedir.⁵³ Mevdudi Hz. Musa'nın asasının ejderhaya dönüşmesi⁵⁴ ve elini sıyırmasıyla anında

⁴⁶ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, I/176.

⁴⁷ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, II/324.

⁴⁸ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, III/120.

⁴⁹ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, I/263.

⁵⁰ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, I/263.

⁵¹ Meryem, 19/30.

⁵² Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, I/427.

⁵³ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, II/78.

⁵⁴ Araf, 7/107.

bakanlara bembeyaz görünürmesi⁵⁵ mucizelerinden bahsederken mucizeleri kabul etme etmeme meselesinin diğer olağan tabiat olaylarına bakış açısıyla birebir ilişkili olduğuna özellikle vurgu yapar. Bir yılanın yaratılmasının, sadece biyolojik süreçle olabileceğine ve Allah'ın başka herhangi bir şekille onu yaratmasının mümkün olmayacağına inanan kimsenin şüphesiz, asanın yılan şekline dönüşmesini ve tekrar eski haline avdet etmesini de aslı esası olmayan bir olay olarak düşüneneğini, şayet biri, dilediği eşyaya can verme kudretine sahip Allah'ın emri ile cansız bir varlığın canlanabileceğine inanırsa, tıpkı cansız bir yumurtadan canlı bir civcivin çıkmasına inandığı gibi asanın da canlı bir yılan dönüşebileceğine rahatlıkla inanabileceğini ve böyle bir kimse için nasıl ki civcivin yumurtadan defalarca çıkmasında şaşılacak bir şey yoksa, aynı şekilde, asanın sadece üç defa yılan dönüşmesinde de bir olağanüstülük olmayacağını ifade eder.⁵⁶

Mevdudi hissi mucizelerin bildiğimiz tabiatın fizik kanunlarına göre meydana gelmiş olağan olaylar gibi izah edilme çabalarına itiraz eder ve bu bakış açısını tenkit eder. Böylesi bir bakış açısının Kur'an'a karşı şüpheli bir tavır anlamına geldiğini, zira Kur'an-ı Kerim'in bu türden hadiseleri olağanüstü bir vaka olarak naklettiğini ve bu mucizeleri peygamberlerin peygamberliğine bir delil olarak sunduğunu dolayısıyla hadiseyi olağan bir olay olarak izaha kalkışmanın aslında Kitab'a inançsızlık olduğunu ve böyle düşünen kimselerin kendilerini gülünç duruma düşürdüklerini vurgular.⁵⁷

Mevdudi buna dair verdiği bir diğer örnek de Hz. Musa ve kavminin Kızıldeniz'deki mucizevi kurtuluşudur. Bilindiği üzere Hz. Musa ve beraberindekiler tam denizle düşman arasında iken, Allah Musa'ya asasıyla denize vurmasını emreder, deniz ikiye ayrılır, kervanın geçmesi için iki kenarında duvar gibi sular yükselir ve orası kuru bir yola dönüşür.⁵⁸ Mevdudi bazı kimselerin bu hadisenin medcezir veya fırtına sonucu oluştuğunu söylemelerini tenkit eder. Zira su bu şekilde yükseldiğinde arasında kuru bir yol bırakan iki yüksek duvar şeklinde olmayacağını ve bunun apaçık bir mucize olduğunu söyler.⁵⁹

Mevdudi aynı şekilde ateşin Hz. İbrahim'e soğuk ve esenlik haline gelmesini⁶⁰ de apaçık bir mucize olarak niteler ve bunun bir mucize olduğunu kabullenmekte zorlananları şu şekilde tenkit eder: "Kur'an'daki bu apaçık ifadelere rağmen bu insanlar yine de böyle bir mucizeyi reddederler, çünkü onlara göre Allah bile fizik kurallarını aşamaz. Bunlar bu mucizelerin, çağdaş rasyonalistlere çekici gelmeyeceğini ve bu nedenle fizik kurallarına uygun bir şekilde tefsir edilmesi gerektiğini söylerler. Fakat onlar, Kur'an'a göre Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve O'nun "bilim" ile açıklanamayan olağanüstü şeyler yapabileceğini unutuyorlar. Bu nedenle Kur'an'ı, bahsettikleri rasyonalizme uydurmaya çalışmayı ya onu olduğu gibi kabul etmeli ya da reddetmelidirler."⁶¹

Mevdudi peygamber mucizelerinin gönderildikleri kavimler üzerinde etkili olmasının peygamberlerin üstün şahsiyetleriyle birebir ilişkili olduğuna değinir. Mısır'ın büyük Firavun'un çevresinin, kendi öz kardeşinden başka bir yardımcısı ve Allah tarafından gönderilen bir peygamber olduğunu ispatlayan mucizevi asası ve ışık saçan elinden başka bir alâmeti olmayan Hz. Musa'nın peygamberlik iddiasına niçin bu kadar çok önem verdiklerini sorgular ve buna şu şekilde cevap verir: 'Birincisi Firavun ve maiyeti, Hz. Musa'nın üstün şahsiyeti hakkında yeterli bilgiye sahiptiler, onu yakından tanıyorlardı. Hz. Musa'nın temiz, güçlü bir karakter ve olağanüstü bir kabiliyet sahibi, doğuştan lider ve bir kumandan olduğunu da biliyorlardı... Binaenaleyh bu azametli, kararlı ve dindar adam, Firavun'un sarayında peygamberlik iddiası ile ortaya çıktığı zaman onlar, onun iddiasını boş bir iddia sayıp önemsemelik edemezlerdi. İkinci sebebe gelince asasının mucizelerini ve yed-i beydasını (ışık saçan el) gördükleri zaman, dehşet ve korkuya kapılarak onun arkasında gerçekten tabiatüstü bir gücün olduğunu kabul etmeye meylettiler.'⁶² Mevdudi yapmış olduğu bu analizle peygamberlik görevinin sadece beşeri

⁵⁵ Araf, 7/108.

⁵⁶ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, II/78.

⁵⁷ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, II/77.

⁵⁸ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, IV/31.

⁵⁹ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, IV/31.

⁶⁰ Enbiya, 21/69.

⁶¹ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, III/317.

⁶² Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, II/79.

meziyetler üzerinden ya da sadece mucizeler üzerinden yürütülemeyeceğini vurgulayarak önemli bir noktaya temas etmiştir.

SONUÇ

Mevdudi peygamberlerin eliyle gerçekleşen olağanüstü hadiseleri nübüvvetin ispatında son derece önemli görmektedir. Bu yönüyle geleneksel çizginin dışına çıkmadığı söylenebilir. Son üç asırdır peygamberlerin hissi mucizelerine mesafeli bir yaklaşım ortaya koyan modernitenin anlayışına karşı çıktığı ve bu türden görüşleri akli ve ilmi deliller ortaya koyarak çürütme yoluna gittiği görülmektedir.

Yazmış olduğu Tefhimu'l-Kur'an üzerinden yapmış olduğumuz okumalardan Mevdudi'nin zihninin mucizeler konusunda son derece berrak olduğunu söyleyebiliriz. Mucizeleri Yüce Allah'ın kudretinin bir sonucu olarak mümkün görüyor. Pozitivist yaklaşımları oldukça sert bir üslupla tenkit ediyor. Hissi mucizelerin olağan fizik kanunları üzerinden yorumlanmasının Kur'an'a karşı şüpheli bir tavır sergilemek anlamına geldiğini özellikle vurguluyor. Olağanüstü hadiseleri rasyonalizme uydurma yerine Kur'an'ı olduğu gibi kabul etme ya da reddetme yoluna gitmelerini salık veriyor.

Mevdudi Kur'an'ın Hz. Peygamberin bir mucizesi olduğunu, Kur'an'ın dil, üslup, öne sürdüğü deliller, konular, ana fikir, öğretiler ve gaybla ilgili önceden verdiği haberler bakımından bir mucize olduğunu ifade ediyor. Mevdudi Hz. Peygamber'in mucizelerini Kur'an'la sınırlandırmıyor bilakis Kur'an'da geçen Şakku'l-Kamer (Ay'ın yarılması) ve İsrâ gibi hadiseleri Hz. Peygamber'in birer mucizesi olarak kabul ediyor. Bilindiği üzere Mekke'li müşrikler Hz. Peygamber'i itham etme ve onu zor durumda bırakma adına Kur'an ayetleri haricinde hissi mucizeler getirmesini Hz. Peygamber'den talep etmişlerdi. Kur'an'da bu tür mucize taleplerine verilen olumsuz cevapları içeren ayetler vardır. Mevdudi bu türden ayetleri bağlamından koparmadan tefsir etme yoluna gitmiş, bu ayetleri Hz. Peygamber'e Kur'an dışında herhangi bir hissi mucize verilmemesine delil saymamıştır.

Mevdudi peygamberlerin mucize göstermelerinin onları ilah konumuna yükseltmeyeceğini ve onların kul oldukları gerçeğini ortadan kaldırmayacağını ifade ediyor. Mevdudi hissi mucizelerin her zaman sonuçsuz kalmadığına da değiniyor, Hz. Meryem örneğini vermek suretiyle, Hz. İsa'nın beşikte konuşmasının Hz. Meryem'in iffetine yönelik saldırıları tamamen ortadan kaldırdığını dile getiriyor.

KAYNAKÇA

Ahmad, Anıs, "Mevdûdî" md. DİA, XXIX,432-436.

Bulut, H. İbrahim, "Mucize" md. DİA, XXXI,350.

İbn Teymiye, *en-Nübüvvat*, Mektebetu Edvau's-Selef, Riyad 2000.

İbn Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bari*, Mektebet-u Melik Fahd, Riyad 2001.

Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî*, Kahire 1962-65

Kılıçarslan, Mehmet, *Bazı Kur'an Kıssalarının İmi ve Edebi Tahlili*, Turkish Studies Dergisi, 2018, C. 13, S. 9, 149-174)

Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, İnsan Yayınları, İstanbul ts.

Sıddîqi, Mazaharuddin, *Modern reformist Thought in the Muslim World*, İslamabad: Islamic Research Institute 1982.

Yaşar, Yahya, *Mekke'li Müşriklerin Hz. Peygamber'den Kur'an Dışında Mucize Taleplerine Cevabi Ayetlerin Tahlili*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2016, cilt: XIV, sayı: 27,135-182.

BİR DİNİ TECRÜBE TÜRÜ OLAN “TANRI İLE BİRLİK” TECRÜBESİNİN ZİHİNSEL
TEMELLERİ (VAHDET-İ VÜCUD)
THE MENTAL BASIS OF THE EXPERIENCE OF “COMMUNION WITH GOD” AS A TYPE OF
RELIGIOUS EXPERIENCE (UNITY OF EXISTENCE)

Aysel TAN

PhD Student at Philosophy and Religious Science Department of Fırat University Institute of Social
Sciences

ÖZET

Tanrı'nın varlığı ile ilgili iddialar insanlık tarihinin her döneminde ve devrinde görülmüştür. Bu iddialar bazen sadece dinî, bazen sadece felsefî ve bazen de mistik özellikler gösterebilmektedir. Fakat zaman zaman bu üç bakış açısının iç içe geçtiğini, birbiriyle harmanlandığını, dinî bir iddianın felsefî kaynaklarla veya mistik iddiaların dinî ve felsefî argümanlarla beslendiğini görmekteyiz. Elbette bu üçü arasında kesin bir ayırım yapamayız fakat bu üçünde ana çıtayı oluşturan etmenleri belirlersek, aralarındaki farkı görmemiz mümkün olur. Dinî, felsefî ve mistik iddiaların farklılığının ortaya çıktığı en önemli nokta dinde Tanrı'nın birliği (yani tevhid=La ilahe illallah), felsefede 'ilk hareket ettirici' (ilk fail/etken fail), mistik düşüncede ise 'Tanrı ile birleşme' (hulul, ittisal=La mevcude illa hu) şeklindeki iddialardır. Tanrı'nın varlığı ve niteliği meselesi görüldüğü gibi farklı nitelikler arz eder ve Tanrı anlayışındaki bu farklılıklar da farklı evren, dünya, varlık ve insan anlayışına yol açar. Tanrı anlayışı ne kadar değişirse ve farklılaşırsa buna bağlı olarak bütün sistemler domino etkisiyle değişime uğramaktadır.

Tanrı'nın varlığı ve birliği meselesi aslında temelde bir anlama, yorumlama, çıkarım yapma ve buna bağlı olarak insanın zihinsel süreçleridir. Eğer insanın fiziksel gelişimi (beyin ve işlevleri) ve buna bağlı Jean Piaget'in ortaya koyduğu Zihinsel Gelişim Dönemleri bilinirse bu farklı Tanrı anlamalarını ve yorumları açıklamak mümkün olur. Tanrı'yı bilmenin objektif ve sübjektif tarafları ortaya çıkar ve 'akla dayalı' bir açıklama yapmanın yolu açılır. Bu bildiride soyut işlemler dönemine ulaşan bir bireyin 'akılcı sezgi' ile doğru bir Tanrı anlayışına ulaşabileceği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mistisizm, Tanrı'nın birliği, tevhid, ilk hareket ettirici, hulul, ittisal, Jean Piaget, Zihinsel Gelişim Dönemleri.

ABSTRACT

The claims regarding to the existence of God has been encountered in every period and part in the history of mankind. These claims sometimes have only religious or philosophical, or mystical features. However, we can see these three perceptions interlocked, in harmony with each other, or that a religious claim can be nurtured with philosophical sources or a mystic claim can be nurtured by religious and philosophical arguments. Certainly, we can not make a specific differentiation among these three sides but we will be able to see the differences if we define the factors that build the base of them. The most important point that shows the difference among religious, philosophical and mystic claims is the oneness of God in religion (tevhid=la ilahe illallah), 'the first commentator' in philosophy (the infinite power, efficient cause), 'the communion with God' in mysticism (initiation, joining= La mevcude illa hu). The issue of the existence and characteristics of God offers various features and these differences in the understanding of God create divergent perceptions of universe, world, existence and human. The more the perception of God changes, the more changes happen in all the systems like dominoes.

The issue of the oneness and existence of God is a mental process of humans as it is an understanding, interpreting making implications. If we learn the physical development of human (brain and its functions) and Mental Development Phases presented by Jean Piaget, it will be possible explain the various understanding and interpretation of God. The objective and subjective sides of cognizing the God will come out and the way to make a 'rational' explanation will be opened. This paper aims to

prove that an individual who has reached the formal operational period can have access to a true understanding of God with ‘rational intuition’.

Keywords: Mysticism, Oneness of God, tevhid, first commentator, initiation, joining, Jean Piaget, Mental Development Phases.

GİRİŞ

Tanrı'nın varlığı ile ilgili dini, felsefi ve mistik iddialar insanlık tarihinin her döneminde ve devrinde görülmüştür. Bu iddialar bazen dinî, bazen felsefi ve bazen de mistik özellikler gösterebilmektedir. Fakat zaman zaman bu üç bakış açısının iç içe geçtiğini, birbiriyle harmanlandığını, dinî bir iddianın felsefi kaynaklarla veya mistik iddianın dinî ve felsefi argümanlarla beslendiğini görmekteyiz. Elbette bu üçü arasında kesin bir ayırım yapamayız fakat bu üçünde ana çatıyı belirlediğimiz zaman, aralarındaki farklar ortaya çıkacaktır. Dinî, felsefi ve mistik iddiaların birbirinden farklı olduğu ortaya çıkınca şöyle bir manzara ile karşılaşmak mümkün olur: Dinde ‘Tanrı’nın birliği (tevhid)’, felsefede ‘ilk hareket ettirici (İlk Fail), mistik düşüncede ise ‘Tanrı ile birleşmek (vusul, ittisal, hulul, vahdet-i vücud)’ şeklinde iddialar vardır. Tanrı'nın varlığı ve niteliği meselesi görüldüğü gibi farklı nitelikler arz etmektedir ve bu Tanrı anlayışındaki farklılıklar da farklı evren, dünya, varlık ve insan anlayışına ve bundan kaynaklanan çeşitli sorunlara yol açar. Tanrı anlayışı ne kadar değişirse ve farklılaşarsa buna bağlı olarak bütün inanç sistemleri, domino etkisi yaparak farklılaşmaktadır. O nedenle Ernest Wolf-Gazo İslam medeniyetinde meydana gelen değişimin kökenini Tanrı anlayışındaki (yani tevhid) değişme ve dönüşmeye bağlamıştır. Tanrı anlayışı değiştiği için medeniyetin çöktüğünü söylemektedir.¹ Peki Tanrı anlayışı nasıl değişim ve dönüşüme uğramaktadır? Buna neden olan birçok etken olmakla beraber temelde üç etken olduğu söylenebilir:

- 1)Psikoloji/Eğitim (Eğitim yetersizliği nedeniyle toplumda zihni gelişimin yetersiz kalması)
- 2)Sosyolojik/Kültürel (Diğer kültürlerin İslam dini üzerindeki etkileri)
- 3)Dini Etki (Ayetlerin tevil edilmesi, mevzu hadisler, sahabe rivayetleri)

Tanrı'nın varlığı ve birliği meselesi temelde bir anlama, yorumlama, çıkarım yapma ve buna bağlı olan zihinsel bir süreçtir. Eğer insanın fiziksel (beyin ve işlevleri) ve buna bağlı zihinsel gelişim dönemleri ortaya konulabilirse bu farklı anlamaların ve yorumların neden kaynaklandığını kolaylıkla açıklamak mümkün olur. Burada Tanrı'yı bilmenin objektif ve sübjektif tarafları vardır. Ve anlamayı etkileyen birçok dış etken söz konusudur. Bu unsurların dikkate alınarak herkese hitap edecek, evrensel bir açıklama elbette ‘akla’ göre olan açıklama olacaktır. O nedenle zihinsel gelişimin en üst devresi olan soyut işlemler dönemi ve buna bağlı gelişen düşünme biçimleri² dikkate alınarak Tanrı'nın varlığı ve birliği probleminde tutarlı bir cevap bulunabilir.

¹ Ernest Wolf-Gazo, “Batı’da ve İslam’da Allah Anlayışına Felsefi Bir Yaklaşım”, (Çev. İbrahim Özdemir), İslami Araştırmalar, c. 3, sayı 2.

² Bu dönemde mantıksal düşüncenin kendini gösterdiği düşünce tarzlarından biri olan tümdengelim (deductive reasoning) düşünce tarzı gelişir. Soyut işlemler döneminde amaç, somut dönemde yapılamayan iki sistem arasındaki koordinasyonu sağlamaktır. Düşünceyi daha üst düzeyde bir sistem içinde koordine etme yeteneğinin gelişmesiyle, gerçek dünyadan varsayımsal dünyaya geçilir ve gerçeklik tarafından hemen harekete geçirilmeyen düşünce sistemleri bu şekilde uyarılır. Bu varsayımsal düşünmeye eğilim, oldukça üst düzeyde soyut düşünmeye sevk eder ve soyut işlemlerdeki çocuk ahlak, inanç, aşk, varolma gibi konular üzerinde düşünür. Bu dönemde soyut kavramlarla düşünme, oranlar/cebirsal dönüştürmeler ve diğer saf soyutlamalar, mantıksal akıl yürütmeler (klasik mantık), değer ve inanç sistemini yapılandırma gerçekleştirir. Soyut işlemler döneminde çocuk hipotetik düşünür. Yani bire bir münazara yaparken, bulunduğu gruba verilen konuyu, o konuyu benimsemese bile tartışmanın hatırı için o konuda fikir üretip savunabilir veya hipotetik düşünmeye ağırlık veren satranç oyununu oynamaya başlayabilir. Hipotez kurar, ihtimaller üzerinde düşünür, analiz, sentez yapar, soyut kavramları (oran, enerji, atom) öğrenir. Birleştirmeci (kombinasyonel) düşünebilir. Yani birkaç faktörün birlikte ele alınarak sorunun çözülmesi bu dönemde edinilir. Göreli, yani kişiye, yere, ve zamana göre değişen kavramlar da bu dönemde edinilir. Çocuklardaki benmerkezcilikten farklı olarak ergen benmerkezçiliği ortaya çıkar. Ergen başkalarının perspektifini alabilmeye başladığı için ‘ya onlar ne der’ diye düşünmeye başlar. Sonuç olarak bilişsel gelişim süreci tümevarımdan tümdengelimle doğru bir akıl yürütme kapasitesine erişir. Piaget’e göre soyut işlemler dönemi, zihinsel büyümenin sonuna işaret eder. Doğan Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, Remzi Y., 10. Basım, İstanbul, 2000, s. 352-353; Solso Robert L. vd., Psikoloji, (Çev. Ayşe Ayçiçeği-Dinn), Kitabevi Y., 2. Baskı, İstanbul, 2009, s. 463.

BEYİN GELİŞİMİ VE ZİHİNSEL GELİŞİM KURAMLARI

Beyin gelişimine bağlı olarak geliştirilen Zihinsel Gelişim Kuramı, Jean Piaget'in ortaya attığı ve L.Vhygotsky'nin eklemeye ve ilavelerle genişlettiği bir teoridir. Piaget, bebekler, çocuklar, ergenler ve yetişkinler üzerinde yaptığı çalışmalarda insanın fiziksel gelişimine paralel olarak ruhsal ve zihinsel gelişiminde belli dönemler ve aşamalardan geçtiğini ileri sürmüştür. Örneğin bir çocuğun fiziksel gelişim dönemlerinde belli becerileri kazanamazsa, yani emekleyen çocuğun yürümesi için destek olunmazsa ve o kritik yürüme dönemi geçerse çocuğun ömür boyu dik yürüyemeyeceğini söyleyen Piaget, tıpkı bunun gibi zihinsel/ruhsal gelişim dönemleri olduğunu ve belli dönemlerde belli becerilerin kazanılmasının kritik aşamaları olduğunu, bu dönemler geçerse zihinsel anlamda bireylerin gelişemeyeceğini söyler.³

Zihinsel Gelişim Kuramı, temelde dört döneme sekiz evreye ayrılmaktadır.⁴ Bu dönemler kısaca şöyledir:

- 1)0-2 Yaş (Duyu-Devinim Dönemi)
- 2)2-7Yaş (Sembolik ve Sezgisel İşlemler⁵ Dönemi)
- 3)7-11 Yaş (Somut İşlemler Dönemi)
- 4)11-17 Yaş (Soyut İşlemler Dönemi)

Piaget, bu kuram ile bir insanın hangi dönemde 'ne şekilde düşünüp, nasıl akıl yürüttüğünü ve mantığını kullandığını' ortaya koymaktadır. Piaget, bu dönemlere bağlı olarak gelişen düşünme ve mantık kullanma işleminin her toplumda ve millette evrensel bir nitelik taşıdığını fakat eğitimin kalitesine göre dönemler arasında geçişlilik olduğunu ifade eder. Örneğin tarım toplumlarında üst düzey soyut düşünme biçimi %5 gibi küçük bir oranken, gelişmiş toplumlarda bu oran % 60'lara ulaşabilmektedir. Yine eğitimin kalitesine bağlı olarak ülkeler arasında da belirgin farklar görülmektedir. İspanya gibi bir ülkede zihinsel gelişim testlerinde çocuklar düşük puan alırken, İsviçre'de daha yüksek puanlar alabilmektedirler. Piaget, zihinsel gelişim ölçeği ile çocukların zihinsel gelişimlerinin hangi dönemde olduğunu tespit edebilmektedir. Ayrıca eğer toplum üst düzey soyut düşünen bir bireyi onaylamıyorsa o kişi zihinsel anlamda gerileyebilmekte somut hatta duygusal sezgici (mistik) dönemin zihinsel düşünme özelliklerini gösterebilmektedir.

Piaget'in Zihinsel Gelişim Kuramı'nın ve bu kuramdan yola çıkarak oluşturulmuş Kohlberg'in Zihinsel Ahlak Gelişim Kuramı'nın⁶ din alanına çeşitli düşünürlerce uygulandığını görmekteyiz. Din alanına zihinsel gelişim kuramı uygulandığında insanın fiziksel ve zihinsel gelişimine paralel olarak gelişen 'dini gelişim dönemleri' olduğu ortaya çıkmaktadır. Dini gelişim dönemleri duygusal (sezgisel), somut ve soyut olarak temelde üçe ayırmak mümkündür. Duygusal dönemde Tanrı, ibadet, peygamber, vahiy anlayışı farklı olur, somut ve soyut dönemde bu kavramlar farklılaşır. Buna bağlı olarak ahlaki gelişim de değişmektedir.

İnsanın beyin gelişimi, belli dönemleri ve aşamaları içermektedir. Beynin bu gelişimine paralel olarak insanın anlama, düşünme ve kavrama şekli de giderek gelişmekte ve farklılaşmaktadır. Tek bir anlama, tek bir düşünme veya kavrama diye bir şey söz konusu değildir. İnsanın Zihinsel Gelişim Dönemi'ne göre değişen ve farklılaşan düşünme, anlam ve yorumlama yetisi vardır. Bu yeti, matematik, dil, fen ilimleri alanında olduğu gibi din alanında da anlamayı etkilemektedir. Ve dinde Tanrı, insan ve varlık anlayışı bu dönemlere göre farklılık arz etmektedir. Felsefi, dini ve mistik düşüncelerin Tanrı anlayışı tahlil edildiğinde, her birinin farklı zihinsel gelişim dönemleri içinde girdiği görülür.

Tanrı algısı çocuklukta yani duygusal-sezgisel dönemde mistik bir karakter taşımaktadır. Çocuk kendisi ile varlığı, varlık ile Tanrı'yı ve Tanrı ile kendisini birbirinden ayıracak zihinsel kapasiteye (yani somut ve soyut düşünme biçimine) henüz ulaşmamıştır. Bazen kendisini Tanrı gibi görür, her şeye güç yetirebileceğini düşünür, bazen varlığı Tanrı, Tanrı'yı insan gibi hayal eder. Anne-baba figürü çocukta

³ Banu Yazgan İnanç vd., Gelişim Psikolojisi I', Pegem Akademi, 14.Baskı, Ankara, 2018, s. 52-53.

⁴ Yazgan, age, s. 117-136.

⁵ Piaget'in 'işlemler'den kastı 'akli muhakeme ve mantık yürütme becerisidir.'

⁶ Yazgan, age., s. 223.

Tanrı anlayışının şekillenmesinde rol oynar. Çocuk bu dönemde doğru-yanlış, hayal (rüya)-gerçek ayırımı yapamaz, masal ve hikayelerin gerçek olduğunu zanneder. Örneğin Noel Baba'nın gerçek biri olduğunu düşünür.⁷ Bu zihin yapısı dinde 'mistik' düşünceye karşılık gelmektedir. Mistik zihne sahip biri tıpkı çocuklar gibi Tanrı-varlık-insan ayırımı yapamazlar. Her yerde Tanrı olduğunu (panteizm) ve bütün varlığın Tanrı ile eş olduğunu (Vahdet-i Vücut) düşünürler. Bu düşünme biçimi Yahudilikte Kabalizm, Hıristiyanlıkta Gnostisizm ve İslam'da ise mistik düşünürleri temsil eden Tasavvuf düşüncesinde görmek mümkündür. Varlığa sadece 'duygusal ve sezgisel' olarak yaklaşan bu mistik düşünürlerde somut (deneysel) ve soyut (akli-mantiki) işlemler dönemi dikkate alınmamakta ve 'aşk', 'sevgi', 'ruhsal birleşme' ..vb. kavramlar etrafında düşünce şekillenmekte bu nedenle de sezgi anlayışları duygudan ileriye gidememektedir.⁸

Somut İşlemler Dönemi'nde bir birey artık zihinsel anlamda biraz daha geliştiği için Tanrı, insan ve varlık ayırımı yapabilecek düzeye gelmiştir. Hikaye ve masal kahramanlarının gerçek olmadığını bilir, okulda somut ve deney odaklı tümevarımsal yolla bilgi edinebilir, din söz konusu olunca artık ibadetler (deney) yoluyla Tanrı'ya yönelmesi gerektiğini fark eder. Yani Tanrı ile artık birleştiğini ve kendisini Tanrı ile özdeş gördüğünü, her şeyin kendisi için var olduğunu, her şeye güç yetirebileceğini düşündüğü zihinsel karmaşadan kurtulmuş olur. Burada Tanrı ile kendisinin farklı olduğu 'ikilik' durumu ortaya çıkar. Tanrı ve kendisi farklıdır, doğa, insan ve Tanrı özdeş değildir. Tanrı kuralları koyar, insan ona uyar, insan Tanrı'ya ibadet eder.

Son dönemde yani Soyut İşlemler Dönemi'nde artık Tanrı, soyut bir varlık olarak düşünülür. İnsan ve diğer varlıklardan ayrı olarak kavranan bir 'ilke' (teistik dinlerde 'yaratıcı', felsefede ise 'ilk sebep')ye dönüşür. Bu dönemin düşünce seviyesine ulaşan bireyler Tanrı'yı sadece bir baba veya rab figürü ile duygusal bir bağ kurarak veya ibadet/ritüeller ile yönelmez. Aynı zamanda Tanrı'nın varlığına rasyonel deliller (dinde Kelamcıların ortaya koyduğu 'teistik deliller; felsefede filozofların Tanrı ile ilgili rasyonel delilleri) ararlar. Teistik deliller, felsefede metafizik kuramlar soyut zihinsel kapasiteye ulaşan bireylerin isteklerini karşılamaya yöneliktir. Fakat akli (soyut) delil arayışı diğer dönemlerde görülmez. Mistikler somut veya soyut dönemi önemsemedikleri ve dine sadece duygusal baktıkları için onlar için tek delil 'kalp/gönül' ile ortaya çıkan duygudur. İbadetlerin yerine ise duygusallığı artırmak için riyazet, zikir, fena, beka...vb. kavramları geliştirmişlerdir. Somut dönemdeki birey duygusal bağ ile Tanrı'ya bağlı olduğu gibi somut yolla yani ibadet ve dini ritüelleri yerine getirerek inancını somut hale getirir. Fakat soyut döneme geçmemişse, Tanrı'nın varlığına dair akli delil arayışına yönelmeyecek ve akli delillerin 'dine aykırı olduğunu' bile iddia edebilecektir. Ve dinin emirlerini literal anlama yoluna gidecektir. (Selefilik, Hasidilik..vb. dini geleneklerde olduğu gibi)

SONUÇ

Tanrı ile birlik iddiası beyin gelişimi ve buna bağlı Zihinsel Gelişim Kuramı'na göre değerlendirildiğinde görüldü ki, bu birlik iddiası yani Tanrı ile birleşme, Tanrı ile kendini ve varlığı ayıramama durumu mistiklerdeki 'duygusal' yoğunluktan (aşk) kaynaklanmaktadır. Aynı duygusal yoğunluğun çocuklarda ve ilkel zihinlerde olduğunu görmek mümkündür. Bu duygusal yoğunluk nedeniyle deneyden ve akıldan uzak olan dinle ilgili açıklamalar bireylerin kendilerini 'Tanrı ile birleştiği' (fena), bütün varlığın Tanrı olduğu (vahdet-i vücud) yanılığısına sürüklemiştir. Mistiklerin bu iddialarına karşı teistik dinlerde ve soyut felsefi düşüncede bu iddiaların olmadığını görmekteyiz. Tanrı'nın insan ve varlıkla özdeş olmadığı ve insanın Tanrı ile birleşmesinin mümkün olmadığı Zihinsel Gelişim Kuramı verilerine göre ortaya çıkmıştır.

Mistiklerin dinle ve Tanrı ile ilgili iddialarına itiraz edenlere 'herkes bizi anlayamaz, bizi bilemez, bizim tecrübeyi bilmeleri imkansızdır' gibi ifadelerle karşı çıkmalarının kökeninde 'çocuksu duygusal bir mantık' yattığını bu bildiride ortaya koymuş olduk. Aslında mistik tecrübeleri üst düzey bir anlamayı, Tanrı'yı bilmeyi öngörmemektedir. Tam tersine 'duygusal' olduğu için alt düzey bir zihinsel dönemin

⁷ Cüceloğlu, age., s. 353.

⁸ Sezgi anlayışının Zihinsel Gelişim Kuramı'na göre farklılaştığını ortaya koyduğumuz bildirimizin tam metni için bkz: Aysel Tan, "Dini Tecrübe Delilinde Sezginin Yeri ve Önemi", 21-23 Eylül 2019 Uluslararası Battalgazi Bilimsel Çalışmalar Kongresi, İksad Yayınları, Malatya, s. 978-987.

özellikleriyle Tanrı'yı anlama ve anlatma çabası içinde olduklarını söylemek mümkündür. Piaget de çocuklarla ilgili yaptığı farklı deneylerinde onların Tanrı algısının nasıl olduğu, hayal/rüya ayırımını yapamadıkları, inanç durumlarını ortaya koymuştur. Piaget'in Zihinsel Gelişim Kuramı'ndan faydalanarak yapılan dini gelişim ile ilgili bazı çalışmalar da bulunan bu sonucu destekler niteliktedir.⁹

Temel çıkarımlar:

- 1) İnsanın fiziksel gelişimine paralel gelişen beyin ve zihinsel gelişim dönemleri vardır.
- 2) Çocuğun bu dönemlere bağlı olarak değişen Tanrı, insan ve varlık anlayışı mevcuttur.
- 3) Yine bu dönemlere bağlı olarak matematik, fen, biyoloji gibi bilimlerin öğrenilmesi değiştiği gibi dini öğrenmek ve algılamak da değişmektedir.
- 4) Din algısının temelinde Tanrı'nın nasıl algılandığı meselesi vardır.
- 5) Tanrı algısı temelde üç farklı şekilde ortaya çıkar:
  - Duygusal Tanrı algısı (mistik nitelikli, Vahdet-i Vücut anlayışı etrafında şekillenir)
  - Somut Tanrı algısı (somut nitelikli, ibadet/ritüel etrafında, kurallara bağlı bir şekilde şekillenir)
  - Soyut Tanrı algısı (Tanrı'nın varlığına akli ve mantıki deliller getirme ile şekillenir.)

Sonuç olarak insan; duygu, somut ve soyut yönü olan bir varlıktır. Ve insan bu üç yetisini kullanarak Tanrı, varlık ve kendisi hakkında çıkarımlarda bulunur. Bu üç dönem onda üç tür sezgisel yeteneği ortaya çıkarır. Ve bu üç sezginin birleşimi ile hakikate/doğru bilgiye ulaşmaya çalışır.

KAYNAKÇA

- Cüceloğlu Doğan, İnsan ve Davranışı, Remzi Y., 10. Basım, İstanbul, 2000, s. 352-353; Solso Robert L. vd., Psikoloji, (Çev. Ayşe Ayçiçeği-Dinn), Kitabevi Y., 2. Baskı, İstanbul, 2009, s. 463.
- İnanç Banu Yazgan vd., Gelişim Psikolojisi I", Pegem Akademi, 14. Baskı, Ankara, 2018, s. 52-53.
- Osmanoğlu Cemil, Basamak Teorileri Açısından Dini Gelişim, İnanç Gelişimi ve Eğitimi, Marmara Üniversitesi SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 53-67.
- Tan Aysel, "Dini Tecrübe Delilinde Sezginin Yeri ve Önemi", 21-23 Eylül 2019 Uluslararası Battalgazi Bilimsel Çalışmalar Kongresi, İksad Yayınları, Malatya, s. 978-987.
- Wolf-Gazo Ernest, "Batı'Da ve İslam'da Allah Anlayışına Felsefi Bir Yaklaşım", (Çev. İbrahim Özdemir), İslami Araştırmalar, c. 3, sayı 2.

---

⁹ Cemil Osmanoğlu, Basamak Teorileri Açısından Dini Gelişim, İnanç Gelişimi ve Eğitimi, Marmara Üniversitesi SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 53-67.

AKHTAR NEWSPAPER'S ROLE REGARDING SHIA SUNNI ISSUES OF IRANIANS AND OTTOMANS

Maryam Akbari Noshad

PhD Candidate of Islamic History; Ankara University

Master Candidate of Women`s Studies; Shahid Madani Azarbaijan University

ABSTRACT

Akhtar was one of the most important intellectual newspapers of Qajar dynasty. This newspaper was published more than twenty years on 19th century by Iranians. It was published in Istanbul as the neighbor country regarding the strict systems of Qajar authority especially for publications. This newspaper has key role at constitution revolution of Iran and a powerful bridge to transform new reforms and improvements of west to Iran. Akhtar`s articles were about various events of Middle East, Iran, Ottoman authority and world. Many issues such as policy, social, economic an even religious incidents were covered by this newspaper. As Ottoman Empire was Sunni and Iran`s religion was Shia it seems that some conflicts are necessary to be reviewed. Holy places are Shia are under ottoman territory and many Shia visitors traveled there each year. Shia holidays were celebrated in Istanbul every year. In this paper positive aspects of this Shia-Sunni issues which has mentioned in Akhtar newspaper have discussed. Akhtar had peaceful policy regarding to such issues and differences between religions of two countries .It seems that different religions between two countries didn`t have critic role on their relations. Ottomans and Qajar`s had acceptable relation regarding to Akhtar`s articles.

Keywords: Akhtar, Qajar, Ottoman,Shiaa, Sunni.

MODERN UKRAINIAN MANAGEMENT: WOMEN'S PRESENCE

Bilorus TETIANA

Associate Professor of the Department of Innovation and Investment Management,
Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Horbas IRYNA

Associate Professor of the Department of Innovation and Investment Management,
Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Abstract. The paper is focused on the role played by women in management in Ukraine. Special attention is paid to women's disproportionate representation in decision-making and management positions in institutions, organizations, and enterprises.

Keywords: *gender (diversity, equality, dimension), management, women's leadership.*

The EU-Ukraine Association Agreement (2014) entails adoption of the Sustainable Development Goals that are comprehensive and indivisible, ensuring balance of all three sustainable development pillars: economic, social, and environmental. "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development" asserts gender equality not only as a fundamental human right, but as a necessary foundation for a peaceful, prosperous and sustainable world [6]. In nationalized by Ukraine Sustainable Development Goals, gender equality is integrated in 10 of 17 Goals, 25 out of 86 targets and 45 out of 172 indicators [5]. Thus, Ukraine has taken the key international commitment to ensure equal opportunities for women and men in employment, education, training, the economy, and in society and decision-making.

Gender equality means more than the equal representation of women and men. Achieving gender equality means eliminating all gender-based discrimination and gender stereotypes in all areas of life. Among the main indexes, designed to measure gender equality/inequality, are the follows:

The Global Gender Gap (GGG) Index examines the gap between men and women in four fundamental categories: Economic Participation and Opportunity, Educational Attainment, Health and Survival and Political Empowerment.

The Gender Empowerment Measure (GEM) is a measure of inequalities between men's and women's opportunities in a country. It combines inequalities in three areas: political participation and decision making, economic participation and decision making, and power over economic resources. This index based on estimates of women's relative economic income, participation in high-paying positions with economic power, and access to professional and parliamentary positions.

The Gender-related Development Index (GDI) is defined as a "distribution-sensitive measure that accounts for the human development impact of existing gender gaps in the three components of the Human Development Index".

According to the Global Gender Gap Index, in 2018 Ukraine is ranked 65 out of 149 countries, reaching a score of 0,708 which is well above the global average [2].

During 2015-2018, the Gender Inequality Index changed from 83 out of 150 countries in 2015 to 61 out of 160 countries in 2017 and to 61 out of 160 countries in 2018, respectively [4].

Special attention should be paid to the issue of women's disproportionate representation in decision-making and management positions in institutions, organizations, and enterprises. Women's role in politics has been a heated topic in Ukraine for many years. It was revisited in 2014 when early parliamentary elections took place. The new Parliament (Verkhovna Rada) was the most gender balanced in history and has the largest number of women members of the Parliament (MP) in the history of independent Ukraine: 47 women out of 423 MPs were elected that year. [4]

An analysis of the structure of civil servants in 2016 indicates that more than three quarters of them were women – 76,7%. So, among the leaders of the first category, women made up 14,2%, the second category – 30,3%, the third category – 41,7% [8].

Based on data from 2017, only 12,3% of seats in parliament were held by women (12% in 2016). Today, by law, 30 percent of listed members in a party must be women. But only 20,5% and 24% of national parliamentarians were women as of 2018 and November 2019 respectively [6].

The percentage of female deputies in local municipalities is slightly higher: 46,9 % of women. Women make up 12,1% in the Parliament; 12,5 % of the Cabinet of Ministers and 16,7% of senior governmental officials at the highest level (2017) [9].

As of 2014, women's representation in state bodies at the local level was 10% in regional councils, 23% in district councils, 14% in urban, 43% in townships, and 51% in rural ones. [8].

There is a clear pattern in the government apparatus: the higher is the hierarchical body of state power, the less is the representation of women in its composition. Although women make up the vast majority of civil servants, both managers and specialists, but with career advancement, their share is decreasing [8].

There are more women than ever in the business but there are still large inequalities in some spheres. *Women* are less likely to reach the top levels of *management in Ukraine*. In 2018 the percentage of women managers accounted for approximately 40%. This level has been mainly achieved due to individual entrepreneurs who make up 63% of all economic entities: women account for 46% among individual entrepreneurs and 30% among heads of legal entities (enterprises and organizations) [6].

The gender disparity is considerable among hired managers and almost absent among individual entrepreneurs. The overall men/women ratio among organization managers and entrepreneurs is 60% versus 40%. Individual entrepreneurship in Ukraine is close to gender balance (46% are women) but women only make up 30% among legal entity managers [2, 4]. This means that in Ukraine, women are able to conduct their own business as individual entrepreneurs on almost equal footing with men, however it is much less likely for a woman to lead a legal entity. [6].

In Ukraine there are some sectors where most of managers are women. The list of these sectors reflects stereotypes concerning women's traditional activities in a household and community: education (68% of managers are women) and child care (91%); social assistance, hotels and restaurants (62%); retail sale of food and clothing (60–76%); beauty treatment (92%); tourism (65%); arts and recreation (66%); accounting and audit (82%). But only two sectors managed predominantly by women, such as education (60-71% of managers are women) and "Delivery of services by hairdressing and beauty salons" (77-94% of managers are women) [6].

Leadership among the "female" professional fields (2017) is held by such areas as administrative staff (78% of women), personnel management (75%), science and education (75%), accounting and business finance (75%) [8].

Conventionally, "men" professions (in which women close up less than 10% of staff) turned out to be security (3% of women), automobile business (9%), extraction of raw materials (8%), technical and working personnel (11%), as well as information technology (18%) [8].

The least gender-diversified were such professional spheres as insurance, banking, and law.

Conclusion. Nowadays there are more women in management than ever before, but encouraging more women leaders will help achieve greater development. Professions have no gender. The society should not be portraying certain jobs or roles as more appropriate for women or men. Women can do jobs traditionally associated with men, just as men can do jobs traditionally associated with women. The

division of labor between women and men does not correspond to their innate capacities or preferences [2].

Most people have strong opinions about gender relations and gender equality because gender shapes our lives and identities in many ways. The gender system, consisting of the values, norms, meanings, roles, stereotypes, sanctions etcetera, generates in a hierarchical social organization, in which the positions of power are occupied mostly by men. Thus, to achieve meaningful, long lasting gender equality, we must challenge and eliminate gender norms and stereotypes associated with both women and men.

Women's equal presence in economic, social-cultural and political life is an important factor of sustainable development and growth at a company, community or country level.

References:

1. Freedomhouse.org (2019). Ukraine Retrieved from: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/ukraine>
2. Marin F. Let's Speak Gender. 10 Principles of Gender-responsive Communications For Development (2018) // United Nations Development Programme (UNDP)
3. The United Nations in Ukraine. Retrieved from: <http://www.un.org.ua/en/>
4. United Nations Development Program in Ukraine. Retrieved from: <https://www.ua.undp.org/>
5. United Nations Ukraine. Retrieved from: <http://www.un.org.ua/en/>
6. Women and Men in Leadership Positions in Ukraine. A Statistical Analysis of Business Registration Open Data (2017). Retrieved from: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/library/democratic_governance/Women-and-Men-in-Leadership-Position.html
7. World Economic Forum (2018). Insight report: The Global Gender Gap Report 2018
8. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України (2016). Retrieved from: <http://razumkov.org.ua/novyny/vidbulas-preskonferentsiia-na-temu-hendernarivnist-i-rozvytok-pohliad-u-konteksti-ievropeiskoi-stratehii-ukrainy>
9. Comparative Gender Profile of Ukraine 2018-2019. Retrieved from: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/gender-equality/comparative-gender-profile-of-ukraine-.html>.

**TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ YURT İÇİ
TASARRUFLAR ÜZERİNE ETKİLERİNİN ANALİZİ**
THE ANALYSIS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS EFFECTS
ON DOMESTIC SAVINGS IN TURKEY

Hüseyin AĞIR

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İktisat Bölümü

Gülşen KOZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İktisat Ana Bilim Dalı

İbrahim Cüneyd ÖNDER

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İktisat Ana Bilim Dalı

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerin büyüme süreçlerinde, ülkelere gelen yabancı sermaye yatırımlarının geleneksel rolü genellikle iç tasarruflara katkı olarak kabul edilmiştir ve böylece yabancı yatırımlar yoluyla iç tasarruflardaki açıkların kapatılabileceğinin mümkün olduğu düşünülmüştür. Ancak böyle bir katkı varsayımı, daha sonra yapılan ampirik çalışmalarda ele alınmış ve bu çalışmalarda ülkelere gelen yabancı sermaye yatırımlarının fazla olduğu durumlarda, ev sahibi ülkenin iç tasarruflarını artırmanın aksine, tasarrufların azalacağı ileri sürülmüştür.

Bu çalışmanın amacını da Türkiye ekonomisine gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye’de yurt içi tasarruf düzeyini nasıl etkilediğinin incelenmesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve yurt içi tasarruflar arasındaki ilişki, 1974-2018 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak, zaman serileri ekonometrisindeki yöntemlerle analiz edilmektedir. Yapılan Johansen Eş-Bütünleşme analizi sonucu, ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımları ile yurt içi tasarruflar arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Başka bir ifadeyle Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları yurt içi tasarrufları azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Yurt İçi Tasarruflar, Eş-Bütünleşme, Türkiye

JEL Kodları: C320, E210, E220

ABSTRACT

In the growth process of developing countries, the traditional role of foreign capital investments in the countries has generally been considered as contributing to domestic savings, and thus it is thought that it is possible to close the deficits in domestic saving through foreign investments. However, the assumption of such a contribution was examined in later studies and it was stated that in case of high foreign capital investments, it would decrease savings unlike increasing the domestic saving of the host country.

The purpose of this study is examination of how foreign direct investment which coming into Turkish economy affecting the level of domestic savings in Turkey. Thereby, the relationship between foreign direct investment and domestic savings in Turkey, analyzed with method of time series econometrics using annual data for the 1974-2018 period. As a result of Johansen Co-integration analysis, it was revealed that there is a statistically significant and negative relationship between foreign direct investment entering the country and domestic savings. In other words, foreign direct investment reduce domestic savings in Turkey.

Key Words: Foreign Direct Investments, Domestic Savings, Co-Integration, Turkey.

JEL Classification: C320, E210, E220

1.GİRİŞ

Geçtiğimiz otuz yılda küreselleşme süreci ile ekonomik sınırların giderek ortadan kalkması sonucu ortaya çıkan en önemli olgulardan biri, kısıtlı olan sermaye hareketliliğinin artması ve böylece gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru bir sermaye transferi başlatmasıdır. Bilindiği üzere sermaye kısıtlı bir üretim faktörüdür ve ülkeler arasında farklı dağılım gösterir. Gelişmiş ülkeler sermaye yönünden zengindir ancak gelişmekte olan ülkeler ekonomik gelişmelerini sürdürmek için ihtiyaç duydukları sermayeyi kendi tasarruflarıyla sağlayamazlar. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkeler için sermayeyi gelişmiş ülkelere kendi ülkelerine doğru aktarması bakımından oldukça önem arz etmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının literatürde çeşitli tanımlamaları yapılmaktadır. Genel olarak bu tanımlamalara bakıldığında doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir ülkedeki yatırımcıların kalıcı ve uzun vadeli ekonomik çıkar elde etmek için ev sahibi ülkede, bir üretim tesisi kurma veya var olan bir firmayı satın alma yoluyla gerçekleştirdiği yatırımlar olarak adlandırılabilir (Üçler, 2011:163).

Yurt içi tasarruflar ise makroekonomik açıdan bakıldığında, sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin temel gereksinimleri olan, üretim ve yatırımın sağlanması bakımından ülke ekonomileri için oldukça önemli bir kaynaktır. Mikroekonomik açıdan bakıldığında ise tasarruflar, bireylerin emeklilik için yaptıkları yatırımlar ve eğitim, sağlık gibi uzun dönemli amaçları için kullanabilecekleri bir kaynak sağlar. Bu şekilde bireyler gelirlerinde oluşabilecek muhtemel dalgalanmalara karşı kendilerini korumayı amaçlarlar. Bu haliyle yurt içi tasarruflar, hem makro hem mikro iktisadi olarak ihtiyaçların karşılanmasında güvenilir ve düşük maliyetli olması bakımından oldukça önemlidir. Ancak bilindiği gibi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yurt içi tasarrufları, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için gerekli olan yatırımları finanse etmede yetersiz kalabilmektedir (Tüzemen ve Yamak, 2019: 278)

Bu noktada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yurt içi tasarruflar üzerinde oluşturduğu etki ile ilgili yapılan teorik ve ampirik çalışmalarda birbirinden farklı sonuçlar ortaya çıktığı görülmüştür. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının geleneksel olarak rolü genellikle iç tasarruflara katkı olarak kabul edilmiştir ve böylece bu yatırımlar aracılığıyla ev sahibi ülkedeki tasarruf açıklarının kapatılabileceğinin mümkün olduğu düşünülmüştür. Ancak böyle bir katkı varsayımı, daha sonra yapılan ampirik çalışmalarda ele alınmış ve bu çalışmalarda ülkelere gelen yabancı sermaye yatırımlarının fazla olduğu durumlarda, ev sahibi ülkenin iç tasarruflarını artırmanın aksine, tasarrufların azalacağı ileri sürülmüştür. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yurt içi tasarruflara sağlayacağı katkı varsayımı Haavelmo (1965) tarafından sorgulanmıştır. Haavelmo hipotezinde, gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye girişlerinin fazla olduğu durumda, ev sahibi ülkenin iç tasarruflarını artırmak yerine azaltacağı belirtilir (Tüzemen ve Yamak, 2019:278). Haavelmo'ya göre yabancı sermaye miktarındaki artış ile sağlanan kolay finansman imkanları, kamu harcamalarını arttırıp kamu tasarruflarını azaltacaktır. Aynı şekilde yapılan diğer çalışmalarda, likiditenin bollaşmasının, kullanılan kredilerde bir artışa neden olacağı ve elde edilen bu kredilerinde, üretken yatırımlardan ziyade menkul veya gayrimenkul yatırımlara kanalize olması durumunda tasarruflarda azalmaya sebep olacağı düşünülmüştür.

Daha sonra Rahman (1967), Griffin (1970) ve Hazari (1976), yabancı sermaye girişlerinin yurt içi tasarruflar üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu teorik argümanlara dayanarak göstermişlerdir. Onlara göre yabancı sermaye girişinin artması devletin tasarruf çabalarını azaltacak ve ortalama tasarruf oranının azalmasına sebep olacaktır. Ancak Thirwall (1971), Stewart (1971), Eshag (1971) ve Papanek (1972), buna karşı çıkararak yerli tasarrufun kısmen yatırım olanaklarının bir fonksiyonu olduğunu ve yabancı sermaye girişlerinin ne olursa olsun yatırım fırsatının arttıracağını iddia etmişlerdir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYY) büyümeyi arttıracak ve bu sayede gelirin artmasıyla birlikte yurt içi tasarruflarda da artışa neden olacaktır. Yani onlara göre, yerli tasarruf ile yabancı sermaye girişi arasında pozitif bir ilişki vardır. Aynı şekilde Barry vd. (1999), gelir artışındaki sürekli artışın teori tarafından olumsuz etkilerinden ziyade tasarruf üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görüşündedir (Ahmad, 1986: 76).

Konuyla ilgili Neo-Klasik McKinnon- Shaw Hipotezi, gelişmekte olan ülkelerin finansal olarak dışa açılması ve ekonomide finansal araç çeşitliliğinin artması sonucu ev sahibi ülkenin tasarruf ve yatırımlarını arttırarak ekonomik büyümeyi arttırmaya katkıda bulunacağını savunur. Bu yaklaşım,

temelini ödünç verilebilir fonlar teorisinden almaktadır. Bu yaklaşıma göre, sermaye hareketliliğindeki kısıtlamalar kalkar ise sermayenin, görece bol ancak getirisi az olan ülkelere, kıt ama getirisinin fazla olduğu ülkelere kayarak, finansal derinliği arttıracak ve az gelişmiş ülkelere büyümeleri için kaynak transferi yapılmış olacağı savunulur. Bu ülkeleri “Fakirliğin Kısır Döngüsü” olarak adlandırılan düşük gelir, düşük tasarruf, düşük yatırım, düşük gelir sarmalından kurtarmanın en etkili yolu budur. Liberalizasyon ile birlikte ev sahibi ülkeye gelen dış tasarruflar bu kısır döngüyü kırarak ve ülkenin üretim, yatırım ve ihracat hacmi genişleyecek, teknolojik ilerleme hızlanacak ve sığ olan piyasalar derinleşecektir (Atamtürk, 2007: 77).

Finansal sermaye akımlarının yurt içi tasarrufları ne yönde etkilediğine ilişkin görüşler “İkame Tezi” ve “Tamamlayıcılık Tezi” etrafında gelişmişlerdir. Bu tezlerden tamamlayıcılık tezi yabancı sermaye yatırımlarının yurt içi tasarrufları pozitif yönde etkilediğini yani tamamladığını ileri sürerken, ikame tezi sermaye akımlarının yurt içi tasarrufları negatif etkilediğini yani yabancı yatırımların, yurt içi tasarrufları ikame ettiğini, başka bir deyişle dışladığını savunmaktadır (Karahan ve İpek, 2015: 184). Daha önce de ifade edildiği gibi doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve yurt içi tasarruflar arasındaki ilişki üzerine hem olumlu hem de olumsuz etkiler olabileceğine dair, hem teorik hem ampirik çalışmalarda farklı görüşler ve sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye’ye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, yurt içi tasarruflar üzerine etkisi incelenmiştir. İlk olarak literatür taraması yapılmış ve hem Türkiye hem diğer gelişmekte olan bazı ülkeler için konuyla ilgili ampirik literatürde kullanılan değişkenlerle, bu değişkenlerin yurt içi tasarrufları etkileme yönleri ortaya konulmuştur. Daha sonra Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yurt içi tasarruflar üzerine etkisi, Dünya Bankası’ndan alınan kırk üç yıllık veriler kullanılarak, zaman serileri ekonometrisindeki yöntemlerle analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımlar ile yurt içi tasarruflar arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Başka bir ifadeyle Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları yurt içi tasarrufları azaltmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Tablo 1.’de genel olarak çeşitli ülkeler için yapılan konu ile ilgili kısa literatür taraması sunulmaktadır.

Tablo 1. Literatür Araştırması

Yazar	Dönem/Ülke	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Ahmad ve Razzaque (2000)	1973-1998 Bangladeş	Johanson Eş-Bütünleşme, Granger Nedensellik	Reel Yurt İçi Tasarruf, Reel Yabancı Yardımlar ve Reel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla	Üç Eş-bütünleşme testinde de aralarında negatif ilişki bulunmuştur. Kısa dönem ECM da bunlar arasındaki negatif ilişkiyi doğrulamıştır. Granger testi kısa vadede iki yönlü bir nedensellik bulurken, uzun vadede ülkeyi dış yardımdan kurtarmaya varana kadar uzanan uzun vadeli bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Ahmad, (1986)	1960-1980 Bangladeş	İki Aşamalı EKK	Gayri Safi Yurt İçi Tasarruflar, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Kişi Başı Hasıla, Büyüme Oranı, Yabancı Sermaye Akımları	Bangladeş’te yabancı sermaye girişinin yurt içi tasarruf üzerinde olumsuz bir etkisi olmamıştır.

Balaban, (2016)	1984-2014 Türkiye	ARDL Sınır Testi	Tasarruf/GSYİH, Büyüme, Yabancı sermaye/ GSYİH, I/ GSYİH, Enflasyon oranı	Yabancı Sermaye akımları yurtiçi tasarrufları olumsuz yönde etkilemektedir.
Bashier ve Bataineh., (2007)	1971-2005 Ürdün	Johanson Eş- bütünleşme ve Hata Düzeltme Mekanizması	Yabancı Sermaye Stoğu (FDI) Net Yurt İçi Tasarruflar, Kukla Değişken	Johanson Eş-bütünleşme testi uzun süreli bir denge olduğunu göstermektedir. DYY'nin tasarrufları ikame etmek yerine tamamlayıcı nitelikte olduğunu yani DYY ile yurt içi tasarruflar arasında pozitif bir nedensellik ilişkisi olduğu gösterilmektedir.
Çoban vd., (2018)	1980-2014 Türkiye	Johanson Eş- Bütünleşme ve Granger Nedensellik Analizi	Büyüme Oranı, Doğrudan Yabancı Yatırımlardaki Büyüme Oranı, Yurt içi tasarrufların GSYİH oranı	Analiz sonuçlarına göre Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile büyüme arasında uzun vadeli bir ilişki tespit edilmiştir. Buna karşın analizlerde kullanılan değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.
Karahan ve İpek., (2015)	1991-2013 Türkiye	ARDL Sınır Testi	Tasarruflar/ GSYİH, Fin. Sermaye Akımları/ GSYİH Büyüme Oranı, Reel Faiz Oranı, M2/ GSYİH	ARDL modelinden elde edilen uzun dönemli katsayılar finansal sermaye akımlarının yurtiçi tasarrufları negatif, yatırımları ise pozitif yönde etkilediğine işaret etmektedir.
Örnek., (2008)	1996-2006 Türkiye	Johansen Eş- bütünleşme, Granger Nedensellik Analizi	Brüt Yurtiçi Tasarruflar, Ekonomik Büyüme Oranı, DYY ve Kısa Vadeli Sermaye Girişleri	Doğrudan yabancı yatırımlar hem kısa hem uzun dönemde tasarrufları olumlu yönde etkilerken kısa vadeli sermaye girişleri hem kısa hem uzun dönemde tasarrufları negatif etkilemektedir.
Salahuddin vd., (2010)	1985-2007 Bangladesh	Johanson Eş- bütünleşme ve Hata Düzeltme Mekanizması	Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYİH Oranı, Gayri safi Yurt İçi Tasarrufların GSYİH oranı,	Doğrudan yabancı yatırım ile gayrisafi yurtiçi tasarruflar arasında iki yönlü nedensel bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ancak, iç tasarruflardan doğrudan yabancı yatırımlara doğru hareket daha güçlüdür.
Tüzemen ve Yamak (2019)	1986-2015 Türkiye	ARDL ve To-Da Yomamoto Nedensellik Testi	Yurt içi tasarruf oranı, Büyüme oranı, Doğrudan yabancı yatırım oranı, Portföy yatırım oranı, Ticari açıklık oranı	ARDL analizi sonuçlarına göre Türkiye'de sermaye girişleri yurt içi tasarrufları azaltmaktadır. Toda Yamamoto nedensellik testi sonuçları portföy yatırımları ile iç tasarruflar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığına işaret etmektedir.

Kaynak: Yazarlar tarafından derlenmiştir.

3. EKONOMETRİK TAHMİN

Literatür araştırması sonucunda elde edilen bilgi ile Türkiye ekonomisinde, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile tasarruf birikimi arasındaki ilişkinin ekonometrik olarak tahmin edilmesi için gerekli olan değişken setine ve ekonometrik yöntemle karar verilmiştir. Ekonometrik araştırmada kullanılacak olan değişkenler ve ilgili açıklamalar Tablo 2.'de sunulmaktadır.

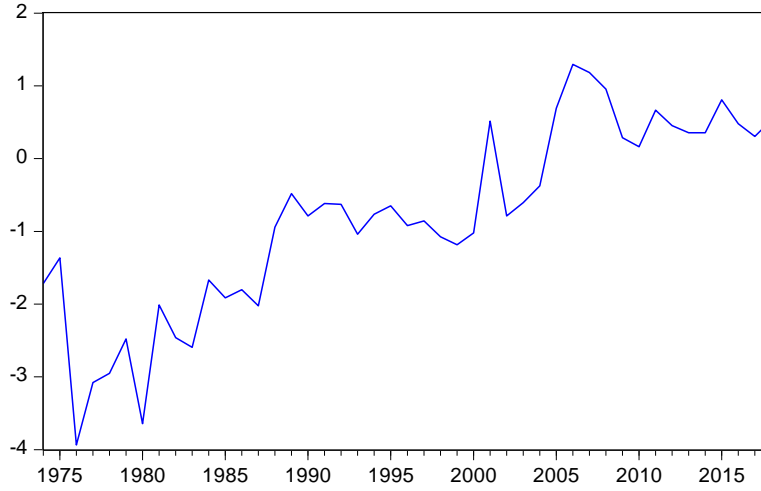

Tablo 2. Değişkenlerin Açıklanması

Simgesi	Açıklama	Dönemi	Kaynak
LFDI	Logaritmik Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Foreign Direct Investments, Net Inflows)	1974-2018	World Bank (WDI)
LS	Logaritmik Yurtiçi Tasarruflar (Gross Domestic Savings)	1974-2018	World Bank (WDI)

Analizde kullanılan değişkenler için zaman serisi grafikleri Şekil 1. ve Şekil 2.'de sunulmaktadır.

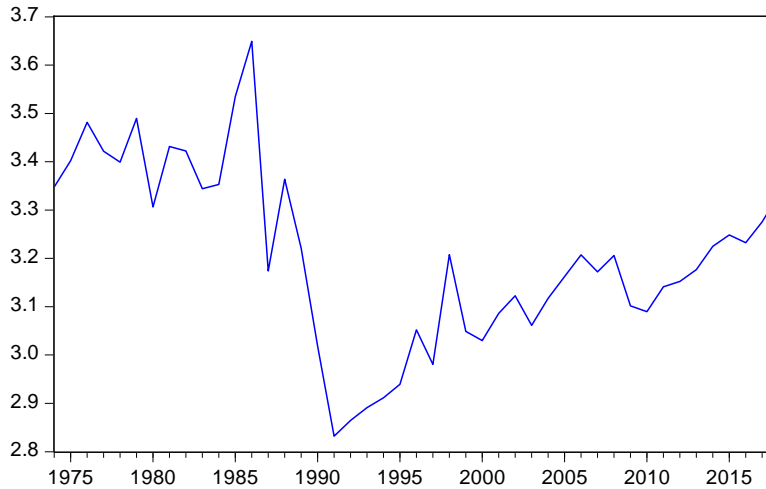
LFDI

Şekil 1. LFDI Serisi Grafiği

LFDI serisi için elde edilen Şekil 1.'deki grafikte görüldüğü gibi, 1975 yılındaki ciddi azalıştan sonra, LFDI serisi artış trendi içinde olmuşken, sırasıyla 1980-1982-2001 ve 2008 yıllarında önemli ölçülerde azalış trendi içinde olmuştur.

LS

Şekil 2. LS Serisi Grafiği

LS serisinin ise, 1991 yılına kadar azalış trendi içerisinde olduğu görülürken, 1999-2009 yıllarındaki belirgin azalışların dışında artış trendi içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye akımları ile yurt içi gayri safi tasarruflar arasındaki ilişki için tahmin edilecek ekonometrik model: $LS = \alpha + \beta LFDI + e$ şeklindedir. Bu denklemde α sabit terim parametresini β simgesi ise yurtiçi tasarrufun doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına duyarlılığını göstermektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi literatürde doğrudan yabancı

yatırımların yurtiçi tasarrufları pozitif veya negatif yönde etkilediğine dair farklı sonuçlar ortaya koyulmuştur. Bu nedenle Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yurt içi tasarruflar üzerine etkisinin araştırılması gerekmektedir. Serilerin zaman serisi özelliklerini ortaya koyabilmek için seriler ADF (Augmented Dickey Fuller) (Dickey and Fuller, 1981) birim kök testi ile araştırılmaktadır. Birim kök testleri sonrasında ise VAR analizine dayalı Johansen eş-bütünleşme testleri (Johansen and Juselius, 1990) tahmin edilmektedir. Bu çalışmada elde edilen tüm ampirik sonuçlar Eviews 10 ekonometri paket programının çıktılarıdır.

Tablo 3. ADF Birim Kök Testleri

	Seviye			Birinci Fark		
	Sabitli	Sabit ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz	Sabitli	Sabit ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz
LFDI	-1.726 [0.4113]	-4.001 [0.0839]	-1.721 [0.0835]	-9.355 [0.0000]	-9.260 [0.0000]	-9.410 [0.0000]
LS	-2.175 [0.2177]	-2.097 [0.5328]	-0.14109 [0.6294]	-8.708 [0.0000]	-8.736 [0.0000]	-8.812 [0.0000]
Kritik Değerler						
1%	-3.588	-4.180	-2.618	-3.592	-4.186	-2.619
5%	-2.929	-3.515	-1.948	-2.931	-3.518	-1.948
10%	-2.603	-3.188	-1.612	-2.603	-3.189	-1.612

[ ] ile gösterilen değerler prob. İstatistiğini göstermektedir, 0,05 anlamlılık seviyesinde değerlendirilmiştir.

H_0 hipotezi seri durağan değildir (veya seri birim kök içermektedir) şeklinde kurulmuştur. ADF birim kök testlerinin sabitli, sabitli ve trendli ve sabitsiz ve trendsiz modellerde tahminleri, LFDI ve LS değişkenlerinin seviyede durağan olmadığını göstermektedir. Bu nedenle LFDI ve LS değişkenlerinin birinci farkında sınıdığında ise birinci farkında durağan hale gelmektedir. Seriler I(1)’dir.

Tablo 4. VAR Modeli Uygun Gecikme Uzunluğu Seçimi

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-5.107316	NA	0.045648	2.588935	2.672524	2.619373
1	-0.215694	94.27238	0.004645	0.303205	0.553971*	0.394520*
2	3.611838	6.721521	0.004693	0.311618	0.729562	0.463810
3	5.452089	3.052123	0.005237	0.416971	1.002093	0.630041
4	12.17047	10.48722*	0.004622*	0.284368*	1.036667	0.558314

*Kriter tarafından seçilen uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. FPE: Final prediction error, AIC Akaike information criterion, SC: Schwarz İnformation Criterion, HQ: Hannan-Quinn İnformation Criterion.

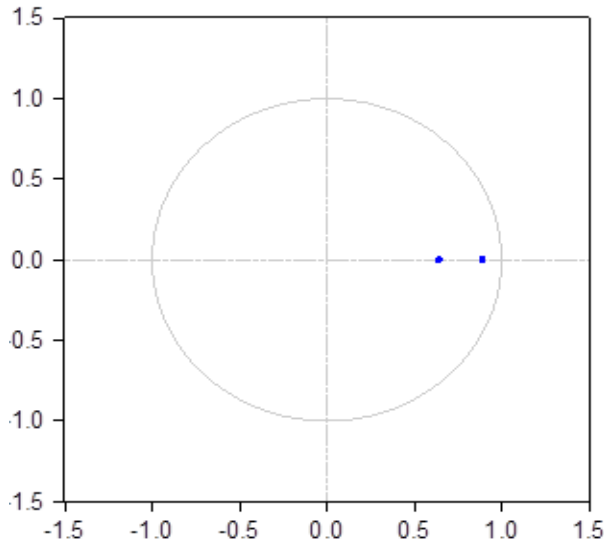
Buna göre SC (Schwarz information criterion) ve HQ (Hannan-Quin information criterion), bir gecikmeyi uygun gecikme uzunluğu olarak gösterirken, LR, FPE, AIC bilgi kriterleri de dört gecikmeyi uygun gecikme uzunluğu olarak belirlemektedir. Yıllık zaman serileri verileri dikkate alınarak ve SC ve HQ kriterlerine bağlı kalarak uygun gecikme uzunluğunun 1 gecikme olduğuna karar verilmiştir.

Bu gecikme uzunluğu için elde edilen ve Tablo 5.’de sunulan otokorelasyon LM testi sonuçları, modelin otokorelasyonlu olmadığını işaret etmektedir.

Tablo 5. Otokorelasyon Testi Sonuçları

Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
1	6.292182	4	0.1784	1.617818	(4, 76.0)	0.1784
2	7.882907	8	0.4450	0.997449	(8, 72.0)	0.4456
3	18.77750	12	0.0940	1.662245	(12, 68.0)	0.0953
4	19.49664	16	0.2438	1.264020	(16, 64.0)	0.2479
5	21.37898	20	0.3751	1.089622	(20, 60.0)	0.3836
6	31.00415	24	0.1537	1.373012	(24, 56.0)	0.1644
7	35.03393	28	0.1689	1.326489	(28, 52.0)	0.1865
8	39.33471	32	0.1744	1.300577	(32, 48.0)	0.2014
9	46.48255	36	0.1133	1.396482	(36, 44.0)	0.1450

*Edgeworth expansion corrected likelihood ratio statistic.

Şekil 3. Karakteristik Polinomların Ters Kökleri

Şekil 3.'de gösterilen AR karakteristik polinomların ters kökleri, çemberin içerisinde bulunmaktadır. Hiçbir AR kökünün birim çemberin dışında yer almaması, kurulan VAR modelinin durağan olduğunu, başka bir ifadeyle de modelin istikrarlılığını desteklemektedir. Yukarıda sıralanan istatistikler, sırasıyla, serilerin birinci farklarında durağan olduğunu, VAR analizi için uygun gecikme uzunluğunun bir (1) gecikme olarak seçildiğini, bu gecikme uzunluğu için uygulanan LM otokorelasyon testi sonucu, modelde otokorelasyonun olmadığını ve AR karakteristik polinomlarının ters köklerinin ise birim çemberin içerisinde olması sebebiyle istikrarlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 6. Johansen Eş-bütünleşme Testleri

H ₀ : Rank=r	Trace İstatistiği	%5 Kritik Değer	Prob.	Max. Eigen İstatistiği	%5 Kritik Değer	Prob.
r=0*	23.50887*	20.26184	[0.0172]	20.89577*	15.89210	[0.0075]
r<=1	2.613094	9.164546	[0.6552]	2.613094	9.164546	[0.6552]

Johansen eş-bütünleşme testlerinin tahmin sonuçları hem Trace hem de Max. Eigen istatistiklerinin iki değişken arasında en fazla bir tane uzun dönemli ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle seriler eşbütünleşiktir. Seriler arasında tespit edilen uzun dönemli ilişki ise:

$$LS = 1,0054 - 0,7588 LFDI \\ (0,4703) (0,1485)$$

Şeklinde gösterilebilir. Buna göre tahmin edilen ekonometrik modelde, uzun dönemde Türkiye'de, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yurtiçi tasarrufları, negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir

şekilde etkilediği ortaya konulmaktadır. Bu sonuç doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının literatürde tartışılan çalışmalara benzer şekilde yurtiçi tasarrufları negatif yönde etkilediği sonucuyla da örtüşmektedir.

SONUÇ

Son yıllarda küreselleşme ile birlikte ekonomik sınırlar ortadan kalkmıştır. Bunun sonucunda ülkeler arasındaki kısıtlı olan sermaye hareketliliği giderek artmıştır ve gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru bir sermaye transferi başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler ekonomik gelişmelerini sürdürmek için ihtiyaç duydukları sermayeyi kendi çabalarıyla sağlayamadıklarından dolayı gelişmekte olan ülkelere gelen bu sermaye onların gelişmesinde itici bir güç olmuştur. Ancak bu sermaye hareketliliğinin pozitif yöndeki etkileriyle beraber negatif etkileri de gözlemlenmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının diğer ekonomik değişkenler üzerindeki etkileri ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bilindiği üzere makro ekonomik açıdan bakıldığında yurtiçi tasarruflar sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin temel gereksinimleri olan üretim ve yatırımın sağlanması bakımından ülke ekonomileri için oldukça önemli bir kaynaktır. Bu değişkenin bizim çalışmamızın konusu olan yurtiçi tasarruflar üzerine etkisi ile ilgili yapılan çalışmalarda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yurt içi tasarruflar üzerine etkisi ile ilgili pozitif yönde ve negatif yönde sonuçlar bulunmuştur.

Bu çalışmada da Türkiye ekonomisine gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye’de yurt içi tasarruf düzeyini nasıl etkilediği incelenmiştir. Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve yurt içi tasarruflar arasındaki ilişki, 1974-2018 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak, zaman serileri ekonometrisindeki yöntemlerle analiz edilmiştir. Yapılan Johansen Eş-Bütünleşme analizi sonucu, ülkeye giren doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile yurt içi tasarruflar arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Başka bir ifadeyle Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları yurt içi tasarrufları azaltmaktadır.

Bu şekilde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ekonomik büyümenin temel gereksinimlerinden olan yurt içi tasarrufları azaltması, Türkiye ekonomisinin dışa bağımlılığını artırarak dış şoklara açık hale gelmesine sebep olacağından dolayı, oldukça risklidir. Bu nedenle daha istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomi için, yurt içi tasarrufları arttıracak tedbirler alınmalı ve ekonomik büyüme için gerekli finansman kaynağı olan tasarrufların yurt içinden sağlanmasına yönelik politikalar uygulanmalıdır.

KAYNAKLAR

1. AHMAD N. and RAZZAQUE A., 2000 “A re-examination of Domestic Saving-Foreign Aid Relationship in the Context of Bangladesh”, The Bangladesh Institute of Development Studies, 26(4), pp. 1-37.
2. AHMAD, S.,1986. “Domestic Saving and Foreign Capital Inflow: The Case of Bangladesh”, The Bangladesh Institute of Development Studies, 14(1), pp.75-91.
3. ATAMTÜRK, B., 2007. “Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruf Üzerine Etkisi” Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,23(2), ss. 75-89.
4. BALABAN B., 2016. “Yabancı Sermaye Girişlerinin Yurtiçi Tasarruflar Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği” Akademik Hassasiyetler Dergisi, 3(6), ss.117-128.
5. BASHIER A. and BATAINEH T., 2007. “The Casual Relationship Between Foreign Direct Investment and Savings in Jordan: an Error Correction Model”, International Management Review, 3(4), ss. 12-18.
6. BOSWORD, B. P., COLLİNS, S., and REINHARD, C. M., 1999. “Capital Flows to Developing Economies: Implications for Saving and Investment”, Brooking Papers on Economic Activity, 11(1999), ss.143-180.
7. ÇOBAN O., ÇOBAN, A., ve KASAP O., 2018. “Ekonomik Büyüme ve Yurtiçi Tasarruflar Üzerinde Yabancı Sermaye Akımlarının Etkileri: Türkiye Örneği” Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi, 12-13-14 Nisan, Nevşehir.
8. DICKEY, D.A. and FULLER, W.A., 1981. “Likelihood Ratio Statistics for an Autoregressive Time Series with a Unit Root”, Econometrica, 49, pp. 1057-1072.

9. JOHANSEN, S. and JUSELIUS, K., 1990. "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration-with Application to the Demand for Money", Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 52, pp. 169-210.
10. KARAHAN ve İPEK, 2015. "Türkiye'ye Yönelik Finansal Sermaye Akımlarının Tasarruf ve Yatırım Üzerine Etkisi", YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), ss.181-202.
11. ÖRNEK, İ., 2008. "Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63(2), ss. 199-217.
12. SADAHUDDIN, M., SHAHBAZ, M. and CHANI, M. I., 2010. "A Note Causal Relationship Between FDI and Savings in Bangladesh", Theoretical and Applied Economics, 11(52), pp. 53-62.
13. TÜZEMEN, Ö. B. ve YAMAK, R., 2019. "Haavelmo Hipotezinin Geçerliliği: Türkiye Örneği", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 26(1), ss. 277-294.
14. ÜÇLER B. G., 2016. "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Uygulaması", Güncel Ekonomik Sorunlar, Ed.: Kubar Y., Ankara ss.163-204.

ESKİ DÜNYANIN TİCARİ MİRASI ÜZERİNDE MODERN TİCARET YOLU: “BİR
KUŞAK BİR YOL” PROJESİ
MODERN TRANSFER ROAD OVER THE COMMERCIAL HERITAGE OF THE OLD WORLD:
“ONE BELT ONE ROAD” PROJECT

Sibel ULÇAY

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi İktisat Anabilim Dalı

Medine ACAR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi İktisat Anabilim Dalı

ÖZET

Tarihi İpek Yolu, yüzyıllar boyunca medeniyetlerin gelişiminde ve iletişimde önemli rol oynamıştır. Soğuk savaş döneminin sona ermesi sonucunda Sovyet Birliği'nin yıkılması; Avrasya bölgesindeki devletlerin ve Çin üzerindeki baskıların ortadan kalkmasına neden olmuştur. Yaşanılan olaylar modern İpek Yolu projesinin yeniden canlanmasında etkin rol almaktadır. 2013 yılının Eylül ve Ekim aylarında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in Endonezya ve Kazakistan'da yaptığı görüşmede “Bir Kuşak Bir Yol” girişimi ile 21.yüzyıl İpek Yolunu bir arada yeniden inşa etme projesinin üzerinde durmuştur. Bir Kuşak Bir Yol projesi hem karadan hem denizden Asya, Afrika ve Avrupa'nın birbirine bağlanmasını hedef alan ticaret yolu olmaktadır. Ayrıca bu ticaret yolu üzerindeki ipek ve ipek ürünlerinin satılmasının yanı sıra fikirlerin, kültürlerin ve insanların taşınmasında vasıta olmaktadır.

Türkiye jeopolitik konumu nedeniyle “Bir Kuşak Bir Yol” projesinin orta koridorunda yer almaktadır. Türkiye-Çin ilişkilerinde ekonomik ve ticari alanların genişletilmesi için yeni yollar oluşturulmaktadır. Türkiye'nin bu projedeki rolü Londra ile Pekin arasında sevkıyatı kesintisiz bağlayacak olan demiryolu ağı içerisinde olmasıdır. Böylece güzergâhta ki ülkeler arasında ortaklıklar oluşturmayı ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Projeye finansman bütünlüğün kurulması, ulaşım kolaylığının sağlanması, iş birliğinin artırılması gibi olumlu etkiler katacağı beklenmektedir. Bu çalışmanın amacı “Bir Kuşak Bir Yol” projesinin hayata geçirilmesi sonucunda Türkiye'ye yansımalarının ortaya konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Bir Kuşak Bir Yol, Orta Koridor, Çin, Türkiye

Jel Kodları: F10, R40

ABSTRACT

The historical Silk Road has played an important role in the development and communication of civilizations for centuries. The collapse of the Soviet Union as a result of the end of the Cold War; It caused the disappearance of the pressures on the Eurasian states and China. The events have played an active role in the revival of the modern Silk Road 436project. In September and October 2013, Chinese President Xi Jinping's meeting in Indonesia and Kazakhstan focused on the “One Belt One Road” initiative and the rebuilding of the 21st Century Silk Road. One Belt One Road 436project is the trade route targeting the interconnection of Asia, Africa and Europe from both land and sea. It is also a means of transporting ideas, cultures and people as well as selling silk and silk products on this trade route.

Turkey due to its geopolitical position “One Belt One Road” is located in the central corridor of the 436project. New ways to expand economic and trade area in Turkey-China relations are formed. The role of Turkey in this 436project Turkey is within the railway network which will connect the shipment between London and Beijing without any problem. Thus, aims to establishing partnerships between countries on the route and to achieve the sustainable development. It is expected that the 436project will add positive effects such as preserving the integrity of the 436project, providing ease of transportation and increasing cooperation. The aim of this study “One Belt One Road” 436project is to put forward the reflections of Turkey as a result of the implementation.

Keywords: One Belt One Road, Middle Corridor, Çin, Türkiye

Jel Classification Codes: F10, R40

1.GİRİŞ

Uygarlıkların ortaya çıkışında, insanların farklı siyasal, ekonomik, teknolojik ve kültürel düşüncelerin birbirleriyle etkileşimi önemli rol oynamaktadır. Bu düşüncelerin etkileşimi ticaret yoluyla gerçekleşmiştir. Tarihsel süreç boyunca, birçok ticaret yolları toplum ve farklı devletler tarafından kullanılmıştır. Fakat bu yolların kalıcılığı sağlanamamıştır. Ticaret yollarını kalıcı kılan unsur, jeopolitik-jeostratejik konumu ve toplumların ekonomik ilişkilerini güvence altına alarak gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu bağlamda medeniyet ve ekonomi tarihinin en eski yapılarından biri olan, ilk kıtalararası ticaret yolu örneğini İpek Yolu oluşturmaktadır. Bu ticaret yolu Çin'den harekete geçerek Anadolu ve Akdeniz yoluyla Avrupa'ya ulaşmakta, Kızıldeniz üzerinden de Afrika'ya kadar uzanan güzergaha İpek Yolu adı olarak adlandırılmaktadır. Adını bu güzergahtaki ticareti yapılan ipek ürününden almaktadır. İpek sadece ticareti yapılan bir mal olmamakla birlikte para yerine de kullanılan iktisadi değer olmuştur (Tutar ve Koçer, 2019: 619). İpek Yolu ilk olarak insanların gereksinimlerini karşılamak amacıyla ortaya çıkmıştır fakat zaman içerisinde bu gereksinimlerle birlikte ekonomik ilişkiler ve İpek Yolu güzergahında bulunan ülkeler arasındaki işbirlikçi yapının gelişmesine de katkı sağlamıştır.

Çin tarafından ilan edilen Bir Kuşak Bir Yol (*One Belt One Road*) projesi, ekonomik ve jeopolitik yapıyı içerisine alarak küresel dengeleri açıklamak için günümüzde ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Çin, modern ipek yolu güzergahında bulunan 65 ülkede yüz milyarlarca dolarlık hacimde yatırım yapmak ve yollar ağıyla ülkeler arasında yakın ticari ilişkiler oluşturmak amacıyla projenin önemini vurgulamaktadır. Öngörülen amaçları gerçekleştirmek için Çin'den başlayan bu projenin diğer ucu Türkiye ve Avrupa'ya kadar uzanacak ticaret ulaşım yoluna ihtiyaç duyulmaktadır. Doğu ile Batı arasında bu hatta sahip olan Türkiye doğal köprü görevini üstlenmektedir. Türkiye'nin bu projeyi değerlendirmesi sonucu önemli ticaret merkezi haline gelmesi kaçınılmaz olacaktır.

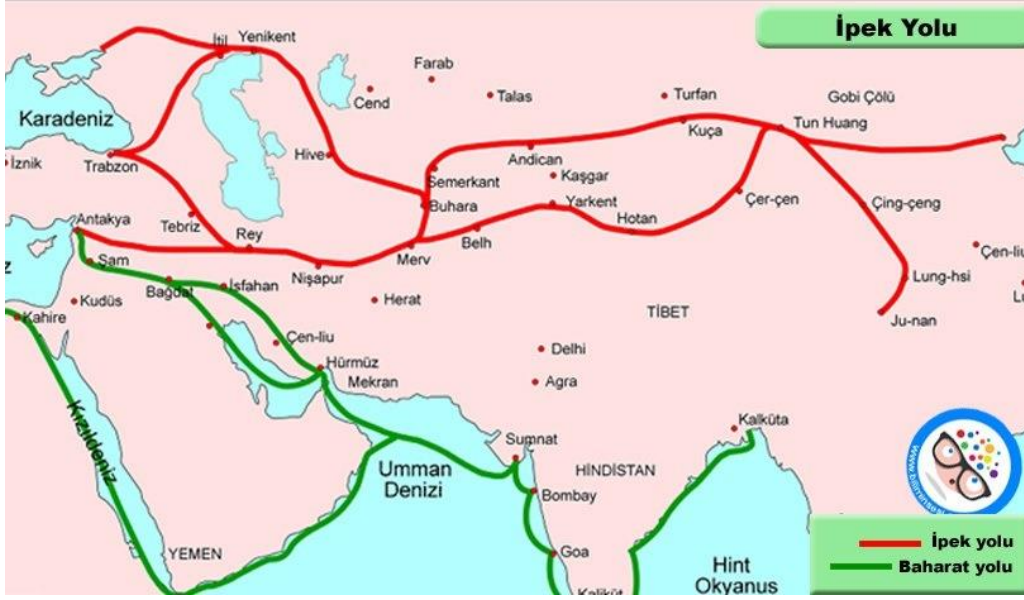
Bu çalışmada, tarihi İpek Yolu'nun, Çin tarafından yeniden Bir Kuşak Bir Yol projesi olarak gündeme getirilmesi önemli bir boyut kazanmaktadır. Bir Kuşak Bir Yol projesinin ortaya çıkışındaki sosyal, siyasal ve ekonomik etkiler, projenin sağlamış olduğu fırsatlar ile projenin uygulanabilirliğinin önündeki engeller değerlendirilmiştir. Son olarak önemli bir konuma sahip olan Türkiye'nin projedeki yeri ve ekonomik yansımaları üzerinde çalışılmıştır.

5. ESKİ DÜNYANIN MİRASI: TARİHİ İPEK YOLU

İpek Yolu, ekonomik ve sosyal alanları kapsayan bütün insanlığın önemli konularından biri olmaktadır ve İpek Yolu güzergahında farklı milletleri de bulundurduğu için uluslararası önem arz etmektedir. İpek Yolunun ortalama 2000 yıllık bir mazisi vardır ve ilk kez M.Ö. 2.yüzyılın sonlarına doğru görülmektedir. İpek Yolunun önem kazanması, ipek üretiminin sağlanması ve bu ürünlerinin dışarıda satılmasıyla olmaktadır. İlk ipek üretiminin yeri Çin'de başlamış ve o dönemlerde ipek ürünü için gereken ipek böceklerinin ülke dışına çıkışı Çin Devleti tarafından yasaklanmıştır. Bu yasağı ihlal eden kişiler ise ölüm ile cezalandırılmıştır.

İpek Yolunun oluşumundaki etkenlerden biri, Çin'in ürettiği malları satacağı bir Pazar oluşturmak; bir diğeri ise, M.Ö. 2.yüzyılda Hunları yok etmek amacıyla sınırlarını genişletip batı ülkeleriyle müttefik olmak için temeller atılmıştır (Sabancı, 2018: 83). İpek Yolu güzergahı tek bir yol şeklinde değil, yollar ağı şeklinde olmuştur. Bu yol iki ana bölgeye ayrılmıştır. İlki Batı'dan Doğu'ya giden yol, diğeri ise Doğu'dan Batı'ya gelen yollar şeklindedir. Günümüz Pamir eteklerinde yolların kesiştiği ve bu noktada iki taraftan gelen malların ticareti yapılmaktaydı (Tuerdi, 2017: 5). Hunlar döneminde ise Çin'den Batı'ya giden üç ana yol bulunmaktadır. Bunlar Kuzey Yolu, Güney Yolu ve Orta Yolları şeklindedir. Kuzey Yolunun başlangıç yeri Dunhuang şehridir. Turpan-Urumqi yönünden ilerleyerek Kazakistan, Özbekistan, Andican ve Semerkand'dan güneye doğru Buhara'ya varmaktadır. Güney Yolu, Dunhuang şehriden başlayarak Çerçen Nehrinden Hotan şehrine varmaktadır. Sonra Yarkent şehriden kuzeye yönelerek Karakurum Dağları'nın kuzey eteklerinde var olan Kaşgar'a ulaşmaktadır. Orta yol, Dunhuang şehriden başlayarak Altay Dağları'nın güneyinden Tanrı Dağları'na varıp buradan da Sincan Özerk Cumhuriyeti içerisinde yer alan Urumçi'nin güneyinden Kuça'ya yönelip Aksu üzerinden Karakurum Dağları'nın kuzey eteklerinde var olan Kaşgar'a ulaşmaktadır (Deniz, 2016: 197). Batı'dan Doğu'ya doğru giderken ise Antakya ve Suriye'nin başkenti olan Şam şehriden Dicle ve Fırat'a oradan

da Hazar Denizi'ni geçip Afganistan'ın Belh şehrine ulaşıp Pemir'e vararak oradan Kaşgar'a ulaşmaktadır (Atar vd., 2018: 338). İpek yolu Asya, Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağlayan önemli bir ticaret yolu oluşturmaktadır. Sadece mal ticareti değil fikirlerin, kültürlerin ve insanların taşınmasında vasıta olduğu için millet ve medeniyetlerin de birbirinden etkilenmesinde önem arz etmektedir (Atasoy, 2010: 2).

Şekil 2.1. http-1.

İpek Yolunun Türklerin kontrolüne geçmesi, İslamiyet'in doğuşu ve Türklerin Orta Doğu'ya ve Anadolu'ya girmesiyle gerçekleşmiştir. İpek Yolu 1000 yıldan fazla Türk kökenli devletler tarafından yönetilmiş olup Türk uygarlıklarında önemli ekonomik kaynak oluşturmuştur. Doğu-batı yolları üzerinde kontrolünü sağlamakla kalmamış ticaret yaparak gelir de elde etmiştir. Türklerin bu yola verdiği önemi Özbeklerin "Kâinatta iki büyük yol vardır. Biri gökyüzünde Saman Yolu, diğeri dünyada "İpek Yolu'dur" atasözleriyle açıklanmaktadır.

Tarihi ticaret yolu olan "İpek Yolu" adını ilk defa Çinli gezgin Çjan Syan'ın M.Ö. 138 tarihinde yaptığı seyahatinde söylemesi ile almıştır. Fakat literatüre girmesi Alman coğrafyacısı Ferdinand Von Richthofen tarafından 1877 yılında gerçekleştirilmiştir (Bozkurt, 2000: 1). İpek Yolunun önemi 2.yüzyıl ile 16.yüzyıl'a kadar devam etmiştir. Coğrafi Keşiflerin başlaması ve ticaretin deniz yollarına yani Pasifik Okyanusuna kayması önemini zayıflatmıştır. Sanayi Devrimi ile daha da önemini yitirmiş ve İstanbul'un Fethi ile İpek Yolu kapanmıştır (Camgöz ve Dinçer, 2017: 1).

Günümüzde tekrardan önemli hale gelen İpek Yolu başta Çin Devleti olmak üzere Asya'da bulunan ülkelerinde ekonomik alanlarında dikkatini çekmiştir ve yeniden inşası için çaba harcanması gerekmektedir (Özdaşlı, 2015: 583).

6. MODERN İPEK YOLU: BİR KUŞAK BİR YOL

Soğuk Savaş döneminin bitiminden sonra dünyada strateji boşlukları oluşmuştur. 1990'lı yılların başlangıcıyla Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Varşova Paktı'nın yok olması, Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasında etkili olmuştur. Sosyalist yapıda olan Çin, Hindistan ve Güney Asya kapalı ekonomi politikalarından ayrılarak küreselleşmenin etkisiyle neo-liberal düşüncelere hâkim olmaya başlamıştır. Serbest politikaların kurulması, sermaye ve mal ticaretlerinin de önündeki engellerin ortadan kaldırılması açık ekonomi politikalarına geçiş sağlanmıştır. ABD merkezli tek kutuplu dünya olan, 2008 küresel kriziyle çok kutuplu dünya hareketine neden olmuştur (Tezer, 2018: 5). Bu gibi gelişmeler İpek Yolu'nun yeniden oluşumuna katkı sağlamıştır.

Dünya barışını, güvenliğini korumak ve uluslararası ekonomik, toplumsal ve kültürel bir iş birliği oluşturmak için kurulan uluslararası Birleşmiş Milletler örgütüne uygun olarak “Bir Kuşak Bir Yol” projesinde ilke ve amaçlarına yer verilmektedir. Proje için, Barışçıl bir yaklaşımla bir arada yaşama beş ilkesini desteklemektedir. Bunlar: “birbirinin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne karşılıklı olarak saygı gösterme, karşılıklı saldırmazlık, birbirinin iç işlerine karşılıklı olarak müdahalede bulunmama, eşitlik ve karşılıklı menfaat ve barış içinde yaşama” olarak belirtilmiştir. Ülkelerin çıkarları dikkate alınarak faydalarını maksimize edebilecek planlamalar yapılması amaçlanmaktadır (Camgöz, 2017).

“Bir Kuşak Bir Yol” projesi İpek Yolu güzergahındaki ülkelerin demir yolları ile birbirine bağlanması ve bununla ekonomilerini canlandırılması amaçlanan modern İpek Yolu projesidir (Bozkurt, 2017: 1). Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ilk kez 7 Eylül 2013 tarihinde Kazakistan’da Nazarbayev Üniversitesi’nde İpek Yolu’nu yeniden canlandırmak konusunu dile getirmiştir ve ardından Başbakan Li Keqiong, Endonezya’da yaptığı bir konuşmada, “Bir Yol Bir Kuşak projesinin nüfus arttırma veya ülkelerin iç işlerine karışma gibi bir durum olmadan sadece ekonomik kazançların varlığı nedeniyle ortaya konulduğunu” söylemiştir (Taşkın, 2016: 199). Bu projenin tüm ülkelerin kazancına yönelik olacağına, karşılıklı çıkar ile ekonomik entegrasyon ve barışçıl, güvenilir bir ortamın sağlanması amaçlanmaktadır. Ek olarak, Çin’i Orta Asya’dan Avrupa’ya bağlayan bu proje bitiminde kara, deniz, demir ve hava ulaşım alanları daha düşük maliyette ticareti sağlayacak ve rekabeti de arttıracığı öngörülmektedir. Dolayısıyla Asya, Avrupa, Afrika kıtaları arasında oluşan bu yolda ticaretin yanı sıra ekonomik, inanç, kültürel etkileşimi de hızlandıracak ve bu sayede dünya barışına olumlu yansımaları olacaktır (Camgöz, 2017). Çin’in bu projedeki amaçlarından ilki globalleşen ticaret ağı kurarak ve bununla kendine yeni ihracat pazarları bulmayı hedeflemektedir. Bu şekilde kendi kapasite fazlası üretimini dışarıya satarak tüketimini oluşturacaktır. Bir diğer amacı, gelişen ekonomisinde ve yaşam standartlarına karşılık enerji ihtiyacı duymaktadır; bu ihtiyacı da proje güzergahında yer alan enerji zengini olan ülkelere sağlamayı hedeflemektedir. Bu gibi gelişmeler Bir Kuşak Bir Yol projesini aslında jeo-ekonomik temelli olduğu görülmektedir. Diğer bir anlamla, ülkeler kendi çıkarları doğrultusunda ekonomik araçlarla güvende olabilmek için iş birliğinde olmaları ve bu yöntemle planlamaların yapılması amaçlanmaktadır (Tutar ve Koçer, 2019: 621).

3.1. Bir Kuşak Güzergahı

Çin için önem arz eden “Bir Kuşak Bir Yol” projesi iki koldan oluşmaktadır. İlki, “Bir Kuşak” kısmı olan ve “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı” olarak isimlendirilen karasal bölümüdür. Yani, tarihi ipek yolunun olduğu bölüm olmaktadır. Bu proje içinde; yüksek hızlı demir yolu, kara yolu, limanlar, havaalanları, doğalgaz hatları ve diğer alt yapı yatırımları bulunmaktadır (Tuerdi, 2017: 13). Karasal kısımda Çin’i Orta Asya, Doğu ve Orta Avrupa’ya düğümlenecek olan altı ekonomik koridoru öngörülmektedir. Bunlar; bir, Yeni Avrasya Kara Köprüsüyle Batı Çin’i Doğu Rusya’ya, Çin-Moğol-Rusya Koridoruyla Kuzey Çin’i Moğolistan üzerinden Doğu Rusya’ya, Çin-Orta Asya-Batı Asya Koridoru ile Batı Çin’i Batı Asya’dan geçerek Türkiye’ye, Çin-Pakistan Koridoru ile Güneydoğu Çin’i Pakistan’a ve Pakistan’dan üzerinden Hint Okyanusu’na, Çin-Pakistan Koridoru ile Güneydoğu Çin’i Pakistan’a ve Pakistan’dan geçerek Hint Okyanusu’na, Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Koridoru ile Güney Çin’i Bangladeş ve Myanmar üzerinden Hindistan’a bağlamaktadır (Bocutoğlu, 2017: 265). Önemli gelişme olarak Çin devlet haber ajansı Xinhua’nın haritasına göre, Kara İpek Yolu Çin’den başlayıp Orta Asya, İran ve Türkiye üzerinden Avrupa’dan Venedik’te son bulmaktadır.

Bu anlamda ilk adım 2014 yılında, Yuxinou Demir Hattı olmuştur. Çin’in Changqinq şehrinden başlayarak Almanya’nın Duisburg şehrinde son bulduğu ilk sefer gerçekleştirmiştir. Bunun önemi, deniz yoluyla yapılan ticaretin kırk günde gerçekleşmiş olup sigorta primleri nedeniyle maliyet unsurunu daha fazla arttırmaktadır. Demiryolunun oluşmasıyla bu ulaşım süresi yirmi bir güne düşmüştür ve konteynırların taşıma maliyetleri de 5-8 bin dolar arasında olmuştur.

Güzergâh da bulunan ülkeler (Çin, Hindistan, Pakistan, Afganistan, Irak, İran, Suriye, Mısır, Moğolistan, Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Doğu Türkistan, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Rusya, Ukrayna ve Türkiye) ekonomik açıdan daha ön plana çıkmaktadır (Tezer, 2018: 6).

3.2. Bir Yol Güzergahı

Bir Kuşak Bir Yol projesinin “Bir Yol” bölümü kapsayan kolu ise, “21.yüzyıl Deniz İpek Yolu” bölümüdür. Bu yol ile Çin, Güney-Doğu Asya, Hint Okyanusunun çevresi ve Doğu Akdeniz bölgesindeki limanları geliştirmeyi amaçlamaktadır. 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu hattında bulunan ülkeler ve bölgeler için ciddi bir katma değer yaratarak, ülkelerin ekonomilerini canlandırılacağını ve ülke ürünlerinin hedef pazarlara ulaşımına imkân sağlayacak yol planlanmaktadır (Atar vd., 2018: 340). Çin’i deniz yoluyla Güney-Doğu Asya, Afrika, Orta Asya ve Avrupa’ya düğümlenmektedir. 2013 yılında Çin Başbakanı, 16. ASEAN Çin zirvesinde deniz yolu projesi hakkında açıklamalar yapmıştır. Çin ve ASEAN ülkeleri (Tayland, Endonezya, Malezya, Filipinliler, Singapur, Bruney, Vietnam, Laos, Myanmar, Kamboçya) arasında iş birliğinin kurulması yönünde Jinping bu yaklaşımı desteklemiştir. ASEAN ülkeleri ile deniz yolu projesini inşa etmeye hazır olduklarını belirtmiştir ve projedeki finansmanı da Asya Altyapı Bankasının kurulmasını önermiştir. Böylelikle, Çin’in deniz yolu ticaretinde devamlılık arz edebilmesi için Güney Doğu Asya, Hint Okyanusunun kıyıları ve Doğu Akdeniz bölgesinde limanlar kurmayı amaçlamaktadır. Deniz Yolu güzergahında ise, Güney Çin Denizinden başlayıp Hint Okyanusu üzerinden Basra Körfezine ve Akdeniz üzerinden Venedik’e uzanmaktadır. Bir-Yol güzergâhın son bulduğu Venedik ile bu şekilde kara ve deniz ipek yolları Venedik’te birleşmektedir (Bozkurt, 2017: 3). Çin’i daha güvenilir, düşük maliyetle, daha kısa sürede, dünyanın başka kıtalarına ulaştırmak için İpek Yolu’nu tekrardan canlandırmayı sağlayan bir proje olmaktadır.

Şekil 3.2.1. http-2.

3.3. BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİ: ULUSLARARASI TOPLUMUN TUTUMU

Bir Kuşak Bir Yol projesinin güzergahı birçok bölgeyi kapsadığı için projenin uygulanabilirliğinin sonucunda ortaya çıkan getiriler ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Genel olarak ülkelerde bu proje, küresel düzeyde ekonomik alanlarda artırıcı nitelik göstermektedir. Çin’in Bir Kuşak Bir Yol projesinin gerçekleştiği ve gerçekleşeceği her ulaşım koridoruyla Avrupa ülkeleri ve Avrasya bölgesinde yer alan doğal kaynaklara erişimi daha kolay olacaktır ve Çin bu projeye yeni Pazar alanlarına ulaşacaktır. Böylelikle daha hızlı büyüme hızına sahip olacaktır. Güzergahtaki ülkeler ile kazan-kazan modeli temel alınarak sürdürülebilir iş birliği oluşturulmaktadır. Projenin etkisiyle az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmalarında da önemli rol oynayacaktır. Ayrıca ülkelerarasında çıkar çatışmalarına yol açabilme ihtimali de oldukça yüksek görülmektedir (Tutar ve Koçer, 2019: 625). Bu proje üzerinde bulunan ülkeler, proje hayata geçer ise ucuz Çin ürünlerinin kendi ülke piyasalarına gireceğini böylece sorunlara, işsizliğe ve çevre kirliliğine yol açacağı düşüncesiyle Çin’in bu projeye tehdit oluşturacağı düşüncesi muhtemeldir (Akdağ, 2019: 79). Bu olumsuzluklara ek olarak; ülkelerin altyapı yetersizlikleri, güvenlik sorunları, ekonomik dengesizlikler, siyasal istikrarsızlıklar oluşturmaktadır. Bölge ülkeler hem Çin’in etki alanlarının genişlemesinin endişesi hem de ABD gibi projeye desteklemeyen tarafların olumsuz tepkilerinden çekinmektedirler. Bu tepkiler projenin

gerçekleşmesinin önündeki engelleri oluşturmaktadır (Tutar ve Koçer, 2019: 625). O halde projeye yönelik ülkelerin projeye yaklaşımları alt başlıklarda incelenecektir.

3.3.1. Bir Kuşak Bir Yol Projesini Destekleyenler

Çin, projenin sahibi olmasıyla birlikte İran ve Pakistan destekleyenler olarak yer almaktadır. Projeyi destekleyen 65 üzeri ülke bulunmaktadır fakat bu ülkeler projenin gerçekleşmesine yönelik net karar alamamakta ve proje dışında kalmaktansa projenin yararlarından dolayı desteklemekte, bekle-gör stratejisiyle projeye yaklaşmaktadırlar.

3.3.2. Bir Kuşak Bir Yol Projesine Tepki Gösterenler

ABD, Japonya ve Hindistan projeye tepki gösterenler arasında başta gelmektedir. Çin Bir Kuşak Bir Yol projesiyle dünyanın en önemli bir kısmına ulaşacak denizyolu-demiryolu ağlarını kurmayı, bu ulaşım ağlarıyla bölge ülkelerle oluşturacağı yakın ilişkileri ve projeye Çin'in "hayat alanı" olarak gördüğü bölgelere ABD'nin girmesini engellemeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda, kuşak-yol projesi ABD'nin tek kutuplu anlayışına karşı yeni küresel girişim yaratmak ve Çin kendi ekonomik gücünü kullanarak uluslararası alanda etkin rol almayı sağlamasında bir fırsat oluşturmaktadır (Özdaşlı, 2015: 589). ABD, Bir Kuşak Bir Yol projesinde bulunan ülkelerdeki kendi etkisinin azalacağını, ticaret gücünün zayıflayacağı düşüncesiyle bu girişime karşı durmaktadır. Çin'in sadece Doğu ve Batı arasındaki köprüyü oluşturacak bu projede ki amacının olmadığını ifade etmektedir. ABD, Çin'in bu projeye bölgesel ve küresel gelişimine karşı girişimleri; ilk olarak Washington'ın "Asya Eksenli" stratejisi seçenekleri geliştirilirken, ikinci olarak kuşak yol üzerinde bulunan ülkelerde proje hakkında olumsuz propaganda girişimleri yapılmaktadır. Batılı uzmanlar ise asıl amacın Çin'in kendini merkeze alması ve tek kutuplu olma isteği şeklinde projeyi eleştirmişlerdir. Buna karşın Çin'in Ankara Büyükelçisi Hongyang, projenin hiçbir yönü hiyerarşik mekanizmayı hedeflemediğini ve proje AB gibi kurumsal bir yapı içinde oluştuğunu; tüm ülkelerin birbirleriyle ilişki içinde olmasını, siyasi ve kültürel diyalogun artırılmasını, ifade ederek projeyi korumaktadır.

ABD'nin 2009'dan bu yana izlediği "Asya Eksenli" stratejisiyle Asya'ya geri dönüş politikası, Çin'i Asya-Pasifik bölgesine yapılan çalışmaların hızlanmasına neden olmaktadır. Washington Asya'yı yeniden dengeleme ve Çin'i "çevreleme" planına karşı, Çin'in başlattığı Bir Kuşak Bir Yol projesine bakışını daha da önemli hale getirmiştir. Buna karşı Çin, "Bir Kuşak Bir Yol" projesinin ekonomik kazanımlarından ziyade güzergâh üzerindeki ülkelerle oluşturacağı siyasi ve kültürel ilişki Çin'i yalnızlık ve çevreleme stratejisinde önlem sağlayacaktır. Ayrıca Çin yalnızca ABD'yi engellemeyi değil onun yanında bulunan müttefik ülkeleri de engellemeye çaba göstermektedir. Örnek olarak, Orta Asya'nın zengin kaynaklarını Kafkasya aracılığıyla Avrupa'ya getirmek amacıyla geliştirilen ve AB projesi olan Avrupa Kafkasya- Asya ulaştırma koridoruna alternatif yol olarak Çin hemen altı yüz kilometrelik uluslararası demiryolu olan Çin, Kırgızistan, Özbekistan projesini oluşturmuştur. Bu gelişmelerin yanında, ABD-Çin arasında Suriye, Güney Çin Denizi, Tayvan gibi birçok konuda da olumsuzluklar oluşturmaktadır (Özdaşlı, 2019: 590-591). ABD, Asya'da Hindistan ve Japonya ülkeleriyle yakınlaşması ve Tillerson'un da bu yakınlaşmayla Avustralya'yı da yanlarında istemesi, Çin'in Bir Kuşak Bir Yol projesine karşı çıktığının göstergesidir (Çakan, 2017: 47).

Hindistan'ın Bir Kuşak Bir Yol projesini istememesindeki gerekçeler; ilki, proje için gerçekleşecek Pakistan-Çin Ekonomik koridoru, Pakistan tarafından işgal edilen Hindistan'ın Keşmiş bölgesinden uzanmaktadır. Bu olay Hindistan'ın toprak bütünlüğüne meydan okuduğundan projeye tepkili yaklaşmaktadır. İkinci olarak, Hindistan hakimiyetinde olan Hint Okyanusuna Çin tarafından yapılacak olan yatırımlara karşı durmaktadır. Gerçekleşecek olan bu projeye Hindistan "şeffaf" girişim şeklinde görmemektedir. Böylece Hindistan'a göre, proje amacının belirsizliği ve nereden başlayıp nerede biteceği net olarak belirtilmediği için karşı durmuştur.

"Orta ve uzun dönemde jeopolitik bir konuma evrilme ihtimali bulunan KY projesinin, son tahlilde Japonya'yı ekonomik ve jeopolitik açıdan güç durumda sokacağını düşünen Japonya da Hindistan ile ortak hareket etmekte ve projeye karşı durmaktadır". "Bir Kuşak Bir Yol" projesini yakından takip eden ABD'nin, Hindistan-Japonya karşı girişimlerine destek vermesi ve bu tutumuyla da projeye olumsuz baktığının göstergesidir (Bocutoğlu, 2017: 268).

3.3.3. Bir Kuşak Bir Yol Projesinde Kararsızlar

Rusya ve AB ülkeleri projeye çekimser yaklaşım gösteren ülkelerdir. Çin Bir Kuşak Bir Yol projesini gündeme ilk getirdiği dönemlerde Rusya'yı dışarıda bırakarak tren hattı ile dünya ticaretine kavuşmayı amaçlamaktadır. Fakat Moskova'nın kabul edilmeyeceği bu projeye, Orta Asya ülkeleri de uzak bir tutum sergilemesi, Rusya'yı bu projede var olmasını zorunlu tutmaktadır. Rusya ise bu projeye temkinli bir duruş sergilemektedir. Çin'in doğusu ile batısını birbirine bağlayan Lianyung Port-Khorgos arasındaki otoyol 2004 yılında hizmete sunulmasıyla Çin'in iç pazarının Orta Asya bölgelerine açılmasını sağlamıştır (Özdaşlı, 2015: 591). Bu otoyol ağundan önce kaynaklar Rusya üzerinden Avrupa'ya aktarılmaktaydı. Bu yolda Rusya tekeli bir anlayış kurarak, güzergahta bulunan ülkeler üzerinde baskı sağlamaktaydı. Fakat Çin'in oluşturduğu alternatif güzergâh yolu Rusya'yı hâkim olduğu alanlarda etkisini azaltmaktadır. Çünkü bölgenin gaz, demiryolu hattını Sovyetler Birliği yıkılana kadar Moskova merkezinden yürütülmekteydi. Bundan dolayı günümüzde oluşan Orta Asya'da ki Bir Kuşak Bir Yol projesine Rusya temkinli yaklaşmaktadır. Çin ve Rusya arasında Nazarbayev'in arabulucu olarak yer alması geçmiş yıllara göre Rusya'nın Bir Kuşak Bir Yol tutumu hakkında ilerlemeler sağlanmıştır. Bu ilerlemeler ile atılan en önemli adım 6 Şubat 2014 Rus Lider Putin'in Çin'e geldiği sırada gerçekleşmektedir. Putin'in temkinli davranmasını rağmen Çin'in sunduğu bu proje konusunda genel çerçevede uzlaşma sağlanmıştır. Bir Kuşak Bir Yol içerisinde ne kadar uzlaşmaya varılsa da Rusya uzun vadede jeopolitik sonuçlarından tedirgin olmaktadır. Rusya ileriye dönül Çin'in baskısının altında olma ihtimalini düşünerek proje içerisinde bulunmaktadır. Projenin gerçekleşmesiyle Rusya için tehdit oluşturabilecek bir durum söz konusu olduğundan bu tehditleri önleyebilmek adına projede yer alarak tedbirler geliştirmektedir. Bu durumu daha önce "Transatlantik" projesinde yaşayan Rusya proje içinde yer alarak tehdit oluşturacak unsurları ortadan kaldırmıştır. Aslında Rusya "içinde bulun, kontrol et, gereğinde engelle" mantalitesiyle Bir Kuşak Bir Yol projesinde de bu davranışı sergileyebilme ihtimaliyle yer almıştır. Rusya -Çin arasında ki gelişmeler de Pekin ve Moskova, Şanghay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ) ve BRICS ülkelerinin enerji alanlarında yaptıkları dev anlaşmalar ikili ilişkilerini "stratejik ortaklık" olarak geliştirmişlerdir (Güller, 2019: 41).

AB ülkeleri tarafından Çin'in başlattığı Bir Kuşak Bir Yol projesine endişeli bakılmaktadır. Bu projenin ülkelere haksız rekabet yaratacağı düşüncesi hakimdir. Her ne kadar Çin-AB arasında iş birliği için "2020 Strateji Gündemi" belgesi imzalanmış olsa da AB üyeleri arasında proje hakkında ki girişimleri de farklı izlenimler yaratmaktadır. Örneğin, Almanya proje iş birliğini gösteren yaklaşımlarda bulunmaktadır fakat Hindistan'ın projeye karşı tutumunun da yanında olmaktadır. İtalya ve Fransa ise, projenin getirilerine göre tavır almaktadır.

7. MODERN İPEK YOLU: ORTA KORİDOR'DA TÜRKİYE

Türkiye ve Çin ülkeleri arasında yıllarca İpek Yolu hakimiyeti için mücadeleler yaşanmıştır. Türk devletlerinin orta koridora hâkim olmasında, Türklerin Müslüman olması ve Türk-İslam devleti kurulması etkili olmuştur. Orta Asya'da kurulan Türk Devletleri İpek Yolu'nun Orta koridor kısmında yer aldığı için mutluluk üstünlük kurmuşlardır (Atar vd., 341). Dolayısıyla tarihi İpek Yolu'nun geçtiği ülkelerden biri olan Türkiye, Bir Kuşak Bir Yol projesi kapsamında Asya, Avrupa ve Orta Asya coğrafyasının kesişiminin de de projenin kilit noktası olarak yer almaktadır (Camgöz, 2017).

Türkiye Bir Kuşak Bir Yol projesinin orta koridorunda yer almaktadır. Bu koridor, Gürcistan, Azerbaycan, Hazar Denizi, Türkmenistan, Kazakistan, Afganistan ve Pakistan'ın Türkiye'den Çin'e ulaşmasında olanak sağlamaktadır. Orta koridor, Kazakistan'ı geçerek Kazakistan'ın Aktau limanına bağlanıyor, deniz bağlantısıyla Azerbaycan'ın Alat limanına varmaktadır. Bu koridor Güney Kafkasya'yı geçerek Türkiye üzerinden Avrupa'ya bağlanmaktadır (Tuerdi, 2017: 44). Bundan dolayı Türkiye için karayolu, demiryolu ve enerji alt yapı projeleriyle finansmanı sağlanacak bir kaynak olarak görülmektedir. Çin bu proje de Orta Koridor için 8 trilyon dolarlık bütçe öngörmekte olup 40 milyar dolarını ulaşım ağlarının alt yapısı için harcamayı amaçlamaktadır. Bu yatırımların gerçekleşmesiyle Türkiye'de ki firmalar ve çevre bölgelerde ki ülkeler yeni iş alanları oluşturma ve istihdamı artırma da önemli imkanlar sağlayacaktır.

Pekin'den Londra'ya kadar uzanan Bir Kuşak Bir Yol projesinin kilit noktası olarak yer alan Türkiye; Marmaray, Avrasya Tüneli, Üçüncü Havalimanı, Yavuz Sultan Selim Köprüsü, Osmangazi Köprüsü ve

hızlı tren, yeraltı treni gibi ulaştırma projeleri aslında ileriye dönük küresel bir etki yarattığı görülmektedir. Proje kapsamında da ön ayak olabilecek başarılı örnekler arasında yer almaktadır.

8. Marmaray Projesi

Bir Kuşak Bir Yol projesinin Orta Koridorunda yer alan Türkiye'nin Marmaray projesi Avrupa ve Asya kıtalarını İstanbul Boğazı altından demir yoluyla birbirine bağlayan projelerindendir. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 29 Ekim 2013 tarihinde Marmaray projesinin açılışında Pekin ve Londra'nın bu tünel ile birbirine bağlandığı işaret etmiş ve İpek Yolu'nun batıya uzandığını söyleyerek projenin önemini vurgulamaktadır (Shong, 2017: 46). Projenin finansmanı Japonya Uluslararası İş Birliği Bankası ve Avrupa Yatırım Bankası tarafından sağlanmıştır. Projede harcanan tutar yaklaşık olarak 3 milyar dolar değerinde olup dünyada ki en büyük ulaştırma altyapılarından biri olmaktadır. Marmaray, Türkiye'nin stratejik konumu açısından önem arz eden projelerden olmaktadır.

3.4.2. Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu Projesi

Azerbaycan-Ermenistan savaşında, Ermenilerin yol ve yük trenine saldırmasıyla Türkiye 1993 yılında bu olaylardan dolayı Ermenistan sınır kapısını kapatmıştır. Ermenistan sınır kapısı açılrsa bile Kafkasya ve Orta Asya arasındaki demir yolunun yalnızca Ermenistan'dan geçmesine Türkiye güvenli bir yol olarak bakmamaktadır. Bunun yanında Azerbaycan'da Ermenistan'dan geçen bu demir yolunu kullanmak istememesi nedeniyle, 2007 yılında Türkiye- Azerbaycan-Gürcistan ortaklığı sağlanarak Bakü-Tiflis-Kars demir yolunun inşasının başlamasına neden olmuştur (Bozkurt, 2017: 5). 30 Ekim 2017 tarihinde bitirilen demir yolu projesi hizmet vermeye başlamıştır. Bu projeye Bakü'yü Tiflis üzerinden demir yolu ile Kars'a bağlamayı amaçlamaktadır. Bir Kuşak Bir Yol girişimi kapsamında Bakü-Tiflis-Kars demir yolu orta koridor olarak planlanan projenin en önemli tamamlayıcı hattı konumundadır. Marmaray projesinin tamamlanmasından sonra, Trans Avrupa ve Trans Asya demir yolu ağlarının birleştirilmesini, Hazar Denizi geçişli tren ve feribot hatlarıyla Kazakistan ve Türkmenistan'a olan bağlantısıyla Avrupa ve Türkiye'nin Türkistan, Uzak Doğu ve Güney Asya'ya kesintisiz demir yolu ulaşımını sağlayacaktır (Tutar ve Koçer, 2019: 624). Bu proje sayesinde Avrupa'dan Çin'e kadar uzanan demir yolu ulaşımıyla kesintisiz taşımacılık hizmeti sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca bölgedeki doğalgaz ve petrol kaynaklarına daha kolay ulaşımı sağlanması ve bölgenin dünyaya açılması konusunda da bu proje dikkat çekmektedir.

3.4.3. Edirne-Kars Demir Yolu

Çin'in modern İpek Yolu vizyonunun en önemli ayağını Londra ile Pekin'i birbirine bağlaması hedeflenen kesintisiz demiryolu projesi olmaktadır ve Çin ile yapılması için müzakere edilen Edirne-Kars demir yolu projelerinde önemli yol kat edilmiştir. Demir İpek Yolu'nun bir kısmı ise 30 milyar dolarlık Edirne-Kars arasında planlanan yüksek hızlı tren projesidir (Tuerdi, 2017: 51). Edirne-Kars hızlı tren hattının Bakü-Tiflis-Kars demir yolu hattıyla birleşmesi, Türkiye'nin Doğu ve Batı'yı birbirine bağlayan transit bir ülke olma rolünü güçlendirecektir (Akdağ, 2019: 83).

9. MODERN İPEK YOLU: TÜRKİYE'YE EKONOMİK YANSIMALARI

Tarihi İpek Yolunun Bir Kuşak Bir yol projesi kapsamında yeniden canlandırılması Türkiye ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. Türkiye, Kuşak-Yol projesinin gerçekleşmesi için Pekin'e destek veren ve katılımı yönünden de istekli olan kilit ülkelerden birisidir. Avrupa, Asya ve Orta Doğunun kesiştiği nokta da yer alan Türkiye, projenin kara ve demir yollarını içeren "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı Hattının" Avrupa'ya bağlanmasında da önemli rol oynamaktadır.

Bir Kuşak Bir Yol projesi için Türkiye ile Çin arasında gerçekleşen Yeni İpek Yolu Bağlantısı Ortak Çalışma grubu kurulmasına ilişkin Mutabakat Zaptı, Demir Yolu İş Birliği anlaşması, Ulaştırma Alt Yapısı ve Denizcilik alanında İş Birliği Mutabakat Zaptı İpek yolunun hayata geçirilmesinde ki önemli anlaşmalarındandır. Çin'in Ankara Büyükelçisi Yu Hongyang 26 Nisan 2015 de yaptığı bir açıklamada Modern İpek Yolu projesinin çok fazla yolu olduğunu ancak nereden geçerse geçsin mutlaka Türkiye'den geçeceğini belirtmiştir. 65 ülkeyi kapsayan bu projenin 21 trilyon dolarlık bir gücü olduğu ve kuşak üzerindeki ülkelerin ekonomik hacimlerini arttıracaklarını ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye-Çin arasındaki ekonomik münasebetin artması Bir Kuşak Bir Yol projesine ivme kazandırmıştır. Özellikle 2018 yılında Çin, Türkiye'nin en büyük 16. İhracat ülkesi ve 2. İthalat sıralamasında yer almıştır

(Özdaşlı, 2015: 592). Projenin ilerlemesi için yeni lojistik alanların oluşturulmasında Çin, hem Orta Asya'yı Türkiye ve Avrupa'ya bağlayacak hem de enerji ihtiyaçlarını karşılayacaktır. Dolayısıyla Orta Asya'dan aldığı hammaddelerin maliyetini düşürmesinin yanında kendisine ve yeni pazarlar yaratarak güvenli ticaret yollarının oluşmasıyla dış ticaret hacmini arttıracaktır. Bu durum yeni yatırımların yapılmasına özendirilecektir. Ayrıca, Türkiye-Çin ticaretinde zaman süresinin kısalması şeklinde önemli etken yaratmaktadır. Projenin "Orta Koridor" unu oluşturan Türkiye ile Çin arasında sevkiyat süresinin 30 günden 10 güne düşmesi ve Pekin'den deniz yolu ile 2 ayda teslim edilen ürünlerin 2 haftadan da kısa bir sürede İstanbul'a ulaşacak olması projenin Türkiye açısından önemini arttırmaktadır (Karagöl, 2017: 5).

Türkiye, 2023 hedeflerinde 500 milyar \$ rakamına ulaşabilmesi için yeni Pazar ve ekonomik iş birliğinin oluşturulmasına ihtiyaç duyacaktır. Bu nedenle 14-15 Mayıs 2017 yılında Çin'de yapılan Modern İpek Yolu Zirvesinde Türkiye Cumhurbaşkanının katılımıyla proje hayata geçirilmeye başlanmıştır (Atar vd., 2018: 341). Bu zirvede dünyanın ikinci ekonomisine sahip olan Çin ile Türkiye arasında birçok alanda anlaşmalar imzalanmıştır. Uluslararası Karayolları Üzerinde Taşımacılık Anlaşması, Çin Halk Cumhuriyeti ile Karşılıklı Kültür Merkezlerinin Kurulmasına İlişkin Anlaşma, Suçluların Karşılıklı İadesi Anlaşması bunlardan birkaçını oluşturmaktadır. Bir Kuşak Bir Yol projesiyle çok fazla etkin olmadığı Asya pazarına daha hızlı ve daha düşük maliyetle ulaşma fırsatı sağlayacaktır. Projenin gerçekleşmesi Türkiye'nin Güney Asya pazarına rahat ulaşma imkânı yaratacaktır. Türkiye'nin Asya bölgesinde etkin olmamasının nedeni; Türkiye ile Asya bölgesi arasında ulaşım alanlarında ki yetersizliklerden dolayıdır. Bu projenin gelişmesiyle Türkiye bölge ülkeler ile doğrudan ekonomik ilişki kurması, lojistik alanlarında da ilerlemeler sağlanması beklenmektedir (Özdaşlı, 2015: 593). Bu bağlamda Asya Alt Yapı Bankasının kurucu ortaklarından biri olan Türkiye, Modern İpek Yolu projesinde yer alması stratejik bir karar olmaktadır. Bu proje mal ticaretini kapsayan bir yapı olmasının yanında enerji alanında da önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Enerjiyi arz ve talep eden ülkelerin bir araya gelmesi projede yaşanabilecek gelişmeleri de göstermektedir. Türkiye'nin coğrafi konumundan dolayı en avantajlı güzergaha sahip olması Asya ile Avrupa arasında geliştirebilecek enerji ilişkilerinin başında gelmektedir. Avrupa'ya enerji akışının sağlanması beklenen TANAP ve Türk Akım gibi projelerde yer alan Türkiye, enerji arz güvenliğinde önemli bir konuma sahip olmaktadır (Karagöl, 2017: 3-5). TANAP projesi toplam 1850 kilometresi Türkiye'den geçmektedir. Türkiye Asya ve Avrupa arasında enerji sevkiyat hattı üzerinde bulunması Bir Kuşak Bir Yol kapsamında Türkiye'nin önemini arttırmaktadır (İbiş, 2019: 40). Çin ise fosil kaynaklara duyduğu ihtiyaçtan dolayı Orta Doğu'da daha fazla etkin olmak istemektedir. Bu sebeple Bir Kuşak Bir Yol projesinde Çin, Orta Doğu'ya özellikle de bu bölgede yer alan Türkiye ve İran'a önem vermektedir (Tuerdi, 2017: 43). Bu sayede Türkiye'nin yatırım akışı, dış ticaret ve enerji alanlarında önemli kazançlar elde etmesi beklenmektedir. Ayrıca Türkiye bu proje sayesinde İpek Yolu Ekonomik Kuşağında yer alan İran ve Rusya gibi ülkelerle de ekonomik ilişkilerini iyileştireceği öngörülmektedir. Türkiye, ilişkilerinin kısıtlı olduğu Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan gibi Türk Cumhuriyetleri ile etkileşimlerini ilerleteceği de düşünülmektedir. İpek Yolu kavramını ön plana çıkaran diğer etken ise 15-16 Mayıs 2008 yılında İstanbul'da toplanan Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Birliği (IRU) 31. Dünya Kongresidir. T.C. Ulaştırma Bakanlığının ve TOBB'un liderliğinde 22 ülkenin katılım sağladığı bu konferansta ana tema İpek Yolunun yeniden faaliyete geçirilmesi yönünde olmuştur. Bu konferansta alınan kararlar "İstanbul Deklarasyonu" başlığı altında yer verilmiştir. Türkiye, Doğu ve Batı arasında 600 milyar dolarlık mal ve hizmetin geçiş noktasında, karayolları, demiryolları, üç tarafı denizlerle çevreleyen konumu, havaalanları, dağıtım merkezleri ile Avrasya ticaretinin kalbinde olup; Avrupa, Balkanlar, Karadeniz, Kafkasya, Kuzey Afrika, Orta Asya ve Orta Doğu arasında mal ve hizmet akımının sağlanmasında merkez konumda yer almaktadır (Atasoy, 2010: 9).

Çin'in Kuşak Yol girişimi kapsamında 2026 yılında tamamlama hedefi, 20 trilyon dolarlık yatırım planından Türkiye mümkün olduğunca faydalanmayı amaçlamaktadır. Çin, güzergahta bulunan ülkelere güneş enerjisi yatırımları yapmaktadır. Son dönemde, ABD ve AB ülkeleri ile siyasi gerilimler yaşayan Türkiye, dış borçlanmada Çin'e yönelmesine neden olmuştur. Yakın zamanda ihaleye çıkacak olan Üç Katlı İstanbul Tüneli projesinin Çinli firmalara verilmesi beklenmektedir (Akdağ, 2019: 84).

SONUÇ

Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping Eylül 2013'te Kazakistan'da yapmış olduğu açıklama da "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" ve Ekim ayında "21.Yüzyıl Deniz İpek Yolu" projelerini dünyaya duyurmuştur. Projenin "Bir Kuşak" kısmı kara, "Bir Yol" kısmı ise deniz yolunu içermektedir. Bir Kuşak Bir Yol Çin'i, Rusya'ya, Orta Asya'ya, Güney Doğu Asya'ya, Batı Asya'ya, Körfez ülkelerine, Orta-Doğu Avrupa'ya ve Afrika'ya bağlamaktadır. Güzergahta bulunan ülkelerin çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerden oluşmaktadır. Bu durumdan dolayı projenin gerçekleşmesinde Çin, ana finansman konumuna gelmektedir. Tüm dünyanın gelişiminde etkin olan bu proje, 65 ülkeyi ve 21 trilyon dolarlık ekonomiyi kapsayan, karşılıklı kazançları hedefleyen etkili bir strateji niteliğindedir. Proje yalnızca ülkelerin ekonomik alanlarını değil sosyo-kültürel alanlarının da gelişimine katkı sağlayacaktır.

Çin Bir Kuşak Bir Yol projesiyle ekonomik kalkınmada ortaya çıkan darboğazı ve kendi içindeki bölgesel farklılıklarını bu sayede giderebilecek durumda olacaktır. Bununla birlikte projeyi jeopolitik strateji olarak ele alıp, proje güzergahındaki ülkelerle ilişkilerini güçlendirerek kendi güvenliğini sağlayacaktır. Fakat bu proje Çin'in sadece savunucu veya destekleyicisi değildir. Projenin faaliyete geçmesinde sosyal istikrarsızlıklar ve ülkelerarası sorunlarla karşı karşıya kalacak olmasıdır. Böylelikle projeye katılan ülkelerin iç sorunları, altyapı yetersizlikleri, farklı ekonomik yapılarla sahip olmaları, ülkelerarasında iş birliğinin olmaması, Çin'in bu girişimle ne amaçladığı taraflara net şekilde açıklanmadığı için ve ABD- Japonya-Hindistan gibi ülkelerinde projeye karşı durmaları Bir Kuşak Bir Yol projesinin gerçekleşmesinde sorunlar oluşturmaktadır. Sorunları ortadan kaldırmak adına bölgelerarasında net bilgi akışının sağlanması, iş birliğinin sağlanması, ortak fonların oluşması ve siyasal anlaşmazlıkları gidererek uzlaşma sağlanması proje önündeki engellerin kaldırılmasını sağlayacaktır.

Türkiye bu projenin "İpek Yolu Ekonomik Kuşağının" orta koridorunda yer almaktadır. Asya ile Avrupa kıtalarının birleştiği noktada bulunması Türkiye'yi projenin ekonomik hattında merkezi bir konuma getirmektedir. Bir Kuşak Bir Yol projesini destekleyen yapılar olarak Marmaray, Yavuz Sultan Selim Köprüsü, Bakü-Tiflis-Kars ve Edirne-Kars demir yolları projenin gerçekleşmesinde ön ayak olmuştur. Türkiye ile Asya ülkeleri arasında ekonomik ilişkiler taşımacılık açısından maliyetli ve güvenlik konusunda risklidir. Türkiye'nin etkin olmadığı Asya ülkeleri ile ticareti sağlanacak ve dış ticaret açığını da azaltabilecektir. Türkiye, ekonomik ve siyasi hedeflerini göz önünde bulundurarak 14-15 Mayıs 2017 yılında Pekin'de yapılan zirvede Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımıyla projenin gerçekleşmesine ivme kazandırmıştır.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Z., 2019. "Türkiye-Çin İlişkilerinde Kuşak ve Yol Girişimi'nin Önemi", Birey ve Toplum Dergisi, 9(17), ss.65-95.
- ALPEREN, Ü., 2018. "Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ve Çin'in Orta Asya Politikası", Bilge Strateji Dergisi, 10(19), ss.17-40.
- ATAR, A., ŞAHİN, H., ÇAVUŞOĞLU, T., 2018. "Geçmişten Günümüze İpek Yolu Hakkında Genel Bir Değerlendirme", Uluslararası Akademik Dergi, 2(2), ss.334-348.
- ATASOY, T., 2010. Küreselleşme Çağında Yeniden İpek Yolu, Bir Kültür Koridoru Olarak İpek Yolu Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde: 1-12, Antalya.
- BOCUTOĞLU, E., 2017. "Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Ekonomik ve Jeopolitik Sonuçları Üzerine Düşünceler", *International Conference On Eurasian Economies*, Bişkek, KIRGIZİSTAN, ss.265-270.
- BOZKURT, R., 2019. Kuşak ve Yol Projesi'nin Kafkasya Ülkelerine Etkisi, ss.1-8.
- CAMGÖZ, C., DİNÇER, F., 2017. "Modern İpek Yolu Çerçevesinde Ulaştırma Ağlarının Turizme Katkıları", Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(0), ss.1-17.
- ÇAKAN, V., 2017. "Yeni İpek Yolu Projesi: Beklentiler Sorunlar ve Gerçekler", Asya Araştırma Dergisi, 1(1), ss.35-52.
- DENİZ, T., 2016. "Yeni Umutların Işığında Tarihi İpek Yolu Coğrafyası", Marmara Coğrafya Dergisi, 0(34), ss. 195-102.
- DURDULAR, A., 2016. Çin'in Kuşak Yol Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi, Avrasya Edütleri, Türk İş Birliği ve Koordinasyonu Ajansı Başkanlığı, 49/2016-1, ss.77-97.

- GÜLLER, M.A., 2019. “İpek Yolu’nun İki Dügümü: Xinjiang ve Keşmir”, *Modern İpek Yolu Dergisi*, (7), ss.41-44.
- İBİŞ, S., 2019. “Yeni İpek Yolu Projesi ve Türkiye Turizmüne Olası Yansımaları”, *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 3(1), ss.34-44.
- İKİZ, A., 2019. “Tek Kuşak Tek Yol Projesi ve Türkiye’ye Olası Etkileri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), ss.1689-1700.
- KARAGÖL, T.E., 2017. Modern İpek Yolu Projesi, *Seta Perspektif*, Sayı:174, ss.1-7.
- OKUR, A.M., 2017. “Bir Kuşak Bir Yol Projesi’nin Jeopolitiği, Türk Kuşağı ve Uygurlar”, *Akademik Hassasiyet Dergisi*, 4(8), ss.45-54.
- ÖZDAŞLI, E., 2015. “Çin’in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri”, *Turkish Studies*, 10(14), ss.579-596.
- SABANCI, T., 2018. “Yeni İpek Yolu Projesi: Tarihi Olanla Benzerlik ve Hakkındaki Bazı Çalışmaların Kısa Bir Değerlendirmesi”, *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 1(2), ss.82-99.
- SHANG, C., 2017. “Bir Kuşak Bir Yol Projesi ile Türkiye”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TEZER, H., 2018. 21. Asırda İpek Yolu Ekonomileri Gelişim Süreci, *Türk Yurdu Yayınları*, 1, ss.1-29.
- TUERDİ, R., 2017. “Tarihi İpek Yolu Projesinin Türkiye ile Çin Arasındaki Dış Ticaret Hacminin Arttırılması Üzerindeki Rolü ve Önemi”, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul.
- TUTAR KUTLUAY, F., BAHSİ KOÇER, F.Ş., 2019. “Çin’in Yeni İpek Yol Projesi: Bir Kuşak Bir Yol”, *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(17), ss.618-626.
- İNTERNET KAYNAKLARI:
http- 1. <https://www.biliminsesi.com/ipek-yolu-nedir/> (10/12/2019)
http-2. <https://businessht.bloomberght.com/piyasalar/haber/1495794-modern-ipek-yolu-nereye-cikar> (10/12/2019)

DÜNYA BAKIR FİYATININ VAR MODELİ İLE ANALİZİ
ANALYSIS OF THE WORLD COPPER PRICE USING THE VAR ANALYSIS

Tuğrul AVCI

Arş. Gör. Ve Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

ÖZET

Dünyanın oluşumundan beri var olmasına ve ticareti, insanlık kadar eski olmasına rağmen; sanayileşmedeki gelişmeler, uluslararası ticaret ve küreselleşme, emtia ticaretini, dolayısıyla emtia piyasasını çok etkin bir hale getirmiştir. Bazı tahminlere göre, emtia piyasasının büyüklüğü, küresel bazda, 20 trilyon ABD Dolarına ulaşmaktadır. Makalemizin konusu olan bakır ise, bu toplamdan 90 milyar ABD Doları kadar bir pay almaktadır. Her ne kadar toplamda küçük bir paya sahip olsa da bakır, elektrik, inşaat, ev aletleri, ulaşım sektörlerinin vazgeçilmez girdisini oluşturmaktadır. Dünya bakır fiyatı, genel olarak, artan bir eğilim sergilemesine rağmen; arz koşullarına, küresel ekonomilerin ve sanayide kullanılan teknolojilerin durumlarına göre kısa dönemli oynaklıklar göstermektedir. Literatür taraması, emtiaların bir sepet olarak çalışıldığını, bireysel bazda çalışılan emtiaların, önemine binaen, altın ve petrolden öteye pek gitmediğini göstermektedir. Bu makalede, 1995-2018 yılları arası dünya bakır fiyatı durağanlık ve eşbütünlük testleri sonucuna göre VAR modeli ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dünya bakır fiyatı, Emtia fiyatları, VAR analizi

ABSTRACT

Even though existed since the beginning of the planet and its trade is as old as humankind; industrial developments, international trade and globalization made the commodity trade and hence the commodity market very active. To some estimates, the volume of the commodity market, globally, reaches to 20 trillion USD. Copper, the subject of this article, shares some 90 billion USD in this total. Even though its share in the total is not very significant, copper is an indispensable input for the electricity, construction, home appliances and transportation sectors. While world copper price shows an increasing trend, depending on the supply conditions, state of the global economies and technologies that are used in industry, copper price shows short-term volatility. A literature review reveals that commodities are usually studied as a basket, and individual commodities that are studied do not go beyond oil and gold, based on their importance. This article analyzes the world copper price by using the VAR model based on stationarity and cointegration test results.

Key words: World copper price, commodity prices, VAR analysis

CARI İŞLEMLER AÇIĞININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: YÜKSELEN PİYASA
EKONOMİLERİ ÖRNEĞİ
SUSTAINABILITY OF CURRENT ACCOUNT DEFICIT: THE CASE OF EMERGING MARKET
ECONOMIES

Hüseyin AĞIR

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Dilek ATILGAN

YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Tuba İSPİR

YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

ÖZET

Bir ekonomi için iç ve dış dengenin birlikte sağlanabilmesi önemli bir makroekonomik amaçtır. Dış dengenin sağlanmasında ise, cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği önemli bir gösterge niteliğindedir. Hakkio ve Rush (1991) ve Husted (1992), cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinin varlığını, ithalat ve ihracat arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını araştırarak ortaya koymaktadırlar. Uzun dönemli bir ilişkinin varlığı cari işlemler açıklarının sürdürülebilir olduğunu, uzun dönemli ilişkinin olmaması da cari işlemler açıklarının sürdürülebilir olmadığını ifade etmektedir. Bu çalışma 14 yükselen piyasa ekonomisinde cari açıkların sürdürülebilirliğini panel ekonometrik tahminlerle araştırmaktadır. Elde edilen sonuçlar, genel olarak ülkelere özgü sonuçlar ortaya koyarken, söz konusu ekonomilerde cari açıkların zayıf formda sürdürülebilir olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Cari İşlemler Açığı, Sürdürülebilirlik, Panel Eş-Bütünleşme Analizi

Jel Kodları: F3, C33

ABSTRACT

It is an important macroeconomic objective for an economy to combine internal and external balances. On the other hand, sustainability of current account deficit is an important indicator in ensuring external balance. Hakkio and Rush (1991) and Husted (1992) demonstrate the existence of the sustainability of the current account deficit by investigating whether there is a long-term relationship between imports and exports. The existence of a long-term relationship indicates that current account deficits are sustainable, and the absence of a long-term relationship indicates that current account deficits are not sustainable.

This study investigates the sustainability of current account deficits in 14 emerging market economies with panel econometric forecasts. The results show country-specific results in general, while the current account deficits in these economies are weakly sustainable.

Key Words: Current Account Deficit, Sustainability, Panel Cointegration Analysis

Jel Codes: F3, C33

1. GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik karar alma süreçleri için gösterge niteliği taşımakta olan cari işlemler dengesi makroekonomik performans ölçütlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Cari işlemler dengesi ödemeler bilançosunun alt kalemlerinden biridir ve ülkelerin ticaret bilançosu (mal ve hizmet ihracatı ile ithalatı arasındaki fark), net faktör gelirleri ve net transfer ödemeleri toplamından oluşmaktadır (Ayla ve Küçükkale, 2017: 56). Dış dengenin sağlanması noktasında önem arz eden bu hesap kaleminde oluşacak açıkların iç ekonomik dengeyi de bozabilecek olması, açığın makroekonomi açısından sahip olduğu önemli bir rolü ortaya koymaktadır.

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi konusundaki engellerin 1980'li yıllarda ortadan kalkmasıyla cari işlemler açığı kavramı adından daha fazla söz ettiren bir kavram haline dönüşmüştür. Özellikle yüksek sermaye girişlerinin etkisi ile küresel cari hesap açığının artması birçok ülkede ekonomik istikrara ilişkin önemli kaygılara yol açmış (Altunöz, 2014: 116) kamuoyunun cari açığı bir zayıflık göstergesi ve ulusal

refah açısından olumsuz bir durum olarak yorumlaması (Gerber, 2017: 198) hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde açıkların kalitesi ve sürdürülebilirliğinin ayrı bir tartışma konusu haline getirilmesine neden olmuştur. Ancak cari açık diğer durumlarla kıyaslandığında daha fazla yatırımı mümkün kılmaktadır. Bu bakımdan veri bir tasarruf oranı kapsamında diğer her şey sabitken, başka bir durumda yapılabileceğinden daha fazla yatırım yapılmasına imkan sağlamaktadır.

Cari işlemler açığının sürdürülebilirliği en genel anlamda açık miktarının herhangi bir kriz yaratmadan alabileceği değerler ile ifade edilmesidir. Bu nedenle açığa sebep olan etkenler: tasarruf oranlarının azalması, ihracat gelirlerinin azalması, ithal edilen malların talep esnekliğinin büyüklüğü, dış borç stokundaki artışıdır. Cari açığın sürdürülebilirliğinde temel belirleyiciliği ise cari açığın finansman yapısı oluşturan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve sermaye hareketleridir. Bu bakımdan açığın sürdürülebilir olup olmadığına yönelik kriterler yatırım/tasarruf oranı, cari açık/GSYİH oranı, dış borç/GSYİH oranı, reel efektif döviz kurunun değerlendirilmesi, ihracat/ GSYİH oranı, kısa ve uzun vadeli sermaye akımları, brüt içsel rezervler/ borç stoku, iktisadi büyüme, finansal yapı, döviz rezervleri ve borç yükü olarak belirtilmektedir (Ayla ve Küçükale, 2017: 55). Açığın sürdürülebilirliği hakkında birçok farklı görüş bulunmakta olup iktisatçıların bir kısmı açığın GSYİH'nin %3-4'ü kadar olması ekonomi için tehlike arz ettiğini ifade ederken %7 ile %9 seviyesine yükselmesini son derece riskli bir durum olarak görmekte ve cari açığın sürdürülemez boyuta ulaştığını ifade etmektedir (Öztürk ve Çoltu, 2018: 38, Geber, 2017: 199).

Cari işlem açıklarının sürdürülebilirliği analiz edilirken ithalat ve ihracat arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı araştırılmaktadır. Bu bakımdan ithalat ve ihracat arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunması açığın sürdürülebilir olduğunu, uzun dönemli bir ilişkinin bulunmaması açığın sürdürülebilir olmadığını anlamına gelmektedir (Husted,1992; 161-162, Fountas ve Wu,1999: 194).

Bu çalışmada, 1971-2018 dönemi için yıllık veriler kullanılarak yükselen piyasa ekonomilerinde (Arjantin, Brezilya, Çin, Endonezya, Meksika, Malezya, Filipinler, Peru, Güney Afrika, Türkiye, Pakistan, Kolombiya, Şili ve Hindistan) cari açığın sürdürülebilirliği ikinci nesil panel birim kök ve panel eş bütünleşme analizleri ile test edilmektedir. Literatür taraması sonucunda bu ülke örnekleri kullanılarak yapılan başka bir çalışmanın olmadığı yazarlar tarafından tespit edilmiş ve örneklem ülke grubu verileri ile çalışılmıştır. Ayrıca çalışmanın literatürden farklı bir diğer özelliği de ikinci nesil panel ekonometrik testlerin kullanılmasıdır. Bu iki farklılıkla çalışma diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Çalışma yalın bir ekonometrik model kurarak, temel değişkenlerle tahminler yapmayı amaçladığından, kontrol değişkeni eklemek ihmal edilmiştir.

Teorik çerçeve ve literatür taraması ortaya konulduktan sonra bu çalışma ikinci nesil panel ekonometrik testler kullanılarak örneklem ülke grubu için söz konusu dönem aralığında cari açığın sürdürülebilirliği sınanmaktadır. Analizde yükselen piyasa ekonomileri için elde edilen sonuçlar, söz konusu ülke grubunda cari açığın uzun dönemde zayıf formda sürdürülebilir olduğunu göstermektedir. Sonuçlar ülkeler için tek tek ele alındığında ise; Arjantin, Brezilya, Çin, Meksika, Malezya, Filipinler, Güney Afrika, Şili ve Hindistan için cari açığın zayıf formda sürdürülebilir olduğu, Endonezya, Peru ve Türkiye'de cari açığın uzun dönemde güçlü formda sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ TEORİK ALTYAPISI

Cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği literatürde Hakkio ve Rush (1991) tarafından geliştirilmiş ve Husted (1992) tarafından ekonometrik olarak test edilebilir düzeye indirgenerek dönemler arası model çerçevesinde incelenmiştir. Model cari dönem bütçe kısıtı altında türetilmiştir. Söz konusu bütçe kısıtı modeli;

$$C_0 = Y_0 + B_0 - I_0(1 + r_0)B - I, \quad (1)$$

(1)'deki denklemde gösterilmektedir. C_0 tüketim harcamalarını, Y_0 çıktıyı, I_0 yatırım harcamalarını, B_0 uluslararası borçlanmayı, r_0 dünya faiz oranını $(1 + r_0)B - I$, temsili bireyin başlangıç borcunu ifade etmektedir. Buna göre, ekonominin dönemler arası bütçe kısıtı, (1) deki denklem temel alınarak Husted (1992) tarafından denklem (2)'de ifade edilmiştir.

$$B_0 - B_{-1} = r_0 B_{-1} - TB_t \quad (2)$$

Buna göre TB_t ile dış ticaret dengesini gösterilmektedir. Husted (1992), cari işlemler hesabının sürdürülebilirliği hipotezini test etmek amacıyla (2)'deki denklemden farklı olarak ekonometrik modeli (3)'deki denklem şekline dönüştürmüştür.

$$EX_t = a + \beta IM_{t+e} \quad (3)$$

(3)'deki denklemde EX_t mal ve hizmet ihracatını, IM_t ise mal ve hizmet ithalatı ile net faiz ödemeleri ve net transfer ödemelerinin toplamını belirtmektedir. Bir ekonomide dönemler arası bütçe kısıtının sağlanması için, diğer bir ifadeyle cari açığın sürdürülebilir olması ihracat ve ithalat serilerinin uzun dönem ilişkisi mevcudiyeti koşuluna dayandırılmaktadır. Bununla birlikte, uzun dönem ilişkisinin tespit edilmesinin ardından (3)'deki denklemde β katsayısının bire eşit olması beklenmektedir ($\beta=1$). Ancak β katsayısının birden küçük ($\beta<1$) olduğu durumda, sürdürülebilirliğin zayıf formda gerçekleştiğini, β katsayısının birden büyük ($\beta>1$) olduğu durumda, sürdürülebilirliğin güçlü formda gerçekleştiğini ve katsayının negatif olduğu durumda ise sürdürülebilirliğin gerçekleşmediği belirtilmiştir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Dünyada ve Türkiye'de cari işlem açıklarının sürdürülebilirliğine ilişkin yapılan ampirik çalışmaların büyük çoğunluğu Hakkio ve Rush (1991) ve Husted (1992)'in çalışmaları kapsamında incelenmiştir. Tablo 3.1'de cari işlemler açığının sürdürülebilirliği ile ilgili birçok çalışma bulunmakla birlikte elde edilen sonuçlar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Dolayısıyla evrensel bir geçerliliğe sahip bir sonuçtan bahsetmek mümkün değildir. Bu çalışma kullanılan yeni ekonometrik yöntemler ve seçilen ülke grubu bakımından diğer çalışmalardan ayrılarak literatüre katkı sağlamaktadır.

Tablo 3.1 Cari Açığın Sürdürülebilirliğini Ele Alan Ampirik Çalışmalar

Yazar	Dönem	Ülke	Değişken	Yöntem	Bulgu
Uluslararası Literatür					
Hakkio ve Rush (1991)	1950Q:2 1988Q:4	ABD	İhracat(US\$), İthalat/ (US\$)	Eşbütünleşme Testi	Sürdürülemez
Husted (1992)	1967Q:1 1989Q:4	ABD	İhracat(US\$), İthalat/ (US\$)	Granger Nedensellik Testi, Eşbütünleşme Testi	Sürdürülebilir
Wu vd. (2001)	1973Q:2 1998Q:4	G7 ülkesi (ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Kanada, Japonya)	Reel İhracat Reel İthalat	Granger Nedensellik Johansen Eşbütünleşme Testi	Sürdürülebilir
Kalyoncu (2006)	1960-2002	22 OECD Ülkesi	Reel İhracat Reel İthalat	Panel Birim Kök Testi (IPS)	Sürdürülebilir
Dülger ve Özdemir (2005)	1974Q:1 2001Q:4	G7 ülkesi (ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Kanada, Japonya)	Reel İhracat, Reel İthalat Faiz oranı,	Panel Birim Kök Testi (SURADF)	Fransa, İtalya, Kanada Sürdürülebilirken Almanya, İngiltere, ABD, Japonya için Sürdürülemez.
Lau vd. (2006)	1976Q:1 2001Q:4	Doğu Asya ülkeleri (Kore, Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland)	Reel GSYİH, Reel İhracat, Reel İthalat	Panel Birim Kök Testi (IPS)	Sürdürülebilir
Perera ve Verma (2008)	1950-2006	Sri Lanka	İhracat(US\$), İthalat/ (US\$)	Gregory ve Hansen Yapısal Kırılma ve Eşbütünleşme Testi	Sürdürülemez

Rubio vd. (2014)	1970-2007	11 OECD Ülkesi	Reel İhracat, Reel İthalat	Yapısal Kırılmalı Test, VECM	Kanada, Avustralya, İtalya ve Yeni Zelanda da sürdürülebilirken ABD, İngiltere, İrlanda, Portekiz ve Yunanistan ekonomilerinde sürdürülemez
Bektaş (2017)	1970-2014	Gelişmekte Olan Ülkeler (Brezilya, Hindistan, Malezya, Meksika, Türkiye)	Reel İhracat, Reel İthalat	Panel Eş-Bütünleşme Testi	Malezya ve Türkiye için güçlü formda sürdürülebilirlik mevcutken Hindistan ve Meksika' da zayıf formda sürdürülebilirlik söz konusudur.
Ulusal Literatür					
Kalyoncu (2005)	1987Q:1 2002Q:4	Türkiye	Reel ihracat Reel ithalat	Johansen Eşbütünleşme Testi	Sürdürülebilir
Akçorakoğlu Ağaslan ve (2007)	1987Q:1 2008Q:2	Türkiye	Özel Tüketim, Kamu harcamalar, Yatırım, Reel GSYİH	Granger Nedensellik - VAR Analizi	Sürdürülemez
Yamak ve Korkmaz (2007)	2001Q:4 2009Q:9	Türkiye	Reel İhracat, Reel İthalat	ARDL Testi	Sürdürülebilir
Berke (2009)	1989Q:1 2006Q:2	Türkiye	Reel İhracat, Reel İthalat, Döviz Kuru	Parçalı Eşbütünleşme Yöntemi	Sürdürülebilir
Peker (2009)	1992Q:1 2007Q:12	Türkiye	Reel İhracat, Reel İthalat	Johansen Eşbütünleşme Testi, VECM	Zayıf Formda Sürdürülebilir
Ümit (2011)	1992Q:1 2010Q:4	Türkiye	Reel İhracat, Reel İthalat	ADF, PP Birim kök testleri, Johansen Eşbütünleşme Testi,	Zayıf Formda Sürdürülebilir
Şahbaz (2011)	2001Q:1 2011Q:4	Türkiye	İhracat, İthalat	Johansen Eşbütünleşme Testi	Sürdürülebilir
Altunöz (2014)	1994Q:4 2013Q:4	Türkiye	Reel İhracat, Reel İthalat	Johansen Eşbütünleşme Testi	Zayıf Formda Sürdürülebilir
Öztürk ve Çotlu (2018)	1995-2015	15 OECD Ülkesi	İhracat, İthalat	Panel Birim Kök, Panel Eşbütünleşme Testi	Sürdürülebilir
Saraç ve Sivri (2019)	1992Q:1 2017Q:4	Türkiye	Cari İşlemler Dengesi/GDP, Reel Cari İşlemler Dengesi, Kişi Başına Reel Cari Denge	Kırılmalı (LM) ve Kırılmaz (ADF, PP, KPSS, DF-GLS) Birim Kök Testleri	Sürdürülemez
Mütevelli ve Konak (2019)	1992Q:1 2017Q:10	Türkiye	İhracat, İthalat	Johansen Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Zayıf Formda Sürdürülebilir

4. CARİ İŞLEMELER AÇIĞININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİN TAHMİNİ

Cari açığın sürdürülebilirliğine ilişkin analizde kullanılan veri seti ve değişkenlere ait açıklayıcı bilgiler Tablo 4.1'de gösterilmektedir. Değişkenleri simgeleyen göstergelerin önündeki LN ön ek, değişkenlerin logaritmik formlarının kullanıldığını ifade etmektedir.

Tablo 4.1 Analizde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlanması

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
LNEX	Log (İhracat /GSYİH)	Dünya Bankası (WDI)
LNIM	Log (İthalat /GSYİH)	Dünya Bankası (WDI)

Bu değişkenlerle kurulan ekonometrik model ise denklem 4’de gösterilmektedir.

$$LNEX_{it} = \alpha_{it} + \beta_{1it} LNIM_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

($i= 1 \dots, 14$) ve ($t= 1971 \dots, 2018$)

Tablo 4.2 Analize Dahil Edilen Yükselen Piyasa Ekonomileri

Sıra	Ülke	Sıra	Ülke
1	Arjantin	8	Peru
2	Brezilya	9	Güney Afrika
3	Çin	10	Türkiye
4	Endonezya	11	Pakistan
5	Meksika	12	Kolombiya
6	Malezya	13	Şili
7	Filipinler	14	Hindistan

Tablo 4.2’de veri varlığı durumuna göre seçilen 14 yükselen piyasa ekonomisine yer verilmiştir. (4)’deki denklemi tahmin edebilmek için ilk olarak homojenlik ve yatay kesit bağımlılığı testleri yapılmaktadır.

Bağımsız değişken katsayısının homojenliği; Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Eğim Katsayısı Homojenliği (Slope Homogeneity Test) (Δ testi) ile araştırılmaktadır. Modelde kesitler arası bağımlılık olup olmadığına karar vermek için Breusch ve Pagan (1980) LM, CD ve CDLM testleri ile Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen LM_{adj} testinden yararlanılmaktadır. Bu analizler sonucunda, ikinci nesil panel birim kök testlerinden biri olan ve Reese & Westerlund (2016) tarafından geliştirilen ortak faktör modellemesine dayalı ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan PANICCA testi uygulanmaktadır. Değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin olup olmadığı Westerlund (2007) tarafından geliştirilen ECM testi ile sınırlanmaktadır. Değişkenlerin uzun dönem katsayıları ise kesitler arası bağımlılığı dikkate alan ve Eberhardt ve Teal (2010) tarafından geliştirilen AMG (Augmented Mean Group) tahmincisi ile tahmin edilmektedir.

4.1 TAHMİN SONUÇLARI

Panel birim kök testlerinden hangisinin yapılacağına karar verebilmek için ilk olarak serilerin homojen ve kesitler arası bağımlılığının olup olmadığını test etmek gerekmektedir. Dolayısıyla model (4)’de yer alan katsayının ilk olarak homojen olup olmadığına karar vermek gerekmektedir. Bu bakımdan, ekonomik yapıları birbirinden farklı olan ülkeler için oluşturulan modellerde katsayıların heterojen olması; ekonomik yapıları benzer ülke gruplarında ise katsayıların homojen olması beklenmektedir (Kar, vd. 2018: 8). Tablo 4.3’de yükselen piyasa ekonomilerine ait serilerin katsayı homojenite test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4.3 Homojenite Test Sonuçları

Testler	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Delta Tilde	2.501 ***	0.006
Delta Tilde _{adj}	2.583 ***	0.005

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistikî anlamlılığı göstermektedir

Modelin homojen olduğu üzerine kurulu Delta testlerinde H_0 hipotezi %5 ve %1 anlamlılık düzeylerinde reddedilmektedir ve katsayının heterojen olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum,

ülkeden ülkeye cari açığının sürdürülebilirliğinin farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Bu nedenle kullanılacak olan eşbütünleşme testinin hem yatay kesit bağımlılığını, hem de parametrelerdeki heterojeniteyi dikkate alan bir test olması gerekmektedir (Özcan, 2015: 7). Bu amaçla hangi panel birim kök, eşbütünleşme ve eşbütünleşme tahminci testlerinin yapılacağına karar verilerek (Çınar, 2010: 594) seçilen yöntemlerle seriler arasındaki uzun dönem ilişki test edilecektir.

Tablo 4.4 Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Testler	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
CD _{LM} (Breusch, Pagan 1980)	111.260***	0.000
CD _{LM} (Pesaran 2004)	1.502***	0.000
CD (Pesaran 2004)	-4.293***	0.000
LM _{adj} (PUY, 2008)	27.198***	0.000

Not: “***” %1 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

Uluslararası ticaretin yayılması ve küreselleşme hareketlerinin hız kazanmasıyla birlikte, bir ülke ekonomisinde meydana gelen bir şokun diğer ülkeleri de etkilemesi söz konusudur. Bu durum, ampirik analizlerde yatay kesit bağımlılık “cross-section dependency” testleri ile belirlenebilmektedir. Tablo 4.4 de yer alan yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarına göre Ho hipotezi reddedilerek %1 anlamlılık düzeyinde kesitler arası bağımlılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlar, bir ülkede ortaya çıkan bir şok diğer ülkeleri de etkilemektedir. Ho hipotezinin reddedilmesi yani kesitler arası bağımlılığın olması durumu modelde ikinci nesil birim kök testlerin uygulanmasını gerektirmektedir (Nazlıoğlu, 2010: 142).

Tablo 4.5 Reese & Westerlund (2016) Birim Kök Testi Sonuçları

Birim Kök Testi		LNEX		LNIM	
		Düzye			
		Sabit Terimli	Sabit ve Trendli	Sabit Terimli	Sabit ve Trendli
PANICCA	Pa	-2.472 (0.007)	4.963 (1.000)	-0.603 (0.273)	4.970 (1.000)
	Pb	-1.915 (0.025)	10.558 (1.000)	-0.727 (0.234)	15.963 (1.000)
	PMSB	-1.145 (0.216)	15.841 (1.000)	1.558 (0.940)	40.795 (1.000)

Not: Parantez içerisindeki değerler olasılık değerleri göstermektedir.

Analiz sonuçları, ikinci nesil panel birim kök testlerinden olan Reese & Westerlund (2016) tarafından geliştirilen PANICCA testini, Westerlund (2007) eşbütünleşme testini ve Eberhardt ve Teal (2010) tarafından geliştirilen AMG (Augmented Mean Group) tahmincisi testlerini yapmaya olanak sağlamaktadır. PANICCA testi, ortak faktör modellemesine dayanmakta ve serilerin sadece seviyede durağan olup olmadıklarını göstermektedir. Testin boş hipotezi “H₀: Seriler durağan değildir”; şeklinde kurulmaktadır (Reese ve Westerlund 2016: 971). Tablo 4.5’de PANICCA birim kök test sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar serilerin seviyede birim kök içerdiğini göstermektedir. Serilerin düzeyde durağan olmaması, eş-bütünleşme testlerinin yapılabilmesi için ön koşulu da sağlamaktadır. Seriler trend durağan olduğu için sabit ve trendli model kullanılmıştır. Dolayısıyla oluşturulan model (5)’deki denklemde gösterilmektedir.

$$LNEX_{it} = \alpha_{0it} + \alpha_{1it} trend + \beta_{1it} LNIM_{it} + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığına karar vermek için Westerlund (2007) tarafından geliştirilen hata düzeltme modeli-grup (ECM-grup) eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. Yatay kesit bağımlılığının varlığı dikkate alan bootstrap eş-bütünleşme test sonuçları Tablo 4.6’ da gösterilmektedir.

Tablo 4.6 Westerlund (2007) Eşbütünleşme Test Sonuçları

Testler	İstatistikler	Olasılık değerleri
g_tau	-4.921***	0.004
g_alpha	-4.408***	0.000
p_tau	-5.886***	0.006
p_alpha	-5.806***	0.003

Not: Bootstrap döngüsü 1000 tekrarlı dağılımdan elde edilmiştir. Regresyon sabit ve trendi içermektedir. Gecikme ve öncüller 1 olarak belirlenmiştir

Eğim parametrelerinde heterojenite saptandığı için grup ortalama testlerinin (g_tau ile g_alpha) sonuçları dikkate alınmalıdır. Yatay kesit bağımlılığının varlığı, bootstrap olasılık değerinin kullanılmasını gerektirmektedir. Analiz sonuçlarına göre %1 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme olmadığı boş hipotezi reddedilmektedir. Bu bakımdan ihracat ve ithalat arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Eş-bütünleşme ilişkisi belirlendikten sonra eşbütünleşme katsayıları, kesitler arası bağımlılığı dikkate alan, katsayılar da heterojenite tespit edildiği durumlarda da kullanılabilen ve Eberhardt ve Teal (2010) tarafından geliştirilen AMG (Augmented Mean Group) yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Tablo 4.7’de değişkenlerin eşbütünleşme katsayılarının tahmin sonuçları verilmiştir.

Tablo 4.7 Yükselen Piyasa Ekonomileri Panel Eş-Bütünleşme Katsayı Tahmin Sonuçları (AMG)

	LNEX=f(LNIM)		
	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
AMG	0.649***	0.971	0.000
Ülke Sonuçları			
<i>Arjantin</i>	0.419***	0.122	0.001
<i>Brezilya</i>	0.198***	0.115	0.005
<i>Çin</i>	0.907***	0.900	0.000
<i>Endonezya</i>	1.088***	0.113	0.000
<i>Meksika</i>	0.557***	0.125	0.000
<i>Malezya</i>	0.735***	0.059	0.000
<i>Filipinler</i>	0.670***	0.069	0.000
<i>Peru</i>	1.019**	0.244	0.013
<i>Güney Afrika</i>	0.495***	0.076	0.000
<i>Türkiye</i>	1.122***	0.117	0.000
<i>Pakistan</i>	0.209	0.195	0.283
<i>Kolombiya</i>	-0.053	0.118	0.654
<i>Şili</i>	0.742***	0.134	0.000
<i>Hindistan</i>	0.973***	0.048	0.000
Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir.			

Tablo 4.7’de yer alan eş-bütünleşme katsayı tahmin sonuçları AMG (Augmented Mean Group) yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Elde edilen panel sonucuna göre ithalattaki %1’lik bir artış ihracatı %0.649 artırmaktadır. Dolayısıyla 14 yükselen piyasa ekonomisi için ithalat değişkeninin eğim katsayısı 1’den küçüktür. Bu bakımdan Husted’e (1992) göre ithalat serisinde katsayının güçlü düzeyde sürdürülebilirliğe ulaşması için gerekli olan ($\beta=1$) katsayısıdır. Seriler arasında uzun dönem eşbütünleşmenin varlığı cari açığın sürdürülebilir olduğunu gösterse de uzun dönem eşbütünleşme katsayısı (ithalat) 1’den küçüktür. Dolayısıyla yükselen piyasa ekonomilerinde panel sonucu göz önüne alındığında cari açığın bu ülkelerde zayıf formda sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuçlar ülke bazında incelendiğinde ise: Arjantin, Brezilya, Çin, Meksika, Malezya, Filipinler, Güney Afrika, Şili, Hindistan da β katsayısının 1’den küçük ve istatistiksel olarak anlamlı olması cari açığın

zayıf formda sürdürülebilirliğini gösterirken Endonezya, Peru ve Türkiye’de β katsayısının 1’den büyük ve istatistiksel olarak anlamlı olması güçlü formda sürdürülebilirliği ifade etmektedir. Bu bakımdan Kolombiya ve Pakistan’da katsayıların istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5. SONUÇ

Ülkelerin hem makroekonomik performansını hem de ekonomik ilişki içinde olduğu diğer ülkelerin makroekonomik değişkenlerini etkileyen cari işlemler hesabındaki dengesizlikleri ülkeler açısından önemli sorunlardan biridir. Bu bakımdan hem iktisatçılar hem de politika yapımcılar için cari açık konusu, kapsamı, sebepleri, sürdürülebilirlik açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, seçilen 14 yükselen piyasa ekonomisi için cari açığın sürdürülebilir olup olmadığı, Hakkio ve Rush (1991) ile Husted (1992) tarafından geliştirilen ve dönemler arası bütçe kısıtını temel alan yaklaşımla; ihracat ve ithalat arasındaki ampirik ilişki, güncel panel ekonometrik testler aracılığıyla tahmin edilmiştir. Analiz sonuçları, çalışmada kullanılan 14 yükselen piyasa ekonomisinde cari açığın uzun dönemde zayıf formda sürdürülebilir olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuçlar ülke bazında incelendiğinde ise; Arjantin, Brezilya, Çin, Meksika, Malezya, Filipinler, Güney Afrika, Şili ve Hindistan için cari açığın zayıf formda sürdürülebilir olduğu, Endonezya, Peru ve Türkiye’de cari açığın uzun dönemde güçlü formda sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan analizlerde elde edilen bulgular, örneklem ülke grubu için cari işlemler ağıının zayıf formda sürdürülebilir olduğunu göstermektedir. Söz konusu ülkelerin cari açıklarının sürdürülebilirliğini zayıf formdan güçlü forma taşıyabilmesi için; ithalatını baskılayıp ihracatını arttırıcı (döviz gelirlerini) politikalar izlemelidir. Dış ticaret açığının azaltılabilmesi (ihracat arttırılıp ithalata azaltılması) için sermaye malları ara mallarında yerli üretim çok daha fazla teşvik edilmeli, ithalatı ikame edecek endüstrileşme ve üretim tüketim mallarında değil de katma değeri yüksek (ileri teknoloji içeren) ürünler üretmeye yönelik olmalıdır. Özellikle sanayi üretiminde hammadde olarak kullanılan enerji de dışa bağımlılıktan vazgeçecek ve toplumsal refahını arttıracak alternatif enerji kaynakları aranmalı ve yatırımlar bu alanda yoğunlaşmalıdır. Cari açığın finansmanında önemli bir yeri olan doğrudan yabancı yatırımlar ülkeye sıcak para şeklinde gelmesinden ziyade sabit uzun vadeli yatırımlar olarak gelmesi için gerekli yapısal düzenlemeler yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Akçoraoğlu, A. ve Alpaslan, E. (2007), “Current Account Deficits, Sustainability and Global Financial Crisis: Evidence From Turkey, 1987-2008”, *Ekonomik Yaklaşım*, 20 (72), ss.1-20.
2. Altunöz, U. (2014), “Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), ss. 115-132.
3. Ayla, D. ve Küçükkale, Y. (2018), “Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: Literatür Taraması”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (18), ss. 55-80.
4. Baltagi, B.H. (2008), “Econometric Analysis of Panel Data, Fourth Edition”, West Sussex: John Wiley & Sons.
5. Bektaş, V. (2017), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: Bir Panel Veri Analizi”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (1), ss. 51-66.
6. Berke, B. (2009), “Türkiye’de Cari açığın Sürdürülebilirliği: Parçalı Eşbütünleşme Analizi”, *Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty* 9 (18), ss. 117-145.
7. Çınar, S. (2010), “OECD Ülkelerinde Kişi Başına GSYİH Durağan mı? Panel Veri Analizi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 29 (2), ss. 591-601.
8. Dülger, F. ve Özdemir, A. Z. (2005), “Current Account Sustainability in Seven Developed Countries”, *Journal of Economic and Social Research*, 7 (2), ss. 47-80.
9. Eberhardt, M. ve Teal, F. (2010), “Aggregation versus Heterogeneity in Cross-Country Growth Empirics”, *Centre for the Study of African Economies, Department of Economics*, No: 17692, ss. 1-37.
10. Fountas, S. ve J.L. Wu. (1999), “Are the U,S, Current Account Deficits Really Sustainable?”, *International Economic Journal*, 13 (3), 51-58.
11. Gerber, J. (2017), “Uluslararası İktisat”, Çev.: N. Tuncer, Nobel Yayınları, Ankara. 470s.

12. Hakkio, C. ve Rush, M. (1991), "Is The Budget Deficit "too large"?", Western Economic Association International, Economic Inquiry, sayı,29 ss. 429-445.
13. Husted, S. (1992), "The Emerging U.S. Current Account Deficit in the 1980s: A Cointegration Analysis", The Review Of Economics & Statics,74 (1), ss. 159-166.
14. Kalyoncu, H. (2005), "Sustainability of Current Account for Turkey: Intertemporal Solvency Approach" Praque Economic Papers 1 (14), ss. 82-88.
15. Kalyoncu, H. (2006), "International Intertemporal Solvency In OECD Countries: Evidence From Panel Unit Root", Prague Economic Paper, 21, ss. 44-49.
16. Kar, M. Ağır, H. ve Türkmen, S. (2018), "Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi ile Ekonomik Büyüme İlişkisini Ekonometrik Tahmini", ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies), Ekim 26-29, Cilt 2, ss. 305-321.
17. Lau, E. Baharumshah, A.Z., ve Haw, T. C. (2006), "Current Account: Mean-Reverting or Random Walk Behavior", Japan and the World Economy 18, ss. 90-107.
18. Mütevellî, D. ve Konak, A. (2019), "Türkiye'de Cari Açığın Finansman Yapısı ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 23 (1), ss. 123-140.
19. Nazlıoğlu, Ş. (2010), "Makro İktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerindeki Etkileri: Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Bir Karşılaştırma". Yayınlanmamış Doktora Tezi, TC Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
20. Özcan, B. (2015), "Çke Hipotezi Yükselen Piyasa Ekonomileri İçin Geçerli Mi? Panel Veri Analizi", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 16 (1), ss. 1-14.
21. Öztürk, S. ve Çotlu, S. (2019), "Seçilmiş OECD Ülkelerinde Cari Açığın Sürdürülebilirliği Analizi (1995-2015)", Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (16), ss. 37-48.
22. Peker, O. (2009), "Türkiye'deki Cari Açık Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Analiz. Kocaeli Üniversitesi", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (17), ss. 164 – 174.
23. Perera, N. ve Verma, R. (2008), "An Empirical Analysis of Sustainability of Trade Deficit: evidence from Sri Lanka", International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies, 5 (1), ss. 71-92.
24. Pesaran, H., (2004), "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels". Cambridge: University of Cambridge Working Paper.
25. Pesaran, M.H. Ullah, A. ve Yamagata, T. 2008. "A Bias-adjusted LM Test of Error Cross-section Independence". Econometrics Journal, 11, ss. 105-127.
26. Reese, S. ve Westerlund, J. (2016), "Panica: Panic on Cross Section Averages", Journal of Applied Econometrics, 31 (6), ss. 961-981.
27. Rubio, O.B., Roldan, C.D. ve Esteve, V. (2014), "Sustainability of External Imbalances in the OECD Countries. Applied Economics", 46 (4), ss. 441-449.
28. Saraç, H. ve Sivri, U. (2019), "Türkiye Ekonomisi Cari Açığı Sürdürülebilir mi? Birim Kök Testleriyle Bir İnceleme", Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 5 (2), ss. 137-152.
29. Şahbaz, A. (2011), "Cari İşlem Açıklarının Sürdürülebilirliği: 2001-2011 Türkiye Örneği", Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20 (3), ss. 417-432.
30. Ümit, A. Ö. (2011), "Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliğinin Zaman Serileri Analizi İle Değerlendirilmesi: 1992-2010 Dönemi", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 11 (3), ss. 135-148.
31. WDI, (2019), <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (14.09.2019).
32. Westerlund, J. (2007), "Testing for Error Correction in Panel Data", Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 69 (6), ss. 709-748.
33. Wu, J.L., Chen, S.L. ve Lee, H.L. (2001), "Are Current Account Deficits Sustainable? Evidence from Panel Co-Integration", Economic Letters. 72 (2), ss. 219-224.
34. Yamak, R. ve Korkmaz, A. (2007), "Reel Döviz Kuru Dış Ticaret Dengesi İlişkisi", Bankacılar Dergisi, sayı 60, ss. 17-32.

2. NESİL PANEL BİRİM KÖK ANALİZİ İLE KİŞİ BAŞI REEL GSYİH DURAĞANLIĞININ
SINANMASI: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ
TESTING THE STATIONARITY OF REAL GDP PER CAPITA WITH SECOND GENERATION
PANEL UNIT ROOT ANALYSIS: THE CASE OF OECD COUNTRIES

Gökhan KONAT

Arş. Gör., İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü,
(Sorumlu Yazar)

Oktay KIZILKAYA

Dr. Öğr. Üyesi, Hakkâri Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü,
Mehmet TEMİZ

Arş. Gör. Dr., Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,

ÖZET

Makroekonomik değişkenler üzerinde oluşan bir şokun etkisi kalıcı ya da geçici özellikte olabilmektedir. Meydana gelen bir şok, ilk olarak hasıla değişkeni üzerinde etki oluşturmaktadır. Hasıla üzerinde oluşacak olumsuz bir etki, diğer makroekonomik değişkenlerin seyrini de değiştirmektedir. Bu nedenle ekonomiler için toplam hasılanın uzun dönemde nasıl bir trend izlediğini tahmin etmek oldukça önemlidir. Bu çalışmada, 1970-2018 yıllık verileri kullanılarak 27 OECD ülkesi için kişi başına düşen reel GSYİH'nin durağan olup olmadığını araştırmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda kişi başına reel GSYİH değişkenine 2. nesil birim kök testlerinden 5 kırılmaya kadar izin veren yapısal kırılmalı panel KPSS birim kök testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre serilerin durağan yapı sergilemedikleri gözlemlenmiştir. Yani serilerin birim köklü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu da seçilen ülke grubunun durağan bir büyüme oranına sahip olmadığı anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, oluşabilecek şoklar OECD ülkelerinin çoğunluğu için kişi başına düşen gelir üzerinde geçici etki oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kişi Başına Reel GSYİH, Panel Veri Analizi, Birim Kök Testi

ABSTRACT

The impact of a shock on macroeconomic variables may be permanent or temporary. A shock that occurred, firstly affect the total output. A negative impact on the output changes the course of other macroeconomic variables. Therefore, it is very important for economies to predict how will be the trend of the overall output in the long run. In this study, it is aimed to examine whether real GDP per capita is stationary for 27 OECD countries by using 1970-2018 annual data. In this respect, the panel KPSS unit root test, which allows up to 5 breaks from the 2nd generation unit root tests, is applied to the real GDP per capita variable. According to the findings, it is observed that the series is not stationary. In other words, it is concluded that the series have a unit root. This means that the selected country group do not have a stable growth rate. In other words, shocks may have a temporary impact on per capita income for the majority of OECD countries.

Keywords: Real GDP per capita, Panel Data Analysis, Unit Root Test

1. GİRİŞ

Tarih boyunca birçok makroekonomik serinin durağanlık sınaması sürecinden geçtiği görülmektedir. Bunların başında Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) değişkeni gelmektedir. Nelson ve Plosser (1982)'den sonra durağanlık analizi sınamalarında bir artış gözlemlenmektedir. Ülke ya da ülke grupları için kişi başına reel GSYİH'nin birim köke sahip olması durağan olmayan bir büyüme trendi izlendiği anlamına gelirken, birim köksüz bir yapıya sahip olması da durağan olan bir büyüme trendi izlendiğini ifade etmektedir. Yani kişi başına GSYİH serisinin trend durağan mı ya da fark durağan mı olup olmamasına göre değişken hakkında yorum yapılmaktadır. Kişi başına reel GSYİH'nin durağanlık analizi araştırmacılar ve politika yapıcılar için; makroekonomik politika oluşturma, modelleme, test etme ve tahmin açısından oldukça önemlidir (Chang vd., 2006).

Konjonktürel dalgalanmaları açıklamaya çalışan geleneksel görüşe göre hasıladaki dalgalanmalar trendden geçici sapsmaları temsil etmektedir (Campbell ve Mankiv, 1987). Durağanlık analizinde, bir

değişkende meydana gelen şokun geçici mi yoksa kalıcı mı olduğu incelenmektedir. Eğer kişi başına reel GSYİH'nin durağanlık analizinde birim kök varlığından bahsedilirse, kabul edilen genel görüş ile çelişir. Yani varsayılan konjonktür dalgalanmaları deterministik bir trend etrafındaki durağan dalgalanmalardır görüşü desteklenmeyerek, şokun etkisinin kalıcı olduğu ve artık ortalamalarına dönmeyeceği yönünde yorum yapılır. Bu da araştırmacılar ve politika yapıcılar için istenmeyen bir durumdur. Ayrıca şokun etkisinin kalıcı olması, bu makroekonomik değişken ile yapılan ekonometrik ve istatistiki analizlerin yanlış ve yanıltıcı sonuçlar vermesine neden olur (Esen, 2014).

Burada temel amaç; birim kök testinin gücünü arttırmak adına panel veri analizini kullanarak 27 OECD ülkesi için kişi başına reel GSYİH'nin durağan olup olmadığını incelemektir. Çalışma sonucunda elde edilen sonuçlar ile birlikte politika yapıcılara ve araştırmacılara büyümenin durağan olup olmadığı hakkında bilgiler verilerek, gerekli önlem ve tedbirlerin alınmasında yönlendirileceklerdir. Bu doğrultuda, çalışmada ikinci kuşak (nesil) birim kök testlerinden kırılmalı panel KPSS testi uygulanacaktır.

2. İLGİLİ LİTERATÜR

Literatürde kişi başına reel GSYİH değişkeni için çeşitli ülke ya da ülke grupları için yapılmış olan birçok çalışma mevcuttur. Fakat kişi başına reel GSYİH değişkeni için birim kök varlığının olup olmadığı yönünde ortak bir kanı olmadığı görülmektedir. Yani kimi yazar ya da yazar grubu birim kök varlığından bahsederken, bazı yazar ya da yazar grupları değişkenin durağanlığından bahsetmektedir.

2.1. Birim Kök Varlığından Bahseden Çalışmalar

Nelson ve Plosser (1982), ABD için 1909-1970 yıllarını kapsayan veri seti için yapmış olduğu ADF testinde reel gayrisafi milli hasılayı (GSMH) içeren uzun dönem makro serilerinin 14'ünden 13'ü için birim kökün varlığından bahsetmektedir. Rapach (2002), çeşitli ülke grupları için aylık, yıllık ve çeyreklik zaman dilimleri için farklı tarihler alarak yapmış olduğu çalışmada panel birim kök testi için de değişkenin birim kök içerdiği sonucuna varmıştır. Chang vd. (2006), 1980-2004 yıllık verilerinde 47 Afrika ülkesi için yapmış olduğu SURADF panel birim kök neticesinde 33 ülke için birim kök varlığından bahsederken, 14 ülkenin durağan olduğunu göstermiştir. Zhang vd. (2007), 1952-1998 yıllık veri setinde Çin ülke eyaletleri için yapmış olduğu SURADF panel birim kök testi için 21 vilayetin birim kök içerdiği sonucunu göstermiştir. Öztürk ve Kalyoncu (2007), 1950-2004 yıllarını kapsayan 27 OECD ülkesinin birim kök varlığını araştırmak için IPS (Im vd., 1997) panel birim kök testini gerçekleştirmiş ve bu ülke grubu için değişkenin durağan olmadığını göstermişlerdir. Çınar (2010), 1960-2008 yılları için 27 OECD ülkesi için yapmış olduğu SURADF ve CADF panel birim kök testlerinde birim kök varlığından bahsetmektedir. Güloğlu ve Ivrendi (2010), 19 Latin Amerika ülkesi için 1965-2004 yıllık veri grubunda yapmış oldukları SURADF ve CADF panel birim kök testleri neticesinde birim kök sürecinden bahsetmektedir. Furuoka (2011), 1970-2007 yıllık verileri için Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)'ne üye 9 ülke için yapmış olduğu ikinci kuşak birim kök testleri sonuçlarına göre, kişi başı GSYİH değişkeninin birim kök süreci izlediği sonucuna ulaşmıştır.

2.2. Durağan Yapıdan Bahseden Çalışmalar

Fleissig ve Strauss (1999), 1900-1987 yıllık verileri için 15 OECD ülkesini temel alan çalışmalarında durağanlıktan bahsetmektedirler. Chang vd. (2005), 26 Afrika ülkesi 1960-2000 dönemini kapsayan yıllık veri için yapmış oldukları birim kök analizinde birçok Afrika ülkesinin durağan olduğunu kanıtlamışlardır. Narayan (2007), G7 ülkeleri için 1870-2001 dönemi kapsayan çalışmalarında iki G7 ülkesi hariç diğer ülkelerin kişi başına reel GSYİH değişkenini durağan bulmuşlardır. Chang vd. (2008), 20 Latin Amerika ülkesi için yapısal kırılmaları dikkate alan panel birim kök testi yardımıyla reel kişi başı GSYİH'nin durağanlığını sınamaları çalışmada bütün ülkeler için gelirin durağan olduğu sonucuna varmışlardır. Chen (2008), gelişmiş 19 ülke için 1870-2003 dönemini içeren çalışmasında durağanlık bulgusundan söz etmektedir. Narayan (2008), 15 Asya ülkesinin 1950-2002 yılları arasında yaptıkları analiz neticesinde hemen hemen bütün ülkelerin durağanlığından bahsetmektedirler. Hadri ve Rao (2009), OECD ülkeleri için yapmış oldukları yapısal kırılmalara ve yatay kesit bağımlılığa izin veren panel birim kök testinde kişi başına reel GSYİH değişkeni için durağanlık bulgusundan söz etmektedirler. Murthy ve Anoruo (2009), 1960-2007 yıllık verileri için 27 Afrika ülkesindeki kişi başına reel GSYİH serilerinin durağanlığı incelemişler ve birçok Afrika ülkesinin durağan yapıda olduğuna

karar vermişlerdir. Tiwari vd. (2012), 17 Asya ülkesi için 1950-2009 yıllık verileri için yapmış oldukları ikinci kuşak panel birim kök analizinde durağan bir yapıdan söz etmektedir. Shen vd. (2013), 1991-2012 yılları için 9 Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini ele aldıkları çalışmalarında, 6 ülke için durağanlıktan söz etmektedirler. Chang vd. (2014), 52 Afrika ülkesinin 1969-2011 dönemlerinin kapsayan çalışmalarında hemen hemen hepsinin durağan yapıda olduğunu bulmuşlardır.

3. VERİ SETİ, YÖNTEM ve BULGULAR

Bu çalışmada seçilmiş 27 OECD ülkesi için kişi başına reel GSYİH değişkeninin durağan olup olmadığının sınanması neticesinde serinin birim köklü olup olmadığı araştırılmak istenmektedir. 1970-2018 yıllarını kapsayan veri setine dünya bankası resmi internet sitesi olan <https://data.worldbank.org/> adresinden ulaşılmıştır. Çalışmada GSYİH değişkenine 2. nesil birim kök testlerinden yapısal kırılmaları dikkate alan panel KPSS birim kök testi uygulanmıştır.

Panel KPSS (PANKPSS) birim kök testi Carrion-i-Silvestre vd. (2005) tarafından literatüre kazandırılmış ve temeli Hadri (2000) birim kök testine dayanmaktadır. Bu test Hadri (2000) panel birim kök yapısına kukla değişkenler ekleyerek yapısal kırılmaları dikkate almaktadır.

Yapısal kırılmayı dikkate alarak incelenen model;

$$y_{it} = \beta_{it} + \delta_{it} + u_{it} \quad (1)$$

şeklinde yazılabilir ve i ve t sırasıyla panel verinin birim ve zaman boyutunu göstermek üzere $i = 1, 2, \dots, N$ ve $t = 1, 2, \dots, T$ dir. (1) denklemindeki β_{it} ;

$$\beta_{it} = \sum_{k=1}^{m_i} \varphi_{i,k} D(T_{b,k}^i)_t + \sum_{k=1}^{m_i} \theta_{i,k} DU_{i,kt} + \beta_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

şeklinde genişletilir. Burada $D(T_{b,k}^i)_t$ ve $DU_{i,kt}$ kukla değişkenler temsil etmektedir.

$$D(T_{b,k}^i)_t = \begin{cases} 1, & t = T_{b,k}^i + 1 \\ 0, & \text{diğer} \end{cases}$$

$$DU_{i,kt} = \begin{cases} 1, & t > T_{b,k}^i \\ 0, & \text{diğer} \end{cases}$$

Bu denklemde k kırılma sayısıdır ve $k = 1, 2, \dots, m$ 'dir. Yani m kırılmaya kadar izin vermektedir. u_{it} ve ε_{it} 'nin karşılıklı bağımsız dağıldığı varsayılmaktadır. Bu testin hipotezleri;

$$H_0: \sigma_{\varepsilon,i}^2 = 0$$

$$H_1: \sigma_{\varepsilon,i}^2 \neq 0$$

şeklinindedir. Bu hipotezler altında (2) denklemini;

$$y_{it} = \beta + \sum_{k=1}^{m_i} \varphi_{i,k} DU_{i,kt} + \sum_{k=1}^{m_i} \theta_{i,k} DT^*_{i,kt} + \delta_i t + u_{it} \quad (3)$$

şeklinde yazılır. Yine (3) eşitliğinde;

$$DT^*_{i,kt} = \begin{cases} t - T_{b,k}^i, & t > T_{b,k}^i \\ 0, & \text{diğer} \end{cases}$$

şeklinindedir. Modeldeki $\varphi_{i,k}$ ve $\theta_{i,k}$, yapısal kırılmaların her bir seri üzerindeki etkilerini ölçmektedir (Carrion-i-Silverstre, 2005a). H_0 hipotezi durağanlığı test etmektedir ve LM test istatistiği ile sınanır.

$$LM_{nom}(\lambda) = N^{-1} \sum_{i=1}^N (\hat{w}^{-2} T^{-2} \sum_{t=1}^T S_{i,t}^2) \quad (4)$$

Uzun dönem varyansın sabit kabul edildiği bu durumda (4) eşitliğinde yer alan $\widehat{w}^2$, u_{it} uzun dönem varyansının tutarlı bir tahmincisidir. Ayrıca $S_{it} = \sum_{j=1}^t u_{ij}$ ve $N^{-1} \sum_{i=1}^N \widehat{w}^2_i \widehat{w}^2_i = \lim_{T \rightarrow \infty} T^{-1} S_{i,t}^2$ dir.

LM istatistiğinin kırılma tarihlerine bağlı olduğunu ifade eden λ vektörü her bir yatay kesit birim için;

$$\lambda_i = (\lambda_{i,1}, \lambda_{i,2}, \dots, \lambda_{i,m_i})' = (T_{b,1}^i \setminus T \dots T_{b,m_i}^i \setminus T)'$$

şeklinde dir. Uzun dönem varyansın yatay kesit birimleri arasında değiştiğine izin verilmesi durumunda LM istatistiği;

$$LM_{het}(\lambda) = N^{-1} \sum_{i=1}^N \left(\widehat{w}^{-2} T^{-2} \sum_{t=1}^T S_{i,t}^2 \right)$$

şeklinde olacaktır. Standartlaştırılmış LM istatistiği ise;

$$Z(\lambda) = \frac{\sqrt{N} LM(\lambda) - \bar{\xi}}{\bar{\xi}}$$

dir. LM testi $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ için standart normal dağılım göstermektedir yani $Z(\lambda) \sim N(0,1)$ 'dir.

Denklemden yer alan $\bar{\xi}$ ve $\bar{\xi}$ ise beklenen değer ve varyansların her bir yatay kesit için aritmetik ortalamasıdır (Güloğlu ve İspir, 2011).

Panel KPSS birim kök testi beş kırılmaya kadar izin vermektedir. Fakat bu çalışmada üç kırılma için birim kök analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıda Tablo-1'de yer almaktadır:

Tablo 1: Yapısal Kırılmalı Panel KPSS (PANKPSS) Birim Kök Sonuçları

Ülkeler	KPSS Test İst.	%5 Kritik Değer	Kırılma Sayısı	Kırılma Tarihleri		
Türkiye	0.027	0.196	3	1979	2000	2008
ABD	0.047	0.201	3	1981	1990	2008
Almanya	0.039	0.199	2	1989	2008	-
Avusturalya	0.033	0.196	3	1982	1990	1997
Avusturya	0.083	0.194	2	1983	2008	-
Belçika	0.050	0.201	3	1982	1992	2008
Danimarka	0.019	0.177	2	1994	2008	-
Finlandiya	0.022	0.207	2	1991	2008	-
Fransa	0.017	0.167	2	1998	2008	-
Hollanda	0.063	0.211	3	1981	1997	2008
İngiltere	0.028	0.205	3	1980	1990	2008
İrlanda	0.064	0.185	3	1993	2004	2011
İspanya	0.082	0.199	2	1995	2008	-
İsveç	0.063	0.195	2	1992	2008	-
İsviçre	0.105	0.184	2	1976	1994	-
İtalya	0.048	0.207	2	1987	2008	-
İzlanda	0.031	0.137	2	1991	2009	-
Japonya	0.091	0.200	3	1983	1991	2008
Kanada	0.026	0.208	3	1981	1990	-
Güney Kore	0.023	0.195	2	1984	1999	-
Lüksemburg	0.035	0.195	3	1984	1994	2008
Meksika	0.209	0.198	3	1979	1988	2009
Norveç	0.019	0.203	3	1988	1995	2008
Portekiz	0.027	0.190	3	1987	1998	2011
Şili	0.039	0.173	2	1986	2004	-
Yeni Zelanda	0.146	0.182	2	1990	2008	-
Yunanistan	0.031	0.196	3	1980	1995	2009
PANKPSS Birim Kök Sonuçları						
		%1	%5	%10		
Test İst. (Hom.)	14.176	54.491	39.553	33.536		
Test İst. (Het.)	18.913	49.996	42.319	38.611		

Yukarıdaki tabloya göre panelin geneli için sıfır hipotezinin reddedilemeyeceği sonucuna ulaşılr. Dolayısıyla 27 OECD ülkesi için kişi başına reel GSYİH değişkeninin durağan olduğu yorumu yapılır. Bireysel test istatistiklerine göre ise sadece Meksika'nın birim köklü bir yapı sergilediği, diğer 26 ülkenin durağan olduğu görülmektedir. Kırılma tarihleri arasında, küresel finans krizin etkisinin görüldüğü 2008 ve 2009 yılları 27 ülkenin 20'sinde ön plana çıkmaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, kişi başına düşen reel GSYİH'nin 27 OECD ülkesi için durağan bir yapı sergileyip sergilemediğini araştırmaktır. Böyle bir araştırma ekonomik açıdan önemlidir, çünkü eğer durağan dışılık söz konusu ise, iş döngülerinin deterministik bir trend etrafında durağan dalgalanmalar göstereceği fikri ile çelişecektir (Narayan, 2008). Sonuçların politika oluşturma ve ekonometrik modelleme üzerinde etkileri vardır. Politika oluşturma açısından, OECD ülkeleri için kişi başına düşen gelirin durağanlık özelliklerini değerlendirmede yapısal kırılmanın kullanılması çok önemli olmaktadır. Sonuçların, büyük ölçüde, iş döngülerinin deterministik bir trend etrafında durağan dalgalanmalar sergilediği görüşüyle tutarlıdır. Bu sonuçlar aynı zamanda çoğu durumda şokların, OECD ülkelerinin büyük çoğunluğu için (Meksika hariç) kişi başına düşen gelir üzerinde geçici bir etkiye sahip olacağı anlamına gelmektedir.

KAYNAKLAR

- Campbell, J.Y ve N.G. Mankiw (1987) "Are output fluctuations transitory?" *Quarterly Journal of Economics* 102: 857-888
- Carrion-i-Silverstre, J.L., Del Barrio-Castro, T. ve Lopez-Bazo, E. (2005a) "Breaking the Panels: An Application to the GDP Per Capita", *Econometrics Journal*, 8(2):159-175.
- Chang, T., C.-C. Nieh, ve C.-C. Wei (2005), "Is Per Capita Real GDP Stationary? Evidence From Selected African Countries Based on More Powerful Nonlinear (Logistic) Unit Root Tests", *Economics Bulletin*, 3(24): 1-9.
- Chang, T., H.-L. Chang, H.-P. Chuve ve C. -W. Su (2006), "Is Per Capita Real GDP Stationary in African Countries? Evidence From Panel SURADF Test", *Applied Economics Letters*, 13: 1003-1008.
- Chang, T., Lee, K.C., Kang, S.C. ve W.C. Lin (2008), "Is per capita real GDP stationary in Latin American countries? Evidence for a panel stationary test with structural breaks" *Economics Bulletin* 3, s. 1-12.
- Chang, T., H-P. Chu, ve O. Ranjbar (2014), "Are GDP Fluctuations Transitory or Permanent in African Countries? Sequential Panel Selection Method", *International Review of Economics and Finance*, 29: 380-399.
- Çınar, S. (2010), "OECD Ülkelerinde Kişi Başına GSYİH Durağan mı? Panel Veri Analizi", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: XXIX, Sayı: II: 591-601.
- Esen, E., (2014). "Reel Çıktıdaki Dalgalanmalar Geçici mi yoksa Kalıcı mı? OECD Ülkeleri için Bir Panel Veri Analizi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ağustos 2014, 9(2), 7- 23.
- Fleissig, A. R. ve J. Strauss (1999), "Is OECD Real Per Capita GDP Trend or Difference Stationary? Evidence From Panel Unit Root Test", *Journal of Macroeconomics*, 21: 673-690.
- Furuoka, F. (2011), "Is GDP in ASEAN Countries Stationary? New evidence from panel unit root tests", *Economics Bulletin*, Vol. 31 No.2: 1391-1400.
- Güloğlu, B. ve M. Ivrendi (2010), "Output Fluctuations: Transitory or Permanent? The Case of Latin America", *Applied Economics Letters*, 17(4): 381-386.
- Güloğlu B. İspir, M.S., (2011). Doğal İssizlik Oranı mı? İşsizlik Histerisi mi? Türkiye için Sektörel Panel Birim Kök Sınaması Analizi, *Ege Academic Review*, 11(2), 2011, s.205-215.
- Hadri, K.(2000), Testing for Stationarity in Heterogenous Panels, *Econometrics Journal*, 3, s.148-161.
- Hadri, K. ve Y. Rao (2009), "Are OECD Macroeconomic Variables Trend Stationary? Evidence From Panel Stationarity Tests Allowing for a Structural Break and Cross- Sectional Dependence", *The Singapore Economic Review*, Vol. 54, No. 3: 427-440.
- Murthy, V. N. R. ve E. Anoruo (2009), "Are Per Capita Real GDP Series in African Countries Non-stationary or Non-linear? What does Empirical Evidence Reveal?", *Economics Bulletin*, Vol. 29 no.4: 2492-2504.
- Narayan, P.K. (2007), "Are G7 Per Capita Real GDP Levels Non-stationary, 1870- 2001?", *Japan and the World Economy*, 19: 374-379.

- Narayan, P.K (2008), “Is Asian Per Capita GDP Panel Stationary?”, *Empirical Economics* 34: 439-449.
- Nelson, C. ve C. Plosser (1982), “Trends and Random Walks in Macroeconomic Time Series”, *Journal of Monetary Economics*, 10: 139–162.
- Ozturk, I. ve H. Kalyoncu (2007), “Is Per Capita Real GDP Stationary in the OECD Countries?”, *Ekonomski Pregled*, 58 (11): 680-688.
- Rapach, D. E. (2002), “Are real GDP Levels Nonstationary? Evidence From Panel Data Tests”, *Southern Economic Journal*, 68: 473–495.
- Shen, P-L., C-W. Su, ve H-L. Chang (2013), “Are Real GDP Levels Nonstationary Across Central and Eastern European Countries?”, *Baltic Journal of Economics* 13(1): 99-108.
- Tiwari, A. K., A. Chaudhari ve K. G. Suresh (2012), “Are Asian Per Capita GDP Stationary? Evidence from First and Second Generation Panel Unit Root Tests”, *Transit Stud Rev* (2012) 19: 3–11.
- Zhang, N-J., P. Lii, Y-S. Huang ve C-W. Su (2007), “Is Per Capita Real GDP Stationary in China? Evidence Based on A Panel SURADF Approach”, *Economic Bulletin*, Vol. 3, No. 31: 1-12.

**TÜRKİYE İÇİN İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ NEDENSELLİK
İLİŞKİSİNİN TEST EDİLMESİ**
TESTING THE CAUSALITY RELATIONSHIP BETWEEN UNEMPLOYMENT
AND ECONOMIC GROWTH FOR TURKEY

Mehmet TEMİZ

Arş. Gör. Dr., Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Gökhan KONAT

Arş. Gör., İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü,
(Sorumlu Yazar)

Oktay KIZILKAYA

Dr. Öğr. Üyesi, Hakkâri Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

ÖZET

İşsizlik sosyo-ekonomik anlamda ülkelerin mücadele ettikleri önemli sorunlardan biridir. Aynı zamanda işsizlik ve diğer makroekonomik değişkenler arasında sürekli bir etkileşim söz konusudur. İşsizliğin makroekonomik değişkenlerle ilişkisinin yönü ve boyutunun bilinmesi politika yapıcılar için oldukça önemlidir. Örneğin, ekonomik büyümenin işsizlik üzerinde azaltıcı etkisi olabileceği gibi artırıcı yönde de etkisi olabilmektedir. Uygulanan politikaların başarısına bağlı olarak oluşacak bu etkinin yönü değişebilmektedir. Bu doğrultuda, işsizlik oranları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analiz edilmesi, Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye için işsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1970-2018 yıllık verileri kullanılarak incelenmektedir. 1970-1988 yılları arasındaki resmi işsizlik oranı verileri mevcut olmadığından, bu aralıktaki veriler Bulutay (1995)'in çalışmasından temin edilmiştir. Devam eden yıllardaki işsizlik oranı verileri ve kişi başına düşen GSYİH verilerinin tamamı dünya bankası resmi internet sitesinden (<https://data.worldbank.org>) elde edilmiştir. İlk olarak seriler için birim kök analizi gerçekleştirilmiş olup; işsizlik serisinin düzey değerinde, kişi başına düşen GSYİH serisinin birinci farkı alındıktan sonra durağan olduğu tespit edilmiştir. Farklı bütünleşme derecesine sahip serilere, bütünleşme derecelerini dikkate almayan nedensellik testlerinden Toda ve Yamamoto (1995) Nedensellik Testi uygulanmıştır. Testin sonuçlarına göre işsizlik oranı ve ekonomik büyüme arasında her iki yönde nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik oranı, Ekonomik Büyüme, Nedensellik

ABSTRACT

Unemployment is one of the major problems that countries struggle in socio-economic terms. There is also a continuous interaction between unemployment and other macroeconomic variables. Knowing the direction and extent of the relationship between unemployment and macroeconomic variables is very important for policy makers. For example, economic growth can have a decreasing or an increasing effect on unemployment. The direction of this effect may change depending on the success of the policies implemented. In this respect, analyzing the relationship between unemployment rates and economic growth, is important in terms of Turkey as a developing country.

In this study, the relationship between unemployment and economic growth for Turkey in 1970-2018 is analyzed using annual data. Since the official unemployment rate data for 1970-1988 were not available, the data in this range were obtained from Bulutay (1995). Unemployment rate data in the following years and all per capita GDP data are obtained from the World Bank official website (<https://data.worldbank.org>). First of all, unit root analysis was performed for the series and it was found that the unemployment series was stable at the level value and GDP per capita series was stable after taking its first difference. To the series having different integration degrees; Toda and Yamamoto (1995) Causality Test, which is one of the causality tests which do not take into account the degree of integration, was applied. According to the results of the test, there is a causal relationship between unemployment rate and economic growth in both directions.

Keywords: Unemployment rate, Economic Growth, Causality

1. GİRİŞ

Ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişki hem teorik hem de ampirik olarak birçok çalışmanın konusu olmuştur. Ülkelerin geneli için ekonomik büyüme ile işsizlik arasında gözlenen değişimler oldukça nettir. Yüksek büyüme oranları beraberinde işsizliği azaltırken, büyümenin yavaşlaması ve hatta negatif düzeyde olması işsizliği artırıcı yönde etki oluşturmaktadır. Ekonomik teori bu durumu çıktı düzeyinde meydana gelen artışın toplam talebi artıracığını öngörmektedir. Bu da firmaların talebi karşılamak amacıyla daha fazla işçi çalıştırma ihtiyacı duyacağını ve böylece işsizliğin azalacağını göstermektedir (Petkov, 2008:1).

Teoriye göre ekonomik büyüme; toplumu oluşturan bireylere istihdam sağlayarak gelirlerini artırmaktadır. Dolayısıyla, istikrarlı bir büyüme performansına sahip ülkeler işsizlik sorunuyla karşılaşmaması gerekmektedir. Ancak, ekonomik büyüme tek başına işsizliğin azaltılması için yeterli değildir. Gerçekleşen büyümenin mahiyeti; büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkinin belirleyicisi durumundadır (Göktaş Yılmaz, 2005:64).

Sosyo-ekonomik açıdan toplumda oluşturduğu sorunlar nedeniyle işsizlik, üzerinde durulması ve diğer makroekonomik değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi gereken konulardan biridir. İşsizlikle başarılı bir şekilde mücadele edilmesi adına işsizliğin; başta ekonomik büyüme olmak üzere diğer değişkenlerle ilişkisinin yönü ve şiddetinin bilinmesi politika yapıcılar için büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye için 1970-2018 yıllarını kapsayan dönem için gerçekleştirilecek bu çalışmada; ekonomik büyüme ile işsizlik oranları arasındaki nedensel ilişki analiz edilmeye çalışılacaktır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Türkiye için ekonomik büyümeyi temsilen milli gelir hesaplamaları ile işsizlik arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çok çalışma mevcuttur. Bu bölümde ekonomik büyüme ile işsizlik verileri arasındaki nedensel ilişkileri inceleyen çalışmalardan bahsedilecektir.

Göktaş Yılmaz (2005), 1978-2004 yılları arasında Türkiye için büyüme oranı ile işsizlik arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında yalnızca işsizlikten büyüme oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Yüceol (2006), Türkiye için 1950-2004 yıllarını kapsayan verileri kullanarak reel GSYİH ile işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonuçları, iki değişken arasında uzun dönemli ilişki bulunmadığını ve nedensellik ilişkisinin de mevcut olmadığını ortaya koymuştur. Saraç ve Atabey (2008), Türkiye için 1951-2006 arası verilerle ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışma sonuçları, ekonomik büyüme ile işsizlik arasında düşük oranda bir ilişki olduğunu göstermiştir. Uysal ve Alptekin (2009), Türkiye için 1980-2007 yılları arasındaki verileri kullanarak VAR modeli yardımıyla yaptıkları çalışma sonucunda, işsizlikten büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Muratoğlu (2011), 2000-2010 yılları arasında Türkiye için iktisadi büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve nedensellik testleri yardımıyla incelemiştir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmezken, aynı zamanda nedensellik ilişkisine de rastlanmamıştır.

Kanca (2012), Türkiye ekonomisinde 1970-2010 dönemi için işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test ettiği çalışma sonucunda büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Özdemir ve Yıldırım (2013), 2005M1-2013M4 arası işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada büyümeden işsizliğe doğru bir nedensellik tespit edilirken uzun dönemde bu ilişkinin ortadan kalktığı sonucuna varmışlardır. Takım (2015), Türkiye’de 1975-2008 arasındaki veriler yardımıyla ekonomik büyüme ve işsizlik değişkenleri arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik analizi ile test etmiştir. Test sonuçları değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisini doğrular niteliktedir. Timur ve Doğan (2015), 1980-2014 döneminde Türkiye için değişkenler arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada herhangi bir nedensellik bulgusuna rastlanmamıştır. Öztürk ve Sezen (2018), Türkiye için 2005-2017 dönemini kapsayan çeyreklik veriler yardımıyla ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkinin varlığını test ettikleri çalışmanın sonucunda değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığını ve ekonomik büyümeden işsizlik yönünde nedensellik ilişkisini tespit etmişlerdir.

Türkiye için ekonomik büyüme ile işsizlik oranları arasındaki nedensel ilişkiyi inceleyen çalışmaların sonuçlarını incelediğimizde; analize konu olan dönemlerin, kullanılan değişken ve ekonometrik yöntemlerin farklılığından kaynaklı olarak farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Türkiye için 1970 – 2018 yıllarını kapsayan işsizlik oranı (UNEMP) ve büyümeyi temsilen kişi başına düşen GSYİH (GDP) verilerine dünya bankası resmi internet sitesi <https://data.worldbank.org/> ulaşılmıştır. Çalışmada öncelikle seriler için birim kök analizi yapılmış ve kişi başı GSYİH serisinin I(1) ve işsizlik serisinin I(0) olduğu gözlemlenmiştir. Bu sebeple serilerin bütünleşme derecelerini dikkate almayan nedensellik analizlerinden 1995 yılında Toda ve Yamamoto tarafından literatüre kazandırılan panel nedensellik analizi uygulanmıştır.

3.1. Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin Durağanlık Analizi (1992)

Bu test bildik diğer birim kök analiz testlerinden ayıran temel fark hipotezidir. Kwiatkowski vd. (1992) tarafından literatüre kazandırılan test temel hipotezinde durağanlığı savunmaktadır. Test modeli şu şekildedir:

$$y_t = \xi t + r_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Burada t deterministik trend, $r_t = r_{t-1} + u_t$ şeklindeki rassal yürüyüş yapısı ve ε_t ise hata terimidir.

Temel hipotez H_0 : *Seri durağan* yani $H_0: \sigma_u^2 = 0$ şeklindedir. Hataların kısmi toplamları:

$$S_t = \sum_{i=1}^t e_i, t = 1, 2, \dots, T \quad (2)$$

olup model yapısı LM test istatistiği ile aynı yapıdadır.

$$LM = \sum_{t=1}^T S_t^2 / \hat{\sigma}_\varepsilon^2 \quad (3)$$

Test istatistiği şu şekildedir:

$$\hat{\eta} = T^{-2} \sum \frac{S_t^2}{s^2(I)} \quad (4)$$

Hesaplanan test istatistiği Kwiatkowski vd. (1992) tarafından elde edilen kritik değerler ile karşılaştırılıp temel hipotezin reddedilip reddedilmeyeceğine karar verilir.

3.2. Toda-Yamamoto (1995) Nedensellik Analizi:

Toda Yamamoto (1995) test prosedürü serilerin aynı dereceden durağanlığına bakmadan uygulanabilmektedir. k gecikmeli VAR modeline dayanan bu test $k + dmax$ dereceden bir VAR modeline dayalı Wald testlerinin χ^2 dağılımına sahip olduğunu göstermiştir. VAR modeli;

$$Y_t = \lambda_1 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+dmax} \beta_{1j} Y_{t-j} + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+dmax} \alpha_{1j} X_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (5)$$

$$X_t = \lambda_2 + \sum_{i=1}^k \delta_{2i} X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+dmax} \delta_{2j} X_{t-j} + \sum_{i=1}^k \vartheta_{2i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+dmax} \vartheta_{2j} Y_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (6)$$

şeklinde kurulur. Burada k en uygun gecikme sayısı olup bilgi kriterleri aracılığı ile belirlenir. $dmax$ ise maksimum bütünleşme derecesini göstermektedir. Testin hipotezleri ise;

H_0 : Y 'den X 'e doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.

H_1 : Y 'den X 'e doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.

Burada sırasıyla Y 'den X 'ye doğru ve X 'ten Y 'ye doğru nedensellik α_{1i} ve ϑ_{2i} katsayılarının sıfıra eşit olup olmaması Wald test istatistiğine göre araştırılır. Eğer katsayılar sıfır ise nedensellik ilişkisinden bahsedilemez.

4. BULGULAR

Gerçekleştirilen durağanlık ve nedensellik testleri sonucunda elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1: KPSS (1992) Durağanlık Analiz Sonuçları

	Test İstatistiği	Kritik değerler		
		%1	%5	%10
<i>GDP</i>	0.183	0.216	0.146	0.119
<i>ΔGDP</i>	0.106	0.216	0.146	0.119
<i>UNEMP</i>	0.089	0.216	0.146	0.119

KPSS (1992) test sonuçlarına göre kişi başına düşen GSYİH serisinin düzeyde birim kök içerdiği birinci farkı alındıktan sonra durağan hale geldiği yani I(1) olduğu ve işsizlik oranı serisinin de düzeyde durağan yani I(0) olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Toda-Yamamoto (1995) Nedensellik Analiz Sonuçları

Temel Hipotez	Olasılık Değeri
<i>GDP → UNEMP</i>	0.0047
<i>UNEMP → GDP</i>	0.0149

Tablo 2’den elde edilen Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçlarına göre nedensellik ilişkisinin bulunmadığını öne süren temel hipotezin her iki yönde de reddedildiği, seriler arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

5. SONUÇ

Türkiye için işsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin 1970-2018 yıllık verileri kullanılarak incelendiği bu çalışma sonucunda, işsizlik oranları ile kişi başına düşen GSYİH değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi ortaya çıkmıştır. Yani, hem büyümenin işsizliğin nedeni olduğu hem de işsizliğin büyümenin nedeni olduğu sonucuna varılmaktadır. Diğer bir ifadeyle; Türkiye ekonomisi için analiz döneminde büyüme işsizlik üzerinde, işsizlik de büyüme üzerinde belirleyici konumdadır.

KAYNAKÇA

- Göktaş Yılmaz, Ö. (2005). Türkiye ekonomisinde büyüme ile işsizlik oranları arasındaki nedensellik ilişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (2), 11-29.
- Kanca, Osman C. (2012). Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 1-18.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., & Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root?. *Journal of econometrics*, 54(1-3), 159-178.
- Muratoğlu, Y. (2011). Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *International Conference on Eurasian Economies*, 167-173.
- Özdemir, B.K., ve Yıldırım, S. (2013). Türkiye’de ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki nedensellik ilişkisinin analizi: Özçıkırmımlı dalgacık yaklaşımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (38), 97-116.
- Öztürk, S., ve Sezen, S. (2018). Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(41), 1-14.
- Petkov, B. (2008). The Labour Market and Output in the UK – Does Okun’s Law Still Stand?. Bulgarian National Bank Discussion Papers. No: 69, September, 1-45
- Saraç, T. B., ve Atabey, A (2008). The Relationship Between Economic Growth and Unemployment in Turkey: 1951-2006. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 10(1-2), 99-116.
- Takım, A. (2015). Türkiye’de Ekonomik Büyüme İle İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (27). 315-324.

- Timur C., ve Doğan Z. (2015). İstihdam Yaratmayan Büyüme: Türkiye Analizi. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2), 231-247.
- Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes, *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.
- Uysal, D., ve Alptekin, V. (2009). Türkiye Ekonomisinde Büyüme-İşsizlik İlişkisinin Var Modeli Yardımıyla Sınanması (1980-2007). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 69-78.
- Yüceol, H. M. (2006). Türkiye ekonomisinde büyüme ve işsizlik ilişkisinin dinamikleri. *İktisat İşletme ve Finans*, 21(243), 81-95.

BÖLGESEL KALKINMADA YÜKSEK ÖĞRETİM KURUMLARININ ROLÜ: DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU ÖRNEĞİ

Müjgan DENİZ

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü

ÖZET

Küresel dünyada bilgi toplumunun temelini oluşturan eğitim, kalkınma için de bir güç ve değer kaynağıdır. Üniversiteler genel itibarıyla ülke ekonomilerine ve kalkınmasına olumlu katkı yaparken buldukları şehirlerin gelişmesine ivme kazandırma ve o bölgede yaşayan insanların sosyo-kültürel açıdan gelişmesine olumlu etki eden üst düzey kurumlar olarak kabul görmektedir. Son dönemde Türkiye’de ülke genelinde üniversiteleri yaygınlaştırmak hedefiyle her ilde bir üniversite kurulmuştur. Bu çalışmada özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yeni gelişen üniversite kampüslerinin bölgesel kalkınmaya ne ölçüde katkısı olduğu hem ekonomik hem sosyo-kültürel açıdan incelenecek; bu bağlamda üniversite sayısındaki artışın bölge halkının *okur-yazarlık oranı üzerindeki etkisi* değerlendirilecektir. Üniversite ile birlikte eğitim seviyesi yüksek, geniş bir ilgi alanına sahip bireyler (öğretim elemanı ve öğrenciler) buldukları çevrede çeşitli sosyal ve kültürel hizmetleri de talep ederler. Üst düzey eğitim veren kurumlar olarak üniversiteler toplumsal gelişme ve bölgesel kalkınmada sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda etkili olabildiler mi sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yüksek öğretim, üniversiteler, kalkınma, yerel kalkınma, okuryazarlık oranı

ABSTRACT

Education which forms the basis of the information society in the global world, is also a source of power and value for development. Universities are generally accepted as high level institutions that contribute positively to national economies and development of states. At the same time, universities while accelerating the development of the cities in which they are located, might positively affect the socio-cultural development of the people living in that region. Recently, with the goal to promote universities across the country, at least one university have been established in each province in Turkey. In this study, the contribution of newly developing university campuses to regional development, especially in East and Southeastern Anatolia, will be examined in terms of both economic and socio-cultural aspects; in this context, the effect of the increase in the number of universities on the literacy rate of the people of the region will be evaluated. Together with the university, individuals with a high level of education and a wide range of interests (faculty members and students) also demand various social and cultural services in their environment. As universities providing higher level education, it will be sought to answer whether the higher education institutes and university campuses have any impacts on economic on socio-cultural development and regional development especially in East and South-East Anatolian Provinces of Turkey.

Key words: Higher education, universities, development, local development, literacy rates

MERKEZİLEŞME-YERELLEŞME SARKACINDA TÜRKİYE’DE MÜLKİ İDARENİN
GELİŞİMİ

THE DEVELOPMENT OF THE TERRITORIAL ADMINISTRATION IN THE TURKEY AT THE
CENTRALIZATION DE-CENTRALIZATION PENDULUM

Selahattin ÖZBERK

Öğr. Gör. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Pazarcık MYO

ÖZET

Çalışmanın amacı, Türkiye’de mülki idarenin gelişimini merkezileşme-yerelleşme tartışmaları ekseninde analiz etmektir. Çalışmada tarihsel karşılaştırma ve yapılandırılmamış göslem yöntemleri kullanılmıştır.

Mülki idare devlet teşkilatına Tanzimat sonrası girmiştir. Bugünkü idari yapılanmanın temelleri 1864 Tuna Vilayeti Umumiye Nizamnamesi’yle birlikte atılmıştır. Vali, mutasarrıf, kaymakam, bucak müdürü unvanları ilk defa bu nizamnamede yer almıştır. Aynı dönemde ilk yerel yönetim teşkilatları da kurulmuştur. Yaklaşık yüz elli yıldır en önemli gündem maddelerinden birisi merkez-yerel tartışmaları eşliğinde idari reform çabaları, çalışmaları olmuştur. Yerelleşme esas hedefmiş gibi görünmesine rağmen merkezin ve merkezin taşra teşkilatının yönetimdeki ağırlığı varlığını devam ettirmiştir. AB uyum süreci, demokratikleşme, idari reform taslağı, yeni büyükşehir yapılanmaları bu tartışmaları daha güncel hale getirmiştir. Çalışmanın amacı tarihi arka planı da göz önünde tutarak güncel gelişmeler ve tartışmalar ışığında mülki idarenin gelişimini, durumunu ve geleceğini tartışmaktır.

Anahtar Sözcükler: Mülki İdare, Vilayet, Vali, Kaymakam, Yetki Genişliği, Vesayet

ABSTRACT

The aim of the study is to analyze development of territorial administration in The Turkey at axis of centralization-decentralization debates. In this study, historical comparison and unstructured representation methods were used.

The territorial administration has entered to the state organization after the Tanzimat. The basis of the present administrative structure was discarded together with The Regulation of Tuna Province in 1864. The titles of governor, mutasarrıf, prefect, parish manager has taken place for the first time in this regulations. At the same period the early local government agencies are established also. For about 150 years one of the most important agenda items administrative reform efforts, studies have been accompanied by central-local debates. Weight of center and the provincial administration of center its existence has been continued though the decentralization seems like the ultimate goal. EU harmonization process, democratization, administrative reform draft, the new metropolitan embodiments these debates have brought more up to date. The aim of this study the developmend, status and future of the territorial administration is discuss in the light of current developments and discussions, also considering in mind the historical background.

Key Words: Territorial Administration, Province, Governor, Prefect, Authority Width, Tutelary

GİRİŞ

Osmanlının son dönemlerinde, bir taraftan eski şaşaalı dönemlere olan özlem, diğer taraftan, gelişen ve güçlenen Avrupalı devletlerin yönetim sistemi ve uygulamalarının transferi yönünde, bazen içerden bazen de dışarıdan gelen baskı ve telkinler, Osmanlının yönetim sisteminin “tedrici tekâmülüne” ortam hazırlamıştır. Tanzimat’ın ilanından itibaren, mülki idarede yapılan reformlar takip edildiğinde, “dikkate değer” bazı dönüm noktaları (reformlar) göze çarpsa da rasyonel sayılabilecek “köklü” değişimlere rastlanmamaktadır (Kartal, 2013;2). Tanzimat döneminde mülki idare alanında yapılan düzenlemeler sonraki dönemler için de temel teşkil etmiş; Cumhuriyet sonrası mülki yapı da bu temel üzerinde şekillenmiştir (Reyhan ve Önen, 2011;252). Türkiye’nin reform pratiği kendi iç dinamiklerinden daha çok uluslararası aktörlerin ve konjonktürün etkisi ile yürüyen bir süreç olmuş, sürekli bir “pabuççu muştası” na ihtiyaç duyulmuştur (Yayman, 2008;4). Bu reformların hemen hemen hiçbiri Osmanlı

yönetim sistemine birdenbire girmiş ve uygulanmaya başlanmış değildir. Ortaya konulan her reform, kendinden önceki bir uygulamadan etkilenmiş ve sonraki reformları etkilemiştir (Kartal, 2013;2). Yaklaşık yüz elli yıldır devam eden idari reform çabaları her reform sürecinin sorunları kökünden çözüme iddiasına rağmen genel kabul gören bir başarı yakalayamamıştır. Bunun bir sebebi bu reformların yüzlerce yılın biriktirdiği sorunları çözebilecek “sihri” içinde barındırmıyor olması ise diğeri de her yeni reform düşüncesinin sorunları kökten halledeceğine ilgililer tarafından duyulan inançtır. Her toplumun yüzyıllardır benzer şartlarda bir arada yaşamaktan, sorunlarla birlikte mücadele etmekten, mutlu zamanların coşkusunu birlikte hissetmekten meydana getirdiği bir yaşam biçimi, bu yaşam biçiminin etkilediği-etkilendiği sosyal, siyasal, idari ve ekonomik kurumlar kuruluşlar vardır. Bunlarla ilgili her bir kurumun toplumun hayatında bir karşılığı, bir işlevi vardır. Yüzyılların tecrübesiyle ortaya çıkmış böyle kurumları bir kararla ya da yasayla ortadan kaldırıp onların yerine mükemmel olduğu düşünülen yenilerini koymak sorunların bir çırpıda çözülmesi sonucunu doğurmuyor. Eğer böyle olmuş olsaydı yüz elli yıldan fazla zamandır yapılan onca tanzimat, ıslahat, reform çabaları sosyal, siyasal, ekonomik sorunlarımızın yanında mülki idari sorunları da bütün yönleriyle çoktan halletmiş olurdu.

Bu çalışma Osmanlı’dan günümüze Türkiye’deki siyasi-idari reform çalışmalarını mülki idare kapsamında incelemeyi ve bunların sonucunda mülki idarenin geleceğini tartışmayı amaçlıyor. Çalışmanın ilk bölümünde mülki idare ve il, ilçe, bucak, bölgesel yönetim, vali, kaymakam, bucak müdürü gibi ilişkili kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde mülki idarenin, bu arada da mülki idari yapılanmanın geçmişten günümüze değişimi özetlenmiştir. Bu anlamda günümüz mülki idare yapılanmasının temelini oluşturan 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi ve bu nizamnamenin İmparatorluk geneline uygulanmasını gösteren 1867 Umumiyei İdarei Vilayet Nizamnamesi ile getirilmeye çalışılan yeni mülki idari düzen tartışılmıştır. İkinci olarak 1871 İdarei Umumiyei Vilayet Nizamnamesi ve 1876 İdarei Umumiyei Vilayet Talimatnamesi aynı açıdan ve öncekilerle kıyaslanarak tartışılmıştır. Üçüncü alt başlıkta 1876 ve 1908 Kanuni Esasileri uyarınca hazırlanan 1913 İdarei Umumiyei Vilayet Kanunu Muvakkatı ile getirilen yeni mülki idari düzen öncekilerle kıyaslamalar yapılarak tartışılmıştır. Cumhuriyet dönemi mülki yapılanmanın Osmanlı bağlantısı vurgulanarak zaman içinde yapılan kısmi değişikliklerle birlikte 1913 düzenlemesinin bir kısmının (genel idare ile ilgili kısmı) 1949 tarih ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, diğer kısmının (özel idare ile ilgili kısmı) ise 2005 tarih ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu yürürlüğe girene kadar yürürlükte kaldığı belirtilmiştir. Bu esnada 1949 İl İdaresi Kanunu ve 2005 İl Özel İdaresi Kanunu mülki idare bağlamında iki ayrı alt başlıkta tartışılmıştır.

Son bölümde özellikle 6360 sayılı yasa ile getirilen değişikliklerin mülki idare sistemine ve mülki idare amirlerinin yetki ve sorumluluklarına etkisi tartışılarak yeni büyükşehir yapılanmasının mülki idarenin önümüzdeki yıllarda nasıl bir durumda olacağı hakkında öngörüler paylaşılmıştır.

Çalışma araştırmaların ve tartışmaların bulgularını özet olarak içeren sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

MÜLKİ İDARE VE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Mülki İdare

Mülk kelimesi dilimize Arapça’dan geçmiş olup, ülke, melik, malik kelimeleriyle de alakalıdır. Bu anlamda coğrafi bir alanı, toprak parçasını ifade etmektedir. Mülki idare ise bu alanın yönetimi anlamındadır. Malik böyle bir alana sahipliği, melik ise bu alanın yönetiminden sorumlu kişiyi, ünvanı ifade etmektedir.

1982 Anayasası’nın 123. Maddesi; İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır, diye belirtiyor. Bu maddeden de anlaşılacağı üzere yürürlükte olan 1982 Anayasası idarenin merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına göre yapılandırılmasını emretmektedir. Aynı Anayasa’nın Merkezi idare başlığını düzenleyen 126. Maddesi; Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır dedikten sonra illerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır diye ekliyor. Aynı maddenin üçüncü paragrafında, Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev

ve yetkileri kanunla düzenlenir, diyerek merkezi idarenin taşra yapılanmasının nasıl olacağını, ne şekilde yönetileceğinin ve ihtiyaç duyulduğunda bölge yönetimleri kuruabileceğinin çerçevesini çiziyor. 1982 Anayasası'nın 127. maddesine göre Mahalli İdareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir.

Merkezi idare, mahalli idareler üzerinde, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir.

1982 Anayasası esasında devletin başkent teşkilatının dışındaki örgütlenmesini merkezi ve yerel yönetimler olarak iki kısma ayırmış, merkezi yönetimi başkent teşkilatı ve başkent teşkilatının taşradaki yapılanması, yerel yönetimleri ise yöneticileri ve organları yerel halk tarafından seçilerek oluşturulan ayrı bir idari teşkilat olarak kurgulamış, idarenin bütünlüğü ilkesi bağlamında merkezi idarenin yerel yönetimler üzerinde 'vesayet' yetkisinin var olmasını gerekli görmüştür.

Ülkenin yönetimi ya da mülki idare devletten bağımsız düşünülemez. Bu açıdan mülki idarenin tanımlanmasında, sadece coğrafyayı esas alan açıklamalar doyurucu değildir. Anayasanın 'merkezi idare' demesine karşılık akademik-bürokratik yazında mülki idarenin devletin merkezi yapılanmasının taşradaki örgütlenmesi olarak ele alınması, 'taşra yönetimi' ile eş anlamlı olarak kullanılması, mülki idarenin tanımlanmasını ve değişiminin anlamlandırılmasını zorlaştırmaktadır (Çiner&Karakaya; 2013, 67).

Mülki idarenin taşralığı 'coğrafya' bağlamında anlamlıdır. Mülki idareyi merkezden farklı konumlandırıp taşra olarak sınıflandıran yaklaşım, konunun işlevsel boyutunu ihmal ederek sadece mekânsal konumlanma açısından bakmaktadır. Mülki idare, merkezden yönetimin taşrası değil gölgesidir. Bir başka ifade ile izdüşümüdür (Çiner&Karakaya; 2013, 67).

Mülki idare devletin merkezi yönetimini temsil eden ve merkeze bağlı karakteri ile ortaya çıkmıştır. Daha somut bir ifadeyle, mülki idare "il genel yönetimi-valilik" ve "ilçe genel yönetimi-kaymakamlık" birimlerinden meydana gelmektedir (Demir, 2018; 200).

İl (Vilayet)-Vali

Türkiye'nin mülki idari yapısı ve bunların düzenlenmesi ve yönetilmesiyle ilgili hususlar başta 1982 Anayasası ve 1949 tarih ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu olmak üzere ilgili kanun ve yönetmeliklerle belirlenmiştir. Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır. İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır (AY m.126). Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, iktidadi şartlara, kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere, iller ilçelere ve ilçeler de bucaklara bölünmüştür (İİK m. 1). İl ve ilçe kurulması, kaldırılması, merkezinin belirtilmesi, adlarının değiştirilmesi, bir ilçenin başka bir ile bağlanması kanun ile yapılır (İİK m. 2 A)). İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır. İllerde genel idare teşkilatı il, ilçe ve bucak bölümlerine uygun olarak düzenlenir (İİK m. 3).

Türkiye'nin mülki idaresinin yapılanması, diğer pekçok alanda olduğu gibi Osmanlı'dan tevarüs etmiştir. Osmanlı'da olduğu gibi yeni devletin mülki dairesi illere, iller ilçelere, ilçeler de bucaklara ayrılmıştır. 1925 yılında Dahiliye Vekaleti tarafından "Tetkikatı Mülkiye Heyetleri" oluşturulmuş ve heyetlerin ülkeyi gezerek hazırladıkları rapor doğrultusunda 30 Mayıs 1926 tarihinde Teşkilatı Mülkiye Kanunu" kabul edilmiştir. Bu kanuna göre 11 il ilçe, 27 ilçe bucak haline getirilmiş, 60 bucak kaldırılmış, 18 ilçe yeniden kurulmuş, 17 ilçenin ise bağlılıkları değiştirilmiştir. Bu kanun sonucunda Türkiye 63 il, 317 ilçe ve 640 bucak olarak düzenlenmiştir. Kanun hazırlanırken, coğrafi ve dogal engeller, iklim durumu, sağlık koşulları, ulaşım şartları, ticari ilişkiler, iktisadi ihtiyaçlar, nüfus ve yüzölçümü gibi ölçütler esas alınmıştır (Taşcier; 2009, 95). Türkiye'de son rakamlara göre 81 il, 922

ilçe ve 634 bucak vardır. 81 ilin 30'unda büyükşehir belediyesi 51'inde ise il belediyesi bulunmaktadır (<https://www.e-icisleri.gov.tr>, 25.11.2019)

İİK'na göre il genel idaresinin başı ve mercii validir. İl idare şube başkanları ve bunların altındaki ilin ikinci derece memurlarının oluşturduğu teşkilat valinin emri altındadır (m. 4). Valiler İşleri Bakanlığının inhası, Bakanlar Kurulunun kararı ve Cumhurbaşkanının tasdiki ile tayin olunurlar (m. 6). Vali, ilde Devletin ve Hükümetin temsilcisi ve ayrı ayrı her Bakanın mümessili ve bunların idari ve siyasi yürütme vasıtasıdır (m. 9). İİK'nun 9-26 maddeleri arasında valinin durumu, görev ve yetkileri ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Hem idari hem siyasi fonksiyonu olması nedeniyle valilik 'istisnai' memurluklardandır. Her meslekten vali atanmasına yasal bir engel yoksa da genellikle İçişleri Bakanlığına bağlı mülki amir sınıfından üst düzey yöneticiler arasından atanırlar (Aydın; 2013, 147). İlin genel yönetiminde valinin görev ve yetkilerini kullanmasında yardımcı olmak üzere, Valinin başkanlığında, Hukuk İşleri Müdürü, Defterdar, Milli Eğitim Müdürü, Çevre, Orman ve Şehircilik Müdürü, Sağlık Müdürü ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlerinden oluşan İl İdare Kurulu oluşturulur (İİK m. 55-57). Vali, İl İdare Kuruluna başkanlık etmek üzere bir vali yardımcısını da görevlendirebilir.

İlçe-Kaymakam

Mülki yönetim bölümlerinden ikincisi olan İlçe'nin Türkiye'de eskiye dayanan bir geleneği ve sosyal ve iktisadi şartların geliştirilmesi yönünden önemli işlevleri vardır (Aydın; 2013, 155). İİK'nu İller gibi İlçelerin de kanunla kurulacağını belirtmiştir. Türkiye'de son rakamlara göre 922 ilçe vardır (<https://www.e-icisleri.gov.tr>, 25.11.2019).

Türkiye'de ilçe yönetimi İİK'nun 27-40. maddelerinde düzenlenmiştir. İlçe yönetimi hemen hemen il yönetiminin bir izdüşümü şeklinde örgütlenmiştir. İlçe genel yönetiminin başı olan kaymakam ilçede hükümetin temsilcisidir. Ayrıca kaymakamın görev ve hizmetlerinde yardımcı olmak üzere İlçe Müdürleri ve İlçe İdare Kurulu vardır (Aydın; 2013, 156). Bakanlıkların kuruluş kanunlarına göre ilde olduğu gibi ilçede de gerektiği kadar örgütlenirler. Bu örgütler, adli ve askeri birimler hariç, kaymakamın emri altındadır. İlçedeki genel yönetim örgütünün başında olanlar ilçe idare şube başkanlarıdır. Bunların emri altında çalışanlar ilçenin ikinci derece memurlarıdır (Aydın; 2013, 156).

Kaymakam, ilçedeki en yüksek kamu görevlisi olarak ilçenin genel yönetiminden sorumludur. Kaymakamlık bir meslektir ve siyasi bir yönü olmayan kaymakam, bir meslek memurudur. Bu mesleğe girmek için belirli genel ve özel şartları taşımak, belirli fakültelerden ve bölümlerden mezun olmak, gerekli sınavlardan başarılı olmak ve 'Kaymakam Adayı' olarak staj dönemini başarıyla tamamlamak gerekir (Aydın; 2013, 159).

2002 yılında getirilen bu değişiklikle İİK'nun 29. maddesine "Kaymakamlığa sadece mülki idare sınıfından olanlar vekâlet edebilir." hükmü eklenmiş ve bu yolla kaymakamlığa ilçe müdürlerinden herhangi birinin vekâlet edebilmesi imkânı ortadan kaldırılarak uygulamada komşu ilçelerin kaymakamlarının birbirlerine vekâlet etmesi durumu getirilmiştir (Aydın; 2013, 162).

İİK'nun 31-40. maddeleri kaymakamın hukuki durumu, görev, yetki, devir ve teftiş ile ilgili düzenlemeleri içermektedir. Bunlara göre Kaymakam, kanun, tüzük, yönetmelik ve hükümet kararlarının yayınlanmasını ve uygulanmasını sağlar ve bunların verdiği yetkileri kullanır görevleri yerine getirir. Kaymakam, valinin talimat ve emirlerini yürütmekle görevlidir.

Valiler, ilçeye ait bütün işleri doğrudan doğruya kaymakama yazarlar. Kaymakamlar da ilçenin işleri hakkında bağlı buldukları valilerle iletişimde bulunurlar. Ancak olağanüstü durumlarda kaymakamlar İçişleri Bakanlığı ve diğer bakanlıklarla iletişim kurabilir ve bu iletişimden valiye bilgi verirler. Kanun, tüzük, yönetmelik ve hükümet kararları ve bunlara dayanılarak valiler tarafından verilecek talimat ve emirler ilçe idare şube başkanlarına kaymakamlar yoluyla tebliğ olunur. Kaymakamlar, ilçe idare şube başkanlarının genel, özel ve kolluk amirlerinin birinci derecede, diğer memurların ikinci derecede sicil amiridirler (m. 34). İlçe çevresindeki belediyelerin başkanlarıyla köy muhtarları, üst makamlara kendi idarelerinin iş ve ihtiyaçlarıyla ilgili yazışmalarını kaymakamlık vasıtasıyla yaparlar (m. 35).

Kaymakam, lüzum gördüğü zamanlarda ilçe idare şube başkanlarıyla diğer memurları ve belediye ve ticaret ve ziraat odaları başkanlarını çeşitli işler ve kanunların tatbikatı üzerinde görüşmek üzere heyet halinde toplar. Toplantılar için yapılan çağrıya gelmemek vazifeden kaçınma sayılır. Toplantıda alınan kararlar valiye bildirilir (m. 40).

Bucak-Bucak Müdürü

Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, iktidadi şartlara, kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere, iller ilçelere ve ilçeler de bucaklara bölünmüştür(İİK m. 1). Bucak kurulması, kaldırılması, merkezinin belirtilmesi, il ilçe ve bucak sınırlarının ve bucak adlarının değiştirilmesi bir köyün veya kasabanın veya bucağın başka bir il ve ilçeye bağlanması, mühim mevki ve tabii arazi adlarının değiştirilmesi İçişleri Bakanlığının kararı ve Cumhurbaşkanının tasdiki ile olur(m. 2 A)) Bucak; coğrafya, ekonomi, güvenlik ve mahalli hizmet bakımlarından aralarında münasebet bulunan kasaba ve köylerden meydana gelen bir idare bölümüdür(m. 41). Halen işlevselliğini yitirmiş ve çoğu köy statüsüne girmiş, bir anlamda tasfiye edilmeye başlanmış bulunduğundan dolayı sayıları oldukça azalmıştır. Türkiye’de son rakamlara göre 634 bucak vardır. (<https://www.e-icisleri.gov.tr>, 25.11.2019). İİK’nun 41-56. maddeleri bucaklarla ilgilidir.

Diğer mülki idare kısımları gibi bucak yönetimi de Cumhuriyete Osmanlıdan tevarüz etmiştir. Ne varki nahiyeye (bucak) idaresi Osmanlı yöneticileri için uygulanabilir gelmemiştir. Bu yalnızca Abdulhamit’in vehminden kaynaklanan bir durum değildir. Merkeziyetçilik amaçları ile böylesi bir düzenlemenin bağdaşmayacağını farkında olarak İttihatçılar da, Cumhuriyet’in kurucu kadroları da bu tarz bir nahiyeye teşkilatı kurmaya yanaşmayacaklardır (Önen ve Reyhan; 2011, 248).

Bucak müdürü, bucakta en büyük Hükümet memuru ve temsilcisidir (m. 42). Bu sıfatla; Bucağın genel idaresinden sorumludur; kanun, tüzük, yönetmelik ve hükümet kararlarının yayınlanmasını ve uygulanmasını sağlar. Bunların kendisine verdiği yetkileri kullanır ve ödevleri yerine getirir; Kaymakamlar, bucağa ait bütün işleri doğrudan doğruya bucak müdürüne yazarlar. Bucak müdürleri Bucağın bütün işleri hakkında bağlı buldukları kaymakamlıklarla muhabere ederler; Kanun, tüzük, yönetmelik ve hükümet kararları ve bunlarla ilgili olarak verilecek emirler, Bucak teşkilatına dâhil dairelere Bucak müdürleri vasıtasıyla tebliğ olunur; Dördüncü maddenin son fıkrasında belirtilen adli ve askeri teşkilat dışında kalan bucak teşkilatına dâhil daire ve müesseseler, belediye ve köy idareleri bucak müdürünün gözetim ve teftişi altındadır. Bucağın güven ve düzeninin korunmasından bucak müdürü sorumludur. Suç işlenmesini önlemek için gereken tedbirleri alır ve uygular. Genel ve özel kolluk kuvvetleri bucak müdürünün emri altındadır. Bunlar müdürden aldıkları emri yerine getirmeye mecburdurlar (m. 43). Bucak müdürü, su baskını, kıtlık, yangın deprem gibi afetlerde keyfiyeti kaymakama bildirmekle beraber hal ve vaziyetin icabettirdiği bütün tedbirleri alır ve uygular. Silahlı ayaklanma, kanun ve tüzüklerin ve bunlara müstenit emirlerin yürütülmesine karşı koymak gibi hallerde, kişi ve mülk güven ve düzenini bozan sair beklenilmeyen olaylar karşısında kaldığı takdirde bucak müdürü lüzumlu tedbirleri almak ve kolluk kuvvetlerini harekete getirmekle beraber kaymakama haberdar eder ve yardım ister. Bu gibi olağanüstü hallerde kaymakam ile muhabere mümkün olmadığı takdirde en yakın idare üstüne keyfiyeti bildirir ve valiliğin haberdar edilmesini ister (m. 44). Bucak müdürü, her yıl bucağın bütün köy ve kasabalarını en az birer kere dolaşarak halkın müracaat ve şikâyetlerini dinler ve yetkileri içindeki işleri yapar ve yapamadıklarını kaymakama bildirir(m. 46).

Nahiyeye müdürleri İçişleri Vekâletince 8 inci maddenin B fıkrasına göre valilikler emrine tayin olunurlar. Bucaklarda, Bakanlıklar tarafından ihtiyaca göre valilikler emrine gönderilen gezici ve sabit doktor, veteriner, tarım memuru (en az sanat enstitüsü veya yapı usta okulu mezunu teknisyen) fen memuru, sağlık memuru, ebe ve tapu ve nüfus kâtibi ile özel kanunlarında gösterilecek diğer teşkilat bulunur (m. 51). Bucak sınırları içindeki köy ve kasabaların mahalli mahiyette müşterek ihtiyaçlarını düzenlemek, kanun ve tüzüklerle kendilerine verilen vazifeleri görmek üzere bucak müdürünün başkanlığında bir bucak meclisi ve bir bucak komisyonu bulunur (m. 52). Bucak meclisleri, bucağa bağlı belediye meclisleri ve köy ihtiyar kurulları tarafından kendi aralarından veya kendi köy ve kasabaları halkından olmak üzere hariçten seçecekleri birer üyeden teşekkül eder. Bucağın sabit veya gezici doktoru, "doktoru olmayan yerlerde" sağlık memurları, veterineri, ziraat muallimi, sabit ve gezici başöğretmenleri meclisin tabii üyeleridirler.

Vali ve kaymakamlar, il ve ilçe merkez bucağının meclis ve komisyonlarına başkanlık edecekleri gibi ilçeye bağlı bucakların meclis ve komisyonlarına da lüzum gördükleri hallerde başkanlık edebilirler.

Bölge Yönetimi

1982 Anayasası'nın 126. maddesi il örgütünün üzerinde tüzel kişiliği olan bir kuruluşa imkân tanımaktadır. Ayrıca İİK'nun 3. maddesindeki, "belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile birden çok ili içine alan çevrede bu hizmetler için yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebilir." hükmü de buna imkân tanımaktadır. Ancak bunlara rağmen, 1983 yılında 71 sayılı KHK ile Güneydoğu ve Doğu Anadolu'daki bazı ileri kapsayan ve 30 Kasım 2002 tarihinde kaldırılan Olağanüstü Hal Bölge Valiliği dışında, merkezi yönetimin il örgütünün üstünde "bölge yönetimi" gibi bir taşra birimi bulunmamaktadır (Aydın; 2013, 186-187).

Bunun yanında bazı bakanlıkların ve bunların bağlı kuruluşlarının bölge kuruluşları olduğu gibi, yerel yönetimlerin de kendi aralarında kurdukları "mahalli idare birlikleri" bulunmaktadır (Aydın; 2013, 187). 5216 sayılı Büyükşehir Belediyeleri yasasında yapılan değişiklikle büyükşehirlerin sınırlarının il mücavir alanları haline getirilmesi bölge yönetimi ya da alan yönetimi kavramını tartışmalara açmıştır. Bu bağlamda yüzölçümü büyük büyükşehirlerde fiili bölge yönetimi sistemine geçildiği söylenebilir.

DÜNDEN BUGÜNE TÜRKİYE'DE MÜLKİ İDARE

Tanzimat öncesi klasik dönemde Osmanlının taşra idaresinin esas olarak askeri sisteme dayandığı, kuruluşundan itibaren kabul edilen askeri sistemin aynı zamanda idari sistemi ve arazi rejimini oluşturduğu söylenebilir. Bu nedenle Osmanlının ilk yıllarından itibaren taşra idaresinde askeri, idari, mali ve arazi sistemleri iç içe geçmiştir. Daha Osman Bey zamanında fethedilen yerler, belli bölgelere ayrılarak sancak adı altında oğullarına ve beylerine (komutanlarına) verilmeye başlanmıştır. Fetih karşılığı olarak verilen bu yerler ne kadar geniş olursa olsun "sancak" sayılmıştır. Fethedilen topraklar, mülkiyeti devlette kalmak üzere yıllık vergi gelirlerine göre sınıflandırılmakta ve yine yıllık vergi gelirlerine göre askerlik hizmeti karşılığında komutanlara verilmektedir. Bu sınıflandırmada her toprak birimine "dirlik" denmektedir. Kendisine dirlik tahsis edilen komutan, yine dirliğin gelirine göre belli sayıda asker beslemek ve donatmak zorundadır. Dirlik sahiplerine, aynı zamanda bölgesinin yönetim işleri de havale edilmiştir (Kartal; 2013, 4).

Başlangıçta askeri örgütlenmeye bağlı olarak ülke, "sancak" ya da "liva" adı verilen bölümlere ayrılırken, ülkenin sınırları genişledikçe taşra yönetiminde değişiklikler yapılmıştır. 1361'den sonra, özellikle Rumeli'deki fetihlerin artması, sancakların kontrolünü zorunlu kılmış; I. Murat ilk olarak lalası Şahin Paşa'yı Rumeli Beylerbeyi olarak atamıştır. Böylece klasik Osmanlı yönetiminde eyalet bir üst örgütlenmeden çok, denetleyici ve koordine edici bir birim olarak doğmuş ve yönetimi beylerbeyine verilmiştir. Anadolu Beylerbeyliğini ise 1393'te, I. Bayezit oluşturmuştur. 15. ve 16. yüzyıllarda sancağın idari teşkilat ve kamu hizmetleri bakımından temel birim olma özelliği devam etse de (örneğin eyalet kadısı yoktur) yeni fethedilip kurulan sancaklar birleştirilerek eyaletler oluşturulmuş ve başlarına beylerbeyi tayin edilmiştir. Böylece 1520'de sayıları 6 olan eyaletler, Kanuni'nin ölümünde (1566'da) 16'ya, 1610'da ise 32'ye ulaşmıştır.

Eyalet (1864 Vilayet Nizamnamesi'nden sonra vilayet), Osmanlı taşra yönetim sisteminin en büyük yönetim birimidir. Eyaletin başında bulunan beylerbeyi, askeri kumandan olduğu kadar bugünkü anlamda vali konumundadır. Çok geniş yetkileri olan ve eyalette padişahı temsil eden beylerbeyi, yargı görevi hariç, tüm devlet gücünü elinde bulunduran bir yöneticidir. Her türlü yürütme kararı almaya, kamu gücünü kullanmaya ve padişah tarafından atanan kadı dışında tüm resmi görevlileri atamaya yetkilidir. Eyalet düzeyinde yaygın bir yetki genişliği söz konusudur (Kartal, 2013; 4)

Osmanlı Devleti'nin taşrada eyaletten sonra gelen ikinci kademesi sancaktır. Başında bulunan sancakbeyi, beylerbeyine bağlıdır ve onunkine benzer yetki ve sorumlulukları vardır. Tipik Osmanlı eyaleti, tımar sisteminin uygulandığı sancaklardan oluşan bir bütündür. Sancak, askeri, idari ve mali yönden tımar sistemi içerisinde Osmanlı İmparatorluğunun taşra yönetiminde ana birimdir. İmparatorluğun sancak taksimatı genelde sabit kalmışsa da eyaletlerin kompozisyonu ve sayısı İmparatorluk yıkılana kadar sürekli değişmiştir (Kartal, 2013; 4)

Osmanlı'nın ilk devirlerinde bir bölgenin yönetimi için subaşı ve kadı olmak üzere iki yönetici atanmıştır. Subaşı, sultanın icrai otoritesini temsil ederken; kadı, hukuki otoriteyi temsil etmektedir. Kadı, daha Osman Bey zamanında halkın da talebi üzerine ihtilafları çözüme kavuşturmak üzere görevlendirilmeye başlanmıştır (Kartal, 2013; 4). Sadece şehrin değil civarındaki köy ve nahiyelerin de mülki idare amiri ve yargıci olan kadı, tayin edildiği süre içerisinde sorumlu olduğu bölgede yargının, kolluk işlerinin, mali görevlerin ve şehir yönetiminin sorumlusudur. Kadı, zanaatkarları ve esnafları denetler, lonca düzenini, yönetimini ve bununla ilgili kuralları gözetir, şehrin ekonomik hayatıyla yakından ilgili olarak fiyat tespitini ve kontrolünü yapar, şehrin altyapısal tesislerini denetler, imar düzeninin korunmasını gözetir, vakıfların yöneticilerini denetler ve bu konudaki atamalarla ilgili olarak arzda bulunurdu (Kartal, 2013: 4).

Kadılar nispeten geniş bir bölgede görev yapmak durumunda kalmışlardır. Bölgelerinde kendilerine verilen görevleri tek başlarına yerine getiremeyecekleri düşünülerek, kendisine yardım etmek üzere "naib" tayin etme yetkisi verilmiştir. Naib, kadı adına onun görevlerini yerine getirir. Ancak kadı istediği bölgeye istediği sayıda naib atayamaz. Bunun için merkezden izin alması gerekmektedir (Kartal, 2013; 4).

Her sancak, kazalara tekabül eden subaşılıklara ayrılmıştır. Osmanlı devrinin başlangıcından itibaren var olan subaşılara mali ve güvenlikle ilgili görevler verilmiştir. Subaşının yanına sancakbeyi tarafından atanan yeterince ases (yasakçı) verilmiştir. Bunlar geceleri çarşı ve pazar yerlerinin güvenliğinden sorumludurlar (Kartal, 2013; 4).

Taşra yönetiminin üçüncü kademesinde sancakları oluşturan "kazalar" vardır. Her kazaya sancakta olduğu gibi kadı ve subaşı tayin edilmiştir. Kırsal alanların ve köylerin yönetiminden ise ilke olarak tımarlı sipahiler sorumludur. Bunların görevleri, tarımsal denetim ve askeri yükümlülüklerin yanında kamu düzeninin sağlanmasıdır (Kartal, 2013; 4).

Kuruluş ve yükselme dönemlerinde oldukça fonksiyonel olan ve imparatorluk genişledikçe kurumsallaşan idari yapı duraklama ve gerileme dönemlerinde toplumun beklentilerini ve çağın ihtiyaçlarını hakkıyla karşılayamadığı için tartışılır hale gelmiştir. Tanzimat ve ıslahat fikri ve tartışmaları Osmanlı'nın birçok klasik kurumu gibi idari sitemini de dönüşüme uğratmıştır. Osmanlı İmparatorluğu 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilân edilmesiyle her alanda olduğu gibi merkez ve taşra yönetiminde de yeni ve merkezî bir yapı kurmaya çalışmıştır. Tanzimat Fermanı ile yeni bir yönetim anlayışı getirilmeye çalışılmış gerek Müslüman ve gerekse gayrimüslim tebaanın eşit olarak can, mal ve ırz emniyetinin devlet garantisinde olduğu kabul edilmiştir. Bununla birlikte fermanda öngörülen bu prensiplerin zamanla yetersiz kaldığı görülmüştür. Öte yandan, Rusya'nın baskısı sonucu 1854'de Avrupalı devletlerin desteğiyle girilen Kırım Savaşı sonunda Rusya tehlikesi geçici bir süreliğine de olsa giderilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa devletleri camiasına kabul edilmiştir. 1856 yılında yapılan Paris Konferansı ile bu durum belgelenmiştir. Ancak, bu antlaşmayla Avrupalı devletler Tanzimat Fermanı'nın hükümlerinin genişletilerek yürütülmesi isteklerini de Bâb-ı Âlî'ye kabul ettirmişlerdir. İşte bu nedenle Osmanlı hükümeti 25 Şubat 1856'da Islahat Fermanı'nı ilân etmiştir (Seyitdanlıoğlu, 1996a:68)

Osmanlı ülkesinde eyalet sisteminden vilayet düzenine doğru geçilirken oluşturulan vilayetler eskinin eyaletlerinden de daha büyük birimler olarak ortaya çıktılar. Bu durum ilerleyen süreçte vilayetlerin bölünmesini beraberinde getirerek mülki yapının da sürekli değişmesindeki faktörlerden biri oldu. Bu dönemde eyaletlerin sayısının ve kapsadıkları alanların sürekli değişmesi ve mülki yapıda yeni idari birimlerin gündeme gelmesi dolayısıyla oturmuş bir mülki düzenden söz etmenin mümkün olmadığını belirtmek gerekir (Reyhan ve Önen, 2011; 190).

Islahat Fermanı ile idare daha geniş katılımcı bir yapıya kavuşturulmak istenmiştir Fakat Avrupa devletleri de "hasta adam" olarak gördükleri Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslim tebaanın hamiliğini üstlenerek, onlar lehine yeni hak ve imtiyazlar elde ettiler. Böylece, İmparatorluğun iç ve dış politikasına müdahale etme hakkını kendilerinde bulmuşlardı (Seyitdanlıoğlu, 1996a:68)

Islahat Fermanı'yla getirilen düzenlemeler istikrar yerine hoşnutsuzlukların ve karışıklıkların artmasına, Batı'nın ve Rusya'nın Osmanlı'nın işlerine daha çok müdahale etmesine yol açtı. Durum kontrolü ele almayı, merkezin kontrolünün daha mümkün ve sıkı olduğu yeni bir idari yapı meydana getirmeyi zorunlu kılıyordu. Âlî ve Fuad Paşalar 1863 yılında bu yeni düzenleme için hazırlıklara başlamışlardı. İşte yeni vilâyet nizâmnamesi düzeni bu iç ve dış siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerin ortaya çıkardığı sorunların çözülebilmesi amacıyla hazırlanmış bir ıslahat belgesidir (Seyitdanlıoğlu, 1996a; 68)

2.1. 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi ve 1867 Vilayet Genel İdare Nizamnamesi

7 Kasım 1864 (7 Cemaziyelahir 1281) tarihinde yürürlüğe konulan *Tuna Vilâyeti Nizâmnamesi* ile eyâlet sistemi kaldırılarak livânın (sancak) temel idarî bir birim olduğu vilâyet taksîmatı kabul edilmiştir. Hazırlanan nizâmname İmparatorluğun tümünde hemen yürürlüğe konulmamış, pilot bölge olarak Niş, Vidin ve Silistre eyâletlerinin birleştirilmesi ile meydana gelen geniş ve yeni vilâyet İkinci Ordu'nun görev alanı içerisine giren bölgeyi Edirne dışında içerisine almaktaydı (Seyitdanlıoğlu, 1996a;69).

1864 Tuna Vilâyeti Nizâmnamesi ile Osmanlı İmparatorluğu vilâyet (m.1), livâ (sancak, m.2), kazâ (m.3) ve karye (köy, kura, m.4) olmak üzere yeni idari birimlere ayrılmıştır. Vilâyetin başında vali (m.6) bulunacaktır. Livâda livâ kaymakamı (ka'immakam), kazâda kazâ müdürü, köylerde ise seçimle gelen muhtarlar görev yapacaktır. Ayrıca vilâyetin yönetiminde valinin başkanlığında toplanacak olan danışma meclisleri kurulmuştur.

Vilâyetin mülki, mali ve kolluk işleri ve politikasının gözetimi ve hukuk ahkâmının yürütülmesi padişah tarafından atanan bir vâliye havale edilmiş olup vilâyet valîsi devletin bütün emirlerinin uygulanmasına memur olduğu gibi tayin olunan yetkiler sınırı içinde vilâyetin iç işlerini yürütmeye memurdur (m. 6). Vâlînin maiyetinde bir idare meclisi olup bu idâre meclisi ikinci fasılda tayin şekli beyân olunacak şeriye mahkemeleri müfettişi, muhasebeci, mektubcu, hariciye müdürü ve üçü müslim ve üçü gayrimüslim ahâliden seçilen kimselerden oluşacak ve idâre meclisinin başkanlığı vâlîde olup bulunmadığı zamanlarda memurlardan hangisini tensîb ve tayîn eder ise o vekâlet edecektir (m. 10).

İdâre Meclisi, mülki, mâli, hârici, bayındırlık ve ziraate dair işlerin icrâatine ait olan görüşmelere memûr olup hukuk işlerine müdâhale etmeyecektir ve meclisin görüşme usulü ve kararlarının icra biçimi özel bir nizamname ile tayîn olunacaktır (m. 13).

Vilâyetin kolluk işleri umumen eyalet valisinin emri altında olarak bu kuvvetin liva ve kazâyâ taksîmi ve icâbına göre bir mahalden diğerine nakli vâlînin emrine havale edilmiştir. Umûmen kolluk kuvvetlerinin miralayı derecesinde alaybeyi üvânıyla bir büyük zabiti olup bu zabit vâlînin emri altında olarak kolluk kuvvetinin düzenini icraya memurdur (m.15).

Vilâyet merkezine bağlı olan sancağın bir ka'immakamı ve diğer livâlar gibi idâre meclisi, hukûk temyîz meclisi, cinâyet meclisi ve ticâret meclisi olup bu meclisler livâ meclislerinin vazifelerini ifâ eyledikten başka merkez livâsına bağlı kazânın kazâca olan mülki ve hukûki işlerini de görecektir. Merkez livâsının ka'immakamı umumi husûslarda eyâlet vâlîsine yardıma memurdur (m.26).

Vilâyette bir Vilâyet Umûmî Meclisi olup beşinci bâbta seçilme biçimleri tayîn olunacağı vechile iki müslim ve iki gayrimüslim olmak üzere her sancaktan seçilecek ve gönderilecek azâdan oluşacak ve bu meclisin başkanlığı vâlîde ve ikinci başkanlığı memurlardan vâlînin tayîn edeceği kişide olacaktır (m.27).

Her sancakdan gelecek memûrlar o sancağın umûmen ve her kazânın husûsen arz edecekleri dilekçeleri vilâyet meclisine tebliğe memûr olup tebliğatlarını ifâdan evvel vâlîye arz ile her hangi maddenin mecliste müzâkeresini vâlî emreder ise onun müzâkere gündemine konulması lâzım geleceği gibi vilâyetin genel menfaatlerine ait olup vâlî tarafından doğrudan doğruya ortaya konulan maddeler müzâkere olunacaktır. Umûmî Meclis yalnız oy beyânına memûr olup bunun icrâatı ali hükûmete ait olacağından, umumî meclisin müzâkeresine memûr olduğu husûsların kararını içine alan mazbatalar

vâlî tarafından merkezî ali hükümete arz ve tebliğ olunup ilgili buyurulacak emir ve ali irade üzerine icra mevkiye konulacaktır (m.30).

Her sancakta oranın mülki, mâli, koluk idari işlerinin nâzırı ve mercii olmak üzere padişah hazretlerinin yüce iradesi ile atanmış bir livâ kaymakamı olup sancakça cereyân edecek devletin bütün emirlerini vilâyet tarafından alınacak vesâyât ve tenbîhâtın uygulanmasına memûr olduğu gibi tayîn olunan yetki hudûdu dâhilinde livâ dahilindeki hükümleri icrâya memurdur (m.31).

Sancağın mali ve hesap işlerine bakan Maliye bakanı tarafından atanan bir Mal Müdürü (m.32), Livânın yazı işlerini yapan Livâ Tahrîrât Müdürü bulunacaktır (m.34).

Livâ Kaymakamı maiyetindeki, karar yeri kaymakam olan idâre meclisi, kazânın hakimi, belde müftüsü, gayrimüslüm ahalinin ruhânileri, mal ve yazışleri müdürleri ile üçü Müslüman ve üçü Müslüman olmayan altı daimi üyeden oluşacaktır ve idare meclisinin başkanlığı kaymakamda olup bulunmadığı zamanlarda da kaymakamın bunlar içinden tayin ve tensip ettiği kimse vekalet edecektir (m.35).

Liva merkezine bağlı kazânın bir müdürü olup liva meclislerinde bulunacak, hem kazânın mülki işlerinde görevli olacak hem de kaymakama genel işlerde yardım edecek kaymakam muavini olacaktır (m.37).

Sancakta bulunacak zaptiye bölüğünün âmiri livâ kaymakamı olup vâlden alacağı emre göre bunları kazâlara taksîm ve ikame eyleyeceği gibi, ihtiyaç görüldüğünde bir kazâdan diğer kazâyâ zaptiye askerlerinin sevk ve ikamesine muktedîr olacaktır. Sancakta bulunan zaptiye kuvvetlerinin en büyük subayı livâ zabtiyesinin âmiri olup zaptiye nizâmnamesine dayanarak livâ kaymakamının emri altında hareket edecektir (m. 38).

Her kazâda, mülki, mâli ve zaptiye işlerine bakmak üzere devlet tarafından atanan müdür olup bunun birinci derecede merci livâ kaymakamı olacaktır. Devletin tüm emirlerinin, vilayet ve liva tarafından yapılan tenbihlerin yerine getirilmesiyle görevli olduğu gibi tayin olunan yetki hududu dahilinde kazânın iç hükümlerini icrayla görevlidir (m. 47). Kazânın mali işleri yani devlet gelirlerinin tahsili, liva merkezine gönderilmesi ve belirlenmiş masrafların yapılması müdürün görevlerindedir (m. 48).

Müdür-i Kazâ müdürü maiyetinde müdürlerin karar yeri olan bir idâre meclisi, kazânın hâkimi, belde müftüsü ve Müslüman olmayan halkın ruhani liderleri, kaza kâtibi ve Müslüman ve gayrimüslim ahaliden dörder kişi bu idare meclisinin üyesi olacak ve başkanlığı müdürde bulunacaktır (m. 50).

Kazâda bulunacak zaptiye askerinin âmiri kaza müdürü olup sancak kaymakamından alacağı emre ve zaptiye nizâmnamesinde varolan usûle dayanarak bunları istihdâm edecektir (m. 53).

Her köyde her sınıf ahâlî için beşinci bâbda beyân olunan usûle dayanarak kendilerinin seçimiyle ikişer muhtar olacaktır. Fakat bir köyde bir sınıf ahâlî yirmi haneden az ise o sınıfın yalnız bir muhtarı olacaktır (m. 58). Köy muhtarları seçimden sonra kazâ müdürüne bildirilerek onun emriyle tayîn olunur (m. 59). Her köyde her sınıfın muhtarları malların tahsili işinde ve diğer husularda hükümetin icra vasıtası olup her köyün her sınıfa ait belediye işleri dahi bunlara aittir (m. 60). Her köyde bekçi ve korucu ve diğer nâm ile köy zabıtası işinde bulunan adamların idâresi köy muhtarlarına ait olup bunlar için yapılacak özel düzenlemeye göre hareket ederler (m. 61).

Her köyde her sınıf ahâlî için en çok on iki kişiden ve en aşağı üç kişiden ibâret bir ihtiyar meclisi olacaktır. Bu üyelerin seçim biçimleri beşinci bâbda tayîn olunan kaideye bağlı icrâ edilecektir ve her köyde Müslüman ahalinin imamları ve Müslüman olmayan ahalinin ruhani reisleri kendi sınıflarının ihtiyar meclislerinin tabi üyesi olacaklardır (m. 62).

Anlaşılacağı üzere 1864 Tuna Vilayeti Nizamnamesi Osmanlı devletini batı, özellikle Fransa tarzı idari bir yapıya dönüştürme amacını taşıyan bir pilot uygulamadır. Valiye, kaymakama ve muhtara geniş yetkiler vermektedir. Gayrimüslimlerin yaşadıkları yerleşim yerlerinde oluşturulacak idare meclislerinde

Müslümanlarla eşit sayıda üyeye temsil edilmeleri nizamnamenin dikkat çeken bir yönünü oluşturmaktadır. Bir diğer dikkat çeken yönü ise gayrimüslim nüfusun yaşadığı köylerde çift muhtar seçilmesinin öngörülmesidir. 1864 yılında Tuna vilayetinde Mithat Paşa'nın valiliğinde pilot olarak uygulanan ve başarılı olan vilayet nizamnamesi 1867 yılında üç özel bölge dışında bütün Osmanlı ülkesini kapsayacak şekilde uygulamaya sokulmuştur. Bu yüzden bu nizamnameyi ayrı bir başlık altında incelemek tekrara yolaçacağı için ayrı bir başlık altında incelemeye gerek görülmemiştir.

2.2. 1871 Vilayet Genel İdare Nizamnamesi

1871 İdâre-i Umûmiye-i Vilâyet Nizâmnamesi idareciliğimize getirdikleriyle etkisini günümüze kadar sürdürebilen ender yönetmeliklerimizden birisi olarak idare tarihimiz içerisinde kayda değer bir yere sahip olmuştur (Seyitdanoğlu, 1996b; 89). Nizamnameye göre vilâyetler livâlara, livâlar kazâlara, kazâlar nahiyelere ve nahiyeler de köylere ayrılmış olup umumi idaresinin başkan ve merci vilayet valisidir (m. 1). 1871 Nizamnamesinde 1864'te olmayan 1867'de sadece adından bahsedilen, kazaların alt bölümü biçiminde nahiye adıyla yeni bir mülki idari birim oluşturulmuştur.

1871 İUVN'nin ikinci maddesi, vilayet memurlarının valiye kadar dayanan bir hiyerarşiyle birbirlerine bağlı olduğunu belirterek devlet memurluğunda hiyerarşi sistemini getirmiştir. Üçüncü maddeye göre, vilayetin idari şubelerini oluşturan icra memurlarının, muavin, defterdar, mektubcu, ticaret, ziraat, eğitim ve yabancı işleri müdürleri, yol eminleri, tapu defteri, emlak, nüfus ve vakıf idarelerinin başkanları ve alay beyinden oluşmaktadır. Liva idaresinin başkan ve sorumlusu mutasarrıf olup, memurlar heyetinin icrası, muhasebeci, yazı işleri müdürü, tapu defteri memurundan ve liva zabıt heyetinin amirinden ibarettir. Kaza idaresinin başkan ve sorumlusu kaymakam olup, icra memurları heyeti, kaza kâtipleri, tapu defteri, emlak, nüfus kâtiplerinden ve kaza zaptiye heyetinin amirinden ibarettir. Nahiye idaresinin başkan ve sorumlusu müdür olup zabıt idaresi nahiyenin zabıt heyetine havale edilmiştir. Köy idaresinin memuru muhtarlar olup hükümet ve zabıt işlerinin başkan ve görevlisi zabıt memurudur.

Valinin görevleri, mülki, mali, eğitim, bayındırlık ve zaptiye işleri ile ceza hukuk işlerinin icraatından ibaret olmak üzere muhtelif asıl kısımlara ayrılmıştır. Valinin bulunmadığı durumlarda vali yardımcısı, vali yardımcısı yoksa valinin uygun göreceği şahıs valiye vekâlet edecektir (m. 4).

1871 Nizamnamesinin 5-7. maddeleri valinin mülki işlere ilişkin görevlerini, 8-10. maddeleri mali işlere ilişkin görevlerini, 11. maddesi eğitim ve bayındırlığa ilişkin görevlerini düzenlemiştir. Nizamnamenin dördüncü kısmı 12-14. maddelerinde valilerin kolluk işlerindeki görevleri, beşinci kısmı 15-16. maddelerinde valinin ceza ve hukuk işlerinin icraatındaki görevleri düzenlenmiştir.

Nizamnamenin ikinci bölümü 17. maddede vali yardımcılarının görevleri açıklanmıştır. 3-42. maddeleri liva idarelerini açıklamış, mutasarrıfın görevlerini saymıştır. Nizamnamenin 43-49 maddelerinde kaza idaresi ve kaymakamların görevleri açıklanmıştır. Nizamnamenin 50-58. maddeleri Nahiye İdaresine Dair başlığı altında nahiye idarelerinin ve nahiye müdürlerinin görevlerini düzenlenmiştir. Nizamnamenin 59. maddesi Karye İdaresi başlığı adı altında köyü tanımlamış, 60. maddesi köy muhtarlarının görevlerini saymıştır.

1871 Vilayet Nizamnamesi, Türk idare sisteminin bir adım daha ileri gitmesini sağlamış, bir süreden beri uygulanmakta olan adem-i merkeziyet sistemi yeni nizamname ile daha iyi formüle edilmiştir. Ayrıca 1864 Vilayet Nizamnamesi'nde muğlak kalan noktalar aydınlatılmıştır. Genel olarak bakıldığında ise, Nizamname'yi oluşturan başlıkların daha ayrıntılı olarak ele alındığı göze çarpmaktadır. 1864 Tuna Vilayeti Nizamnamesi 82, 1867 Vilayet Nizamnamesi 78 maddeden oluşurken 1871 Vilayet Nizamnamesi 129 maddeden oluşmaktadır.

1871 Nizamnamesi'ni tam anlamıyla yeni bir nizamname olarak değil, 1864 Nizamnamesini tamamlayıcı, eksikliklerini giderici bir nizamname olarak görmek gerekir. Konuyla ilgili bazı kaynaklarda 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin 1871 Vilayet Nizamnamesi'yle yürürlükten kaldırıldığı gibi bir yanlış bilgiye rastlanmaktadır. 1871 Vilayet Nizamnamesi, 1864 Vilayet Nizamnamesini yürürlükten kaldırmamıştır. Nizamnamenin "madde-i mahsus"ından bundan önceki vilayetleri düzenleyen mevzuatın yürürlükte olduğu ancak bu Nizamnameye aykırı hükümlerinin feshedildiği

açıkça anlaşılmaktadır. 1871 Vilayet Nizamnamesi, her ne kadar, devletin taşra idaresini 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne göre daha ayrıntılı olarak ele almışsa da 1864 Nizamnamesi ile ele alınmış bazı hususları ihtiva etmemektedir. Bu durumda 1871 Nizamnamesi ile düzenlenmeyen konularda 1864 Nizamnamesi'ne bakılması gerekmektedir. 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanunu Muvakkati'ne kadar 1871 Vilayet Nizamnamesi ile 1864 Vilayet Nizamnamesi birlikte uygulanmıştır. Bu iki nizamname “açıkça” 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-u Muvakkati ile yürürlükten kaldırılmıştır.

1871 Vilayet Nizamnamesi'nde göze ilk çarpan yenilik, idari taksimatın açık bir şekilde beşe çıkarılmasıdır. Birinci maddede vilayetlerin livalara, livaların kazalara, kazaların nahiyelere ve nahiyelerin de köylere ayrılacağı belirtilmiştir.

1864 Vilayet Nizamnamesi'nde muğlak olarak bırakılan “nahiye” birimi 1871 Nizamnamesi'nde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. 1864 Nizamnamesi'nde, nahiye, “*Bazı köylerden oluşan küçük daireler, kaza olamadıkları takdirde bir kazaya bağlı olarak idare olunur ve bunlar nahiye itibar kılınır*” şeklinde tanımlanmış, başkaca bir açıklama yapılmamıştır. 1871 Nizamnamesi'nin birinci maddesinde nahiyenin idari sistem içerisindeki yeri gösterildikten sonra 50–58. maddelerinde nahiye ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.

1864 Vilayet Nizamnamesiyle Türk idare sistemi mevzuatında yerini alan ve 1871 Vilayet Nizamnamesi'yle de ayrıntılı bir şekilde düzenlenen “nahiye kurumu” bu düzenlemelere rağmen uygulamada yer bulamamıştır. Hatta devlet salnameleri 1871 Nizamnamesi'nden sekiz yıl sonra kazalara bağlı nahiyelerin isimlerini vermeye başlamıştır. Uygulamada nahiye yönetimine geçilememiş olmasından dolayı, 11 Rebiulevvel 1293 (6 Nisan 1876) tarihli “Nevahi Nizamnamesi” yayımlanmıştır. Bu Nizamname, nahiyelerin oluşumu, idaresi, nahiye müdürü ile nahiye meclisi üyelerinin seçimi ile müdür ve nahiye meclisinin görevleri konularında 1871 Vilayet Nizamnamesi'nden farklı hükümler içermektedir.

Nizamname'ye göre iki türlü nahiye oluşturulabilmektedir. Birincisi iki yüzden fazla haneyi barındıran köylerden oluşan nahiyeler, ikincisi de iki yüz haneye kadar olan ve birkaç köyün birleşiminden oluşan nahiyelerdir. Bunun yanında elliden fazla haneye sahip köylerde de, müdür ve kâtiplere maaş vermeyi taahhüt ettikleri takdirde, nahiye idaresinin kurulabileceği belirtilmiştir. Hane sayısı elliden az olan köylerin nahiye olamayacağı hükme bağlanmıştır. Bunlar başka köylerle birleşmek ya da mevcut bir nahiyeye bağlanmak zorundadır (Kartal, 2013;18).

1871 Nizamnamesi'nde vilayetin mülki amiri yine validir. Valilik makamı Nizamname'de on üç madde ile düzenlenmiş; görevleri artmış; idari, mali ve güvenlikle ilgili görevlerine eğitim, bayındırlık, ceza ve hukuk ile ilgili görevler eklenmiştir. Bu görevler ayrı başlıklar halinde sayılmıştır. Ayrıca 1871 Nizamnamesi “vali yardımcılığı” kurumunu getirmiştir. Vali yardımcısı valinin yokluğunda ona vekâlet edecek, valinin tüm görevlerinde ona yardımcı olacak, vilayetteki yazışmaları yürütecek, valinin onayından geçmesi gereken evrakların özetlerini hazırlayacak ve daha sonra bunların kayıtlarını saklayacaktır.

1871 Nizamnamesi ile 1864 Nizamnamesi'yle vilayet idare sisteminde yer bulan memurlara yenileri katılmıştır. Bunlar, maarif (eğitim) müdürü, tarik emini, defter-i hakani müdürü, emlak ve nüfus memuru, evkaf müdürü ve alaybeyidir. 1864 Vilayet Nizamnamesi'nde yer alan memurlar yerini korumuş; görevleri artmış ve ayrıntılı bir şekilde sayılmıştır (Kartal, 2013;17).

2.3.1876 Vilayet Genel İdaresi Hakkında Talimatname

1871 Vilayet Nizamnamesinden beş yıl kadar sonra, 21 Subat 1876 tarihinde, “*İdare-i Umumiye-i Vilayat Hakkında Talimat*” adıyla başka bir düzenleme yapılmıştır. Bu Talimatname'de valilerin görevleri “*vezaif-i islahiye*” ve “*vezaif-i daimiye*” olarak iki başlık halinde sayılmış, idari taksimat noktasında bir değişikliğe gidilmemiştir. Beş bölüm (fasıl) ve 40 maddeden oluşan 1876 Vilayet Talimatnamesi'nin birinci bölümü “*Vilayetlerin Asli Görevleri*”, ikinci bölüm “*Valilerin Islahiyeye Dair Görevleri*”, üçüncü bölüm “*Valilerin Daimi Görevleri*”, dördüncü bölüm “*Mutasarrıf ve*

Kaymakamların Görevleri” beşinci bölüm ise “*Mahkeme ve Meclislerin Görevleri*” başlıkları altında düzenlenmiştir.

1876 Vilayet Talimatnamesi, etraflı bir vilayet nizamnamesi değil 1864 ve 1871 Nizamnamelerini tamamlayan bir “Talimatname”dir. Çünkü bu Talimatname hükümleri daha çok 1864 ve 1871 Nizamnameleri ile çözümlenemeyen ve boşluk olduğu anlaşılan konularla ilgilidir.

2.4. 1876 Anayasası'nın Vilayet İdaresi ile İlgili Hükümleri

Kanuni Esasi'nin birinci maddesinde Osmanlı devletinin tüm memleketleri, bölümleri ve mümtaz eyaletleriyle bölünmez bir bütün olduğu belirtilmiştir. 12 bölümden oluşan Kanuni Esasi'nin 11. bölümünde (108-112. maddeler) eyaletler düzenlenmiştir.

Kanun-i Esasi'nin 108. maddesinde “*vilayetlerin usulü idaresi tevsii mezuniyet ve tefriki vezaif kaidesi üzerine müesses*” olduğu hükmü getirilerek taşra idaresinde “yetki genişliği ve görevler ayrılığı” ilkeleri kabul edilmiştir. Ayrıca bu madde ile taşra idarelerinin derecelerinin özel nizamnameler ile düzenleneceği belirtilmiştir. Vilayet, liva ve kaza merkezlerinde idare meclisi ve vilayet merkezlerinde de umumi meclisler oluşturulacak bu meclislerin oluşumları da özel bir nizamname ile düzenlenecektir. Ancak II. Abdulhamit bununla ilgili çıkarılan kanunu veto etmiştir (Aydın, 2013;157).

Şüphesiz yetki genişliği ile doğrudan merkezi yönetim ve onun taşra örgütü kastedilmektedir, dolayısıyla bu yerel yönetime ait bir kavram değildir. Oysa görevler ayrımı, merkezi yönetimden koparılıp yerel yönetime aktarılacak ve merkezi yönetimde kalacak işleri belirttiği için hem merkezi hem de yerel yönetimi ilgilendirmektedir. Dönemin şartları da göz önünde bulundurulursa görevler ayrımının kullanılma nedeninin yerel yönetimleri, o dönem kuşkuyla yaklaşılabilir, adem-i merkezîyet kavramını kullanmadan hatırlatmak ve anayasada kullanmak olarak düşünülebilir. Yetki genişliği ve görevler ayrımı birlikte kullanılmış ve anayasal ilke haline gelmiştir. Bu yolla merkez ve taşra örgütü ile yerel yönetime ilişkin niteleme yapılmıştır (Taşcıer, 2009; 28).

1876 Anayasası'yla, taşra idaresinde, en azından mevzuat düzeyinde, önemli bir adım atılmıştır. “Tevsii mezuniyet (yetki genişliği)” ve “tefriki vezaif (görevler ayrılığı)” ilkeleri mevzuatta yerini almıştır. 1913 yılında kabul edilen İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-u Muvakkati ile de teorik olarak kabul edilen bu ilkelerin uygulamaya yansiyacak şekilde adapte edilmesi sağlanmıştır. (Kartal; 2013, 19)

2.5. 1913 Vilayet Genel İdaresi Geçici Kanunu

13 Mart 1913 tarihli “İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-u Muvakkati”, II. Meşrutiyet Dönemi'nin en önemli idari reformları arasındadır. Kanun'a göre vilayetler hem merkez yönetiminin taşra uzantısı hem de tüzel kişiliğe sahip bir yerel yönetim birimi olarak düzenlenmişlerdir. Kanun'un mukaddimesinde, “Kanun-i esasının 108. Maddesi gereğince idare usulü tevs-i mezuniyet ve tefrik-i vezaif kaidesi üzerine tesis edilmiştir. Her memur kanunen haiz olduğu selahiyyet dairesinde vazifesini yerine getirmek ile yükümlü ve memuriyetine ait bütün fiillerden mesuldür.” ifadesine yer verilmiştir.

1913 tarihli Kanun, umumi meclisin açılmasıyla tasdik ettirilmek üzere geçici olarak yürürlüğe konulmuştur (madde-i muvakkata). İki kısımdan oluşan Muvakkat Kanun'un birinci kısmında “Vilayetlerin Genel İdaresi” (İdare-i Umumiye-i Vilayat), ikinci kısımda ise “Vilayet Özel İdaresi” (İdare-i Hususiye-i Vilayat) düzenlenmiştir. 149 madde ve bir geçici maddeden oluşan Kanun'un İl Genel İdaresi ve İl Özel İdaresini birlikte düzenleyen bu özelliği giderilmeye çalışılmış ve bu amaçla İl Özel İdaresini düzenleyen ikinci kısmı (75-149. maddeleri) 1929'da çıkarılan 1426 sayılı Kanun ile ayrı bir kanunla düzenlenmeye çalışılmıştır. Aynı kanunla 1913 tarihli Geçici Kanunun İl Genel İdaresini düzenleyen 1-74. maddelerinin yürürlükten kaldırıldığı belirtilmiştir. Bu durum bu konuda bir karışıklık olduğu şüphesini doğurmaktadır. Şöyle ki, eğer 1913 tarihli Geçici Kanun'un İl Genel İdaresi'ni düzenleyen birinci kısmı yürürlükten kaldırıldıysa 1949 yılında çıkarılan ve halen yürürlükte olan İl İdaresi Kanunu'na kadar bu konuda bir boşluk olduğu ve illerin idaresinin kanunsuz bir şekilde devam ettiği düşünülmelidir. Bu mümkün olamayacağına göre, 1929 tarihinde çıkarılan kanunun İl Özel İdaresini ayrı bir kanunla düzenlemeyi amaçladığını, bu kanundan İl Genel İdaresini düzenleyen hükümlerin çıkarıldığını, bu hükümlerin 1913 Geçici Kanununda yürürlüğünün devam ettiğini

düşünmek gerekmektedir. Ne varki 1929 tarih ve 1426 sayılı kanunun adının ve bazı maddelerinin değiştirilmesini öngören 1987 tarihli 3360 sayılı kanunun adının 13 Mart 1913 Tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanununun Muvakkatının Adının ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun olması bu konudaki kafa karışıklığının mesliste de var olduğunu göstermektedir.

İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-ı Muvakkatı'nın birinci maddesinde ülkenin idari taksimatı belirtilmiştir. İdari taksimatta ve taşrada görev yapan görevlilerde önceki düzenlemelere göre önemli bir değişiklik yapılmamış fakat mülki idare amirliği liva ve kazalarda yeniden düzenlenmiştir.

Kanun, vilayet merkezlerinde başında kaymakamın görev yapacağı merkez kazalarının oluşturulmasını öngörmüştür. Hiçbir vilayete bağlı olmayan livalar (elviye-i gayr-i mülhaka) da vardır. Bunlar da vilayet hükmünde sayılmıştır.

Kanun vilayet, liva ve kazalarda idare meclislerinin kurulmasını öngörmüştür. Bu meclisler daha önceki hukuki metinlerden farklı bir nitelik taşımamaktadır. Kanun'da idare meclislerinin görevleri 66-74 maddelerinde düzenlenmiştir. Kanun, sadece vilayet idare meclislerinin görevlerini saymış; vilayet idare meclislerinin vilayet dâhilindeki görevlerinin, kendi sınırları içerisinde liva ve kaza idare meclisleri için de geçerli olduğunu belirtmiştir. Kanun'un 67. maddesi, açıkça, vilayet idare meclislerinin bu kanun ile vilayet umumi meclisine ve vilayet encümenine verilen görevlere müdahale edemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca idare meclisi üyelerinin, aldıkları kararlardan mesul oldukları belirtilerek, üyelerin sorumlu tutulacağı ifade edilmiştir (m. 72).

Kanunda vilayet (il) hem merkezi yönetimin bir taşra uzantısı hem de "*menkul ve gayrimenkul malları olan bu kanun ile belli ve sayılı hususi görevlerle mükellef bir tüzel kişilik (sahsı manevi)*" olarak düzenlenmiştir (m. 75). Vilayet hususi idarelerinin mallarının da devlet malı sayılacağı ayrıca belirtilmiştir.

Vilayet dâhilinde "ikili meclis sistemi"ne 1864 Vilayet Nizamnamesi'yle geçilmiştir 1913 tarihli Kanun ile bu iki meclisli sistem daha ileri götürülerek "umumi meclis" kanadına "hususî idare" adıyla tüzel kişilik verilmiştir.

Kanun incelendiğinde görülmektedir ki vilayet hususi idaresine daha çok yerel hizmetler; Kanun'un ilk bölümünde düzenlenen vilayet genel yönetimine ise daha çok merkezi idarenin taşraya uzanan genel görevleri verilmiştir. Bunun anlamı, vilayetin genel idaresine "idare etme" görevi; hususi idareye ise daha çok harcamayı gerektiren görevlerin verilmesidir.

Kanunun birinci kısmı 1-74. maddeleri arasında Vilayet Genel İdaresini düzenlemiştir. 1-4. maddeleri İdarenin Taksimatını, 5-7. maddeleri Vilayet Memurlarını düzenlemiştir. Vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nevahe ve nahiyeler karyelere ayrılmıştır. Vilayet umumi idaresinin reis ve mercii validir. Liva idaresinin reis ve mesulü mutasarrıfıdır. Kaza idaresinin reis ve mesulü kaymakamdır. Vilayet merkezlerinde dahi başkaca bir merkez kazası teşkil ve kaymakam atanacaktır. Nahiye idaresinin reis ve mesulü ise müdürdür (m.1).

Bir vilayete bağlı olmayan livalar vilayet hükmündedir (m. 2).

Kanunun 8-10. maddeleri vilayet memurlarının tayin ve seçilme biçimlerini düzenlemiştir. Buna göre; Valiler, dâhiliye nezaretinin inhası ve bakanlar kurulu kararıyla, vali muavinleri, mutasarrıflar ve vilayet mektubcuları ve kaymakamlar dâhiliye nezaretinin intihabıyla padişah tarafından tayin olurlar (m. 8). Vilayet memurlarından vali muavini, mektubcu, jandarma kumandanı, polis müdürü, nüfus müdürü, dışişleri müdürü, vilayet tercümanı ve liva yazı işleri müdürleri için dâhiliye nezaretince evvel emirde valilerin rey ve mütalaaları alınır (m. 9).

Kanunun 11-19. maddeleri arasında vilayet memurlarının görevden alınma biçimleri düzenlenmiştir.

Valinin ve vilayet memurlarının görevleri Kanunun 20-36. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Vali vilayette yürütme kuvvetinin en büyük memuru ve her nezaretin vekili ve mümessili olup, vilayetin umumi idaresinden sorumludur (m. 20). Vilayetin bütün ve idari şube ve daireleri valilerin teftiş ve nezaretine tabidir (m. 23). Vilayetin asayişinin muhafazasından ve emniyetinden vali mesuldür. Vali adli kolluğa ait vazifesini ceza muhakeme usul kanununda muayyen olduğu üzere icra ve önleyici kolluğa (zabıta-i mania) ait vazifesini de mülkiye ve nahiye memurları ve polis ve jandarma heyetleri vasıtalıyla yerine getirir (m. 24). Vali gerek önleyici kolluğa ve gerek adli kolluğa ait vazifelerinin icrası ve devletin kanun ve düzenlemelerinin uygulanmasına mahallenin emniyet ve asayişinin muhafaza ve takviyesi mevcut kolluk kuvvetlerini yetersiz gördüğü halde bölgesindeki kara ve deniz komutanlarına vereceği yazılı emir üzerine askeri kuvvetleri dahi istihdam eder. Askeri kıtaların komutanları vali tarafından bu babda yazılı olarak verilen emri yerine getirmeye mecburdur (m. 26). Vali vilayet dâhilinde ihtilal zuhur edeceğini teyid eden izler ve emaret gördüğü takdirde o mahalle mahsus olmak üzere geçici olarak sıkıyönetim (idare-i örfi) ilanını dâhiliye nezaretinden ister. Bu müracata yirmi dört saat zarfında cevap almadığı veyahud haberleşmeye imkân bulunmadığı takdirde mesuliyeti üzerine alarak sıkıyönetim ilan etmek selahiyetine haizdir. Bu halde ilk vasıta ile durumu gerekçesiyle beraber dâhiliye nezaretine bildirmeye mecburdur.

Kanunun 37-48. maddeleri mutasarrıfın ve liva memurlarının görevlerini düzenlemiştir.

Mutasarrıf livada yürütme kuvvetinin en büyük memuru olup livanın genel idaresinden sorumludur.

Mutasarrıf liva dâhilinde kanun ve düzenlemelerin tam olarak uygulanması ile görevli, bunların kendisine tevdi ve bahş eylediği bütün vazifeleri ifa ve selahiyeti kullanma, devletin ve ahalinin haklarını koruma ve valinin emir ve talimatını icra ile yükümlüdür. Olağanüstü durumlar istisna olmak üzere livanın muamele ve işleri hakkında bağlı bulunduğu vilayetle haberleşmeye mecburdur (m. 37). Livanın bütün idari şube ve daireleri mutasarrıfın teftiş nezaretine tabidir (m. 38). Livanın asayişinin muhafazası ve emniyetinden mutasarrıf sorumludur. Mutasarrıf adli kolluğa ait vazifesini ceza muhakeme usul kanununda muayyen olduğu üzere icra ve önleyici kolluğa (zabıta-i mania) ait vazifesini de mülkiye ve nahiye memurları ve polis ve jandarma heyetleri vasıtalıyla yerine getirir (m. 39).

Mutasarrıflar, naibler ile hâkimler hariç olmak üzere atama yetkileri dâhilindeki çeşitli idari şubelerin memurlarının taliyesi (yükseltilmesi) hakkında özel kanun ve düzenlemelere dayanarak, ihtar (uyarma), takdir (kınama), maaş kesme, sınıf düşürme (tenzil-i sınıf) ve maaş düşürme (tenzil-i maaş) gibi cezalar vermeye ve bunları kaldırmaya yetkilidirler. Kararlar hakkında vilayet makamına bilgi verilir (m. 48). Kanunun 49-61. maddeleri kaymakamın ve kaza memurlarının görevlerini düzenlemiştir.

Kaymakam kazada yürütme gücünün en büyük memuru olup kazanın genel idaresinden sorumludur. Kaza dâhilinde kanun ve düzenlemelerin tam olarak tatbikini temin ile görevli ve bunların kendisine verdiği bütün görevleri yerine getirmek, yetkileri kullanmak, devletin ve halkın haklarını korumak, mutasarrıfın ve valinin bütün talimatlarını uygulamakla yükümlü olup olağanüstü haller istisna olmak üzere kazanın işleri ve işlemleri hakkında bağlı bulunduğu liva ile haberleşmeye mecburdur (m. 49).

Kazanın bütün idari şube ve daireleri kaymakamın teftiş ve nezaretine tabidir (m. 50). Kaymakam adli kolluğa ait vazifesini ceza muhakeme usul kanununda muayyen olduğu üzere icra ve önleyici kolluğa (zabıta-i mania) ait vazifesini de mülkiye ve nahiye memurları ve polis ve jandarma heyetleri vasıtalıyla yerine getirir. Kazanın emniyetinden ve asayişinin korunmasından kaymakam sorumludur (m. 51).

Kanunun 62-65. maddeleri idare meclisi teşkilatını düzenlemiştir. Her vilayet merkezinde, valinin veya muavininin başkanlığı altında naib, defterdar, mektubcu, millî eğitim müdürü, bayındırlık başmühendisi, ziraat müdürü, müftü, ruhani liderler ve seçilmiş üyelerden oluşan idare meclisi bulunacaktır (m. 62). Livalarda ise mutasarrıfın başkanlığında livada mevcut olanlardan naib, muhasebeci, yazı işleri müdürü, bayındırlık mühendisi, ziraat memuru ile müftü, ruhani liderler ve seçilmiş üyelerden oluşan bir idare meclisi bulunacaktır (m. 63). Kazalarda da kaymakamın başkanlığında naib, mal müdürü, yazı işleri katibi, müftü, ruhani liderler ve seçilmiş üyelerden oluşan bir idare meclisi bulunacaktır (m. 64).

Kanunun 66-74. maddeleri idare meclisinin görevlerini düzenlemiştir. Kanunun il genel idaresini düzenleyen birinci kısmının son maddesi olan 74. maddesi idare meclisine olağanüstü nitelikte sayılabilecek cezalandırma yetkisi vermiştir. Buna göre, genel meclis, idare meclisi veya mülki amirlerce alınacak karar ve tedbirlere karşı gelenler hakkında idare meclislerince istinafi veya temyizi mümkün olmayacak şekilde para cezası verebilecektir. Para cezasını ödemekten kaçınanlar hakkında düzenlenecek karar en büyük mülki idare memurunun yazılı bildirim ile savcılığa tevdi edilir ve bidayet mahkemesinin yargılamasına gerek kalmadan ceza kanununa dayanarak para cezası savcılıkça hapis cezasına çevrilerek derhal uygulanır.

Kanunun vilayet hususi idaresini düzenleyen ikinci kısmı 75-147. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Bu haliyle 1913 Kanunu Muvakkatı hem il idaresini hem de il özel idaresini birlikte düzenlemiştir. Bu durumu düzeltmek, ayrı bir il idaresi kanunu oluşturmak için 1929 yılında kanunun ikinci kısmı 1426 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir. Bu kanunla Kanunu Muvakkatın birinci kısmını oluşturan 1-74. maddelerinin yürürlükten kaldırıldığı belirtilmektedir. İl Genel İdaresini düzenleyen bu kısmının yürürlükten kaldırıldığını düşünmek 1949 yılında çıkarılan 5442 sayılı İl İdaresi kanununa kadar il genel idaresi hakkında yürürlükte olan bir mevzuatın olmadığını düşünmek anlamına gelir ki bu devletin devamlılığı açısından pek mümkün görülmemektedir. Bu durumda 1426 sayılı kanunun yeni bir İl Özel İdaresi Kanunu olarak yürürlüğe girdiğini, 1913 tarihli Vilayet Genel İdaresi Geçici Kanunun birinci kısmının ise yürürlüğünün devam ettiğini kabul etmemiz daha doğru olacaktır. 13 Mart 1913 tarihli İdarei Umumiye Vilayet Kanunu Muvakkatın adı 16.05.1987 tarihinde kabul edilen 3360 nolu kanunla İl Özel İdaresi Kanunu olarak değiştirilmiştir. Yukarıda belirttiğimiz karışıklık göz önüne alındığında adı değiştirilen kanunun 1913 yılına ait geçici kanun değil 1929 yılına ait 1426 nolu kanun olduğunu kabul etmek daha doğru olacaktır. Her halükarda kanunların kaldırılması, değiştirilmesi ve kabul edilmesi konularında zaman zaman yasama organının da kafasının karıştığını söylemeliyiz. Bunun en önemli sebebinin de aynı konular hakkında sürekli yeni kanunlar çıkarma alışkanlığı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1913 tarihli Geçici Kanunun 148. maddesi öncekilerin aksine daha önce çıkarılan vilayet nizamnamelerini yürürlükten kaldırmıştır. Geçici kanuna göre 7 Cemaziyelahir 1281 (1864) tarihli Vilayet ve 29 Şevval 1287 (1871) tarihli İdarei Umumiye Vilayet Nizamnameleri ahkâmı mefshuttur (m. 148).

1913 Kanun-ı Muvakkatı, Balkan topraklarının büyük ölçüde elden çıktığı, Avrupalı devletlerin Doğu Anadolu için bastırmakta oldukları, İmparatorluğun Arap topraklarında da milliyetçiliğin filizlenmekte olduğu bir dönemde çıkarılmıştır. Elde kalanı korumak İttihatçıların başlıca çabasıdır. Ancak merkezîyetçi politikaların birtakım bölgelerin tamamen kopmasına yol açtığı düşüncesinden hareketle en azından elde kalan topraklarda yerel özerklik vererek/verirmiş gibi görünerek bütünlüğü sağlamaya çalışmak; bu yolla Avrupadan gelen baskılara da karşı koymak temel amaç olarak ortaya çıkmış görünmektedir. Osmanlı devlet yöneticilerinin Tanzimat'ın başından itibaren içine düştükleri açmaz İttihatçıların da karşısındadır (Reyhan ve Önen, 2011;342).

2.6. Anayasal Statüde İl Sistemine Geçiş: 1921 ve 1924 Anayasaları

1921 ve 1924 Anayasalarında, Türkiye'nin idari taksimatında önemli bir değişiklik yapılmış; vilayet, liva, kaza, nahiye ve köyden oluşan beş kademeli idari taksimat özünde dörde indirilmiştir. 1921 Anayasası idari taksimatı vilayet, (liva kaldırılmıştır) kaza ve nahiye olarak belirledikten sonra nahiyelerin bir veya birkaç köyden mürekkep olduğunu ve ayrıca kasabaların da nahiye sayılacağını belirtmiştir. 1924 Anayasası'nda da idari taksimat vilayet, kaza ve nahiye şeklinde sıralanmış ve nahiyelerin kasaba ve köylerden oluştuğu belirtilmiştir (Kartal, 2013;20). 1876 ve 1924 Anayasalarından farklı olarak, 1921 Anayasası yetki genişliği ve görevler ayrımı kavramlarına yer vermemiştir. Vilâyetin "manevi şahsiyetinin ve muhtariyetinin" varlığı belirtilmiş; ancak, yetki genişliği ve görevler ayrılığı anlamında yönetime dair net ifadeler kullanmamıştır (Taşcier, 2009; 29).

1924 Anayasası, tıpkı 1876 Anayasası'nda olduğu gibi illerin yönetiminde yetki genişliği ve görevler ayrımı esaslarının uygulanacağını 91. maddesi ile belirtmiştir. İl yönetimine yalnızca 3 madde ile değinen 1924 Anayasası döneminde düzenlemeler genel olarak yasalarla yapılmıştır. 1924 Anayasası,

diğer anayasalarda olduğu gibi, adem-i merkeziyete ilişkin bir düzenlemeye gitmemiş, içeriğinde bu kavrama yer vermemiştir (Taşcier, 2009;30).

Burada açıklığa kavuşturulması gereken iki konu vardır: Birincisi, 1921 ve 1924 Anayasalarında oluşturulan bu yeni idari taksimat ile yürürlükteki 1913 tarihli Vilayet Kanunu arasında meydana gelen aykırılık/çelişki; ikincisi ise yeni idari taksimatta kaldırılan /ilga edilen birimin esas olarak hangisi olduğudur.

1921 ve 1924 Anayasalarında düzenlenmiş idari taksimat ile 1913 İdare-i Umumiyye-i Vilayat Kanunu Muvakkatı'ndaki idari taksimat çelişmektedir. Şöyle ki, 1913 tarihli Kanun ile ülke vilayetlere, vilayetler livalara (sancaklara), livalar kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler de köylere bölünmüştür. 1921 ve 1924 Anayasalarında ise bu silsileden vilayet ve kaza arasında yer alan livalara yer verilmemiştir. Oysa Tanzimattan itibaren Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı hukuki metinlerde eyalet, liva (sancak), kaza, nahiyeye ve köy olarak saptanmıştır. Anayasa ve Kanun arasındaki bu çelişki/farklılık 1929 yılında çıkarılan 1426 sayılı İl Kanunu ile giderilmiştir.

Açıklığa kavuşturulması gereken diğer konu da bununla ilişkilidir. Birçok kaynakta Cumhuriyet döneminde liva idaresinin kaldırılarak vilayetten sonraki idari birimin kaza olduğu yazılmıştır. Bu bilginin doğruluk payı olsa da bazı açıklamalara ihtiyaç duymaktadır. 1921 ve 1924 Anayasaları ile coğrafi olarak "vilayetler" kaldırılmış, vilayetlere ait hükümlerin Osmanlıdan kalan ve "vilayet" ismi ve statüsü verilen livalara uygulanması kararı alınmıştır. Başka bir ifadeyle coğrafi olarak vilayetler, içerik olarak livalar kaldırılmıştır. Burada "bağlı-mülhak ve müstakil-gayri mülhak liva" farklılığına özellikle vurgu yapmak gerekmektedir. Daha öncesinde de olduğu gibi 1913 tarihli Muvakkat Kanunda da Osmanlı taşra idaresinde iki tür liva idaresi söz konusudur: mülhak ve gayri mülhak/müstakil livalar. "*Mülhak livalar; genel idare, jandarmanın ve yerel yönetim bakımından bir vilayete bağlı olarak yönetilen, ayrı bir tüzel kişiliği ve genel meclisi olmayan yönetim birimleridir. Bunların hususi (özel) bütçeleri bağlı oldukları vilayetin hesabına devredilmektedir. Müstakil liva ise bağlı olduğu vilayet ile ilişkisi kesilerek, doğrudan merkeze bağlanan, genel ve yerel idare bakımından vilayete eşdeğer kılınan yönetim birimidir.*" Livalar esas olarak vilayetlere bağlı olarak örgütlenmişlerdir. Bunlara Muvakkat Kanun'un livalara ilişkin hükümleri uygulanmaktadır. Ancak bazı livalar özel durumları gereği bağımsız (herhangi bir vilayete bağlı olmayan (elviye-i gayr-i mülhaka) olarak örgütlenmiş ve doğrudan merkeze bağlanmıştır. Bunlar da vilayet hükmünde sayılmıştır (m. 2). Milli Mücadele döneminde ise mülhak livalara müstakil liva statüsü verildiği ve yeni müstakil livaların kurulduğu görülmektedir.

1921 ve 1924 Anayasalarıyla Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan livalar idari birim olmaktan çıkarılmasına rağmen bu durumun uygulamaya yansımadağı görülmektedir. Anayasadaki bu durumun daha alt düzeyde bir hukuki metinle düzenlendiği de görülmektedir. Anayasal olarak bu değişikliğin yapılmasına rağmen 1913 tarihli Vilayet Kanunu Muvakkatı mevcut haliyle yürürlükte kalmaya devam etmiştir.

1913 tarihli Kanun'da vilayet umumi meclislerinin oluşumunda kazalar esas alınmıştır. Yani umumi meclisler her kazadan seçilecek üyelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla livalara vilayet statüsü verilmesi umumi meclis seçimleriyle ilgili olarak bir boşluk yaratmamıştır (Kartal, 2013;21).

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, il genel idaresi ve il özel idaresi diye bir ayırım yapmamakta; bir anlamda il genel idaresini ortadan kaldırmaktadır (Reyhan ve Önen, 2011;411).

2.7. 1929 Tarih ve 1426 Sayılı Vilayet Hususi İdaresi Kanunu

1929 yılında kabul edilen 1426 sayılı Vilayet İdaresi Kanunu, 1913 tarihli kanunun vilayet idaresiyle ilgili birinci bölüm hükümlerini yürürlükten kaldırmıştır. 1924 Anayasasının 89. maddesi doğrultusunda idari bölümler vilayet, kaza ve nahiyeye şeklinde sıralanmış ve nahiyenin de kasaba ve köylerden oluştuğu belirtilmiştir.

1921 ve 1924 Anayasalarında olduğu gibi, 1426 sayılı kanunda da "kasaba" yer almış ancak yeterli bir açıklama getirilmemiştir. Bu durumda kasabanın bir idari birim değil köylerden büyük yerleşim yeri

olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Çünkü birinci bölümde vilayet, kaza, nahiye ve köylerin oluşumundan, kaldırılmasından, merkez ve sınırlarından bahsedilmiş ancak kasabaya ilişkin hükümler getirilmemiştir. Yine “idari birimlerin reisleri” başlığı altında “vilayet, kaza nahiye ve köy idare reisleri” ele alınmış ancak kasabalardan yine bahsedilmemiştir.

1426 sayılı kanunla, 1864 Vilayet Nizamnamesi ile fiili olarak başlatabileceğimiz taşra yönetim sistemindeki iki yönetsel birim -valilik ve il özel idaresi- yasal düzlemde de ayrılmıştır. 1987 yılında 3360 nolu kanunla 1913 tarihli İdarei Umumiyei Vilayat Kanunu Muvakkatının adı ve bazı maddeleri değiştirilmiş, böylece 1929 yılında 1426 sayılı kanunla il idaresinden ayrılan bölümü İl Özel İdaresi Kanunu halini almıştır (Resmi Gazete, 26.05.1987, sayı 19471).

1426 sayılı kanunun 75. maddesi, vilayeti, menkul ve gayrimenkul mallara sahip ve bu kanun ile belirlenmiş ve sınırlandırılmış görevler ile yükümlü bir tüzel kişiliktir, diye tanımlamıştır. Kanuna göre, vilayetin özel çıkarlarını ve işlerini çeviren, onu temsil ve tesis eden idari vasıtalar, vilayet valisi, vilayet genel meclisi ve vilayet encümenidir (m. 76).

Valinin, vilayet memurlarının ve meclislerinin görevleri 77. madde ve devamında sayılmıştır. Vilayete ait bütün hususi işler ve görevleri icra yetkisi valiye aittir (m. 77). Vali il özel idaresinin görevlerini, özel idare müdürlüğü ve merkezi idarenin ildeki teşkilatları vasıtasıyla yürütür (m. 87).

Kanununun 100. maddesine göre, Kaymakamlar valinin vereceği özel idare hizmetlerini yaparlar ve bu hizmetlerin yürütülmesinden valiye karşı sorumludurlar.

Vilayetin hususi görevleriyle yükümlü bütün memurların atanma ve azli valiye aittir (m. 102).

İl genel meclisine vali başkanlık eder. İl genel meclisi; dönem başı toplantısının ilk birleşiminde üyeleri arasından gizli oyla birinci ve ikinci başkanvekili ile ikisi yedek olmak üzere dört kâtip seçer. Başkanlık divanı bir başkan ve iki kâtipten kurulur. Valinin bulunmadığı toplantılarda birinci başkanvekili, o da yoksa ikinci başkanvekili meclise başkanlık eder (m. 111).

1426 sayılı kanuna 1987 tarihinde eklenen iki ek madde ile il özel idaresinin ceza yetkisi güncellenmiştir.

2.8.1949 Tarih ve 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu

1949 yılında kabul edilen 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu’nda 1426 sayılı Kanunun Türkçeleştirilerek revizyonu söz konusudur. Bu kanunla vilayet yerine il, kaza yerine ilçe ve nahiye yerine bucak kavramları kullanılmaya başlanmıştır. 1949 yılında kabul edilen Türkçeleştirilmiş İl İdaresi Kanunu bazı değişikliklerle birlikte günümüze kadar yürürlükte kalmıştır (Kartal; 2013, 22).

Kanuna göre, Türkiye merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, iktisadi şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere; iller ilçelere ve ilçeler de bucaklara bölünmüştür (m. 1).

İl, ilçe ve bucak kurulması, kaldırılması, adlarının, bağlılıklarının, merkez ve sınırlarının belirtilmesi ve değiştirilmesi aşağıdaki biçimde olur (m. 2):

İl ve ilçe kurulması, kaldırılması, merkezlerinin belirtilmesi, adlarının değiştirilmesi, bir ilçenin başka bir ile bağlanması kanun ile; Bucak kurulması, kaldırılması, merkezinin belirtilmesi, il ilçe ve bucak sınırlarının ve bucak adlarının değiştirilmesi bir köyün veya kasabanın veya bucağın başka bir il ve ilçeye bağlanması, mühim mevki ve tabii arazi adlarının değiştirilmesi İçişleri Bakanlığının kararı ve Cumhurbaşkanının tasdiki ile; Yeniden köy kurulması veya yerinin değiştirilmesi Bayındırlık ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının mütalaası alınmak suretiyle; Köy ve kasabaların aynı ilçe içinde bir bucaktan başka bir bucağa bağlanması, köy adlarının değiştirilmesi, köylerin birleştirilmesi ve ayrılması, bir köy, mahalle veya semtin o köyden ayrılıp başka bir köy ile birleştirilmesi İçişleri Bakanlığının tasvibiyle yapılır.

Kaza kurulmasında ve kaldırılmasında, bir kazanın başka bir vilayete bağlanmasında ve merkezinin belirtilmesinde, sınırlarının değiştirilmesinde ve (B, C, Ç) fıkralarında yazılı hallerde ilgili vilayetler idare heyetleriyle umumi meclislerinin mütalaaları alınır. Ancak, Türkçe olmayan ve iltibasa meydan veren köy adları, alakadar Vilayet Daimi Encümeninin mütalaası alındıktan sonra, en kısa zamanda Dahiliye Vekaletince değiştirilir.

İllere, ilçelere, bucaklara, merkez yapılan şehir, kasaba veya köyün adı verilir. Şu kadar ki, bunların coğrafi veya tarihi bir sanı varsa o da isim olarak verilebilir.

Kanunun il idaresi başlığı altındaki bölümünde, illerin idaresi yetki genişliği esasına dayandığı belirtilmiştir. İllerde genel idare teşkilatı il, ilçe ve bucak bölümlerine uygun olarak düzenlenir. Belli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile, birden çok ili içine alan çevrede, bu hizmetler için yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebilir (m. 3).

İl genel idaresinin başı ve mercii validir. Bakanlıkların kuruluş kanunlarına göre illerde lüzumu kadar teşkilat bulunur. Bu teşkilatın her birinin başında bulunanlar il idare şube başkanlarıdır. Bunların emri altında çalışanlar ilin ikinci derecede memurlarıdır. Bu teşkilat valinin emri altındadır. Hâkimler Kanunu ile İcra ve İflas Kanununda yazılı yargıç, Cumhuriyet savcısı ve yargıç sınıfında bulunanlarla bu kanunlarda yazılı adalet memurları, askeri birlikler, askeri fabrika ve müesseseler, askerlik daire ve şubeleri bu madde hükmünden müstesnadır (m. 4).

İllerde, valilerin tayin ve tesbit ettiği işlerde yardımcılığını ve valinin bulunmadığı zamanlarda vekilliğini yapmak üzere vali muavinleri bulunur. Valiliğin yazı işlerinin düzenlenmesinden de vali muavini sorumludur. Vali muavini, en az altı yıl kaymakamlıkta bulunmuş ve bu hizmetin iki yılını doğuda geçirmiş olanlardan tayin edilir (m. 5).

Valiler, İçişleri Bakanlığının inhası, Bakanlar Kurulunun kararı ve Cumhurbaşkanının tasdiki ile tayin olunurlar. Vali tayininde 3656 sayılı kanun hükümleri cari değildir.

Mülkî idare amirliği hizmetleri sınıfından vali olarak atanacaklarda; birinci sınıfa yükselmiş ve birinci sınıfa yükseldikten sonra birinci sınıfa yükselme niteliğini kaybetmemiş olma şartı aranır (2006 yılında eklenmiştir). Valiler, lüzumunda tayinlerindeki usule göre kadro aylığı ile merkez emrine alınarak İçişleri Bakanının tensip edeceği işlerde görevlendirilebilirler (m. 6).

Vali muavinleriyle hukuk işleri müdürleri, il idare şube başkanları ve bulunan yerlerde il ve bölge muhakemat müdürleri ve hazine avukatları valilerin mütalaası alınarak bakanlık veya tüzelkişiliği haiz genel müdürlüklerin teşkilat kanunlarındaki hükümlere göre tayin edilirler (m. 7).

Kanunun, 9-20. maddeleri arasında valilerin hukuki durumları, görev ve yetkileri düzenlenmiştir. Vali, ilde Devletin ve Hükümetin temsilcisi ve ayrı ayrı her Bakanın mümessili ve bunların idari ve siyasi yürütme vasıtasıdır (m. 9). Bu sıfatla: Valiler, ilin genel idaresinden her Bakana karşı ayrı ayrı sorumludur. Bakanlar, Bakanlıklarına ait işleri için valilere re'sen emir ve talimat verirler. Bakanlar, valiler hakkında Bakanlar Kuruluna taltif ve tecziye teklifinde bulunabilirler.

Bakanlıklar ve tüzelkişiliği haiz genel müdürlükler, il genel idare teşkilatına ait bütün işleri doğrudan doğruya valiliklere yazarlar. Valilikler de illere ait işler için ilgili Bakanlık veya tüzelkişiliği haiz genel müdürlüklerle doğrudan doğruya muhaberede bulunurlar. Ancak valiler hesabata ve teknik hususlara ait işlerde idare şube başkanlarına vali adına imza yetkisi verebilirler.

Vali, kanun, tüzük, yönetmelik ve Hükümet kararlarının neşir ve ilanını ve uygulanmasını sağlamak ve Bakanlıkların talimat ve emirlerini yürütmekle ödevlidir. Bu işlerin gerçekleştirilmesi için gereken bütün tedbirleri alması yetkilidir.

Kanun, tüzük, yönetmelik ve Hükümet kararlarının verdiği yetkiyi kullanmak ve bunların yüklediği ödevleri yerine getirmek için valiler genel emirler çıkarabilir ve bunları ilan ederler.

Vali, dördüncü maddenin son fıkrasında belirtilen adli ve askeri teşkilat dışında kalan bütün Devlet daire, müessese ve işletmelerini, özel işyerlerini, özel idare, belediye köy idareleriyle bunlara bağlı tekml müesseseleri denetler, teftiş eder. Bu denetleme ve teftişi Bakanlık veya genel müdürlük müfettişleriyle veya bu dairelerin amir ve memurlarıyla de yaptırabilir.

İlin her yönden genel idare ve genel gidişini düzenlemek ve denetlemekten sorumludur. Vali, ilde teşkilatı veya görevli memuru bulunmayan işlerin yürütülmesini, bu işlerin görülmesiyle yakın ilgisi bulunan herhangi bir idare şube veya daire başkanından isteyebilir. Bu suretle verilen işlerin yapılması mecburidir. Vali, il içindeki idare ve müesseselerde çalışan uzman veya fen kollarına dahil memur ve müstahdemlerden asli vazifelerine hanel getirmemek şartıyla ilin genel ve mahalli hizmetlerine müteallik işlerin görülmesini isteyebilir. Bu memurlar verilen işleri yapmakla ödevlidirler. Vali, keyfiyetten ilgili Bakanlığa ve tüzelkişiliği haiz genel müdürlüğe bilgi verir.

Vali, Devlet gelirlerinin tahakkuk ve tahsilini ve ödeme işlerinin muntazam bir şekilde yapılmasını ve gelir kaynaklarının gelişmesini sağlamak için tedbirler alır ve uygular, lüzumunda bu maksatla ilgili Bakanlıklara ve genel müdürlüklere tekliflerde bulunur.

Vali, Devlet, il, belediye, köy ve diğer kamu tüzelkişiliklerine ait genel ve özel mülklerin yangın ve benzeri tehlikelere karşı korunmasını, iyi halde tutulmasını, değerlenmesini ve iyi halde idaresini sağlayacak tedbirlerin uygulanmasını ilgililerden ister ve denetler.

Vali, il, ilçe, bucak merkezlerinde ve çevrelerinde kirali, kirasız binalarda vazife gören bütün Devlet dairelerini mahallin hizmet şartlarına ve Hazine menfaatine en uygun şekilde bir veya birkaç binada toplamak üzere gereken tedbirleri aldırır ve uygulanmasını denetler.

Vali, Cumhuriyet Bayramı'nda ilde yapılacak resmi törenlere başkanlık yapar ve tebrikleri kabul eder. Vali, ceza ve tevkif evlerinin muhafazasını ve Cumhuriyet savcısıyla birlikte hükümlü ve tutukluların sağlık şartlarını gözetim ve denetimi altında bulundurur (m. 10).

Vali, il sınırları içinde bulunan genel ve özel bütün kolluk kuvvet ve teşkilatının amiridir. Suç işlenmesini önlemek, kamu düzen ve güvenini korumak için gereken tedbirleri alır. Bu maksatla Devletin genel ve özel kolluk kuvvetlerini istihdam eder, bu teşkilat amir ve memurları vali tarafından verilen emirleri derhal yerine getirmekle yükümlüdür.

Memleketin sınır ve kıyı emniyetini ve sınır ve kıyı emniyetiyle ilgili bütün işleri, yürürlükte bulunan hükümlere göre sağlar ve yürütür.

İl sınırları içinde huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığının, tasarrufa müteallik emniyetin, kamu esenliğinin sağlanması ve önleyici kolluk yetkisi valinin ödev ve görevlerindedir.

Bunları sağlamak için vali gereken karar ve tedbirleri alır. Bu hususta alınan ve ilan olunan karar ve tedbirlere uymayanlar hakkında 66. madde hükmü uygulanır.

Jandarma, polis, gümrük muhafaza ve diğer özel kolluk kuvvetlerinin bütün ast ve üstlerinin il içine munhasır olmak üzere geçici veya sürekli olarak vali tarafından yerleri değiştirilebilir ve bundan hemen İçişleri, Gümrük ve Tekel Bakanlıklarına bilgi verir.

Valiler, ilde çıkabilecek veya çıkan olayların, emrindeki kuvvetlerle önlenmesini mümkün görmedikleri veya önleyemedikleri; aldıkları tedbirlerin bu kuvvetlerle uygulanmasını mümkün görmedikleri veya uygulayamadıkları takdirde, diğer illerin kolluk kuvvetleriyle bu iş için tahsis edilen diğer kuvvetlerden yararlanmak amacıyla, İçişleri Bakanlığında ve gerekirse Jandarma Genel Komutanlığının veya Kara Kuvvetleri Komutanlığının sınır birlikleri dahil olmak üzere en yakın kara, deniz ve hava birlik komutanlığından mümkün olan en hızlı vasıtalar ile müracaat ederek yardım isterler. Bu durumlarda ihtiyaç duyulan kuvvetlerin İçişleri Bakanlığında veya askeri birliklerden veya her iki makamdan talep edilmesi hususu, yardım talebinde bulunan vali tarafından takdir edilir. Valinin yaptığı yardım istemi

geciktirilmeksizin yerine getirilir. Acil durumlarda bu istek sonradan yazılı şekilde dönüştürülmek kaydıyla sözlü olarak yapılabilir.

Devlete, özel idareye, belediye ve köylere ait olan veya bunlara bağlı bulunan veya bunların gözetim ve denetimi altında iş gören daire ve müesseselerle diğer bütün gerçek ve tüzelkişiler tarafından işletilen mali, ticari, sınai ve iktisadi müesseseler, işletmeler, ambarlar, depolar ve sair uzman, fen adamı, teknisyen, işçi gibi personel bulunduran yerler Devlet ve memleket emniyet ve asayışı ve iş hayatının düzenlenmesi bakımından valinin gözetim ve denetimi altındadırlar. Buralarda bulunan ve çalışanların kimlik ve nitelikleri hakkında valiler bu yerlerden bilgi isteyebilirler. İstenilen bilgiler hemen verilir.

Valiler, halkın askerlik muameleleri hakkındaki müracaat ve şikâyetlerini kabul ederler. Askerlik şubelerine ve dairelerine yazarlar. Cevabı kâfi görmedikleri takdirde askerlik şubelerinin bağlı bulunduğu bölge, tümen veya korkomutanlıklarına ve Milli Savunma Bakanlığına müracaat ederler. Bu makamlar tarafından lazımgelen soruşturma yapılarak kanuni gereği ifa edilir ve sonucundan valilere bilgi verilir (m. 11).

Valiler, Devlet genel ve özel hukuku hükümlerine ve ikamet, seyahat, konsolosluk, ticaret ve seyrisefain mukavelelerine göre yabancıların hukuki durumlarını ve deniz, kara ve hava ticaretlerini ilgilendiren işlerde konsolosluklarla muhabere ve bunların müracaat ve ziyaretlerini kabul ederler (m. 12).

Vali, (Dördüncü maddenin son fıkrasında belirtilen adli ve askeri daireler hariç) bakanlıklar ve tüzelkişiliği haiz genel müdürlüklerin ile teşkilatında çalışan bütün memur ve müstahdemlerinin en büyük amiridir (m. 13). Bu sıfatla: Memur ve müstahdemlerin çalışmalarına nezaret eder, teşkilatın işlemlerini denetler, kanunundaki usulüne göre savunmasını aldıktan sonra uyarma, kınama ve beş günlüğe kadar aylıktan kesme cezaları vererek uygular. Daha ağır disiplin cezaları verilmesi için özel kanunu hükümlerine göre teklif ve taleplerde bulunabilir.

Yetkili disiplin mercileri valinin teklif ve talebini inceleyerek bir karara bağlamaya mecburdur. Valilerce re'sen verilen cezalar, kesindir. Bu cezalar tebliğ tarihinden itibaren sicile geçer.

Valiler, birkaç il'e şamil memuriyetlerin kendi illerindeki işlerini de gözetim ve denetimine yetkilidirler (m. 15).

Valiler, denetlemeleri sırasında iş başında kalmalarında mahzur gördükleri bütün memur ve müstahdemlere sorumluluğu altında işten elçektirilebilirler ve hizmetin aksamaması için gereken tedbirleri aldırırlar. Bu takdirde işi gerekçesiyle ait olduğu makama derhal bildirirler (m. 16).

Valiler, il içinde, denetim ve teftişleri altında bulunmayan bütün daire ve müesseselerde vukubulduğunu öğrendikleri yolsuzlukları ilgili makamlara bildirirler. İlgili makamlar lazımgelen incelemeyi yaparak kanuni gereğini ifa eder ve sonucundan valiye bilgi verirler (m. 17).

Valiler, vali muavini ile kaymakamların, il idare şube başkanlarının ve il ve bölge muhakemat müdürlerinin, genel ve özel kolluk amirlerinin birinci derecede, diğer memurların ikinci derecede sicil amiridirler (m. 18).

Valiler, genel ve özel kolluk mensuplarının mülki ödevlerine dokunan ve disiplin cezası uygulanmasını gerektiren hallerini görür ve öğrenirlerse 14 ncü maddenin (C) fıkrasındaki cezaları re'sen uyguluyacakları gibi gerekirse özel kanunlarında yazılı diğer disiplin cezalarının uygulanmasını da illerindeki genel ve özel kolluk kuvvetleri amirlerine emrederler. Kolluk amirleri özel kanun ve tüzüklerine göre gerekli disiplin cezasını uygulayarak valiye bilgi verirler (m. 19).

Valiler, gereken hallerde il mensuplarına takdirname verirler. Tayinleri merkeze ait olanlar hakkındaki takdir ve tecziye muamelelerini ilgili makamlara bildirirler (m. 20).

Kanununun 21-26. maddeleri arasında vali ile il idare şube başkanlarının münasebetleri düzenlenmiştir; İl idare şube başkanları kendi şubelerine taallük eden işlerin yürütülmesinden ve şubeleri memur ve müstahdemlerinin kanun, tüzük, yönetmelik ve hükümet kararlarıyla belirtilen ödev ve görevlerinin sürat ve intizamla yapılmasından valiye karşı sorumludurlar. İl idare şube başkanlarının her biri kanun, tüzük, yönetmelik ve hükümet kararlarının verdiği ödev ve görevleri ve valinin emirlerini yürüterek aldıkları işler üzerinde gereken incelemeleri yaparak bilgi ve düşüncelerini zamanında bildirmek ve valinin istediği her türlü malumatı vermekle ödevlidirler (m. 21).

İl idare şube başkanları ve kaymakamlar, kanun, tüzük, yönetmelik, hükümet kararları ve emirlerini uygulama sırasında istizana muhtaç gördükleri cihetleri validen sorarlar, vali o meseleyi ait olduğu şube başkanıyla görüşüp inceledikten sonra bir sonuca varamadığı takdirde keyfiyeti merciinden sorar ve alacağı cevaba göre gereğini yapar (m. 22).

İl idare şube başkanları ve kaymakamlar vali tarafından re'sen verilen emirlerin kanun, tüzük, yönetmelik ve hükümet kararlarına uygun olmadığı içtihadında buldukları takdirde keyfiyeti valiye yazarlar. Vali, emrin mevzuata uygun bulunduğu anda ısrar ederse yazılı olarak emir verir ve aynı zamanda işi ilgili mercie yazar. Cevap gelinceye kadar valinin verdiği emir kendi sorumluluğu altında uygulanır (m. 23).

Vali, yılda dört defadan az olmamak üzere lüzum gördüğü zamanlarda idarede birliğin sağlanması, işlerin gözden geçirilerek düzenlenmesi, teşkilatın ahenkli çalışması için gereken tedbirlerin alınmasını görüşmek ve kararlaştırmak amacıyla idare şube başkanlarını heyet halinde toplar. Bu toplantıda alınan kararların yürütülmesi bütün idare şubeleri için mecburidir. Bu görüşmelerde istihsalin artırılması, ticaret ve ulaştırma işlerinin kolaylaştırılması ve geliştirilmesi, çiftçinin kalkındırılması, umumi refahın sağlanması gibi konular üzerinde gerekli tedbirler planlaştırılır. Bu toplantılara kaymakamlar ve belediye ve ticaret ve ziraat odası başkanlarıyla diğer memur ve ilgililer çağrılabilir (m. 24).

Valiler, ilin yönetim, ekonomi, sağlık ve sosyal yardım, kültür ve bayındırlık işleriyle ilgili hizmetlerin ahenkli olarak yürütülmesi için alınması gereken en uygun tedbirler görüşülme üzere kaymakamları yılda bir defa toplantıya çağırır. İşler, önemlerine ve eldeki imkânlarla göre sıralanarak programlanır ve ilçeye düşen vazifeler ayrılır ve bir yıl önceki programın uygulama neticeleri gözden geçirilir (m. 25). Valiler, her yıl münasip gördükleri zamanlarda ilin bütün ilçe ve bucaklarını ve sırasıyla programa alınan köyleri ve il içindeki teşkilatı teftiş ederler. Halkın dilek ve ihtiyaçlarını yerli yerinde gözden geçirerek gereğini yaparlar.

İlin idari, mali, ekonomik, kültürel, sağlık ve sosyal durumu ve Hükümetçe alınmış bulunan karar ve tedbirlerin sonuçları ve bunların halk üzerindeki etkileri hakkında yılsonunda veya lüzum gördükleri sair zamanlarda ilgili Bakanlıklara rapor verirler (m. 26). Anlaşılacağı üzere 1949 tarihli İl İdaresi Kanunu valilere geniş yetkiler vermiştir. Bu durum henüz kanunlarda yer bulamayan adem-i merkezîyet kavramının uygulamada da görünmediği ortaya koymaktadır. Yerleşme merkezleşme sarkacında yerleşme tarafı hala en tepededir.

İl İdare Kanunu'nun 27-40. maddeleri ilçe idaresi ve teşkilatını düzenlemiştir; İlçe genel idaresinin başı ve mercii kaymakamdır. Kaymakam, ilçede hükümetin temsilcisidir. İlçenin genel idaresinden kaymakam sorumludur. Bakanlıkların kuruluş kanunlarına göre ilçede lüzumu kadar teşkilatı bulunur. Bu teşkilat (Dördüncü maddenin son fıkrasında belirtilen adli ve askeri teşkilat hariç) kaymakamın emri altındadır (m. 27).

İlçedeki genel idare teşkilatının başında bulunanlar ilçe idare şube başkanlarıdır. Bunların emri altında çalışanlar ilçenin ikinci derecede memurlarıdır (m. 28).

Kaymakamlar, İçişleri Bakanlığı Müdürler Encümeninin intihabı ve Bakanın tasvibi üzerine müşterek karar ve Cumhurbaşkanının tasdiğiyle tayin olunur. Kaymakamlığa sadece mülki idare amirliği hizmetleri sınıfından olanlar vekalet edebilir (m. 29).

Kaymakamların hukuki durumları, görev ve yetkileri Kanununun 31-40. Maddeleri arasında düzenlenmiştir. Kaymakam, kanun, tüzük yönetmelik ve hükümet kararlarının neşir ve ilanını, uygulanmasını sağlar ve bunların verdiği yetkileri kullanır ve ödevleri yerine getirir. Kaymakam, valinin talimat ve emirlerini yürütmekle ödevlidir. Kaymakamlar, dördüncü maddenin son fıkrasında belirtilen daire ve müesseseler dışında kalan bütün Devlet daire ve müessese ve işletmelerini ve özel işyerlerini, özel idare, belediye ve köy idareleriyle bunlara bağlı tekmil müesseseleri denetler ve teftiş ederler.

Kaymakam, ilçenin her yönden genel idare ve genel gidişini düzenlemek ve denetlemekten sorumludur. Kaymakam, ilçenin idare şube başkanlarıyla ikinci derecedeki memurlarına, genel ve özel kolluk amir ve memurlarına Memurin Kanundaki usulüne göre savunmasını aldıktan sonra uyarma, kınama cezaları verir ve uygular. Daha ağır disiplin cezaları verilmesi için özel kanunu hükümlerine göre teklif ve talepte bulunabilir. Kaymakamlarca re'sen verilen cezalar kesindir. Bu cezalar tebliğ tarihinden itibaren sicile geçer. Kaymakam, ilçe memurlarına takdirden verebilir. Kaymakam, ilçe idare şube başkanlarına acele hallerde (8 güne kadar) ve tayini kendisine ait memurlara, Memurlar Kanunundaki yıllık izin, süresine mahsup edilmek üzere bir aya kadar izin verebilir. Tayinleri kaymakama ait olmıyan memur ve müstahdemlere izin verilmezden önce kaymakamın mütalaası alınır; Kaymakam, Cumhuriyet Bayramında ilçede yapılacak resmi törenlere başkanlık yapar ve tebrikleri kabul eder (m. 31). Kaymakam, ilçe sınırları içinde bulunan genel ve özel kolluk kuvvet ve teşkilatının amiridir; Kaymakam, memleketin sınır ve kıyı emniyetiyle ilgili bütün işleri yürürlükte bulunan hükümlere göre sağlar ve yürütür;

Kaymakam, valinin tasvibiyle ilçe genel ve özel kolluk kuvvetleri mensuplarının geçici veya sürekli olarak yerlerini değiştirebilir; Kaymakam, ilçe çevresinde çıkabilecek olayların emrindeki kolluk kuvvetleriyle önlenmesine olanak bulunmayacağı kanısına varır veya ilçe içindeki kolluk kuvvetleriyle önlenemeyecek olağanüstü ve ani olaylar karşısında kalırsa hemen valiye bilgi vererek yardım ister ve en yakın askeri (Kara, Deniz ve Hava) komutanlara da haber verir;

Devlete, Özel İdareye, belediye ve köylere ait olan ve bunlara bağlı bulunan yahut bunların gözetim ve denetimi altında iş gören daire ve müesseselerle diğer bütün gerçek ve tüzelkişiler tarafından işletilen mali, ticari, sınai ve iktisadi müesseseler, işletmeler, ambarlar, depolar ve sair uzman, fen adamı, teknisyen ve işçi gibi personel bulunduran ve barındıran yerler Devlet ve memleket emniyet ve asayışı ve iş hayatının düzenlenmesi bakımından kaymakamın gözetim ve denetimi altındadır (m. 32).

Kaymakam, ceza ve tevkifevlerinin muhafazasını ve Cumhuriyet savcısı ile birlikte hükümlü ve tutukluların sağlık şartlarını gözetim ve denetimi altında bulundurur (m. 33).

Kaymakamlar, ilçe idare şube başkanlarının genel, özel ve kolluk amirlerinin birinci derecede, diğer memurların ikinci derecede sicil amiridirler (m. 34).

İlçe çevresindeki belediyelerin başkanlarıyla köy muhtarları, üst makamlara kendi idarelerinin iş ve ihtiyaçlarıyla ilgili yazışmalarını kaymakamlık vasıtasıyla yaparlar (m. 35).

Kaymakam, her yıl ilçenin bütün bucaklarıyla köylerinin en az yarısını ve ilçe içindeki teşkilatı teftiş eder. Halkın dilek ve ihtiyaçlarını yerli yerinde gözden geçirir ve gereğini yapar. Devir ve teftiş çıkacağı zaman valiye haberdar eder. Devir ve teftiş sonucunu bir raporla valiye bildirir (m. 36).

Kaymakam, ilçede kanun, tüzük, yönetmelik ve hükümet kararlarının uygulanmasından doğan şikayetleri dinler, gerekli tedbirleri alır ve emirleri verir(m. 39). Lüzum gördüğü zamanlarda ilçe idare şube başkanlarıyla diğer memurları ve belediye ve ticaret ve ziraat odaları başkanlarını çeşitli işler ve kanunların tatbikatı üzerinde görüşmek üzere heyet halinde toplar. Toplantılar için yapılan çağrıya gelmemek vazifeden kaçınma sayılır. Toplantıda alınan kararlar valiye bildirilir (m. 40).

İl İdaresi Kanunu'nun 41-56. maddeleri Bucak idaresi ve teşkilatını düzenlemiştir. Bucak; coğrafya, ekonomi, güvenlik ve mahalli hizmet bakımlarından aralarında münasebet bulunan kasaba ve köylerden meydana gelen bir idare bölümüdür (m. 41). Bucak müdürü, bucakta en büyük hükümet memuru ve

temsilcisidir. Bu sıfatla; Bucağın genel idaresinden sorumludur; Kanun, tüzük, yönetmelik ve Hükümet kararlarının yayınlanmasını ve uygulanmasını sağlar. Bunların kendisine verdiği yetkileri kullanır ve ödevleri yerine getirir; Kaymakamlar, bucağa ait bütün işleri doğrudan doğruya bucak müdürüne yazarlar. Bucak müdürleri bucağın bütün işleri hakkında bağlı buldukları kaymakamlıklarla muhabere ederler; Kanun, tüzük, yönetmelik ve Hükümet kararları ve bunlarla ilgili olarak verilecek emirler, bucak teşkilatına dahil dairelere bucak müdürleri vasıtasıyla tebliğ olunur; Dördüncü maddenin son fıkrasında belirtilen adli ve askeri teşkilat dışında kalan bucak teşkilatına dahil daire ve müesseseler, belediye ve köy idareleri bucak müdürünün gözetim ve teftişi altındadır;

Müdür, 4. maddenin son fıkrasında belirtilen adli ve askeri teşkilat dışında kalan, gözetim ve teftişi altında bulunan bucak teşkilatına dahil daire ve müesseselerin amir ve memurları ile genel ve özel kolluk amir ve memurlarına Memurun Kanunundaki usulüne göre savunmalarını aldıktan sonra uyarma cezası verir ve uygular. Daha ağır disiplin cezaları ile takdirname verilmesini gerektiren hallerde vali ve kaymakama tekliflerde bulunur. Cumhuriyet Bayramlarında bucakta yapılacak törene başkanlık yapar ve ziyaretleri kabul eyler (m. 42).

Bucağın güven ve düzeninin korunmasından bucak müdürü sorumludur. Suç işlenmesini önlemek için gereken tedbirleri alır ve uygular. Genel ve özel kolluk kuvvetleri bucak müdürünün emri altındadır. Bunlar müdürden aldıkları emri yerine getirmeye mecburdurlar (m. 43).

Bucak müdürü, su baskını, kıtlık, yangın deprem gibi afetlerde keyfiyeti kaymakama bildirmekle beraber hal ve vaziyetin icabettirdiği bütün tedbirleri alır ve uygular. Silahlı ayaklanma, kanun ve tüzüklerin ve bunlara müstenit emirlerin yürütülmesine karşı koymak gibi hallerde, kişi ve mülk güven ve düzenini bozan sair beklenilmiyen olaylar karşısında kalındığı takdirde bucak müdürü lüzumlu tedbirleri almak ve kolluk kuvvetlerini harekete getirmekle beraber kaymakamı haberdar eder ve yardım ister. Bu gibi olağanüstü hallerde kaymakam ile muhabere mümkün olmadığı takdirde en yakın idare üstüne keyfiyeti bildirir ve valiliğin haberdar edilmesini ister (m. 44). Bucak müdürleri, bu görevleri yaparken işledikleri suçlardan Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 154 üncü maddesi gereğince Yargıçlar Kanununa tevfikan kolluk amirlerinin tabi oldukları tahkik ve muhakeme usulüne tabidirler (m. 45).

Bucak müdürü, her yıl bucağın bütün köy ve kasabalarını en az birer kere dolaşarak halkın müracaat ve şikayetlerini dinler ve yetkileri içindeki işleri yapar ve yapamadıklarını kaymakama bildirir (m. 46).

Nahiye müdürleri İçişleri Vekaletince 8 inci maddenin B fıkrasına göre valilikler emrine tayin olunurlar (m. 47).

İlk defa bucak müdürü olabilmek için: En az lise veya bu dereceli okul mezunu olmak; Bilfiil askerlik hizmetini bitirmiş ve yaşı 30 u geçmemiş olmak; Vücutça sağlam olmakla beraber memleketin her ikliminde vazife görmeye ve her vasıta ile dolaşmaya kabiliyetli oldukları hastaneler sağlık kurullarınca tasdik edilmiş bulunmak lazımdır (m. 48).

Kanunun 52-56. maddeleri Bucak meclisleri ve bucak komisyonlarını düzenlemiştir: Bucak sınırları içindeki köy ve kasabaların mahalli mahiyette müşterek ihtiyaçlarını düzenlemek, kanun ve tüzüklerle kendilerine verilen vazifeleri görmek üzere bucak müdürünün başkanlığında bir bucak meclisi ve bir bucak komisyonu bulunur. Bucak meclisleri, bucağa bağlı belediye meclisleri ve köy ihtiyar kurulları tarafından kendi aralarından veya kendi köy ve kasabaları halkından olmak üzere hariçten seçecekleri birer üyeden teşekkül eder. Bucağın sabit veya gezici doktoru, "doktoru olmayan yerlerde" sağlık memurları, veterineri, ziraat muallimi, sabit ve gezici başöğretmenleri meclisin tabii üyeleridirler. Bucak meclisi yılda bir defa Ekim ayının başında toplanır. Toplantı süresini meclis belirtir (m. 53).

Bucak çevresindeki bütün köylerle belediyeler kendi aralarında içme suları, sulama, yol ve telefon şebekeleriyle tarım alet ve makineleri tedarik, tesis ve işletmeleri gibi mahalli mahiyetteki müşterek işler için bucak meclislerinin gösterecekleri lüzum üzerine Köy Kanununun 47, 48 ve Belediye Kanununun 133 üncü maddelerine göre birlik kurarlarsa bucak meclis ve komisyonu bu birliğin karar

ve murakabe heyetleri, bucak müdürleri de icra vasıtası görevini yaparlar. Bu suretle birliğin kuruluşu valinin tasdikıyla tamamlanır(m. 56).

Kanununun 57. maddesi ve devamında İl ve İlçe İdare Kurulları düzenlenmiştir. İl idare kurulu, valinin başkanlığı altında hukuk işleri müdürü, defterdar, milli eğitim, bayındırlık, sağlık ve sosyal yardım, tarım ve veteriner müdürlerinden teşekkül eder. Vali, idare kuruluna başkanlık etmek üzere vali muavinini görevlendirebilir (m. 57).

İlçe idare kurulu, kaymakamın başkanlığı altında tahrirat katibi, malmüdürü, Hükümet hekimi, milli eğitim memuruyla tarım memuru ve veterinerden teşekkül eder(m. 58).

Gerek il gerek ilçe idare kurullarından kuruma dahil olmıyan idare şubelerinin başkanları kendi idarelerine ait idari ve istişari işlerin görüşülmesinde üye sıfatıyla çağrılarak o iş hakkında gerekli izahatı verir ve oya katılırlar (m. 59).

İdare kurulları, idari, istişari ve kazai olmak üzere türlü karar alırlar. İdare kurullarının idari yetkileri kanun ve tüzüklerle kendilerine verilen vazifelerdir (m. 60).

İl idare kurulları, il idare şubelerinin, kaymakamların ve ilçe idare şubeleriyle bucak müdürlerinin, bucak meclis ve komisyonlarının, köy muhtarlarının ve köy ihtiyar kurullarının yürütülmesi gerekli kararları aleyhine menfaati haleldar olanlar tarafından bu kararların esas, maksat, yetki ve şekil itibariyle kanun ve tüzüğe muhalefetlerinden dolayı açılan iptal davalarına birinci derecede bakarlar. Bu davalar, kararların hak veya menfaati haleldar olanlara tebliğ veya bunların icraya ıttılatı tarihinden itibaren 91 gün içinde açılmalıdır. Bu davalar Danıştay Muhakeme Usulüne tabidir. Bu kabil iptal davaları birinci derecede Danıştayda açılmaz. Merci tecavüzü ile Danıştaya dava açıldığı takdirde dava evrakı vasifesizlik kararı ile ilgili il idare kuruluna tevdi olunur. Bu madde özel kanunlarla il ve ilçe idare kurullarına verilen diğer kazai işlerdeki yetkilerine hanel vermez (m. 62). İl idare kurullarının idari kaza işlerinde hukuk işleri müdürleri kanun sözcüsü vazifesini görürler (m. 63). İdare kurullarının kazai vazife görmek üzere toplantılarında idari davaya esas olan kararı vermiş bulunan idare amiri üye sıfatıyla bulunamaz ve oya katılamaz (m. 64).

İlçe idare kurulları kararları aleyhine il idare kurullarına, il idare kurullarının gerek birinci ve gerek ikinci derecede verdikleri kararlar aleyhine Danıştayda ilgililer tarafından Danıştay Kanununa göre itiraz olunabilir. Askerlik Mükellefiyeti Kanununun 103 üncü maddesi hükmü mahfuzdur (m. 65).

Kanununun 68. maddesine göre 1426 sayılı Vilayet İdaresi Kanunu ile ek ve tadilleri ve bu kanuna aykırı bütün kanunlar ve tüzükler hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır. Bu hüküm vilayet idaresi mevzuatındaki kafa karışıklığının 1949'da da var olduğunu göstermektedir. Bahsedilen 1426 sayılı kanunda zaten esas olarak bu kanunla düzenlenen 1913 tarihli geçici kanunun vilayet genel idaresine ait birinci kısmı yürürlükten kaldırılmıştı.

Kanuna 1996 yılında eklenen madde ile (Ek Madde 1) valiye yeni görevler verilmiştir. Buna göre; Vali; sivil hava meydanları, limanlar ve sınır kapılarında, güvenliğin sağlanması, giriş-çıkışlarla ilgili görev ve hizmetlerin düzenli ve etkili bir biçimde yürütülmesi, görevli kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonun gerçekleştirilmesi için gerekli önlemleri almaya ve uygulamaya, kuruluşların çalışmalarını denetlemeye yetkilidir. İşleri Bakanlığının uygun göreceği bu yerlerde vali tarafından mülki idare amiri görevlendirilir. Vali, yetkilerinin tamamını veya bir kısmını görevlendirdiği mülki idare amirine devredebilir. Bu yerlerde hizmet veren kuruluşlar, görevli mülki idare amirine karşı sorumludur. Görevlendirilen mülki idare amiri Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun ile Gümrük Kanununun arama ile ilgili hükümleri saklı kalmak üzere, genel güvenlik ve kamu düzeni bakımından gerekli gördüğü hallerde, sivil hava meydanlarında, limanlarda ve sınır kapılarında, binaları, uçakları, gemileri ve her türlü deniz ve kara taşıtlarını, giren çıkan yolcular ile buralarda görevli kamu kuruluşları ve özel kuruluşlar personelinin üstlerini, araçlarını ve aşılarını aratabilir. Aramanın kimler tarafından yapılacağı kaydını da taşıyan arama emri yazılı olarak verilir. İvedi durumlarda sözlü olarak verilen emir derhal yerine getirilir ve en kısa zamanda yazılı olarak teyit edilir. Kuruluşların birbirine araç, gereç ve

personel yardımı yapmasını isteyebilir. Personel hakkında değerlendirme raporu düzenleyebilir, disiplin kovuşturması yaptırabilir ve gerekirse uyarma ve kınama cezası verebilir. Diğer cezalar için öneride bulunabilir, mazeret izni verebilir, yıllık izin için görüş bildirir. Yazışmalara aracılık yapar. Ancak kuruluşlar teknik konularda, istatistiki bilgileri içeren konularda ve mali konularda kendi kuruluşları ile doğrudan yazışma yaparlar. Bu kuruluşların üst makamları ile yapacakları yazışmalarda da aynı yöntemler uygulanır. Zamanında önlem alınması amacıyla, Emniyet, jandarma, Jandarma ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı Sınır Birlikleri, Gümrük, Gümrük Muhafaza ve diğer kamu kuruluşları, elde ettikleri bilgileri mülki idare amirlerine iletirler. Mülki idare amirinin görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin uygulama düzeni, Maliye, Sağlık, Ulaştırma, Turizm bakanlıkları ile Gümrük Müsteşarlığının bağlı olduğu bakanın görüşü alınmak suretiyle İçişleri Bakanlığınca hazırlanacak, Bakanlar Kurulu tarafından yürürlüğe konulacak yönetmelikle düzenlenir.

5442 sayılı kanunla getirilen düzenlemelerle valilerin genel yöneticilik fonksiyonlarının 1426 sayılı kanundaki yetkilere kıyasla çok daha belirgin niteliğe kavuştuğu görülmektedir. Ancak, vali belirleme ve atama yönteminin nesnel kurallara dayalı olmaması nedeniyle valilerin siyasal irade karşısındaki güçleri giderek azalmış ve mevcut yetkilerini daha etkili bir biçimde kullanamaz hale gelmişlerdir (Sanal, 1998;193).

2.9.2005 Tarih ve 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu

2005 yılında yürürlüğe giren ve halen yürürlükte olan 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununun 3. maddesinde, İl özel idaresi; “İl halkının mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi,” olarak tanımlanmış ve il özel idaresinin organları; “il genel meclisi, il encümeni ve vali” olarak sıralanmıştır.

İl özel idaresi, ilin kurulmasına dair kanunla kurulur ve ilin kaldırılmasıyla tüzel kişiliği sona erer (m. 4). İl özel idaresinin görev alanı il sınırlarını kapsar (m. 5).

Kanunun 9-46. maddeleri arasında İl Özel İdaresinin Organları ve bu organların görevleri düzenlenmiştir.

İl genel meclisi, il özel idaresinin karar organıdır ve ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre ildeki seçmenler tarafından seçilmiş üyelerden oluşur (m. 9).

İl genel meclisi tarafından alınan kararların tam metni, en geç beş gün içinde valiye gönderilir. Vali, hukuka aykırı gördüğü kararları, yedi gün içinde gerekçesini de belirterek yeniden görüşülmek üzere il genel meclisine iade edebilir. Valiye gönderilmeyen meclis kararları yürürlüğe girmez. Yeniden görüşülmesi istenilmeyen kararlar ile yeniden görüşülmesi istenip de il genel meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğuyla ısrar edilen kararlar kesinleşir. Vali, meclisin ısrarı ile kesinleşen kararlar aleyhine idarî yargıya başvurabilir. Kesinleşen il genel meclisi karar özetleri toplantıyı izleyen en geç yedi gün içinde çeşitli yollarla halka duyurulur (m. 15).

İl encümeni valinin başkanlığında, il genel meclisinin her yıl kendi üyeleri arasından bir yıl için gizli oyla seçeceği beş üye ile biri malî hizmetler birim amiri olmak üzere valinin her yıl birim amirleri arasından seçeceği beş üyeden oluşur. Valinin katılmadığı encümen toplantısına genel sekreter başkanlık eder. Encümen toplantılarına gündemdeki konularla ilgili olarak, ilgili birim amirleri vali tarafından oy hakkı olmaksızın görüşleri alınmak üzere çağrılabilir (m. 25). Kanunun 26. maddesi valinin inhisarında olan ve bu yüzden il yönetiminde valiye önemli inisiyatifler sunan il encümeninin görevlerini saymış, 27. maddesi ise toplantı şeklini düzenlemiştir.

Kanunun 29. maddesi, *valinin*, il özel idaresinin başı ve tüzel kişiliğinin temsilcisi, olduğunu belirtmiş, 30. maddede ise *valinin görev ve yetkileri sayılmıştır*; İl özel idaresi teşkilâtının en üst amiri olarak il özel idaresi teşkilâtını sevk ve idare etmek, il özel idaresinin hak ve menfaatlerini korumak. İl özel idaresini stratejik plâna uygun olarak yönetmek, il özel idaresinin kurumsal stratejilerini oluşturmak, bu stratejilere uygun olarak bütçeyi, il özel idaresi faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini

hazırlamak ve uygulamak, izlemek ve değerlendirmek, bunlarla ilgili raporları meclise sunmak. İl özel idaresini Devlet dairelerinde ve törenlerde, davacı veya davalı olarak da yargı yerlerinde temsil etmek veya vekil tayin etmek. İl encümenine başkanlık etmek. İl özel idaresinin taşınır ve taşınmaz mallarını idare etmek. İl özel idaresinin gelir ve alacaklarını takip ve tahsil etmek. Yetkili organların kararını almak şartıyla sözleşme yapmak. İl genel meclisi ve encümen kararlarını uygulamak. Bütçeyi uygulamak, bütçede meclis ve encümenin yetkisi dışında kalan aktarmaları yapmak. İl özel idaresi personelini atamak. İl özel idaresi, bağlı kuruluşlarını ve işletmelerini denetlemek. Şartsız bağışları kabul etmek. İl halkının huzur, esenlik, sağlık ve mutluluğu için gereken önlemleri almak. Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak. Kanunlarla il özel idaresine verilen ve il genel meclisi veya il encümeni kararını gerektirmeyen görevleri yapmak ve yetkileri kullanmak, valinin görevleri olarak sayılmıştır.

Kanunun 31. maddesi Valinin stratejik plân ve performans plânı ile ilgili yetkilerini düzenlemiştir.

Vali, görev ve yetkilerinden bir kısmını uygun gördüğü takdirde, vali yardımcılara, yöneticilik sıfatı bulunan il özel idaresi görevlileri ile ilçelerde kaymakamlara devredebilir (m. 32).

Kanunun 44-46. maddeleri il özel idaresi bütçesini düzenlemiştir. Bütçe konusundaki bu hükümler de il özel idaresinin başı olan bütçenin her aşamasında valiyeye önemli yetkiler vermektedir.

İl özel idaresi bütçesiyle ödenek tahsis edilen her bir harcama biriminin en üst yöneticisi harcama yetkilisidir. İlçelerde bu yetki kaymakam tarafından kullanılır. İlçelere gönderilecek ödeneklerin, il özel idaresi malî kontrol yetkilisi tarafından vize edilmesi yeterlidir. Bu ödeneklerin harcanması sırasında ayrıca harcama öncesi kontrol işlemi yapılmaz (m. 46).

Anlaşılacağı üzere esasında bir yerel yönetim birimi olan il özel idarelerinin yönetiminde 5442 sayılı kanunla valiyeye geniş yetkiler verilmiştir. İl genel idaresinde oldukça geniş yetkilere sahip olan valinin konumu ve gücü bu kanunla daha da güçlendirilmiş, yerel yönetimler üzerindeki vesayet denetimi, vesayet sınırını aşarak hiyerarşik bir boyuta taşınmıştır. Yürürlükteki 5442 sayılı İl İdare Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu birlikte düşünüldüğünde yerelleşme-merkezleşme dengesi valiyeye tanınan geniş yetkiler sayesinde yerelleşme aleyhine tümenden bozulmuştur. 2014 Mart ayından itibaren 30 tane büyük şehirde İl Özel İdarelerinin kaldırılmış olması kafa karışıklığına yol açsa da büyük şehirlerde İl Özel İdarelerinin yerine getirilen Yatırım İzleme, Denetleme ve Koordinasyon Kurullarının yönetiminde valinin ağırlığı daha da güçlendirilmiştir. 15 Temmuz 2016 yılındaki başarısız darbe girişimi üzerine ilan edilen ve iki yıl süren Olağanüstü Hal Dönemlerinde yapılan düzenlemelerle merkezi yönetimin ve merkezi yönetimin taşradaki temsilcilerinin yetkileri ve güçleri daha da artırılmış görünmektedir.

3. MÜLKİ İDARENİN GELECEĞİ

Merkezi yönetimin yetki ve gücünün artma eğilimine rağmen özellikle Avrupa Birliği üyelik süreci kapsamında yerel yönetimlerin yönetimdeki ağırlığının ve öneminin artırılması çabalarının da var olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu bağlamda yerel yönetimlerin mali özerkliklerinin ve imkanlarının artırılması yönündeki adımlar dikkat çekicidir. Örneğin, 5779 sayılı ve 2008 tarihli İl Özel İdarelerine Ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanunla, İl özel idareleri ve belediyelere genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamı üzerinden pay verileceği ve bu payın genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamından, vergi iadeleri düşüldükten sonra kalan net tutar üzerinden hesaplanacağı hüküm altına alınmıştır (m. 2/1). Aynı maddenin ikinci bendi, genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamının yüzde 1,50'si büyükşehir dışındaki belediyelere, yüzde 4,50'si büyükşehirlerdeki ilçe belediyelerine ve yüzde 0,5'i il özel idarelerine ayrılacağını belirtmektedir. Ayrıca 6/6/2002 tarihli ve 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununa ekli (I) sayılı listede yer alan mallardan tahsil edilen özel tüketim vergisi hariç olmak üzere, büyükşehir belediye sınırları içinde yapılan genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamının yüzde 6'sı ile genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamı üzerinden büyükşehirlerdeki ilçe belediyelerine ayrılan payların yüzde 30'u büyükşehir belediye payı olarak ayrılacaktır (m. 2/3).

İkinci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen orana göre ayrılan belediye payının; yüzde 80'lik kısmı belediyelerin nüfusuna ve yüzde 20'lik kısmı gelişmişlik endeksine göre İller Bankası tarafından belediyelere dağıtılır (m. 5/1). Birinci fıkrada belirtilen gelişmişlik endeksine göre dağıtılacak miktar için Kalkınma Bakanlığı tarafından tespit edilen en son veriler esas alınır. Bu endeksin kullanımında, belde belediyeleri için bağlı bulunduğu ilçenin endeks değeri uygulanmak üzere, il, ilçe ve belde belediyeleri gelişmişlik katsayılarına göre en az gelişmiş olandan en çok gelişmiş olana doğru ve eşit nüfus içeren beş gruba ayrılır. Eşitliği bozan ilçe, denge kurulacak şekilde beldeleriyle birlikte bir önceki gruba veya bir sonraki gruba ilave edilir. Birinci fıkraya göre belirlenen miktarın yüzde 23'ü birinci gruba, yüzde 21'i ikinci gruba, yüzde 20'si üçüncü gruba, yüzde 19'u dördüncü gruba ve yüzde 17'si beşinci gruba tahsis edilir. Bu tahsisat, her grup içinde, gruba giren belediyelerin nüfuslarına göre dağıtılır (m. 5/2). İkinci maddenin ikinci fıkrasına göre ayrılan büyükşehirlerdeki ilçe belediyeleri payının; yüzde 90'lık kısmı ilçelerin nüfusuna, yüzde 10'luk kısmı ise ilçelerin yüzölçümüne göre dağıtılır. Hesaplanan tutardan yüzde 30'luk büyükşehir belediyesi payı ayrıldıktan sonra kalan miktar büyükşehir ilçe belediyelerinin hesabına İbank A.Ş. tarafından aktarılır (m. 5/3).

Kesinleşmiş en son genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamının binde biri Maliye Bakanlığı bütçesine nüfusu 10.000'e kadar olan belediyeler için kullanılmak üzere denkleştirme ödeneği olarak konulur. Maliye Bakanlığı, bu ödeneği, mart ve temmuz aylarında iki eşit taksit hâlinde dağıtılmak üzere, İbank A.Ş. hesabına aktarır. İbank A.Ş., hesabına aktarılan ödeneğin yüzde 65'ini eşit şekilde, yüzde 35'ini ise nüfus esasına göre dağıtır (m. 6/1).

Mali açıdan yaşanan bu gelişmelerin yanında yerel yönetimler 5216 Sayılı 2004 Tarihli Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda 12/11/2012 tarihinde 6360 sayılı kanunla yapılan değişikliklerle de güçlendirilmiştir. Kanunun 3/a maddesinde yapılan değişiklikle büyükşehir belediyesi, sınırları il mülki sınırı olan ve sınırları içerisindeki ilçe belediyeleri arasında koordinasyonu sağlayan; idarî ve malî özerkliğe sahip olarak kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişisi olarak tanımlanmıştır. Benzer şekilde ilçe belediyesi büyükşehir belediyesi sınırları içinde kalan ilçe belediyesi olarak tanımlanmıştır. Bu yolla büyükşehir belediye başkanlarının görev ve yetki alanları il mücavir alanının tamamını, ilçe belediye başkanlarının görev ve yetki alanları da ilçe mücavir alanlarının tamamını kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Yerelleşme ve yerel yönetimlerin güçlenmesi adına bu gelişmeler yaşanmasına rağmen büyükşehirlerde il özel idareleri kaldırılmış 14/2/1985 tarihli ve 3152 sayılı İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun 28 inci maddesinden sonra gelmek üzere aşağıdaki 28/A maddesi ile Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı eklenmiştir. Maddeye göre, Büyükşehir belediyelerinin bulunduğu illerde kamu kurum ve kuruluşlarının yatırım ve hizmetlerinin etkin olarak yapılması, izlenmesi ve koordinasyonu, acil çağrı, afet ve acil yardım hizmetlerinin koordinasyonu ve yürütülmesi, ilin tanıtımı, gerektiğinde merkezi idarenin taşrada yapacağı yatırımların yapılması ve koordine edilmesi, temsil, tören, ödüllendirme ve protokol hizmetlerinin yürütülmesi, ildeki kamu kurum ve kuruluşlarına rehberlik edilmesi ve bunların denetlenmesini gerçekleştirmek üzere valiye bağlı olarak Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı kurulmuştur. Bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşları, kaynağını aktarmak şartıyla illerde yapacakları her türlü yatırım, yapım, bakım, onarım ve yardım işlerini bu başkanlık aracılığıyla yapabilirler. Bu işler karşılığı genel bütçe kapsamındaki kamu idarelerince yapılacak kaynak transferleri ödenek aktarması suretiyle, diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılacak kaynak transferleri ise tahakkuk işlemleri ile gerçekleştirilir. Genel bütçe kapsamındaki kamu idarelerince aktarılan tutarlardan yıl içerisinde harcanmayan kısımları ertesi yıl bütçesine devren ödenek kaydetmeye; diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca aktarılan tutarları bir yandan genel bütçenin (B) işaretli cetveline gelir, diğer yandan Bakanlık bütçesinin ilgili tertiplerine ödenek kaydetmeye ve yıl içerisinde harcanmayan kısımlarını ertesi yıl bütçesine devren gelir ve ödenek kaydetmeye İçişleri Bakanlığı yetkilidir.

Yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıkları, afet yardım, acil çağrı, yatırım izleme, rehberlik ve denetim, strateji ve koordinasyon ile idari müdürlükler kurabilir. Gerektiğinde geçici birimler

kurulabilir. Yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıklarının çalışma usul ve esasları İçişleri Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

Yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığının sevk ve idaresi, vali veya vali tarafından görevlendirilecek bir vali yardımcısı tarafından yerine getirilir. Maliye Bakanlığınca, yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıklarının görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmesi için her yıl İçişleri Bakanlığı bütçesine yeterli ödenek konulur.

Gerektiğinde valilik, kadro, yer ve unvanlarına bakılmaksızın ihtiyaç durumuna göre uzman, sözleşmeli personel ve memurları bu başkanlıklarda görevlendirmeye yetkilidir.

Kamu kurum ve kuruluşlarının 5/1/1961 tarihli ve 237 sayılı Taşıt Kanunu kapsamındaki araçlarının alımı, işletilmesi, bakım ve onarımı ile bürolarının ihtiyaçları; valilik ve kaymakamlık konutlarının yapım, bakım, işletme ve onarımı ile emniyet hizmetlerinin gerektirdiği harcamalar yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığınca karşılanabilir.

Merkezi idare tarafından yapılan her türlü yardım ve desteğin koordinasyonu, denetimi ve izlenmesi ve acil durumlarda bizzat yerine getirilmesi yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığı tarafından sağlanır. İldeki kamu kurum ve kuruluşlarınca yürütülmesi gereken yatırım ve hizmetlerin aksadığının ve bu durumun halkın sağlığı, huzur ve esenliği ile kamu düzeni ve güvenliğini olumsuz etkilediğinin vali veya ilgili bakanlığınca tespit edilmesi durumunda, vali uygun süre vererek hizmet ve yatırımın gerçekleştirilmesini ister. Hizmet ve yatırımın verilen sürede gerçekleşmemesi hâlinde, vali söz konusu yatırım ve hizmetin ildeki diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca yerine getirilmesini isteyebileceği gibi yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığı aracılığıyla da yerine getirebilir. Yapılan veya yapılacak harcamalar karşılığı tutarlar ilgili kurumun pay ve ödeneklerinden tahsis yapan kurum tarafından kesilerek İçişleri Bakanlığına veya hizmeti yerine getiren diğer kamu kurum ve kuruluşuna gönderilir. Bu fıkra kapsamında İçişleri Bakanlığına ve diğer genel bütçeli idarelere aktarılan tutarların bu kurumların bütçeleriyle ilişkilendirilmesi birinci fıkra hükümleri çerçevesinde, diğer kamu kurum ve kuruluşlarına aktarılan tutarların bütçeleriyle ilişkilendirilmesi bu kurumların tabi olduğu mevzuat hükümleri çerçevesinde gerçekleştirilir. Diğer genel bütçeli idarelere ilişkin bütçe işlemlerini yapmaya bu kurumların üst yöneticileri yetkilidir.

Valilerin yerel yönetimler üzerindeki gücünü artıran başka bir değişiklik 26/5/2005 tarihli ve 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanununun 10 uncu maddesinin birinci fıkrasının son cümlesinde yapılmıştır. Değişikliğe göre, üyelerinin tamamı il özel idarelerinden oluşan birliklerde birlik başkanı, üye illerin valileri arasından seçilecektir.

Keza 5355 Sayılı 2005 Tarihli Mahalli İdare Birlikleri Kanununa dayanılarak çıkarılan Birlik Tüzüğü'nün beşinci maddesinde aynı il içinde kurulan birlik tüzüğü'nün valinin, birden çok ili kapsayan birlik tüzüğü'nün içişleri bakanının onayıyla yürürlük kazanacağı, sekizinci maddesinde ise valinin birlik meclisinin doğal üyesi olacağı hüküm altına alınmıştır.

Ülke genelinde kurulacak mahalli idare birliklerini içişleri bakanı, vali ve kaymakamların doğrudan denetleme yetkisine sahip kılınması yerel yönetimleri karşı merkezi yönetimi güçlendiren bir başka gelişme olarak nitelenebilir. Benzer şekilde 2006 yılından itibaren kurulmaya başlayan kalkınma ajanslarının çalışmalarında ve denetiminde valilere tanınan yetkiler de bu anlamda yorumlanabilir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinin gerilemesi, ilerleme sürecinin durdurulması, 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan başarısız darbe girişimi ve sonrasındaki gelişmeler Türkiye'nin merkezi yönetim ağırlığının artmasına yol açmıştır. 17 Nisan 2018 tarihinde yapılan halkoylaması ile parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesi ve 24 Haziran 2019 tarihinden itibaren de güçlü yetkilerle donatılmış cumhurbaşkanı tarafından yönetilmeye başlanması merkezi yönetimin ağırlığının ve dozunun daha da artmasına yol açmış görünmektedir. Gelişmeler, siyasi iktidara ve cumhurbaşkanına karşı daha zayıf fakat yerel yönetimlere karşı daha güçlü mülki idare amirleri dönemini başlatmıştır.

SONUÇ

Türkiye'nin kamu yönetimi yazını dikkatle incelendiğinde, yönetimin yeniden düzenlenmesi sorununun, genel olarak bir "mevzuat" sorunu olarak algılandığını söyleyebiliriz. Kamu yönetiminin kurumsal yapısıyla ilgili birtakım yasal düzenlemelerin yapılmasıyla, kamu yönetiminin sorunlarının çözüleceği inancının bugün bile varlığını koruduğu anlaşılmaktadır. Oysa yönetimin yeniden düzenlenmesi toplumsal psikolojik boyutları olan kapsamlı bir sorundur. Hangi ülkede olursa olsun, yönetimin yeniden düzenlenmesinde başarının temel koşulu, o ülkenin yönetim geleneklerinin ve kamu yönetimine egemen olan değerlerin, davranış kalıplarının ve alışkanlıkların göz önünde bulundurulmasıdır. Yönetim kültüründen kaynaklanan engellerin nasıl aşılabileceğini hesaba katmayan bir yeniden düzenleme girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması kaçınılmazdır. Bu göz ardı edildiğinde, Emre'nin de belirttiği gibi (2002;284-85) yeni sistem kurulur; her şey eskisi gibi sürer gider. Oysa her şeyin eskisi gibi sürüp gitmemesi gerekmektedir. Yeniden düzenleme bunun için istenmektedir.

Tanzimat döneminin başında merkezi yapının karşısındaki engellerden biri olarak görülen valilerin durumu yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişmeye başlamış eskinin başına buyruk, merkezden özerkleşme ve bağımsızlaşma eğilimi sergileyen vali tipinin yerine merkezin bir memuru konumunda yeni vali tipi ortaya çıkmaya başlamıştır. Valinin merkezi yapının önündeki engel değil de merkezin taşradaki uzantısı biçiminde değerlendirilmeye başlanması yerelde valilerin güçlendirilmesinde somutlaşmış, böylesi bir vali tipinin ortaya çıkışı tevsi-i mezuniyet ilkesinin uygulama alanına girmesine de zemin hazırlamıştır.

Küreselleşme, hızlı iletişim ve ulaşım kanallarıyla bilginin, teknolojinin, sermaye ve malların süratle yayılmasını, bunların temsil ettiği yaşam tarzının küresel çapta benimsenmesini içermektedir. Bu süreç ülke içinde merkezi yönetim kanalıyla ekonomiyi ve siyaseti yönlendirme yerine yerel yönetimleri daha fazla güçlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Yerel sorunların çözümünde yerel dinamiklerin etkili olması, kararların bu dinamikler tarafından alınması ve uygulanması düşüncesi yaygınlık kazanmaktadır. Küreselleşme ulus-devlet yapısını bir taraftan uluslararası/üstü kurum ve kuruluşlar lehine esnetirken diğer taraftan da ulus-devlete ait egemenlik alanlarının yerel dinamiklerle paylaşılmasını dayatmaktadır. Yerel yönetimlerle ilgili önerilerin ortaya çıkışı, mutlak merkezi devleti dengeleyecek ara mekanizmaların oluşturulması isteğinden değil, merkezi devletin üzerindeki ağır yükü hafifleterek, merkezileşmeyi daha etkili biçimde hayata geçirmenin bir yolu olarak görülmesiyle ilintilidir. Bir anlamıyla merkezi devletin otoritesini yaymanın araçları olarak bizatihi merkezden biçimlendirilmiş ve oluşturulmuşlardır.

Türkiye'de merkeziyetçiliğin zıttı yani yerelleşme anlamına gelen adem-i merkeziyetçilik kavramı neredeyse ortaya çıktığından itibaren sorunlu olmuştur. Akademik yazında adem-i merkeziyetçiliğin farklı türleri tanımlanmakla beraber, siyasal düzlemde neredeyse her kullanılışı "federasyon" olarak algılanmakta ve itirazlar da buna göre geliştirilmektedir. Federasyon sözcüğünün yarattığı "alerji" ve bunun sonuçlarından hem siyasal hem de kriminal anlamda kaçınma dürtüsü federasyonu düşünenlerin de "adem-i merkeziyet" gibi muğlak bir kavramın arkasına sığınmalarına yol açmıştır, açmaya da devam etmektedir.

Türkiye'de yerelleşme -merkezileşme ilişkisi bir sarkaç ilişkisi biçiminde yürümektedir. Sarkacın iki ucunu oluşturan yerelleşmeyi ve merkezileşmeyi destekleyen iç ve dış dinamikler vardır. Merkezileşmeyi destekleyen iç dinamiklerin başında taşrada yönetimi elinde tutan geleneksel kurumların başına buyruk, keyfi tavırları gelmektedir. Bu başına buyruk keyfi tavırlar, yer yer halka zulüm ve merkeze isyan halini aldığı için zaman zaman hem halkın hem de merkezin korkusu halini almıştır. Türkiye'de batı tarzı idari taksimat sistemi olan il sistemine geçilmesi ve illerin ve alt idari kısımlarının merkezden atanan mülki idare amirleri tarafından yönetilmesi isteğinden doğmuştur. Cumhuriyetin ilanından itibaren yaşanmaya başlanan ve belirli aralıklarla ülkenin farklı şehirlerinden nükseden etnik/dini kalkışmalar Türkiye'nin merkezileşme refleksinin temel gerekçesini oluşturmaktadır. Türkiye'nin 1980'li yılların başından itibaren muhatap olduğu bölücü terör sorunu adeta yerelleşme konusunda evhama yol açmıştır.

Sarkacın diğer tarafında yer alan yerelleşme veya adem-i merkezîyet kavramları Türkiye'nin düşünce tarihine 19. yüzyılın sonlarında Prens Sebahattin tarafından sokulmuş olmasına rağmen uzun süre yönetim mevzuatında yer alma imkanı bulamamıştır. Yerelleşme daha çok demokratikleşme kavramıyla birlikte ve AB üyelik sürecinde gündeme gelmiştir. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, mali ve idari özerkliklerinin artırılması AB uyum süreci ve demokratikleşme bağlamında savunulmaktadır. Bu kapsamda yerelleşme adına alınan küçük mesafeler Türkiye'nin tarihi tecrübelerinden kaynaklanan korkuları gerekçe gösterilerek geri alınabilmektedir. Sarkacın merkezîleşme karşısındaki ucunu oluşturan yerelleşme Türkiye'nin idari iki yüz yıllık idari reform tarihi boyunca hep üstte, tepeye yakın bir konumda yer almıştır. Zaman zaman dışardan asılmalarla aşağıya doğru belli bir hareket sağlansa da bölünme korkusuyla hızla tekrar yukarıya çekilebilmektedir. Bütün bunlardan hareketle, önümüzdeki yıllarda merkezi yönetimin ve onun taşradaki temsilcileri olan mülki idare amirlerinin ülke yönetimindeki dominant konumlarının süreceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Aydın, A. H. (2013), "Türk Kamu Yönetimi", Seçkin Yayıncılık, Ankara.
2. Çiner, C. U. ve Karakaya, O. (2013), "Merkez-Yerel İlişkileri ve Mülki İdarenin Dönüşümü", AÜ SBF Dergisi, Cilt 68, No 2, S. 63-93
3. Demir, K. A. (2018), "Yerelleşme ve İdari Coğrafya Bağlamında Türk Mülki İdare Sistemi, Ege Coğrafya Dergisi 27 (2), 2018, 195-212, İzmir-Türkiye
4. Emre, C. (2002), "Mülki Yönetim Sisteminin Yeniden Düzenlenmesi Tartışmalarına Genel Bir Bakış", İyi Yönetim Arayışında Türkiye'de Mülki İdarenin Geleceği, (Ed. Cahit Emre), Tiav.
5. Kartal, N. (2013), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı'da Mülki İdare," Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, s. 1-24
6. Özberk, S. (2013), "Büyükşehir Belediyeleri Kanunu'nun Kırsal Kalkınma ve Tarımsal İstihdam Açısından Büyükşehir ve İlçe Belediyelerine Sunduğu İmkânlar; Küyerelleşme Sürecinde Yöresel Ürünlerin Ulusal ve Uluslararası Pazarlara Sunulması," 2. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı (16-17 Mayıs) Konferans Bildirileri, (Ed. Cemalettin Çopuroğlu), Fırat Kalkınma Ajansı ve Fırat Üniversitesi, Elazığ, s.1153-1173
7. Reyhan, C. (2000), "Bir Belge, Yerel Yönetim Metinleri (XX), 1913 Tarihli Vilayet İdaresi Geçici Kanunu," Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 9, Sayı 1, s. 129-154
8. Reyhan, C. ve Önen, N. (2011), "Mülkten Ülkeye, Türkiye'de Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)," İletişim Yayınları, İstanbul.
9. Sanal, R. "Tarihi Gelişimi İçerisinde Türk Anayasalarında Genel Yönetimin Taşra Örgütüne İlişkin Düzenlemeler ve Yönetim Desenindeki Değişmeler," AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 22, Cilt 6, Ankara, s. 172-200
10. Seyitdanlıoğlu, M. (1996a), "Yerel Yönetim Metinleri III, Tuna Vilâyeti Nizâmname'si," Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 5, Sayı 2 (Mart, 1996), s. 67-81.
11. Seyitdanlıoğlu, M. (1996b), "Yerel Yönetim Metinleri VI, 1871 Vilâyet Nizâmname'si ve Getirdikleri, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 5, Sayı 5 (Mart, 1996), s. 89-103.
12. Taçcıer, A. M. (2009), "Türkiye'de Ulus Devletin Kuruluşu Esnasında Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri, 1929 Vilayet İdaresi Kanunu Temelinde Yönetimsel İnceleme," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi
13. URL 1. <https://www.e-icisleri.gov.tr/anasayfa/mulkiidaribolumleri.aspx>
14. URL 2. 1929 Tarih ve 1426 Sayılı İdareî Husiyeî Vilayet Kanunu, http://www.ioi.gov.tr/index.php?yol=0_2_48_71_93
15. Yayman, H. (2008), "Türkiye'nin İdari Reform Tarihi," Turhan Yayınevi, Ankara.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE POZİTİVİST-POSTPOZİTİVİST
TARTIŞMALAR
THE POSITIVIST-POSTPOSITIVIST DISCUSSIONS IN THE INTERNATIONAL RELATIONS
DISCIPLINARY

Selahattin ÖZBERK

Öğr. Gör. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Pazarcık MYO

ÖZET

Çalışmanın amacı, Uluslararası İlişkiler disiplini son büyük tartışma olarak kabul edilen pozitivist-post pozitivist tartışmayı analiz etmektir. Çalışmada tarihsel karşılaştırma ve yapılandırılmamış gözlem yöntemleri kullanılmıştır.

Uluslararası İlişkiler disiplini diğer sosyal bilimlere göre daha genç bir çalışma alanıdır. Son yıllarda yaşanan bazı teorik tartışmalar Uluslararası İlişkiler disiplininin bağımsız bir sosyal bilim alanı haline gelmesinde etkili olmuştur. Pozitivist-postpozitivist tartışması esasında önce diğer sosyal bilimlerde ortaya çıkmış, oradan Uluslararası İlişkilere intikal etmiştir. Uluslararası İlişkiler literatüründe 'büyük tartışmalar' olarak adlandırılan bu tartışmalardan birisi de 'pozitivist-postpozitivist tartışma kabul edilmektedir. Bu tartışmayla birlikte Uluslararası İlişkiler disiplinine ait teoriler iki büyük gruba ayrılmıştır. Klasik ve neoklasikler 'pozitivist' olarak kabul edilirken, pozitivist olmayan ve onları bu açıdan eleştiren teorilerin tamamı da 'postpozitivist' olarak kabul edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, tartışma, Pozitivizm, Postpozitivism, aktör, sistem

ABSTRACT

The aim of the study is to analyze the positivist-post positivist debate which is accepted as the last major discussion in the discipline of International Relations. In this study, historical comparison and unstructured representation methods were used.

The International Relations discipline is a younger study area than the other social science disciplines. Some theoretical debates in recent years has been influential in the field of social sciences to become an independent discipline of International Relations. During the positivist-post-positivist debate, first appeared in other social sciences and then transferred to International Relations. The positivist-postpositivist debate is considered one of these discussions as called the 'great debate' in the International Relations literature. Theories of international relations is divided into two large groups with this discussion. While Classical and neo-classical is accepted as 'positivist', all of theories is accepted as 'postpositivist', non-positivist and criticized them from this point.

Key Words: International Relations, debate, Positivism, Postpositivism, actor, system.

BİR BİLİM FELSEFESİ OLARAK POZİTİVİZM

Pozitivism bilimsel bir yönetime işaret etmek amacıyla ve bu yöntemin felsefeye uygulanması anlamında ilk defa Saint Simon tarafından kullanılmıştır. Daha sonra Auguste Comte ile birlikte pozitivism bir felsefi hareketin adı haline gelmiş ve 1920'lerde Viyana Çevresi ile birlikte mantıkçı pozitivism ve yeni pozitivism gibi adlarla bilinmeye başlanmıştır (Arı, 2004;52).

Pozitivism deyince dar mânada (stricto sensu) Auguste Comte'un doktrinleri anlaşılır. Geniş mânada, (lato sensu) pozitivism ise, az çok Comte'un doktrinlerine mümasil olan ve hepsi de şu müşterek esaslarda birleşen doktrinlerdir: Müsbet neticeler, ancak vakıaların tanınması ile elde edilir; kat'iyet numunesini bize tecrübî ilimler verir; insan zekâsı ilimde olduğu gibi felsefede de hataya veya haşviyata düşmekten ancak daimî surette tecrübeye bağlı kalmak ve her türüfl kabî (a priori) hükümden vazgeçmek suretiyle kaçınılabilir ve nihayet eşyanın hikmeti vücudu sahasına nüfuz mümkün olmayıp insan düşüncesi ancak bunlar arasındaki münasebetleri ve kanunları kavrayabilir (Waline, 1951;171). Felsefi bir görüş olarak ve metodolojik bir pozisyon olarak pozitivismin temel özelliği bilimi tek geçerli bilgi terimi olarak görmesi ve olguları bilinebilen ve üzerinde deney yapılabilecek tek obje olarak kabul

etmesidir. Bu görüşün dayandığı iki temel felsefi inanç vardır; 1) insan bilgisinin kaynağı veridir; veri ise algılanabilir, görünebilir şey yani olgudur 2) veri yalnız duygusal izlenimlerin bir sonucu olarak vardır ve bize belirli bir kurallar demeti içinde gelir (Arı, 2004;52).

Pozitivizm bir doktrin olmaktan ziyade bir metod'dur diyebiliriz. Pozitivist, ilim yapabilmek için her türlü a priori fikri reddetmek lâzım geldiği kanaatinde olan kimsedir. O, ancak tecrübe ile tesbiti mümkün olan şeyi doğru olarak kabul eder; binaenaleyh, tecrübe ile isbat edilemeyen her istikra'yı, yani hâdiselerin müşahadesini aşarak eşyanın cevherine, Mutfiak'a erişmeğe çabalayan her türlü metafizik spekülasyonu felsefenin dışında addeder. Pozitiviste göre, ancak izafiden ilim olabilir, zira tecrübe ile isbat ancak burada mümkündür (Waline, 1951;171).

Saint Simon'un kullandığı anlamda pozitivizm, toplumsal yapıyı bilimsel yöntemler kullanarak yeniden düzenlemeyi amaç edinen ve bu yönüyle bilimi metafizikten arındırmayı amaçlayan bir tutumun adıdır. Pozitivizm bu manada bilimin tekliği üzerinde durmakta, toplumsal olayların doğa bilimlerinin metodolojisi ile açıklanabileceğini ileri sürmekte ve olgularla değerlerin kesin olarak ayrılması gerektiğini savunmaktadır. Zaman zaman pozitivizmin yerine kullanılan emprisizm ise bilimsel bilginin duyu verilerine yönelik önermelerden oluştuğunu, doğuştan bilginin olmadığını, tüm bilgilerimizin deneyimin ürünleri olduğunu ve bilimsel bilgiye tümevarım yöntemiyle ulaşıldığını kabul eden bir bilgi teorisi (Arı, 2004;63).

Pozitivizm öncelikle bir doğa bilim felsefesi olarak kendini tanımlamıştır. Bu doğa bilim felsefesinin dayandığı doğa felsefesi yani doğa tasarımı ise doğal fenomenlerin basitten karmaşığa doğru giden, aralarında hem süreklilik hem farklılık olan hem mekanik hem organik evren anlayışlarının bir arada olduğu bir tasarımdır. Doğa fenomenlerinin hiyerarşik bir sıralaması söz konusudur. Comte, Kant'ın felsefeye yasakladığı varlık nedir? sorusunu bilim için yasaklar. Bu yüzden doğal fenomenin iç doğası nedir? sorusunu sormaz, doğal fenomenler arası ilişkiye yoğunlaşır (Akpolat, 2007;54).

Comte'un bilim sınıflamasında, matematik ile başlar ve sosyoloji ile son bulur. Matematik bir bilim olarak diğer doğa bilimlerinin bir aracı konumunda ele alınır. Doğa bilimleri ise temel bir ayrımla, inorganik (Astronomi, Fizik, Kimya) ve organik (Biyoloji ve Sosyoloji) olarak ikiye ayrılır. Comte'un bilim sınıflaması mantığı evrimseldir. Doğal fenomenler ve onlar ile ilgili temel doğa bilimleri basitten karmaşığa doğru ilerler. Bu mantık evrimin mantığıdır. Olgular önce basit ve amorf sonra zamanla girift ve organik bütünlük yapılar olarak sıralanır. En basit olguları inceleyen bilimler en önce en karmaşık olan sosyal fenomenleri inceleyen ise en son doğa bilimidir. Sosyal fenomenlerin karmaşıklığının nedeni, insana en yakın bu yüzden de en çok müdahaleye açık olmasıdır (Akpolat, 2007;59).

Auguste Comte'un amacı sadece gözleme dayanan doğa bilimlerinin metodunu kullanarak bir toplum bilimi geliştirmektir. Comte'a göre teolojik, metafizik ve pozitivist bilgi biçiminde sıralanabilecek üç tür bilgi bulunmaktadır ve pozitivist bilgi bilimsel gelişmenin evriminin üçüncü aşamasını oluşturmaktadır. Toplum bilimleri de dahil bütün bilimler metodolojik anlamda birlikte ele alınabilirler. Bu yaklaşımın tüm 19. yüzyıl boyunca toplum bilimlerinin gelişmesine büyük katkısı olmuştur. Hatta bu anlayış günümüzde bile uluslararası ilişkilerde egemen bir yaklaşım olarak kabul görmekte ve bilim adamları doğal dünyayı karakterize eden düzenliliklerin ve egemen olan yasaların uluslararası yapıda da bulunabileceğine ilişkin pozitivizmin varsayımlarıyla çalışmalarını yürütmektedirler (Arı, 2004;67).

Comte'a göre pozitivist bilgi, teoloji ve metafiziğin etkisinden uzak, olgu ve deneye dayanan nesnel bilgidir (Arı, 2004;68). Viyana Çevresini oluşturan düşünürlerin (mantıkçı pozitivistlerin) ortak tutumlarından birisi; gerçek bilgi bilimsel bilgi olmalıdır. Aynı şekilde felsefe de bilimsel karakterde olmalıdır. Viyana çevresinin geleneksel pozitivistlerden en önemli farkı doğrulama sürecine mantık ve dil analizini dâhil etmeleridir (Arı, 2004;68).

Pozitivizmi karakterize eden temel kavramlardan biri olan doğrulamacılık bilimsel bilgi için temel ölçüt olarak alınmaktadır. Doğrulama ilkesine göre, bir ifadenin, bir görüşün veya bir yargının geçerli olarak kabul edilebilmesi onun denetlenebilir ve doğruluğu ispat edilebilir olmasına bağlıdır (Arı, 2004;73).

Pozitivizm davranış/niyet, nicelik/nitelik, teorik/pratik gibi uygun yöntemlerle uğraşmakla kalmamakta aynı zamanda hangi bilgi iddiasının geçerli ve doğru yani neyin bilim olduğunu belirleyen ve bunu varlık/gerçeklik hakkında belirli varsayımlara dayalı olarak yapan kapsamlı bir bilim felsefesine işaret etmektedir (Ağcan, 2014;91-92).

Pozitivizm, araştırma nesnesini bağımsız, verili orada öylece duran bir gerçeklik olarak görür. Özne ve nesne arasında keskin bir ayırım yapar. Bu gerçeklik, nedensel ilişkilerin gözlemlenebildiği olgusal bir mekanik-doğal yapıyı ifade eder. Bu gerçeklik fikri nedeniyle doğa ve sosyal bilimler özdeş kabul edilir. Tarihi-sosyal gerçekliğin ve araştırma nesnesinin değerden bağımsız bir şekilde yani araştırmacının etik-ahlaki kabulleri karıştırılmaksızın incelenebileceği, analitik yöntemler aracılığıyla nesnel, sınanabilir ve evrensel bilginin elde edilebileceği; böylece sosyal ve siyasal dünyada da denetim ve yönlendirmenin mümkün olacağı düşünülür (Arı, 2004;92).

Doğrulanabilirliği tek bilimsel ölçüt kabul eden Comte'cu pozitivizm anlayışı zaman içinde bir takım ciddi eleştirilere muhatap olmuştur. Temelde pozitivist olan bu eleştiriler bilimselliğin ölçütü olarak kabul edilen 'doğrulanabilirliğin' bilimselliğin ölçütü olamayacağını ileri sürerek bunun yerine başka kavramlar önermişlerdir. Pozitivist bilim felsefesindeki bu yönlü gelişme post-pozitivizm olarak adlandırılmaktadır.

POZİTİVİZMDEN POST-POZİTİVİZME

'Doğrulama' kriterine ilk ciddi eleştiri ünlü bilim felsefecisi Karl Popper getirmiştir. Popper'a göre, bilimsel teorileri diğerlerinden ayıran doğrulama(verification) değil yanlışlama(falsification) ilkesidir. Bir önermenin yanlışlanabilir olması onun mekân ve zaman bakımından sınırlanabilir ve kesinlik içermesi ölçüsünde olanaklıdır (Arı, 2004;78).

Tümevarım mantığının bilimsel teori üretmede kullanılamayacağını ileri süren Popper tümdengelimciliği savunur(Arı, 2004;80).

Thomas S. Kuhn, bilimsel gelişmeyi normal bilim ve devrimci bilim dönemi olmak üzere iki döneme ayırarak incelemektedir. Bir paradigmanın varlığında onun yönlendirmesi doğrultusunda yapılan normal bilimdir. Eğer bu normal bilim döneminde eldeki paradigma bulmaca çözmede yetersiz kalır ya da başarısızlığa uğrar ve bütün bilim dalını ilgilendiren aykırılıklar haline gelirse bunalım da başlar. Bunalım yeni paradigmanın yürürlükteki paradigmanın yerini almasıyla sona erer. Bu paradigma değişikliğine Kuhn bilimsel devrim demektedir. Çok sık görülmediği için buna olağanüstü bilim de denebilir. Kuhn'a göre bilimsel çalışmalar esas olarak normal bilim dönemlerinde yapılmaktadır (Arı, 2004;81). Teori geliştirme, olgu toplama ve araştırma yapma gibi faaliyetler yürürlükteki paradigmadan yararlanılarak yürütülmekte ve dolayısıyla mevcut paradigmaya zarar vermemektedir (Arı, 2004;82).

Kuhn, bilimin ve bilimsel bilginin gelişmesinde tümdengelimciliği benimser, birikimciliğe karşı çıkar ve tümevarımcılığı şiddetle eleştirir. Paradigmadan bağımsız yapılan olgu toplama işinin bir teori oluşturmada, yani bilimsel bilgi üretmede işe yaramayacağını iddia etmektedir(Kuhn, 2012;50).

Imre Lakatos da Popper ve Kuhn gibi bilimsel bilginin gelişmesinde birikimci bir yol izleyen tümevarımcılığı reddetmektedir. Lakatos'a göre bilimsel bilgi olgulardan bağımsızdır. Lakatos, Popper'ın yanlışlamacılık ilkesine de karşı çıkarak olguların yanlışladığı teorilerin terk edilmesi şeklindeki görüşlerini eleştirmektedir (Arı, 2004;89). Lakatos'a göre hurafeleri, ideolojiyi ya da sözde bilimi bilimden ayıran kriterler bulunmalıdır. Bilim ile ideoloji (ya da sözde bilim) arasında ayrımı yalnız felsefe de değil sosyal ve siyasal bilimlerde de temel bir sorundur. Kuhn gibi bir kısım felsefeci bir bilimsel topluluk tarafından kuvvetle inanılan bilginin bilimsel olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu kriter olarak alınacak olursa pekçok inanç veya ideolojinin bilimsel sayılması gerektiğini söyleyen Lakatos, bilimsel bilginin ona bağlanan topluluktan bağımsız olması gerektiğini söylemektedir. Popper gibi Lakatos da bir teoriye körü körüne bağlılığın entelektüel bir hata olduğunu savunmaktadır (Arı, 2004;89). Lakatos, büyük bilimsel başarıları araştırma programı adını vermektedir. Her programda negatif heuristik ve pozitif heuristik dediği metodolojik kurallar bulunmaktadır. Bunlardan negatif heuristik nelerden kaçınmamızla pozitif heuristik ise ne yapmamız gerektiği ile ilgilidir (Arı, 2004;89).

Negatif heuristiğe göre, programın çetin özü koruyucu kuşak denen yardımcı varsayımlarla yanlışlanmaktan sürekli korunur. Bu başarılı olduğu sürece program ilerleyicidir. Başarısız kalındığında program durağanlaşma ve bozulma gösterir. Karşı örnekler ve aykırılıklar çıkıp bunlar başarıyla çözüldükçe programın başarısı güçlenerek sürer (Arı, 2004;90).

Araştırma programının pozitif heuristiği ise programın terk edilmesini önlemek için yanlışlanan yönlerin nasıl tekrar formüle edileceği, nasıl değiştirileceği ve nasıl yanlışlanabilir yardımcı varsayımlar üretilebileceği ile ilgilidir. Bilim adamı bütün dikkatini programa yöneltir, karşı örnekleri dikkate almaz, yanlışlayan önermelerin düzeltilmesi ile ve bazı değişikliklerle programın(teorinin) ilerleyici özelliği sürdürülür (Arı, 2004;90).

Lakatos, araştırma programlarını bilimsel olup olmamalarına göre ilerlemeci (progressing) ya da gerilemeci (degenerating) diye ikiye ayırmaktadır. Eğer araştırma programı daha önce yürürlükte olan programla keşfedilemeyen ve açıklanamayan yeni birtakım olguları belirleyebiliyor ve açıklayabiliyorsa ilerlemeci yani bilimsel, bilinen ve yürürlükte olan kuramla yada araştırma programıyla uyumlu şekilde formüle edilmiş ve yeni hiç bir araştırma ve keşifte bulunmuyorsa gerilemeci yani bilimsel değildir (Arı, 2004;91).

Paul Feyerabend, tek bir paradigmaya bağlılığı normal bir ideolojiye bağlılık gibi görerek, normal bilim dönemlerinde yapılan çalışmayı ideoloji (sözde bilim) olarak nitelemektedir (Arı, 2004;93). Feyerabend'e göre genel ideoloji olamayacağı gibi genel teori de olamaz. Teorilerden olgulara gitme biçimindeki tümden gelimciliği benimseyen Feyerabend, aynı anda birden fazla teori ve birden fazla ideoloji bulunmasını çoğulculuk(proliferation) olarak, birden çok teoriden en iyi sonuç veren birini seçerek çok ciddi güçlüklerle karşılaşmadığı sürece teorisini terketmemeyi inat (tenacity, vazgeçmeme) ilkesi olarak niteleyerek inat ve çoğulculuğun birlikte bulunmasını bilimin gerçek gelişmesinin temel özelliği olarak vurgulamaktadır (Arı, 2004;93).

Bilim-bilim olmayan ayırımını keyfi olduğu kadar bilimin gelişmesi için tehlikeli bulan Feyerabend, doğayı ve çevremizi anlamak istiyorsak tüm ideolojileri, tüm düşünceleri ve tüm yöntemleri sınırlama yapmaksızın kullanmak zorundayız demektedir (Arı, 2004;93-94). Söz konusu fikir adamlarının 1960'lı yıllarda klasik pozitivistimin statükocu yapısına ilişkin eleştirileri; uluslararası ilişkiler disiplinde gelenekselcilik – davranışsalcılık tartışmalarının yapıldığı döneme denk gelmiş ve bu tartışmalara uygun bir kuramsal zemin sağlayarak, felsefi -epistemolojik derin bir tartışmadan ziyade metodolojik - yöntemsel bir biçim tartışması olan bu kuramsal çatışmanın ana hatlarını meydana getirmiştir. Teorik içeriğin göz ardı edildiği gelenekselciler ve davranışsalcılar arasındaki disiplin - içi tartışmada davranışsalcı ekolde yer alan düşünürler, uluslararası ilişkilerin gerçek bir bilim haline gelebilmesi için uluslararası konjonktürdeki sosyal olay ve olguların da doğa bilimlerindeki gibi deney ve gözleme dayalı metotlar ile incelenmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Emekliler, 2011;152).

Kısaca Popper, Kuhn, Lakatos ve Feyerabend gibi düşünürlerin anti - tez ve eleştirileri, genelde sosyal bilimlere ve özelde uluslararası ilişkilere egemen olan epistemolojik paradigma pozitivistimi değiştirmemiştir. Fakat bu eleştiriler, klasik pozitivistimin bazı temel önermelerinin sorgulanmasına imkân tanıyarak 1990 sonrasında daha da belirginleşen pozitivistim - postpozitivistim tartışmalarının önünü açmış ve böylece pozitivistime alternatif olarak ortaya konulabilecek post-pozitivist kuramların bu anlamdaki öncülüğünü yapmıştır. Özellikle de 1960'lı yıllardaki davranışsalcı ekolün yükselişinde önemli rol oynayan Karl Popper'in bilimselliğin yeni ölçütü olarak belirlediği ve klasik pozitivistimi alt - üst eden "yanlışlanabilirlik" kavramsallaştırması ve Thomas Kuhn'un "paradigma değişimi" kuramı dönemin uluslararası ilişkiler literatürüne farklı bir boyut kazandırmanın yanında, bugün gündemde olan pozitivistim - postpozitivistim çatışmasının felsefi - düşünsel zeminini meydana getirmiştir (Emekliler, 2011;153).

Sosyal bilimsel araştırmanın yapısı, ontoloji, epistemoloji ve metodoloji arasındaki bağ üzerinden açıklanabilir. Buna göre sosyal ve siyasal bir çözümleme; tarihi-sosyal varlığın/gerçekliğin neliği yani sosyal gerçekliği oluşturan şeyler (ontoloji) hakkında belli bir varsayımı, bu sosyal gerçekliğin bilgisinin imkanı ve nasıl elde edileceğine ilişkin (epistemoloji) iddiaları ve bu tarihi -sosyal bilginin hangi yöntem

ve stratejiler aracılığıyla elde edilebileceğine (metodoloji) dair önerileri doğası itibariyle eşzamanlı olarak içerir (Ağcan, 2014;74).

SOSYAL BİLİMLERDEN ULUSLARARASI İLİŞKİLERE; POZİTİVİST -POSTPOZİTİVİST TARTIŞMA

Uluslararası İlişkiler disiplini 1980'lerboyunca bir dizitemel teorik ve meta-teorik tartışmalara sahne olmuştur. Teorik tartışma Neorealizm ve Neoliberalizm arasında yaşanırken, meta-teorik tartışma da Pozitivizm ile Post-pozitivizm arasında yaşanmıştır. Her iki tartışmada öne çıkan unsurlar; temel analiz birimi olarak devletin kabul görüp görmemesi ve aktörlerin aklının-rasyonalitesinin nasıl bilineceği sorubşallarıdır. Teorik düzlemde Realizm, meta-teorik düzeyde de pozitivist yaklaşımlar (epistemolojik açıdan) hakim olagelmiştir. Buna göre, devlet ancak stratejik, rasyonel ve egoist davranan bir aktör olarak bilinebilir. Yine bunun sonucu olarak da uluslararası sistem tek bir 'anarşik' mantık üzerine işleyebilir. Teorik tartışmalar anarşinin pratikteki sonuçlarına yoğunlaşırken, akademik tartışmalar da uluslararası ilişkilerin tarihsel, sosyolojik ve kültürel yönünü ihmal etmiştir (Kardaş ve Erdağ, 2015;379). Bu süreçte etkin aktörlerin kimlik, norm ve çıkar gibi davranış kaynağı olabilecek öğeleri meşru inceleme konuları olarak kabul görmemiştir. Buunsurlar ancak uluslararası sistemi derinden etkileyen Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası politika analizinde ciddi yer bulabilmiştir. Böylece başta Rasyonalizme bir eleştiri olarak ortaya çıkan Postpozitivist 'deveran' uluslararası ilişkiler teorisini yeniden kurgulamaya başlamıştır (Kardaş ve Erdağ, 2015;380).

Bir sosyal bilim olarak Uluslararası İlişkiler disiplininde küresel siyasetin yapısı, süreçleri ve meseleleri hakkındaki her bir çözümlenme, yargı ve iddia belirli ontolojik, bilgi bilimsel ve yöntemsel öncül ve varsayımlara dayanır. Bu yüzden uluslararası ilişkilere yönelik her perspektif ve teori açık etsin veya etmesin belirli bir (sosyal) bilim felsefesi ve bir dizi meta-teorik varsayımlar aracılığıyla işlevini yerine getirir (Ağcan, 2014;78-79). Nitekim uluslararası ilişkiler başından beri teorik bir disiplin olarak sosyal bilimler felsefesindeki tartışma ve gelişmelerle iç içe şekillenmiştir (Ağcan, 2014;79). Uluslararası İlişkiler, egemen devlet merkezli bir siyaset düşüncesinin belirleyici hale gelme sürecine paralel bir gelişme göstermiştir (Ağcan, 2014;81).

1990'larda post-pozitivist olarak adlandırılan yönelimler, belirleyici(rasyonalist) sosyal bilim tavrının pozitivist bilim felsefesinde temellendiğini iddia etmiştir. Post-pozitivist eleştiri Uluslararası İlişkiler disiplininin sosyal bilimsel araştırma pratiğine en başından itibaren pozitivizmin egemen olduğunu; neyin, niçin ve nasıl araştırılacağına pozitivist bilim felsefesinin sunduğu imkanlar içinde belirlendiğini göstermeye çalışmıştır (Ağcan, 2014;91).

Bilim felsefesindeki pozitivizm eleştirisinden beslenen post-pozitivist Uluslararası İlişkiler literatürü meta-teorik yani varlık-bilimsel önermeler, epistemolojik çeşitlilik ve metodolojik çoğulculukta temellenen iddialar geliştirmiştir. Buna göre post-pozitivist yaklaşımlar araştırma nesnesinin araştırmacıdan bağımsız olmayan söylem, araştırma programları, paradigmlar gibi kendi içinde tutarlı inşalar olduğu kanaatindedir. Belirli söylemlerde temellenen bir perspektif içinde bir görüş, iddia ve konumlanış oluşturur. Dış dünya karısında değil buradan hareketle anlam ve anlama kurulur ve sürekli yeniden tanımlanır. Dolayısıyla göreceli geçerliliğe sahiptirler, yöntemsel çoğulculuğu gerektirirler (Ağcan, 2014;92).

Post-pozitivizmde temellenen kurucu teoriler (constitutive theories), araştırma nesnesi ve araştırmacının bir parçası olduğu intersubjektif olarak kurulmuş bir sosyal gerçeklik fikrinden hareket eder. Tarihi-sosyal yapının, bu yapıya içkin ilişkilerin belirli güç, ahlak, cinsiyet vb. temellerde tarihi ve sosyal olarak kurulduğunu ileri sürer. Yapı-faillığın imkanının temel koşuludur; kimliğini ve niteliğini inşa eder. Bu yüzden araştırma yöntemleri kurucu ilişki üzerinden belirlenmelidir. Araştırmanın yöntemlerinin bu organik yapısı, araştırmayı kendi üzerine düşünme (reflexivity) etkinliğine çevirir. Bu bakış açısından hareket edenler bilginin tarihi-toplumsal inşası ve normatif-etik içerimlerini sorunsallaştırarak alternatif/farklı tahayyüller geliştirmeye çalışırlar (Ağcan, 2014;92).

Pozitivizmi, metodolojik ve epistemolojik boyutlarından değil özellikle ontolojik öncül ve önermeleri doğrultusunda ele almak gerekir. Bir başka deyişle, pozitivizm ve post-pozitivizm arasındaki tartışmayı

ancak ontoloji merkezli yani varlık/gerçekliğin metafiziksel bir soruşturması temelinde görürsek hakkıyla anlayabiliriz. Bu bakış açısından varlık/gerçeklik, bilgi-bilimin yapısını ve bilginin nasıl elde edileceğine ilişkin metodolojik araçları tanımlar. Sosyal varlık alanının bilgisi ve hangi yöntemlerle bilimsel araştırmaya konu edileceğini belirlediği için Uluslararası İlişkiler disiplininin sosyal bilimsel yapısı ontolojik olarak bir soruşturmaya konu edilmelidir (Ağcan, 2014;93).

Meta-teorik konular çok uzun yıllar Uluslararası İlişkiler disiplininin dışında kalmıştır. Bunun başlıca nedeni belli bir bilim felsefesi anlayışının, pozitivistimin uluslararası ilişkilere hakim olmasıdır. Bu başat eğilim, Uluslararası İlişkiler teorilerinin sorduğu soruları ve verdiği cevapları büyük ölçüde sınırlamıştır (Yalvaç, 2015;38).

Pozitivism bir bilim felsefesi olmasına rağmen genelde bir yöntem olarak bilinir ve ancak sadece bir yöntem olmayıp kendine özgün epistemolojik ve ontolojik bir anlayışı vardır. En önemli özelliği, toplumsal dünyadaki düzenliliklerin doğa bilimlerinin doğayı inceledikleri gibi incelenebileceği görüşüdür. Ontolojik olarak gerçeği ampirik dünya ile yani duyulan ve gözlemlenebilen dünya ile özdeşleştirir. Epistemolojik olarak ampirist bir epistemolojisi vardır. Bu, dünya hakkındaki bilimizin sadece insan duyuları aracılığıyla elde edilen tecrübeye dayanmasını ifade eder. Metodolojik olarak ise pozitivistimin temel özelliği bilimsel bilginin gözlemlenebilen verilerin toplanması aracılığıyla elde edilebileceği görüşüdür. Ölçülemeyen ve deneye tabi tutulamayan hiçbir şeyin ontolojik olarak önemi yoktur (Yalvaç, 2015;39).

Uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkışından günümüze kadar disiplinde üç temel paradigma tartışması yapıldığı söylenebilir. Bunlardan ilki disiplinin doğuşunda yaşanan ve idealizm ile realizm arasında gerçekleştirilen tartışma; ikincisi 1960'lı yıllarda yaşanan ve gelenekselcilik - davranışsalcılık olarak adlandırılan tartışma; üçüncüsü ise 1990'larda başlayan ve günümüzde artarak devam eden pozitivism - postpozitivism ekseninde yapılan tartışmadır (Emekliler, 2011;140).

Uluslararası ilişkiler disiplinindeki birinci paradigma tartışması olarak kavramsallaştırılabilecek tartışma, normativist epistemolojinin etkisi altındaki idealist akım ile pozitivist - ampirist epistemolojinin etkisi altındaki realist teori arasında yaşanmış; disiplinin ortaya çıkış veya “doğum” yıllarında yapılan bu idealizm - realizm çatışmasından realist kuramın galip çıkmasıyla disiplin, pozitivist epistemolojinin egemenliği çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Böylece uluslararası ilişkiler alanının ontolojik temeli, realist perspektif ve onun epistemolojik zemini pozitivist düşünce üzerine inşa edilmiştir (Emekliler, 2011;140).

İkinci paradigma tartışması olarak kavramsallaştırılabilecek bilimsel tartışma, 1960'lı yıllarda gelenekselcilik - davranışsalcılık adı altında ortaya çıkmıştır. Disiplinin “emekleme” veya “çocukluk” dönemi olarak kabul edilebilecek bu süreçte yapılan ve aslında epistemolojik bir tavır alıştan ziyade metodolojik bir tartışma şeklinde tezahür eden söz konusu bilimsel çatışma sonucunda ise klasik realizm, neo - realizme başka bir ifadeyle “bilimsel realizme” evrilerek uluslararası ilişkilerde pozitivist bilim anlayışı egemen hale gelmiştir (Emekliler, 2011;140).

Üçüncü paradigma tartışması biçiminde kavramsallaştırılabilecek son tartışma ise pozitivism - postpozitivism adı altında tamamıyla epistemolojik bir fikir tartışması olarak Soğuk Savaşın sona ermesini müteakiben 1990'lı yıllarda, yani disiplinin “gelişme/gelişim” veya “olgunluğa geçiş” dönemi denilebilecek bir süreçte ortaya çıkmıştır. Disiplinin egemen bilim anlayışı pozitivist epistemoloji ile hâkim paradigması realizm/neo - realizmin çok ciddi eleştirisini yapan ve bir “beyin fırtınası” ya da “düşünce çarpışması” biçiminde tezahür eden bu epistemolojik tartışma günümüzde şiddetlenerek devam etmekte ve uluslararası ilişkiler disiplininin 21. yüzyıl kuramsal – teorik gündemini belirlemektedir (Emekliler, 2011;140-41).

20. Yüzyılın son çeyreğine girilirken, uluslararası düşüncede normatif etiğe tekrar bir dönüş yaşanmakta olduğu göze çarpmaktaydı: Bu, aslında, 1950'lerin pozitivistampirik sosyal bilimlerinin günün problem ve meselelerini anlama ve çözümlenmede yetersiz kaldığı, hatta yanlış formülasyonlar ortaya attığı fikrine bir karşılıktı. Pozitivist-ampirik sosyal bilimlere yönelik şüphenin en son vardığı noktada ise

eleştirel teori ile postmodernizm vardı. Bu arada, komünist Sovyet sisteminin yıkılmasından sonra, üzerinde yapılan ideolojik güç mücadelesinin yükünden kurtulan Marksizm'in, bir anlamda, sosyal bilimlerce yeniden keşfi ve uluslararası ilişkiler teorisyenlerince belki de ilk defa bu kadar ciddi olarak ele alınmasının da uluslararası ilişkilerde eleştirel teori ve daha sonra da postmodern okumaların yolunu açtığı söylenebilir (Aydın, <http://www.uiportal.net>, 16.11.2015).

“Eleştirel Teori” ve “post-modernizm”in oldukça muğlak ifadeler kullanan ve birbiriyle neredeyse zıt şeyler söyleyen çok çeşitli türleri olduğu için, bunları belli gruplara ayırmak ve tanımlayarak anlatmak oldukça zor. Zaten, özellikle postmodern yazarlar, bu tür bir tanımlanmaya ve kategorileştirilmeye direnerek buna engel olacak bir yazım stili kullanıyorlar. Ayrıca, bu tür düşünceler, söylemin, normal olarak, dikkati çekmeyecek şekilde kalmasına ‘izin verilen yönlerini gündeme getirmeye çalıştıklarından, düzlemsel anlatım yöntemi ile ortaya konulamazlar. Bu tür yazının tipik tekniği, örneğin, bilineni bilinmeyene döndürme veya bunun tersini gerçekleştirme olarak algılanabilecek olan defamiliarisation’ı içerir ve varolan teorilere yönelttikleri eleştiriler epey “derine” gittiğinden bunları anlamak, tanımlamak ve eleştirmek oldukça zordur (Aydın, <http://www.uiportal.net>, 16.11.2015).

Ancak yine de, eleştirel teorinin ve postmodernizmin bütün çeşitlerinin – deconstruction, semiotics, genalogy, feminist psycho-analytic theory, intertextualism ve bunların çeşitli varyasyonlarının – ortak bir yönü var: Uluslararası ilişkiler disiplini kendi farklı kavram ve retorisiyle ayrı bir söylem olarak ele almayı reddetmeleri, uluslararası ilişkileri daha geniş bir çerçeveye oturtmaya duyulan ihtiyacı belirtmeleri ve Aydınlanma sonrası Batı düşününün kriz içinde olduğunu düşünmeleri (Aydın, <http://www.uiportal.net>, 16.11.2015).

Postmodern düşünce bir örnek bütüncül bir teori fikrini reddettiği için, postmodern düşünürleri sınıflandırmak eleştirel içeriden de daha zordur ve Habermas'ın eleştirel teoride oynadığı rolü oynayacak bir düşünürü de yoktur. Amerika'da Richard Ashley ve William Connolly gibi figürler etrafında toplanmış, kendi aralarında iletişim kurup yazılar yazan bir grup “postmodernist akademisyen” varsa da, bunların entelektüel anlamda bir’ “okul” oluşturduklarını söylemek oldukça zor. Yine de, çok genel bir anlama çabasına girişirsek, basit bir ifade ile postmodernizmin iki iddiası var: **1)** Sosyal bilimlerin herhangi bir alanı veya tarih hakkında bir fikre sahip olmamıza yardım eden tek bir rasyonellik veya tarihsel anlatım yoktur; **2)** Sosyal bilimlerin görünüşte akılcı ve kurala uygun kategorileri ve diğer ifade formları, politik hayat konusunu rasyonel yaklaşımların ifade ettiğinden daha karmaşık ve belirsiz yapan kimlikler ve anlamlar çeşitliliğini gizler (Aydın, <http://www.uiportal.net>, 16.11.2015).

Uluslararası İlişkilerde en uzun devam eden tartışmalardan birside Pozitivizm-Postpozitivizm tartışmasıdır. Uluslararası İlişkilerdeki bu tartışmanın hala farklı şekillerde devam ettiğini ileri sürmek mümkündür. Steve Schmidt gibi yazarlar Pozitivizm-Postpozitivizm tartışmayı üçüncü tartışma olarak nitelerler. Ole Waever'a göre ise bu dördüncü tartışmadır. Tartışma 1980'li yılların ortalarında çıkmıştır. International Studies Association'ın 1988 tarihli toplantısında Robert Keohane'nın Rasyonalistler ve Düşünselciler(reflectivists) arasında yaptığı ayırım bu tartışmanın başlangıç noktasını oluşturmuştur (Yalvaç, 2015;49).

Pozitivizm-Postpozitivizm tartışma döneminde aşırı ölçüde etkili olmuş diğer bir sınıflama Martin Hollis ve Steve Smith'in Max Weber'den yola çıkarak Açıklama(Erklören) ve Anlama(Verstehen) arasında yapmış olduğu ayırımdır (Yalvaç, 2015;49).

Hollis ve Smith'e göre açıklayıcı teoriler, genel nedenlerin belirlenmesi ve bilimsel yöntemlerin takip edilmesi açısından doğa bilimlerini takip ederken, anlamaya ağırlık veren teorilerde aktörlerin benimsediği anlamlar, dil, gerekçeler ve inançlar en önemli ontolojik unsurlar olarak kabul edilir. Hollis ve Smith'in çalışması Uluslararası İlişkilerdeki meta-teorik dönüşü başlatan önemli bir kitaptır. Açıklama ve anlama arasında yaptıkları ayırım tek bir hakikat anlayışına odaklanmış pozitivist bir bilim anlayışı dışında uluslararası ilişkilerin farklı şekillerde de incelenebileceğini göstermiştir (Yalvaç, 2015;49).

Postpozitivizm dönemindeki son tartışma inşacılık ile ilgilidir. İnşacılık ilk gündeme geldiği zaman kendisini rasyonalist-Düşüncelci yaklaşımlar arasında orta bir yol gibi sunmuş, bilimsel bir idealizmin savunuculuğunu yapmıştır. Uluslararası İlişkilerdeki inşacı akımı Alexander Wendt'in *Social Theory of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999) da ileri sürdüğü tartışmalar başlatmıştır (Yalvaç, 2015;50).

Eleştirel realizim, anlam ve fikirlerin önemli olduğunu düşünmekle birlikte, bunların her zaman maddi bir ortamda ortaya çıktıklarını ve olaylara verdiğimiz anlamların bu olayların maddi olarak nasıl oluştuğu ve temsil edildiği ile ilgili olduğunu belirtirler (Yalvaç, 2015;50).

Pozitivizm-Postpozitivizm tartışmasının başlangıç noktası Keohane'in Rasyonalistler ve Düşüncelciler arasında yapmış olduğu ayrım idi. Keohane, ana akımı oluşturan ve aynı varsayımları paylaştığına inandığı Neorealizm ve Neoliberalizmi ussal (rasyonalist) olarak nitelendirmiş, bunların karşısında düşüncelci yaklaşımları koymuştur. Keohane, ussalcılık kavramını ekonomideki rasyonel seçim teorilerinden ödünç almıştır. Rasyonel seçim teorisi insan davranışına ilişkin bir basitleştirmeye giderek kişilerin çıkarlarından ve nasıl davrandığından yola çıkar ve insan davranışına ilişkin öngörülerde bulunmayı hedefler. Bu anlayışa göre kişiler faydalarını maksimize eden varlıklardır (Yalvaç, 2015;50). Düşüncelci ya da yorumsamacı (hermenötik) açıklamalar, eylemlerin temelinde yatan anlamlara, gerekçelere ve aktörlerin inançlarına odaklanır ve öylemsel ve tarihsel yöntemleri kullanır. Keohane'a göre bu yaklaşımlar ussalcılığı gerçek bir alternatif oluşturamamış, Düşüncelcilerin bir araştırma programı geliştiremediğini belirtmiştir (Yalvaç, 2015;51).

Emilian Kavalski, post-pozitivist yeni bilim felsefesi arayışlarının gündeme gelmesiyle Uluslararası İlişkilerde beşinci bir tartışmanın başlamakta olduğunu ileri sürmektedir. Uluslararası İlişkilerin derin „derin uykusu“ pozitivistlere atıfta bulunmakta ve diğer post-pozitivist yaklaşımlar gibi pozitivist bilim ve nedensellik anlayışını yeniden fakat daha farklı bir şekilde sorgulamaktadır. Beşinci tartışma, Newtoncu paradigmanın rölativite teorisi ve kuantum fiziğinin insan ussallığı, fiziki düzen ve lineer düzenlilikler anlayışına dayanan Aydınlanma paradigmasını tümüyle eleştirmekte, toplumun işleyişini düzenli ve önceden kestirilebilen sonuçları olan bir “hesap makinası“ gibi gören hakim pozitivist bilim anlayışını sorgulamaktadır (Yalvaç, 2015;53). Uluslararası ilişkilerde bu yeni aşamanın bilim felsefesindeki karşılığı Bilimsel Realizm'dir.

Uluslararası İlişkiler disiplininin tarihçesine baktığımızda, realistler ile idealistler, davranışsalcılar ve gelenekselciler, pozitivistler ve postpozitivistler, rasyonalistler ve düşüncelciler tartışmalarının özünün Uluslararası İlişkilerin bilimsel niteliğiyle ilgili olduğunu görürüz (Yalvaç, 2015;54).

1980'li yılları realizm eleştirileri ekseninde “paradigmalar - arası tartışma dönemi” olarak nitelendirmek mümkünse, 1990'lı yılları da uluslararası ilişkiler kuramında “eleştirel dönem” olarak kavramsallaştırmak yerinde olacaktır. Ancak her şeyden önce eleştirel kuram doğrudan bir uluslararası ilişkiler kuramı ortaya koymamakta, multi - disiplinler bir bakış açısıyla pozitivist eleştirisi yapmaktadır. Çok disiplinli bir anlayışın yansıması olarak eleştirel kuramcılar sosyoloji, felsefe, antropoloji, siyaset bilimi, iktisat ve edebiyat gibi birçok sosyal bilim dalından yararlanarak bir sosyal teori meydana getirmeye çalışmaktadır (Emekliler, 2011;154).

Adından da anlaşılacağı üzere, eleştirel kuramın çıkış noktası esasen eleştiridir ve eleştiri - merkezli kurgulanması nedeniyle hem klasik pozitivistimin hem de felsefi bir izdüşümü olmasına rağmen ortodoks Marksist geleneğin eleştirisini yapmaktadır. Buradan hareketle eleştirel okul, pozitivist düşüncenin önkabullerini üç temel noktada eleştirmektedir: Pozitivistimin öznel dış gerçekliğini; özne ile nesne arasındaki uzaklığını; değerden yoksun sosyal bilim anlayışını. Bu eleştiriler ekseninde kritik kuram, pozitivistimin incelediği her konuyu özne haline dönüştürerek asıl özne olan - olması gereken insanı nesne durumuna indirgediğini belirtmektedir (Emekliler, 2011;155).

Eleştirel Realizm, pozitivist olmayan ancak yine de bilimsel olan bir uluslararası ilişkiler anlayışı sunarak Pozitivizm-postpozitivizm tartışmasına yeni bir boyut getirmektedir. Eleştirel Realizm, Pozitivizmin mutlak bir temele dayanan bilimsel anlayışı kadar, postpozitivist yaklaşımların göreceli

anlayışını da aşmayı hedefler. Gerek pozitivist gerekse post-pozitivist yaklaşımlar antropik-insan odaklıdır (Yalvaç, 2015;54).

Bilimsel Realizm felsefesinin en önemli düşünürü Roy Bhaskar'dır (A Realist Theory of Science ve The Possibility of Naturalism). Bhaskar bilimsel tartışmaların odak noktasını epistemolojiden ontolojiye, idealist bir felsefe anlayışından realist bir felsefeye kaydırır (Yalvaç, 2015;54).

Bhaskar'a göre her epistemoloji mantiken bir ontolojiyi varsayar. Bir başka deyişle bütün felsefeler bir realizm(ontoloji) öngörür. Ayrıca, bilim ancak gerçeğe bir derinlik anlayışıyla yaklaştığı zaman (görülmeleyen yapılar, süreçler, antiteler, mekanizmalar) bilimsel uğraş ve pratiğe bir anlam verilebilir. Sosyal bilimlerde bu görülmeyen mekanizmalar günlük olayların arkasında yatan ve onları ortaya çıkaran toplumsal ilişkilerden oluşur (Yalvaç, 2015;55).

Bilim her zaman tarihsel olarak yapılan birşeydir; belli şartlar ve belli ortamlarda. Bu nedenle bilim zamanın dışında varolan evrensel yasaları bulamaz ve yansıtamaz. Pozitivizmin yanılgısı budur. Bilim kestirme, kontrol ya da zaman ötesi nedensel yasaların keşfi değil, belli nedensel mekanizmaların ortaya çıkarılması ve belirlenmesini ifade eder (Yalvaç, 2015;55).

Şeyler biz bilmeden ya da biz algılamadan da var olabilirler. Eleştirel Realist anlayışa göre toplumsal dünya katmanlardan ve farklı olayları ortaya çıkaran mekanizmalardan oluşur. Bilimsel söylemlerimizin konusunu bu nesnel oluşturur (Yalvaç, 2015;55).

Yöntemsel olarak Bilimsel Realistler pozitivistin kantitatif ve yorumalcıların kalitatif yöntemleri yerine yöntemsel bir çoğulculuk belirlerler. Dünya ontolojik olarak çok karmaşıktır. Bu nedenle ne epistemolojide ne de metodolojide a priori bir tercih yapmamak en doğrusudur. Feyerabend'in yöntemsel anarşi fikri Eleştirel Realizm için de benimsenebilecek bir anlayıştır (Yalvaç, 2015;56).

Pozitivist Teoriler, İdealizm, Liberalizm, Realizm, Uluslararası Siyasal Teori, İngiliz Okulu, Marksist Uluslararası İlişkiler Teorileridir. Post-pozitivist Teoriler ise Eleştirel Teori, Sosyal İnşacılık, Post-yapısalcılık, Post-kolonyalizm, Feminizm, Yeşil Teoridir (Gözen ve Özpek, 2015;568).

Pozitivizm ile post-pozitivizm arasındaki temel fark, kısmen uluslararası ilişkiler olgusunun açıklanması ile ilgili kısmen de Uluslararası İlişkiler teorilerinin dayandığı felsefi temel ile ilgili ayrışmadan kaynaklanır. Uluslararası ilişkiler olgusu bağlamındaki farkları; bilim, aydınlanma ve modernleşme sürecinin ve döneminin ortaya çıkardığı aktörler, konular ve yapılarla ilgilidir. Pozitivizm; aydınlanmanın temel düsturlarını benimsemiş, pozitivist, modernist, ilerlemeci, rasyonalist bir dünya ve uluslararası ilişkilerin olduğunu iddia ederken ve özellikle devletlerarası ilişkiler askeri güç, güç dengesi gibi maddi faktörler ve özelliklere vurgu yaparken; post-pozitivizm, pozitivist anlayışı temelden eleştirerek bu anlayışının olumsuz ve yanlış yönlerine dikkat çekmektedir (Gözen ve Özpek, 2015;568). Post-pozitivizm, sosyal düzenin objektif ve değerlerden uzak bir şekilde incelenebileceğini kabul etmez. Realizmin ve Liberalizmin dayandığı rasyonel çıkar(tercih) teorisini temelden reddeder. Sosyal alanla ilgili incelemelere bilimsel metodların uygulanamayacağını iddia eder ve yeni bir dönemde (postmodern) çok farklı bir dünya ve uluslararası ilişkilerin olduğunu savunur. Bu farklılık iddiaları onların temel teori yapımı ve teorisinin rolü hakkında görüşlerine de yansır (Gözen ve Özpek, 2015;568). Pozitivizme göre, bilimsel bir teori yapmak gerekir ve bu mümkün iken; post-pozitifler bunun mümkün olmadığını, zira teorilerin subjektif ve değer yüklü olduğunu ileri sürer. Çünkü her teori ilgili teorisyenlerin bilgi, algı, kaygı ve katkılarıyla sınırlı bir fikirler setidir (Gözen ve Özpek, 2015;568).

İdealizm, pozitivist bir teoridir; çünkü aydınlanmacı, ilerlemeci, rasyonel bir uluslararası ilişkiler vizyonu sunar; normatif değerlerin hayata geçirilmesi sonucunda daha barışçı, refah ve ileri bir durumun ortaya çıkacağını iddia eder. İdealizm; Ontolojik olarak, ulus-devletlerden oluşan bir uluslararası düzenin varlığını ve bunun geliştirilebileceğini, Epistemolojik olarak, bilgi kaynaklarının düşünsel, felsefi, dogmatik, subjektif, evrensel, modern olduğunu, Metodolojik olarak da bu nitelikteki bilginin tümden gelimci(deductive) bir yöntemle elde edilebileceğini savunur (Gözen ve Özpek, 2015;568).

Liberalizm pozitivist bir teoridir. Bu durum onu sadece olması gereken ideal dünyaya olan özlemini insan doğasına aykırı bir şekilde savunan iflah olmaz bir romantiklikten de uzaklaştırır. Zira, Uluslararası İlişkiler disiplininde yükselen pozitivist dalga liberal kuramın yöntemlerini de etkilemiştir. Artık liberalizm, uluslararası barışın tesis edilmesi için soyut bir felsefe dünyasından çıkmış ve gözlemlenebilir ve ölçülebilir değişkenleri ele almıştır. İdeal dünya arayışı yerini, var olan dünyayı açıklamaya bırakmıştır. Liberalizm, aydınlanmacı, rasyonel, ilerlemeci olması yanında diğerlerine göre Batı merkezli bir anlayış ya da ideolojidir. Liberalizm, Ontolojik olarak, birey ve özgürlük merkezli bir dünya düzeninin varlığını, Epistemolojik olarak, aynen İdealizm gibi, bilginin düşünsel, felsefi, dogmatik, subjektif, evrensel, geliştirilebilir olduğunu, Metodolojik olarak da bilginin, yine aynen İdealizm gibi, tümünden gelimci yöntemlerle elde edilebileceğini savunur (Gözen ve Özpek, 2015;578).

Realizm, pozitivist bir teoridir, çünkü uluslararası ilişkilerin maddi(materyal) çıkarlar ve güç hesapları üzerinden geliştiğini iddia eder. Devletlerarası ilişkilerde askeri gücün en önemli faktör, ama ekonomik, teknolojik, siyasi ve diplomatik araçların da ulusal çıkarları geliştirmek için yararlı olduğunu savunur. Realizm; Ontolojik olarak, devletler arası güç ilişkilerine dayanan ve anarşik bir uluslararası sistemin varlığına dayanır. Epistemolojik olarak, gözlem-reel veriler ile tarihsel veya felsefi düşüncenin oluşturduğu bilgileri kullanır. Metodolojik olarak da bilginin ampirik (reel) ve tümünden gelimci bir yöntemle elde edilebileceğini savunur (Gözen ve Özpek, 2015;579).

Uluslararası Siyasal Teori, oldukça yeni bir yaklaşım/teori olup, aslında Siyaset Bilimi ile Uluslararası İlişkiler disiplinlerini eklektik olarak bütünleştirme amacını gütmektedir. Özü itibariyle normatif ekolün uluslararası ilişkilere uygulanması şeklinde görülebilir. Bu nedenle Uluslararası Siyasal Teori de pozitif bir teoridir; çünkü aynen İdealizm ve Liberalizm gibi aydınlanmacı rasyonalizm ile bunlardan türetilebilecek reform ve ilerlemeye inanır ve savunur. Uluslararası Siyasal Teori, Ontolojik olarak, devletlerarası ilişkilerin normatif kavramlar ve değerler çerçevesinde geliştirilmiş bir toplum olduğunu kabul eder, Epistemolojik olarak, kabul edilmiş(kısmen dogmatik) değerlerin bilgi kaynağı olduğunu düşünür, Metodolojik olarak bu bilginin felsefi ve tüm dengelimci yöntemlerle elde edilebileceğini savunur (Gözen ve Özpek, 2015;579-80).

İngiliz Okulu, esas itibariyle Pozitivist bir teoridir; ancak maddi olmayan yani ideal değerleri de kullandığı için Postpozitivizm ile teğet ilişki içindedir; çünkü aydınlanmacı, ilerlemeci, maddi güç ve çıkar eksenli teoridir. İngiliz Okulu, Ontolojik olarak, Realistler gibi devletlerarası anarşik bir sistemin, ama aynı zamanda İdealistler gibi kurum ve kurallara dayalı bir düzenin varlığına, Hedley Bull'un iddiasıyla "Anarşik Düzenin" geçerli olduğuna inanır; Epistemolojik olarak, felsefi, tarihi, dogmatik bilgiye dayanır; Metodolojik olarak ise "geleneksel" yöntemi, yani tüm dengelimciliği savunur.

Uluslararası İlişkilerde Marksist Yaklaşımlar, esasen Karl Marx'ın yazıları etrafında şekillenen ve Fredrich Engels, Vladimir Lenin, Andre Gunder Frank ve diğer birçok entelektüelin düşüncelerini de içeren geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Marx'ın kendisi uluslararası ilişkiler alanında doğrudan bir eser üretmemiş olmasına rağmen, onun ortaya koyduğu ekonomi politik teori hem dolaylı hem de diğer entelektüeller üzerinden uluslararası ilişkilere kaynaklık etmiştir (Gözen ve Özpek, 2015;580).

Marksizm ve tüm Marksist yaklaşımlar her ne kadar Postpozitivime ilham kaynağı olmuş olsa da Pozitivisttir. Çünkü Marksizm ve Marksist yaklaşımlar, aydınlanma, pozitivism gibi modern değerleri benimsemese de esas itibariyle maddi çıkarlar/faktörler üzerine dayanır ve ilerlemecidir. Zira Marksizm ve diğerleri, sınıf çatışmasının bir çıkar çatışması olduğunu, işçi sınıfının çıkarının proletarya düzeni kurmak olduğunu ve bunun bir ilerleme olacağını kabul eder. Marksizm, Ontolojik olarak, sınıflararası diyalektik çatışmaya dayalı bir değişimin varlığına inanır, Epistemolojik olarak, bilginin kaynağının gözlemlenebilir toplumsal gerçeklikler olduğunu düşünür, Metodolojik olarak ise, bilginin ancak objektif/gözlemlenebilir ve ampirik araştırmalarla elde edilebileceğini savunur (Gözen ve Özpek, 2015;581).

Eleştirel Teori, gayet açık bir şekilde postpozitivisttir; çünkü pozitivism varsayımlarını reddederek, pozitivism dışı/ötesi iddialar ortaya koymaktadır. Postpozitivist anlayışın temelinde Eleştirel Teori vardır denilebilir. Eleştirel Teori; Ontolojik olarak, sosyal ilişkiler ve bunun bir ürünü olan uluslararası

ilişkilerin veya sistemin çeşitliliği ve değişkenliğine dayanır, bu nedenle Epistemolojik olarak bilginin de subjektif özelliğinin olduğunu kabul eder, Metodolojik olarak bilginin kaynağının ve oluşum yolunun diskur analizi olduğunu kabul eder (Gözen ve Özpek, 2015;581).

Sosyal İnşacılığın hem pozitivist hem de postpozitivist bir teori olduğunu söyleyebiliriz; çünkü her iki anlayışın unsurlarını bütünleştirerek farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Sosyal İnşacılık; Ontolojik olarak, sosyal faktörlerin ve süreçlerin belirleyiciliğine dayanır, Epistemolojik olarak, Eleştirel Teori gibi, bilginin subjektifliğini kabul ederken rasyonellik/bilimsellik iddiasını da devam ettirmektedir, Metodolojik olarak, bilginin kaynağının söylem(retorik), içerik ve diskur analizi yapmak olduğunu iddia eder (Gözen ve Özpek, 2015;583).

Postyapısalcılık, çok net bir şekilde postpozitivisttir, hatta postpozitivizmin kaynaklarından biridir. Çünkü postyapısalcılık; maddi, rasyonel, bilimsel, objektif bilimsellik anlayışını kökten reddetmekte, bunun yerine büyük oranda dilsel ve yorumsal bir resim ortaya koymaktadır. Bu yönüyle postyapısalcılık, Ontolojik olarak, retorik, söylem ve diskurun önemine ve gücüne dayanmakta, Epistemolojik olarak, bilginin subjektif ve değişkenliğine inanmakta, Metodolojik olarak, bilginin kaynağının ve elde edilmesinin tamamen yorumsal olduğunu savunmaktadır (Gözen ve Özpek, 2015;583).

Postkolonyalizm, özü itibariyle Neomarksist bir temele dayanmakla birlikte Eleştirel ve Postyapısalcı teorilerden etkilendiği için postpozitivist bir teoridir. Çünkü Eleştirel, Postyapısalcı ve Postmodern bir niteliktedir. Ontolojik olarak, sömürge sürecinin varlığına dayanmakta ve bunun özellikleri ve yansımaları üzerinden uluslararası ilişkileri incelemekte, Epistemolojik olarak, bilginin subjektifliği ve gücüne karşı durmakta ve Metodolojik olarak ise bilginin kaynağının tarihsel gözlem ve düşünceler olduğunu ifade etmektedir (Gözen ve Özpek, 2015;584).

Feminizm, postpozitivist bir teoridir, çünkü hem klasik/Pozitivist Uluslararası İlişkiler paradigmasını özsel ve yöntemsel açılarından eleştirmekte hem deaynen Sosyal İnşacılık gibi sosyal dinamiklerin önemine ve etkisine önem vermektedir. Feminizm, Ontolojik olarak, uluslararası ilişkiler dahil tüm hayatı, toplumsal cinsiyet(gender) önyargısı ile inceler; Epistemolojik olarak bilginin subjektifliğine inanmakta, metodolojik olarak da diğer postpozitivist teoriler gibi, bilginin bilimsel değil yorumsal ve diskur yöntemle elde edilebileceğini savunur (Gözen ve Özpek, 2015;585).

Yeşil Teori, postpozitivist bir teoridir; çünkü diğer postpozitivist teoriler gibi, hem klasik teorilerin temel paradigmasını (pozitivizm, modernizm, ilerlemecilik vd.) eleştirmekte hem de subjektif ve radikal teori inşasını savunmaktadır. Yeşil Teori, Ontolojik olarak, insan ve dünyanın durumunu ve geleceğini çevrecilik üzerine dayandırmakta, Epistemolojik olarak, bilginin subjektif boyutuna inanmakta ve Metodolojik olarak ise bilginin kaynağının yorumsal yöntemlerle elde edilebileceğini ileri sürmektedir (Gözen ve Özpek, 2015;586).

Lapid tarafından ortaya atılan ve genel kabul gören görüşe göre „üçüncü tartışma“ pozitivist teoriler ile post pozitivist teoriler arasında yaşanmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu tartışmanın taraflarının Uluslararası İlişkiler yazınında farklı bir terminaloji kullanılarak adlandırıldığını da belirtmek gerekir. Örneğin Keohane, ilgili tartışmanın taraflarını, rastyonalistler ve reflektivistler olarak adlandırmaktadır (Kaya, 2008;88).

Tartışmanın pozitivist kutbunu oluşturan teorileri açıklamak için Paradigmalar-arası Tartışma(Inter-paradigm Debate) yaklaşım özü itibariyle Uluslararası İlişkiler teorilerini realizm, plüralizm(liberalizm) ve marksizm (radikalizm ya da yapısalcılık) olmak üzere üç baskın okula ayırmaktadır(Kaya, 2008;89).

Paradigmalar-arası Tartışmanın aslında modası geçmiş bir yaklaşım olduğunu söylemek de mümkündür. Daha ziyade 1970'lere özgü teorileri kategorize eden paradigmalara tartışmalar yaklaşımı 1980'li yıllarda etkinliğini yitirmiştir. Bu dönemde realizmin yerini neorealizm, liberalizmin yerini neoliberalizm almıştır. Aynı dönemde söz konusu teoriler arasındaki ayrımlar da giderek

muğlaklaşmıştır. Rasyonalist bir araştırma programını benimsemeleri, ortak bir bilim anlayışına sahip olmaları, anarşiye öncelik veren bir çalışma biçimlerinin bulunması ve işbirliği ile kurumların gelişimi gibi ortak sorunlarla ilgilenmeleri, Waever'in bu iki farklı yaklaşımı "neo-neo sentez" kavramı ile tanımlamasına neden olmuştur. Günümüzde üçüncü tartışmanın pozitivist kutbunu aslında "neo-neo sentez" in oluşturduğu düşünülebilir (Kaya, 2008;89). Öngördükleri farklı varsayımlara rağmen, epistemolojik düzlemde tüm bu teori grupları aslında pozitivist/rasyonalist çizgide yer almaktadır. Pozitivist araştırma mantığının üç temel ilkesi bulunmaktadır. Buna göre, pozitif bilgi gözlemlenebilir ve ampirik olması nedeniyle metafiziksel veya teolojik bilginin aksine güvenilir bilgidir. Doğal dünyayı incelemek için geliştirilen araştırma metodolojisi, sosyal dünya için de aynı derecede uygundur. Bilimsel bilgi, değerden arındırılmış bir doğaya sahiptir (Kaya, 2008;90).

"Üçüncü Tartışma"nın pozitivist kutbunda olduğu gibi, diğer kutbu oluşturan ve reflektivist ya da eleştirel olarak adlandırılan post-pozitivist teoriler için de, çoğulluk'durumundan bahsedilebilir. Bu bağlamda söz konusu teorilerin iki temel iddiası bulunmaktadır. Buna göre, uluslararası siyasanın temel yapıları maddi olmaktan çok sosyaldır ve bu yapılar, aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını biçimlendirirler (Kaya, 2008;90).

Birbirlerinden oldukça farklı türleri olsa bile entelektüel açıdan bu teorilerin dört ortak noktasının olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle, epistemolojik olarak bu teoriler bilgiye ilişkin pozitivist görüşleri sorgulamakta ve doğaya ya da sosyal dünyaya ilişkin objektif ve ampirik olarak doğrulanabilir kesin ifadeler formüle etmeyi reddetmektedirler. Metodolojik olarak ise bu teorilerin tek bir bilimsel metodun hegemonyasını kabul etmedikleri ve bilgi üretimine ilişkin görüşlerin çoğulluğunu savundukları görülür. Bu teoriler, ontolojik olarak insan doğası ve faaliyetlerine ilişkin rasyonalist kavramlaştırmaya da itiraz etmektedir. Bu bağlamda, bir yandan aktörlerin kimliklerinin sosyal bir biçimde inşa edildiği iddia edilirken diğer yandan çıkarların ve faaliyetlerin oluşumunda kimliğin oynadığı rol vurgulanmaktadır. Normatif olarak ise değerlerden arındırılmış bir bilginin olabilirliğini sorgulayan bu teorilerin, böylesi bir bilginin varlığını reddettiği görülür (Kaya, 2008;91).

Teorik anlamda zengin görünümüne rağmen Uluslararası İlişkiler disiplini büyük oranda pozitivistin etkisi altındadır. Hem disiplinin klasik teorileri olarak niteleyebileceğimiz realizm, liberalizm ve Marksizm; hem de 1980 sonrası dönemde disiplin ana-akımı haline gelen neo-neo sentezin bileşenleri durumunda bulunan neo-realizm ve neo-liberalizm açık bir biçimde pozitivisttir. Bununla birlikte, 1980'li yıllardan itibaren disiplin içerisindeki hâkim pozitivist teorilerin sorgulanması biçiminde gelişen ve uluslararası ilişkileri çalışmak için post-pozitivistin daha iyi bir yol olduğunu savunan yeni anlayışların söz konusu olduğu görülür (Kaya, 2008;108).

Uluslararası İlişkiler kuramında genel olarak pozitivist bir yöntem olarak düşünülür. Ancak pozitivist bir yöntem değil bir felsefedir ve belli bir ontolojik anlayışı vardır. Pozitivist yaklaşımların temelinde epistemolojik endişeler bulunurken, eleştirel gerçekçilik için önemli olan ontoloji ya da neyin var olduğu sorusudur. Eleştirel gerçekçilik neyin bilgi olup olmadığı sorusundan ziyade, bu bilginin temelini ve konusunu oluşturan yapılar, mekanizmalar ve ilişkilerle, daha doğrusu ontolojik unsurlar ve bilginin önkoşullarıyla ilgilidir. Pozitivist felsefenin Uluslararası İlişkiler kuramı açısından en önemli sonucu ontolojik olarak devletlerin temel analiz birimleri olarak alınması olmuştur. Bu anlayışa göre önemli olan devletlerin davranışlarında belli düzenliliklerin tespit edilmesi ve bu temelde öngörüler yapılmasıdır (Yalvaç, 2010;6).

Aslında pozitivist ve postpozitivistler arasında günümüzde yaşanan tartışma, gerçekçilik/idealizmden sonra Uluslararası İlişkiler disiplinindeki ikinci "bölünme" olan gelenekselciler ve davranışsalcılar arasında 1960'lı yıllarda yaşanmış tartışmanın farklı bir şeklidir. Uluslararası İlişkiler kuramının gelişmesinde gelenekselciler ve davranışsalcılar arasındaki bilimsellik tartışması disiplinin gelişmesinde çok önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu tartışmanın özü uluslararası ilişkilerin bilimsel olarak incelenip incelenemeyeceği ile ilgilidir. Ancak gerek gelenekselciler gerek davranışsalcılar bilimi kastederken hep pozitivist bilim anlayışına atıfta bulunmuş, geçerli tek bilim anlayışının pozitivist, bilgi elde etmenin de tek yönteminin de gözlem ve deney olduğu konusunda benzer görüşler paylaşmışlardır. Pozitivistler ve post-pozitivistler arasındaki tartışma, söz konusu tartışmanın

günümüzde ortaya çıkmış olan başka bir şeklidir. Bu tartışmada pozitivistler nedensel açıklamaların(causal), post-pozitivistler nedensel olmayan konstitütif (constitutive) açıklamaların önemli olduğunu ileri sürmektedirler (Yalvaç, 2010;7).

SONUÇ

Pozitivist-postpozitivist tartışması sosyal bilimlerden Uluslararası İlişkiler disiplinine sirayet etmiştir. Bu tartışma Uluslararası İlişkiler disiplininde yaşanan ve onun gelişmesine katkı sağlayan üçüncü büyük tartışma olarak kabul edilmektedir. Ancak postpozitivist olarak nitelenen yaklaşımların yelpazesinin genişliği bu geniş yelpazeyi Uluslararası İlişkiler disiplinine de taşımıştır. Bu durum Uluslararası İlişkiler disiplininin bağımsız bir disiplin olup olmadığı iddialarının yeniden gündeme getirilmesine sebep olmuştur.

Postpozitivist yaklaşımların bir diğer özelliği de her yöntem bilimseldir ve her şey bilimin içindedir anlamına gelecek uç iddialara sahip olmasıdır. Bu durum devleti tek aktör olmaktan çıkararak ve Uluslararası İlişkilerde yeni aktörlerin varlığını kabul ederek Uluslararası İlişkiler disiplininin 'anarşik' yapısını, daha belirgin hale getirmiştir.

KAYNAKÇA

1. Ağcan, M. A. (2014), “Sosyal Bilimler felsefesi ve Uluslararası İlişkiler Teorisi”, Enver Balta(ed), *Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler, İletişim Yayınları*, İstanbul.
2. Akpolat, Y. (2007), “Durkheim’den Giddens’a Pozitivist Sosyoloji”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2
3. Anlı, Ö. F. (2013), *Pozitivizm Sonrası Karşıt-Bilim Tezleri ve XIX. Yüzyıl Bilim İmgesinin Dönüşümü*, , Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
4. Arı, T. (2004), *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma Hegemonya İşbirliği*, Alfa Yayınları, İstanbul.
5. Aydın, M. (2014), *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Yaklaşımlarının Gelişimi*, 2014, <http://www.uiportal.net/uluslararasi-iliskiler-calismalari-ve-yaklasimlarinin-gelisimi.html>,
6. Çalış, Ş.ve Özlük, E. (2007), “Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 18
7. Daban, C. (2017), “Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmaların Yönteme Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:2, Sayı:27, s.190-227
8. Emekliler, B. (2011), “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar”, *Bilge Strateji*, Cilt 2, Sayı 4
9. Gözen, R.ve Özpek, B. B. (2015), “Sonuç; Özet ve Değerlendirme”, Ramazan Gözen(ed), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim yayınları, İstanbul.
10. Kardaş, T. ve Erdağ, R. (2015), “Postyapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler”, Ramazan Gözen(ed), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim yayınları, İstanbul.
11. Kaya, S. (2008), “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, *Anakara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 63- Sayı 3
12. Keohane, R. O. (1984), *After Hegemony Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton: Princeton University Press.
13. Kuhn, T. S. (2012), *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago.
14. Waline, M. (1951), “Felsefi, Hukuki Ve İçtimaî Pozitivizm”, (Çev. Münici Kapani), *AÜHF Mecmuası*, C VIII sayı 3-4, Ankara.
15. Waltz, K. N. (1959), *Man the State and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press.
16. Wendt, A. (199), *Social Theory of International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
17. Yalvaç, F. (2010), “Eleştirel Gerçekçilik: uluslararası İlişkilerde Post-Pozitivizm Sonrası Aşama”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 24
18. Yalvaç, F. (2015), “Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar”, Ramazan Gözen(ed), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim Yayınları, İstanbul.

GELENEKSEL İKTİSAT EKOLLERİNİN OLUŞUMU VE DEVLET ANLAYIŞI
THE FORMATION OF TRADITIONAL ECONOMIC SCHOOLS AND THE STATE
UNDERSTANDING

Bengü KAYAPALI

Arş. Gör., Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, (Sorumlu Yazar)

Nigar ALEV

Arş. Gör., Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

ÖZET

Tarihsel süreç içerisinde toplumların başta ekonomik yapıları olmak üzere; sosyo-psikolojik, kültürel yapı ve siyasal yaşanmışlıklarının da etkisi ile farklı iktisadi düşünceler meydana gelmiştir. Meydana gelen bu iktisadi fikirler, kendi içinde sınıflara ayrılmış ve yaşanan çağın ekonomik durumuna göre birtakım prensipler belirleyerek literatürde kendilerine yer bulmuşlardır. Yine bu ekoller, kendi prensipleri ışığı altında devlete farklı roller yüklemiş bu sayede en etkin iktisadi ekolü ortaya çıkarma mücadelesi içerisine girmişlerdir. Bu çalışma da bu ekollerin devlet hakkındaki görüşleri derlenip karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu çerçevede etkin bir ekonomik yapı kimi zaman devletten ayrı düşünülmezken kimi zamanda devletin bu etkin ekonomik yapının işleminde engelleyici rolü olduğu görüşü hâkim olmuştur. Bu makale ışığında, devletin ekonomiden ayrı düşünülemediği gibi pür devlet müdahaleciliğini savunmak gibi kesin ifadelerin kullanılmasının yanlış olacağı fikri çıkartılabilir. Çünkü ülkelerin sosyo-ekonomik ve kültürel durumları dönemsel olarak farklılık göstereceğinden kimi zaman, mevcut sosyo-ekonomik duruma göre, devlete ekonomi içinde ihtiyaç duyulabileceği gibi kimi zamanda herhangi bir devlet politikasına gerek duyulmayabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Merkantilizm, Klasik İktisatçılar, Marjinalistler, Keynesyen İktisat

ABSTRACT

In the historical process, especially the economic structure of societies; socio-psychological, cultural structure and political experiences have also affected different economic considerations. These emerging economic ideas were divided into classes within themselves and determined some principles according to the economic situation of the present age and found themselves in the literature. Again, these schools put different roles on the state under the light of their own principles, and thus entered the struggle for the most effective economic school. In this study, the views of traditional schools about the state have been compiled and examined comparatively. In this context, while an effective economic structure is sometimes not considered separate from the state, it is seen that the state has a preventive role in the functioning of this effective economic structure. In the light of this article, it can be concluded that the state cannot be separated from the economy and it is wrong to use certain expressions such as defending pure state interventionism. Because, as the socio-economic and cultural conditions of the countries will vary periodically, according to the current socio-economic situation, the state may be needed in the economy and sometimes no state policy may be needed.

Keywords: Mercantilism, Classical Economist, Marginalists, Keynesian Economics

1. GİRİŞ

İnsanoğlu doğduğu günden bugüne, insan olmanın gereği olarak çeşitli ihtiyaçları olmuş ve bunları karşılamak için üretim yapmak, elindeki ürünü değerlendirmek, o üründen fayda sağlamak amacı ile ticaret yapmış ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli düşünceler geliştirmiştir. Kuşkusuz gerçekleştirilen bu ticaret yöntemleri ve gelişen düşünce sistemleri içinde buldukları dönemin sosyo-ekonomik şartlarından etkilenmişlerdir (Savaş, 2007: 17). Sosyal bir varlık olarak bir arada yaşayan insanların yaşamlarının her alanını etkileyen devlet, iktisadi düşüncelerin gelişimine de etki etmiş, aynı zamanda toplumların yaşadığı ekonomik ve sosyal değişimler de devletin işlevine etki etmiştir (Özdemir, 2010: 95).

Literatür incelendiğinde, devletin ekonomi üzerindeki rolünü açıklamak amacıyla birçok geleneksel iktisadi kuram oluşturulmuştur. Bunlardan en temel olan kuramlar; Merkantilizm, Fیزیokrasi, Klasik

İktisatçılar, Marjinalistler ve Keynesyen İktisadi Görüşür. Bu görüşlerin temelini oluşturan fikirler şöyledir:

Ekonomik olayları bir bütün olarak, birbirleri ile ilişkili ve tutarlı bir şekilde ele alan merkantilizm “ekonominin arz yönüne ağırlık veren” bir iktisat teorisidir (Savaş, 1986: 5). Fizyokratlar, dünyada kendiliğinden oluşan ve devam eden doğal bir düzenin olduğu kanısındadırlar. İnsanların ve yönetimlerin isteklerini oluşturan “pozitif düzen” bırakılıp bunun yerine Tanrının istekleri olan “doğal düzen” kavramını kullanmışlardır. Klasiklere göre ekonomik faaliyetleri belirleyen temel unsurlar kişisel çıkar ve özgür düşünce yapısıdır. Dolayısıyla kişisel çıkarlarının peşinden koşan her birey aslında toplumun fayda düzeyini de maksimize edecektir. Keynesyen İktisat Ekolü, devlete ekonomi içinde dört temel rol yüklemiştir. Bunlar, harcanmayan gelirlerin harcanması görevi, ekonominin likidite tuzağından kurtarılması görevi, etkin para politikasını seçme görevi ve ekonomik büyümenin sağlanması görevleridir.

2. Merkantilizm ve Devletin Rolü

Merkantilizmin özünde kıymetli madenleri elde etme düşüncesi vardır. Merkantilistler, iktisat politikası olarak da devlet ve ekonominin birbirine paralel bir biçimde ilerlemesi düşüncesindedirler. Ekonominin devlet eli ile yapılması gerektiğini ve sanayinin gelişmesi içinde devlet tarafından birtakım kısıtlayıcı kuralların koyulması ve ülke çıkarlarının her şeyden üstün tutulması temel politika hedefleri arasında yer almaktadır (Savaş, 2000: 139).

Merkantilizm, Temel Avrupa İktisadi Düşünce tarihinin yaklaşık 1500 ile 1800 yılları arasındaki 300 yıllık dönemini oluşturmaktadırlar (Kazgan, 1993: 35). Merkantilist düşünce; J.Hales, Montaigne, J. Bodin, J. Babtist, Colbert, T. Mun, G. Malynes, T. Miles, E. Misselden gibi düşünürlerce geliştirilmiş iktisat ekolüdür (Demir, 1997: 18). Merkantilist düşünürlere göre, ulusların zenginliği sahip oldukları kıymetli madenlerle belirlenir. Bu madenlere sahip olacak tek güç olarak devlet görülmüş ve bu bağlamda devlete çeşitli görevler yüklenmiştir. Bu görevlerden ilki devletin dış ticareti canlandırmasıdır. Çünkü bunu yapacak tek güç devlettir. Merkantilistlere göre bir ülkenin zengin olması demek sahip olduğu paranın miktarı ve değerli varlıklarının artması demektir. Bu nedenle zenginliğin yalnızca bir kaynağı vardır o da sahip olunan kıymetli madenlerin miktarıdır. Bununla birlikte devlet ulusların ellerindeki bu kıymetli madenlere müdahale etmeli ve madenlerin yurtdışına çıkışına izin vermemelidir. Bunu başka bir ifade ile açıklayacak olursak ticarete ihracatçı olup ithalatı azaltma yoluna gidilmelidir (Özsağır, 2008: 3). Merkantilistler ticari hayatta devamlılığın sağlanması için devletin hem askeri hem de parasal anlamda gücü elinde bulundurması ve tüccarları koruması gerektiği düşüncesindedir. Bu nedenle merkantilist ekol devlete “korumacı devlet” rolünü yüklemiştir (Demir, 1997: 17-18).

3. Fizyokrasi ve Devlet Anlayışı

Fizyokrasi, 1750’li yıllarda merkantilizme tepki olarak Fransa’da ortaya çıkmış iktisadi düşünce akımıdır. Bu tepkinin nedenleri ise Fransa ekonomisinin tarıma dayalı olması ve merkantilizmin ekonomiye getirdiği sınırlamalardır (Kıymaz, 2008: 26). Fizyokrasi (physiocracy) kelimesi, Fransızca “physiocrate” kelimesinden gelmektedir. Bu kelime Yunanca “doğal düzen” anlamında kullanılmaktadır. Fizyokratlar dünyada kendiliğinden oluşan ve devam eden doğal bir düzenin olduğu kanısındadırlar. Fizyokratlar bireylerin ve yönetimlerin isteklerini oluşturan “pozitif düzen” anlayışını bırakılıp bunun yerine “doğal düzen” kavramını kullanmışlardır (Savaş, 2007: 227-230). Bu iktisadi düşüncenin önemli temsilcileri; J. Locke, F. Quesnay, Malebranch, M. Riviere, S. Vauban, P. Buisguilbert, Turgot, Baudeau, P. Nemours’tur (Özdemir, 2010: 34).

Fizyokratlar, devlet tarafından yapılan ekonomik müdahaleleri gereksiz ve arzu edilmeyen bir durum olarak görmektedir. Fizyokratlar için devletin temel görevinin fertlerin özgürlüklerini ve mülkiyetlerini korumaktır. Fizyokratlara göre insan çıkarlarının bilincinde olan bir varlıktır ve buna paralel ve de doğal yasalara uygun bir şekilde yaşamalarını devam ettirmektedir. Bu düşünce ile de ekonomik sistemlerin temelini “kişisel çıkar” kavramı tarafından oluşturulduğu görüşünde olduklarından herhangi bir müdahaleye ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu nedenle de Fizyokratlar “bırakınız yapsınlar” sloganını iktisat literatürüne kazandırarak, klasik ekolünün de benimsemiş olduğu “bırakınız yapsınlar, bırakınız

geçsinler” ilkesini benimsemektedir. (Savaş, 2007: 227-230). Fizyokratlar tarafından bilimsel iktisadın yolu açılmış bununla birlikte ilk iktisadi düşünce okulu da oluşturulmuştur. Böylelikle bilimsel iktisadın yolu Fizyokratlarla açılmış ve ilk iktisadi okul da oluşturulmuştur (Özdemir, 2010:34).

Fizyokratlara göre dünya doğal bir düzen içinde kendiliğinden gelişim içindedir. Ekonomide de bireysel çıkarlar kendiliğinden geliştiği varsayıldığından, bireylerin kendi fayda düzeylerini en üst noktaya çıkarmak için verdikleri mücadele ile aslında ülke ekonomisini de maksimum noktaya taşıyacakları kanaatindedirler. Bu nedenle devletin ekonomiye müdahalede bulunmasını istemezler (Acar, 2008: 1-3). Fizyokratlara göre devletin temel rolü toplumun düzenini, asayişini ve adaletini sağlamaktır (Öztürk, 2007: 18).

4. Klasik İktisat Düşüncesi ve Devlet Anlayışı

Klasik iktisadın temeli 1776 yılında Adam Smith tarafından kaleme alınan “Milletlerin Zenginliği” adlı eseri ile atılmış, olup sırasıyla D. Ricardo, T. Robert Malthus, J. Bapzite Say, J. S. Mill gibi düşünürler tarafından geliştirilen iktisadi bir akımdır (Özdemir, 2010: 34-36).

Klasik iktisat düşüncesinin ortaya çıkmasında “Sanayi Devrimi” temel etkili sahiptir (Öztürk, 2007, 20). Bununla birlikte klasik iktisadın doğuşunda sanayi devrimiyle yaşanan teknolojik gelişmeler ile fizyokrasi düşüncesinin de etkili olmuştur (Demir, 1997: 3). Adam Smith’e göre bir ulusun zenginleşmesinde en önemli unsurun iş bölümüdür. Üretimde arzu edilen artışın iş bölümü ile sağlanacağına vurgu yaparak, insan emeğinin önemi üzerinde durmuştur (Smirh, 1985: 19). Klasik düşüncenin bir diğer önemli temsilcisi Ricardo’ya göre üretim üzerinde üç faktör etkilidir. Bunlar; toprak sahipliği, emek sahipliği ve sermaye sahipliğidir. Ricardo bu faktörlerin üretimdeki paylarının koşullara ve durumlara göre değişiklik gösterebileceğini ifade etmiştir (Hiç, 1988: 2).

Klasik düşünce sisteminde piyasalara girişler ve çıkışlar serbest olup herhangi bir piyasada karlı olma durumu mevcut ise o piyasaya yeni firmalar girebileceği gibi eğer bir zarar söz konusu ise firmaların o piyasadaki malların da homojenliği esastır. Piyasaların mevcut durumları hakkında hem alıcılar hem de satıcılar tam bilgiye sahiptir. Piyasalarda alıcı ve satıcı kotası bulunmayıp sınırsız sayıda alıcı ve satıcının karşı karşıya bulunduğu piyasa yapısı mevcut olup ekonomide tem rekabet koşulları geçerlidir. Ekonomi ise tam istihdam düzeyinde denge noktasındadır (Demir, 1997: 23-24).

Klasiklere göre ekonomik faaliyetleri belirleyen unsurlar kişisel çıkar ve özgür düşünce yapısıdır. Kişisel çıkarlarının peşinden koşan her birey aslında toplumun fayda düzeyini de maksimum edecektir. Eğer ekonomik düzen bozulacak olursa da klasikler bozulan bu düzenin otomatik bir el yardımı ile tekrar düzene gireceğini ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla da bu düzenin korunmasında ya da bozulması durumunda tekrar düzenin oluşumunda devlet müdahalesine ihtiyaç duymazlar ve devletin ekonomiye müdahalede bulunmasını istemezler. Ekonomide serbest bir piyasa ekonomisinin hayat bulmasını isterler (Öztürk, 2007: 20-21). Adam Smith’e göre bir devletin temel rolü savunma hizmetleri, adaletin sağlanması, bayındırlık hizmetleri kısmen de olsa eğitim hizmetlerinin yerine getirmesi olarak sıralamıştır. Devletin piyasaları özgür bırakması gerektiği görüşünde olup fizyokratların “bırakınız yapınlar” felsefesini destekleyip merkantilistlerin müdahaleci devlet anlayışının da karşısında durmuştur (Savaş, 2007: 293-294).

Merkantilizmin olumsuzluklarına dikkat çeken Adam Smith’e göre ayrıcalıklı konuma düşen bazı firmaların tekelleşmenin önünü açtıklarını, devletin müdahaleci politikası ile de piyasa dengesinin bozulmasının ve tüm bunların sonucunda ticari dengesizliklerin arttığına değinerek müdahaleci bir ekonomiyi reddeder ve ekonomik dengesizliklerin “görünmez el” yardımı ile gerçekleşeceği kişisel çıkarların toplumsal faydayı da arttıracaklarını ve piyasalarda rekabet ortamlarının oluşup tekelleşimin önüne geçileceğini savunmuştur (Bingöl, 2003: 16). Klasik iktisatçılar devleti “tarafsız devlet”, “jandarma devlet” ve “liberal devlet” gibi kavramlar ile adlandırılmışlardır. Klasikler, devlet tercihlerini tahsis edici küçük devletten yana kullanarak toplumsal düzeni sağlayan, adaleti temin eden, alt yapı çalışmalarını gerçekleştiren kısmen de eğitim faaliyetlerini yerine getirmesi gerektiğini savunmaktadır (Sakal, 1999: 164).

Merkantilistlerin aksine klasiklere göre piyasaların etkin bir şekilde faaliyet göstermeleri için devletin kontrol altında olması gerekir. Klasik ekolün oluşturduğu ekonomik sistemin belli başlı özelliklerini ve üretimin reel faktörler tarafından belirlenmesi gerektiği ve paranın etkisinin önemsiz olduğu belirtilmektedir. Son olarak da ekonominin kendiliğinden düzenlenebilecek özelliğe sahip olmasıdır (Parasız, 2000: 50-51).

A.Smith yanında D. Ricardo, J. Babtiste Say, T. Robert Malthus, J. Stuart Mill, N. William Senior, J. Bentham, C. Maclaurin, Shaflesbury, Mandeville, Hutcheson gibi iktisatçı düşünürlerin Klasik iktisat düşünce doktrinine katkıları büyüktür. Sanayi devriminin 1850'den bu yana etkisini artmış ve özellikle bu dönemin sosyal ve ekonomik yapısı önemli bir şekilde etkilenmiştir. Ancak 19. yy sonlarına doğru teknolojik gelişmeler, nüfusun azalması, ücretlerin yükselmesi ve toprak rantının düşmesi gibi gelişmeler klasik doktrinin yerine marjinalist iktisadi doktrinin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Özdemir, 2010: 35).

5. Marjinalist İktisat Düşüncesi ve Devlet Anlayışı

1870-1930 yılları arasında ortaya çıkan ve kendilerini marjinalistler olarak adlandırılan bu ekol "değer" kavramını üretim maliyeti diye nitelendirebileceğimiz arz ve talep ile açıklamışlardır (Kazan, 2002: 114).

Marjinalizmi doğru bir şekilde ifade edebilmek için 19. yy'da Avrupa'da yaşanan gelişmelere değinmek gerekir. O dönemin Avrupası önemli bir şekilde ekonomik ve siyasal sorunlar yaşamaktaydı. Kapitalizm, sistemlere hızlı bir şekilde nüfus etmekte neredeyse tüm piyasalarda tekelciliğe yol açmakta bu da beraberinde hem üretim aşamasında hem de teknik olarak toplumsal çatışmalara sebep olmaktaydı. Bunların akabinde sınıf çatışmaları, çalışanlar arasında sorunlar, işçi ücretleri konusunda anlaşamama gibi birtakım sorunlarda kendini göstermekteydi. Bu durumda da devlet müdahalesi kaçınılmaz olmuş ve tarafsızlığı tartışılır olmuştur. Bu durum klasiklerin laissez faire ilkesini zedelemiş, zamanla Klasik İktisat geçerliliğini kaybetmişti (Candan ve Hanedar, 2005; Gül, 2009: 79).

Marjinalist iktisatçılar, klasik iktisatçıların; görünmez el mekanizmasını ve de Say yasasını kabul etmişlerdir. Pareto etkinliği ve marjinal kavramı ile rasyonelliği açıklamışlar ve her tüketicinin gelirinin en son lirasının marjinal faydası ile her üreticinin harcamalarının son liralарının marjinal ürünleri eşitlendiğinde dengenin sağlanacağı belirtilmiştir. Yine marjinal iktisatçılar klasik ekolün emek-değer teorilerinin yerine fayda-değer teorisini kullanmışlardır. Marjinalistler, Warlas tarafından ortaya atılan genel denge analizi ile ekonomide yaşanan dengesizliklerin geçici olduğu da vurgulanmıştır (Demir, 1997: 30-33). Marjinalistler, klasik ekollerden ayrı olarak mikro temelli kavramlarla ilgilenerek tüketici ve üreticinin davranışlarına odaklanmışlardır.

Marjinalistler, serbest piyasa ekonomisinin emeğin ve tam istihdamın kullanımı ile oluşacağını ileri sürmüşlerdir. Devletin işsizlikle mücadele konusunda piyasa mekanizmasının işlerliğine müdahalede bulunmasına gerek olmadığını işsizliğin gayri iradi olmadığını belirtmişlerdir (Ünsal, 2007: 32). Marjinalistler, bazı faktörlerin piyasaların etkinliğini sekteye uğratacağını belirtmiş ve bu bağlamda klasiklerden ayrı olarak devletin bazı durumlarda ekonomik hayata müdahalesinin de sınırlı olması gerektiğini vurgulamaktadır (Apaydın, 2008: 488-489). Devletin piyasaların işlerliğinin bozulduğu durumlarda gerekeni yapması gerektiği bunu yaparken de denk bütçe ve para politikası araçlarını da kullanabileceğini belirtmişlerdir (Demir, 1997: 34-35). Yine piyasaların kendilerini düzenlemek, var olmalarını sağlamak gibi beşerî özellikleri olmadığından dolayı bu gibi durumlarda sınırlı da olsa devlet etkisini gösterebilir (Çevik ve Turan, 2007: 2017-208).

6. Keynesyen İktisat Düşüncesi ve Devlet Anlayışı

1929 Ekonomik Buhranı ile ortaya çıkan Keynesyen İktisat anlayışı, Klasik iktisat tarafından açıklanmayan toplam talep ile işsizlik sorunlarına çözüm bulmak amacı ile geliştirilen bir iktisat ekolüdür (Aktan, 2008:9).

1929 Ekonomik Buhranı beraberinde milyonlarca insanın işsizlik ile mücadele etmesine ve üretimin giderek azalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte klasiklerin ileri sürdüğü gibi ekonominin her

zaman tam istihdam dengesinde olmayacağını ortaya koymuş ve dolayısıyla buhranın sebep olduğu deflasyon ve işsizlik sorunları klasik iktisatçılar tarafından giderilememiştir. Bu da Keynes'in görünmez el mekanizmasının başarılı olmadığı ve bunu yerini görünen el mekanizmasına bırakması gerektiğini ortaya koymuş ve bu ekonomik buhran durumuna devletin müdahalede bulunması gerektiği görüşü ile Keynesyen iktisadi düşünce gündeme gelmiştir (Bilgili, 2016: 129). Bununla birlikte devlet anlayışında önemli bir değişiklik benimsenmiş devletin ekonomiye müdahalede bulunmaması gerektiği görüşü yerine "müdahaleci devlet" anlayışı benimsenmiştir (Ayten, 2006:9). Keynesyen İktisat Ekolü, devlete ekonomi içinde dört temel rol yüklemiştir. Bunlar, harcanmayan gelirin harcanması görevi, ekonominin likidite tuzağından kurtulması görevi, etkin para politikasını seçme görevi ve ekonomik büyümenin sağlanması görevleridir (Bilgili,20016: 130). Keynes, klasiklerin "Jandarma Devlet" anlayışının aksine devletin ekonomik hayattaki etkinliğinin artırılması gerektiği düşüncesindedir. Devletin kaynak dağılımını etkinleştirilmesi, ekonomik kalkınma, fiyat istikrarı ve tam istihdamın gerçekleştirilmesi ve gelir dağılımındaki adaletsizliklerin ortadan kalkması için devletin ekonomik hayatta etkin olması kanısındadır. Ayrıca bizzat devlet eliyle düşük faiz ve çeşitli teşvikler ile özel kesimi yatırımlara özendirilmesinin gerektiği görüşündedir (Öztürk, 2007: 23-32).

Keynes'in devlet anlayışına refah devlet anlayışı da diyebiliriz. Keynesçi refah devletin özelliği de serbest piyasa ekonomisinin tek başına ekonomik hayatta etkinliği sağlamayacağı bu etkinliğin sağlanmasında devlet müdahalesinin gerekli olduğu görüşü hakimdir. Ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için ilk olarak bir takım sosyal refah programları ile işçi ve işverenler arasındaki iletişimi kuvvetlendirmek ve emek piyasasını kontrol altında tutmaktır. Keynes'in refah devlet anlayışında yoksul ve ihtiyaç sahiplerine destek olmak, tam istihdamı sağlamak ve devletin sanayi, haberleşme ve ulaşım ağlarını millileştirmesi ile gelir dağılımındaki adaletsizliği önleyerek toplumda dezavantajlı durumda olan bireylerin durumlarını sosyal politikalar ile iyileştirmek yatar (Gül, 2004: 147-150).

7. SONUÇ

Bu çalışmada geleneksel iktisat akımlarının temelini oluşturan ve yeni akımlara yön veren merkantilizm, fizyokrasi, klasik iktisat, marjinalistler ve keynesyen iktisadi düşünce akımlarının oluşumları ve ekonomik düzen içinde devlet anlayışları ve devlete verdikleri roller karşılaştırılmalı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Merkantilizmle başlayan geleneksel iktisadi düşünce tarihi toplumun zenginlik kaynağını ülkenin sahip olduğu kıymetli madenlere bağlamış ve ekonomik hayatta gücünü hissettiren "güçlü devlet" anlayışından yana olmuştur. Güçlü devlet ve güçlü donanmaya sahip devlet anlayışının ticareti de kontrol altında tutabileceğini ileri sürerek korumacı devlet ve devletin görünen elinin hissedildiği bir devlet anlayışı benimsenmiştir.

Fizyokratlar zenginliğin kaynağını tarımsal üretime bağlayarak merkantilizme bir tepki ortaya koymuşlardır. Fizyokratlar merkantilistlerin aksine devleti ekonomik hayattan sınırlandırmışlar ve toplumsal faydanın sağlanması için devletin elinin hissedilmesine gerek olmadığı eğer kişisel fayda maksimum düzeyde sağlanırsa bunun beraberinde toplumsal faydayı da getireceği ve böylece toplumsal çıkarların maksimum olacağına ve doğal düzenin kendinden oluşacağı görüşüne sahiptirler.

Klasik iktisat ekolu Fizyokratların "doğal düzen" anlayışından etkilenerek bu anlayışa ikame bir anlayış oluşturarak görünmez el fikrini geliştirmişlerdir. Klasik iktisatçılara göre devletin işi özel kesimin yapacağı türden işleri yapmak olmamalı bunu yerine diplomasi, sağlık, adalet, bayındırlık, savunma gibi hizmetleri yerine getirmelidir. Klasik iktisatçılara göre ekonomi de tam istihdamın sağlanması devlet müdahalesi ile değil kişisel çıkarların maksimum düzeyde oluşması ile sağlanır. Özetle kişisel çıkarlar en üst düzeye getirilirse toplumsal çıkarlar da en üst düzeye gelecektir ve bunun sonucu olarak da ekonominin kendiliğinden tam istihdam düzeyinde olacağı sapmaların olması durumunda bile görünmez el mekanizması ile tekrar dengeye döneceği görüşündedirler. Keynesyen iktisadi ekolde refah devlet anlayışının hâkim olduğu toplumlarda dezavantajlı kesimin göz ardı edilmemesi gerektiği ve serbest piyasa ekonomisinin etkin ekonomik sistem için yeterli olmayacağı bu nedenle de devlet müdahalesinin gerekli olduğunu savunmaktadır.

Devlet, sosyal bir varlık olan insanoğlunun doğduğu günden bugüne değin farklı rollerde karşımıza çıkmış olsa da temel amacı, toplumun menfaatlerini ve standartlarını en üst seviyede tutmak olmuştur.

Buradan hareketle iktisadi doktrinde de devlete farklı roller yüklenmiş ve her ekol kendi içinde aslında devleti ekonomik hayata ne ölçüde dahil etmek istedikleri konusunda fikir farklılıkları yaşamışlardır. Toplumsal gelişmelerle birlikte her toplumun ekonomik değerleri farklılaşmış, yaşanan siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel birçok gelişme ile de toplumların ekonomik dayanakları farklılaşmıştır. Geleneksel iktisat ekolleri ortaya çıkan bu toplumsal farklılaşmalar ile sahip oldukları ekonomik güçleri daha da pekiştirmek için bazıları devleti ekonominin ayrılmaz bir parçası olarak kabul ederken bazıları da ekonomide devlete sınırlı bir yaşam alanı hakkı tanımıştır.

KAYNAKLAR

1. Ayten, S., (2006). “Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Devletin Değişen Rolü”. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
2. Aktan, C. C. (2008). Yeni İktisat Okulları. Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
3. Apaydın, Ş. (2008). İktisat Ders Notları. Yükseliş Kariyer Rehberliği Yayın No:2, 2. Baskı, Ankara
4. Candan, E. ve Hanedar, A. Ö. (2005). “İktisat Neden Kapalı Bir Kutudur? Hâkim İktisadın Değer Yargısı- Sınama İlişkisi”. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Kongreler Dizisi (4).
5. Çevik, S. ve Turan, E. (2007). “Devletin Kurumsal Dönüşümü: Orta Asya Cumhuriyetleri Perspektifinden”. Ahmet Yesevi Üniversitesi Müttevelli Heyet Başkanlığı, Sayı:41. Bahar, S:205-224.
6. Demir, O. (1997). Ekonomide Devlet. SPK Yayınları, Yayın No: 71, Ankara.
7. Gül, İ. (2009). “Devletin Ekonomide Değişen Rolü: 18. Yüzyıldan Günümüze Devlet Anlayışındaki Değişimler”. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
8. Gül, S.S. (2004). Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa!: Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısacasında Refah Devleti. Etik Yayınları, İstanbul.
9. Kazgan, G. (1993). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi. Remzi Kitabevi.
10. Öztürk, N. (2007). Piyasa Başarısızlığından Kamu Ekonomisi Başarısızlığına: Ekonomide Devletin Değişen Rolü. Palme Yayıncılık, Ankara.
11. Özdemir, M. (2010). İktisadi Ekollerde Devlet Anlayışı, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı / İktisat Politikası Bilim Dalı, Sivas.
12. Parasız, İ. (2000). Modern Makro Ekonominin Temelleri. Ezgi Kitabevi, 2. Baskı, Bursa.
13. Savaş, V. (1997). Anayasal İktisat. Avcıol Basım Yayım, 3. Baskı, İstanbul.
14. Savaş, V. (2000). Piyasa Ekonomisi ve Devlet. Liberte Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
15. Savaş, V., (2000). İktisadın Tarihi. Siyasal Kitabevi.
16. Savaş, V. F. (1986). Keynesyen İktisat Yıkılırken. Beta Basım Yayım Dağıtım 2. Baskı, İstanbul.
17. Ünsal, E. M., (2007). Makro İktisat. İmaj Yayıncılık, 7. Baskı, Ankara

ÖĞRETİM ELEMANLARI GÖZÜYLE ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİ DERSİ
INSTRUCTIONAL TECHNOLOGIES COURSE FROM THE PERSPECTIVE OF
FACULTY MEMBERS

Ulaş İLİC

Arş. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, (Sorumlu Yazar)

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Öğretim Teknolojileri dersine yönelik olarak öğretim elemanlarının görüşlerinin incelenmesidir. Söz konusu amaç doğrultusunda araştırma, betimleyici nitel araştırma deseni ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılında Dokuz Eylül Üniversitesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi ve Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde dersi güz döneminde yürüten 7 öğretim elemanı katılmıştır. Bu katılımcılardan araştırmacı tarafından geliştirilen yazılı görüş formu ile elektronik ortamda veri toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde nitel veri analiz programı işe koşulmuştur. Araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlara göre öğretim elemanlarının Öğretim Teknolojileri Dersini mutlak olarak gerekli gördükleri belirlenmiştir. Ancak içerik konusunda farklı görüşlerin bulunduğu görülmüştür. Buna göre katılımcıların bir kısmı içeriği yeterli bulduklarını ifade ederken, bir kısmı ise tersi yönde görüş belirtmiştir. Öte yandan dersin yalnızca teorik olarak ve 2 saat olarak planlanması öğretim elemanları tarafından eleştirilen en büyük nokta olmuştur. Bu konuda öğretim elemanları Öğretim Teknolojileri dersinin doğası gereği uygulamalı bir yapıda bulunması gerektiğini belirtmiştir. Yeni öğretim programında yer alan bu dersin program güncelleme gerekçeleri bağlamında ise öğretim elemanlarının farklı görüşleri olduğu görülmüştür. Bazı öğretim elemanları gerekçeyi uygun bulurken, bazıları ise bu konuda gerekçenin desteksiz olduğunu söylemiştir. Diğer yandan Öğretim Teknolojileri dersi ile Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme dersi arasında benzerlikler olduğunu belirten katılımcılar, farklılıkların ise olumlu anlamda olduğu görüşünü sunmuştur. Benzer biçimde öğretim elemanları söz konusu ders ile Bilgisayar 2 dersinin içeriklerinin farklılığı konusunda görüş birliğinde bulunmuştur. Dersin yürütülmesinde görev alacak öğretim elemanlarında güncel teknolojilerini takip etmenin en önemli unsur olduğu çalışmanın önemli sonuçlarından biridir. Bu bağlamda dersi yürütecek olan öğretim elemanlarının Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü alanından seçilmesinin yararlı olduğu belirtilmiştir. Bu sonuçlar kapsamında çalışmanın güncellenen öğretim programında bulunan Öğretim Teknolojileri dersini inceleyecek ve yürütecek olan öğretim elemanlarına yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretim Teknolojileri Dersi, Öğretim Elemanları, Ders Yönelik Görüş

ABSTRACT

The aim of the current study is to examine the views of faculty members for Instructional Technologies course. For this purpose, the research was carried out in the descriptive qualitative research design. In the 2019-2020 academic year, 7 faculty members who were teaching at the Dokuz Eylül University, Manisa Celal Bayar University and Pamukkale University Faculty of Education participated in the study. Data was collected from these participants electronically via a written opinion form developed by the researcher. Qualitative data analysis program was used in the analysis of the obtained data. According to the results of the research, it was determined that the instructors considered the Instructional Technologies Course absolutely necessary. However, it was found that there are different opinions about the content. Accordingly, while some of the participants stated that they found the content sufficient, some of them expressed the opposite opinion. On the other hand, it was the biggest point criticized by the lecturers that the course was planned only theoretically and for 2 hours. In this regard, the instructors stated that Instructional Technologies course should be applied in a practical structure. In the context of the reasons for updating this course in the new curriculum, it was seen that the instructors had different opinions. While some faculty members found the rationale to be appropriate, others said that the rationale was unsupported. On the other hand, the participants stated that there were similarities between Instructional Technologies and Instructional Technologies and Material Development course, and the differences were positive. Similarly, faculty members agreed on the differences between the content of the course and Computer 2 course. It is one of the important results of the study that the most important

element is to follow the current technologies of the instructors who will take part in the execution of the course. In this context, it is stated that it will be fruitful to select the instructors from the Department of Computer Education and Instructional Technology. Within the scope of these results, it is thought that the study could be useful for the instructors who will examine and conduct the Instructional Technologies course in the updated curriculum.

Keywords: Instructional Technologies Course, Faculty Members, Opinions About The Course

GİRİŞ

Teknolojini gelişimi her alanda olduğu gibi eğitimi de etkilemiştir. Bu alanda teknolojik cihazları işe koşacak öğretmenler ise başrolde bulunmaktadır. Geleceğin öğretmenleri olacak öğretmen adaylarını yetiştirmek de bu bağlamda önem arz etmektedir. Söz konusu yeterliği kazandırmak üzere yeni öğretim programında yer alan derslerden biri de Öğretim Teknolojileri dersi. YÖK ve MEB ortak çalışması ise 2018-2019 öğretim yılında öğretmen yetiştirme lisans programlarında değişime gidilmiştir. Düzenlemenin odağında Bologna sürecine uyum anlamında kalite ve akreditasyon kriterlerini karşılamak yer almaktadır. Öğretim Teknolojileri dersi de programda farklılık gösteren derslerin başında yer almaktadır. Tüm programlarda yer alan ders 2 saat teorik olarak planlanmıştır (YÖK, 2018b). İçeriği ise YÖK'ün yayınladığı dosyada şu biçimde ifade edilmiştir:

“Eğitimde bilgi teknolojileri; öğretim süreci ve öğretim teknolojilerinin sınıflandırılması; öğretim teknolojilerine ilişkin kuramsal yaklaşımlar; öğrenme yaklaşımlarında yeni yönelimler; güncel okuryazarlıklar; araç ve materyal olarak öğretim teknolojileri; öğretim materyallerinin tasarımı; tematik öğretim materyali tasarlama; alana özgü nesne ambarı oluşturma, öğretim materyali değerlendirme ölçütleri.”

Bilgisayar II Dersi

Bilgisayar II dersi bünyesinde BDE) ile ilgili temel kavramlar, Bde'nin öğeleri, temelleri, sağladığı avantajları ve sınırlıkları, uygulanması ve bde'de yer alan yaygın formatları bulunduran bir derstir. Toplam 4 saat olarak planlanan yapı, 2 saati teorik 2 saati ise uygulamalı olarak şeklindedir. BDE'yi etkin olarak işe koşabilecek bireylerde temel bilgisayar becerilerinin olması gerektiği düşünüldüğünde (Engin, Tösten, & Kaya, 2010), dersin önemi ön plana çıkmaktadır.

Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı Dersi

ÖTMG dersi 2006-2007 öğretim yılında uygulanmaya başlayan programda yer alan zorunlu ortak derslerden biridir. Dersin amacı YÖK (2007) tarafından şu şekilde verilmiştir:

“Öğretim Teknolojisi ile ilgili kavramlar, çeşitli öğretim teknolojilerinin özellikleri, öğretim teknolojilerinin öğretim sürecindeki yeri ve kullanımı, okulun ya da sınıfın teknoloji ihtiyaçlarının belirlenmesi, uygun teknoloji planlamasının yapılması ve yürütülmesi, öğretim teknolojileri yoluyla iki ve üç boyutlu materyaller geliştirilmesi öğretim gereçlerinin geliştirilmesi (çalışma yaprakları, etkinlik tasarlama, tepegöz saydamları, slaytlar, görsel medya (VCD, DVD) gereçleri, bilgisayar temelli gereçler), eğitim yazılımlarının incelenmesi, çeşitli nitelikteki öğretim gereçlerinin değerlendirilmesi, internet ve uzaktan eğitim, görsel tasarım ilkeleri, öğretim materyallerinin etkinlik durumuna ilişkin araştırmalar, Türkiye’de ve dünyada öğretim teknolojilerinin kullanım durumunun incelenmesi”.

Yukarıda sözü edilen içeriklerde görüldüğü üzere Öğretim Teknolojileri dersinin teknoloji ve eğitim bağlamında önemi açıktır. Buna karşın yapısı gereği uygulama saatinin olmaması dersin verimliliği anlamında merak uyandırıcıdır. Ayrıca ÖTMG ve Bilgisayar 2 derslerinin yerine gelmesi konuyu daha da ilginç bir duruma getirmektedir. Öğretim teknolojilerin öğretme anlamında olumlu yararlarını da konu edinen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Abbitt, 2011; Nicholl, Flutter, Hosking ve Clarkson,

2013). Bu kapsamda çalışmanın amacı Öğretim Teknolojileri dersini, bu dersi yürütmekte olan öğretmen elemanlarının gözünden değerlendirmektir. Söz konusu amaç doğrultusunda dersin uygulanabilirliği konusunda bulgular ortaya konulabileceği düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırmaya betimleyici nitel araştırma deseni ile yürütülmüştür. Öğretim üyelerinin görüşleri araştırmacı tarafından geliştirilen elektronik form ile alınmıştır. Bu görüşlerin analizinde ise içerik analizi yöntemi işe koşulmuştur.

Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcılarını 2019-2020 Öğretim yılında Öğretim Teknolojileri dersini yürüten 7 öğretmen elemanı oluşturmaktadır. Dokuz Eylül Üniversitesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi ve Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde dersi güz döneminde yürüten 19 öğretmen elemanına form gönderilmiş, 7 öğretmen elemanı ise dönüş yapmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesi için amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yapılmıştır. Bu yöntem ile araştırmacılar tarafından oluşturulmuş ya da önceden belirlenmiş ölçütleri karşılayan bütün durumların çalışılabilmesi mümkün olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu bağlamda dersi yürüten ve çalışmaya katılmaya gönüllü olan öğretmen elemanlarından veri toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Öğretim Teknolojileri dersine yönelik öğretmen elemanlarının görüşlerini belirleyebilmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen elektronik form kullanılmıştır. Formun geliştirilme sürecinde 1 dil uzmanı, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi alanından 5 konu alanı uzmanı ile 1 ölçme ve değerlendirme uzmanından görüş alınmıştır.

Formda ad soyad ve görev yapılan kurum gibi 2 demografik soru yer almaktadır. Buna ek olarak daha önce Bilgisayar 2 ve ÖTMG dersini yürütmüş olmaya yönelik Evet/Hayır yanıtı 2 soru ve 7 açık uçlu soru bulunmaktadır. Söz konusu açık uçlu sorular şu biçimdedir:

- Öğretim Teknolojileri dersinin içeriği hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Öğretim Teknolojileri dersinin gerekliliği hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Öğretim Teknolojileri dersinin teorik olarak ve 2 saat olarak belirlenmesi konusunda neler söyleyebilirsiniz?
- Yeni öğretim programında yer alan bu dersin program güncelleme gerekçeleri şu şekildedir: "“Bilgisayar 1 ve Bilgisayar 2” dersleri programlardan kaldırılmış olup bu derslerin yerine, güncel teknolojilerini içine alan “Bilişim Teknolojileri”, eğitim ve öğretimle ilgili teknolojileri içeren “Öğretim Teknolojileri” dersleri eklenmiştir. “Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme” dersi, kapsamından dolayı bölüm ve ana bilim dalları arasında hep bir ihtilaf konusu olduğundan kaldırılarak bunun yerine içeriği güncellenerek programlarda “Öğretim Teknolojileri” adıyla bir ders yer almıştır." Bu ifadelerde belirtildiği üzere dersin "Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme" ve "Bilgisayar 2" derslerin yerine getirildiği görülmektedir. Bu durum konusundaki düşünceleriniz nelerdir?
- Öğretim Teknolojileri dersi ile Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme dersi arasındaki benzerlik ve farklılıklar hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- Öğretim Teknolojileri dersi ile Bilgisayar 2 dersi arasındaki benzerlik ve farklılıklar hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- Sizde Öğretim Teknolojileri dersini yürütecek olan öğretmen elemanlarında olması gereken yeterlikler nelerdir?

Veri Analizi

Demografik ve Evet/Hayır yanıtı sorulardan ele edilen verilerin analizi istatistik programlar ile yapılmıştır. Diğer yandan açık uçlu soruların analizinde ise nitel veri analizi programı kullanılmıştır.

Bu süreçte ilgili kod ve temalara ulaşılmıştır. Bunlara ek olarak çalışmanın aktarılabirliğini sağlayabilme adına katılımcıların ifadeleri doğrudan alıntılar biçimde verilmiştir.

BULGULAR

Çalışmanın amacı doğrultusunda yer alan sorular kapsamında elde edilen veriler çeşitli başlıklarda sunulmuştur.

Katılımcılara ait betimsel bulgular

Çalışma grubunu oluşturan öğretim elemanlarının yalnızca biri ÖTMG dersini önceden yürütmediğini belirtmiştir. Öte yandan Bilgisayar 2 dersini yürüten ise 4 öğretim elemanı bulunmaktadır.

Dersin gerekliliğine yönelik bulgular

Katılımcıların tümü dersin mutlaka gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda yer alan görüşlerden bazıları şu biçimdedir:

Öğretim teknolojileri dersi öğretmen adayları için bence son derece gerekli bir ders. Günümüzde teknoloji ile iç içe yaşıyoruz. Özellikle yeni nesil öğrenciler bu teknolojilerle yatıp kalkıyorlar. Bu süreçte öğrenciler yığınla uyarıcıya maruz kalıyor. Bu durum onların beğenileri, tercihlerini, ilgilerini etkiliyor. Yani günümüz öğrencileri 20-30 yıl önceki öğrencilerden daha farklı beklentilere ve özelliklere sahipler. Bu şartlar altında öğretmenlerin, bu yeni nesile ayak uydurabilmeleri, onlarla ortak bir dil üzerinden anlaşabilmeleri için yeni teknolojileri öğrenmeleri ve nitelikli bir eğitim için söz konusu teknolojilerin eğitimde kullanımı konusunda kendilerini yetiştirmeleri gerekli. Öğretim teknolojileri dersi de bu konuda öğretmenleri hem günümüzün hem de geleceğin öğretim ortamlarında etkili olabilmeleri için destekleyici bir derstir. [K4]

Gerekli bir ders olduğunu düşünüyorum. Öğretimi zenginleştirecek, öğrenci merkezli hale getirecek, zaman-mekan sınırlarını aşmaya yardımcı olacak vb vb yöntemler ve araçlardan tüm öğretmen adaylarının haberdar olması ve kullanabilecek beceriye sahip olması gerekiyor. [K6]

Dersin içeriğine ilişkin bulgular

Çalışma grubunun dersin içeriği konusunda görüş birliğinde olmadığı belirlenmiştir. Buna göre bazı katılımcılar dersin içeriğini yeterli bulurken, bazıları ise yetersiz olduğunu söylemiştir. Bu kapsamda yer alan bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Adı değişse de önceki tanımlı ders ile neredeyse aynı içeriğe sahip. İçeriği, dersin amacına dayalı ama güncel olarak kendim yapılandığı için öğrencilere daha etkili katkısının olacağı kanısındayım. [K3]

Dersin içeriği genel olarak bakıldığında gayet yeterli görünüyor ancak uygulamada bu içeriği hakkını vererek işlemek çok zor. Öğretmen adayları genel olarak bilgisayarı ve temel ofis yazılımlarını bilmeden üniversiteye geliyorlar. Bilişim teknolojileri dersinin sıkıştırılmış içeriğini de düşünürsek birinci dönem de kendilerini bu konuda yeterince geliştiremeden dönemi atlatıyorlar. Öğretim teknolojilerine geldiklerinde ise onlardan bu bilgilerini kullanarak materyal tasarımları bekleniyor. Ancak henüz o düzeye gelmemiş oluyorlar. [K5]

Dersin gerekçesine yönelik bulgular

Öğretim Teknolojileri dersinin güncellenme gerekçesi bazı öğretim elemanları tarafından uygun bulunurken bazıları tarafından ise bulunmamıştır. Bazı görüşleri aşağıdaki gibidir:

Öğretim Teknolojileri dersinin Bilgisayar 2 dersi getirildiği ifade edilse de bence bu iki dersin amacı ve içeriği farklıdır. Yani birbirini karşılamamaktadır. Eski müfredatta yer alan bilgisayar 2 dersi, öğretmen adaylarına temel bilgisayar kullanım becerilerini geliştirmek ve BİT okuryazarlıklarını arttırmak için konulmuş bir derstir. Bu ders, öğretim teknolojileri dersi için ön koşul ders niteliğinde görülebilir belki. [K4]

Yök'ün gerekçesinin, kendi uygulamasıyla çeliştiğini düşünüyorum. Bilgisayar 2 dersini materyal dersiyle aslında birleştirdiğini söylüyor ve dolaylı olarak aslında materyal

geliştirmede dijital teknolojilere yönelindiğini anlıyoruz. Ancak uygulamada dersi eğitim bilimlerinin vermesini istiyor. Bilişim teknolojileri dersiyle teknoloji altyapısını oluşturan BÖTE öğretim elemanlarının ÖT dersiyle devamını sağlaması gerekirken, ders eğitim bilimlerine verilince, bir dönemlik bilişim teknolojileri havada asılı kalıyor, bir devamlılık sorunu var.[K6]

Ders saatine yönelik bulgular

Çalışma grubunun tamamı dersin yalnızca teorik olarak planlanmış olmasını eksik olarak belirtmişlerdir. Böyle bir dersin uygulama saatlerine de sahip olması gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultudaki bazı görüşler aşağıdaki gibidir:

*Uygulama saati de olsa daha etkili olurdu [K1]
Öğretim teknolojileri gibi bir dersin uygulama saatinin olmaması düşünülemez bana sorarsanız. Adı üstünde teknoloji; teorik olarak okumanın, anlamının gerçek hayatta karşılığı pek olmayacaktır. Öğretim teknolojileri hakkında teorik bilgi sahibi olmanın yanı sıra, öğretime entegrasyonu, teknolojinin nasıl kullanılabileceğiyle ilgili uygulama yapmak kesinlikle gerekli diye düşünüyorum.[K6]*

Dersin diğer derslerle olan benzerlik ve farklılıklarına yönelik bulgular

Katılımcılar, Öğretim Teknolojileri dersi ile ÖTMG dersi arasında benzerlikler bulunduğunu belirtirken, bu benzerliğin Bilgisayar 2 dersi ile olmadığı yönünde görüş belirtmiştir. Söz konusu görüşler aşağıdaki gibidir:

*Dersi aynı algılıyoruz bu durumda. Sadece ders süresi azaltıldı [K1]
Aynı içerik ile aynı öğretim üyeleri derse giriyor. Teknolojik gelişmeleri takip edemeyen öğretim elemanları da derse girip model ve maket tasarımı yaptırdığı için dersin öğrencilere geçmişte katkısı nasılsa aynı şekilde devam etmektedir.[K3]
Bu kıyaslamayı yapamayız çünkü bilgisayar dersi bilişim teknolojileri dersi şeklinde yürütülmektedir.[k3]
Öğretim teknolojileri dersi ile bilgisayar 2 dersi içerik olarak birbirini karşılamayan dersler. Bilgisayar 2 dersi içeriği temel bilgisayar kullanım becerilerini kazandırma odaklıdır. Öğretim teknolojileri dersi ise bilgisayar kullanma becerilerini kazanmış olan öğretmen adaylarına, öğretim amaçlı teknolojileri ve kullanımlarını öğretmeyi hedefler. Bu bakımdan düşünüldüğünde, bilgisayar 2 dersi, öğretim teknolojileri dersinin ön koşul dersi olabilir. [K4]*

Dersi yürütecek öğretim elemanında olması gereken yeterliklere yönelik bulgular

Katılımcılar Öğretim Teknolojileri dersini yürütecek öğretim elemanlarının eğitimde teknoloji kullanımı konusunda mahir olması gerektiğini belirtmiştir. Buna ek olarak dersin BÖTE öğretim elemanları tarafından yürütülmesi gerektiği de bulunmuştur. Bu bağlamda sunulan görüşler şu şekildedir:

Her şeyden önce öğretim teknolojileri dersi yapısı gereği dinamik bir ders. Bu nedenle Öğretim teknolojileri dersini yürütecek öğretim elemanlarının kendini sürekli yenileyen, yeniliğe açık, teknoloji kullanım yeterliliklerine sahip, hem alanını hem de yeni teknolojilerin eğitimde kullanımı alanlarındaki gelişmeleri takip eden ve yeni çıkan uygulamaları inceleyen, araştıran ve aktif olarak kullanan kişiler olmalıdır. Bu niteliklerin kazandırıldığı bölümler, üniversitelerde eğitim fakültesi kapsamında yer alan Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi bölümleridir. [K4]

Güncel okuryazarlıklar konusunda kendini yetiştirmiş, öğretimin nasıl tasarlanacağı konusunda yeterliliklerle donanmış, eğitim amaçlı kullanılabilecek Web 2.0 teknolojileri hakkında uygulama düzeyinde bilgiye sahip,[K5] ...

Yani ortada öğretim teknolojileri adında bir alan varsa, bu konuda doktora yapmış kişilerin bu derse girmesi uygun olur (Böyle bir cümle kurmak zorunda olmak bile komik geliyor). Bir çalışma alanı olarak öğretim teknolojileri disiplinlerarası ve uygulamalı bir alandır; bu alanın teorisine hakim, bu alanda akademik çalışmalar yapan, literatürü takip eden (kendi alanı

olduğu için), güncel dijital teknolojileri kullanabilen ve yenilikleri takip eden akademisyenler olmalı.[K6]

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada güncellenen Eğitim Fakültesi öğretmen yetiştirme programlarında yer alan Öğretim Teknolojileri dersine yönelik öğretim elemanlarının görüşlerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda dersi veren öğretim elemanları çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Katılımcılardan alınan verilerin analizlerine göre dersin önemliliği ve gerekliliği net biçimde bulunmuştur. Buna ek olarak dersin yalnızca teorik düzeyde planlanmış olması her öğretim elemanı tarafından yine eleştirilmiştir. Öte yandan dersin içeriği konusunda bu uzlaşa sağlanamamıştır. Benzer durum güncellenme gerekçesinde de bulunmuştur. ÖTMG ve Bilgisayar 2 dersi yerine getirildiği belirtilen Öğretim Teknolojileri dersinin söz konusu derslerden ÖTMG ile benzerlikleri bulunduğu ancak Bilgisayar 2 dersi ile benzerliğinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak katılımcılar, dersi vermesi gereken öğretim elemanlarının ders içeriğinde belirtildiği üzere (YÖK, 2018), güncel öğretim teknolojileri konusunda bilgili olması gerekmektedir. Bu bağlamda dersi BÖTE öğretim elemanlarının yürütmesi gerektiği gerçeği ortaya çıkmıştır.

Özetle Öğretim Teknolojiler yeni öğretim programında yer alan önemli bir derstir. Henüz yeni konumda olan dersin daha verimli olabilmesi adına farklı paydaşların yer aldığı daha kapsamlı çalışmaların yapılması gerekli görülmektedir. Bu bağlamda konuyla ilgili olarak ileriki araştırmalarda,

1. Öğretmen adaylarının görüşleri alınabilir.
2. Yöneticilerden alınan görüşleri içeren çalışmalar gerçekleştirilebilir.
3. Öğretim teknolojileri dersine benzer biçimde yeni öğretim programında yer alan Bilişim Teknolojileri dersi kapsamında gerçekleştirilebilir.

KAYNAKLAR

- Abbitt, J. T. (2011). An investigation of the relationship between self-efficacy beliefs about technology integration and technological pedagogical content knowledge (tpack) among preservice teachers. *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 27 (4), 134-143.
- Engin, A. O., Tösten, R., & Kaya, M. D. (2010). Computer based instruction. *Kafkas University Journal of Social Sciences*, 5(1), 69-80.
- Nicholl, B., Flutter, J., Hosking, I. & Clarkson, P. J. (2013). Joining up to DOTs: Authentic teaching and learning in design and technology education. *Cambridge Journal of Education*, 43 (4), 435-450.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Qualitative research methods in social sciences* (8th ed.). Ankara: Seçkin.
- YÖK (2007). *Öğretmen yetiştirme ve eğitim fakülteleri (1982-2007) (Öğretmenin üniversitede yetiştirilmesinin değerlendirilmesi)*. Ankara:Yükseköğretim Kurulu Yayını.
- YÖK (2018). *Öğretmen yetiştirme lisans programları*. 3.12.2019 tarihinde https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Rehberlik_ve_Psikolojik_Danismanlik_Lisans_Programi.pdf adresinden erişildi.

ХЕЗИТАЦИОННАЯ ПАУЗА КАК МЕТАКОММУНИКАЦИОННЫЙ МАРКЕР В БАШКИРСКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ДИАЛЕКТНОГО КОРПУСА БАШКИРСКОГО ЯЗЫКА)

Лилия Айсовна Бускунбаева

кандидат филологических наук Институт истории, языка и литературы Уфимского
федерального исследовательского центра РАН

Коллектив Лаборатории лингвистики и информационных технологий Института истории, языка и литературы УФИЦ РАН приступил к разработке диалектного корпуса башкирского языка. В корпусе полевой материал, записанный в виде аудиофайла, транскрибируется, приводится литературный эквивалент и переводится на русский язык.

Данный корпус дает возможность исследовать на обширном диалектном материале не только лексические, грамматические и фонетические особенности диалектов башкирского языка, но и исследовать звучащую речь, учитывая все ее особенности и нюансы.

Единицей описания в диалектном корпусе являются не только слова, но и знаки сегментирования, символы, обозначающие паралингвистические элементы речи, такие как смех, кашель, вздохи, стоны, причмокивание, плач и др. хезитационные явления, сопровождающие живую речь.

Особое внимание уделяется и непреднамеренным остановкам информационного потока в процессе коммуникации, которые обусловлены целым рядом факторов, как индивидуальных, психологических, так и физиологических. Как заметил американский паузовед О'Коннор, «паузы могут сказать о человеке не меньше, чем слова и в разговоре тратится 40–50 % времени на них» [Цит. по: Белицкая 2014].

Исследования речевой паузы стали актуальны лишь в последние десятилетия XX века. Отсутствие специальных монографических исследований по данной тематике было связано, прежде всего, с недостаточным количеством доступных широкому кругу пользователей аудиозаписей и их транскрипций. Те или иные аспекты паузальной системы речи освещаются в исследованиях по просодической организации высказывания и интонационной системы языка [Зиндер 1960; Цеплитис 1974; Ишбулатов 2002; Кейекбаев 2012; Хабибуллина 2004]. В этих работах паузы рассматриваются преимущественно как важнейший элемент при членении речи на структурно-смысловые единицы.

С интенсивным развитием корпусной лингвистики и разработкой репрезентативных корпусов устной речи растет интерес к звучащей речи и ее метакоммуникационным маркерам. Появляются исследования по паузальной системе различных языков [Коротаев 2009; Александрова 2004; Ларченко 1990].

Паузальная система башкирского языка до сих пор не становилась предметом специального монографического исследования. Она нуждается в научном описании и факторном анализе, особенно это актуально при решении практических задач, включая разработку анализатора и синтезатора для автоматической обработки звучащей речи.

В «Лингвистическом энциклопедическом словаре» дается следующее определение паузы: «перерыв в речи, которому акустически обычно соответствует отсутствие звука, а физиологически — остановка в работе речевых органов» [ЛЭС 1990]. В речи пауза может быть вызвана разными причинами и выполнять различные функции. Лингвистами отмечается три основные функции паузы [Зиндер 1960 : 288; Цеплитис 1974 : 67].

Паузы, наряду с мелодикой и темпом речи, служат основным средством членения речи на структурно-смысловые единицы – фразы и синтагмы (*Күб итеп жыйып / # заготовителдәргә #*

һатып та йебәрә торғайнык // ‘Много собрав / продавали заготовителям’). (В диалектном корпусе башкирского языка конец синтагмы отмечается символом (/), фразы – (//)).

Паузы в устной речи используются для выражения характера связи между частями высказывания. Например, произнеся без паузы и соответствующей интонации фразу *Күрше малайы өсөн борсолдо* трудно правильно понять ее смысл. Интонация и расстановка паузы в нужном месте позволяют выявить субъект и понять смысл данной фразы: *Күрше ( ) малайы өсөн борсолдо* ‘Сосед беспокоился о сыне //’ или *Күрше малайы ( ) өсөн борсолдо* ‘Беспокоился о сыне соседа //’.

Пауза часто используется и для передачи эмоционального оттенка того или иного слова. Для усиления значения слова, наряду с логическим ударением, применяется и пауза: *Мин / тиб* эйт* // ‘Скажи, что это / я //’.

Помимо вышеуказанных функций, есть не менее важная функция пауз, которая реализуется в любой части высказывания и является неотъемлемым свойством спонтанной и неподготовленной устной речи. Именно такие паузы, паузы хезитации, возникают в случае наличия у говорящего определенных сложностей в планировании текущего высказывания – ‘чем больше этих сложностей, тем более вероятно появление паузы хезитации и тем больше ее продолжительность» [Белицкая 2014].

В потоке речи различают короткую паузу хезитации ( ) и длительную (..).

Короткая пауза означает короткую заминку в потоке речи. Причины ее возникновения могут быть разные: от замешательства до колебания в выборе речевых средств: *Күмәк # симйала # шул ( ) аш ( ) беһрә торғандар ыйы* // ‘в больших семьях варили суп //’ (Информант 25); *Кар ( ) ул хәттем йаумай* // ‘Снега выпадает не так много’ (Информант 19); *Балдарыб*ыз бәтә ( ) йөрөшәләр инде* // ‘Дети наши общаются //’ (Информант 12).

Длительная пауза (..), более длительный перерыв в коммуникативном акте, ставится при сильном волнении информанта в процессе речи либо для обдумывания, как лучше сформулировать дальнейшую речь: *Йауымбай (..) мәктәб*ендә шул эшләп йөрөгән вахытта / шуңда таныштығ инде* // ‘познакомились / когда работали в яумбаевской школе //’ (Информант 10); *Ике мең (..) йетенсе йылда мин +эшләб*әтәб (..) өйзә / шу соланын / изәнән эшләб*инде (..) / шан сыктым инде* // ‘В две тысячи седьмом году / закончив строительство дома / перебрался в новый дом //’ (Информант 7).

Паузы хезитации могут быть как пустыми (абсолютные), так и заполненными некоторыми звуками (заполненные).

При абсолютной паузе не происходит никакой вокализации: *Шуга окшаашты # историялар # за күп кенә сыға / аларзың ( ) күб*есе онотолоп барыла* // ‘Таких историй очень много / но многие стираются из памяти //’ (Информант 25); *Шнан ( ) нейгә киттейде / Сургутка* // ‘Затем поехал в Сургут //’ (Информант 28).

Паузы хезитации преимущественно бывают ‘заполненными’. В качестве ‘заполнителя’ выступают междометия: *ә-ә-ә, ммм, э-э-э, ы-ы* и т.д.: *# если # (э-э) һуктыһинә / ул кеше # уже # баһа алмай була* // ‘если успеет ударить / то этот человек / уже не сможет продолжить игру //’ (Информант 10); *Шнан (ы-ы) йеткән кыззаны ла б*ар* // ‘У них есть и взрослая дочь’ (Информант 5).

Наблюдается применение паузы хезитации и внутри словоформы. Такая пауза часто возникает между корнем слова и аффиксацией. Информант приостанавливает речь, как бы задумываясь о правильности употребления последующего аффикса: *Курстарға ла барып кайтты инде / ленинград( )ка барып* // ‘И на курсы съездил / в Ленинград’ (Информант 28); *Икенсе апайым( )дар Мишкә районында йәшәйзәр* // ‘Вторая сестра со своей семьей живет в Мишкинском районе’

(Информант 12); *Бәләш( )те # әбешне # иттән утыртыла инде / үткәрелгән ит тиз бешә тин //*
'Обычно пироги делаем из мяса / поскольку фарш быстро готовится' (Информант 19).

Нет	Тип 1: transcript	Тип 3: translation	translation
	dialekt	lit	rus
1	балаларымдан уңдым тип + әйтәйәләм инде //	балаларымдан уңдым тип әйтә алам инде //	могу сказать / что мне повезло с детьми //
2	ес [сс] ( ) балам бар //	ес балам бар //	у меня трое детей //
3	хызым зөлфейә ( ) нейзе (.) тамыр телестудияһында балалар тапшырыузар (ында) эшләй //	хызым зөлфейә нигә тамыр телестудияһында балалар тапшырыузарында эшләй //	дочь зүльфия работает в детской телестудии тамыр //
4	үзе тапшырыузар йаза / шуны (ы-ы) төшөртә //	үзе тапшырыузар яза / шуны төшөртә //	сама пишет сценарии / снимает //
5	радиола алып бара инде иләү тапшырыуын / шунан ( ) тағы ла суплылар тапшырыуы йаза \$ K //	радиола алып бара инде иләү тапшырыуын / шунан тағы ла суплылар тапшырыуы яза //	на радио ведет передачу иләү / там же пишет сценарии для передачи суплылар //
6	бик хәнәғәтмен ( ) уның эше менән / аллага шөкәр / шунан //	бик хәнәғәтмен уның эше менән / аллага шөкәр / шунан //	очень довольна ее работой / хвала аллаху //
7	уртансы улым өлеге вахытта ул (.) йалға хайткан / мене әле бараңге хазып йерей //	уртансы улым өлеге вахытта ул йалға хайткан / бына әле картуф хазып йерей //	средний сын приехал на выходные / сейчас копает картофель //
8	шнан ( ) ул бәғзуны бәттә / журналистика факультетын //	шунан ул бәғзуны бәттә / журналистика факультетын //	окончил факультет журналистики бгу //
9	шлай ук унда ( ) хәрби (//) нимелә ? (//) ней бар ине //	шүлай ук унда хәрби (//) нигә өле (//) ни бар ине //	там была военная кафедра //

Рис. 1. Пример транскрибирования диалектного текста в программе ELAN.

Разговорную речь от письменного языка отличает неподготовленность, спонтанность, отсутствие времени на обдумывание. У говорящего нет времени на обдумывание структуры предложения, уместности употребления того или иного слова. Все это часто приводит к употреблению неправильных конструкций в грамматическом плане, к стилистическим ошибкам, постоянным повторам, непреднамеренным остановкам информационного потока. Материалы диалектного корпуса башкирского языка показывают, что для разговорной речи характерны все виды хезитационных пауз, возникающие в случае наличия у говорящего определенных сложностей при планировании высказывания, замедляя при этом речь или останавливаясь в поисках нужного слова или синтаксической конструкции. Однако для адресата речи избыток таких пауз могут являться раздражающими и затрудняющими процесс восприятия информации факторами. С другой стороны, нельзя не согласиться с В.Д. Девкиным, что «слова-паразиты, всевозможные не насыщенные содержанием элементы нельзя безоговорочно считать избыточными. Они избыточны для слушающего, но необходимы для говорящего, чтобы ему восполнить паузу рассеянности или растерянности» [Девкин 1979 : 62].

Таким образом, создание диалектного корпуса башкирского языка открывает новые горизонты для работы лингвистов по исследованию устной речи в целом и паузальной системы в частности.

Литература:

- Александрова О. А. Речекоммуникативный статус паузы колебания: Автореф. дисс. на соиск. уч. ст. к.ф.н. Великий Новгород, 2004.
Девкин В. Д. Немецкая разговорная речь. М.: Международные отношения, 1979. 254 с.
Зиндер Л. Р. Общая фонетика. Л., 1960. 336 с.
Ишбулатов Н. Х. Хәзерге башкорт теле. Укыу кулланмаһы. Өфө : БашДУ, 2002.
Кейекбаев Ж. Ф. Фильми хезмәтәр йыйынтығы һәм һайланма эсәрзәр. 1 том. Башкорт эзәби теленең дөрөс әйтелеше. Башкорт теленең фонетикаһы. Өфө: Китап, 2012. 288 б.
Коротаев Н. А. Отсутствие пауз на границах элементарных дискурсивных единиц: опыт корпусного исследования // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: по материалам ежегодной Международной конференции "Диалог" Том. Выпуск 8(15). М.: Российский государственный гуманитарный университет, 2009. С. 204–211.

Ларченко Г. Б. Пауза как просодическое средство смысловой выделенности в устной научной речи (экспериментально-фонетическое исследование): Автореф. дисс. на соиск. уч. ст. к.ф.н. Ленинград, 1990.

Хабибуллина Ф. Я. Пунктуационная система башкирского языка. Автореф. дисс. на соиск. уч. ст. к.ф.н. Уфа, 2004.

Цеплитис Л. К. Анализ речевой интонации. Рига, 1974. 272 с.